

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

EDİTÖR

Prof. Dr. Özcan BAYRAK

EDİTÖR YARDIMCILARI

Arş. Gör. Hasan KIZILDAĞ
Uzm. Çiğdem ŞAHİN

Year: 6, Number: 25, December 2020
ISSN: 2149-9225

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) yılda dört dönem yayın yapan açık erişimli, uluslararası indeksli hakemli bir dergidir. **Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)**'de yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukûki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları **Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)**'ne aittir. Yayınlanan yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy), uluslararası hakemli ve indeksli bir dergidir. SOBIAD, MLA, AcademicKeys, İSAM, Scientific Indexing Services, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Information Matrix for the Analysis of Journals (MIAR), Systematic Impact Factor, Sparc Institute of Technical Research, International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF), Türk Eğitim İndeksi (TEİ), Research Bible, Cosmos Impact Factor, IZOR, Araştırmak, Citefactor, Root Indexing, Scilit başta olmak üzere onlarca uluslararası veritabanı ve indeks tarafından taranmaktadır.

The Journal of Kesit Academy is an open access-international peer-reviewed journal that is published four terms per annum. All papers published in **The Journal of Kesit Academy**, language, science and all rights of authorship are reserved by **The Journal of Kesit Academy**. The published articles partially or completely in any way cannot be printed, reproduced without the written permission of the publisher. Editorial Board is absolutely free whether to publish or not publish all the articles send to journal. Submitted papers will not be returned to the authors.

The Journal of Kesit Academy, is an international peer-reviewed and indexed journal. **The Journal of Kesit Academy** indexing by SOBIAD, ISAM, AcademicKeys, Scientific Indexing Services, Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Information Matrix for the Analysis of Journals (MIAR), Systematic Impact Factor, Sparc Institute of Technical Research, International Innovative Journal Impact Factor (IIJIF), Türk Eğitim İndeksi (TEİ), Research Bible, Cosmos Impact Factor, IZOR, Araştırmak, Citefactor, Root Indexing, Scilit...

Кесит Академии Журнал это международный рецензируемый журнал открытого доступа, который публикуется четыре раза в год. Все статьи, опубликованные в **Кесит Академии журнале**, язык, наука и все авторские права защищены **Кесит Академии журналом**. Опубликованные статьи частично или полностью никоим образом не могут быть напечатаны, воспроизведены без письменного разрешения издателя. Редакция журнала абсолютно свободна в том, публиковать или не публиковать все статьи, присланные в журнал. Представленные работы авторам не возвращаются.

ISSN: 2149-9225

Firat University Faculty of Education
Department of Turkish Education
Elazig-TURKEY

ИССН: 2149-9225

Фиратский Университет, Факультет Образования
Турецкий Образования Департамент
Элазиг-ТУРЦИЯ

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер: 25,
Aralık/December/Декабрь 2020

EDITOR/РЕДАКТОР/EDİTÖR

Dr. Özcan BAYRAK

SUBEDITORS/ПОМОЩНИК РЕДАКТОРА/EDİTÖR YARDIMCILARI

Ar. Gör. Hasan KIZILDAĞ

Uzm. Çiğdem ŞAHİN

E-mail: kesitakademi@gmail.com

Web: www.kesitakademi.com

ISSN: 2149-9225

Firat University Faculty of Education
Department of Turkish Education
Elazig-TURKEY

ИССН: 2149-9225

Фиратский Университет, Факультет Образования
Турецкий Образования Департамент
Элазиг-ТУРЦИЯ

25/12/2020

Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/ Номер: 25,
Aralık/December/Декабрь 2020

DERGİ YÖNETİMİ/JOURNAL ADMINISTRATION/УПРАВЛЕНИЕ ЖУРНАЛА

EDITOR/РЕДАКТОР/EDİTÖR

Dr. Özcan BAYRAK

SUBEDITORS/ПОМОЩНИК РЕДАКТОРА/EDİTÖR YARDIMCILARI

Ar. Gör. Hasan KIZILDAĞ

Uzm. Çiğdem ŞAHİN

EDİTÖRLER KURULU/EDITORIAL BOARD/РЕДКОЛЛЕГИЯ

Sosyoloji/Sociology/Социология

Dr. Öğr. Üyesi Cemile Zehra Köroğlu Gümüşhane Üniversitesi

İktisat/Economy/Экономика

Doç. Dr. Melda Yaman Öztürk Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Türk Dili ve Edebiyatı/Turkish Language and Literature/ Турецкий Язык и Литература

Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özek Fırat Üniversitesi

Türkçe/Turkish Education/Турецкое Образование

Doç. Dr. Fulya Topçuoğlu Ünal Dumlupınar Üniversitesi

Dilbilim/Linguistics/Лингвистика

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Gürlek İstanbul Üniversitesi

İşletme/Business/Бизнес

Doç. Dr. Orhan Küçük Gümüşhane Üniversitesi

PDR/Psychological Counseling and Guidance/Психологический Совет и Руководство

Doç. Dr. Recep Koçak Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Coğrafya/Geography/География

Dr. Öğr. Üyesi Emre Özşahin Namık Kemal Üniversitesi

Sanat Tarihi/History of Art/История Искусства

Dr. Öğr. Üyesi Aslı Sağıroğlu Aslan Erciyes Üniversitesi

Müzik/Music/Музыка

Doç. Dr. Damla Bulut Niğde Üniversitesi

Radio Televizyon/Radio and Television/Радио и Телевидение

Prof. Dr. Sedat Cereci Mustafa Kemal Üniversitesi

İletişim/Communication/Общение

Dr. Öğr. Üyesi Nurdan Tümbek Tekeoğlu Aydın Üniversitesi

**Sosyal Bilgiler Eğitimi/Social Science Education/ Образование в Области
Социальных Наук**

Dr. Öğr. Üyesi Yasin Doğan Adıyaman Üniversitesi

Okul Öncesi/Preschool Education/Дошкольное Образование

Dr. Öğr. Üyesi Esra Dereli Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Hizmetler/Social Services/Социальная Служба

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Ali Köroğlu Gümüşhane Üniversitesi

Eğitim Bilimleri/Education Sciences/Педагогических Наук

Prof. Dr. Nuri Gömleksiz Fırat Üniversitesi

Tarih/History/История

Dr. Öğr. Üyesi Çağatay Benhur Selçuk Üniversitesi

Fen Bilgisi Eğitimi/Science Education/Научное Образование

Dr. Öğr. Üyesi Hatice Güngör Seyhan Kocaeli Üniversitesi

Din Eğitimi/Religion Education/Религиозное Образование

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir Çekin Kastamonu Üniversitesi

**Fransız Dili Eğitimi/Education of French Language/Обучение Французскому
Языку**

Prof. Dr. Hanife Nalan Genç Ondokuz Mayıs Üniversitesi

**Alman Dili Eğitimi/ Education of German Language/
Обучение Немецкому Языку**

Dr. Öğr. Üyesi Bülent Kırmızı Fırat Üniversitesi

**Eğitim Bilimleri Alan Editörü/Field Editor of Educational Sciences/Редактор Отдела
Образовательных Наук**

Doç. Dr. Ali Haydar Şar Sakarya Üniversitesi

**Beden Eğitimi Alan Editörü/Field Editor of Physical Education/Редактор Отдела
Физического Воспитания**

Dr. Öğr. Üyesi Uğur Abakay Gaziantep Üniversitesi

**Eğitim Yönetimi ve Denetimi/ Education Management and Supervision/Управление
Образованием и Надзор За Ним**

Dr. Öğr. Üyesi Meltem Akin Kösterelioğlu Amasya Üniversitesi

**Eğitim Programları ve Öğretimi/Education Programs and Teaching/
Образовательные Программы и Преподавание**

Dr. Öğr. Üyesi İlker Kösterelioğlu Amasya Üniversitesi

Felsefe/Philosophy/Философия

Dr. Öğr. Üyesi Fazıl Karahan Pamukkale Üniversitesi

Turizm İşletmeciliği/Tourism Management/Управление Туризмом

Dr. Öğr. Üyesi Turgay Bucak Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

**Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri/
Labor Economics and Industrial Relations/**

Экономика труда и производственные отношения

Dr. Öğr. Üyesi Yeliz Yeşil Bilecik Üniversitesi

İndeks Sorumlusu/Principal of Indexing/ Специалист По Индексации

Ar. Gör. Hasan KIZILDAĞ Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Grafik Tasarım/ Graphic Design/Графический Дизайн

Öğr. Bülent POLAT Milli Eğitim Bakanlığı

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD/КОНСУЛЬТАТИВНЫЙ СОВЕТ

Prof. Dr. Hayati DEVELİ Prof. Dr. İbrahim KAVAZ
Prof. Dr. Musa DUMAN Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH
Prof. Dr. Ömür CEYLAN Prof. Dr. Mustafa ÖZKAN
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH Prof. Dr. Abdullah UÇMAN
Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH
Prof. Dr. Günay KARAAĞAÇ Prof. Dr. Hanife Nalan GENÇ
Prof. Dr. İsmail BEKÇİ Prof. Dr. Nuri GÖMLEKSİZ
Prof. Dr. Sedat CERECİ

YAYIN KURULU/PUBLICATION BOARD/ИЗДАТЕЛЬСКИЙ СОВЕТ

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK - Kırıkkale Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Tarık ÖZCAN - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Nadir İLHAN - Ahi Evran Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Vedat ÇINAR - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Cihan IŞIKHAN - Dokuz Eylül Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Tofiq ABDÜHASANLİ - Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi-Azerbaycan
Prof. Dr. Mustafa BULAT - Atatürk Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. İsa ELİRİ - Kırıkkale Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Murat SUNKAR - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Bahir SELÇUK - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Engin ÖNER - Yüzüncüyıl Üniversitesi-Türkiye
Prof. Dr. Nedim BAKIRCI - Ömer Halis Demir Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Sabri Tevfik HAMMAN - Sahoc Üniversitesi-Mısır
Doç. Dr. İbrahim ÇANKAYA - Uşak Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ - Marmara Üniversitesi-Türkiye

Doç. Dr. Mutlu DEVECİ – Fırat Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Gülay KARŞICI - Marmara Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Süleyman CAN - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Doç. Dr. Ganire HÜSEYNOVA - Erciyes Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Ergün SERİNDAG – Çukurova Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Esin OZANSOY - İstanbul Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. İrfan KALAYCI - İnönü Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Beşir MUSTAFAYEV - Siirt Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Leyla GADYİVEYA - Dağıstan Devlet Üniversitesi-Rusya
Doç. Dr. Ayşe Derya KAHRAMAN - Karatay Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Fatih ÖZEK - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Doç. Dr. Önder YAĞMUR - Atatürk Üniversitesi-Türkiye
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Turan SİNAN - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Liailia Ihsanovna MINGAZOVA - Kazan Federal Üniversitesi-Rusya
Assoc. Prof. Dr. Kulzhanova BAKYTGUL- Kazakistan Milli Üniversitesi-Kazakistan
Ph. D. Rahil NECEFOV - Azerbaycan Milli İlimler Akademisi-Azerbaycan
Dr. Öğr. Üyesi İnci Bilgin TEKİN - Boğaziçi Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Tahir ÇELİKBAĞ - Fırat Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Celal ASLAN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Sevgi SÜMERLİ SARIGÜL - Kayseri Üniversitesi-Türkiye
Dr. Öğr. Üyesi Alireza ZADEGHAN - Tebriz Üniversitesi-İran
Dr. Öğr. Üyesi Fatima HOCİN - Üsküp Blaje Koneski Filoloji Fakültesi-Makedonya
Dr. Guzaliya Khazieva-Tatarstan Academy of Sciences-Rusya
Dr. Bulat Sıbgatov-Tatarstan Academy of Sciences-Rusya
Dr. Elbrus Veliyev-Nakhchivan State University-Azerbaycan
Dr. Suzana Canhasi-Universiteti i Prishtinës-Kosova
Dr. Menent Shukrieva-Shumen University-Bulgaristan
Dr. Julia Bartha-University of Debrecen-Macaristan

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN: 2149 – 9225

Yıl/Year: 6,

Sayı/Number: 25,

Aralık/December/ 2020

ИССН: 2149-9225

Jahr/ Год: 6,

Ausgabe/Число: 25,

Декабрь 2020

İÇİNDEKİLER-CONTENTS-СОДЕРЖАНИЕ

Hüma BAL NAYMAN- Sertel ALTUN	1-20
ENGLISH TEACHERS' OPINIONS AND EXPERIENCES REGARDING TEACHING PRINCIPLES AND METHODS	
İNGİLİZCE ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRETİM İLKE VE YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞ VE DENEYİMLERİ	
Beyza AKÇAY MALÇOK-Remziye CEYLAN	21- 40
DOES STEM EDUCATION HAVE AN IMPACT ON PROBLEM SOLVING SKILL?	
STEM EĞİTİMİ PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİNİ ETKİLER Mİ?	
Muzaffer Derya NAZLIPINAR SUBAŞI	41-56
THE POWER OF MAN-MADE LANGUAGE IN THE CONSTRUCTION OF GENDER	
TOPLUMSAL CİNSİYET İNŞASINDA ERKEK EGEMEN DİLİN GÜCÜ	
Özgür BAYRAKTAR	57-69
FOUCAULT BİYOPOLİTİĞİNDE ÖZNE VE İKTİDAR İLİŞKİLERİ: DEVLETİN ÖTESİNDE BİR STRATEJİK OYUN	
SUBJECT AND POWER RELATIONS IN FOUCAULT BIOPOLITICS: A STRATEGIC GAME BEYOND THE STATE	
Fikret EFE	70-90
DERSHANELEŞEN ÜNİVERSİTELER KPSS'LEŞEN DERSLER: SAKARYA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ	
CRAM SCHOOLIZATION OF THE UNIVERSITIES AND TRANSFORMATION OF THE PROFESSIONAL COURSES INTO PUBLIC PERSONNEL SELECTION EXAM: THE CASE OF SAKARYA UNIVERSITY	

Muhittin DÜZENLİ-Osman EYÜPOĞLU-Ferhat GÖKÇE	91-115
KIRGIZİSTAN'DAKİ DİN GÖREVLİLERİNİN HADİS BİLGİ DÜZEYLERİ	
THE LEVELS OF HADITH KNOWLEDGE OF IMAM IN KYRGYZSTAN	
Serkan GÜRGÖZE-Ali UZUN	116-128
OZAN KANYONU'NUN JEOMORFOLOJİSİ, MALATYA/ TÜRKİYE	
THE GEOMORPHOLOGY OF THE OZAN CANYON, MALATYA/ TURKEY	
Öznur YEMEZ	129-147
BEYAZ GELİNLİK (1989) FİLMİNDE ÖZNEL AŞK YAŞANTISININ ANALİZİ: SAPLANTILI AŞK VE KİŞİLİK ORGANİZASYONU İLİŞKİSİ	
THE ANALYSIS OF SUBJECTIVE LOVE EXPERIENCE IN THE MOVIE NOCE BLANCHE (1989): THE RELATIONSHIP BETWEEN OBSESSIVE LOVE AND PERSONALITY ORGANIZATION	
M. Mesut ÖZEKMEKÇİ	148-160
OSMANLI DEVLETİ'NİN İLK GENEL SAYIMININ ÖNCÜSÜ OLARAK ÖNERİLEN SAYIMLAR	
RECOMMENDED COUNTRIES AS THE PIONEER OF THE OTTOMAN STATE'S FIRST GENERAL COUNT	
Sıtkı NAZİK	161-180
GÖLGESİZLER ADLI ROMANIN ARKETİPSEL SEMBOLİZM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ	
EVALUATION OF THE NOVEL NAMED GÖLGESİZLER IN TERMS OF ARCHETYPAL SYMBOLISM	
Hazal AKBAL	181-192
COVID-19 PANDEMİSİNİN SAĞLIK TEDARİK ZİNCİRİNE KAMÇI ETKİSİ	
BULLWHIP EFFECT OF COVID-19 PANDEMIA ON THE HEALTH SUPPLY CHAIN	
Ömer SARAÇ-Mustafa SEÇİM	193-210
SARIALIÇ MAHALLESİ EVLİLİK ÂDETLERİ VE KÜLTÜREL DEĞİŞİM	
SARIALIÇ NEIGHBOURHOOD MARRIAGE CUSTOMS AND CULTURAL CHANGE	
Meltem OK	211-224
METAL MÜZİĞİN GİYİM MODASINA ETKİSİ	
INFLUENCE OF METAL MUSIC ON CLOTHING FASHION	

- Cafer ÖZDEMİR 225-245
ÂŞIK EDEBİYATINDA "ATALAR SÖZÜ DESTANI" SÖYLEME
GELENEĞİ
THE TRADITION OF NARRATING 'THE EPIC OF ATALAR SÖZÜ' IN ASHIK
LITERATURE
- Yağmur AKARSU-Nur DİLBAZ ALACAĞAN 246-258
TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN BANKALARIN TÜREV ÜRÜN
KULLANIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: DOĞRUSAL
MODEL UYGULAMASI
THE FACTORS AFFECTING DERIVATIVE PRODUCT USE OF BANKS
OPERATING IN TURKEY: LINEAR MODEL APPLICATION
- Fatih ÖZEK-Neşe YAMANOĞLU 259-292
KIRGIZ TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ARASINDAKİ KÖKTEŞ
YALANCI EŞDEĞER SÖZCÜKLER
COGNATE FALSE EQUIVALENT WORDS BETWEEN
TURKEY TURKISH AND KYRGYZ TURKISH
- Nesibe Ayşe SAĞLAM 293-306
TÜRKİYE'DEKİ GAGAUZ GÖÇMEN PROFİLİ
THE PROFILE OF GAGAUZ IMMIGRANT IN TURKEY
- Kenan BAYRAM-Metin HAKVERDİOĞLU 307-327
FÂ'İZ EFENDİ VE ŞÂKİR BEY MECMUASI'NIN MECMUALARIN
SİSTEMATİK TASNİFİ PROJESİ'NE(MESTAP) GÖRE TASNİFİ VE
NAHİFİ'NİN BİLİNMEYEN BİR KİT'ASI
CLASSIFICATION OF FÂ'İZ EFENDİ'S AND ŞÂKİR BEY'S COLLECTION OF POEMS
ACCORDING TO THE PROJECT OF THE SYSTEMATIC CLASSIFICATION OF
MECMUAS AND NAHİFİ'S UNKNOWN COUPLET
- Ferda ATLI 328-339
AHMET MUHİP DIRANAS'IN OLVIDO'SU
AHMET MUHIP DIRANAS'S OLVIDO
- Muhammed Akif ÖZÇELEBİ-Cevdet YILMAZ 340-367
OSB'LERİN KURULUŞ ŞARTLARI BAĞLAMINDA BAFRA ORGANİZE
SANAYİ BÖLGESİ'NİN COĞRAFİ ANALİZİ (SAMSUN)
GEOGRAPHICAL ANALYSIS OF THE BAFRA ORGANIZED INDUSTRIAL
ZONE IN THE CONTEXT OF THE ESTABLISHMENT CONDITIONS OF IP
(SAMSUN)

Berrin DEMİR	368-380
ZÜLFÜ LİVANELİ'NİN MUTLULUK ADLI ROMANI İLE FİLMİNİN GÖSTERGEBİLİM AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI COMPARISON OF ZULFU LIVANELI'S HAPPINESS TO ITS FILM- ADAPTATION IN TERMS OF SEMIOTICS	
Halil İbrahim ZEYBEK-Faruk AYLAR-Muhammet BAHADIR	381-404
ÇATAK KANYONU CAM SEYİR TERASI, AZDAVAY/KASTAMONU ÇATAK CANYON GLASS VIEWING TERRACE, AZDAVAY / KASTAMONU	
Emrah TÜNCER	405-413
SÖMÜRGEÇİLİK VE ANTROPOLOJİ: PERU VE MEKSİKA'YI "YAĞMURU BİLE" FİLMİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRMEK COLONIALISM AND ANTHROPOLOGY: EVALUATING PERU AND MEXICO THROUGH "EVEN THE RAIN" FILM	
Mürüvvet TÜRKEN ÇAKIR	414-422
SELİM BUTRUS EL-BUSTÂNÎ (HAYATI, ESERLERİ VE TARİHİ ROMANLARI) SALİM BUTRUS AL-BUSTÂNÎ (HIS LIFE, WORKS AND HISTORICAL NOVELS)	
Gülçin TERZİ-Levent DENİZ	423-452
TÜRKİYE'DE CAM TAVAN ÜZERİNE YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERE YÖNELİK BİR META-DEĞERLENDİRME A META-EVALUATION TOWARD THE POSTGRADUATE THESES ABOUT GLASS CEILING IN TURKEY	
Osman EYÜPOĞLU-Muhittin DÜZENLİ	453-480
YOKSULLUK VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ: SAMSUN İLİ MERKEZ MAHALLELERİN YARDIM ALMA ORANLARI İLE CAMİ DOLULUK ORANLARI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME THE RELATIONSHIP BETWEEN POVERTY AND RELIGIOSITY: AN EVALUATION IN TERMS OF AID RECEIVING RATES AND MOSQUES FULLNESS RATES OF CENTRAL NEIGHBORHOODS OF SAMSUN CITY	
Rıdvan BAL	481-496
TÜRKİYE'DE İLK FEN LİSESİNİN AÇILIŞ SÜRECİ, BİLİMSEL GELİŞMELER VE DEĞERLENDİRMELER SCIENTIFIC DEVELOPMENTS IN THE OPENING PROCESS OF TURKEY'S FIRST SCIENCE HIGH SCHOOL AND EVALUATIONS	

- Mine KIR YİĞİT-Sabiha ODABAŞI ÇİMER 497-514
PORTFOLYO KULLANIMININ ÖZ DÜZENLEMELİ ÖĞRENME
BECERİLERİ ÜZERİNE ETKİSİ
THE EFFECT OF PORTFOLIO USAGE ON SELF-REGULATED LEARNING
SKILLS
- Tuğşat ERCAN-AKSAKAL KUC-F. Firdevs ADAM KARDUZ 515-527
TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU İÇİN EMDR: BİR YAMAÇ
PARAŞÜT KAZASI OLGUSU
EMDR FOR POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER: A PARAGLIDING
ACCIDENT CASE
- Hakan DEĞİRMENCİ 528-542
ANALİTİK PSİKOLOJİ KURAMI BAĞLAMINDA NAZAN
BEKİROĞLU'NUN "NAR AĞACI" ROMANINDAKİ KİŞİLİK TİPLERİ
CHARACTER TYPES IN NAZAN BEKİROĞLU'S "NAR AĞACI " NOVEL IN THE
CONTEXT OF ANALYTICAL PSYCHOLOGY THEORY
- Sevcan BAYRAK ÇELİK 543-554
OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN MÜZİK EĞİTİMİ HAKKINDA
GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ
ANALYSIS OF PRE-SCHOOL TEACHERS 'OPINIONS ABOUT MUSIC
EDUCATION
- İbrahim BOZ 555-567
KAVAK DERNEKLERİNİN KÜLTÜREL KORUMA ROLÜ/İŞLEVİ
THE ROLE/FUNCTION OF KAVAK ASSOCIATIONS IN THE
PROTECTION OF CULTURE
- Şanser VURGUN 568-587
BİR SAVUNMASIZ GRUP OLAN, HİV (İNSAN İMMÜN YETMEZLİK
VİRÜSÜ) VE AİDS TAŞIYICILARININ HUKUKİ DURUMLARININ
İNCELENMESİ: AVRUPA, ABD VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI
AN INVESTIGATION OF THE LEGAL STATUS OF HUMAN
IMMUNODEFİCIENCY VIRUS (HIV) AND AIDS CARRIERS WHO ARE AN
VULNERABLE GROUP: EUROPE, USA AND TURKEY COMPARISON
- Ece Emine KARŞAL-Neşe YORGUNER-Gökhan YAŞAR 588-607
MÜZİK EĞİTİMİ ALAN VE ALMAYAN YETİŞKİNLERİN
TÜKENMİŞLİK VE DEPRESYON DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ
EXAMINATION OF BURNOUT AND DEPRESSION LEVELS OF ADULTS WHO
HAVE AND HAVE NOT RECEIVED MUSIC EDUCATION

Özgür BAYRAKTAR	608-621
MISIR'DAKİ HÜR SUBAYLAR DARBESİ VE TÜRKİYE'DEKİ 27 MAYIS DARBESİ'NİN KARŞILAŞTIRILMASI	
COMPARISON OF THE FREE OFFICERS COUP IN EGYPT AND THE MAY 27 COUP IN TURKEY	
Şeyda ARISOY	622-640
KLASİK FARS ŞİİRİNDE TOPLUMSAL SINIF İNCELEMESİ	
SOCIAL CLASS ANALYSIS IN CLASSICAL PERSIAN POETRY	
Talha BAYIR	641-653
B2C ONLINE ALIŞVERİŞ SİTELERİNİN SEÇİM KRİTERLERİNİN AHP YÖNTEMİ İLE BELİRLENMESİ	
THE DETERMINATION OF THE SELECTION CRITERIA OF B2C ONLINE SHOPPING SITES USING THE AHP METHOD	
Aylin ÇAKIR	654-664
ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN AŞKNÂME'SİNE DEYİŞBİLİMSEL BİR YAKLAŞIM	
A STYLISTICS APPROACH TO ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'S AŞKNAME	
Adiye ŞİMŞEK	665-674
TRABZON İLİ YOMRA İLÇESİ AĞIZLARI ÜZERİNE BAZI DİKKATLER	
SOME CONSIDERATIONS ON THE YOMRA DISTRICT DIALECTS OF TRABZON PROVINCE	
Erol ÖZTÜRK	675-684
KEREGÜ, KEREGÜÇİ HOCA, GEREGÜ	
KEREGU, KEREGUCI HODJA, GEREGU	
Gülşen İSKENDER	685-693
COVID-19 PANDEMİSİNİN KRONİK VİRAL HEPATİT HİZMETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	
EFFECT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON CHRONIC VIRAL HEPATITIS SERVICES	
Gonca ARKON TEKİNEL	694-704
REFİK HALİT KARAY'IN HİKÂYELERİNDE HEDİYE VE RÜŞVET	
GIFT AND BRIBE IN REFIK HALIT KARAY'S STORIES	
Aykut HALDAN	705-726
DAVA MI? DURUŞMA MI? FRANZ KAFKA'NIN "DER PROZEß" İSİMLİ ROMANININ TÜRKÇE ÇEVİRİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	
A LAWSUIT? TRIAL? A REVIEW OF FRANZ KAFKA'S NOVEL "DER PROZEß" ON TURKISH TRANSLATIONS	

Süreyya DOĞAN	727-740
TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA BUKET UZUNER'İN KURMACA ESERLERİNDE GELENEK VE KADIN TRADITION AND WOMAN IN TERMS OF SOCIAL GENDER IN BUKET UZUNER'S FICTIONARY WORKS	
Muhittin ELİAÇIK	741-746
ESRAR HAKKINDA VERİLMİŞ ARAPÇA MANZUM BİR FETVÂ AN ARABIC POETRY FATWA ABOUT MARIJUANA	
Şehrabanı ALLAHVERDİYEVA	747-755
AZERBAYCAN'IN BÜYÜK DEVLET ADAMI, LİRİK ŞAİR ŞAH İSMAİL HETAİ THE GREAT STATE MAN OF AZERBAIJAN, LIRIC POET SHAH ISMAIL XETAİ	
Emrah ÖZBUĞUTU-Çağlar YILDIZ	756-765
FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ORGAN BAĞIŞI HAKKINDAKİ GÖRÜŞ, DAVRANIŞ VE BİLGİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ IDENTIFYING OPINION, ATTITUDES, KNOWLEDGE OF PRESERVICE SCIENCE TEACHERS ON ORGAN DONATION	
Nesrin ERTÜRK (Çev.)	766-768
YARATICILIK VE KURTULUŞ- Nikolay A. BERDYAEV	

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

Editörden

Bilim dünyasının değerli insanları,

Kesit Akademi Dergisi (*The Journal of Kesit Academy*) yirmi beşinci sayısını yayınlamış bulunmaktadır. Kesit Akademi Dergisi olarak amacımız uluslararası bir boyutta sosyal bilimler alanlarında nitelikli yayınlar sunarak bilim dünyasına hizmet etmektir. Kesit Akademi Dergisi uluslararası akademik bir dergi olmakla birlikte, yazı ve düşünce ile meşgul olan herkesin söz söyleyebileceği disiplinler arası bir sosyal bilim platformudur. Akademik hayata bir nebze katkı sunmak üzere çıkmış olduğumuz bu yolculukta, bilim dünyasının siz değerli insanlarını yazar ve hakem olarak yanımızda görmek; ayrıca görüş ve önerilerinizle bizleri en mükemmele ulaştırma noktasında yönlendirmeniz bizlere güç katacaktır. Bu bağlamda Kesit Akademi Dergisi (*The Journal of Kesit Academy*) olarak vereceğiniz her türlü destekten dolayı teşekkür eder, saygılar sunarım.

From the editor

Distinguished scientists,

The Journal of Kesit Academy has published its twenty-five issue. Our goal as The Journal of Kesit Academy is to serve the world of science by publishing qualified publications in the fields of Social Sciences in an international dimension. In addition to being an international academic journal, The Journal of Kesit Academy is an interdisciplinary social science platform where anyone engaged in writing and thinking can have a say. In this journey that we have embarked on to contribute a little bit too academic life, it will add strength to us to see you valuable people of the scientific world as writers and judges, as well as to guide us to the point of transportation to the most perfect with your opinions and suggestions. In this context, I would like to thank and pay our respects to you for all your support as The Journal of Kesit Academy.

Editör/Editor

Prof. Dr. Özcan BAYRAK

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 1-21

Geliş/Submitted/ Отправлено: 23.11.2020
Kabul/Accepted/ Принимать: 20.12.2020
Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47845

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Öğr. Gör. Huma BAL NAYMAN

Istanbul Aydın University
Turkey

humabal1996@gmail.com

 ORCID 0000-0001-5270-8965

Doç. Dr. Sertel ALTUN

Yıldız Technical University, Faculty of Education
Department of Education Sciences, Turkey

sertelaltun@gmail.com

 ORCID 0000-0002-1951-5181

ENGLISH TEACHERS' OPINIONS AND EXPERIENCES REGARDING TEACHING PRINCIPLES AND METHODS*

İNGİLİZCE ÖĞRETMENLERİNİN ÖĞRETİM İLKE VE YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞ VE DENEYİMLERİ

Abstract: In this study, it is aimed to investigate the opinions and experiences of English teachers in teaching principles and methods. The research was designed according to qualitative approach and phenomenology pattern. The participants consisted of 34 English teachers. Maximum variation sampling was used. The data were obtained by semi-structured interview questions. The data were analyzed in accordance with the content analysis. As a result, it was found the teachers mostly use teaching strategies through discovery and expository. Many teachers prefer student-centered methods and techniques. They stated the reasons such as admin-

* This study was accepted as Huma Bal Nayman Master's thesis in the Department of Educational Sciences of the Yıldız Technical University Institute of Social Sciences. No conflicts of interest were reported for this article. This article was compiled from corresponding author master's thesis. The ethics committee review for this article was not reported. Corresponding Author: Huma BAL NAYMAN

Cite as/Atıf: Bal Nayman, H. and Altun, S. (2020). English Teachers' Opinions and Experiences Regarding Teaching Principles and Methods. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 1-21. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47845>

Checked by plagiarism software. CC-BY-NC 4.0

istrative constraints and deficiencies in the educational environment decrease the efficiency of the course. Some of the teachers have misconceptions about teaching principles and methods. It was concluded some teachers thought that they had an adequate training. Bu many teachers expressed they learnt teaching through experience and their pre-service education was totally theoretical.

Keywords: teaching principles and methods; tendency; competency; English teacher; English language teaching

Öz: Araştırmanın amacı İngilizce öğretmenlerin öğretim ilke ve yöntemlerine ilişkin görüş ve deneyimlerinin incelenmesidir. Araştırma nitel yaklaşımlardan olgubilim desenine göre tasarlanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul'da özel ve devlet okullarında farklı kademelerde çalışan, kıdem ve eğitim durumlarına göre çeşitlendirilmiş 34 İngilizce öğretmeni oluşturmuştur. Araştırmada veriler uzman görüşü ile hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme soruları ile elde edilmiştir. Veriler içerik analizi yaklaşımına uygun olarak analiz edilmiştir. Verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması aşamaları takip edilmiştir. Araştırmanın sonucunda, öğretmenlerin derslerinde büyük oranda buluş ve sunuş yolu ile öğretim stratejilerini tercih ettiği ortaya çıkmıştır. Uyguladıkları yöntem ve teknikler çalıştıkları kademelere göre farklılık göstermesine rağmen öğretmenlerin büyük çoğunlukla öğrenci merkezli yöntem ve tekniklerini tercih ettikleri tespit edilmiş. Öğretmenler, öğrenci merkezli, bireysel farklılıkları dikkate alan, sağlıklı bir öğretmen-öğrenci ilişkisi olduğu durumlarda derslerinden verim aldıklarını ifade etmiştir. İdari kısıtlamalar, eğitim ortamındaki eksikler gibi nedenlerin ise dersin verimi düşüren önemli faktörler olduğu öğretmenler tarafından dile getirilmiştir. Öğretmenlerin küçük bir kısmının öğretim ilke ve yöntemlerine ilişkin kavramsal yanılgıları olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin bir kısmının yeterli bir eğitim aldığını ancak birçok öğretmenin ise öğretmenliği deneyim yolu ile öğrendiğini ve lisans ya da pedagojik formasyon eğitimlerinin teori ağırlıklı olduğu ve öğretim elemanlarının olumsuz tutumlarından dolayı yetersiz olduğunu belirtmiştir.

Anahtar Kelimeler: Öğretim İlke ve Yöntemleri; Eğilim; Yetkinlik; İngilizce Öğretmeni; İngilizce Eğitimi

Introduction

English as a foreign language teaching has a very long history and contemporary approaches started developing in the early 20th century with the work of disciplines such as applied linguistics (Richards & Rodgers, 2014; Larsen-Freeman, 2000). These contemporary approaches suggest that it is not likely to achieve success in language learning through grammar, the important thing is to make students use the language (Tomlison, 2008; Krashen, 1982). Apart from language interaction, it is important to provide students with authentic and meaningful materials in language teaching environment (Nunan, 1989). According to the Common European Framework Reference, in order to learn or acquire a language, communicative approaches should be adopted; language learning is not possible without interaction (Using the

CEFR, 2011). Stemming from this notion, many different teaching methods have emerged with different approaches; and the benefits and limitations of all should be considered, since there is no best method, each method has their benefits and limitations (Çelik, 2014; Prabhu, 1990).

There have been various approaches and methods introduced in foreign language teaching until today. Some of the mostly known oldest foreign language teaching methods are grammar translation method, direct method and audio-lingual method. These approaches are mostly teacher- centered and learning the structure of the language is main goal. Gradually communicative approaches have started to substitute structural approaches; student-centered teaching methods are adopted (Demirel, 2014; Savignon, 2002). Some of the widely used foreign language teaching approaches and methods are natural approach, communicative language teaching, task-based language teaching, content-based instruction, and eclectic approach (McDonough, Shaw & Masuhara, 2013). Teachers' roles have been changing in accordance with these changes as well. Some of the definitions used for teachers are "Teaching Leader" or "Designer" and the level of professional competence that the teacher should have is very important. The teacher is the guide who shows the student the ways to be successful and helps the student to raise self-awareness and reveal their strengths (Taşpınar, 2014; Altun & Yurtseven, 2019; Slavin, 2006).

In Turkey, despite the given importance to foreign language education and all the changes made in order to increase its quality, it has not been a complete success (Demirpolat, 2015). British Council (2014) and Turkey Economic Policies Research Foundation (TEPAV) conducted a study in Turkey with cooperation. It has been found that majority of English teachers (80%) are proficient in English to teach it. Nevertheless, it is not taught as a mean of communication, but it is taught like a lecture such as Mathematics, Social Studies and so on. Also, teachers and students stated that like have the feeling that each year the curriculum repeats itself and this does not develop their language skills. According to this study, most of the teachers think that they do not have a say in English lessons. Based on these statements, problem of the study is to reveal opinions and experiences of English teachers regarding teaching principles and methods in accordance with their in-class practices; and to examine their opinions on the education they received.

The teaching-learning process should be considered as a whole (Demirel, 2017; Altun, 2011). According to Hesapçioğlu (2011), all elements of a course are linked from beginning to the end, and all factors should be considered for this process to be in harmony. There are specified approaches, methods and techniques in English language teaching; but apart from those, many other teaching activities can be used. Teaching strategies, teaching methods and techniques that can be used in English language teaching are explained below.

The teaching strategy can be defined as a general framework determined to achieve the objectives of the lesson. The success of teaching programs depends on the effectiveness of the teaching-learning process. It is not possible to reach the desired objectives with a strategy that is not chosen accordingly (Sidekli & Daşdemir, 2014). Teaching strategies are basically divided into three as expository teaching, discovery learning and experiential learning.

The teaching method is defined as the shortest path followed to achieve the goal, appro-

priate teaching activities in order to achieve lesson objectives (Schunk, 2012). The term method can be explained as the application phase we choose and follow for teaching. The methods used in each lesson should change according to students' differences (Yılmaz & Fer, 2003). In teacher-centered methods, the teacher is active and effective whereas the students are passive. Direct instruction and demonstration method can be given as examples for these methods. In student-centered teaching methods it is the opposite. We can give examples of methods such as question-answer, discussion, problem solving, case method, role playing, cooperative learning and differentiated teaching. (Aydiner, 2014; Demirel, 2017).

Teaching technique is the implementation stage. Based on the strategy and method teacher adopts, technique is chosen accordingly. In other words, techniques are classroom activities. Some examples of techniques are brainstorming, six-hat thinking, jigsaw, station, demonstration, Socrates, drama, think-pair-share, snowball and educational games techniques. (Pesen & Epçaçan, 2018; Karabacak, 2018; Demirel, 2017).

For an effective foreign language education, first of all, teacher should be proficient in content and pedagogical knowledge (Patel & Jain, 2008; Harmer, 2007). As foreign language teaching is largely limited to classes, it is very important to provide students with an appropriate learning environment. Designing the learning environment and the lesson with different methods and techniques depends on the teacher's teaching abilities and pedagogical knowledge. According to curriculum of English Language Teaching department published by the Council of Higher Education, the courses are divided into three categories: "Content Knowledge Education, Pedagogical Knowledge Education and General Culture Knowledge". Teaching methods and principles are included in both content and pedagogical knowledge education with the courses such as Teaching Methods and Principles, Teaching Approaches in English Language Teaching and Teaching Language Skills. However, basically the main course in terms of methods and techniques is Teaching Methods and Principles course. Therefore, it is aimed to investigate the opinions and experiences of English teachers in teaching principles and methods. Another aim of this study is to reveal teachers' opinions about the efficiency of the education they received on their experience regarding teaching principles and methods.

In the light of the aim of this study, the following questions were sought:

1. What are English teachers' opinions and experiences regarding teaching principles and methods?
 - 1.1. What are English teachers' tendencies competencies regarding teaching principles and methods?
 - 1.2. What are English teachers' opinions regarding the effectiveness of pre-service education they received on their teaching principles and methods experiences?

Method

The Design of the Study

In qualitative studies, the main focus is to take social events from different perspectives and do the examination in the current context (Creswell, 2009). In phenomenology studies, it is

aimed to do deep research in the experiences of the data sources and reveal the meanings of these experiences (Büyüköztürk et al. 2017). The tendencies and competencies of English teachers regarding teaching principles and methods in foreign language education may vary depending on the learning process, teaching beliefs and experiences of teachers. For this reason, the phenomenology pattern was found appropriate to determine the relationship that teachers established based on their own experiences.

Participants

In this study, maximum variety sampling was used. Participants consisted of 34 English teachers working in Istanbul, Turkey. Participants were varied according to the gender, the institution they work, education status they have, year of experience, the level they work and graduation status they have. Maximum sampling is one of the purposive sampling methods. Purposive sampling is deemed suitable to an investigation process when one aims to gain deep information (Yıldırım and Şimşek, 2013). And whereas using maximum variety sampling, the important point is to choose a study group that meets the requirements of the study.

Table 1. Participants range by variations

Gender	
Female	28
Male	6
The Institution They Work	
Private School	24
Public School	10
Education Status	
Faculty of Education	21
Faculty of Arts (with Pedagogical Formation)	13
Experience	
0-2 years	12
3-8 years	11
9-14 years	6
15 and more years	5
The Level They Work	
Primary School	6
Secondary School	8
High school	8
Higher Education	12
Graduation Status	
Bachelor's Degree	22

Master's Degree (Student)	10
PhD (Student)	2

As it can be seen in table 1, participants were varied according to the gender, the institution they work, education status they have, year of experience the level they work, graduation status they have.

Data Collection Tool

In the study, it is aimed to have the opinions and experiences of English teachers regarding teaching principles and methods. For that reason, interview was used in order to collect the data. In phenomenology design, the interview is seen as an appropriate technique to reach the experiences of the data sources (Büyüköztürk et al., 2017). Interview is seen a very effective way to attain data about individuals' personal perspectives and ideas (Briggs, 1986). In other words, interview can be chatting for information on a subject (Berg & Lune, 2015).

Validity and Reliability of the Interview Form

The interview form given to the participants was prepared by two researchers of the study, one of whom is an expert in curriculum and instruction. Interview questions were asked to 3 teachers who would not be among the participants before they were applied with the study group. No problem was detected at the end of these interviews. Interview questions are shown as follows;

1. What are your opinions about using different teaching strategy methods and techniques in English lessons?
2. What do you think is the relationship between teaching strategy, method and technique?
3. What are the teaching strategies you prefer to use most in the lessons? Why?
4. What are the teaching methods you prefer to use most in the lessons? Why?
5. What are the techniques you prefer to use most in the lessons?
6. Based on your experience, what are the most effective strategy, methods and techniques in English teaching?
7. Are there any strategies, methods, techniques that you want to use but cannot use? Why can't you apply?
8. What education or lesson did you learn about teaching strategies, methods and techniques?
9. Was the education regarding teaching principles and methods you received at the university sufficient? If not, how would you like it to be?

Data Collection Process

In this study the data collection process took 6 months. It lasted about from May 2019 to November 2019. In this process, schools were visited in order to meet with teachers and school

administrators were informed. Before the meeting, the researcher introduced herself and the purpose of the research to the participants. An atmosphere of trust was created by stating that their names would not be included in the research in any way. The interview questions were not sent to the participants before the interview, the questions were presented during the interview in order not to affect the validity and reliability of the result of the study. Just before the interview, the participants were given a protocol and their signatures were taken that they participated in the study voluntarily. The interviews were recorded by the teachers' permission. Apart from recordings, notes were taken. The interviews lasted average 15-25 minutes. During the interview, no interventions were made to the participants. At the end, participants were informed of their answers and member checking was provided.

Data Analysis

In quantitative studies, data are expressed by words. In this context, it can also be seen as way of systematizing the social content (Berg & Lune, 2015). In this study, content analysis was chosen as a data analysis method. Content analysis aims to reach deep meaning that cannot be known at first glance (Merriam, 2009). Content analysis process has cyclical manner, editing and review should continue until the end of the process (Büyüköztürk et al., 2017). Data interpretation was implemented manually as supported by Saldaña (2009). Data analysis took place as follows:

1. Listening to the voice recordings
2. Turning voice recording into scripts
3. Reading the data many times
4. Combining interview notes and recordings
5. Data coding
6. Re-coding while listening the recordings
7. Organizing codes
8. Determining categories and themes by codes
9. Organizing the codes, categories and themes
10. Interpreting the findings

Table 2. Example of data coding

Theme	Category	Code	Quote
Teacher centered teaching strategies	Expository teaching	Students should listen to the subject	<i>(K32) Since I am now working with an adult group, I teach the grammar part of the lesson as if it were a presentation because I observed that the student gained efficiency in this way.</i>

Validity and Reliability

The biggest criticism brought to qualitative research is the validity and reliability of the data. But in qualitative research, there are measures taken to ensure validity and reliability. For internal validity, credibility; for external validity, transferability; for internal reliability, dependability; external reliability, confirmability terms are used (Yıldırım & Şimşek, 2013; Lincoln & Guba, 1985; Creswell, 2009). In this study, validity and reliability are tried to be provided as below:

Credibility

Depth-oriented data collection: The data were read many times and the answers of different participants were compared with each other and with the studies conducted in the field.

Member checking: At the end of the interviews, the participants were informed and their confirmations were taken.

Transferability

Detailed description: The quotations of participants were given directly and the content analysis was formed with the help of the notes taken during the interview. The data were presented as the way they were.

Purposive sampling: Maximum variety sampling was selected in varying 34 English teachers.

Consistency

Consistency Review: Every step of study was recorded. The process was conducted as cyclical. For instance, according to the result, the purpose of the study and the research questions were examined and re-formed.

Confirmability

Confirmation review: Interview questions and findings were checked and discussed by both researchers. When necessary, the required changes were made.

The Role of the Researchers

Two researchers are involved in the study. The first researcher completed her bachelor's degree in English Language Teaching and she has her master's degree in Curriculum and Instruction. The researcher has taken on the role of conducting interviews with the group, data collection, data analysis and data interpretation. The second researcher has PhD in Curriculum and Instruction. She has been involved in many national and international projects in teacher education, curriculum and instruction, instructional design, teaching principles and methods. She has taken on the role in analysis process and interpretation of the findings. Both of the researchers had role in the overall study in checking and re-forming.

RESULTS

Results Related to the First Sub-Purpose: English Teachers' Tendencies and Competencies Regarding Teaching Principles and Methods

The first sub- purpose of the research was determined as: “*What are English teachers' opinions and experiences regarding teaching principles and methods?*” Teachers were asked questions related to their tendencies and competencies. In this context, themes were determined according.

Theme 1: English Teachers' Tendencies Regarding Teaching Principles and Methods

While some participants gave conceptual answers to the questions, some participants were not able to name the related strategy, method and technique; and explained the activities they applied in the course. Under these circumstances the concepts were reached by the explanations of the participants.

The frequency table of the tendencies of English teachers regarding teaching principles and methods is given below.

Table 3. Frequency of tendencies of English teachers regarding teaching principles and methods

Teaching Strategies	(f)
Discovery Learning	34
Expository Teaching	10
Experiential Learning	1
Teaching Methods	
Discussion	15
Cooperative Learning	11
Question-answer	9
Direct Instruction	8
Role Play	6
Differentiated Teaching	3
Task-based Instruction	3
Case Method	2
Total Physical Response	2
Direct Method	1
Teaching Techniques	
Educational Games	15
Brainstorming	11
Drama	9
Station	4
Small Group Discussion	4
Demonstration	3
Jigsaw	3
Six Hat Thinking	2

Debate	2
Storytelling	1

As it can be seen in table 3, all 34 teachers in the study stated that they implement the student-centered teaching strategy, discovery learning. The most applied methods are discussion, cooperative learning, question-answer, and the most applied techniques are educational games, brainstorming and drama.

Themes, categories and codes for the tendencies of the participants are given below. The table shows the tendencies and reasons beneath these tendencies of the participants regarding the teaching principles and methods.

Table 4. Tendencies of English teachers regarding teaching principles and methods

Category	Sub- Category	Code	
Teacher-centered Teaching Strategies	Expository teaching	Students should listen to the subject	
		Teacher should explain the subject	
		High class size	
Student-centered Teaching Strategies	Discovery learning	Providing permanent learning for students	
		Engaging students in the learning process	
		Considering individual differences	
		Teacher being a guide	
Teacher-centered Teaching Methods	Direct instruction	Grammar should be explained	
		High class size	
Student-centered Teaching Methods	Question-answer	Providing active student participation	
		Attracting students' attention by sharing ideas	
	Cooperative learning	Providing student-student interaction	
		Providing permanent learning for students	
	Role play	Students' doing preliminary work	
		Students' learning by having fun	
		Finding real lifelike elements	
	Differentiated teaching	Case method	Considering individual differences
			Providing students' learning through deduction
	Task-based Instruction	Total physical response	Using the target language in class
Associating the language with the function			
Group Work Techniques	Educational games	Students' learning by having fun	
		Providing diversity in teaching language skills	

	Enhancing students' motivation
	Providing permanent learning for students
Brainstorming	Providing active student participation
	Developing students' creative thinking skill
Drama	Providing active student participation
Station/ six hat thinking	Providing diversity in teaching language skills
Small group discussion	Providing active student participation
Demonstration	Providing meaningful learning for students
Debate	Developing speaking skills
Jigsaw	Providing active student participation
Storytelling	Developing speaking skills

In table 4, teaching strategy method and technical concepts are explained by theme, the activities applied by the participants are explained by category, and reasons are explained by codes. As it can be seen in table 4, teachers mainly prefer student-centered strategies and methods because they think these activities enhance students' participation, it provides permanent learning and students can be the part of the teaching process. Also, teachers prefer teacher-centered strategies and method when the class size is high or they need to explain the subject. Teachers prefer group work techniques in their lessons.

In the study, English teachers from different levels were interviewed and it was determined that there were some changes in their tendencies regarding teaching principles and methods.

Findings regarding strategy methods and techniques used by English teachers according to the levels are given in the table below.

Table 5. Strategy, methods and techniques most used by English teachers according to the level they work

	Primary school	Secondary school	High school	Higher education
1.Teaching Strategy	Discovery/ experiential learning	Discovery/ expository learning	Discovery/ expository learning	Discovery/ expository learning
2.Teaching Method	Role play Question-answer	Discussion Question-answer Cooperative Learning	Discussion Question-answer Cooperative Learning Role Play	Discussion Question-answer Cooperative Learning Role Play

	Educational	Educational	Educational	Educational
3. Teaching	games	games	games	games
Technique	Drama	Brainstorming	Brainstorming	Brainstorming
	Jigsaw	Small group dis-	Small group	Small group dis-
		cussion	discussion	cussion
		Station	Station	Drama
		Drama	Drama	Station
				Jigsaw

As it can be seen in table 5, the teaching strategies, methods and techniques applied in secondary, high school and higher education levels are similar. Discovery learning strategy, role-playing and question-answer method, educational games and drama technique are activities that teachers from different working level apply.

Theme 2: Factors that Affect the Productivity of Lesson

Teachers' opinions on the factors that affect the productivity of the lesson are given below.

Table 6. Factors that affect the productivity of lesson

Category	Sub- Category	Code
Positive Factors	Student-centered lessons	Teacher interesting subjects for students
		Providing students' experience in the process
	Educational games	Keeping students' attention through games
	Teacher's attitude towards students	Students' feelings should be taken into consideration
		Bonding activities should be made
	Real lifelike teaching environment	Using real life materials
		Letting students know the use of the subject in real life
Considering individual differences	Addressing students' individual differences	
Negative Factors	Administrative support	Administrations' supportive attitude towards teachers' actions
	Administrative restrictions	Syllabus restriction
	Students' Behavioral and Developmental Characteristics	Developmental characteristics
		Students' indifferences to the subject
	Class size	High class size
	Deficiencies in Teaching Environment	Lack of language laboratory
Lack of technological tools		

Time restriction	Not having enough time to go through the subject properly
------------------	---

Teachers' definitions of efficient and inefficient courses are shown in table 6 with their reasons. As it can be seen in table 6, teachers find the lesson efficient when they use educational games, they have a healthy teacher- student relationship, they can use real lifelike elements and when they have administrative support. Teachers find the lesson inefficient because they have time constraint and administrative restrictions and lack of technological tools.

Theme 3: English Teachers Competencies Regarding Teaching Principles and Methods

In the study, 9 questions were asked to the teachers, some teachers answered them directly, some teachers answered them partly and some teachers couldn't answer some of these questions and even they expressed in the beginning that they couldn't answer the questions. Teachers' answering situations are shown below.

Table 7. Teachers' answers

	(%)	(f)
Not answered	17,6	6
Partly answered	32,4	11
Answered	50	17

It can be seen in table 7, 6 participants left the most of the questions completely unanswered, 11 participants partially answered and 17 participants answered the questions by making correct definitions. Here are some quotations belong to the teachers:

A teacher who couldn't answer some questions:

"I don't think I can answer these questions, I can't use terms, and nothing comes up to my mind actually. (Participant 8)"

A teacher who partly answered questions:

"What do you mean exactly? First we do warm up then we choose the method accordingly and of course it depends on the skill that you are going to teach. (Participant 4)"

A teacher directly answered and explained the question:

"Teaching technique and methods are subject to the teaching strategy so; there is a hierarchy from top to down. It's proper to choose them by considering this relationship. (Participant 24)"

Theme 4: English Teachers' Misconceptions Regarding Concepts of Teaching Principles and Methods

All the questions that were asked to the teachers were taken into consideration in determining the misconceptions of teachers. Results related to English teachers' misconceptions regarding concepts of teaching principles and methods of English teachers are given in the table below.

Table 8. English teachers' misconceptions regarding concepts of teaching principles and methods

Category	Sub- Category	Code
Teachers Who Have Misconceptions	Not naming the teaching strategy, method or technique	Knowing how to apply but not being able to name
	Knowing the strategy, method or technique they apply in a wrong way	Knowing the concepts in a wrong way Confusing teaching process and materials with teaching approach
	Using the teaching strategy, method or technique concepts interchangeably	Not knowing how to apply the strategy Confusing approach with method Confusing technique with method Confusing strategy with method
	Naming the teaching strategy, method or technique in a correct way	Naming the concepts correct
Teachers Who Don't Have Misconceptions	Expressing the strategy, method or technique they apply and their functions	Using the correct concepts and explaining the use in a correct way

In table 8, teachers are examined under two themes: "Teachers Who Have Misconceptions" and "Teachers Who Don't Have Misconceptions". Teachers' misconceptions are mainly not being able name concepts and confusing the terms with each other. Teachers with no misconceptions correctly expressed terms and explanations without any confusion.

Results Related to the Second Sub- Purpose: English Teachers' Opinions Regarding the Effectiveness of Pre-Service Education

The second sub-purpose of the study was determined as: "What are English teachers' opinions regarding the effectiveness of pre-service education they received on their teaching principles and methods experiences? They stated that they learned teaching methods and principles within the scope of courses such as "Teaching principles and Methods", "English Learning and Teaching Approaches", "Teaching English Language Skills". The opinions of 34 participants regarding the training they received are given in the tables below.

Table 9. Opinions of English teachers about the adequacy of the education they received

	(%)	(f)
Those Who Find Adequate	32,4	11
Those Who Don't Find Adequate	67,6	23

As it can be seen at Table 9, most of the teachers participating in the research think that the education they received was not sufficient, while 11 of them think that it was sufficient.

Table 10. Opinions of English teachers about the education they received

Category	Sub- Category	Code
Those Who Consider as Positive Effect	Study process	Teachers' providing feedback on the subject
		Lecturers' positive attitude
		Peer interaction
		Being able to apply the theoretical knowledge at the end of the study
		Integrating content knowledge and pedagogical knowledge courses
		Deepening the theoretical knowledge
		The positive effect of micro teaching
Those Who Consider as Negative Effect	Considering study process inefficient	Lecturers' not applying the methods and techniques they teach
		Knowledge on theoretical level
		Lecturers' negative attitude
		Not being able to experience teaching during university years
		Separating content knowledge and pedagogical knowledge courses
		Lack of internship period

In table 10, teachers were examined under two themes, "Those Who Consider as Positive Effect" and "Those Who Consider as Negative Effect" and the reasons given by the teachers were explained. In the first theme, according to the statements of the participants, the study process was positive during their education and they were able to practice the theoretical knowledge. In the second theme, participants expressed that they had issues such as lecturers' negative attitude, lack of practice and they took content knowledge and pedagogical knowledge courses separately not as a whole.

Conclusion and Discussion

It is known that the desired success has not been achieved despite the importance given to foreign language education in Turkey. Based on this; in this study, it is aimed to examine the tendencies and competencies of English teachers regarding Teaching Principles and Methods. Another aim of the study is to take teachers' opinions on the education they received and relate teachers' education with their competencies and tendencies, especially the "Teaching Principles and Methods" course. The study was designed as a qualitative research and phenomenology pattern. Participants consisted of 34 English teachers chosen by purposive sampling/ maximum variety sampling. Data collection tool was interview. In the study, content analysis was applied; the results are explained by themes, categories and codes.

As a result, the teaching strategies that the participants prefer to apply the most are expository teaching and discovery learning. All the participants stated that they prefer discovery learning but also, they may apply expository teaching when needed. Only one of the participants correctly explained and defined experiential learning. The importance of discovery learning arises from the notion of permanent and meaningful learning (Schunk, 2012). Wiggins and McTighe (2011) emphasized the importance of meaningful learning in foreign language teaching, and stated that it is necessary to create environments where students can be provided with meaningful learning. Participants stated that they preferred the expository teaching strategy in situations such as grammar teaching or crowded classes. The expository teaching strategy aims to provide a lot of information in a short time (Senemoğlu, 2018) and when considered from this point of view, it is possible to say that the teachers actually chose this strategy as a solution to the existing problems.

The methods preferred by the participants are discussion, cooperative learning, question-answer, direct instruction, differentiated teaching, task-based teaching, case method, total physical response, and direct methods. The most frequently used teaching methods are discussion, cooperative learning and question-answer. Although the participants said that English (content knowledge courses) courses were more efficient, many of the foreign language teaching methods were not mentioned. The main purpose of learning a foreign language is to communicate, that's why we can say that the methods mostly preferred methods can be correlated with the aim of language teaching. In particular, it is supported by studies that cooperative learning method increases students' motivation and success. One of them is the study by Tombak and Altun (2016) in which the effect of cooperative learning on university students' motivation and products are examined and, at the end of the study, it has been revealed that cooperative learning has a positive effect on students. In this study, only 3 participants emphasized the importance of differentiated teaching. Differentiated instruction has a positive effect on student achievement (Koeze, 2007). It can be deduced that the participants did not know the concept of differentiated teaching or that they did not have the proper environment to apply differentiated teaching.

The teaching techniques preferred by the participants are educational games, brainstorming, drama, stations, small group discussions, demonstration, jigsaw, debate, six hat thinking and storytelling. The most frequently applied teaching techniques are educational games, brainstorming and drama. Regardless of the level, it was determined that the most mentioned teaching technique is educational games. Şahin and Samur (2017) stated that gamification is successful in raising students' internal motivation. Other techniques most frequently preferred by the participants are brainstorming and drama, which are one of the most known teaching techniques in foreign language education. Shraiber and Yaroslavowa (2016) stated that drama technique enhances students' group work and pronunciations skills apart from developing language skills. Understanding others and expressing yourself are one of the main problems encountered in foreign language education. In order to develop these skills, it is necessary to teach students to be a good listener and a good speaker (Porter & Grant, 1992). In crowded classroom settings, we can say class activities such as drama, brainstorming, group discussions

etc. are useful to ensure that students are both good listeners and good speakers without losing their attention.

Participants stated the lessons were efficient when student-centered, educational games and real-life experiences are included, a healthy relationship is established with the student, individual differences are considered and administrative support is received. It is supported by other studies lessons that include educational games are efficient. Figueroa-Flores (2015) emphasized the big role of gamification in developing intrinsic motivation and being adaptable to all language skills. Participants also stated that factors such as deficiencies in the teaching environment such as technological tools, crowded classes, time restriction, students' behavior and attitudes, and administrative restrictions reduce the efficiency of the lesson. Some teachers say that they receive support from the administration, while others say they do not. Uysal (2019) achieved similar results in the study about problems encountered in a foreign language preparation school. The instructors working at the preparatory school stated that problems such as limited time, classroom conditions, and insufficient materials decrease the efficiency of the lesson.

Most of the participants accurately defined the teaching strategy, method and technique concepts. Participants who could not define and explain the concepts are minority. Some of the participants stated at the beginning of interview they could not name these concepts. Under these circumstances, the participants were asked to explain the activities they practiced in the lesson and concepts were deduced based on their explanations. One of the characteristics that a teacher should have in order to create effective lesson environments is pedagogical knowledge. In other words, teachers should be experts on how to teach (Dinçer, Göksu, Takkaç & Yazıcı, 2013). Çelik and Kasap (2019) stated in their study that in English teacher training programs, teacher candidates found the content knowledge courses more efficient than pedagogical knowledge courses, and they described pedagogical knowledge courses as theoretical that did not contribute to personal development. At this point, there are results that are parallel to this research. However, as a result of the current study, participants did not mention many of the foreign language teaching methods either.

Most of the participants stated they did not consider the education they received at the university adequate. Those who consider their education adequate mentioned the reasons such as being able to apply theoretical knowledge, taking content knowledge and pedagogical knowledge courses integrated and the lecturers' positive attitude. Those who do not consider their education adequate mentioned the reasons such as lecturers' negative attitude, not being able to practice and lack of internship, taking content knowledge and pedagogical knowledge courses separately. Bozak, Özdemir and Seraslan (2016) conducted a research on the opinions of teachers who have recently started their profession regarding their education and reached similar results as current study. The majority of the participants consider the education they received inadequate. They emphasized reasons such as the physical conditions, lack of time and opportunities to practice and lack of teaching background and experience of faculty members.

Another problem emphasized by the participants is lecturers do not implement the methods and techniques they teach in the courses. İlater (2014) reached similar conclusions in his

study including pre-service teachers. They stated faculty members use traditional methods. In a study conducted by Bozpolat, Uğurlu, Usta, and Şimşek (2016), it was revealed that faculty members preferred the direct instruction in teaching principles and methods course. The reason for using direct instruction was explained as the crowd of the classes.

Recommendations

According to the results of the study the following recommendations were given to the practitioners and researchers, respectively:

Teachers can be supported to make their lessons efficient by administrators. In faculties of education, content knowledge and pedagogical knowledge courses can be taught integrated. Pre-service teachers can be enabled to practice theoretical knowledge more. Lecturers who teach at the faculties of education can be people who have experience in related educational fields. All courses can be given in English in foreign language teaching departments. Internship can be extended to each year of 4-year long education.

The study is limited to 34 teachers. It is recommended to increase the number of teachers and also to observe the teachers in the classroom. The tendencies and competencies of teaching principles and methods can be examined by including the teaching principles and teaching models adopted by teachers. The courses taught to pre-service teachers in faculties of education can be examined and evaluated. Through action research, the relationship between teachers' tendencies and competencies regarding teaching principles and methods and student success can be examined. In terms of students, the effectiveness of the course can be researched and student opinions can be taken.

REFERENCES

- Altun, S. (2011). Öğretim stratejileri ve sınıflamalar. In S. Fer. (Ed.), *Öğrenme öğretme kuram ve yaklaşımları* (pp. 170-184). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Altun, S., & Yurtseven N. (2019). *Tasarımcı öğretmen: UbD el kitabı*. Ankara: Asos Yayıncılık.
- Aydiner, N. (2014). Öğretim yöntem ve teknikleri. In Ç. Şahin & Z. Genç (Eds.), *Öğretim ilke ve yöntemleri* (pp. 111-219). İstanbul: Paradigma Akademi Yayıncılık.
- Berg, B. L., & Lune, H. (2012). *Qualitative research methods for the social sciences* (8th ed.). Boston: Pearson.
- Bozak, A., Özdemir T., & Seraslan, D. (2016). The opinions of beginning teachers on education and training they had at faculties of education. *Mustafa Kemal University Journal of Graduate School of Social Sciences*, 13(36), 100-113.
- Bozpolat, E., Uğurlu, C. T., Usta, H. G., & Şimşek, A. S. (2016). Views of student and teaching staffs regarding teaching method and techniques: A qualitative research. *Dicle University Journal of Ziya Gökalp Faculty of Education*, (27), 83-95. <http://dx.doi.org/10.14582/DUZGEF.690>.
- Briggs, C. (1986). *Learning how to ask: A sociolinguistic appraisal of the role of the interview in social science research*. Cambridge: Cambridge University Press.

- British Council & Turkey Economic Policies Research Foundation. (2014). *Turkey national needs assessment of state school English language teaching*. Ankara.
https://www.tepav.org.tr/upload/files/1399388519-1.Turkiyedeki_Devlet_Okullarinda_Ingilizce_Dilinin_Ogrenimine_Iliskin_Ulusal_Ihtiyac_Analizi.pdf
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F., (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (23rd ed.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Council of Higher Education. (2018). *Updated teacher education graduate programmes- English language teaching*. Ankara.
https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal/egitim_ogretim_dairesi/Yeni-Ogretme-Yetistirme-Lisans-Programlari/Ingilizce_Ogretmenligi_Lisans_Programi.pdf
- Creswell, J. W. (2009). *Research design: Qualitative quantitative and mixed methods approaches*. California: SEGA Publications.
- Çelik, S. (2014). *Approaches and principles in English as a foreign language (EFL) education*. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları.
- Çelik, Ş. N., & Kasap, S. (2019). A comparative evaluation of English language teacher education programs in Turkey. *Yüüncü Yıl University Journal of Education Faculty*, 16(1), 1010-1031.
- Demirel, Ö. (2014). *Yabancı dil öğretimi* (8th ed.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Demirel, Ö. (2017). *Öğretim ilk eve yöntemleri: Öğretme sanatı* (23rd ed.). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Demirpolat, B. (2015). Türkiye'nin yabancı dil öğretimiyle imtihanı: Sorunlar ve çözüm önerileri. *Analiz*, (131), 7-19.
- Dinçer, A., Göksu A., Takkaç, A. & Yazıcı, M. (2013). Common characteristics of an effective English language teacher. *Educational Research Association the International Journal of Educational Researchers*, 4(3), 1-8.
- Figueroa-Flores, J. F. (2015). Using gamification to enhance second language learning. *Digital Education Review*, (27), 32-54.
- Harmer, J. (2007). *How to teach English*. England: Pearson Education Limited.
- Hesapçoğlu, M. (2011). *Öğretim ilk eve yöntemleri* (7th ed.). Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- İlter, İ. (2014) Teacher candidates' opinions related to methods and techniques used by the instructors. *The Journal of International Social Research*, 7(35), 562-575.
- Karabacak, K. (2018). Sınıf dışı öğretim teknikleri. In A. Arslan & C. Eker (Eds.), *Öğretim ilk eve yöntemleri* (pp.207-234). Ankara: Nobel Akademik Publishing.
- Koeze, A. P. (2007). *Differentiated instruction: The effect on student achievement in an elementary school* [Doctoral dissertation, Eastern Michigan University]. Eastern Michigan University Digital Commons@ EMU.
<https://commons.emich.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1030&context=theses>
- Krashen, S. D. (1982). *Principles and practice in second language acquisition*. Oxford: Pergamon Press.
- Larsen-Freeman, D. (2000). *Techniques and principles in language teaching* (2nd ed.). New York: Oxford University Press.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E.G. (1985). *Naturalistic inquiry*. California: Sage Publications.

- McDonough, J., Shaw, C., & Masuhara, H. (2013). *Materials and methods in ELT: A teacher's guide* (3rd ed.). Oxford: Wiley-Blackwell Publishing.
- Merriam, S. (2009). *Qualitative research a guide to design and implementation* (2nd ed.). California: Jossey-Bass A Wiley Print.
- Nunan, D. (1989). *Designing tasks for the communicative classroom*. New York: Cambridge Press.
- Patel, M.,F., & Jain, P.M. (2008). *English language teaching*. Jaipur: Sunrise Publishers & Distributors.
- Pesen, A., & Epçaçan, C. (2018). Öğretim teknikleri. In A. Arslan & C. Eker (Eds.), *Öğretim ilk eve yöntemleri* (pp.149-178). Ankara: Nobel Akademik Publishing.
- Porter, P., & Grant, M. (1992). *Communicating effectively in English: Oral communication for non-native speakers*. Boston: Heinle ELT.
- Prabhu, N. S. (1990). There is no best method - Why? *TESOL Quarterly*, 24(2), 161- 176.
- Richards, J. C., & Rodgers, T.S. (2014). *Approaches and methods in language teaching* (3rd ed.). Oxford: Cambridge University Press.
- Saldaña, J. (2009). *The coding manual for qualitative researchers*. London: Sage Publications.
- Savignon, S. J. (2002). *Interpreting communicative language teaching*. London: Yale University Press.
- Senemoğlu, N. (2018). *Gelişim öğrenme ve öğretim kuramdan uygulamaya* (26th ed.) Ankara: Anı Yayıncılık.
- Schunk, H. D. (2012). *Learning theories: An educational perspective* (6th ed.). Boston: Pearson.
- Shraiber, E., & Yaroslavova, E. (2016). Drama techniques in teaching English as a second language to university students. *Bulletin of the South Ural State University. Ser. Education. Educational Sciences*, 8(1), 59–65.
- Sidekli, S., & Daşdemir, İ. (2014). Öğrenme-öğretme stratejileri. In Ç. Şahin & Z. Genç (Eds.), *Öğretim ilk eve yöntemleri* (pp.61-108). İstanbul: Paradigma Akademi Yayıncılık.
- Slavin, R. E. (2006). *Educational psychology: Theory and practice* (8th ed.) USA: Pearson.
- Şahin, M., & Samur, Y. (2017). Instructional method of digital age: Gamification. *Journal of Ege Education Technologies*, 1(1), 1-27.
- Taşpınar, M. (2014). *Öğretim ilk eve yöntemleri*. Ankara: Edge Akademi Yayıncılık.
- Tombak, B., & Altun, S. (2016). The effect of cooperative learning: University example. *Eurasian Journal of Educational Research*, (64), 173-196.
- Tomlinson, B. (2008). *English language learning materials: A critical review*. London: Continuum International Publishing Group.
- University of Cambridge. (2011). *Using the CEFR: Principles of good practice*.
- Uysal, D. (2019). Problems and solutions concerning English language preparatory curriculum at higher education in view of ELT instructors. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 6(2), 452-467.
- Wiggins, G., & McTighe, J. (2011). *The understanding by design guide to creating high-quality units*. Virginia: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (9th ed.). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, G., & Fer, S. (2003). The students' opinion and achievement concerning instructional activities based on multiple intelligences theory. *Hacettepe University Journal of Education*, (25), 235-245.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 21-40

Geliş/Submitted/ Отправлено: 15.09.2020
Kabul/Accepted/ Принимать: 21.11.2020
Yaın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.46371

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Arş. Gör. Beyza AKCAY MALCOK

Yildiz Technical University, Faculty of Education
Department of Basic Education, Turkey
beyzakcay@gmail.com

 ORCID 0000-0001-9576-3219

Doç. Dr. Remziye CEYLAN

Yildiz Technical University, Faculty of Education
Department of Basic Education, Turkey
rceylan@yildiz.edu.tr

 ORCID 0000-0003-3227-7189

DOES STEM EDUCATION HAVE AN IMPACT ON PROBLEM SOLVING SKILL?*

STEM EĞİTİMİ PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİNİ ETKİLER Mİ?

Abstract: Education strategies are impacted by the development of technology and economy. STEM education is gaining more importance thanks to the changes in technology because technological changes reveal the need for mathematics, science, engineering and technology disciplines. Besides, problem-solving skills are one of the skills that children are required to have. Children can produce new solutions to changes thanks to their problem-solving skills. In many studies, it is seen that STEM education supports children's problem solving skills, which is one of the 21st century skills. In addition the engineering design process used in STEM

*No conflicts of interest were reported for this article. This article was compiled from corresponding author master's thesis. Corresponding Author: Beyza AKCAY MALCOK

Cite as/Atıf: Akçay Malçok, B. ve Ceylan, R. (2020). Does Stem Education Have an Impact on Problem Solving Skill?. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 21-40. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46371>

Checked by plagiarism software. CC-BY-NC 4.0

and the problem-solving steps are similar. Thus, the problem solving skills are supported and developed thanks to STEM. This study is a review article aiming to examine the relationship between STEM based on engineering design process and problem solving skills. In addition, the study examines the studies about STEM and problem solving skills on Turkey.

Keywords: STEM, Problem solving skills, Education, 21st Century Skills, Engineering Design Process

Öz: Eğitim stratejileri, teknoloji ve ekonominin gelişiminden etkilenmektedir. Teknolojik değişimler ise matematik, fen, mühendislik ve teknoloji disiplinlerine olan ihtiyacı ortaya çıkartmıştır. Böylece bu disiplinleri barındıran STEM eğitimi, teknolojideki değişiklikler sayesinde önem kazanmaktadır. Ayrıca problem çözme becerileri, çocukların sahip olması gereken becerilerden biridir. Çocuklar problem çözme becerileri sayesinde farklı durumlarda yeni çözümler üretebilirler. Yapılan birçok araştırmada STEM eğitiminin 21. yüzyıl becerilerinden biri olan problem çözme becerilerinin gelişimini desteklediği görülmektedir. STEM eğitiminde kullanılan Mühendislik Tasarım Süreci ve Problem Çözme Basamakları ise oldukça benzerdir. Böylelikle çocukların kazanmaları gereken problem çözme becerileri STEM sayesinde desteklenmekte ve geliştirilmektedir. Bu çalışma, mühendislik tasarım süreci temelinde STEM ve problem çözme becerilerinin ilişkisini incelemeyi amaçlayan bir derleme makalesidir. Ayrıca çalışma Türkiye'deki ilgili çalışmalarını da incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: STEM, Problem Çözme Becerileri, Eğitim, 21. Yüzyıl Becerileri, Mühendislik Tasarım Süreci

INTRODUCTION

Technological and economic innovations, which have gained importance today, have been used in many fields, and have become a necessity for development. For example, new technological products produced during World War II by scientists, mathematicians and engineers enabled to win the war (White, 2014). In addition, the launch of Sputnik, which is the first satellite of Soviet Russia, was the beginning of a new era in terms of technological developments. After that, the United States moved their targets further by establishing the National Aeronautics and Space Administration (NASA) (White, 2014). In the light of all these developments, the National Science Foundation (NSF) for 'science, mathematics, engineering and technology' disciplines used SMET acronym in the early 90s (Breiner, Harkness, Johnson and Koehler, 2012; Sanders, 2009). However, this abbreviation, which is similar to other terms, changed over time, and started to be used as STEM in 2001 (Breiner et al., 2012).

STEM is an interdisciplinary approach based on science, technology, engineering and mathematics disciplines (Breiner et al., 2012). The essentiality in STEM education is that individuals produce solutions for engineering problems by using science and mathematics knowledge and by applying to technology (Kennedy & Odell, 2014). In this context, STEM disciplines allow for new discoveries especially in the industry (White, 2014). Occupations including STEM discipline providing these inventions have been identified, and the need for these

occupations has increased day by day (Aydagul & Terzioglu, 2014). Thus, one of the aims of STEM is to contribute to economy for the countries and to create a workforce providing development (Sanders, 2009; Kelley & Knowles, 2016). Creating the requested workforce is realized through education programs including STEM education and 21st century skills such as problem solving, creativity, communication and critical thinking. Thanks to these programs, STEM education with an interdisciplinary perspective will contribute to the training of individuals with 21st century skills that countries need (Erdogan, Ciftci, Yildirim & Topcu, 2017).

In some studies, it is observed that STEM education develops children's skills such as academic success, problem solving, conceptual knowledge, and self-efficacy at all levels of education (Cooper & Heaverlo, 2013; Soylu, 2016; Pekbay, 2017; Nagac, 2018; Ozturk, 2018 Worker, 2018). In this context, educating individuals with 21st century skills is becoming more and more important today, and STEM integration in education is emphasized (Aydagul and Terzioglu, 2014; Uyanik Balat & Gunsen, 2017). Especially, the relation of problem solving skills, which is one of the 21st century skills, with STEM is becoming an increasingly important topic. Accordingly, the contribution of STEM education to problem solving skills has been a field that is studied on. On the other hand, the engineering design process followed in STEM education and problem solving steps are similar. Thus, STEM education and engineering design process used in this process supports problem-solving skills.

In general, the contribution of STEM education to problem solving skills is of great importance for educating individuals with 21st century skills. Today, thanks to STEM, both individuals are trained for the desired workforce and it is possible to develop their problem-solving skills. Thus, the aim of this study is to review the relation of STEM education with children's problem solving skills, and its contribution to this skill.

STEM (SCIENCE, TECHNOLOGY, ENGINEERING, MATHEMATICS)

Despite of the consensus that STEM education includes science, technology, engineering and mathematics disciplines, there is no certain definition accepted by all. When the current definitions of STEM education are examined, Bender (2018) defined STEM education as solving real-life problems by group or individually in scientific ways. It is also emphasized that STEM education is an intertwined and complementary whole of science, technology, engineering and mathematics disciplines (Basham & Marino, 2013). As for the details, STEM education is an interdisciplinary approach that enables the education of individuals with 21st century skills and the development of high cognitive skills (Erdogan et al., 2017). In this sense, STEM education is emphasized as an approach that can be defined as the interdisciplinary use of at least two disciplines of science, technology, engineering and mathematics (Corlu, Capraro & Capraro, 2014; Kelley & Knowles, 2016; Sanders, 2009). However, it is also argued that although the definition of STEM education includes science, technology, engineering and mathematics disciplines, it isn't limited to these disciplines. In addition to these four disciplines, it was explained that social development, language development, art and many more fields must be benefited (Bybee, 2010; Sanders, 2009). In addition, STEM education is defined as producing solutions to engineering problems by using science and mathematics knowledge and applying to technology (Kennedy & Odell, 2014).

Considering the definitions about STEM education, it might be concluded that there is cooperation between science, technology, engineering and mathematics disciplines (Brown, 2012). In addition, some other disciplines can be combined in STEM education but science, technology, engineering and mathematics disciplines are always in the center of STEM education. When examined STEM definitions in Turkey, it is seen that some researchers use FeTeMM term instead of STEM because the initials of FeTeMM is the initials of Science, Technology, Mathematics and Engineering words in Turkish language. However, although the term differs, the common point in defining this education is that education should be interdisciplinary and include solution-oriented daily life problems (Akgunduz et al., 2015).

THE PURPOSE AND IMPORTANCE OF STEM EDUCATION

There is a new competition as the result of economic and technological developments in the world. In this context, finding workforce that keep up with these developments became a priority in the era of Industry 4.0. The required workforce must be individuals with 21st century skills such as self-regulation, problem solving, collaboration and systematic thinking, and the workforce must be able to keep up with the developing world (Bybee, 2010). Therefore, new education policies are becoming important to educate the required workforce and to provide these individuals with the necessary skills (Ritz & Fan, 2015). Because workforce is important in developing economy, and the disciplines which are science, technology, engineering and mathematics are now the required labor disciplines (Chesloff, 2013). Thus, the occupations including these disciplines became prominent, and it has been a duty for education field to educate individuals as desired workforce who can fulfill the requirements of these occupations (Langdon et al., 2011). Considering all these requirements, STEM education is emphasized, which addresses science, technology, engineering and mathematics disciplines from an interdisciplinary perspective to educate these individuals, and enables to educate individuals with 21st century skills (Akgunduz et al., 2015). In this context, STEM education has many different purposes. One of the main objectives of STEM education is to create a workforce to help economy and development of countries (Kelley & Knowles, 2016). It is also aimed to ensure that this workforce is raised as an innovative generation (Corlu, Capraro & Capraro, 2014). Finally, with STEM education at all levels of education, it is aimed to raise a new generation that can ask question, search, produce, and solve the problems with their own efforts by making use of science, technology, engineering and mathematics (Ministry of Education, 2016a).

STEM education has gained more and more importance with the aim of educating individuals who can keep up with innovations and have 21st century skills. When the achievements of the countries in science, technology, engineering and mathematics disciplines especially in international platforms are examined, it is concluded that STEM education must be given importance. The importance of TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) and PISA (Programme For International Student Assessment) researches that are conducted at international level and address science and mathematics disciplines, which are among STEM disciplines, is gradually increasing. Therefore, while emphasizing the importance of STEM education, it is important to mention these studies in order to explain the current situation.

TIMSS is a research that is implemented every four years since 1995 by the Interna-

tional Association for the Evaluation of Educational Achievement-IEA. This research focuses on assessing knowledge and skills of students at 4th and 8th grades on science and mathematics (Mullis and Martin, 2017). Referring to the results of the TIMSS in 2015, it was found out that Turkey was below the average in science and mathematics scale. When examined the results of the mathematics field, it is seen that the average of the students at 4th grade is below the midpoint of the scale, which is 500 points, with 483 points, and ranks 36th out of 49 countries. It is also seen that the average of the students at 8th grade is below the midpoint of the scale, which is 500 points, with 458 points, and ranks 24th out of 39 countries (Ministry of Education, 2016c). When the results of the science field is examined, it is seen that the average of the students at 4th grade is below the midpoint, which is 500 points, with 483 points, and ranks 35th out of 47 countries, and the average of the students at 8th grade is below the midpoint of the scale, which is 500 points, with 493 points, and ranks 21st out of 39 countries (Ministry of Education, 2016c)

PISA is an educational research carried out by the Organization of Economic Cooperation and Development (OECD) every three years since 2000. Measurement the skills of 15-year-old students in science, mathematics and reading is aimed with PISA (Ministry of Education, 2016b). Looking at the results of PISA research conducted in 2015, it is seen that Turkey was below OECD average, which was 493, with 425 points in science. Turkey was below OECD average, which was 490, with 420 points in mathematics, and Turkey was below OECD average, which was 493, with 428 points in reading skills. Furthermore, in PISA research attended by 70 countries, Turkey was the 51st in science, 48th in mathematics, and 49th in reading skills (OECD, 2015).

When TIMSS and PISA results are analyzed, it is seen that countries with large economies such as China, Japan and America rank high in these results (OECD, 2015; Ministry of Education, 2016c). When economically large countries are examined, it is seen that there are societies that can meet the requirements of the occupations called as STEM professions, and attach importance to educate individuals with 21st century skills (Ostler, 2012). Thus, it is emphasized that the importance given to STEM education will have positive effect on economy (Roberts, 2012). In this context, when the results of TIMSS and PISA assessing mathematics and science fields, in order to go even further in the economy, STEM education must be given importance to improve economy in Turkey.

STEM EDUCATION AND 21ST CENTURY SKILLS

The technological developments that emerged with Industry 4.0 age became the focus of attention around the world. Technological developments increased the competition between countries, and created a ground for further progress, especially in the field of technology. These developments are linked to STEM education disciplines which are science, technology, engineering and mathematics. In order to meet the requirements of the 21st century, individuals who master STEM disciplines, and have technological and personal competencies are preferred as workforce (Bybee, 2010). For this reason, occupation varies across the world. Today, current occupations such as engineering and computer programming based on science, technology, engineering and mathematics disciplines, and known as STEM professions, and the occupations that are supposed to emerge soon such as nuclear technician, cartography and photogrammetry

are becoming increasingly important (Langdon et al., 2011). However, individuals characteristics required to work in these occupations also show change and development.

Individuals need to improve daily life, career and learning skills in order to keep up with the developing Industry 4.0 age (Beers, 2011). These skills are called 21st century skills, and STEM education is essential to educate individuals with these skills (Akgunduz et al., 2015). However, there is no exact and accepted explanation of 21st century skills.

Allen and Van der Velden (2012) explained 21st century skills as collaboration, communication, technological skills, cultural skills, problem solving skills, creativity and critical thinking. However, Kennedy and Odell (2014) defined 21st century skills as life and career skills including problem solving, creativity, leadership, critical thinking, global awareness, productivity, communication, information literacy, collaboration, media literacy, technology literacy and responsibility skills. On the other hand, 21st century skills are emphasized as engineering based problem solving skill, communication, engineering based design skill, creativity, digital competence and cooperation (Sen, Sonay & Kıray, 2018). Considering all the explanations, it can be said that 21st century skills are considered with different perspectives. In this context, one of the most accepted explanations in the literature about 21st century skills was made by Partnership for 21st Century Skills. These skills are given in Figure 1 (Partnership for 21st Century Skills,

Learning and Innovation Skills	Information, Media, and Technology Skills	Life and Career Skills
<ul style="list-style-type: none"> • Creativity and Innovation • Critical Thinking and Problem Solving • Communication and Collaboration 	<ul style="list-style-type: none"> • Information Literacy • Media Literacy • Information and Communication Literacy 	<ul style="list-style-type: none"> • Flexibility & Adaptability • Initiative & Self-Direction • Social & Cross-Cultural Skills • Productivity & Accountability • Leadership & Responsibility

2019).

FIGURE 1. *Partnership for 21st Century Skills (Partnership for 21st Century Skills, 2019)*

PROBLEM SOLVING

The word, problem, comes from the Greek word “problema”, which means obstacle (Jonassen, 2011). Considered from the origin, problem is the obstacles that occur when a goal is targeted or when it is strived for a purpose (Basaran, 1994; Bingham, 1983). In addition, problem is defined as the difference between situations what individual is and what individual wants to be (Robertson, 2017). In general, problem is a situation or event that creates difficulties for individual (Jonassen, 2011). Therefore, problem is an obstacle that requires individuals to question the situation and to make individual efforts to eliminate it (Dostál, 2015). Although there are different definitions of problem, there are three basic features that a situation must have in order to be considered as a problem. These features can be listed as follows:

- 1) The problem is an obstacle or difficulty that forces person on the way to goal,
- 2) The individual has a need and an intrinsic motivation to solve the obstacle or difficulty that is faced.
- 3) The individual has no preparation for a solution (Bingham, 1983; Kesicioglu, 2015).

After encountering the problem, individual tries to eliminate this problem and to achieve the purpose. This effort appears as a problem-solving process (Basaran, 1994; Bingham, 1983; Oguz, 2012). In addition, problem solving is defined as a purposeful cognitive process to eliminate obstacles and to achieve results (Dostál, 2015; Jonassen, 2011; Robertson, 2017). In this context, problem solving is also emphasized as an individual learning and development process (Bingham, 1983; Oguz, 2012).

Problem solving is a skill that individuals must have throughout their life. (Bingham, 1983). In addition, this skill is a process learned since early childhood with observations and experiences (Polya, 1997). In addition, one of the most important developmental features of early childhood is problem solving (Karayol & Temel, 2018) because children form the basis of learning with problem solving (Oguz, 2012). Thus, children learn to reach a solution by using both internal and external sources with the help of problem solving process (Bingham, 1983). For this reason, problem-solving process must be supported to provide children with cognitive development (Aldan Karademir, 2019). Thus, development since early childhood will produce positive effects in later years.

On the other hand, problem solving skills are not innate but develop with experiences and relations (Karayol & Temel, 2018). Problem solving skill is the ability to solve a problem or an obstacle (Yılmaz, Ural & Guven, 2018). For this reason, it is essential to develop problem-solving skills from an early age so that individuals do not have adaptation problems. Thus, supporting problem-solving skills from early ages is of great importance for the development of this skill (Yılmaz, Ural and Guven, 2018). Because supporting problem-solving skills from an early age is very crucial for solving social complexities, preventing unwanted behaviors and preventing peer conflicts (Karayol & Temel, 2018). Therefore, supporting problem-solving skills of children from early ages is of great importance for development of children. In order to provide children with problem solving skills from early ages, it is necessary to prepare appropriate educational environments and activities (Karayol & Temel, 2018).

PROBLEM SOLVING STEPS

Problem solving process is a complex process. For this reason, certain steps must be followed (Sahin, 2015). However, there are no strictly defined steps related to the problem solving process. Bingham (1983) listed problem solving steps as six steps: identifying the problem, explaining the problem, collecting data about the problem, selecting and organizing data, identifying possible solutions and assessing different ways of solutions. Gelbal (1991) defined the problem solving steps as noticing the problem, defining the problem, producing alternative solutions, and applying the solutions. In addition, hearing the problem, recognizing the problem, searching for a solution, decision making, implementing the decision and assessing the solution are defined as problem solving steps (Basaran, 1994).

Polya (1997) outlined the problem with the steps as noticing the problem, making plan, implementing the plan and assessing the outcome of the plan. Jonassen (2011) also defines problem solving steps as defining the problem, searching possible solutions, implementing solutions, regarding and assessing the solutions. Considering all these explanations, all of these stages are similar to Dewey's (1910) problem solving steps as noticing the problem, identifying the problem, collecting data for problem solution, determining the solutions for the problem, choosing the most appropriate solution, and reaching the result by solving the problem. It is also emphasized that the problem solving steps determined in this context are frame steps. However, there is no certainty that every step is always applied or applied in the same order. Steps can be combined or some of them might be skipped (Bingham, 1983). Thus, the problem solving steps in general can be listed as shown in Figure 2 (Sahin, 2015).

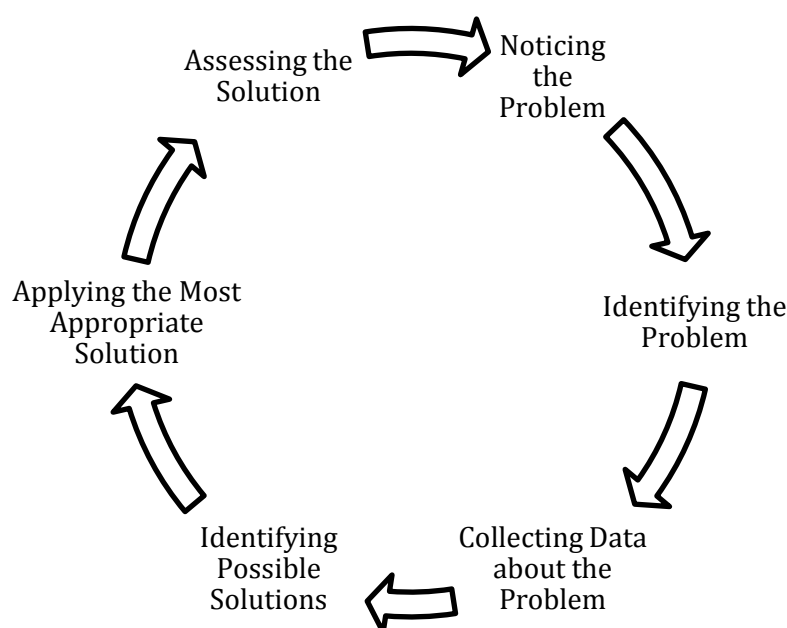

FIGURE 2. *The Problem Solving Steps*

Noticing the Problem: Although some problems can be clearly understood, some efforts are required to notice some other problems. In this context, it is important to think deeply in disturbing situations and to notice the real problem (Bingham, 1983).

Identifying the Problem: Once a situation is noticed as a problem, identifying the problem both saves time for the solution, and sometimes allows to understand whether there is a problem (Bingham, 1983). In addition, identification of the problem will be a guide in understanding the cause of the problem and in collecting the necessary data for possible solutions (Sahin, 2015).

Collecting Data about the Problem: After the problem is noticed and identified, it is necessary to conduct a multi-dimensional research on the problem before solution ways (Basaran, 1994; Bingham, 1983). In the solution process of a problem, the necessary information about the cause, limitations and importance of the problem is collected, and a suitable environment is

prepared to find the appropriate solutions for the problem. In addition, collecting the necessary data about the problem allows the individual to organize solution ideas and to consider the problem from different perspectives (Bingham, 1983).

Identifying Possible Solutions: By collecting information about the problem, information to solve the problem is also collected. Then, by reviewing this information, similar solutions are clustered, and possible solutions are created. Thus, solutions that can lead to the results in the process of solving the problem are determined (Sahin, 2015). In addition, when the solution does not bring an end to the problem, if many possible solutions are determined, it will provide the return to this step, and will speed up the process of trying new solutions (Bingham, 1983).

Applying the Most Appropriate Solution: After determining many solutions related to the problem, the solution that will bring an end in the fastest and the most effective way is decided and applied (Basaran, 1994). In order to avoid instability in this step, information about the problem should be carefully collected, and the solutions should be determined.

Assessing the Solution: After choosing and applying the most appropriate solution in the problem-solving process, it is checked whether this solution eliminates the problem. Thus, in a problem-solving process in which the result is reached, the result will be revised, and it will allow to be more experienced when similar problems are encountered (Basaran, 1994). In addition, with the assessment of the solution, it will be seen whether the best solution is reached or not (Bingham, 1983).

EDUCATION AND PROBLEM SOLVING SKILLS

Today, it has been a necessity for children to find solutions for daily life problems. STEM education enables children to solve problems with an interdisciplinary approach by making use of science, technology, engineering and mathematics disciplines (Bowen, 2014). For this purpose, engineering design process is taken as the basis in STEM education; because using engineering design process in education is an important way of combining STEM disciplines (King & English, 2016).

The engineering design process is the process of producing the most appropriate and necessary solutions for a problem (Basham & Marino, 2013; Capraro, Capraro & Morgan, 2013). When the definition of the engineering design process is examined from a deeper perspective, it is defined as the method of solving technological problems by using science and mathematics knowledge and the engineering skills of the engineers together (King & English, 2016). The most comprehensive engineering design process steps were formed with the study carried out by Hynes et al. (2011) by working collaboratively with the Department of Education in Massachusetts State. In this study, the engineering design process is defined as nine steps, and shown in Figure 3 (Hynes et al., 2011).

Although the engineering design process steps do not have certain limits, it is a guide to be used in education (Hynes et al., 2011). Thus, these steps can be arranged based on age groups because the main purpose of this process is to enable children to find solutions for problems (Bowen, 2014). The integration of STEM education with the engineering design process since

early ages will not only allow children to learn more in-depth, but also help teachers and children find solutions to problems by meeting their learning needs (Moore and Smith, 2014; Parker, Smith, McKinney & Laurier, 2016). Therefore, the engineering design process emerges as an integral step of STEM applications.

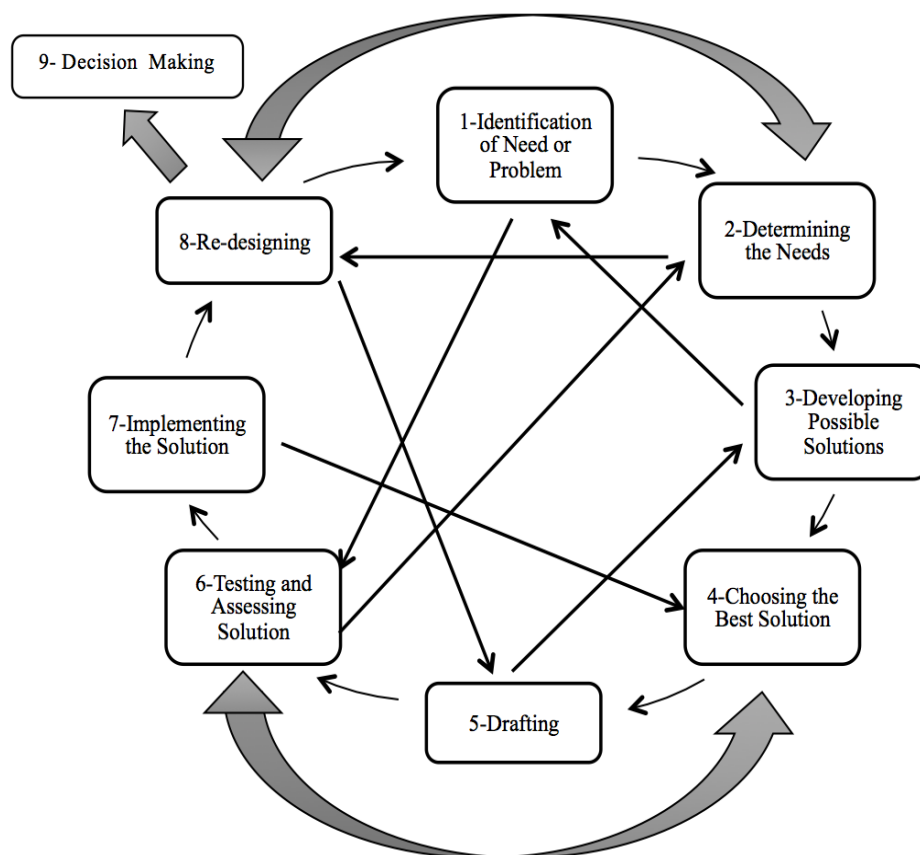

FIGURE 3. *The Engineering Design Process (Hynes et al., 2011)*

On the other hand, there is an important relation between the engineering design process and problem solving skills integrated into STEM education because, thanks to the engineering design process, children take a step to solve daily life problems by using basic mathematics and science knowledge (Basham & Marino, 2013). Therefore, the similarity of engineering design process and problem solving steps is of great importance for STEM education. In Figure 4, similar points of engineering design process and problem solving steps are given.

Engineering Design Process	Problem Solving Steps
Identification of Need or Problem	Noticing the problem Explaining the problem
Determining the Needs	Collecting data about the problem
Developing Possible Solutions	Identifying possible solutions
Choosing the Best Solution	Applying the most appropriate solution
Drafting	
Testing and Assessing Solution	Assessing the solution
Implementing the Solution	
Redesigning	
Decision making	

FIGURE 4. *The Engineering Design Process (Hynes et al., 2011) and Problem Solving Steps*

According to Figure 4, the steps of “noticing the problem” and “identifying the problem” are similar to “identifying the need or problem” step of the engineering design process because these steps are based on understanding the causes and requirements of this situation by understanding the current situation that needs to be resolved (Bingham, 1983; Hynes et al., 2011; Sahin, 2015).

From the problem solving steps, “collecting data about the problem” overlaps with the engineering design process “determining the needs” step as the result of the aim to reach the solution by gathering the necessary information about the current problem situation (Bingham, 1983; Hynes et al., 2011).

In addition, the “identifying possible solutions” from the problem solving steps and “development of possible solutions” from the engineering design process step is similar because, with the data collected about the current situation in both steps, solution suggestions that can eliminate the current problem situation should be developed (Bingham, 1983; Hynes et al., 2011). In addition, “choosing the best solution” and “drafting” steps of the engineering design process are similar to “applying the most appropriate solution” from the problem solving steps because “applying the most appropriate solution” from the problem solving steps involves choosing the most suitable solution for the current situation and applying it for the solution (Basaran, 1994).

Finally, “assessing the solution” step from the problem solving steps involves “testing and assessing the solution”, “presenting the solution”, “redesigning” and “decision making” from the engineering design process. In the assessment step of the solution, whether the solution solves the existing problem or not is controlled. Thus, if any solution is not reached, it is aimed to reach the solution with necessary readjustments (Basaran, 1994; Bingham, 1983).

When the engineering design process and problem solving skills steps used in STEM education are examined, it can be emphasized that there is an indispensable relation between STEM education and problem solving skills. In addition, many studies conducted in Turkey draw attention to the relation between STEM education and problem solving skills. In order to emphasize, all the studies related to relation between STEM and problem-solving skills conducted in Turkey are shown below in Table 1. While preparing this table, the findings were

examined based on the type, year, author, purpose, method, study group of the studies, and based on STEM and problem solving skills.

Table 1. *Studies Related to Relation Between STEM and Problem-Solving Skills Conducted in Turkey*

Study - Year and Author (s)	Purpose of Study	Method and Study Group	The Findings
Doctoral Dissertation - 2019 Ayşe KOÇ	Comparison of STEM implementations with daily life materials and STEM implementations with robotic support in preschool and basic science education	Quasi Experimental Design Preschool and 5 th Grade Students	STEM implementations with both daily life materials and robotic support have positive effects on students' problem solving skills.
Article - 2019 Çağrı AVAN, Cihan GÜ- LGÜN, Adem YILMAZ, Kamil DOĞA- NAY	Examination of the effects of activities based on engineering, science, astronomy and arts on students' problem solving skills, critical thinking skills, science process skills and interest in astronomy	Mixed Method 7 th and 8 th Grade Students	It was shown that students' problem solving skills increased significantly and positively
Article - 2019 Gülşah ÖNER, Yasemin ÖZDEM YIL- MAZ	Examination of the relationship between students' problem solving and enquiry learning skills that are related to STEM.	Survey 5 th , 6 th and 7 th Grade Students	There is a positive relationship between students' STEM attitudes and their problem solving skills
Master Thesis - 2019 Muhammed Akif KUR- TULUŞ	Investigation of the effects of STEM-based Lego activities on students' scientific creativity, problem solving skills, STEM attitudes, motivation for learning science and academic success	Quasi Experimental Design 6 th Grade Students	It is stated that STEM based Lego activities improve students' problem solving skills.
Master Thesis - 2019 Seçil ALNIAK	Examining the effects of STEM based physics education on students' problem solving skills and STEM attitudes	Quasi Experimental Design 7 th Grade Students	STEM education positively affect students' problem solving skills.
Master Thesis - 2019 Zeynep DUR- MUŞ	Investigation of the effect of laboratory lesson based on STEM activity on self-efficacy for science teaching and problem solving skills	Experimental Design Pre-Service Primary School Teach-	It is claimed that STEM activities didn't differentiate the problem solving skills of pre-service teachers.

		ers	
Master Thesis – 2019	Investigating the effects of STEM on students' attitudes towards technology and science, scientific process and problem solving skills	Mixed Method	It is shown that STEM implementations positively affect the development of students' problem solving skills.
Tuğçe KAVAK		4 th Grade Students	
Master Thesis – 2019	Examination the effects of STEM for Science course on students' problem solving skills, academic success, attitudes towards STEM, and their interest levels in STEM	Mixed Method	STEM implementations positively affect the development of students' problem solving skills.
Müzdelife KURT		6 th Grade Students	
Master Thesis – 2019	Investigation of STEM based activities effects on children's problem solving skills	Experimental Design	STEM activities positively affect children's problem solving skills.
Beyza AKÇAY		6 Years Old Children	
Master Thesis – 2019	Investigation the effects of STEM on students' science process skills and problem solving skills	Mixed Method	Science education supported by STEM positively affects students' problem solving skills.
Özge KÖNGÜL		6 th Grade Students	
Article – 2018	Investigation the effect of activities based on STEM in teaching the enigma of the earth's crust unit on the problem solving skills and academic success of students	Quasi Experimental Design	STEM based activities have positive effect on children's problem solving skills.
Kayahan İNCE, M. Emin MISİR, M. Ali KÜPELİ, Asuman FIRAT		5 th Grade Students	
Doctoral Dissertation - 2018	Examining the effects of STEM education on students' academic success, critical thinking and problem solving skills and in science and mathematics	Mixed Method	It was claimed that STEM education was effective in developing students' non-routine problem solving skills.
Dilber ACAR		4 th Grade Students	
Master Thesis – 2018	Investigation of the effects of STEM on students' scientific creativity, environmental attitudes, problem solving skills and science success	Experimental Design	It was stated that STEM implementations positively affect children's problem solving skills.
Sinan ÇALIŞICI		8 th Grade Students	
Master Thesis - 2018	Examining the pre-service teachers' cognitive structures,	Mixed Method	It is found that STEM activities improved sig-

Merve ÖZKIZILCIK	problem solving skills, STEM teaching orientations and views towards STEM	Pre-Service Science Teachers	nificantly problem solving skills of pre-service teachers.
Master Thesis - 2018	Examining the STEM activities effects on children's problem solving and science process	Experimental Design	It was stated that STEM activities improve children's problem solving skills.
Emrah BAL		48-72 Months Children	
Master Thesis - 2018	Investigation of the effects of STEM on students' academic success and problem solving skills in the teaching of "Matter and Heat" unit of Science course.	Quasi Experimental Design	It is found that STEM implementations do not have an impact on students' problem solving skills.
Müberra NAĞAÇ		6 th Grade Students	
Master Thesis - 2018	The effects of STEM education on pre-service science teachers' problem solving and critical thinking skills	Mixed Method	STEM activities improve the problem solving skills of pre-service teachers.
Safiye Ceren ÖZTÜRK		Pre-Service Science Teachers	
Doctoral Dissertation - 2017	Investigation of STEM based activities effects on students' problem solving skills based on daily life, interest in STEM and views about STEM	Mixed Method	It was claimed that STEM activities positively affect students' problem solving skills based on daily life.
Canay PEKBAY		7 th Grade Students	
Master Thesis - 2014	Investigation of the effects of acid and bases in STEM based science course on students' problem solving skills and academic achievement	Experimental Design	STEM based program has positive effect on problem solving skills of students
Sevil CEYLAN		8 th Grade Students	

DISCUSSION and CONCLUSIONS

The developing economy and technology have also enabled many differentiation and development in education. Especially in the 21st century, these developments paved the way for interdisciplinary approaches in education and revealed its importance. STEM approach is the most striking interdisciplinary approach today. In addition to being an interdisciplinary approach that includes the disciplines of mathematics, engineering, technology and science, STEM also contributes greatly to the development of individuals' 21st century skills like problem solving, creativity and critical thinking. Especially, there is a striking relationship between STEM and problem solving skills. In the literature, the relation between STEM education and problem solving skills is an important subject. When the engineering design process and problem solving steps used in STEM education are examined, it is seen that there is a similarity. At this point, the engineering design process supports the problem solving steps, and so positively affects children's problem solving skills. For this reason, the relationship between STEM and

problem solving skills is becoming increasingly important.

When the literature is examined, it is seen that besides the relationship between STEM and problem solving skills, the positive effects of this relationship are supported by many academic studies. As seen in Table 5, the studies on STEM and problem solving skills have gained importance especially in the last six years in Turkey. In the last two years, the studies have gradually increased, and the groups at different levels of education are studied with. Three of the nineteen studies are doctoral dissertation, three of them are articles, and thirteen are master's theses. Two of these studies were carried out with students in preschool education, two with primary school, eleven with secondary school and three with university students. In addition, a study was carried out with both pre-school and middle school students. One of the studies was carried out as survey, eight mixed, and ten experimental design methods. The results of the studies support the contribution of STEM education to problem solving skills. In seventeen of the nineteen studies, it was resulted that STEM or STEM-based activities contributed positively to children' / students' / pre-service teachers' problem solving skills development. Only two studies reported that STEM activities did not make any difference in problem solving skills. As a result, it is seen that the relation between STEM and problem solving skills mentioned in the literature is supported by the studies.

Studies conducted to examine the relationship between STEM and problem-solving skills support researchers' hypotheses. In this respect, it is seen that the problem solving skills, which are one of the basic skills of education, whose foundations were laid in the early years, can be supported and developed with STEM Education. On the other hand, although the foundations of this skill are laid in the early years, studies on STEM and problem solving skills are mostly carried out at the secondary education level. However, problem-solving skills need to be acquired in the early years because problem solving is a life-long skill starting from birth. Therefore, the sooner children encounter problems, the sooner their problem-solving skills will begin to develop. The greatest contribution to this development will be through the integration of STEM into educational programs.

When all these results are examined, the following suggestions are made;

- STEM activities and learning outcomes should be integrated into all levels of education. Thus, it can be supported to educate individuals with 21st century skills, especially with problem solving skills.
- Education programs and seminars can be organized for all educators to implement and disseminate STEM education; which might lead the changes to proceed more permanently and quickly.
- Considering the importance of STEM education at all levels of education, teachers who are ready for innovation can be educated by adding STEM related lessons to the teacher training programs of universities.
- Finally, it should not be forgotten that STEM education has a positive impact, and STEM education might be emphasized in education. To make this emphasis, the studies on STEM education might be increased at all levels of education.

REFERENCES

- Acar, D. (2018). The effect of STEM education on the academic success, critical thinking and problem solving skills of the elementary 4th grade students. (Unpublished doctoral dissertation). Gazi University, Ankara.
- Akçay, B. (2019). The effects of STEM activities on the problem-solving skills of 6 aged pre-school children (Unpublished master thesis). Yıldız Technical University, Ankara.
- Alniak, S. (2019). Examination of effects of Stem education on students' problem solving-skills and attitudes in physics. (Unpublished master thesis). Marmara University, İstanbul.
- Avan, Ç., Gülgün, C., Yılmaz, A., & Doğanay, K. (2019). Out of School Learning Environment In STEM Education: Kastamonu Science Camp. *Journal of STEAM Education*, 2(1), 39-51.
- Akgündüz, D., Aydeniz, M., Çakmakçı, G., Çavaş, B., Çorlu, M. S., Öner, T., & Özdemir, S. (2015). STEM Eğitimi Türkiye Raporu: "Günün Modası mı Yoksa Gereksinim mi?". İstanbul: Scala Basım.
- Allen, J. P., & Van Der Velden, R. K. W. (2012). Skills for the 21st century: Implications for education. Netherlands: Maastricht University.
- Aydağül, B., & Terzioğlu, T. (2014). Bilim, teknoloji, mühendislik ve matematiğin önemi. *TÜSİAD Görüş Dergisi*, 85, 13-19.
- Bal, E. (2018). The examination of the effects of stem (Science, technology, engineering, mathematic) activities on 48-72 months pre-school students' scientific processing and problem-solving skills. (Unpublished master thesis). Marmara University, İstanbul.
- Basham, J. D., & Marino, M. T. (2013). Understanding STEM education and supporting students through universal design for learning. *Teaching Exceptional Children*, 45(4), 8-15.
- Başaran, İ. E. (1994). Eğitim Psikolojisi: Modern Eğitimin Temelleri. Ankara: Gül.
- Beers, S. Z. (2011). 21st century skills: Preparing students for their future. Retrieved from https://cosee.umaine.edu/files/coseeos/21st_century_skills.pdf
- Bender, W. N. (2018). STEM Öğretimi için 20 Strateji. (çev. Soner Durmuş, Ali Sabri İpek ve Bahadır Yıldız) Ankara: Nobel Yayınları.
- Bingham, A. (1983). Çocuklarda Problem Çözme Yeteneklerinin Geliştirilmesi, (A. F Oğuzkan, Çev.). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi
- Bowen, B. (2014). "K-12 teacher internships: Professional development in the engineering design process and STEM learning". Paper presented at 2014 ASEE Annual Conference & Exposition. Indianapolis.
- Breiner, J. M., Harkness, S. S., Johnson, C. C., & Koehler, C. M. (2012). What is STEM? A discussion about conceptions of STEM in education and partnerships. *School Science and Mathematics*, 112(1), 3-11.
- Brown, J. (2012). The current status of STEM education research. *Journal of STEM Education: Innovations and Research*, 13(5), 7.

- Bybee, R. W. (2010). What is STEM education?. *Science*, 329(5995), 996.
- Capraro, R. M., Capraro, M. M., & Morgan, J. R. (2013). *STEM project-based learning: An integrated science, technology, engineering, and mathematics (STEM) approach*. Springer Science & Business Media.
- Ceylan, S. (2014). A study for preparing an instructional design based on science, technology, engineering and mathematics (STEM) approach on the topic of acids and bases at secondary school science course . (Unpublished master thesis). Uludağ University, Bursa.
- Chesloff, J. D. (2013). STEM education must start in early childhood. *Education Week*, 32(23), 27-32.
- Cooper, R., & Heaverlo, C. (2013). Problem Solving and Creativity and Design: What Influence Do They Have on Girls' Interest in STEM Subject Areas?. *American Journal of Engineering Education*, 4(1), 27-38.
- Çalışıcı, S. (2018). The effects of stem applications on the environmental attitudes of the 8th year students, scientific creativity, problem solving skills and science achievements. (Unpublished master thesis). Gazi University, Ankara.
- Çorlu, M. S., Capraro, R. M., & Capraro, M. M. (2014). Introducing STEM education: implications for educating our teachers for the age of innovation. *Education and Science*, 39(171), 74-85.
- Dewey, J. (1910), *How We Think, The Problem of Training Thought*, Retrieved from https://brocku.ca/MeadProject/Dewey/Dewey_1910a/Dewey_1910_a.html
- Dostál, J. (2015). Theory of problem solving. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 2798-2805.
- Durmuş, Z. (2019). The effects of stem activity centered laboratory course on pre-service primary school teacher on self-efficiency and problem-solving skills for science teaching . (Unpublished master thesis). Kırşehir Ahi Evran University, Kırşehir.
- Erdoğan, I., Çiftçi, A., Yıldırım, B., & Topçu, M. S. (2017). STEM Education Practices: Examination of the Argumentation Skills of Pre-service Science Teachers. *Journal of Education and Practice*, 8(25), 164-173.
- Gelbal, S. (1991). Problem çözme. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(6).
- Gonzalez, H. B., & Kuenzi, J. J. (2012). Science, technology, engineering, and mathematics (STEM) education: A primer. Paper presented at Washington DC: Congressional Research Service, Library of Congress.
- Hynes, M., Portsmouth, M., Dare, E., Milto, E., Rogers, C., Hammer, D., & Carberry, A. (2011). *Infusing Engineering Design into High School STEM Courses*. Publications. Paper 165. Retrieved from https://digitalcommons.usu.edu/ncete_publications/165/
- İnce, K., Mısır, M. E., Küpeli, M. A., & Fırat, A.(2018). Examining the effect of STEM-Based approach on the problem-solving ability and academic success of students in teaching the enigma of the earth's crust unit of the 5th grade life sciences course. *Journal of STEAM*

- Education, 1(1), 64-78.
- Jonassen, D.H. (2011). *Learning to Solve Problems*. NewYork: Routledge.
- Karayol, S., & Temel, Z. F. (2018). Supporting 5-Year-Old Children's Problem-Solving Skills with Play-Based Activities. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 7(2), 143-174.
- Kavak, T. (2019). The effect of STEM applications on attitudes towards science and technology, skills of scientific process and problem solving of 4th grade student. (Unpublished master thesis). Fırat University, Elazığ.
- Kelley, T. R., & Knowles, J. G. (2016). A conceptual framework for integrated STEM education. *International Journal of STEM Education*, 3(1), 11.
- Kennedy, T. J., & Odell, M. R. L. (2014). Engaging students in STEM education. *Science Education International*, 25(3), 246-258.
- Kesicioğlu, O. S. (2015). Investigation of preschool children's interpersonal problem-solving skills. *Education and Science*, 40(177).
- King, D., & English, L. D. (2016). Engineering design in the primary school: Applying STEM concepts to build an optical instrument. *International Journal of Science Education*, 38(18), 2762-2794.
- Koç, A. (2019). The comparison of stem implementations with robotic-assisted and simple materials in preschool and basic science education. (Unpublished doctoral dissertation). Erciyes University, Kayseri.
- Köngül, Ö. (2019). Investigation of the effect of science, technology, engineering and mathematics (STEM) applications on the problem-solving skills and scientific process skills of the 6th grade students. (Unpublished master thesis). Marmara University, İstanbul.
- Kurt, M. (2019). A research on the effects of stem applications on academic achievement, problem solving skills and attitudes towards stem of 6th grade students . (Unpublished master thesis). Gazi University, Ankara.
- Kurtuluş, M. A. (2019). The effect of STEM activities on students' academic achievements, problem solving skills, scientific creativity, motivations and attitudes. (Unpublished master thesis). Alanya Alaaddin Keykubat University, Antalya.
- Langdon, D., Mckittrick, G., Beede, D., Khan, B., & Doms, M. (2011). *STEM: Good jobs now and for the future*. U.S. Department of Commerce Economics and Statistics Administration, 3(11), 2.
- MEB (2016a). *STEM eğitimi raporu*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü (YEĞİTEK).
- MEB (2016b). *PISA 2015 Ulusal Raporu*. Retrieved from http://pisa.meb.gov.tr/wp-content/uploads/2014/11/PISA2015_UlusalRapor.pdf
- MEB (2016c). *TIMSS 2015 Ulusal Matematik ve Fen Ön Raporu*. Retrieved from

- http://timss.meb.gov.tr/wp-content/uploads/TIMSS_2015_Ulusal_Rapor.pdf
- Moore, T. J., & Smith, K. A. (2014). Advancing the state of the art of STEM integration. *Journal of STEM Education: Innovations and Research*, 15(1), 5.
- Mullis, I.V.S., & Martin, M.O. (2017). TIMSS 2019 Assessment Frameworks. Retrieved from TIMSS & PIRLS International Study Center website <http://timssandpirls.bc.edu/timss2019/frameworks/>
- Nağaç, M. (2018). An analysis of the effects of science, technology, engineering and mathematics (STEM) education method on the academic success and problem-solving skills of 6th grade students for matter and heat unit in science course. (Unpublished master thesis). Hatay Mustafa Kemal University, Hatay.
- OECD (2015). PISA 2015 results in focus. Retrieved from <http://www.oecd.org/pisa/pisa-2015-results-in-focus.pdf>
- Oğuz, V. (2012). A study on the effects of the project approach on the problem solving of children attending preschool. (Unpublished doctoral dissertation). Ankara University, Ankara.
- Öner, G., & Yılmaz, Y. Ö. (2019). Investigation of relationship between middle school students' problem-solving and inquiry learning skills perceptions and their perceptions and attitudes towards STEM. *Cumhuriyet International Journal of Education*, 8(3), 837-861.
- Ostler, E. (2012). 21st century STEM education: A tactical model for long-range success. *International Journal of Applied Science and Technology*, 2(1).
- Özkızılcık, M. (2018). Investigation of prospective science teachers' cognitive structures of stem and problem-solving skills and stem teaching orientations. (Unpublished master thesis). Uşak University, Uşak.
- Öztürk, S, C. (2018). STEM eğitiminin fen bilgisi öğretmen adaylarının problem çözme ve eleştirel düşünme becerileri üzerine etkisi. (Unpublished master dissertation). Erzincan Binali Yıldırım University, Erzincan.
- Parker, C., Smith, E. L., McKinney, D., & Laurier, A. (2016). The application of the engineering design process to curriculum revision: A collaborative approach to STEM curriculum refinement in an urban district. *School Science and Mathematics*, 116(7), 399-406.
- Partnership for 21st Century Skills. (2019). Framework for 21st century learning. Retrieved from <http://www.battelleforkids.org/networks/p21/frameworks-resources>
- Pekbay, C. (2017). Effects of science technology engineering and mathematics activities on middle school students. (Unpublished doctoral dissertation). Hacettepe University, Ankara.
- Polya, G. (1997). *Nasıl çözmeli?* (Çev. F. Halatçı) İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Ritz, J. M., & Fan, S. C. (2015). STEM and technology education: International state-of-the-art. *International Journal of Technology and Design Education*, 25(4), 429-451.
- Roberts, A. (2012). A justification for STEM education. *Technology and Engineering Teacher*,

71(8),1-4.

Robertson, S. I. (2017). Problem solving: perspective from cognition and neuroscience. NewYork: Routhledge.

Sanders, M. E. (2009). Stem, stem education, stemmania. *The Technology Teacher*, 68(4), 20-26.

Şahin, H. (2015). The effect of the psychosocial development-based education program on the emotional intelligence and skills of problem solving of the children in pre - schoolclasses. (Unpublished doctoral dissertation). Gazi University, Ankara.

Şen, C., Sonay, Z. & Kıray, S. A. (2018). STEM skills in the 21st century education. In M. Shelley ve S. A. Kıray (Eds.), *Research Highlights in STEM Education* (81-101). USA; ISRES Publishing.

White, D. W. (2014). What is STEM education and why is it important. *Florida Association of Teacher Educators Journal*, 1(14), 1-9.

Uyanık Balat, G. U., & Günşen, G. (2017). STEM approach in pre-school period. *The Journal of Academic Social Science*, 5(42), 337-348.

Yılmaz, E., Ural, O., & Güven, G. (2018). The development and analysis of reliability-validity of social problem solving skills scale for 48-72 month old children. *Kastamonu Education Journal*, 26(3).

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 41-56

Geliş/Submitted/ Отправлено: 20.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 19.12.2020

Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47770

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Muzaffer Derya NAZLIPINAR SUBASI
Dumlupınar University, School of Foreign Languages
Translation and Interpretation (English) Department, Turkey
derya.nazlipinar@dpu.edu.tr

 ORCID 0000-0002-0798-1142

THE POWER OF MAN-MADE LANGUAGE IN THE CONSTRUCTION OF GENDER*

ТОПЛУМСАЛ ЦІНСІЙЕТ ІНШАСІНДА ЕРКЕК ЕГЕМЕН ДІЛІН ГÜCÜ

Abstract: Recent studies on language and gender have proved that language is not simply a system of words or signs shared by a group of people to establish communication and convey messages, but rather it plays an active and dominant role in creating a subjugated and subservient life for women. In fact, it is the man-made language that constructs the patriarchal ideologies imprisoning women into the 'no-choice choice' situations, where women are judged against a masculine standard. However, it is high time women stopped defining themselves in accordance with the appropriate behavior and language created by men and changed their submissive and secondary position. Considering those issues and basing its argument on post-structuralist feminist theories, this study aims to manifest the alternative ways for women to subvert and de(con)struct the patriarchally constructed gender norms and roles.

Key Words: Man-made Language, Patriarchal Ideologies, Gender Construction, De(con)struction

* This study is based on the fourth chapter of the author's Ph.D dissertation. All translations from the Turkish works belong to the author unless otherwise noted.

Cite as/Atıf: Nazlıpınar Subaşı, M. D. (2020). The Power of Man-Made Language in The Construction of Gender. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 41-56. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47770>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Öz: Dil ve toplumsal cinsiyet alanında yapılan en son çalışmalar dilin insanlar arasında iletişim kurmayı ve/ya düşüncelerini aktarmayı sağlayan basit bir ortak işaretler sistemi değil, aksine, kadınların yaşam alanlarını sınırlamada ve onların itaatkâr bir hayat sürmelerini sağlamada etkin ve baskın bir rol oynayan önemli bir araç olduğunu kanıtlamıştır. Aslında dil, erkek egemen ideolojilerin inşasını sağlayan ve eril kurallar bağlamında kadınları 'seçimsiz' durumlar içine hapseden erkek egemen bir yapıdır. Ancak kadınların kendilerini erkek egemen söylem ve dili tarafından oluşturulmuş bu tanımlardan kurtarma; itaatkâr ve ikincil konumlarını değiştirme zamanı gelmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda ve post-yapısalcı feminizm kuramlarını temel alarak, bu çalışma, ataerkil ideolojiler ve söylemlerce oluşturulmuş toplumsal cinsiyet normlarının ve rollerinin kadınlarca nasıl yıkılabileceğinin ve yeniden nasıl yaratılabileceğinin olasılıklarını göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erkek Egemen Söylem, Ataerkil İdeolojiler, Toplumsal Cinsiyet İnşası, Yapısöküm

1. Introduction

How hard it is for women to keep counsel! (Shakespeare, Julius Caesar, 2007, 1.4:65).

Her voice was ever soft, /Gentle and low, an excellent

thing in woman (Shakespeare, King Lear, 2007, 5.3:15).

She has brown hair, and speaks small like a woman (Shakespeare, Merry Wives of Windsor, 2007, 1.1:7).

Fictional utterances cannot be read directly or cannot be assumed as reflecting the view of the author. Of course, it would be misleading to claim that Shakespeare might have agreed with the representations expressed in these texts. Nonetheless, their articulation in these fictional texts is the proof of the long-running, traditional discursive practice of disparaging women's talk, and constitutes a recycling of this discourse.

Feminist research from the 1960s onwards has expressed a critical and interrogative stance towards gender as an analytical category. Furthermore, feminist thinkers have raised critical questions about the fundamental role of language in constructing and representing gender. One field of research has tried to find an answer to the question of whether women and men speak differently exploring the nature of femininity and masculinity, and focused on how their associated ideologies are expressed in language. Another has exemplified how language plays an active and dominant role in the symbolic positioning of women as inferior to men. No matter what claims they have – biological essentialism or social construction – it is an undeniable fact that language both constructs and eternalizes that reality, sometimes in subtle and invisible ways but often in obvious ways. Women are often defined as deviant and incompetent, or made invisible through a variety of linguistic and social practices exposing the ideological construction of 'man'.

Thus, through language, which is our means of classifying and ordering the world, a view has been constructed in which males continue to be seen as superior, and females continue to be seen as inferior, therefore strengthening the myth and reinforcing the justification for male power. That is, once made, these rules establish the rationale and the validation for male supremacy by arranging the objects and events of the world. As Mary Daly stated in *Gyn/Ecology*, “patriarchy appears to be everywhere” (1990: 1), and the evidence can be found in many fields. For instance, as in the example of ‘master and mistress’, the female term has generally negative associations, whereas the male term is either neutral or positive. Another frequently used example is the so-called generic use of ‘he’ and ‘man’ to include women assuming that it is gender-neutral. However, whatever the writer’s intention is, the generic ‘man’ is not interpreted gender-neutrally. On the contrary, “people do tend to think male, and tend not to think female” (Miller & Swift, 1976: 21). Such usages prove how women have been socially constructed as ‘Other’, and how femininity is misperceived as masculinity inverted. Women are the ‘second sex’ and the sexist language has played a crucial role in propagating the position of males and their control over the production of cultural forms.

As a result, language, which is a medium for everyone to verbalize even the simplest mental processes, places women in an awkward position in which they cannot articulate their self and woman identity with the limited words of the male-dominated language. This was made for centuries ago, and unfortunately, it has been deeply embedded in every aspect of our existence. Though it is not easy to eradicate because of its long-established tradition, this myth must be de(con)structed since, in Virginia Woolf’s words, “... the very form of the sentence does not fit her. It is a sentence made by men; it is too loose, too heavy, too pompous for a woman’s use” (Woolf, 1979: 48). So, what is the reason lying behind all of those misconceptions? Why is “the language [we] speak made up of words that are killing [us]?” (Wittig, 1973: 113-114).

1. The Construction of the Man-Made Language Through The Early Works: Cultural and Linguistic Beliefs, Gendered Metaphors and Proverbs

The history of society has been written from the male point of view since the beginning civilization. That is why it becomes ‘HIStory’ not ‘HERstory.’ In fact, this kind of labeling starts even before birth – from the moment when someone begins to be curious whether the expected child will be a boy or a girl. Then, it becomes a never-ending process that transforms an “it” into a “he” or “she” (Butler, 1990). From now on, they do not have the option of growing into just people, but into boys and girls.

Parents begin to approach infants more gently, and use more diminutives and inner state verbs when they learn that the baby, whose sex has not been certain before, will be female. They, especially fathers, choose different language patterns to call their daughters such as ‘angel, bambi, honey, pumpkin, sugar, cutie pie, and daddy’s little princess’. On the other hand, one can scarcely hear fathers’ calling their sons with these terms since it is thought that it is not a manly thing to do. They prefer more direct and strong words like ‘my man, king, champ, son, chef, buddy and monster face’. Gender is built into the very structure of the language, and kids learn to produce sex-differentiated behavior. Then, they gradually start to reproduce this cycle

with its gender inequality and its man-made language. For instance, one cannot find any biological reason for why women should behave coquettishly and men should behave boisterously, or why women should put make up and men should not. Thus, as Anne Fausto-Sterling (2000) summarizes, naming someone as man or woman is constructed by the beliefs of that society about gender. It is not science, but the male-centered view of gender that provides its definition.

This reproduction of gender and gender-specific cultures creates two different domains as 'the world of girls' and 'the world of boys', in which they have to behave and speak in accordance with certain societal rules. In this world, girls basically learn that they should provide support, understand and give priority to the speech rights of others. Moreover, they all should know how to establish and maintain relationships of equality and closeness and criticize others with carefully selected words, and all in an acceptable way of speaking. On the contrary, for boys, speech is used for completely different reasons. These are for proving and certifying his position of dominance, and taking and maintaining the attention of the audience, particularly when other speakers have the floor (Maltz&Borker, 1982). Gradually, this asymmetry turns into strongly established binary oppositions, and then extends into many domains. One way or another, most boys and girls find out that the opinions and activities of men are highly esteemed, and they simply learn ways of being and doing things without considering any reasons behind them due to the power of convention – a convention which has been explicitly established relying on the grounds of male superiority.

There are countless patterns proving this superiority. For example, people automatically tend to say, 'Mr. and Mrs. Smith' or 'husband and wife' – not vice versa. The assumption of a man's name on marriage suggests that the woman is merely an extension of her husband or part of her husband's estate. Trying to keep the father's name seems to be a kind of protest against domination. However, it should not be forgotten that this also perpetuates an androcentric naming practice. Furthermore, when the word 'surname', the hereditary name passed from a man to his wife and children, is considered, one can easily realize that it is actually 'sir name'. Even these few instances demonstrate that language about women is neither a neutral nor a trivial issue, but something deeply political. The male-female hierarchy is inherent in the words and language that ignore, demean and define women narrowly (Henley, 1987). Nonetheless, much less attention has been directed toward this issue since these masculine generic forms have been accepted as just grammatical conventions. On the contrary, they function to disadvantage women by making them seem invisible and unimportant. One of the most convincing proofs of this controversial issue is the use of 'neutral or generic he'.

Though used to be inclusive of both sexes, 'generic he' and 'generic man' may not be interpreted generically. It makes women feel shut out, an inferior species, or even a nonexistent one. They are not a part of what is being described. There is considerable empirical evidence to suggest that the use of the generic man symbol is often accompanied, not surprisingly, by an image of a male. For example, Wood (1997) cited the experience of a mother having a 6-year-old daughter. When she asked her daughter why she called the stuffed animals 'he', her daughter immediately replied that there were 'more hes than shes'. Here, the use of generic expressions is seen to be preventing women from expressing and raising consciousness about their own experience.

Another indicator of perpetuating men's dominance and exploitative behavior is the universal consent that maleness is the norm, and women are somehow the deviant versions of men. The only perspective that makes sense is the male one, so this kind of encoding divides the world up in a way that is more natural for men than for women. Good examples of this come from the terms 'foreplay' and 'sex'. While 'sex' is usually uttered to refer to an act defined in terms of male orgasm, the sexual activities during which many women have their orgasms are relegated to secondary status, referred to by terms like 'foreplay'. There are also other words that are far more frequently sexualized when they are applied to women, as compared to when they are applied to men. Dale Spender, citing Lakoff (2004), analyzes the example of 'professional'. Comparing 'he's a professional' and 'she's a professional', Spender concludes that the latter is far more likely than the former to be taken to mean that the person in question is a prostitute. Since males have had far more power in the society, the language created and shaped by them "reflects sexist, male-centered attitudes that perpetuate trivialization, marginalization, and invisibility of female experience" (Sheldon, 1990: 4).

This sexism in language and the male control over the production of cultural forms have also enhanced the use of gendered-metaphors through which the thoughts and words of the patriarchal culture is reproduced. At first, metaphors appeared to be a phenomenon that occurs at the level of the word, but in fact, they are "better regarded as systems of belief than as individual things" (Ortony, 1993: 33). Thus, a metaphor can be accepted as one of the building blocks of one's thinking, at both the level of language acquisition and language use, rather than as a literary form or a deviation from some supposedly literal language (Lakoff & Johnson 1980). When women are called by these metaphors, not only are their genders socially constructed, but their agency and identity are denied as well with the words imposing the male power. Not surprisingly, words that are used to describe women, such as terms of immaturity (babe, doll, baby bear), animals (bird, chick, kitten), food (sweetie pie, peach, pancake) and clothing (blue stocking, bit of skirt), have no power of agency. This kind of metaphorizing of the female body is based on the old sperm-meets-egg story. The egg is always passive, waiting for rescue by the sperm. Gerald and Helen Schatten relate the egg's role to that of *Sleeping Beauty*: "a dormant bride awaiting her mate's magic kiss, which instills the spirit that brings her to life" (1984: 51). The idea that sperm has to carry out a 'perilous journey' into the 'warm darkness' shows how gendered metaphors and stereotypes can easily and irrevocably impair one's thought, ideology and sexual experiences (Martin, 1991).

In addition to all these revealing negative cultural and linguistic beliefs about women that define their position and language, proverbs also function to shape gender and limit women's speech in accordance with the male dominance. There are various proverbs describing women's language to be inferior to that of men, and considering it as weak, uncertain and trivial: 'Men talk like books, women lose themselves in details' (China), 'Never listen to a woman's words' (China). 'The tongue is babbling, but the head knows nothing about it' (Russia). These are just a few examples of the patriarchal rules that Cameron (1995) refers as contributing to norms of 'verbal hygiene', teaching women and girls on how they have to speak. As well as proverbs, the opinions of the prominent figures in male-dominant fields, such as politics, literature, and art support and enhance the devaluation of women. Some of the most frequently

quoted lines are those used to scoff at and insult women, such as these, by Samuel Johnson: "A woman's preaching is like a dog walking on his hind legs. It is not done well, but you are surprised to find it done at all" (cited in Boswell, 1966:214). And these of Winston Churchill, "A good speech should be like a woman's skirt; long enough to cover the subject and short enough to create interest" (Goodreads, 2011, Quotable Quote).

To cut it short, these examples cannot be interpreted as the inevitable consequences of women's nature, but they are the deeply rooted social sanctions engraved through language. In other words, it is this seamless connection that makes language so important to gender since language cannot simply be regarded as reflecting pre-existing categories, but as part of what constructs and maintains these established categories. The speaking subject, and in this case woman, is bound to language, and since the language is ideologically constructed, the speaking subject is also an ideological subject shaped by male power. To be able to demolish the destructive and subversive effect of language, a new reality, more congenial to women, must be created. The only way to achieve this for women is to create their own language, either by de(con)structing the terms and concepts already in use, or by originating a new language, with new words and new rules. Only in this way will women be able to break free from the constraints of male language and male thought, and to be able to articulate what is impossible to articulate with male words. Only in this way will they be able to get rid of the danger of losing themselves in wordlessness.

2. The Feminist Challenges and the Feminist Philosophy of Language

As clarified in the previous sections, nearly the entire history of gender has been created and performed in accordance with the self-admiring, self-stimulating and self-congratulatory masculine point of view, or in popular discourse, with the phallogocentric tradition. This tradition is indeed formed and internalized through language, which is man-made. Unfortunately, there is no getting beyond language or beyond the play of signifiers, because one thinks, feels and sees, or shortly exists, within the language into which s/he was born. That is, language governs and mediates one's experience of her/him and the world. To be able to change or de(con)struct it is really difficult, as the language is wholly ideological. No one can deny that it involves systems of values and beliefs full of the numerous conflicting and dynamic ideologies operating at any given point in time in any given culture. For instance, like the example of 'foreplay' and 'sex' stated in the previous section, the use of the word 'slut' for a woman sleeping with many men, and the word 'stud' for a man sleeping with many women reveals and perpetuates the cultural belief that sexual relations with multiple partners should be a source of shame for women, whereas, it is a source of pride for men. This is because men have always been in a position to construct the myth of male superiority and make it accepted due to their power. Thus, everything is arranged according to this established system, in which the masculine parts of the social environment influence the mind and self-mechanisms with the help of its most powerful vehicle: the 'man-made language'. In its structure and its use, women gradually enter into the meaning of patriarchal order and accept the inherently inaccurate reality. What is required is to change this reality and the language system through which women are deceived and misled.

However, since these sexist codes of language claiming the male supremacy have been so internalized that even if the change is made, will the new terms become accepted as natural and stop seeming awkward to remember? In fact, in terms of language and equality, some critics warn against using different titles for men's and women's jobs when there is no difference in the work, because it is clear that the 'female' item of a male-female 'pair' is derogated in one way or another, as in the examples of majorette, stewardess, and usherette, and fishwife with respect to the masculine major, steward, usher and fisherman. Moreover, political and ideological correctness has risen in recent years to find the gender pairs and replace them with more gender-neutral terms such as police officer, chairperson, fire fighter, etc. Unfortunately, these terms could be nothing more than recommendations, but solely used as alternatives rather than replacements. As sexist language cannot be identified, controlled, and replaced, it will continually emerge and re-emerge in a variety of guises and genres.

Nevertheless, some women have realized that male superiority is a myth, and they have decided to deal with this knowledge in numerous ways. They started a new movement, known as 'second wave' of the Women's movement, in the late 1960s focusing on language and gender study. Since they no longer wished to give substance to patriarchal order and its integral component – the superiority of males, especially created and enhanced by man-made language – they created different rules that were not based on the assumption that the proper human being is a male one, and that female one is the negative category. As 'sexist language' could influence both thought and behavior, they particularly focused on the controversial issue of language. The American feminist Robin Morgan claimed strongly in *Going Too Far* that "the very semantics of the language reflect [women's] condition. We do not even have our own names, but bear that of the father until we exchange it for that of the husband" (1977: 106). Therefore, it was time they had started to construct a very different reality in which male superiority would no longer seem reasonable and the man-made language and its sexist codes would be seen as problematic, something to be eradicated as soon as possible, because gender is not something we are born with, and not something we have, but something we do and perform (Butler, 1990). This reality can be realized through feminist literary criticism characterized by "a resistance to codification and refusal to have its parameters prematurely set" (Fetterley, 1978: viii). Unfortunately, women entering into the literary field have to deal with lots of problems caused by the man-made language, through which their identity, body and gender are shaped. This field, which is an uphill struggle, also encompasses the problem of displaying life in literature, the trouble of women's psyche. Therefore, the problem of women pursuing the art of creation is closely related with the dynamic ideas such as language, body, self, identity, society, culture and history.

As a result, by scrutinizing on these issues, many feminist language researchers and literary critics aim to prove that men's power has been manifested in language and literature in a number of complex ways. They try to find answers to the questions of whether men and women use language differently in terms of biology, socialization and culture; or most importantly, whether women can get rid of the inherently oppressive aspects and chains of man-made language by creating new languages of their own.

3. Elaine Showalter and *Feminist Criticism in the Wilderness*

One of the founders of feminist literary criticism in United States academia, Elaine Showalter is credited with her authentic views on feminist criticism. She is known basically for her provocative and strongly held opinions, particularly related with women and their relationships with writing. By providing a new record of women writers, Showalter helps other women understand why “despite prejudice, despite guilt, despite inhibition, women began to write” (1977: 36). In spite of the reasoning of John Stuart Mill, who said that women would always be imitators and never innovators since women lived in the same country with men and read their writings, Showalter insists on the self-awareness of the woman writer emerging through literature in every period. She accepts the fact that there has been a phase of ‘imitation and internalization’ of the long-established modes of the dominant tradition and its man-made language. This was followed by a period ‘protest’, demanding for autonomy against the social constructions. The last phase, ‘self-discovery’, is a new stage of self-awareness and a search for identity. Showalter assigns a systematic development to those three stages called “feminine, feminist and female” (1977: 13), and this evaluation has become a milestone for the subsequent women writers to recognize a need for self-assertion, rather than self-sacrifice, to be able to create their own literary criticism and history, in which they will freely explain the experiences and ideas about the body through their female language.

This self-awareness is “more like a set of interchangeable strategies than any coherent school or shared goal orientation” (Kolodny, 1976: 420). Black critics focus on a black feminist aesthetic dealing not only with racial but also sexual politics to protest the ‘massive silence’ against black and Third-World women writers. Marxist feminists study the relationship between class and gender as a crucial determinant of literary production. While literary historians desire to uncover a lost tradition, critics trained in deconstructionist methodologies, like French feminists, wish to ‘synthesize a literary criticism that is both textual and feminist’. Moreover, there is psychoanalytic criticism, arising from the ideas of Freud, where Lacan theorizes about women’s relationship to language and signification (Showalter, 1981). This disunity seems to be an obstacle to construct a theoretical field for feminist criticism, but in fact, it shows the refusal of narcissism of male scholarship. It is a kind of confrontation against the linear and monotype canons and judgments created by the male authority with the help of its man-made language. It is one of the most important features of the feminist critical theory: ‘the playful pluralism’ (Kolodny, 1976), questioning the validity of accepted conceptual structures.

Apart from raising self-awareness and enhancing self-discovery among the women writers, another important contribution of Showalter is to create the concept and practice of ‘gynocriticism’, defining and exploring the study of women’s writing chiefly to learn what women have felt and experienced. According to Showalter, the feminist critic must realize that a text produced within the framework of gynocentric criticism occupies a totally different status from that of androcentric criticism:

One of the problems of the feminist critique is that it is male-oriented. If we study stereotypes of women, the sexism of male critics, and the limited roles women play in literary history, we are not learning what women have felt and experienced, but only what men have

thought women should be. (1979: 27)

Thus, gynocriticism has inaugurated a new period in the field of feminist literary theory trying to find an effective answer to the question of how women's writing had been different and how womanhood shaped women's creative expression (Spacks, 1976). In other words, it is the search of a 'muted' female culture to find her own voice, which is both womanly and powerful. Thenceforth, American, British and French feminist critics, though their ideas are totally different from each other in terms of biology, socialization or culture, have all turned their attention to the philosophical, linguistic and practical problems of women's use of language. That is, this controversial issue over language has been one of the most exciting areas in gynocritics, as it is the language that "has trapped as well as liberated [women]" (Rich, 2004: 237).

However, feminist critics and scholars who want to create a separate and self-assertive women's language are faced with a kind of paradox called "double-voiced discourse" (Lanser&Beck, 1979), embodying the heritages of the muted and the dominant. When a woman prefers to say 'I am the Queen' in an attempt to assert her difference from man by rejecting the word 'King', she also – somehow – accepts the fact that she is the queen who occupies the subordinate position to the king. Realizing this paradox, Showalter quotes Xavier Gauthier lamenting that "as long as women remain silent, they will be outside the historical process. But, if they begin to speak and write as men do, they will enter history subdued and alienated" (1981: 191). It is certain that the issue of women's language has its political as well as emotional aspects, but despite these difficulties and paradoxes, according to Showalter, there is still hopeful evidence that female tradition and female culture have been a center of concern inspiring women writers to take brave actions to state their independence. All they need to do is to:

[e]xpress mind and body. Rather than wishing to limit women's linguistic range, we must fight to open and extend it. The holes in discourse, the blanks and gaps and silences, are not the spaces where female consciousness reveals itself but the blinds of a 'prison-house of language [...] women have been denied the full resources of language and have been forced into silence, euphemism or circumlocution. (1981: 193)

Bearing all these facts in her mind, Showalter encourages all women to establish a visible world for themselves in which they will no longer be defined by the fallacy of masculine power and its repressive language. She, especially, focuses on women writers and persuades them to explore a new woman's language including the female creativity. According to her, these writers must present female sexuality and reproduction as positive forces to challenge the male-dominated traditional canon considering them as a biological trap or the binary opposite of the artistic creation. Briefly, the critics coming after Showalter owe her a lot, because through her pioneering studies, they now know more and do better.

4. Gilbert and Gubar and *The Madwoman in The Attic*

*Alas! A woman that attempts the pen
Such an intruder on the rights of men,
Such a presumptuous Creature is esteem'd*

The fault can by no virtue be redeem'd.

(Anne Finch, cited in Gilbert&Gubar, 1984: 3)

In *The Madwoman in The Attic*, Sandra Gilbert and Susan Gubar, aiming to define what it means to be a woman writer in a patriarchal culture, in which creation and 'masterly execution' has always been considered a kind of male gift, use the power of metaphors to present how female literary tradition has been ignored by the male writers who "father [their] texts just as God fathered the world" (1984: 4). Through the centuries, women writers have been imprisoned and kept from 'attempting the pen' since the "poet's pen is in some sense (even more than figuratively) a penis" (1984: 4). Thus, according to Gilbert and Gubar, the central question for feminist critics and writers is, "if the pen is a metaphorical penis, with what organ can females generate texts?" (1984: 7). In fact, this question still occupies the minds of masculinist and feminist theories, and the exact answer to it has not been found yet. However, no one can deny that the male metaphors of literary creation, attributing "the Phallus as 'transcendental signifier' and of the 'hymen's graphic' inscribed by the pen/penis" (Gilbert & Gubar, 1985: 516), have caused the feeling of anxiety in literary women readers and writers who were brave enough to dare enter into the male's sphere, where the man is the 'author(ity)'. As Edward Said puts it:

Authority suggests to me a constellation of linked meanings: not only, as the OED tells us, "a power to enforce obedience", or "a derived or delegated power", or "power to influence action", or "power to inspire belief", or "a person whose opinion is accepted"; not only those, but a connection as well with *author* - that is, a person who originates or give existence to something, a begetter, beginner, father, or ancestor, a person also who sets forth written statements. (2002: 74) (emphasis in original)

Underneath all these issues concerning 'author(ity)' lies the eternal act of creation, in which the Divine Creator is the sole origin and meaning of everything. With the influence of the dominant patriarchal ideology, the male writer over-identifies with the God Father, and declares himself as a "procreator and an aesthetic patriarch whose pen is an instrument of generative power" (Gilbert&Gubar, 1984: 6). In such an implicitly or explicitly patriarchal theory of literature, it is normal for a woman writer, who 'attempts the pen', to experience enormous anxiety. In fact, as being the daughters of Eve, causing the greater loss and fault since the Fall, women have no choice but to please "either men's bodies or their minds, their penises or their pens" (1984: 9). Though scarce in number, there have been always some brave women trying to show their creative power. However, when such creative energy appears in a woman, she is defined as freakish, deviant, and monster to be imprisoned, because this is essentially an 'unfeminine' characteristic. The pen must be in male hands and the woman must be 'penned in' his texts.

Gilbert and Gubar's enquiry shows that woman, who has been sentenced to confinement and dispossession by man, will now sentence herself to freedom with this monster woman, who is one of the terrible sorceress-goddesses such as "the Sphinx, Medusa, ... Kali ... all of whom possess duplicitous arts that allow them both seduce and steal male generative energy" (1984: 34). In short, by telling her own story, she will become a woman who defies the divine and literary authority. Nevertheless, the authors remind the difficult situation of the woman

writer under patriarchy, and accept the fact that she suffers from a debilitating “‘anxiety of authorship’ – a radical fear that she cannot create, that because she can never become a ‘precursor’ the act of writing will isolate or destroy her” (1984: 49). In fact, this anxiety is something far more significant for the woman writer when compared to the male writer, because the author is already defined as male and the woman as his creature. Gilbert and Gubar, thus, raise a question, which cannot be answered exactly and this is one of the central problems of feminine literary criticism: According to these critics,

[i]f the Queen’s looking glass speaks with the King’s voice, how do its perpetual kingly admonitions affect the Queen’s own voice? Since his is the chief voice she hears, does the Queen try to sound like the King, imitating his tone, his inflections, his phrasing, his point of view? Or does she “talk back” to him in her own vocabulary, her own timbre, insisting on her own viewpoint? We believe these are basic questions feminist literary criticism - both theoretical and practical - must answer, and consequently they are questions to which we shall turn again and again (1984: 46).

As stated above, the woman writer trying to defy the literary paternity is between two fires: imitating the King – the male precursor, or remaining the Queen and insisting on making her voice heard. If she tries to be the King adopting his point of view, there is a danger of conscious or unconscious assimilation, and the direct affirmation or denial of the previous achievements, which causes the “anxiety of influence” – the “fear that he is not his own creator and that the works of his predecessors, existing before and beyond him, assume essential priority over his own writings” (Gilbert&Gubar, 1984: 46). This term is, actually, a kind of metaphor for literary paternity generated by Harold Bloom, who is a literary psycho-historian. Bloom analyzes the creative process in the writer/artist, a process that he calls “revisionist rereading” (1973: 43), and likens the relationship between the literary artist and history to the relationship of a son and a father by applying Freudian Oedipal structures into literary genealogies. According to Gilbert and Gubar, Bloom’s model of literary history, in which “‘a strong poet’ must engage in heroic warfare with his ‘precursor’” (1984: 47) is extremely patriarchal and male-oriented. They criticize his views with the following questions:

Where does the female poet fit in? Does she want to annihilate a “forefather” or a “foremother”? What if she can find no models, no precursors? Does she have a muse, and what is its sex? Such questions are inevitable in any female consideration of Bloomian poetics? (1984: 47)

Gilbert and Gubar’s answer to this question is that “a woman writer does not ‘fit in’” (1984: 48), but this should not be dissuasive for her. She, on the contrary, should keep becoming a distinctive Queen and trying to make her voice heard though “she seems to be anomalous, indefinable, alienated, a freakish outsider” (1984: 48). Clearly, when she writes, her language will be the speech of evil, and marginalized by being declared ‘other’. Moreover, to be able to find words to express her feelings and female experience with the man-made language will be challenging, and maybe, her words will stay unarticulated. Nevertheless, Gilbert and Gubar believe that every woman writer has such a thing named a “distinctive female power” (1984: 59), which must be expressed against the oppressive effects of the dominant patriarchal modes

of reading, and this “difficult task of achieving true female authority” can be managed by these women writers by “subverting patriarchal literary standards” (1984: 73). While decoding and demystifying all the disguised issues, these women writers will, most probably, be accused of being the ‘witch-monster-madwoman’. However, they should not desist from “telling all the Truth but tell it slant” (Emily Dickinson, cited in Franklin, 1998: 1263).

5. Dale Spender and *Man Made Language*

Dale Spender, a researcher, broadcaster and teacher besides being the author and editor of over thirty books, has created awareness by raising concern over the issues related with the rules and uses of language that promote a male view of the world. With her radical feminist analysis of language published in 1980, *Man Made Language*, Spender asserts the existence of the male control over language, and tries to prove that women have been systematically silenced through the forms of language. In fact, one can easily see how still relevant this highly influential text is today as much as when it was written. Take the example of a Turkish song named ‘*Bu Gece Barda, Gönülüm Hovarda*’, which is frequently sung at the entertainment venues and football matches, the places associated with males. Its lyrics can be translated as follow: ‘That night at the bar, I am such a vagabond. / Let’s play the instruments and watch the girls dancing’. With that song, two messages are given. The first is the directly stated one based on the gender roles contributed to women by patriarchy itself. They must amuse and satisfy the needs of men with their bodies, dances and songs. The second is the implied one imposed by the structure of the language itself with its sexist words. Referring to an adult female, whether married or not, as a girl is considered derogatory or disrespectful in many contexts, because this implies that the person is not mature enough to be deemed an adult. This is why the phrases, ‘You are acting like a girl’ or ‘You are just a girl’ are considered reprimanding and insulting. On the contrary, in some cultures, referring to a never-married female as a woman may imply that she is sexually experienced, which would tarnish her and her family’s honor, because the term ‘girl’ is used to state virginity.

All these prove the exclusion of women from every field, especially the public sphere associated with males, as Dale Spender puts forth: “When they were dividing the world, males took for themselves the categories they could establish as productive” (1980:101). However, this exclusion is sustained not only by the patriarchal structures but also by its ‘man-made language’. As known, the concept that women are oppressed by language has become a commonplace among feminist critics, but what do they try to establish with this willful use of ‘man-made language’? In fact, Dale Spender, being one of these critics choosing this ambiguous and punning term as her book’s title, aims to demonstrate that the rules of grammar, the ideological choice of lexis, the sexist words, and also the judgments of academic literary criticism have trivialized and undervalued women’s language and creativity, denying them access to the only vehicle for communication and the power that communication brings. For her, people construct their reality according to rules formulated by patriarchal society, and the key to the system is the semantic rule of the male-as-norm. If the norm is male, then female characteristics are automatically wrong or negative, which is called the ‘negative semantic space’, where women are told every day that their experience and observations are meaningless or wrong. Spender asserts that it is “one of the most pervasive and pernicious rules that has been encoded” (1980: 3),

because once this norm has been constructed and sustained by those who control both the reality and talk – and in this case, those are the males – it is so difficult to eradicate its traces, which are deeply embedded in every aspect of our existence.

Spender's assertions about women's oppression through the man-made language, which shapes the vision and perception of people by creating a sexist world, articulate a form of social constructionism redolent of a strong version of the Whorfian hypothesis, the theory saying that language determines and greatly influences the modes of thought and behavior characteristic of the individual. Thus, her ideas are supported by a wide range of evidence from sociolinguists on language as social behavior. On the other hand, early post-structuralist critics have attacked her representation of language as a gender-biased system because of her determinist stance and insufficient acknowledgement of the fact that meaning can never be fixed. They find Spender's view of language as somehow constructed by a conspiratorial patriarchy and criticize her de-privileging the influence of social class and ethnicity on language, as Maria Black and Rosalind Coward note: "Spender's highly monolithic view of patriarchy and gender relations, and her emphasis on 'pre-given groups' gives us no real purchase on how ideologies participate in the production of groups and secure identification with the subject positions produced there" (1981: 72). However, these critics – despite their emphasis on social class and ethnicity – could not explain the oppression of black women, who are under the risk of double jeopardy: to be black and female. These black women are made insignificant and humiliated both because of their ethnicity and their gender. In other words, patriarchy and its man-made language label them as a "slave of a slave" (Beal, 1975: 2).

Rejecting these accusations, Spender continues to prove language as operating to the clear disadvantage of women and contributing to their being effectively silenced:

I would reiterate that it has been the dominant group – in this case, males – who have created the world, invented the categories, constructed sexism and its justification and developed a language trap which is in their interest. ... Males ... have produced language, thought and reality. Historically it has been the structures, the categories and the meanings, which have been invented by males – though not of course by all males – and they have then been validated by reference to other males. In this process women have played little or no part. (1980: 142 - 143)

For Spender, this rule can be de(con)structed through women's talk and consciousness. Thus, she thinks that a new inception has been made on this task of expanding the reality of the culture, and making the females' voice heard, but she does not underestimate the difficulties ahead: "The crux of our difficulties lies in being able to identify and transform the rules which govern our behavior and which bring patriarchal order into existence" (1980: 6). However, she keeps on struggling and tries to create a world where sexist assertions such as 'nagging women, chattering women, gossiping women' have been eradicated and "the talkativeness of women hasn't been gauged in comparison with men but with silence" (ibid, p. 42).

6. Conclusion

Contrary to the common belief stating that language is just a medium for creating, communicating, and storing information, recent studies on language, especially women's and gender studies, have proved that language is not simply a vocabulary shared by a group of

people, but it is a structure that constitutes meaning. It is the main force behind the construction and continuation of any ideology as Francine Wattman Frank has explained in her book, *Language, Gender and Professional Writing*:

Language combines the functions of a mirror, a tool, and a weapon: [It] reflects society ... human beings use it to interact with one another ... [and] language can be [used] by groups that enjoy the privileges of power to legitimize their own value system by labeling others 'deviant' or 'inferior.' (1989: 108)

In the light of such awareness, all values regarded as 'universal' have come into question and scholars and critics have focused on unveiling the hidden ideologies behind these 'universal values' that shape and limit one's interpretation of the world. They have realized that language not only reproduces ideologies but also perpetuates them, and eventually creates repressive attitudes and atmospheres, in which people are divided easily into oppressors and oppressed. Thus, by highlighting the significance of interplay between gender, language and power, this study has situated solidly in exposing how such concepts (re)construct, (re)produce and maintain the oppressive situation of women.

REFERENCES

- Beal, F. M. (1975). Slave of a Slave No More: Black Women in Struggle. *The Black Scholar*, 6 (6), 2-10.
- Black, M. and Coward, R. (1981). Linguistic, Social and Sexual Relations: A Review of Dale Spender's *Man-Made Language*, *Screen Education*. 39, 69-85.
- Bloom, H. (1973). *The anxiety of influence: a theory of poetry*. New York: Oxford University Press.
- Boswell, J. (1966). *The life of Samuel Johnson, LL.D.* Vol. I, London: J. M. Dent.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge.
- Cameron, D. (1995). *Verbal hygiene*. London: Routledge.
- Daly, M. (1990). *Gyn/ecology: the metaethics of radical feminism*, Boston: Beacon Press.
- Fetterley, J. (1978). *The resisting reader: A feminist approach to American fiction*. USA: Bloomington.
- Frank, F. W., & Treichler, P. A. (1989). *Language, gender, and professional writing: Theoretical approaches and guidelines for nonsexist usage*. New York: The Modern Language Association of America.
- Franklin, R. W. (1998). *The poems of Emily Dickinson: Reading edition*. USA: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Gilbert, S. M. and Gubar, S. (1984). *The madwoman in the attic: The woman writer and the nineteenth-century literary imagination*. London: Yale University Press.
- (1985). Sexual linguistics: Gender, language, sexuality. *New Literary History*, 16 (3), 515-543.

- Goodreads. (2011). *Quotable Quote, A quote by Winston S. Churchill*, (Viewed:19.04.2014, <http://www.goodreads.com/quotes/421900-a-good-speech-should-be-like-a-woman-s-skirt-long>)
- Henley, N. (1987). This new species that seeks a new language: On sexism in language and language change. *Women and Language in Transition*. New York: State University of New York Press, 3-25.
- Kolodny, A. (1976). Literary criticism, *Signs* 2, 435-460.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, R. (2004). *Language and woman's place: Text and commentaries*. (Mary Bucholtz, Ed.). New York: Oxford University Press.
- Lanser, S. S. and Beck, E.T. (1979). [Why] are there no great women critics?: And what difference does it make? *The Prism of Sex: Essays in the Sociology of Knowledge*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Maltz, D., & Borker, R. (1982). A cultural approach to male-female miscommunication. J. Gumperz (Ed.) in *Language and Social Identity*. (pp. 196-216). Cambridge: Cambridge University Press.
- Martin, E. (1991). The egg and the sperm: How science has constructed a romance based on stereotypical male-female roles. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 16, 485-501.
- Miller, C. and Swift, K. (1976), *Words and women*. Doubleday, NY: Anchor Press.
- Morgan, R. (1977). *Going too far: The personal chronicle of feminist*. New York: Virginia University.
- Ortony, A. (1993). *Metaphor and thought*. UK: Cambridge University Press.
- Rich, A. (2004). *The moment of change*. USA: Praeger Publishers.
- Said, E. W. (2002). *Criticism and society*. London: New Left Books.
- Schatten, G. and Schatten, H. (1984). The energetic egg. *Medical World News* 23, 51-53.
- Shakespeare, W. (2007). *Julius Ceaser*, in *Shakespeare Library Classics*, Filiquarian Publishing, LLC.
- (2007). *King Lear*, in *Shakespeare Library Classics*, Filiquarian Publishing, LLC.
- (2007). *The merry wives of Windsor* in *Shakespeare Library Classics*, Filiquarian Publishing, LLC.
- Sheldon, A. (1990). Kings are royaler than queens: Language and socialization. *Young Children*, 45 (2), 3-11.
- Showalter, E. (1977). *A literature of their own: british women novelists from Bronte to Lessing*. UK: Princeton University.
- (1979). *Toward a feminist poetics, women's writing and writing about women*. London: Groom Helm.

-
- (1981). Feminist criticism in the wilderness. *Critical Inquiry*, 8 (2), 179-205.
- Spacks, P. M. (1976). *The female imagination: A literary and psychological investigation of women's writing*. London: Allen & Unwin.
- Spender, D. (1980). *Man made language*. London: Routledge.
- Sterling, A. F. (2000). *Sexing the body: Gender politics and the construction of sexuality*. New York: Basic Books.
- Wittig, M. (1973). *Les guérillères*. Donald Le Vay (Trans.). New York: Norton.
- Wood, J. (1997). *Gendered lives: Communication, gender, and culture* (2nd ed.). Belmont: Wadsworth.
- Woolf, V. (1979). Women and fiction. Michele Barrett (Ed.). in *Women and Writing* (pp. 48 – 191). New York: Harcourt.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 57-69

Geliş/Submitted/ Отправлено: 07.10.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 12.11.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.46790

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Arş. Gör. Özgür BAYRAKTAR

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Türkiye

ozgurbayraktar@kmu.edu.tr

 ORCID 0000-0001-9512-6180

FOUCAULT BİYOPOLİTİĞİNDE ÖZNE VE İKTİDAR İLİŞKİLERİ: DEVLETİN ÖTESİNDE BİR STRATEJİK OYUN*

SUBJECT AND POWER RELATIONS IN FOUCAULT BIOPOLITICS: A STRATEGIC
GAME BEYOND THE STATE

Öz: Bu çalışmada, beden ve hayatın iktidarın uygulama sahnesi haline gelişi Michel Foucault'nun metinleri üzerinden incelenmiştir. 17. yüzyılda yaşanan iktidar tekniklerindeki dönüşüm, iktidarı devletin ötesine taşıyan, onun sınırlarını aşan bir olgu haline getirmiştir. Foucault'nun stratejik oyun olarak tanımladığı bu ilişkiler, monarşi dönemindeki baskıcı ilişkilerden oldukça farklıdır. Bireyi özne haline dönüştüren bu iktidar biçimi, gündelik hayatın tamamına işlemiştir. Monark-tebaa ilişkisini aşan iktidar tekniği, yeni dönemle birlikte, halkı "nüfus" olarak gören bir hale dönüşmüştür. Bu bağlamda, iktidar artık halkın doğum, ölüm, hastalık, sağlık, cinsel hayat, çalışma kapasitesi gibi özelliklerine bakar olmuştur. Bu çalışmada, Foucault'nun çalışmalarından yola çıkarak, iktidar ilişkilerinin devlet aygıtı içinde algılanan biçiminden gündelik hayata kök salan haline dönüşümü, bedenin ve yaşamın iktidarın ana hedefi oluşu gibi konular incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Michel Foucault, Özneleşme, İktidar ilişkileri, Gündelik hayat, Nüfus

* **Cite as/Atıf:** Bayraktar, Ö. (2020). Foucault Biyopolitiğinde Özne ve İktidar İlişkileri: Devletin Ötesinde Bir Stratejik Oyun. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 57-69. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46790>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Abstract: In this study, the fact that body and life became the application scene of power is examined through the texts of Michel Foucault. The transformation of power techniques in the 17th century has made power a phenomenon that transcends the state and transcends its limits. These relations, which Foucault defined as the strategic game, are quite different from the oppressive relations in the monarchy period. This form of power that transforms the individual into a subject has penetrated the whole of daily life. The power technique, which transcends the monarch-subject relationship, has turned into a situation that sees the people as the "population" with the new era. In this context, the government has started to look at the characteristics of the people such as birth, death, illness, health, sexual life, and working capacity. In this study, based on Foucault's studies, issues such as the transformation of power relations from the perceived form within the state apparatus to the one rooted in daily life, the body and life being the main target of power were examined.

Keywords: Michel Foucault, Subjectivity, Power relations, Daily life, Population

1. GİRİŞ

Michel Foucault, çalışmalarının ana temasının aslında iktidar değil özne olduğunu belirtir. Amacının iktidar fenomenini analiz etmek olmadığını ifade eden Foucault, insanların özneye dönüştürülme kiplerinin tarihini oluşturmayı hedeflediğini ifade eder. Eserlerinde insanları özneye dönüştüren üç farklı nesneleştirme kalıbı üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki, kendilerine bilim statüsü kazandırmaya çaba gösteren araştırma kipleridir. Örneğin, genel dilbilgisi, filoloji ve dilbilim alanlarında, konuşan öznenin nesneleştirilmesi. İkinci olarak Foucault, öznenin "bölücü pratikler" olarak adlandırdığı pratiklerde nesneleştirilmesini incelemiştir. Bu durumda özne, kendisinin içinde bölünür veya diğer insanlardan bölünür. Bu süreç onu nesneye dönüştürür. Bu dönüşümün örnekleri deli ve akıllı, hasta olan ve sağlıklı olan, suçlular ve "iyi vatandaşlar"dır. Foucault, üçüncü olarak bir insanın kendisini özneye çevirme biçimini incelemiştir. Örneğin cinsellik alanında, insanların kendilerini nasıl "cinsellik" öznesi olarak tanımayı öğrendiğini araştırmıştır (Foucault, 2011a: 58). Foucault, iktidarı analiz etmeyi, iktidarın bir tarihini çıkartmayı hedeflemez fakat iktidardan bağımsız bir biçimde özneye dönüşme pratiklerinin incelenemeyeceğini belirtir. Özneleşme tarihini araştırmak için iktidar ilişkilerinin de tarihini araştıran Foucault, öncelikle iktidarın devlet sınırlarını aşan bir şey olduğunu belirtir. İktidar ilişkilerini devlet terimleriyle ortaya koymanın sadece monarşi dönemindeki gibi hükümler ve hükümlerlik çerçevesine sıkıştırmak anlamına geldiğini belirten Foucault, yasa terimleriyle konuşmanın yeterli olmadığını belirtir. İktidar ile ilgili fenomenleri, devlet aygıtına bağımlı fenomenler olarak betimlemenin, onları sadece özünde baskıcı niteliğe sahip olarak kavramak olduğunu ifade eder (Foucault, 2011b: 71, 72). Fakat Foucault, "İktidar kötüdür." demeyi reddeder. Zira iktidar kötü değildir. Ona göre iktidar, stratejik oyunlardan ibarettir. Örnek olarak ise cinsel ilişkilere veya aşk ilişkilerine göz atmayı önerir. "Şeylerin" kolaylıkla tersine dönebileceği açık bir stratejik oyun olan bu ilişkilerde başka bir insan üzerinde iktidar uygulamanın aslında kötü bir şey olmadığını savunur. Foucault için bu durum sevginin, tutkunun, cinsel zevkin bir parçasıdır. Bunun haricinde pedagoji kurumunu da incelemiştir. Foucault, bir hakikat oyununda diğerinden daha fazla bilgiye sahip olan, başkasına ne yapılması gerektiğini anla-

tan, ona bazı şeyler öğreten, bilgiler aktaran, hüner ve becerilerini o kişiye ileten birisinin pratiğinde herhangi bir kötülüğün bulunmadığını belirtir. Ona göre tek sorun, bir çocuğu bir öğretmenin keyfi ve yararsız otoritesinin etkilerinden korumanın yollarını bilmektir (Foucault, 2011a: 244).

İktidarın iyiliği/kötülüğü tartışmasından ziyade iktidar ilişkilerine odaklanan Foucault, devletin önemini yadsınamakla birlikte iktidar ilişkilerinin devletin sınırlarını iki anlamda aşacağını belirtir. Her şeyden önce devlet, kendi aygıtlarının sahip olduğu mutlak güce rağmen, bütün fiili iktidar ilişkileri alanını işgal edebilecek güçten yoksundur. İkinci olarak ise devlet ancak kendinden başka, yani hali hazırda mevcut durumda bulunan iktidar ilişkileri temelinde işleyebildiği için iktidar ilişkilerinin analizi devlet ile sınırlı kalmaz. Devlet, bedeni, cinselliği, aileyi, akrabalığı, bilgiyi, teknolojiyi kuşatan bir dizi iktidar ağı karşısında üst yapısal bir konuma sahiptir ve bu iktidar ağları, özünde belli büyük yasaklama işlevleri etrafında yapılan bir “meta-iktidar”la koşullandıran-köşullenen ilişkisi içinde yer alır. Fakat yasaklar koyan bu meta-iktidar, ancak büyük negatif iktidar biçimlerinin zorunlu temelini sağlayan çok çeşitli ve belirsiz iktidar ilişkilerinde kök saldıği ölçüde yerleşebilir ve kendisine sağlam bir zemin elde edebilir (Foucault, 2011b: 72). Foucault’ya göre bu iktidar tekniği bireyleri kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de öteki bireylerin onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak direkt olarak gündelik hayata müdahalede bulunur. Bu bireyleri özne yapan iktidar biçimidir. Foucault’nun araştırmalarının ana teması işte bu özne yapan iktidar biçimleridir. Tüm bu girizgâhtan sonra Foucault için öznenin anlamını belirtmek gerekirse, Foucault’ya göre öznenin anlamlarından ilki denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan, ikinci anlamı ise özbilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan öznedir. Foucault’ya göre kelimenin her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimi telkin etmektedir. Zira Fransızcadaki “sujet” (özne) kelimesi aynı zamanda “tebaa”, yani tabi kılınmış, boyun eğmiş anlamını taşır. Benzer şekilde Foucault, Fransızca “assujeter” kelimesini de iki anlamda kullanır: Özneleştirmek ve tabi kılmak, boyun eğdirmek (Foucault, 2011a: 63). Bu bağlamda Foucault, iktidardan ziyade özneleştirme pratiklerini, yani boyun eğdirme pratiklerini araştırır. Bu pratiklerin anlaşılabilmesi için sadece devlete odaklanmanın yetersiz kalacağını savunur. Bir devletin kuralları, yasaları, devleti oluşturan toplumun değerlerinden bağımsız olamayacağına göre özneleşme süreçleri için toplumun genelindeki, gündelik, sıradan davranış kalıplarına işlemiş olan iktidar ilişkilerine bakılmasını önerir.

2. Gündelik Davranış Kalıplarına Sinen İktidar ya da İktidarın Bedenselleştirilmesi

Foucault, 17. yüzyılla birlikte yeni bir iktidar biçiminin doğuşundan bahseder. 17. yüzyıla kadar kralın fiziki varlığı monarşinin işleyişi için gereklidir. Bu toplumda kralın bedeni bir metafor değil, siyasi bir gerçekliktir. Fakat daha sonra 18. yüzyıl özellikle de 19. yüzyıldan sonra toplumun bedeni yeni iktidar ilkesi haline gelmiştir. Artık bu bedenin korunması için tıbbi önlemler bile alınmaya başlanmıştır. Monarkın bedensel bütünlüğünün tekrar tekrar canlandırıldığı ritüeller yerine, hastaların ortadan kaldırılması, bulaşıcı hastalıkların kontrol edilmesi, suçluların dışlanması gibi tedavi yolları, reçeteler uygulanmıştır. Bu dönemde artık işkence yoluyla ortadan kaldırmanın yerini de mikropsuzlaştırma yöntemleri almıştır (Foucault, 2003: 38, 39). Bu nedenle iktidarı dar anlamda ele alan soldaki “İktidar soyutlayan, bedeni yadsıyan,

baskı altına alan ve onu ezen bir şeydir.” tanımının yetersiz olduğunu savunur. 17. ve 18. yüzyıldan sonra devreye sokulan yeni iktidar teknolojilerinin en çarpıcı olanının, onların somut ve kesin karakterleri, çeşitli ve farklılaşmış bir gerçeği kavrayışları olduğunu belirtir. Bu zamana dek feodal toplumlarda iktidar, özünde göstergeler ve el koyma aracılığıyla etkisini korumuştur. Bir yanda feodal lordlara, ritüellere, törenlere ve benzeri yöneticilere sadakat göstergeleri, diğer yanda ise vergiler, yağma, avlanma, savaş gibi çeşitli biçimler alan el koyma şekilleri iktidarın tesirini devam ettirmiştir. 18. yüzyılda ise etkisini toplumsal üretim ve toplumsal hizmet yoluyla kurmaya başlayan bir iktidar biçimi doğar. Söz konusu olan artık, bireylerden somut yaşam koşullarında üretken hizmet elde etmektir. Bunun için, iktidarın bireylerin bedenlerine, hareketlerine, tutumlarına ve gündelik davranış kalıplarına erişmek zorunda olması anlamında, iktidarın gerçek ve etkili bir şekilde “bedenselleştirilmesi” zorunlu olmuştur (Foucault, 2011b: 75). Artık baskıcı, kaba kontrolden yönetsel kontrole geçilmiştir. Bu tip kontrolde gözetim ve yöneltme eylemleri ile değerlendirme ve disiplin altına alma söz konusudur. Gözetim ve yöneltme, bedenin işleri ne şekilde, nasıl ve hangi zaman zarfında yerine getireceğine yönelik iken değerlendirme ve disiplin altına alma ise bireyin performansının değerlendirilmesi ile ilgilidir. Bireyin performansının iktidarın amaçlarına uyumlu olması halinde birey ödüllendirilirken, performansın iktidarın amaçlarına, normlarına uygun olmaması durumunda ise birey cezalandırılır. Bu şekilde, bedenin, iktidarın amaçlarına, söylemlerine ve hedeflerine uyumlu hale getirilmesi, yani bedenin disiplin altına alınması sağlanmış olur (Astley, 1985).

Bedenin denetim ve gözlem yoluyla disiplin altına alınışı 19. yüzyıldan itibaren fabrikalarda görülmeye başlanmıştır. Fabrikanın sahibi ya da bizzat onun tarafından görevlendirilmiş yöneticiler, bireylerin çalışıp çalışmadığını, çalışmanın yolunda gidip gitmediğini denetlemeye koyulmuşlardır (Blau ve Schoenherr: 1971).

Bedene hâkim olma, beden bilinci, ancak iktidarın bedeni kuşatmasıyla elde edilebilmiştir. Bunun için jimnastik, idmanlar, kas geliştirme, çıplaklık, güzel bedenin yüceltilmesi gibi girişimlerde bulunulmuştur. Tüm bunlar, çocukların, askerlerin bedeni üzerinde, sağlıklı beden üzerinde iktidarın uyguladığı kararlı, inatçı ve titiz çalışmaların ürünüdür (Foucault, 2011a: 39). Çocukların bedenlerinin oldukça karmaşık bir şekilde manipüle edilmesinde ve koşullandırma sistemlerinin nesnesi haline getirilmesinde bir hayli başarılı olan okul disiplini gibi yöntemlerin öneminin kaynaklandığı nokta burasıdır, iktidarın bedenselleştirildiği noktadır. Fakat aynı zamanda bu yeni iktidar teknikleri, nüfus sorunuyla uğraşmak, kısacası insan birikimini idare etmek, denetlemek ve yönlendirmek ihtiyacını duymuştur. Foucault’ya göre (2011b: 75), demografi, kamu sağlığı, konut, yaşam süresi ve doğurganlık gibi sorunlar da buradan ortaya çıkmıştır. Böylece beden, artık başlı başına politik bir kategori haline gelmiş, yaşamı merkezine koyan iktidar da gittikçe gücünü artırmıştır (Arpacı, 2016: 82). Sağlık, tıp, doğurganlık, hastalık gibi olgu ve sorunların araştırılmasının nedeni de iktidarın bedene nüfuz etme, bireyi özneleştirme gerekliliğini duymaya başlamasıdır.

Foucault geçmişteki iktidar pratiklerinin ana hedefini tebaanın isyan etmesini engellemek olarak görür. Vergiler, gümrük tarifeleri, üretim yönetmelikleri, tahıl fiyatları üzerine nizamnameler, piyasa âdetlerinin korunması ve düzenlenmesi gibi pratiklerin hepsi hükümran haklarının ve feodal yetkilerin uygulanmasının birer parçası halindeydi. Geleneklerin devam ettirilmesi, hazinenin etkin bir biçimde zenginleştirilmesi, şu ya da bu tebaa grubunun memnuniyet-

sizliğinden kaynaklanacak şehir ayaklanmalarının önünün kesilmesinin teknikleri olarak düşünülmüştür (Foucault, 2015a: 19). Fakat 17. yüzyıldan sonra devlet odaklı iktidar varsayımının yetersiz kaldığını belirten Foucault, bu yüzyılı burjuva toplumlarına özgü olan ve insanlığın içinden bir türlü çıkamadığı bir baskı çağının başlangıcı olarak ele alır (Foucault, 2007: 22). Bu baskı çağı ile birlikte iktidar artık kök salmaya başlamıştır. İktidardan kurtulmanın zorlaşması, baskı çağından çıkılamamasının nedeni derinlere işlemiş olan iktidarın kökleridir. Bu nedenle Foucault, gündelik yaşam düzeyinde uygulanan mikro-iktidarların incelenmesini tavsiye eder. Bu bağlamda Klasik Marksistleri de mücadelede sadece devlet aygıtını öne çıkarmalarından ötürü eleştirir. İktidarın yerinin devlet aygıtı olmadığını öne süren Foucault, devlet aygıtlarının dışında, üstünde ve yanında çok daha küçük düzeyde işlev gören iktidar mekanizmalarında değişiklik yapılmadığı takdirde toplumda hiçbir şeyin değişmeyeceğini savunur (Foucault, 2003: 43). Toplumun insanın düşünüş tarzını etkilediğini belirten Foucault, siyasetin, ekonominin ve tarihin de bireyin düşünceleri üzerinde iz bıraktığını ifade eder. İnceleme alanının düşünce tarihi olduğunu söyleyen Foucault, evrensel mantık kategorilerinin insanların düşünüş tarzlarını gerçekten gerektiği gibi açıklamaya uygun olmadığını savunur. Foucault'ya göre toplumsal tarih ile biçimsel düşünce analizleri arasında çok dar bir yol, bir alan bulunmaktadır, kendisinin de izlediği, düşünce tarihçisinin yolu budur (Foucault, 2011a: 99).

Bir düşünce tarihçisi olduğunu belirten Foucault, düşüncenin geçirdiği evreleri analiz etmek için iktidar alanlarından olan cinsellik, hapishane, tımarhane ve hastaneleri kendisine konu edinmiştir. Zira hapishane ve hastane gibi kurumlar sayesinde iktidar, bireyleri normal ve normal olmayan, iyi ve kötü olan, deli ve normal olan olarak sınıflayabilmiştir. Aynı zamanda Foucault'ya göre, cinselliğin tarihi de her şeyden önce yükselen bir baskının güncesi olarak okunabilir. Fakat bu okuma 17. yüzyıla kadar geçerlidir. 17. yüzyıldan sonra cinselliğin her yerde konuşulmasına izin verilmiştir. Artık cinsellik sadece yargılanmaz, yönetilir de. Cinsellik, 18. yüzyıldan itibaren düzensizliğin bastırılması anlamında değil, ortak ve bireysel güçlerin düzenli biçimde artırılması anlamında ele alınmaya başlar. Artık bir yasaklama katılığından bahsedilmez, daha ziyade cinselliği yararlı ve genel kamusal söylemler yoluyla düzenleme gerekliliği ön plandadır. Foucault, bu düzenlemelere örnek olarak "nüfus"un ortaya çıkışını gösterir. Eski, hükümlü anlaşıma dayanan paradigma 18. yüzyılda terk edilmiş onun yerine disiplin paradigmasına geçilmiştir (Gölbashi, 2015: 330). 18. yüzyılda bu dönüşümlerden en önemlisi, iktidar tekniklerinin büyük yeniliklerinden birisi ekonomik ve siyasal bir sorun olarak "nüfus"un doğuşudur. Artık zenginlik nüfusu, işgücü nüfusu ya da çalışma kapasitesi, gösterdiği artışla sahip olduğu kaynaklar arasında dengede duran nüfus gibi çeşitli kavramlar kullanılmaya başlamıştır. Hükümetlerin, geçmişte sadece tebaa olarak görülen topluluğa ilgisi artmış; artık yalnızca uyruklarla, hatta halkla değil, özgül fenomenleri ve özel değişkenleriyle (doğum, ölüm, yaşam süresi, doğurganlık, sağlık durumu, hastalıkların sıklığı, beslenme ve konut biçimi) bir "nüfus"la karşı karşıya olduklarına farkına varmışlardır. Bu ekonomik ve siyasal nüfus sorununun merkezinde cinsellik yer almıştır: Doğum oranını, evlenme yaşını, meşru ve gayri meşru doğumları, cinsel ilişkilerin başlama yaşını ve sıklığını, bu ilişkileri doğurgan ya da kısır kılmanın yolunu, bekârlığın ya da konulan yasakların etkisini, gebeliği önleyici uygulamaları çözümlenmek gerekmektedir (Foucault, 2003: 13, 26, 27). Aynı zamanda doktorların, hastaların yaşam tarzları ve ölüm sebeplerini kayıt altına almasıyla birlikte hastaneler ve doktorlar "patolojinin kaydını tutan nüfus daireleri" işlevi kazanmıştır (Foucault, 2006a: 52).

Böylece beden, iktidarın ilgi odaklarının en başında gelen duraklardan biri olmuştur. Beden hakkında bilgi sahibi olmak, üremesini ya da ürememesini takip altına almak iktidarın politikalarının başında gelmiştir.

İktidarın dönüşümünün gözlemlenebildiği bir diğer alan ise deliler ve tımarhanelerdir. Bu alandaki araştırması aslında Foucault'nun kendi deneyimlerine dayanır. 1955 yılında Sainte-Anne'da bir psikiyatri kliniğinde psikolog olarak çalışan Foucault, o dönemde psikiyatri kliniklerinde psikologluk mesleğinin pek olmamasından dolayı özel bir statüde çalışmıştır. Yapacak fazla bir görevi olmayan Foucault, iki yıl boyunca doktorlar dünyası ve hastalar dünyası arasındaki sınırda dolandığını belirtir. Doktorların ayrıcalığına sahip olamayan Foucault, hastaların hüznü statüsüne de dâhil olmamıştır. Bu süre zarfında doktorlar ve hastalar arasındaki iktidar ilişkilerini gözleme fırsatı bulan Foucault, bu iki grup arasındaki mücadele, çatışma ve saldırganlık ilişkisini gördükten sonra akıl ve delilik arasındaki ilişkinin tarihini yazmak istemiştir (Foucault, 2003: 151, 152). Her daim toplumdan dışlanan delilere bakış, 17. yüzyılda sanayi toplumunun ortaya çıkışı ile birlikte değişmiştir. Deliler, geçmişten beri hemen hemen bütün toplumlarda bütün alanlardan dışlanmıştır, fakat delileri bir yere kapatma olgusu sanayi toplumunda ortaya çıkmıştır. Delilik, 17. yüzyılın ortalarından itibaren kapatma alanına ve burayı onun doğal yeri olarak işaret eden harekete bağlı olmuştur. Örneğin, Paris'te 1656 yılında içinde delilerin de kapatılacağı "Genel Hastane" kurulmuş, ardından da 1676 yılında bir ferman ile krallığın her kentinde bir genel hastane kurulacağı hükme bağlanmıştır (Foucault, 2006b: 90, 93). Sanayi toplumu öncesi dönemde sadece dışlanma görülmekteydi. Örneğin ilkel bir Avustralya kabilesinde deli, toplum için, doğaüstü bir güçle donanmış, korku verici bir varlık olarak kabul edilir. Her durumda, deliler çalışmada, ailede, söylemde ve oyunlarda diğer bireylerden farklı davranışlar sergilemiştir. Bu bağlamda çalışma hususundaki farklılık oldukça önem arz etmektedir. Bir bireydeki deliliği belirlemek için günümüzde de kullanılan ilk ölçüt bu insanın çalışmaya uygun olup olmadığıdır. Eğer akıl sağlığı nedeniyle çalışma hayatına katılmıyorsa, o birey deli olarak belirlenir. Avrupa'da, ortaçağda, delilerin varlığı kabul edilmiş bir şeydi. Kimi zaman sinirlenen, dengesizleşen veya tembel gözüken ama etrafta dolaşmasına izin verilen delilerin varlığına sanayi toplumunda izin verilmemeye başlanmıştır. Sanayi toplumunun taleplerine yanıt olarak Fransa ve İngiltere'de hemen hemen aynı zamanlarda delileri kapatmak için büyük kurumlar kurulmuştur. Buralara yalnızca deliler gönderilmemiştir, onlar gibi işgücüne dâhil olamayan işsizler, sakatlar, yaşlılar ve çalışamayacak durumda olan herkes konulmuştur (Foucault, 2011c: 78, 79). *Deliliğin Tarihi* kitabında Foucault'nun yapmaya çalıştığı şey deliliğin bir tarihçesini yazmak değil, 16. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında Avrupa toplumlarında delilere verilen statüyü, delilerin algılanışındaki değişikliği araştırmaktır.

Cezalandırma ve hapisane de Foucault'nun araştırma alanlarından birisi olmuştur. Beden üzerindeki iktidarın en çok görüldüğü yer olan cezalandırma da 18. ve 19. yüzyıldaki dönüşümlerden nasibini almıştır. Daha önce işkence, teşhir, kazığa oturtma, dövme ve linç gibi biçimler alan cezalandırma, 19. yüzyılın ilk yarısında hemen hemen her yerde ortadan kalkmıştır. Fransa yollarında sürüklenen kürek mahkûmlarının zincirlerinin yerini siyaha boyanmış hapisane arabaları almıştır. İfşanın geri çekilmesiyle, ceza zaman içinde bir sahne olmaktan uzaklaşmıştır. Ceza-beden ilişkisi, azap çektirmekten ayrılmıştır. Hapisane, içeri kapatma, zorla çalıştırma, kürek, ikamet yasağı, sürgün gibi tedbirler, elbette beden ile ilgilidir fakat bun-

lar daha çok özgürlük ile ilgilidir. Artık işkence yapan celladın yerini içinde gözetmenler, hekimler, papazlar, psikiyatrlar, psikologlar, eğitimciler gibi kişilerin bulunduğu büyük bir teknisyenler ekibi almıştır (Foucault, 2000: 40, 43). Foucault'ya göre, hastanelerdeki, hapishanelerdeki, cinsellik ve beden üzerindeki politikaların dönüşümünün nedeni 19. yüzyılda monarşinin ortadan kalkmasıdır. İktidarın, onu miras yoluyla devralan biri tarafından uygulandığı sistem olan monarşinin kaybolmasıyla iktidar artık, ekonomik, toplumsal, demografik süreçlerin bilgisini içeren belli bir yönetsel bilginin aracılığıyla uygulanmaya başlar. Bu dönemden sonra, siyasi, ekonomik ve insani bilimler gerçek bir Rönesans'tan geçer, zira yönetenler bir bilgi olmadan yönetemeyeceklerini bilirler (Foucault, 2011c: 129). Bu bağlamda bilginin üretilmesi ve aktarılması iktidarlar için çok elzem bir konudur. Bilgi, iktidarın devamını getirir, iktidarın daha da kökleşmesini sağlar. Bilgi ve söylemin üretildiği eğitim alanı iktidar ilişkilerinin analizi için oldukça elverişli bir alandır.

3. Eğitim, Söylem ve Performans Üçgeninde Bilgi ve Hakikat

Eğitim, iktidarın yönetimini sürdürmesi ve kitleleri şekillendirmesi açısından büyük önem arz eder. İktidar, eğitim yoluyla bedenleri bedene nüfuz eder. Beden üzerine bilgi üreten iktidar, bunu askeri ve eğitsel disiplinlere borçlu olmuştur (Foucault, 2003: 42). Foucault, *Bilginin Arkeolojisi* (2014), isimli kitabında iktidar ve bilgi arasındaki ilişkiyi inceler. Arşivi betimleyeceğini belirten Foucault (2014: 17, 18), arşiv ile söylemler bütününe kastettiğini belirtir. Arşiv, önceden ve başka yerde kurulmuş düşünceleri gözle görülebilir karakterler haline getiren kelimelerin, tarihin söylemsel pratiklerin kalınlığı içinde, ifadeleri koşullarına ve ortaya çıkış alanlarına sahip olan olaylar ve olanaklarını ve kullanım alanlarını içeren şeyler olarak düzenleyen sistemlere sahip olmayı hedefler. Foucault'nun arşivi bir bakıma ifadelerin, olayların ve şeylerin sistemidir. Arşiv terimi ile binlerce yıldan beri insanlar tarafından söylenmiş tüm şeylerin, sadece düşüncenin ilkelerine ya da koşulların oyununa göre birden bire çıkmadığını belirtir. Sözel edimler düzeyinde, aklın veya şeylerin düzeni içinde açılabilmiş olanların, yalnızca işaretlerin bir düzeni olmadığı; fakat söylemsel düzeyi belirginleştiren bütün bir ilişkiler oyunu sayesinde ortaya çıktıkları gerçeğini, dışarıdan ve sessiz süreçlere rastgele nakledilmiş figürlerin yerine, özel bir düzene göre çıktıklarını belirtir. Foucault'ya göre (2014: 155, 156) arşiv, bütün söylenmiş şeylerin şekilsiz bir çokluğun içinde sonsuzca toplanmadıkları, kesintisiz bir çizgiselliğin içine de girmedikleri ve dış sorunlarla tesadüfen ortadan kalkmadıkları, lakin farklı biçimler halinde gruplandıkları, çeşitli ilişkilere göre birbirleriyle birleştikleri özel düzenlere göre devam ettikleri veya silinip gittikleri gerçeğini veren şeydir. Foucault (2004: 185), insanların söylemlerinin altındaki düşüncesinin ne olduğunu araştırmaya çalışmadığı belirtir. Söylemi görünür varlığı içinde, kurallara itaat eden bir pratik olarak ele almaya ve betimlemeye çabaladığını belirtir. Oluşum, varoluş, birlikte-varoluş kurallarına, işlev görme sistemlerine itaat eden bir pratik olarak...

Foucault'ya göre söylem, bir kültürün tüm fenomenlerinin ortak yorumsal bir zemini anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda, bir biçimi görünür kılmak, bir şey söylemenin dolambaçlı bir yolu da değildir. Foucault, insanların yaptıkları her şeyin, deşifre edilebilecek bir uğultu olmadığını da kabullenir. Ona göre söylemin de figürün de, her birinin kendi varlık kipi vardır; fakat bunlar karmaşık ve iç içe geçmiş ilişkiler sürdürürler. Foucault'ya göre (2006c: 222) betimlenmesi gereken şey, işte bu karşılıklı işleyişlerdir.

Söylem türlerini analiz etmeye çalışan Foucault, öncelikle söylem türlerini saptama yoluna gider. Ardından bu söylemleri betimler ve “bilgi hanedanlığı” dediği, bir kültürde gözlemlenebilecek bu büyük söylem türleri ile bunların ortaya çıkışlarının koşullarını inceler. Foucault (2004: 307), bilginin taşıyıcısı olan söylem türlerinin tarihinin yazılışının, içinde bu söylemin işlediği toplumda var olan iktidar ilişkilerinin dikkate alınmadan yapılamayacağını savunur. Artık, iktidarın işlevlerinin büyük bir kısmı bilgi yollarıyla yayılma gösterir. Bu bilgi sadece bilimsel bilgi değildir, teknolojinin, teknokrasinin bilgisi gibi tüm özel bilgileri de içeren, geniş anlamda bir bilgidir (Foucault, 2003: 244). Foucault, ilişkiler ağına dayanan bilginin icat edildiğini savunur. Bu nedenle bilgi, insan doğasına işlenmiş bir halde değildir. Karmaşık bir işlemin sonucudur. Bilginin yanı sıra iktidarı olanaklı bir diğer husus da hakikattir. Hakikat bilgiden de sonra icat edilmiştir (Foucault, 2012: 208).

Foucault’ya göre hakikat, sözcelerin üretimi, düzenlenmesi, dağılımı dolaşımı ve işleyişi için düzenlenmiş bir prosedürler bütünü olarak anlaşılmalıdır. Hakikat kendisini üreten ve destekleyen iktidar sistemleriyle ve kendisinin meydana getirdiği ve kendisini yayan iktidar etkileriyle döngüsel bir ilişki içindedir. Bu ilişkiyi Foucault, hakikat rejimi olarak adlandırılmıştır. Bu rejim yalnızca ideolojik ya da üstyapısal bir rejim değildir. Kapitalizmin oluşumu ve gelişmesinin bir koşulu olan bu hakikat rejimi bazı ince ayrımlarla birlikte sosyalist ülkelerde de bulunur (Foucault, 2011b: 83).

Bilginin arkeolojisini yapmaya çalışan Foucault, günümüzde alışılan birçok şeyin tarihsel değişimlerin ürünü olduğunu göstermeye çalışır. Deliler, suçlular ve katiller gibi toplum tarafından dışlanan karanlık kişileri ve süreçleri iki nedenden dolayı analiz ettiğini belirtir. Bunlardan ilki Batı Avrupa toplumlarını düzene koymaya imkân veren siyasi ve toplumsal süreçler pek belirgin değildir; ya unutulmuş ya da alışılmış olmasıdır. Bu süreçler insanların alışık olduğu görünümün parçasıdır ve insanlar artık onları göremez. Hâlbuki bunların büyük bir kısmı zamanında insanları rahatsız eden şeylerdir. Foucault’nun bu süreçleri analiz etmesinin diğer nedeni de insanların alışık oldukları görünümün parçası olan, insanların evrensel hakikat olarak kabul ettikleri pek çok şeyin aslında oldukça belirgin bazı tarihsel değişimlerin ürünü olduğunu insanlara göstermektir (Foucault, 2011a: 100). Bu bağlamda, insan bilimleri de henüz çok gençtir. İnsan bilimleri, insanın bilimsel nesne haline gelmesine karar verildiğinde ortaya çıkmışlardır. İnsan bilimleri, insanın kendini Batı kültürünün içinde, hem düşünülmesi gereken hem de bilinecek şey olarak oluşturduğu gün ortaya çıkmıştır. Bu bilimlerin doğuşu da pratik sorunlarla birlikte olmuştur. Foucault, insan bilimlerinin her birinin ortaya çıkışının, bir sorun, bir talep, teorik veya teknik cinsten bir engel vesilesiyle olduğundan şüphe duymadığını belirtir. Bir sorun, bir talep, teorik veya teknik türden bir engel vesilesiyle ortaya çıkan bu bilimler, yeni dönemdeki dönüşümlere cevap verebilme amacı gütmüştür. Psikolojinin 19. yüzyılda bilim olarak yavaş yavaş kurulabilmesi için, hiç kuşkusuz endüstri toplumunun bireylere dayattığı yeni ölçüler gerekmiştir. Sosyolojik tipten bir düşüncenin ortaya çıkabilmesi için ise hiç kuşkusuz Fransız Devrimi’nden beri toplumsal dengeler üzerinde ve bizzat burjuvaziyi oluşturmuş olanının üzerinde ağırlık yapan tehditlerin ortaya çıkması gerekmiştir (Foucault, 2015b: 480).

Foucault, insanların alışık olduğu fakat aslında henüz yeni olan, 19. yüzyılda yaşanan dönüşüm ile birlikte günümüzdeki halini alan olaylara örnek olarak eğitimi gösterir. Not verme

gibi, sınav yapma gibi olgular aslında oldukça gençtir. Disiplin edici yeni teknolojiler eğitimde de kullanılmıştır. Bu teknikler sayesinde öğrencilerin davranışları, becerileri denetlenmiş, performansı pekiştirilmiştir. Yeni öğretim kurumlarında bir sınıfta onlarca öğrenci varken, bunların başında bir öğretmen bulunur. Bu sayı dezavantajına rağmen iktidarın devamı için sürekli bir denetim, her anın gözetilmesi teknikleri kullanılmıştır. Sayısal olarak not verip performansın ölçülmesi, sınavların ortaya çıkışı, sonuç olarak bireyleri, her birinin tam olarak yerinde, yani öğretmenin gözü önünde tutmayı, nitelendirme ve yargılama dâhilinde sınıflandırmayı mümkün kılmıştır. Foucault, eğitimdeki değişen iktidar ilişkilerine bir örnek olarak da öğretmen kürsüsü ve öğrenci sıralarını gösterir. Günümüzde çok doğal gelen bu konum, bu diziliş aslında oldukça yenidir. Henüz 19. yüzyılın başında öğrenciler, kendilerine ders veren öğretmenin etrafında grup halinde ayakta durmaktaydılar. Bu durum, öğretmenin her öğrenciyi tek tek gözetleyememesi anlamına gelmekteydi. Fakat modern okullarda öğrenciler sırada otururken, öğretmen, bir bakışı ile tüm herkesi tek tek saptayabilir, okula gelip gelmediklerini, ne yaptıklarını, hayale dalıp dalmadıklarını, esneyip esnemediklerini, uyuyup uyumadıklarını öğrenmek için yüksekteki kürsüsünden öğrencilere seslenebilir. Foucault'ya göre (2011: 151), bunlar küçük şeyler gibi görünse de aslında büyük önem arz eder. Zira sonuçta, bir dizi iktidar uygulaması düzeyinde, bu yeni mekanizmalar tam da bu küçük tekniklerin içine girebilmiş, içine işleyebilmiştir. Ordudaki disiplinli eğitim ve okullardaki gözetleme teknikleri 19. yüzyıl boyunca atölyelerde de görülmüştür. 18. yüzyıldan itibaren iktidar artık bireylerin bedenlerini, davranışlarını bile hedeflemeye başlamıştır. Yeni dönemle birlikte artık yaşam bir iktidar nesnesine dönüşmüştür: Yaşam ve beden. Eskiden sadece ellerinden malları hatta hayatları alınabilen hukuksal tebaa varken artık bedenler ve nüfus vardır. Hayat iktidarın alanına girmiştir. 16. ve 17. yüzyıllardan itibaren yönetimin icrası artık hesaba göre yapılmaya başlamıştır. Güçler hesabı, ilişkiler hesabı, zenginliklerin ve kuvvet faktörlerinin hesabı gibi hesaplar artık iktidarın en büyük yardımcıları olmuştur (Foucault, 2015a: 257). Yönetimin akılsallığa göre ayarlanma çabası ve hayatın iktidarın alanına girişi Foucault'ya göre (2011a: 152, 153) insan toplumlarının tarihindeki en temel, en önemli değişimlerden birisidir. Bilgi alanındaki bu dönüşüm siyaset özelinde de rahatlıkla gözlemlenebilir. Hem Yunan ve Roma Antikçağı'nda hem de Ortaçağ boyunca siyaset bilgisi "Prese Öğütler" tarzındadır. Bu risalelerde, prese doğru davranış kurallarının, iktidar kullanmanın yollarının, tebaanın prensi kabul etmesinin ve saygı göstermesini sağlama araçlarının kullanımının öğretilmesi amaçlanmıştır. Bunların yanında ayrıca Tanrı sevgisi, Tanrı'nın buyruklarına itaat etmek, tebaanın yaşamını sürdürdüğü şehirlere Tanrı yasalarının hâkim kılınmasını sağlamak, Tanrı'nın öğütlediği şekilde halka adil davranmak gibi nasihatler bulunmak bu risalelerin ana unsurlarındandır (Foucault, 2011b: 262, 263). Fakat 16. yüzyıldan itibaren yönetim konusunda daha geniş bir literatür ortaya çıkmaya başlamıştır. Güvenlik, toprak ve nüfus üzerine yoğunlaşan bu literatür Foucault tarafından "yönetimsellik" olarak adlandırılır. Foucault (2011b: 282), yönetimsellikten üç şey kastettiğini belirtir. Bunlardan ilki kurumlar, prosedürler, çeşitli analizler ve düşünceler, hesaplar ve taktiklerden oluşan bütündür. Tüm bunlar, hedefi nüfus, ekonomi politik ve araçları güvenlik aygıtları olan çok özellikli ve karmaşık iktidar biçimlerinin uygulanmasını sağlamaya yöneliktir. Diğer önemli husus da eğitimidir. Tüm bu karışık iktidar aygıtlarının oluşumu, bilgi kompleksinin gelişimiyle sonuçlanan ve yönetim olarak betimlenen bu iktidar türünü uzun bir süre zarfında ve tüm Batı dünyasında diğer formların üzerinde hâkimiyet kurmaya götüren eğitim, yönetimselliğin ikinci unsurudur. Son

olarak Foucault, yönetimsellik kavramı ile 15. yüzyıl ve 16. yüzyılda idari devlete dönüşmüş olan ortaçağ adalet devletinin zaman içinde yönetimselleştiği süreci kastettiğini belirtir. Yönetimsellik, eğitim politikaları için anahtar niteliğindedir. Yönetimsellik ile birlikte eğitim de büyük bir dönüşümden geçmiş ve eğitim, iktidara ihtiyaç duyduğu yönetme bilgisini sağlayan, iktidarın meşruiyetini devam ettiren bir teknik niteliği kazanmıştır (Gillies, 2008: 415, 416). Foucault'nun, davranışları yönetmeye olarak betimlenebilecek olan yönetimsellik kavramı, eğitim alanında kendini belli eden bir araç niteliği taşır. Yönetimsellik, eğitimin politik ve ekonomik düzlemde örgütlenmesini üstlenir. Yönetimsellik bağlamında eğitim, iktidara meşruluk sağlayan bir politik aygıttır (Olssen, 2006: 214-218).

Yönetimsellik bağlamında iktidar, eğitim politikalarını belirleyerek, toplumda hâkim olacak söylemi kurabilme yeteneğine sahip olur. Eğitim politikalarının oluşturulma sürecinde bilgi, iktidar ve normalleştirme kavramları görülür (Barrat, 2004: 515-517). Foucault'nun "doğruluk rejimi" adını verdiği iktidar tekniği çevresinde biçimlenen eğitim, egemen söylemleri kurar ve halk içinde bu söylemi yayar. Bu sayede iktidarın görüşleri meşruluk kazanmış olur ve iktidar tekrar ve tekrar toplum tarafından onaylanmış olur (Levine, 2008: 64-68). Bu açıdan bakıldığında eğitim, bireyleri "normal" ve "patolojik" olarak sınıflandırır ve bireyleri toplumsal normalliğe uygun olarak yetiştirmeyi hedefler. Normal ve patolojik ayrımı bir çok ölçüte dayanır: Disiplinin varlığı ya da yokluğu, yasalara uymak ya da uymamak, meşru ilkelere sahip olmak ya da olmamak bilginin varlığı ya da yokluğu gibi (Canguilhem, 1991: 41-43). İşte eğitim iktidarının devam etmesi adına bireyleri normal olarak yetiştirmeyi amaçlarken, patolojik olanları ise toplumdan eleme ve dışlama görevini yerine getirir. Bu görev yerine getirilirken, eğitim yöneticileri, toplumsal düzende "büyük kapatılmaya" katkıda bulunurken, bir yandan da öğrencilerin, normalleştirilmiş toplumsal sisteme uyumlu bir biçimde yetiştirilip yetiştirilmediğini, hiza ya sokulma işleminin yerine getirilip getirilmediğini denetleme ve gözetleme işlevini görürler (Şentürk ve Turan, 2012: 262).

Toplumun disiplin altına alınmasına odaklanan Foucault, beden üzerine uygulanan disiplinin eğitim kurumları dışında da görülebileceğini belirtir. Hastaneler, işyerleri ve askeri birliklerde de eğitim kurumlarında olduğu gibi beden üzerinde disiplin kurulur (Özcan, 2014: 17). Gözetleme ve denetim sayesinde eğitim sistemi de tıpkı tıpta ve dinde olduğu gibi bedeni hâkimiyeti altına almış olur. Disipline edici iktidar söylemi eğitim alanında da kendisini göstermiş olur. Bu söylem davranışlarını, mimiklerini, düşüncelerini, kimliklerini, zaman ve mekânlarını gözetlediği bedenleri hizaya sokmaya çalışarak iktidarın devamını sağlar. Bu sayede artık, iktidarın söylemi bedenler üzerinde egemen olur ve bu durum da iktidarın söyleminin yaygınlaşmasına ön ayak olur (Akgündüz, 2013: 10). Bedenin üzerine, gündelik hayatın işleyişine, sıradan davranışların, sıradan konuşmaların köküne sinen iktidar da yerini sağlamlaştırmış olur. Derinlere inen iktidar ilişkileri gittikçe karmaşıklaşmış ve bu ilişkilerden kurtulmak imkânsız bir hale gelmiştir. Böylece gündelik hayatın derinlerine inen iktidar ilişkileri bireyi, kendine tabi kılmıştır.

4. SONUÇ

Foucault, iktidarı iyi ya da kötü bir fenomen olarak ele almadığını belirtir. Ona göre iktidar –sol jargon tarafından sıklıkla kullanıldığı görüldüğü biçimde- bir baskı aracından ibaret

değildir. Araştırma alanının düşünceler tarihi olduğunu ifade eden Foucault, iktidarın geçirdiği evreleri analiz etmeyi hedeflediğini söyler. Ona göre önemli olan iktidarın kötü olup olmadığı değil, iktidarın nasıl derinlere kök saldığının ve bireyi nasıl özneleştirdiğinin araştırılmasıdır. İktidar, bireyi kendine tabi kılarken pek çok farklı teknikten faydalanır. Bedene ve gündelik hayata işleyen iktidar, geçmişteki hükümdarlıktan oldukça farklıdır. 17. yüzyıl ile birlikte ortaya çıkan bu yeni iktidar, devletin iktidarından farklıdır ve artık onu aşan bir boyutta toplumun her alanına karışmış vaziyettedir. İktidar, artık halkı tebaa olarak görmeyi bırakmış, onu demografi, kamu sağlığı, yaşam süresi gibi göstergeler üzerinden “nüfus” olarak ele almaya başlamıştır. Bu bağlamda iktidar, halkın doğum oranı ile evlenme yaşı ile evlilik dışı gerçekleştiği doğumlar ile cinsel ilişkilerin başlama yaşı ve sıklığı ile ilgilenir olmuştur. Bu şekilde beden, iktidarın büyütecini üzerine tuttuğu bir inceleme alanı olmuştur. Yaşam, artık iktidarın oyun sahası olan bir nesneye evrilmiştir. Geçmişte sadece tebaa olarak görülen halkın çeşitli özellikleri analiz edilmiş, zenginlik nüfusu, kadın nüfusu, erkek nüfusu ya da işgücü nüfusu gibi çeşitli kavramlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca bedenin, politikanın en önemli konularından biri haline gelmesi insanların geçirdiği hastalıkların, sahip oldukları yaşam tarzlarının ve bireylerin ölüm sebeplerinin de sıkıca kayıtlara alınmasını beraberinde getirmiştir.

16. yüzyıl ve 17. yüzyılda yaşanan dönüşümler sonucunda artık yönetimin uygulanması değişmiştir. Yönetim bilgisi büyük dönüşüm geçirmiştir. Geçmişte hükümdara öğütler biçiminde olan yönetim bilgisi artık hesaba ve detaya dayanmaya başlamıştır. İktidarın tekniklerinden birisi de eğitimidir. İktidarın birinci politik alanlarından birisi olan eğitim sayesinde bireylerin davranışları, tutumları daha küçük yaşta değiştirilebilir. Eğitimde taraflı bir biçimde aktarılan bilgiler, iktidarın devamını sağlamaya yardımcı olur. Eğitim, bilgi üretmenin yanı sıra bir söylem de meydana getirir. İktidar pratiklerinin analizini yapmayı hedefleyen Foucault, söylemlerin oluşum koşullarının da incelenmesi gerektiğini belirtir. Foucault, söylemi görünür varlığı dâhilinde, kurallara biat eden bir pratik olarak ele aldığını ifade eder. Söylemin tarihinin yapılması için eğitim de dâhil toplumdaki tüm iktidar ilişkilerinin didik didik edilmesi gerektiğini savunan Foucault, iktidarı sadece devlet aygıtı olarak ele alan görüşleri kıyasıya eleştirir. Zira iktidar ilişkileri artık devleti aşan, gündelik hayata, sıradan davranışlara ve söyleme işleyen ilişkiler haline almıştır. Bu nedenle sadece devlet aygıtına, hükümetlere odaklanmak, iktidar ilişkilerinin analizinin eksik olmasına neden olur. Ona göre iktidar, gündelik hayata sinen karşılıklı, stratejik oyunlardan ibarettir, iktidarı baskıcı ve kötü olarak nitelendiren geleneksel solu bu yüzden tenkit eder. Devletin önemini inkâr etmediğini belirten Foucault, her şeyden önce devletin, elinde tuttuğu imkân ve aygıtlara rağmen gündelik hayattaki fiili iktidarların tümünü işgal edecek kadar güçlü olmadığını savunur. Özetlemek gerekirse Foucault, iktidar olgusundan ziyade insanların itaat eden öznelerle dönüştürülmesinin tarihini oluşturmayı hedefler. Bunun için de devlet aygıtının ötesine bakmayı öneren Foucault, özneleşme pratiklerinin en yoğun görüldüğü cezalandırma ve hapisane, eğitim ve okul, cinsellik ve nüfus çalışmaları, tıp ve tımarhane alanlarının tarihini analiz etmiştir. Bu incelemelere göre 17. yüzyıldan sonra iktidar ilişkileri büyük dönüşüm geçirmiş ve iktidarın kökleri toplumun derinlerine işlemiştir. Bu nedenle Foucault, 17. yüzyılda başladığını belirttiği baskı çağından kurtulmanın, ancak gündelik hayatın derinliklerine işleyen mikro-iktidarların incelenmesi ile mümkün olduğunu savunur.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, G. Ö. (2013). Foucault'da İktidar ve Beden İlişkisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 38: 1-16.
- Arpacı, M. (2016). Foucault, Biyopolitika Ve Biyotarih: Tarihsel Çalışma Alanları Olarak Tıp, Beden Ve Nüfus. *ViraVerita E-Dergi*, 3: 80-98.
- Astley, W. G. (1985). Organizational Size and Bureaucratic Structure. *Organization Studies*, Volume 6 , Number: 3: 201-228.
- Barrat, E. (2008). The Later Foucault in Organization and Management Studies. *Human Relations*, Volume: 61, Number: 4: 515-537.
- Blau, P, M. & Schoenherr, R, S. (1971). The Structure of Organizations. New York: Basic Books.
- Canguilhem, G. (1991). *The Normal and the Pathological*. New York: Zone Books.
- Foucault, M. (2003). *Cinselliğin Tarihi*, (Çev. H., U. Tanıröver). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2. Baskı.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın Gözü*, (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2004). *Felsefe Sahnesi* (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2006a), *Kliniğin Doğuşu*, (Çev. İ., M. Uysal). Ankara: Epos Yayınları.
- Foucault, M. (2006b). *Deliliğin Tarihi* (Çev. M., A. Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi, 4. Baskı.
- Foucault, M. (2006c), *Sonsuza Giden Dil* (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2011a). *Özne ve İktidar* (Çev. F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Baskı.
- Foucault, M. (2011b), *Entelektüelin Siyasi İşlevi* (Çev. I. Ergüden). Osman Akınhay ve Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Baskı.
- Foucault, M. (2011c). *Büyük Kapatılma* (Çev. I. Ergüden ve F. Keskin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Baskı.
- Foucault, M. (2012). *Bilme İstenci Üzerine Dersler (Collège de France Dersleri 1970-1971)* (Çev. K. Eksen). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2014). *Bilginin Arkeolojisi*, (Çev. V. Urhan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı.
- Foucault, M. (2015a). *Biyopolitikanın Doğuşu (Collège de France Dersleri 1978-1979)* (Çev. A. Tayla). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2015b). *Kelimeler ve Şeyler: İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi*, (Çev. M., A. Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi, 5. Baskı.
- Foucault, M. (2000). *Hapishanenin Doğuşu* (Çev. M., A. Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi, 2. Baskı.
- Gillies, D. (2008). Developing Governmentality: Conduct and Education Policy. *Journal of Education Policy*, Volume: 23 Number: 4: 415-427.
- Gölbaşı S (2015). Güvenlik, Toprak, Nüfus. *Mülkiye Dergisi*, 39 (2), 327-340.
- Levine, G. (2008). A Foucaultian Approach to Academic Anxiety. *Educational Studies*, Volume: 44, Number: 1: 62-76.

-
- Olssen, M. (2006). Understanding the Mechanism of Neoliberal Control: Lifelong Learning, Flexibility and Knowledge Capitalism. *International Journal of Lifelong Education*, Volume: 25 Number: 3: 213-230.
- Özcan, K. (2014). Yönetmelik Kontrol ve Örgütsel Düzen: Michel Foucault ve Zygmunt Bauman Ekseninde Bir Tartışma *Amme İdaresi Dergisi*, 47 (2): 1-42.
- Şentürk, İ., & Turan, S, (2012). Foucault'nun İktidar Analizi Bağlamında Eğitim Yönetimine İlişkin bir Değerlendirme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 18 (2): 243-272.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 70-90

Geliş/Submitted/ Отправлено: 20.11.2020
Kabul/Accepted/ Принимать: 19.12.2020
Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47895

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Doç. Dr. Fikret EFE

Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü, Türkiye
efe@sakarya.edu.tr

 ORCID 0000-0000-0779-1677

DERSHANELEŞEN ÜNİVERSİTELER KPSS'LEŞEN DERSLER: SAKARYA ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ*

CRAM SCHOOLIZATION OF THE UNIVERSITIES AND TRANSFORMATION OF
THE PROFESSIONAL COURSES INTO PUBLIC PERSONNEL SELECTION EXAM:
THE CASE OF SAKARYA UNIVERSITY

Öz: Bu araştırmada, KPSS sürecinin Sakarya Üniversitesi öğrencilerinin meslek derslerine etkisi, sınava hazırlanan öğrencilerin sayısı/oranı, hazırlandıkları yerler, sınav için ayırdıkları zaman ve bütçe, meslek dersleri algı, tutum ve değerleri, öğretim türü, fakülte/yüksekokul, sınıf, cinsiyet, ekonomik statüsü gibi çeşitli bağımsız değişkenlerle ilişkisi incelenmiştir. Çalışmamızın temel amacı; KPSS-Sakarya Üniversitesi öğrencileri ilişkilerinde ortaya çıkan sorunları, boyutlarını ve kaynaklarını tespit etmek, delile dayalı uygulanabilir çözüm önerileri geliştirmektir. Bu bağlamda 'dershaneleşen üniversite' ve 'KPSS'leşen dersler' kavramlarını geliştirip KPSS sürecinin öğrencilerin meslek derslerine etkisini tespit ederek soruna dikkatleri çekmeyi, ilgili çevrelerde farkındalık oluşturmayı hedefledik. Araştırma temelde survey olmakla birlikte, ilk etapta alan araştırması yönteminden de yararlanılarak mevcut durum keşfedilmiş, anket formu hazırlanmış ve verilerin betimleyici istatistiksel analizleri yapılarak değişkenler arasındaki

* This study was supported as a project at Sakarya University./Bu çalışma, 2016 yılında Sakarya Üniversitesi'ne sunulan ve 2017'de yürütülen "Dershaneleşen Üniversiteler, KPSS'leşen Dersler" başlıklı projeden üretilmiştir.

Cite as/Atıf: Efe, F. (2020). Dershaneleşen Üniversiteler Kpss'leşen Dersler: Sakarya Üniversitesi Örneği. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 70-90. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47722>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

ilişkiler istatistiksel olarak irdelenmiştir. Örneklem %99 güven düzeyi ve %2.75 kabul edilebilir hata payı esas alınarak 2126 öğrenci küme örnekleme tekniği ile oluşturulmuştur. Araştırma KPSS sürecinin Üniversite'nin/üniversitelerin asli kuruluş amaçlarını yerine getirmelerinde engel teşkil ettiği; meslek derslerini önemli ölçüde KPSS hazırlık derslerine dönüştürdüğü = KPSS'leştirdiği, ancak dershanelere giden öğrenci sayısının az olması sebebiyle, Üniversite'yi dershaneleştirdiğini söylemek için henüz vaktin erken olduğunu ortaya koymuştur. KPSS sınav sistemi tüm gruplar için meslek dersleri bilgi ve becerisini de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmeli, meslek dersleri değer sistemi ve öz saygınlığı yükseltilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS), KPSS'leş(tir)me, Dershaneleş(tir)me, Sakarya Üniversitesi, Öğrenci Kültürü, Meslek Dersleri Değer Sistemi

Abstract: In this study, it is investigated the effect of the Public Personnel Selection Exam (PPSE) process on the professional courses of Sakarya University students and described the number/ratio of students preparing for the exam, the places of their preparation, time and budget allocated for it, students' perceptions, attitudes and values for the professional courses, and its relation with various independent variables such as type of education, faculty/higher school, class, sex, and economic status. The main purpose of the study is to determine the problems emerging in PPSE process-Sakarya University students relations. In this context, we produced the concepts 'cram schoolization of the universities' and 'transformation of the courses into PPSE' and thus we sought to investigate the effect of PPSE process on the students' professional courses, and to call attentions to the problem and to create awareness on this regard. The study is basically a survey, but at the same time we used field research method, and tried to discover the existing situation and prepared a questionnaire, and the relations between the variables were statistically investigated by making descriptive analysis of data. A sample of 2126 students was chosen through cluster sampling technique at a confidence level of 99% and %2.75 tolerance. The study put forth that PPSE process creates obstacles for the establishment mission of the university/ies, and that it transformed the professional courses to a great extend into PPSE preparation courses, but because the number of the students attending to cram schools is few yet, it is too early to suggest that the Sakarya University has gotten cram school to a great extend. Depending on the results of the study, we suggest that PPSE must be reorganized as to encompass all groups' knowledge and skills of professional courses, and the self-respect and cultural value system of professional courses must promote.

Key Words :Public Peronnel Selection Exam (PPSE), Cram school, Sakarya University, Student culture, Value system of Professional courses

GİRİŞ

Kamu Personeli Seçme Sınavı'na (KPSS) girenlerin sayısı ile kamuda bir işe yerleştirilenlerin sayısı arasındaki fark bir taraftan aday sayısının katlanarak birikmesine (www.dpb.gov.tr), diğer taraftan başarı çitasının her geçen yıl yükseltmesine yol açmakta ve nihai olarak sınavı köklenerek gelişen bir sosyal sorun haline dönüştürmektedir (Dilekmen, Ercoşkun, ve Nalçacı,

2005). KPSS'ye 2004 yılında giren adayların toplam sayısı 1.731.759 iken, bu sayı 2012'de hızlı bir artışla 3.504.166'ya ulaşmıştır. Buna karşın 2004 yılında kamuya yerleştirilen aday sayısı 26.855 iken, bu sayı 2012'de ancak 80,898 kişiye ulaşabilmiştir. Yine, 2000-2013 yılları arasında sınava giren toplam 16.185.684 adaydan 744.941'i bir kamu kurum ya da kuruluşuna yerleştirebilmiştir (www.dpb.gov.tr). Aynı tarihler arasında sınava giren yüksek öğretimli adayların sayısı 7.211.006 (önlisans: 2.205.748 ve lisans: 5.005.258) olup tüm adayların yarısını oluşturmaktadır. Ortaöğretim adaylarının sayısı 2004 yılında 1.092.497'den 2012'de 1.877.684 yükselmiş, yüksek öğretim mezunu adayların sayısı 639.280'den 1.626.482'ye yükselmiştir (www.dpb.gov.tr). Diğer bir ifadeyle, ortaöğretim adaylarının sayısı bir misli dahi artmamış iken, yükseköğretim adaylarının sayısı iki buçuk kat artmıştır. Üniversitelileşme oranının artmasına bağlı olarak KPSS'ye girecek lisans ve önlisans mezunlarının sayısı artmakta (tuik.gov.tr), durum üniversite mezunlarının aleyhine işlemektedir.

Ekonomik kriz koşulları ve artan işsizlik gençleri kamuda istihdama yöneltmekte ve KPSS'ye yönelik taleplerinde ciddi bir artışa neden olmaktadır (Karaca, 2011). Kamuda istihdam arzusu, birçok bölüm öğrencisi için zorunluluğu, yapılan birçok araştırmanın ortaya koyduğu üzere, sınavın ve sınava hazırlanma sürecinin adayları ruhen, ekonomik ve sosyal olarak yıpratmaktadır (Atav ve Sönmez, 2013; Karaca, 2011; Gündoğdu, Çimen ve Turan, 2008, Baştürk, 2007, 2008). Sınavın geniş toplumsal etkisi ve sonuçları yönüyle devlet bürokrasisini ve akademisyenleri de önemli ölçüde ilgilendirmektedir (Baştürk, 2007). Soruna acil çözüm bulunmasının gerekliliği ise açıktır.

Öğrenciler, aileleri ve devlet bürokrasisi için oldukça külfetli, maliyetli bir süreç olan KPSS'nin amacı, genel olarak eğitimde kaliteyi artırmak için daha nitelikli, mesleki yeterliliğe sahip elemanların istihdam edilmesini sağlamak olması gerekirken, bu sınavlar kamu personeli mesleki ve genel niteliğinin artırılmasından çok, kamuya yönelen istihdam taleplerinin karşılanması amacıyla yapılan bir eleme aracı olarak kullanılmaktadır (Şimşek ve Akgün, 2014; Karaca, 2011, Aküzüm ve diğerleri, 2015; Nartgün, 2008). Yapılan sınavın, -özellikle sosyal bilimler alanı için- (genel yetenek ve genel kültür ölçüm) özelliği nedeniyle, lisans döneminde görülen derslerin etkisinin fazla olmadığı (Kablan, 2010), düzenli ders çalışma isteği, daha çok test tekniğini bilmenin sınavda başarıyı getirdiği düşünülmekte (Kuran, 2012; Özkan ve Pektaş, 2011) ve bu düşünce öğrencileri dershanelere yöneltmektedir.

Diğer taraftan sınavın KPSS B grubu için iki yılda bir yapılması ve öğrencilerin genel yetenek ve genel kültür alanlarına çalışmaları nedeniyle, bu sınavı kazanamayanların iki yıl mesleki bilgilerinden uzak kalmaları, mesleki bilgilerini unutmaları anlamına gelmekte; üniversiteleri profesyonel/mesleki bilginin üretildiği/öğretildiği kurumlar olmaktan çıkarma tehdidi ile karşı karşıya getirmektedir.

Mesleki bilginin göz önünde bulundurulmadığı bir sınavda öğrenciler için asıl hedef iş bulmak/işsiz kalmamak haline gelmekte, meslek derslerinin saygınlığı azalmakta ve mesleğin onuru incinmektedir. Pratikte üniversite meslek dersleri bilgisi işe yaramayan ya da işe yarama ihtimali sorunlu olan, unutulacak, saygınlık değeri olmayan bir bilgi statüsüne indirgenmiş olmaktadır (Şahin Taşkın ve Hacıömeroğlu, 2010). Nitekim kendi meslekleriyle ilgili iş bulamayan birçok üniversite mezununun polis olması, şoför olması, garsonluk yapması örnek-

rinde olduğu gibi, devletin ve bireyin yapmış olduğu eğitim masrafları hedefini bulmamış olmaktadır. Devlet ve özel kurumların en büyük eğitim harcamasını yükseköğretime yapmış olmaları, yalnızca kamu kurumlarınca yükseköğretime 2016'da 31 milyar 348 milyon TL harcaması ve yükseköğretim öğrenci başına harcamanın 2016'da 14 bin 201 TL ve 2018'de 16 bin 248 TL (www.tuik.gov.tr) olduğu düşünüldüğünde, izlenen ve izlenmesi gereken eğitim politikaların devlet sisteminin işlevselliği için ne derece kritik olduğunu göstermektedir.

Sosyal hizmette olduğu gibi, izlenen sosyal ve eğitimsel politikadaki yanlışlıklar, belir bir mesleğinin başka disiplin mezunlarınca da yapılabileceği düşüncesini oluşturmakta, bir mesleğin diğer disiplinler tarafından istila edilmesine yol açmaktadır. Böylece profesyonel bilgi anlamsızlaşmaktadır. Durum böyle olunca da somut adımların atılması, mesleklerin asli amaç ve hedeflerini bulması yönünde mevcut istihdam politikalarının gözden geçirilmesi gerekmektedir.

KPSS geniş bir kitleyi ilgilendiren, sonuçları itibarıyla insanların yaşamlarını şekillendiren, yaşam kalitelerini etkileyen önemli bir sınav olmasına binaen sık sık medyada gündeme gelmekte; sorunun güncel toplumsal boyutlu bir sorun olduğu izlenimini vermektedir (Baştürk, 2007: 259; Karataş ve Güleş, 2013). Yaşanan olumsuzluklar sistemin sorgulanması gerektiğini ortaya koymaktadır (Atav ve Sönmez, 2013).

Ülkemizde KPSS ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde, dört temel alanda yoğunlaştıkları görülür. Bunlar (1) öğretmen adaylarının KPSS ile ilgili tutum, görüş ve algıları, (2) KPSS-adaylarının kaygı düzeyleri, (3) KPSS-öğretmenlik meslek bilgisini ölçebilme ve içerik ilişkisi ve (4) KPSS-dershane-başarı ilişkisidir. Bu çalışmaların tamamı eğitim fakülteleri öğretim elemanlarınca gerçekleştirilmiş, KPSS-eğitim fakültesi öğrenci ve/veya mezunları ilişkileri üzerinde durulmuştur. Konu yalnızca eğitim fakültelerinin, hatta çoğu kez tek bir bölümün sorunuymuş gibi ele alınıp incelenmiştir. Oysa eğitim fakülteleri 4 milyona yaklaşan KPSS adayları müracaatçı kitlesi içinde önemli ancak yaklaşık %15 ile küçük dilimi oluşturmaktadır. Üstelik öğretmen adaylarına yönelik yapılmış olan bu dar kapsamlı çalışmalar KPSS-öğrenci ders performansı ilişkisini bağımsız bir konu olarak incelemeyeği gibi, çoğu nitel tasarımla yapılmıştır; yapıldığı alanla sınırlıdır. Survey yöntemli çalışmaların ise örneklemelerinin evrenlerini temsil kabiliyeti sorunu vardır; sonuç ve önerilerin genellenebilirliği gibi ciddi metodolojik eksiklikleri bulunmaktadır.

KPSS'nin milyonlarca öğrencinin geleceğine yön veren önemli bir sınav olması (Konaklı ve Göğüş, 2013; Karaca, 2011; Tümkaya, Aybek, Çelik, 2007), onları mesleki dersleri ile KPSS'ye hazırlık çalışmalarını birlikte götürmeye zorlamakta (Tarhan ve Susar, 2015; Özer, 2015); bu durum ise öğrencilerin ders performanslarını, sınav başarılarını, derslere devam durumlarını, derslere aktif katılımlarını, ders materyallerini almalarını, ödevlerini yapmalarını, psiko-sosyal yaşam kalitelerini, yaşam memnuniyetlerini, sosyal katılım düzeylerini olumsuz etkilemekte; öğrencilerin sınıfta ders işlenirken KPSS testi çözmelerine, meslek dersi materyallerini temin etmemelerine, ödevlerini yapmamalarına, derslere geç kalmalarına, derslerde uyuklama, yorgunluk, bıkkınlık hissetmelerine, saldırganlık, özgüven ve özsaygınlık kayıplarına, derste pasifliklerine, kaygılı, stresli, gergin olmalarına, ek masraflara, vb. pek çok soruna yol açmakta; öğrenciler arasında KPSS'de başarılı olmak için mutlaka dershane desteği alınması gerektiği

düşüncesini yaygınlaştırmaktadır (İnce, Aka ve Yılmaz, 2018; Özer, 2015; Atav ve Sönmez, 2013; Karataş ve Güleş, 2013; Ekici ve Kurt, 2012; Sezgin ve Duran, 2011; Eraslan, 2004).

Çalışmamızın temel amacı; KPSS-Sakarya Üniversitesi (SAÜ) öğrencileri ilişkilerinde ortaya çıkan sorunları, boyutlarını ve kaynaklarını tespit etmek, delile (bulguya) dayalı uygulanabilir çözüm önerileri geliştirmektir. Bugüne kadar KPSS ile ilgili bir üniversiteyi temsil edebilecek ölçekte geniş çaplı bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Çalışmamızda SAÜ öğrencilerinin öğrenimleri esnasında KPSS'ye hazırlık yapmalarının, bir dershaneye devam etmelerinin meslek derslerine etkisi; meslek derslerine verdikleri değer ve önyargıları tespit etmeyi amaçlamaktayız.

SAÜ 97.011 öğrencisiyle Türkiye'nin en fazla öğrencisi olan yüksek öğretim kurumlarından biridir. Bunlardan 50,322 lisans ve 30,720 önlisans öğrencisidir (www.sakarya.edu.tr). Diğer yükseköğretim kurumları gibi SAÜ de yüksek kaliteli eğitim almış, mesleki bilgi ve becerilerini geliştirmiş, topluma katkı sağlayacak bireyler yetiştirmeyi hedeflemekte ve bu doğrultuda Fen, Edebiyat, Fen - Edebiyat, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakülteleri Öğretim Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği (FEDEK), Türk Standartları-Avrupa Normları-Uluslararası Standartları Organizasyonu (TS-EN-ISO), Avrupa Kalite Yönetimi Vakfı (EFQM) kalite sistemlerini yürütmekte ve 2009 yılından beri kalite başarı performansını yükseltmektedir (www.sakarya.edu.tr). Ancak KPSS mevcut yürürlükteki haliyle bu hedefleri tehdit etmekte; özellikle sınav zamanları üniversitedeki derslere adeta kerhen gelen öğrenciler sınıflarında meslek dersleri yerine KPSS testleri çözmekte (Özer, 2015) böylece mesleki dersleri KPSS'leştirmekte, üniversiteleri KPSS konularının öğrenildiği kurumlar haline dönüştürmekte, üniversiteleri dershaneye çevirmekte = üniversiteleri dershaneleştirmektedir. Bu çalışma ile 'dershaneleşen üniversite' ve 'KPSS'leşen dersler' kavramlarını geliştirerek, bu çerçevede KPSS sürecinin öğrencilerin meslek derslerine etkisini tespit ederek soruna dikkatleri çekmeyi, ilgili çevrelerde farkındalık oluşturmayı hedeflemekteyiz.

Artan rekabet koşulları öğrencilere, KPSS'de başarılı olmak için mutlaka dershane desteği alınması gerektiğini düşündürmektedir (Özer, 2015; Atav ve Sönmez, 2013; Karataş ve Güleş, 2013; Sezgin ve Duran, 2011; Eraslan, 2004). Sakarya-Adapazarı Merkez İlçede ulaşabildiğimiz (2016) yalnızca beş dershaneden aldığımız verilere göre 3 binden fazla KPSS öğrencileri vardır ve bunların yarısından fazlası lisans-önlisans öğrencisidir. Öğrencilerle yapmış olduğumuz görüşmelerden KPSS'ye hazırlık yaptıklarını, dershaneye gittiklerini ve buna bağlı olarak bir takım eğitimsel, psikososyal, ekonomik sorunlar yaşadıklarını bir derece bilmekteyiz. Ancak öğrencilerinin ne kadarının KPSS'ye hazırlık yaptığını, ne kadarının bir dershaneye giderek, ne kadarının kendi imkanlarıyla hazırlık yaptığını, sınav sürecine hangi sınıftan itibaren başladıklarını, hangi zamanlarını (hafta içi/sonu, gece-gündüz, okul ders saati/ders saati dışı) ve günlük/haftalık kaç saatlerini KPSS ve dershane için ayırdıklarını, KPSS (dershane ve/veya kitap, vb. materyaller) için ne kadar para harcadıklarını, sınava hazırlık yapanların üniversite mesleki kitaplarına ne kadar para harcadıklarını ya da harcamadıklarını, KPSS'nin üniversitedeki derslerine devam/devamsızlık sorunu yaratma durumunu, KPSS'ye harcanan zaman ile üniversite dersleri başarı ilişkisi, öğrencilerin üniversite eğitiminde elde ettikleri mesleki bilgiye ve KPSS hazırlık sürecinde elde ettikleri bilginin değerine tutumlarına nasıl yansıdığını bilmemekteyiz. Bu konuda diğer araştırmacılarca da yapılmış herhangi bir çalışma bulunmamak-

tadır.

Çalışmamız SAÜ örneğinde KPSS'nin genel olarak üniversite öğrencilerinin meslek derslerine etkisini ilk kez irdeleyerek literatüre önemli bir katkı sağlayacağı umulmaktadır. Nihai olarak çalışma sonuçları itibariyle önemli muhatapları olan Milli Eğitim Bakanlığı'nın ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın, memur alım politikalarını yeniden gözden geçirmelerine altyapı bilgisi sağlayacağı umulmaktadır. Devlet politikası olarak bir taraftan dershaneleri kapatmaya çalışırken diğer taraftan KPSS gibi sınavları sürdürmek çelişkili bir durum gözükmektedir. Baştürk ve Doğan (2010)'a göre, dershanelerin kolay kabul edilememesinin altında yatan en önemli neden, bu kabulün resmi makam tarafından verilen eğitimin yine bu makamın kendisi tarafından yapılan sınavlarda yetersiz kaldığının kabul edilmesi gerçeğidir. Nitekim zamanın Milli Eğitim Bakanı Nabi Avcı, bir televizyon konuşmasında genel olarak dershanelerin işlevselliği ile değerlendirme yapmış ve dershanelerin bir tür gölge eğitim sistemi oluşturduğuna şu cümlelerle vurgulamıştır:

“ Dershane denilen yapılanmanın aslında bir tür gölge bir eğitim sistemi oluşturduğu ve bunun da aslında hem milli kaynaklarımızı israf ettiği, hem de aslında merkezdeki okulları, müfredatı, öğretmenleri bir anlamda işlevsizleştirmeye, itibarsızlaştırmaya başladığı, sanki bütün eğitim süreçleri belli sınavlar ve o sınavlara hazırlayan dershanelerden ibaretmiş gibi bir algının yaygınlaşmasına yol açtı; bu bir illüzyon aslında. Yani dershanenin olmazsa olmaz bir kurum olduğu yanılması, özellikle üretilmiş bir yanılısamadır (www.bbc.com)”.

Bakan Avcı öğrencilerin dershaneye gitmeden de pekala başarılı olabileceğini; bunun için ise, sınav içeriği ile okulda ders müfredatının uyumunun gerekli olduğunu görüşünü şu sözleriyle dile getirmiştir: "Siz sınavların niteliğini değiştirir, sınavlarda okulda kazanılan, sınıfta kazanılan becerilere endeklerseniz, o beceriler üzerinden sorular üretirseniz, o zaman okula giden, dersini takip eden, müfredatı takip eden bir öğrenci pekala dershaneye gitmeden de başarılı olabilir" (www.bbc.com). Ancak her ne kadar Bakan Avcı bunları söylese de, nasıl ki sistemi değiştirmeden dershaneleri değiştirme/kapatma kararının işlemeyeceği anlaşıldı ve ipin ucu bırakıldıysa, aynı şekilde KPSS'nin varlığı da en azından şimdilik öğrencilerce bir zorunluluk olarak algılanmaktadır (Özer, 2015; İnce Aka ve Yılmaz, 2018). Durum böyle olunca yönetim organlarınca kamu personeli alımıyla ilgili mevcut devlet politikalarının yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bunun için ise önce sorunun boyutu ve kaynakları iyice tespit edilmesi, altyapı bilgisi sağlandıktan sonra çözüm önerileri geliştirilerek stratejik değişimler yapılmalıdır.

Medyaya yansıyan görüntüler (ağlama, çığlık atma, kaygı, stres ve engellenme) durumunun ciddiyetini ve hassasiyetini ortaya koymaktadır. Medyada KPSS başta olmak üzere bu tür sınavlarla ilgili oldukça fazla yolsuzluk, usulsüzlük haberleri ve yorumları dolaşmakta; mevcut sıkıntılara tuz, biber eklemektedir. Az gelişmiş ülkelere özgü görünen bu durum (Lavigna ve Hays, 2004) Nijarya örneğinde görüldüğü üzere, etnik ve dini inançlara kadar yansımıştır (Omisore ve Okufu, 2014). KPSS ile ilgili medyada yer alan haber, dedikodu ve söylentilerin oldukça yüksek bir yer işgal etmesinin temel nedenlerinden birinin geniş kitleleri ilgilendiren bu sınavın yarattığı yüksek psikososyal baskı, kaygı ve gerilim olduğu kanaatindeyiz.

Araştırma kapsamında SAÜ'nün akademik birimlerinde (fakülte ve meslek yüksekokullarında) öğrenim gören öğrencilerinin öğrenimleri esnasında KPSS ile çeşitli yönlerden ilişkileri; ilgili öğrenci kitlesi, profili, sayısı/oranı, zaman ayırma, derslere devam, dershaneye gitme, kitap alma, ek masraflar ve değer tutumları yönleriyle incelenmektedir. Buna karşın, KPSS sorularının mesleki bilgiyi ölçüp ölçmediği (Şahin Taşkın ve Hacıömeroğlu, 2010), sınav sorularının ölçücü nitelik taşıyıp taşımadığı gibi noktalar araştırma kapsamı dışındadır.

Yöntem

Araştırmamız temelde nicel tasarımlı bir araştırmadır. Araştırmanın nicel tasarımında oluşturulan hipotezlerin değişkenlerinin somut göstergeleri vasıtasıyla operasyonel tanımları yapılmış, çeşitli sorular geliştirilerek anket formu oluşturulmuştur. Survey yöntemi ve anket tekniği kullanılarak nicel veriler elde edilmiştir.

Araştırmanın temel hipotezleri;

H1. KPSS SAÜ öğrencilerinin meslek derslerini KPSS'leştirmektedir.

H2. KPSS süreci SAÜ'yü dershaneleştirmektedir.

H3. KPSS süreci öğrencilerin meslek dersleri değer sistemini olumsuz etkilemektedir.

Bu temel hipotezler çerçevesinde "öğrenciler sosyo-demografik özelliklerine göre KPSS'ye hazırlık, dershaneye devam etme ve meslek dersleri değer sistemi yönleriyle farklılık arz etmektedir" şeklinde dördüncü bir hipotez daha formüle edilmiştir..

Araştırmanın Örnekleme

SAÜ'nün 2017'de toplam öğrenci sayısı 97.011'dir. Bu öğrencilerden 50.322 lisans ve 30.720 önlisans öğrencisidir (www.sakarya.edu.tr/). Araştırma evrenimizi SAÜ'nün çeşitli lisans ve önlisans eğitim birimlerinde örgün öğrenim gören 67.430 öğrenci oluşturmaktadır. Uzaktan öğrenim gören öğrenciler ve yabancı uyruklu öğrenciler araştırma kapsamına alınmamıştır. Ayrıca yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin gerek sayılarının az olması gerekse halihazırda iş bulmuş olma ihtimallerinin yüksek olmasından dolayı araştırma kapsamına/evrenine dahil edilmemiştir.

Evren büyüklüğü bilindiğinden örneklem büyüklüğü:

$N (t1-a)2 (p.q)$

$n= \dots\dots\dots$

$S2 (N-1)+S2 (p.q)$

formülü (Naing, Winn, and Rusli, 2006) ile %99 güven düzeyi ve %2,75 kabul edilebilir hata payı esas alınarak hesaplanmış; 65 bölüm ve programdan 137 sınıf ve 2126 öğrenci küme örnekleme tekniği ile seçilmiştir. Kümeleri sınıflar oluşturmuştur. Sınıflar SPSS 22 programı kullanılarak tam tesadüfî örnekleme tekniği ile seçilmiştir. Kalabalık sınıflarda (denetimin zor olduğu) sistematik örnekleme tekniğinden yararlanılmıştır. Örneklem güven düzeyinin yüksek tutulması Ki-Kare testi gibi çoklu-kategorik değişkeni olan verilerin analizinde hiçbir hücrenin boş kalmaması ve 5 değerinden az olan hücrelerin toplam hücrelere oranının %20'den fazla olmaması istatistiksel kuralının sağlanması avantajını sağlamıştır.

Ayrıca örneklem büyüklüğünün uygunluğuyla ilgili KMO testi uygulanmış, test sonucu 0,563 olarak bulunmuş, bu değer veriler için faktör analizinin kullanılabilceğini göstermiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aleti olarak survey yöntem için anket formu kullanılmıştır. Anket formunda 56 soru bulunmaktadır. KPSS'ye hazırlanma süreci sınava hazırlanma ve dersane/etüt merkezine gitme yönleriyle incelenmiştir. Sınava hazırlanma ile ilgili 10 bilgi sorusu ve dersane/etüt merkezine gitme ile ilgili 9 bilgi, davranış ve tutum sorusu, meslek derslerine etkisi ve meslek dersleri değer sistemi ile ilgili yaklaşık 30 soru sorulmuştur. Bunlardan 9'u likert tipi tutum ve algı sorularıdır. Katılımcıların sosyo-demografik özellikleriyle ilgili ise 7 soru sorulmuştur.

Anket formu hesaplanan örneklem %10'u kadar bir öğrenci grubu üzerinde güvenilirlik ve geçerlilik ön-testinden geçirilerek; ölçüm aletinde gerekli düzenlemeler yapılarak seçilen deneklere uygulanmıştır. Örneklem büyüklüğünün uygun olup olmadığını anlamak için yapılan test sonucunda KMO değeri 0.563 olduğundan örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli olduğu ve faktör analizi için uygun olduğu anlaşılmıştır. Bartlett Küresellik Testi Ki-kare değeri 1087,734 hesaplanmış ve değişkenler arasında oldukça anlamlı bir ilişki ($p < 0,001$) olduğu saptanmıştır.

Meslek dersleri değer sistemiyle ilgili sorularının faktör analizleri yapılmış ve Tablo 1'deki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 1.

Açıklanan Toplam Varyans

Bileşen	Başlangıç Eigen Değeri		
	Toplam	Varyans %	Sarmal %
1	1,856	18,563	18,563
2	1,554	15,545	34,108
3	1,389	13,895	48,003
4	1,066	10,661	58,664
5	,902	9,017	67,681
6	,854	8,543	76,224
7	,751	7,508	83,732
8	,624	6,242	89,974
9	,532	5,317	95,292
10	,471	4,708	100,000

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Analiz sonunda çakışan iki madde çıkarılmıştır. Tablo 1'de görüldüğü üzere, Eigen değeri 1'in üzerinde olan 4 faktör toplam varyansın %58,66'sını açıklamaktadır. Alfa ve açıklanan varyans değeri ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir. Bu dört faktör daha son-

ra SPSS 22'nin fixed number of factors özelliği ile 'meslek dersleri saygınlığı' ve 'KPSS dersshane saygınlığı' faktörleşmesiyle sabit iki faktöre indirgenmiştir. Faktör madde yükleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2.

Döndürülmüş Bileşenler Matrisi^a

	Bileşenler
	KPSS Dershane Meslek Dersleri Saygınlığı Saygınlığı (Özgüven)
Üniversite derslerinin pratikte işe yaraması	,790
Meslek derslerinin oransal gereksizliği	,772
Teorik bilginin fasa-fiso algısı	-,548
Meslek dersleri kitap sayısı	-,306
Ders kitabı satın alma	-,243
Derslerde not tutmanın gerekliliği	,231
KPSS'ye hazırlıksız başarı algısı	,777
Dershanesiz başarı algısı	,740
İmkanı olsa dershaneye gitmeye tutum	-,540
Özel sektörde çalışma şansı algısı	,417

Extraction Method: Principal Component Analysis.

Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 3 iterations.

Veri Analizi İşlemi

Araştırmanın hipotezlerinin istatistiksel analiz ve testleri SPSS 22 programı aracılığıyla yapılmıştır. Kategorik veriler (sınıflamalı ölçek) için Ki-Kare homojenlik testi ve nicel veriler için korelasyon analizi, Kolmogorov Smirnov normallik testi sonucu normallik ve varyansların homojenliği özelliği gösteren veriler için bağımsız gruplar t-testi, anova gibi parametrik testler ve normal dağılım göstermeyen veriler için bağımsız gruplar için Mann-Whitney U testi ve Kruskal Wallis H testi uygulanmıştır. Anova analizi yapılan hipotezlerin varyanslarının eşit olması durumunda Scheffe Post Hoc testi ve varvaransların eşit olmadığı durumlarda Tamhane's T2 Post Hoc testi uygulanmıştır.

Bütün bunlarla birlikte örneklem büyüklüğü arttıkça gözlenen ve beklenen dağılımlar arasındaki küçük farkların manidar çıkma eğiliminde olması nedeniyle normallik örneklem

büyükliğünden etkilenmekte ve grafiksel veya mod, medyan, basıklık ve çarpıklık katsayıları gibi betimsel yöntemlerle birlikte kullanılması gerekmiştir (Demir, Saatçioğlu ve İmrol, 2016). Bizim de araştırma örneğimiz büyük olduğundan bazen Kolmogorov-Smirnov, Shapiro-Wilk gibi sıkça kullanılan normallik testleri yerine betimsel istatistiksel yöntemleri kullandık. Her ne kadar araştırmada değerlere yer verilmese de normallik ilkesini göz önünde bulundurarak aynı değişkenlerle ve faktörlerle yapmış olduğumuz parametrik testleri ile non-parametrik testler arasında da önemli bir fark gözlemedik. Bir parametrik teste anlamlı çıkan sonuç non-parametrik testlerle de anlamlı çıkmıştır. Bundan dolayı araştırmada parametrik test sonuçlarına sıkça yer verilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya örgün öğretimden 65 bölüm ve programın 137 sınıfından 1146 (%53,9)'sı kadın ve 980 (%46,1)'i erkek olmak üzere toplam 2126 öğrenci katılmıştır. Bunların 1659'u (%78,0) lisans ve 467 (%22,0)'si önlisans (Meslek Yüksek Okulu) öğrencisidir. Fakültelerin öğrenci sayıları büyüklüğü örnekleme yansıması; Mühendislik Fakültelerinden 435 (%20,5), Fen Edebiyat Fakültesinden 383 (%18,1), Eğitim Fakültesinden 214 (%10,1), İşletme-İktisat-Siyaset Bilimleri Fakültelerinden 207 (%9,7), İlahiyat Fakültesinden 145 (%6,8), Sağlık Bilimleri Fakültesinden 127 (%6,0) ve diğer fakültelerden 147 (%6,9) öğrenci katılmıştır. Katılımcıların 1399 (%65,8)'u sosyal bilimler ve 727 (%34,2)'si sayısal bilimler öğrencisi olup, %29,4'ü birinci sınıfta, %32,6'sı ikinci sınıfta, %18,8'i üçüncü sınıfta ve %19,2'si dördüncü sınıfta okumaktadır. Öğrencilerin 1491 (%70,1)'i ara sınıf ve 635 (%29,9)'i son sınıf öğrencisidir. Öğrencilerden 1354 (%63,7)'ü I. Öğretim ve 772 (%36,3)'si II. Öğretim öğrencisidir. Öğrencilerden %86'sı bir işte çalışmamakta ve %14'ü çalışmaktadır.

Öğrencilerin ailelerinin ortalama aylık geliri 3389 TL olarak hesaplanmıştır; %35,5'i 400-599 TL arasında ve %20,4'ü 600-899 TL arasında aylık gelire sahiptir. Ortalama öğrenci aylık gelir/harçlık düzeyi 699 TL olarak hesaplanmıştır. Aylık geliri 1200 TL ve üzerinde olan öğrencilerin sayısı yalnızca %8,4'tür. Çalışan öğrencilerin ailelerinin ortalama aylık geliri 3381 TL ve çalışmayan öğrencilerininki 3396 TL olarak hesaplanmıştır.

Öğrencilerin sosyo-demografik özellikleri ile KPSS'ye hazırlık süreci ilişkileri önümüzdeki KPSS'ye girme düşünceleri, bu sınava halihazırda hazırlık yapma durumları, ileriki bir tarihte hazırlık yapmaları, hazırlık yapmama nedenleri, ne zaman ve nerelerde hazırlık yaptıkları, bu sınav için para ve zaman harcama yönleriyle incelenmiştir. Elde edilen bulgular Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3

Öğrencilerin Sosyo-Demografik Özellikleri KPSS İlişkisi

KPSS'ye Hazırlanma Süreci	n= 2146 %		
	Evet	Hayır	Kararsız-Bilgisi Yok
Önümüzdeki KPSS'yeGirme Düşüncesi	772 36,3	948 44,6	404 19,0
KPSS'ye Halihazırda	333	1791	--

Hazırlık Yapma	15,7	84,3	--
KPSS'ye İleride Hazırlık Yapma	1082	330	457
	57,9	17,7	24,5
Daha Önce Dershane'ye Devam Durumu	165	1623	--
	9,2	90,8	--

Araştırmaya katılan öğrencilere 'Önümüzdeki KPSS'ye girecek misiniz?' şeklinde belli bir yıl belirtilmeksizin soru sorulmuştur. Bu soruda asıl hedef öğrencilerin sınava girme eğilimlerini ölçmek olduğundan, araştırmanın survey uygulamasının yapıldığı tarihte (Mayıs 2017) 2. sınıf lisans öğrencilerinden birçoğunu -sınav iki yılda bir yapıldığından- ancak 2018 yılı sınavına girebilecektir. Böylece 3. sınıf öğrencilerinin ve MYO 1. sınıf öğrencilerinin de eğilimleri ölçülebilmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 36,3 önümüzdeki KPSS'ye gireceklerini, %44,6'sı girmeyeceklerini ve %19,0'u kararsız olduklarını belirtmiştir. Son sınıfta okuyan öğrencilerin %47,7'si sınava girme düşüncesine sahipken ara sınıftakilerin %31,5'i sınava girme düşüncesindedir. Lisans son sınıf öğrencilerinin %48,8'i ve önlisans son sınıf öğrencilerinin %45,8'i önümüzdeki KPSS'ye gireceğini belirtmiştir. Lisans ara sınıfta okuyanları (ve önlisans ara sınıfta okuyanları hariç tutarak yapmış olduğumuz Ki-kare bağımsızlık testinde, iki grup öğrenci arasında öğrenim birimine göre önemli farklılaşma bulunmaktadır ($p < 0,01$). Önlisans öğrencilerinin lisans öğrencilerinden daha fazla KPSS'ye girecekleri tespit edilmiştir.

Öğrenciler öğrenim gördükleri birimin sosyal (sözel)-sayısal olma özelliğine göre ikili bir sınıflandırma yaparak KPSS'ye girme eğilimleri incelendiğinde, sayısal bölüm öğrencilerinin %34,5'i KPSS'ye girmeyi düşünürken sosyal (sözel) bölüm öğrencilerinin %42,8'i sınava girmeyi düşünmektedir. Sosyal bölüm öğrencileri sayısal bölüm öğrencilerinden daha fazla KPSS'ye girme eğilimindedir ($p < 0,01$).

Son sınıf öğrencilerinin yarıya yakını (%48,8) önümüzdeki KPSS'ye girme düşüncesindedir. Öğrencilerin sınıf düzeyleri yükseldikçe KPSS'ye girme eğilimleri artmaktadır. Sınıf düzeyi ile sınava girme düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p < 0,01$).

I. öğretim öğrencilerinden sınava girecekler %36,4 ve II. öğretim öğrenciler %36,3'tür. Öğretim türü KPSS'ye girmede önemli bir etken değildir ($p = 0,85$).

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre KPSS'ye girme durumları ilişkisi incelendiğinde, erkek öğrencilerin %34,3'ü önümüzdeki sınava girecek iken kadın öğrencilerin %38,0'i sınava girecektir. Sınava girme bakımından erkek öğrencilerin %19,5 kararsız iken kadın öğrencilerin %16,5'i kararsızdır. Cinsiyet öğrencilerin KPSS'ye girme düşüncelerini önemli ölçüde ($p < 0,01$) etkilemektedir. Kadın öğrenciler erkeklere göre daha fazla KPSS'ye girme eğilimindedir.

Aile aylık geliri 1500 TL'nin altında kalan gruptaki öğrencilerden KPSS'ye girmeyi düşünenlerin sayısı %43,0 iken ailesi 4500 ve daha fazla gelire sahip öğrencilerden KPSS'ye gireceklerin sayısı keskin bir düşüşle %29,9'a gerilemektedir. Aile ekonomik durumu öğrencilerin KPSS'ye girme eğilimlerini önemli ölçüde etkilemektedir ($p < 0,02$). Düşük gelirli aile çocukları daha fazla KPSS'ye eğilimindedir.

Çalışan öğrencilerin %41,4'ü ve çalışmayan öğrencilerin %35,4'ü KPSS'ye gireceğini bildirmiştir. Çalışan öğrenciler KPSS'ye girmede çalışmayan öğrencilere göre daha kararlıdır (kararsızlar %15,8-19,6). Her ne kadar öğrencilerin bir işte çalışma durumları ile KPSS'ye girme eğilimleri arasında bir ilişki olsa da, bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p = 0,09$).

Araştırmanın yapıldığı tarih itibarıyla öğrencilerin %15,7 (333)'si KPSS'ye halihazırda hazırlık yapmakta ve %84,3 (1791)'ü henüz hazırlanmaya başlamamıştır. Öğrencilerin sınava hazırlık yapmama nedenleri arasında 'üniversite meslek dersleriyle birlikte yürütememe' %35,2 (469) ile başta gelmektedir. Bunu ikinci önemli neden olarak %27,3 (364) ile 'hazırlık için vakit henüz erken' olması görüşü izlemektedir. Kamuda çalışmayı düşünmediği için sınava hazırlanmayanların sayısı %24,8 (330), maddi yetersizlikten dolayı sınava hazırlanmayanların sayısı ise yalnızca %8,0 (107)'dir.

Sayısal bölüm/program öğrencilerinin %12,9'u KPSS'ye hazırlık yaparken sosyal bölüm/program öğrencilerinin %17,1 hazırlık yapmaktadır. Sosyal bölüm/program öğrencileri sayısal bölüm/program öğrencilerine göre daha fazla KPSS'ye hazırlık yapmaktadır ($p < 0,01$).

Lisans öğrencilerinden KPSS'ye halihazırda hazırlık yapanlar %13,6 iken önlisans öğrencilerinden KPSS'ye hazırlık yapanlar %23,1'e yükselmektedir. İki grup öğrenci arasındaki farklılaşma istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0,01$).

Birinci sınıf öğrencilerinin %13,6'sı KPSS'ye hazırlık yaparken son sınıf öğrencilerinin 22,8'i hazırlık yapmaktadır. Son sınıfa doğru hazırlık yapma daha fazla artmaktadır ($p < 0,01$). Özellikle önlisans öğrencileri öğrenimlerinin daha ilk yılından itibaren KPSS'ye hazırlık yapmaya başlamaktadır. MYO birinci sınıf öğrencilerinden KPSS'ye 1. sınıftan itibaren hazırlanmaya başlayan öğrencilerin sayısı %71,7 (33)'dir.

Birinci öğretim öğrencilerinin %17,1'i KPSS'ye hazırlık yaparken ikinci öğretim öğrencilerinin %13,2'si hazırlık yapmaktadır. Birinci öğretim öğrencileri önemli ölçüde ($p < 0,02$) ikinci öğretim öğrencilerinden daha fazla KPSS için hazırlık yapmaktadır.

Çalışan öğrencilerin %22,6'sı KPSS'ye hazırlık yaparken çalışmayan öğrencilerin ancak %14,4'ü KPSS hazırlık yapmaktadır. İki grup öğrenci çalışma durumlarına göre önemli ölçüde farklılaşmaktadır ($p < 0,01$).

Aile aylık gelir düzeyi 0-1499 TL arasında olan öğrencilerden KPSS'ye hazırlık yapanların sayısı %23,0 iken 4500 TL ve daha fazla olan öğrencilerden KPSS'ye hazırlık yapanların sayısı %14,2'ye düşmektedir. Ailelerine ekonomik gelir düzeyi düşükçe öğrencilerin KPSS'ye hazırlık yapmaları yükselmektedir ($p < 0,05$).

Öğrencilerden halihazırda (survey taraması yapıldığı tarihte) KPSS'ye hazırlık yapma durumları ile ileriki bir zamanda hazırlık yapma düşünceleri karşılaştırıldığında, halihazırda KPSS'ye hazırlanan öğrenciler %15,7 (333) iken, ileride hazırlanacaklarını bildirenler %57,9 (1082)'a yükselmektedir. Sınava hiçbir zaman hazırlanmayı düşünmeyen öğrenciler yalnızca %17,6 (330)'dır. Kararsızlar ise %24,5 (457)'dir. Halihazırda KPSS'ye hazırlanmayan öğrencilerden %37,2 (433)'si mezun olduktan sonra hazırlık yapmaya başlayacaklarını, %23,8 (275)'i dördüncü sınıfta, %22,5 (261)'si üçüncü sınıfta ve %10,3 (119)'ü ikinci sınıftan itibaren hazırlanmaya başlayacağını ifade etmiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun –velev ki ileriki bir tarihte

KPSS'ye hazırlanacak olsunlar-, devlet memuru olma isteklerinin olduğu anlaşılmaktadır.

KPSS'ye ileride hazırlık yapacaklarını bildirenler arasında Eğitim Fakültesi öğrencileri %89,2 ile ilk sırada gelmektedir. Onları %82,7 ile Sağlık Bilimleri Fakültesi, %79,9 ile İlahiyat Fakültesi öğrencileri izlemektedir. Birimlere göre öğrencilerin KPSS'ye hazırlık yapmaları önemli ölçüde değişmektedir ($p < 0,00$).

Öğrencilerden KPSS'ye bir yerde hazırlık yaptığını söyleyenlerin toplam sayısı 1023 (%47,9) gibi yüksek bir rakamdır. Bunlardan %32,9'u evlerinde/yurtlarında, %5,6'sı dershaneye giderek ve %4,3'ü üniversitede hazırlık yapmaktadır. Üniversitenin birimleri arasında öğrencilerin en fazla KPSS'ye hazırlık yaptıkları yer %10,2 (221) ile kütüphanedir. Bunu %6,8 (148) ile dersliklerde boş zamanlarda şıkkı izlemektedir. Dersliklerde ders esnasında %2,8 (61), kantinde %1,3 (28)'tir. 'Diğer' cevap şıkkını işaretleyen %5,8 (126) öğrencilerden önemli bir kısmı çalıştıkları işyerlerini bildirmiştir.

Öğrencilerin KPSS için haftalık ayırdıkları zamanla ilgili soruya 649 öğrenci (%30,5) cevap vermiştir. Öğrencilerin %45,1 (293)'ü haftalık '1 saatten az', %24,0 (156)'si '1-2 saat', %14,3 (93)'ü '3-4 saat' ve %6,8 (44)'i '5-6 saat', %9,8 (63)'i '7 saat ve daha fazla' KPSS'ye zaman ayırmaktadır.

Öğrencilerin Dershanelere İlişkin Tutum ve Davranışları

Öğrencilerin %90,8 (1623) ile ağırlıklı çoğunluğu kısa bir süreliğine de olsa KPSS dershanesine/etüt merkezine devam etmemiştir. Devam edenler %9,2 (165)'dir. Bu öğrencilerden %48,9'u bir kez KPSS dershanesine/etüt merkezine gitmiştir. İki dönem gidenler %26,9, üç dönem gidenler %5,4 ve dört ve daha fazla gidenler %16,1'dir. Araştırmanın yapıldığı tarihte dershaneye devam eden öğrencilerin sayısı 40 (%2,3) olup, ağırlıklı çoğunluk (%97,7) dershaneye devam etmemektedir.

Her ne kadar öğrencilerin ağırlıklı çoğunluğu dershaneye devam etmese de, KPSS ile bir kamu kurum ya da kuruluşuna yerleşemeyecek olmaları durumunda %35,7 (689)'si dershaneye gideceklerini bildirmiştir. Gitmeyeceklerini bildirenler %34,6 (669)'dir. Kararsızların (%29,7) dağılımları yapıldığında öğrencilerin yarıdan fazlasının KPSS ile bir kamu kurumuna yerleşemeyecek olmaları durumunda dershaneye gidecekleri anlaşılmaktadır.

Bir dershane/etüt merkezine gidip ücret ödeyen öğrencilerin sayısı 280'dir. Dershaneye gidenlerin %82,1'i 1000 liradan fazla ücret ödemişken, %17,9'u 1000 TL ve altında bir ücret ödemiştir.

Dershaneye gitmeme gerekçeleriyle ilgili soruya 660 (%31,0) öğrenci cevap vermiştir. Ancak bu soruya birden fazla cevap verilebildiğinden cevap sayısı 741 olmuştur. Buna göre yapılan dağılımda, öğrencilerin %25,4 henüz vaktin erken olması gerekçesiyle dershaneye gitmemektedir. Sınıf derslerinin zorluğunu gerekçe gösterenlerin sayısı %14,4, özel sektörde çalışma isteği %13,1, KPSS kitaplarını okuyup anlama (kitapların yeterliliği) %10,5, maddi imkansızlıklar %9,9 ve faydasına inanmama %9,7'dir. Dershanelerin faydasıyla ilgili müstakil bir soruya, tutum düzeyleri değişse de, öğrencilerin çoğunluğu faydasına inanmaktadır. Öğrenciler ikili bir kategoriye ayırdığında; faydasına inananlar %85,1 (faydalı: 35,1; çok faydalı: 7,4; biraz faydalı: 42,6) ve faydasına inanmayanlar %14,9'dur.

Öğrencilerin %13,2'si (257) en az bir kez KPSS deneme sınavına girmiştir. Sınava bir kez giren öğrenci sayısı %6,8, iki kez girenler 3,3, üç kez girenler %0,8 ve dört ve daha fazla girenler %2,3'tür. Deneme sınavına girenlerin yarıya yakını iki ve daha fazla sınava girmiştir. Öğrencilere yöneltilmiş olduğumuz "imkanınız olsa bir dershaneye gider misiniz" sorusuna, öğrencilerin yarıdan fazlasının (%55,6) gideceği düşüncesinde olmasından ve yalnızca %12,8'sinin gitmeyeceği düşüncesinde olmasından da KPSS-dershane ilişkilerinin etkileşimli olduğunu ve öğrencilerin dershaneye gitme eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır.

Öğrencilerin üniversitede gördükleri derslerin mezun olduktan sonra ne kadarının pratikte işlerine yarayacağına ilişkin değerlendirmelerinde, %38,1 (781) ile 'işe yarayacak' görüşü ilk sırayı almaktadır. 'Çok işe yaracak' görüşünde olanlar %20,2 (413)'dir. Derslerin biraz işe yarayacağı görüşünde olanlar %28,0 (573), 'işe yaramayacak ve 'hiç işe yaramayacak' görüşünde olanların toplamı %13,7 (281)'dir. Öğrencilerin yarıdan fazlası meslek derslerinin mezuniyet sonrası pratikte işe yarayacağı görüşündedir. Bununla birlikte meslek derslerinin pratikte işe yaramasına ilişkin olumsuz tutum sergileyen öğrencilerin sayısı da azımsanmayacak ölçüdedir. Erkek öğrenciler kadın öğrencilerden daha fazla meslek derslerinin mezuniyet sonrası pratikte işe yarayacağı hususunda karamsardır. İki grup öğrenci ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır ($t: 5,00 p < 0,00$).

Meslek derslerinin ne kadarının (% kaçının) gereksiz (işe yaramaz) olduğu ile ilgili olarak, öğrencilerin yalnızca %6,2 (115)'si 0 (sıfır) yazarak hepsinin işe yarayacağı görüşünde olduklarını bildirmiştir. %93,8'i ise bir dereceye kadar meslek derslerinin gereksizliği yönünde görüş bildirmiştir. Özetle; öğrencilerin %64,1 (1198)'i '%1-49 ders' ve %35,9'ü (554) '%50 ve daha fazla ders'in gereksiz olduğu görüşündedir.

Erkek öğrenciler kadın öğrencilerden daha fazla derslerin gereksizliği hususunda olumsuz tutuma sahiptir; erkek öğrenciler ortalama %36,2'i meslek dersini gereksiz görürken, kadın öğrenciler ortalama %30,2 dersi gereksiz görmektedir. Bağımsız iki grup öğrenci ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır (*ortalamalar: K 2.558 E 2.312 t: 5,21 p < 0,01*).

Araştırmacı üniversitede öğretim üyesi olarak, öğrenciler arasında "Üniversite'de öğrendiklerimiz teorik bilgi, fasa fiso; asıl bilgiyi mezun olunca mesleği icra ederken, pratik yaparken öğreneceğiz" şeklinde olumsuz bir tutumun olduğunu bilmektedir, ancak yaygınlık derecesini bilmemektedir. Öğrencilerin %29,2 (599)'si böyle bir ifadeye 'kesinlikle katılıyorum' ve %26,3 (536)'ü 'katılıyorum' tutumunu sergilemiştir. Bu görüşe bir derece katılmayanların toplam sayısı %18,5 (377) iken, bir derece katılanların toplam sayısı %81,5 (1656)'tir. Erkek öğrenciler kadın öğrencilerden daha fazla üniversite eğitimi süresince aldıkları bilginin değerini indirgemekte; verilen bilgiyi 'teorik' bilgi olarak görmekte, teorik bilgiyi ise 'fasa-fiso' = uygulamada işe yaramaz boş bilgi olarak değerlendirmektedir ($t: 2,52 p < 0,02$).

Meslek derslerinin pratikte işe yaramayacağı kanaatinde olan öğrenciler derslere daha fazla devamsızlık yapmaktadırlar ($r = -0,170, p < 0,000, n = 1106$), meslek derslerine daha az değer vermektedirler ($r = -317, p < 0,000, n = 1811$); meslek derslerinin mezuniyet sonrası pratikte işe yarayacağına inançları zayıftır ($r = 506, p < 0,000, n = 1991$), meslek derslerinin önemli bir kısmını (yüzdesini) gereksiz görmektedirler ($r = -320, p < 0,000, n = 1881$), üniversitede verilen bilginin teorik olduğu, -öğrenci ifadesiyle- 'fasa-fiso' olduğu, asıl bilgiyi mezuniyet sonrası mesleği icra ederken

(pratik yaparken) öğrenecekleri kanaatini daha fazla taşımaktadırlar ($r = 352, p < 0,000, n = 1970$), alttan daha fazla dersleri vardır ($r = -102, p < 0,001, n = 1070$), meslek dersini gereksiz gördüklerinden kitap sayıları daha azdır (*Anova*: $F = 2,29, p = 0,05$) ve bu nedenle üniversite eğitimleri boyunca kitaba daha az para vermektedirler ($F = 4,97, p < 0,01$), meslek derslerinin işe yarayacağına tutumları olumsuz olduğundan sınıfta ders işlenmesi esnasında düzenli not tutma alışkanlıkları zayıftır ($F = 6,14, p < 0,00$).

Öğrencilerin meslek derslerine attıkları değer diğer bir göstergesi olarak ders kitabı alma alışkanlıklarını irdeledik. Öğrencilerden 652'sinin ilgili soruya cevap vermemiş olması dikkat çekicidir. Öğrencilerden %10,6 (156)'sının hiç meslek kitabı yoktur. Yine 0-9 arası ders kitabı olan öğrenci sayısı %72,6 (1071)'dir. Öğrencilerin %48,2 (710)'sinin 1-5, %19,9 (228)'unun 10-20 ve %7,7 (110)'sinin 21 ve daha fazla kitabı bulunmaktadır. Açık uçlu bu soruya bazı öğrencilerin "bilmiyorum", "çooook, 10-15 tane", bir sosyal bilim son sınıf öğrencisinin 15 kitabı için "bir sürü 15 tane" şeklinde cevap vermesi, öğrencilerin ders kitaplarıyla ilişki ve etkileşimlerini belli bir derece yansıtmaktadır. Bunlara ek olarak, öğrencilerde sınıfa kitap getirme alışkanlığı bulunmamaktadır. Buradan da olmayan kitap nasıl getirilebilir, sorusu ortaya çıkmaktadır.

Cinsiyete göre yapılan analizde kadın öğrenciler erkek öğrencilerden çok daha fazla kitaba sahiptir; kadın öğrenciler ortalama 9,86 kitaba sahipken erkek öğrenciler ortalama 6,58 kitaba sahiptir. Bağımsız iki grup öğrenci ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır ($t: 4,99 p < 0,01$).

Öğrencilerin KPSS'ye hazırlık ve meslek dersleri kitaplarına harcama yapma karşılaştırması yapıldığında, KPSS için en fazla harcama %27,5 ile 100-199 TL aralığındadır. Bunu %22,4 ile 200-499 TL izlemektedir. KPSS için 1000 TL ve üzeri harcama yapanların sayısı ise %20,1'dir. Öğrencilerin KPSS için ortalama harcamaları 406 TL olarak hesaplanmıştır. Buna karşın; meslek dersleri araç gereçlerine ortalama 329 TL harcama yapmışlardır: Öğrencilerin %8,9'u ders kitaplarına hiç para harcamamış, %7,0'si 1-49 TL, %11,4'ü 50-99 TL, %19,9'u 100-199 TL harcamıştır. Öğrencilerin %47,2'si ders kitapları için 200 TL'den az harcama yapmıştır. Meslek dersi kitaplarına 1000 TL ve daha fazla harcama yapan öğrencilerin sayısı yalnızca %7,9'dur.

Kadın öğrenciler erkek öğrencilerden daha fazla kitaba sahip oldukları gibi, kitaba daha fazla harcama yapmıştır. Kadın öğrenciler ortalama 355 TL harcama yapmışken erkek öğrenciler ortalama 299 TL harcama yapmıştır. Ancak iki grup öğrenci ortalamaları arasındaki fark anlamlıdır değildir ($t: 1,74 p < 0,08$).

Öğrencilere KPSS-meslek dersleri tercihi bağlamında kendilerini çok yüksek bir başarı notu ile mezun olmak mı yoksa KPSS'den çok yüksek başarı notu almak mı daha fazla memnun edeceğine yönelik değer içerikli bir soruya, %43,7 (868) ile nispi çoğunluğu KPSS başarısını tercih edeceklerini ve %41,1 (817)'i ise üniversite (meslek dersleri) başarısını tercih edeceklerini bildirmiştir. Bu konuda fikri olmayan öğrencilerin sayısı %15,2 (301) ile azımsanmayacak ölçüdedir.

Öğrencilerin KPSS-üniversite başarısı tercihinin gerek KPSS'ye girme ve gerekse hazırlık yapma ile ilişkisinde Ki-kare testi sonuçları oldukça anlamlı ilişkinin olduğunu göstermiştir (sırasıyla $\chi^2: 68,9 p < 0,01$; $\chi^2: 34,7 p < 0,01$). Sınava girecek öğrenciler girmeyecekler ve KPSS'ye hazırlık yapanlar yapmayanlara göre KPSS başarısını üniversite başarısına daha fazla tercih

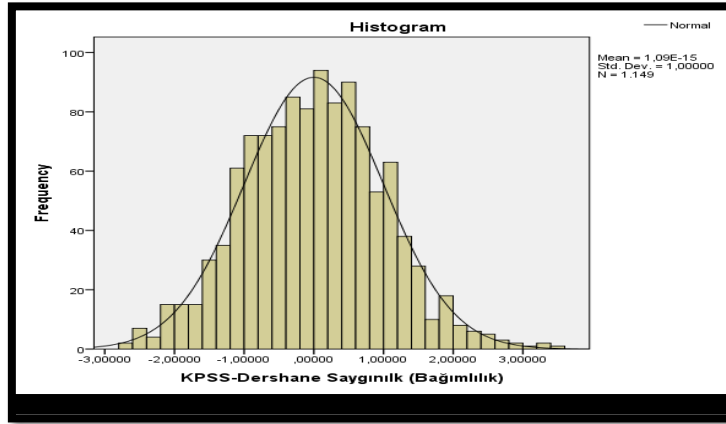
etmektedirler. KPSS süreci öğrencilerin üniversite meslek dersleri değer sistemini olumsuz etkilemektedir.

Yapılan Levene Varyansların Homojenliği Testi sonucu ($F=1,099$ ve $p=0,29$) gruplar arasında farklılığın olmadığı, varyansların homojen olduğu ve Kolmogorov-Smirnov normallik testinde ise p değeri $<0,000$ çıkmış, verilerin normal dağım gösterdiği anlaşıldığından hipotezin testi için bağımsız gruplar t testi uygulanmıştır. Test sonucunda ($t=4,97$ ve $p<0,000$) öğrencilerin cinsiyete göre meslek derslerine saygı düzeylerinin farklı olduğu; kadın öğrencilerin ortalamalarının ($0,164$) erkek öğrencilerin ortalamalarından ($0,128$) büyük olması, kadın öğrencilerin meslek derslerine daha yüksek değer atfettiklerini ortaya koymaktadır.

Öğrencilerin cinsiyete göre KPSS-dershaneye saygı (bağımlılık), diğer bir ifade ile bunları bir zorunluluk olarak algılamaları yönüyle de farklılık gösterdikleri anlaşılmıştır. Bunun için yapılan verilerin normallik testinde Kolmogorov-Smirnov testi sonucu $p=0,20$ çıkmış, bu sonuca göre bağımsız gruplar t testinin uygun olmayacağı anlaşılmıştır. Ancak normal dağılımın belirleyici yollarından biri olan histogram ile yapılan analizde, verinin normal dağılım gösterdiği görülmektedir.

Şekil 1.

Dershane-KPSS Saygınlık (Bağımlılık) Grafiği

Buna göre yapılan bağımsız gruplar t testi sonucu ($t=-5,73$ ve $p<0,000$) ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olduğunu göstermiştir. Kolmogorov-Smirnov Testi sonucunun ($p=0,20$) olması nedeniyle, verilerin normal dağılım göstermediğini esas alarak yapmış olduğumuz non-parametrik testlerden Mann-Whitney U Testinde öğrencilerin KPSS-dershaneye saygınlık (bağımlılık) algılarının farklı ($p < 0,000$) olduğu tespit edilmiştir. Kadın öğrenciler (ortalama= $0,192$) erkek öğrencilerden (ortalama= $0,149$) daha fazla KPSS hazırlık yapma ve dershaneyle devamlı kendilerini bağımlı gördükleri ortaya çıkmıştır.

Sınıf düzeylerine göre öğrencilerin meslek dersleri saygınlığı ve KPSS-dershane saygınlığı farklılığının incelemesinde gerek ANOVA parametrik testi sonuçları (sırasıyla $F=1,70$ $p=0,165$; $F=1,48$ $p=0,218$) gerekse Kruskal Wallis Testi sonuçları (sırasıyla $Ki-kare= 3,78$ $p=0,286$; $Ki-kare=4,809$ $p=0,186$) gruplar (sınıflar) arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını göstermiştir. Buradan öğrencilerin KPSS sürecini öğrenimlerinin daha ilk yıllarından itibaren kültürleri haline getirdikleri anlaşılmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmanın survey taramasının yapıldığı tarih itibariyle tüm öğrencilerin üçte birinden fazlasının (%36,3) önümüzdeki KPSS'ye girmekte kararlı olmasından (kararsızlar %19,4), bu sınavın öğrenciler için önemini ortaya koymaktadır. Öğrencilerin lisans-önlisans son sınıf-ara sınıfta öğrenim görmeleri KPSS'ye girme eğilimlerini anlamlı ($p < 0,01$) olarak etkilemektedir. Ayrıca lisans son sınıf öğrencilerinin önlisans öğrencilerine göre sınava girme-girmeme tutumları oldukça kesindir; lisans son sınıf öğrencilerinden kararsızların oranı yalnızca %9,8 iken ara sınıf öğrencilerinde %18,9'a yükselmektedir. Bu eğilim önlisans öğrencilerinde görülmemektedir. İki grup arasındaki kararsızların farkı yalnızca %0,7'dir.

Çalışan öğrenciler (%41,4) çalışmayan öğrencilere (%35,4) göre KPSS'ye daha fazla girme eğilimindedir ve sınava girmede çalışan öğrencilere göre daha kararlıdır (kararsızlar %15,8-19,6). Ancak öğrencilerin bir işte çalışma durumları ile KPSS'ye girmeleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır ($p > 0,09$).

Aile ekonomik durumu ve bölüm türünün sosyal-sayısal olma durumu öğrencilerin KPSS'ye girme eğilimlerini etkilemektedir. Öğrencilerin ailelerinin gelir düzeyleri düştükçe KPSS'ye girme eğilimleri yükselmekte ($p < 0,01$) ve sosyal bölüm öğrencileri sayısal bölüm öğrencilerinden daha fazla kamu kesiminde çalışma eğilimindedir ($p < 0,01$). Sosyo-ekonomik gelir düzeyi düşük ailelerden gelen öğrenciler ve sosyal bölüm öğrencileri kamu sektöründe iş bulma ve çalışmaya daha fazla eğilimlidir.

Öğrencilerin sosyo-demografik özellikleriyle KPSS'e hazırlık süreci arasındaki ilişkide, cinsiyetin öğrencilerin KPSS'ye girmelerinde önemli bir etken olduğu anlaşılmaktadır ($p < 0,01$). Bu sonuca göre kadın öğrenciler kamu kesiminde çalışmayı daha fazla tercih etmektedir. Bahar (2006)'ın yapmış olduğu çalışmada, kadın öğretmen adaylarının KPSS puanları, erkek öğretmen adaylarının KPSS puanlarından anlamlı ölçüde düşük bulunmuştur. Bununla birlikte her ne kadar kamu personeli cinsiyet dağılımı erkeklerin lehine gözüktü de (erkek: %62,98, kadın: %37,02) (www.dpb.gov.tr) kadın öğrencilerin üniversiteleşme oranının artmasıyla (%54,1; %45,9) ve daha yüksek KPSS'ye giriş eğiliminde olmaları nedeniyle kamu sektöründe iş bulma oranları zamanla artacağı ortaya çıkmaktadır. Böylece toplumsal cinsiyet sorunu giderek azalmaktadır.

Öğrencilerin %15,7 (333)'si KPSS'ye halihazırda hazırlık yapmakta ve %84,3 (1082)'ü henüz hazırlanmaya başlamamıştır. Sınava hazırlık yapmayanların ileride de sınava hazırlık yapmayacakları anlamı çıkarılmamalıdır. Nitekim öğrencilerin yarıdan fazlası (%57,9) ileriki bir tarihte KPSS'ye hazırlık yapacaklarını bildirmiştir. Sınava hazırlık yapmayacakların sayısının nispeten küçük (%17,6) olmasından, öğrencilerin büyük çoğunluğunun KPSS'ye hazırlanacakları sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

KPSS'ye hazırlık yapan öğrencilerin büyük çoğunluğu ikamet ettikleri ev/yurtlarda hazırlanmakla birlikte, %9,6'sının dersliklerde sınava hazırlık yapmaları oldukça dikkat çekicidir. Dersliklerde sınava hazırlanan öğrenciler zihinsel olarak kendilerini meslek derslerine veremeyecek, dersleri olumsuz etkilenecektir (Özer, 2015; İnce Aka ve Yılmaz, 2018). Ayrıca bu öğrencilerin derslikte sınava hazırlanmaları sınıf arkadaşları üzerinde baskı oluşturacak, onları da hazırlık yapmaya zorlayacaktır. Bu noktaya Özer (2015) "herhangi bir sınıfta bir kişinin bile

dershaneye başlamasıyla diğerleri üzerinde baskı oluşturmaya ve öğrencilere rakiplerinden geride kaldığı duygusunu hissettirmeye başlamaktadır” diyerek işaret etmektedir. Bu kategorideki öğrencilerin sayıları etkileşim ve kültürlenme sonucu belli bir seviyeye ulaştığında dersliklerde KPSS’ye hazırlanmak doğal ve belki bir öğrenme, gösteriş ve prestij meselesi (yüksek değer) olabileceken, hazırlık yapmamak yerilen –bir öğrencinin ifadesiyle “enayilik” sayılacak- bir tavır olarak değerlendirilecektir. Tüm bu süreç meslek dersleri değer sistemini (teknik ve işlevsel yetenekleri kullanma, mesleğe ve işe kendini adama, özerklik ve bağımsızlık, risk alma, genel yönetim becerilerini kullanma (Bozgeyikli, Derin ve Toprak, 2016)) ve ‘üniversite’ imajını (yüksek öğretimde okuma, üniversite mezunu olma, toplumsal saygınlık, uzmanlık, girişimcilik, yaratıcılık, yüksek statü vb. değerleri) daha fazla olumsuz etkileyecektir.

Öğrencilerden bir kısmının KPSS’ye hazırlık yapmamalarını sınav için henüz erken olması gerekçesine bağlamalarının nedeni, B grubu kadroları için düzenlenen KPSS’nin birçok bölüm öğrencisi için iki yılda bir ve sonu çift rakamlı yıllarda (2018) yapılması ve alanda survey uygulamasının 2017’de gerçekleştirilmesinin etkisi vardır. Bu kategorideki öğrenciler KPSS’ye hazırlanmayı erken bulmuşlardır. Nitekim öğrencilerle ve dersane yöneticileriyle yapmış olduğumuz mülakatlarda B grubu KPSS sınavının düzenleneceği yıllarda öğrenciler daha fazla dersanelere kayıt olmaktadır. Son sınıf öğrencilerin yoğun bir şekilde KPSS maratonuna başladıklarını daha sık gözlemlemekteyiz.

KPSS’ye hazırlık için zaman ayırma ile ilgili soruya 645 öğrencinin (%30,3) cevap vermesi ve KPSS’ye haftada bir saat ve daha fazla zaman ayıranların toplam sayısının %54,6 gibi yüksek bir oranda olması KPSS’nin mesleki ders performansını olumsuz etkileyeceğinin açık göstergesidir.

Her ne kadar halihazırda bir dershaneye devam eden öğrencilerin sayısı (40 %2,4) oldukça düşük olsa da, daha önceden bu kuruluşlara bir ya da daha fazla devam eden öğrencilerin sayısı (165 %9,2) ve buralarda düzenlenen KPSS deneme sınavlarına giren öğrenci sayısı 257 (%13,2) nispeten yüksektir. Bu durum öğrencilerden azımsanmayacak bir kısmının yüksek öğretim öğrencilikleri esnasında KPSS ile ilişkilerinin olduğunu gösterir. İnce Aka ve Yılmaz (2018)’in yapmış oldukları çalışmada, 2017-2018 öğretim yılı güz döneminde bir devlet üniversitesinin Matematik ve Fen Bilimleri Bölümü’nde öğrenim gören 72 dördüncü sınıf öğretmen adayından 43 (%60)’ünün KPSS için ek ders desteği (dershane, özel kurs, özel ders) aldığını ortaya koymuştur. Bir bölümden %60 oranında KPSS ek ders desteği alınması üniversitenin dershanelişme sürecinin oldukça yüksek olduğunu göstermektedir. İki araştırmadaki farklı sonuçların çıkmasında iki temel etken rol oynadığı kanaatini taşımaktayız; katılımcıların son sınıf öğrencileri olması ve araştırmanın 2018 yılında (sınava B Grubu adayların girebildiği) yapılması.

Öğrencilerde kitap getirmeme alışkanlığının kitap edinme kültürüne dönüştüğünü ve bu kültür nicelik ve nitelik itibarıyla ne derece yaygın olduğunu ise öğrenci başı meslek dersi kitap sayısının 5,79-8,4 arasında olması ortaya koymaktadır. Bu durum devletin yüksek öğretim yatırım politikalarıyla pek örtüşmemektedir. Zira; devlet ve özel kurumlar en büyük eğitim harcamasını yükseköğretime yapmıştır. Devlet kurumlarınca yapılan harcamaların %29,8’ini (31 milyar 348 milyon TL) yükseköğretim, oluşturmuştur. Özel kurumlarca yapılan harcamaların ise

%43,3'ü (11 milyar 613 milyon TL) yükseköğretime yapılmıştır. Öğrenci başına harcamanın en yüksek olduğu eğitim düzeyi 14 bin 201 TL (2016) ile yükseköğretim olmuştur. Yapılan eğitim harcamalarının %74,2'si devlet tarafından finanse edilmişken, eğitim harcamaları içerisinde hanehalklarının yaptığı harcamaların payı yalnızca %18,8 olmuştur (<http://www.tuik.gov.tr>). Her ne kadar devletin eğitim harcamaları sosyal devlet olmasının prestij göstergesi olarak olumlu değerlendirilse bile, 'her şey devletten' beklentisi, bir taraftan – meslek derslerinin fasa-fiso görülmesi örneğinde olduğu gibi, -verilenin takdir edilmemesine yol açarken, diğer taraftan toplumsal bağımlılık yaratacaktır.

Öğrencilerin üniversite meslek dersleri ile KPSS'yi adaletli bir sınav değerlendirmelerinde güçlü ters bir ilişkinin olması ($r: -320 p < 0,00$), KPSS sürecinin öğrencileri bir taraftan meslek dersleri yönüyle olumsuz etkilerken diğer taraftan karamsarlığa sürüklediğini ortaya koymaktadır. Çalışmamız bu noktada diğer araştırmalarla paralellik göstermektedir (Atav ve Sönmez, 2013; Karataş ve Güleş 2013; Ekici ve Kurt, 2012; Sezgin ve Duran 2011; Karaca, 2011). Erkek öğrenciler kadın öğrencilerden daha fazla olumsuz etkilenmektedir ($t: 2,38 p < 0,017$).

Sonuç olarak, öğrenciler arasında KPSS'ye girme eğilimi ve pratikte sınava hazırlık yapma davranışı önemli ölçüde yaygınlaşmış, öğrenci kültürü haline dönüşmüştür. Öğrencilerin çeşitli sosyo-demografik özellikleri KPSS'ye hazırlık yapma ve sınava girme eğilimlerini önemli ölçüde etkilemektedir. KPSS süreci yalnızca öğrencilerin meslek dersleri değer sistemini olumsuz etkileyerek meslek derslerini KPSS'leştirmekle kalmamakta aynı zamanda öğrencilerde sisteme güven duygularını da sarsmaktadır. Bununla birlikte, araştırmanın yapıldığı tarih itibarıyla SAÜ'nün (en azından istatistiksel olarak) dershaneleştiğini söylemek pek doğru gözükmemektedir. KPSS sürecinin meslek dersleri not başarı performansına etkisi ise yeni bir araştırma konusudur. Ayrıca öğrenci meslek dersleri not başarıları ile KPSS adalet değerlendirmesinin de incelenmesi gerekir.

Araştırma bulguları çerçevesinde aşağıdaki öneriler yapılabilir;

- Kamu Personeli Seçme Sınavı tüm gruplar için meslek dersleri bilgi ve becerisini de kapsayacak şekilde yeniden düzenlenmeli, meslek dersleri değer sistemi ve öz saygınlığı yükseltilmelidir.
- KPSS-üniversite ve meslek dersleri etkileşimi boylamsal çalışmalarla denetlenmelidir.
- KPSS-üniversite eğitim-öğretimi ilişkisinin Türkiye evreninde temsili bir örneklemle çalışılmasına ihtiyaç vardır.
- Öğrencilerin kuramsal (teorik) bilgi-uygulama (pratik) ikilemi çok yönlü incelenmeli, bu konudaki önyarguları düzeltilmelidir.
- MEB ve YÖK eğitim-öğretim politikaları öğrencilerde kendi işlerini kurabilecekleri özgüven ve müteşebbislik değer sistemi oluşturacak şekilde revize edilmelidir.

KAYNAKÇA

Aküzüm, C., Demirkol, M., Ekici, Ö. ve Talu, M. (2015). Öğretmen adaylarının kpss öğretmenlik alan bilgisi sınavına ilişkin görüşleri, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(18), 331-344.

- Atav, E. ve Sönmez, S. (2013). Öğretmen adaylarının kamu personeli seçme sınavı (kpss)'na ilişkin görüşleri, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Özel Sayı (1), 01-13.
- Baştürk, R. (2007). Kamu personel seçme sınavına hazırlanan öğretmen adaylarının sınav kaygı düzeylerinin incelenmesi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 163-176.
- Baştürk, R. (2008). Fen ve teknoloji alanı öğretmen adaylarının kamu personeli seçme sınavı başarılarının yordanması, *Elementary Education Online*, 7(2), 323-332.
- Baştürk, S. ve Doğan, S. (2010). Üniversite öğrencilerinin perspektifinden özel dersanelerdeki matematik eğitimi, *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 32, 45 – 63.
- Bozgeyikli, H., Derin, S. ve Toprak, E. (2016). Üniversite öğrencilerinin mesleki değer algıları, *International Journal of Contemporary Educational Studies (IntJCES)* 2(1),139-156.
- Demir, E., Saatçioğlu, Ö. ve İmrol, F. (2016). Uluslararası dergilerde yayımlanan eğitim araştırmalarının normallik varsayımları açısından incelenmesi , <https://www.researchgate.net/publication/312093046>
- Dilekmen, M, Ercoşkun, M.H. ve Nalçacı, A. (2005). Öğretmen adaylarının akademik ve kpss başarılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi, *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 304-315.
- Ekici, G ve Kurt, H. (2012). Biyoloji öğretmen adaylarının kamu personeli seçme sınavına (kpss) yönelik kaygı ve saldırganlık düzeylerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi, *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 294-208.
- Eraslan, L. (2004). Öğretmenlik mesleğine girişte kamu personeli seçme sınavı (kpss) yönteminin değerlendirilmesi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1- 31.
- Gündoğdu, K., Çimen, N. ve Turan, S. (2008). Öğretmen adaylarının kamu personeli seçme sınavına (kpss) ilişkin görüşleri, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 9(2), 35-43.
- İnce Aka, E. ve Yılmaz, M. (2018). Fen bilimleri öğretmen adaylarının kpss hazırlık sürecinde ek ders desteği alma durumlarının incelenmesi, *Online Fen Eğitimi Dergisi*, 3(1), 14-24.
- Kablan, Z. (2010). Akademik mezuniyet ortalama puanı ile kpss başarı puanı arasındaki ilişki. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 451-470.
- Karaca, E. (2011). Öğretmen adaylarının kamu personeli seçme sınavı'na (kpss) yönelik tutumları, *Akademik Bakış Dergisi*, 23, 1-18.
- Karataş, S. ve Güleş, H. (2013). Öğretmen atamalarında esas alınan merkezi sınavın (kpss) öğretmen adayı görüşlerine göre değerlendirilmesi, *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 6(1), 102-119.
- Konaklı, T. ve Göğüş, N. (2013). Öğretmen adaylarının eğitim fakültesine ilişkin metaforik algıları: kocaeli üniversitesi eğitim fakültesi örneği, *International Journal of Human Sciences*, 10(2), 67-93.
- Kuran, K. (2012). Öğretmen adaylarının kpss kursu veren dersanelere ve kpss'ye ilişkin görüşleri, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 143-157.

- Lavigna, R.J. Hays, SIW. (2004). Recruitment and selection of Publicworkers: An International Compendium of Modern Trends and practices, *Public Personnel Management*, 33(3), 237-253.
- Naing L, Winn T, Rusli BN. (2006). Practical issues in calculating the sample size for prevalence studies. *Archives of Orofacial Sciences*, 1:9-14.
- Nartgün, Ş. S. (2008). Aday öğretmenlerin gözüyle millî eğitim bakanlığına bağlı eğitim kurumlarına öğretmen atama esasları, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(2), 47-58.
- Omisore, B.O. α Okufu, B.I. (2014). Staff recruitment and selection process in the Nigerian public service: what is to be done?, *International Journal of Human Resource Studies*, 4(3), 280-293.
- Özer, B. (2015). Kpss sınavı ve dersaneleri ve eğitim fakültelerine etkiler. www.samsunhavadis.com/yazarlar. Erişim tarihi: 19.02.2016.
- Özkan, R. ve Pektaş, S. (2011). Eğitim fakültesi son sınıf öğrencilerinin, mezuniyet başarı notları ile kpss puanları arasındaki ilişki üzerine bir araştırma (eğitim fakültesi örneği), *TÜBAR-XXX*: 269-281.
- Sezgin, F. ve Duran, E. (2011). Kamu personeli seçme sınavı'nın (kpss) öğretmen adaylarının akademik ve sosyal yaşantılarına yansımaları, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3), 9-22.
- Şahin Taşkın, Ç. ve Hacıömeroğlu, G. (2010). Meslek bilgisi derslerinin öğretmen adaylarının profesyonel gelişimindeki önemi, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (28), 165-174.
- Şimşek, N. ve Akgün, İ. H. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının kpss öğretmenlik alan bilgisi sınavına (ÖABS) yönelik görüşleri, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 82-100.
- Tarhan, Ö. ve Susar, F. (2015). Teachercandidates' Views on PublicPersonnelSelectionExaminationP-rocedia, *SocialandBehavioralSciences*, 186, 874 – 881.
- Tümkiye, S., Aybek, B. ve Çelik, M. (2007). KPSS'ye Girecek Öğretmen Adaylarındaki Umutsuzluk ve Durumu Sürekli Kaygı Düzeylerini Yordayıcı Değişkenlerin İncelenmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 7(2). 953-974.
- TÜİK www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24679, Erişim Tarihi: 03.11.2018.
- ÖSYM www.dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2015/KPSS/2015KPSS_Sayisabilgiler28082015.pdf. Erişim tarihi: 01.01.2016.
- DPT www.dpb.gov.tr, Erişim Tarihi: 11.03.2016.
- SAÜ www.sakarya.edu.tr/tr/icerik/170/9/kalite-belgeleri. Erişim tarihi: 15.03.2016.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 91-115

Geliş/Submitted/ Отправлено: 14.11.2020
Kabul/Accepted/ Принимать: 19.12.2020
Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47596

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Doç. Dr. Muhittin DÜZENLİ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İstam Bilimleri Bölümü, Türkiye
mduzenli@omu.edu.tr

 ORCID 0000-0002-0916-5181

Prof. Dr. Osman EYÜPOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Türkiye
eyupoglu@omu.edu.tr

 ORCID 0000-0001-6912-4739

Doç. Dr. Ferhat GÖKÇE

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İstam Bilimleri Bölümü, Türkiye
fgokce@ybu.edu.tr

 ORCID 0000-0002-8181-1088

KIRGIZİSTAN'DAKİ DİN GÖREVLİLERİNİN HADİS BİLGİ DÜZEYLERİ¹

THE LEVELS OF HADITH KNOWLEDGE OF IMAM IN KYRGYZSTAN

Öz: Cami ve cemaat yoluyla dini bilgi almak isteyen insanların doğrudan irtibat kurduğu kişiler öncelikle erkekler için imamlar veya müezzinler, bayanlar için Kur'an Kursu öğretmenleridir. Din hizmetlerinin temelini bu kişiler teşkil eder. Dolayısıyla din görevlilerinin bilgi birikimleri hitap ettiği toplumun verimli bir din

¹ No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Muhittin DÜZENLİ

This study was supported by Kyrgyzstan-Turkey Manas University. Project (KTMU-BAP-2018.SBE.02) It was completed by reporting on 26.06.2019./Bu çalışma Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi tarafından KTMU-BAP-2018.SBE.02 proje numarası ile desteklenmiş olup söz konusu proje 26.06.2019 tarihinde raporlandırılarak sonlandırılmıştır.

Cite as/Atıf: Düzenli, M., Eyüpoğlu, O. ve Gökçe, F. (2020). Kırgızistan'daki Din Görevlilerinin Hadis Bilgi Düzeyleri. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 91-115. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47596>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

hizmeti almalarında son derece etkilidir. Din görevlilerinin vazifelerini icra ederken en çok başvurdukları kaynak olarak Sünnet/Hadisi görmekteyiz. Bu nedenle din görevlilerinin Sünnet/Hadis algısı üzerinde durum tespiti anlamında geniş kapsamlı bir araştırmanın yapılması önem arz etmektedir. Bu genel amaç ve problem çerçevesinde Kırgızistan'ın yedi farklı bölgesinde 226 farklı din görevlisine geniş bir anket yapılmıştır. Bu araştırmada elde ettiğimiz verileri toplu olarak değerlendirdiğimizde din görevlilerinin Hadis kaynaklarını yeterince tanımadıkları, bu alanda yazılmış ve Kırgız diline tercüme edilmiş eser olmadığı için kaynaklara ulaşma noktasında sıkıntı çektikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla din görevlilerinin sahip oldukları hadis malumatının net olarak mevzu diyemsek de büyük ölçüde zayıf hadislerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Daha doğrusu hadislerin zayıfını sahihinden ayırt edecek derecede yeterli eğitim alamadıkları ve bu konuda kaynak sıkıntısı da çektikleri anlaşılmaktadır. Özellikle kadınlarla ilgili mevzu (uydurma) hadislerin büyük oranda sahîh olarak belirtilmesi din görevlilerinin olumsuz kadın algısına sahip olduklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis Eğitimi, imam, cami, Müftiyat, Kırgızistan.

Abstract: Those who want to religious knowledge through mosques and congregations meet their needs either from imams or teachers of the Qur'anic Courses based on their being males or females. The bases of religious services are constituted by those people. Because of this, the accumulation of religious knowledge of imams is extremely important to present effective religious services for target group. Imams use mostly hadiths which are the second source of Islam during their religious services. For this purpose, searching their hadith knowledge is very important. Within the framework of this general purpose and problem, 226 different imams in seven different regions of Kyrgyzstan were surveyed. When we evaluate the data obtained from this study we found that imams do not know basic hadith sources sufficiently and they have some difficulties at reach to those sources because there are not enough hadith sources or some basic hadith sources have not been translated into Kyrgyz language yet. Thus, it can be said that much more of imams' knowledge concerning hadith are fabricated or weak hadiths. The main reason for this is that since they have not taken enough hadith courses or information during their education, they cannot distinguish authentic hadith from fabricated hadith. They have particularly negative images about women because they accept fabricated hadith concerning women as authentic hadiths.

Key Words: Hadith Education, imam, mosque, Muftiyat, Kyrgyzstan.

Giriş: Problem, Amaç ve Önem

Cami ve cemaat yoluyla dini bilgi almak isteyen insanların doğrudan irtibat kurduğu kişiler öncelikle erkekler için imamlar veya müezzinler, bayanlar için Kur'an Kursu öğretmenleridir. Din hizmetlerinin temelini bu kişiler teşkil eder. Dolayısıyla din görevlilerinin bilgi birikimleri, hitap ettikleri toplumun verimli bir din hizmeti almalarında son derece etkilidir.

Din görevlileri, özellikle en küçük yerleşim birimlerinde dahi görev yapan imamlar, için-

de yaşadığımız toplumun din anlayışının şekillenmesinde önemli bir etkiye sahiptirler. Zira onlar toplumda dini pratiklerin yerine getirilmesinde ve temel bazı bilgilerin öğrenilmesi noktasında bir rehberlik görevi yapmaktadırlar. Camide verilen vaaz ve hutbelerin yanında cami dışında değişik vesilelerle yapılan sohbetlerde de insanları aydınlatmakta ve kafalarındaki sorunlarına cevap bulmalarına yardımcı olmaktadır. Din görevlilerinin bu vazifeyi icra ederken yararlandıkları temel İslami kaynakların başında Sünnet/Hadis gelmektedir.

Din görevlilerinin vazifelerini icra ederken en çok başvurdukları kaynak olarak Sünnet/Hadisi görmekteyiz. Bu nedenle din görevlilerinin Sünnet/Hadis algısı üzerinde durum tespiti anlamında geniş kapsamlı bir araştırmanın yapılması önem arz etmektedir.

Toplumda sağlıklı bir Sünnet/Hadis anlayışının; dolayısıyla sağlıklı bir din anlayışının oluşması her şeyden önce din görevlilerinin sağlıklı bir Sünnet/Hadis anlayışına da sahip olmalarına bağlıdır. Bunun için din görevlilerinin sahip oldukları hadis bilgilerinin alan araştırmaları ile tespit edilmesi son derece önemlidir. Yapılacak araştırma, Kırgızistan'daki hadis eğitiminin başarısı ve neler yapılması gerektiği hakkında da bilgi verecektir. Dolayısıyla elde edilen veriler, din görevlilerini yetiştiren medreseler ve İlahiyat Fakültelerinde verilecek hadis derslerinde üzerinde durulması gereken hususların tespitine yönelik önemli ipuçları sunacağı gibi aynı zamanda kaynak eksikliği konusunda neler yapılabileceğini de belirlemiş olacaktır. Ankete katılacak görevlilerin bir kısmının medreselerde eğitim aldıklarını da göz önüne aldığımızda, elde edeceğimiz sonuçların bu kurumlardaki hadis eğitimi ve problemleri hakkında da bilgi vereceğini düşünüyoruz. Bu durumda araştırmanın **temel problem** cümlesi, "din görevlilerinin yararlandıkları hadis kaynakları nelerdir ve hadisleri anlama ve yorumlamada bilgi düzeyleri yeterli midir?" şeklinde kurulabilir.

Bu genel amaç ve problem çerçevesinde Kırgızistan'ın yedi farklı bölgesinde 226 farklı din görevlisine uyguladığımız anket ile aşağıdaki **alt problemlere** cevap aranmıştır:

- Kırgız toplumunun dini hayatına yön vermeye çalışan din görevlilerinin hadis ilmine dair bilgileri ne düzeydedir?
- Din görevlilerinin hadis bilgilerini elde etmede kullandıkları kaynaklar nelerdir?
- Din görevlilerinin hadis bilgilerinde uydurma hadislerin etkisi var mıdır?
- Hadisleri anlama ve değerlendirmede bilgi düzeyleri yeterli midir?
- Kırgız dilinde hadis alanına ilişkin kaynaklar yeterli düzeyde midir? Bu konuda neler yapılabilir?

İslam dinini kabul etmiş toplumlarda dini hayatı belirleyen ana kaynaklar hiç şüphesiz Kur'an ve Sünnettir. Hadis alanında Kırgızca telif/tercüme edilen eserlere bakıldığında bu alanda oldukça önemli bir boşluğun olduğu ve birkaç kaynağın dışında hadis ilmine dair sağlıklı bir literatürün henüz oluşturulamadığı müşahade edilmektedir. Şunu da ifade etmeliyiz ki sağlıklı bir hadis/sünnet anlayışının teşekkül etmesinde hadis ilmine dair kaynakların varlığı etkili olduğu gibi bu kaynakların niteliği ve öğretim yöntemleri de son derece önemlidir. Zira radikal dini hareketlerin, referanslarını Kur'an ve sünnetin yanlış anlaşılması ve yorumlanmasından aldıkları tarihi bir gerçektir. Bu nedenle dini sahih bir şekilde anlatmakla görevli olanların hadis ilmine dair bilgileri, problemleri ve kaynak ihtiyaçlarının tespiti bu araştırmanın temel hedefidir.

1. Kapsam, Yöntem, Sınırlılıklar ve İlgili Çalışmalar

Kırgızistan'daki dini durum ve din eğitimiyle ilgili yapılan çalışmalar olmakla birlikte,² bunlar hala sınırlıdır ve bu konuda yapılması gereken önemli çalışma konuları vardır. Yapılabilecek çalışmalardan birisi de din görevlileri ile ilgilidir. Bu bağlamda Kırgızistan genelinde camilerde görev yapan din görevlilerinin mesleki yeterliklerini ve mesleki sorunlarının neler olduğunu ortaya koyan bir çalışma yine tarafımızdan gerçekleştirilmiş ve "Kırgızistan'daki Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri ve Problemleri" adıyla yayımlanmıştır.³ Söz konusu çalışmada din görevlilerinin sosyo-ekonomik ve kültürel durumları, din görevliliğine bakışları, mesleklerine karşı besledikleri memnuniyet, din görevlisi-toplum ilişkileri, mesleki bilgi ve yeterlik durumları, Müftiyat'tan beklentileri ve diğer sorunları gibi konular araştırılmaya çalışılmıştır. Din görevlilerinin hadis bilgi düzeylerine yönelik bu çalışmamız da değinilen çalışmaya paralel olarak yürütülmüş; söz konusu iki çalışmanın beraber yapılması uygulanan anketlerin güvenilirlik düzeylerinin tespitinde de önemli katkı sağlamıştır.

Çalışmamız, bütünüyle din görevlilerinin hadis alanına ilişkin bilgi ve problemlerini tespit etmeye yönelik olduğu için öncelikle bir alan araştırmasını gerektirmiştir. Bir *saha araştırması* olması nedeniyle çalışmamız niteliksel metodolojiye sahiptir. Daha çok tabiat bilimlerinde kullanılan niceliksel metodolojide genelleme, tahmin ve açıklama amaçları esas olduğu halde, sosyal bilimler için daha uygun olan niteliksel metodolojide ise derinlemesine tasvir, yorumlama ve anlama amaçları esastır. Veri toplama araçları yoğun istatistiksel işlemlere uygun olarak hazırlansa da neticede bunlarla elde edilen bilgiler mülakat ve katılımcı gözlemlerle de desteklenerek yorumlanmakta, rakamsal veriler arasındaki ilişkilerden "*yaprak uçmuşsa rüzgâr esmiştir*" biçiminde tek nedene dayalı açıklayıcı bir sonuç değil; "*bir yerde hadis yanlış algılanıyorsa orada, a) bireyin örgün eğitim gördüğü okullarla, b) kendi psiko-sosyal kişiliğiyle, c) sosyal çevreyle ve d) siyasi sistemle ilişkili birçok faktör belli-belirsiz oranlarda etkili olmaktadır*" şeklinde birçok nedene dayalı anlayıcı bir netice elde edilmeye çalışılmaktadır.⁴

Kırgızistan'daki din görevlilerinin hadis alanına ilişkin bilgi ve birikimlerinin tespitine dair yürütülecek pratik çalışma ülkenin yedi bölgesinde (oblasında) çalışan din görevlileri esas alınarak gerçekleştirilmiştir.⁵ Benzeri bir çalışma 2007 yılında Mehmet Bilen tarafından Isparta ilinde gerçekleştirilmiş; toplam 213 kişiye anket uygulanmış ve söz konusu çalışma "Din Görev-

² Kozukulov, T., Kırgızistan'da Devletin Din Siyaseti. *Akademik Hassasiyetler*, 2017, 4(7), 85-104; Kozukulov, T., Tarihî Süreçte Orta Asya ve Kırgızistan'da Din Siyaseti ve Eğitimi, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2005, 24, 167-182; Kılavuz, M. A. & Pay, S., Kırgızistan'da Bir Din Eğitimi Kurumu: Medreseler, *Ulludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2009, 18/1, 247-278; Artıkbaev, K., *Kırgızistan'daki Camilerde İmamların Vaazlarında Kullandıkları Hadislerin Hadis İlmi Açısından Değerlendirilmesi, Oş Örneği* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara, 2003.

³ Mustafa Köylü & Bakıt Murzaraimov & Muhittin Düzenli & Osman Eyüpoğlu ve diğerleri, "Kırgızistan'daki Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri ve Sorunları", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2019, 6/4, ss.3101-3125.

⁴ Osman Eyüpoğlu, *Yoksulluk ve Dini Hayat Samsun Kent Merkezi Örneği*, Etüt Yayınları, Samsun, 2010, ss.27-28.

⁵ Çalışmamız Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi tarafından KTMU-BAP-2018.SBE.02 proje numarası ile desteklenmiş olup söz konusu proje 26.06.2019 tarihinde raporlandırılarak sonlandırılmış; Rektörlük Yönetim Kurulunun 15.10.2019 tarihli 23 numaralı toplantısında da oy birliğiyle kabul edilmiştir.

lilerinin Hadis Bilgileri Üzerine” adıyla yayımlanmıştır.⁶ Yine Selçuk Coşkun tarafından “Halkın Hadis Bilgisi Üzerine Mahalli Bir Araştırma” adı ile Bayburt ili ve çevresinde 150 kişiye anket uygulanarak gerçekleştirilen diğer bir çalışma daha bulunmaktadır. Ancak adı geçen çalışma halka yönelik olarak gerçekleştirildiği için yüzeysel hadis bilgilerini test etmeye yönelik bir çalışmadan öteye geçememiştir.⁷

Bizim çalışmamızın ise uygulama alanı itibariyle bir ilk çalışma olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmamızda, Kırgızistan’ın yedi farklı bölgesinde bulunan din görevlilerinin hadis bilgi düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda din görevlilerinin bağlı olduğu kadınlıklar ile görüşüldükten sonra, hazırlanmış olduğumuz anket çalışması (Ek-1), hizmet içi eğitim uygulamaları esnasında yedi bölgenin tamamına ulaşılarak 226 din görevlisine uygulanmıştır. Kırgızistan’da bulunan cami ve din görevlileri sayısı dikkate alındığında yaptığımız bu çalışmanın çok geniş kapsamlı olduğu söylenebilir.⁸ Çalışmamızda din görevlilerinin doğrudan okuyup cevaplayacakları 87 sorudan oluşan bir anket hazırlanmıştır.⁹ Ankette din görevlilerine yönelik kişisel bilgilerle ilgili bazı sorular sorulduktan sonra onların hadis kaynaklarına dair bilgilerini ortaya koyacak olan sorulara geçilmiştir. Din görevlerinin kaynak bilgisini ölçmek için, oldukça yaygın olan dokuz tane Hadis kitabının adını verip bunları okuyup okumadıklarına dair sorular sorulmuştur. Bunun yanında, Hadis Usulü ve Hadis Tarihi ile ilgili herhangi bir eser okuyup okumadıkları sorulmuş; okunan/okutulan eserlerin adlarını yazmalarını da istenmiştir. Ayrıca, belli konularla ilgili seçtiğimiz bazı ayet, hadis ve atasözlerini doğru bilip bilmediklerini öğrenmeyi amaçlayan kapalı uçlu sorulara da yer verilmiştir.

Toplanan veriler ve anketler proje ekibi tarafından istatistik programı (SPSS) kullanılarak değerlendirilmiştir. Elde edilen verilerin değerlendirilmesi neticesinde, din görevlilerinin hadis bilgi düzeyleri; hangi kaynaklardan beslendikleri; zayıf/uydurma rivayetleri ne derecede bildikleri; bu tür rivayetleri kullanıp kullanmadıkları ve hadis ilmine dair hangi eserlere ihtiyaç duyulduğu gibi hususlarda belirlediğimiz alt problemlerin cevapları oluşturulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma din görevlilerinin hadis bilgi düzeylerinin ortaya konulması, Kırgızistan genelinde görev yapan yaklaşık 2500 din görevlisinin Hadis/Sünnet formasyonlarının tespiti ve böylece daha iyi görev yapabilmelerine yönelik objektif öneriler açısından son derece önemlidir. Bu çalışma ile din görevlilerinin Hadis/Sünnet bilgisi açısından ne düzeyde oldukları tespit edilmiş ve eksiklerinin tamamlanması için neler yapılması gerektiği tartışılmıştır. Ayrıca bu çalışma Kırgızistan’da din görevlilerinin genel sorunlarının çözümünde ve genel din eğitimi problemlerinin tespitinde ilgili makamlara önemli önerileri de içermiş olacaktır.

⁶ Bkz. Mehmet Bilen, Din Görevlilerinin Hadis Bilgileri Üzerine, *İslami İlimler Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 2, Güz 2007, ss.81-104.

⁷ Selçuk Coşkun, Halkın Hadis Bilgisi Üzerine Mahalli Bir Araştırma, *Hadisin Dünyü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*, Samsun, 1993, ss.215-228.

⁸ Bağımsızlık öncesi ülkede yalnızca 39 cami bulunurken, bu sayının 2018 yılı itibariyle 2838’e ulaştığı resmi kurumlar tarafından belirtilmektedir. <https://muftiyat.kg/maalyimat/>, 02.10.2018.

⁹ Uyguladığımız bu anketin soruları daha önce benzer bir çalışmayı gerçekleştiren Mehmet Bilen’in ilgili makalesinden alınmış ve bir kısmı değiştirilmek suretiyle Kırgızistan’a adapte edilmiştir. Anket sorularını kullanmamıza izin veren Mehmet Bilen hocamıza şükranlarımızı sunmayı bir borç olarak telakki ediyoruz.

2. Bulguların Değerlendirilmesi

Araştırmanın bilgi/veri toplama tekniği teorik malumatı gerektiren kısımlarda *literatür incelemesi*; pratik malumatı gerektiren hususlarda ise *anket formu*, *mülakat* ve kısmen *katılımcı gözlem*den oluşmaktadır. Zira tek başına literatür incelemesi de istatistiksel veriler de yeterli bulunmamaktadır. Anketin uygulanmasından elde edilen veriler, çalışmanın temel ve alt problemleri gereği spesifik veya derin istatistiksel işlemlere gerek duyulmamıştır. Sade yüzdellik işlemlerle çalışmanın alt problemlerine gerekli cevaplar bulunmuştur. Uygulama esnasında katılımcılarla yüzyüze görüşmeler de yapılarak rakamsal verilerin daha isabetli yorumlanması sağlanmıştır.

2.1. Din Görevlilerinin Genel Özellikleri

Çalışmaya katılan din görevlilerinin genel özellikleri bağlamında görev türleri, yaş dağılımları, yaşadıkları yerler ve eğitim durumları dikkate alınmıştır. Çalışmayı tablo detayına bölmek için bu özelliklere ilişkin istatistiksel veriler önce tablo olarak verildikten sonra kısaca yorumlanacaktır.

Tablo-1: Görev Türü

Görevi	Sayı	%
İmam	221	97,8
Diğer	5	2,2
Toplam	226	100,0

Tablo-2: Din Görevlilerinin Yaş Dağılımı

Yaşı	Sayı	%
18-24	14	6,2
25-29	36	15,9
30-34	67	29,6
35-39	45	19,9
40 ve üzeri	49	21,7
Cevapsız	15	6,6
Toplam	226	100,0

Tablo-3: Din Görevlilerinin Yaşadığı Yerler

Yaşadığı Yer	Sayı	%
Köyde	197	87,2
İlçede ya da kasabada	7	3,1
Şehirde	19	8,4
Cevapsız	3	1,3
Toplam	226	100,0

Tablo-4: Din Görevlilerinin Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Sayı	%
İslam üniversitesi	9	4,0
Medrese	61	27,0
Başka	142	62,8
Cevapsız	14	6,2
Toplam	226	100,0

Kırgızistan'ın yedi bölgesinde (oblasında) çalışan din görevlilerine uyguladığımız ankete toplam 226 kişi katılmıştır. Bunların 221 tanesi (%97,8) İmam olarak görev yapmaktadır. Ankete katılanların 5 tanesi de (%2,2) diğer şikkını işaretlemiştir. Bunlar da ya müezzin ya da Kur'an Kursu öğretmenidir. Din görevlilerinin %45,5'i de 25-34 arası yaşta; %41,6'sı da 35 ve üzeri yaştadır. Din görevlilerinin genellikle gençlerden oluştuğu görülmektedir. Bu da Kırgızistan'da dini özgürlüklerin geç tanınmasına bağlı olarak izah edilebilir.

Anketimizin 4, 10, 11. soruları imamların öğrenim durumlarını tespate yönelik sorulardan oluşmaktadır. Bu sorulara verilen cevaplar ışığında Tablo-4'te de görüleceği üzere Üniversite mezunu olanların sayısı 9 kişi ile (%4'le) sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla din görevlilerinin %96'sının üniversite mezunu olmadıkları ortaya çıkmıştır. Ayrıca ankete katılan din görevlilerinin %87,2'sinin köyde yaşadığı ve şehirde görev yapsa bile görev yerine bir vasıta ile ulaştığı tespit edilmiştir. Kısaca sosyo-ekonomik ve eğitim açısından ilk bakışta yeterli bir seviyenin olmadığı görülmektedir. Türkiye'de yapılan benzer araştırmada ise imamların %42,3'ü İmam Hatip Lisesi, %31,9'u da yüksekokul mezunu olarak tespit edilmiştir.¹⁰

2.2. Din Görevlilerinin Hadis Kaynak Bilgisi

Anketimizdeki 18-23 arası sorular, din görevlilerinin kaynak bilgilerini test etmeyi amaçlamaktadır. Burada din görevlilerine Kütüb-i Sitte'yi oluşturan altı hadis kitabı ile Hadis Usulü ve Hadis Tarihine dair herhangi bir eser kitap okuyup okumadıkları sorulmuş; varsa okudukları eserleri yazmaları istenmiştir. Yine çalışmanın sadeliğini şekil ve rakam detayına boğmamak adına önce ilgili tablolar verildikten sonra bunların kısaca yorumları yapılmaya çalışılacaktır.

2.2.1. Din Görevlilerinin Hadis Kitaplarını Okuma Oranları

Tablo 5-8: Din Görevlilerinin Hadis Kitaplarını Okuma Oranları

Kaynak Kitaplar	Tablo-5: Buhari Câmiu's-Sahîh		Tablo-6: Müslim Câmiu's-Sahîh		Tablo-7: Tirmizî Sünen		Tablo-8: Ebû Dâvûd Sünen	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tamamını okudum	24	10,6	12	5,3	18	8,0	11	4,9
Kısmen okudum	106	46,9	56	24,8	49	21,7	39	17,3
Hiç okumadım	29	12,8	32	14,2	31	13,7	37	16,4
Arapçasını okudum	4	1,8	4	1,8	4	1,8	4	1,8
Toplam	163	72,1	104	46,0	102	45,1	91	40,3
Cevapsız	63	27,9	122	54,0	124	54,9	135	59,7
Toplam	226	100,0	226	100,0	226	100,0	226	100,0

Tablo 9-12: Din Görevlilerinin Hadis Kitaplarını Okuma Oranları

Kaynak Kitaplar	Tablo-9: Nesâî Sünen		Tablo-10: İbn Mâce Sünen		Tablo-11: Malik b. Enes Muvatta		Tablo-12: İmam Nevevî Riyâzu's-Salihîn	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Tamamını okudum	4	1,8	5	2,2	2	0,9	38	16,8

¹⁰ Bilen, s.83.

Kısmen okudum	14	6,2	24	10,6	8	3,5	35	15,5
Hiç okumadım	40	17,7	40	17,7	41	18,1	32	14,2
Arapçasını okudum	2	0,9	3	1,3	1	,4	5	2,2
Toplam	60	26,5	72	31,9	52	23,0	110	48,7
Cevapsız	166	73,5	154	68,1	174	77,0	116	51,3
Toplam	226	100,0	226	100,0	226	100,0	226	100,0

Tablo-5 ile Tablo-12 arası toplam 8 tabloda görüldüğü gibi en çok okunan hadis kitabı İmam Nevevi'nin *Riyâzu's-Salihîn* adlı eseridir. Din görevlilerinin %16,8'i bu eseri tamamen okuduğunu, %15,5'i de kısmen okuduğunu belirtmektedir. Türkiye'de yapılan benzer çalışmada bu oranlar, tamamen okuyanlar %40,8; kısmen okuyanlar %43,7 şeklindedir.¹¹ *Riyâzu's-Salihîn* adlı eserden sonra en çok okunan kitap ise Buhari'nin *el-Câmiu's-Sahîh* adlı eseridir. Ankete katılanların %10,6'sı bu eseri tamamen okuduğunu %46,9'u ise kısmen okuduğunu ifade etmişlerdir. Diğer eserler ise din görevlileri tarafından çok az okunmuştur. Muhtemelen İmam Nevevi'nin *Riyâzu's-Salihîn* adlı eserinin çok fazla okunmasının en önemli nedeni, bu eserin Kırgızca'ya çevrilmiş olmasıdır. Diğer eserler ise büyük ihtimalle Arapça bilen din görevlilerinin kişisel çabalarıyla okunmuştur. Bu nedenle hadis kitaplarının din görevlileri arasında bu kadar az okunmasının en önemli nedeninin söz konusu eserlerin Kırgız diline çevrilmemiş olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

2.2.2. Din Görevlilerinin Hadis Usulü ve Hadis Tarihi Bilgi Düzeyleri

Tablo 13-14: Din Görevlilerinin Hadis Usulü ve Hadis Tarihi Bilgi Düzeyleri

Kaynak Kitaplar	Tablo-13:		Tablo-14:	
	Hadis Usulü'ne Dair Eser Okunma Oranları		Hadis Tarihi'ne Dair Eser Okunma Oranları	
<i>Okuma Tutumları</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>	<i>Sayı</i>	<i>%</i>
Evet	79	35,0	53	23,5
Hayır	125	55,3	147	65,0
Toplam	204	90,3	200	88,5
Cevapsız	22	9,7	26	11,5
Toplam	226	100,0	226	100,0

Anketimizin 19-22. soruları "Hadis Tarihi ve Hadis Usulü ile ilgili bir kitap okudunuz mu?" şeklindeydi. Ankete katılanların %35'i Hadis Usulü ile ilgili, %23,5'i ise Hadis Tarihi ile alakalı eser okuduğunu ifade etmiştir. Bu oranlar Türkiye'de yapılan benzer çalışmada, Ankara için %12,7; Şırnak için %9,7 ve Isparta için %18,7 şeklindedir.¹² Din görevlileri arasında medrese mezunlarının fazla olması, medrese eğitimi esnasında bu eserleri okuduklarını göstermektedir. Görüldüğü gibi Hadis Tarihi ve Hadis Usulü eserleri din görevlileri arasında çok az bilinmektedir. Hiç şüphesiz 2019 yılına kadar Hadis Tarihi ve Usulüne ilişkin Kırgız dilinde herhangi bir eser telif edilmemiş olması bunun en önemli bir nedeni olarak gösterilebilir. Bu da dinimizin temel kaynağı Sünnet/Hadis'in bize nasıl geldiğinin ve Hadis Edebiyatının nasıl bir tarihsel süreç içinde geliştiğinin din adamları tarafından yeterince bilinmediği anlamına gelmektedir. Ayrıca ankete katılanlardan "Hadis Usulü kitabı okudunuz mu?" ve "Hadis Tarihi Kitabı okudunuz mu?" sorularına olumlu yanıt verenlerin çoğunun, "Hangi Hadis Usulü kitabını okudunuz?" ve "Hangi Hadis Tarihi kitabını okudunuz?" şeklindeki açık uçlu sorulara, Hadis Usulü

¹¹ Bilen, s.87.

¹² Bilen, s.90.

ve Hadis Tarihi ile ilgisi olmayan eser isimleri de yazdıkları görülmüştür.

2.3. Din Görevlilerinin Hadis Bilgi Düzeylerinin Mahiyeti

Bu kısımda anketimize dâhil ettiğimiz konulardan sadece ilmin fazileti ve kadın konusu ile ilgili rivayetlere verilmiş olan cevapları değerlendireceğiz. Bu değerlendirmeyi, sözü edilen konularla ilgili olarak seçmiş olduğumuz sahih (doğru) ve mevzu (uydurma) hadislerle dair verdikleri cevaplar üzerinden yapmaya çalıştık.

2.3.1. İlmî Faziletiyle İlgili Hadisler

Uyguladığımız ankette ilmin faziletiyle ilgili yedi tane mevzu (uydurma) hadis ve beş tane de sahih hadis din görevlilerine sunularak bu hadislerin sıhhat derecelerine dair kanaatleri sorulmuştur. Çalışmamızın bu bölümünde bu sorularla ilgili bulgular üzerinde durulacaktır. Söz konusu uydurma hadisler ve bunlara din görevlilerinin vermiş olduğu cevaplar şu şekildedir:

2.3.1.1. İlmî Faziletiyle İlgili Mevzu (Uydurma) Hadisler

Tablo 15-18: İlmî Faziletiyle İlgili Mevzu (Uydurma) Hadisler

Hadisler	Tablo-15: “İlim Çin’de bile olsa alınır” ¹³ ifadesi nedir? (soru 25)		Tablo-16: “Beşikten meza- ra kadar ilim öğreniniz” ¹⁴ ifadesi nedir? (soru 37)		Tablo-17: “Bir saat dü- şünmek, bir yıl ibadetten daha hayırlıdır” ¹⁵ ifadesi nedir? (soru 49)		Tablo-18: “Âlimlerin mü- rekkebi şehitle- rin kanından daha değerli- dir” ¹⁶ ifadesi nedir? (soru 61)	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İlgili Kanaatler								
Ayet	9	4,0	29	12,8	5	2,2	8	3,5
Sahih hadis	165	73,0	166	73,5	125	55,3	73	32,3
Uydurma hadis	29	12,8	16	7,1	36	15,9	39	17,3
Atasözü	7	3,1	6	2,7	24	10,6	31	13,7
Bilmiyorum	11	4,9	4	1,8	26	11,5	62	27,4
Toplam	221	97,8	221	97,8	216	95,6	213	94,2
Cevapsız	5	2,2	5	2,2	10	4,4	13	5,8
Toplam	226	100,0	226	100,0	226	100,0	226	100,0

¹³ Suyûtî, *el-Leâli’l-masnûa fi’l-ehâdîsi’l-mevzûa*, nşr. Ebû Abdurrahman Sâlih b. Muhammed b. Uveyza, I-II, Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-ilmîyye, 1417/1996, I, 175-176; İbnü’l-Cevzî, *Ebü’l-Ferec, Mevzûât*, nşr. Tevfik Hamdân, I-II, Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-ilmîyye, 1995, I, 215.

¹⁴ Kaynaklarda bulunamamıştır. طلبوا العلم من

¹⁵ Aliyyu’l-Kârî, *el-Esrâru’l-merfûa fi’l-ahbâri’l-mevdûa*, tahk.: Muhammed Latif es-Sabbâğ, Mektebetü’l-İslâmî, Beyrut 1391/1971, s.162; Ebü’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Arrak el-Kinani, *Tenzihü’ş-Şerâti’l-Merfû’a ‘Ani’l-Ahbâri’ş-Şeni’ati’l-Mevzû’a*, thk. ve ta’lik Abdülvehhab Abdüllatif, Abdullah Muhammed es-Siddik, Mektebetü’l-Kahire, Kahire, II, 375.

¹⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Havlani Şevkani, *el-Fevaidü’l-Mecmua fi’l-Ehâdîsi’l-Mevzûa*, thk. Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemani, Mektebetü’l-İslami, Beyrut, 1407, s.287; Cemaleddin Muhammed Tahir b. Ali el-Hindi Fetteni, *Tezkiretü’l-Mevzuat*, Beyrut, I, 23.

Tablo 19-22: İlimin Faziletiyle İlgili Mevzu (Uydurma) Hadisler

Hadisler	Tablo-19: "Ümmetimin âlimleri İsrailo- ğullarının pey- gamberleri gibi- dir" ¹⁷ ifadesi nedir? (soru 73)		Tablo-20: "Ben ilmin şeh- ri: Ali de kapı- sıdır" ¹⁸ ifadesi nedir? (soru 82)		Tablo-21: "Kim muttaki bir âlimin arka- sında namaz kılırsa, bir pey- gamberin arka- sında namaz kılmış gibi olur" ¹⁹ ifadesi nedir? (soru 85)		Tablo-22: İlimle İlgili Mevzu (Uy- durma) Hadis- lere Dair Bilgi Düzeyi)	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İlgili Kanaatler								
Ayet	10	4,4	3	1,3	2	0,9	13	5,8
Sahih hadis	121	53,5	166	73,5	132	58,4	136	60,0
Uydurma hadis	40	17,7	20	8,8	38	16,8	30	13,5
Atasözü	5	2,2	9	4,0	2	0,9	12	5,1
Bilmiyorum	35	15,5	16	7,1	38	16,8	26	11,4
Toplam	211	93,4	214	94,7	212	93,8	217	95,8
Cevapsız	15	6,6	12	5,3	14	6,2	9	4,2
Toplam	226	100,0	226	100,0	226	100,0	226	100,0

Görüldüğü gibi çok az sayıda din görevlisi verilen yedi uydurma hadisin mevzu olduğunu söyleyebilmişlerdir. En meşhur mevzu (uydurma) hadislerden seçilen bu hadislerin çoğunlukla sahih (doğru) olarak işaretlenmesi din görevlilerinin hadis formasyonlarının son derece alt seviyede olduğunu göstermektedir. Zaten Hadis Tarihine dair herhangi bir kitap okumayanların oranının %65,0 olması da bu durumu teyit etmektedir. Ayrıca düşük bir oran da olsa bazı görevliler tarafından bu uydurma hadislerin ayet olarak ifade edilmesi üzerinde durulması gereken diğer önemli bir husustur.

Son sütunda Tablo-15 ile Tablo-21 arası toplam 7 tablonun genel ortalamaları verilmiştir. Ortalamaların verildiği bu sütunda da görüldüğü üzere hadis bilgi düzeyi oldukça yetersizdir. Cevapsızları da dâhil ettiğimizde en meşhur uydurma hadisleri tanıma bilinci sadece %13,5 seviyesinde kalmaktadır. Türkiye'de yapılan benzer araştırmada Ankara ve Şırnak illerinin uydurma hadisleri tanıma oranı daha da düşük çıkmıştır (%11,1)²⁰. Isparta'da ise daha sevindirici bir sonuç ortaya çıkmıştır (%24,1).²¹ Bu üç ilin ortalaması dikkate alındığında (11,1+24,1/2=) %17,6 sonucu Bişkek sonucundan (%13,5) biraz daha yüksektir. Ancak her iki ülkenin de sonuçları kuşkusuz yetersizdir. Hizmet içi eğitim kursları sayesinde bu sayısal veriler din görevlileri-ne izah edilip nedenleri üzerinde tartışılırsa çok yararlı neticeler alınabilir.

¹⁷ Aliyyu'l-Kârî, *el-Esrâru'l-merfûa fi ahbâri'l-mevdûa*, ts.247; Fettehi, *Tezkiretü'l-Mevzuat*, I, 286; Ali el-Kari el-Herevi el-Mekki, *el-Masnû fi Marifeti'l-Hadîsi'l-Mevzû*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebü'l-Matbuati'l-İslamiyye, Kahire, 1984/1404, s.123.

¹⁸ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, nşr. I, 350; İbn Arrak, *Tenzihü's-Şer'ati'l-Merfû'a'*, I, 429.

¹⁹ Aliyyu'l-Kârî, *el-Esrâru'l-merfûa fi ahbâri'l-mevdûa*, s.233; Şevkani, *el-Fevaidü'l-Mecmua fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzua*, s.32.

²⁰ Bilen, s.94.

²¹ Bilen, s.95.

2.3.1.2. İlimin Faziletiyle İlgili Sahih Hadisler

Tablo 23-27: İlimin Faziletiyle İlgili Sahih Hadisler

Hadisler	Tablo-23: "Allah kimin hakkında hayır dilerse onu dinde fakih kılar" 22 ifadesi nedir? (soru 29)		Tablo-24: "Sadece iki kişiye haset edilir. Biri Allah'ın verdiği malı Hak yoluna harcayan, diğeri de Allah'ın kendisine verdiği hikmetle (bilgiyle) hükmeden ve öğrendir" 23 ifadesi nedir? (soru 21)		Tablo-25: "İlim talebi için yola çıkana Allah da Cennet'e giden yolu kolaylaştırır" 24 ifadesi nedir? (soru 22)		Tablo-26: "Hz. Aişe: Ne mutlu Ensar kadınlarına! Hayâ onların dinlerini öğrenmelerine engel olmadı" 25 ifadesi nedir? (soru 67)		Tablo-27: "Kadınlar Hz. Peygamber'den (s.a.v.) kendilerine bir gün belirleyip o günde onlara ders vermesini isterler. Bunun üzerine O da onlara bir gün belirledi" 26 ifadesi nedir? (soru 78)	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Ayet	64	28,3	25	11,1	26	11,5	2	0,9	1	0,4
Sahih hadis	133	58,8	187	82,7	189	83,6	122	54,0	89	39,4
Uydur. hadis	8	3,5	6	2,7	4	1,8	37	16,4	49	21,7
Atasözü	2	0,9	6	2,7	3	1,3	2	0,9	1	0,4
Bilmiyorum	9	4,0	224	99,1	222	98,2	50	22,1	68	30,1
Toplam	216	95,6	2	0,9	4	1,8	213	94,2	208	92,0
Cevapsız	10	4,4	25	11,1	26	11,5	13	5,8	18	8,0
Toplam	226	100,0	226	100,0	226	100,0	226	100,0	226	100,0

Din görevlilerinin sahih hadisleri bilme oranlarının uydurma hadislere göre daha yüksek olduğu gözükmetedir (%63,7=144 kişi). Sahih olarak bilinme oranı en düşük hadis 27. tabloda %39,4 ile "Kadınlar Hz. Peygamber'den (s.a.v.) kendilerine bir gün belirleyip o günde onlara ders vermesini isterler. Bunun üzerine O da onlara bir gün belirledi" şeklinde yer alan hadistir. Ankara ve Şırnak'taki sonuçlarda da bu hadis %52,6 ile en düşük tanınırlık oranına sahiptir.²⁷

İlimle ilgili sahih hadisleri tanıma konusunda en yüksek oran ise %83,6 ile 25. tabloda "İlim talebi için yola çıkana Allah da Cennet'e giden yolu kolaylaştırır" şeklinde yer alan hadis olmuştur. Ankara ve Şırnak'taki sonuçlarda da benzer şekilde bu hadis %91,1 ile en yüksek tanınırlık oranına sahiptir.²⁸ Ancak bu sahih hadisleri uydurma olarak nitelendirenlerin oranı

²² Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *es-Sahih*, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, Riyad, 1998, İlim, 3/10; et-Tirmizî, Muhammed b. İsmâ, *es-Sünen*, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, Riyad 1998, İlim, 38/1.

²³ Buhârî, İlim, 3/15.

²⁴ Buhârî, İlim, 3/10; Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî, *es-Sünen*, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, Riyad, 1998, İlim, 24/1

²⁵ Buhârî, İlim, 3/50.

²⁶ Buhârî, İlim, 3/50.

²⁷ Bilin, s.96.

²⁸ Bilin, s.96.

da az değildir (3,5+2,7+1,8+16,4+21,7/5=%9,22=21 kişi). 21 kişinin sahih hadisi uydurma olarak nitelemesi, üzerinde durulmaya değer bir ayrıntıdır.

Dolayısıyla az önce belirtmiş olduğumuz kanaatimizi tekrarlayacak olursa sahih hadislerin yüksek bir oranda sahih olarak bilinmesine rağmen, mevzu hadislerin oldukça düşük oranlarda mevzu (uydurma) olarak algılanması, din görevlilerinin hadis konusunda yeterli bilgi/bilinç düzeyine sahip olmadıklarını göstermektedir. Onlar her hadisi genellikle sahih olarak anlama eğilim göstermektedirler. Bu nedenle sahih ile uydurma arasındaki farka yeterince dikkat edememektedirler. Bu da aşırı lafızcı bir bakış açısına sahip olduğuna yani yeterli yorum gücüne sahip olunamadığına işaret etmektedir. Lafzın zahirine tabi olmakla batınına yani anlamına da dikkat etmek arasındaki denge kurulamamaktadır.²⁹ Bu sonuç, alınan dini eğitimin sahih hadislerle mevzu hadisleri birbirinden ayırt etmeye yetmediğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadisi olarak gelen her rivayetin, gerçekten sahih olduğunu araştırma ihtiyacı hissetmeksizin onu kabul etme eğiliminin hâkim olduğu anlaşılmaktadır. Halk düzeyinde bu tür bir sonuç makul olarak karşılanabilecek ise de din görevlilerinin hadis bilgi düzeylerinin bu seviyede olmaması gerekmektedir. 27. tabloda, "Kadınlar Hz. Peygamber'den (s.a.v.) kendilerine bir gün belirleyip o günde onlara ders vermesini isterler. Bunun üzerine O da onlara bir gün belirledi" şeklinde yer alan hadisin en düşük derecede sahih olarak bilinme seviyesinde kalmasını, din görevlilerinin muhakeme gücüne sahip olduğu ama bunun yetersiz kaldığı bağlamında değerlendirmek mümkündür. Bu da bize onlara, felsefe ve din bilimlerinin de öğretildiği İlahiyat fakültelerinde bir şekilde uzaktan eğitime tabi tutulma imkânlarının tanınmasının çok yararlı olacağını ima etmektedir.

2.3.2. Kadın Meselesiyle İlgili Hadisler

Burada kadının toplumsal statüsü ile tabiatına dair uydurma ve sahih hadis örnekleri üzerinden, araştırmaya katılanların bilgi ve tutumları tespit edilmeye çalışılacaktır.

²⁹ Kur'an'ın mevcut sosyo-kültürel koşullarla girdiği anlamlı/dinamik iletişim bize vahiyle hayat, madde ile mâna, din ile dünya, lafız ile mâna veya zahir ile batın arasında tamamlayıcı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu konuda birkaç sosyal psikolojik irdeleme örneği olarak şunlara bakılabilir: Osman Eyüpoğlu ve Murat Yıldız, "Kur'an'ı Anlamaya Yönelik Literal ve Kültürel Yaklaşımların Sosyal Değişmeye Uyum Açısından İşlevselliği", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, 5/3, ss.163-198; Osman Eyüpoğlu, Hüseyin Çelik ve Murat Yıldız, "Bireysel Dini Tecrübe ve İşlevselcilik Açısından Kur'an Kıssaları", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2017, 6/4, ss.263-287; Osman Eyüpoğlu ve Erkan Perşembe, "İşlevsellik Açısından Ahlâk-Din İlişkisi", *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2018, 7/4, ss.79-96; Osman Eyüpoğlu ve Niyazi Usta, "İtaat Kavramının Gerekçeleri Açısından Kur'an'ın Eleştirel Düşünceye Bakışı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2019, 19/2, ss.347-378; Osman Eyüpoğlu, Mustafa Cora ve Murat Yıldız, "Kur'an'ın Sosyal Yaptırımsallığı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 33, Yıl: 2012, (ss.41-66).

2.3.2.1. Kadın Meselesiyle İlgili Mevzu (Uydurma) Hadisler

Tablo 28-31: Kadın Meselesiyle İlgili Mevzu (Uydurma) Hadisler

Hadisler	Tablo-28: “Kadınlara danışın ama onlara muhalefet edin” ³⁰ ifadesi nedir? (soru 27)		Tablo-29: “Kadınlarınıza yazmayı öğretmeyiniz ve onları yüksek odalarda barındırmayınız” ³¹ ifadesi nedir? (soru 39)		Tablo-30: “Allah ata binen kadınlara lanet etmiştir” ³² ifadesi nedir? (soru 63)		Tablo-31: “Kadın olmasaydı erkek-Cennet'e girerdi” ³³ ifadesi nedir? (soru 75)	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
İlgili Kanaatler								
Ayet	32	14,2	12	5,3	19	8,4	7	3,1
Sahih hadis	45	19,9	29	12,8	60	26,5	26	11,5
Uydurma hadis	66	29,2	95	42,0	71	31,4	90	39,8
Atasözü	12	5,3	12	5,3	5	2,2	32	14,2
Bilmiyorum	51	22,6	67	29,6	56	24,8	56	24,8
Toplam	206	91,2	215	95,1	211	93,4	211	93,4
Cevapsız	20	8,8	11	4,9	15	6,6	15	6,6
Toplam	226	100,0	226	100,0	226	100,0	226	100,0

Uydurma olduğu genel bir dini bilgi ile dahi anlaşılabilir olan bu rivayetlerin büyük oranda sahih hadis olarak işaretlenmesi din görevlilerinin bu konuda eksik olduklarını göstermesinin yanı sıra aynı zamanda olumsuz kadın algısının imamlar arasında yaygın olduğuna da işaret etmektedir. Burada (yukarıdaki son 4 tabloda) tüm bu uydurma hadislerin uydurma olduğunu düşünenlerin ortalaması $(29,2+42,0+31,4+39,8/4=)$ 35,6'dır. Bu veri de söylediklerimizi desteklemektedir. Uydurma olarak bilinme oranı %29,2 ile en düşük hadis 28. tabloda, “Kadınlara danışın ama onlara muhalefet edin” şeklinde yer alan sözdür. Ankara ve Şırnak'taki çalışmada bu hadise ait oran %32,4'tür.³⁴

Kadınlara ilgili uydurma hadislerin tanınmasında en yüksek oran ise %42,0 ile 29. tabloda “Kadınlarınıza yazmayı öğretmeyiniz ve onları yüksek odalarda barındırmayınız” şeklinde yer alan ifadeye ait olmuştur. Ankara ve Şırnak'taki çalışmada bu hadise ait oran %57,3'tür. Yine Ankara ve Şırnak'taki çalışmada en yüksek oran %62,4 ile “Kadın müslüman değildir ama müslümana lazımdır” uydurma sözüne aittir. İkinci yüksek oran kadınlara yazı öğretilmemesine dair söze ait çıkmıştır (%57,3).³⁵ Kadınlara yazmayı öğretmemeye dair talebin uydurma olduğunu anlayan birinin sade bir mantıksal muhakeme ile kadınlara yazmayı öğretmeme talebinin de uydurma olduğunu anlaması beklenir. Yukarıda sözünü ettiğimiz disiplinler arası eğitim eksikliği; yani hem İslami ilimler ve hem de felsefe ve din bilimleri konusunda yeterli eğitim görememe sorunu burada da söz konusudur.

³⁰ Aliyyu'l-Kârî, *el-Esrâru'l-merfûa fi ahbâri'l-mevdûa*, s.224.

³¹ Suyûtî, *el-Leâli'l-masnûa fi ehâdîsi'l-mevezûa*, II, 143; Şevkani, *el-Fevaidü'l-Mecmua fi'l-Ehâdîsi'l-Mevzua*, s.126.

³² Aliyyu'l-Kârî, *el-Esrâru'l-merfûa fi ahbâri'l-mevdûa*, s.282.

³³ Suyûtî, *el-Leâli'l-masnûa fi'l-ehâdîsi'l-mevezûa*, II, 159.

³⁴ Bilen, s.98.

³⁵ Bilen, s.98.

2.3.2.2. Kadın Meselesiyle İlgili Sahih Hadisler

Tablo 32-35: Kadın Meselesiyle İlgili Sahih Hadisler

Hadisler	Tablo-32: "En iyileriniz eşlerine karşı en iyi davrananlarınızdır" ³⁶ ifadesi nedir? (soru 31)		Tablo-33: "Hz. Aişe: Rasûlullah (s.a.v.) ne bir hizmetçisini ne de bir eşini dövdü. O eliyle hiçbir şeye vurmadı" ³⁷ ifadesi nedir? (soru 47)		Tablo-34: "Dul kadın (evliliği konusunda) velisinden daha fazla söz sahibidir. Bakireye ise sorulur; susması onun izni demektir" ³⁸ ifadesi nedir? (soru 69)		Tablo-35: "İnanan bir erkek inanan bir kadına (eşine) kızmasın. Bir davranışını beğenmezse bir diğerini beğenir" ³⁹ ifadesi nedir? (soru 80)	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
<i>İlgili Kanaatler</i>								
Ayet	25	11,1	2	0,9	4	1,8	17	7,5
Sahih hadis	185	81,9	193	85,4	135	59,7	161	71,2
Uydurma hadis	8	3,5	14	6,2	39	17,3	12	5,3
Atasözü	1	,4	0	0,0	9	4,0	1	,4
Bilmiyorum	3	1,3	11	4,9	30	13,3	18	8,0
Toplam	222	98,2	220	97,3	217	96,0	209	92,5
Cevapsız	4	1,8	6	2,7	9	4,0	17	7,5
Toplam	226	100,0	226	100,0	226	100,0	226	100,0

Hadisler konusunda din görevlilerindeki kafa karışıklığını bu verilerde de görmek mümkündür. Yukarıdaki son dört tabloda bu sahih hadisler ayet diyenlerin ortalaması %5,3; uydurma diyenlerin oranı %8,1; sahih diyenlerin oranı ise %74,5'tir. Sahih olarak bilinme oranı %59,7 ile en düşük hadis 34. tabloda, "Dul kadın (evliliği konusunda) velisinden daha fazla söz sahibidir. Bakireye ise sorulur; susması onun izni demektir" şeklinde yer alan hadistir. Ankara ve Şırnak'taki çalışmada bu hadis %77,9 oranı ile 2. tanınırlık sırasında yer almıştır.⁴⁰ Ankara ve Şırnak'taki çalışmada en düşük tanınırlık oranı, "inanın bir erkek inanan bir kadına (eşine) kızmasın. Bir davranışını beğenmezse bir diğerini beğenir" sözüne aittir (%65,3).⁴¹

Kadınlarla ilgili sahih hadislerin tanınmasında en yüksek oran ise %85,4 ile 33. tabloda "Hz. Aişe: Rasûlullah (s.a.v.) ne bir hizmetçisini ne de bir eşini dövdü. O eliyle hiçbir şeye vurmadı" şeklinde yer alan hadise ait olmuştur. Ankara ve Şırnak'taki çalışmada en yüksek tanınırlık oranı, "En iyileriniz eşlerine karşı en iyi davrananlarınızdır" sözüne aittir (%92,0). Aynı çalışmada "Hz. Aişe: Rasûlullah (s.a.v.) ne bir hizmetçisini ne de bir eşini dövdü. O eliyle hiçbir

³⁶ "et-Tirmizî, Rada, 9/11; İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvînî, *es-Sünen*, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, Riyad 1998, Nikâh, 9/50.

³⁷ İbn Mâce, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebeî el-Kazvînî, *es-Sünen*, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, Riyad 1998, Nikâh, 9/51.

³⁸ Ebû Dâvûd, Nikâh, 12/24.

³⁹ Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahih*, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, Riyad 1998, Rıda, 17/18.

⁴⁰ Bilen, s.100.

⁴¹ Bilen, s.100.

şeye vurmadı” hadisinin tanınırlığı ise %72,3 ile 3. sırada yer almıştır.⁴²

Burada çalışmamıza ait en düşük ve en yüksek tanınırlık oranlarını verdiğimiz her iki hadisin de aslında sade bir din eğitimi ve mantıksal kıyas neticesinde evrensel insani değerlere gayet uygun olduğu anlaşılabilir. Cahiliye dönemi açısından bakılınca bunların insani değerler konusunda en üst seviyede birer yenilik olduğu da görülebilir. Buna rağmen din görevlilerinin farklı tutum belirtmeleri, yukarıda değindiğimiz disiplinler arası ilahiyat eğitimi konusundaki eksiklikle izah edilebilir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırmada elde ettiğimiz verileri toplu olarak değerlendirdiğimizde din görevlilerinin Hadis kaynaklarını yeterince tanımadıkları, bu alanda yazılmış ve Kırgız diline tercüme edilmiş eser olmadığı için kaynaklara ulaşma noktasında sıkıntı çektikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla din görevlilerinin sahip oldukları hadis malumatının net olarak mevzu diyemsek de büyük ölçüde zayıf hadislerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Daha doğrusu hadislerin zayıfını sahihinden ayırt edecek derecede yeterli eğitim alamadıkları ve bu konuda kaynak sıkıntısı da çektikleri anlaşılmaktadır. Özellikle kadınlarla ilgili mevzu (uydurma) hadislerin büyük oranda sahih olarak belirtilmesi din görevlilerinin olumsuz kadın algısına sahip olduklarını da göstermektedir. Bu tür algılar da alınan yetersiz ilahiyat eğitiminden kaynaklanmaktadır. Farklı bakış açılarının da öğretildiği İlahiyat fakültesinden mezun olan din görevlisi yok denecek kadar azdır (%4,0). Medrese mezunları da aslında az bir orana sahiptir (%27,0). Bu açıdan bakıldığında din görevlilerinin değindiğimiz eksiklikleri, aldıkları ilahiyat eğitiminin yetersizliğine bağlı olmaktadır.

Anketimizde yer alan mevzu (uydurma) hadislerin doğru olarak bilinme oranlarının oldukça düşük olmasına karşılık; sahih hadislerin bilinme oranlarının yüksek olması bizi yanıltmamalıdır. Sahih hadislerin yüksek oranlarda bilinmesi din görevlilerinin hadis bilgilerinin sıhhatine delalet etmez. Zira din görevlilerinin çoğu bazı mevzu (uydurma) hadisleri de sahih olarak bilmektedir. Daha doğrusu hadis diye duydukları her şeye inanma eğilimi göstermeleri onların aşırı lafızcı bir bakış açısına sahip olduklarını veya hadisleri yorumlayacak derecede sağlam bir ilahiyat eğitim alamadıklarını göstermektedir.

Kısaca söylemek gerekirse din görevlilerinin almış olduğu hadis eğitimlerinin son derece yetersiz olduğu uyguladığımız bu anket sonucu ortaya çıkmıştır. Bunun en temel nedenlerinden biri Hadis Usulü ve Hadis Tarihi alanında bu zamana kadar Kırgız dilinde yayımlanmış herhangi bir eserin bulunmaması ve temel hadis kaynaklarının da sadece Arapça olarak ulaşılabilir nitelikte olmasıdır. Bu bağlamda Manas Yayınları arasından yayımlanan “Hadis Usulü ve Tarihi” adlı eserin Kırgız diline çevrilmiş olmasının son derece önemli olduğunu düşünmekteyiz. Ayrıca T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanmış olan “Hadislerle İslam” adlı 7 ciltlik bir eserin Kırgızcaya çevrilmesi ve hemen tüm din görevlilerine ücretsiz olarak dağıtılması ileriye dönük umut verici çalışmalar olmakla birlikte yetersizdir.

Çalışmanın başında zikrettiğimiz temel alt problemlere elde edilen veriler ışığında cevap verecek olursak alt problemlerin ifade edilmiş sırasına göre şunlar söylenebilir:

⁴² Bilen, s.100.

1. Kırgız toplumunun dini hayatına yön vermeye çalışan din görevlilerinin hadis ilmine dair bilgilerinin, hadis diye her okunan veya duyulan söze itibar etme seviyesinde olduğu anlaşılmaktadır.

2. Din görevlilerinin hadis bilgilerini elde etmede kullandıkları kaynakların başında İmam Nevevi'nin *Riyâzu's-Salihîn* adlı eserinin geldiği ancak Kırgızcaya çevrilmesine rağmen bunu da %16,8'inin tamamen; %15,5'ininse kısmen okuduğu görülmektedir. Tüm kaynaklara dair verilerde tamamen, kısmen veya Arapçasından (%1,5) okuduğunu ifade edenlerin toplam oranının %26,1; hiç okumadığını ifade edenlerin ve cevapsız bırakanların toplam oranı ise %73,9 olduğu tespit edilmiştir. Arapça hadis kaynağı okuyanların oranı çok düşüktür. %26,1-%1,5=%24,6'lık okunma oranı Kırgızca çeviriye aittir. Bu veriler kaynak yetersizliğine ve Arapça seviyesinin düşüklüğü ile usul eğitiminden yoksunluğa işaret etmektedir:

Tablo-36: Din Görevlilerinin Sahih Hadis Kaynaklarını Okuma Oranları

	%
Tamamını Okudum	6,3
Kısmen okudum	18,3
Hiç okumadım	15,6
Arapçasını okudum	1,5
Cevapsız	58,3
Toplam	100,0

3. Din görevlilerinin hadis bilgilerinde uydurma hadislerin etkisi de söz konusu olmakla beraber asıl mesele her duyulanan hadis olarak algılandığı popüler seviyede bir dini eğitimin veya bu seviyede bir bilgi düzeyinin varlığıyla yetinilmesidir. Hizmet içi eğitim imkânlarıyla bu mesele kısmen aşılabılır. Ama asıl çözüm, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi müfredatına benzer bir müfredat eğitiminin verilmesi ve lisansüstü öğretim imkânlarının artırılmasıyla sağlanabilir.

4. Hadisleri anlama ve değerlendirmede din görevlilerinin bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu aktarılan verilerden net olarak anlaşılmaktadır. Yapılması gereken şey bir önceki madde de kısmen ifade ettiğimiz üzere İlahiyat alanında lisans ve lisansüstü eğitim imkânlarının imamlara kolaylaştırılmasıdır.

5. Kırgız dilinde hadis alanına ilişkin kaynakların yeterli düzeyde olmadığı anlaşılmıştır. Bu konuda da kaynak teminine dair yeni imkânların sunulması kaçınılmazdır. Bu konuda yukarıda da zikrettiğimiz üzere Manas Yayınları arasından yayımlanan Hadis Usulü ve Tarihi adlı eserin Kırgız diline çevrilmiş olması ve T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanmış olan Hadislerle İslam adlı 7 ciltlik bir eserin Kırgızcaya çevrilmesi ve hemen tüm din görevlilerine ücretsiz olarak dağıtılması sevindirici bir adım olmakla beraber yetersizdir.

Netice itibarıyla, din görevlilerinin hadis formasyonlarının istenilen düzeyde olması için imamların ilahiyat fakültesi mezunları arasından seçilmesine dikkat edilmelidir. Ayrıca, din görevlilerine ilahiyat lisans ve lisansüstü eğitim imkânlarının kolaylaştırılması; hizmet içi eğitim seminerlerinde alanında uzman olan kişilerden hadis eğitimi verilmesi ve ivedilikle temel hadis kaynaklarının Kırgız diline aktarılarak tüm din görevlilerine ulaştırılması gerekmektedir.

Etik Beyan

“Kırgızistan’daki Din Görevlilerinin Hadis Bilgi Düzeyleri” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

KAYNAKÇA

- Aliyyu’l-Kârî. (1971). *el-Esrâru’l-merfûa fi ahbâri’l-mevdûa*, Beyrut: Mektebetü’l-İslâmî.
- Aliyyu’l-Kârî. (1984). *el-Masnû fi marifeti’l-hadîsi’l-mevzû*, Kahire: Mektebü’l-Matbuati’l-İslamiyye.
- Artıkbaev, K. (2003). *Kırgızistan’daki camilerde imamların vaazlarında kullandıkları hadislerin hadis ilmi açısından değerlendirilmesi, Oş örneği (Yüksek Lisans Tezi)*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bilen, M. (2007). Din Görevlilerinin Hadis Bilgileri Üzerine. *İslami İlimler Dergisi*, 2/2, 81-104.
- Buhârî. (1998). *es-Sahih*, Riyad: Beytu’l-Efkârî’ d-Devliyye.
- Ebû Dâvûd. (1998). *es-Sünen*, Riyad: Beytu’l-Efkârî’ d-Devliyye.
- Eyüpoğlu, O. (2010). *Yoksulluk ve Dini Hayat Samsun Kent Merkezi Örneği*, Samsun: Etüt Yayınları.
- Eyüpoğlu, O. & Yıldız, M. (2016). Kur’ân’ı Anlamaya Yönelik Literal ve Kültürel Yaklaşımların Sosyal Değişmeye Uyum Açısından İşlevselliği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/3, 163-198.
- Eyüpoğlu, O. & Cora, M. & Yıldız, M. (2012). Kur’ân’ın Sosyal Yaptırımsallığı, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 41-66.
- Eyüpoğlu, O. & Çelik, H. & Yıldız, M. (2017). Bireysel Dini Tecrübe ve İşlevselcilik Açısından Kur’ân Kıssaları. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6/4, 263-287.
- Eyüpoğlu, O. & Perşembe, E. (2018). İşlevsellik Açısından Ahlâk-Din İlişkisi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/4, 79-96.
- Eyüpoğlu, O. & Usta, N. (2019). İtaat Kavramının Gereçekleri Açısından Kur’ân’ın Eleştirel Düşünceye Bakışı. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/2, 347-378.
- Fetteni. (1998). *Tezkiretü’l-Mevzuat*, Beyrut.
- <https://muftiyat.kg/maalyamat/>, 02.10.2018.
- İbn Arrak. (1995). *Tenzîhü’ş-şerâti’l-merfû’a ‘ani’l-ahbâri’ş-şeni’ati’l-mevzû’a*, Kahire: Mektebetü’l-Kahire.
- İbn Mâce. (1998). *es-Sünen*, Riyad: Beytu’l-Efkârî’ d-Devliyye.
- İbnü’l-Cevzî. (1995). *Mevzûât*, Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-ilmîyye.
- Kılavuz, M. A. & Pay S. (2009). Kırgızistan’da Bir din eğitimi kurumu: medreseler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18/1, 247-278.

- Kozukulov, T. (2005). Tarihî süreçte Orta Asya ve Kırgızistan'da din siyaseti ve eğitimi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 167-182.
- Kozukulov, T. (2017). Kırgızistan'da devletin din siyaseti. *Akademik Hassasiyetler*, 4/7, 85-104.
- Köylü, M. & Murzaraimov, B. (2019). Kırgızistan'daki din görevlilerinin mesleki yeterlilikleri ve problemleri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8/4, 3101-3125.
- Müslim. (1998). *el-Câmiu's-sahîh*, Riyad: Beytu'l-Efkâri'd-Devliyye.
- Selçuk C. (1993). Halkın Hadis Bilgisi Üzerine Mahalli Bir Araştırma. *Hadisin Dünyü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu*, Samsun, 215-228.
- Suyûtî, (1996). *el-Leâli'l-masnûa fi'l-ehâdisi'l-mevzûa*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye.
- Şevkani. (1986). *el-fevâidü'l-mecmûa fi'l-ehâdisi'l-mevzûa*, Beyrut: Mektebetü'l-İslami.
- Tirmizî. (1998). *es-Sünen*, Riyad: Beytu'l-Efkâri'd-Devliyye.

Extended Abstract

Those who want to religious knowledge through mosques and congregations meet their needs either from imams or teachers of the Qur'anic Courses based on their being males or females. The bases of religious services are constituted by those people. Because of this, the accumulation of religious knowledge of imams is extremely important to present effective religious services for target group. Imams use mostly hadiths which are the second source of Islam during their religious services. For this purpose, searching their hadith knowledge is very important.

First of all, having a sound understanding of hadith in a society depends on the having a correct and authentic hadith understanding of religion men and women. Thus, it is very important to investigate the hadith knowledge of imams as a field research. This study gives also information not only about the success of hadith education but indicate what should be done in this matter in Kyrgyzstan. Thus, the data obtained from this research contributes a lot not only to the hadith courses given at madrasas and faculties of theologies but also shows the need of hadith sources at educational settings.

Based on this basic problem, the following questions will be answered through this study:

1. What are the levels of hadith knowledge of imams who serve as religious men in Kyrgyz society?
2. Which sources do they use at obtaining hadith knowledge?
3. Do the fabricated hadiths affect their hadith knowledge?
4. Is their level of information enough at understanding and evaluation of hadiths?
5. Are there enough hadith sources in the language of Kyrgyz? What can be done about this issue?

When we evaluate the data obtained from this study we found that imams do not know basic hadith sources sufficiently and they have some difficulties at reach to those sources because there are not enough hadith sources or some basic hadith sources have not been translated into Kyrgyz language yet. Thus, it can be said that much more of imams' knowledge concerning hadith are fabricated or weak hadiths. The main reason for this is that since they have not taken enough hadith courses or information during their education, they cannot distinguish authentic hadith from fabricated hadith. They have particularly negative images about women because they accept fabricated hadith concerning women as authentic hadiths.

Even though they know some fabricated hadith as authentic hadith taken place in our questionnaire, this does not indicate that they have sound knowledge about hadith literature or hadith knowledge. For most of the imams know fabricated hadiths as authentic hadiths. More correctly, they believe that whatever they hear as hadith, they accept them as authentic hadiths. This also show that they look at hadiths as extremely literally and they have not taken a sound hadith education for evaluation them adequately in terms of hadith science.

As a conclusion, imams should be appointed from among those who graduated from faculties of theologies to have enough information about hadith. In addition, the chance of obtaining undergraduate or graduate level of theological education should be given to imams; hadith courses should be arranged to imams as pre-service courses by those who expert in hadith studies, and lastly basic hadith sources should be translated into Kyrgyz language and they should be delivered to imams immediately.

Ek: Projede Uygulanan Anket

Değerli Meslektaşlarımız,

Bu anket, din görevlilerimizin hadis konusundaki bilgilerinin mahiyetini sağlıklı bir şekilde tespit etmeyi amaçlamaktadır. Yapılan araştırma tamamıyla bilimsel nitelikli olacağından, ankete adınızı ve soyadınızı yazmanıza gerek yoktur. Araştırma sonuçlarının doğru ve güvenilir olması, sizin anket sorularını doğru ve samimi bir şekilde cevaplandırmanıza bağlı olacaktır.

Aşağıdaki soruları okuyarak, sizin durumunuzu yansıtan en uygun seçeneğe (X) işareti koyarak cevabınızı belirtiniz.

Değerli katkılarınızdan dolayı şimdiden teşekkür eder, saygılarımızı sunarız.

Doç. Dr. Muhittin DÜZENLİ

Prof. Dr. Osman EYÜPOĞLU

Doç. Dr. Ferhat GÖKÇE

Anket Soruları

1. Göreviniz
 İmam Müezzin Diğer
2. Yaşınız:
3. Görev yaptığınız yeri işaretleyiniz:
 Köyde İlçe ya da kasabada Şehirde
4. Öğrenim durumunuz:
 İslam Üniversitesi Medrese Başka ise yazınız
5. Medeni haliniz:
 Evli Bekâr Boşanmış
6. Kaç defa evlendiniz?:
7. Evli iseniz şimdi kaç eşiniz var?
8. Evliyseniz çocuk sayısı:
 1-3 4-6 7-9 10 ve daha fazla
9. Meslekteki toplam kıdeminiz (Lütfen ay ve yıl olarak belirtiniz): yıl; ay
10. Din alanında özel öğrenim gördünüz mü?
 Evet Hayır

11. Cevabınız evet ise kaç yıl sürdü? yıl
Özel öğreniminizde hangi ilimleri öğrendiniz?
.....
12. Oturduğunuz ev :
 Bana aittir Kira Lojman Başka:
13. Ek bir işte çalışıyor musunuz?
 Evet Hayır
14. Cevabınız evet ise lütfen işin cinsini yazınız.
.....
15. Maaşınızın dışında maddi bir geliriniz var mı?
 Evet Hayır
16. Cevabınız evet ise maaşınızın dışında ayda ortalama olarak ne kadar kazanıyorsunuz?
.....

BURADAN İTİBAREN MESLEĞİNİZLE İLGİLİ SORULARA GEÇİYORUZ

- 17- Bulduğunuz yerde genel olarak okumak istediğiniz eserleri kolaylıkla bulabiliyor musunuz?
 Evet Hayır

- 18- Aşağıda adları yazılı Hadis kitaplarını mütalaa ettiniz mi?

	Tamamını Okudum	Kısmen Okudum	Hiç Okumadım	Arapça'dan Okudum
Buhari	☐	☐	☐	☐
Müslim	☐	☐	☐	☐
Tirmizi	☐	☐	☐	☐
Ebu Davud	☐	☐	☐	☐
Nesai	☐	☐	☐	☐
İbn-i Mace	☐	☐	☐	☐
Muvatta	☐	☐	☐	☐
Riyazu's-Salihin	☐	☐	☐	☐
Ramuzu'l-Ehadis	☐	☐	☐	☐

- 19- Hadis Usulü ile ilgili kitap okudunuz mu?
 Evet Hayır
- 20- Cevabınız evet ise kitapların adlarını yazar mısınız?
.....
.....
.....
- 21- Hadis Tarihi ile ilgili kitap okudunuz mu?
 Evet Hayır
- 22- Cevabınız evet ise kitapların adlarını yazar mısınız?
.....
.....
.....
- 23- Yukarıda zikredilen kitapların dışında Hadis ile ilgili olarak mütalaa ettiğiniz/okuduğunuz kitapları lütfen yazınız:
.....
.....
.....

LÜTFEN AŞAĞIDAKİ İFADELERİN KAYNAĞINI İŞARETLEYİNİZ

- 24- Beş vaktin sünnet namazlarını kılmak aşağıdakilerden hangisinin gereğidir?
 a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
 c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 25- "İlim Çin'de bile olsa alınız."
 a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
 c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 26- "(Ey Muhammed!) Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım."
 a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
 c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 27- "Kadınlara danışın ama onlara muhalefet ediniz."
 a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
 c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 28- "Ey Ali! Sana tuzu tavsiye ederim zira o yetmiş derde devadır."
 a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
 c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 29- "Allah kimin hakkında hayır dilerse onu dinde fakih kılar."
 a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
 c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 30- "Besmele çek, sağ elinle ye ve önünden ye."
 a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
 c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 31- "En iyileriniz eşlerine karşı en iyi davrananlarınızdır."
 a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
 c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 32- "Rabbim ilmimi artır."
 a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
 c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 33- "Hocanın vurduğu yerde gül biter."
 a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
 c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 34- Kıyametin alametlerinden olarak ahir zamanda Hz. İsa gökten inecektir.
 a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
 c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 35- "Mehdi Fatıma'nın evladındandır."
 a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
 c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 36- Sakal bırakmak aşağıdakilerden hangisinin gereğidir?
 a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
 c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 37- "Beşikten mezara kadar ilim öğreniniz."
 a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
 c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 38- "Allah Âdem'i kendi suretinden yaratmıştır."
 a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
 c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 39- "Kadınlarınıza yazmayı öğretmeyiniz ve onları yüksek odalarda barındırmayınız."

- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 40- "Ekmeğe saygı gösterin. Allah ona ikramda bulunmuştur ve onu sizin için yerin ve göğün bereketlerinden çıkarmıştır."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 41- "Sadece iki kişiye hased edilir: Biri Allah'ın verdiği malı hak yolunda harcayan, diğer de Allah'ın kendisine verdiği hikmetle (bilgiyle) hükmeden ve öğretendir."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 42- "Soğan ve sarımsak yiyen mescidimize yaklaşmasın."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 43- "Mehdi benim neslimdendir, geniş alınlı ve burnu kalkıktır. Zulüm ile dolmuş olan yeryüzünü adaletle dolduracak ve yedi yıl hüküm sürecektir."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 44- "Kalem kılıçtan keskindir."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 45- "Ey inananlar, yeryüzünde bulunan helal ve temiz şeylerden yiyin."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 46- "Benden sonra ümmetimde hilafet 30 yıldır. Sonrası hükümdarlıktır (saltanattır)."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 47- Hz. Aişe: Rasûlullah (s.a.v.) ne bir hizmetçisini ne de bir eşini dövdü. O eliyle hiç bir şeye vurmadı.
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 48- Gümüş yüzük takmak aşağıdakilerden hangisinin gereğidir?
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 49- "Bir saat düşünmek bir yıl ibadetten daha hayırlıdır."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 50- "Ben gizli bir hazineydim. Bilinmek istedim ve varlıkları yarattım."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 51- " Kadın müslüman değildir ama Müslümana lazımdır."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 52- "Yemek yiyene selam verilmez."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 53- "Dünya'nın ömrü bir gün kalmış olsa dahi Allah benden veya Ehl-i Beytim'den bir adamı göndermek için o günü uzatır. (Onun) ismi benim ismime babasının ismi babamın ismine uygundur. Zulüm ile dolmuş olan yeryüzünü adaletle dolduracaktır."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis

- c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 54- "Ümmetim 125. seneye ulaştığında çarpışmalar ve ahir zamana ait şeyler meydana gelecektir."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
- c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 55- "İlim talebi için yola çıkana Allah da cennete giden yolu kolaylaştırır."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
- c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 56- "Peygamber (s.a.v) hiçbir yemeği kötülemezdi. Canı çekerse yerdi, canı çekmezse yemezdi."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
- c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 57- "Bakire bir kız Hz. Peygambere (s.a.v) gelip babasının kendisini istediğinin dışında evlendirdiğini söyler. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v) kızı (evlenip, evlenmemekte) muhayyer bırakır."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
- c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 58- "Allah'ın kulları arasında ondan korkanlar ancak âlimlerdir."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
- c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 59- "Öğrenmeye ar olmaz."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
- c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 60- Misvak kullanmak aşağıdakilerden hangisinin gereğidir?
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
- c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 61- "Âlimlerin mürekkebi şehitlerin kanından daha değerlidir."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
- c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 62- "Ben yere ve göğe sığmadım fakat inanan kululumun kalbine sığdım."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
- c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 63- "Allah ata binen kadınlara lanet etmiştir."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
- c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 64- "Mü'minin artığı şifadır."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
- c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 65- "Mehdi benim ümmetimdendir. Beş, yedi veya dokuz yıl yaşar."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
- c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 66- "İmamınızı öldürmedikçe, kılıçlarınızla vuruşmadıkça, şerhileriniz dünyaya varis olmadıkça kıyamet kopmaz."
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
- c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 67- Hz. Aişe: Ne mutlu Ensar kadınlarına! Hayâ onların dinlerini öğrenmelerine engel olmadı.
- a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
- c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum

- 68- "Peygamber (s.a.v) yemekten sonra ağzını yıkadı."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 69- "Dul kadın (evliliği konusunda) velisinden daha fazla söz sahibidir. Bakireye ise sorulur; sukutu onun izni demektir."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 70- "O, amel yönünden hanginizin daha iyi olacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 71- "Sofrada elini, mecliste dilini kısa tut."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 72- İ'tikafa girmek aşağıdakilerden hangisinin gereğidir."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 73- "Ümmetimin âlimleri İsrail oğullarının peygamberleri gibidir."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 74- "Gül Peygamberin (s.a.v) terinden yaratılmıştır."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 75- "Kadın olmasaydı erkek cennete girerdi."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 76- "Peygamber (s.a.v) ekmeğin bıçakla kesilmesini nehyetti."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 77- "Hilafet önce Medine'de sonra Şam, Cezire, Irak tekrar Medine'de nihayet Beytu'l-Makdis'te kurulacaktır."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 78- "Kadınlar Hz. Peygamber'den (s.a.v) kendilerine bir gün belirleyip o günde onlara ders vermesini isterler. Bunun üzerine o da onlara bir gün belirler...."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 79- "..... O'nun ilminden kendisinin dilediğinin dışında bir şey kavrayamazlar...."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 80- "İnanan bir erkek inanan bir kadına (eşine) kızmasın. Bir davranışını beğenmezse bir diğerini beğenir."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 81- "Üç şeye güvenilmez: Dünya, sultan ve kadın."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
- 82- "Ben ilmin şehriyim Ali de kapısıdır."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis

- c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
83- "Âdem" in bedeni çamur halindeyken bile ben Peygamberdim."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
84- "Erkek veya kadın her kim inanarak güzel işler yaparsa, işte öyle kimseler cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğramazlar."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
85- "Kim muttaki bir âlimin arkasında namaz kılsa bir peygamberin arkasında namaz kılmış gibi olur."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
86- "Ben size Allah'ın hazineleri yanımdadır demiyorum. Gaybı da bilmem. Ben meleğim de demiyorum."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum
87- "Melek suru üflemeye kalkar, fakat birinin La ilahe İllallah dediğini işitirse, 70 yıl bir-
den (vazifesini) erteler."
a. Ayet-i Kerime b. Sahih Hadis
c. Uydurma Hadis d. Atasözü e. Bilmiyorum

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 116-128

Geliş/Submitted/ Отправлено: 07.10.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 22.12.2020

Yayımlanma/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.46784

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Serkan GÜRGÖZE

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü, Türkiye
serkangurgoze@gmail.com

 ORCID 0000-0002-3025-2327

Ali UZUN

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü, Türkiye
aliuzun@omu.edu.tr

 ORCID 0000-0003-3854-2780

OZAN KANYONU'NUN JEOMORFOLOJİSİ, MALATYA/ TÜRKİYE*

THE GEOMORPHOLOGY OF THE OZAN CANYON, MALATYA/ TURKEY

Öz: Bu çalışmada Darende ve Malatya havzalarını birleştiren ve Tohma Çayı tarafından açılmış olan Hisarcık Boğazı'nın doğu kesimi incelenmiştir. Bu kesimde boğaz, kanyon görüntüsü kazanmakta ve "Ozan Kanyonu" olarak adlandırılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, Ozan Kanyonu'nun oluşumunu ve jeomorfolojik özelliklerini açıklamak ve turistik çekiciliği yüksek jeomorfositlerin turizm amaçlı kullanımlarını tartışmaktır. Çalışma büyük ölçüde saha gözlemlerine ve araştırmalarına dayanmaktadır. Sahanın haritaları CBS yazılımları kullanılarak oluşturulmuştur. Araştırma sahasının temelinde Üst Kretase ofiyolitleri ve Üst Jura-Alt Kretase kıvrımlı kireçtaşları yer alır. Bunları yatay tabakalı Eosen arazileri uyumsuz olarak örter. En üstte ise Alt Miyosen kireçtaşları yine yatay olarak bulunur. Başlangıçta Tohma Çayı, Alt Miyosen arazileri üzerinde ilksel eğime uygun olarak kurulmuş-

* No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. This study is based from the master thesis of the first author./Bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Presented as summary paper at UJES 2017./ UJES 2017'de özet bildiri olarak sunulmuştur. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Serkan GÜRGÖZE

Cite as/Atıf: Gürgöze, S. ve Uzun, A. (2020). Ozan Kanyonu'nun Jeomorfolojisi, Malatya/Türkiye. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 116-128. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46784>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

tur. Daha sonra temelde yer alan Üst Kretase ofiyolitlerini ve Üst Jura-Alt Kretase kireçtaşlarını epijenik olarak yarmıştır. Ozan Kanyonu 18 km uzunluğa ve 700 m derinliğe sahiptir. Kanyonun yamaçları basamaklı bir görünüm arz eder. Ozan Kanyonu içinde ve yakın çevresinde turistik albenisi yüksek çok sayıda jeomorfosit bulunmaktadır. Bunların koruma-kullanma ilkesine bağlı kalınarak turizm amaçlı kullanılması yerel kalkınmayı destekleyecektir.

Anahtar Kelimeler: Ozan Kanyonu, Jeomorfoloji, Jeomorfosit, Turizm, Malatya

Abstract: In this study, the eastern part of the Hisarcık Gorge which connects Dar-ende and Malatya basins and was formed by Tohma River has been studied. In this section, the gorge gains canyon shape and has been called "Ozan Canyon". The aim of this study is to explain the formation and geomorphological features of the Ozan Canyon and to discuss the use of geomorphosites with high touristic attraction for tourism purposes. The study is largely based on the field observations and researches. The maps of the study area were created using GIS software. At the base of the research area are Upper Cretaceous Ophiolites and Upper Jura Lower Cretaceous folded limestones. Horizontally bedded Eocene terrains unconformable cover them. At the top, Lower Miocene limestones are also found horizontally. Initially, the Tohma River was established following the slope over the Lower Miocene lands. Then, it epigenetically cut the Upper Cretaceous ophiolites and Upper Jurassic-Lower Cretaceous limestones at the base. The Ozan Canyon is 18 km long and 700 m deep. The slopes of the canyon have a stepped appearance. There are many geomorphosites with high tourist appeal in and around the Ozan Canyon. Using these for tourism purposes adhering to the conservation-utilization principle will support local development.

Keywords: Ozan Canyon, Geomorphology, Geomorphosite, Tourism, Malatya.

1. GİRİŞ

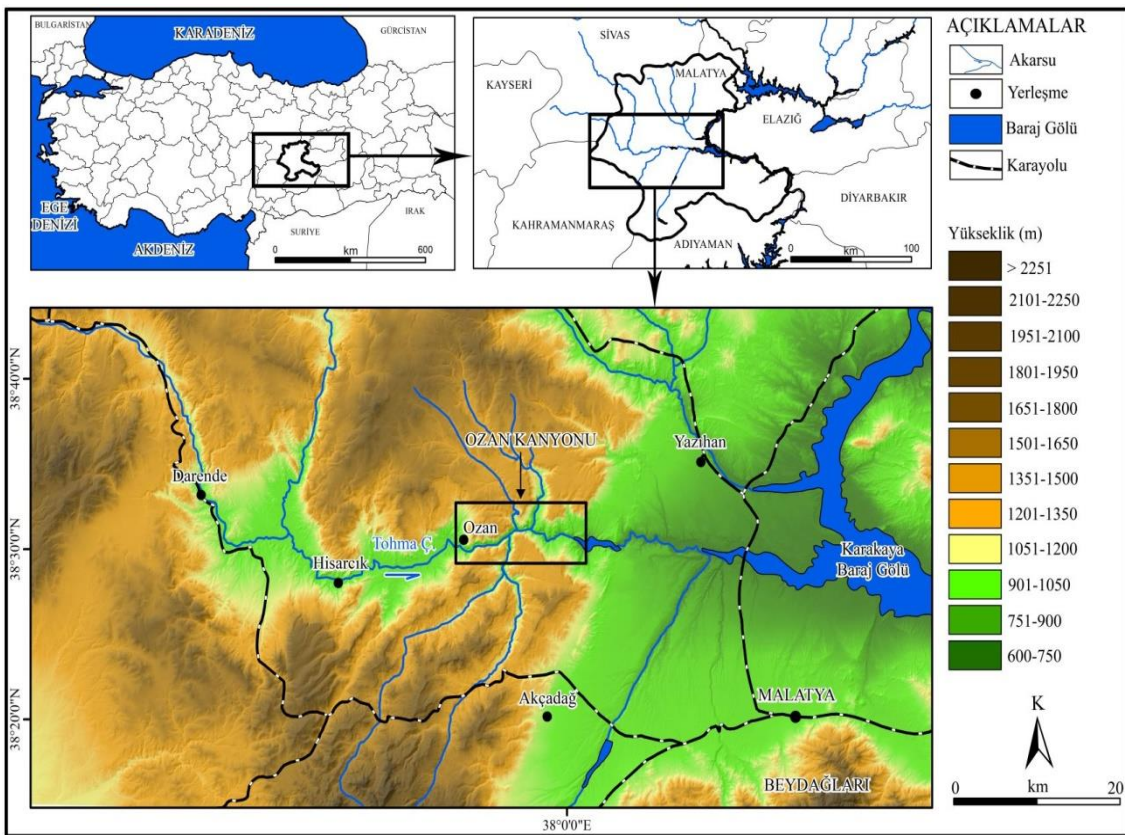
Türkiye, Alpin orojenik kuşakta yer alan, tektonik bakımdan hareketli bir ülkedir (Ardos, 1979). Bölge halen yükselmeye devam etmekte ve yer yer yataklarına saplanan akarsular "boğaz" şekilli vadiler oluşturmaktadır (Akkan, 1996; Aylar ve Çoban, 2006; Uzun, 1993). Boğaz şekilli vadilerin en bilinenlerinden biri de kanyonlardır. Kanyonlar, dirençli ve az dirençli tabakaların üst üste bulunduğu yatay yapılı sahalarda akarsuların seçici aşındırmasıyla oluşurlar (Erinç, 2010; Yalçınlar, 1996). Yamaçları merdiven basamaklarını andıran ve yüksek görsel albeniye sahip olan kanyonlar yurt dışında olduğu gibi ülkemizde de turistik amaçlı değerlendirilirler (Akbulut ve Ünsal, 2012; Božić and Tomić, 2015; İbret ve Cansız, 2016).

Bu çalışmada incelenen Ozan Kanyonu Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümü'nde ve Malatya İli sınırları içerisinde yer alır. Kanyon, Fırat Nehri'nin kollarından Tohma Çayı'nın Akçadağ - Kurşunlu Platosu'nu yararak oluşturduğu Hisarcık Boğazı'nın doğu yarısıdır (Günek, 1995; Gürğöze 2016), (Şekil 1). Malatya şehrinin 70 km kuzeybatısında yer alan Ozan Kanyonu, 10 km güneyindeki Levent Vadisi ile birlikte aynı jeomorfolojik sistemin parçalarıdır. Ozan Kanyonu, adını aldığı Ozan köyü ile Soğukçay köyleri arasında 18 km uzunluğa ve 1-3 km arasında değişen genişliğe sahiptir. Yamaçları yer yer dik duvar görüntüsü arz eden

kanyonda nispi yarıлма yer yer 700 m'yi geçer.

Bu çalışma, Ozan Kanyonu'nun jeomorfolojik özelliklerini bütüncül bir bakışla incelemek ve jeomorfik belirteçlerden hareketle sahanın morfotektonik gelişimine ışık tutmak amacıyla hazırlanmıştır. Ayrıca, sahadaki jeomorfositlerin turistik çekiciliklerine de değinilmiş ve kanyonun turizm amaçlı kullanılabilirliği irdelenmiştir.

Yörede yapılan çalışmalarda Akçadağ - Kurşunlu Platosu başta olmak üzere yörenin jeolojisine ve jeomorfolojisine yer veren çok sayıda çalışma vardır (Akkuş, 1971; Atalay, 2017; Elibüyük, 1978; Günek, 1995; Özdemir ve Tonbul 1996). Bununla birlikte, Ozan Kanyonu'nun jeomorfolojisini konu alan ilk çalışma ikinci yazarın danışmanlığında hazırlanan bir yüksek lisans tezidir (Gürgöze, 2016). Bu çalışma söz konusu tezin yeniden gözden geçirilmesiyle oluşturulmuş ve özeti UJES 2017'de bildiri olarak sunulmuştur (Gürgöze ve Uzun, 2017).

Şekil 1. Araştırma sahasının lokasyon haritası.

Tohma Çayı yörede geniş alan kaplayan Miyosen arazileri üzerinde konsekant olarak kurulmuştur. Akarsu ve kolları zamanla temeli oluşturan Üst Kretase ofiyolitlerine ve Üst Jura-Alt Kretase kireçtaşlarına saplanarak epijenik bir vadi sistemi oluşturmuştur. Bu sistemin ana eksernini oluşturan Hisarcık Boğazı, Malatya-Darende eşliğinin Neotektonik hareketlerle yükselmesiyle antedant bir özellik kazanmıştır. Boğaz ayrıca, Darende ve Malatya havzalarını birbirine birleştirdiğinden "birleştirme boğazı" özelliği de taşımaktadır.

Ozan Kanyonu muhteşem manzarası, bakir doğası ve mağaraları ile turizm açısından önemli bir çekicilik arz eder. Ayrıca sahada su sporları, doğa yürüyüşü ve kaya tırmanışı gibi

etkinlikler de yapılabilir. Kanyonun başta Levent Vadisi olmak üzere yakın çevresindeki turistik çekiciliklerle birlikte pazarlanması yerel halkın turizm pastasından daha fazla pay almasını sağlayacaktır.

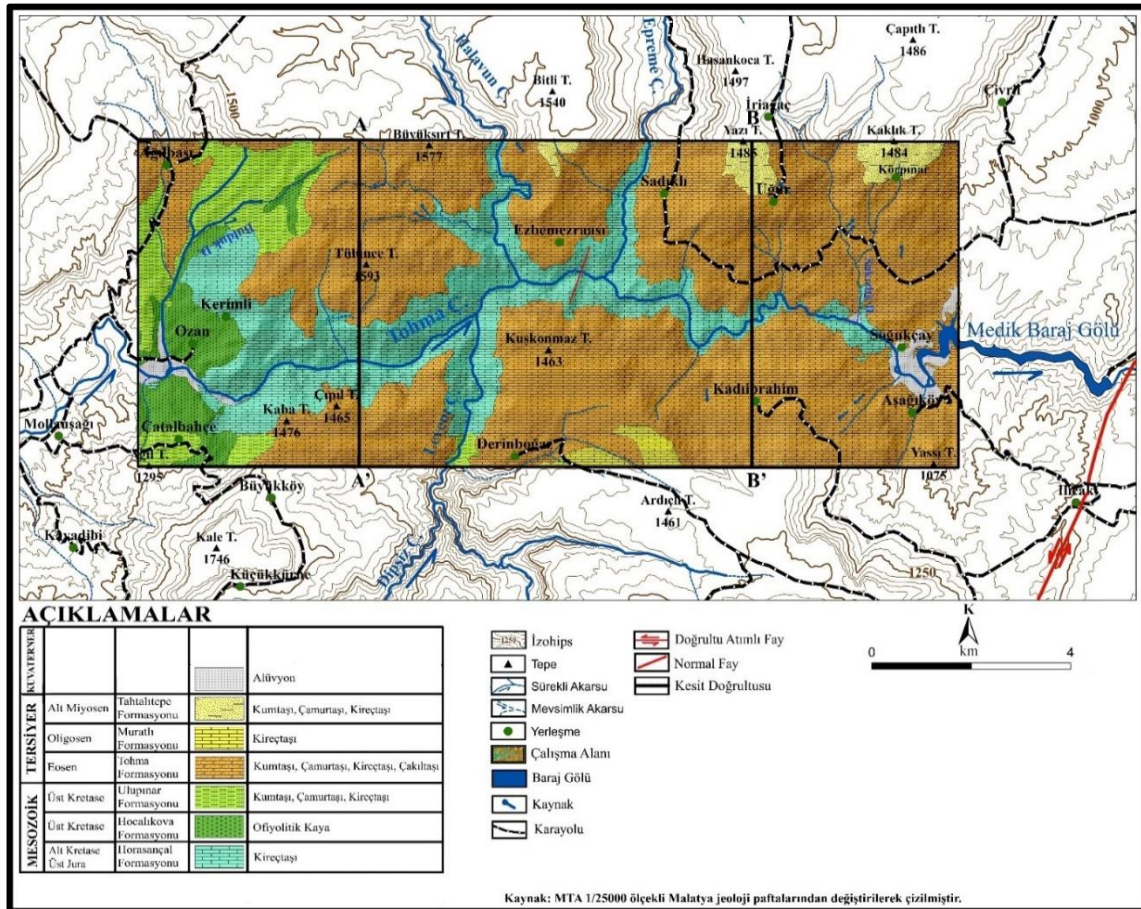
2. Materyal ve Yöntem

Çalışma esas itibarıyla arazi gözlem ve incelemelerine dayanmaktadır. İlk saha çalışmalarını 2015 yılı yaz aylarında gerçekleştirilmiştir. 2020’de bir kez daha sahaya gidilmiş ve arazi kontrolleri yapılmıştır. Bu çalışmalar sırasında drone görüntüleri alınmış ve fotoğraflama çalışmaları yapılmıştır. Çalışmada 1/25000 ölçekli topoğrafya ve jeoloji haritaları altlık olarak kullanılmıştır. Çalışma hazırlanırken Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ve Uzaktan Algılama (UA) yöntemlerinden; GoogleEarth Pro görsellerinden; ArcGIS 10.2.2, ArcScene, Adobe Photoshop CC yazılımlarından yararlanılmıştır.

3. Bulgular

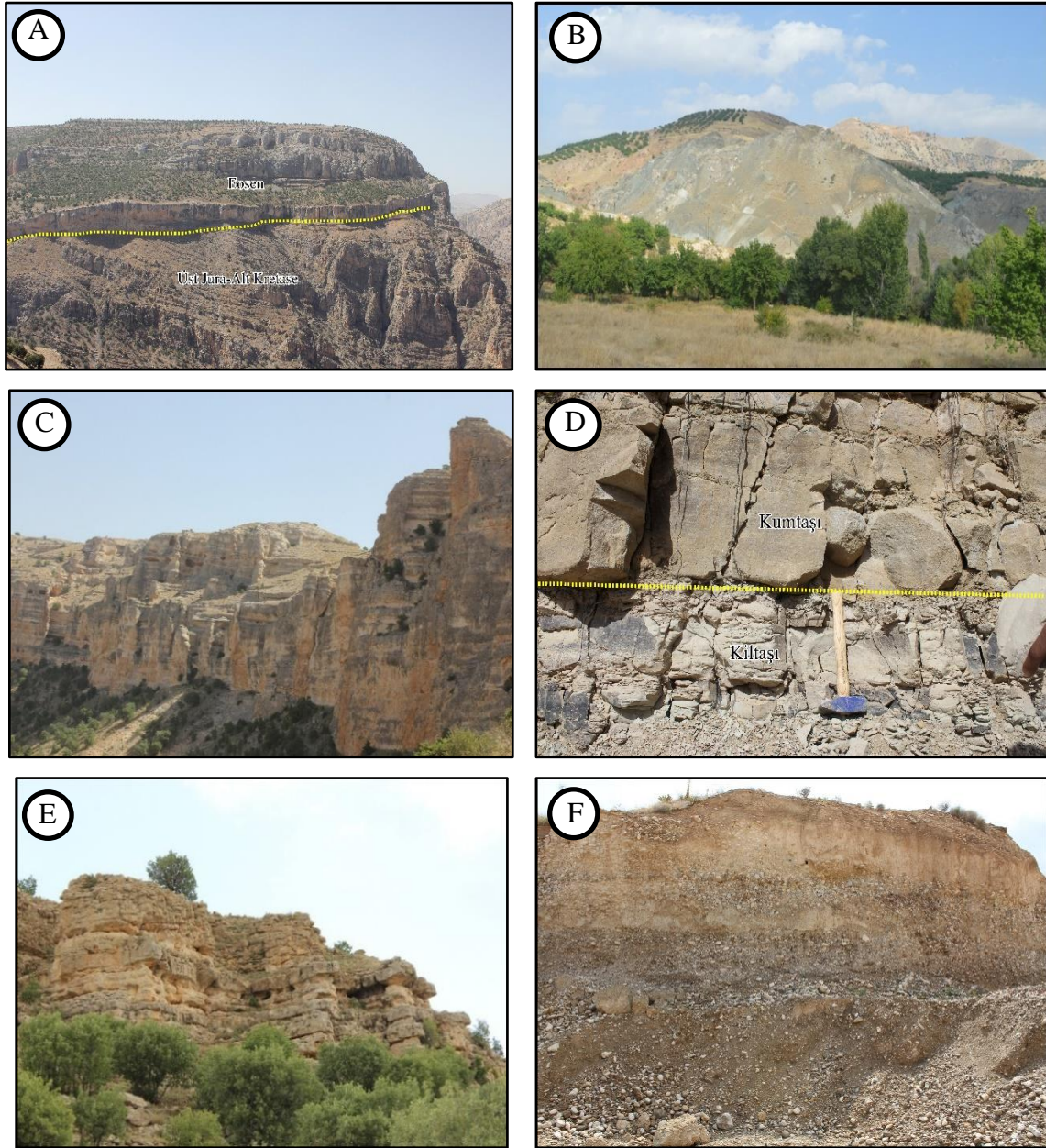
3.1. Jeolojik Özellikler

Yörede temel araziler Mesozoyik dönemine aittir (Şekil 2). Genellikle kıvrımlı, kırıklı, ancak aşınmaya karşı nispeten dirençli bir yapıya sahiptirler. Bu birimler Tersiyer formasyonları tarafından diskordans olarak örtülmüştür. Yörede temeli oluşturan araziler örtü birimleri için kalıp görevi görmüş ve tektonik hareketlerle deforme olmalarını büyük kısmıyla önlemiştir. Yörede yüzeyleme gösteren kayaç paketleri aşağıda ana hatları ile açıklanmıştır.

Şekil 2. Araştırma sahasının jeolojik haritası.

Horasaçal formasyonu: Üst Jura - Alt Kretase'ye tarihlenen bu birim yöredeki en eski kayaç paketini oluşturmaktadır (Şekil 2). Birim açık gri renkli, orta-kalın katmanlı dolomitik kireçtaşlarından oluşmaktadır (Örçen, 1986). Birim, kıvrımlı ve kırıklı bir yapıya sahiptir ve örtü formasyonları tarafından açılı diskordansla örtülmüştür (Ayan ve Bulut, 1964), (Şekil 3A).

Şekil 3. Araştırma sahasındaki jeolojik birimlere ait görseller. A) Üst Jura-Alt Kretase birimleri ile Eosen birimleri arasındaki açılı diskordans. B) Hocalıkova ofiyolitine ait serpantinler. C) Tohma formasyonuna ait kalkerler. D) Tohma formasyonuna ait kumtaşı ve kıltaşı tabakaları. E) Tahtaltepe formasyonuna ait tabakalı kalkerler. F) Kanyon çıkışında Kuvaterner'e ait çakıllı dolgular.

Hocalıkova formasyonu: Üst Kretase'ye tarihlenen bu birim serpantinlerden ve serpantinleşmiş piroksenitlerden oluşmaktadır (Özçelik, 1992). Kanyonun girişindeki Ozan köyü çev-

resinde yayılış gösterirler (Şekil 2; Şekil 3B).

Ulupınar formasyonu: Üst Kretase'ye tarihlenen bu birim yeşil ve gri renkli yer yer top-rağimsı görünümlü marnlar, kireçtaşları, kumtaşları ve kırmızı renkli çakıltaşlarından oluşmaktadır (Özçelik ve Altunsoy, 1993; Solak vd., 2016). Araştırma sahasının batı kesiminde yayılış gösterirler (Şekil 2).

Tohma formasyonu: Eosen'e tarihlenen bu birim taban konglomerası ile başlamakta ve kumtaşı, kiltası ve kireçtaşlarından oluşmaktadır (Örçen, 1986). Horasançal ve Ulupınar formasyonlarını diskordans olarak örten ve transgresif bir özellik gösteren birim 350-850 m kalınlığa sahiptir (Örçen,1986), (Şekil 3C, Şekil 3D). Boğaz çevresinde geniş bir yayılışa sahip olan birim dirençli ve az dirençli tabakaların ardalanmasından oluşur. Yatay ve yataya yakın tabakalardan oluşan istif vadinin kanyon görüntüsü kazanmasında etkili olmuştur.

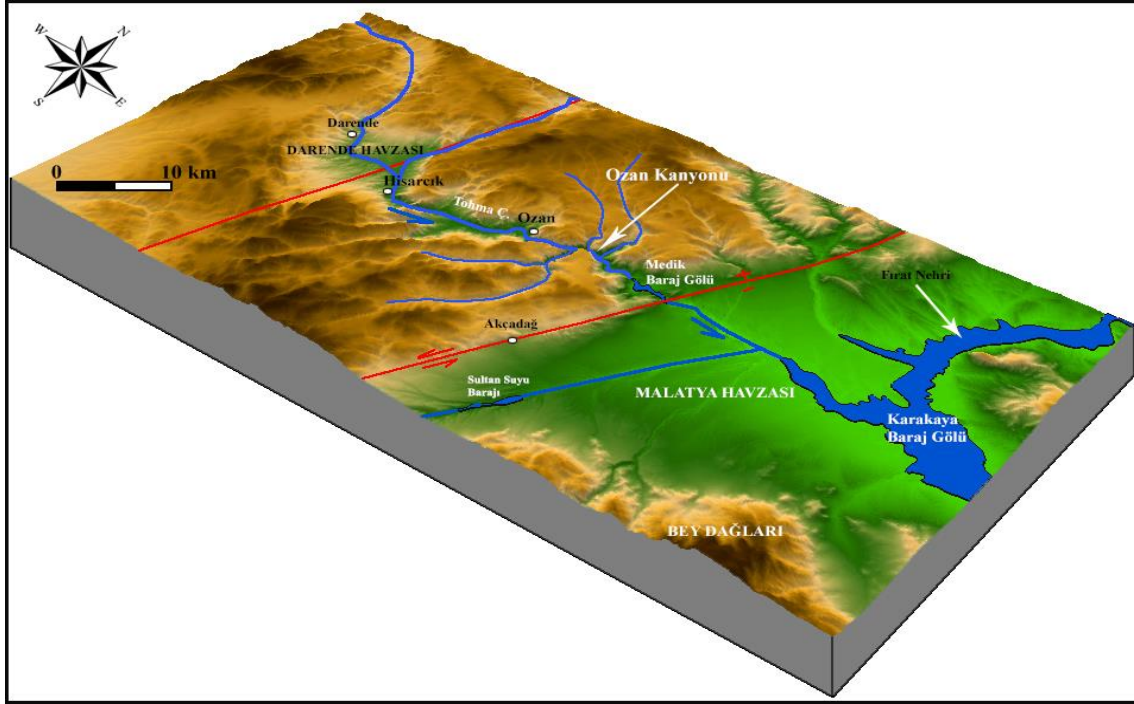
Muratlı formasyonu: Oligosen'e ait bu birim gri-bej-beyaz renkli, orta-kalın tabakalı, yer yer masif görünümlü, sert-çok sert, bazı düzeylerde çatlaklı, kısmen de kırıntılı killi kireçtaşlarından oluşur (Gedik, 2010). Araştırma sahasının güney kesiminde parçalar halinde izlenir (Şekil 2).

Tahtalıtepe formasyonu: Alt Miyosen'e tarihlenen bu birim alttan üste doğru kumlu kalker-killi kalker-şeyl, kumtaşı-kumlu kalker, killi kalker, şeyl-killi kalker, gözenekli kalkerlerden oluşur (Akkuş, 1971; Ayan ve Bulut, 1964). Birim Tohma formasyonu üzerine diskordans olarak gelmekte ve kalınlıkları 10-100 cm arasında değişen yatay tabakalardan oluşmaktadır. Birim araştırma sahasının kuzey kesiminde parçalar halinde izlenmektedir (Şekil 2; Şekil 3E).

Kuvaterner alüvyonları: Bu birim, boğaz çıkışında pekişmemiş eski çakıllı depolardan ve vadi tabanının genişlediği kesimlerde yeni alüvyonlardan oluşur (Şekil 2; Şekil 3F).

3.1.1. Neotektonik Hareketler

Bölgede Neotektonik dönem, Orta Miyosen'de Arap ve Avrasya levhalarının birbirine yaklaşması sırasında, son okyanusal kabuğun kaybolması ile başlamıştır (Şengör, 1980). Bu dönemde sıkışma rejiminin kontrolünde sol yanal atımlı Doğu Anadolu Fayı (DAF) oluşmuştur. Araştırma sahasının da üzerinde yer aldığı Malatya - Darende eşiği Malatya Fayı'na bağlı olarak halen yükselmektedir. Nitekim, Tohma Çayı sekilerinde yapılan kozmojenik bir tarihlendirme çalışmasında, sahanın Malatya Fayı'nın kontrolünde ortalama 96 ± 11 m/ milyon yıllık bir hızla yükseldiği belirlenmiştir (Sançar vd., 2019), (Şekil 4). Bu çalışmada ayrıca, Malatya Fayı boyunca son $1,4 \pm 0,1$ milyon yıl için, en az $1,0 \pm 0,01$ mm/yıl ve en çok $1,12 \pm 0,01$ mm/yıl yatay kayma hızı hesaplanmıştır (Sançar vd., 2019). Malatya - Darende eşiğini enine kesen Tohma Çayı sahadaki yükselmeye paralel olarak yatağına saplanmış ve boğaz antesedant bir özellik kazanmıştır.

Şekil 4. Hisarcık Boğazı ve Ozan Kanyonu'nun blok diyagramı.

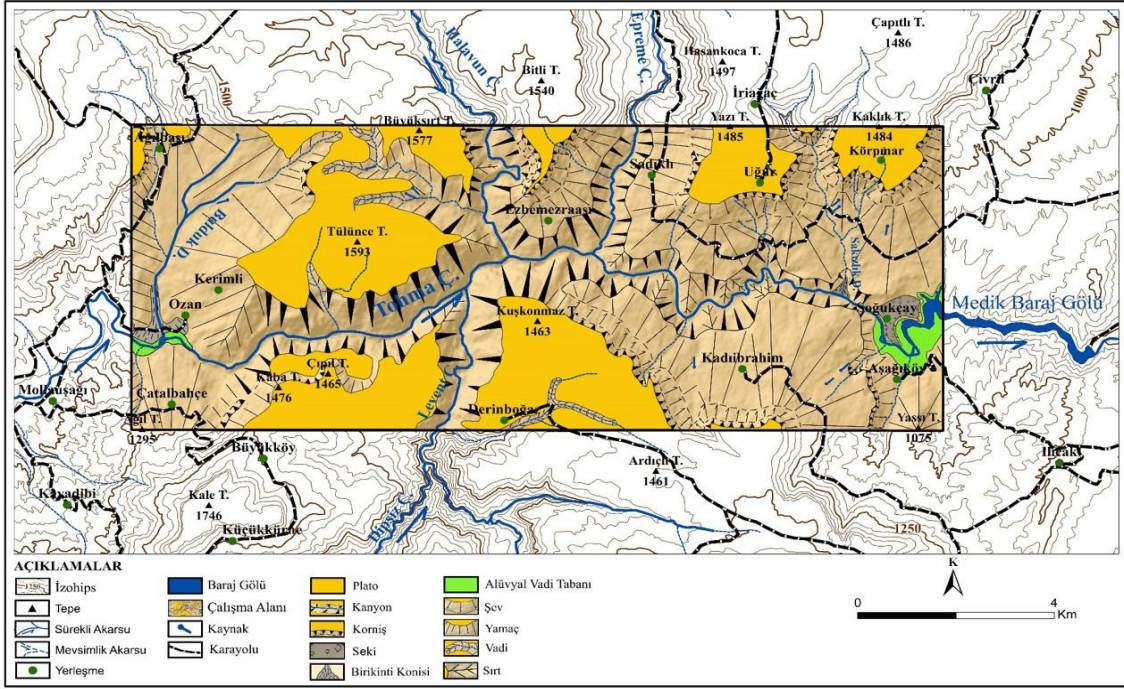
3.2. Jeomorfolojik Özellikler ve Jeomorfositler

Anakaya ve aşındırma etmen ve süreçlerinin değişen özelliklerine bağlı olarak sahada farklı yer şekilleri oluşmuştur. Bilindiği üzere, farklı litolojik özelliklere sahip kayalar benzer aşındırma etmenlerine karşı farklı direnç gösterirler. Buna karşılık, benzer özellikteki kayalar da farklı iklim bölgelerinde aşınmaya karşı farklı direnç gösterirler. Araştırma sahası ve çevresi yarı kurak bir iklime sahiptir. Sahada dirençli ve az dirençli Eosen tabakaları yatay yapılı bir istif oluştururlar. Gerek Tohma Çayı ve gerekse yüzeysel akışa geçen yağmur suları anakayanın direnç farklarını ortaya çıkarmış ve başta Ozan Kanyonu olmak üzere, yatay yapıya ait özgün yer şekillerinin oluşmasına sebep olmuştur (Şekil 5; Şekil 6).

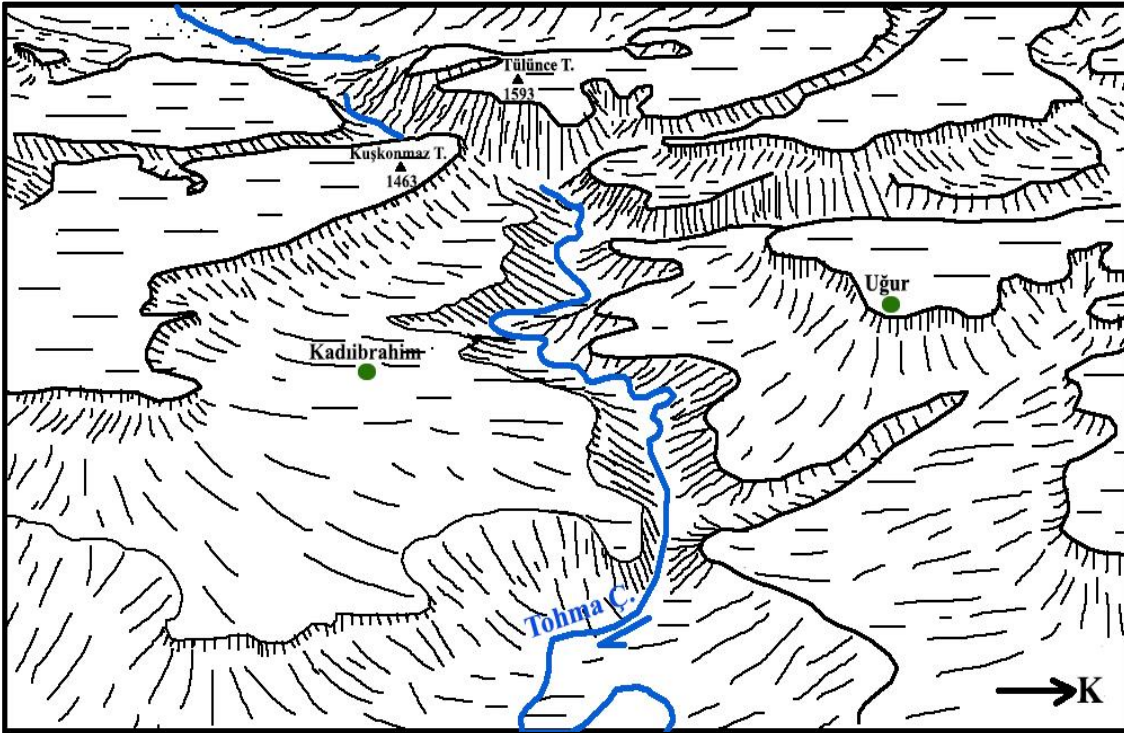
Ozan Kanyonu; batıda Ozan köyünden doğuda Soğukçay köylüne kadar 18 km uzunluğa sahiptir. Kanyonun genişliği 1-3 km arasında değişir. Vadinin enine profili kanyonun çıkışına doğru genişlemektedir (Şekil 7). Derinliği ise 700 m'yi geçer (Şekil 8A; 8B). Kanyon'un girişi (875 m) ile çıkışı (775 m) arasında yükselti farkı 100 m'dir. Ortalama yatak eğimi ise ‰ 5,1 kadardır.

Yapı platosu; yörede yatay yapılı Eosen arazileri Tohma Çayı ve kolları tarafından derin bir şekilde yarmış ve saha plato görüntüsü kazanmıştır. Plato yüzeyinde az dirençli malzemeler erozyonel süreçlerle sıyrılmış ve dirençli tabaka yüzeyleri topoğrafya yüzeyini oluşturmuştur (Şekil 8A).

Mesalar; çevresi akarsularla yarılmış, üstü düz ve kenarları dik masa biçimli şekillerdir. Sahada seçici aşındırmaya bağlı olarak çok güzel mesa örnekleri gelişmiştir (Şekil 8D). Bunların daha küçük boyutlu olanlarına şahit tepe denilmektedir.

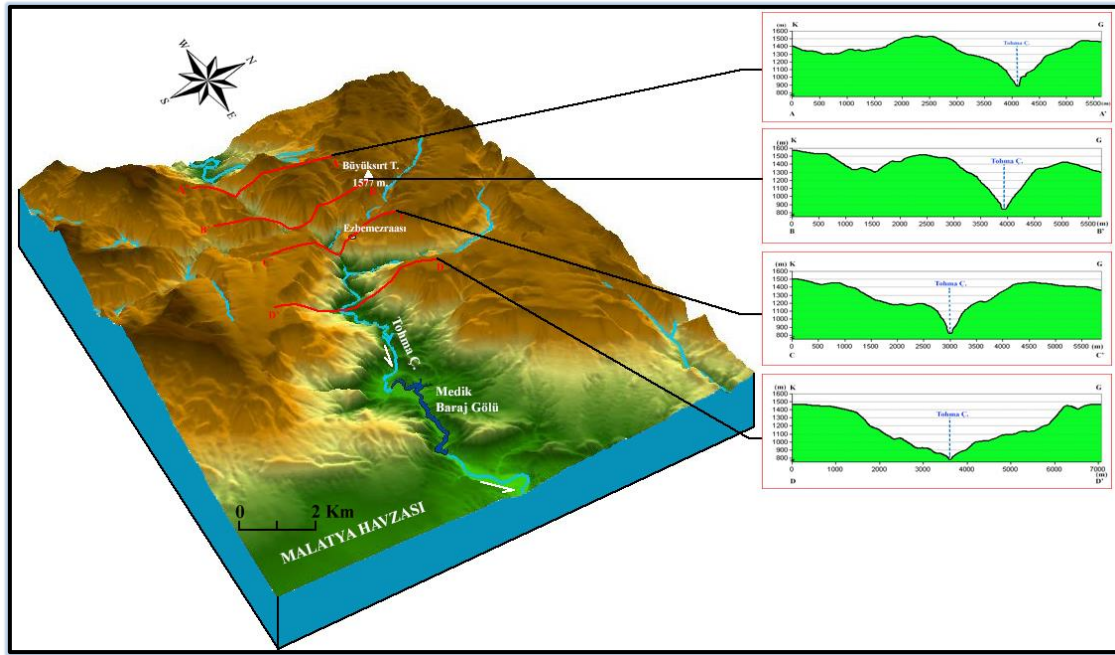
Şekil 5. Araştırma sahasının jeomorfoloji haritası.

Şekil 6. Eosen tabakaları içinde açılmış Ozan Kanyonu'nun genel görünümü (Ölçeksizdir).

Kornişler; yatay yapıları karakteristiktir. Dirençli tabakaların akarsularla yarılmasıyla oluşurlar. Sahada 900-1500 m'ler arasında izlenirler. Dik-duvar görünüşüne ve 5-50 m arasında değişen kalınlığa sahiptirler (Şekil 8C).

Şevler; kornişlerin önündeki daha az eğimli yamaçlardır. Kornişlere göre daha az dirençli kayalar üzerinde gelişirler (Şekil 8C).

Şekil 7. Ozan Kanyonu'nun enine profilleri.

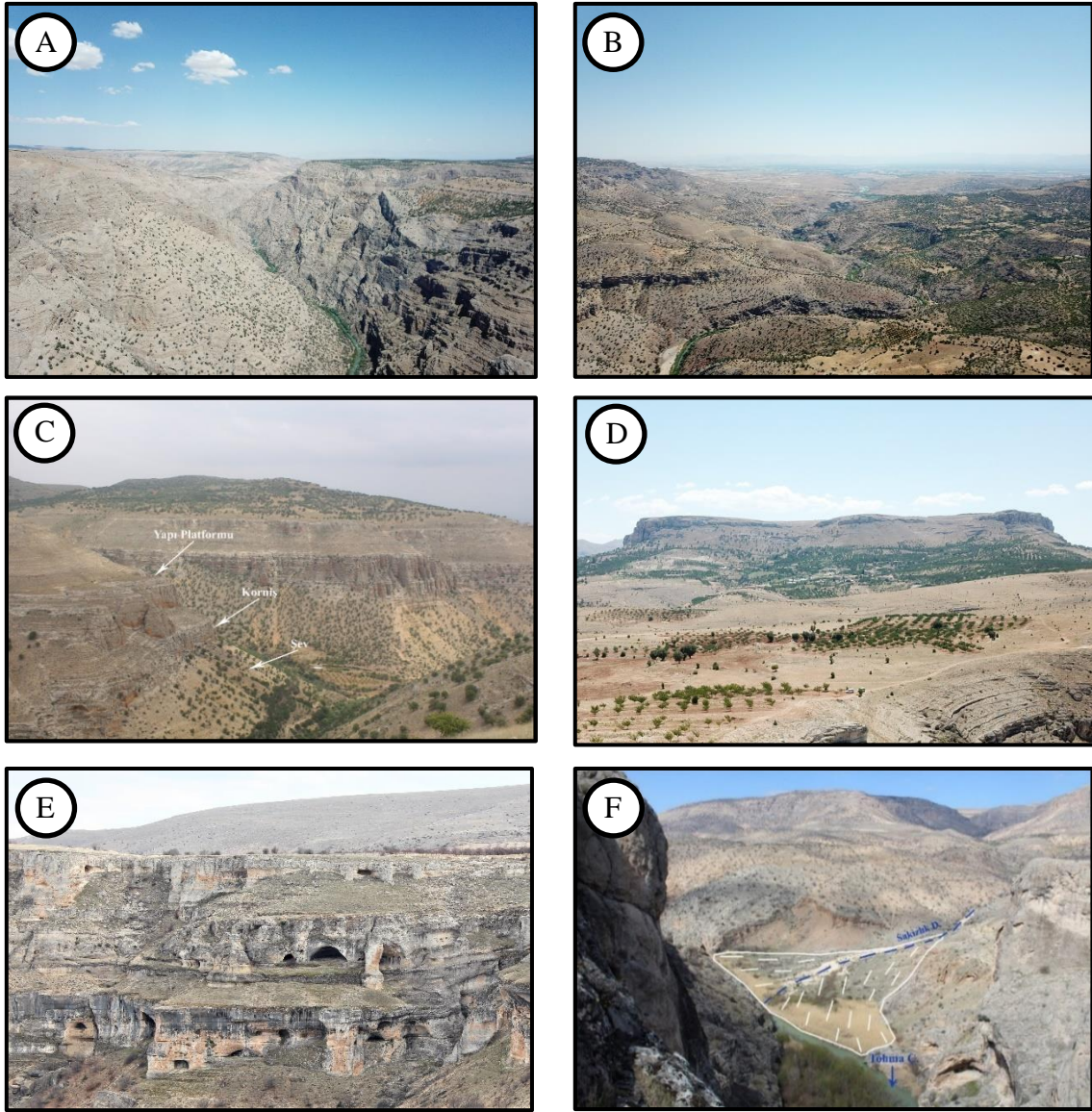
Yapı platformu; şevlerin önünde, dirençli tabakanın üzerindeki az dirençli malzemenin sıyrıldığı sahanlık şeklindeki yapısal düzlüklerdir (Şekil 8C).

Mağaralar; kanyon boyunca kornişlerin cephesinde ve genellikle yan yana bulunurlar. Yerel iklim şartlarının kontrolünde uygun litolojik özelliklerin görüldüğü kısımlarda gelişirler. Kornişlerin cepheleri bitki ve toprak örtüsünden yoksundur. Bu nedenle dış etmenlerle kolayca günlenmeye uğrarlar ve karstlaşma süreçleriyle gelişirler. Bazıları yan taraflarından birbiriyle birleşmiş ve ağız kısımları genişleşmişlerdir. İçe doğru fazla ilerlemezler. Genellikle uzunlukları birkaç metre ile sınırlıdır. (Şekil 8E). Bu mağaralardan ulaşımı kolay ve iç alanları geniş olanlar hayvan ahır olarak kullanılmaktadır. Ayrıca, kalker kayalıkların üzerinde kimyasal çözülme süreçleriyle lapyta oluşumlarına da rastlanır.

Gömük menderesler; akarsu aşındırma şekillerinin en göze çarpanlarından biridir. Vadi tabanında menderesler çizerek akan Tohma Çayı'nın sahanın yükselmesi sırasında yatağına gömülmesiyle oluşmuşlardır. Bu nedenle "saplanmış gömük menderes" özelliği gösterirler.

Akarsu sekileri; vadi boyunca dikkat çeken şekil gruplarından biridir. Sahanın tektonik yükselmesi ve akarsuyun aşındırma gücündeki değişmeye bağlı olarak oluşmuşlardır. Vadi içinde daha çok omuz düzlükleri şeklinde izlenirler. Tohma Çayı'nın Malatya Havzası'na açıldığı Soğukçay köyü civarında, vadi tabanından 20 m yüksekte akarsu seki dolgularına rastlanır (Şekil 5).

Birikinti konileri; akarsu biriktirme şekillerinin en bilinenlerinden biridir. Tohma Çayı'na katılan akarsuların ağız kısımlarında görülürler. Birikinti konisinin geliştiği kesimlerde ana akarsu yamacın karşı tarafına doğru itilmiştir (Şekil 5). Bunlardan iki tanesi önemlidir. Bunlardan kanyonun girişindeki Bulduk deresi konisi ile çıkışındaki Sakızlık deresi konisi nispeten geniş alanlıdır ve üzerleri tarım alanı olarak değerlendirilir (Şekil 8F).

Şekil 8. Ozan Kanyonu içinde izlenen yer şekilleri. A) Tohma Çayı'nın oluşturduğu boğaz şeklinli vadi ve çevresindeki plato düzlükleri. B) Tohma Çayı'nın Eosen tabakalarını yararak oluşturduğu kanyon vadi. C) Kanyon içinde izlenen korniş, şev ve yapı platformu şekilleri. D) Yatay yapının tipik şekillerinden mesalara ait bir görüntü. E) Kanyonun yamaçlarında gelişmiş mağaralar. F) Kanyon içindeki Sakızlık deresi birikinti konisi.

3.3. Jeomorfolojik Gelişim

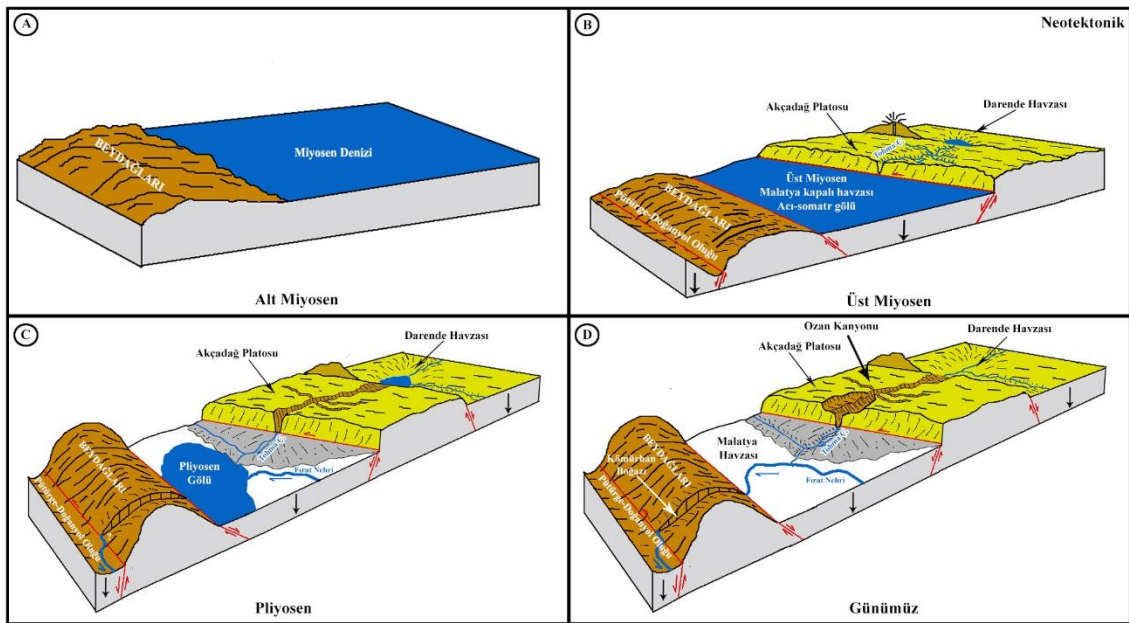
Ozan Kanyonu ve yakın çevresi Doğu Toros dağ kuşağı üzerinde yer alır. Sahada temeli oluşturan Üst Jura-Alt Kretase yaşlı kireçtaşları sığ ve duraylı bir ortamda çökelmiştir (Akkuş, 1971). Bu birim Alpin orojenik hareketlerden etkilenmiş ve doğu-batı eksenli olarak kıvrılmıştır (Ayan ve Bulut, 1964). Bu birimi ofiyolitler, onları da Ulupınar formasyonuna ait çökel kayalar örtmüştür. Üst Kretase sonlarında bölge bütünüyle kara durumuna geçmiştir (Akkuş, 1971).

Paleosen boyunca bölge kara durumunda kalmış, ancak Eosen'de yeniden transgresyona uğramıştır. Sığ denizel ortamda taban konglomeralarıyla başlayan istif üste doğru kumtaşı,

kiltaşı ve kireçtaşı şeklinde devam etmiştir (Örçen, 1986). Yörede Eosen tortullarının yatay durumlarını koruyor olması bölgede Pireniyen orojenik fazının sakin geçtiği şeklinde yorumlanmıştır (Ayan ve Bulut, 1964). Bölge Bartoniye'de (Orta Eosen) yeniden kara durumuna geçmiştir (Akkuş, 1971); ancak Alt Miyosen'de tekrar transgresyona uğramıştır (Sevimli, 2009), (Şekil 9A).

Bölgede etkili olan sıkışma rejiminin kontrolünde son okyanusal kabuğun Orta Miyosen'de kaybolması ile Neotektonik döneme geçilmiştir (Şengör, 1980). Miyosen sonlarına doğru araştırma sahası kara durumuna geçmiş ve ilksel eğime bağlı olarak Alt Miyosen dolguları üzerinde akarsu şebekesi kurulmuştur (Şekil 9B). Buna karşılık, Doğu Anadolu Fayı (DAF) ile bağlantılı olarak araştırma sahasının doğusundaki Malatya Havzası çökmüş ve saha acı-somatr bir göl tarafından işgal edilmiştir (Atalay, 2017). Öte yandan Darende - Malatya eşiğinin yükselmesi nedeniyle sahanın batısındaki Darende Havzası da şekillenmeye başlamıştır (Şekil 9B).

Araştırma sahası Pliyo-Kuvaterner boyunca yükselmeye devam etmiş, Tohma Çayı da yatağına saplanarak Hisarcık Boğazı'nı ve devamındaki Ozan Kanyonu'nu oluşturmuştur. Bu dönemde akarsu getirdiği malzemeleri Malatya Havzası'nın batı kesiminde biriktirmiştir (Şekil 9C). Kuvaterner başlarında Malatya Havzası Fırat Nehri tarafından kapılarak dış drenaja bağlanmış (Atalay, 2017) ve bugünkü akarsu şebekesi büyük kısmıyla ortaya çıkmıştır (Şekil 9D).

Şekil 9. Ozan Kanyonu'nun jeomorfolojik gelişimini gösteren blok diyagram.

SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Malatya - Darende eşiği Miyosen sonlarına doğru Neotektonik hareketlerle yükselmiş ve kara durumuna geçmiştir. Miyosen dolguları üzerinde konsekant olarak kurulan Tohma Çayı zamanla örtü birimlerini yararak temeli oluşturan Üst Kretase ofiyolitlerine ve Üst Jura-Alt Kretase kireçtaşlarına saplanmıştır. Böylece epijenik karakterli Hisarcık Boğazı oluşmuştur. Sahanın Pliyo-Kuvaterner boyunca yükselmeye devam etmesi boğaza antesedant bir özellik kazandırmıştır.

Hisarcık Boğazı'nın doğu yarısı yörede geniş yayılış gösteren yatay yapılı Eosen tabakaları içinde açılmıştır. Bu kesimde boğaz akarsuyun seçici aşındırması nedeniyle kanyon görüntüsü kazanmıştır. Sahada ayrıca yapı platosu, yapı platformu, mesa, korniş, şev, birikinti konisi, akarsu sekisi, mağara ve lapyra gibi farklı boyut ve özellikte yer şekillerine rastlanır. Bu şekillerden bazıları yüksek albenili jeomorfofit özelliği taşımaktadır. Bunların koruma –kullanma ilkesine bağlı kalınarak turizm amaçlı kullanımları mümkündür.

Ozan Kanyonu ve çevresi yüksek turistik albenili yer şekilleri yanında, su sporları ve kaya tırmanışı gibi sportif etkinlikler için de uygundur. Araştırma sahası, yaklaşık 10 km güneyinde yer alan ve benzer özellikleri ile turistik bir destinasyona dönüşmeye başlayan Levent Vadisi'yle birlikte pazarlanabilirse, yörenin turizm pastasından alacağı pay daha da büyüyecektir. Böylece, şimdiye kadar yerel halk için fazla bir anlam taşımayan çıplak kayalıklar ekonomik bir değere dönüşecek ve kırsal kalkınmaya katkı yapacaktır.

KAYNAKÇA

- Akkan, E. (1996). Şahinkaya Yarmavadisi. *Ankara Üniversitesi, Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 271-296.
- Akbulut, G. ve Ünsal, Ö. (2012). Levent Vadisi'nin (Malatya) Jeopark ve Jeoturizm Potansiyeli. *I. Ulusal Coğrafya Sempozyumu*, 28-30.
- Akkuş, M.F. (1971). Darende-Balaban Havzasının Jeolojik ve Stratigrafik İncelemesi. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, 76: 1-60.
- Ardos, M. (1979). *Türkiye Jeomorfolojisinde Neotektonik*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları.
- Atalay, İ. (2017). *Türkiye Jeomorfolojisi*. İzmir: Meta Basım Matbaacılık Hizmetleri.
- Ayan, T. ve Bulut, C. (1964). Balaban, Yazıhan, Kurşunlu ve Levent Bucakları (Malatya) Arasındaki Alanın Genel Jeolojisi. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, 62: 58-71.
- Aylar, F. ve Çoban, A. (2006). İncesu Yarmavadisi (Çorum-Ortaköy). *Marmara Coğrafya Dergisi*, 14: 121-136
- Božić, S. and Tomić, N. (2015). Canyons and Gorges As Potential Geotourism Destinations In Serbia: Comparative Analysis From Two Perspectives–General Geotourists and Pure Geotourists'. *Open Geosciences*, 7 (1): 531-546.
- Elibüyük, M. (1978). Malatya Çevresinde Coğrafi Olayların Kartografik Çizimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Ankara.
- Erinç, S. (2010). *Jeomorfoloji I*. İstanbul: Der Yayınları.
- Gedik, F. (2010). Malatya Havzasındaki Sığ Denizel Sedimanların Oligo-Miyosen Bentik Foraminifer Tanımlaması ve Biyostratigrafisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Günek, H. (1995). Darende Ovası ve Gürün Çevresinin Fiziki Coğrafyası, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Gürgöze, S. (2016). Ozan Kanyonunun (Malatya) Jeomorfolojisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Gürgöze, S. ve Uzun, A. (2017). "Ozan Kanyonu'nun (Malatya) Jeomorfolojisi", Uluslararası Jeomorfoloji Sempozyumu 12-14 Ekim 2017, Bildiriler Kitabı: 125-126, Elazığ.
- İbret, B. Ü. ve Cansız, E. (2016). Kanyon Turizmi ve Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi Gereken Bir Yöre: Küre- Ersizlerdere- Karacehennem Kanyonu. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 107-117.
- Örçen, S. (1986). Medik-Ebreme (KB Malatya) Dolayının Biyostratigrafisi ve Paleontolojisi. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, 105/106: 36-69.
- Özçelik, O. (1992). Levent (Akçadağ-Malatya) Kuzeybatısında Ulupınar Formasyonunun (Maestrihtiyen) Organik Fasiyes İncelemeleri. *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, 41: 63-65.
- Özçelik, O. ve Altunsoy, M. (1993). Levent (Akçadağ-Malatya) Kuzeybatısında Ulupınar Formasyonu (Üst Kretase) Kumtaşlarının Petrofasiyes Özellikleri. *Jeoloji Mühendisliği Dergisi*, 42: 15-20.
- Özdemir, M.A. ve Tonbul, S. (1996). "Kömürhan Boğazı (Malatya-Elazığ)". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8(1): 239-262.
- Sançar, T., Zabcı, C., Akçar, N., Karabacak, V., Yeşilyurt, S., Yazıcı, M., Serdar Akyüz, H., Öztüfekçi Önal, A., Ivy-Ochs, S., Christl, M. and Vockenhuber, C. (2019). Geodynamic Importance Of The Strike-Slip Faults At The Eastern Part Of The Anatolian Scholle: Inferences From The Uplift and Slip Rate Of The Malatya Fault (Malatya-Ovacık Fault Zone, Eastern Turkey). *Journal of Asian Earth Sciences* (2019), doi: <https://doi.org/10.1016/j.jseaes.2019.104091>.
- Sevimli, U.İ. (2009). Yazlıhan (Malatya) Batısının Tektono-Stratigrafisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Solak, S., Ünlügenç, U. ve Akınca, A.C. (2016). Levent (Akçadağ-Malatya) Bölgesinin Tektono-Stratigrafisi. *Çukurova Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 31(2): 379-390.
- Şengör, A.M.C. (1980). *Türkiye'nin Neotektoniğinin Esasları*. TSK Konferansı Serisi, No: 2, Ankara.
- Uzun, A. (1993). Nişantaşı Yarmavadisi (Bayburt). *Türk Coğrafya Dergisi*, 28: 165-179.
- Yalçınlar, İ. (1996). *Strüktürel Jeomorfoloji, Cilt: 1, Genişletilmiş 4. Baskı*. Konya: Öz Eğitim Yayınları.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 129-147

Geliş/Submitted/ Отправлено: 06.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 15.12.2020

Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47422

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Arş. Gör. Dr. Öznur YEMEZ

Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye
oznuryemez@gmail.com

 ORCID 0000-0002-1102-7407

BEYAZ GELİNLİK (1989) FİLMİNDE ÖZNEL AŞK YAŞANTISININ ANALİZİ: SAPLANTILI AŞK VE KİŞİLİK ORGANİZASYONU İLİŞKİSİ¹

THE ANALYSIS OF SUBJECTIVE LOVE EXPERIENCE IN THE MOVIE *NOCE BLANCHE* (1989): THE RELATIONSHIP BETWEEN OBSESSIVE LOVE AND PERSONALITY ORGANIZATION

Öz: Bu çalışma, başrollerini Vanessa Paradis ve Bruno Cremer'in üstlendiği Fransız filmi *Noce Blanche*'i (*Beyaz Gelinlik*) saplantılı aşk ve kişilik organizasyonu bakımından irdelemektedir. Lise öğrencisinin felsefe öğretmeniyle yakınlaşmasının saplantılı aşka evrilmesini konu edinen anlatı, öznenin kişilik yapısıyla aşk yaşantısının doğrudan ilişkili olduğunu açığa vurmaktadır. Makale, öznel aşk deneyiminin kişilik bozukluğundan bağımsız gerçekleşemeyeceğini ve hastalıklı tutkunun çocukluk yaşantılarına uzanan yetişkinlik nevrozundan kaynaklanabileceğini ortaya koyarak karakterin ebeveynlerinin duygusal ihmal ve istismarına maruz kaldığı, tutarlı benlik algısı inşa edemediği, ötekiyle deneyimlediği sorunun çocukluk yaşantılarına dayandığını göstermektedir. Özgün değerden yoksun olan karakter, destek gördüğü öğretmene zorlanımlı bir bağımlılık duymuş ve bu durum yıkıcı bir hale evrilmiştir. Karakter tamamlanamamış Oedipus kompleksini öğretmeniyle tekrar deneyimlemiştir. Çalışma, sahip olamadığı babayı ötekinde kompanse etmeye

¹ **Cite as/Atıf:** Yemez, Ö. (2020). Beyaz Gelinlik (1989) Filminde Öznel Aşk Yaşantısının Analizi: Saplantılı Aşk ve Kişilik Organizasyonu İlişkisi. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 129-147. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47422>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

çalışan karakterin aşk yaşantısının patolojik hale dönüşmesinde çevresel faktörlerin etkisiyle latent durumdan sıyrılıp açığa çıkan genetik kökenli kişilik bozukluğunun etkili olduğunu ve mazoşist eğiliminden dolayı nesneyi kendini yok ederek ortadan kaldırmaya çalıştığını göstermeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: saplantılı aşk, kişilik organizasyonu, intihar, *Beyaz Gelinlik* (1989)

Abstract: This study analyses the French movie *Noce Blanche*, starring Vanessa Paradis and Bruno Cremer, in terms of the relationship between obsessive love and personality organization. The narrative centres around a high school student who becomes obsessed with her philosophy teacher. The paper reveals that the personality organization of the subject and the subjective experience of love are interrelated and love cannot occur independently of a personality disorder. It reveals that the character is subjected to emotional neglect and abuse of her parents and cannot build a consistent sense of self. The problem she experiences with the other is thus based on her experiences with the family. Lacking a unique sense of self-worth, the character feels a compulsive addiction to her teacher which turns into a destructive form, and re-experiences the Oedipus complex with him. The study suggests that the character, who desires to compensate the ideal father in the other, is afflicted with a genetic personality disorder that emerges due to environmental factors and because of her masochistic tendency, destroys the object through destroying herself.

Keywords: obsessive love, personality organization, suicide, *Noce Blanche* (1989)

GİRİŞ

*Sevgilim,
ecza dolabının raflarında bekle beni
bir tüp diş macunu, bir şişe siyanür
ve zambak kokulu sabunlar*

Akgün Akova

Psikanalizin yapıcı bir yönü de kıyıda köşede kalmış, toplumsal önyargıların kurbanı olarak dışlanmış karakterlerin eylemlerinin ve davranışlarının ardına gizlenmiş asıl sebepleri gün ışığına çıkartarak onların salt kötü ya da aykırı olarak tanımlanmasının önüne geçebilmektir. Böylece yazında örtük okuyucuların, sinematik anlatılarda ise örtük izleyicinin kimi zaman antipati duyduğu ve sıklıkla kötü karakter olarak gördüğü kişilerin iç dünyasında olup bitenleri ve arka planda kalmış ve yazar ya da yönetmen tarafından daha ziyade okuyucu/izleyicinin hayal gücüne bırakılmış olan gizli gerçekleri su yüzeyine çıkararak okuyucunun/izleyicinin bakış açısını yönlendirmeye ya da bilincindeki karakter imagosunu yönetmeye ve yeniden yapılandırmaya çalışır. Anlatı içerisinde kolektif bilinçdışındaki mevcut imgelerin negatif aktarımının yapıldığı karakterlere bakış açısında revizyon yaşanır ve böylece, ihmal edilmiş olsa bile, içeriden bir bakış açısı kazandırılır. Psikanaliz bu açıdan bir nevi hikâye anlatıcılığıdır ya da

Lacan'a atıfla dile getirmek gerekirse simgeyi simgeleştirmektir; kendini anlamlandıramamış, ifade edememiş, etme imkânı bulamamış ya da tanınmamış karakterlerin, eylemlerini haklı çıkarmaya çalışma amacı gütmeksizin, dili ve kelamı olur; onun yerine hikâyesini ele alır ve anlatır. Bu bağlamda yazınsal ya da sinematik anlatıların karakterlerin "psişe'lerini ortaya koyan ve onların bilinçdışı arzu, kaygı, ya da çözümlenememiş duygularını, suçluluk ya da kırıl-ganlıklarını, iç çatışmalarını ele veren öğeler" (Çıraklı, 2017: vii-viii) içerdiğini dile getirmek yerinde olur. Özellikle, görünen yüzü ile içsel deneyimi arasında fark olan karakterler, örneğin sadist ya da aykırı görüntüsünün altında örtülü bir mazoşizm deneyimleyenler, bu açıdan incelenebilir. Bu tip karakterler duygudurumunu yönetmekte tekrar eden bir başarısızlık yaşar ve kurgusal dünyadaki sosyoekonomik ve psikososyal şartların kurbanı olarak belirir. Bu çalışma, bu tip bir kadın karakteri ele almakta ve kişilik organizasyonunun yaşadığı aşk biçimini nasıl şekillendirdiğini ve bu durumun kişilerarası ilişkilerine ve benliğine nasıl etki ettiğini analiz etmektedir. Başlıktan da anlaşılabilirliği gibi, 1989 yılında gösterime giren Fransız dram filmi *Noce Blanche (Beyaz Gelinlik)* her ne kadar başkarakter Mathilde'yi doğrudan imlese bile aslında saplantılı aşkla bağlı olduğu öğretmeni François'ın hikâyesidir; Mathilde sadece François'ın hayatındaki yeri ve önemi açısından ele alınmış ve daha çok gölgede kalmıştır². Bu bağlamda, sinematik anlatı Mathilde'nin kendisinden ziyade Mathilde'nin François'ın yaşamındaki dönemsel varlığına odaklanmıştır. Bu çalışmanın amacı ise Mathilde'nin davranış örüntüsünün öznenin benliği ve öteki bağlamında ayrıntılı analizini yapmak, davranışlarının altında yatan asıl güdüyü irdelemek, patolojik bir hale dönüşen ve anlatı sonunda intiharına yol açan saplantısının ve takıntılı aşkının doğasını ele alarak yıkıcı bir bağımlılık duyduğu öğretmeninin ve eşinin hayatlarını mahveden kötü kadın (sinematik olarak ifade etmek gerekirse femme fatale) ya da dengesiz insan rolünden çıkartarak aslında onun sadece mevcut şartların ve bilinçdışının kurbanı olduğunu gösterebilmektir. Çalışma, Mathilde'nin aşk yaşantısının patolojik hale evrilmesini kendisi, ebeveynleri, erkek kardeşleri, François ve eşi Catherine ile ilişkileri bağlamında aşamalarıyla ele almaktadır. Mathilde'nin daha ziyade anneyle kurmakta başarısızlık yaşadığı bağ sebebiyle ötekiyle güvenli bir bağlanma inşa edemediğini, bu yüzden arzu nesnesine karşı genel olarak saplantılı bir tutum geliştirdiğini, nevrotik karakterinden ötürü kendini gerçekleştirmede ketlenmeler yaşantıladığını, babanın ihmalkâr davranışlarından dolayı kişilik bozukluğunun ortaya çıktığını ve bunun da kökeninin anneyle uzandığını göstermeyi amaçlamaktadır.

1. Teorik Arka Plan: Saplantılı Karakter, Kişilik Organizasyonu ve Aşk Yaşantısı

Arzu nesnesinin özne tarafından içselleştirilmesi ya da ötekiyle aşırı bir özdeşleşim yaşama eylemi, durumu ve süreci olarak da tanımlanabilecek olan aşk öznel bir yaşantıdır ve öznenin kişiliğine, karakterine ve duygudurumuna göre şekillenmektedir. Bu açıdan özneye bağlı olarak çeşitli aşk yaşantılarının ortaya çıktığını belirtmek gerekir. Aşk kendi içinde belli bir iç dinamiği, tarihi ve belleği olan tutarlı bir öznel yaşantı olsa bile zaman zaman öznenin öznelliğini kaybetmesine yol açacak bir patolojiye de evrilebilmektedir. Öznenin nesneyle ilişki-

² Bu durumda senarist ve yönetmenin erkek olmasının etkisi büyüktür. Erkek gözünden kadın karakter ele alınmış ve irdelenmiştir. Bu açıdan kadının erkek bir öznenin yaşamındaki yeri aktarılmış ve Mathilde bir nesne olarak temsil edilmiştir denilebilir.

sinin hastalıklı bir hale dönüştüğü aşk patolojileri kendi içinde iki ana grupta ele alınmaktadır: birincil ve ikincil aşk patolojileri (Erol ve Sağır, 2017: 92). Birincil aşk patolojisi daha ziyade başka bir hastalık ya da bozukluğun bir semptomu olmaksızın ortaya çıkan gerçek ya da hayali bir ilişkiyi ya da aşkı imlerken ikincil aşk patolojisi bir hastalığa bağlı olarak (şizofreni, duygudurum bozuklukları ve bunlardan mütevellit ortaya çıkan manik atakların sonucu yaşanan erotomania gibi sanrı bozuklukları) gelişen bir durumdur. Patolojik aşk yaşantılarının en ayırt edici özelliği ben ya da ötekinin manipüle edilmesine zemin hazırlayan zehirli bir ilişki biçimine dönüşmesi ve öznel gerçekliğin dış gerçeklikten bağımsız bir şekilde kurulmasına yol açabilmesidir. İlişkilerde manipülasyon çoğunlukla kendini “başkasının davranışını etkilemek ve karşındakinin davranışını kontrol etmek” (Eryorulmaz, 2018: 51) biçiminde ele vermektedir. Öznenin nesneyi/ötekini kontrol etme ve tanımlama eylemleri üzerinden kendini erkek ya da kadın kimlikleri üzerinden gerçekleştirme ya da özneliğini inşa etme olarak da yorumlanabilecek bu davranış daha ziyade nesnenin, kimi zaman da öznenin, kendi içinde bütünlüğünü yok etmeyle ve benlik algısının zedelenmesiyle sonuçlanabilmektedir. İkili ilişkilerde bilinçli ya da bilinçsiz yapılan ve tekrar eden bir örüntü haline dönüşmüş herhangi bir manipülatif davranış ya da eylem sıklıkla taraflardan birinde ya da kimi zaman her ikisinde de mevcut olan adı konulmuş ya da henüz kategorize edilmemiş kişilik ya da duygudurum bozukluklarıyla tanımlanabilir. Kabaca “her birey için değişen davranış, tutum, düşünce, yaşam, iletişim kurma tarzı ve uyum özellikleri” (Erol ve Sağır, 2017: 100) olarak tanımlanan ve “ayırt edici, tutarlı ve kalıtsal” (Sayar, 2018: 95-96) olması bakımından kendini ele veren kişilik organizasyonunu oluşturan ve nesne ilişkilerine etki eden davranış örüntüleri öznenin dış dünya ve iç dünya ile olan etkileşimini yöneterek kendisi ve ötekiyle olan ilişkilerini algılama ve yaşantılama eylemlerini etkilemektedir. Bu bağlamda ben ve ötekinin deneyimlediği patolojik aşk yaşantıları çoğunlukla bir kişilik örüntüsüne bağlı olarak baş göstermektedir. Bununla birlikte, birbiriyle uyumlu olan ya da daha ziyade birbirine karşı konulmaz bir çekim ya da bağımlılık hisseden kişilik tipleri de vardır. Arzu nesnesini aşırı idealize ve romantize etmesiyle bilinen borderline (sınırdaki kişilik) özneler genellikle narsistik kişilik tiplerine sahip ötekinin tutulurlar. Bağımlı kişilik tipine sahip özne de çoğunlukla antisosyal kişilik bozukluğu geliştirmiş ötekini amansızca cezbeder ve etkisini altına alır. Bu tip kişilik organizasyonuna sahip ben ve öteki birbirilerine bağımlı bir yapı oluşturabilir; aşkı ve ötekinin yaşam üslubu ve sevme eylemlerini deneyimleme ve algılama biçimleri buna bağlı olarak şekillenebilir. Bunun yanı sıra, aynı olayları kısır bir döngüde tekrar tekrar yaşama özelliğinin ağır bastığı patolojik aşklarda taraflardan biri görece daha sağlıklı ya da normal olabilir, ancak ötekinin kişilik organizasyonu sebebiyle aşk yaşantısı olumsuz bir seyir alabilir. Böylece ben ve ötekinin oynadığı kurban ya da kurtarıcı, mağdur ya da zalim rolleri sürekli değişkenlik gösterir.

Öznel aşk yaşantısını yöneten en önemli faktör bebeklik döneminde temeli atılan ve bağlanma figürü ya da destekleyici figürle³ kurulan ya da kurulamayan bağ aracılığıyla perçin-

³ Bowlby (2014) bağlayıcı ve destekleyici figür arasındaki farkı şu şekilde dile getirmektedir: “Gelgelelim, kişi büyürken bağlanma davranışını anne ya da ikame anne gibi davranan figürler dışındaki kişilere de yönlendirdiği için hususi olarak ebeveyn-çocuk ilişkisine bağlı olmayan bazı terimler de kullanabilir. Burada bağlanma davranışının yönlendirildiği kişiyi ifade etmek için “bağlanma figürü” ve “destekleyici figür” terimleri kullanılmıştır” (43).

leşen karakter yapılanmasıdır. Bu bakımdan öznenin ergenlik ve yetişkinlik dönemlerinde ötekiyle olan ilişkisi bebeklik dönemi süresince anne figürüyle ya da anne ikamesiyle⁴ olan ilişkisinin birebir tekrarıdır. Henüz rahimdeyken başlayan ve bebeğin dünyaya gelmesiyle devam eden, anne figürü ya da ikamesiyle kurulan ya da kurulmakta başarısızlık yaşanan bu duygusal ve fiziksel bağa göre çeşitli bağlanma tarzları ve karakter tipleri oluşur. “Uyum sağlama ve önemseme” (Cori, 2018: 72) üzerine kurulan bu bağlar kendi içinde güvenli ve güvensiz ya da kaygılı bağlanma olarak iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Güvenli bağlanma deneyimleyen bebekler ve çocuklar ileride duygularını daha iyi ifade eden ve anlamlandıran, ben ve ötekinin sınırlarını çizmekte ve ayırt etmekte sorun yaşamayan, kişilerarası ilişkileri ve etkileşimi görece daha güvenli bir zemin üzerine kurulan dışadönük ve dengeli tipler olarak yaşamlarına devam etmektedir ve bu durum “çocuğun bağlanma figürlerinin desteğine ve ulaşılabilir olmalarına duyduğu güvenin stabil ve kendine güvenen bir kişilik oluşturmasında başat bir rol oynadığını” (Bowlby, 2014: 393) göstermektedir. Güvensiz ya da kaygılı bağlanma sorunu yaşayanlar ise daha ziyade “duygusal soğuklukla, sosyal ilişkilerde zorlukla, dikkat bozukluklarıyla, başkalarının zihinlerini anlamada zorluk çekmeyle ve stresli durumlar karşısında tehlike altında kalmakla” (Cori, 2017: 75-76) mücadele etmektedirler. Bu tür güvensiz bağlanma sonucunda ortaya çıkan karakter tipleri kendi içerisinde dört ana gruba ayrılmaktadır: “kendi kendine yeten tip, saplantılı tip, bakıcı tarzı ve düzensiz tarz” (Cori, 2017: 79-83). Yetişkinlikte kendi kendine yeten tipler çoğunlukla çocukluk ve bebeklik dönemlerinde anne tarafından reddedilen, annenin duygusal ihmeline maruz kalan ve bunun sonucunda “ilişkilerde ihtiyaç duymanın nafile ya da tehlikeli olduğunu” (Cori, 2017: 78-79) öğrenen ve bunu içselleştirerek ikili ilişkilerine uygulayan tiplerdir. Anne figüründen yoksun olmayan bu tiplerin kimi zaman asıl sorunu daha ziyade “annenin fiziksel olarak mevcut olması ama “duygusal” olarak çocuğun ihtiyaçlarını karşılayamamasıdır; bedenen orda bulunmasına rağmen çocuğun bakım görme isteğine yanıt vermemesidir” (Bowlby, 2014: 44). Jung’a atıfla dile getirmek gerekirse, bu tipler içedönük olarak tabir edilen özneler halinde yaşamlarına devam etmektedirler. Ötekinden bir şey istemeyen ya da beklemeyen, duygularını devamlı bastıran, ben ve ötekinin duygularını anlamakta ve yorumlamakta zorlanan, ötekiye bağlanmaktan korkan ve bağlanma ihtiyaçlarını yadsıyan, kimseyle yakınlaşmayan ve başkalarının yakınlaşma çabalarını reddeden, acı çekmekten korktuğu için sadece kendine yetmeye çalışan tipler halinde hayatlarını sürdürmektedirler. Güvensiz bağlanma sonucunda ortaya çıkan bir diğer tip ise saplantılı tiptir. Saplantılı tipte en büyük korku bağlanılan figürün çekip gidebilecek olmasıdır⁵. Bebeklik ve çocukluk döneminde anne figürünün ya da ikamesinin güvenli bağlanma oluşumuna aracılık edecek kadar ihtiyaçlara dönüt vermemesiyle ortaya çıkan bu tipte annenin bir görünüp, bir yok olmasından dolayı özne “çok talepkâr olmak ve annelerine yapışmak ile düşmanca davranışlarda bulunmak arasında gidip geliyorlar” (Cori, 2017: 81). Bunun sonucunda yetişkinlikte arzu nesnesiyle saplantılı bir ilişki yaşayan özne ötekinin terk edecek olması korkusuyla sürekli tetikte olma, ötekinin bağlı-

⁴ Bowlby (2014) anne figürü ve anne ikamesi arasındaki temel farkı şöyle açıklamaktadır: ““Anne figürü” ifadesiyle çocuğun bağlanma davranışını öncelikli olarak yönlendirdiği kişi, “ikame anne” ifadesiyle ise çocuğun bu davranışını geçici olarak yönlendirmek istediği kişi kastedilmiştir” (43).

⁵ Cori (2017) saplantılı ve kendi kendine yeten tip arasındaki farkı şöyle açıklamaktadır: “Tabii, kendine yeten tipteki kişi de terk edilmekten korkar ama kendisine ilişkin önemi abartma izni vermez, o yüzden de kendisini koruyabilir” (81).

lığını kontrol etme ve sınama, onu elinde tutmak için duygu sömürüsü yapma, bekledikleri gerçekleşmeyince cezalandırmada bulunma ve duygusal ihtiyaçları karşılanmayınca öfke atakları geçirme gibi davranış örüntüleri sergilemektedir. Bununla birlikte, yetişkinlikte özne iki uç arasında gidip gelen davranış biçimleri de sergileyebilir: duygularını bastırma/yadsıma ve duygularının içinde boğulma ya da kendine yeten tip izlenimi verip bağımlılık sergileme. Bir diğer tip olan bakıcı tarzında ise kendi ihtiyaçlarını görmezden gelip sadece ötekine odaklanan bir nesne ya da anne-çocuk ilişkisinden bahsedilebilir. Böyle durumlarda ebeveynler “çocuğunu bir çocuk değil de ebeveyn gibi davranmaya teşvik eder, izin verir ya da zorlar. Bazen çocuk kendine, bazen da kardeşlerine bile ebeveynlik yapmak zorundadır” ve “en aşırı örneklerde çocuk kendi ebeveyninin ebeveynidir” (Webb, 2014: 44). Yetişkinlikte bağımlı kişilik bozukluğu geliştirmiş öznenin bu kategoriye uygun davranış örüntüsü sergilediği söylenebilir. Düzensiz tarzda ise içinde bulunan şartlara göre bir ya da birden fazla bağlanma tarzı sergileyen çocuklar söz konusudur. Bağlanma figürünün davranışlarının istikrarsız olmasından dolayı çocuğun da davranışları istikrarsız bir hale bürünür ve “bu çocuklar genellikle ebeveynleriyle birlikte bakıcılık rollerini üstlenirler ve çocuk rolünü tamamıyla terk ederler” (Cori, 2017: 84).

Özel aşk yaşantısını etkileyen bir diğer karakteristik özellik ise nevrozdur. Nevroz en basit tabirle “normal davranış biçiminden sapmalar” (Horney, 2007: 19) olarak tanımlanmaktadır. Freud (2016) nevrotik karakterle normal karakter arasında kesin çizgilerle ayrılacak bir fark olmadığını belirtir ve “bu insanların nevrozlarının onlara özgü özel bir ruhsal içeriği olmadığını, tersine Jung’un da ifade ettiği gibi sağlıklı insanların da mücadele ettiği aynı komplekslerin sonucunda hasta olduklarının” (197) altını çizer. Bu bağlamda normal bir insanın kolayca üstesinden geldiği kompleksler nevrotiklerde çöküşe neden olmaktadır ya da diğer bir tabirle nevrotiklerin “bu kompleksleri ancak bedeli ağır ikame oluşumlar pahasına bastırabilmesidir” (Freud, 2016: 197). Horney ise nevrozu kendi içinde durum nevrozu ve karakter nevrozu olarak iki ana kategoriye ayırır ve nevrotik eğilimle nevrotik karakter arasında fark olduğunu belirtir. Durum nevrozu özü itibarıyla basit kaygıyı imlemektedir ve daha ziyade “temelde belli bir ortamdaki güçlüklerden kaynaklanan ve çatışma bilinç düzeyinde algılanıp çözülmediği sürece varlığını koruyan nevrotik rahatsızlığa karşılık gelmektedir” (Horney, 2017a: 136). Esas kaygıya karşılık gelen nevrotik karakterin kökeni ise çocukluk yaşantılarına, kardeş rekabeti ve Oedipus komplekse uzanmaktadır. Oedipus evresini normal olarak atlatan kadın özne, özgün bir anneye özdeşleşim yaşar ve oto-erotik narsistik arzusunu baba dolayımında karşı cinse ve nesnel bir çocuk sahibi olma arzusuna dönüştürür. Bu bağlamda bu evrede babanın ya da annenin yokluğu sürecin tamamlanmasına engel teşkil edebilir ve kadın öznenin yetişkinlikteki yaşamında karşı cinsle olan ilişkilerini olumsuz etkileyebilir. Freud’a göre bu durum ileride nesne ilişkilerinde tekrar edebilir; ancak Horney bunun yetişkinlikte nevrotik bir sevecenlik ihtiyacına yol açtığının altını çizer ve “bağımlılık, doyumsuzluk, sahiplenmecilik, araya girebilecek herkese karşı kıskançlık” (2017b: 66) gibi davranış örüntüleriyle kendini ele verdiğini belirtir.

Temelinde nevrotik eğilimlerin olduğu nevrotik karakter kendini daha ziyade ketlenmelerle açığa vurmaktadır. Ketlenmeyi “belirli şeyleri yapma, hissetme ya da düşünme yetisinden ya da becerisinden yoksun olma” (53) durumu olarak açıklayan Horney (2007) böylece öznenin o şey ya da eylemi yapmaya çalışmasının beraberinde getirdiği kaygıdan kaçınma ya da kaygıyı azaltmaya yönelik bir amacı olduğunun altını çizmiştir. Ketlenmeler öznedeki nevro-

tik eğilimlerin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kendi algılarının ve bilincinin kurbanı olan nevrotik özne, ben ve ötekine dair yanılısamarla boğuşmakta ve daimi olarak ketlenmeler yaşamaktadır. Bu kısır döngü öznenin kendini gerçekleştirmesine engel oluşturmakta ve özgün ve özgül bir potansiyelden yoksun olmayan nevrotiğin, şartlar uygun olsa bile, daha azla yetinmesine yol açmaktadır. “Kendi değerini ve becerilerini önemsememe eğilimi” (Horney, 2017a: 62) olarak açıklanan bu duruma zorlanımlı alçakgönüllülük denilmekte ve nevrotiğin sürekli olarak kendini sabote etmesine ve geri planda kalmasına sebep olduğu ifade edilmektedir. Üretken çalışmalarda ve ikili ilişkilerde ketlenmeler yaşayan nevrotik özne azla yetinir ve daha fazlasını beklemeye hakkı ya da gereği olmadığı konusunda sanrı geliştirir. Bir nevi kendini her bakımdan ıslah eder ve mükemmel olamadığı ya da kafasındaki imgeye uygun davranmadığı için kendini cezalandırır. Bunu yaparken de fantazmasında hayali üstünlük ve yola getirme düşünceleri kurgular; bu kurgusal üstünlük hayaliyle avunup oyalanır. Zorlanımlı alçakgönüllük sergileyen nevrotik özne buna karşılık ötekine zorlanımlı bir bağımlılık duyar. Kendi değerini ve potansiyelini göremediği ve algılayamadığı için bunları fark edecek ve ortaya çıkaracak bir ötekine, bir nevi bir aynaya, bağımlılık hisseder. Bu sebepten zihninde ötekine karşı abartılmış bilinçsiz arzular taşır; sevgili ya da eşten ziyade bir kahraman ya da kurtarıcıya özlem duyar. Kendini fiziksel ve ruhsal olarak sil baştan yaratacak bir ötekine duyulan güçlü fakat bilinçsiz bu arzuya Horney Pygmalion fantezisi adını vermektedir. Bu fantezi daha ziyade “üstün zekâ, bilgelik, önem ve varlıkla donatılan büyük bir adam figürü”nün (Horney, 2017a: 159) etrafında şekillenir. Tüm zamanını ve dikkatini harcayarak onu kimselerin farkında olmadığı sıradan bir kadın rolünden çıkartıp yeni baştan yaratacak bu erkeğe kadın da tüm benliğiyle tapınacak; varoluşunu yalnızca ona adayacaktır. Bu bağlamda nevrotiklerin aşktan ve sevgiliden bekledikleri normların ve normalin üstüne çıkmaktadır denilebilir.

Patolojik aşk yaşantıları benin öznelliğini kaybetmesine yol açacak bir seviyeye ulaştığında intihara yol açabilir. İçselleştirilen arzu nesnesini öldürme ancak öznenin kendini yok etmesiyle mümkün olabilmektedir. Bir açıdan hissedilen ölme arzusu daha ziyade öldürme arzusunun yer değiştirmeye uğramış biçimidir. Bu bağlamda özneyi intihara sürükleyen şey gerçekte arzu nesnesiyle olan hastalıklı ilişkisidir. Özellikle nevrotik öznenin nesne ilişkileri sağlıklı özneye kıyasla daha çetrefillidir. Sağlıklı bir özne arzu nesnesinden ne zaman vazgeçmesi gerektiğinin ayırıcısına varabilir; benlik sınırları zedelenmeye başladığında arzusunu geri çekme becerisini sergileyebilir ve yeni bir ikame bulabilir. Bunun aksine nevrotik öznenin nesneyle ilişkisi nesne ve imgeyi ayırtırdığından başından beri anormal ve hastalıklıdır. İlk görüşte aşka inanan ve duyguları kimi zaman bir anda saplantılı bir tutkuya evrilebilen nevrotikler nesne tarafından hayal kırıklığına uğratıldıkları zaman imgeye tutunabilir ya da nesne herhangi bir yanlış eylem ya da davranışta bulunmasa bile salt imgeye bağlı olarak fantazmalarına sığınabilirler. Bütün bir ilişki ya da aşkı sadece kurgusal düşünceler ve hayallerle sürdürebilirler. Bu sebepten nevrotik özne, nesne kaybı yaşasa bile yeni bir ikame bulmak yerine imgeye tutunur; mazoşist eğiliminin de etkisiyle kendine saldırır ve kaybın yol açtığı suçluluk duygusundan arınabilmek için kendine zulmeder. Kimi zaman kayıpla baş edemeyecek kadar zayıf ve kusurlu olduğuna inandığından dolayı sadist bir eğilim geliştirir ve ötekine saldırır. Nevrotik karakterin yanı sıra kişilik bozukluğu geliştirmiş öznenin de nesneyle ilişkisi patolojiktir. Antisosyal kişilikli özne vicdan tasarımı geliştirmedeğinden sadisttir ve yaptığı her şeyi meşrulaştırarak pişmanlık duymaz. Bağımlı kişilikli özne mazoşist bir eğilim geliştirdiğinden boyun eğ-

meye devam eder ve zehirli ilişkiden kurtulmaya çalışmaz; bunun zehirli olduğunu bile algılayamaz. Literatüre borderline aşk kavramını kazandıran sınırdaki kişilik tipine sahip özne, yüceltme ve aşağılamalar arasında gidip gelse de nesneden vazgeçemez; vazgeçtiği anlarda bile arzusunu ondan alamaz ve öfkesini yönetemez. Nesneyle yaşanan bu tür patolojik ilişki özneyi nihayetinde intihara sürükler ancak seçilen intihar metodu öznenin bilinçaltını açığa vuran önemli bir faktördür. Freud (2018) intihar yönteminin cinsel bir arzusunun dışavurumu ve tatmini olduğunu ifade eder ve şöyle der;

Bu eylemde bulunurken eğer kişi ilk olarak kendisiyle beraber kendisiyle özdeşleştirmiş olduğu başka bir objeyi de öldürüyor olmasaydı ve ikinci olarak da bir başkasına yönelmiş olduğu bir ölüm arzusunu böylelikle kendine çeviriyor olmasaydı, muhtemelen hiç kimse kendi kendisini öldürmek için gerekli ruhsal enerjiyi bulamayacaktı (53).

Bu bağlamda; “kendini zehirlemek hamile kalmak, boğulmak bir çocuk taşımak ve kendini yüksek bir yerden aşağıya atmak bir çocuğun dünyaya gelmesi” (Freud, 2018: 52) olarak yorumlanmaktadır. Özne intihar aracılığıyla bilinçaltındaki bu arzuları tatmin ettiğinden intihar yöntemini de rasgele belirlemez.

Patolojik aşk yaşantısının yol açtığı intihar aracılığıyla özne içinden söküp atamadığı nesnenin katlini kendini yok ederek gerçekleştirir. “Heyecanlanan özne ile heyecanlandıran nesne[nin] ayrılmaz bir sentez içinde” (Satre, 2017: 46) olduğu bu tür yaşantılarda özne kendini öldürerek bir bakıma nesneyi sonsuza dek yok eder. Her ne şekilde olursa olsun intihar özneliğini nesne içerisinde yitirmiş özne için kimi zaman tek kurtuluş yolu olarak görülebilmektedir. İmgesi muhafaza edilse de yeniden ve arzulanan biçimde elde edilmesinin imkânı olmayan nesneyle yeni bir uzamda vuslat yaşama olasılığı barındırdığı için nihai bir çözüm olarak kabul edilebilmektedir; ancak intiharı kaybın getirisi olan yas ve kederi yok etmek için araçsallaştırmak da olasıdır. Manning (2018) özellikle borderline kişilik bozukluğundan mustarip öznedeki kendine zarar verme davranışlarının ve intiharın öğrenildiğini “doğuştan gelen bir davranışsal tepki olmadığını” (45) dile getirmektedir. Bu bağlamda öznenin “bir yerde, bir şekilde intihara meyilli ya da kendine zarar veren davranışların işine yaradığını” (Manning, 2018: 45) fark ettiğini vurgulamaktadır. Bu tür insanlar daha ziyade intiharı araçsallaştırır; amaç kayıp nesneyle yeniden bir araya gelmekten ziyade kaybın yol açtığı acıyı düzenlemek ve metabolize etmektir. Lacan ise intiharı daha çok öznenin kendisine yöneltilmiş olan saldırganlık dürtüleri ve eylemi bağlamında irdelemiş ve narsistik bir eğilim olarak ele almıştır. Bu açıdan “kişinin intihar biçiminde kendine çevirdiği ya da ötekine yönelttiği bu saldırganlık hangi anda ortaya çıkar? Saldırganlık, narsistik dediğimiz ve insanın benliğinin kesin yapısı ile karakteristiklerinin repertuarını belirleyen özdeşleşme tipiyle bağlantılı bir eğilimdir” (Castanet, 2017: 24). Bu bağlamda intiharın asıl sebebi öznenin nesneyle kendi özneliğini yok edecek derecede aşırı bir özdeşleşim yaşaması durumudur. Bu sebepten “saldırganlık ötekiyle özne arasında, ötekinin onu yaşamdan mahrum bırakmak pahasına sabitleyip bereleyen ve ölüme mahkum eden özdeşleşmesinden ileri gelen bu gerginlikten çıkar” (Castanet, 2017: 24). Nesnenin mevcut olmadığı bir düzlemde özneliğini yitiren veya özneliğini salt nesneye sabitleyen ya da indirgeyen özne, nesneyi katlederek yeniden öznellik inşa etmeye çalışır. Nesneyi katletmenin tek yolu da öznenin kendini katletmesidir. Kimi zaman da nesneyle ilgili yaşanan hayali ya da gerçek kayıp öznedeki edilgen hüznü neden olur; bu hüznü “eylemimizin olağan koşullarından biri ortadan

kalkmış olduğundan, dünya bizden kendisi olarak ve kendisi üzerinde sebepsiz etkin olmamızı ister” (Sarte, 2017: 55). Bunu başaramayan ve ötekinin olmadığı dünyada yaşama devam edemeyen özne, nesne kaybının imlendiği bilincini kendini öldürerek ortadan kaldırır.

2. Analiz ve Bulgular: Saplantılı Bir Âşık Olarak Mathilde’nin Portresi

Anneye bağ kurmada yaşanan başarısızlık nedeniyle arzu nesnesine karşı geliştirilen saplantılı tutum ve buna eşlik eden nevroz ve ketlenmelerin irdelendiği film, babanın ihmalkâr davranışlarından dolayı gelişen kişilik bozukluğunun öznel aşk yaşantısına etkisini ele almaktadır. Anlatı, derslerine devam etmekte zorlanan, öğretmenlerin uğraşmaktan yorulduğu ve okuldan atılmasını istedikleri problemlili bir öğrenci portresi sunar. St. Etienne’de bir lisede okuyan ve tek başına yaşayan on yedi yaşında sorunlu bir öğrenci olan Mathilde Tessier’in anne ve babası hayatlarını Paris’te idame ettirmektedir; çeşitli suçlara karışmış olan iki ağabeyi ise polis tarafından aranmaktadır. Babasının ısrarları sonucunda bir sene önce bu okula geçiş yapan Mathilde okul yönetimi tarafından çoğunlukla içedönük ve ketum, derslerde varlık gösteremeyen ve sorumluluklarını yerine getiremeyen biri olarak tanınmaktadır. On yedi gündür katılmadığı felsefe dersine o sabah dersin bitmesine on dakika kala gelen ve özür dilemeden yerine geçmeye çalışan Mathilde, öğretmeni François Hainaut’un gazabına uğrar ve dersten atılır. Ders çıkışı eve geçerken bir otobüs durağında baygınlık geçiren Mathilde’yi fark eden François vicdan azabı duyarak onu arabasıyla evine bırakır. François daha sonra suçluluk duygusunun da etkisiyle Mathilde’nin durumunu soruşturmaya başlar. Okul dosyasında Mathilde ile ilgili şunlar yazılmaktadır: *“Mathilde yetenekli ama kırılığandır. Babası ihmalkâr, annesi intihara yatkın. İki ağabeyinin başları polisle dertte. Biz ne yapabiliriz? Sorunları kontrolümüzün dışındadır.”* Bu dosyaya ve bunca başarısızlığa rağmen okula nasıl devam edebildiğini soran François’e okul görevlisi *“Fransızca hocası Fleurier sayesinde. Diğerleri öfkeden kudurdular”* cevabını verir. Fransızca öğretmeni ise o sırada başka bir kente tayin edilmiştir; okul görevlisi öğretmenin bu durumunu şöyle açıklar; *“sinir krizi geçirdi; bakanlık acilen nakline onay verdi.”* Anlatı içerisinde doğrudan belirtilmese bile aslında Mathilde’nin Fransızca öğretmeni Fleurier ile sonradan felsefe öğretmeni François’le yaşayacağı ilişkinin bir benzerini yaşadığı ve geliştirdiği saplantı neticesinde öğretmenin buhran geçirip başka bir kente tayin edilmesine yol açtığı anlaşılmaktadır⁶. Bu açıdan kendinden yaş ve mevki açısından büyük erkeklere arzu ve ilgi duymasının Mathilde’nin yaşamında tekrar eden bir davranış örüntüsü haline geldiği aşikârdır. Bir nesneye ya da ötekine bağımlılık duymadan hayatını devam ettiremeyen Mathilde için öteki aslında sahip olamadığı ama hak ettiğini düşündüğü ideal babanın bir ikamesidir; François ise henüz kaybettiği arzu nesnesinin yerini doldurabilecek yeni bir nesnedir. Bu bağlamda Mathilde’nin arzu nesnesiyle olan ilişkisi özü itibarıyla zaten patolojiktir. Bu sebepten ilgisi ani ve hızlı bir şekilde saplantıya evrilip anlatı sonunda hem özneliğini, hem de yaşamını kaybetmesine yol açar.

Mathilde’nin aşk yaşantısının patolojik hale gelmesindeki en önemli unsur annesiyle bebeklik ve çocukluk döneminde kurmakta başarısızlık yaşadığı bağ sebebiyle geliştirdiği güvensiz bağlanma tipolojisi ve buna karşın ortaya çıkan saplantılı karakter biçimidir. Bu bağlamda, bir kadın özne olarak ötekiyle kurduğu saplantılı nesne ilişkisi annesiyle kurduğu güvensiz

⁶ Mathilde bunu anlatının başından sonuna dek doğrudan ya da dolaylı olarak François’e ya da bir başkasına dile getirmemiştir. Bu durum başkaları tarafından Mathilde ile ilintili olarak da aktarılmamıştır.

ilişkinin birebir tekrarıdır. Mathilde'nin hayatında bir anne figürü olmasına rağmen annelik rolü doldurulamamış ve bu açıdan yetersiz annelik görmüştür. Annesiyle hali hazırda sorunlu olan ilişkisini François'e şöyle anlatır:

François: *Paris'ten neden ayrıldınız?*

Mathilde: *Annem yüzünden. Âşık olduğu her yeni kişi onu terk ettiğinde hastaneye gitmekten bıkmıştım.*

François: *Nesi vardı?*

Mathilde: *İntihar etmeye kalkıyordu. Babam ya burada, St. Etienne'de, ya da annemle kalmamı istedi. Buraya geldim.*

François: *Daha yakın bir yer bulamadınız mı?*

Mathilde: *Annemi tanımıyorsunuz.*

Mathilde, annesinin kişilik bozukluğundan mütevellit bebeklik ve çocukluk döneminde yetersiz annelik görmüştür ve buna bağlı olarak da nesne ilişkilerinde sorun yaşamaktadır. Anne ailede sadece annelik değil, aynı zamanda eş rolünü de ihmal etmiş; daha doğrusu yerine getirememiş ve evli olmasına rağmen gayrimeşru ilişkiler yaşamaya devam etmiştir. Her ayrılık sonrası kaybetme korkusu ve bunun yol açtığı acıyla baş edemeyerek duygudurumunu yönetebilmek için intihara kalkışmıştır. Bu açıdan Mathilde'nin annesinin rutin hale getirdiği intiharı araçsallaştırdığı söylenebilir; asıl amaç daha ziyade metabolize edilemeyen ruhsal acıyı fiziksel acıyla bastırmaktır ve yetersiz annelik gösteren annenin kendisinin de bebeklik ve çocuklukta aynı muameleye maruz kaldığı aşıkârdır. Yetersiz annelik görmüş olan annenin bu davranış örüntüsünden dolayı sadece Mathilde değil; aynı zamanda iki ağabeyi de yetersizlik annelik görmüş ve buna uygun kişilik tipi geliştirmiştir. Bu açıdan çocukların benlik oluşumuna aracılık eden bir anneden yoksun büyümeleri benlik zedelenmesine yol açmış ve kimlik, duygudurum ve kişiler arası ilişkilerine etki eden kişilik bozukluğu geliştirmelerine neden olmuştur. Mathilde antisosyal davranışlar sergilerken ağabeyleri daha ziyade antisosyal kişilik tipi geliştirmiştir. Mathilde bebeklik ve çocukluk süresince anne figürüne karşı saplantılı bir tavır sergilerken ergenlikte daha ziyade bakıcı tarzı profiline girmek zorunda kalmış; ebeveynlerinin ilgi ve sevgisine muhtaçken kendi isteklerini ve ihtiyaçlarını bastırarak ve yadsıyarak sürekli intihara kalkışan anneye ve ailenin diğer üyelerine bakıcılık ya da bir nevi annelik yapmak durumunda kalmıştır. Anne ne zaman intihara kalkışsa babası onu telefonla arayarak Paris'e çağırması ve Mathilde anneye tekrar sağlığına kavuşana, hatta tekrar intihara kalkışana kadar, hastabakıcılık yapmak zorunda kalmıştır. Dayatıldığı bu yaşam tarzını hazmedemeyen Mathilde ise bundan kaynaklı öfke ve nefretini özellikle anneye yöneltmiş; annesizliğin yol açtığı kronik boşluk hissini içinden atamayıp bundan sorumlu tuttuğu annesini "şıllığın teki" olarak görmüştür.

Mathilde'nin kendinden yaşça büyük ve çoğunlukla evli erkeklere âşık olması yoksun yetiştiği baba sevgisini ötekinde kompanse etme ve bilinçaltındaki ideal baba imgesini nesne biçiminde telafi etme arzusunun bilinçsiz bir dışavurumudur. Mathilde bir babaya sahip olmasına rağmen babalık görmemiş; kimi zaman istismara varacak şekilde duygusal ve fiziksel olarak ihmal edilmiştir. Bu bağlamda Mathilde hak ettiğini düşündüğü ancak hiçbir zaman sahip

olmadığı ve özlemini çektiği baba figürünü ötekinde elde etmeye çalışmaktadır ve bu durum yaşamında bir davranış örüntüsü haline gelmiştir. Dahası, Mathilde'nin bir kız çocuğu olarak ideal babayı ötekinde bulma ve yaratma arzusu toplumsal alanlarda biyolojik babasıyla bağdaştırılmaktan kaçınma ya da onu baba olarak reddetme arzusuyla doğru orantılıdır. Nitekim ders-ten atıldığı gün sınıfta kendisine "Mathilde Tessier" diye seslenen öğretmeni François'e "Soyadıyla çağırılmak hoşuma gitmiyor" der. Bu durum Mathilde'nin öz babasını dünyaya gelmesine aracılık eden kişi olarak görse de babası olarak kabul etmediğini ve aralarında baba-kız ilişkisi kurulamadığını imlemektedir çünkü Mathilde bir nevi soyadını reddetmekle onun soyundan geldiği gerçeğini de dolaylı olarak reddetmektedir. Tabii bu tavrında babanın aileye olan tutumu da çok büyük bir rol oynamaktadır. Mathilde'nin babası bir psikiyatrist olmasına rağmen ailesinin psikolojik sorunlarına ve parçalanmış yapısına kendi isteğiyle kör kalmıştır. Babanın bu duyarsız tutumu Mathilde tarafından François'e şöyle açıklanmaktadır:

François: *Babanız doktor mu?*

Mathilde: *Psikiyatrist. Ben kayıp devrimin çocuğuyum. 1968'de⁷ proletarya bizimkileri inkisara uğrattı. Onlar da neye sarıldılar? Hindu felsefesine. Dünya, yaşam, her şey bir yanılsamadır. Böylece babam kendisini rahatsız eden bizim gibi şeyleri görmezden geldi. Annem her şeyden elini ayağını çekti ki Tanrısını iki ayda bir görüyordu. Şaka bir yana iyi adamdır, ama kadın delinin ve şıllığın teki.*

Babası, karısının ve çocuklarının sorunlarını olgularla açıklamak ve bunlara çözüm bulmak yerine durumu görmezden gelip daha ziyade sosyo-politik mazeretlere sığınma yoluna gitmiştir. Çocuklarındaki davranış problemlerini neslin genel haline yorarken, onlarda kişilik bozukluğu olduğu ve bunda kendi payının da bulunduğu gerçeğini inkâr etmiş ve böylece suçluluk duygularından arınmıştır. Horney'e atıfla ifade etmek gerekirse, bu durum daha ziyade olayları rasyonalize etmekle eşdeğerdir ve babanın da babalık görevini yerine getirmediği gerçeğini saf ayağına yatarak ya da bilmezden/görmezden gelme yöntemine başvurarak kapa- ma çabasının doğrudan sonucudur. Bir nevi dış dünyayı değiştiremeyen, değiştirmekle uğraş- mak istemeyen baba olaylara bakış açısını revize etmiştir. Mathilde de kendi tercihi olmayan bir hayatı yaşamak zorunda bırakıldığına inandığı için bundan kaynaklı öfkelerini rollerini yerine getirmekte başarısızlığa uğramış anne ve babasına yönelmiştir. François'in "Niye anne babanıza bu kadar kırgınsınız? Hepimiz çocuğuz. Hayallerimiz parçalandığında fena olur ama?" yorumuna "Beni onlar yaptı. Ben istememiştim" karşılığını vermesi bu sebeptendir. Mathilde bir anne-babası varken yetim gibi yaşamak durumunda bırakılmıştır. Cori (2018) deneyimlediği bu durumu "yetim kompleksi ya da yetim arketipi" (148) olarak açıklamaktadır: "Bu, kişinin kendisini ebe- veysiz, sevgisiz ve dünyada yapayalnız hissetme durumudur" (Cori, 2018: 148-149). Memleke- tinden kilometrelerce uzak bir kentte yapayalnız yaşamak zorunda bırakılması Mathilde'nin kendini bir sığıntı ve yetim gibi hissetmesine yol açmıştır. Bu acı verici hissi kapatmak için de bağımlı bir tutum geliştirmiş ve önüne çıkan, ona en ufak bir ilgi gösteren herkese tutku ve aklın sınırlarını aşacak şekilde bağlanmıştır.

⁷ Mathilde'nin burada sözünü ettiği şey Fransa'da kültürel, ekonomik ve sosyal sonuçları olan 1968 Mayıs olaylarıdır. Bu olaylar nihayetinde birey kavramı önem kazanmış; toplumsal ahlak anlayışı ve otoritenin gücü sorgulamaya açılmıştır.

Mathilde ihmalkâr ebeveynlerinden göremediği desteği ağabeylerinden de görememiş ve bu açıdan baba figürü yerine koyabileceği bir erkek yakını ya da baba ikamesi olmamıştır. Aile yapısına bakıldığında Mathilde'nin evin son çocuğu olduğu anlaşılmaktadır. Adler (2016) çocuğun aile içerisindeki sırasının psikolojik yapısına etkisi olduğunu vurgulamış ve muhafazakâr ve iktidar yanlısı ilk çocuğun aksine son çocuğun diğer kardeşlerinin önüne geçme arzusu taşıdığını “ama genellikle bütün öbür aile bireylerinden bambaşka bir yol” (166) izlediğini belirtmiştir. Bu açıdan bakıldığında Mathilde'nin sürdürdüğü hayatın kardeşlerinkinden pek de farklı olmadığı, son çocuk olma avantajının parçalanmış aile yapısından dolayı dezavantaja dönüştüğü ve bu sebepten hem ebeveynlerine hem de ağabeylerine zaman zaman annelik yapmak durumunda kaldığı ifade edilebilir. Mathilde her iki ağabeyi ile birlikte Adler'in sözünü ettiği sorunlu çocuk kategorisine girmektedir. Adler'in vurguladığı üç temel sorunlu çocuk tipolojisinden sonuncusu olan “sevilmeyen, kendisinden nefret edilen çocuklar” (2016: 159) grubuna giren Mathilde bu nedenden ötürü okulda ve toplumsal yaşamda varlık gösterememiş ve uyum sorunları sergilemiştir. Ağabeyleri de ihmalkâr ebeveynlerinden dolayı bağımlılık geliştirmiş ve suç teşkil eden pek çok eyleme bulaşmıştır. Mathilde ağabeylerini François'e şöyle anlatmaktadır:

François: *Ağabeylerinin haberi var mı?*

Mathilde: *Temas kuramıyoruz; önce Kolombiya'ya sonra Hindistan'a gittiler. Bir daha haber gelmedi.*

François: *Polisle başları derde girdi mi?*

Mathilde: *On beş yaşındaydılar; her gün uyuşturucu almak için satıcılık yaptılar. Yakalandılar ve zorla tedaviye soktular.*

François: *Babam farkına varmamış mıydı? Ya sen?*

Mathilde: *On bir yaşındaydım ve onlar gibiydim.*

François: *Sen de mi uyuşturucu alıyordun?*

Mathilde: *Onlar alıştırmıştı.*

François: *Yakalanmadın mı?*

Mathilde: *On bir yaşındaydım. Kimse şüphelenmedi.*

Bu bağlamda hem Mathilde hem de ağabeyleri ebeveynlerinin ihmalleri sonucunda sorunlu bir çocuk haline dönüşmüştür. Mathilde bundan doğan kronik boşluk hissini karşı cinsle ilişkileri bağlamında kompanse etmeye çalışırken ve mazoşist bir tutum sergilerken ağabeyleri ise daha ziyade sadist bir tavır geliştirmiş ve uyuşturucu madde kullanarak depresif duygudurumlarını yönetmeye çalışmıştır. Gördükleri yetersiz annelik ve babalık neticesinde ağabeyleri de Mathilde'ye ebeveyn zemini sunamamışlardır. Ağabeyler sonraki yaşamlarında görece anne kompleksini aşsalar bile Mathilde baba kompleksini asla aşamamıştır.

Mathilde film anlatısında duygudurum, benlik ve kişilerarası ilişkilerde dengesizlikler deneyimleyen, kişisel sınırlarını belirleyemeyen ve oral karakter özellikleri taşıyan aşırı dürtüsel bir özne olarak temsil edilmiştir. Sıklıkla toplumsal normların dışına çıkan birliktelikleri

vardır ve bir nesneden öteki nesneye geçiş yaparak yaşamını devam ettirebilmektedir. Diğer bir tabirle, bir ötekine bağımlı olmadan ve bağlı kalmadan var olamamaktadır. Öznel aşk yaşantısı kendini bu bakımdan daha çok saplantı biçiminde ele vermektedir. Saplantılı bir karakter sergileyen Mathilde benlik sınırlarından yoksun olduğu kadar ötekinin de sınırlarını algılamakta zorlanmaktadır. Nitekim François'le daha yeni tanışmış olmasına rağmen aşırı dürtüselliğini ve sınırsızlığını açığa vuran sorular sormaya başlar: “*Karınızı ayda kaç kere düzüyorsunuz yoksa sene de mi demeyelim? Karınız bir iş yapıyor mu? Sizi seviyor mu?*” Yetersiz annelik Mathilde'nin benlik sınırları oluşturmasına engel olmuştur ve bu sebepten ötekinin sınırlarını da anlamakta zorlanmaktadır. Kendisinden yaşça ve konum açısından üstte olan biriyle bu kadar kısa süre içerisinde özel konuları konuşmaması gerektiğinin ayırdına varacak durumda değildir. François'le akşam yemeğine çıktığı ilk günün sonunda ona doğrudan “*Üstelik etkiniz altında kaldım. Hoşuma gidiyorsunuz. Benim gibi de yalnızsınız*” diyerek bir nevi ilan-ı aşk eder ve onu izin almaksızın öper. Bu bağlamda öğretmenin on ona olan şefkati bir anda Mathilde'de çok yoğun duygular uyandırır ve kısa süre içerisinde saplantıya dönüşür. Mathilde'nin bu davranış örüntüsü kökleri çocukluğa uzanan aşırı bir dürtüsellikten kaynaklanmaktadır. Henüz on bir yaşındayken uyuşturucu kullanmaya başlayan Mathilde aynı zamanda fahişelik de yapmıştır:

Mathilde: Fahişeliğe başladım. Bir şebekeye girdim. Başka genç kızlar da vardı. Erkeklerin katıldığı toplantılar olurdu. Bazen karılarıyla birlikte gelirlerdi. Zor olduğunu ve ruhsal bir etki bıraktığını sanma. Yaptığımız işi sürdürüyorduk.

François: Kaç sene sürdü?

Mathilde: İki sene, hayır üç. Sonra kendiliğinden bıraktım. Bazı şeylerde iradem çok kuvvetlidir. Kızma, sana güvendiğim için bunları anlatıyorum. Anlıyor musun?

Sahne 1: Mathilde'nin François ile yakınlaştığı ilk günün akşamı. Mathilde, yemek sonrasında kendisini eve bırakan François'i izin almaksızın öper.

Bu bağlamda Mathilde'nin anne figüründen ve ikamesinden yoksun olması kronik boşluk hissine, kronik boşluk hissini de aşırı dürtüselliğe yol açtığı söylenebilir. Bundan dolayı bir arzu nesnesine bağımlılık göstermeden yaşamını sürdürememektedir. Mathilde film anlatısında önce öğretmeni Fleurier'le aşk yaşamış, hemen ardından diğer öğretmeni François'e bağlanmış ve onu unutmamak, kısmen de tahrik edebilmek için anlatı sonlarına doğru sınıf arkadaşı Carpentier'le sevgili olmuş ve her sevgiliye uygun benlik yaratmıştır. Mathilde yalnız kalamayan

ve yalnızlıkla baş edemeyen nesne sürekliliğinden yoksun bir öznedir. Bundan dolayı François yanından ayrılır ayrılmaz korku ve kaygı duymaya başlar; defalarca telefonla evini arar: “Ansızın içime ürperti geldi. Gittiğini sandım. Paris’te senden başkasını düşünemez oldum. Çıldıırıyordum; devamlı telefon etmek istiyordum. Kimse umurumda değildi; ne acıdan kıvranan annem, ne de babam, ne de ağabeylerim. Artık sensiz yaşayamam.” Mathilde François’i görmeden, sesini duymadan, teselli ve teskin edilmeden hala ona sahip olup olmadığını algılayamaz. Derinlerde bir yerde terk edilmekten ölesiye korkmaktadır. Bunun kaynağı da anne-bebek arasındaki ilişkiye uzanmaktadır. Nesne ilişkileri çocuk dört-beş yaşları arasındayken geri dönüşü olmayacak şekilde yapılır. Bu evrede annenin duygusal ve fiziksel yokluğu nesne sürekliliğinin oluşmamasına yol açar ve yetişkinlikteki ötekine saplantılı tutumun ve terk edilme paranoyasının temelleri atılır. Nesne sürekliliği olmadığından Mathilde yalnızken terk edildiği sanrılarıyla mücadele etmektedir ve bunu bastırabilmek için de gün içinde yüzlerce kez François’in evini aramaktadır.

Sahne 2: François’e olan aşkını okulda bile gizleyemeyen aşırı dürtüsel Mathilde.

Mathilde sinematik anlatıda nevrotik ketlenmelere bağlı olarak kendini gerçekleştirmekte başarısızlık yaşayan bir karakter olarak temsil edilmiştir. Bir özne olarak iç potansiyel ve yetenekten yoksun değildir; duyarlı, zeki, hayatı sorgulayan ve kültürlü bir yapısı vardır. Pek çok kitap yazmış felsefe öğretmeni François en çok da onun ince zekâsından etkilenir. Karısı Catherine’e Mathilde’yi şöyle anlatır:

Oldukça şaşırtıcı biri. Önce okulda olmasa da olur diye düşünüyorsun, sonra şaşırtıcı biri olduğunu idrak ediyorsun. Bazen ödevlere not verirken parlak bir bölüme rastlıyorsun; o anın heyecanına kapılarak ödevin zayıf noktalarını unutupyorsun ve tam not veriyorsun. İlk defa gerçekten müstesna birine rastlamış bulunuyorum. On yedi yaşında olmasına rağmen insan yaşamının beyhudeliğini tam olarak anlamış. Meselenin özünü derhal kavrayabiliyor.

Mathilde şartlar görece uygun olsa da kendi potansiyelini değerlendiremez; daha ziyade ödevlerini yetiştiremeyen ve sürekli devamsızlık yapan bir öğrenci portresi çizer. Aslında nevrotik bir zorlanımlı alçakgönüllülük geliştirmiş; kendi yeteneklerini göz ardı etmiş ve küçümsemiştir. Mesela beş yaşından beri akıcı bir İngilizcesi olmasına rağmen İngilizce dersinde tek kelime konuşmaz; öğretmeni bu durumu dili öğrenemediği düşüncesine yorar; oysaki Mathilde öğretmenini yeterli bulmadığı gerekçesiyle dersine katılmaz. Zorlanımlı alçakgönüllülük yaşayan Mathilde buna karşılık zorlanımlı bir bağımlılık geliştirmiş ve ancak bir öteki sayesinde

de yeteneklerini sergileme arzusu duymuştur. Bir nevi içindeki potansiyeli ortaya çıkaracak ve kendi değerini anlamasına aracılık edecek bir ötekine ihtiyacı vardır. Bu bağlamda François ona kendini gerçekleştirme olanağı sağlar. Birlikte saatlerce ders çalışır ve ödev yaparlar. François sayesinde zamanla Mathilde ne kadar yetenekli olduğunu derslerde göstermeye başlar. Okula düzenli olarak gelip gider ve ödevlerini zamanında teslim eder. Bu açıdan nevrotik bir karakter olarak Mathilde bir tür Pygmalion fantezisi yaşamaktadır. Kendi aynasında kendini seyredemediğinden François'ın tuttuğu aynada benlik inşa eder ve François onu kimselerin fark etmediği sıradan ve sorunlu bir tipten başarılı ve zeki bir öğrenciye dönüştürür. François onu sıfırdan yaratmıştır ve bunun karşılığında Mathilde tüm benliğiyle kendini ve varoluşunu ona adayacaktır. Bu bağlamda Mathilde'nin nevrotik bir karakter olarak âşık olduğu erkekten beklentileri normal bir öznenen farklıdır. Mathilde bu sebeptendir ki hep üstün zekâ ve başarı sahibi erkeklere tutulmaktadır; onun salt bir sevgiliye değil, gerçek bir kahramana ihtiyacı vardır.

François babasız büyüyen Mathilde için ideal bir baba ikamesidir. Bu açıdan Mathilde'nin bilinçsiz arzusu daha ziyade François'ın kızı olmaktır ve François entelektüel kişiliği, şefkatli tavrı, sevecen tutumu ve öğretmen kimliğiyle Mathilde'nin bilinçdışına konumlanmış ideal baba imgesini yansıtmaktadır. François yıllardır evli olmasına rağmen bir çocuğu yoktur; Mathilde de çok arzulamasına rağmen bir babadan yoksundur. Bu açıdan birbirlerindeki eksiklikleri karşılıklı olarak tamamlamışlardır denilebilir. Mathilde onun kızı olabilmek ve ondan onay alabilmek için her şeyi yapmaya hazırdır. François'e hissettiği tutkulu aşkı şöyle aktarır:

Mathilde: Seni seviyorum. Yaşlı, sıksa veya hasta olsan bile bir şey değişmeyecek; kökü oldukça derinlerde. On sene sonra kim bilir nerede oluruz? Ölmüş olabiliriz sen ya da ben. Seni sevdiğim kadar kimseyi sevmедim. Sayende bir kadın oldum. Yalvardığımı görmüyor musun?

François: Neyle yaşardık? Sırf aşkla mı? Kimse benim yaşında bir öğretmenin öğrencisiyle beraberliğini onaylamaz. Özellikle yaşı küçük biri ise.

Mathilde: Başka bir şehre tayinini iste. Senin kızın olduğumu söylerim veya saklanırım kimse görmesin diye. İnzivaya çekilirim. Beraber olmak için gururumu çiğnerim.

Mathilde'nin dürtüselliliği hislerinin kısa süre içerisinde tutkulu bir aşka ve saplantıya evrilmesine yol açsa da en derininde François'ın kızı olabilmek arzusunadadır. François de her ne kadar yardımcı olmak umuduyla yakınlaşsa da Mathilde'ye karşı koyamamış ve farkında olmadan ona sınırlılaşım âşık olmuştur. Karısı Catherine böyle olacağını en başından hissetmiş ve kocasını uyarmaya çalışmıştır:

Catherine: Ona âşık mısın?

François: Saçmalama!

Catherine: Bunun olmayacağına söz ver!

François: Saçmalıyorsun; buna gerek yok. Genç kızları asla düşünemedim. Benim için tek sen varsın.

François daha ziyade Mathilde'yi yetiştirme ve eğitime amacı taşısa da ya da kendi sözleriyle "bazen onu akıl yolunda daha çok itmek istiyorum" dese de Mathilde'nin benlik sınırlarından yoksun olmasından dolayı kendi sınırlarını koruyamamış ve kıskançlık krizleri geçiren, özle-

yen, sahiplenen, derse gelmediğinde boş sırasına bakıp acı çeken, geldiğinde gözlerini ondan alamayan bir adama dönüşüvermiştir. Bu durum hem mesleki yaşamını hem de ruhsal halini derinden etkilemiş ve yakın çevresinin dikkatini çekmiştir. Öyle ki anlatı başında onu Mathilde'ye karşı uyarıcı okul görevlisi "Seni tanıyamıyorum; yardıma ihtiyacın var mı" diyerek değişimi anlamaya çalışmıştır. François kendinden otuz bir yaş küçük bir kıza zamansız âşık olmuş ve duygudurumunu yönetemeyerek bireysel işlevselliğini yitirmeye başlamıştır. Mathilde'nin tahrik edici davranışlardan dolayı odaklanma sorunu yaşamış ve durum kontrolden çıkınca da okuldan atılmasını talep edecek bir hale dönüşmüştür. Mathilde'nin kendisini kıskançlıkla tahrik etmek için bulduğu yeni sevgilisi Carpentier'den dolayı ataklar geçirmiştir. Nihayetinde öğrencisiyle yaşadığı birliktelik tüm okul tarafından görülmüş ve duyulmuş; bakanlık kararıyla başka bir kente tayin edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Mathilde'nin patolojik hale dönüşen aşk yaşantısı, görece sağlıklı olsa da François'e zarar vermiş ve onun çoğunlukla manipüle edilmesine yol açmıştır. François'in herhangi bir kişilik ya da duygudurum bozukluğunun olmaması aşkın hastalıklı patolojiye evrilmesinin önüne geçememiş ve darbe almasına engel olmamıştır.

Sahne 3: Mathilde, Catherine şehir dışındayken tüm gününü François'le gezerek geçirir. "Çocukluğumdan beri hiç bu kadar mutlu olmamıştım" der.

Mathilde, François'in karısı Catherine'le birlikte Oedipus evresini ve anneyi yok ederek babanın karısı olma arzularını yeniden yaşantılamıştır. Arzu nesnesi olarak gördüğü François'le yakınlaşmaya başlar başlamaz onun arzu nesnesine karşı sadist bir tavır edinmiş ve onu yok ederek yerine geçmeye çalışmıştır. Bu nedenle anlatının başından sonuna dek François'le ilişkisi olduğunu ona hissettirerek çekip gitmesi için uğraşmış; önce kocasının başka bir kadına âşık olduğunu belirten isimsiz bir mektup yazmış, sonra da aşk yaşantısı daha patolojik hale büründüğünden doğrudan sözlü tehditlere başlamıştır: "Sabah sen gittikten sonra telefon çaldı. Arayan oydu. Bana kaltak dedi. Beni öldüreceğine yemin etti. İki gün evvel de benzer şeyler söylemişti. Gece telefonlarının üstüne bir de bu." Mathilde, François'e karısını evden atmasını ve onu yeni karısı yapmasını söylemiş; François'in evine gidip karısının yatağına girip onunla birlikte olmuştur. Bütün bunlar nesneyi katledip yerine geçme ya da anneyi öldürüp babanın karısı olma ve ona

çocuk verme arzularının doğrudan dışavurumu olarak okunabilir. Mathilde tüm ısrarlarına rağmen François'in karısını boşamayacağını ve arzu nesnesinin yerini alamayacağını anlayınca arkadaşlarını göndererek onu öldürtmeye çalışmış; yazı yazdığı derginin editörüne tehditler yağdırmış, kitap dükkânının camlarını kırdırarak ve böylece karısının François'i bırakmasını sağlamaya çalışmıştır. Bütün bu olanlara daha fazla dayanamayan Catherine de çareyi kocasından ayrılmakta bulmuştur. Bu bağlamda Mathilde aşırı sahiplenmecilik ve kıskançlık gibi davranışlar sergilemesi nedeniyle oral karakter olarak kabul edilebilir; arzu nesnesini içine çekerek tamamen ele geçirmeye, yani bir nevi yemeye çalışmaktadır. Aynı zamanda bu durum Horney'in sözünü ettiği tamamlanmamış Oedipus evresinin yol açtığı aşırıya kaçan bir sahiplenme ve araya girecek herkese ve her şeye düşmanlık tutumudur. Anlatıcı dış ses anlatı sonunda Mathilde'nin saplantılı aşkının sebep olduğu yıkımı şöyle ifade etmektedir: *"Mathilde'nin annesi ertesini gün öldü. Mathilde ise François'i tekrar göremeden Paris'e dönmek zorunda kaldı. Bakanlıkça cezalandırılan öğretmenini derhal Dünkerk'e tayin ettiler. Kalbi kırılan Catherine onu affetmedi. Ayrıldılar. François evi ona bıraktı. Mathilde hayatlarından çıkmıştı. Bir seneden fazla geçmişti."*

Sahne 4: Mathilde François'e karısını evden atmasını ve kendisiyle evlenmesini söyler. François reddedince de ilişkileri sona erer.

Mathilde patolojik hale gelen saplantılı aşkını yönetemeyince ve içselleştirdiği arzu nesnesini katledemeyince kendini öldürmüştür. François'ten vazgeçememiş; François karısından ayrılrsa da ona tekrar dönmemiştir. Mathilde yeni tayin edildiği kente François'in arkasından gitmiş ve tam da ders anlattığı sınıfının karşısında tek odalı küçük bir ev tutarak gün boyu onu seyretmiş; onu elde edemeyeceğinden ve tamamen kaybettiğinden emin olunca dışsallaştıramadığı nesneyi kendini yok ederek ortadan kaldırmıştır. Bu açıdan öznelliğini arzu nesnesi içerisinde kaybetmiş; nesneyi öldürme arzusunu yer değiştirme yaparak kendine yöneltmiş ve canına kıymıştır. François'in içine düştüğü durumdan dolayı kendi suçlaması da mazoşizmini şiddetlendiren ve intiharını hızlandıran başka bir etken olarak göze çarpmaktadır. Bununla birlikte, anlatı sonunda seçtiği intihar metodu ile ilgili bir ipucu verilmemiştir. Bu durum senarist ve yönetmenin Mathilde karakterine içerden bir bakış açısıyla yaklaşmadıklarının başka bir örneğidir. Karaktere içerden bir bakış açısı getirilseydi örtük izleyici de iki ay boyunca o odanın penceresinden Mathilde ile birlikte François'i seyrederek ve Mathilde'nin intiharı nasıl deneyimlediğini görürdü. Sonuç olarak, Mathilde François'i nesne olarak kaybetse de imge olarak muhafaza etmiş ve bu imgeyi öldüremediğinden kendini öldürmek zorunda kalmıştır. Nesne kaybının yol açtığı edilgin hüznün nihayetinde Mathilde'nin tüm öznelliğini yok etmiştir. Edilgin hüznün son vermenin tek yolu da intihar aracılığıyla kaybın yer aldığı bilinci ortadan kaldırmak-

tır. Mathilde de kendini öldürerek hem kaybı, hem imgeyi, hem de bunların yol açtığı edilgin hüznü katletmiştir.

SONUÇ

Mathilde'nin öznel aşk yaşantısı birincil aşk patolojisi kategorisine girmektedir; herhangi bir hastalığın doğrudan sonucu değildir, ama kişilik bozukluğu aşk yaşantısının patolojik bir hale dönüşmesinde büyük bir rol oynamıştır. Mathilde'nin sinematik anlatı boyunca sergilediği davranışlara ve verdiği tepkilere bakılırsa borderline (sınırdaki) kişilik bozukluğundan mustarip olduğu anlaşılır. Bu kişilik bozukluğu annesinde de mevcuttur. Mathilde'nin gizli durumdaki kişilik bozukluğu parçalanmış aile yapısından dolayı ortaya çıkmış ve benlik, duygudurum ve nesne ilişkilerine etki etmiştir. Kişilik bozukluğu da öznel aşk yaşantılarını yönetmiş ve toplumun onaylamayacağı birlikteliklere girmesine neden olmuştur. Yine bu bozukluktan ötürü nesneyle hastalıklı bir ilişki kurmuş; sonunda duygudurumunu yönetemeyerek ve saplantısını kontrol edemeyerek canına kıymıştır. İntiharı da tıpkı annesinin yaptığı gibi kaybın neden olduğu kaygıyı ve acıyı metabolize etmeye yöneliktir. Genel olarak sınırdaki kişilik bozukluğu nevroz ve psikoz arasındaki ince çizgide yer alıp her iki bozukluğun da belirtilerini taşımaktadır. Bu yüzden Mathilde nevrotik karakter özellikleri de göstermektedir. Yaşadığı ketlenmeler nevrozundan kaynaklanmaktadır. Mathilde'nin aksine François'te herhangi bir duygudurum ya da kişilik bozukluğu belirtileri yoktur. François'in kadınlara ve aşka dair yerleşik tutumu ya da yaşam üslubu görece genç kızlara odaklı değildir. Bu bağlamda François'in aşk yaşantısı Simone de Beauvoir'in sözünü ettiği çocuk-kadın kavramı etrafında şekillenen Lolita sendromunun bir sonucu değildir; ancak François'in orta yaş bunalımı yaşadığı söylenebilir. Bu bağlamda Mathilde'ye olan aşkı görece bu bunalımın bir belirtisi olarak ele alınabilir. Mathilde aşkı bir hastalık gibi yaşarken François için Mathilde sadece gelip geçici bir krizin semptomu olmuştur.

Sahne 5: Mathilde'nin geride bıraktığı intihar notu:
"Okyanus var François, okyanus."

KAYNAKÇA

- Adler, A. (2016). *Yaşama Sanatı* (Çev. K. Şipal). İstanbul: Say Yayınları.
- Bowlby, J. (2014). *Ayrılma* (Çev. M. Günay). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

- Castanet, H. (2017). *Lacan'ı Anlamak* (Çev. B. Aslan). İstanbul: Encore Yayınları.
- Cori, J. L. (2018). *Annenin Duygusal Yokluğu* (Çev. B. S. Haktanır). İstanbul: Koridor Yayınevi.
- Çıraklı, M. Z. (2017). A Modest Proposal for Reading: Four-Aspect Critical Taxonomy for Students. *Journal of Narrative and Language Studies*, 5(9), IV-X.
- Erol, Z. ve Sağır, F. G. (2017). *Aşk Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Eryorulmaz, A. (2018). *Zehirli İlişkiler*. İstanbul: Destek Yayınları.
- Freud, S. (2016). *Cinsellik Üzerine Üç Deneme: Bekaret Tabusu, Kadın Cinselliği, Fetişizm ve Diğer Konular* (Çev. S. Budak). İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Freud, S. (2018). *Bakirelik Tabusu* (Çev. E. Yıldırım). İstanbul: Roman Oda Yayınları.
- Horney, K. (2007). *The Neurotic Personality of Our Time*. Milton Park: Routledge.
- Horney, K. (2017a). *Psikanalizde Yeni Yollar* (Çev. S. Budak). İstanbul: Totem Yayınları.
- Horney, K. (2017b). *Kendi Kendine Psikanaliz* (Çev. S. Budak). İstanbul: Totem Yayınları.
- Manning, S. (2018). *Borderline Kişilik Bozukluğu Olan Birini Sevmek* (Çev. S. Gürdoğan). İstanbul: Apamer Psikoloji Yayınları.
- Ménégoz, M. (Yapımcı) ve Brisseau, J. C. (Yönetmen). (1989). *Noce Blanche (Beyaz Gelinlik)*. [Sinema Filmi]. Fransa: La Sept Cinéma ve La Sorcière Rouge ve Les Films du Losange.
- Satre, J. P. (2017). *Heyecanlar Üzerine Bir Kuram Taslağı* (Çev. K. Sarılioğlu). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Sayar, K. (2018). *Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Webb, J. (2014). *Çocukta İhmalin İzi: Boşluk Hissi* (Çev. G. Arıkan). İstanbul: Sola Yayınları.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 148-160

Geliş/Submitted/ Отправлено: 09.11.2020
Kabul/Accepted/ Принимать: 13.12.2020
Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47441

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Öğr. Gör. Dr. M. Mesut ÖZEKMEKÇİ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gökçeada Meslek Yüksekokulu
Türkiye

mesutozekmekci@comu.edu.tr

 ORCID 0000-0001-7613-9939

OSMANLI DEVLETİ'NİN İLK GENEL SAYIMININ ÖNCÜSÜ OLARAK ÖNERİLEN SAYIMLAR¹

RECOMMENDED COUNTRIES AS THE PIONEER OF THE OTTOMAN STATE'S
FIRST GENERAL COUNT

Öz: Osmanlı Devleti'nin klasik olarak adlandırılan periyodunda devletin timar, avarız gibi mali amaçlara hizmet eden sayımlar yaptığı bilinmektedir. Bununla beraber Osmanlı İmparatorluğunda genel manadaki ilk nüfus sayımı 1830-1831 tarihinde icra edilmiştir. Bu yüzyıldaki nüfus sayımlarının temel amacı yeni kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusu için asker teminidir. Bununla beraber tahrir, avarız gibi uygulamaların dışında 1770'li yıllarda pragmatist amaçlarla yapılmış başka sayımlar da mevcuttur. Bu çerçevede her hangi bir savaş durumunda ihtiyaç gereği yapılan ve zorunlu/gönüllü asker celbi manasına gelen *nefir-i amm* uygulaması için söz konusu dönemde yapılmış çeşitli sayımlar vardır. Ek olarak bilhassa Rumeli'deki eşkıyalık faaliyetlerinin önüne geçmek adına uygulanan bölgesel nüfus tahrirleri de mevcuttur. Bu çalışmada yukarıda zikredilen Rumeli'deki nefir-i amm uygulamaları için asker yazmak ile eşkıyalık edenlerin tespiti amacıyla yapılan sayımlar mevzubahis edilmiştir. Ayrıca, ilk genel sayıma öncü olarak addebilecek bir başka sayım da 1826 tarihinde Rumeli'deki Evlâd-ı Fâtihân grupları-

¹ This study is based on the author's doctoral thesis./Bu çalışma MCBÜ SBE'nde 02.09.2020 tarihinde kabul edilen "İlk Osmanlı Nüfus Sayımları (1830-1850) ve İngiltere, ABD Nüfus Sayımları ile Mukayesesi" başlıklı doktora tezinden uyarlanmıştır.

Cite as/Atıf: Özekmekçi, M. M. (2020). Osmanlı Devleti'nin İlk Genel Sayımın Öncüsü Olarak Önerilen Sayımlar. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 148-160. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47441>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

nın tahriridir. Bu bağlamda söz konusu tahririn –belki de- 1826 İstanbul sayımıyla birlikte Osmanlı Devleti’nde yapılan ilk nüfus sayım ve yazım örneği olduğu da iddia edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Nüfus sayımı, Rumeli, Askerlik, Eşkîyalık, Tahrir

Abstract: It is known that the state made counts for financial purposes such as timar and avarız in the period of the Ottoman Empire. However, the first general census in the Ottoman Empire began in 1830-1831. The major purpose of the census in this century is the supply of troops for the newly established *Asâkir-i Mansûre-i Muhammadiye* army. However, besides applications such as tahrir and avarız, there are other counts made in the 1770s for pragmatist purposes. In this context, there are various counts made during the aforementioned period for the application of *nefir-i amm*, which means obligatory / voluntary military conscript, which is made as required in case of war. In addition, there are also regional population registrations made in order to prevent banditry activities, especially in *Rumeli*, except for the recruitment of soldiers. In this study, the counts carried out for the purpose of writing soldiers for the *nefir-i amm* applications in Rumeli mentioned above and the determination of the bandits were mentioned. In addition, another census that can be named as a pioneer to the first general census is the census of the *Evlâd-ı Fâtihân* groups in Rumelia in 1826. In this context, it can be claimed that the aforementioned census is the first example of census and writing in the Ottoman Empire with the Istanbul census of 1826

Keywords: Census, Rumeli, Conscript, Bandits, Tahrir

GİRİŞ

Osmanlı Devleti’nin XVI. yüzyılın sonundan itibaren ülke içinde ve dışında devleti yıpratıcı çeşitli problemlerle karşılaştığı bilinmektedir. Özellikle Celali isyanları ile ilişkili olarak taşradaki asayiş bozulmuş kırsaldan şehirlere göçler artmıştır. Buna bağlı olarak söz konusu periyotta devletin ekonomik ve idari direği olan timar sistemi malum olduğu üzere zaman içinde önemsizleşmiştir. Timar sisteminin işlevini kaybetmesi neticesinde imparatorluğun klasik sosyoekonomik düzeni de geri dönülmez bir şekilde bozulmuştur. Taşradaki bu sorunların yanında XVII ve XVIII. yüzyıllarda Avusturya ve Rusya ile savaşlar ve bunların çoğunluğunda uğranılan yenilgilerle birlikte Osmanlı İmparatorluğu hem dâhili hem de harici yönlerden sıkıntıya düşmüştür. Tüm bu problemler sonucunda XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti idari, sosyal, askerî ve de mali açılardan derin bir bunalıma sürüklenmiştir.

Bu arızalardan nasibini alan hususlardan birisi belki de en önemlisi Osmanlı’nın Klasik Dönemi’nde muntazaman yapılmış ve mali amaçlarla gerçekleştirilmiş vergi tahrirleridir.² XVI. yüzyılın sonundan itibaren bu tahrirler devletin tüm düzeni aksamış ve zamanla tahrir sistemi terk edilmiştir. XVII ve XVIII. yüzyıllarda tahrir usulünün terk edilmesiyle devletin acil nakit ihtiyaçlarını karşılamak adına avarız ve cizye sayımları yapılmaya başlanmış ve bunlardan yeni defterler üretilmiştir.³ Ayrıca yine bu dönemde askeri ihtiyaçlarla oluşturulmaya başlanan ve klasik dönemin tahrirlerine benzeyen cebe ve derdest sayımları

² Mehmet Öz, “Tahrir”, *TDVİA*, C:39, 2010, İstanbul, ss.425-429

³ Oktay Özel, “Osmanlı Demografi Tarihi ve Osmanlı Arşivleri”, *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü*, Ankara, 2006, ss.52-63. Oktay Özel, XVII ve XVIII. yüzyıllardaki Osmanlı nüfusunun tespiti adına temelde mali kayıtları ihtiva eden avarız ve cizye defterlerinden faydalanılabileceğini belirtmektedir

ve bunların sonuçlarını ortaya koyan defterler de mevcuttur.⁴ Bununla birlikte 1830-1831 tarihli ilk genel nüfus sayımına kadar Osmanlı nüfusunun geneli hakkında detaylı, dahası nitelikli ve istatistiki veri sahibi olmak zorlaşmıştır. Nejdet Bilgi, XIX. yüzyılda devletin içine düştüğü bu durumu çok vezir şeklinde ifade eder:

“Dünya tarihinde, çağının en iyi devlet ve toplum organizasyonuna ulaşabilmiş olan Osmanlı Devleti'nin panoramik görüntüsü bile, devletin ikbal ve zeval günlerinin, sağlıklı ve güncel nüfus bilgisine sahip olup olmamakla izah edilebilir. Cihan devletini idare etmenin bilincinde ve irade koyma azminde olan devlet adamlarının, her fetih hareketinden sonra, gecikmeksizin fethedilen ülkelerin yazımını yaptırmaları ve sıradan tebaanın durumundan, yönetim şekline kadar hemen her yönüyle hukuki durumunu belirlemeleri, sağlıklı ve güncel yaklaşımlarının başarı grafiklerindeki göstergesidir. Ne zaman devlet yüz yıl öncesinin verileriyle plan ve proje üretmeye, asker ve vergi almaya çalışmış, başarı ve itibar, ardından dövünülerek koşulan, hasreti çekilen hayaller haline gelmiştir.”⁵

Bu izahlarla beraber XVII. yüzyılın sonundan ilk genel sayıma kadar geçen süreçte Osmanlı Devleti'nde nüfusla yahut vergi mükellefleri ya da kişilerle alakalı yukarıda zikredilenler dışında herhangi bir sayım ve yazım yapmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim XVIII. yüzyılın ortasından itibaren çeşitli bölgelerde pragmatist amaçlarla yapılmış ve XIX. yüzyıldaki sistematik sayımların öncülleri olarak değerlendirilebilecek tahrirler mevcuttur. Bu sayım ve yazımlar özellikle Yeniçeri Ocağının yarattığı zafiyetten dolayı başta asker toplamak ile alakalıdır. Ayrıca çeşitli bölgelerdeki asayiş sorunlarına çözüm bulmak için yapılan nüfus sayımları da mevcuttur.

Aşağıda örneklerini vereceğimiz bu yazımların XIX. yüzyılda yapılmaya başlanan sayımlar ile pek çok yönden benzerlikleri bulunmaktadır. Bu noktadan baktığımızda her ne olursa olsun ilk genel sayımda devletin belirlenen amaca dönük olarak *kişileri* sayma ile yazmaya yönelik XVIII. yüzyıldan gelen bir pratiği olduğu iddia edilebilir. Bu deneyimlerden hareketle, XIX. asırdaki genel nüfus sayımları bu tecrübelerin daha da genişletilmiştir.

Eşkialık Sebebiyle Yapılan Tahrirler

Eşkialık hususuyla yapılan tahrirlerin amacı şehir ve köylerde mütemekkin ahalinin isyancılara katılmalarının önlenmesidir.⁶ Bu uygulamanın benzerinin XVIII. yüzyılın başında da uygulandığını/yapıldığını gösteren çeşitli örnekler de söz konusudur.⁷ Yüzyılın sonuna doğru yapılan bu tahrirlerle ahalinin yerini terk etmemesi için sayım ve yazımla birlikte kefalet sistemi devreye sokulmuş, defterlere kayıtları yapılan şahıslar birbirlerine zimmetlenmişlerdir. Ayrıca sayım sonunda sayılan yer her neresi ise o bölgenin idarecisi de (ayan, mütesellim vb.) yazılan tüm ahaliye kefil edilmiştir. Bu tahrirlerle eşkıyalık faaliyetlerine katılanlarla mütemekkin ahalinin birbirinden ayrılması hedeflenmiştir. Ek olarak kefa-

⁴ Erhan Afyoncu, “XVII. Yüzyıl Osmanlı Bürokrasisinde İki Yeni Defter: Cebe ve Derdest Defterleri”, *TİD*, Cit:15, Sayı:1, 2000, s.221-230

⁵ Nejdet Bilgi, “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları Hakkında”, *Türk Yurdu*, Cilt: 19-20, Sayı:148-149, 1999-2000. s.117-118

⁶ Virginia Aksan Osmanlı-Rus Savaşı sırasında 1770 yılında bölgedeki köylü direnişlerinden ve Tuna kıyılarındaki kargaşadan bahsetmektedir. Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870* (Çev. Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011, s.156

⁷ Muhakkak daha önceki yüzyıllarda da eşkıyalık vb. sebeplerle tahrirler yapılmıştır. Burada “geçmişten” kasıt XIX. yüzyılda yapılmaya başlanan ve zamansal olarak II. Mahmut dönemi sayımlarla benzer olduğunu düşündüğümüz tahrirlerdir. XVII. yüzyılda eşkıyalıkla alakalı yapılmış bir sayım ve kefalet defteri için bkz. A.İDVN.d. 800, 802 ve 803

let sistemiyle kişiler birbirlerine karşı sorumlu tutulmuş ve asilerin sayısının azaltılması yahut çevre bölgelerden bu gruplara katılımların önlenerek eşkıyaların sayısının daha da artmaması amaçlanmıştır.⁸

Bu tarz tahrirlere örnek olarak 1772-1773 tarihli Dimetoka'ya ait olan bir defter misal olarak verilebilir. Evrakın girişinde kazada daha önce harp ve darbe kadir olan kişilerin sayılıp yazıldığı, bu tahririn ise bölgedeki eşkıyalık faaliyetleri ile alakalı yapıldığı ifade edilmektedir. Bu amaca dönük olarak da kazada bulunan *herkes* (*Sagir, kebir imam, hatip, müezzin, ihtiyar ve alil* olanlar şeklinde belirtilmiştir.) defter edilmiştir.⁹

Bunun dışında özellikle XVIII. asrın sonunda Dağlı isyanlarının karıştırdığı Rumeli'de çeşitli yerleşim yerlerinde yukarıdaki amaçlara mâtuf yapılmış nüfus tahrirleri mevcuttur.¹⁰ Bu bağlamda kaza, nahiye, köy gibi yerlerde ikamet edenler tek tek yoklanıp kontrol edilerek defterlere geçirilmiştir. Sayım ve yazımlar sonucunda kaydedilenler -yine- birbirlerine kefil edilmiştir.¹¹ Bunlara ek olarak tahriri yapılmış kazalara dışardan gelen ve kayıtları olmayanların gerekirse ahali tarafından yakalanarak yetkililere teslim edilmesi istenmiştir.¹² Bu sayımların temel amacı da daha önce değinildiği üzere kaza, köy vb. yerleşim bölgelerindeki yerli halk ile eşkıya veya gizli eşkıya (muin eşkıya) olarak tabir edilenlerin tespitidir.¹³ Bazı yerlerde yapılan sayımlarda ise tahrirlerin yine eşkıyalıkla alakalı olduğu ancak *sadece* bu tarz faaliyetlere katılabilecek yaşta olanların tahrir edildiği görülür.¹⁴

Bu defterlerin, eşkâl kayıtları ve kişilerin yaşlarının yazılması haricinde, II. Mahmut döneminde başlayan umumi sayımlara olan benzerlikleri dikkat çekicidir. Bu çerçevede ilk etapta evrakların şekil yönünden benzerlikleri ile defterlerin girizgâhlarından anlaşıldığı üzere tahrir yapılan yerlerdeki (kaza, kasaba, köy, nahiye vb.) erkeklerin tamamının kaydedilmesi bir bakıma bunların bütünü zahire çıkarılması hedeflenmiştir ki bu 1830-1831 sayımlarının amacıyla benzerdir. Buna karşın söz konusu edilen sayımlarla XIX. yüzyılın tahrirlerini birbirinden ayıran hususlar da mevcuttur. İlk olarak zikredilen sayımların istatistikî ve demografik bilgi toplamak amacıyla yapılmadığı çok barizdir. Ek olarak bunlar dar bir

⁸ Eşkıyanın ortaya çıkarılması için nüfus sayımı yapılması gibi uygulamalara XIX. yüzyıldaki belgelerde de tesadüf edilmektedir. Örneğin 1852 tarihli bir yazışmada Bülbülce Adası ve Yunan sahillerindeki eşkıyanın arandığı ancak bulunamadığı ve bunların tespiti için adada nüfus sayımı yapılması gerekliliği belirtilmiştir. Ayrıca adada ilk defa sayım yapılacağından ahaliye bunun yararlarının düzgün bir şekilde anlatılması gerektiği de ifade edilmektedir. A.}MKT. MVL 51-89-1.

⁹A.}DVN.d 899-B. Kazada harp ve darbe kadir kişi sayısı 655'dir. Defterde kaydı yapılan kişi sayısı ise toplam 3234'tür. 1830-1831 tarihindeki sayım sonucuna göre Dimetoka kazasının İslam nüfusu 7525 kişidir. Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, T.C Başbakanlık DİE, Ankara, 1995, s.39.

¹⁰XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti'nin Avusturya ve Rusya ile giriştiği savaşlar neticesinde Rumeli'de devlet otoritesinin zafiyete düştüğü söylenebilir. Bu zafiyet neticesinde Kırcalı dağlarında ortaya çıkıp, çeşitli köy ve kasabalara zarar verenler "dağlı eşkıyası" olarak isimlendirilmiştir. Dağlı isyanları için detaylı bilgi için bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyânları (1791-1808)*, A.Ü DTCF Yayınları No:344, Ankara, 1983. ss.7 ve 41

¹¹C.DH 10-497.

¹²Birkaç örnek için NFS. d 5216, A.}DVN.d. 838, s.1. Dağlı İsyânları ile alakalı bir belgede Edirne'deki Müslüman ve gayrimüslimlerin nüfuslarının sayıldığı ve deftere yazıldığı belirtilmektedir. Bununla beraber bahsedilen defter bulunamamıştır. Bkz. HAT. 205-10686.

¹³ Örneğin Hacıoğlu Kazasında yapılan tahrir sırasında mahalle/köylerinden firar edenler defterlerde ayrıca tek tek isimleri yazılarak belirtilmişlerdir. Bkz. A.}DVN.d 844, s.20

¹⁴Bu defterlere 7 yaşından büyüklerin tahrirleri yapılmıştır. Örnekler için bkz. NFS.d 4543, A.}DVN.d 849

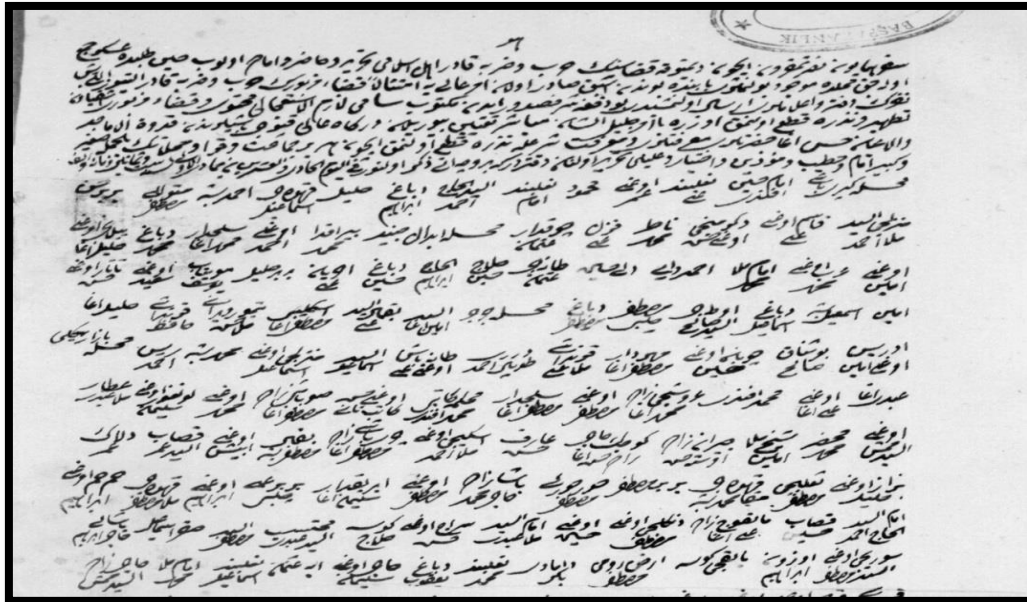
çerçeve de anlık ve günü kurtarmak içi yapılmıştır. Buna karşın II. Mahmut dönemi sayımların Rumeli ve Anadolu'nun büyük bir bölümünü kapsadığı ayrıca nüfusun demografik hareketlerinin de takip altına alındığı bilinmektedir.

Zikrettiğimiz hususlar bağlantılı olarak 13 adet defter tespit edilmiştir. Söz konusu evrakların tarihleri 1786-1802 yılları arasında değişmektedir. Bu tarz evrakların bulunması ve XIX. yüzyılın ilk yarısına ait sayımlardaki verilerle karşılıklı olarak kıyaslanmasının Osmanlı nüfusunun zaman içerisinde artış ya da azalışına dair iddialara dayanak olması adına önemli olduğu düşünülmektedir. Tablo-1'de defterlerin hangi kazalara ait olduğu, yılları ve fon kodları görülebilir. Görsel-1'de ise Kapıcıbaşı Hasan Ağa tarafından yapılan tahrir ait bir defterin görüntüsü ve girizgâhı incelenebilir.

Tablo-1: Eşkîyalık Sebebiyle Sayım Yapılan Yerlere Ait Defterler

Yer	Yıl	Kod
Menlik	1786	A. {DVN.d 823
Razlık	1796	A.[DVN.d 841
Nevrekep	1796	A.[DVN.d 839
Samakov	1797	A.{DVN. d 849
Akçakızanlık	1797	A.{DVN. d 843
Drama Kazası	1797	NFS.d 4543
Hacıoğlu Pazarı	1798	A.{DVN. d 844
Kırkkilise	1801	A.{DVN. d 847
Misivri	1801	A.{DVN. d 848
Akçakızanlık	1802	A.{DVN. d 850
Karaağaç ve Hatunili	1802	A.[DVN. d 899-O
Yanbolu	1802	A.{DVN. d 851
Aydos	1802	A.{DVN. d 849

Görsel-1: Eşkîyalık Sebebiyle Yapılan Bir Tahrir Defteri Girizgâhı¹⁵

Rumeli'de Askerlik Sebebiyle Yapılan Tahrirler

¹⁵ A.{DVN.d 899-B

Bu bahiste öncelikle kısaca Osmanlı'daki gönüllü askerlik hususuna değinmek gerekirken çünkü XVIII. yüzyılın ikinci yarısında asker yazmak amaçlı çeşitli yerel sayımlar da mevcuttur. Gönüllü ama aslında zorunlu askerlik yahut terminolojiye yerleşmiş ismiyle *nefir-i 'amm* uygulamasının kökeni imparatorluğun Klasik Dönemlerine kadar götürülebilir.¹⁶ Bununla birlikte çalışmada incelenen evraklar özellikle XVIII. yüzyılın son ve XIX. yüzyılın ilk dönemlerinde Çarlık Rusya'sıyla yapılan savaşlar için gereken ve belirli yaş guruplarından asker toplama teşebbüslerinin sonuçlarıdır.¹⁷ Bu konuda tespit edebildiğimiz az sayıdaki belgenin genelde 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı sürecine ait olduğu söylenebilir.¹⁸

Şüphesiz XVIII. yüzyılda Rumeli'de yapılan bu sayım ve yazımların amacı cepheye yakın kazalarda bulunan harp ve darbe kadir kişilerin tespit edilmesi ve bunların en kısa sürede ateş hattına gönderilmesidir. Bu bağlamda bu tarz yazım ve defterlere ilk örnek olarak NFS. d 6445 numaralı Hezargrad kazası nüfus defterleri gösterilebilir.¹⁹ Biz bunun dışında 1773 tarihli ve NFS. d 6365 numaralı Tırnova kasabasına ait nüfus defterleriyle, Divanı Hümayun (Beylikçi) Kalem'indeki çeşitli evrakları inceleyerek yapılmış olan bu tahrirleri yorumlamaya çalıştık.

6365 numaralı nüfus defterindeki açıklamaya göre, Tırnova kazasının merkezinde bulunan mahallerdeki 14-60 yaş arasındaki nüfusun tahriri yapılmıştır. Deftere göre Tırnova'nın 10 adet mahallesi vardır ve burada zikredilen yaş grubunda 241 kişi mevcuttur.²⁰ Tırnova'nın yazımından sonra Sahra nahiyesindekilerin yazımına geçilmiştir. Sahra nahiyesinde 29 köyde 472 kişi mevcuttur.²¹ Sahra nahiyesinden sonra Hotaliç nahiyesindeki 38 köyde belirlenen yaş grubunda olan 751 neferin yazımı yapılmıştır.²² Son olarak Tuzluk nahiyesi 52 köyden müteşekkildir ve köyde 14-60 yaş arasında 644 adet kişi bulunmaktadır.²³

6365 numaralı defterin (her ne kadar asker toplamak amacıyla tutulmuş olsa da) II. Mahmut döneminde hazırlanan nüfus defterlerine benzediği görülmektedir. Defterde kişilerin meslekleri²⁴, memleketleri²⁵, fiziksel özellikleri ve kusurlarına dair bilgiler,²⁶ şahsi²⁷ ve ailevi²⁸ lakaplar ile unvanları²⁹ gibi malumat da yer almaktadır. Burada Cengiz Kırılı'nın izah-

¹⁶ Klasik dönemdeki gönüllü asker toplanması ile alakalı detaylı bilgi için bkz. Murat Tuğluca, "Osmanlı'da Nefir-i Amm Uygulamasının Erken Dönem Örnekleri ve Toplumsal Düzene Yansıması" *Belleten*, LXXX, 289, 2016, ss.773-794

¹⁷Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi, İstanbul, 2009, s.124

¹⁸ İlerleyen dönemlerde de bu konuyla alakalı daha çok evrakın gün yüzüne çıkacağı da söylenebilir.

¹⁹ Defterin içinde Hezargrad kazasının merkez mahalleleri, kazaya bağlı İvrana Nahiyesi ve köyleri, Karalom Nahiyesi ve köyleri ve Divaneorman Nahiyesi ve köylerinin 14 ila 60 yaş arasındaki nüfusunun kayıtları bulunmaktadır. Defterle alakalı detaylı bilgi için bk. Aziz Altı, "Divaneorman Nahiyesinden 1768-1774 Osmanlı-Rus Harbine Asker Temini ve Divaneorman Nahiyesinin Demografik Özellikleri (1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)", *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2, 2018, s.315. Aziz Altı'nın makalesinde NFS.d 6445 numaralı defter şekil yönünden incelenerek gerekli değerlendirmeleri yaptığı için mezkur evrak burada ayrıca bahis konusu edilmeyecektir.

²⁰NFS.d 6365, s.2-3

²¹NFS.d 6365, s.4-7

²²NFS.d 6365, s.8-13

²³NFS.d 6365, s.14-17

²⁴NFS.d 6365, *Berber Süleyman*, s.2

²⁵NFS.d 6365, *İbrahim Beşe Zıştovili*, s.2, *Halil Boşnak*, s.5

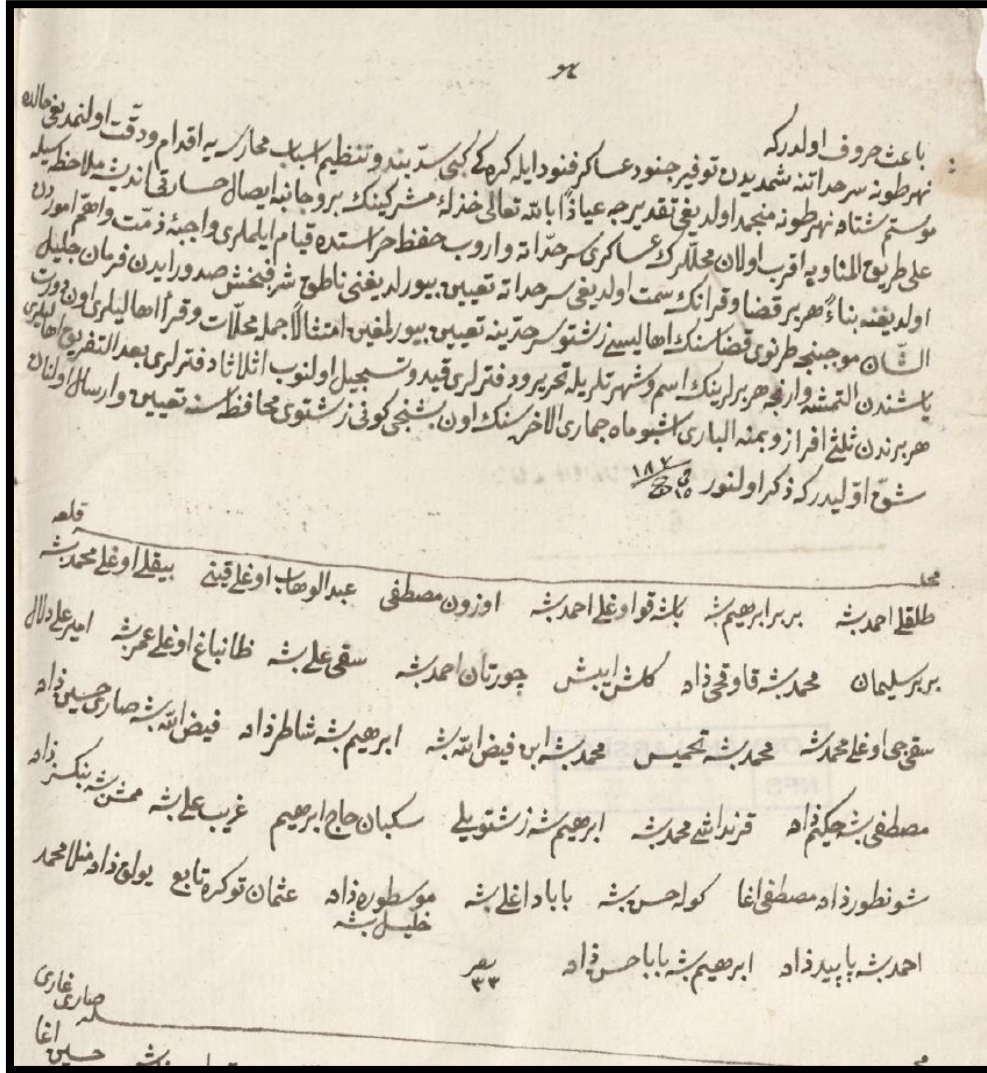
²⁶NFS.d 6365, *Çolak Memiş Beşe*, s.2

²⁷NFS.d 6365, *Kara Osman*, s.3

²⁸NFS.d 6365, *İbrahim Beşe*, *Uzun Mehmetzade*, s.3

larından hareketle özellikle lakap ve unvanların ayırt edici detaylar olarak şehirdeki sosyal hayata dair çıkarımlar-değerlendirmeler yapılması noktasında kıymetli olduğu ifade edilebilir.³⁰ Defteri XIX. yüzyıldaki benzerlerinden ayıran tek hususun kişilerin tek tek yaşlarının yazılmaması ve detaylı eşkâl tariflerinin yapılmamasıdır. Lakin defterin girişinde tahririn sebebi ve hangi yaş grubunun sayım ve yazıma mevzubahis olduğu belirtildiği için muhtemelen kişilerin tek tek yaşları ve eşkâllerinin yazılmasına gerek duyulmamıştır. Görsel-2'de konuyla alakalı defter incelenebilir.

Görsel-2: Tırnova Kasabası Asker Tahriri Girizgâhu³¹

²⁹NFS.d 6365, Hac Ali Hafız, *Es-seyyid Hac Ahmed Ağa*, s.2

³⁰"Bununla beraber Müslümanların unvanlarına bakarak söz konusu kişinin askeri sınıfa veya ilmiye sınıfına mensubiyetleri tespit edilebilir. Örneğin, beşe, odabaşı gibi unvanlara askeri sınıfın ve daha özeldi yeniçerilerin iş gücü içindeki ağırlıkları tespit edilecektir. Hacı veya seyyid gibi dinsel unvanlar da farklı bilgilere ulaşmamız sağlayabilir. Cengiz Kırılı, "Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Defterleri Işığında III. Selim İktidarı" *Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi* (Ed. Seyfi Kenan) İstanbul, 2010. s.191

³¹"Tırnova kazasının mahalle ve köylerinden Zıştovi sınırına gönderilmek üzere 14 yaşından 60 yaşına kadar isim ve şöhretleriyle kayıt ve tescil olunanların defteridir. NFS.d 6365

1772-1773 yılına ait olup çeşitli şehirleri korumak adına toplanan askerleri gösteren başka evraklar da söz konusudur. Bu bağlamda Silistre için Şumnu³², Zıstovi için Kızanlık³³ ile Zağra-ı Atik ve çevresinden savaşabilecek durumda olanların defter edildiği görülmektedir. Söz konusu evrakların girişindeki “harp ve darbe” kadir olanlar ifadesinden maksat muhtemelen (yukarıdaki örneklere benzer olarak) 14-60 yaş arasındaki nüfustur. Bunlara ek olarak Zağra-ı Atik'e bağlı mahalleler ve köylerde de Şumnu ve Kızanlık benzeri bir tahrir yapılmış ve buralarda 14-60 yaş arasında olup savaşabilecek durumda olan erkekler isim, şöhret ile mahalle ve köyleri belirtilerek kaydedilmişlerdir.³⁴

İlk genel sayımdan hemen önce yerel ölçekte yapılan ve belirli bir gruba dönük olarak icra edilen bir diğer sayım örneği Selanik ve Manastır'ın çeşitli kazalarında ikamet eden Evlâd-ı Fâtihân gruplarına aittir.³⁵ Zikredilen neferlerin yanında bölgedeki çiftliklerde bulunan reayanın da tahririnin yapılmıştır.³⁶ Sayım örneklerine ait defterlerin tarihleri 1826-1827 yıllarıdır. Tablo-2'de defterlere ait detaylar görülebilir.

Tablo-2: Evlâd-ı Fâtihân Sayımlarına Ait Defterler

Defter	Yer	Tarih (Gün, Ay, Yıl)	Yaş
NFS.d. 4544	Selanik Vilayeti	15 Aralık 1826	Bir Yaşından On Beş Yaşına kadar Sabi, On Beş Yaşından Kırk Yaşına kadar Tüvana, Kırk Yaşından Yukarı İhtiyar
NFS.d. 4881	Selanik Vilayeti, Toyran Kazası	Temmuz-Ağustos 1827	Kırkıdan Yukarı Neferat/ On beşinden Kırkına Kadar Tüvana Neferat/ On Beşe Kadar Sabi Neferat
KK. d. 3206	Zihne Kazası	14 Ağustos 1827	Kırk Yaşından Yukarı İhtiyar, On Beş Yaşından Kırk Yaşına Kadar Tüvana, On Beş Yaşına Kadar Sabi
NFS.d. 4903	Selanik vilayeti, Selanik Sancağı, Karadağ Kazası	18 Ağustos 1827	Kırk Yaşından Yukarı İhtiyar, On Beş Yaşından Kırk Yaşına Kadar Tüvana, On Beş Yaşına Kadar Sabi
NFS.d. 5491	Rumeli Vilayeti, Manastır Sancağı, İstrova Kazası	14 Aralık 1827	On Yaşından On dört Yaşına Dâhil Olan Sıbyan/ On Beş Yaşından Kırk Yaşına dâhil olan Tüvana/ Kırk Bir Yaşından [...] Reside Olanlar

³²A. {DVN. d 899-D. Benzer evraklar için bkz. DVN. d 899-E, Aydos Kazasından harp ve darp erbabı kişilerin sakin oldukları mahalle ve kuraları tasrihiyle tahrir ve üç kısma taksim.

³³A. {DVN. d 816

³⁴A. {DVN.d 817. Benzer bir örnek adına 14-60 yaş arasındakilerin tahrir edilip Rusçuk Kalesini muhafazaya gönderildiği bir belge için bkz. C.AS. 523-21839

³⁵ Evlâd-ı Fâtihân için bkz. Yusuf Halaçoğlu, “Evlâd-ı Fâtihân”, *TDVİA*, Cilt:11, 1995, İstanbul, ss.524-525

³⁶ 1843 yılında da bölgede Evlâd-ı Fâtihân teşkilatı bulunmakta ve bunların sayımı için de ayrı defterler tutulmaktaydı. 1843 tarihli örnek bir defter için bkz. NFS.d 4895

NFS.d. 5538	Rumeli Vilayeti, Manastır Sancağı, Tikveş, Radovişte, İştîp Kazası	Tarihsiz (Arşiv 'de H. 1243 olarak tarihlenmiş)	On Yaşından On dört Yaşına Dâhil Olan Sıbyan/ On Beş Yaşından Kırk Yaşına Dâhil olan Tüvana/ Kırk Bir Yaşından [...] Reside Olanlar
NFS.d. 4990	Selanik Vilayeti, Selanik Sancağı, Kelemerye Nahiyesi, Bazargah Nahiyesi	Tarihsiz (Arşiv 'de H. 1243 olarak tarihlenmiş)	Tüvana, Alil ve İhtiyar ve Orta Yaşlı ve Maraz, On İki ve On Beş Yaşında, On Beş Yaşında ve Sekbanlıkta, On Yaşından On Beş Yaşına Kadar.
NFS.d. 5063	Selanik Vilayeti, Selanik Sancağı, Vodine Kazası	Tarihsiz (Arşiv 'de H. 1243 olarak tarihlenmiş)	Tüvana, İhtiyar ve Orta Yaşlı ve Alil, [...] On İki ve On Üç Yaşında
D.CRD.d. 40736	Selanik Sancağı	Tarihsiz ³⁷ (Tahmini H.1242-1243)	11-12-13-14-15-16 Yaşında, Tüvana, Orta Yaşlı ve İhtiyar

Bu defterlerde yapılan kayıtlar ve kişilerin yaşlarına dair çıkarımlar yapılmasını sağlayacak tanımlamalar (*sabi, orta yaşlı, tüvana, ihtiyar vb.*) ve defterlerin sonunda nüfusu özetlemekte kullanılan formüllerin çok ufak farklılıklarla 1830-1831 tarihli ilk umumi tahrirde de kullanıldığı görülmektedir.³⁸ Tüm bunlara ek olarak bu sayımlarda tutulan defterlerde kaydı yapılan kişilerin meslekleri, nereli oldukları, şahsi ve ailevi unvanları gibi sayılan nüfusun sosyoekonomik durumları hakkında da bilgiler bulunmaktadır.³⁹ Dahası bu defterlerde kaza içindeki yatay ve dikey hareketler konusunda da bilgiler verilmektedir.

Evlâd-ı Fâtihân sayımlarındaki bir diğer önemli husus ilk defa yaş ayrımı yapılmaksızın bütün erkek nüfusunun istisnasız sayılması ve zaman zaman yaşlarının da –ayrıca belirtilerek- kayda geçirilmesidir. Bu husus yukarıda değinilen ve 14-60 yaş grubu askere almak için yapılan tahrirlerle Fâtihân sayımları arasındaki en önemli farklılıklardandır. Ayrıca Fâtihân sayımlarında henüz askerlik çağında olmayan ama ileride potansiyel olarak nefer sayılabilecek kişilerin kayıtlarının yapılmasından hareketle sayımın amacının anlık olmadığı iddia edilebilir. Bu bağlamda küçüklerin kayıtlarının yapılmasının temel amacı muhtemelen ileride asker ihtiyacı hâsıl olur ise başvurulacak bir veri tabanının bulunmasıdır. Ek olarak yaş ayrımı yapılmaksızın Evlâd-ı Fâtihân nüfusunun tamamının sayılması zikredilen tahrirle 1830-1831 sayımlarının büyük benzerliklerinden biridir.⁴⁰

Tüm bunların ötesinde 1828 tarihli bir fermanla Fâtihân neferatının yeni orduya alınması yönünde ilk adım atıldığı bilinmektedir.⁴¹ Bu bağlamda sayımların tarihi (1826-

³⁷ Defterin tutuluş biçimi, içerdiği bilgiler ve tahrir yapılan yerden dolayı tabloda gösterilen diğer defterlere olan büyük benzerliği vesilesiyle mezkûr evrakın tarihlendirmesi tahmini olarak tarafımdan yapılmıştır.

³⁸ Benzerlikler için tablo-2 ile E.Z. Karal'ın kitaplarındaki veriler karşılaştırılabilir. Bkz. Karal, ss.33, 42, 53, 67,69, 72, 74, 75, 76, 78.

³⁹ "Selanik Sancağında kâin Yenice-i Vardar ve Vodine ve Avrathisarı Kazalarıyla Lankaza (Langaza) ve Boğdan ve Kelemerye ve Pazargah ve Vardar-ı Sağır ve Kebirinde nahiyelerinde vaki olup evladı fatihana dâhil olmuş olan çiftlik defteri." NFS.d 5078

⁴⁰ Aynı zamanda XVIII. asırdaki yapılan sayımlardan farklılığı da belirtilmelidir.

⁴¹ Abdülkadir Özcan, "Evlâd-ı Fâtihân'ın Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusuna İlhakı İçin Yapılan Çalışmalar", *Türklük Araştırmaları Dergisi* 19 (Ayrı Basım), 2008, s.239

1827), bunlar hakkında yapılan yazımlar ve neredeyse tek tip/standart olarak hazırlanan defterlerden hareketle bu tahrirlerin askerî amaçlara dönük olarak hazırlandığı muhakkaktır. Şöyle ki defterlerde tespit edilen hususlar (yaş grupları ve kişilerin fiziksel durumlarına yapılan atıflar) aslında Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye kanunnamesinde tarif edilen nefer tipini işaret etmektedir. Bu durum mevzu bahis edilen tahrirlerin yeni ordunun ihtiyaçları için yapıldığını şüpheye yer bırakmadan açıklamaktadır.⁴² Tüm bunlara ek olarak ayrıca bu tahrirlerin 1826 sayımlı İstanbul tahririyle birlikte Osmanlı Devleti'nde yapılan ilk nüfus sayım örneklerinden olduğu da düşünülmektedir.⁴³

SONUÇ

Özellikle XVIII. yüzyıldan itibaren belli başlı amaçlara dönük olarak Osmanlı coğrafyasının bir kısmında umumi nüfus sayımının öncülü olabilecek sayım ve yazımlar yapılmıştır. Bu yazımlar mevcut literatürde nüfus sayımı olarak adlandırılmasa bile XVIII. yüzyılın sonundan itibaren devletin çeşitli sebeplerle bireyleri kayıt altına almaya dönük olarak sayım ve yazım çalışmaları yaptığını göstermektedir.

Kaza, köy, nahiye ve yahut her hangi bir yerleşim bölgesinin nüfusunun tamamının eşkıyalık ya da askerlik gibi herhangi bir sebep ile yazılmasının ve bunun yaygınlaştırılmasının devlet için bir tür yeni zihniyet olduğu düşünülebilir. Çünkü bundan önceki XV ve XVI. yüzyılın klasik tahrirleri yahut XVII ve XVIII. yüzyılların avarız, cizye vb. sayımları temelde toprak/mali amaçlı yazımlardır. Bu bağlamda herkesin malumu olduğu üzere zikredilen klasik tahrir faaliyetleri tek tek bireylerden ziyade mali üniteler olan *haneler* ya da devlet için çeşitli görevleri olan kişileri yazmaya odaklıdır. Bununla beraber çalışmanın incelediği söz konusu tahrirler -her ne kadar pragmatik amaçlarla yapılmış olsa da- vergi vb. hususları gözardı ederek bölgedeki herkesi tek tek kayıt altına almaya dönük olarak hazırlanmıştır.

Çalışmada mevzubahis edilen sayım ve yazımlar (belki Evlâd-ı Fâtihân'a ait olanlar hariç tutularak) şüphesiz tam manasıyla nüfus sayımı değildir. Bununla beraber sayım yapılan kazalara ait olan defterler yörenin nüfusu ve aynı zamanda nüfusu oluşturan şahıslar hakkında bireysel bilgi içermektedir. Buna ek olarak söz konusu vesikaların kısmen de olsa demografik ve de sosyolojik bilgiler ihtiva ettiği ve bunun önemli olduğu ifade edilebilir. Ek olarak bu tarz sayım/kayıt çalışmalarına ait çıktıların/defterlerin belirli noktalardan XIX. yüzyıldaki tahrir evrakına benzemesi sebebiyle Osmanlı Devleti'nin öncü ve yerel sayımlarından sayılmasında zannımızca bir beis yoktur.

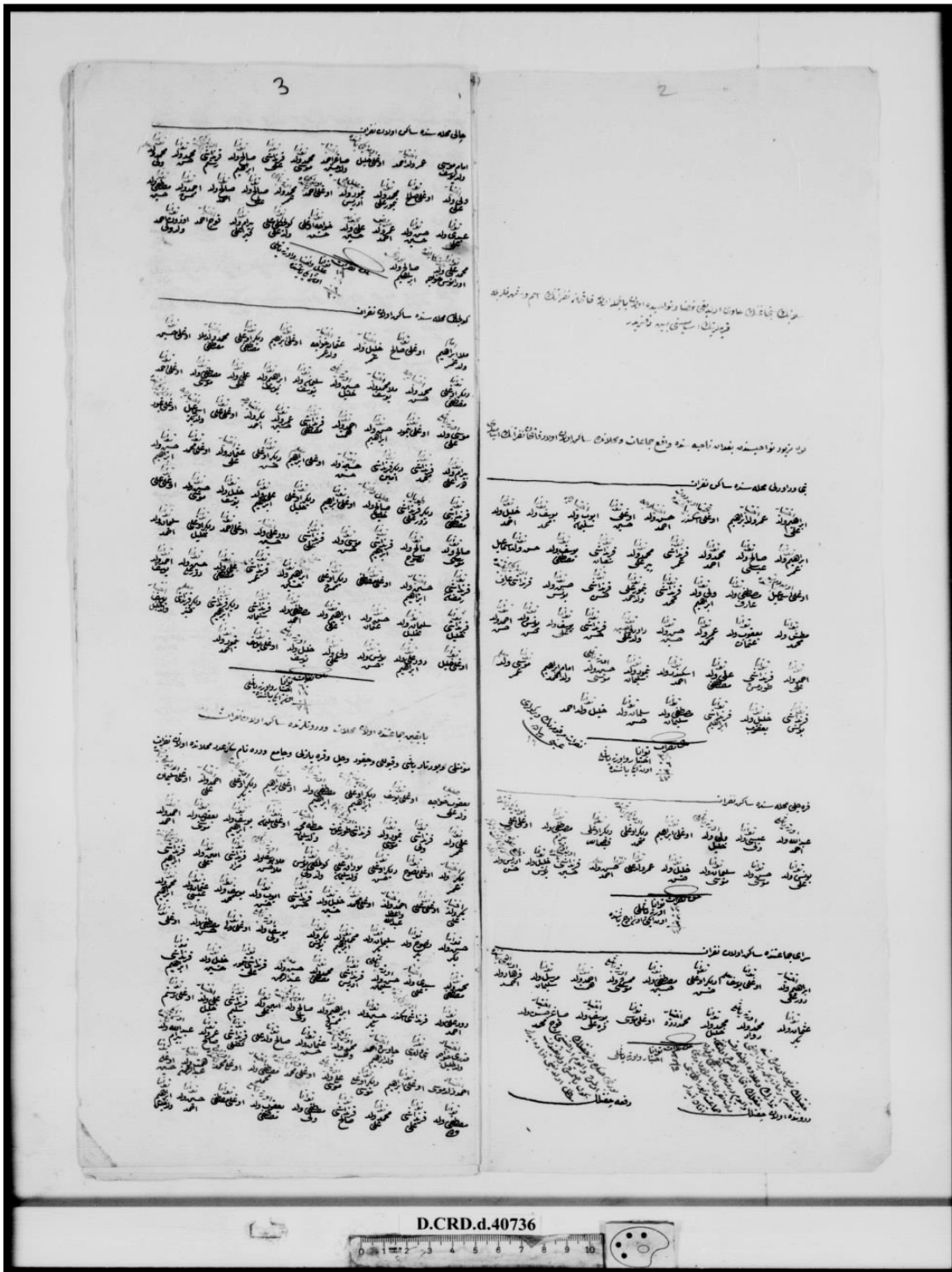
Üzerine çeşitli yorumlar yaptığımız ve öncü olarak tabir ettiğimiz evrak ve benzerlerinin sayısının artmasıyla belki de Osmanlı Devleti'nin timar, cizye, avarız vb. klasik ve bilinen nüfus yazımlarının dışında da hemen hemen her yüzyılda çeşitli sayımlar yaptığı ortaya çıkacaktır. Bu ve benzer arşiv malzemesinin gün yüzüne çıkması durumunda XVIII. yüzyıldaki Osmanlı nüfusunun oluşturan bireylere ve toplumun genelinin sosyoekonomik yapısına dair daha fazla veriye sahip olunabileceği ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Ayrıca, bu konuda benzer evrakın sayısının zamanla daha da artacağı ve bu vesileyle Osmanlı nüfusunun niceliği belki de niteliği hakkında XVIII. yüzyılın sonundan başlayarak daha detaylı ve kapsamlı bilgi elde edilebileceği ihtimali de göz önünde tutulmalıdır. Netice olarak XVIII. asrın sonu ile XIX. yüzyılın hemen başında herkesin kayıt edilmesine dayalı olarak ortaya

⁴² Yeni ordunun neferlerinin sahip olması gereken nitelikler için bkz. Yıldız, ss.142-143

⁴³Görsel-3 ve 4'te zikredilen nüfus defterlerinden örnekler incelenebilir.

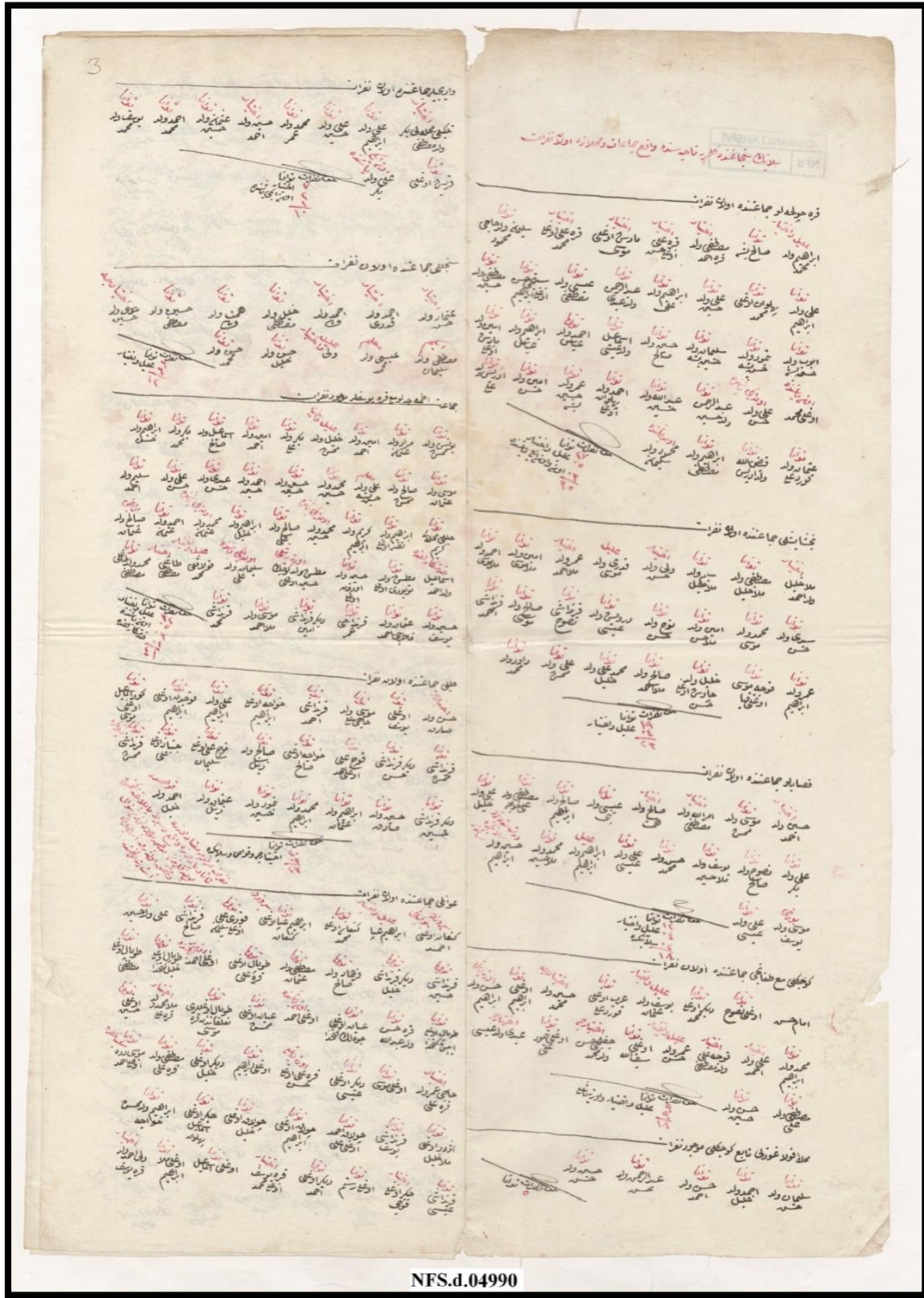
çıkan bu zihniyet değişiminin ilk genel sayımla birlikte tüm ülke sathına yayılmaya çalışıldığı ve nüfus sayımından amaçlanan getirinin genişletilerek değiştiği ifade edilmelidir.

Görsel-3: Evlâd-ı Fâtihân'a ait bir nüfus defteri-144

44 D.CRD.d 40736

Görsel-4:Evlâd-ı Fâtihân'a ait bir nüfus defteri-2⁴⁵

NFS.d.04990

⁴⁵NFS.d. 4990

KAYNAKLAR**1- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA)**

BOA, A.}DVN.d 800; 802,803, 816, 817, 838, 844, 849, 899-B, 899-D, 899-E

BOA, A.}MKT. MVL. 51-89

BOA, C.AS 523-21839

BOA, C.DH. 10-497

BOA, D.CRD.d 40736

BOA, HAT 4543

BOA, NFS.d 4543; 4895, 4990, 5078, 5216, 6365

2- Araştırma ve İnceleme Eserler

Afyoncu Erhan, "XVII. Yüzyıl Osmanlı Bürokrasisinde İki Yeni Defter: Cebe ve Derdest Defterleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi (TİT)*, Cit:15, Sayı:1, 2000, ss.221-230.

Aksan Virginia H, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870* (Çev. Gül Çağalı Güven), Türkiye İş Bankası Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2011

Altı Aziz, "Divaneorman Nahiyesinden1768-1774 Osmanlı-Rus Harbine Asker Temini ve Divaneorman Nahiyesinin Demografik Özellikleri (1773 Tarihli 6445 Numaralı Deftere Göre)", *Balkan Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Cilt:7, Sayı:2, 2018, s.311-340.

Bilgi Nejdet, "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları Hakkında", *Türk Yurdu*, Cilt: 19-20, Sayı:148-149, 1999-2000. s.117-124

Halaçoğlu Yusuf, "Evlâd-ı Fâtiḥân", *TDVİA*, Cilt:11, 1995, İstanbul, ss.524-525

Karal Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831*, T.C Başbakanlık DİE, Ankara, 1995

Kırlı Cengiz, "Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Defterleri Işığında III. Selim İktidarı" *Nizam-ı Kadim'den Nizam-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi* (Ed. Seyfi Kenan) İstanbul, 2010. Ss.183-212

Öz Mehmet, "Tahrir", *TDVİA*, C:39, 2010, İstanbul, ss.425-429

Özcan Abdülkadir, "Evlâd-ı Fâtiḥân'ın Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye Ordusuna İlhakı İçin Yapılan Çalışmalar", *Türklük Araştırmaları Dergisi 19 (Ayrı Basım)*, 2008.

Özel Oktay, "Osmanlı Demografi Tarihi ve Osmanlı Arşivleri", *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü*, Ankara, 2006, ss.52-63.

Özkaya Yücel, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, A.Ü DTCF Yayınları No:344, Ankara, 1983

Tuğluca Murat, "Osmanlı'da Nefir-i Amm Uygulamasının Erken Dönem Örnekleri ve Toplumsal Düzene Yansımaları" *Bellekten*, LXXX, 289, 2016, ss.773-794

Yıldız Gültekin, *Neferin Adı Yok Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1826-1839)*, Kitabevi, İstanbul, 2009.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 161-180

Geliş/Submitted/ Отправлено: 18.11.2020
Kabul/Accepted/ Принимать: 19.12.2020
Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47876

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Doç. Dr. Sıtkı NAZİK

Amasya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Türkiye
s.nazik@amasya.edu.tr

 ORCID 0000-0001-5964-5039

GÖLGESİZLER ADLI ROMANIN ARKETİPSEL SEMBOLİZM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ¹

EVALUATION OF THE NOVEL NAMED GÖLGESİZLER
IN TERMS OF ARCHETYPAL SYMBOLISM

Öz: Hasan Ali Toptaş'ın Gölgesizler adlı romanı yazıldığı ilk zamandan itibaren oldukça dikkat çekici bir eser olmuş ve hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Çeşitli yönlerden incelenen eserin, bilinç ve bilinçdışıyla ilgili hususlara sıklıkla atıfta bulunduğu görülmüş, kolektif bilinçdışına ait yapısal öğeleri ifade eden arketipler bağlamında da değerlendirilebileceğine kanaat getirilmiştir. Nitekim içerisinde barındırdığı zengin arketipik unsurlar ve bunların tasavvufi çağrışımları sayesinde, arketipsel sembolizm açısından da ele alınabilecek boyutta olan romanın, bu çalışmayla sembolik yönünün ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada, yazar ve romanı hakkında bilgi verildikten sonra, arketiplere değinilmiştir. Arketiplerin edebî eserlerde görünüşleri ve simge oluşları üzerinde durulmuştur. Gölgesizler, genel olarak Jung'un kısmen de Pearson'un arketiplere dair görüşleri kapsamında incelenmiştir. Bunlardan faydalanarak, romandaki arketipler belirlenmiş ve sembolik karşılıkları tespit edilmiştir. Romandaki kahramanlar, mekânlar, nesnelere, varlıklar ve olaylar bağlamında arketipsel sembollerle ilgili çözümlemelerde bulunulmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada tahlil yöntemi kullanılmıştır. Eserin arketip-

¹ **Cite as/Atıf:** Nazik, S. (2020). Gölgesizler Adlı Romanın Arketipsel Sembolizm Açısından Değerlendirilmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 161-180. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47876>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

sel sembolizm açısından incelenmeye değer bir anlatı örneği olduğu, hatta bu konuda daha ayrıntılı ve büyük çapta çalışmaların yapılabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gölgesizler, Bireyleşme Süreci, Arketip, Simge, Tasavvuf

Abstract: Hasan Ali Toptaş's novel in the name of "Gölgesizler" has become an interesting work since The first times that it was written, and many researches have been made about it. It was seen that the work which was reviewed often addresses to the consciousness and unconscious terms, and it was convinced that it can be evaluated in the context of archetypes which state the structural factors belonging to the collective unconscious. So the research aimed to reveal the symbolic aspect of novel with the dimension to considered in terms of archetypal symbolism thanks to the rich archetypal factors in it and their sufistic associations. In the research, the archetypes were mentioned after the information was given about the writer and his novel. The appearances and being symbol of archetypes were emphasized. The Gölgesizler was reviewed within the framework of views related generally to Jung's archetypes partly to Pearson's archetypes. Using these, the archetypes in the novel were determined and their symbolic counterparts were identified. The analyses related to the archetypal symbols were made in the context of fictitious characters, places, objects, assets and events. Thus, the assay method was used in this study. It was concluded that the work is a narrative sample which is worthwhile to be examined in terms of archetypal symbols and even more detailed and large-scale researches on this subject would be made.

Key Words: Gölgesizler, Individuation process, Archetype, Symbol, Sufism

GİRİŞ

Arketipsel unsurlar bağlamında incelemeye konu olan Gölgesizler adlı eserin yazarı Hasan Ali Toptaş, 15 Ekim 1958'de Denizli'nin Çal ilçesine bağlı Baklan kasabasında doğmuştur (Varlık, 2010: 53). Uzun yol şoförü bir baba ile ev hanımı bir annenin oğlu olarak çocukluk ve gençlik yıllarını bu kasabada geçiren yazar, aile içi kavgalar ve yoksulluğun cenderesinde mutsuz ve yalnız bir çocukluk dönemi geçirmiştir (Yüzbaşıoğlu, 2010: 1; Tekin, 2011: 4).

İlk ve ortaokulu Baklan'da okuyan Toptaş'ın yazma serüveni 1970'lerin başında yine bu kasabada ortaokul yıllarında başlamıştır. Aile içi kavgalara, geçirdiği bir hastalık sonucu saçsız kalan başından ötürü duyduğu utanç, üzüntü ve bu durumuyla çocukların alay etmesi de eklenince, kaçış yeri olarak kendisine ortaokulun kütüphanesini seçmiştir. Bu vesileyle Tolstoy, Balzac, Hemingway, Kemalettin Tuğcu, Orhan Kemal ve Yaşar Kemal gibi yazarlarla tanışma fırsatı bulmuş ve yazmayla meşgul olarak kasabalılardan uzak durmayı yeğlemiştir (Yüzbaşıoğlu, 2010: 1; Tekin, 2011: 5-6).

Ortaokuldan mezun olduktan sonra kasabada lise olmadığı için ilçedeki Çal Lisesi'ne gitmiştir. Arkadaşıyla beraber bir oda tutarak ailesinden ayrı yaşamaya başlayan Toptaş, bu yıllarda birkaç roman denemesinde bulunduktan sonra hikâye yazmaya da yönelmiş, *Tövbe* adlı öyküsüyle Çal Kaymakamlığı'nın düzenlediği yarışmada birincilik ödülü almıştır (Yüzbaşıoğlu,

2010: 1; Tekin, 2011: 7).

Liseyi bitirdikten sonra 1975'te Uşak Meslek Yüksekokulu'na kaydını yaptıran Toptaş, 12 Eylül'ün habercisi olan kargaşanın baş göstermesi ve meydana gelen siyasi olaylar nedeniyle okula ancak bir yıl devam edebilmiştir. Eğitim hayatı böylece sona eren yazar, Denizli'ye dönerek iki yıl kadar dayısının kahvesinde çalışmıştır. Kahvecilikten sonra askere gitmiş, dönüşte taksicilik yapmış, ardından Çivril vergi dairesinde veznedarlık, Sincan vergi dairesinde ise icra memurluğu görevlerinde bulunmuştur (Varlık, 2010: 68-69).

Yazdığı öyküler Denizli Gazetesi'nde parça parça hâlinde yayınlanan Toptaş'ın bu gazetedeki ilk öyküsü *Ümmü'nün Selamı Var* adını taşımaktadır. Bunun yanı sıra şiirler de yazan Toptaş, bu alanda olumsuz eleştiri alınca öykücülüğe devam etmiş, *Bir Gülüşün Kimliği* adlı ilk öyküsünü kendi çabasıyla bastırılmıştır (Yüzbaşıoğlu, 2010: 1-2).

Ölü Zaman Gezginleri isimli öykü kitabı, *Bin Hüzünlü Haz* adlı romanıyla ödüller alan Toptaş, 1994'te yazdığı *Gölgesizler* romanıyla da Yunus Nadi Roman Ödülü'nü almış, bundan sonra da kaleme aldığı çeşitli türdeki eserleriyle² çok sayıda ödüle layık görülmüştür. Yazıldığı andan itibaren adından çokça söz ettiren ve defalarca basımı yapılan *Gölgesizler*, şehirde bir berber dükkânında başlayıp, köyde devam eden ve Ramazan'ın aygır tarafından feci şekilde öldürülmesi, kuyruğunu ısırarak yılanın Cennet'in oğlunu boğması, Güvercin'in ayı doğurması gibi sıra dışı olayların; Güvercin, Cıngıl Nuri, muhtar gibi kahramanların kayıplara karıştığı ve sonra bambaşka bir hâlde ortaya çıktığı bir romandır.

Gölgesizler'in kurgu tekniği ve teması bakımından,³ postmodernizm,⁴ büyümlü gerçekçilik⁵ ve olanaksızlık⁶ yönüyle incelendiği görülmektedir. Ancak romanla ilgili olarak arketipsel sembolizm açısından bir çalışmanın yapıldığına henüz rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmada, romandaki arketipsel unsurların tespit edilip, yer yer tasavvufî boyutlarına da atıfta bulunularak değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

1. Kurgusal Yapısı İtibariyle *Gölgesizler*

Kurguyu, romanda yazarın/anlatıcının bakış açısı, kahramanlar, olaylar ve mekânın tasarımı olarak tanımlamak mümkündür. *Gölgesizler*'de yazarın gerek hâkim bakış açısıyla konuya yaklaştığı gerekse olayların içinde yer almak suretiyle esere müdahil olduğu dikkat çekmektedir. Berber dükkânındaki müşterilerden biri olarak yazar, öykünün kahramanı, anlatıcısı, hatta ana öyküyü (köydeki olayları) zihninde tasarlayan biri durumundadır (Karaca, 2011: 549).

Romanın son sahnesinde ortaya çıkan ve en tepede yer alan yazarın atadığı kurgusal bir varlık olarak anlatıcı, tüm öyküyü hayal etmek suretiyle şekillendiren ve söze döken elçi konumundadır. Üstelik bu elçi (yazar), en tepedeki yazardan (romanın sonunda evde görünen yazar) aldığı yetki ve güçle, geçmişi ve geleceği bilen, kentte ve köyde olanları gören; hatta hem

² Hasan Ali Toptaş bibliyografyası hakkında daha geniş bilgi için bk. (Varlık, 2010: 47-51).

³ Konuyla ilgili olarak bk. (Karaca, 2011: 548-559).

⁴ Bu hususta ayrıntılı bilgi için bk. (Yeter, 2011: 1870-1891).

⁵ Konuyla ilgili olarak şu iki çalışmaya bakılabilir: (Şahin, 2003: 38-40; Onay, 2011: 221-225).

⁶ Bu konuya dair yapılmış bir yüksek lisans tez çalışması vardır. Bk. (Yeral, 2006: 40-99).

kentte hem köyde var olabilen, dahası başka bir kahramana dönüşebilen (Güldeben'e dönüşmesi) bir kişiliğe sahiptir (Karaca, 2011: 551).

Toptaş'ın romanlarında, tasavvuftaki kâmil insanı temsil eden "anlatıcı" vardır. Üstelik bu anlatıcı bazen yazarın kendisi olmakta ve âdeta Allah'ın kurduğu gibi evrenler kurmakta, kendi evrenini oluşturmaktadır (Türker, 2009: 95). Buna göre Gölgesizler incelendiğinde, sınırsız evren tasarımlarından birinin seçilip, yazar/anlatıcın (Türker, 2009: 83) İlahî sıfatları (tekvin, ilim, irade) yansıtır tarzda davrandığı görülmektedir.

Gölgesizler, düşün hakikat şeklinde sunulduğu, kurmaca olanla gerçek olanın sınırlarının kalktığı bir romandır (Aslan, 2004: 95). Gerçeği çeşitli kurgu teknikleri vasıtasıyla sorunsal hâle getiren yazar, onu dönüşümlü kılarak yahut belirsizleştirerek yok ettiği gibi, tüm öğelerin arasındaki sınırları kaldırıp (yok edip), onların varoluş vasıflarını ellerinden almakta, kimi yerde de gerçeği çoğullaştırarak sonsuz olasılıklara kapı aralamaktadır (Ecevit, 2010: 336). Dolayısıyla bu anlatıda yazarın "üst kurmaca" tekniğinden de yararlandığını söylemek mümkündür. Nitekim arkaik romantiklerin "romantik ironi" adını verdikleri bu teknik; yazarın, romanını yazarken içinde bulunduğu reel âlem ile o sırada kurgulamakta olduğu metin arasındaki sınırları yok etmesi anlamına gelmektedir (Ecevit, 2010: 337). Üstelik romanda geçen mekânlar, kişiler ve nesnelere çeşitlilik üst kurmacayı etkilemektedir. Bilhassa kılıktan kılığa giren, farklı şahsiyetlere bürünen anlatıcının bu durumu, metnin başlı başına bir üst kurmaca çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir (Yeter, 2011: 1890).

Esas itibarıyla hem kurgu hem de içerik olarak, ikilikler üzerine kurulmuş olan Gölgesizler'de, iki evren (kent-köy), iki öykü (şehir ve köyde yaşananlar), iki eksen (var oluş-yok oluş) bulunmakta ve bu iki evrene gidip gelen insanlar yer almaktadır (Karaca, 2011: 556).

Gölgesizler, adından da anlaşılacağı üzere gölgesi olmayan, yani yaşayıp yaşamadıkları, somut birer varlık olup olmadıkları tam manasıyla bilinmeyen şahıslardan oluşmaktadır. Varlık ve yokluk arasındaki bir evrende yaşayan kahramanlar kendi kimliklerini bulabilmek için kaybolmaktadırlar. Bu bakımdan eser bir nevi arayışların, kayboluşların, belirsizliklerin ve bilinmezliklerin anlatısı olup (Yeter, 2011: 1885), romanda yokluğun anlatıldığını söylemek mümkündür. Zira gölge, varlıkla ilgili bir çıkarım olup, somutluk gerektirmektedir. Dolayısıyla gölgesiz bir durumdan söz ediliyor ise yokluktan da söz ediliyor demektir (Yıldız, 2010: 350). Nitekim yazar; var olmaları imkânsız olan, var olmadıklarından ötürü gölgeleri dahi olamayan bir tür sanal varlıkları, var olmanın değil, bilakis yok olmanın ana edim olduğu bir metinde öykülemektedir (Ecevit, 2010: 328).

Varoluştan değil de yok oluştan yola çıkılarak gerçekliğin sorgulanması Gölgesizler'in felefi boyutunu ortaya koymaktadır. Nitekim maddenin hüküm sürdüğü bir çağda yitip giden 20. yüzyılın insanını, varoluşuyla değil de yok oluşuyla kurgu düzlemine taşıyan yazar, metinde "yok olmanın estetiği"ni oluşturmuş ve anlatı, ortadan kaybolan insanlar merkezinde şekillenmiştir (Ecevit, 2010: 331). Bu bakımdan anlatının asıl temasını oluşturan kayboluş, aslında kendini buluş, kendi özüne dönüş şeklinde bir işleve sahiptir. Dolayısıyla anlatıdaki gölgesizlik vasfının bir tezahürü olan kayboluşlar, romanın temel bir özelliği olup, bu durumun anlatıdaki işlevi, kişinin kendini bulma süreci olarak yorumlamak mümkündür (Yeter, 2011: 1871).

Gölgesizler’de dış dünyayı yansıtmayı bırakıp, romanını kendisine dönük bir ayna hâline getiren yazar, sürekli birbirine dönüşen, sözcüklerle can bulan roman kişilerinin öykülerini anlatmayı tercih etmektedir (Aslan, 2004: 95). Bu itibarla Gölgesizler, esasında bir tür “dönüşüm” romanıdır. Zira bu anlatıda her şey ya da herkes birbirine dönüşmektedir (Türker, 2009: 64).

Gölgesizler, Hasan Ali Toptaş’ın oyun şeklinde ortaya koyduğu bir anlatıdır (Yeter, 2011: 1883). Nitekim kentteki dükkânda, yazar/anlatıcının zihninde sanki bir ışık parlamış, birtakım gölgeler canlanmış ve onların cisimsiz suretleri hayal perdesine yansımıştır. Ardından oyun başlamış, gölgeler hareketlenmiş, envai çeşit olayların yaşandığı bir film şeridi gibi akıp gitmiştir. Romanın sonunda, hayal perdesi yavaş yavaş kapanmış, oyun bitmiş, oyuncular tamamen gölgeler âlemine çekilmiş, bir bakıma asıl evrenlerine yokluk âlemine dönmüşlerdir (Karaca, 2011: 554). Öykünün sonuna doğru tıpkı kahramanlar gibi anlatıcı da düş yolculuğunu, sabahın ilk ışıklarında “Karadüş Caddesi”nde bulunan apartmanın üçüncü katındaki ev’ine, bir anlamda asıl benine, yazarın zihin dünyasına dönerek tamamlamıştır. Böylece var oluşu da sona ermiş, yani yok olmuştur (Karaca, 2011: 551).

2. Arketipsel Sembolizm ve Gölgesizler

Çeşitli açılardan incelenmeye müsait çok boyutlu bir roman olan Gölgesizler, bilinç ve bilinçdışına vurgu yapması, sembolik, mitolojik, efsanevi, hayalî ve düşsel unsurlara yer vermesi yönüyle dikkat çekmekte, arketipsel sembolizm açısından değerlendirilebilecek bir eser olarak durmaktadır. Nitekim eserde geçen zaman, mekân, kahramanlar, olaylar ve nesnelere birçoğunun arketiplerle ilişkilendirilebilecek düzeyde olduğu görülmektedir.

2.1. Arketip Çeşitleri ve Bunların Gölgesizler’le Olan Bağlantısı

Arketipleri, ortak bilinçdışını oluşturan yapısal ögeler olarak tanımlayan Jung (Gökeri, 1979: 9), insanın ruhsal durumu ve gelişiminin etkisiyle sanat eserlerinin psikolojik yapısının biçimlendiğini ifade etmektedir. Arketipsel eleştiri yöntemi denilen bu kuramla, ruhsal ve sanatsal yapı arasındaki etkileşimin tespit edilerek sanat eserinin psikolojik yönü ve anlamı açıklanmaya çalışılmaktadır (Gökeri, 1979: 5). Dolayısıyla Gölgesizler adlı eserin de psikolojik yapısının, kahramanların ruhsal durumunun arketipsel eleştiri yöntemiyle çözümlenmesi mümkün görünmektedir.

Bilincin aldığı şekillerin iç kaynağı olmaları nedeniyle, kökeni ruhsal yapının derinliklerinde saklı olan “bilincin temel ögeleri” (kalıpları) olarak da tasvir edilebilen arketipler (Gökeri, 1979: 10), herkeste görülen özdeş psişik yapılar olup, bunlar insanlığın topyekûn en eski mirasını oluşturmaktadır (Karagözlü, 2012: 1406). Bu itibarla arketipler, insanoğlunun kolektif bilinçdışını, tarihi çok öncelere, yani insanlığın başlangıcına uzanan sembollere dayandırmakta, bu bilinçdışı insanların en derinlerden gelen sembolleri hâlinde ortaya çıkmaktadır (Irmak ve Ava, 2017: 17).

Ruhsal yapının en müphem ve karanlık bölümüne ait olmaları hasebiyle somut bir varlığı bulunmayan arketiplerin ortak bilinçdışında yatan yalın biçimleriyle algılanması imkânsızdır. Onları sezinyip tanıyabilmek, ancak bilincin üzerinde yaptıkları etkileri belirleyip incelemekle mümkün olabilmektedir. Buna göre arketipi algılanabilir kılarak anlamını ve işlevini bir

ölçüde yansıtan bilinçteki tezahür ediş biçimine Jung “arketipsel imge”, yani “simge” (symbol) demektedir. Arketipin hem ürünü hem de ifadesi olan simge, arketip gibi soyut olmayıp, bir ucu arketipe yani sonsuza ve bilinmeyene uzanırken, öbür ucu da bilinçte somutlaşıp bir görüntü ya da olgu biçimini almakta, böylelikle evrendeki hayal veya gerçek, soyut ya da somut, her şey simge olabilmektedir (Gökeri, 1979: 12-14). Nitekim kişisel ve kolektif bilinç dışındaki duyguların dışa yansımaları olan arketipler, edebî metinlerin içerisinde rüya, öte âlem, hayal ve sembol gibi farklı görünüşlerle tezahür etmektedirler (Yılmaz, 2011: 46). Buna göre Gölgesizler’de de birçok kişi yahut nesnenin yanı sıra, düş, hayal, ölüm gibi unsurların arketipsel semboller hâlinde tezahür ettiği görülmektedir.

2.2. Bilinç ve Bilinçdışı

Arketiplerle doğrudan irtibatlı olan bilinç ve bilinçdışını Jung, “ruhsal bütünlük” kavramıyla ilişkilendirmekte, bunların hem birbirini tamamlayan hem de birbirinin karşıtı olan iki yarından oluştuğunu düşünmektedir. Bilinç, algı ve bilgilerin “benlik” (ego) tarafından berrak ve aydınlık olarak izlenme sürecidir. Benliğin doğrudan doğruya ve şuurlu bir şekilde algılamadığı tüm ruhsal kapsam da bilinçdışını oluşturmaktadır. İnsanın ruhsal bütünlüğü ve kişiliği ise bilinç ve bilinçdışı kutuplarının iletişiminden doğmaktadır (Gökeri, 1979: 5). Nitekim Gölgesizler’de kutsal zaman, bilinçaltının ve mitlerin zamanı ile insanın reel âlemde yaşadığı zaman, yani bilincin zamanı, tarihsel zaman arasındaki ayrım ortaya konulmakta (Saybaşılı 2008: 107), anlatı iki farklı düzlemde sürüp gitmektedir. Bunlardan birincisi anlatıcı/yazarın bütün gününü geçirdiği şehirdeki bir berber dükkânı, diğeri de aynı zaman bağlamında yılların geçtiği köydür. Şehrin, yazarın anlatma görevini de üstlendiği bilincin zamanı olan tarihsel insan zamanına, köyün ise düşlerin, masalların, mitlerin, arketiplerin hüküm sürdüğü bilinçaltının zamanı olan kutsal zamana tâbî olduğunu söylemek mümkündür (Saybaşılı, 2008: 129). Nitekim bilincin zamanını simgeleyen şehirde birkaç saat geçerken, bilinçaltının zamanını temsil eden köyde yıllar geçmektedir. Bilinçaltının zamanı, düşlerin zamanı olduğu için bu iki ayrı zamansal boyut arasında gidiş gelişler de uyku ve düşlerle ifade edilmektedir (Saybaşılı, 2008: 131).

Bilinç ve bilinçdışı ayrımının yanı sıra, bilinçdışı da kendi arasında kişisel ve kolektif olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Jung’a göre kişisel bilinçdışının içeriği şahsi olup, bilinçdışının yalnızca bir bölümünü, hem de küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Kişisel bilinçdışının aksine, yapı ve kapsam bakımından tüm insanlarda aynılık gösteren ortak bilinçdışı ise ruhsal yapının, insanları “ortak bir ruhsal temelde” birleştiren doğal kökeni konumundadır (Gökeri, 1979: 7, 8).

2.3. Self (Öz)

Jung psikolojisine göre insanda kişiliği düzenleyen iki merkez vardır. Bunlardan birincisi bilinç ile alakalı olan egodur. Kişiliğin merkezinde bulunan self ise bilinç, bilinçdışı ve egoyu da içine almaktadır (Karagözlü, 2012: 1407). Ruhsal bütünlüğün merkezine ve tamamına birden “iç/tüm benlik” (self) diyen Jung’a göre (Gökeri, 1979: 23), “öz/self” yalnızca merkez değil, aynı zamanda bilinç ve bilinçdışını çevreleyen bir çember olup, bilincin merkezi ego olduğu gibi, bütünlüğün merkezi de özdür (Fordham, 2015: 79-80). Daire, araba tekerleği, kare ve dörtkenarı olan herhangi bir nesne yahut şekil de öz’ün simgeleri olarak sık sık ortaya çıkmaktadırlar. Bu ortak merkezli, yerleştirilmiş figürler genellikle “mandala” olarak bilinmektedir. Büyü daire

anlamına gelen mandala, ortak merkezli olarak düzenlenmiş tüm figürleri, tüm dairesel ve küresel biçimleri ve kareleri kapsamaktadır. Tarihsel bakımdan ise mandala, tanrısallığın doğasını temsil eden bir simge olarak, en eski dinsel figürlerden birisidir (Fordham, 2015: 83-84). Nitekim Gölgesizler’de kahramanlar tarafından bilhassa mandalayı çağrıştıran çember/daire oluşturma eylemi, özün bir simgesi olsa gerektir. Hatta romanda kuyruğunu ısırmak suretiyle bir çember hâlini alan yılanın da bu yönüyle mandalayı sembolize ettiğini söylemek mümkündür.

Olgunluğun, yaratıcılığın, erdemliliğin kaynağı olan “iç/tüm benlik” arketipinin çok çeşitli biçimlerde simgeleştiği görülmektedir. Kadınların rüya ve hayallerinde genellikle üstün bir kadın figürü olarak, erdemli ihtiyar kadın, büyücü, aşk ya da doğa tanrıçası gibi imajlarla belirmektedir. Erkeklerde ise erkek bir yol gösterici ve koruyucu olarak, erdemli ihtiyar adam, ermiş bir dede, doğanın ruhu ya da tanrısı şeklinde tezahür etmektedir. İç benlik arketipi tüm ruhsal yapının simgesi olduğundan sadece erkek veya kadın olarak değil, ikisinin birleşimi olarak da belirmektedir (Gökeri, 1979: 24). İç benlik arketipinin hayvan, bitki ve nesnelere de karşılığını bulduğu görülmektedir. Özellikle “taş” (filozof taşı), bu arketipi temsil eden en yaygın simgeler arasındadır (Gökeri, 1979: 25).

2.4. Kahramanın Yolculuğu ve Aşama Arketipi

“Mitos ve edebiyatta beliren arketipsel öykülerin başkişisini “ego-hero” dediğimiz “benliğin simgesi olan kahraman”; diğer oyuncularını da çeşitli kılıklarda ortaya çıkan arketipler oluşturur.” (Gökeri, 1979: 18). Gölgesizler’e bakıldığında; başta berber, berber dükkânında sıra bekleyen kişi (anlatıcı), muhtar, Cıngıl Nuri ve karısı, Reşit, Güvercin, bekçi, Cennet’in oğlu, imam gibi çok sayıda kahraman etrafında eserin şekillendiği görülmektedir. Nitekim bunlardan berber, anlatıcı ve Cıngıl Nuri bir nevi bilinçaltı yolculuğuna çıkmış, bu yolculukta muhtelif olaylar ve kişilerle karşılaşmış ve en sonunda yine kendi benine, benliği temsil eden evine dönmüştür.

Ortak bilinçdışının yapısal öğeleri olan arketiplerle bilinç arasındaki etkileşim sonucunda gerçekleşen ruhsal gelişim sürecine Jung “bireyleşme süreci” demektedir. Bireyleşme sürecinin amacı ruhsal bütünlüğe ulaşmaktır (Gökeri, 1979: 17). Gölgesizler’de de başta anlatıcının (berber dükkânındaki müşteri) bilinç (şehir) ve bilinçaltı (köy) arasında bir bağ kurarak ruhsal bütünlüğü sağladığını söylemek mümkündür.

Bireyleşme süreci kahramanın yolculuğu bağlamında edebî esere yansımıştır. Muhtelif kültürlerle ait çeşitli masalarda masal kahramanının yaşadığı yerden ayrılarak uzak bir diyara gitmesi ve oradan bir kazançla/ödülle dönmesi bu bağlamda en çok işlenen bir temadır. Kahramanın gittiği yer, içinde yaşadığımız dünyadan farklı kuralları olan bambaşka bir dünyadır (Karagözlü, 2012: 1412). Gölgesizler’de de kahraman (anlatıcı), çok uzaklarda bulunan ve bambaşka bir dünya olan köye ruhsal yolculuk yapmış ve birçok tuhaf olayla, kişilerle karşılaşmış, sonra tekrar bilinci temsil eden kendi dünyasına, şehre, şehirdeki evine dönüş yapmıştır.

Analitik psikolojinin ortaya koyduğu bireyleşme süreci ile mutasavvıfların insan-ı kâmil olma yolundaki seyr-i sülûk metodu arasında bazı ortak noktaların olduğunu söylemek mümkündür. İnsanı olgun hâle getirme işlevi gören bu iki süreçte de bireyin “huzur ve saadete” ermesi için bir sınavlar yolu kat etmesi, çileden geçmesi gerekmektedir (Doğan, 2006: 115). Buna göre seyr-i sülûk yolunda sûfinin yaşadığı tecrübeleri ortaya koyan temsil ve işaretler, Jung’da

arketip olarak karşılık bulmaktadır. Dolayısıyla kişinin selfine (özüne) doğru gerçekleştirdiği yolculuğu tarif ederken Jung'un başvurduğu referanslar, arketipsel sembollerdir (Özbek Arslan, 2017: 229).

Uzaklara giden ve değişikliğe uğrayarak geri dönen kahramanın geçirdiği bireyleşme sürecini yansıtan sembol, aşama arketipi olarak adlandırılmaktadır. Aşama arketipi kişiliğin gerçekleştirdiği gelişmeleri temsil eden bir arketiptir. "Ayrılma-olgunlaşma-dönüş" olarak formüleleştirilebilen bu arketipe kahraman mitos (monomitos) denmekte (Karagözlü, 2012: 1412) ve bu arketip, monomitin çekirdek birimini oluşturmaktadır. Kahramanın macerası "dünyadan ayrılma, birtakım güç kaynaklarına dalma, yaşam yenileyen bir dönüş" şeklindeki bu çekirdek birimin kalıbını izlemektedir (Campbell, 2010: 42: 47). Kahramanın yolculuğu bizi ruhumuzun derinlerine götürüp, ta girintilerine sokarak, değişen bir dünyaya uyum sağlamamızı mümkün kılmaktadır (Pearson, 2003: 30). Kahramanlar sadece değişip gelişen ve bu yolculuğu yapan insanlar değildir; onlar aynı zamanda değişimin vasıtalarıdır. Kahramanların görevi daima hasta bir topluma yeni bir yaşam getirmek olmuştur (Pearson, 2003: 28). Dolayısıyla kahraman hem kemale ermiş birey olarak hem de içinde yaşadığı topluma yenilikler getirme, bambaşka ufuklar açma gücüne, potansiyeline erişerek dönüşü gerçekleştirmektedir. Bu kazanımı elde etmek ve toplumu müspet manada değiştirmek onun için bir ödüldür ve böylece o, rüştünü ispat etmiş olmaktadır.

2.5. Gölge Arketipi

Bireyleşme sürecinin ilk evresinde benlik, ruhsal bütünlüğün karanlık yanını oluşturan "gölge" arketipi ile karşılaşmaktadır (Gökeri, 1979: 18). Gölge, kişisel bilinçdışıdır. Toplumsal standartlara ve bizim ideal kişiliğimize uymayan tüm vahşi istekler ve duygulardır (Fordham, 2015: 65). Gölge arketipi kişinin, bilinçdışında kalan, çeşitli faktörlerden etkilendiği için, somutlaşamayan yönlerini temsil etmektedir (Deveci ve Alagöz, 2018: 590).

Kendi zayıflıklarımız ve başarısızlıklarımız söz konusu olduğu sürece kişisel özellik arz eden gölgenin kolektif yönü de bulunmakta, onun bu yönü şeytan, cadı ve benzerleriyle ifade edilmektedir (Fordham, 2015: 65). Kişisel bilinçdışına ait olanı ise abi, kız kardeş, arkadaş gibi figürler şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Karagözlü 2012: 1408). Gölge kaçınılmaz bir olgudur ve insan o olmaksızın bütünleşmemektedir. Kişi bu karanlık tarafıyla birlikte yaşamının kendine göre bir yolunu bulmak durumundadır (Fordham, 2015: 65, 66).

Toplumsal, bireysel ve ahlaksal kurallar nedeniyle bastırdığımız gölgemiz, bilhassa rüyalarda ve sanat eserlerinde kendini göstermektedir. Gölge arketipinin olumlu figürleri de olmasına mukabil, çoğunlukla kişiliğimizin karanlık ve menfi yönü olarak edebî eserlerde kendisini izhar etmektedir (Karagözlü, 2012: 1408). Nitekim Gölgesizler'de de muhtar, bekçi, muhtarın karısı, imam ve benzeri birçok kahramanın gölge arketipini yansıtacak tarzda kişilik özelliklerini sahip oldukları, buna dair davranışlar sergiledikleri görülmektedir.

2.6. Anima ve Animus

Bireyleşme sürecinde gölgeden sonra karşılaşılan arketip, Jung'un erkeklerde "anima" (içteki kadın), kadınlarda "animus" (içteki erkek) diye adlandırdığı bilinçdışı öğeleridir. Anima erkeğin, animus da kadının ruhsal bütünlüğünde yaşattığı karşı cinse ait özelliklerdir (Gökeri,

1979: 21). “Bir erkeğin bilinçdışı bütünleyici bir dişi ögeyi, bir kadının bilinçdışı ise bir erkek ögeyi barındırmaktadır.” (Fordham, 2015: 67-68).

Erkekteki kadın figürünü ifade eden anima, “erkeğin ruhundaki, belli belirsiz duygular, huylar, sezgiler, akıldışı olana karşı duyarlık, kişisel sevgi yetisi, doğa sevgisi, en önemli olarak da bilinçdışını algılama yetisi gibi bütün dışil psikolojik eğilimlerin kişileşmesidir.” (Jung, 2009: 177). Kadındaki bilinçdışının karşı cinsten biçimlenişi olan animus da olumlu ve olumsuz yönler taşımakta olup, kadınlarda şehvi eğilimler olarak değil, daha çok “kutsal” inançlar hâlinde ortaya çıkmaktadır (Jung, 2009: 189). Kadının gelişme durumuna bağlı olarak animus’u, en ilkelinden en yüce olanına dek herhangi bir erkek figürü ile kişileştirmek mümkündür (Fordham, 2015: 73).

Anima ve animus, bireyleşme sürecinde bilinç ve bilinçdışı arasında aracılık eden bir işleve sahiptirler (Gökeri, 1979: 22). Ego ile self arasındaki ilişkiyi temin eden anima, birey ve onun iç dünyası arasında bir vasıta olup, edebî eserde kahramana yardım eden rehber rolüyle karşımıza çıkmaktadır (Karagözlü, 2012: 1418).

2.7. Yaşlı Bilge ve Yüce Ana

Anima ve animustan sonra, bireyin hayatında etkin olabilecek iki arketip, “yaşlı bilge adam” ve “büyükanne” (yüce ana) arketipleridir. Kral, kahraman, doktor ya da bir kurtarıcı gibi kılıklara bürünerek görünen yaşlı bilge arketipi (Fordham, 2015: 77), sembolik olarak toplumlara önderlik eden, onların sabit doğrularını gösteren bir karakter hâlinde edebî eserde karşımıza çıkmaktadır. Yaşlı bilge, kahraman bir zorlukla yüz yüze geldiğinde ona rehberlik eden figürdür (Karagözlü, 2012: 1410). Yaşlı bilge (yüce birey), kemale erme sürecinde bireye yol gösteren ve onun en zor anlarında bir kurtarıcı veya yardımcı rolü üstlenen bilinçdışı arketip olup, kahramanın yolculuğunda, onu amacına ulaştırmada en önemli unsurdur (Irmak ve Ava, 2017: 25).

Benliğin sürekli iletişim hâlinde olduğu ve kişiliğin gelişiminde bir hayli aktif rolü bulunan yüce ana (büyükanne) arketipinin; korkunç, mahvedici, yutup engelleyen bir güç olmaktan; şefkatli, koruyan, besleyip büyüten, zinde tutan bir varlığa kadar zıtlıklarla dolu bir değişkenlik gösteren simgesel görünümüleri vardır (Gökeri, 1979: 26). Bu arketipin, ilk simgesel ifadesi tek bir tanrıça iken sonraları değişik nitelikteki tanrıçalar hâlinde bölünmüş olup, korkunç yanı cadı nitelikleri taşıyan “korkunç ana” arketipinde, şefkatli yanı ise “iyi ana”da karşılığını bulmaktadır. Ayrıca yüce ana doğanın kendisi olduğu için, özellikle orman, deniz, göl, toprak, yer altı, mağara, ay, meyve bahçesi, çöl, vaha gibi doğadaki unsurlarda simgeleşmektedir. Derin kap, küp, vazo gibi eşyalarda; kilise, tapınak, ev, mezar, kale, şehir gibi tarihi, kültürel yerler ve eserlerde de sembolik karşılığını bulmaktadır. Buralar, öykülerde aşama yerleri olup, bu gibi yerlere giren kahraman değişim geçirerek çıkmaktadır. Hatta kahramanın gittiği sihirli ülkeler dahi yüce ananın olup (Gökeri, 1979: 27), böylece o, bereket, sihirli dönüşüm, yeniden doğuş yeri, bilgelik, ruhsal yücelik ve bunun gibi özelliklerle belirginlik kazanmaktadır.

Jung tarafından ortaya konulan arketiplerin yanı sıra, *İçimizdeki Kahraman* adlı eserde, “yetim”, “gezgin”, “savaşçı”, “fedakâr”, “masum”, “büyücü” olmak üzere altı arketipten bahsedilmekte ve bunların görevlerinin de sırasıyla, “zorluğa dayanma”, “kendini bulma”, “değerini kanıtlama”, “cömertlik gösterme”, “mutluluğa erişme”, “yaşamını dönüştürme” olduğu

ifade edilmektedir (Pearson, 2003: 46). Nitekim Jung ve Pearson'un ortaya koyduğu arketiplerden hareketle Gölgesizler'de geçen arketipsel unsurlar tespit edilip, buraya kadar verilen bilgiler doğrultusunda tasnif edilerek değerlendirilmiştir.

3. Gölgesizler'de Yer Alan Arketipsel Unsurlar

Usun simge oluşturma özelliği edebiyat yapıtlarında kökeni bilinçdışı bulunan olguları dile getirme noktasında bir güç olarak etkisini göstermektedir. Sanatçılar, bilinç ve bilinçdışı irtibatından doğan sayısız karşıtlıkları, somutu, soyutu, akli, düşü ve hayali sembolik boyuta taşıyıp eserlerinin tabii bütünlüğü içerisinde somut bir hâlde sunmaktadırlar (Gökeri, 1979: 29).

Arketipler, bir eserde geçen kişiler ve nesnelere odağında simgesel boyutta işlenebilmektedir (İçli, 2013: 1019). Sembolik dilin imkânlarından yararlanan yazarlar, eserlerinde karakterleri tanıtmak, tema, zaman ve mekân gibi unsurları aşikâr kılmak ve anlatımı etkili hâlde getirmek için bu kaynağa başvurmaktadırlar. Semboller bazı eserlerde kişinin bilinçaltını ve karmaşık ruhsal yapısını aksettiren rüya ve arketiplerin içinde müphem olarak karşımıza çıkarken, bazı eserlerde de sembolik anlam ifade eden zaman, mekân, şahıs, renk, şekil ve sayı olarak belirip kurguyu biçimlendirmektedir. Felsefî ve psikolojik açıdan da değerlendirilmeye kapı aralayan sembol dili, edebî eserlerin tahlilinde farklı görüntü seviyelerinde tezahür etmektedir (Yılmaz, 2011: 45-46).

3.1. Gölgesizler'de Bilinç ve Bilinçdışıyla İlgili Semboller

Romanda yer alan başta mekânlar olmak üzere, bazı varlıkların ve nesnelere bilinç ve bilinç dışını sembolize ettiğini söylemek mümkündür.

Romanda geçen tespihin zindan karası (7, 41) oluşu bilinçdışını, her bir tanesi ise bilinçdışına atılan varlıkları ve olayları simgelemektedir.

Muhtar odası rahim ve mezarı temsil etmektedir. Zira bu odada başlayan muhtarın yolculuğu yine bu odada sona ermiştir. Aynı zamanda muhtarın odası bir bakıma bilinçdışını da çağrıştırmaktadır. Zira burası, varlık ve olayların unutulup bilinçaltına atılması misali, muhtarın kendini kilitleyerek intihar ettiği, bekçi tarafından Cennet'in oğlunun hapsedildiği (215-216) ve böylece ikisinin de görünmez oldukları, bir nevi bilinçaltına itildikleri bir yerdir.

Berber dükkânındaki güvercin resmi (9), beyaz oluşu yönüyle bilinci simgelerken; kara-kalem çalışması oluşuyla ve uçmaya hazır gibi duruşuyla (53) âdeta bilinçdışını simgelemektedir.

Berber dükkânının ve şehrin bilinci, çok uzaklarda olan köyün ise bilinçdışını simgelediğini söylemek mümkündür. Zaten tarihsel zamanı ifade eden şehrin bilinci, mitsel ve kutsal zamanı anlatan köyün de bilinçdışını simgelediği malumdur. "Kayalıkların gölgesindeki köy" (10) tabiri de bilinç ve bilinçdışına göndermede bulunmaktadır. Bilinçdışını temsil eden köye karşın, kayalıklar bilinç olarak düşünülebilmektedir. Üstelik kayalıklar dikey; köy, deniz, çöl, ova, bozkır ise yatay sembollerdir. Dolayısıyla bilinç dikeyle, bilinçdışı ise yatay olanla ilişkilendirilmeye elverişlidir. Zira bilinçaltında olan bir şeyin tekrar hatırlanması, bilinç düzeyine çıkması demektir. Çıkmak ise dar ve dikey boyutta gerçekleşen bir duruma işaret etmektedir. Oysa bilinçdışı, alabildiğine geniş olan, sınırsız açılımlara sahip bir alan olabilmekte; bu yönü-

le sonsuzluğu çağrıştıran, deniz, çöl, ova, bozkır gibi mekânlarla temsil edilmektedir.

Köydeki evler, avlu ve ahırlar kapalı, giz ifade eden mekânlar oluşlarına istinaden bilinçaltını simgelerken, köy meydanı bilinci temsil etmektedir. Zira romanda çocukların, yaşlıların, hatta bütün köy halkının zaman zaman bu meydana görüldüğü, birçok olayın da burada gerçekleştiği ifade edilmektedir. Dolayısıyla bilinçdışı olan şeylerin, arketiplerin böylelikle bilinç alanına (köy meydanı) çıktığı anlaşılmaktadır.

Berber dükkânını, yazarın/anlatıcının bilinci olarak değerlendirmek mümkündür. Zira yazar, bu dükkâna gelenlerden ve buradan çıkıp kaybolan, bir daha geri dönmeyenlerden de bahsetmekte (213), burası âdeta bilinç alanına çıkan ve bilinç altına itilen varlık ve olayların mahalli imiş gibi bir görünüm arz etmektedir.

Cıngıl Nuri'nin hikâyesindeki deniz ve çöl ile uçsuz bucaksız bir bozkır ve orman (64-68) bilinçdışını temsil etmektedir. Nitekim genellikle bilinçdışı orman veya su olarak eserlere yansıtılmaktadır (Karagözlü, 2012: 1416). Aynı şekilde Nuri, kelime olarak nurla/ışıkla alakalı demektir. Işık bilincin ve aklın sembolüdür. Nuri'nin kaybolması bilinçaltına atılması demektir. Bir süre sonra tekrar köyde görünmesi, bilinçdışına itilen varlık ya da olayların tekrar bilinç alanına çıkmasını ifade etmektedir.

Berber dükkânındaki ayna, güvercin resmi ve buna bağlı olarak da roman boyunca geçen Güvercin ismi oldukça dikkat çekmektedir. Nitekim romanda aynanın, gerek berber dükkânında bulunmasının gerekse bazı şahıslarla (Aynalı Fatma), hatta kuşlarla (aynalı kuşlar), irtibatlı olarak söz konusu edilmesinin önemli bir nedeni vardır. Zira romandaki ana kişilerden birinin yazar tarafından berber olarak seçilmesinin sebebi, şüphesiz onun, aynaların bulunduğu bir mekânda iş yapıyor olmasıdır. Bu itibarla ayna, roman kişileri için, eserde farklı mekânsal ve varoluşsal düzlemlere geçerken kullanılan bir araç konumundadır (Ecevit, 2010: 338). Üstelik bilinçdışının, bireyi objektif yansıtma yetisini simgeleyebilen ayna (Jung, 2009: 205), gerçek değil, her ne kadar yanılıysa olsa da içinde yine de gerçeği barındıran yansıtma işlevi görmesiyle, kurmaca dünyayı sembolize etmek noktasında her zaman uygun bir metaforik öge olmuştur (Ecevit, 2010: 338). Dükkândaki güvercin resmi ise hem köydeki hem de şehirdeki olayları, mekânları ve şahısları birleştirici bir özellik arz ettiği gibi (Yeter, 2011: 1879), ana öykünün yazar tarafından tasarlandığını gösteren bir başka işaret olsa gerektir. Çünkü bu resim, büyük olasılıkla köydeki öyküde bulunan Güvercin adlı kızın, yazar/anlatıcının zihninde hayal edilmesine esin kaynağı olmuştur (Karaca, 2011: 550).

Romanda muhtarın kayboluşunun ardından bekçinin de bir nevi içine kapandığı, birliğini kaybetmiş perişan bir er gibi kayalıklara yürüdüğü (184), dağlara çekildiği ve sonra dağlardan inip geldiği (186) ifade edilmektedir. Dolayısıyla burada kayalıklar ve dağların bir bakıma bilinçdışını temsil ettiğini söylemek mümkündür. Zira bilgilerin unutulması, bilinç dışına atılması misali bekçi de kaybolup gitmiş, sonra tekrar dağlardan inip gelerek âdeta bilgilerimiz gibi bilinç düzeyine çıkmıştır.

Cennet'in oğlunun ölürken ağzından yeşil su çıkması (238) bilinçaltında olanın dışarıya atılmasına delalet etmektedir. Cennet'in oğlu olmak cennete dair bir emare taşımak demektir. İnsanoğlunun bu dünyayı gurbet olarak görmesi ve geldiği yerin hâlâ özlemine duyuyor olması, asıl vatanını unutmadığını göstermektedir.

Roman kahramanlarına baktığımızda, yazar/anlatıcı kendi evinde başlattığı düş yolculuğunu, anlatısını yine “Karadüş Caddesi”ndeki apartmanın üçüncü katındaki evine, asıl benine dönerek tamamlamıştır (Karaca, 2011: 551). Buna göre Karadüş Caddesi, siyahla sembolize edilen bilinçdışını temsil ederken, yazarın aydınlık evi bilinci temsil etmektedir.

3.2. Gölgesizler’de Öz’ün Simgeleri

Romanda geçen olaylar, nesnelere ve kahramanların ortaya koyduğu bazı hareketlerin öz’ün imgelerini ifade edecek tarzda karşımıza çıktığı görülmektedir.

Nuri’nin öyküsünün anlatıldığı yerde kuşların, “varmaya çalıştıkları bütün uzaklar o anda aynalarında imiş” (68) şeklinde Mantıku’t-Tayr’daki simurgun (otuz kuş) öyküsüne⁷ atıfta bulunan bu ifadeden hareketle aynanın iç benlik (self) arketipini temsil ettiğini söylemek mümkündür. Zira söz konusu eserde “O ayna gönüldür, gönüle bak da onun yüzünü gönülde gör!” (Feridüddin Attar, 1998: 101) ve “Sevgilinin yüzünü seviyorsan bil ki gönül, onun yüzüne bir aynadır.” (Feridüddin Attar, 1998: 102) diyen şair kişinin kendi gönül aynasında Simurg’un yüzünü, daha doğrusu kişinin kendi özünü görebileceğini ifade etmektedir. Üstelik yüz için kalbin aynası denmesinin temelinde de insanın yüzünün bir ayna misali özünü yansıttığı düşüncesi olsa gerektir. Zira insan baktığı aynada kendi yüzünü, aslında özünü görmektedir.

Sembolik olarak genelde aşkınlıkla bağlantılı olan yılanın (Jung, 2009: 152), yuvarlak bir şekil alması, büyüdü halka anlamına gelen ve Tanrısalığın doğasını temsil eden bir simge konumundaki mandala (Fordham, 2015: 83-84) ile de açıklanabilmektedir. Zaten edebî eserde daire ve kare şeklinde ortaya çıkan mandalalar, içsel birlikteliğin simgesel dışavurumudur (Karagözlü, 2012: 1420). Nitekim Cennet’in oğlu, çember şeklini alan yılanın ortasında, yani çemberin merkezinde olduğu hâlde ölmüştür. Bu bakımdan o, içsel birlikteliği tamamlamış, ruhsal bütünlüğe ermiştir.

Ego yani insanın bilinçli hâli ile selfin özdeşliği tüm mitlerde bulunmakta ve bu hâldeki insan yuvarlak bir bütün veya cennette olarak tasvir edilmektedir (Karagözlü, 2012: 1416). Romanda köylülerin (102, 108), çocukların (138) oluşturduğu çember, ruhsal bütünlüğü, mandalayla, dolayısıyla devri temsil etmekte, devir nazariyesine⁸ atıfta bulunmaktadır. Aynı şekilde ge-

⁷ Mantıku’t-Tayr’da anlatılan hikâyeye göre kuşlar, Hüthüd’ün öncülüğünde kuşların padişahı olduğu ifade edilen Simurg’u bulmaya karar verirler. Yolda çeşitli engeller vardır, bu çetin yolculuk sırasında kuşların birçoğu ya yolculuktan vazgeçip geri döner ya yolda kalır ya da yolcuğun meşakkatlerine dayanamayıp ölüverir. Geriye sadece otuz kuş kalır. Bütün engelleri aşan bu otuz kuşun Simurg’u görmeleri ise eserde şöyle anlatılmaktadır: “Yakınlık güneşi doğdu, üstlerine. Onun ışığıyla hepsinin de canı parladı. Cihan simurgunun yüzü yansıdı; o anda o nurun yansımalarıyla Simurg’un yüzünü gördüler. Fakat simurga bakınca gördüler ki Simurg o otuz kuştan ibaret. Bundan şüphe yok! Başları döndü; şaşırıp kaldılar; ne olduklarını bir türlü anlayamadılar. Kendilerini simurg olarak gördüler. Esasen sen simurgsun, simurg senden ibarettir. Kuşlar simurga bakınca orada ancak kendilerini gördüler. Kendilerine bakınca da orada simurgu gördüler!” ve “Hepsi de hayret denizine daldı... Bu hali hiç anlamadılar. Dilsiz dudaksız o makamdan sordular... O makamdan dilsiz, dudaksız bir ses geldi: Güneşe benzeyen bu makam, bir aynadır. Kim gelir, bakarsa orada kendisini görür. Kendisi candan, tenden ibarettir; orada da canını, tenini seyredir! Siz, buraya otuz kuş olarak geldiniz. Bu aynada da otuz suret göründü.” (Feridüddin Attar, 1998: 347-348). Dolayısıyla aslında kuşlar gönül aynalarında kendilerini görmüş, böylece aradıkları şeyin kendi özlerinde olduğunu fark etmişlerdir.

⁸ “Dönme, dönüş, bir şeyin kendi mihrini üzerinde hareketi, kendi etrafında dolaşması” gibi anlamlara gelen devir kelimesi tasavvufta iki farklı manada kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi bazı tarikatlarda

rek çocuklar gerekse köylüler tarafından oluşturulan bu çemberin merkezinde duran Cennet'in oğlu (148) ise öz'ün simgesel tezahürü olsa gerektir.

Cennet'in oğlunun yanı sıra, romanda fon karakter niteliğinde olan çocuklar, ak sakallı yaşlılar ve köyün kadınları çokça söz konusu edilmektedir. Ancak bunlar içerisinde çocuklar daha ziyade dikkat çekmektedir. Zira bazen Tanrısal ve büyümlü bir çocuk, hatta bazen sıradan bir çocuk öz'ün sıkça karşılaşılan simgesi olabilmektedir (Fordham, 2015: 83). Dolayısıyla başta Cennet'in oğlu olmak üzere romandaki çocukların, öz'ü sembolize ettiğini söylemek mümkündür.

Köyün meydanında bulunan çınar ağacı kolektif bilinçdışındaki bireyleşmenin bir sembolü olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira gerek postacının (27-28: 139-140) gerekse çocukların bu ağaç etrafında tur atması bir devire, bireyleşme sürecine işaret etmekte ve mandala örneği oluşturmaktadır. Bu ağaç, aynı zamanda hayat ağacını andırmaktadır (Karagözlü, 2012: 1418).

Romanda mandalayı ifade eden başka nesnelere de bulunmaktadır. Örneğin zindan karası tespih (7, 41), yuvarlak oluşu nedeniyle mandalayla çağrıştırmaktadır.

Muhtarın boğazına bir ip geçirmek suretiyle intihar etmesi olayında halka şeklindeki ip (215) de bir mandala örneği olabilir. Zira ipin merkezinde muhtarın boynu bulunmakta ve fakat muhtar, hedefe ulaşmadan bireyleşme sürecini sonlandırmış olmaktadır.

3.3. Gölgesizler'de Kahraman Mitosu ve Aşama Arketipi

Gölgesizlerin kahramanları öze dönüşü gerçekleştirmek için yola koyulmuş kişilerdir. Bu bakımdan yazarın kendisi, berber, Cıngıl Nuri, Cennet'in oğlu ve muhtar kahraman arketipini temsil etmektedirler. Monomitos olarak da adlandırılan bu arketipte, kahramanın yolculuğa çıkması, yolculuk sırasında karşılaşılan engelleri aşarak amaca/ödüle ulaşması ve olgunluğunu tamamlamış bir hâlde dönüşü söz konusudur. Bu yolculuk içsel ve mekânsal boyutta gerçekleşmektedir. İçsel yolculuk daha çok kemal erme, olgunlaşma ameliyesi olarak tasavvufî ve mistik düşünce sistemlerinde tezahür ederken; mekânsal yolculuk ise masal, destan, roman, hikâye gibi edebî eserlerde kendini göstermektedir.

Romanda, ansızın köyden kaybolan Cıngıl Nuri'nin şehirde görüldüğü (16), epey bir zaman sonra tekrar köyde ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Uzun bir müddet sonra köye dönen

derişlerin dönerek yaptıkları zikir ve semâ' eylemine karşılık gelmektedir. İkincisi ise tasavvufî düşünce sisteminde ontolojik mahiyet kazanarak bir nazariyenin ismini, yani devir nazariyesini ifade etmektedir. Nitekim bu nazariyeye göre, Mutlak varlıktan ayrılan İlâhî nur, sırasıyla "akl-ı küll" (taayyün-i evvel), "ukûl-ı tis'a" (dokuz akıl), "nüfûs-ı tis'a" (dokuz nefis), "tabay-i erbaa" (dört mizaç), "anâsır-ı erbaa" (dört unsur: toprak, hava, su ve ateş) ve oradan da toprağa kadar inmiştir. İşte bu merâtib, "mebde" (başlangıç) veya "kavs-i nüzü'l"dür. Akl-ı küll, yaratıcı kudretin aktif kabiliyeti olup "nefs-i küll" denilen pasif kabiliyeti meydana getirmiştir. Akl-ı küll ve nefis-i küllden "eflâk-ı tis'a" (dokuz gök), "tabây-i erbaa" ve "anâsır-ı erbaa" ortaya çıkmıştır. Eflâk-ı tis'a ve anâsır-ı erbaanın birleşmesinden cansızlar, bitkiler ve hayvanlar meydana gelmiştir. Bu oluş içerisinde insan en son ve en mükemmel varlık olduğundan, en yüce mertebeye yer almaktadır. Bu itibarla insan, en son durak kabul edilmiştir. Bütün bu safhalardan sonra toprağa inmiş olan ilâhî nur, aynı sırayı takip ederek topraktan madene, madenden bitkiye, bitkiden hayvana, hayvandan insana ve insandan da insan-ı kâmile geçmek suretiyle, ilk geldiği yere, yani Mutlak varlığa ulaşır. Bu ikinci devreye "maâd" (son), "suûd" veya "kavs-i urûc" denilmektedir (Kemikli, 2000: 218).

Nuri'nin başından neler geçtiğini anlatması istenince, yaşadıklarını anlatmaya koyulan Nuri'nin hikâyesinde kahraman mitosuna dair ifadeler rastlanmaktadır. Nitekim o, saatlerce yürüyüp köyden alabildiğine uzaklaşarak kahramanın yolculuğa çıkış eylemini başlatmış, karanlıklarda kaybolmuş, sapsarı bir denizi geçip çöle varmış, ardından mermer kaplı kocaman bir binada kendini bulmuş ve sonra da kendini uçsuz bucaksız bir bozkırda görmüştür. Tabii bu geçtiği mekânlarda birtakım engellerle, olağanüstü hadiseler ve varlıklarla karşılaşmıştır (60-68). Nuri'nin öyküsü, gerçeküstü, masalsi manzara ve figürlerden oluşan, mistik öyküleri çağrıştıran; hatta aynalı kuşlar imgesiyle *Mantiku't-Tayr'* a göndermelerle yüklü alegorik bir yolculuk/arayış öyküsüdür (Karaca, 2011: 552). Buna göre romanda, "Kuş akli işte oysa varmaya çalıştıkları bütün uzaklar o anda aynalarındaymış..." (68) demek suretiyle aslında aranan şeyin özde, kişinin kendinde olduğuna atıfta bulunmaktadır.

Âlemin bir hayalden ibaret olduğunun farkına varan, dolayısıyla uyanışı gerçekleştirip önemli bir aşama kat eden (aşama arketipi) Cıngıl Nuri'nin dediği gibi, yaşananların hepsi birer oyundur (67). Bu da dünya hayatının oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu bildiren ayetleri akla getirmektedir (Kur'ân-ı Kerîm, 2011: Enâm, 6/32; Ankebût, 29/64).

Cıngıl Nuri'nin üstlendiği rol ile yazar/anlatıcı, kendi kurmaca evreninden yola çıkarak içinde bulunduğu ve Allah tarafından tanzim edilmiş olan evrenin de âdeta bu şekilde kurulduğuna işaret etmektedir. Anlatıcının kurduğu bu evren, muhtar, berberi, Cennet'i, Güvercin'i, meczupları, sâlikleri ile sanki Allah'ın yarattığı evrene benzemektedir (Türker, 2009: 86-87).

Yolculuk esnasında Nuri'yi gizli bir elin tutması ve bu elin kendi eli olduğunu fark etmesi içimizdeki bene ve kahramana gelen yardıma işaret etmektedir (63). Yine bu süreçte Nuri'nin karşısına sapsarı bir denizin -yağlı, balık ve insan iskeletleriyle dolu, karardıkça karar, kokan ve kanlı mı kanlı bir denizin- çıkması yolculuk sırasında çıkan engellere ve o engellerin tek tek geçilmesi de aşama arketipine örnek teşkil etmektedir (64).

Önce şehirde, sonra köyde berberlik yapan kişiye, köylüler nereden geldiğini sorduklarında, uzaklardan geldiğini (13) söyleyen berberin hikâyesi de kahraman mitosuna ve gezgin arketipine göndermede bulunmaktadır. Berber, şehirdeki dükkânında başlattığı yolculuğunu köyde sürdürmüş, hatta bir köyde bir şehirde görünür olmuş ve sonunda köyde iken kaybolmuştur. Bu bakımdan berberin bireleşme sürecini tamamladığını söylemek zor gözükmemektedir. Ancak berber, içimizde gölgeyi temsil ettiği düşünülen kara ayıyı öldürerek bir aşama kat etmiştir. Zira ayı ve gergedan gibi hayvanlar kahramanın ferdi bilinçdışı olup (Özcan, 2003: 78), üstelik kara olan bu canavardan kurtulmak, bir nevi insanın saldırgan ve menfi yönlerinden kurtulması demektir.

Bireleşme sürecindeki herkesin, yolculuğunu tam olarak gerçekleştirilmesi mümkün olmayabilmektedir (Karagözlü, 2012: 1414). Bunlardan biri de muhtardır. Nitekim Cennet'in oğlunu bekçiyle birlikte dövdükten sonra, muhtar odasının kapısını kilitleyerek uzun bir müddet kayıplara karışan muhtarın, odada kendini asmış bir vaziyette bulunması (211: 215), bir bakıma gölgesine yenik düşmesi anlamına gelmekte, bu süreci başarılı bir şekilde bitiremediğini göstermektedir.

Cennet'in oğlunun bir yılan tarafından öldürülmesi olayı bireleşme sürecini tamamlayan kahramana örnek teşkil etmektedir. Cennet'in oğlu kendisine "hortlak" lakabının takıldığı

günlerde bir yılan bulmuştur. Bu yılanı kendisine muhtarı yaratan, bekçiyi yaratan, anasını yaratan Allah göndermiştir (237). Burada Cennet'in oğlunun saydığı kişiler önemlidir. Muhtar, köyde ancak mezara girerek kaybolunabileceğini düşünen, devleti temsil eden kişidir. Bekçi ise, köyün koruyucusu ve "kaybolmak/yok olmak" gibi mefhumlar hakkında hiçbir fikri olmayan, köyün "Baki" kalan tek ismidir. Annesinin ismi ise "Cennet"tir. Cennet'in oğluna o kemeri, "devleti, toprağı ve cennet"i yaratan "Allah" göndermiştir (Türker, 2009: 85). Daha sonra Cennet'in oğlu yılanı bir kemer gibi beline dolayarak kuyruğunu yılanın ağzına vermiştir. Yılan kuyruğunu yuta yuta Cennet'in oğlunu öldürmüştür (237). Kuyruğunu yiyen yılan,⁹ "ebedî döngü"yü simgelemektedir (Türker, 2009: 85). Buna göre Cennet'in oğlu da varlık-yokluk âlemindeki devrini tamamlamış, kuyruğunu ısırarak yılanla somutlaştırdığı ebediliğe ulaşmıştır.

3.4. Gölgesizler'de Gölge, Anima ve Animus Arketipleri

Toplum yaşamında bir ölçüde baskı gerekli olduğu hâlde, gölgenin baskı altına alınma tehlikesi, bilinçdışında güç kazanması ve şiddetinin artmasına yol açabilmektedir. Öyle ki, ortaya çıkması gereken an geldiğinde daha tehlikeli olmakta ve normal durumda sağlam bir denetim kurabilecek olan kişiliğin geri kalan yönlerini ezme olasılığı daha da artmaktadır (Fordham, 2015: 67). Nitekim muhtarın, Güvercin'i kaçırdığını iddia ederek Cennet'in oğlunu şiddetli bir şekilde dövmesi, gölgenin etkisinde kaldığını göstermekte (88-91) ve bu olay gölge arketipine örnek teşkil etmektedir.

Romanda karşımıza çıkan bir diğer arketip "anima ve animus"tur. Rüya, hayal, mitos, efsane ve tüm sanat eserlerinde anima ve animusun simgesel ifadeleri bir hayli zenginlik göstermektedir. Anima, tatlı bir genç kız, peri, tanrıça, cadı, melek, şeytan, dilenci kadın, fahişe, sadık arkadaş gibi pek çok kılıklarda belirmektedir. Benlik ile ilintilerinin ilk evrelerinde anima ve animus arketipleri hayvan şeklinde ya da "kadın", "erkek" nitelikleri atfettiğimiz nesnelere olarak ifade bulmaktadırlar. Böylece anima kedi, inek, kaplan, gemi, mağara olabilmekte; animus da kartal, boğa, aslan, mızrak, kule gibi biçimler alabilmektedir (Gökeri, 1979: 22).

Muhtarın, hanımına olan ilgisizliğinin sebeplerinden biri olarak Gülcan'ın görülmesinin ve muhtarın karısının Gülcan'la muhtar arasında bir ilişki olduğunu cinselliğe varan boyutta düşünmesinin (36) kaynağında "anima" vardır. Bunun yanı sıra, Cıngıl Nuri'nin karısına karşı imamın yakınlık göstermesi ve aralarında yaşanan ilişki (57-58) de anima arketipine işaret etmektedir. Aynı zamanda büyücü olan imamın¹⁰ bu hareketi gölgesinin etkisinde kaldığını göstermektedir.

⁹ Kendi kuyruğunu yiyen bir yılan ya da ejderha figürüyle sembolize edilen ouroboros (kuyruğunu öldüren yılan), "doğanın ebedî döngüsü"nü ifade etmektedir. Ouroboros sıklıkla öz düşünümlülüğü ya da döngüsellik, birlik ve bütünlük ideasını simgelemektedir (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Ouroboros>). Belli dönemlerde deri değiştirerek yenilenmesi ve su kaynaklarına yakın yerlerde yaşamasından ötürü ayın işaretlerinden ve görünümünden sayılan yılan, birçok kültürde bir ay gücü olarak verimliliği ve doğurganlığı, ölümsüzlüğü ve yeniden doğuşu, bilgiyi/hikmeti sembolize etmektedir (Gürkan, 2013: 527). Dolayısıyla dersini değiştirme özelliğine sahip olması bakımından yılan, yenilenen yaşam ilkesini temsil etmektedir (Campbell, 1995: 217). Bütün bu yönleriyle yılan, devr'in/ebedî döngünün, bütünlüğün sembolü olma vasfını taşımaktadır.

¹⁰ Gölgesizler'de yer yer "din ve dinî değerler"e karşı sergilenen alaycı ve menfi yaklaşımın, İmam ve Aynalı Fatma gibi kahramanlar için tayin edilen rollerin eleştirildiğini de belirtmek gerekmektedir. Bu konuyla alakalı olarak bk. (Okutan, 2015: 143-145).

Anima, bir erkeğin yaşamında yalnızca kadınlar üzerine yansıyan imajında ve yer aldığı yaratıcı etkinliklerde değil, aynı zamanda fanteziler, ruh durumları, önsenziler ve duygusal patlamalarda da ortaya çıkmaktadır. Kendisini animasına kaptırmış bir erkek denetlenemez duygulara yem olmaktadır (Fordham 2015: 71). Bekçi ve Hacer arasında geçen ilişki bu duruma örnek teşkil etmektedir (118). Yine, Hamdi ve Aynalı Fatma hikâyesinde de anima arketipinin bu yönüne dair ifadeler yer verilmektedir (73-75).

Çocuklarını kaybolan kocasının yerine koyup seven ve öpen Cıngıl Nuri'nin hanımının bu davranışları (56) animus arketipine örnek teşkil etmektedir. Bekçiyle aralarında vuku bulan yakınlaşma esnasında Hacer'in yaptığı hareketler ve Gülbahar'ın iki kardeşe gönül koyması (114) da "animus"u simgelemektedir.

Bir kız ile Ramazan arasında büyü yapması için kızın saçını diye imama verilen saçlar (150) aslında ata aittir. Ne var ki yapılan büyü ile at, Ramazan'ı görünce şaha kalkmış, ona saldırarak onu vahşice öldürmüştür. Bu yönüyle atın kendisi içindeki anima olarak düşünülmeye müsaittir. Zira bilhassa yaban atlarının, bilinçdışından çıkan denetlenemez dürtüleri simgelediği ifade edilmektedir (Jung, 2009: 174). Dolayısıyla atın, anima arketipini temsil ettiğini söylemek mümkündür.

3.5. Gölgesizler'de Yüce Ana ve Yaşlı Birey Arketipleri

Cıngıl Nuri, kayboluş yolculuğu esnasında deniz, çöl, bozkır ve orman gibi yerlerden geçtiğini, çeşit çeşit olay ve varlıklarla karşılaştığını anlatmıştır (64-68). Bu mekânların dışıl unsura işaret ettiğini söylemek mümkündür. Nitekim kent, ülke, gök, toprak, orman, deniz ve akarsu gibi mekân ve unsurlar anne (yüce ana) arketipini temsil etmektedir (Jung, 2005: 22). Üstelik yazar, ormanı "kendi kendini çoğaltan yemyeşil bir dev" (68) olarak görmekte, bu yönüyle de orman "anne arketipi"ni simgelemektedir.

Yüce ana arketipinin bir diğer sembolü Cennet'tir. Bolluk, bereket ve üretkenliği simgeleyen cennetin, anneye isim olarak konulması bilinçli bir tercih olsa gerektir. Romanda annelik rolünü üstlenen Cennet, oğlu için her türlü fedakârlıkta bulunarak onu koruyup kollaması, bir bakıma ona yol göstericilikte bulunması yönüyle anne arketipini temsil etmektedir.

Romanda ilçe-şehir odağında söz konusu edilen devlet, baba ile köy odağında çokça zikredilen toprak ise ana ile birlikte anılmaktadır. Bu bakımdan devlet eril, toprak da dışıl unsuru simgelemektedir. Dağı, taşı, toprağı ve ovasıyla köyün anne arketipini yansıttığı anlaşılmaktadır.

Güvercin'in kayboluşu konusunda muhtarın akıl danıştığı Dede Musa adındaki ihtiyar (72), "yüce birey" arketipini temsil etmektedir.

3.6. Pearson'un Ortaya Koyduğu Arketipler Bağlamında Gölgesizler

Gölgesizler'de, Pearson tarafından öne sürülen "yetim", "gezgin", "savaşçı", "fedakâr", "masum" ve "büyücü" arketipleri için de örnekler bulmak mümkündür. Dolayısıyla romanın bu arketipler bağlamında da değerlendirilebileceği uygun görünmektedir.

Ruhu daralıp da derisi bedenine dar gelerek köyden kaybolan Cıngıl Nuri (61), aynı zamanda "gezgin" arketipi için örnek oluşturmaktadır. Zira gezginler bilinmeyene gitmek üzere

bilinen dünyayı terk etmeye karar verenlerdir (Pearson, 2003: 102). Nitekim Cıngıl Nuri de belli belirsiz bir yolculuğa atılarak köyden ayrılmıştır. Üstelik bazı insanların yolculuğa yüksek bir serüven duygusuyla çıkmalarına karşın, birçok kişi ise yabancılaşma veya daralma hissinin, sevdikleri bir insanın ölümünün, terk edilmenin ya da ihanete uğramanın verdiği bir zorlamayla yolculuğa çıkmaktadır (Pearson, 2003: 109). Aynı zamanda, Cıngıl Nuri'nin yolculuğa çıkışının temelinde de bir daralma hissinin bulunduğu görülmektedir.

Bireyleşim sürecini başarılı bir şekilde tamamlayamayan, kaybetmiş bir kahraman konumundaki muhtar, bununla birlikte "savaşçı" arketipini temsil etmektedir. Zira o, köyünün huzura kavuşması, devlet tarafından ilgi görmesi, kaybolan kişilerin bulunması için çaba sarf eden bir kahraman olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayı tarafından kaçırılarak hamile bırakılan Güvercin masumiyeti simgelemektedir. Onun kara bir ayı tarafından kaçırılması, bilinçteki bir varlığın bilinçdışına atılması olarak yorumlanabilmektedir. Güvercin'in ayıdan hamile kalması ve çocuk doğurması da bilinçdışındaki bir varlığın bilinç alanına gelmesini temsil etmektedir. Öte yandan Anadolu'da, bir ayının kız kaçırmasını ve kızın ayıdan bir çocuk sahibi olmasını konu edinen türlü masallar vardır. Güvercin'in kayboluş öyküsünün böyle bir masal üzerine kurulduğunu söylemek mümkündür (Karaca, 2011: 553-554).

Masumiyeti simgeleyen Güvercin'in yine bir masum tarafından bulunması dikkate değerdir. Kahraman arketipini temsil eden Cennet'in oğlu, Güvercin'i dağlarda bulup, köyüne (196-197) bir nevi bu ödülle dönmüştür.

Romanda, imamla Cıngıl Nuri'nin karısı arasında yaşanan nahos durum esnasında durarda resmi asılı duran Hz. Ali'nin gözlerini kapadığı ifade edilmekte (58), bu yönüyle onun günahahtan uzak oluşuna imada bulunulmakta, bu da masum arketipini çağrıştırmaktadır.

Köye, devletin elinin ulaşmaması, gerekli ve beklenen hizmetlerin yapılmaması açısından da muhtar, beğçi ve bütün köy halkı yetim arketipini temsil etmektedirler.

Suçsuz yere muhtar tarafından dövülen Cennet'in oğlu, "yetim" ve "masum" arketipini simgelemektedir. Nitekim haksız yere dövülmek, hakaretlere uğramak ve alay edilmek gibi çeşitli zorluklara tahammül eden Cennet'in oğlu, aynı zamanda cennetten indirilerek bu dünya gurbetine atılan insanoğlunu da temsil etmekle yetim arketipine örnek oluşturmaktadır.

Masum arketipi içteki hazineyi bulmada, öze ulaşmada, cennete geri dönüşü gerçekleştirmede ve mutluluğa erişmede etkin rol üstlenmektedir (Pearson, 2003: 223, 227). Bu sebeple, yılan şekline giren şeytan tarafından aldatılarak bir bakıma cennette ölüp dünyada dirilen insanoğlu misali, Cennet'in oğlu da yılan tarafından öldürülmekle özünü gerçekleştirmiş, devrini tamamlamış ve âdeta cennete geri dönmüştür.

Romanda Ramazan'ın hazin sonu dikkate değerdir. Hiç haberi olmadan hakkında verilen karar ve yapılan bir büyü nedeniyle at tarafından öldürülen Ramazan (157-158), bu yönüyle masum arketipine örnek teşkil etmektedir.

Eserde "fedakâr" arketipine de rastlanmaktadır. Kendini feda etmek, başkalarına yardımda bulunmak, şefkat göstermek, zenginliği paylaşmak ve ihtiyacı olana vermek (Pearson,

2003: 170-189) gibi özellikleri olan bu arketipi temsil eden Cennet, anne olmanın da verdiği duygunun etkisiyle oğluna karşı kol kanat germiştir.

Eserde yer alan kahramanlardan İmamın “büyücü” arketipini temsil ettiği söylenebilir. Büyücü arketipi mucizevi işler yapan kutsal figürlerin öykülerini içeren her büyük dinde bulunmaktadır. Dünyanın hâkim dini figürlerinin hepsi mucize sergilemiştir; örneğin Hz. İsa hastaları iyileştirmiş, ölüleri diriltmiştir. Kızıldeniz Hz. Musa için ikiye ayrılmıştır. Bundan başka her spirüel gelenekte, bilhassa özel şifa gücüne ya da psişik güçlere sahip insanlar, Allah’a yakın olarak görülmüşlerdir (Pearson, 2003: 233). Cıngıl Nuri’nin hanımına kocasını bulması için muska yazan (56) ve sevdiği kız da kendisine sevdalansın diye Ramazan için efsun yapan (148-151) İmam, büyücü olarak düşünülebilmektedir.

SONUÇ

Hasan Ali Toptaş’ın Gölgesizler adlı eserinin arketipsel sembolizm açısından değerlendirildiği bu çalışmada gerek romanda geçen şahıslar gerekse hayvan, bitki ve mekânlara dair arketiplere rastlanmıştır. Bu arketiplerin sembolik karşılıkları tespit edilmiş ve bu semboller üzerinde durulmuştur.

Romanda ele alınan başlıca arketipin, kahraman arketipi ve self/öz olduğunu söylemek mümkündür. Cıngıl Nuri, muhtar, Cennet’in oğlu gibi roman kahramanları bireyleşim sürecini yaşayarak öz’e dönüşü gerçekleştirmeleri yönüyle self/öz arketipini yansıtmışlardır. Öz’ün simgelerinden olan mandalayı çağrıştırır tarzda nesne (tespîh), motif (kuyruğunu ısırın yılan), hareket (çınar ağacı altında dönme, çocukların Cennet’in oğlunun etrafında çember şekli alarak toplanması) gibi unsurlarla da karşılaşmıştır. Aynı şekilde eserde anima ve animus arketipiyle ilgili örneklerin de yoğunluk arz ettiği görülmüştür. Nitekim Cıngıl Nuri’nin hanımı ile imam, Hacer ile bekçi, Aynalı Fatma ile Asker Hamdi’nin karşılıklı tavır ve davranışları, hisleri anima ve animus arketiplerine örnek teşkil etmiştir. Oğlunu koruyup kollaması yönüyle Cennet’in yüce ana, yol gösterici konumundaki Musa Dede’nin yüce birey ve muhtarın bazı menfi davranışları ise gölge arketipine örneklik etmiştir. Ayrıca yetim (Cennet’in oğlu), masum (Güvercin, Cennet’in oğlu ve Ramazan), savaşıcı (muhtar), gezgin (Cıngıl Nuri), fedakâr (Cennet) ve büyücü (imam) arketipleri de eserde geçen söz konusu kahramanlarda yansımaları bulmuştur.

Toptaş eserinde, yer yer tasavvufî hususlara, bilhassa devir nazariyesine atıfta bulunmuştur. Başta oluş ve yok oluşlar üzerine kurguladığı bir evren tasarısı meydana getiren yazar/anlatıcının, yaşamın tekrarların tekrarından oluştuğu fikrini merkeze alması devir anlayışını gündeme getirmiştir. Aynı şekilde romanda kuyruğunu ısırın yılan motifine yer verilmesi ile ebedî döngüye işarette bulunulmuştur. Bunun yanı sıra self/öz’ü bulmak ve bireyleşim sürecini tamamlamak için yola koyulan kahraman arketipinin (monomit), tasavvuftaki kemâlât (olgunluğa erme) sürecini tamamlamak ve İlâhî vuslatı gerçekleştirmek üzere seyr-i sülûk yolculuğuna çıkan sâlik (dervîş, mutasavvîf, âşık) ile yakından bağlantılı olduğu anlaşılmıştır.

Kısacası Gölgesizler’in, Jung ve Pearson’un ortaya koyduğu arketipler bağlamında incelenmeye değer olduğu görülmüş, daha derinlemesine bir çalışma yapılması hâlinde konuyla ilgili olarak nice verilerin elde edilebileceğine kanaat getirilmiştir. Bu bakımdan başta yazar/anlatıcının eserde üstlendiği rol ve kurgusal yapısı itibarıyla Gölgesizler’in ayriyeten tasavvufî yönden değerlendirilmesine karar verilmiştir. Zira romanda geçen kahramanlar, olaylar,

mekânlar ve varlıklara (insan-hayvan-bitki-eşya) ilişkin yapılan bütün bu tespitlerin yanı sıra, bu çalışmada değinilemeyen ve sembol dilinin çözülmesini bekleyen daha birçok hususun, inceliklerin olduğu, tasavvuf düşüncesiyle yakından alakalı mevzulara yer verildiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla Gölgesizler üzerinde gerek arketipsel sembolizm açısından gerekse tasavvufî anlamda daha ayrıntılı bir araştırma yapmanın faydalı olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aslan, P. (2004). *Hasan Ali Toptaş'ın Romanlarındaki "Arayışın" Postmodern Yüzü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Campbell, J. (1995). *Batı Mitolojisi* (Çev. K. Emiroğlu). İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- Campbell, J. (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* (Çev. S. Gürses). İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Deveci, M. ve Alagöz, H. F. (2018). Arketipsel Sembolizm Bağlamında Aslı Erdoğan'ın *Kabuk Adam* Romanının İncelenmesi, *Asos Journal*, S. 6/85: 584-592.
- Doğan, A. (2006). Bireyleşim/Kemalat Sürecinde Kapalı ve Dar Mekânlar. *Bilig Dergisi*, S. 37: 115-130.
- Ecevit, Y. (2010). Yokolmanın Estetiği ya da Türk Romanında bir Romantik. *Efendime Söyleyeyim (Hasan Ali Toptaş Kitabı)* (Haz. M. Varlık). İstanbul: İletişim Yayınları, 327-329.
- Feridüddin Attar (1998). *Kuşdili-Mantıku't-Tayr* (Çev. Y. Keçeci). İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- Fordham, F. (2015). *Jung Psikolojisinin Ana Hatları* (Çev. A. Yalçiner). İstanbul: Say Yayınları.
- Gürkan, S. L. (2013). Yılan. *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (527-529) İçinde. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Gökeri, A. İ. (1979). *Arketiplere Dayanan Yeni Bir Tahlil Metodunun Tanıtılarak İngiliz ve Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Ankara.
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Ouroboros> (Erişim Tarihi: 20.12.2020).
- Irmak, Y. ve Ava, U. (2017). Âşık Garip Hikâyesinde Arketipsel Sembolizm. *Dede Korkut Dergisi*, S. 6/13: 16-28.
- İçli, A. (2013). Ruh'un Kendine Yolculuğu: Arketipsel Sembolizm Bağlamında Sihhat ü Maraz Üzerinde Bir İnceleme. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Vol. 8/13: 1017-1030.
- Jung, C. G. (2005). *Dört Arketip* (Çev. Z. Aksu Yılmaz). İstanbul: Metis Yayınları.
- Jung, C. G. (2009). *İnsan ve Sembolleri* (Çev. A. N. Babaoğlu). İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Karaca, A. (2011). Gölgesizler'in Kurgu Tekniği ve Teması. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 6/2: 547-560.
- Karagözlü, V. (2012). Arketipsel Sembolizm Bağlamında Mihr ü Vefâ Mesnevisinin İncelenmesi. *Turkish Studies, Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 7/1: 1405-1421.

- Kemikli, B. (2002). Türk Tasavvuf Edebiyatında Devriyye ve Sunullah Gaybî'nin Devriyyesi. *İslami Araştırmalar Dergisi*, S. 13/2: 217-226.
- Kur'an-ı Kerîm (2011). *Kur'ân-ı Kerîm Meâlî* (Çev. H. Altuntaş ve M. Şahin). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Okutan, B. B. (2015). Postmodern Toplumsal Metin ve Din: *Gölgesizler* Örneği. *Milel ve Nihal Dergisi*, S. 12/2: 125-148.
- Onay, E. (2011). Gölgesizler'de Masal, Efsane ve Büyülü Gerçekçilik. *Milli Folklor*, S. 23/91: 221-225.
- Özbek Arslan, N. (2017). Gelibolulu Âlî'nin Mihr ü Mâh Mesnevisini Jung'ın Arketipsel Sembolizm Kuramı Açısından Okuma Denemesi. *Anasay Dergisi*, S. 2: 227-246.
- Özcan, T. (2003). Oğuz Kağan Destanının Kahramanlık Mitosu Bakımından Çözümlemesi. *Milli Folklor*, S. 15/57: 76-81.
- Pearson, C. S. (2003). *İçimizdeki Kahraman* (Çev. S. Ayanbaşı). İstanbul: Akasha Yayınları.
- Saybaşı, S. (2008). *Zaman Algısı ve Romana Yansıması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, S. (2003). Büyülü Gerçekçilikle Modern Anlayışı Kaynaştıran Bir Roman: *Gölgesizler*. *Hürriyet Gösteri*, S. 246: 38-40.
- Tekin, Z. (2011). *Hasan Ali Toptaş'ın Romanlarının Yapı ve Tema Bakımından İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Toptaş, H. A. (2020). *Gölgesizler*. 41-42. Basım, İstanbul: Everest Yayınları.
- Türker, E. (2009). *Hasan Ali Toptaş Romanlarında "Belirsizliğin Bilgeliği": Bir Okuma Önerisi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Varlık, M. (2010). Hasan Ali Toptaş Bibliyografyası. *Efendime Söyleyeyim (Hasan Ali Toptaş Kitabı)* (Haz. M. Varlık). İstanbul: İletişim Yayınları, 53-89.
- Yeral, Ö. (2006). *Hasan Ali Toptaş'ın 'Gölgesizler' Romanı ve Olanaksızlık*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yeter, G. B. (2011). Hasan Ali Toptaş'ın "Gölgesizler" Adlı Anlatısında Postmodern Ögeler. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 6/3: 1869-1892.
- Yıldız, B. (2010). Aporetik Bir Edebi Hissiyat: Hasan Ali Toptaş. *Efendime Söyleyeyim (Hasan Ali Toptaş Kitabı)* (Haz. M. Varlık). İstanbul: İletişim Yayınları, 340-355.
- Yılmaz, E. B. (2011). Hikâye ve Romanlarda Sembol Dilinin Görüntüleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Bilig Dergisi*, S. 56: 45-56.
- Yüzbaşıoğlu, N. (2010). *Hasan Ali Toptaş'ın Romanlarının Stilistik İncelenmesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 181-192

Geliş/Submitted/ Отправлено: 16.10.2020
Kabul/Accepted/ Принимать: 02.12.2020
Yayın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.46950

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Öğr. Gör. Hazal AKBAL

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Zübeyde Hanım Sağlık Hizmetleri MYO
Tıbbi Hizmetler ve Teknikler, Türkiye

hazalakbal@ohu.edu.tr

 ORCID 0000-0002-5129-9773

COVID-19 PANDEMİSİNİN SAĞLIK TEDARİK ZİNCİRİNE KAMÇI ETKİSİ¹

BULLWHIP EFFECT OF COVID-19 PANDEMIA ON THE HEALTH SUPPLY CHAIN

Öz: Geleneksel anlayışla yönetilen tedarik zincirlerinde karşılaşılan önemli konulardan biri genel olarak zincirdeki bilgi akışının bozulması ve talep dalgalanmaları sonucu ortaya çıkan kamçı etkisidir. Üretim ve hizmet işletmelerinde ortaya çıkan kamçı etkisi zincirde büyük dalgalanma ve kaos etkisi yaratmaktadır. Özellikle bir hizmet sektörü olan sağlık sektöründe tedarik sürecindeki gecikme ve dalgalanmalar hasta sağlığını etkileyerek dönüşü mümkün olmayan sonuçlar yaratacaktır. Bu nedenle sağlık sektöründe tedarik zinciri yönetimi önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Kamçı etkisinin en güncel örneği son dönemde tüm dünya ülkelerini etkisi altına alan COVID-19 pandemisidir. Bu süreçte virüsün etkilerini en aza indirmek için ülkeler hemen hemen her sektörde önleyici düzenlemelere yer vermiştir. Yapılan bu düzenlemeler ile pek çok tedarik zinciri sürecinde zorluklar ortaya çıkmış hatta sürecin çalışması bile imkânsız hale gelmiştir. Salgın ve pandemi gibi doğal afetlerde sağlık sektöründe iyi işleyen bir tedarik zinciri yapısının oluşturulması önemlidir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, son dönemde içerisinde bulunduğumuz pandemi sürecinin sağlık tedarik zincirinde ortaya çıkardığı kamçı etkisine yönelik literatür taraması yaparak etkilerin değerlendirilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Kamçı Etkisi, Tedarik Zinciri Yönetimi, COVID-19, Sağlık Tedarik Zinciri

¹ **Cite as/Atıf:** Akbal, H. (2020). Covid-19 Pandemisinin Sağlık Tedarik Zincirine Kamçı Etkisi. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 181-192. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46950>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Abstract: In traditionally managed supply chains, the issue that arises as a result of disruption of the information flow in the chain and demand fluctuations is the bullwhip effect. The bullwhip effect that occurs in production and service enterprises causes great fluctuations and chaos in the chain. Delays and fluctuations in the supply process, especially in the health sector, will affect the health of patients and create negative consequences. Therefore, supply chain management is an important issue in the health sector. The most recent example of the bullwhip effect is the COVID-19 pandemic that has affected all countries of the world recently. In this process, countries have made preventive regulations in almost every sector to reduce the effects of the virus. With these regulations, difficulties have arisen in many supply chain processes and the operation of the process has become impossible. It is important to establish a well-functioning supply chain structure in the health sector in natural disasters such as epidemics and pandemics. The aim of the study is to review the literature on the bullwhip effect of the recent pandemic process in the health supply chain and to evaluate the effects.

Keywords: Bullwhip Effect, Supply Chain Management, COVID-19, Health Supply Chain

GİRİŞ

Tedarik sürecinde talepte meydana gelen dalgalanma ve bilgi akışındaki aksaklıklar tedarik zinciri sürecinde rol oynayan her bir üye için olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Tedarik zinciri, müşteri gereksinimlerini karşılayabilmek için birçok üyenin bu zincirde rol oynadığı karmaşık bir yapıdır. Bu karmaşık yapı içerisinde rol alan üye sayısı arttıkça zincirde bozulma ve aksaklıklar ortaya çıkmaktadır.

Bir tedarik zincirinde envanter ve talebin ileri yönlü büyütülmesi onlarca yıldır tedarik zinciri yöneticileri tarafından iyi bilinen bir olgudur. Bu olgu, perakendeciden toptancıya, üreticilere ve tedarikçilere tedarik zincirinden yukarı doğru ilerledikçe siparişlerdeki dalgalanmaların arttığı kamçı etkisi olarak adlandırılmaktadır (Behzad, Moraga ve Chen, 2011: 556).

Hizmet sektöründe tedarik sürecinde ortaya çıkan kamçı etkisinin yönetimi üretim sektöründeki tedarik zincirine göre daha zordur. Üretim tedarik zincirinde ortaya çıkan kamçı etkisi stoklar yönetilerek önlenirken, hizmet tedarik zincirinde bu durumu biriken işleri yöneterek ve etkili iletişim ağı kurarak önlemek mümkün olmaktadır (Çalıpınar ve Özkara, 2014: 524). Bir hizmet sektörü olan sağlık sektöründe ise oluşacak kamçı etkisi hastaların memnuniyet düzeyinin düşmesine, yapılan uygulamalarda riskin artmasına ve sağlık kaynaklarının israf edilmesine yol açacaktır.

COVID-19 (korona virüs) gibi tüm dünya ülkeleri tarafından büyük etkiler yaratan salgın durumlarında ise tedarik zincirlerinde kamçı etkisinin önemi daha da iyi anlaşılmıştır. Bu salgın sürecinde birçok ürün ve hizmete olan talep artış gösterirken bazılarında olan talep azalmıştır. Birçok gıda ve sağlık ürünlerine olan talep artarak market rafları boşaltılmış ve fiyatlarda artışlar meydana gelmiştir. Karantina uygulamaları boyunca internet ve eve servis hizmetlerinde artışlar görülmüştür. Pek çok işletme üretimini durdurmak zorunda kalmıştır. İçinde bulunan bu süreç tedarik zincirinde kamçı etkisinin nasıl oluştuğunu net bir biçimde ortaya koymaktadır. Her sektör gibi sağlık sektörü de bu süreçten etkilenmiştir. Virüsün etkilerinden korunmak için en önemli faktör hijyen, sağlıklı beslenme ve sağlıklı yaşam koşullarının sağlanması gerekliliğidir. İhtiyaç duyulan tıbbi malzeme ve ekipmanlara (tıbbi maske, ilaç, test kiti, ventilatör) olan ulaşımın kısıtlı olması, hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla ihtiyaç duyulan malzemelere (maske, dezenfektan, kolonya) olan talebin artması, virüse yakalanan bireylerin tedavisi için artan yatak talebi tedarik zincirinde kamçı etkisini gözler önüne sermektedir. Sağ-

lık hizmetlerinin her koşulda olduğu gibi salgın dönemlerinde de etkili bir biçimde yönetilmesinde tedarik zincirinin önemi büyüktür.

Tedarik zinciri yönetiminde kamçı etkisine ilişkin olarak yapılan çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların büyük bir bölümünün üretim sektörü üzerine olduğu görülmüştür. Hizmet sektörü içerisinde önemli bir paya sahip olan sağlık sektörü tedarik zincirinde ise üretim sektörüne göre daha az nitelikte çalışma yapılmıştır. Sağlık sektörü tedarik zinciri sürecinde meydana gelecek en ufak bir değişiklik geri dönüşü olmayan hasta kayıplarına, sağlık hizmet sunumunda kalitenin azalmasına, sağlık personelinde artan yorgunluk ve stres sorunlarına yol açabileceğinden iyi işleyen bir tedarik zinciri yapısının oluşturulması önemlidir. Bu kapsamda çalışmanın amacı, son dönemde içerisinde bulunduğumuz pandemi sürecinin sağlık tedarik zincirinde ortaya çıkardığı kamçı etkisine yönelik literatür taraması yaparak etkilerin değerlendirilmesidir.

Tedarik Zinciri

90'lı yıllarla birlikte küresel pazarda artan rekabet tüketim ürünlerinin yaşam sürelerinin kısalması ve tüketicilerin seçici hale gelmesiyle işletme yöneticilerinin tedarik zinciri konusuna önem vermesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Tedarik zinciri hammadeden başlayarak tüketiciye doğru uzanan bir yoldur. Hammaddeden başlayarak malzeme temini, malzemenin üretim yerine getirilmesi, üretimin başlaması, son kullanıcıya ulaştırılarak kullanımdan sonra atıkların toplanmasına kadar olan faaliyetlerdir (Nebol, 2016: 3). Tedarik zincirine ilişkin birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımlardan birkaçı şunlardır:

Tedarik zinciri, tedarikçi, tüketici, fabrika, mağaza ve depoları birbirine bağlayan ağdır (Nahmias, 2015: 317). Tedarik zinciri, ham maddeden başlayarak nihai ürün ile müşteriye kadar olan tüm işlemlerin meydana getirdiği zincirdir (Yegengil, Çelik, Arslan ve Sevinç, 2012: 8). Tedarik zinciri, malların yalnızca bir noktadan başka bir noktaya taşınması değil kaynağından tüketim kaynağına kadar hareketidir (Long, 2012: 5). Tedarik zinciri, birbirleriyle ilişki içerisinde olan tedarikçi, dağıtıcı, toptancı, üretici, perakendeci ile müşteriden meydana gelen ve her bir üye arasında bilgi akışının olduğu sistemlerdir (Min ve Zhou, 2002: 232). Tedarik zinciri, bir iş koluna ait malzeme tedarikini müşterinin talebi ile ilişkilendirmek amacıyla gerçekleştirdiği faaliyetlerin bütünüdür adlandırmak için kullanılan şemsiye bir kavramdır (Pektaş, Karadeniz ve Serbest, 2013: 20).

Tedarik zincirleri, farklı üyelerin daha verimli bir operasyonel seviye elde etmek için karşılıklı olarak yararlı ve sinerjik bir ilişki kurmaya çalıştıkları organizasyonların işbirliğinin sonucudur. Tedarik zincirlerinin uyumu, güvene ve karşılıklılığa dayanır (Pato ve Herczeg, 2020: 2).

Bir tedarik zinciri, malzeme tedarikçilerinden, üretim tesislerinden, dağıtım hizmetlerinden ve malzemelerin aşağı yönde ileri beslemeli akışı (teslimatlar) ve geri bildirim akışı (siparişler) aracılığıyla birbirine bağlanan müşterilerden oluşan sistemdir. Geleneksel bir tedarik zincirinde, zincirin her oyuncusu kendi envanter kontrolünden, üretim veya dağıtım sipariş faaliyetlerinden sorumludur (Disney ve Towill, 2003: 200). İşletmeler hayat döngüleri süresince tedarik işlemlerini sürdürmek durumundadır. Kaliteli ve doğru tedarik zinciri yapısını meydana getirmek ve bu zincirin doğru yönetilebilmesi için tedarik fonksiyonunun doğru işlemesi gerekir (Biçer ve Ömürgönülşen, 2019: 601).

Tedarik zinciri son kullanıcı olan müşterilerin gereksinimlerini yerine getirmek amacıyla birden fazla üyeden oluştuğu için karmaşık bir yapıya sahiptir. Müşterinin asıl talebini tedarik zincirinin en son halkası olan perakendeci bildiğinden zincirde bulunan üyelerin sayısı arttıkça bilgi bozulması durumu ortaya çıkmaktadır. Üretici, dağıtıcı ve toptancıdan oluşan zincirin

diğer halkaları gelen siparişler doğrultusunda üretim ve satış planı hazırlamaktadır (Özdağoğlu, 2016: 161).

1980'li yıllarla küreselleşmenin ticaretteki etkilerinin önem kazanmasıyla birlikte işletmelerin devamlılıklarını sürdürebilmesi için birlikte hareket etmeleri gerektiği anlaşılmıştır. Bu süreçte işletmeler süreçlerini birleştirmeye, stokları düşürmeye ve bilgi sistemleri oluşturmaya başlamışlardır. Böylece tedarik zinciri yönetimi ortaya çıkmıştır (Çalışkan, Karacasulu ve Öztürkoğlu, 2016: 51).

İşletmeler stokları ve maliyetleri azaltmak, müşteri talebini karşılayarak memnuniyeti ve teslimat performanslarını arttırmak amacıyla tedarik zinciri yönetimi üzerinde titizlikle durmaktadır (Açıkgöz ve Çağıl, 2019: 450). Tedarik zinciri yönetimi, müşteri talebine ilişkin bilgilerin, malzeme akışının ve hizmetlerin uyumlaştırılması amacıyla işletmenin müşteri ve tedarikçisine ilişkin süreçlere uygun biçimde senkronizasyonun sağlanmasıdır (Krajewski, Ritzman ve Malhotra, 2014: 4). En basit tanımıyla tedarik zinciri yönetimi son müşteri ihtiyaçlarını yerine getirmek amacıyla üretici, tedarikçi, perakendeci ve distribütörler arasında malzeme ve bilgi akışının eşgüdümlemesinin sağlanmasıdır (Sarı ve Güngör, 2007: 31). Tedarik zinciri yönetimi kavramının dört ana kullanımı bulunmaktadır. Bunlar (Harland, 1996: 64):

Birincisi, gelen ve giden işlerin malzeme ve bilgi akışını içeren iş fonksiyonlarını birleştiren dâhili tedarik zinciri.

İkincisi, yakın tedarikçilerle ikili ilişkilerin yönetimi.

Üçüncüsü, bir tedarikçiyi, bir tedarikçinin tedarikçisini, bir müşteriyi ve bir müşterinin müşterisini içeren iş zincirinin yönetimi.

Dördüncüsü, son müşterinin ihtiyaç duyduğu ürün ve hizmet paketlerinin oluşturulmasında yer alan birbirine bağlı işletmeler ağının yönetimi.

Müşteri odaklı olmak tedarik zinciri yönetiminde önemli amaçlarından biridir. Bu nedenle tedarik zincirinde görev alan işletmeler süreç, ürün ve örgüt kültürlerini müşteri beklentileriyle uyumlaştırmalıdır (Demirdöğen ve Polater, 2016: 51).

Artan rekabet ortamı ile birlikte işletmeler tedarik zincirinin her bir halkasında meydana gelecek aksaklığın büyük kaosa neden olabileceğini bilmelidirler. Yapılacak en küçük bir değişiklik ya da hatanın varlığı zincirde büyük dalgalanma ve zorluklara sebep verecektir (Açıkgöz ve Çağıl, 2019: 449).

Sağlık Sektöründe Tedarik Zinciri Yönetimi

Sağlık sektörü içerisinde pek çok sağlık hizmeti sunan kurumları barındırmaktadır. Bu kurumların her birimi hizmet satın alan (hasta) bireylerin sağlıklı yaşama hakkına hizmet etmektedir. Sağlık hizmeti sunan kurumlar karmaşık ve dinamik sistemlerdir. Bu karmaşıklık hizmet sunumunda faydalanılan tıbbi malzeme ve ekipmanlar ile tedavi sürecinden geçen birçok farklı hastalığın var olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca sağlık hizmet sunumunda farklı uzmanlık alanı ve işlevleriyle görev alan pek çok personel sektöre katkıda bulunmaktadır. Hasta sağlığını etkileyecek en ufak bir malzemenin eksikliği ya da tedarik süreçlerindeki gecikmeler dönüşü mümkün olmayan sonuçlar yaratacaktır. Bu nedenle bir hizmet sektörü olan sağlık sektöründe tedarik zinciri yönetimi önemle üzerinde durulması gereken bir konudur.

Sağlık sektörü için tedarik zinciri yönetimi, malzemenin ham madde kaynağından alınarak hastaya ulaşana kadar geçen süre içerisinde hizmet sunucu, dağıtıcı, perakendeci, üretici ve hastalardan meydana gelen tüm iş süreçlerinin birbiriyle uyum içerisinde hareket etmesini sağlamak amacıyla mal ve bilgi akışını yöneten sistem olarak tanımlanabilir. Hizmet sunucuları,

malzeme toptancısı, perakendeci, nihai kullanıcı, distribütör, tedarikçi ve malzeme üreten üretici sağlık sektöründe tedarik zincirinde görev alan üyelerdir. (Tengilimoğlu ve Yiğit, 2013: 25-27).

Sağlık kurumlarında kullanılan malzemeler tıbbi ve tıbbi olmayan malzemeler olarak sınıflandırılmaktadır. İhtiyaç duyulan bu malzemeler için farklı tedarik planları yapılmalıdır. Örneğin, ilaç ve tıbbi malzemeler ile kırtasiye, demirbaş gibi malzemeler aynı kapsamda değerlendirilmemelidir. Farklı malzemeler için farklı bir tedarik planı uygulanmalıdır (Bekmezci, 2018: 715). İmalatçıdan hizmet satın alan hastaya kadar uzanan sağlık tedarik zinciri iç ve dış tedarik zinciri olarak iki fonksiyonel yapıda işlem gösterir. Sağlık tedarik zincirinin en önemli özelliği, klinik zincir içerisinde hizmet tüketiminin belirleyici noktası olan sağlık çalışanı, malzeme ve hizmet satın alanların kesiştiği noktadır (Beyan ve Beyan, 2011: 4).

Sağlık hizmeti sunan kurumlarda, hekimin tedaviyi yerine getirme ve hizmet kalitesini sağlama sorumluluğu bulunmaktadır. Bu sorumlulukları yerine getirirken sağlık kurumu maliyetleri düşürmek ve hasta için de kaliteyi sağlamak zorundadır. Tüketici bakış açısına göre genellikle yapılan klinik testlerin sayısı arttıkça kalite beklentisi karşılanmış olmaktadır. Hekim bakış açısına göre ise daha fazla test aynı zamanda hem geliri artırmaya hem de tıbbi uygulamalarda hata riskini ortadan kaldırmaya hizmet etmektedir (Ford ve Scanlon, 2006: 2). Bu anlamda sağlık kuruluşları hem sağlık hizmeti satın alan kişilere etkili ve kaliteli bir sağlık hizmeti sunmak hem de amaç ve faaliyetlerini yerine getirebilmek için tedarik zinciri yönetimine önem vermelidir.

Sağlık sektörü hizmet sektörü içerisindeki payı devamlı olarak artan kişi yaşamının sürekliliği için önem arz eden bir sektördür. Artan rekabet ile birlikte sağlık kurumları rakipleriyle hizmet sunum kalitesi bakımından yarış halindedir. Hizmet kalitesinin artması ise maliyetlerin yükselmesine neden olabilmektedir. Maliyetleri düşürerek hizmet kalitesini arttırmak doğru planlama yapılarak oluşturulmuş tedarik zinciri süreci gerektirecektir. Tedarik zinciri, stok yönetimi ve malzeme yönetimi gibi konularda sağlık kurumlarına bilgi vermektedir. Doğru planlanmış bir tedarik zinciri, hizmet sunum sürecinde fayda yaratacaktır (Biçer ve Ömürgönülşen, 2019: 613).

Kamçı Etkisi

İşletmelerin tedarik zincirlerinde sipariş biçimleri incelendiğinde yukarı akışa doğru çoğunlukla sipariş miktarlarında değişkenlik artmaktadır. Değişkenlikteki bu artış kamçı etkisi olarak adlandırılmaktadır. Müşteri talebinde ortaya çıkan en ufak değişiklik tüm tedarik zincirini etkilemektedir. Zincirin her üyesi talepteki değişikliği bir alttaki üyeden daha çok hissetmektedir (Krajewski vd., 2014: 357). Zincirin alt basamağında bulunan perakendeciler için talep değişikliği teslimat süresi yönünden önemlidir. Kamçı etkisine yol açan talep dalgalanmalarının azaltılması teslimat süresini de kısaltacaktır (Çalıpınar ve Özkara, 2014: 517).

İlk olarak kamçı kavramının kullanıldığı çalışmada kamçı etkisi, sadece tedarik zincirinin tümünde talep değişkenliğinin yükselmesi değil aynı zamanda bilgi yapısının bozulması da bir etken olarak gösterilmiştir. Burada sizin gördüğünüz müşterinin karşılaştığı anlamına gelmez düşüncesi ortaya konulmuştur (Lee, Padmanabhan ve Whang, 1997b: 93). Kamçı etkisi, tedarik zinciri ile ilgili önem değeri taşıyan performans göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Kandemir ve Serarslan, 2011: 51).

Kamçı etkisi kavramı, operasyonlar ve tedarik zinciri yönetimi disiplini için temel bir teoridir. Teori, tüketici talebindeki öngörülemeyen bir artışın tedarik zincirinin üst kısmına gideceğine ve etkisini artıracığına, bunun sonucunda da kısa vadeli ürün kıtlıklarına, aşırı üretime ve bunun sonucunda lojistik darboğazlara yol açacağına işaret etmektedir (Handfield, Graham

ve Burns, 2020: 3). Üreticilerin, teslimat süresi ve parti büyüklüğü gibi çeşitli faktörleri kullanarak kamçı etkisini nasıl kontrol edileceklerini planlamaları gerekmektedir (Holland ve Sodhi, 2004: 251).

Kamçı etkisi ilk kez Procter & Gamble'daki (P&G) lojistik yöneticilerinin en çok satan ürünlerinden biri olan bebek bezi satışı üzerine yapılan bir incelemede kullanılmıştır. İnceleme sonucunda talebin perakendecide fazla dalgalanma göstermemesine rağmen perakendeciden toptancıya ve tedarikçiye kadar olan talepteki dalgalanmaların daha büyük olduğu görülmüştür. Tedarik zincirindeki talep siparişi değişkenlikleri tedarik zincirinde yukarı çıktıkça artmıştır. P&G bu olguyu kamçı etkisi olarak adlandırmıştır (Lee, Padmanabhan ve Whang, 1997a: 93).

Tedarik zincirinde bilgi aktarımı sırasında meydana gelecek aksaklıklar tedarik zinciri sürecinde her üye için olumsuz sonuçların doğmasına neden olabilmektedir. Bu olayı kulaktan kulağa oyununda olduğu gibi bilginin ilk oyuncudan son oyuncuya doğru değişmesine benzebiliriz. Her bir oyuncuya söylediği her kelime için ceza verilirse en büyük ceza son oyuncuya verilecektir. Fakat sonuçta ortaya çıkan bozulmuş cümleden her bir oyuncu eşit oranda sorumludur. İşletme yöneticilerinin kırbaç etkisine karşı yeni stratejiler geliştirme ve etkiyi azaltabilmesi için kırbaç etkisine sebep olan durumların ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu duruma neden olan karmaşık olayların bilinmesi yöneticilere fayda sağlayacaktır (Paksoy ve Keskin, 2006: 483-487). Bu doğrultuda üretim tedarik zincirinde talep tahminini güncelleme, toplu sipariş, fiyat dalgalanmaları ve tayinleme kamçı etkisinin dört ana nedeni olarak kabul edilmektedir (Lee vd., 1997b: 95). Geciken ve biriken işler, karar verme, bilgi işlem ve uygulama hataları ile gecikmeleri hizmet tedarik zincirinde kamçı etkisinin ortaya çıkma nedenleri arasında sayılabilir (Çalıpınar ve Özkara, 2014: 519).

Kamçı etkisini azaltabilecek çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Bu iyileştirmeler arasında teslimat sürelerinin kısaltılması, yeniden sipariş prosedürlerinin gözden geçirilmesi, fiyat dalgalanmalarının sınırlandırılması ile planlama ve performans ölçümünün entegrasyonu yer alır (Fransoo ve Wouters, 2000: 78).

COVID-19 ve Sağlık Sektörü Tedarik Zinciri Üzerindeki Kamçı Etkisi

COVID-19 dünyada ilk olarak 2019 yılı sonlarında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmıştır. İlk başta, enfekte insan sayısı sadece Çin'de artış göstermiş ancak birkaç hafta sonra virüs diğer ülke ve kıtalara da yayılarak Avrupa ve Amerika'ya da ulaşmıştır. Virüs oldukça bulaşıcı olduğu için ölümcül olabilmektedir. Virüsü durdurmak için çok sayıda koruyucu önlemler uygulanmaya başlamıştır (Pato ve Herczeg, 2020: 3). 15 Ekim 2020 tarihi itibarıyla dünya genelinde 38 milyondan fazla kişi enfekte olmuş, 1.099.629 kişi ise vefat etmiştir. Virüsün etkilerini azaltmak amacıyla hemen hemen her sektörde düzenlemeler yapılmıştır². Yapılan bu düzenlemeler ile çok sayıda tedarik zinciri sürecinde büyük zorluklar ortaya çıkmış hatta sürecin çalışması bile imkânsız hale gelmiştir. Sonuç olarak lojistik maliyetler artmış, nakliye seçenekleri (deniz, tren, hava taşımacılığı) azaltılmış ve birçok noktada malzeme kıtlıkları, talep azalmaları ve diğer öngörülemeyen sonuçlar ortaya çıkmıştır (Pato ve Herczeg, 2020: 5).

Korona virüs salgınının yayılım eğrisini düzleştirmek için kullanılan sosyal mesafe önlemlerinin makroekonomik etkileri hizmet, otel ve restoran, turizm, imalat ve perakendenin büyük bir kısmını derinden etkilemiştir. Bu durum, uluslararası fiyat savaşı, seyahat ve göç üzerindeki ağır uluslararası kısıtlamalarla birleştiğinde bir bütün olarak küresel ekonomiyi derinden etkilemiştir (Gray, 2020: 240).

² Bkz. URL-1

Ortaya çıkan bu virüsün küreselleşme, benzersiz bir kamçı etkisi, yalın ve yerel üretimin değeri ile riski yönetme gibi dört özel alanla yakından ilgili olduğu söylenebilir. Korona virüsün ilk etkisi işgücü üzerine olmuştur. Bu süreçte fabrikalar kapanmış, üreticiler parça alamamış ve ürünleri dünya çapında taşımak için yeterli taşıma kanalları bulunamamıştır. Çalışanlar için maske, eldiven, koruyucu ekipman ve el dezenfektanları gibi koruyucu ekipmanların önceliklendirilmesi ve tedarik edilmesinde zorluklar yaşanmıştır. Bazı sektörlerde talebin azaldığı, diğer talep sektörlerinin ise bölgelere göre zayıflama ve güçlenmedeki varyasyonlarla güçlendiği benzersiz bir kamçı etkisi bulunmaktadır. Süpermarketler, eczaneler ve bankalar dışındaki perakendeciler, ürün veya hizmetlerine yönelik talepte dramatik bir düşüş yaşamaktadır. Bu sektörlerdeki tüketiciler toptancılardan daha az, toptancılar üreticilerden daha az, üreticiler de tedarikçilerinden daha az sipariş vermektedir (Handfield vd., 2020: 3). Aynı zamanda tüketiciler çevrimiçi alışveriş ve eve teslimat gibi yöntemlere yönelince lojistik hizmet sağlayıcıları için yeni darboğazlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum hem talep hem de arz tarafında ani, beklenmedik ve eşzamanlı şoklarla karşı karşıya kaldığından, hızlı müdahale uygulamalarının her zamankinden daha değerli olduğunu ortaya çıkarmıştır (Saarinen vd., 2020, 1).

Bu süreçte duyarlı tedarik zinciri yapısına sahip olan işletmeler korona virüsten minimum düzeyde etkilenmiştir. Duyarlı tedarik zinciri, müşterilerin değişen ihtiyaçlarına karşı esnek olan tedarik zincirleridir. Duyarlı olabilmek amacıyla işletmeler müşterilerin özel ihtiyaçlarını karşılamak için kişisel sipariş ve toplu özelleştirme süreçlerinden faydalanırlar. Bu süreçte müşteri ihtiyaçlarının, sipariş bilgi aktarımının ve ürünün onaylanmasında internet kullanımı önemlidir (Güzel, Asar ve Tüzemen, 2018: 577).

COVID-19'un etkileri deprem, volkanik patlama gibi tedarik zincirlerinin süreçlerini güçlü bir şekilde etkileyen doğal bir afete benzetilebilir. Hem kısa hem de uzun vadede talep dalgalanmaları ve maddi kısıtlar çok büyük problemlere neden olabilecektir (Ivanov, 2020: 1). Korona virüs salgını ve buna bağlı küresel pandemi, tedarik zincirlerinin topluma güvenli bir şekilde mal ve hizmet sağlamadaki kilit rolünü açıkça göstermiştir. Bu durum tedarik zincirlerinin yönetiminde esnekliği ortaya çıkarmıştır (Ivanov ve Dolgui, 2020: 4). Virüsün üretim sektöründe kamçı etkisi yarattığı açıktır. Ancak sağlık sektöründe de üretim sektöründe olduğu gibi etkileri büyüktür. Dünya genelinde birçok hastane bu süreçte COVID-19 hastalarını tedavi edebilmek için kapasitelerini (yerleşke, donanım, sağlık personeli) artırmak amacıyla yenilikçi yollar bulmuştur. Otoparklar ve spor salonlarının bakım tesislerine dönüştürülmesinden, geçici tesisler inşa etmeye, emekli sağlık çalışanlarından yardım istemeye kadar çeşitli çözüm yolları aranmıştır. Bu süreçte sağlık çalışanlarının ihtiyaç duyduğu kişisel koruyucu ekipman, ventilatör ve terapötik ilaçlarda önemli kıtlıklar yaşanmıştır. Bu kıtlık durumunun ortaya çıkmasına neden olan durum tüketici talebindeki küçük bir değişikliğin tedarik zincirinde önemli ölçüde daha büyük talep şoklarına neden olduğu kamçı etkisidir. (Patrinley vd., 2020: 129).

Sağlık hizmeti tedarik zinciri üzerindeki kamçı etkisi genellikle azalan kaynak kullanımı, hizmetlere erişimin azalması, artan çalışan yorgunluğu ve stresi, hizmet kalitesindeki düşüşler, daha yüksek işçilik ve işletme maliyetleri ile daha düşük hastane gelirlerine yol açmaktadır. Ayrıca üretim tedarik zincirinden farklı olarak sağlık hizmeti tedarik zincirinde talep varyasyonundaki artış daha fazla ilaç hatasına ve olumsuz hasta sonuçlarına yol açmaktadır (Anjomshoae, Hassan, Samuel ve Yew, 2016: 3400). Bu nedenle sağlık hizmetlerinin her koşulda olduğu gibi salgın dönemlerinde de etkili bir biçimde yönetilmesinde tedarik zincirinin önemi büyüktür.

Sağlık Tedarik Zincirinde Kamçı Etkisine Yönelik Literatür Taraması

Tedarik zincirinde çoğunlukla talep dalgalanması ve bilgi akışındaki bozulma ile ortaya çıkan kamçı etkisi işletmeler için birçok olumsuz sonuçlara sebebiyet vermektedir. İşletme yö-

neticilerinin kamçı etkisine neden olan durumları ortaya çıkarması zincirin iyi işlemesi için büyük önem taşımaktadır. Tedarik zincirinde kamçı etkisi başta üretim ve hizmet sektörü olmak üzere birçok konu ve sektörde araştırma alanı bulmuştur. Yapılan çalışmalar incelendiğinde hizmet sektörünün bir kolu olan sağlık tedarik zinciri yönetiminde kamçı etkisine ilişkin olarak literatürde az sayıda çalışmanın mevcut olduğu görülmüştür. Genel olarak üretim sektöründe çalışma konusu olan kamçı etkisi kavramı sağlık sektörü için önemi artan ve yeni bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık tedarik zincirinde kamçı etkisine ilişkin yapılan çalışmalar Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1.Sağlık Tedarik Zincirinde Kamçı Etkisine Yönelik Araştırmalar

Yazar	Çalışma Konusu
Sethuraman ve Tirupati, 2005	Avustralya’da faaliyet gösteren bir hastanede kamçı etkisinin varlığı, hastaneye etkileri ve bu etkiyle başa çıkmak için yapılacak düzenlemelerin araştırılması
Samuel, Gonapa, Chaudhary ve Mishra, 2010	Sağlık hizmeti odaklı tedarik zincirlerinde kamçı etkisinin açıklanması
Behzad, Moraga ve Chen, 2011	Bir devlet hastanesindeki ilaç dağıtım hatalarının analiz edilmesi ve hastanenin iç hizmet tedarik zincirlerinde kamçı etkisinin varlığının araştırılması
Postacchini, Ciarapica, Bevilacqua, Mazzoto ve Paciarotti, 2016	Farklı ilaç tedarik zincirlerinde ortalama stok, hizmet seviyesi ve kamçı etkisi üzerindeki etkilerin nicel olarak değerlendirilmesi
Anjomshoe vd., 2016	Malezya’da selin yol açtığı sorunlardan hareketle geliştirilen tıbbi hizmet tedarik modelinde bilgi paylaşımının kamçı etkisi üzerindeki etkisinin araştırılması
Hossain ve Parvez, 2020	Sağlık sektöründe kamçı etkisini ortadan kaldıracak olan bilgi bozulmasının azaltılması

Literatür incelendiğinde, 2019 yılı sonlarında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını ile birlikte tedarik zincirinde oluşan kamçı etkisini konu alan sınırlı sayıda çalışma olduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalar üretim, tarım, otomotiv ve sağlık sektörleri ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. COVID-19 salgınında ortaya çıkan kamçı etkisini konu alan çalışmalar Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. COVID-19 ve Kamçı Etkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Yazar	Çalışma Alanı	Çalışma Konusu
Handfield, Graham ve Burns, 2020	İmalat	COVID-19’un imalat sektöründe yarattığı kamçı etkisine dair tespitler
Gray, 2020	Tarım	Ulaşım hizmetlerinde COVID-19’un neden olduğu sorunların Kanada tarım tedarik zincirini etkilemesi
Pato ve Herczeg, 2020	Otomotiv	Otomotiv sektöründe COVID-19’un tedarik sürecinde yarattığı zorlukların belirlenmesi
Patrinley vd., 2020	Sağlık	COVID-19 salgınıyla mücadelede kamçı etkisinin açıklanması

Üretim sektöründen farklı etkilere sahip olan sağlık sektörü tedarik zinciri sürecinde oluşabilecek aksaklıklar telafisi mümkün olmayan problemlere neden olabileceğinden iyi işleyen bir tedarik zinciri yapısına sahip olmak önemlidir. Özellikle içinde bulunduğumuz pandemi sürecinde bu önem daha da artmaktadır. Bu nedenle çalışmanın ilgili literatüre katkı sağlaması ve sağlık yöneticileri ile tedarik zincirinin üyelerine konuyla ilgili ışık tutması beklenmektedir.

SONUÇ

Günümüzde işletmeler rakiplerine karşı ayakta kalabilmek için maliyet, karlılık, kalite, müşteri memnuniyeti, verimlilik gibi konulara önem vermektedir. Bu önem tek başına yeterli olmayıp işletmelerin faaliyet içerisinde oldukları tedarik zinciri üyelerinin her biriyle birlikte hareket etmesi gerekmektedir. Tedarik zinciri üyeleri arasında yaşanacak bilgi paylaşımı konusundaki aksaklıklar, müşteri taleplerinde meydana gelecek dalgalanmalar ile fiyat politikalarındaki değişiklikler zincirinin yapısının bozulmasına yol açacaktır. Sonuç olarak işletmeler müşteri memnuniyetsizliği, tedarik zinciri üyeleri arasında güvensizlik, talepleri karşılayamama gibi sorunlarla karşı karşıya kalacaktır. Bu durum literatürde kamçı etkisi olarak adlandırılmaktadır.

Kamçı etkisi geleneksel anlayışla yürütülen tedarik zincirlerinde rastlanılan önemli bir durumdur. Ortaya çıkan bu durum her sektörde faaliyet gösteren işletmeler için birçok olumsuzluğa sebep olmaktadır. Sağlık sektörü insan sağlığıyla doğrudan ilişkili olduğundan kamçı etkisi bu sektör için daha da önemle üzerinde durulması gereken bir konu haline gelmiştir. 2019 yılı sonlarında ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 pandemi sürecinde tarım, ulaşım, otomotiv, üretim ile sağlık sektörü tedarik zincirlerini derinden etkilemiştir. Virüse karşı alınan önlemler tedarik zinciri yapılarında da değişiklik yaşanmasına ve tüketici talebindeki değişikliklerin büyük talep şoklarına yol açmasına neden olmuştur.

Yakın zamanda ortaya çıkan ve etkilerini halen yaşadığımız COVID-19 pandemisi gibi doğal afet durumlarında sağlık sektöründe mükemmel işleyen bir tedarik zinciri yapısına ihtiyaç vardır. Hatanın kolay kolay tolere edilmediği ve ikamesinin mümkün olmadığı bu sektörde kamçı etkisini önlemek için talep dalgalanmalarına karşı iyi işleyen ve esnek bir tedarik zinciri yapısının kurulması, iletişim problemlerinin ortadan kaldırılması, zincirin her bir üyesinin bilgi paylaşımı konusunda hassas olması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, N. ve Çağıl, G. (2019). Tedarik Zincirinde Kaos: Bir Literatür Taraması, *Academic Platform Journal of Engineering and Science*, 7(3): 449-466.
- Anjomshoe, A., Hassan, A., Samuel, C. ve Yew, W. K. (2016). "Effect of Information Sharing and Capacity Adjustment on Healthcare Service Supply Chain: The Case of Flood Disaster", *Proceedings of the 2016 International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Kuala Lumpur, March 8-10, , Malaysia*.
- Behzad, B., Moraga, R. J. ve Chen, S. J. (2011). Modelling Healthcare Internal Service Supply Chains for The Analysis of Medication Delivery Errors and Amplification Effects, *Journal of Industrial Engineering and Management*, 4(4): 554-576.
- Bekmezci, M. (2018). "Sağlık Kurumlarında Tedarik ve Malzeme Yönetimi", II. International Applied Social Sciences Congress, April 19-21th, Demre, Antalya.
- Beyan, T. ve Beyan, O. D. (2011). "Kaliteli Tıbbi Bakım İçin Sağlık Malzemeleri Tedarik Zincirinde Bilişim Teknolojileri Dayalı Dönüşüm: Genel Bir Çerçeve Önerisi", VIII. Ulusal

- Tıp Bilişimi Kongresi Bildirileri, Kasım 2011, Antalya.
- Biçer, İ. ve Ömürganülşen, M. (2019). Sağlık Kurumları Yöneticilerinin Tedarik Zinciri Yönetimi Algılarının Belirlenmesi, *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(3): 599-618.
- Çalçıpar, H. ve Özkara, Z. U. (2014). "Hizmet Tedarik Zinciri Yönetiminde Kamçı Etkisine Yönelik Literatür Taraması", III. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi, 15-17 Mayıs 2014, Trabzon.
- Çalışkan, A., Karacasulu, M. T. ve Öztürkoğlu, Y. (2016). Hızlı Moda Markalarında Çevik ve Esnek Tedarik Zinciri Yönetimi, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4): 49-73.
- Demirdöğen, O. ve Polater, A. (2016). Sağlık Sektöründe Tedarik Zinciri Yönetimi ve Müşteri İsteklerini Karşılabilme Yeteneğinin İncelenmesi: Ölçek Geliştirme Çalışması, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2): 39-54.
- Disney, S. M. ve Towill, D. R. (2003). The Effect of Vendor Managed Inventory (VMI) Dynamics on the Bullwhip Effect in Supply Chains, *International Journal of Production Economics*, 85: 199-215
- Ford, E. W. ve Scanlon, D. P. (2006). Promise and Problems With Supply Chain Management Approaches to Health Care Purchasing, *Academy of Management Annual Meeting Proceedings*, 1: 1-6. DOI: 10.5465/AMBPP.2006.27161719
- Fransoo, J. C. ve Wouters, M. J. F. (2000). Measuring The Bullwhip Effect in The Supply Chain, *Supply Chain Management: An International Journal*, 5(2): 78-89.
- Güzel, D., Asar, S. ve Tüzemen, A. (2018). "Üretim Yapan İşletmelerin Tedarik Zinciri Stratejileri: Erzurum İlinde Bir Uygulama", IV. International Caucasus-Central Asia Foreign Trade and Logistics Congress, September, 7-8, Didim/Aydın.
- Gray, R.S. (2020). Agriculture, Transportation, and The COVID-19 Crisis, *Canadian Journal of Agricultural Economics*, 68(2): 239-243.
- Handfield, R. B., Graham, G. ve Burns, L. (2020). Corona virus, tariffs, trade wars and Supply Chain Evolutionary Design, *International Journal of Operations & Production Management*, DOI: 10.1108 / IJOPM-03-2020-0171.
- Harland, C. M. (1996). Supply Chain Management: Relationships, Chains and Networks, *British Journal of Management*, 7 Special Issue, 63-80.
- Holland, W. ve Sodhi, M. S. (2004). Quantifying the Effect of Batch Size and Order Errors on the Bullwhip Effect Using Simulation, *International Journal of Logistics Research and Applications*, 7(3): 251-261, DOI: 10.1080/13675560412331298518.
- Hossain, I. ve Parvez, S. (2020). Investigating the Effect of Extended Vendor Managed Inventory in the Supply Chain of Health Care Sector to Enhance Information Exchange, *International Journal of Information and Management Sciences*, 31(2): 171-189.
- Ivanov, D. (2020). Predicting the Impacts of Epidemic Outbreaks on Global Supplychains: A Simulation-Based Analysis on the Coronavirus Outbreak(COVID-19/SARS-CoV-2) Case, *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 136: 1-14.
- Ivanov, D. ve Dolgui, A. (2020). OR-methods for coping with the ripple effect in supply chains during COVID-19 pandemic: Managerial insights and research implications, *International Journal of Production Economics*, doi: <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2020.107921>.

- Kandemir, B. ve Serarslan, M. N. (2011). Dağıtım Sistemlerinde Kamçı Etkisinin Dinamik Simülasyon İle Analizi, *İtüdergisi/d*, 10(2): 49-57.
- Krajewski, L.J., Ritzman, L. P. ve Malhotra, M.K. (2014). *Üretim Yönetimi Süreçler ve Tedarik Zincirleri* (Çev. S. Birgün). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Lee, H., Padmanabhan, V. ve Whang, S. (1997a). The Bullwhip Effect in Supply Chains, *Sloan Management Review*, 38(3): 93-102.
- Lee, H., Padmanabhan, V., ve Whang, S. (1997b). Information Distortion in a Supply Chain: the Bullwhip Effect, *Management Science*, 43(4): 546-58.
- Long, D. (2012). *International Logistics: Global Supply Chain Management* (Çev. M. Tanyaş, M. Düzgün). Ankara: Uluslararası Lojistik Nobel Yayın Dağıtım.
- Min, H. ve Zhou, G. (2002). Supply Chain Modeling: Past, Present And Future, *Computers& Industrial Engineering*, 43(1-2): 231-249.
- Nahmias, S. (2015). *Production and Operations Analysis*. Illinois: Waveland Press 7th Grove, L. (Ed). *Supply Chain Management*. Illinois: Waveland Press.
- Nebol, E. (2016). *Tedarik Zinciri ve Lojistik Yönetimi*. 1. Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Özdağoğlu, A. (2016). Tedarik Zincirinde Kamçı Etkisini Oluşturan Faktörlerin Simülasyon Programı ile Analizi, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2016 Kasım Özel Sayısı*, 161-177.
- Pato, B.S.G. ve Herczeg, M. (2020). The Effect of the COVID-19 on the Automotive Supply Chains, *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Oeconomica*, 65(2): 1-11.
- Patrinley, J. R., Berkowitz, S. T., Zakria, D., Totten, D.J., Kurtuluş, M., Drolet, M.C. (2020). Lessons from Operations Management to Combat the COVID-19 Pandemic, *Journal of Medical Systems*, 44 (7): 129.
- Paksoy, T. ve Keskin, E. (2016). Tedarik Zincirinde Bilgi Çarpıtmasının Etkisi: Kırbaç Etkisi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15: 483-497.
- Pektaş, G. Ö. E., Karadeniz, M. ve Serbest, G. (2013). The Impacts of the Bullwhip Effect on Customer Loyalty: An Example in Automotive Industry, *Journal of Naval Science and Engineering*, 9(1): 19-45.
- Postacchini, L., Ciarapica, F. E., Bevilacqua, M., Mazzuto, G. ve Paciarotti, C. (2016). A Way for Reducing Drug Supply Chain Cost for a Hospital District: A Case Study, *Journal of Industrial Engineering and Management*, 9(1): 207-230.
- Saarinen, L., Loikkanen, L., Tanskanen, K., Kaipia, R., Takkunen, S., ve Holmström, J. (2020). Agile Planning: Avoiding Disaster in the Grocery Supply Chain During The COVID-19 Crisis. DOI: 10.13140/RG.2.2.21508.55686
- Samuel, C., Gonapa, K., Chaudhary, P. K. ve Mishra, A. (2010). Supply Chain Dynamics in Healthcare Services, *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 23(7): 631-642.
- Sarı, K. ve Güngör, C. (2007). Tedarikçi Yönetimli Envanter Yaklaşımının Tedarik Zinciri Performansına Etkileri, *itüdergisi/d*, 6(2): 29-40.
- Sethuraman, K. ve Tirupati, D. (2005). Evidence of Bullwhip Effect in Healthcare Sector: Causes, Consequences and Cures, *International Journal of Services and Operations Management*, 1(4): 372-394.

Tengilimoğlu, D. ve Yiğit, V. (2013). *Sağlık İşletmelerinde Tedarik Zinciri ve Malzeme Yönetimi*. 2. Baskı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Yegengil, M., Çelik, V., Arslan H., ve Sevinç, A. (2012). Tedarik Zinciri Yönetiminde Kamçı Etkisinin İncelenmesi, *International Journal of Engineering Research and Development*, 4(1): 7-15.

İNTERNET KAYNAKLARI

URL-1: "Genel Korona Virüs Tablosu". <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html> (Erişim Tarihi: 16.10.2020).

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 193-210

Geliş/Submitted/ Отправлено: 11.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 17.11.2020

Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47544

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Ömer SARAÇ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye

omer.sarac@omu.edu.tr

ORCID 0000-0001-8005-7370

Mustafa SEÇİM

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Türkiye

secim.mustafa89@gmail.com

ORCID 0000-0002-8698-4519

SARIALIÇ MAHALLESİ EVLİLİK ÂDETLERİ VE KÜLTÜREL DEĞİŞİM*

SARIALIÇ NEIGHBOURHOOD MARRIAGE CUSTOMS AND CULTURAL CHANGE

Öz: Ordu'nun Korgan ilçesine bağlı Sarialıç Mahallesi, ataları Gürcistan'dan göç etmiş olan Türk vatandaşlarının yerleşim bölgesidir. Mahalle halkının tamamı İslamiyet'i kabul etmiş Gürcü kökenli Müslümanlardan oluşmaktadır. Bu araştırma geçiş dönemlerinden "evlilik" konusunu yörede gerçekleştirilen uygulamalar açısından değerlendirmek amacıyla ele alınmıştır. Aile Türk toplumunda geçmişten günümüze kadar hep önemli görülmüştür ve evlilik âdeta bir kutsanma olayıdır. Evlenmek, üremek, çoğalmak, boya boy, soya soy katmak önemlidir. Bu durum Müslüman Gürcü toplumunda da bu şekilde süregelmiştir. Yapılan çalışmada Sarialıç Mahallesi öncelikle yerleşim tarihi açısından ele alınmıştır. Yöredeki evlilik âdetleri geçmişten günümüze kadar geçirdiği değişimlerle birlikte derlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte Müslüman Gürcü ve Türk toplumu arasındaki evlilik

* No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. The ethics committee review for this article was not reported./Etik kurulu onayı gerekmediği bildirilmiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Ömer SARAÇ

Cite as/Atıf: Saraç, Ö. ve Seçim, M. (2020). Sarialıç Mahallesi Evlilik Âdetleri ve Kültürel Değişim. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 193-210. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47544>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

âdet ve inanışlarının benzerliği hem çalışmanın bütününde hem de sonuç bölümünde vurgulanmaya çalışılmıştır. Yapılan araştırma neticesinde teknolojinin gelişimi ve modern zamanın etkisiyle geçmişle bugün arasında anlamlı bir değişimin gerçekleştiği söylenebilmektedir. Fakat yaşanan değişime rağmen evliliğe olan bakış açısı ve evliliğin temel dinamikleri diyebileceğimiz sevgi, saygı, sadakat vb. unsurlar hâlâ değerini korumaktadır.

Anahtar kelimeler: Korgan, Sarıaliç Mahallesi, Gelenek, Evlilik, Düğün, Değişim.

Abstract: Sarıaliç neighbourhood of Korgan town in Ordu is a settlement area of Turkish citizens whose ancestors immigrated from Georgia. The people of the neighbourhood are all Muslims of Georgian origin who have accepted Islam. This study was conducted to evaluate the issue of "marriage", one of the transitional periods, in terms of the practices carried out in the region. Family has always been considered important in Turkish society from the past to the present and marriage is simply a blessing event. It is important to marry, to breed, and to add to lineage. This situation has continued in the same way in Muslim Georgian community. The present study first examines Sarıaliç neighbourhood in terms of the history of the settlement. The marriage customs in the region were reviewed with the changes they have gone through from the past to the present. In addition, the similarity of marriage customs and beliefs between Muslim Georgian and Turkish society has been emphasized both in the whole study and in the conclusion section. As a result of the study conducted, it can be said that a meaningful change has occurred between the past and the present with the effect of the development of technology and the modern times. However, despite the changes experienced, the perspective on marriage and factors such as love, respect and loyalty, which we can call the dynamics of marriage, still keep their value.

Key words: Korgan, Sarıaliç Neighbourhood, Tradition, Marriage, Wedding, Change

GİRİŞ

Evlilik, geçiş dönemi âdetlerinin en önemli unsurlarından biridir. Çünkü toplumların süregelmesi ve insanların bir arada gelenek, görenek, inanç ve ritüellerin canlılığını korumasını sağlamaktadır. Türk toplumunda olduğu gibi Gürcü kökenli vatandaşlarda da evlilik âdetleri önemli bir yer tutmaktadır. Sarıaliç Mahallesi sakinleri; bu âdetlere olan bağlılığı, bu âdetlerin yaşatılması ve evlilik kurumunun teşkili gibi birçok açıdan geleneğin yaşatıcısı konumundadır. Mahallenin konumu, tarihi ve mevkileri Bolgi şu şekilde belirtmektedir:

Sarıaliç Mahallesi; doğusu Karakoyunlu, kuzeydoğusu Yazlık Mahallesi, güneydoğusu Aşağı Kospınar, güneyi Yukarı Kospınar, batısı Yeşildere, kuzeyi ise Yukarı Yaylacık Mahalleleri ile çevrili bir alandadır.

Sarıaliç Mahallesi'nin tarihi Yukarı Kospınar Mahallesi tarihi ile iç içedir. XX. Asrın başlarına kadar, şimdiki Sarıaliç Mahallesi Yukarı Kospınar Mahallesi sınırları içerisinde bulunmaktaydı. Tarihte 93 Harbi olarak bilinen 1876 yılında Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Batum'un Osmanlı idaresinden çıkması ve Rus egemenliğine gir-

mesi sonrası bir grup Gürcü göçmen, Çürüksu Bölgesi'nden sadece İslâm dinini daha rahat yaşamak için, 1897 tarihinde o günkü Osmanlı topraklarına giriş yaparlar. Göçmenler ilk olarak Fatsa'da konaklarlar. Göçmenlerden bir kısmı Fatsa'nın değişik yerlerine dağıtılırken bir kısmı da Samsun ili Terme ilçesine yerleştirilir. Terme'ye yerleşen altı aile, 1905 yılında yetkililer tarafından Kospınar Mahallesi'ne bağlı Sarıaliç ve Yazlık Mıntıkları'na yerleştirilir ve aynı yıl Osmanlı Nüfus Kütüğü'ne kayıt olurlar. Gürcülerin Kospınar Mahallesi Tahnal Mıntıkası'na yerleştirilmesinde Hacı Kadıoğlu Bekir Efendi'nin rolü olduğu söylenmektedir. Batum göçmenlerinin oluşturduğu yeni coğrafi alanda taflan ağaçlarının bol olması nedeniyle yerleştikleri mıntika "Gürcü Tahnal"ı ya da Kuz Muhacir Mevkisi olarak adlandırılır. 1925 yılında Tahnal adıyla köy olarak tüzel yapıya kavuşur. Tahnal Köyü'ne yerleşen Gürcü göçmenlerin akrabalarının bir kısmı Ordu ili Kumru ilçesinde Divan ve Çubuklu Köyleri'ne, Fatsa ilçesinde Bacanak, Duayeri ve Çerkezdağı ile Terme Gölyazı Beldesi'ne yerleşirler.

1960 yılına gelindiğinde Tahnal Köyü'nün adı Sarıaliç olarak değiştirilir. 1969 yılında mahalle yapılarak Korgan ilçesinin mahalleleri arasında yerini alır. Sarıaliç Mahallesi'nde nüfusun hızla artması ve tek muhtarlıkla yönetilmesinin zor olması nedeniyle köyün Yazlık Mıntıkası, 15.06.1989 tarihinde Yazlık Mahallesi adıyla ayrılır. Sarıaliç Mahallesi; Camıyanı, Yaykırık, Kuzmuhacir, Sarıaliç, Badıvyanı ve Arpacık mevkilerinden oluşur (2014: 177).

Korgan'da Yazlık, Yeşilalan, Soğukpınar ve Düzdağ Mahallelerinin de etnik yapısının Gürcü olduğu görülmektedir. Fakat yoğun olarak Gürcülerin kendilerine has olarak yoğun bir şekilde ritüellerine devam ettiği yer Sarıaliç Mahallesi'dir. Yani bu mahalleye gidildiğinde halkın oluşturduğu, yaşadığı ve yaşattığı folkloru fark etmemek mümkün değildir. Bu noktada folklorun önemini Acar'ın şu sözlerinden anlamaktayız:

"Bir ülkenin, bir yöre halkının, bir etnik grubun yaşamının bütününe kapsayan ve temelinde o halkı oluşturan insanların ortak ve yaygın davranış kalıplarını, yaşama biçimini, belirli olaylar ve durumlar karşısındaki tavrını, çevresini ve dünyayı algılayışını açıklamada; geleneksel ve törensel yaşamı düzenleyen, zenginleştiren, renklendiren bir beceriyi, beğeniyi, yaratmayı, kurumu, töreyi, kurumlaşmayı göz önüne sermede; bir ucuyla geçmişe, bir ucuyla da zamanımıza uzanan gelenekler, görenekler, âdetler zincirini saptamada; bu zincirin engelleyici veya destekleyici halkalarını tek tek belirlemede; halk kültürünün atardamarlarını yakalayarak bunlardan özgün ve çağdaş yaratmalar çıkarmada folklorun rolü ve önemi birinci sırada yer alır"(2011: 18).

İnsanoğlu içinde yaşadığı toplumun kültürüne bağlı olarak yaşam sürdürür. Bu yaşam serüveninin ikinci evresi de evlilik ve düğün merasimidir. Bu geçiş dönemini yaşarken aslında insanın bilmediği ya da dikkat etmediği birçok inanış ve âdet açığa çıkar. Hem yuva kuranlar hem de folklor açısından düğünler evliliğin en önemli bölümüdür. Çünkü düğün merasimleri gelenek, görenek, âdet ve ritüellerin hatta inanışların en çok karşılaşıldığı yerlerdir. "Düğünler sadece bir tabiat güdüsüyle belli bir amaca, yani kadın ve erkeğin cinsi duygularla birleşmesinden ibaret karşılıklı menfaatlere yönelik bir kurum olmayıp, düğün ritüelleri de, rastgele birtakım şekle ait gösterilerden ibaret değil, büyük ölçüde, dini inanışlara bağlı anlam ve önem taşıyan hareketlerdir. Önemli olarak da soyun sopun üremesi ve devamı gibi kutsal bir amaca bağlıdır" (Ataman, 1992: 10). Düğünler toplum içerisinde çok önemli bir yere sahiptir. Evlilik âdet-

leri içerisinde birçok değeri barındıran bir folklor ürünüdür. İnsanların kaynaşmasına, eğlenmesine, paylaşmasına ve yardımlaşmasına vesile olması bakımından da önemlidir.

Aile, toplumu ayakta tutan en küçük ve temel ögedir. Aile kavramı çeşitli kaynaklar incelendiğinde sosyal bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumların varlıklarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri aile bağlarının kuvvetli olmasına bağlıdır (Aslantürk, 2001: 289-304; Erkal, 1999: 100-113; Giddens, 2000: 147-180; Nirun, 1994: 17; Ozankaya, 1999: 357-403). Aile; evrensel bir kurum olmasına rağmen modern toplumun aile tanımı ile geleneksel toplumun aile tanımı birbirinden farklıdır. Bu farklılığın temeli aileye yüklenen işlevlere ve beklentilere dayanmaktadır (Bozkurt'tan akt. Kayabaşı, 2018: 69). Ancak, gerek modern toplumda gerekse geleneksel toplumda aile kavramı, bireyin dolayısıyla toplumun gelişiminin ilk çevresi olma özelliğini kaybetmemekte ve bütün toplumlarda önemini korumaktadır (Kayabaşı, 2018: 69)

Saralıc Mahallesi Evlilik Âdetleri

Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi Saralıc Mahallesi'nde de düğünler geçmişte olduğu gibi günümüzde de köy işleri bittikten sonra yapılmaktadır. Çünkü iş gücü bitmiş, kış için tüm hazırlıklar yapılmış, sıra düğün-dernek işlerine gelmiştir. Düğün, evliliğin zahmetli ve masraflı bir aşaması olduğundan Saralıc halkı hazırlıklarını sadece bu zamana sıkıştırılmazlar, çocukları doğduğu andan itibaren hazırlık yapmaya başlarlar.

Gürcülerde evlilik çağına gelmiş kız ve erkeklerde aranan çeşitli vasıflar vardır. Bu vasıflara sahip olmayan gençlerin sağlam temellere dayalı bir yuva kuramayacaklarına inanırlar. Aileler gelin almayı düşündükleri kızlarda genel olarak iffet sahibi olmak, dik kafalı ve inatçı olmamak, ana babası ve kocasına bağlı ve ailesiyle uyumlu olmak, hamarat olmak, laf taşımamak, dedikodu yapmamak ve evin meselelerini dışarı taşımamak (Gürcüler arasında olan bir şeyin Türklerin duymaması için özel bir hassasiyet gösterilir), kayınbaba ve özellikle de kaynana saygılı olmak, erkeğine eş ve çocuklarına ana olabilmek; damat adaylarında ise baba malına güvenmemek, belli bir iş sahibi olmak, eşini ve çocuklarını kimseye muhtaç etmemek, içki içmemek ve kumar oynamamak, evine bağlı olmak, ağır başlı, kâmil, ahlâklı ve dinine bağlı olmak gibi vasıflar aramaktadır (K.k. 3-6-7-11).

Gürcüler arasında geleneksel düğün merasimi önemli bir yer tuttuğundan Saralıc Mahallesi'nde de çoğunlukla köy düğünü icra edilmektedir (K.k. 3-5-6-9-11-13-15).

1.1. Evlilik Öncesi

1.1.1. Evlenme İsteğinin Açığa Çıkması

Saralıc Mahallesi'nde, bekâr erkek ve kızlara evlenmek isteyip istemediği sorulmazdı ve evlenmek isteğini bir kız ya da erkek ailesine kesinlikle söyleyemezdi ama söylemeye de gerek kalmazdı. Çünkü anne baba zaten o söylemeden çocuğunun evlilik vaktinin geldiğini düşünür ve oğlunu evlendirmek için gerekli girişimlerde bulunurdu. Aile hangi kızı uygun görmüşse evlat da onunla evlenmek zorundaydı. Mahallede gelin adayı olan kızı ailesi dâhil damat adayı da görmez, göremezdi. Hele ki kızın, eşi olacak kişiyi kesinlikle görmesi yasaktı ve bu durum hoş görülmezdi. Evlendirilecek kıza da “*Sen bu çocuğu istiyor musun?*” gibi bir soru kesinlikle sorulmazdı. Aile kimi uygun görmüşse kız istemese bile onunla evlenmek zorundaydı. Bu durum günümüzde değişmiş ve evlenecek kişiler eşlerini kendileri seçmektedirler (K.k. 3-6-13-

14-16).

Kızların ve erkeklerin evlilik yaşı genellikle şu şekildedir: Kızlarda evlilik yaşı 20'yi geçmezken erkeklerde 18-26 yaş arasında olmaktadır. Bu durum ancak eğitim durumuna bağlı olarak kızlarda eğitime 25-26, erkeklerde ise 30 yaşını bulabilmektedir. Bu yaşları aşan kız ve erkekler "evde kalmış" ibaresi yakıştırılır. Belirtilen yaşı geçen erkeklere iyi gözle bakılmaz ve bu erkekler kız verme konusunda tercih edilmez (K.k. 3-6-7-8-14). Bekir Şişman, "Günümüzde gençlerin evlilik kararlarında ailelerinden daha çok kendileri söz sahibidir. Gençler yalnızca evlenecekleri adayın seçiminde değil, ne zaman, nerede ve ne şekilde evleneceklerinin kararını da yine çoğunlukla kendileri vermektedir. En azından eskiye göre çok daha fazla söz hakkına sahiptirler. Bu durum biraz da kentleşme, batılı değerlerin benimsenmesi, medyanın etkisi ve gençlerin ekonomik özgürlüklerini nispeten elde etmiş olmalarının bir sonucudur. Eş tercihinde artık görücü usulünün yerini arkadaş tavsiyesi, sosyal medya üzerinden tanışma, okul ve iş arkadaşlığı, hatta televizyonlardaki evlilik programları almaya başlamıştır (2017: 198)." sözleriyle evlilik sürecindeki değişimi ortaya koymaktadır.

1.1.2. Görücü Çıkma/Dünür Gezme

Anadolu'da geleneksel toplumlarda evlenme girişimi "kız bakma", "kız arama", "kız soruşturma" ile başlar. Oğullarını evlendirmek isteyen aileler ilk önce yakın çevrelerinden, komşularından ve akrabalarından başlayarak gelinlik kız ararlar (Örnek, 2014: 263). Yörede evlenme çağına gelen erkeğin ailesi, kız bulma telaşına düşer. Aile öncelikle kızda yukarıda sıraladığımız vasıfların bulunmasını ister.

Evliliğin ilk aşamasında yakın akraba ve çok samimi olunan aile dostlarına, "Ailemize yakışan, ahlâklı bir kız bulabilir misin? Bize bu hususta aracı olur musun?" diye sorarlar. Aracı olan kişi veya kişiler arayışlarından sonra bir şekilde birisini uygun görmüş olurlar ya da "Şurada bir kız var, görelim." diye aileye haber getirirler. Ayrıca aracı olan kişi kız görmeye giderken yeleşini, paltosunu ters giyerdi çünkü bu şekilde aracıyı görenler onun niçin, nereye gittiğini anlarılardı. Gürcü âdetlerine göre damat adayı kız görmeye götürülmezdi. Ama günümüzde bu durum değişmiştir. Her ne kadar görücü usulüyle gerçekleşse de evlenmeden önce kız ve erkek birbirini görmek istemektedir (K.k. 1-2-8-16-17).

Evlenecek erkeğin belirlenen kızdan haberi olmaz ve eskiden sadece aracı kızın ailesiyle görüşmeye giderken zamanla aracı, anne baba ile birlikte kızın ailesinin haberi olmadan kız evine gitmeye başladı. Bu da görücü usulüyle kız isteme durumunun evirildiğinin göstergesidir. Misafir olunur ve bir çay içme vesilesiyle kız görülür. Eve gidildiğinde ilk önce evdeki halının ya da kilimin altına bakılarak kız evinin temiz olup olmadığı kontrol edilir. Daha sonra kızın anne ya da babasıyla konuşurken üslûp ve tavrı incelenir. Misafire karşı gösterdiği hizmet ve hürmetin samimiyet derecesi ölçülmeye çalışılır. İçeri dışarı girip çıkarken arkasını dönüp dönmediğine ve kapıyı çarpıp çarpmadığına bakılarak da huyu suyu anlaşılmasına çalışılır. Eğer bu misafirlikte kızın gelin olabileceğine kanaat getirilmişse kız istenir (K.k. 3-4-5-6-10-12).

Günümüzde değişimin biraz daha ilerlemiş hali ise erkeğin kızdan haberdar edilmesidir ve damat adayıyla birlikte kız tekrar görülmeye gidilir. Erkekle kız bir odada aracı ya da kızın/erkeğin yengesi vasıtasıyla görüştürülür. Eğer onlar da onay verirse kız isteme aşamasına geçilir.

Gelin/damat edilmek istenen kızın/erkeğin aileye uğurlu gelip gelmeyeceğini anlamak için Gürcüler arasında gerçekleştirilen iki uygulama vardır:

1. *Kitap Açtırma*: Bir hocaya kitap - Kur'an-ı Kerim - açtırılarak kızı/erkeği gelin/damat etme noktasında emin olmak isterler
2. *İstihareye Yatma*: İnsan kendi hakkında bir şeyin hayırlı olup olmadığına dair bir işarete kavuşmak isterse, yatacağı zaman iki rekât namaz kılar. Birinci rekâtta "Kâfirûn" sûresi-ni, ikinci rekâtta da "İhlâs" sûresini okur. Namaz sonunda da istihare duasını okur. Sonra da abdestli olarak kibleye yönelip yatar. Rüyada beyaz ve yeşil görülmesi hayra işarettir. Siyah ve kırmızı görülmesi de şerre(kötüye) işarettir. İstihare namazının yedi gece yapılması ve kalbe ilk gelene bakılması da bir hadis-i şerifte buyurulmuştur (Bilmen, 2007: 185). İstihareye genellikle gelin/damat olacak kişinin annesi, babası ya da insan-ı kâmil olduğuna inanılan biri, onlar adına yatar (K.k. 3-6-7-13-14).

Bu iki uygulamanın birinden beklenen sonuç çıkarsa evlilik akdi gönül rahatlığıyla gerçekleştirilirdi. Bu gelenek günümüzde hâlâ canlı bir şekilde sürdürülmektedir.

1.1.3. Kız İsteme

Mahallede kız istemenin diğer adı da "görücülük"tür. "Nereye gidiyorsun?" diye sorulduğunda "Görücülüğe gidiyorum." ya da "Şerbet içmeye gidiyorum." denilir. Bu nedenle zaten evlenecek kız için de "Görücüye çıktı mı?" veya "Şerbeti içildi mi?" denilmektedir (K.k. 3-6-9-13).

Mahallede kız isteme dört aşamada gerçekleşmektedir:

İlk Gidiş: Mahallede kesinlikle erkeğin anne babası kız istemeye doğrudan gitmez. Önce aracı olan kişi kızın ailesinin nabzını yoklamak amacıyla gider. Eğer kızın ailesi yöresel tabirle *verimkâr* olmuşsa erkeğin anne babası kızın ailesinin evine gider. Gürcülerde ilk istemede kız verilmez. Düşünmek, araştırmak amaçlı erkek ailesi "Vakti iki edelim." denilerek kibarca geri çevrilir ama reddedilmez. Kızın ailesinin bekleme süresinin bir sınırı yoktur. Bu süre içerisinde yukarıda belirttiğimiz aranan nitelikler bakımından damat ve damadın ailesi araştırılır ve buna göre bir değerlendirme yapılır (K.k. 1-3-6).

İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Gidiş: Bu gidişlerin sayısı aslında kız ailesinin aracı olan kişiye yumurta ikram etmesine bağlıdır. Eğer yumurta ikinci gidişte pişirilip ikram edilmişse üçüncüde kız istemesi olur. Yumurta ikramı üçüncü gidişte yapılmışsa dördüncü gidişte kız istemesi gerçekleştirilir. Eğer üçüncü gidişte de yumurta ikramı gerçekleşmemişse artık o eve kız istemeye gidilmez. Dolayısıyla kız verilene kadar kapıyı aşındıran kişi, aracı olmaktadır. Yumurta-nın pişirilip ikram edildiği geceden sonraki gidişte kız istemeye gidilir ve şerbet içilir. Böylece kızla oğlanın sözü kesilir. Eskiden erkek, kız istemeye götürülmezdi ama şimdi götürülür ve kız isteme gerçekleşir. Bu gelenek günümüzde çoğu aile tarafından sürdürülmektedir (K.k. 3-6-9-13).

Ailenin kızını vermeye niyeti varsa erkek tarafını gayet güzel bir şekilde karşılamaktadır. Ama kızını vermeye niyetleri yoksa kız istemeye gelenler karşısında olumsuz bir tavır takınır, suratları asarak kızlarını vermek istemediklerini bu yolla da belirtirler (K.k. 3-6).

Saralıc Mahallesi'ndeki Gürcülerde kız isteme konusunda ilginç bir durumu belirtmekte

yarar vardır: Erkek ailesi kız istemeye çağırılmamış olsa dahi kendilerinde niyetlenen kızı isteme hakkını görürler ve dört sefer aracıyı gönderirler. Eğer aracı kişi dördüncü seferde de olumlu bir cevap alamamış ise artık kızı istemekten vazgeçerler. Kız aranılan niteliklerin de üstünde gerçekten mükemmel biriye o kızı sayı gözetmeksizin alana kadar kız ailesinin kapısı aşındırılmaktadır (K.k. 3).

1.1.4. Söz Kesme

Kız evinden olumlu cevap alındıktan sonra – bu genellikle dördüncü defada aracıyla ailenin birlikte gitmesiyle gerçekleşir – söz kesilir.

Kızın verildiği gece yüzük takma işi gerçekleşmez ama bir “şerbet sulama” yapıp şerbet içilir. Dolayısıyla “kızın sözünü almak” dedikleri işlem gerçekleşmiş olur. Bu gecede kıza kayınvalide ve kayınpeder olacak kişiler takı takarlar. Kız istemeye hediyelerle hazırlıklı gidilmektedir. Eskiden kıza verilecek hediyelerin dışında şeker, çay, ekmek, meyve vb. gibi hediyelerle gidilirdi. Kız tarafı yemek, çay ve kahve ikram eder. Para, altın vb. gibi şeyler kıza hediye olarak takılır. Gürcü geleneklerine göre söz kesmeye “şerbet içmek” de denir (K.k. 3-5-6-7-9-13-16-17).

Sarıaliç Mahallesi’nde eskiden bazen kızlara başlık istenirdi fakat şu anda bu uygulama yoktur. Başlık parası kız tarafının ekonomik durumu iyi olmadığına kızın masraflarını karşılamak amacıyla istenirdi (K.k. 2-6-11-13-16). Başlık, özellikle kırsalda yaşayanlar açısından çeşitli anlamlar içermektedir. Bunlardan biri de şu sözlerde görülmektedir: “Kız ailesi tarafından çeyiz almak veya eksiklerin tamamlanması için kullanılır. Bu parayı kızın babası veya yakınlarının yemesi ayıp karşılanır. Kızın önemli ihtiyaçları, giyim eşyası, ziynet eşyası ve çeyiz (yatak, yorgan, makat, oda takımı, sandık, mutfak eşyası) bu para ile satın alınır” (Erdentuğ’dan akt. Şişman 2017: 34).

Söz gecesinde aileler erkek ve kız tarafının neleri alacağını konuşur ama bu zaten mahalle içerisinde hemen hemen hep aynı şekilde gerçekleşir. Söz gecesinde 3 ya da 5 adet burma bilezik – bu gelinin aynı zamanda mihri sayılır – ve gelinlik istenmektedir. Eskiden gelinlik yoktu. Bu nedenle gelinlik istenilmez, bunun yerine elbise alınır ya da dikilirdi (K.k. 3-6-7-8-11).

Erkek tarafının genel olarak hazırlıkları şunlardır: Sözde belirlenen takı, misafir odası takımı, bohça (kız ve kızın ailesi için bohça), televizyondur. Normal şartlarda kız tarafı aldığı halde eğer erkek tarafının durumu iyi ise çamaşır makinesi ve bulaşık makinesi gibi bazı beyaz eşyaları erkek tarafının da aldığı görülmektedir. Kız ise yatak odası takımı, çamaşır makinesi, bulaşık makinesi, fırın – eskiden davul fırın –, mutfak eşyalarını almaktadır. Eğer kız tarafının ekonomik durumu iyi ise buzdolabını da almaktadır (K.k. 3-6).

Kızın parayla alınacaklar haricindeki çeyizi aslında kız çocuğu doğduğu andan itibaren hazırlanmaya başlanırdı. Hatta bunun için “Kız beşikte, çeyiz sandıkta.” atasözünü kullanmaktadırlar. Mahallede yatak odası takımı, havlu, çorap, patik, çember, namaz yazması, fiskos masası, tül perde, masa takımı, peçetelik, terek takımı, seccade, yorgan takımı, vitrin peçeteleri, televizyon örtüsü gibi çeyizlik türler kızlar tarafından elde tığ, mil, şiş denilen metal aletlerle işlenerek yapılırdı. Günümüzde bu hazırlıkları yapanlar diğer aletler yerine çoğunlukla iğne ile işleme yapmaya başlamışlardır (K.k. 3-4-6-9-13). “Yine günümüzde evlenecek genç kızların

çeyiz hazırlama yerine bunu hazır olarak tedarik etme yoluna gittikleri, bunun neticesinde de ciddi bir hazır çeyiz sektörünün oluştuğu; bazı ev kadınlarının ise ev ekonomisine katkı sağlamak için bu hazır çeyiz sektörüne bağlı olarak elişi ürünler ürettikleri tespit edilmiştir. Bazı atölyelerde ise annelerin eski çeyizlerinin bozularak kızları için yeni çeyiz ürünlerine dönüştüğü görülmüştür (Şişman, 2017: 203).” Kız çeyizine yapılan hazırlıklar için bir de çeyiz sandığı alınmaktadır. Sandıkların havlu sandığı, çember sandığı gibi türleri de vardır. Kızın çeyizinde damat içinde hazırlanan şeyler de olur. Gelin artık oturacağı eve gittiğinde çeyiz sandığından bazı şeyleri ailenin yakınlarına, komşulara küçük de olsa hediye şeklinde vermektedir (K.k. 3-6-9).

Söz gecesinde nişan tarihi kararlaştırılması gerçekleşmez; şerbet içildikten bir hafta, bir ay gibi bir süre sonra aracı tarafından nişan sözü almaya gidilir. Günümüzde de bu gelenek sürdürölmektedir.

1.1.5. Nişan

Aracı, nişan tarihini aldığı andan itibaren kız için bohça yapılmaya başlanmaktadır. Buna “*urba düzmek*” de denir. Bu bohça her ne kadar kız için hazırlansa da kızın ailesine de bohça hazırlanmaktadır. Eskiden gelin olacak kız bohça düzmeye götürölmezdi. Günümüzde bu gelenekte de evirilme olduğu için gelin adayı götürölmektedir. Nişan götüröldüğünde nişan yüzüğü ve söz gecesinde kararlaştırılan bileziklerden bir kısmı kıza hediye olarak takılmaktadır. Erkeğin ailesinin durumuna göre burada takılan takılar kararlaştırılanın dışında da tutulabilir. Nişan gecesinde kız ve ailesi için hazırlanan bohça getirilir ve kadınlar arasında gösterilmektedir. Ailede sayılan ve sevilen bir büyük ya da sözü geçen bir insan nişan yüzüklerini takar. Bu yüzük takma işlemi son 15 – 20 yıldan beri bu şekildedir. Daha önceleri erkek nişan töreninde de gelmezdi. Hatta eş olacak kişiler birbirlerini ancak düğünden sonra görebilirlerdi. Bugün ise nişandan sonra erkek nişanlısının evinde misafir bile olabilmektedir (K.k. 3-6-10-11-13).

Saralılıç Mahallesi’nde çok önceleri nişanlar evde yapılmaktaydı. Bu nişan törenlerinde kadın ve erkekler ayrı ayrı oturlardı ve eskiden söz nişan bir arada olurdu. Oysa şimdi nişanlar bir düğün gibi icra edilmektedir. Bu törenlere gelen misafirler de gelin ve damada hediyelelerini – bu genellikle para şeklindedir – sunmaktadır (K.k. 3-6-13).

Kız, nişandan sonra kızın ailesinin durumuna göre beş ay ile bir yıl arasında nişanlı kalabilir.

1.2. Evlilik Süreci

Nişandan sonra da aracı düğün tarihini almak için kızın ailesinin yanına tekrar gider ve onlara uygun olan bir tarihte düğün tarihi alınmış olurdu. Bu gelenek günümüzde de sürmektedir. Yine daha önceki süreçlerde olduğu gibi erkek tarafı kendi isteklerini aracıyla bildirmektedir. Aracı da onların ağzından onlar için uygun olan nişan ya da düğün zamanını kız tarafına bildirerek bir orta yolunu bulur. Yani Gürcü geleneklerine göre kız evinden hemen nişan ve düğün tarihi istenmez. Bu durum kızın ailesinin görüşüne de bağlı bir şeydir. Düğün tarihi çoğu zaman onların uygun olma durumuna göre gerçekleştirilir. Günümüzde çoğu aile düğün tarihi için artık kızın ailesine kendisi de gitmektedir. Bazı aileler araya hiç aracı da sokmadan kendileri kız istemeye gitmektedir yani geleneğin evirilen taraflarının olduğu bu aşamada da

görülmektedir (K.k. 5-6-11).

Eskiden Sarıaliç Mahallesi'nde düğünlere her evden bir kişi giderdi. Bu nedenle düğünler çok kalabalık olmazdı ve evlerin içinde gerçekleştirilirdi. Bu da günümüzdeki imkânların olmayışından kaynaklanan, yani zorunluluktan kaynaklanan bir gelenektir (K.k. 13).

1.2.1. Düğün Masrafları ve Harcamaları

Yöredeki Gürcü düğünlerinde erkek ve kız tarafının yoğun bir harcama yaptığı görülür. Eskiden günümüzdeki gibi gelin ve damada ayrı bir ev açılmazdı. Gelin damadın ailesi ve iltiheri ile birlikte aynı evde yaşardı ve evde her gelinin sadece bir odası vardı. Bu şekilde kalabalık bir aile düzeni olmasına rağmen Gürcü geleneklerine göre geline değer verilirdi ve erkek ailesi elinden geldiği ölçüde yapabildiklerinin en iyisini yapmaya çalışırdı ve bugün de aynı durum devam etmektedir. Yapılan hazırlıklar yukarıda bahsettiğimiz gibi söz gecesinde kararlaştırılanlardan ibaret olmaktadır (K.k. 3-6-9).

Düğün harcamalarının özellikle bazı ailelerde sebep olduğu en acı gerçek genellikle şöyledir: Evleninceye kadar yaşayacağı güzel günlerin hayalini kuran delikanlı, evlendikten sonra evliliğin bütün yükünü yüklenmiş olur ve düğün borçlarını ödemek için azami üç dört ay içinde köyden çıkmak, düğün borçlarını ödemek zorundadır. Bu gidiş bazen ülke içinde olmakla birlikte bazen de yurt dışına – çoğunlukla Arabistan'a – olmaktadır.

1.2.2. Dinî ve Resmî Nikâh

Mahallede dini nikâh, kına gecesini veya düğün gecesinde gelin ve damadın alındığı boş bir odada kıyılır. Çok önceleri ise dinî nikâh kıyılırken kız ve erkek arasına perde çekilir ya da yan yana odalara alınarak bu işlem gerçekleştirilirdi. Eğer düğün vakti gecikecek ise nişanlı düğün arasındaki süre uzunsa İslamî kurallara uygun hareket edilmesi açısından dini nikâhın çok önceden de kıyıldığı görülmektedir. Bunun sebebi de kız ve erkeğin görüşme sırasında dini hassasiyetin muhafaza edilmesidir. Resmî nikâh ise düğünden bir hafta önce kıyılmaktadır (K.k. 3-6-9-13).

1.2.3. Düğün Hazırlıkları/Düğüne Davet

Sarıaliç Mahallesi'ndeki düğünlere hazırlık belirli bir gün olmamakla birlikte bir hafta öncesinden başlamaktadır. Düğüne bir hafta kala, düğün erzakı alınır. Düğünden çok önce ise düğüne gelecek olan saz takımı ve davulcular tutulur, gelinin elbiseleri – günümüzde ise gelinlik ve bindallı – alınmaktadır. Düğünler genellikle cumartesi ve pazar günlerinde olduğu için net olarak hazırlığa perşembe gününden başlanmaktadır. Düğün için hayvan kesme, tatlıların yapılması, un kavrulması ve hazırlanacak olan Gürcü yemekleri için gerekli malzemeleri bir araya getirme gibi işlemler perşembe gününden başlanarak yoğun olarak gerçekleştirilmektedir. Bu hazırlıklar yapılırken yakın komşu ve akrabalar da gönüllü olarak yardım ederler (K.k. 3-6-9-10-11).

Yörede eskiden nişana ve düğüne insanları davet etme tek tek evler gezilerek yapılırdı. Bu iş ise genellikle aileden biri yapardı. Bu iş için birisi tutulmazdı. Bugünse davetiye bastırılarak bu işlem gerçekleştirilmektedir (K.k. 3-6).

Düğünden bir hafta önce gelinin sandık haricindeki tüm çeyizi damat evine götürülerek

yerleştirilmektedir. Bu durum eskiden gelin alınırken yapıldı. Yani gelin çeyiziyle aynı anda damat evine giderdi (K.k. 3-6).

1.2.4. Saralığ Gürcülerinin Düğünlerinde Sağdıç Seçimi ve Sağdıç'ın İşlevi

Düğünlerde damat ve gelinin sağdıçı bellidir. Damadın sağdıçı mahallede düğünü en son kim yapmışsa ya o ya da sevilen biri olur. Gelinin sağdıçı ya kendi yengesi ya da amcasının gelini olur. Eğer bunlar da yoksa sevdiği fakat evli olan bir arkadaşı sağdıçlık görevini üstlenir (K.k. 2-3-4-5-6-7-8-9-11).

Damadın sağdıçının gözü açık ve pek olması gerekmektedir. Damadın arkadaşları tarafından ve düğün sürecinde bahşış koparılmak için girişilen her türlü organize işlerden damadı korumaya çalışır. Damadın ayakkabısının saklanmasına, kaçırılmasına ve aç kalmasına engel olan yine sağdıçtır. Damat eğer *aklından eksikse* sağdıç, yaşlı/olgun kimselerden seçilir. Gelin evinden damadın sağdıçına mendil, çorap gibi hediyeler verilir (K.k. 12-13-16).

Gürcüler arasında gelinin sağdıçının adı "*dade*" olarak bilinmektedir. Damadın da sağdıç haricinde bir *dadesi* vardır ve bu görevi genellikle damadın yengesi, ablası gibi yakın biri üstlenmektedir. Sağdıçların temel görevleri gelin ve damada evlilik hakkında yapılması gerekenleri anlatmak ve onları yönlendirmektir. Damat tarafından gelen *dade* ve sağdıç genellikle işleri kolaylaştırmak ve iletişimi sağlamak için kına gecesi ve gelin alma töreninde bulunmaktadır. Damadın *dadesi* kadınlar arasındaki işlemleri sağlamak haricinde gelin alma sırasında gelinin evden çıkarken yürümesi için kırmızı bir yolluk serer ve gelinin onun üzerinde yürümesini sağlar, geline hediye takar. Gelinin *dadesi* kına evinde kızların oyun kurmasına vesile olur ve gelenlerle tek tek ilgilenir. Kız alma işlemi gerçekleştikten sonra "*gelinin peşinden gitme*" âdetine istinaden erkek evine gider. Gelinin *dadesi* orada damattan yedi tür içecek ister ve damat tarafından bu istek yerine getirilir. Burada gelinin *dadesinin* düğünden sonra gelini damada vermeme görevi vardır (K.k. 3-6-9-11-12-13).

1.2.5. Saralığ Düğünlerinde Hazırlanan Yiyecekler

Gürcü kavurması, et yahnisi, pilav, çorba, kuru fasulye, tatlı düğün için hazırlanan genel yiyeceklerdir ve düğün boyunca gelen misafirlere ikram edilir. *Sofra tutma* için de turşu çeşitleri, kızarmış balık, zetiyanı(cevizli tavuk), şalupali(cevizli karalahana), papa(bulamaç), kaymak, mısır ekmeği, haşlanmış süt mısır, patates haşlaması, lobia (fasulye yemeği), silah mermisi (tabanca, tüfek), birçok içecek türü hazırlanır ve kız tarafının isteğine göre getirilir. Çok eskiden de asuta(muhallebi), süt makarna adında bir yemekle ortaya konulan bir börek yapıldı. Mahalgede düğün yemekleri genellikle komşuların ve yakın akrabaların yardımıyla, el birliğiyle hazırlanmaktadır (K.k. 3-4-6-7-9-10-11-12-13).

1.2.6. Saralığ Düğünlerinde Birinci ve İkinci Gün

1.2.6.1. Düğünün Birinci Günü/Kına Gecesi

Gürcü adetlerine göre eskiden düğünün ilk günü/kına günü gelinin arkadaşları evine gelir ve onu düğüne hazırlarlardı. Kına yakılana kadar onun saçlarını yaparlar, onu giydirebilirler ve süsleyip gelin haline getirirlerdi. Çok önceleri kızlar için yöresel kıyafetler de dikilirdi. Buna *gelin elbisesi* denilirdi. Kadınlar kendi aralarında ev içinde oyunlar oynar ve eğlenirlerdi. Gürcü kadınları buna "*Kendimiz çalıp kendimiz oynardık.*" demektirler. Kadınlarla erkekler ayrı ayrı

otururlar yine damat ve gelin birbirini görmezdi (K.k. 6-7-8-11).

15-20 yıl kadar öncesinde – çok uzun olmamakla birlikte – kısa bir süre kadar da misafirler toplanıp damat geldikten sonra gelini beklediği odadan çıkarır ve düğün alanında insanların çok olduğu yere oturturlardı. Günümüzde ise gelin damat masası belirlenir, gelin kuaförde süslenir ve gelin elbisesi yerine gelinlik alınır (K.k. 9-13).

Erkek tarafında cumartesi yani düğünün ilk günü kına hazırlıkları yapılır ve gelen misafirler yedirilir, içirilir. İlk gün sabahtan yemekler hazırlanmaktadır ve akşam olduğunda da damadın *dadesi*, kız kardeşi, yakınları, kadınlar toplanarak kız tarafına kına yakmaya giderlerdi. Günümüzde ise cumartesi sabahı damat kızı evinden alıp kuaföre götürmektedir. Kuaförden sonra fotoğraf çekimi – dış çekim – yapılması için gidilir. Sonra damat gelini evine bırakır ve kendi evine döner. Damat kına ekibi ile birlikte tekrardan gelin evine gelir. Kınayı damadın yengesi (*dadesi*), ablası ya da diğer yengelerinden biri yakar. Kayınvalide gelin elini açmayınca gelinin eline bir altın koyar. Kına gecesinde yakılan kınayı erkek tarafı getirir. Kına yakıldıktan ve herkes gittikten sonra gelin, gelinin ailesi, arkadaşları ve geline ne kadar yakın olan insan varsa bu kınadan eline yakar. Gürcü adetlerine göre damadın serçe parmağına da kınayı gelinin annesi ya da *dadesi* yakar. Bu âdet son yıllarda uygulanmaktadır, çok eskiden böyle bir uygulama söz konusu değildi (K.k. 3-6-9-11-13).

1.2.6.2. Düğünün İkinci Günü/Gelin Alma

Genellikle pazar günü/düğünün ikinci günü aynı zamanda gelin alma ve düğünün son günüdür. Gürcü düğünlerinin hemen hemen hepsi köyde, kır düğünü şeklinde gerçekleşir ve yemeklidir (K.k. 3-6).

Pazar günü damat evinde sabah erkenden kalkılır ve bütün Gürcü yemeklerinden ve akla gelebilecek her türlü yiyecek ve içeceğe kadar her şey hazırlanır. Bu gelenek eskiden beri süregelen gelmektedir. Bu hazırlıklar bittikten sonra gelin almaya gidilir. Gelin almaya gidenler arasında oğlanın annesi bulunmaz çünkü o gelinini evde bekleyecektir. Gelin almaya damadın babası, yengesi (*dadesi*), kardeşi, yakınları ve komşuları hep birlikte gelin konvoyu kurarak gitmektedirler (K.k. 3-6-9).

Erkek tarafı gelin almaya gittiğinde önce evin kapısı kilitlenir. Kilitlenen kapıyı açtırmak için 500-1000 dolar civarında yüklü bir bahşiş verilmektedir. Gelinin erkek kardeşi yoksa amcasının oğlu veya bir aile büyüğü kızın kuşağını 200-300 Türk lirası gibi bir bahşiş karşılığında bağlar. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi gelinin sandığı düğün günü gelinle birlikte götürülmektedir. Bu nedenle ailenin küçük çocukları sandığın üzerine oturarak bahşiş bekler. Çocukların sayısı birden fazla ise her çocuk için 50-100, eğer tek bir çocuksa sandığa oturan 100-200 Türk lirası bahşiş verilmektedir. Bunların ardından gelinin duvağını örtmek için genellikle evin en büyüğü(*dede*, *büyükbaba*) ya da kızın babası çağrılır. Bu aşamalar bittikten sonra damadın *dadesi* kırmızı bir yolluk serer ve gelin bu yolluğun üzerinde yürütülerek tekbir ve dualar eşliğinde dışarıya çıkarılır. Gelin yollukta yürüdükten sonra damadın *dadesi* önce bir takı takar ve ardından gelinin başından şeker, kolonya, fındık, fıstık vb. gibi şeyler saçar. Eskiden gelin yolluktan yürüyüp evden çıkarken yüzük parmağı ile orta parmağı arasına bir mendil tutar ve asker selamı verir gibi elini alına koyarak yüzünü kapatırdı (K.k. 3-6-7-9-13). Verilen bahşişlerin türü ve miktarı net değildir ve zaman ve şartlara bağlı olarak değişebilmektedir. Bu nedenle

bahşiş vermenin geçmişten gelen köklü bir gelenek olduğu söylenebilirken dolar ya da Türk lirası üzerinden bahşiş vermede aynı durum söz konusu değildir.

Gelin evine gidildiğinde damadın yengesi kız evinden bir bardak alır. Bu eskiden gizli bir şekilde yapılırdı. Çünkü eve cam bardak alabilmek varlıklı olmanın da bir tür göstergesiydi. Günümüzde ise o bardak gelinin yakınları tarafından hazırlanmış olur. Yine de gizli bir şekilde teslim alınmasının sebebi ise “âdet yerinin bulsun” anlayışıdır. Bardağın damat evine geldiğinde kırılmasının sebebi de olabilecek bir uğursuzluğun gideceğine inanılmasıdır. Bu bardak kırmayı gelin gerçekleştirmez, damat evine geldiğinde damat dadesi kırar (K.k. 3-6-10-14).

Gelin arabaya bindirilip konvoy halinde damat evine yolculuk başlamaktadır. Arabada gelin ve damadın dışında gelinin ağabeyi ya da erkek kardeşi de vardır ve gelinin erkek kardeşi genellikle arabanın önüne oturmaktadır. Gelin damat evinin önüne getirildiğinde arabanın önünde oturan erkek kardeş gelinin kapısını belli bir miktar bahşiş alarak açmaktadır. Eskiden gelin damat evine girmeden geline ait olduğunu belirtmek amacıyla geline inek, öküz gösterilirdi. Bazen de bu esnada bazı insanlar “Kızımıza ne veriyorsunuz?” diye muzurluk/muziplik yaparlardı. Erkek tarafına geldikten sonra tekbir getirilerek gelin koca evinden içeriye girmektedir. Gelin eve girerken önceleri damat gelinin başından aşağı para saçardı. Günümüzde de evde bekleyen kayınvalide gelin geldiğinde bozuk para, buğday, fındık, ceviz, şeker gibi şeyleri gelinin başından aşağı saçmaktadır. Evin eşliğinde gelinin sağ kolunun altına Kur'an, sol kolunun altına da ekmek verilir. Daha sonra karşılıklı çatılmış olan bıçağın ya da metal bir nesnenin (kaşık, çatal vb.) altından gelin ve damat geçirilir. Bu işlemin ardından da yere içi su dolu bir bardak yere bırakılır ve bunu gelin tekme ile dökmesi sağlanmaktadır (K.k. 3-6-8). “Eşiklerde gerçekleştirilen dinlik ve büyüklük pratikler, bir yandan eşik ruhlarını memnun etmeyi, diğer yandan da içine girilmekte olan yenedünyanın/hayatın kut, bereket, ağız tadı ve mutlulukla dolmasını sağlamayı amaçlamıştır (Muhaxheri, 2016: 291).” Damat evinde yemek yapıldığı için gelinin yemeğin başına götürülüp yemeği karıştırması sağlanır. Ardından gelinle damat bir odaya alınır onlara şerbet verilir ve beş dakika yalnız bırakılmaktadır. Şerbeti ağızlarının tatları bozulmasını diye içerler (K.k. 3-6-8-17).

Gelinle damat evden çıkarılıp damat evindeki “sofra tutma” denilen gelenek yerine getirilmeye başlanmaktadır. “Geveze masası” denilen bir masa kurulur ve gelin bu masanın başına oturur. Getirilen üç siniden en güzel ve özel olarak hazırlanmış olanı gelinin oturduğu bölüme bırakılmaktadır. Bu merasim gelin ve gelinin yakınları için gerçekleştirilmektedir. Bu sinilerde fındık, dondurma, Türk kahvesi, fıstık, ceviz, kuruyemişler, meyveler, sigaralar ve her sininin ortasında kızarmış büyük bir tavuk bulunmaktadır. Pazar günü sabah damat evinde hazırlanan her türlü yemek bu merasim için hazırlanmaktadır. Çünkü gelinin yakınları akla gelebilecek her şeyi isteyebilmektedirler. Örneğin, yaz ayında muziplik olsun diye kestane vb. istenebilir, damattan ağaçtaki bir şeyi alması talep edilebilir. Bu yüzden damadın yakınları ciddi manada hazırlanmışlardır. Gelin dadesi damattan yedi tür içeceğin bulunduğu bir sini daha ister ve damat bu siniyi eliyle hazırlayıp getirir. Bu gelenek de yerine getirildikten sonra damat evinin önünde oyunlar oynanır, eğlenilir ve insanların dağılmasıyla düğün sona ermiş olurdu (K.k. 2-3-6-7-9-13).

“Sofra tutma” merasiminde aracının dayak yediği bir âdet gerçekleştirilmektedir. “Bu işi

kim yaptı? diye ortamdaki insanlar bağırarak sorarlar. Aracı ortaya atılır ve dövülmeye başlanır. Aracı burada ne kadar çok bağırır, ah vah ederse o kadar az dayak yer ve içinde bulunduğu durumdan o kadar çabuk kurtulur (K.k. 3-6-9-13).

1.2.6.3. Gerdek

Nikâhtan sonra gelinle güveyin bir araya gelmesi hadisesine “gerdek”, karı koca/halvet oldukları geceye de “gerdek gecesi” veya “zifaf gecesi” denilmektedir (Şişman, 2017: 63). Sarıaliç Mahallesi’nde bu gecede damat gelinin odasına girdikten sonra geline “*yüz görümlüğü*” takmaktadır. Bu gelenek eskiden damadın yüz görümlüğü takıncaya kadar gelinin yüzünü görememesinin bir neticesidir. Günümüzde de Gürcüler arasında gelenek çoğu ailede sürdürülmektedir. Damat yüz görümlüğü taktıktan sonra iki rekât namaz kılmaktadır.

“Anadolu’da gelinin masum, temiz ve bakire olmasına önem verilir. Kızın evlenmeden önce başka biriyle görülmesi ya da adının zikredilmesi onun için olumsuz bir durumdur. Törelere etkin olduğu yörelerde “yenge” kadınlar gerdek sonucunu beklerler. Kimi yörelerde kızın bakire olduğu teyit edildikten sonra evin damına bayrak asarak ve silah atarak bu durum ilan edilir. (Eskiden bu durum, çarşaf göstermek suretiyle ispat edilse de günümüzde pek hoş karşılanmamaktadır. Ancak kırsalda durum farklıdır.). Gelinin kız çıkmaması durumunda baba evine gönderildiği ve bu durumun bazen çok kötü neticeler doğurduğu da bilinmektedir” (Örnek’ten akt. Şişman 2017: 64).

1.3. Evlilik Sonrası

1.3.1. Geriliğe Gitme

Düğünden sonraki gün sabahtan gelinin ağabeyi/erkek kardeşi kızı almak için gelir ve babasının evine götürür. Bunun sebebi de gelinin, babasının evine kocası ile birlikte gitmekten utanmasıdır. O günün akşamında kız, annesinin babasının evinde yemek hazırlar ve eşiyile eşinin ailesini bekler. Akşam olunca damat ve damadın ailesi gelir. Damat gelmeden önce kızın ailesi tarafından dışarı yumurta asılır ve o yumurta vurulmazsa içeriye kimse alınmazdı. Bu nedenle yumurta mutlaka silahla vurulur ve aile misafir edilir. İki aile birlikte yemeği yedikten sonra damat için yumurta pişirme işlemi gerçekleştirilmektedir. Gelin pişirdiği yumurtayı damadın önüne sadece birinin dolu olduğu üç tabak halinde getirir. Damat yumurtayı bulursa damadın istediği her şey yapılır ve hediyesi verilir fakat bulamazsa ne bir şey isteyebilir ne de hediye alabilir. Gecenin bitiminde ise artık kız koca evine eşiyile birlikte döner. Bu bir nevi damat evinde gerçekleşen “*sofra tutma*” âdetine benzemektedir. Bu gelenek eskiden düğünden iki hafta sonra icra edilirken zamanla bir hafta, hatta düğünden hemen sonra gerçekleştirilebilmektedir. Bunun da sebebi düğün için yapılan hazırlıklar varken “*aradan çıksın*” bakış açısıyla yaklaşılmasıdır. Bu âdet 5-10 yıl öncesine kadar canlı bir şekilde sürdürülüyordu. Yine de kültürel değişmeye rağmen sürdüren aileler de mevcuttur (K.k. 3-6-7-9-11-13). Aracının ikinci defa dayak yediği yer burasıdır. Yine aynı muhabbet ve şenliği oluşturmak amaçlı uygulanan bir âdettir.

1.3.2. Ana Kavun

Damat ve ailesi geldikten en geç bir hafta sonra da kız tarafının erkek tarafına yumurtaya yemeğe gitmesine “*ana kavun*” denilmektedir. Bu ziyaretteki amaç gelin verdikleri kızlarının evinde mutlu, huzurlu olup olmadığını kendi gözleriyle görmektir. Erkek tarafı kız tarafını güzelce ağırladıktan sonra gelinin ailesi evine döner (K.k. 3-4-6-10-11).

1.3.3. Duvak Düğünü

“*Duvak düğünü*”, düğünün ertesi günü gelinin çeyizlerinin gösterildiği ve gelinliği tekrar giydiği bir merasimdir. Duvak düğününde “*gelin selamlaması*” denilen bir işlem gerçekleştirildi. Gelinin eline bir mendil verilir, gelin gelen büyüklere ve insanlara o mendille selam verirdi. Duvak düğününde *damat selamlaması* denilen, damadın da yakasına bir mendil takarak gelenleri selamladığı bir gelenek de icra edilirdi. Şu anda bu merasim hemen hemen terk edilmiş durumdadır. Eskiden *gelin dadesi* gelini bir gün (gece) damada vermezdi. Bunun nedeni de gelin atla getirildiği için kız tarafı hemen evine dönemezdi. Hatta burada yapabilirse damat gelini dadeden gizli bir şekilde kaçırırılmış. Bazen de dade kendisi gelini damada verir, bazen de kesinlikle vermezmiş. Düğün gecesi sabaha kadar oturlardı ve ertesi günü *duvak düğünü* gerçekleştirirdi. Duvak düğünü diğer bir mantığı da mahalledeki gelinlerin yeni gelinle tanışıp kaynaşmasıdır (K.k. 3-6-9-11-13).

1.3.4. Gelinin Evdeki İlk Günleri

Eskiden geline üç gün hiçbir iş yaptırılmaz, ev süpürtülmez, yemek yaptırılmazdı. Bunun sebebi de “*Gelin iş yaparsa ömrü boyunca işinin bitmeyeceği.*” inancının olmasıdır. O yüzden inansa göre gelin evliliği süresince ne kadar az iş yaparsa o kadar çok rahat ederdi (K.k. 3-6-8-12-14-16).

Gelin, evliliğinin ilk günlerinde evde kimseyle konuşamaz. Bir derdi, sıkıntısı olduğunda da kocasına söyler ve diğer aile bireyleriyle de iletişim bu yolla gerçekleşmiş olurdu. Yeni evli olan bu insanlar kayınvalide ve kayınpeder karşısında birbirleriyle konuşamazlar, yan yana oturamazlardı. Birbirlerine bir şeyler söyleyeceklerse bu genellikle işaret diliyle ya da birbirlerinin peşinden giderek gerçekleşirdi. Birbirlerine *hanım, bey* gibi hitaplarla ve isimleriyle de hitap edemezlerdi. Bu da eskiden utanma duygusunun, edebin, hayânın ve saygının çok üst düzeyde olduğunun göstergesidir. Günümüzde ise böyle bir edep hâli bazı ailelerde hâlâ devam etmekle birlikte genellikle artık uygulanmamakta ve insanlar büyüklerinden çok çekinmemektedirler (K.k. 3-6-9-13-14-16).

2. Saralığ Mahallesinde Görülen Kültürel Değişimler

Saralığ Mahallesi’nde yaşayan Gürcüler’in evlilik âdet ve törelerinde yer alan bazı ritüeller mevcuttur. Zaman, gelişen teknoloji, okuryazar oranının artışı, ekonomik ve sosyal yönden yaşanan göçler gibi sebeplerle etkisini yitiren veya değişime uğrayan bu ritüelleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Evlenecek olan kişiler kendinden büyük kardeşlerinin evlenmesini beklemek zorundadır. Ancak günümüzde büyük kardeş razı olur ve sırasını verirse küçük kardeş evlenebilir. Bu durum aslında bugün de böyledir. Oysaki eskiden böyle bir değişime gerek kalmazdı. Çünkü yaşlı gelen erkek ve kızlar çocuklara sorulmaksızın aileleri tarafından evlendirilirdi (K.k. 2-5-6). Büyük kentlere yapılan göçlerle birlikte ‘evlilikte sıra gözetme’ anlayışı da terk edilmeye başlamıştır (Erg[d]entuğ’ dan akt. Şişman 2017: 199).

Gürcü adetlerine göre nişanlı ve sözlü gençler birbirleriyle evlenmeden önce kesinlikle görüşemezlerdi. Hatta bu iki genç gerdek gecesinden önce - kız isteme aşamasında bile - birbirlerini göremezlerdi. Hatta bu âdet yaşanan şöyle bir durumla da örneklendirilebilir: *Bir kız gelin*

olduktan sonra bir gün eşi ambara çıkmış. Gelin onu görünce kayınvalidesine, “Bizim ambara bir adam çıktı.” demiş. Kayınvalidesi de ona cevaben, “O senin kocan.” diye söylemiştir. Bu da zamanın şartlarından ötürü (elektriğin olmayışı, anne baba yanında eşe bakılmayışı vb.) bir hafta geçtiği halde eşlerin birbirini tanımadığını göstermektedir. Fakat bu durum zaman içerisinde yıllara yayılarak esnetilmiştir. Çünkü bugün damat nişanlıyken kız evinde yatılı misafir bile olabilmektedir (K.k. 13).

Gürcü âdetlerine göre erkek evlendiği kadını hiçbir suretle terk edemez ve üstüne kuma getiremezdi. İkinci evlilikler ancak eşlerin ölümü halinde yapılabilirdi. Eşi vefat eden kadınlar ise ya ölen eşlerinin erkek kardeşleriyle evlendirilir – böylece ailenin namusunun dışarıya gitmediği ve varsa çocukların sefil olmayacağı düşünülür – ya da hiç evlenmeyip çocuklarının başını beklerdi. Bugün bu sabır ve tahammül görülmemektedir.

Sadece mahalle içerisinde evlilik gerçekleştirilirdi. Fakat bu da zaman içerisinde çevre köylerde olan Gürcülerle ve sık olmamakla beraber Türklerle de kız alışverişi yapılarak esnetilmiştir.

Gürcüler Türklere kesinlikle kız verme taraftarı değillerdi fakat Türklere kız alma taraftarıydılar. Bugün bile çoğu Gürcü aile kızını bir Türk ile evlendirmeye katıylıkla karşı çıkmaktadır. Ama bu durum eskiye nazaran yumuşamış ve Türklere de kız verilmeye başlanmıştır. Kız kaçırma çoğunlukla Gürcü-Türk evliliğinde görülmektedir çünkü kız istediği kişiye verilmeyince genellikle kaçmayı tercih etmektedir.

Birden fazla eşle evlenme – zorla ikinci eşle – görülmemektedir. Eğer ki kadından kaynaklanan bir problemden dolayı erkeğin çocuğu olmuyorsa kadın – ilk eş – kendisi vesile olarak kocasını evlendirirdi. Bugün çoğunlukla tek eşli evlilik hâkimdir ve bu şekilde bir uygulama da gerçekleşmemektedir.

Geçmişte evlilik aktinde evlenecek kişilere fikri sorulmaksızın tüm söz hakkı ailelere aittir. Günümüzde bu katı tutum değişime uğrayarak çiftlerin de fikri alınır hale gelmiştir.

Geçmişe oranla kadın ve erkeklerde evlilik yaş ortalaması ciddi bir değişim göstererek yükselmiştir.

Yukarıda bahsedilen konuların haricinde geriliğe gidilmesi, kına gecelerinde kendi kendilerine çalınıp oynanması, nişan ve düğün merasimlerine tek tek ev gezilerek davet yapılması, gelin olacak kızın kendisi için yapılan *bohça düzme* işlemlerine dahil olmaması, kızın çeyizini kendisinin hazırlaması gibi pek çok ritüel ve ayıp görülen davranış zamanın getirdiği şartlara bağlı olarak ortadan kalkmıştır.

Bekir Şişman, “Modern hayatın halk kültürü ürünlerini yok ettiği düşünülse de, halk içinde birtakım pratiklerin değişmediği, daha doğru bir ifadeyle evrilerek yeni formlara dönüştüğü görülmektedir.” sözleriyle yaşanan kültürel değişim ve dönüşümün geleneği yok edecek, kültürel unsurları köklerinden sarsacak kadar güçlü olmadığını ortaya koymaktadır (2017: 201). Bu bağlamda yörede yaşayan geleneklerde görülen değişimin de zamansal ve mekânsal olduğu, şartlara göre evrildiği ve tümünden yok olmadığı; sadece popüler kültürün de etkisiyle kendine yeni yaşam alanları oluşturduğu görülmektedir.

SONUÇ

Geçmişte Gürcülerin düğünlerinde evlilik âdet ve ritüelleri çok çeşitli olmakla beraber düğünler çok eğlenceli ve renkli unsurlarla bezelidir. Ancak günümüzdeki düğünler için âdetlerin tamamının yaşatıldığıнын söylenmesi oldukça güçtür. Teknolojinin ilerlemesi, modern zamanın getirdikleri, insanoğlunun zamanla yarış içinde olması gibi sebeplerden dolayı düğünlerin eskisi gibi günlerce yapılması ve bütün geleneklerin icra edilmesi mümkün olamamaktadır. Bu durum Saralıc Mahallesi'ndeki düğünler için de geçerli bir durumdur.

Günümüzde Gürcüler arasında da gençler birbirlerini severek ya da görücü usulü dediğimiz, itimat edilen kişilerin tavsiyesi üzerine evlilikler yapmaktadırlar. Yine süreç aracı koyma, kız isteme, söz, nişan ve düğün şeklinde ilerler ve düğünler genellikle kır düğünü halinde orkestra ve davul eşliğinde, kadınlı erkekli karşılıklı oyun havaları ile oynanarak geçmektedir. Düğünün sonunda ise takı töreni yapılır ve araçlarla oluşturulan konvoy eşliğinde gelin ve damat yeni evlerine uğurlanır.

Gelenekte her ne kadar büyük değişimler yaşanmış olsa da Saralıc Mahallesi düğün âdetlerinden, özellikle de gelinin damat evine getirildiğinde uygulanan âdetlerin bir kısmı, gelin ve damat için edilen dualar, sağdıçların işlevi, damat ve gelin tarafının birbirine hazırladığı bohçalar, çeyiz serme ve gösterme, eğer nişanlılık süreci Kurban Bayramı'na denk gelmişse damadın nişanlısına kurbanlık koç hediye etmesi gibi âdetler günümüzde de varlığını sürdürmektedir. Saralıc Mahallesi düğünlerinde uygulanan âdetler zaman içinde değişikliğe uğramış olsa da temelde Müslüman Gürcü kültüründe hâkim olan evliliğe bakış açısı; yani saygı, sevgi, beraberlik ve evliliğin kutsal kabul edilmesi gibi değerler günümüzde hâlâ geçerlidir.

Yörede yaşayan Gürcülerin evlilik âdetleri aracı koyma, kız isteme, söz, nişan, düğün, ana kavun, duvak düğünü ve geriliğe gitme açısından Türk evlilik âdetleri ile birkaç farklı uygulama haricinde benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik sadece âdetlerin uygulanması açısından değil zaman içerisinde uğradığı değişim açısından da süregelmektedir. Benzerliğin hem aynı coğrafyada yaşamının hem de Müslüman bir kimliğe sahip olmanın etkisiyle oluştuğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

1. Sözlü Kaynaklar

KAYNAK KİŞİ	ADI SOYADI	DOĞUM YILI	MEDENİ HALİ	MESLEĞİ	EĞİTİM DURUMU	YAŞADIĞI YER
1	Ahmet Ali TUTUCU	1980	Evli	İnşaat Kalfası	İlkokul Mezunu	Korgan
2	Ali Rıza ÜGEY	1950	Evli	Emekli	Okur Yazar Değil	Korgan
3	Ayşe ÖKET	1984	Evli	Ev Hanımı	İlkokul Mezunu	Korgan

4	Ayşe TUTUCU	1966	Evli	Ev Hanımı	İlkokul Mezunu	Korgan
5	Celâl TUTUCU	1948	Evli	Emekli	Okur Yazar (Gece Okulu)	Korgan
6	Emine ÖKET	1963	Evli	Ev Hanımı	Okur Yazar Değil	Korgan
7	Emine SEVGİ	1960	Evli	Ev Hanımı	Okur Yazar Değil	Korgan
8	Emine YANDIM	1953	Evli	Ev Hanımı	İlkokul Mezunu	Korgan
9	Feride TAPAN	1990	Evli	Öğretmen	Lisans Mezunu	Korgan
10	Hatice TUTUCU	1976	Evli	Ev Hanımı	İlkokul Mezunu	Korgan
11	Hatice TUTUCU	1950	Evli	Ev Hanımı	Okur Yazar Değil	Korgan
12	Hava TUTUCU	1982	Evli	Ev Hanımı	İlkokul Mezunu	Korgan
13	Huriye TANIŞIK	1941	Evli	Ev Hanımı	Okur Yazar Değil	Korgan
14	Mehmet ÖKET	1960	Evli	Emekli	İlkokul Mezunu	Korgan
15	Mustafa TUTUCU	1971	Evli	İnşaat Kalfası	İlkokul Mezunu	Korgan
16	Ramiz YANDIM	1956	Evli	Emekli	İlkokul Mezunu	Korgan
17	Zekiye AKOT	1972	Evli	Ev Hanımı	İlkokul Mezunu	Korgan

2. Yazılı Kaynaklar

Acar, M. (2011). *Karabük Safranbolu Folkloru*. Ankara: Anıt Matbaa.

Aslantürk, Z. ve Amman, M. T. (2001). *Sosyoloji*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

Ataman, S. Y. (1992). *Eski Türk Düşünleri ve Evlenme Rit'leri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Bilmen, Ö. N. (2007). *Büyük İslâm İlmihâli*. İstanbul: Ravza Yayınları.

Bolgi, M. (2014). *Korgan Tarihi Coğrafyasının Alt Yapısı*. Samsun: Ceylan Ofset Yayıncılık.

Erkal, M. E. (1999). *Sosyoloji*. İstanbul: Der Yayınları.

Giddens, A. (2000). *Sosyoloji* (Çev. C. Güzel). Ankara: Ayraç Yayınları.

Kayabaşı, R. G. (2018). Bahşiş Yörüklerinde Evlilik ile İlgili Âdet ve İnanmalar. *Folklor/Edebiyat*, S. 24/94,

67-93.

Muhaxheri, N. M. (2016). Kosava Türklerinin Evliliğe Bağlı İnanış ve Uygulamalarında Eşiğin Yeri. *Türkiyat Mecmuası*, S. 26/2, 287-292.

Nirun, N. (1994). *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: A.K.M.

Ozankaya, Ö. (1999). *Toplumbilim*. İstanbul: Cem Yayınları.

Örnek, S.V. (2014). *Türk Halkbilimi*. Ankara: Bilgesu Yayınları.

Şişman, B. (2017). *Türk Kültüründe Evlilik (Geleceğin Son Yüzyılı – Samsun Örneği)*. Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları/Berikan Yayınevi.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 211-224

Geliş/Submitted/ Отправлено: 05.11.2020
Kabul/Accepted/ Принимать: 18.12.2020
Yayın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47392

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Meltem OK

Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi
Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü, Türkiye
meltem-ok4@hotmail.com

 ORCID 0000-0003-3328-6968

METAL MÜZİĞİN GİYİM MODASINA ETKİSİ¹

INFLUENCE OF METAL MUSIC ON CLOTHING FASHION

Öz: 1960'lı yıllarda ortaya çıkan metal müzik, Blues ve Rock'n Roll müzik çeşitlerini temel almaktadır. Kalın, yüksek ve distortion seslere sahiptir. Metal müzik; Blues, Rock'n Roll ve Rock müzikten sonra gelişen bir müzik çeşidi olarak bilinmektedir. Metal müziğin köklerinin Black Sabbath, Led Zeppelin ve Deep Purple gibi grupların 1960'larda yarattığı "heavy" olarak bilinen yüksek sesli ve sert gitar tınılı Rock müziğe dayandığı bilinmektedir. 1970'de yayılmaya başlayan metal müzik Nazareth, Rush ve Rainbow gibi gruplar sayesinde 1980'lerde zirveye tırmanmıştır. Metal müzikte yüksek gürültülü gitarlar, vurgulu ritim, baskın bass ve davul sesinin yanında mutlaka bir vokal bulunmaktadır. Elektrogitar, metal müziğin temelini oluşturmaktadır. Şarkının bir bölümünde sıklıkla yer alan solo gitar, müzikal anlamda bir heyecan yaratmakta ve dinleyicinin coşkusunu arttıran önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Temasında daha çok isyan ve başkaldırının yer aldığı Metal müzik; sahne şovları, ilginç makyajları ve kendine özgü aksesuarlarıyla hayran kitlesi üzerinde oldukça etkili olmuş ve bu etki moda trendlerine de yansımıştır. Bu çalışmada metal müzik kültürünün giyim modasına ne şekilde, hangi özellikleriyle yansıdığına ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda metal müziğin ortaya çıkışı ve gelişiminin derinlemesine incelenebilir.

¹ **Cite as/Atıf:** Ok, M. (2020). Metal Müziğin Giyim Modasına Etkisi. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 211-224. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47392>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

mesi için yapılan literatür araştırmasının yanında dünyaca ünlü tasarımcıların koleksiyonları irdelenmiş ve metal müziğin giyim modasına yansımaları koleksiyonlara ait görsellerle desteklenerek aktarılmaya çalışılmıştır. Ayrıca metal müzik kültüründen esinlenilerek proje çalışması kapsamında hazırlanmış olan tasarımlara da yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: metal müzik, giyim modası, müzik ve moda

Abstract: Metal music, which emerged in the 1960s, is based on the genres of Blues and Rock and Roll. It has deep, loud and distortion voices. Metal music is known as a genre that develops after Blues, Rock and Roll and Rock music. The roots of Metal music are known to be based on the loud and hard guitar chord rock genre known as “heavy”, which created in the 1960s by the bands such as Black Sabbath, Led Zeppelin and Deep Purple. Metal music, which began to spread in 1970, peaked in the 1980s thanks to bands such as Nazareth, Rush and Rainbow. Metal music features loud guitars, beat, dominant bass, and a vocal alongside a drum sound. Electro-guitar forms the basis of metal music. The solo guitar, which is often included in part of the song, creates excitement in a musical sense and it is an important element that increases the enthusiasm of the listener. Metal music, which has more rebellion in its theme, has been very effective on the fan base with its stage shows, interesting make-up and unique accessories and this effect has also been reflected in fashion trends. In this study, it is aimed to reveal how and with which features metal music culture reflects on clothing fashion. Thus, in addition to the literature research conducted in order to examine the emergence and development of metal music in depth, collections of world’s famous designers were examined and the reflections of metal music on clothing fashion were tried to be conveyed by supporting the visuals of the collections. In addition, designs that were inspired by the metal music culture within the scope of the project work were also included.

Key words: metal music, clothing fashion, music and fashion

GİRİŞ

Müzik, ilk çağlardan günümüze kadar; kişinin kendini ifade etme, tanımlama ve bir çeşit iletişim kurma biçimi olarak hayatımızda yer almaktadır.

Müzik, “Duygu, düşünce, tasarım ve izlenimleri, belli bir amaç ve yöntemle, belirli bir güzellik anlayışına göre birleştirilmiş seslerle işleyip anlatan estetik bir bütündür.” (Uçan,1997:10)

Yüzyıllardan beri insanlar en basit duygularından en derin duygularına kadar kendilerini müzik ile ifade edebilmektedirler (Angı, 2013:61).

Müzik insan hayatında hep var olmuş ve pek çok çeşitle adlandırılmıştır. Rock Müzik, Hiphop, Klasik Müzik, Latin Müzik, Grunge, R&B, Pop Müzik, Rap Müzik, Punk vb. Bunlardan biri de metal müziktir. “Heavy metal, bilinen kısa adıyla metal; 1960’lı yıllarda İngiltere’nin Midlands veya Orta İngiltere Bölgesi ve ABD’de gelişmeye başlayan rock müzik çeşidi

olarak bilinmektedir. Blues ve Rock'n Roll'u temel alan metal müzik; kalın ve ağır ses, distortion, solo gitar ve yüksek ses gibi kendine özgü elementlere sahiptir." (Weinstein 2000: 7-8).

'Heavy metal' terimini ilk kullanan grup 1968 yılında çıkardığı albüm ile 'Stephen Wolf' olmuştur." (Walser,1990: 11) Blues, Rock'n Roll ve Rock'tan sonra ortaya çıkmış bir müzik çeşidi olduğu bilinen metal müzikte Jimi Hendrix ve Cream gibi isimlerin, elektro gitara ekledikleri "distortion" Metal müziğin belirleyicisi olarak gösterilmiştir." (Çerezcioglu 2011: 6-7) Distortion Effect ya da Bozulma efekti, Müzik Teknolojisi ve Audio Terimler Sözlüğü'nde özellikle elektrik gitar gibi çalgılarda yaygın olarak kullanılan, özgün sinyalin, dinamik bileşenlerinde, dinamik bozulmalar yaratarak sese farklı bir etki vermeyi amaçlayan bir efekt olarak tanımlanmıştır (Durmaz 2009: 109).

Metal müzik, 1970'de hızla yayılmaya başlamış, Rainbow, Nazareth, Rush, Thin Lizzy, gibi grupların da etkisiyle 1980'lerde oldukça popüler olmuştur. Judas Priest, Iron Maiden, Slayer, Metallica, Ozzy Osbourne, Saxon gibi isimler bu müzik çeşidinin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır." (Roccor 2000: 85).

Metal müzikte yüksek gürültülü gitarlar, vurgulu ritim, davul sesi ve yüksek sesli bir vokal yer almaktadır. Aynı zamanda elektrogitar da metal müziğin temelini oluşturmaktadır. Sözlerde şeytan, kaos ve saldırganlık gibi karanlık temalar dikkati çekmektedir (Walser, 1993: 159). Özellikle kaos teması bu tarzın en belirgin özelliklerindedir.

1. Metal Müzik Çeşitleri

Metal gruplarının bünyesinde Trash Metal, Black Metal, Death Metal, Doom Metal, Gore Metal, Gotik Metal, Senfonik Metal, Folk Metal, Hardcore, Southern Metal, Heavy Metal / Klasik Metal, Power Metal vb. gibi adlandırılan yaklaşık 20'den fazla alt çeşit oluşmuştur. Belli başlı olan çeşitleri kısaca tanımlamak gerekirse;

Trash Metal: Trash Metal'de sözler daha kısa ve nettir. Yüksek tempolu düzen, düşük tonlama, karmaşık gitar riff uygulamaları ve saldırgan, umursamaz sözler trash metalin karakteristik özelliklerindedir (Varol, 2012: 36). Metallica, Megadeth, Metal Church, Artillery, Overkill, Venom gibi gruplar ise bu tarzın öncülerindedir (Şekil 1).

Şekil 1. Trash Metal müzik gruplarından Metallica, Slayer (Kaynak: URL 17-23)

Black Metal: 1980'lerin başlarında adlandırılmış olan black metal müzikte "scream" ve "brutal" vokaller oldukça etkili olmuştur. Black Metal, "karmaşık" sesi ile dikkat çekmektedir." (Harris 2004: 97) Mayhem, Emperor, Darkthrone, Abbath Doom Occulta black metal tarzında yer alan gruplar olarak sayılmaktadırlar.

Death Metal: Death Metal, distortion sesler, growl, brutal vokaller ve çoklu tempo değişimleri ile dikkati çekmektedir. Bu çeşidin önde gelen ismi “Chuck Schuldiner” olarak bilinmektedir. Death metal tarzında mutlaka brutal ve yüksek tondan çığlıklar yer almaktadır (URL 1).

Yeni Dalga İngiliz Heavy Metal (New Wave of British Heavy Metal): “New Wave of British Heavy Metal akımında şarkılar çok daha melodik bir yapıya sahiptir, tempo artmaktadır. İngiliz Iron Maiden, Saxon, Motörhead, Def Leppard, Angel Witch, Tygers Of Pan Tang, Sweet Savage, Demon (Şekil 2) öncü gruplar olarak bilinmektedir (Çerezciöglü 2011: 24-25).

Şekil 2. Yeni Dalga İngiliz Heavy Metal müzik gruplarından Iron Maiden, Angel Witch (Kaynak: URL 4-5)

Epic Doom: “Epic doom tarzın en belirgin özelliği vokalleridir. Epic Doom şarkılarında sıklıkla clean vokal, şan tekniği ve koro bölümleri kullanılmaktadır.” (Çerezciöglü 2011: 60)

Gotik Metal: Gotik metal, daha saldırgan bir yapıdadır, Rock kültürüne daha yakındır. Karanlık ve depresif bir atmosfer hakimdir. Şarkı sözleri Orta çağ havasını taşımakta ve aşırı duygusal olabilmektedir. Anathema, Paradise Lost ve My Dying Bride öncü grupları olarak bilinmektedir (Tsatsishvili, 2011: 28) (Şekil 3).

Şekil 3. Gotik Metal müzik gruplarından Anathema, Paradise Lost (Kaynak: URL 6-7)

Death Doom: Death Doom, 1980'lerde ortaya çıkmış, 1990'larda popüler olmuştur. “Doom Metal'in düşük temposu ve Death Metal'in homurtulu vokallerini ve çift kros davullarını birleştirmektedir.” (Çerezciöglü 2011: 61) Anathema, Winter, Asphyx, ve My Dying Bride öncü gruplardır.

Hardcore: “Hardcore, 1990'lar sonrasında yaygınlaşmıştır. İlk örneklerini 1979'da California'da vermiştir. Hızlı ve agresiftir (Tsitsos 1999: 403).

Heavy Metal/Klasik Metal: Heavy metal bünyesinde kalın, ağır bir ses, distortion ve uzun gitar soloları barındırmaktadır. Öncü gruplarından bazılarını Led Zeppelin, Deep Purple, Black

Sabbath olarak sıralamak mümkündür (URL 8) (Şekil 4).

Şekil 4. Klasik Metal müzik gruplarından Led Zeppelin, Deep Purple (Kaynak: URL 9-10)

Power Metal: Power Metal daha senfonik düzen içerisinde, zengin gitar soloları bulunan ve şarkı sözlerini fantasti dünyalarından, mitolojiden alan hareketli bir metal çeşididir. 1980'li yılların sonlarında ortaya çıkmış olan Power metal, epic melodiler, cesaret ve hoşnutluğu ön plana çıkarmıştır. Rainbow ve Helloween öncü gruplarındandır.

2. Metal Müzik ve Giyim Modası

Modanın sosyoekonomik durum, yaş, eğitim, çevre, kişilik özellikleri gibi pek çok faktörden etkilendiği bilinmektedir. İnsan yaşamının vazgeçilmez bir parçası olan müzik ve moda sektörü de birbiriyle etkileşim halindedir ve bu etkileşim giysilere de yansımaktadır.

Müzik bireylerin duygusal, düşünsel, sosyal durumlarını etkisi altına alırken giyim tarzlarında da yansımaktadır. Her müzik çeşidinin kendine özgü bir yapısı vardır ve her biri kendi tarzını giysilere, renklere, aksesuarlara saç ve makyaj stiline yansıtmayı başarmıştır.

Hippi, punk, rock, hip-hop, heavy metal gibi müzik çeşitlerinin kendine özgü bir giyim tarzı olduğu ve bu tarzın bazen kişinin toplum içindeki yerini, bir nevi etiketini belirleyen bir faktör olduğu bilinmektedir (Koca ve Koç, 2010:39). 1980'lerde heavy metal grupları çivilerle süslenmiş deri ceketler ve çeşitli metal aksesuarlar kullanmışlar, yırtık giysilerini saç bantları, grup logolu tişörtler ve takılarla kombinlemişlerdir (Jones, 1987:115).

Tarza özgü giysiler, makyaj ve aksesuarlar metal müzik kültürü için vazgeçilmezdir. Grubun giyim kuşamı, şarkı sözleri ve müzik tarzı, albüm kapağını, sahne tasarımını, logosunu etkilemektedir. Özellikle Kiss, Alice Cooper, Lordi, Slipnot gibi metal müzik gruplarının giyimlerinin yanı sıra makyajları ve sahne performansları oldukça dikkat çekicidir (Şekil 5).

Şekil 5. Metal müzik gruplarından Kiss, Slipknot (Kaynak: URL 11-12)

Grup üyeleri sahneye uzun saçları, kendilerine özgü makyajları ve farklı sahne performansları ile çıkmışlardır. Ayrıca parlak giysiler, saç bandı, maske ve mücevherler de sahne gösterisinin birer parçası olmuştur. İsyankârlığın sembolü haline gelmiş olan uzun saçlar metal müziğin ayırt edici özelliklerinden biridir.

Metal müzik hayranları ise genellikle üzerinde sevilen grubun logosu ya da görseli bulunan eskimiş görünümlü t-shirtler, denim pantolonlar, deri ceketler giymeyi tercih etmektedirler. Zincirler, kemerler ve kuru kafa sembollü çeşitli aksesuarlar da yaygın olarak kullanılmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6. Metal müzik gruplarının logoları ile desenlendirilmiş baskılı t-shirt örnekleri (Kaynak: URL 13-14)

Led Zeppelin grubunun üyesi Jimmy Page, 1975'ten 1977'ye kadar Led Zeppelin ile canlı performansları sırasında çoğunlukla "Dragon" isimli takımını giymiştir. (George 2013:129) Metropolitan Müzesinde sergilenen bu takımın el işleminin tamamlanmasının bir yıldan fazla sürdüğü bilinmektedir (URL 15) (Şekil 7).

Şekil 7. Jimmy Page'in sahne kostümü 'The Dragon Suit'

(Kaynak: URL 15-16)

Metal müzik kendine özgü tarzıyla, grup üyelerinin kostümleriyle, aksesuarlarıyla, stiliyle moda dünyasında trendlerde de yerini almış ve dünyaca ünlü moda tasarımcılarına ilham

kaynağı olmayı başarmıştır.

Örneğin ünlü moda tasarımcısı **Alexander Wang**'ın 2015 Sonbahar hazır giyim koleksiyonunda metal müzik etkilerine rastlamak mümkündür. Siyah rengin hakim olduğu koleksiyonda gümüş metallere, zincirlerle süslenen ceketler, elbiseler ve pantolonlar yer almaktadır. Makyaj ve saç stillerinde metal müzik grupları Marilyn Manson ve Kiss'in etkilerine rastlamak mümkündür (URL 17) (Şekil 8).

Şekil 8. Alexander Wang'ın 2015 Sonbahar hazır giyim koleksiyonunda metal müzik etkileri (Kaynak: URL 18)

New York'lu Tasarımcı **Christian Benner** metal müzik gruplarından esinlenerek hazırlanmış olduğu koleksiyonunda baskı desenli t-shirtleri ön plana çıkarmıştır. Tasarlamış olduğu T-shirtleri metal çakma çivi aksesuarlar, zincirler ve perçinlerle bezenmiş deri ceket ve pantolonlarla kombinlemiştir (Şekil 9).

Şekil 9. Christian Benner'in koleksiyonunda metal müzik etkileri

(Kaynak: URL 19-20)

Philipp Plein'in 2020 İlkbahar/Yaz koleksiyonunda abartılı omuzlara sahip metalik elbiseler, motorcu ceketleri, metal çivili korseler yer almaktadır. Tişörtler, takımlar ve elbiseler metal müzik grubu Kiss'in resmi logosu ile desenlendirilmiştir (Şekil 10).

Şekil 10. Philipp Plein'in 2020 İlkbahar/Yaz koleksiyonunda metal müzik etkileri

(Kaynak: URL 21)

Vetements'in 2016 Sonbahar koleksiyonunda ise siyah ve kırmızıya vurgu yapan kurukafa sembolü sloganlar taşıyan tişörtler, kapüşonlu sweatshirtler, kesilmiş, parçalanmış vintage denimler, rüzgarlıklar, deri pantolonlar, yüksek uzun çizmeler yer almaktadır (Şekil 11).

Şekil 11. Vetements'in 2016 Sonbahar koleksiyonunda metal müzik etkileri (Kaynak: URL 22)

Özellikle korse tasarımlarıyla bilinen **Maya Hansen** 2010-11 Sonbahar/Kış sezonu için hazırlamış olduğu **Heavy Metal Couture** koleksiyonunda Kiss, Metallica ve Iron Maiden gibi Metal müziğin önde gelen gruplarından görünüm, amblemler veya logolar içeren korseler tasarlamıştır. Bunun yanında yine metal müziğin sembollerinden olan kafataslarına ve cehennem ateşi desenlerine yer vermiştir (URL 23) (Şekil 12).

Şekil 12. Maya Hansen'in 2010-11 Sonbahar / Kış koleksiyonunda metal müzik etkileri

(Kaynak: URL 24)

3.Proje Çalışması Kapsamında Metal Müzikten İlham Alınarak Hazırlanan Tasarımlar

Yapılan araştırmada, incelenen her bir tasarımcının metal müzik etkilerini, tasarladıkları koleksiyonlarına farklı bakış açılarıyla ve farklı tekniklerle yansıtmış oldukları görülmektedir. Metal müzik etkilerinin giyim modasına yansımaya farklı bir yorum daha ekleyebilmek adına Murat Tuna ile yapılan proje çalışması* kapsamında hazırlanan koleksiyona; metal müzik gruplarının şarkı sözlerindeki temalar, ilginç sahne kıyafetleri, sahne kostümlerinde kullanılan renkler, kullanılan aksesuarlar, müzik gruplarının albüm kapakları ve afişlerinde kullanılan çeşitli yaratık figürleri ilham kaynağı olmuştur.

Şekil 13. "The Devil Inside Us" adlı kişisel koleksiyon için tasarlanan desenler, Murat Tuna

Metal müzikte önde gelen temalardan biri olan evrene isyan, karanlık, başkaldırı, öfke, kaos gibi konular koleksiyona yansıtılmıştır. Bu doğrultuda yaratık, yılan figürleri, metal müzik

* Murat Tuna (2020), Danışman: Dr.Öğr.Üyesi Meltem Ok "Metal Müzik ve Moda Giyim Tasarımına Etkileri" Proje Çalışması, DEÜ. Güzel Sanatlar Fakültesi, Tekstil ve Moda Tasarımı Bölümü

gruplarının şarkılarının isimlerini taşıyan desenler tasarlanmış ve koleksiyonun ismi “The Devil Inside Us” olarak belirlenmiştir (Şekil 13,14).

Şekil 14. “The Devil Inside Us” adlı kişisel koleksiyon için tasarlanan desenler, Murat Tuna

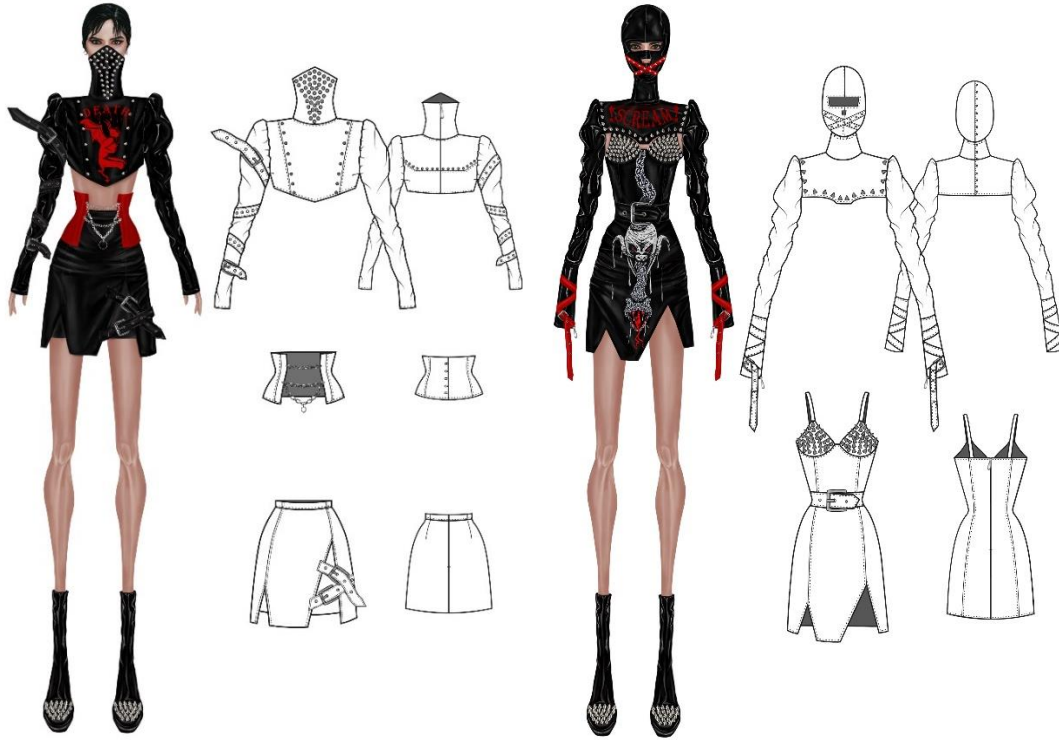
Siyah deri ağırlıklı koleksiyonda yer alan uzun kollu büstiyerler, korseler, elbiseler, şort, etek ve pantolonlar baskı desenleriyle, maskelerle, metal zincirlerle, çıtçılarla, kuşgözü ve metal halkalarla zenginleştirilmiştir.

Birinci tasarım, omuz detaylı uzun kollu bir büstiyer, diz üstünde yırtmaçlı bir elbise ve elbisenin boyun kısmına çıtçıt ile sabitlenmiş çıkarılabilir bir maske olmak üzere 3 parçadan oluşmaktadır. Büstiyerin metal zimba aksesuarlarla bezenmiş, omuzlara sabitlenmiş siyah deriden oluşan parçasının üzerine de metal çivi aksesuarlar yerleştirilmiştir. Omuzdan dirseğe kadar siyah rugan kumaş, dirsekten parmak ucuna kadar ise yine siyah deri kullanılmış ve kırmızı bağcıklarla bağlanmıştır. Burun hizasından başlayan maske boyun kısmında elbiseye çıtçıt yardımı ile sabitlenmiştir (Şekil 15).

Şekil 15. “The Devil Inside Us” adlı kişisel koleksiyon, Murat Tuna, 2020

Önden açık uzun kollu ceket, boyun kısmında zincir ile sabitlenmiş büstiyer, korse ve kısa şort olmak üzere 4 parçadan oluşan ikinci tasarımda ceketin kol uçları metal fermuar, zincir ve zımbalarla bezenmiştir. Büstiyer, göğsün ortasındaki metal halkaya takılan zincir ile boyunda sabitlenen üzeri metal çivi aksesuarlarla kaplanmış bir tasma kolyeye bağlanmıştır. Korsenin ön bedeninde metal müzik sembollerinden etkilenilerek tasarlanmış olan desen yer almaktadır (Şekil 15).

Şekil 16. "The Devil Inside Us" adlı koleksiyon, Murat Tuna, 2020

Üçüncü tasarım, uzun kollu bir bluz, önden açık korse ve yırtmaçlı etek olmak üzere 3 parçadan oluşmaktadır. Bluzun yakası burnu kapatacak uzunluktadır ve metal zımbalarla kaplanmıştır. Ön bedeninde şeytan figürü baskısı yer almaktadır. Kırmızı deri korsenin ön kapa- masında metal zincirler ve halkalar kullanılmıştır (Şekil 16.)

Uzun kollu bir büstiyer, çitçit yardımıyla çıkarılabilir maske ve ince askılı diz üstü yırt- maçlı elbise olmak üzere 3 parçadan oluşan dördüncü tasarımda deri maskenin göz ve burun kısımları açık bırakılmış ve çitçit yardımı ile boyuna sabitlenmiştir. Ön bedeni metal çivi akse- suarlarla bezenmiş elbisenin ön bedenine metal müzikten esinlenilerek tasarlanmış olan yılan ve yaratık figürü yerleştirilmiştir (Şekil 16).

SONUÇ

Rock müziğin daha agresif ve sert ritimlerden oluşan Metal müzik, özünde evrene isyancı barındıran bir müzik çeşididir. Hızlı ritimler, müzik aletinin doğal sesinin değişime uğratılma- sıyla elde edilen distortion gitarlar ve güçlü vokaller kullanılmaktadır. Günümüzde özellikle gençler arasında önemli bir yere sahip olan metal müzik 1970'lerde yaygınlaşmaya başlamıştır.

Led Zeppelin, Black Sabbath, The Move gibi gruplar bu müzik tarzının önde gelen isimleri olmuştur.

Şarkı sözlerinde isyan, başkaldırı, ölüm, karanlık gibi temalar yer almakta ve içerisinde birçok çeşidi barındırmaktadır. Bunlardan bazıları Black Metal, Trash Metal, Extrem Metal, Death Metal, Doom Metal, Epic Doom, Death Doom, Power Metal, Gothic Metal, Yeni Dalga İngiliz Heavy Metal olarak adlandırılmaktadır. Çeşitlere göre şarkı temaları ve hikayeler de değişiklik göstermektedir. Metal müziğin yaratıcı temaları ve kültürü müzik dışında moda, sinema ve sahne sanatları gibi pek çok alanında etkisini göstermiş; sahne performansları, teması, müzik çeşidi, ünlü müzik gruplarıyla sanatçı ve tasarımcılara ilham kaynağı olmayı başarmıştır. Ayrıca ünlü metal müzik gruplarının geniş hayran kitleleri de dinledikleri müziğin tarzını giysilerine yansıtmuşlar ve bu stili sokaklara taşımışlardır. Bu doğrultuda koleksiyon hazırlayan tasarımcılara müziğin ritmi, ruhu, grupların tarzı, şarkıların sözlerinin yanında grupların hayranları da onlara ilham vermiştir. İncelenen **Alexander Wang, Christian Benner, Philipp Plein, Vetements ve Maya Hansen'ın** koleksiyonlarında karamsar ruh halinin ve karanlığın sembolü haline gelmiş siyah rengin hakim olduğu ve kan kırmızısı ile kombinlendiği görülmektedir. Genellikle desenlerin yer aldığı koleksiyonlarda dünyaca ünlü metal müzik gruplarının fotoğraflarının, logolarının, şarkı sözlerinin, sloganların, ölüm temalı görsellerin, özellikle de kurukafa imajının tercih edildiği dikkati çekmiştir. Materyal olarak genellikle deri ve denim kumaşların kullanıldığı, özellikle hayranların tercih ettiği denim ceket, pantolon ve t-shirtlerde ise eskitme yöntemlerinin kullanıldığı, metal çivi, perçin, çıtçıt, zincir gibi metal malzemelerle bezendiği gözlenmiştir. Koleksiyonların defile sunumlarında giysilerin, metal müziğin ruhunda var olan karanlık, ölüm gibi temaların etkisiyle vurgulu bir makyaj ve çeşitli maskelerle desteklendiği görülmüştür.

Müzik yalnızca bir eğlence dinence aracı değil, ayrıca içerisinde kendi dilini geliştirdiği, kendine göre hayata bakış açısı sunan bir iletişim aracı olarak da karşımıza çıkmakta ve bu özelliğiyle kişilerin sosyal, duygusal, düşünsel ve görsel özelliklerine hitap ederek saç, makyaj, giysi ve aksesuarları üzerinde de büyük etki yaratmaktadır.

KAYNAKLAR

- Anđı E.Ç., (2013). Müzik Kavramı ve Türkiye'de Dinlenen Bazı Müzik Türleri *İdil Dergisi* 2.10: 59-81.
- Çerezcioğlu, A. B., (2011). "Küreselleşme Bağlamında Extreme Metal Scene: İzmir Metal Atmosferi", *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Müzik Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir.
- Durmaz, S., (2009). *Müzik Teknolojisi ve Audio Terimler Sözlüğü*, İstanbul: Cinius Yayınları.
- Koca E., Koç F., (2010). Gençlerin Dinledikleri Müzik Türlerinin Giyim Tarzlarına Etkisi, *e-Journal of New World Sciences Academy, Volume: 5, Number: 2, Article Number: 2 C0019*: 37-49
- Roccor, B., (2000). "Heavy Metal: Forces Of Unification And Fragmentation Within A Musical Subculture", *The World of Music, sayı: 42 (1)*: 83-94

- Tsatsishvili V., (2011). Automatic Subgenre Classification Of Heavy Metal Music, *Yüksek Lisans Tezi*, Article, <https://www.researchgate.net/publication/265999699>
- Tsitsos, W., (1999). "Rules Of Rebellion: Slamdancing, Moshing And The American Alternative Scene", *Popular Music*, Vol. 18, No. 3: 397- 414
- Uçan, A., (1997). *Müzik Eğitim Temel Kavramlar, İlkeler, Yaklaşımlar*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Varol T. E., (2012). Rock, Metal Müzik Grupları İçin Albüm Tasarımında Kullanılan Öğelerin İncelenmesi ve Tasarım Uygulamaları, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Grafik Ana Sanat Dalı, Ankara.
- Walser, R. (1993). *Runing with the Devil: Power, Gender and Madness in HeavyMetal Music.-* England: Wesleyan University Press
- Weinstein, D., (2000). *Heavy Metal: Music and Its Culture*, USA: Da Capo Pres.

Dijital Kaynaklar

- URL 1:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Death_metal, Erişim: 10.05.2020
- URL 2:** Nicole Phelp, 2015, <https://www.vogue.com/fashion-shows/fall-2015-ready-to-wear/alexander-wang> Erişim: 22.06.2020
- URL 3:** Tag Archives: Heavy Metal Couture: Music Icons on Corsets, 2012
<https://fashionmayann.wordpress.com/tag/heavy-metal-couture-music-icons-on-corsets/> Erişim: 13.06.2020

Görsel Kaynaklar

- Şekil 1: URL 17:** <https://indianexpress.com/article/entertainment/music/metallicas-new-albumpretty-close-to-being-finished/> Erişim: 13.05.2020
- URL 23:** <https://metalinvader.net/slayer-the-end-is-near-the-band-make-its-exit-with-one-final-tour/> Erişim: 20.02.2020
- Şekil 2: URL 4:** https://www.albawaba.com/mena_voices/iron-maiden-piracy-543125
Erişim: 10.05.2020
- URL 5:** <https://www.loudersound.com/features/the-story-behind-angel-witch-by-angel-witch>
Erişim: 28.04.2020
- Şekil 3: URL 6:** <https://tr.pinterest.com/pin/591941944756817919/> Erişim: 18.05.2020
- URL 7:** <https://metalgodstv.com/paradise-lost-unveil-tracklist-for-medusa-first-song-snippet/>
Erişim: 24.04.2020
- Şekil 4: URL9:** <https://www.dw.com/en/led-zeppelin-wins-stairway-to-heaven-plagiarism-case/a-55168257> Erişim: 09.05.2020
- URL10:** <http://activate.metroactive.com/2018/09/deep-purple-at-the-shoreline-amphitheater/>

Erişim: 12.06.2020

Şekil 5: URL11: <https://www.gazeteduvar.com.tr/kultur-sanat/2017/09/02/glam-rockta-amerikan-opucugu-kiss> Erişim: 18.05.2020

URL12: <https://turkgitar.net/corey-taylor-yeni-slipknot-albumu-icin-tarih-verdi/>

Erişim: 20.06.2020

Şekil 6: URL 13: <https://tr.pinterest.com/pin/22377329378247778/> Erişim: 12.06.2020

URL 14: <http://www.grimskull.no/maritas-blog/christian-benner-custom-iron-maiden-tank-top>

Erişim: 28.05.2020

Şekil 7: URL 15: <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/754663> Erişim: 25.06.2020

URL 16: <https://tr.pinterest.com/pin/436427020120512957/> Erişim: 26.06.2020

Şekil 8: URL 18: <https://fashionista.com/2015/07/alexander-wang-fall-campaign> Erişim: 23.06.2020

Şekil 9: URL 19: <https://tr.pinterest.com/pin/56717276536021420/> Erişim: 25.06.2020

URL 20: <https://www.pinterest.es/pin/515591857325909770/> Erişim: 12.07.2020

Şekil 10: URL 21: <http://world.philipp-plein.com/fr/collection/4808/spring-summer-2020-men-and-women> Erişim: 10.07.2020

Şekil 11: URL 22: <https://www.vogue.com/fashion-shows/fall-2016-ready-to-wear/vetements/slideshow/collection#35> Erişim: 06.07.2020

Şekil 12: URL 24: <http://www.lingerietalk.com/2010/06/14/2011-collections/maya-hansens-heavy-metal-couture-coming-soon-to-a-stadium-near-you.html> Erişim: 15.07.2020

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 225-245

Geliş/Submitted/ Отправлено: 06.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 17.12.2020

Yayımlanma/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47395

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Doç. Dr. Cafer ÖZDEMİR

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkiye
cafer.ozdemir@omu.edu.tr

 ORCID 0000-0002-5794-5828

ÂŞIK EDEBİYATINDA “ATALAR SÖZÜ DESTANI” SÖYLEME GELENEĞİ¹

THE TRADITION OF NARRATING ‘THE EPIC OF ATALAR SÖZÜ’ IN ASHIK
LITERATURE

Öz: Kültürel mirasınin geçmiştin günümüze taşınmasında önemli bir fonksiyon üstlenen atasözleri, kalıplaşmış yapıları ve derin anlamları ile ataların hayata, olaylara ve davranışlara bakış tarzını yansıtır. Günlük konuşma dilinde başvuru alan atasözlerine İslâm öncesi dönemden günümüze edebiyat eserlerinde de yer yer rastlamak mümkündür. Âşık edebiyatında ise bağımsız olarak şiirlerin konusunu teşkil etmiştir. Destan türü içerisinde daha çok öğüt vermek maksadıyla oluşturulan bu şiirler “atalar sözü destanı” olarak adlandırılmaktadır. Âşık edebiyatında en eski ve başarılı örneğini Levnî’de gördüğümüz atalar sözü söyleme geleneği, 18 ve 19. yüzyıllarda artarak devam etmiştir. Bu eserlerin toplumsal yapının bozulduğu dönemlerde artması da tesadüf değildir. Çünkü toplumun sözcüsü olan âşıkların, bireylere atasözleri vasıtası ile ideal davranış kalıpları sunması doğal karşılanmalıdır. Çalışmada atalar sözü amacıyla yazıldığı/söylenildiği tespit edilen on iki destan incelenmiş ve bunlarda yer alan atasözü ve deyimler belirlenmiştir. Tasavvufî konuların öne çıktığı şiirlerin atasözleri bakımından zayıf; Levnî, Mir’âtî, Mevcî ve Refikî gibi âşıkların oldukça başarılı olduğu ve bu şiirlerin “demişler” ana redifi üzerine kurulduğu sonucuna

¹ **Cite as/Atıf:** Özdemir, C. (2020). Âşık Edebiyatında “Atalar Sözü Destanı” Söyleme Geleneği. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 225-245. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47395>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

varılmıştır. Atasözlerinin bu tür ve formda işlenmesi, âşıkların sanatlarında ne kadar başarılı olduklarını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Âşık edebiyatı, atasözü, destan, gelenek, miras.

Abstract: Proverbs, which play an important role in carrying the cultural heritage from the past to the present, reflect the ancestors' perspectives towards life, events and behaviors with their stereotypes and deep meanings. It is possible to come across proverbs, which are used in daily speaking, in literary works from pre-Islamic period to the present day, as well. In Ashik literature, it has been the subject of poems independently. These poems, which were created to give advice within the genre of epic, are called 'The Epic of Atalar Sözü'. The tradition of narrating the epic of Atalar Sözü, the oldest and most successful example of which is available in Levnî in Ashik literature, continued increasingly in the 18th and 19th centuries. It is not a coincidence that these works increase in times of deterioration of the social structure. Because it should be taken natural for the lovers, who are the spokespersons of the society, to present ideal behavioral patterns to individuals through proverbs. In the study, twelve epics that were found to be written / said for the purpose of Atalar Sözü were examined and the proverbs and idioms contained in these epics were determined. It was concluded that poetry in which Sufi subjects stand out is weak in terms of proverbs and the Ashiks such as Levnî, Mir'âtî, Mevcî and Refikî were very successful and these poems were founded on the main redif of "demişler". The processing of proverbs in this type and form shows how successful Ashiks are in their art.

Key Words: Ashik Literature, proverb, epic, tradition, heritage

GİRİŞ

Bir toplumun yıllarca süren deneyimlerinin özlü ve kalıplaşmış ifadeleri şeklinde tanımlanabilecek atasözleri, ait olduğu toplumun zengin dil yapılarıdır ve kültürel mirasın yaşayan önemli bir malzemesidir. İlk söyleyeni zamanla unutulup yıllar içerisinde anonimleşmiş ve belirli kalıplar halinde günümüze kadar gelmiştir. Dilçin'e göre "Atasözleri, beşer cemiyetiyle beraber doğmuş, onunla birlikte oba, boy ve oymak olarak asırlarca göçebe hayatı yaşamış ve nihayet gelişip özleşerek de ulus haline yükselmiş, medenîleşmiş törelerdir." (2000: XVI). Nail Tan'a göre atasözleri milletin ortak hafızasını yansıtan söz varlıklarıdır, duygu ve düşünceleri açıklamak veya güçlendirmek amacıyla kullanılır. Halk felsefesini ve düşüncesini atasözleri ile tanımak mümkündür (2016: 106). Aksoy'a göre sosyoloji, psikoloji, ekonomi, felsefe, tarih, ahlâk, folklor ve eğitim bilim gibi birçok bilim dalını ilgilendiren ve değişik yönlerden inceleme konusu edilmeye değer olan bu ulusal varlıklar, anlatım gücü, deyiş güzelliği ve kavram zenginliği bakımından da dikkate değer dil yapılarıdır (1988: 13).

Bir ulusun sosyal ve kültürel alanda hangi aşamalardan geçtiği, nasıl bir değişim evresi geçirdiği ve bugün hangi durumda olduğu öğrenilmek istenirse, o milletin millî tarihi ve diğer özel varlıkları yanında atasözlerini de muhtelif tabakalara ve sınıflara ayırarak gözden geçirmek gerekir (Dilçin, 2000: XVI). Kültürün bir parçası olan atasözleri, birey ve toplumun varlığını sürdürdürebilmesi için yüzyılların birikimini taşır (Kızıldağ, 2020: 1027). Dolayısıyla atasözleri toplumsal kimliğin aynası konumundadır. Toplumsal belleğin taşıyıcısı olan atasözleri, içeri-

ğinde sahip olduğu zengin dil malzemesi ile kültürel mirasın aktarımı ve toplumun sahip olduğu bilgi birikiminin gelecek kuşaklara öğretiminde etkilidir. Bu açıdan insanın çocukluğundan yaşlılığına kadar her dönemde bu kalıplaşmış sözler ile karşılaşması, atasözlerinin bu işlevlerini yerine getirmesindeki hayati önemi ortaya koymaktadır.

Boratav'a göre atasözleri halk edebiyatının diğer türleri gibi bağımsız olarak söylenebilir. Bu sözler bir sohbet ortamı içinde belli bir vesile ile zikredilmektedir. Atasözleri, çoğu defa günlük hayatın olayları içerisinde hatırlanmaktadır. Bazen bir sanat malzemesi olarak da görülmektedir. Destansı anlatının içerisinde yer alması ve Anadolu âşıklarının hikâyelerinde yer yer atasözlerine benzer kalıplaşmış sözlerin varlığı (1992: 119-123) bu açıklamalara örnek olarak verilebilir. İletişimde mesajın muhataba iletilmesi ve anlamın anlaşılabilirliği ancak sohbet ortamında gerçekleşebilir. Kimi zaman örtük kimi zaman açık bir anlama sahip olması içindeki iletiye odaklanılmasına engel teşkil etmez. Bu açıdan atasözlerinde anlam, yapıdan önce gelmektedir. Âşıkların atasözlerini, destan türü içerisinde bağımsız bir konu olarak ele alması da bu sözlerin işlevsel yönüyle sanat yönünün bir çatı altında birleştirilmesi olarak yorumlanabilir.

Toplumların yetişmekte olan nesillere çeşitli bilgileri ve kültürel unsurları aktarma kaygısı, her alanda olduğu gibi sanat alanında da varlığını hissettirir. Her ne kadar sanatın estetik zevk verme amacının ön planda olduğu söylenebilir de bahsedilen kaygı sanat eserlerinde didaktik niteliği öne çıkarmaktadır. Bu açıdan Âşık tarzı gelenekte var olan destan türünün, uzunluk ve olay eksenli olma gibi başlıca niteliklerinin onu sanat ekseninden bilgi aktarımı eksenine kaydıracağı söylenebilir. Atasözleri gelecek nesillerin eğitiminde vazgeçilmez öğeler olarak görüldüğü ve bireylerin davranışlarına etki edeceği düşünüldüğü için destan türü içerisinde bir araya getirilmiş ve bu minvaldeki ürünler âşıkların sanatsal yeteneğini gösterme alanına dönüşmüştür.

Atasözlerinin yaygın olmasında ve herkesçe bilinmesinde hacmi ve oluşturulma biçimi etkilidir. Kısa olduğu kadar kimi zaman ölçülü kimi zaman uyaklı olmaları onların kalıplaşmalarında ve özlü bir ifade tarzına sahip olmalarında etkili olmuştur. Dolayısıyla bu yapı onların geleceğe aktarımını ve uzun süre yaşamasını sağlamıştır. Genellikle şiir formunda kalıplaşan atasözlerinin muhtevalarında barındırdıkları bilgece anlamlar, bilge âşıkların söz ve sazlarında yeni bir tarzda karşımıza çıkmaktadır. Atasözünün kalıplaşmış formunun bozulmadan belli hece sayıları çerçevesinde ve bir anlam bütünlüğü içerisinde işlenmesi, bir anlamda kalıp ifadelerin yeni bir kalıp ifadeye bürünmesi bağlamında değerlendirilebilir.

1. Âşık Edebiyatı ve Atalar Sözü Destanı

Divanü Lûgatı't-Türk'te "sav" kelimesi "atalar sözü, darb-ı mesel" şeklinde açıklanmaktadır (Atalay, 20103/III: 154). Daha sonra "mesel, darb-mesel, durûb-i emsâl" şeklinde kullanılan ve 14. yüzyıldan itibaren Anadolu'da Oğuz lehçesi ile yazılan eserlerde ve Batı Türkçesinde "atalar sözü" olarak yaygınlaşmıştır (Arslan, 2019: 16).

Edebiyatımızda eski atasözlerini ihtiva eden önemli eserler de mevcuttur. Berlin'de bulunan bir atasözleri kitabı, Kitab-ı Atalar Sözü adlı eser, 16. yüzyılda yazarı belli olmayan manzum ve musavver Durûb-ı Emsâl kitabı, 17. yüzyıla ait bir elyazması ve Turfetü'l-Emsâl bunlardan bazılarıdır. Turfetü'l Emsâl'de Kastamonu çevresinden toplanan 76 atasözü alfabetik olarak sıralanmış ve âyet, hadis, deyim ve atasözleri ile açıklaması verilmiştir. Eserde toplam 128 atasözü ve 60 deyim yer almıştır (Arslan, 2019: 21-28).

Şairlerin birçoğu şiirleri arasında atasözlerini kullanarak fikirlerini güçlendirmişler ve eserlerini süslemişlerdir. 11. yüzyıldan günümüze şairlerin büyük çoğunluğunun atasözlerine yer verdiğini görürüz. Kutadgu Bilig'le başlayan bu cereyan Divan edebiyatında artarak devam etmiştir. Divan edebiyatında şairler ilgili konuda veya uygun bir yerde atasözlerini aruz vezni-

ne büyük bir itina ile tatbik etmişlerdir. Atasözleri özlü ve kalıplaşmış sözler olduğu için mevcut şekliyle vezne sığmayanlar anlamı muhafaza edilmek kaydıyla bazen bir bölümü alınmış veya vezni doldurmak için “meseldir, demişler, getirmişler,” gibi birtakım ilavelerle maksatlarını ifade etmeye çalışmışlardır. Özellikle nasihatnâmelerde atasözlerine sıkça yer verilmiştir. Bunun yanında münferit bazı örneklerde atasözlerinin Türkçe kelimelerinin değiştirilerek orijinal hallerinin bozulduğu da bir gerçektir (Dilçin, 2000: XXI-XXXI). Aksoy’a göre atasözlerinin divanlarda, bilinen yapılarının dışında kullanımları nedeniyle onların atasözü sayılmaları doğru değildir. Bunlar asılları başka türlü olan atasözlerine işaret eden sözler olarak değerlendirilmelidir (Aksoy, 1988/I/24). Oysa saz şairleri şiirlerini heceyle vücuda getirdikleri için atasözlerini bozmadan kullanmışlardır. Divan edebiyatında bu tarzın bir eğilim olduğu dönemde saz şairlerinde bu akım kemalini bulmuştur (Dilçin, 2000: XXXVI).

Destanların tematik tasnifi konusunda kendisinden önce yapılan çalışmaları özetleyerek daha kapsamlı bir tasnif denemesi yapan Özkul Çobanoğlu, atasözleri destanlarını “Toplumsal Genel Ahlâk Felsefesiyle İlgili Destanlar” başlığı altında incelemiştir. Çobanoğlu bunları, “toplumun sosyal normlarını ve onlara dayalı kabul, inanç, pratik ve stero tiplerin konu olarak alındığı atasözlerinin çoğunlukla yapı malzemesi olarak kullanıldığı destanlar” olarak açıklamaktadır. Bunlar genel ahlâk felsefesinin atasözü haline gelmiş kurallarını destan formuna aktarıp topluma öğüt vermekte ve bu kuralların takip edilmesini istemektedir. (2000: 71). Destanları anlatım tutumu açısından değerlendirdiği bölümde ise atalar sözü destanlarını öğüt vermeye yönelik işleyiş bağlamında incelemiştir. Bu destanlar, âşık sözlü kültür ortamında atasözü formunda yaygın olan halk felsefesine ait temaları ve onları içeren deyim ve atasözlerini kullanarak öğüt verme amacı taşıyan anlatım tutumunu içerir (2000: 103). Her iki tasnif şeklinde atasözlerinin öğüt niteliği üzerinde durulmaktadır. Bu durum üzerine ayrıca dikkat çekmek gerekir. Çünkü âşıkların atasözlerinden müteşekkil destanlar vücuda getirmelerinin, yaşadıkları dönemin genel özellikleri ve insan davranışları ile bağlantısının sorgulanması gerekir. Öyle ki bu alanda ilk ve en başarılı örnek olarak gördüğümüz Levnî’nin destanının 18. yüzyıla ait olması ve muhtemelen ondan etkilenerek oluşturulan örneklerin büyük çoğunluğunun 19. yüzyıla ait olması ile Osmanlı Devleti’nde bu yüzyıllarda siyasal ve toplumsal yapıda görülen bozulmalar arasında bağ kurulabilir. Bir toplumda öğüt niteliğindeki eserlerin sayıca artmasının temel nedenlerinden biri de insan davranışlarında meydana gelen bozulmalar ve değişimlerdir. Toplumun kültürü ve ahlâki yapısıyla bağdaşmayan bu davranışların düzeltilmesinin gerekliliği muhtemelen atasözleri destanlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Levnî’nin atalar sözü destanı, bu alanda önemli ve çok bilinen bir örnektir. Kendisinden sonra gelen şairlerin birçoğu onun bu eseri tarzında şiirler yazmışlardır. Levnî’den sonra bu tarz şiirler yazan/söyleyen şairlerin en önemlileri Şikârî, Tâlibî, Mir’atî, Mevcî, Havayî, Hakî, Lutfî, Refikî, Figanî, Yesarî, Dervîşî, dir. Âşıkların şiirleri için Dehri Dilçin’in “Edebiyatımızda Atasözleri” eseri esas alınmıştır. Âşıkların atalar sözü kelimesi ile hem deyimleri hem de atasözlerini karşıladığı düşünülerek şiirlerde her iki unsur da tespit edilmiştir. Daha sonra bunların Türk Dil Kurumu’nun Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde yer alan günümüzdeki karşılıkları veya kelime farklılıkları bulunmuş ve bunlar yay ayrıç işareti içinde belirtilmiştir. Bu kaynakta bulunmayan atasözleri ve deyimler, Ömer Asım Aksoy’un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I-II (ÖAA-I/II) ve Millî Kütüphane Genel Müdürlüğü’nün hazırladığı Türk Atasözleri ve Deyimleri I-II (TAD-I/II) adlı kaynaklarda taranmış ve kısaltmalar yay ayrıçla gösterilmiştir. Bu sözlüklerde yer almayan, fakat atasözü veya deyim olma ihtimali güçlü olan sözler “Karşılığı Olmayanlar” başlığı altında verilmiştir.

2. Atalar Sözü Destanlarının İçeriği

Atalar sözü türünün en dikkat çekici örneğini Levnî vermiştir. Yaşadığı dönemle ilgili kesin bilgilerin bulunmadığı Levnî, atalar sözü destanını tekellüfsüz bir üslûpla, sade ve samimî bir dille vücuda getirmiş, atasözlerini bozmadan ve yerli yerince kullanmıştır (Dilçin, 2000: 3). Dehri Dilçin destanın yedi yüze yakın cönk arasından en doğrusunu aldığını ifade ettiği için biz de bu kaynaktaki eseri esas almayı uygun gördük. Kitapta bu destan "Atalar Sözü Destanı" adıyla başlamaktadır. 29 dörtlükten oluşan bu şiir, 11'li hece veznine sahiptir. Kafiye örgüsü abab/cccb/dddb/eeeb... şeklindedir. Şiir "demişler" redifi üzerine kurulmuştur. Bir atasözü destanının içeriğini yansıtması bağlamında redifin çok isabetli seçildiğini görmekteyiz. Bu redif, atasözlerinin sahip olduğu bilgi ve tecrübelerin atalara ait olduğunu vurgulamakta, dolayısıyla âşık kendi düşüncelerini desteklemek maksadıyla bu sözleri kullandığını hissettirmektedir. Şiirde yoğun olarak emir kipi kullanılmıştır, bu durum şiiri bir nasihatname havasına büründürmüştür. Örneklerden hareketle atalar sözü destanlarının büyük çoğunluğunun insanlara nasihat verme amacıyla ortaya konulduğunu söyleyebiliriz.

Levnî destanının ilk dörtlüğünde "atalar sözü" ifadesine yer vermiş ve bu sözleri tutanların selamete ereceğini belirterek şiiri yazma gerekçesini belirtmiştir. İlk dörtlük şiirin açış kısmıdır ve "Tut atalar sözün kalb-i selim ol" ifadesinden oluşan ilk dizede hem dinleyicilerin nasıl hareket etmesi gerektiğini hem de bunun gerekçesini açıklamıştır. Bu ifadeye benzer bir anlamı âşık on birinci dörtlükte tekrar etmektedir. Ona göre darb-ı mesellerle amel eden kişi kırklara karışacak seviyeye ve olgunluğa erişir. Âşık diğer dörtlüklere geçmeden daha şiirin ikinci dizesinde atasözleri ve deyimleri kullanmaya başlamıştır. Levnî'nin destanında karşımıza çıkan atasözleri ve deyimler şunlardır (Dilçin, 2000: 3-7):

1. Ağır basar yeğni kalkar.
2. Alan da satandan umar. (TAD-I)
3. Aza kanaat et(meyen çoğu bulamaz).
4. Bal tutan parmağını yalar.
5. Bir arzu hezeran dinar (Bir arzuya bir altın feda olsun TAD-I).
6. Bir tepe yıkılır, bir dere dolar.
7. Bugünkü işini yarına koyma.
8. Çarşu-yı dehirde toz kopunca onu gözeten çok takye kapar. (Kurt dumanlı havayı sever.)
9. Deve ahu gibi boynuz ararken iki kulaktan da çıkar. (Deve boynuz ararken kulaktan olmuş.)
10. Deveden büyük fil var.
11. Dipsiz kile, boş anbar.
12. Doğru söz insana batar (acıdır).
13. Eşkin at güre yanına bağlansa o göre göre huyundan alır. (Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan.)
14. Gönülden gönüle yol vardır.
15. Gün doğmadan neler doğar.
16. Güneş balçıkla sıvanmaz.
17. Helâlzâde pazarlık yapar, haramzâde pazar bozar. (Haramzâde pazar bozar, helalzade pazar yapar.)
18. İki canbaz bir ipte oynamaz.
19. İlin kapısını kakarsan il de senin kapını kakar. (Çalma elin kapısını, çalarlar kapını.)
20. İman ile ikrar birdir (İkrarı var, imanı yok, TAD-II).
21. Kendi çalıp kendi oynuyor.
22. Kendi düşen iki gözden bile çıkar (ağlamaz).
23. Kul kula sebeptir (Kul kula sebep, cümleye Allah sebep, TAD-II).
24. Kuyuyu kametince kaz, ayağın kayar. (El için kuyu kazan, evvela kendisi düşer.)
25. Kül kömür ye, namert lokmasın yeme. (Geçme namert köprüsünden, ko aparsın su seni.)
26. Sarp (keskin) sirke kabına (küpüne) zarar.
27. Su aktığı yere (yine) akar.
28. Şaşkın ördek başın kor (bırakır), kıcından dalar.

29. Tuz etmek (hakkını) bilmeyen (kör olur).	35. Zor oyunu bozar.
30. Ucuz satan tizcek satar (Ucuz satan tez satar, TAD-II).	36. Başına kakmak
31. Yalınız (Yalnız) taş dıvar (duvar) olmaz.	37. Dağdan gelip bağdakini kovmak.
32. Yırtıcı kuşun ömrü az olur.	38. Elinden çıkmak.
33. Yar, yıkıldığı gün tozar.	39. Karda yürüyüp izini belli etmemek.
34. Yüğük at yemini artırır.	40. Elini uzatmak.
	41. Yüzüne gülmek.

Karşılığı Olmayanlar

1. Lori kuşu kemik bulsa evvel ölçer, sonra yutar.²
2. İl (yabancı) tiz duyar.
3. Gönül umar.

İkinci destan Âşık Şikârî'ya aittir. Dehri Dilçin âşığın 18-19. yüzyıl arasında yaşadığını kabul etmek gerektiğini söyler. 1863 yılından kalma bir cönkte birkaç destanla birlikte atalar sözü destanına da rastlanılmıştır (2000: 18). Bu destan 21 dörtlükten oluşmaktadır. 11'li hece vezni kullanılmıştır ve kafiye örgüsü abab/cccb/dddb/eeeb...şekindedir. Bu destan da Levnî'nin destanı gibi “demişler” redifi üzerine oluşturulmuştur. Levnî'nin destanın ilk dörtlüğü “tut” fiili ile başlarken Şikârî'nin bu şiiri “dinle” fiili ile başlamaktadır. İlk dörtlük destanın açış dörtlüğüdür. Âşık, gönül âşinası olarak nitelediği dinleyicilerine bu destanı dinleyerek kıssadan hisse almaları gerektiğini söylemekte ve daha sonra amacını belirtmektedir. Câhiller onun muhatabı değildir. Çünkü onlar parayla olsa da, yolda bulsa da bu pendleri/öğütleri almazlar. Şiirde emir kipi ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Levnî'nin destanına göre bu şiir daha sade bir Türkçe ile söylenmiştir. Âşık ilk dörtlükte kullandığı “pend” kelimesini son dörtlükte de tekrar etmektedir. Âşık bütün öğütlerin kendisi için olduğunu, gururlanmadan kendisine kulak vermesini söyler. Kendine güvenen meydana girer ve meydandan kaçmaz. Buradaki meydan âşıklık meydanı ve atasözlerini manzum olarak söyleme sanatıdır. Şikârî'nin bu şiiri oluştururken Levnî'nin şiirinden etkilendiği açıktır. Her iki âşığın şiirinin açış ve kapanış dörtlükleri birbirine benzemektedir. Kapanış dörtlüğünde Şikârî'nin “meydan” kelimesini zikretmesi ve mağrurlanma üzerinde durması bunu ispatlamaktadır. Atalar sözü destanlarında “pend, öğüt, nasihat” kelimelerinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu durum şiirlerin söylenme/yazılma amaçlarına ve içeriklerine uygundur Şikârî'nin destanında kullanıldığı atasözü ve deyimler şunlardır (Dilçin, 2000: 18-20):

² E. Kemal Eyüboğlu'nun hazırladığı “Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler” adlı eserde bu söz, atasözü olarak yer almaktadır. Yazar, Levnî'nin destanında geçen dörtlüğü örnek olarak vermiştir. Bundan sonra karşılığını bulamadığımız örnekler eğer bu eserde yer alırsa, buradaki şekliyle yazılacak ve eser adı E.K.E. kısaltmasıyla gösterilecektir.

1. İki cambaz bir ipte oynamaz.
2. Papaz her dem kete yemez. (Papaz her gün pilav yemez.)
3. Kaderde yazılan yazmaz. (Başa yazılan gelir.)
4. Kanatsız kuş uçmaz.
5. Er olan meydandan kaçmaz. (Yiğit meydana belli olur.)
6. Boş kaşık ağza uymaz.
7. Beş parmak düz (bir) olmaz.
8. Herkesin ettiği yanına kalmaz. (Kimsenin ahı kimsede kalmaz.)
9. Testiyi kıran da mükâfat bekler. (Testiyi kıran da bir, suyu getiren de.)
10. Serçe gücünü aslan bile tutamaz. (Al aslan tutar, güç sıçan tutmaz.)
11. Namaz yolda koymaz. (Namaz adamı yabandan koymaz, TAD-II).
12. Dost dostun postunu yüzer. (Dost gibi görünür, düşman gibi bulunur, TAD-I).
13. Kul kula sebeptir. (Kul kula sebep, cümleye Allah sebep, TAD-II)
14. Yıl harmansız olmaz. (TAD-II)
15. Yüzü ak olsun.
16. Delilsiz cennete (bile) girilmez. (TAD-I)
17. Acından ölmek.
18. Ettiği yanına (kâr) kalmak.
19. Fırsat düşürmek (beklemek).
20. Kapısını tırkaz (kilit) vurmak.
21. Kıssadan hisse (almak)
22. Kulak vermek.
23. Murat almak.
24. Postunu (derisini) yüzmek.
25. Sözünde durmak.
26. Sözünden caymak (dönmek).
27. Yüzüne gülmek.

Karşılığı Olmayanlar:

1. Cahil pendî yolda bulsa almaz.
2. Od olmadan odun yanmaz.
3. Ateş olmazsa çömlük kaynamaz.
4. Tuz ekmek ye, namert lokması yeme.
5. Sözüün arkası ayaz çıkmasın.
6. Herkese sırası Sivaz. (iyi)
7. Er olan sözünü sımaz.
8. Yük ağmayınca taş gurbet gezmez. (Yük ağmayınca taş gurbete düşmez, E.K.E.)
9. Er gözü okka taştan yılmaz.
10. Kıssas kıyamete kalmaz. (E.K.E.)
11. Sıçan üfleyerek ısırır.
12. Buz olmasa ayak kaymaz.
13. Tanrı ne dilerse o olur.

İnceleme konusu yaptığımız üçüncü atalar sözü destanı Tâlibî'ye aittir. Tâlibî'nin seksen yaşına kadar yaşadığı ve 1813'te vefat ettiği söylenmektedir. 12 dörtlükten oluşan destanın da 11'li hece veznini kullanmıştır. Kafiye örgüsü abab/cccb/dddb/eeeb....şekindedir. Bu şiir "demişler" ana redifi ile kurulmuştur. Emir kipinin sıklıkla kullanıldığı bu şiir sade bir Türkçe ile yazılmıştır. Âşık, destanın ilk dörtlüğünde âkiller ve kâmillere vurgu yapmış ve kalıplaşmış sözlerin onlara ait olduğunu ifade etmiştir. Bu dörtlük destanın açış dörtlüğü olarak görülebilir Son dörtlükte "Alana bir çift söz yeter." diyerek hem şiirinin söyleniş gerekçesini hem de atasözlerinden istifade edilmesi gerektiğini vurgulamıştır Tâlibî'nin destanında kullandığı atasözü ve deyimler şunlardır (Dilçin, 2000: 23-24):

1. Akmasa da damlar.
2. Dağdan gelip bağdakini kovmak.
3. Gönül umduğuna küser. (Kişi umduğuna küser.)

4. Kurt ulusundan (büyüğünden) gördüğünü işler. (Kurdun oğlu akıbet kurt olur.)
5. Keçinin çıktığı yere oğlağı çıkar. (Keçi nereye çıkarsa oğlağı da oraya çıkar.)
6. Hezenin görmez, il çöpün gözler. (Kendi gözündeki merteği görmez, elin gözündeki çöpü görür, ÖAA)
7. Şabı kaynatsan şeker olmaz. (Katrani kaynatsan olur mu şeker?)
8. Darıdan baklava olmaz. (Darı unundan baklava, incir ağacından oklava olmaz.)
9. Söyletme kötüyü. (Açtırma kutuyu, söyletme kötüyü.)
10. Sağıra iki kere kamet olmaz. (Sağır için iki kere kamet olmaz.)
11. Alana bir çift söz yeter. (Sözü söyle alana, kulağında kalana.)
12. Gayret imandandır. (TAD-II)
13. Eteğini tutmak.

Karşılığı Olmayanlar:

1. Kurdama (çıban) kokar.
2. (Hırsız) Senden alır, sana satar.
3. Söyledikçe sohbet uzar. (Söyledikçe söz ürer esdikçe toprak ürer, (E.K.E.))
4. Avare yatma da boşa çalış.

Dördüncü destan 19. yüzyıl saz şairlerinden Mir'âtî'ye aittir. Bu destan 43 dörtlükten oluşmaktadır ve 11'li hece vezni ile oluşturulmuştur. abab/cccb/dddb/eeeb... şeklinde kafiye örgüsüne sahiptir. “Dinle” şeklinde emir kipiyle başlayan ve “demişler” ana redifi üzerine kurulan bu şiirin ilk dörtlüklerinde tasavvufî konulara temas edilmiş, sonraki dörtlüklerde çeşitli benzetmelerle sosyal hayata ait birçok nasihate yer verilmiştir. Açış dörtlüğünde eski ataların sözlerinin dinlenilmesi vurgulanmıştır. Sade bir Türkçe ile yazılan şiir bugün dahi kolaylıkla anlaşılabilir bir dile sahiptir. Şiirde tasavvufî konulara sıklıkla değinilmesi âşığın herhangi bir tarikata mensubiyeti olabileceğini düşündürmektedir. Son iki dörtlük kapanış dörtlükleridir. Levnî ve Şikârî'de olduğu gibi atalar sözü söylemenin hüner gösterme meydanı olduğunu ve kendisinin burada söylediği şiir ile bir bayrak diktiğini belirtmiştir. Kendisini imtihan etmek isteyen şairlere de meydan okumuştur. Hüner meydanına onları beklediğini vurgulamıştır. Son dörtlükte kendisine hitap ederek akli varsa bu nasihatleri tutmasını, dünyaya aldanmamasını salık vermektedir. Âşık oldukça başarılı bir destan vücuda getirmişti. Destanda tespit ettiğimiz bazı atasözü ve deyimler şunlardır (Dilçin, 2000: 25-31):

1. Baş başa bağlıdır, baş da padişaha.
2. İl ağzı tutulmaz. (Selin ağzı tutulur, elin ağzı tutulmaz.)
3. Bugünkü işini yarına koyma.
4. İki el bir başa kifayet eder. (İki el bir baş içindir.)
5. Eğri otur, doğru söyle. (Eğri oturup doğru konuşalım.)
6. Boş torbaya kolan gelmez. (Boş torba ile at tutulmaz.)
7. Dikensiz gül olmaz.
8. Yeğınlerle (ulularla) urgan çekişme.
9. Öfke ile kalkan zararlar oturur.
10. Kendi düşen ağlamaz.
11. Ne kebabı yandır, ne şiş dönsün. (Ne şiş yansın ne kebab.)
12. Deli ile devletli bildiğini işler.

13. İl atına (eğreti ata) binen çabuk (tez) iner.
14. Eğreti kaftan tez eskir. (Eğreti kuyruk tez kopar.)
15. Varlıkta darlık yok, yoklukta dirlik. (Varlıkta darlık olmaz.)
16. Gemisin kurtaran kaptan.
17. İri sözle insan dinden, ılı sözle yılan inden çıkar. (Acı/kötü söz insanı dinden çıkarır, tatlı söz insanı inden çıkarır.)
18. El için ağlayan gözden olur.
19. Kızını döğmeyen dizini döver.
20. Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz.
21. Cömertle nekesin harcı birdir.
22. Kalp kazanır, kalbatan yir. (Kalp kazanır, kalbatan gönenir.)
23. Düşenin dostu olmaz.
24. Bir düşman bin dosttan çoktur. (Bin dost az, bir düşman çok.)
25. Eşine/dostuna hayır dilersen başına hayır gelir. (Hayır dile komşuna, hayır gele başına.)
26. Ayağın yorganına göre kösül (uzat).
27. Kötü söyleme eşine, ağı katar aşına.
28. Sevne kul ol, sevmeyenin şahı. (Sevenin kuluyum, sevmeyenin sultanı.)
29. Kakma kapıyı, kakılmasın kapın. (Çalma elin kapısını, çallarlar kapını.)
30. Her koyun kendi bacağından asılır.
31. Dertsiz baş olmaz. (Dertsiz baş terkide gerek.)
32. Yiğidin başından boran, dağ başından duman eksik olmaz. (Dağ başından duman eksik olmaz.)
33. Yüz dinle, bin düşün, bir söz söyle. (Bir söyle, on dinle)
34. Ekmeden biçilmez.
35. Ortalık inekten (öküzden) (başlı başına) buzağı yeğdir.
36. Bülbülü altın kafese koymuşlar, gine vatanını özler ("ah vatanım" demiş).
37. Zaman sana uymazsa sen zamanı uy.
38. Çubuğu yaş iken içmek gerektir. (Ağaç yaş iken eğilir.)
39. Sıbyan küçükten yetişir.
40. Dost düşman kötü günde beraberdir.
41. Beğlerin yanında su getiren ile senek sıyan beraber olur. (15. Yüzyıldaki biçimi "İyilik bilmeyen katında su getirenle senek sıyan birdir." şeklindedir. Günümüzde "Su getiren de bir, testiye kıran da." şeklindedir. (Aksoy, 1988: 21))
42. Hasımın karınca ise mertçe davran. (Düşmanın karınca olsa kendini merdane tut.)
43. İşte saz, söz, işte meydan. (Yiğit meydana belli olur.)
44. Herkese sırası Bağdat görünür. (Herkese kendi yurdu güzel görünür, TAD-II).
45. Yola gelmeyen hakkı kötektir. (Tekdir ile uslanmayan hakkı kötektir, TAD-II).
46. İman ile ikrar birdir. (İkrarı var, imanı yok, TAD-II).
47. Tedbirin takdire uymaz. (Tedbirde kusur eder de takdire bahane bulur, TAD-II).
48. Kişi öz başına düşman. (Kişi ne ederse kendine eder, TAD-II).
49. İyilik bilmeyenden sırtlan yeğ. (İyilik bilmeyen adam, adam sayılmaz TAD-II).
50. Leng eşekle kârıbana katılmak. (Topal eşekle kervana katılmak).
51. Canın ataşe yakmak. (Başını ateşlere yakmak.)
52. Postu kurtarmak.
53. Kulak vermek.
54. Dil almak. (Gönlünü yapmak).
55. Meyan bulunma. (Meyanesi gelmek).

56. Gününü hoş geçirmek. (Günü-nü gün etmek.)	67. Kendini bilmek.
57. El etek öpmek.	68. Nefsine uymak.
58. Yemeden içmeden.	69. Yolunu bağlamak (Yolunu kesmek).
59. Kıyamete kalmak.	70. Ferman dinlememek.
60. Gam çekmek.	71. Elinden yapışmak (Elinden tutmak)
61. Çile çekmek.	72. Postu sermek.
62. Kısmetini tepmek (Kısmetini ayağıyla tepmek.).	73. Akli ermek.
63. Dost kazanmak (Dost edinmek).	74. Boyun vermek.
64. El elden üstündür, (ta arşa kadar).	75. Kendini ateşe atmak.
65. El açmak.	76. Yüksekten uçmak.
66. Gönül vermek.	77. Yan gözle bakmak.
	78. Diline geleni öğütme (Ağızına geleni söylemek.).

Karşılığı Olmayanlar:

1. Sürüye çoban lazım. (Sürü çobansız olmaz. E.K.E.)	5. İrfan sözden belli olur.
2. Kulağa giren söz cana siner.	6. Yoz sığıra saman olmaz. (Yoz sığıra saman dökülmez. E.K.E.)
3. Soysuz kişilerden mürüvvet gelmez.	7. Alan satan belli olsun.
4. Devir döner, devran geçer.	8. Sıbyan küçükten yetişir.
	9. Bir el iki dâman tutmaz. (Bir el iki etek tutulmaz, E.K.E.)

Beşinci destan 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı tahmin edilen Mevcî'ye aittir. 30 dörtlükten oluşan bu destanda yine 11'li hece vezni ve abab/cccb/dddb/eeeb...kafiye örgüsü kullanılmıştır. Sade bir dille söylenen bu destanda temel redif yine "demişler" fiilidir ve sık sık emir kipi kullanılmıştır. Şiirin açış dörtlüğü iki dörtlükten oluşmaktadır. Birinci dörtlükte şiiri irticalen söylediği anlaşılmaktadır. Burada âşıkların kendisini imtihana çektiğini ifade etmektedir. Bu imtihanı ikinci dörtlükte tekrar zikretmiş ve Lem'î ve Hicranî mahlaslı iki âşığın kendisine meydan açtığını, kendisinin de imtihanı kabul ettiğini söylemiştir. Bu tarz destanları âşıkların kendilerine göre oluşturacağını da eklemektedir. Kapanış dörtlüğü yukarıda örneklerde olduğu gibi "gurur" konusuna ayrılmıştır. Âşık, mağrurun düşmanının Allah olduğunu ve gururun sonunun utanma olduğunu belirtir. Herkesin yerini ve konumunu bilmesini ister ve "Er eri meydanda basar." diyerek hem diğer âşıkların kapanış dörtlüğünde olduğu gibi meydan kelimesini kullanır hem de söylediği şiirle övünür Atalar sözü destanları daha çok yazılı olarak oluşturulmakla birlikte Mevcî'nin şiirinden destanın irticalen oluşturulduğunu görmekteyiz. Âşığın bu konuda irticalen uzun bir destan söylemesi, onun gelenekteki başarısını da göstermektedir. Destanda tespit edilen atasözleri ve deyimler şunlardır (Dilçin, 2000: 36-40):

1. Gayret eri ezer, bozar. (Zor oyunu bozar.)	4. Zahmı (yarayı) tabib sarar.
2. Gemisini kurtaran kaptan.	5. Güneş balçıkla sıvanmaz.
3. Allah kulunu nâçar bırakmaz. (Allah kulundan geçmez.)	6. Hakikat acıdır, tatlanmaz. (Hak söz ağıdan acıdır.)

7. Şem'a (mum) dibine ışık vermez.
8. Az tamah çok ziyan getirir.
9. Davulun sesi uzaktan yürekler yakar (hoş gelir.).
10. Kalın inceline ince üzülür. (Kalın incelene kadar ince süzülür.)
11. Dost ağmanın arar. (Düşenin dostu olmaz, hele bir düş de gör.)
12. Kan su ile yunar. (Kanı kanla yu-mazlar, kanı suyla yurlar.)
13. Kuru yanında yaş her zaman yanmaz.
14. İsa için Musa kınanmaz. (Hem İsa'yı hem Musa'yı memnun et-mek.)
15. Kuru yanında yaş yanar. (Yaşın arasında kuru da yanar.)
16. İl önünden geç ilmez. (Töreye ay-kırı davranılmaz.)
17. Herkes günahınca (günahına gö-re) yanar. (TAD-II).
18. İlin kapısını kakarsan il de senin kapını kakar. (Çalma elin kapısını, çalarlar kapını.)
19. Eşeğe nakışlı çul giydiren at ol-maz. (Eşeğe altın semer vursalar yine eşektir.)
20. Beşer şaşar.
21. Ne oldum dememeli, ne olacağım demeli.
22. Danışan dağları aşar.
23. Bilsen de bir iş bilene danış.
24. Yazılan bozulmaz. (Alna yazılan başa gelir.)
25. Hasmin (düşmanın) karınca ise de hor görme (bakma).
26. Kimde ne var bilinmez. (Para ile imanın kimde olduğu bilinmez.)
27. Akıl yaşta değil serdedir (başta-dır).
28. Şahin küçük, turna avlar. (Şahin küçüktür, ama koca turnayı ha-vadan indirir.)
29. Er eri meydanda basar. (Yiğit meydanda belli olur.)
30. Kul olmak.
31. Yola düzülme.
32. Yolundan şaşmak. (Yoldan çık-mak.)
33. Belayı davet etmek (Belayı satın almak.)
34. Başını döndürmek.
35. Yol vermek.
36. Önüne gelmek.
37. Boyun eğmek.
38. Duvar çekmek.
39. İmtihana çekmek.
40. Yola düzülme.
41. Yolunda şaşmak. (Yoldan çık-mak.)
42. Fırsat düşürmek (bulmak).
43. Başını (kafasını) taştan taşa çal-mak (çarpmak).
44. (Bir şeye) kulak vermek.

Karşılığı Olmayanlar:

1. Kanaat nefse yulardır. (Kanaat nefsin yulardır. E.K.E.)
2. Dost dostu yan(ı) baştan atar.
3. Şikez doğan çabuk bunar.
4. Kul aldanır, Cenab-ı Hak aldan-maz.
5. Pekmez uman zehir tadar. (E.K.E.)
6. Atan kanlısından sulhun kıl.
7. Minar ezan için.
8. Sonun saymayan kurt aç yatar.

Altıncı destan 19. yüzyıl âşıklarından Havayî'ye aittir. Ankaralı olan âşığın destanı 25 dörtlükten oluşmaktadır. Yine 11'li hece vezni ve abab/cccb/dddb/eeeb... kafiye şeması tercih edilmiştir. Her dörtlüğün sonunda tekrar edilen temel redif "demişler" kelimesidir. Âşık şiirine yine emir kipinde çekimlenen bir fiil ile başlamakta ve şiirin genelinde bu çekimi kullanmaktadır. İlk dörtlük açış dörtlüğüdür. Âşık burada dostlarına destanını dinlemesini söylüyor. İnsanın aklıyla hareket etmesi gerektiğini âkil insanın önceyi ve sonrayı hesap ederek söz söylemesi bağlamında değerlendirmiştir. Kapanış dörtlüğünde şairlerin kendi yetenekleri oranında söz söylediğini, dilin susmasının başın esenlik bulması için şart olduğunu belirtir. Sahte akçe

kimsenin talip olmayacağını belirterek pendini kimsenin dinlemeyeceğini ifade eder. On üçüncü dördlükte atasözü kelimesi yerine “mesel” kelimesini kullanmıştır. Son dördlükte daha fazla söylememesi gerektiğini vurgular ve sözlerinin çok da değerli olmadığını zikrederek mütevazı bir tavır sergiler. Destanında tespit ettiğimiz atasözleri ve deyimler şunlardır (Dilçin, 2000: 44-49):

1. İl ili kâriyçün arar.
2. Yalnızlık ancak Hâlık'a şâyan. (Yalnızlık Allah'a mahsustur.)
3. Heleksiz duvar yapılmaz. (Yalnız taş duvar olmaz.)
4. Baskısız tahtayı ya il atar ya yel atar. (Baskısız tahtayı yel alır, yel almazsa sel alır.)
5. El eli yur (yıkar), iki el yüzü.
6. Şamar tek bir elden çıkar. (Tek elin nesi var, iki elin sesi var.)
7. Ortaklık ineği sat, buzağı al. (Ortaklık öküzden, başlı başına buzağı yeğdir.)
8. Döğüşte yumruk aranmaz. (Kavgada yumruk sayılmaz.)
9. Yerdeki yüze basılmaz.
10. Alçak uçan yüce konar. (Alçak uçan yüce konar, yüce konan alçak uçar.)
11. Acıkan it fırın yıkar. (Aç it fırın duvarını deler.)
12. Aç ile ecelli (eceli gelen) söyleşir.
13. Denize düşen yılana sarılır.
14. İt ağzını kemik tutar.
15. Taş koptuğu (düştüğü) yerde ağırdır.
16. Serinde (başında) kavak yeli esmek.
17. Beyler öper iken dişler. (Isıracak it dişini göstermez.)
18. Avrat boşaması ergene kolay. (Bekâra karı boşaması kolaydır.)
19. İle uyan eşin boşar. (El ağzına bakan, karısını tez boşar.)
20. Aza kanaat et. (Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz.)
21. Herkes kendi çöreğine kül eşer. (Herkes kendi çıkarın bakar, TAD-II).
22. İş işi açar. (TAD-II).
23. Taş taşın söykesidir (Taş taşa baş başa, TAD-II).
24. Ne dünürü küstür ne kızı köstür. (Ne kızı verir, ne dünürü gücendirir, TAD-II)
25. Tavuk (bile) su içerken göğe bakar, (TAD-II).
26. Cenneti (cennetin kapısını) cömertler açar. (TAD-I).
27. Boyun eğmek.
28. Kapıyı açmak.
29. İş tutmak.
30. Bıçak kemiğe dayanmak.
31. Kulak tutmak.
32. Öpüp başına koymak.
33. (Birin) kapısını çalmak.
34. Kapısını çalmak.

Karşılığı Olmayanlar:

1. Âkil insan önünü ve sonunu sayar.
2. Sabah gülen kuşluk ağlar.
3. Dokuzu ver, onu kurtar. (E.K.E.)
4. Bunalan karga buz yutar. (E.K.E.)
5. Kindar olan dindar olmaz. (Kin ile din bir yerde olmaz. E.K.E.)
6. Kavakta mantar bitirmek.
7. Kar yağdığı gün tozar.
8. Çifteli katır bokuna da çifte salar.

Yedinci destan 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı tahmin edilen Hâkî'ye aittir. 14 dördlükten oluşan bu destan 11'li hece vezni ile söylenmiştir. Kafiye örgüsü

abab/cccb/dddb/eeeb... şeklindedir. Tasavvufî öğelere sıklıkla başvuru bu şiirde ana redif yine "demişler" kelimesidir. Tasavvufî nasihatler ağırlıkta olduğu için atalar sözü bakımından fakir bir şiirdir. Âşık kapanış dörtlüğünde şiirde bahsettiği öğütlerin dinlenilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Ayrıca gönül ehli kimselerin katında kendisinin şair olarak bilindiğini eklemektedir. Yedinci dörtlüğünde sözlerinin farklı bir öğüt olduğunu ve dinlenilmesi gerektiğini beyan etmektedir. Destanda geçen atasözleri ve deyimler şunlardır (Dilçin, 2000: 55-56):

1. Asumana direk urulmaz. (Göğe direk, denize kapak olmaz.)	3. Ağır taşı kimse kaldıramaz. (Ağır taş yerinden oynamaz.)
2. Kimde ne var, Huda'ya mahsusdur. (Para ile imanın kimde olduğu bilinmez.)	4. Akıl ermek.
	5. Gönül yıkmak.

Karşılığı Olmayanlar:

1. Çadır direksiz kurulmaz.
2. Kâmillerden kem kelim sâdır olmaz.
3. Kibir eyleyenin hasmı Huda'dır. (Kibrin hasmı Allah'tır. E.K.E.)

Sekizinci destan 19. yüzyıl âşığı Lutfî'ye aittir. 18 dörtlükten oluşan destanında âşık11'li hece vezni ve abab/cccb/dddb/eeeb...kafiye örgüsünü kullanmıştır. Temel redif yine "demişler" ifadesinden oluşmaktadır. Destanın genelinde emir kipinin sıklıkla kullanılması dikkat çekmektedir. Şiirin ilk iki dörtlüğü açış dörtlüğüdür. İlk dörtlükte âşık gönlüne nasihat ederken ikinci dörtlükte meşhur meselleri âşık kıldığını, bunların insanlara yadigâr kalmasını istemektedir. Âşık, şiirin yazılış gerekçesi olarak kendisinden bir iz kalmasını istemektedir. Bu açıdan asıl açış dörtlüğünün ikinci dörtlük olduğu söylenebilir. Şiirin son dörtlüğünde bu dünyanın fâniliğine ve ilâhi aşka ulaşmaya vurgu yapmaktadır. Genel anlamda tasavvufî ve ahlâki öğütler sıklıkla kullanılmıştır. Şiirde geçen atasözleri ve deyimler şunlardır (Dilçin, 2000: 57-59):

1. Âdem sırrı beyan olmaz. (Para ile imanın kimde olduğu bilinmez.)	10. İman ile ikrar birdir. (İkrarı var, imanı yok, TAD-II).
2. Yalan çok sürmez. (Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.)	11. Kendi işini kendi yapan sıkıntı çeker, yorulmaz. (Kendi işini kendi gören kazanır, TAD-II).
3. Her deliğe parmağın (elini) sokma, ya yılan çıkar ya akrep (çıyan).	12. Vatan Bağdat'tan şirindir. (Herkes kendi yurdu güzel görünür, TAD-II).
4. Sona kalan dona kalır.	13. Eri meydan seçer. (Yiğit meydan da belli olur.)
5. İki eşit, birden fazla söyleme. (İki dinle bir söyle.)	14. Her kusurun sonu pişman. (Bin pişman olmak.)
6. Halkı düşürmeye kuyu kazan il-den önce düşer. (El için kuyu kazan, evvela kendisi düşer.)	15. Doğru yoldan azmak. (Yoldan çıkmak)
7. Âşık nişan gerektir. (Âşık nişan, dervişe burhan, TAD-I).	16. İşine gelmek.
8. Dervişe bürhan lazımdır. (Âşık nişan, dervişe burhan, TAD-I).	17. Hor görmek.
9. Alay bozan (Alay bozan toz koparan, TAD-I).	18. Taş atmak.
	19. Zerreye saymak. (Zerresi kalmamak.)

Dokuzuncu destan 19. yüzyıl âşığı olarak kabul edilen Refikî'ye aittir. 88 dörtlükten oluşan destanı abab/cccb/dddb/eeeb...şeklinde kafiye örgüsüne sahiptir. Atasözlerine sıkça yer verilen bu destanda temel redif yine “demişler” kelimesi ile sağlanmıştır. Şiirde 11’li hece vezni kullanılmıştır. Bu türde oluşturulan en uzun destandır. İlk dörtlük açış dörtlüğüdür. Refikî ilk dörtlüğünde dostlarına “acayip destan” olarak nitelediği sözlerini dikkatle dinlemelerini söyler. Söylediği sözleri önceden büyüklerin söylediğini, bunların atalardan kalma olduğunu belirtir. Bu yönüyle atasözleri bir iz bırakabilecek güce sahiptir. İkinci dörtlükte atasözlerine giriş yapmakla birlikte yine “pir” ve “meşhur mesel” sözlerini birlikte kullanarak şiirine geçiş yapmıştır. Son iki dörtlük ise kapanış dörtlüğüdür. Bu dörtlüklerde destanına son verdiğini, şairin kârının bu şiirden başka bir şey olmadığını ifade eder. Şiir hacmine uygun olarak atasözü ve deyim açısından oldukça zengindir (Dilçin, 2000: 60-72):

1. Kepenek altında er yatar.
2. Sağır için on beş ezan okunmaz.
(Sağır için iki kere keramet olmaz.)
3. İte dalanma, çalıyı dolan. (İte dalışmaktan çalıyı dolaşmak yeğdir.)
4. Veresiye şarap içen iki defa (kere) sarhoş olur.
5. Oynamaya gönlü olmayan, yerimiz dar der. (Oynamasını bilmeyen kız ‘yerim dar’ demiş, yerini genişletmişler ‘gerim dar’ demiş.)
6. Parayı veren düdüğü çalar.
7. Caminin mumunu yiyen kedinin gözü kör olur.
8. At bulunur, meydan bulunmaz;
(meydan bulunur, at bulunmaz.)
9. Emanet ata binen tizcek (tez) iner.
10. İlin eli ile yılan tutulur. (El eliyle yılan tut, onu da yalan tut.)
11. Ağz-ı yâran düz gerekir. (Dost acı söyler.)
12. Büyük dağa büyük duman. (Dağ başından duman eksik olmaz.)
13. Minareyi çalan kılıfını hazırlar.
14. Deveyi yardan uçuran bir tutam ottur.
15. Kargaları (bülbulü) altın kafese koymuşlar, “ah vatanım” demiş.
16. Pazarda iğnesin ipliğin satar.
(Çerçi başındakini satar.)
17. Yere bakan, yavaş akandan hazer eyle. (Suyun yavaş akanından, insanın yere bakanından kork.)
18. Elini deliğe uzatma, kiminden çıyan çıkar. (Her deliğe elini sokma, ya yılan çıkar ya çıyan.)
19. Bir post üzre iki aslan oturmaz.
(İki aslan bir posta sığmaz.)
20. Kişi akranından (refikinden) azar.
21. Ağır duran batman döğer. (Ağır taş batman döver.)
22. Baba oğluna bir bağ bağışlamış, oğlan (oğul) babaya (bir salkım) üzüm vermemiş.
23. (Kötü söyleme eşine), ağı katar aşına.
24. Gün bu gün(dür).
25. Allah’a bir can borcumuz var.
26. Uruspunun yüzüne tükürseler yağmur yağar zanneder. (Yüzüne tükürseler yağmur yağıyor sanır.)
27. İki ruhban kiliseyi fesada verir.
28. Sonradan görenle baş gelinmez.
(Sonradan görme, gâvurdan dönme.)
29. Kapan dişini göstermez. (Isırarak it dişini göstermez.)
30. İt sürü, para kazan.
31. Gemisin kurtaran kaptan.
32. Sözü verenden sözü alan uz gerekir. (Söyleyenden dinleyen arif gerek.)
33. Ergen (bekâr) olan âdem sultandır. (Bekârlık sultanlıktır.)
34. Ölmüşün ardından ölen bulunmaz. (Ölenle ölünmez.)

35. Kendi düşen ağlamaz.
37. Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler.
38. Çok gezen bok getirir. (Çok gezen tavuk ayağında pislik getirir.)
39. Kılavuzu karga olanın burnu boktan çıkmaz (kalkmaz).
40. Düşmanın karıncaysa onu da gözetle. (Düşmanın karınca olsa kendini merdane tut.)
41. İtin ölümü yakın gelince cami duvarına siyer. (Eceli gelen köpek cami duvarına siyer.)
42. Dibi görünmedik deryaya dalma. (Dibi görünmeyen sudan geçme.)
43. Her işin başı kafa sağlığı (sağlık).
44. Söz yaş deriye benzer, her tarafa süner. (Söz dediğin yaş deridir, nereye çekersen oraya gider.)
45. Lokma karın doyurmaz, fakat şefafta (şefkat) artırır.
46. Sinek pis değil (küçüktür), ama mide bulandırır.
47. Ağır basar, yeyni (yeğni) çöker (kalkar).
48. Hayla gelen huyla gider. (Haydan gelen huya gider.)
49. Sıpanın oynaması eşeği baştan çıkarır. (Eşeği yoldan çıkararak sıpanın oynaması.)
50. El eli, iki el yüzü yur (yıkır).
51. Gün doğmadan neler doğar.
52. Çok söz ozana yakışır (ozanda yaşar) TAD-I).
53. Acı soğan yemeyenin içi acımaz. (Acı soğan yemedim ki ağzım koksun TAD-I).
54. Eve avrat, başa bağban yakışır. (Evi ev eden avrat, yurdu şen eden devlet TAD-I).
55. Şeytan önce insanın (Şeytan adamın) düşünüyü azdırır, suyunu ısıtmaz, TAD-II)
56. Hain olan korkak olur. (TAD-II).
57. Ana yiğide kalkandır. (Ana yiğidin kalkandır, TAD-I).
36. Söz sözü açar.
58. Evvel eken sonra toplar. (Evvel zahmet çeken sonra rahat eder, TAD-I).
59. Garibin bu âlemde nesi var, ya han, ya külhan. (Garibin yeri ya han, ya külhan, TAD-I).
60. Hıyar parasıyla (akçesiyle) alınan eşeğin ölümü sudan (olur).
61. Çeşme akarken seneği doldurmak. (Su akarken testiye doldur.)
62. Sefa sürmek.
63. Ettiğini bulmak.
64. Sözünden dönmek.
65. Bel bağlamak.
66. Suyu götürüp susuz getirmek.
67. Su üstüne sarı saman koymak. (Saman altından su yürütmek.)
68. Kulak vermek.
69. Murada ermek.
70. Hıfzül-lisan kötü olmaz. (Diline sağlam olmak.)
71. Fırsat bulmak.
72. Ettiğini bulmak.
73. Bel bağlamak.
74. Vadesi yetişmek (gelmek).
75. Söz açmak.
76. Söz sözü açmak.
77. Can sıkılmak.
78. Fırsat vermek.
79. Yüzüne duramamak.
80. Hatırı sayılır.
81. Yoldan sapmak (çıkmak).
82. (Birin veya bir şeyin) kurbanı olmak.
83. Sözünden dönmek
84. Sırasını savmak.
85. Attan inip eşeğe binmek.
86. Aklını başına almak.
87. Bir taşla iki kuş vurmak.
88. Murada ermek
89. Hayra yormak.
90. Başına gelmek.
91. Vadesi yetişmek.
92. Kuyruk sallamak
93. Yangına körükle gitmek.

Karşılığı Olmayanlar:

1. Kalp gözü kapanmak.
2. Yağmur yağar, yarık biter.
3. Küçük dağa küçük söylenir.
4. Yanan harman öşür vermez.
5. Sanatın işleyen düşman. (E.K.E.)
6. Ferman büyük yerden.
7. Balta ile orman bulunur.
8. Börek yendi, sini meydanda.
9. Yüğü üstünden atana elmacı eşeği derler.
10. Yola yoğurt dökmek.
11. Deveyi yeden öğünsün.
12. İt değmiş ayran.
13. Yahni kapan, çomça tutan büyükler yanında kuyruk sallar.
14. Kepazelik gelir geçer.
15. Oklavayı hacat sayan çingânedir.
16. Dadan ile doyan birdir.

Onuncu destan 19. yüzyıl âşığı Figaní'ye aittir. 1815 yılında doğan âşık 1893 yılında vefat etmiştir. 27 dörtlükten oluşan destanda 11'li hece vezni ve ababa/cccb/dddb/eeeb... kafiye örgüsü kullanılmıştır. "Demişler" redifi üzerine kurulan bu destanda tasavvufî ifadelerle rastlanmaktadır. İlk dörtlük açış dörtlüğüdür ve âşık burada erenler pendini dinlemesi için canlara seslenmektedir. Çünkü akıllı olanlar bu söz gibi doğru söz ararlar. Son dörtlük kapanış dörtlüğüdür ve ilk dörtlükte zikrettiği "pend" kelimesini burada yinelemiştir. Âşık söylediği öğütlerin yabana atılmamasını, tutup tutmama konusunda tercihin dinleyicide olduğunu belirtir. Âşığa göre sözü çok uzatmamak gerekir, çünkü faydalı sözler söyleyen kişi fazla konuşmaz, yerinde ve gerektiği kadar söyler. Âşık bu düşüncesini "Südsüz inek durmaz malar." atasözü ile desteklemektedir. Destanda karşımıza çıkan bazı atasözü ve deyimler şunlardır (Dilçin, 2000: 76-80):

1. Gün doğmadan neler doğar.
2. (Alna) yazılan başa gelir.
3. Altın yere düşmekle pul olmaz.
4. Danışan dağları aşmış, danışmayan düz yolda şaşmış.
5. Kimin işi ters giderse muhallebi yerken dişi kırılır. (İyi gitmeyince kişinin işi, muhallebi yerken kırılır dişi.)
6. Karpuz kesmekle yürek soğumaz (hararet sönmez).
7. Kar susuzluk kandırmaz.
8. Malı olmayanın dostu bulunmaz.
9. Aşk ağlatır, dert söyler.
10. Öz ağlarsa göz de ağlar. (Bir göz ağlarsa öbür göz gülmez.)
11. İşleyen demir işlar (pas tutmaz/ışıldar).
12. Bal tutan parmağını yalar.
13. Garip kuşun yuvasını Allah yapar.
14. Korkunun ecele faydası yoktur.
15. Ürmeyi bilmeyen çomar obaya kurt üşürür. (Ürmesini bilemeyen köpek sürüye kurt getirir.)
16. İşin, eşin bilen başmakçı başı. (Aşını, eşini, işini bil.)
17. Kurunun yanında yaş yanar. (Yaşın arasında kuru da yanar.)
18. Muhanet gözündeki merteği görmez, il gözünde çer çöp arar. (Kendi gözündeki merteği görmez, elin gözündeki çöpü görür, ÖAA)
19. Sürüden ayrılan kuzuyu ya kurt kapar ya kuş. (Çobansız koyunu kurt kapar.)
20. Sütsüz inek durmadan malar. (Sütsüz koyun meleyen olur.)
21. Kişi dünyaya bir kere gelir. (TAD-I)
22. Küçük işer, büyük kayar. (Küçük işer, büyük dayanır düşer, TAD-II).
23. Yoğurdu yumrukla yiyen, avucunu yalar. (Yoğurdu yumruğu ile yer, TAD-II).
24. Namert yal yedirse başa kakar. (Namert yaptığı iyiliği başa kakar, TAD-II).
25. Kurttan kuzu doğmaz, kerkezden şahan. (Kurttan kuzu doğmaz, kerkezden şahin, TAD-II).
26. Dünyaya gelmek.
27. Gözünden kaçırmak, (Gözden kaybetmek).

28. Ant içmek.
29. Murat almak.
30. Avucunu yalamak.
31. Zift yutmak (yesin).

32. Nâmerde muhtaç etmek (bırakmak).
33. Çile çekmek.
34. Yabana atmak.

Karşılığı Olmayanlar:

1. Âkil doğru söz arar.
2. Kuş budağa bir kez konar.
3. İşe eş, aşa iş gerekir.
4. Çorak yerde mantar bitmez.
5. Güneş bulut içinde kalmaz.

6. Er düştüğü yerden kalkar. (E.K.E.)
7. Takdire zeval yok, tedbir de gerek.
8. Çunkar uça da toy olmaz. (Çongar uça da toy olmaz. E.K.E.)

On birinci destan Yesarî'ye aittir. Destadaki ifadesinden hareketle 1835 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. 1902 yılında da vefat etmiştir. 19. yüzyıl âşığı olan Yesarî'nin destanı 34 dörtlükten oluşmaktadır. 11'li hece vezni ile söylenen bu şiir, abab/cccb/dddb/eeeb...kafiye örgüsüne sahiptir. "Demişler" redifi üzerine kurulan bu şiirde dinî-tasavvufî öğelere rastlanmaktadır. İlk dörtlük açış dörtlüğüdür ve âşık şiirine nutkunun/öğüdünün dinlenilmesini isteyerek başlar. Nasihat, kıymetini bilen için cevher konumundadır. Âşık ilerleyen dörtlüklerde zikredeceği atalar sözünü burada "büyükler sözü" olarak nitelemiştir. Çünkü onların sözlerini dinleyen her sıkıntının üstesinden gelmektedir. Yesarî, atasözlerinin toplumdaki işlevini göstermesi açısından önemli noktalara dikkat çekmiş ve bir anlamda şiirin söylenme gerekçesini ortaya koymuştur. Son dörtlük kapanış dörtlüğüdür. Âşık burada dinleyene nasihat edileceğini söyler ve son olarak dünyanın fâniliğine vurgu yapar. Tespit edilen atasözleri ve deyimler şunlardır (Dilçin, 2000: 86-90):

1. Kemlik eden kemlik bulur. (İyilik eden iyilik bulur.)
2. Akşamın işini sabaha koyma.
3. Gün doğmadan neler doğar.
4. Deve yerine deve çöker.
5. Kâr eden ar etmez.
6. Densize borçlu olma, durur durur düğünde, bayramda ister. (Dilenciye borçlu olma, ya düğünde ister ya bayramda.)
7. Emek olmadan yemek olmaz.
8. Dibi görünmedik suya çemrenme. (Dibi görünmeyen sudan geçme.)
9. Acı söz er belin büker. (Acı söz insanı dininden çıkarır.)
10. Cami yıkılmış, ama mihrabı yerinde.
11. Kişi ektiğini biçer.
12. Dağda gez, belde gez, insafı koyma (bırakma).
13. Kervan yola çıkınca katarı bir eşek yeder. (Deve büyüktür ama beşini bir eşek yeder.)
14. Bal bal demekle ağız tatlanmaz.
15. Alçak uçan yüce tünar (konar).

16. Katranı kaynatmakla şeker olmaz, her şey cinsi cinsine çeker. (Katrandan olmaz şeker, olsa da cinsine çeker.)
17. İyi iyilik, kötü kötülük eder. (İyilik eden iyilik bulur.)
18. Köpek kapar, katır teper. (Atın tepmezi, itin kapmazı olmaz.)
19. Cahile marifet eylemek, köre elvan tarif etmek gibidir. (Cahile laf anlatmak deveye hendek atlatmaktan güçtür.)
20. Sabırla dut yaprağı kemha olur. (Sabırla koruk helva olur, dut yaprağı atlas.)
21. Sabreden murada erer. (Sabreden derviş, muradına ermiş.)
22. Tekkeyi bekleyen çorbayı içer.
23. Az nesnelere vara vara bol olur. (Damlaya damlaya göl olur.)
24. Yağar eser, yolcu gider. (TAD-II)
25. İt sürü de buçuk (akçe) kazan. (TAD-II)
26. Suyu tasta gör, gemiyi duvarda. (Suyu bardakta, gemiyi duvarda seyretmeli, TAD-II).

27. Konan göçer, devran döner. (Konan göçer, gelen geçer. (TAD-II)
28. Kıssadan hisse almak.
29. Söz dinlemek.
30. Yoldan sapmak (çıkılmak).
31. Ümidini götürmek (kesmek).
32. Ser verip sır vermek.

Karşılığı Olmayanlar:

1. Sır ile sır olmak büyük miraçtır.
2. Köpek yal için yeler. (E.K.E.)
3. Zemmam ölü eti çiğner.

33. Yel gibi.
34. Başına gelmek.
35. Başına kakmak.
36. Kıssadan hisse almak.
37. Ettiğinden çeker (ettiğini bulmak).
38. Yerini tutmak.

4. Şerer cihânı yakar.
5. Her kılıca Zülfikâr denmez.
6. Çorak yere tohum ekmek.

On ikinci destan yaşadığı dönem hakkında bir bilgi bulunmayan Dervişî'ye aittir. Dehri Dilçin onun bu destanının Konya Halkevi Dergisi'nde yayımlandığını belirtir. Nasihat destanı yazan âşıkların büyük çoğunluğunun 19. yüzyılda yaşadığını, Dervişî'nin bu moda uyararak destan yazdığına hükmetmek gerekirse, onun da bu yüzyılda yaşamış olabileceğini belirtir (2000: 104). Destan 12 dörtlükten oluşmaktadır, abab/cccb/dddb/eeeb... kafiye örgüsü ve 11'li hece vezni kullanılmıştır. "Demişler" ana redifinin kullanıldığı bu şiirde diğer atasözleri ve nasihat destanlarında olduğu gibi sade bir dil kullanılmıştır. Âşık açık dörtlüğünde insanın kâmil sözü dinleyerek kâmil olacağını söyler. Bu ifadeden atasözlerinin kâmil sözü olarak algılandığını görmekteyiz. Son dörtlük kapanış dörtlüğü mahiyetinde değildir, daha çok tasavvufi öğütler içermektedir. Yedinci dörtlükte âşık atalar sözü yerine "darb-ı mesel", sekiz ve onuncu dörtlüklerde "mesel" terimlerini kullanmıştır (Dilçin, 2000: 104-105). Destanında geçen atasözleri ve deyimler şunlardır:

1. Çok söyleyen (çok bilen) çok yanılır.
2. İyilik eden iyilik bulur.
3. Kara haber tez duyulur.
4. İvmekle menzil alınmaz, yap yap giden menzil alır. (Acele ile menzil alınmaz.)
5. Alan verir, veren alır. (Veren alır, alan verir, TAD-II).

6. Borç (Veresiye) şarap içen iki kere sarhoş olur.
7. Başına gelmek.
8. Kıssadan hisse bulmak (almak).
9. Ettiğini bulmak.
10. Kulak tutmak.
11. Can vermek.
12. Andına (sözünde) durmak.

Karşılığı Olmayanlar:

1. Kâmil sözü kâmil olur.
2. İyiler dağ aşar, hayırsızlar yolda kalır. (İyiler dağı aşar, hayırsız yolun şaşar. E.K.E.)
3. Akşam olmayınca güneş dulunmaz.

3. Değerlendirme

Atalar sözü destanları içerik açısından incelendiğinde yoğun olarak öğüt ve bilgi vermektedir. Bu nedenle nasihatname olarak da adlandırılabilir. Bu destanlarda âşığın atasözü ve deyimleri baştan sona şiir formunda söyleme niyeti göze çarpar. Dörtlükler kendi içinde bir

anlam bütünlüğüne sahiptir ve destanın genelinde diğer destanlarda karşımıza çıkan bir konu birliği yoktur. Sadece atasözleri ve deyimleri zikretme bağlamında bir bütünlükten söz edilebilir. Bu manada Âşık edebiyatında olayı merkeze alan klasik destan türünün özelliklerini ihtiva etmez. Oysa hacim ve vezin gibi hususlar açısından bir destan örneği teşkil eder. İncelediğimiz on iki destanda dörtlük sayısı 12 ile 88 arasında değişmektedir. Hepsinde 11'li hece vezni ve abab/cccb...kafiye örgüsü benimsenmiştir. İlk dörtlükte iki ve dördüncü, diğer dörtlüklerin son mısralarında tekrarlanan ana redif ise "demişler" kelimesidir. Bu bağlamda gerek muhteva, gerekse şekil açısından bakıldığında Âşık edebiyatında "atalar sözü söyleme" geleneği oluşmuş ve bu gelenek belirli kalıplar çerçevesinde şekillenmiştir. İlk örneğini Levnî'de gördüğümüz bu geleneğin destan türü çerçevesinde Âşık edebiyatında oluşturulduğu, 18 ve 19. yüzyıllarda toplumsal bozulmalara paralel olarak gittikçe yaygınlık kazandığı söylenebilir. Âşık edebiyatında, Klasik edebiyattaki örneklerinin aksine atasözleri ve deyimlerin söylendiği/yazıldığı dönemdeki kalıp şekillerine bağlı kalınarak orijinal halleriyle şiirde kullanılması tespit edilmelerini kolaylaştırmıştır. Atalar sözünün aslına bağlı kalınarak destan formunda kullanımları âşıklar tarafından bir hüner olarak algılanmış ve bu durum destanlarda sıklıkla dile getirilmiştir. Bu alanda oldukça başarılı olmuşlardır.

On iki destanın incelendiği çalışmada toplam 353 dörtlük üzerinde durulmuştur. Yukarıda ifade edilen kaynaklarda karşılığı bulunan 301 atasözü, 137 deyim tespit edilmiştir. Bunun yanında kaynaklarda yer almayan, fakat âşıkların destanda atasözü olarak ifade ettikleri 81 özlü söz de çalışmada zikredilmiştir. Bunların bazıları bilinen atasözleri ve deyimleri çağrışırsa da ileti açısından değerlendirilerek karşılığı olmayan bölümüne alınmıştır. Bunların atasözü olmayıp atasözü gibi kullanılan kalıplaşmış sözler olma ihtimali de göz önüne alınmalıdır. Yapılacak ayrıntılı çalışmalarda bu bölüme alınan sözlerin eski izlerine rastlamak da mümkündür. Şiirlerin hacmine göre değişmekle birlikte atasözü ve deyimlerin sayısı, şiirlerde yer alışı ve bu alandaki mahareti bağlamında Levnî, Mir'âtî, Mevcî ve Refikî oldukça başarılı âşıklardır.

On iki destanda genellikle destan türüne uygun olarak bir veya birkaç dörtlükten oluşan açış ve kapanış dörtlüklerine yer verilmiştir. Hatta bu dörtlüklerde benzer ifadelere rastlanması, âşıkların kendisinden önce yazılan/söylenen destanları bildiği izlenimi vermektedir. Bu destanların büyük çoğunluğu yazılı geleneğe aittir. Fakat Mevcî'nin açış dörtlüklerinde zikrettiği "Bizi imtihana çekti âşıklar", "Bize meydan açtı Lem'î Hicranî" gibi mısralar destanın irticalen söylendiği izlenimi vermektedir. Bu destanların ortak bir yönü de âşıkların açış dörtlüklerinde atalar sözü destanını söyleme amaçlarını belirtmeleridir. Âşıklara göre atasözleri, büyüklerin, kâmillerin, ataların sözleri olduğu için dinlenmeli ve hayata tatbik edilmelidir. Onların nasihatlerinin gereğini yapanlar hayatlarını kolaylaştırırlar.

Tespit edilen atasözü ve deyimlerin çoğunlukla günümüzde yaşaması, bu kalıp ifadelerin söz varlığı içerisinde kolayca değişmediğini göstermektedir. Bu durum onların kalıp yapıları ile açıklanabilir. Destanlarda yer alan bazı deyim ve atasözlerindeki kelimeler değişerek günümüzde bunlar varlığını sürdürmektedir. Âşıkların şiirlerinde kullanılan, fakat günümüzde farklılaşan bazı kelimeler şunlardır: "kösül-/uzat-", "senek/su testisi", "şem'a/mum", "ser/baş", "yeğin/ulu", "kak-/çal-" vs. Yaşam biçiminin değişimi ile birlikte bazı kelimelerin anlam dünyamızdan çıkması nedeniyle bu sözlerde kalıp ifade ve anlam korunarak kısmî değişiklikler de olmuştur. 19. yüzyıl âşığı Figanî'nin destanında yer alan "Ürmeyi bilmeyen çomar obaya kurt üşürür." atasözünde yer alan "oba" kavramı artık kullanılmadığı ve günümüzde bir karşılığı olmadığı için yerine "sürü" kelimesi kullanılarak atasözü "Ürmesini bilemeyen köpek sürüye kurt getirir." biçiminde söylenir olmuştur. Fakat bu istisnaların sınırlı olduğunu söylemeliyiz. Çünkü aradan geçen iki üç yüzyıllık süreç kalıplaşmış sözlerde köklü değişimler için yeterli görünmemektedir.

Dinî-tasavvufi konuların sıklıkla dile getirildiği destanlarda öğüt verme ve öğretme

amacı daha çok öne çıkmaktadır. Bu destanların atasözü ve deyim bakımından oldukça fakir olduğu görülür. Tâlibî, Hakî, Lutfi ve Dervişî'nin destanları buna örnek verilebilir.

Destanlarda yer alan bazı atasözlerinin Divanü Lügâti't-Türk'te yer alan örneklerle kıyaslanması, atasözlerinin 11. yüzyıldan 18 ve 19. yüzyıla ve nihayet günümüze uzanan süreçte değişimlerini takip etme fırsatı vermektedir. Destanlarda yer alan bazı örneklerin Kaşgarlı'nın eserindeki karşılıkları şunlardır: “Beş parmak düz (bir) olmaz. (Beş parmak düz olmaz, DLT/I, 121)”, “Köpek kapar, katır teper. (It ısırılmaz, at tepmez deme, DLT/I, 178)”, “Küçük işer, büyük kayar. (Çocuk su döker, büyüğün bir yanı incinir, DLT/II, 19)”, “Serçe gücünü arslan bile tutmaz. (Al ile arslan tutulur, güç ile bostan oyuğu tutulmaz, DLT/I, 81)”, “Kan su ile yunar. (Kan kanla yunmaz, DLT/III, 157)”, “Boş kaşık ağza uymaz. (Kuru kaşık ağza yaraşmaz, kuru söz kulağa yakışmaz. DLT/I, 383)”, “Oynamaya gönlü olmayan, yerimiz dar der. (Kocakarı oyun bilmez, yerim dar der, DLT/III, 259).

Sözlüklerde ve Kaşgarlı Mahmut'un eserinde karşılığını bulamadığımız atasözü ve deyimlerin âşıkların yaşadıkları bölgelerde kullanılan yöresel sözler olma ihtimali vardır. Bunların büyük çoğunluğu atasözü, bir kısmı deyim özelliği gösterir. Bazıları bu gruba dâhil edilme de kalıplaşmış söz yapısına sahiptir ve bunlar çoğunlukla gündelik hayatın işleyişi ve insan ilişkilerine dair öğüt verici bilgiler içermektedir. Bazı ifadeler ise dinî kaynaklıdır.

Atalar sözü söyleme geleneği konusunda dikkate değer bir eser ortaya çıkaran ve Yarenî mahlasını kullanan Zekai Musa Yaren, “demişler” redifli iki şiir söyledikten sonra 1500 atasözünün her birisine birer dördlük söylediği uzun bir destan oluşturmuştur (Yaren, 2012). Destan, müstakil bir kitap şeklindedir. Burada önce atasözü yazılmış, altına atasözünün kullanıldığı bir dördlük verilmiştir. Bu uzun destan yine geleneğe uygun olarak “demişler” redifi üzerine kurulmuştur.

SONUÇ

Atalar sözü destanları aslında, Türk kültürünün temel dinamiklerini benimseyen, davranış ve olaylara yaklaşım tarzı ile toplumun istediği tarzda davranış sergileyen ideal bireyin özelliklerini ortaya koymaktadır. Âşıkların atasözlerine destan türünde yer vermeleri ve bunların halkla paylaşımı büyük oranda bu amaca hizmet etmektedir. Âşığın muhatap kitlesinin genel özellikleri dikkate alındığında bu destanlar, işlevsel bağlamda önemli fonksiyonları yerine getirmektedir.

Günümüz âşıklarının da bu geleneği yaşatarak Âşık edebiyatının zenginliğini muhafaza etmeleri gerekmektedir. Yazılan benzeri şiirlerle atasözleri ve deyimlerin gelecek kuşaklara aktarımı ve kalıcılıkları sağlanacaktır. Ayrıca bir öğretim malzemesi olarak da kullanılabilir.

Karşılıklarını bulamadığımız kalıplaşmış sözlerin deyimler ve atasözleri sözlüklerine ilave edilmesi, Türkçe'nin söz varlığının zenginliğine katkı sağlayacaktır. Böylelikle hem unutulmaları engellenecek hem de yeniden kullanımına imkân tanınacaktır.

KAYNAKÇA

Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Arslan, M. (2019) *Turfetü'l- Emsâl Açıklamalı Atasözleri Sözlüğü*, Ankara: Grafiker Yayınları.

Boratav, P. N. (1992). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

- Dilçin, D. (2000). *Edebiyatımızda Atasözleri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eyüboğlu, E. K. (1973). *Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*, İstanbul: Doğan Kardeş Matbaacılık.
- Kaşgarlı Mahmut (2013). *Divanü Lûgati't-Türk I*, Çev. Besim Atalay, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kızıldağ, H. (2020). "Atasözlerinin Salgın Hastalık ve Etkilerinden Koruma İşlevi: Covid-19 Salgını ve Türk Atasözleri", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, C.13, S. 31, s. 1025-1039.
- Tan, N. (2016). *Yel Kayadan Ne Aparır?*, Ankara: Kültür Ajans Yayınları.
- Türk Atasözleri ve Deyimleri I-II* (1993). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yaren, Z. M. (2012). *Darb-ı Meselname/Atasözleri Destanı*, Ankara: Özel Matbaası.

Kısaltmalar

ÖAA: Ömer Asım Aksoy

DLT: Divanü Lûgati't-Türk

TAD-I/II: Türk Atasözleri ve Deyimleri I-II

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 246-258

Geliş/Submitted/ Отправлено: 15.09.2020
Kabul/Accepted/ Принимать: 11.12.2020
Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.46374

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Öğr. Gör. Yağmur AKARSU

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gökçeada Meslek Yüksekokulu
Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Türkiye
yagmurakarsu@comu.edu.tr

 ORCID 0000-0002-9277-5019

Doç. Dr. Nur DİLBAZ ALACAĞAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi
Bankacılık ve Finans Bölümü, Türkiye
n_dilbaz@comu.edu.tr

 ORCID 0000-0002-8156-0020

TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN BANKALARIN TÜREV ÜRÜN KULLANIMINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER: DOĞRUSAL MODEL UYGULAMASI*

THE FACTORS AFFECTING DERIVATIVE PRODUCT USE OF BANKS OPERATING
IN TURKEY: LINEAR MODEL APPLICATION

Öz: Türev ürünler hem finansal hem de finansal olmayan kurumlar için başarılı bir risk yönetim aracıdır. Türev ürünler genellikle, çok uluslu şirketler tarafından korunma amacıyla yani finansal riski en aza indirmek için yaygın olarak kullanılmaktadır. Çok uluslu firmalar yerel şirketlerden daha fazla kur riskine maruz kalmaktadır, riskten korunmak onlar için büyük değer taşımaktadır. Bankalar da kredi verirken ve mevduat toplarken karşı karşıya kaldığı riskleri en aza indirmek amacıyla

* No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Yağmur AKARSU

Cite as/Atıf: Akarsu, Y. ve Dilbaz Alacahan, N. (2020). Türkiye'de Faaliyet Gösteren Bankaların Türev Ürün Kullanımını Etkileyen Faktörler: Doğrusal Model Uygulaması. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 246-258. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46374>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

la türev ürün kullanmaktadır. Bu bağlamda türev ürün kullanımını etkileyen faktörlerin ortaya konması son derece önem arz etmektedir. Bu çalışma Türkiye'deki bankaların türev ürün kullanımını etkileyen faktörleri inceleyerek, faktörlerin hangi oranda etkilendiğini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Kullanılan tüm veri setleri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden alınmıştır. Bu çalışmada, kullanılan bağımlı değişken Türk Lirası cinsinden Türev Finansal Aylık Varlıklar ve bağımsız değişkenler Türk Lirası cinsinden Türk parası Mevduatı, TRY/USD Türk Lirası Amerikan Doları kuru, Bankalarca açılan mevduatlara uygulanan faiz arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılmıştır. Çalışma sonucuna göre, değişkenler doğrusal model kullanılarak analiz edilmiş olup aralarındaki ilişki pozitif yönlü bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türev ürün, Risk, Banka, Türkiye.

Abstract: Derivative products are a successful risk management tool for both financial and non-financial institutions. The derivatives are commonly used by multinational companies for the protection that is to minimize financial risk. The multinational companies are more exposed to currency risk than local companies, and hedging is of great value to them. Banks also use derivative products in order to minimize the risks they faced while giving credit and collecting deposits. In this context, it is extremely important to reveal the factors that affect the use of derivatives. This study is carried out in order to determine to what extent the factors affected the use of the derivatives by examining the factors affecting the use of derivatives of banks in Turkey. All data sets used are taken from the Electronic Data Distribution System of Central Bank of the Republic of Turkey. In this study, the relationship between the dependent variable (in Turkish Lira denominated "Derivative Financial Monthly Assets") and independent variables (in Turkish Lira denominated Turkish Lira Deposit, TRY / USD, Turkish Lira, US Dollar rate, interest applied to deposits opened by banks) was analyzed using a linear model, and the relationship between variables was found to be positive.

Key Words: Derivative product, Risk, Bank, Turkey

GİRİŞ

Özellikle son yıllarda meydana gelen finansal sistemlerdeki gelişme ve değişmelerle piyasalarda görülen risk artmaya başlamıştır. Bunun bir diğer nedeni olarak 1973 yılında çöken Bretton Woods sistemi de gösterilebilir. Ayrıca, bu sistemin çökmesiyle birlikte döviz kurlarında meydana gelen dalgalanmalarla piyasalardaki risk daha da artmıştır. Bretton Woods'un çökmesinin ardından faiz oranlarında görülen dalgalanmalar kur riskinin yanı sıra faiz riskini de meydana getirmektedir.

Sermaye piyasalarının karakteristik özelliği olarak görülen risk, zamanla arz ve talepteki farklılıklardan tetiklenmiştir. Bu durum, aynı zamanda faiz oranlarında ve döviz kurlarında dalgalanmalara neden olarak öngörülemezliklere de kapılarını açmıştır. Böylelikle

risk yönetiminin önemi her zamankinden daha fazla artarak türev piyasalarının ortaya çıkmasına ve bu risk sorununun daha az maliyetle çözümüne olanak sağlamıştır.

Türev ürün kullanımına yönelen işletmeler genelde faiz oranı riski ile döviz kuru riskine maruz kalan işletmelerdir. 1985 yılında Smith ve Stultz, 1993 yılında Froot, 1998 yılında Leland, işletmelerin neden türev ürün kullandığına yönelik çeşitli görüşler ortaya atmışlardır. Buradan hareketle işletmelerin türev ürün kullanımları vergi ödemelerini ve finansal maliyetleri azaltması sonucu ile borçlanma faaliyetlerini artırmaktadır. 2002 yılında Graham ve Rogers tarafından ortaya atılan bir başka görüşe göre, yüksek oranda borçlanma kapasitesine sahip olan işletmelerin türev ürün kullanımı ile birlikte faiz ödemelerinin artması sonucu ile vergi ödemelerinin azaltılıp işletme değerinin artması sağlanabilecektir.

İşletmelerin türev ürün kullanması karşılaşılabilecek olası finansal risklerden korunma ve şirket değerinin artmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca, bu durum işletmelerin finansal sıkıntılardan kurtulmasına imkan sağlamakla birlikte işletmelerin iflas etme olasılığının da azalmasına neden olacaktır.

Fon fazlası olan kurumlar/kişiler ile fon ihtiyacı olan kurumlar/kişiler arasında aracılık görevi yapan bankalar, ülkeler açısından oldukça önem arz etmektedir. Finansal varlıklardaki belirsizlikler bankalar tarafından risk oluşturmakta bu durum da ülkelerin olumsuz etkilenmelerine neden olabilmektedir. Bu belirsizlik ortamından kurtulabilmek ve riski minimize etmek adına değeri önceden belirlenen ve nakit akışının kesintiye uğramadan ileri bir tarihte satılmasını sağlayan türev ürünler ortaya çıkmıştır. Bu türev ürünler ayrıca spekülatif amaçlarla da kullanılabilir. İşletmeler sürekli değişen piyasa koşullarında sürekli risk altındadırlar. Bu durum geleceği öngörememelerine ve belirsizlikle birlikte karmaşıklığa neden olmaktadır. Risk yönetimi, verimliliğinin ölçülmesi ve bunun analizi, yurtiçinde ve yurtdışında bütün iş faaliyetlerinin hayatta kalması için çok önemlidir.

Finansal serbestleşme ile faiz oranlarının serbestçe belirlenmesi ve uluslararası pazarlara açılmakla birlikte piyasalardaki belirsizlik ortamı daha da artmıştır. Buradan hareketle bankaların riskleri de artmaktadır. Rekabetin artmasına bağlı olarak uluslararası pazarlarda kendilerine yer edinmeye çalışan şirketler faiz, fiyat ve para gibi risklerle karşı karşıyadırlar. Şirketler varlıklarını devam ettirmek ve en önemli amacı olan kar elde etmek için olası olan bu riskleri ya ortadan kaldırmak ya da en aza indirmek için sistemi çok iyi şekilde yönetmelidir. Bu amaçla şirketler risklerini minimize etmek için türev piyasalarda türev ticaret yapmaktadır.

Finansal hizmetleri sağlayan bankalar çeşitli finansal riskleri de beraberinde taşımaktadırlar. Finansal kurumların karşılaşılabilecek çeşitli riskler vardır. Bunlar (Santomere, 1997:3-4);

- Basit iş uygulamaları ile ortadan kaldırılabilir veya önlenebilecek riskler,
- Diğer katılımcılara aktarılabilir riskler,
- Firma düzeyinde aktif olarak yönetilmesi gereken risklerdir.

İşletmeler sürekli değişen piyasa koşullarında risk altındadırlar. Bu durum geleceği öngörememelerine ve belirsizlikle birlikte karmaşıklığa neden olmaktadır. Risk yönetimi verimliliğinin ölçülmesi ve bunun analizi, yurtiçinde ve yurtdışında bütün iş faaliyetlerinin hayatta

kalması için çok önemlidir.

Türev ürünlerin kullanımı riskten korunma araçları olarak karşımıza çıkmakla birlikte, birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede banka gibi finansal kurumlar tarafından risk azaltma aracı olarak da kullanılmaktadır.

Bankalar, faiz, döviz ve emtia fiyatlarındaki değişiklikler hakkında spekülasyon yaparak türev ürünleri risk aracı olarak kullanabilirler. Bu nedenle ekonomilerdeki belirsizlik ve küresel ekonomik kargaşa zamanlarında, risk yönetiminin işletme yönetimi ve operasyonları için bir kaldıraç olarak rolü daha önemli hale gelmektedir. Türev araçlar, ekonomik ajanların piyasa ve kredi risk durumlarının iyileştirilmesine yardımcı olurlar. Bunun yanı sıra, finansal yenilikleri ve pazardaki gelişmeleri de teşvik etmektedirler.

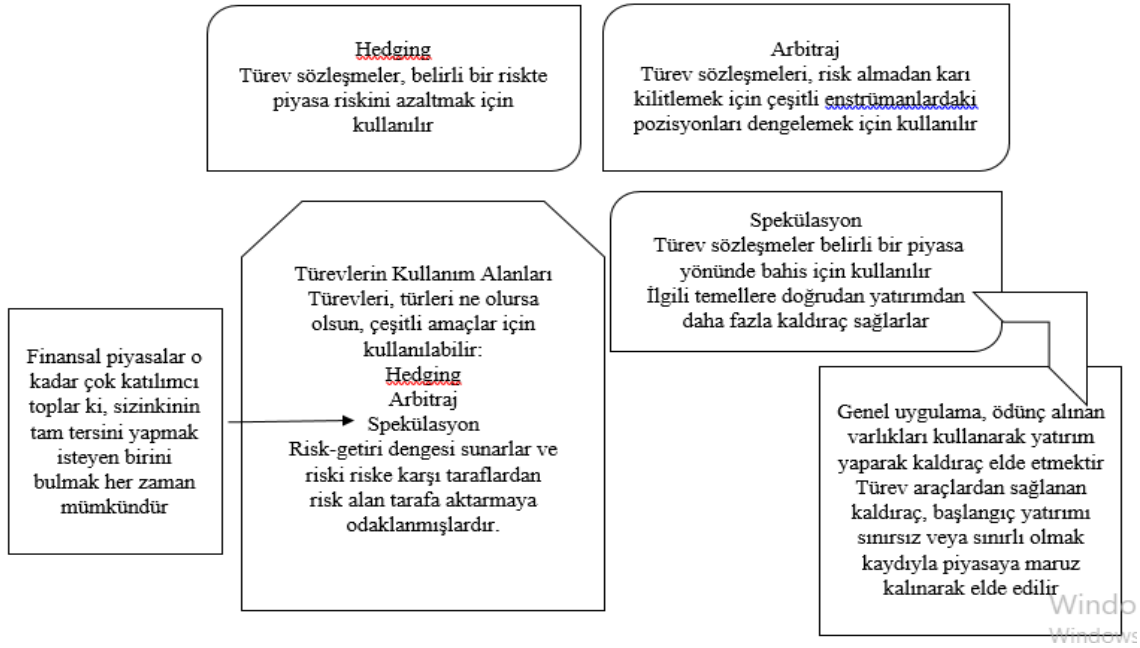
Bankalar türev ürünleri neden kullanır dendiğinde verilecek en iyi cevap, bankaların kredi verirken ve mevduat toplarken karşı karşıya kaldığı risklerini en aza indirme düşüncesi olabilir. Ayrıca, kaynak maliyetlerini düşürmek, nakit sınırını artırmak, oluşması muhtemel piyasalar oluşturmak, borçlanma sınırını artırmak, karlılığı artırmak, dünya piyasalarına girmek, dışa bağımlılığı azaltmak ve alıcı gereksinimlerini karşılamak amacı ile de bankalar türev ürün kullanabilirler.

Türev piyasaların özellikle son yıllarda kullanımı hızla artmaya başlamıştır. Bankalar, ekonomideki olası ya da olası olmayan beklenmedik durumlardan korunmak amacıyla türev piyasalara katılmaya karar verirler. Bunun yanı sıra bankalar, riskten korunma amaçlı kullanmış oldukları türev ürünleri aynı zamanda faiz oranı ve kredi risklerinden korunmak için de kullanabilirler (Infante, 2018: 4).

Tezgaah üstü türev piyasalar, piyasa katılımcılarının riskten korunma ve gelecekteki fiyat hareketlerine pozisyon almak için esnek ve özelleştirilebilir sözleşmelerde işlem yapmalarına olanak sağlamaktadır.

Organizasyonların gereği olarak meydana gelebilecek zararlardan kurtulmak için finansal risk yönetimi gereklidir. Ürünlerini ihraç eden veya hammadde ithal eden firmalar sadece yerel satış yapan ve yerli hammadde kullanan firmalardan daha fazla kur riskine maruz kalmaktadır. Döviz kurundaki oynaklık, bu tür firmaların nakit akışlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu durum, döviz kuru oynaklığı riskini en aza indirecek tedbirleri gerektirmektedir. Önemli olan diğer bir risk türü de finansal risk faiz oranı riskidir. İşletmelerin kısa ve uzun vadeli gereksinimlerini finanse etmek için firmalar borç finansmanın güvenmektedir. Faiz oranları uzun ve kısa vadede dalgalanabilir. Faiz oranlarındaki oynaklık, borçlanmaların maliyetini önemli ölçüde etkileyebilir, böylece şirketin kârlılığını bozabilir. Böyle durumlarda, ekonomideki dalgalanmalardan kurtulmak için faiz riski en aza indirilmeye çalışılmaktadır. (Mahmood&Rehman2010:151).

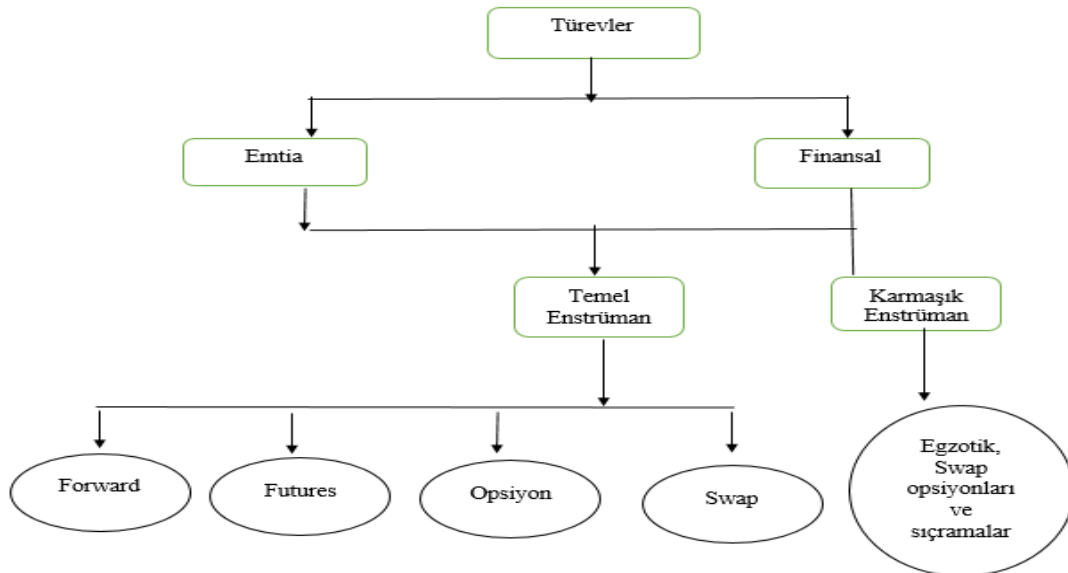
Şekil 1: Türev Kullanımı

Kaynak: Ledure & Demellenne, 2016: 7

Şekil 1'de türevlerin kullanım amaçlarına yönelik bilgi vermektedir. Esas anlamda türevler, riskten korunma, spekülatif ve arbitraj amaçlı kullanılabilirler. Türev ürünler risklere karşı korunmak amacıyla kullanılmasının yanı sıra arbitraj amacı ile de kullanılabilir. Buradan hareketle türev ürün kullanımı, kullanan tarafa gelecekteki faiz, fiyat ve döviz kurlarındaki öngörülemeyen risklere karşı koruma sağlamaktadır.

Şekil 2: Türevlerin Sınıflandırılması

Kaynak: Vashishtha & Kumar, 2010:18.

Şekil 2 türevlerin sınıflandırılmasını göstermektedir. Türevler, Şekil 2'de gösterildiği gibi iki kategoride sınıflandırılabilir: Emtia türevleri ve finansal türevler. Emtia türevleri söz ko-

nusu olduğunda, dayanak varlık buğday, altın, gümüş vb. emtialar olabilirken, dayanak varlıkların finansal türevleri durumunda hisse senetleri, para birimleri, tahviller ve menkul kıymetler taşıyan diğer faiz oranları vb. yalnızca finansal türevlerle sınırlıdır.

Türev aracı olarak karşımıza çıkan Forward sözleşmeleri esas olarak, taraflar arasında gelecekte belirli bir zamanda herhangi bir varlığı satın almak ya da satmak amacıyla yapılan sözleşmelerdir. Forward sözleşmelere bu özelliğinden dolayı vadeli sözleşmelerde diyebiliriz. Bu sözleşmelerde malın teslimi ileriki bir tarihte yapılacak olsa da ödenecek miktar ilk ticaret tarihinde belirlenmektedir. Bu sözleşmeye konu olan alıcı ve satıcı ise, tarafları oluşturmaktadır. Alıcı, yani varlığı belirli bir tarihte belirli bir fiyattan almayı kabul eden taraftır. Satıcı ise, varlığı aynı tarihte aynı fiyattan satmayı kabul eden kişi olarak karşımıza çıkmaktadır. Vadeli işlemlerden bir farkı borsada işlem görememeleridir.

Futures sözleşmeler yani vadeli işlemler, sözleşmeye konu olan varlık borsa yoluyla gelecekte belirli bir tarihte belirli bir fiyattan almak ve ya satmak için kullanılır. Bu sözleşme türü de belli miktarda ve nitelikte olan bir varlığın sözleşmenin yapıldığı tarihte belirlenen bir fiyattan gelecekte satın almak suretiyle tesliminin gerçekleştiği sözleşmelerdir.

Opsiyonlar, bir finansal varlığın gelecekte belirlenen tarihte önceden belirlenmiş bir fiyattan alımını veya satımını ifade eden sözleşme türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Karşılıklı değişim yani takas anlamına gelen swap sözleşmeler ise, maliyetleri azaltmak ayrıca döviz ve faiz oranlarında meydana gelebilecek değişimlere karşı oluşacak risklerden korunmak amacıyla yapılan sözleşmelerdir.

Literatür Taraması

Literatürde türev ürünlerin kullanılmasına yönelik birçok araştırma mevcuttur. Bu araştırmaların bir kısmına aşağıda yer verilmiştir.

Simons (1995), ABD’de faaliyet gösteren bankaların faiz oranı ile türev ürün kullanımını etkileyen faktörleri araştırmıştır. Araştırma sonucuna göre, sermayesi güçlü olan bankaların faiz swaplarını daha çok kullandıkları görülürken sermayesi zayıf olan bankaların ise swap ve futures sözleşmelerini daha fazla kullandıkları görülmüştür.

Hassan ve Khasawneh (2009), ABD’de faaliyet gösteren bankaların makroekonomik değişkenleri üzerinde türev ürün kullanımının etkili olup olmadığını araştırmıştır. Araştırma sonucuna göre, ABD’de faaliyet gösteren bankaların büyüklüğü ile türev ürün kullanımı arasında pozitif bir ilişki olduğuna ulaşılmıştır.

El-Masry (2006), İngiltere’de faaliyet gösteren 401 finans dışı şirketi için türev ürün kullanma nedenlerini belirlemeye yönelik bir anket çalışması yapmıştır. Araştırma sonucuna göre, büyük firmaların orta ve küçük firmalardan daha çok türev kullanma olasılığının, kamu şirketlerinin özel firmalardan daha çok türev kullanma olasılığının yüksek olduğuna ulaşılmıştır.

Shiu ve Moles (2010), Tayvan’da faaliyet gösteren bankaların türev ürün kullanımını hangi faktörlerin etkilediğini araştırmıştır. Araştırma sonucuna göre, faiz ve döviz kuru riskleri ile karşı karşıya kalan bankaların, türev ürünleri daha çok kullandıkları görülmüştür.

Singh ve Kansal (2010), Hindistan’daki faaliyet gösteren iki firmanın borsalardaki oy-

naklığı üzerine etkisini araştırmıştır. 1995-1996 ve 2008-2009 yılları baz alınarak çalışma yapılmıştır. Araştırma sonucuna göre, türev alım satımının volatilitiyi azalttığı görülmüştür.

Anbar ve Alper (2011), Makroekonomik değişkenlerin bankaların türev ürün kullanımları üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Türkiye’de faaliyet gösteren 7 bankanın 1999-2010 yıllarında bilançolarından alınan verilerle tobit regresyon modeli kurulmuştur. Analiz sonucuna göre, karlılığın ve faiz marjının türev ürün kullanımı ile doğrudan ilişkili ve pozitif olduğuna ulaşılmıştır.

Güçver (2015), makroekonomik değişkenlerin çalışmaya konu olan bankaların türev işlem hacimleri üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Araştırmada çoklu regresyon modeli kullanılmış olup, araştırma sonucuna göre, bankaların türev işlem hacmi ile aktif büyüklük ve toplam karlılık arasında pozitif ilişki söz konusu iken; öz sermaye büyüklüğü-karlılığı, aktif karlılığı arasında ters yönlü bir ilişki olduğuna ulaşılmıştır.

Sinha ve Sharma (2016), türev ürün kullanımının Hint Bankaları üzerindeki risk etkilerini araştırmıştır. Araştırmada, 46 Hint bankası için 2013 yılı verileri kullanılarak Tobit modeli ile analiz yapılmıştır. Analiz sonucuna göre, bankalar türev ürünlerini kullandığı zaman döviz kuru riskinde ve uzun vadeli faiz riskinde düşüş olduğuna ulaşılmıştır.

Zakaria (2017), bankalarda risk yönetiminin verimlilik düzeylerini ölçmek amacıyla veri zarflama analizi yapmıştır. Araştırma sonucuna göre, risk yönetimi verimlilik ölçütü, bankacılık risk yönetiminin verimlilik düzeylerinin güçlendirilmesine ve bankacılık işlemlerinde sağlam risk yönetiminin sağlanmasına katkıda bulunarak, türev kullanımının bankacılık risk yönetimi verimliliği üzerindeki etkisinin önemini vurgulamıştır.

Veri Seti ve Ekonometrik Metodoloji

Çalışmada kullanılan tüm veri setlerinin derlenmesi için Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Elektronik Veri dağıtım Sistemi kaynak olarak kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veri seti aşağıda sıralanan serilerden oluşmaktadır.

Para ve banka istatistikleri altında yer alan Türev Finansal Varlıklar Aylık, Sektörel Bilanço, Mevduat Bankaları Kaynağı bankalarca açılan hesaplar olmak üzere Türk Lirası cinsinden Türk parası Mevduat değeri.

TRY/USD Türk Lirası Amerikan Doları kuru: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası gösterge kurları gün kapanış değerleri.

Bankalarca açılan mevduatlara uygulanan faiz: 1 aya kadar vadeli TL üzerinden açılan mevduatlara uygulanan faiz oranlarını içermektedir.

Oynaklık (Volatility); bir kıymetin fiyatındaki değişkenliğin ifadesidir. Çoğunlukla standart sapma ile ölçülür. Yüksek oynaklık artan bir belirsizliğin göstergesidir. Faiz ve dolar kurunda meydana gelen değişimlerin modelde ifade edilmesi amaçlanmıştır. Yukarıda listelenen serilerden Dolar Kuru ve Mevduatlara uygulanan faiz modele dahil edilmeden önce aylık olarak değişkenlik katsayısı hesaplanmıştır. Böylelikle Türk Lirası ve Dolar kurunda meydana gelen değişiklikler ölçü birimlerinden bağımsız olarak modelde volatilitiyi temsil etmek üzere modifiye edilmiştir. Buna göre; Merkez Bankası’ndan elde edilen Türk Lirası/Amerikan Doları

günlük gösterge kurları kullanılarak verilen ay içerisinde kurda meydana gelen değişiklikleri ve dalgalanmaları temsil etmek üzere bu değişken modele dahil edilmeden önce aylık bazda değişkenlik katsayısı hesaplanmıştır. Veri kaynağından haftalık açıklanan bankalarca açılan Türk Lirası mevduatlara uygulanan faiz verisi kullanılarak verilen aylar için değişkenlik katsayısı hesaplanmıştır. Modelde bağımlı değişken üzerinde oynaklığın etkilerine yer verilmesi amacı ile istatistiksel ölçü olarak değişkenlik katsayısı tercih edilmiştir. Farklı birimler ile ölçülen faiz ve döviz kuru için hesaplanan değişkenlik katsayısı değişkenlerin kendi ölçü birimlerinden bağımsız olarak değerlendirilmesine imkan vermesi sebebi ile tercih edilmiştir. Türk lirası faizi ve Dolar kuru değişkenleri kullanılarak ayrı ayrı her bir ay için hesaplanan değişkenlik katsayısı (Standart sapma/ortalama)*100 olarak verilmiştir.

Değişkenlik katsayısı Türk lirası faizi ve Dolar kuru değişkenlerinin ay içinde aldıkları farklı değerlerin dağılımını, değişkenlerin ölçü birimlerinden bağımsız olarak tanımlamak için kullanılmıştır. Bu modifikasyonun ardından modelde yer alan değişkenlerin son hali ile Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1: Modelde Yer Alan Değişkenler

Değişken Kodu	Açıklama
TRV	Para ve banka istatistikleri altında yer alan Türev Finansal Varlıklar Aylık, Sektörel Bilanço, Mevduat Bankaları
MEV	Kaynağı bankalarca açılan hesaplar olmak üzere Türk Lirası cinsinden Türk parası Mevduat.
TL_USD_CV	TRY/USD Türk Lirası Amerikan Doları kuru. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası gösterge kurları gün kapanış değerleri esas alınarak aylık hesaplanan değişkenlik katsayısı
INT_TL_CV	Bankalarca açılan mevduatlara uygulanan faiz: 1 aya kadar vadeli TL üzerinden açılan mevduatlara uygulanan faiz oranları esas alınarak hesaplanan değişkenlik katsayısı

Kaynak: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?/evds>

Tablo 1' de değişkenlerin tanımları ile beraber modelde kullanılan kısaltmalarına yer verilmiştir. Çalışmada kullanılan veri seti kullanılan tüm seriler için 2014 yılının Ocak ayından başlamaktadır ve 2020 senesinin Haziran ayı dahil olacak şekilde sonlanmaktadır. Verilen tarih aralığından her bir değişken için her biri aylık periyotlarda olmak üzere 78 gözlem bulunmaktadır. Serilerde tekrarlayan değer bulunmamaktadır.

Tablo 2: Betimleyici İstatistikler

	TRV	MEV	TL_USD_CV	INT_TL_CV
Gözlem Sayısı	78	78	78	78
Ortalama	TRY 384,203,564.10	TRY 876,980,655.51	1.76	4.42
Standart Hata	TRY 63,935,309.32	TRY 25,831,321.44	0.21	0.26
Medyan	TRY 179,627,000.00	TRY 840,055,260.50	1.23	4.24

Standart Sapma	TRY 564,661,362.84	TRY 228,136,053.79	1.87	2.29
Minimum	TRY 38,080,000.00	TRY 570,456,613.00	0.31	1.33
Maksimum	TRY 4,168,273,000.00	TRY 1,521,704,689.00	10.66	12.81
Basıklık	25.79	0.10	14.37	2.98
Çarpıklık	4.28	0.72	3.64	1.37

Tablo 2’de değişkenler için hesaplanan betimleyici istatistikler verilmiştir. TRV değişken kodu ile verilen türev varlıklar Türk Lirası üzerinden verilmiştir. 78 gözlemin ortalaması 384,203,564.10 Türk Lirası’dır. 2014 Ocak Ayından 2020 Haziran ayına kadar dahil edilen 78 aylık gözlem içerisinde en düşük 38,080,000.00 TL değer alırken, en yüksek 4,168,273,000.00 TL değer almıştır. Türk Lirası cinsinden Türk parası mevduatın aynı dönem içerisinde ortalaması 876,980,655.51 Türk Lirası olarak hesaplanmıştır. En düşük 2014 yılının üçüncü ayında 570,456,613.00 TL değer alırken en yüksek kayıt edilen 1,521,704,689.00 TL mevduat ise 2020 yılının haziran ayında kayıt edilmiş. TL/USD dolar Kuru için aylık olarak hesaplanan değişkenlik katsayısının ortalaması 1.76 iken en düşük 0.31 ve en yüksek 10.66 değerini almıştır. Türk Lirası mevduat faizi için değişkenlik katsayısı ortalaması 4.42 olarak hesaplanmıştır. En düşük 1.33 ve en yüksek 12.81 olmak üzere bu aralıkta değerler alıyor. Dolar kuru ve Türk Lirası mevduat faizinin ay içerisindeki değişimleri göz önüne alındığında 2014 Mart ve 2020 Haziran dönemleri arasında faiz oranının ay içinde dolar kuruna göre daha değişken olduğu söyleyebiliriz.

Veri analizinde uygun görülen lineer ekonometrik modelleri sına yolu ile Türev varlıklar ile Türk Parası cinsinden bankalarca tutulan mevduat, döviz kuru değişkenliği ve mevduat faizi değişkenliği arasındaki ekonomik ilişkiyi en iyi açıklayan eşitliklere ve tahmin yöntemlerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca doğrusal modelin varsayımları ile ilgili olarak; Şans değişkeninin ortalaması sıfır, varyansının sabit (homojen) ve kovaryansları sıfırdır (İşyar 1999: 16). Modellerin spesifikasyonunda Hemoskedastisite varsayımının ihlal edilmemesi hedeflenmiştir. Modelin spesifikasyonunda değişkenlerin modele dahil edilme ve dışlanma durumları da ekonometrik metodoloji takip edilerek uygulanmış ve mukayese edilmiştir.

Yukarıda listelenen yöntemler ile elde edilen sonuçlar, analiz edilen ilişkilerdeki değişkenlere ait veri setine göre, hata teriminin yapısı dikkate alınarak mukayese edilmiştir. Hata teriminin yapısına uygun görülen modeller arasında sapmasız, etkin yeterli ve tutarlı tahminciler elde etmek üzere ekonometrik metodoloji takip edilmiştir. Bu amaç ile yapılan sına ve testler sonucunda ilk aşamada aşağıdaki bulgulara erişilmiştir.

Ampirik Bulgular

Ekonometrik model spesifikasyonlarında farklı metodlar denenerek iterasyon yapılmıştır. Çalışılan modeller ile sonuçlar belirleyicilik katsayısı, genel anlamlılık, açıklama kuvveti ve doğrusal modelin varsayımlarına uygunlukları açısından değerlendirilmiştir. Parametre tahminlerinin istatistiksel olarak anlamlılığı ve iktisadi teoriye ilişkin beklentilere uygunluğu göz önünde bulundurulmuştur.

Özellikleri zaman serileri ile yapılan çalışmalarda sıklıkla karşılaşılan serial koelasyon (otokorelasyon) problemi birbirini izleyen hata payları arasındaki koelasyonun sıfıra eşit olmaması durumudur. Metodolojiye başlangıç bölümünde hata payları arasında ilişki olup olmadığı detaylı biçimde analiz edilecektir. Buna istinaden uygulanan modellerin olası bir noksanlığının giderilmesi için alternatif spesifikasyonların önerilmesi bakımından faydalı olması amaçlanmaktadır.

En basit hali ile bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ve hata paylarının arasındaki ilişkinin incelenmesi için regresyon sabiti (kesme terimi) dahil edilen basit doğrusal regresyon ile araştırmaya başlanmıştır. Durbin Watson testinin uygulanabilmesi için modelde mutlaka regresyon sabitinin (Intercept) yer alması gereklidir. Bu noktada kesme terimi dahil edilen, basit doğrusal regresyon modeli ile, Türk parası Mevduat, TRY/USD Türk Lirası Amerikan Doları kuru Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası gösterge kurları gün kapanış değerleri esas alınarak aylık hesaplanan değişkenlik katsayısı ve 1 aya kadar vadeli TL üzerinden açılan mevduatlara uygulanan faiz oranları esas alınarak hesaplanan değişkenlik katsayısı bağımsız değişkenler olarak Türev varlıklar bağımlı değişkeni üzerine regres edilmiştir.

Sabit terim içeren modelin spesifikasyonu genel notasyon ile aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$TRV = \alpha + \beta_1 * MEV + \beta_2 * TL_USD_CV + \beta_3 * INT_TL_CV + \mu$$

Bağımsız değişkenlerin "0" değer alması doğal olarak beklenmemektedir. Ancak Durbin Watson istatistiğinin hesaplanması ve otokorelasyon probleminin sağlıklı bir biçimde araştırılması için modele dahil edilmiştir. Durbin Watson İstatistiği (DW) model için 1.531 olarak hesaplanmıştır. Gözlemlerin birbirini izleyen değerleri yakın olduğunda DW istatistiği 2'den küçük bir değere sahip olur ve pozitif bir serisel koelasyonun olduğunu ifade eder. Bu durumda En Küçük Kareler Yöntemi (EKK) eğim tahminleri sapmasız ve tutarlı olacaktır. Ancak tahminciler etkin olma özelliklerini kaybedeceklerdir. Güçlü bir koelasyon olmamakla beraber Durbin Watson testi sonuçlarının işaret ettiği pozitif olası serial koelasyon problemini bertaraf etmek ve tahmincilerin olası etkinlik kaybını gidermek amacı ile Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (GEKK) Prosedürü uygulanmıştır. Doğrusal modelin serial koelasyon ve değişen varyans durumlarında uygulanabilecek hale dönüştürülmesi ve dönüştürülmüş modele olağan en küçük kareler yöntemi uygulanması GEKK olarak bilinir (İşyar, 1999: 16).

Genelleştirilmiş En Küçük Kareler yöntemi sonucunda elde edilen parametre tahmincileri Olağan En Küçük Kareler yöntemi ile hesaplanan tahminciler ile mukayese edilmiştir. 2'ye yakın bulunan DW istatistiğinin de işaret ettiği gibi buradaki etkinlik kaybı istatistiksel olarak önemli bulunmamıştır. Bu sınamaların ardından Olağan En Küçük Kareler Yöntemi (OEKK) yöntemi ile elde edilen sonuçların kullanılmasına karar verilmiştir. Bunun yanında genel anlamlılık testi ile devam edilmiştir.

Tablo 3: Varyans Analizi

Kaynak	Serbestlik derecesi	F İstatistiği	Pr > F
Model	1	29.08	<.0000

Tablo 3’te Varyans Analizi Modelin genel anlamlılığı F testi ile olumlu bulunmuştur. Regresyonun anlamlılık testi, bağımsız değişkenler arasında doğrusal bir ilişkinin olup olmadığına karar vermek için kullanılmıştır. Bu amaçla kullanılacak uygun hipotezler genel notasyonu ile aşağıda verilmiştir.

$$H_0: \beta_1 = \beta_2 = \beta_3 = \dots = \beta_j = 0$$

$H_1: \beta_j \neq 0$ en az bir j için

Sıfır hipotezinin reddedilmesi, bağımsız değişkenlerinden en az birinin modelin genel anlamlılığına bir katkısı olduğunu göstermektedir.

Tablo 4: Determinasyon Katsayıları

R-Square	0.54
Adj R-Sq	0.52

Tablo 4’e göre, modelin açıklayıcılık kuvveti %54 olarak hesaplanmıştır. Değişkenler arasında çoklu doğrusal bağıntı durumunda regresyon doğrusuna daha iyi uyum sağlayan tahminler ortaya çıkabilir ve modelin çoklu determinasyon katsayısı gerçekte olduğundan daha yüksek bir değer alabilir. Determinasyon katsayısı çoklu doğrusal bağıntıya işaret etmemektedir.

Tablo 5: Olağan En Küçük Kareler Parametre Tahminleri

Değişken	SD	Parametre	Standart	t Value	Pr > t
		Tahmin	Hata		
Sabit Terim	1	-1005000000.00	182000000	-5.505	<.0001
MEV	1	1.18	0.204	5.767	<.0001
TL_USD_CV	1	133600000	24200000	5.511	<.0001
INT_TL_CV	1	64090000	26600000	2.411	0.018

Tablo 5’te parametre tahminleri ve t testi sonuçları verilmiştir. Parametre tahminleri t-testi sonuçlarına göre her bir parametre istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde sıfırdan farklıdır. Modelin genel anlamlılığı ve tahminler için ayrı ayrı yapılan testler müspet sonuçlar vermiştir.

SONUÇ

Türev ürünler, finansal sistemde oluşabilecek risklere karşı önlem alınabilmesi için ortaya çıkmıştır. Bu ürünler, doğru kullanıldığı takdirde kullanıcılarına ekonomik faydalar sağlamaktadır. Bu bağlamda, riskleri azaltmak ve türev piyasalardaki istatistiklerin kalitesini ve miktarını artırarak şeffaflığı teşvik etmek için yeni kurallar ve düzenlemeler tasarlamaktır. Ayrıca, politika yapıcılar için en büyük zorluk, türev işlemlerin düzgün bir şekilde işlem görmesini ve ihtiyatlı bir şekilde denetlenmesini sağlamaktır. Piyasa katılımcılarının aşırı risk alımını önlemeyi amaçlayan düzenlemeler ve kuralların da oluşması gerekmektedir.

Türev kullanımının artırılması ile birlikte gerekli önlemler alınırsa bankalar daha başarılı hale gelecektir. Ayrıca, türev ürünler hakkında bilgi düzeyinin yeterli olmaması da türev ürünlerin kullanım düzeyinin az olmasına işaret olabilir.

$$TRV = \alpha + \beta_1 * MEV + \beta_2 * TL_USD_CV + \beta_3 * INT_TL_CV + \mu$$

Bu eşitlikle açıklanan bağımlı değişken Türk Lirası cinsinden Türev Finansal Aylık Varlıklar ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişki pozitif yönlüdür. Buna göre bankalarca açılan hesaplar olmak üzere Türk Lirası cinsinden Türk parası Mevduatta gerçekleşen 1 TL artış, Türev finansal varlıklarda 1.18 TL artışa sebep olmaktadır. Bağımsız değişken olarak modele dahil edilen Türk Lirası/Amerikan Doları kuru aylık değişkenlik katsayısında 1 puan artış 133.600.000 TL artışa sebep olmaktadır. Modele dahil edilen 3. bağımsız değişken olan 1 Aya Kadar Vadeli TL Üzerinden Açılan Mevduatlar'a uygulanan faiz oranları esas alınarak hesaplanan değişkenlik katsayısı için 1 puanlık artış ise Türev varlıklarda 64.090.000 TL artışa sebep olmaktadır. Kesme teriminin negatif işaret aldığı görülmektedir. Kesme teriminin negatif işaret alması ekonomik beklentiye uygunluğu bakımından değerlendirilmiştir. Bağımsız değişkenlerin sıfır değer alması gerçekte beklenen bir durum değildir. Ancak hipotetik bir örnek olarak Bankalarca açılan Türk Parası Cinsinden Mevduatın sıfırlanması durumunda Türev varlıkların eksi değer alması ekonomik beklentiye uygun olacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi kesme teriminin modele dahil edilmesindeki birincil amaç modelin genel anlamlılığına olan katkısı ve istatistikî testler için yapılan hesaplamalarda kolaylık sağlamasıdır.

Sonuçlar ele alındığında, Dolar kurunda ay içinde gerçekleşen değişimin bir ölçüsü olarak hesaplanan TL/USD değişkenlik katsayısı karşısında türev varlık miktarındaki değişimin daha duyarlı olduğunu söyleyebiliriz. Türev varlıklara olan talebin faiz ve kur riskine karşılık bir seçenek olarak kullanıldığı literatürde yer verilen araştırmalar ile sabittir. Burada yapılan çalışmada ise bağımlı değişken olan türev varlıklar miktarı üzerinde bu ilişkilerin kuvvetine niceliksel bir açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Anbar, A. ve Alper, D. (2011). "Bankaların Türev Ürün Kullanım Yoğunluğunu Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 77-94.
- El-Masry, A. (2006). "Derivatives use and risk management practices by UK non financial company", *Managerial Finance*, 32(2), 137-159.
- Froot, K. Scharfstein, D. ve Stein, J. (1993). "Risk Management: Coordinating Corporate Investment and Financing Policies", *The Journal of Finance*, 48(5), 629-1658.
- Graham, J. ve Rogers, D. (2002). "Do Firms Hedge in Response to Tax Incentives?", *The Journal of Finance*, 57(2), 815-839.
- Güçver, C. (2015). "Türk Bankacılık Sisteminde Türev Ürün Kullanımı İle Bankaya Özgü Değişkenler ve Makro Ekonomik Değişkenler Arasındaki İlişki", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü Working Paper Series*, WPS NO/ 08 / 2015-10, 1-15.
- Hassan, K. ve Khasawneh, A. (2009). "The Determinants of Derivatives Activities in U.S. Commercial Banks", *Networks Financial Institute, Working Paper Series*, 2009-WP-10, 1-26.
- Infante, L., Piermattei, S., Santion, R. Vve Sorvillo, B. (2018). "Why Do Banks Use Derivatives?"

- An Analysis Of The Italian Banking System”, *Questionidi Economia e Finanza, (Occasional Papers)*, 441,1-39.
- İşyar, Y. (1999). “*Ekonometrik Modeller*” U. Ü. İkt ve İd. Bil. Fak..
- Ledure, G. ve Demelenne, J.B. ,Introductin on Derivative Instrument, *Deloitte, Link’n Learn*,12 May 2016, 1-47.
- Leland, H. (1998). “Agency Costs, Risk Management and Capital Structure”, *The Journal of Finance*, 53(4), 1213-1243.
- Mahmood, M. ve Rehman, K. (2010). “Derivative Usagein Corporate Pakistan: A Qualitative Research of Listed Companies’”, *International Business & Economics Research Journal*, 9(5), 151-158.
- Santomero, A. (1997). “Commercial Bank Risk Management: An Analysis of The process”, *Journal of Financial Services Research*, 12(2), 83-115.
- Shiu, Y. M, S., Peter, M., ve S., Y.C. (2009). “Determinants of Derivative Use and Its Impact on Bank Risk”,*The Fourth Annual Conference on Asia-Pasific Financial Markets*, Seoul, Korea.
- Simons, K. (1995). “Interest Rate Derivatives and Asset-Liability Management by Commercial Banks”, *New England Economic Review*, ss. 17-28.
- Singh, G. ve Kansal, S. (2010). “Impact of Derivative Trading on Stock Market Volatility during Preand Post F&O Period: A Case Study of NSE”, *Management Convergence*, 1(1), 1-90.
- Sinha, P. ve Sharma, S. (2016). “Derivative use and its impact on Systematic Risk of Indian Banks: Evidenceusing Tobit model”, *Munich Personal Repec Archive*, No: 72251, 1-27.
- Smith, C. ve Stultz, R. (1985). “The Determinants of Firms' Hedging Policies’, *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 20(4), 391-405.
- Vashishtha, A. ve Kumar, S. (2010). “Development of Financial Derivatives Market in India- A Case Study”, *International Research Journal of Finance and Economics*, ISSN 1450-2887, 37, 15-29.
- Zakaria, S. (2017). “The Use of Financial Derivatives in Measuring Bank Risk Management Efficiency: A Data Envelopment Analysis Approach”, *Asian Academy of Management Journal*, 22(2), 209–244.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 259-292

Geliş/Submitted/ Отправлено: 19.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 22.12.2020

Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.48435

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Doç. Dr. Fatih ÖZEK

Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye

ozekfatih@gmail.com

ORCID 0000-0002-7766-293X

Bil. Uzm. Neşe YAMANOĞLU

Fırat Üniversitesi

Türkiye

neseeyamanoglu@gmail.com

ORCID 0000-0003-4157-9090

KIRGIZ TÜRKÇESİ İLE TÜRKİYE TÜRKÇESİ ARASINDAKİ KÖKTEŞ YALANCI EŞDEĞER SÖZCÜKLER¹

COGNATE FALSE EQUIVALENT WORDS BETWEEN
TURKEY TURKISH AND KYRGYZ TURKISH

Öz: Türkçenin iki ayrı kolu olan Türkiye Türkçesi ile Kırgız Türkçesi arasında fonolojik, morfolojik, sentaktik ve semantik yönünden bazı farklılıkların olması doğaldır. Ancak bu farklılıklar iki lehçe/dil arasında aktarma faaliyetlerini zorlaştırmış ve yanlış anlamalara neden olmuştur. Bu yanlış anlamaların sonucunda da “yalancı eşdeğerlik” sorunu ortaya çıkmıştır. Çeviri veya aktarmalarda sık karşılaşılan sorunlardan biri olan yalancı eşdeğerlik, kaynak dil ve lehçe ile hedef dil ve lehçe arasındaki aynı kökenden gelen sözcük ve yapıların sesçe tam ya da kısmen benzeşmesi, ancak kavram alanlarının kısmen örtüşmesi veya hiç örtüşmemesi durumudur. Yalancı eşdeğerliğin esasını “aynı kökenden gelme” oluşturur. Bu sebep-

¹ No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Fatih ÖZEK

Cite as/Atıf: Özek, F. ve Yamanoğlu, N. (2020). Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasındaki Kökteş Yalancı Eşdeğer Sözcükler. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 259-292. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.48435>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

le çalışmada, Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki kökteş yalancı eşdeğer sözcükler ele alınmış ve eş sesli yalancı eşdeğer sözcüklere yer verilmemiştir. Elde edilen sonuçlar, sözcük türlerine göre isim ve fiil, anlamca örtüşme durumuna göre yarı ve tam yalancı eşdeğer, ses değeri bakımından ise sesçe farklı ve aynı olanlar gibi alt başlıklarla incelenmiştir. Bu çalışmada her iki lehçenin/dilin yazı dilleri esas alınmaya çalışılmış ve sözcüklerin ağızlardaki kullanımı dikkate alınmamıştır. Ancak lehçelerin ağızlar dikkate alınarak sözvarlığı açısından karşılaştırılması ayrı bir araştırma konusu olmalıdır. Amacımız, lehçeler arası aktarmalarda sık karşılaşılan sorunlardan biri olan yalancı eşdeğerliğin doğru anlaşılmasını sağlamak ve yalancı eşdeğerlikten kaynaklanan sorunların giderilmesine katkıda bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kökteş Yalancı Eşdeğer, Kırgız Türkçesi, Türkiye Türkçesi

Abstract: It is nature that there are some differences in terms of phonological, morphological, syntactic and semantic between Turkish and Kyrgyz Turkish, which are two separate arms of Turkish. However, these differences made the transfer activities between the two dialects / languages difficult and caused misunderstandings. As a result of these misunderstandings, the problem of "false equivalence" has emerged. False equivalence, which is one of the most common problems during translation or quotation, is complete or partial assimilation of originally same words and structures between source language (or dialect) and target language (or dialect) when conceptual fields partially match up each other or don't math up at all. The main reason of false equivalence is paronyms. Because of this reason, cognate false equivalent words between Turkey Turkish and Kyrgyz Turkish are discussed in this study. The results are analysed with bottom booms such as noun and verb by the parts of speech, half false equivalent and false equivalent by meaningfully matching up, phonetically different ones and same ones. In this study, both dialects / languages were tried to be based on writing languages and the use of words in the mouth was not taken into account. But comparing dialects in terms of vocabulary, taking into account mouths, should be a separate research topic. Our aim is to ensure the correct understanding of false equivalence, which is one of the common problems in cross-dialect transfers, and to contribute to the elimination of problems arising from false equivalence.

Key Words: Cognate False Equivalent, Kyrgyz Turkish, Turkey Turkish

0. Giriş

Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte ülkemizde lehçeler/diller arası aktarma faaliyetlerinin ivme kazanması, diğer Türk lehçelerinin/dillerinin söz varlıklarının tanınmasını sağlamıştır. Bu aktarma faaliyetleri sırasında birçok aktarma sorunu ile karşılaşmıştır. Bu sorunların başında gelen yalancı eşdeğerlik, kaynak dil ve lehçe ile hedef dil ve lehçe arasındaki aynı kökenden gelen sözcük ve yapıların sesçe tam ya da kısmen benzeşmesi, ancak kavram alanlarının kısmen örtüşmesi veya hiç örtüşmemesi durumudur. Dolayısıyla bu durum, aktarıcılarının ciddi yanlışlıklar yapmasına neden olabilmektedir.

Bu çalışmada, Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki kökteş yalancı eşdeğer sözcükler üzerinde durulmuştur. Amacımız, lehçeler arası aktarmalarda sık karşılaşılan sorunlardan biri olan yalancı eşdeğerliğin doğru anlaşılmasını sağlamak ve yalancı eşdeğerlikten kaynaklanan sorunların giderilmesine katkıda bulunmaktır.

0.1. Yalancı Eşdeğerlik ve Türleri

Yalancı eşdeğer teriminin daha iyi anlaşılması için önce “eşdeğer” terimini açıklamak gerekir. Asker Resulov “eşdeğer” terimini şöyle tanımlar: “Eş değer (İng. equivalent) sözcüğü, Türkçeye Arapçadan gelen ‘muadil’ kelimesinin karşılığı olup ‘değer yönünden birbirine eşit, denk olan’ demektir” (Resulov, 1995: 916). Bu sebeple, kaynak dil ya da lehçede yer alan herhangi bir göstergenin hedef dil veya lehçede görev, anlam ve değer aynılığı eşdeğerlik olarak kabul edilir (Buran, 2015: 113). Lehçeler/diller arasındaki eşdeğer sözcükler, üç bölümde incelenebilir:

1. Kaynak lehçedeki/ dildeki bir sözcüğe, hedef lehçede bir sözcük eşdeğer olabilir. Bu durumda, “bire bir” eşdeğerlik söz konusudur.

2. Kaynak lehçedeki/ dildeki bir sözcüğe, hedef lehçede birden fazla sözcük eşdeğer olabilir. Bu durumda, “bire çok” eşdeğerlik söz konusudur.

3. Kaynak lehçedeki/ dildeki bir sözcüğe, hedef lehçede hiçbir sözcük eşdeğer olmaya-bilir. Bu durumda, “bire hiç” eşdeğerlik söz konusudur (Uğurlu, 2004: 21-24).

Yalancı eşdeğerlik ise kaynak dil ve lehçe ile hedef dil ve lehçe arasındaki aynı kökenden gelen sözcük ve yapıların sesçe tam ya da kısmen benzeşmesi, ancak kavram alanlarının kısmen örtüşmesi veya hiç örtüşmemesi durumudur.

Asker Resulov, yalancı eşdeğerliği şöyle açıklar: “Sözde eşdeğer görünüp gerçekte eşdeğer olmayan kelimelerdir. Çeviri biliminde ‘yalancı eşdeğer’ terimi ile kaynak dildeki bir kelimeyle, amaç dildeki bir kelimenin köken, yazılış ve söylenişlerinin aynı, anlamlarının ayrı olması durumunu ifade etmektedir (Resulov 1995: 916).

Ahmet Buran ise yalancı eşdeğerlik terimini şöyle tanımlar: “Çeviri ya da aktarmalarda, kaynak dil ve lehçeler ile hedef dil ve lehçeler arasında, ses ve yapı bakımından aynı, ancak kavram alanları, anlamları bakımından farklı olan dilsel göstergelerdir. Bu tür göstergelerin bir bölümü aynı kökenden gelirken bir bölümü de ayrı kökenlerden geldiği halde sesteş olabilirler. Türk lehçeleri arasında anlaşmayı zorlaştıran, metin aktarımında yanlışlıklara sebep olan bu tür yalancı eş değerlerin çok sayıda örneği vardır (Buran, 2015: 338).

Mustafa Uğurlu, yalancı eşdeğerliği “kaynak anlaşma birliğindeki bir kelimenin, ses ve yapı veya sadece ses bakımından aynı olan veya lehçeler arasındaki düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldiği kolayca bilinen, yani benzer şeklinin, hedef lehçede bulunması; ancak bu iki kelimenin kavram alanlarının birbirine eş değer olmaması durumu” şeklinde tanımlar (Uğurlu, 2012: 218).

Mehmet Kara ise yalancı eşdeğerliği, “iki Türk lehçesinde köken ve yazılış bakımından aynı oldukları hâlde, anlamları farklı olan kelimelerin aralarında fark yok zannedilerek eşleştirilmesi” olarak tanımlar (Kara, 2009: 1062).

Türkçede yalancı eşdeğer terimi farklı adlandırmalar ile karşımıza çıkabilmektedir: *yalancı eşdeğer* (Akbaba 2007; Ersoy 2007; Kara 2009; Karadoğan 2004; Uğurlu 2009); *sahte karşılıklar, sözde denkteşler* (Resulov 1994); *aldatıcı kelimeler* (Yıldırım 2005); *eş sesli* (Şavk 2007); *sesteş kelimeler* (İlker 1999); *eş adlı* (Sultanzade 2010) ve *iletişimi zorlaştıran kelimeler* (Özkan 1999). Yalancı eşdeğer unsurlar için kullanılan terimlerden ve yapılan çalışmalardan anlaşıldığı üzere daha çok sözcük düzeyinde anlaşılan yalancı eşdeğerler, ek, ses ve sözcük grupları düzeylerinde de karşımıza çıkabilmektedir (Özeren, 2014: 114).

Bu çalışmada yalancı eşdeğer unsurlar, sözcük düzeyinde ele alınacak; terim olarak daha yaygın olan yalancı eşdeğer terimi kullanılacaktır. Çeviri veya aktarmalarda temel sorunlardan biri olan yalancı eşdeğerliğin bir de terim kargaşası ile daha karışık hâle gelmemesi ve “yalancı eşdeğer” terimi üzerinde bir ortaklık sağlanması görüşünde olduğumuz için bu terimi kullanmayı daha uygun buluyoruz.

Asker Resulov, yalancı eşdeğerleri üç grupta inceler:

1. Eş adlı (homonim, sesteş) sözcükler: Yazılış ve söylenişleri rastlantısal olarak aynıdır, ancak köken ve anlamları farklıdır.
2. Yazılış ve söylenişleri ile beraber kökenleri de aynı olup anlam bakımından farklı olan yalancı eşdeğerler.
3. Yazılış, söyleniş ve köken bakımından aynı olup anlamlarından biri ya da birkaçı örtüşen, diğer anlamları örtüşmeyen sözcükler (Resulov, 1995: 917).

Berdak Yusuf, yalancı eşdeğerleri iki gruba ayırır:

1. Rastlantısal yalancı eşdeğerler.
2. Etimolojik bakımdan birbiriyle bağlı olan yalancı eşdeğerler.

Kökenleri bakımından aynı sözcükten türeyen bu sözcükleri de üçe ayırır:

1. Birbirinden tamamen farklı saltık etimolojik yalancı eşdeğerler.
2. Anlamlarından biri veya birkaçı örtüşen, fakat mana birimlerinden biri veya birkaçı farklı manalarda kullanılan sözcükler.
3. Anlamları birbirine yakın olan yalancı eşdeğerler (Yusuf, 2007: 2084-2085).

Mayramgül Dıykanbayeva ise “Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eşdeğerler” adlı çalışmasında günümüze kadar aktardığı metinlerden tespit ettiği yalancı eşdeğerleri fiiller ve isimler olmak üzere iki başlık şeklinde incelemiş ve yalancı eşdeğerliği şu şekilde tasnif etmiştir:

1. Eş sesli yalancı eşdeğer sözcükler
2. Ses değişimine uğramış yalancı eşdeğer sözcükler
3. Yazım kuralları dolayısıyla yalancı eşdeğer sözcükler (Dıykanbayeva, 2017: 2269-2270)

Görüleceği üzere, yalancı eşdeğerliğin esasını “aynı kökenden gelme” oluşturur. Bu se-

bepile çalışmada, Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki kökteş yalancı eşdeğer sözcükler ele alınmış, sesteseş yalancı eşdeğer sözcüklere yer verilmemiştir.

Yalancı eşdeğer sözcükleri, ses özellikleri dikkate alınmadan, anlamlarının kısmen örtüşmesi veya örtüşmemesi durumuna bağlı olarak da iki grupta incelenebilir:

0.1.1. Yarı Yalancı Eşdeğerler

Aynı kökenden gelen sözcüklerin bazı anlamlarının birbiriyle kısmen örtüştüğü yalancı eşdeğerlerdir. Bunlara “göreceli yalancı eşdeğer” adı veren Asker Resulov, “kökenleri ve anlamlarından biri (genellikle ‘düz anlamı’) örtüşen, fakat anlam birimlerinden biri veya birkaçı değişik anlamlarda kullanılan kelimeler” şeklinde açıklama yapar (Resulov, 1995: 919). Mustafa Uğurlu ise bu tür sözcükleri “kavram alanları tam örtüşmeyenler” veya “kısımlı yalancı eşdeğer” olarak adlandırır (Uğurlu, 2012: 220).

0.1.2. Tam Yalancı Eşdeğerler

Aynı kökenden gelen sözcüklerin anlamlarının birbiriyle hiç örtüşmediği yalancı eşdeğerlerdir. Bunlara, “salt yalancı eşdeğerler”, “kavram alanları hiç örtüşmeyenler, tam yalancı eşdeğer” de denilmektedir (Resulov, 1995: 921; Uğurlu, 2012: 220).

0.2. Yalancı Eşdeğerlerin Oluşma Sebepleri

Eşdeğer unsurlar çeşitli sebeplerle yalancı eşdeğerlere dönüşebilmektedir. Türkçenin lehçeleri arasında yalancı eşdeğerlerin oluşma sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

- Türkçenin tarihî gelişimine bağlı olarak lehçe gruplarına ve bunların alt kollara ayrılması;
- Türk topluluklarının tarihî ve yakın dönemlerde olduğu gibi günümüzde de farklı siyasi birlikler içerisinde yer almaları;
- Çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olmaları ve dolayısıyla dilin gelişimi için önemli olan ortak bir kültürün paylaşılması;
- Farklı dil, din ve kültürlerle ilişki kurulmuş olması;
- Dilin kendi iç gelişmesi;
- Ortak alıntı sözcüklerin farklı kavramlara karşılık kullanılması ve yazı dillerinin bu şekilde oluşturulması;
- Ortak ana dilden gelen bazı sözcüklerin her lehçede yazı diline alınmaması ve bu sözcüklerin konuşma dilinde kalarak temel anlamından farklı kullanılmaya başlanması (Özeren, 2014: 115).

1. İnceleme

1.1. Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasındaki Kökteş Yalancı Eşdeğer Sözcükler²

1.1.1. İsimler

1.1.1.1. Yarı Yalancı Eşdeğerler³

İsim ve isim soylu sözcüklerin Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki yarı yalancı eşdeğerliği oldukça yaygındır:

1.1.1.1.1. Sesçe Farklı Olanlar

aalım “âlim, *ilâhiyatçı*” (KTS - 1) – **âlim** “bilgin” (TS)

acidaar “ejderha; korkunç nesne; *timsah*” (KTS - 4) – **ejderha** “türlü biçimlerde tasarlanan korkunç bir masal canavarı” (TS)

açuu “acı, *eşşi*; yakıcı, *aşındırıcı*, ağrı veren; *hiddet*, *öfke*” (KTS - 6) – **acı** “bazı maddelerin dilde bıraktığı yakıcı duyu, tatlı karşıtı; ölüm, yangın, deprem vb. olayların yarattığı üzüntü, keder; *çarpıcı göz alıcı (renk)*; *keskin, hoşşa gitmeyen, şiddetli; kırıcı, üzücü, incitici, dokunaklı, kötü*” (TS)

akça “sikke, para; *maliye*” (KTS - 11) – **akçe** “küçük gümüş para, her tür madenî para, akça” (TS)

akiret “öteki dünya, ahiret; *kefen*” (KTS - 14) – **ahiret** “dinî inanışa göre, insanın öldükten sonra dirilip sonsuza dek kalacağı ve Tanrı'ya hesap vereceği yer, öbür dünya” (TS)

akısız “haksız; *bedava*” (KTS - 14) – **haksız** “hak ve adalete uygun olmayan, iddiası, davranışı, düşüncesi doğru ve yerinde olmayan (*kimse*)” (TS)

aktiv “aktif; *devlet müessesinde veya âmme teşkilâtında çalışan memur*” (KTS - 16) – **aktif** “etkin, canlı, hareketli, çalışkan; etkili, etken; *bir ticarethanenin, ortaklığın para ile değerlendirilebilen mal ve haklarının tümü*” (TS)

amal “amel, faaliyet, hareket; *çıkarcı yol bulan, hile, kolayını buluş*” (KTS - 30) – **amel** “yapılan iş, edim, fiil; bir kimsenin dinin buyruklarını yerine getirmek için yaptıkları” (TS)

arız “istida; *şikâyet*” (KTS - 45) – **arz** “*sunma, piyasaya mal sürülmesi; yüksek bir makama anlatma, bildirme*” (TS)

² Bu çalışmada her iki lehçenin yazı dilleri esas alınmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Kırgız Türkçesi örnekleri “K.K. YUDAHİN, *Kırgız Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara 1998*” adlı eserden taranarak alınmış ve çalışmada bu kaynak KTS olarak kısaltılmıştır. KT ise taranan sözlükte geçmeyen ama Kırgız Türkçesinde kullanıldığını bildiğimiz örnek için kullanılmıştır. Türkiye Türkçesi örnekleri ise Türk Dil Kurumu'nun ağ adresindeki *Büyük Türkçe Sözlük* (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts)'ten taranarak alınmış ve çalışmada kaynak TS olarak kısaltılmıştır. TTA ise Türk Dil Kurumu'nun ağ adresindeki *Büyük Türkçe Sözlük*'ten tespit edilen Türkiye Türkçesi Ağzıları örnekleri için kullanılmıştır. KAS ise Türk Dil Kurumu'nun ağ adresindeki *Büyük Türkçe Sözlük*'ten tespit edilen Kişi Adları Sözlüğü örnekleri için kullanılmıştır.

³ Yarı yalancı eşdeğer örneklerinde *italik* olarak verilen anlamlar, birbirleriyle örtüşmeyen anlamları bildirmektedir.

aruu “temiz, arı, *namuslu; sevimli, güzel*” (KTS - 50) – **arı** “temiz; yabancı şeylerden arınmış, katışıksız, saf, halis; *günahsız*” (TS)

asaat “nasihat, öğüt, ders; *ölünün yakınlarına baş sağlığı dilemek, taziye etmek*” (KTS - 51) – **nasihat** “öğüt” (TS)

asıl “yüce, soylu, asil; *kıymetli taş, inci, kıymetli kumaş*” (KTS - 51) – **asil** “soylu, yüce duygularla yapılan” (TS)

attuu “isimli, ismindeki; namında; *mesut; çok güzel, âlâ*” (KTS - 60) – **adlı** “adını taşıyan, isimli, ünlü” (TS)

azır “şimdi, şu dakikada; hazır bulunan; *uyanık*” (KTS - 74) – **hazır** “bir iş yapmak için gereken her şeyi tamamlamış olan; belli bir işe yarayacak, kullanılacak bir duruma getirilmiş; belirli bir biçimde yapılmış olarak satılan, alıcı bekleyen, ısmarlama karşıtı; bu fırsattan yararlanarak” (TS)

balaket “felaket, kaza; *mihnet; belalı, hilekâr*” (KTS - 82) – **felaket** “büyük zarar, üzüntü ve sıkıntılara yol açan olay veya durum, yıkım, bela; çok kötü; şaşırtıcı, hayrete düşürücü” (TS)

bar “varlık; *nakit*; mevcut olan; malik olan, *zengin*” (KTS - 86) – **var** “mevcut, evrende veya düşüncede yer alan, yok karşıtı; sahiplik bildiren olumlu ad cümleleri kuran bir söz; elde bulunan her şey” (TS)

bark “fark, vasıf, hususiyet; *kıymet, değer; liyakat; otorite; haysiyet*” (KTS - 89) – **fark** “bir kimse veya nesnenin bir başkasıyla karıştırılmamasını sağlayan ayrılık, benzer şeyleri birbirinden ayıran özellik, başkalık, ayırım, *çıkarma işleminin sonucu*” (TS)

bata “Kur’an’ın birinci suresinin adıdır, Fatiha; *takdis, hayırlı dua; nişanlanma*” (KTS - 98) – **Fatiha** “Kur’an’ın ilk suresi” (TS)

bayagı “*deminki; çoktanki*” (KTS - 100) – **bayağı** “*aşağılık, pespaye; basit, adi, amiyane, banal; herhangi bir özelliği olmayan, sıradan, alelade; hemen hemen, âdeta; gerçekten; oldukça, epey*” (TS)

bilerik “*bilezik; atın ayaklarındaki arzanî (enine) siyah daireler*” (KTS - 120) – **bilezik** “genellikle altın, gümüş vb. elementlerden yapılan ve bileğe süs için takılan halka; *iki borunun ucunu birleştirmeye yarayan halkaya benzer parça; mobilyaların ayak altlarına takılan kare, dikdörtgen, silindir, kesik koni vb. şekilli, pirinç veya nikel kaplı demirden yapılmış, iki ucu delik gereç; kelepçe*” (TS)

boyomo “*boyanmış; sahte; boyama*” (KTS - 135) **boyama** “boyamak işi; renkli yazma veya mendil; rengi boya ile sonradan verilmiş olan” (TS)

bölök “parça, kısım; *başka, diğer, hususi, ayrı*” (KTS - 138) – **bölük** “bir bütünden ayrılmış olan parça, kısım; *saç örgüsü; hizip; takımlardan oluşan, üçü veya dördü bir tabur oluşturan ve öbür birliklerin temeli sayılan birlik*” (TS)

caanger, caangir “dünyayı zapt eden, cihangir; *emperyalist*” (KTS - 159) – **cihangir** “dünyanın büyük bir bölümünü eline geçiren kimse” (TS)

caman “fena, kötü, berbat, bozuk; *avamdan olan, fakir; pek, gayet; çocuk, evlat*” (KTS - 171) – **yaman** “güç, etki veya beceri bakımından alışılmışın üzerinde olan kimse; kötü, korkulan kimse; *alışılmadık, olağanın dışında*” (TS)

capaa “cefa, tazip, cebir; *hıyanet, ahdi bozma*” (KTS - 177) – **cefa** “zulüm” (TS)

caş “genç (*insanlar için*); ham (*olmamış*); yaş (*ömürün yıl ile ölçülen miktarı*); ömür, hayat” (KTS - 185) – **yaş** “doğuştan beri geçen ve yıl birimi ile ölçülen zaman; hayatın çeşitli evrelerinden her biri, çağ; bir kurum, bir kuruluş, düzen vb.nin kurulduğundan bu yana geçen zaman; bir gök cisminin oluşmaya başladığı günden bugüne kadar geçirdiği zaman süresi; nemli, ıslak, kuru karşıtı; kendi suyunu, canlılığını yitirmemiş, kurumamış, kurutulmamış, taze” (TS)

caşıl “yeşil; yeşillik (*ot*), sebze; taze; *açık*” (KTS - 186) – **yeşil** “sarı ile mavinin karışmasından ortaya çıkan, bitki yapraklarının çoğunda görülen renk; bu renkte olan; kurumamış, taze (*sebze*), kuru karşıtı; olmamış, ham (*meyve*)” (TS)

catak “yatacak yer, yatak, geceleyecek yer; in, yabani hayvanların yuvası, daimi mesken” (KTS - 188) – **yatak** “uyuma, dinlenme vb. amaçlarla üzerine veya içine yatılan eşya, döşek; *ırmak, çay, dere vb.nin, içinde aktıkları yer; katmanlaşmış herhangi bir madde yığını*; bir şeyin çok bulunduğu yer; gizli barınak veya bir suçluyu gizlice barındıran yer; *makinelere hareketli bölümleri içine alan hareketli veya sabit parça; fideleri gömmek için toprakta açılan çukur; katmanlı bir kaya bütününde maden filizi veya taş döküntüsünden oluşan çok ince tabaka*” (TS)

celek “bayrak; hafif, erkek üst giyimi; kolsuz çocuk giyimi; *bayrak günderinin ucu*” (KTS - 199) – **yelek** “ceket altına giyilen kolsuz ve kısa giysi; *okun yay kirişine takılan bölümündeki tüy; kuş kanadının büyük tüyü; telek*” (TS)

celek “yedeğe alınmış; *rehberlik, sevk ve idare*” (KTS - 204) – **yedek** “*yularından çekilerek götürülen boş binek hayvanı; hayvanı yedeğe alan ip, yular*; bir şeyin gereğinde kullanılmak için elde bulundurulan, asıl karşıtı; gereğinde kullanılmak için fazladan bulundurulan, ayrılmış olan” (TS)

ceti “yedi; *hafta*” (KTS - 205) – **yedi** “altıdan sonra gelen sayının adı, bu sayıyı gösteren 7 ve VII rakamlarının adı” (TS)

cıldız “yıldız; *teveccüh, sevimli, hoş*” (KTS - 209) – **yıldız** “çekirdeğinde oluşan füzyon sonucunda açığa çıkan enerjiyi uzaya ışınım biçiminde yayan, ışıklı gök cisimlerinden her biri; sinema, tiyatro veya müzikhol sanatçısı, star; bir noktadan çevreye beş veya daha fazla çıkıntısı olan çok köşeli şekil; bir toplulukta, bir meslekte, üstün başarı gösteren kimse; baht, şans, talih; *kuzey yönü, kuzey*” (TS)

cırtış “yırtma, parçalama; *ölüyü hatırlama töreni sırasında verilen hediyeler, kızın yakınlarının karılarına verilen düğün hediyesi*” (KTS - 213) – **yırtış** “yırtma işi” (TS)

col “yol; hat, satır; tertip, adet; defa; *müsaade, ruhsat; hediye*” (KTS - 221) – **yol** “karada, havada, suda bir yerden bir yere gitmek için aşılacak uzaklık; genellikle yerleşim alanlarını birbirine bağlamak için düzeltilerek açılmış ulaşım şeridi; içinden veya üstünden bir sıvının geçtiği, aktığı yer; yolculuk; gidiş çabukluğu, hız; davranış, tutum, gidiş veya davranış biçimi; uyulan ilke, sistem, usul, tarz, tarik; kumaşta bulunan çizgi; kez, defa; gaye, uğur, maksat; bir amaca ulaşmak için başvurulması gereken çare, yöntem” (TS)

coop “cevap; *talak (karıyı boşama)*” (KTS - 223) – **cevap** “bir soruya, bir isteğe, bir söz veya yazıya verilen karşılık, yanıt” (TS)

coopsuz “cevapsız; mesuliyetsiz” (KTS - 223) – **cevapsız** “cevabı verilmemiş, karşılıksız, yanıtız” (TS)

cutuluş “yutulmuş; temsil” (KTS - 234) – **yutulmuş** “yutmak işi” (TS)

çadır “çadır; çatı, saçak” (KTS - 255) – **çadır** “keçe, deri, kıl dokuma, sık dokunmuş kalın bez veya plastik maddelerden yapılarak direklerle tutturulan, taşınabilir barınak, çerçe, oba, otağ; gölgelik olarak kullanılan tente veya şemsiye” (TS)

çığış “çıkış; doğu (şark); huruç (muhasara altında bulunan askerinin hücum maksadıyla çıkışı)” (KTS - 266) – **çıkış** “çıkma işi, bir yerden çıkmak için kullanılan nokta; yokuş; güreşte cazgırın alana çıkardığı pehlivanların izleyicilere doğru yürüyerek çalım yapmaya başlaması; mezuniyet, okul bitirme; çıkış belgesi; beklenilmeyen bir sırada yapılan sert konuşma; uçağın bir havaalanından başka bir havaalanına gitme süreci, sorti; kuşatılmış bir bölgedeki birliklerin yaptığı saldırı; verilen bir işaretle yarışa başlama, depar” (TS)

çolok “tek kollu, çolak, tek bacaklı; kuyruksuz, kısa kuyruklu; kötü ve gayet arık at” (KTS - 279) – **çolak** “eli veya kolu sakat olan kimse” (TS)

daana “tane; nüsha” (KTS - 291) – **tane** “herhangi bir sayıda olan şey, adet; bazı bitkilerin tohumu; çekirdekli küçük meyve” (TS)

dımak “arzu; düşünce” (KTS - 307) – **dimağ** “beyin, bilinç, zihin” (TS)

döölöt “servet; devlet” (KTS - 313) – **devlet** “toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık, bu tüzel varlığın yönetim organları; büyüklük, mevki; mutluluk; talih” (TS)

duba “dua; kese, keseye dikilen dua: muska” (KTS - 313) – **dua** “yakarış, Tanrı'ya yalvarma, yakarış için söylenen dinî metin” (TS)

dubana “divane, meczup; dilenci” (KTS - 314) – **divane** “deli, kaçık, budala; bir şeye çok düşkün olan” (TS)

düynö “dünya; servet; define, hazine” (KTS - 319) – **dünya** “üzerinde yaşadığımız toprak ve denizler, yeryüzü; dış, çevre, ortam; inançları bir olan ülke veya insanlar topluluğu; meslek veya iş birliği içinde bulunma, camia; elgün, herkes; duygu, düşünce ve hayal âlemi” (TS)

emgek “imik, bingıldak (yeni doğan çocukların kafasının yumuşak olan yeri); emek” (KTS - 329) – **emek** “bir işin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü; uzun ve yorucu, özenli çalışma” (TS)

eñiş “yokuş, iniş; atların yarışı, dörtnala koşan at üzerinden yerde yatan parayı elle almaktan ibaret olan bir nevi yiğitlik” (KTS - 333) – **iniş** “inme işi, yukarıdan aşağıya gittikçe alçalan eğimli yer, yokuş karşıtı; gerileyiş, çöküş; araçlı jimnastikte, atlayarak veya hızlanarak araçtan ayrılma durumu” (TS)

ılakap “lakap; izah, tefsir” (KTS - 351) – **lakap** “bir kimseye, bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad” (TS)

ıman, ıyman “vicdan; iman; dinî vecibe” (KTS - 352) – **ıman** “din; inanç, güçlü inanç” (TS)

imansız “vicdansız; hayasız” (KTS - 352) – **imansız** “İnançsız; İnsafsız, acımasız” (TS)

ıyzaıttuu “muhterem, izzetli; nezaketli” (KTS - 363) – **izzetli** “büyük, yüce, ulu kimse” (TS)

ile “hile; çeviklik, atiklik; ustalık; kurnazlık” (KTS - 366) – **hile** “birini aldatmak, yanıltmak için yapılan düzen, dolap, oyun, ayak oyunu, alavere dalavere, desise, entrika; çıkar sağlamak için bir şeye değersiz bir şey katma” (TS)

kapak “göz kapağı; oyuk, kazıntı, çukur, derin dere” (KTS - 378) – **kapak** “her türlü kabın üstünü örtmeye veya bir deliği kapamaya yarayan nesne; dolap, sandık vb.ni örtmeye yarayan parça; kitap, defter vb.nin en üstüne geçirilen kılıf; biçilen ağaç kütüklerinin iki yanından çıkan, düzgün olmayan tahta; zıvanada iki dış yan parça” (TS)

kalın “kalın; sık, derin” (KTS - 390) – **kalın** “cisimlerde uzunluk ve genişlik dışında üçüncü boyutu çok olan (cisim), ince karşıtı; enli ve gür (kaş); yoğun, akıcılığı az olan; etli, dolgun” (TS)

kanimet “ganimet, fırsat” (KTS - 399) – **ganimet** “savaşta düşmandan zorla ele geçirilen mal; bir rastlantı sonucu ele geçen kazanç veya imkân; yağma sonrasında elde kalan mal, çalınmış” (TS)

karğı “boyunluk, tasma” (KTS - 408) – **karğı** “dalyanlarda büyük balıklar için kullanılan demir kanca; silah olarak kullanılan, ucu sivri ve demirli uzun mızrak” (TS)

kat “mektup, yazı” (KTS - 415) – **hat** “çizgi; yazı; ulaşım sağlayan bir taşıtın uğradığı yerlerin bütünü, yol, geçek; elektrik akımı taşıyan tel veya kablo sistemi; telefon, telgraf, televizyon vb. araçlarla iletişim sağlayan yol, kanal; savunma veya saldırma amacıyla bir araya getirilmiş asker dizisi; sınır; yüzü biçimlendiren çizgi veya kırışıklık; biçim” (TS)

katmar “sıra, tabaka, katmer; götürü, beraber” (KTS - 418) – **katmer** “bir şeyi oluşturan katlardan her biri; yağda veya sacda pişirilen bir tür börek; arasına yağ ve kaymak sürülerek katlanmış yufka ekmeği” (TS)

kayıp “kayıp bolup ketti: kayboldu gitti; geviş getiren hayvanların genel adı” (KTS - 421) – **kayıp** “kaybolma, yitme, yitim; kaybedilen şey; kaybolmuş olan, yitik” (TS)

kazançı “kazan yapma; aşçı, mutfakta çalışan” (KTS - 426) – **kazançı** “kazan yapan, satan veya onaran usta; kazanı ateşleyen kimse, ateşçi” (TS)

keyip “keyif, mizaç; kılık, şekil” (KTS - 446) – **keyif** “vücut esenliği, sağlık; canlılık, tasatsızlık, iç rahatlığı; rahat, huzur, afiyet; istek, heves, zevk; alkollü içki ve başka uyuşturucu maddeler kullanıldığında insanda görülen durum; yolsuz ve kural dışı istek” (TS)

kiriş “girme, giriş; gelir” (KTS - 474) – **giriş** “girme işi; bir yapıda içeri geçilen yer, met-hal, antre; bir eserin konusunu tanıtarak kolay kavranmasını sağlayan, ön sözden sonra yer alan bölüm; bir anlatımda gelişme bölümüne hazırlık yapmayı sağlayan bölüm; bir bilime hazırlık amacıyla yazılan eser” (TS)

koco “hoca, seyit; efendi, sahip, patron” (KTS - 477) – **hoca** “Müslümanlıkta din görevlisi; öğretmen; akıl öğretren, öğüt veren kimse; medresede öğrenim gören sarıklı, cübbeli din adamı”

(TS)

konok “misafir; *akşam yemeği, ikram*” (KTS - 484) – **konuk** “bir yere veya birinin evine kısa bir süre kalmak için gelen kimse, misafir, mihman” (TS)

kök “gök; lacivert, mavi; *yeşil, taze ot; karı-kök: ihtiyar ve genç, karı-kögö debey: küçüklüğünden büyüğüne kadar; kır*” (KTS - 498) – **gök** “içinde gök cisimlerinin hareket ettiği sonsuz boşluk, uzay, sema, asuman, feza; yeryüzü üzerine mavi bir kubbe gibi kapanan boşluk, gök kubbe, sema; gökyüzünün, denizin rengi, mavi veya yeşile çalan mavi; bu renkte olan; *olgunlaşmamış*” (TS)

köz “göz; delik, ilmik; heybenin bir gözü; *kaş; tuzak ilmiği*” (KTS - 513) – **göz** “görme organı; bazı deyimlerde, görme ve bakma; *oda; bakış, görüş; suyun topraktan kaynakıldığı yer, kaynak; delik, boşluk; çekmece; terazi kefesi; nazar; sevgi, ilgi, gönül bağlantısı; bölüm, hane; bazı yaraların uç bölümü*” (TS)

küç “kuvvet, güç, kudret; *bir hizmet mukabilinde eğreti alınan iş hayvanı*” (KTS - 534) – **güç** “ağır ve yorucu emekle yapılan, çetin, müşkül, efor, kolay karşıtı; zorlukla” (TS)

kür “gür, tam kuvvetinde bulunma; *kusursuz, eksiksiz olan; tam refah ve kifayet durumu*” (KTS - 540) – **gür** “bol ve güçlü olarak çıkan veya fişkıran; bol, verimli, feyyaz” (TS)

mandili “mendil: *kadın başörtüsü ve bir dokumanın adıdır*” (KTS - 552) – **mendil** “burun ve ter silmekte, el ve yüz kurulamakta kullanılan küçük, kare biçiminde dokuma veya yumuşak, ince kâğıt; içine bazı şeyler konulan dokuma, yağlık” (TS)

mart “mert, cesur; *cömert*” (KTS - 554) – **mert** “yiğit, sözünün eri, güvenilir (kimse), erkek” (TS)

namıs “namus, *şöhret, iyi nam, soy şerefi; incitme*” (KTS - 581) – **namus** “bir toplum içinde ahlak kurallarına ve toplumsal değerlere bağlılık, iffet; dürüstlük, doğruluk” (TS)

nay “ney; (tütün içmeye mahsus) *çubuk*” (KTS - 583) – **ney** “Klasik Türk müziğinde ve özellikle tekke müziğinde yer alan, kaval biçiminde, yanık sesli, kamıştan bir üflemlerli çalgı” (TS)

neet “niyet, düşünce; *güven, umut*” (KTS - 583) – **niyet** “bir şeyi yapmayı önceden isteyip düşünme, maksat; *fal gibi kullanılmak amacıyla içine mâni yazılıp katlanmış veya şekerlere sarılmış kâğıt parçası; namaz kılmaya, oruç tutmaya ve abdest almaya karar verip başlama*” (TS)

ooz “ağız; bir şeyin çıkacağı delik; kaynak; *büyük kapı (dervaza)*” (KTS - 596) – **ağız** “yüzde, avurtlarla iki çene arasında bulunan, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye yarayan ve besinlerin sindirilmeye başlandığı organ; bu boşluğun dudakları çevreleyen bölümü; kapların veya içi boş şeylerin açık tarafı; bir akarsuyun denize veya göle döküldüğü yer; koy, körfez, liman vb. yerlerin açık tarafı; çıkış yeri; *birkaç yolun birbirine kavuştuğu yer, kavşak; üslup, ifade biçimi; uç, kenar; aynı dil içinde ses, şekil, söz dizimi ve anlamca farklılıklar gösterebilen, belli yerleşim bölgelerine veya sınıflara özgü olan konuşma dili*” (TS)

ölüü “ölü” (KTS - 610) – **ölü** “hayatı sona ermiş olan, artık yaşamıyor olan, diri karşıtı; ölmüş insan, müteveffa, mevta; hayvan leşi; *güçsüz; çok durgun, hareketsiz; etkileme gücü olmayan,*

canlılığı olmayan" (TS)

önör "zanaat, hüner; *sanayi, endüstri*" (KTS - 612) – **hüner** "beceri isteyen ustalık, beceriklilik" (TS)

samoor "semaver, *çayhane*" (KTS - 635) – **semaver** "özellikle çay demlemekte kullanılan, içinde kömür yakacak ocağı bulunan, elektrikle de çalışabilen, bakır, pirinç vb. metallere yapılmış musluklu kap" (TS)

sazar- "sararmak; *kin beslemek*" (KTS - 642) – **sarar-** "sarı olmak, rengi sarıya dönmek; korku, üzüntü, coşku vb. sebeplerle yüzün rengi solmak" (TS)

sez "his; *gazap*" (KTS - 648) – **sezi** "sezgi" (TS)

surma "sürme; *atın suratına vurulan damga; üst göz kapağındaki güzel bükümler*" (KTS - 669) – **sürme** "kirpik diplerine sürülen siyah boya, sürme, is" (TS)

suu "su, nehir; *yaş, nemli; tav*" (KTS - 670) – **su** "hidrojenle oksijenden oluşan, sıvı durumunda bulunan, renksiz, kokusuz, tatsız madde; bu sıvıdan oluşan kitle, deniz, akarsu; meyve, sebze vb.nin sıkılmasıyla elde edilen sıvı; bazı kokulu yaprak veya çiçeklerin imbikten çekilmesiyle elde edilen kokulu sıvı; yemeğin sıvı bölümü; *kez*; demir araçları ateşte kızdırdıktan sonra, suya daldırılarak sağlanan sertlik" (TS)

suuk "soğuk; *çirkin, nahoş*" (KTS - 670) – **soğuk** "ısının üşütecek kadar az veya düşük olması durumu; ısısı düşük olan, sıcak karşıtı; üşütecek derecede ısısı olan; *duygudan, sevgiden yoksun olan, yakın ve içten olmayan, ilgisiz; sevimsiz veya yersiz, antipatik; cinsel istek duymayan; ilgisiz, sevimsiz bir biçimde veya memnuniyetsizliğini belli ederek*" (TS)

tamaşa "zevk, eğlence, hoşlanarak bakılacak şey; *şaka*" (KTS - 704) – **temaşa** "hoşlanarak bakma, seyretme; *oyun, temsil, piyes, tiyatro*" (TS)

tapanca "tabanca; *bir çeşit pide adıdır*" (KTS - 708) – **tabanca** "kısa, hafif, cepte veya belde taşınan ateşli silah; *boyacılıkta kullanılan, basınçlı hava yardımıyla boya püskürtmeye yarayan araç*" (TS)

tatık "tat; *liyakat*" (KTS - 716) – **tat** "canlıların besinlerdeki uçucu olmayan bileşikleri damak, boğaz ve dil yüzeyindeki mukozaya noktaları aracılığıyla algıladığı duyum; tatlılık; hoş giden durum, lezzet, zevk" (TS)

tegerrek "*muhit; daire*" (KTS - 720) – **tekerlek** "merkezde bulunan, bir eksenin çevresinde dönebilen çember, teker; bu biçiminde olan" (TS)

til "dil; *sövme, hakaret; haber, salık, düşmanın hâllerini söyletmek için tutulan esir, istihbaratçı; matbu organ (fikir yayan); dilim, parça; ağız tamburasının dili*" (KTS - 737) – **dil** "ağız boşluğunda, tadmaya, yutkunmaya, sesleri boğumlamaya yarayan etli, uzun, hareketli organ, tat alma organı; birçok aletin uzun, yassı ve çoğu hareketli bölümleri; büyükbaş hayvanların haşlanıp pişirildikten sonra yenebilen dili; ayakkabı bağlarının ayağı rahatsız etmemesini sağlayan ve bağ altına rastlayan saya parçası; kistak; makaraların ve bastıkların içine yerleştirilmiş olan, üzerinden geçirilen halatı istenilen yöne çevirmeye yarayan, çevresi oluklu, küçük döner tekerlek; bazı üflemlerle çalgılarda titreşerek ses çıkaran ince metal yaprak; anahtar; insanların

düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban; sorguya çekilmek için yakalanan tutsak" (TS)

tizim "dizim, sıra; *liste*" (KTS - 741) – **dizim** "dizilme işi, dizme; söz zincirinde birbirini izleyen ve belli bir birim oluşturan ögeler birleşimi, sentagma" (TS)

tompok "tombul; *kabarık*" (KTS - 746) – **tombul** "yuvarlak; şişman, etine dolgun" (TS)

toñdurma "dondurulmuş; *ilkbaharda ekmek üzere güzün sürülen toprak*" (KTS - 747) – **dondurma** "dondurmak işi; *şekerli sütün veya meyve sularının dondurulmasıyla hazırlanan soğuk yiyecek*" (TS)

tüp "alt, dip, kök, temel; *soy, menşe, ecdat*" (KTS - 772) – **dip** "oyuk veya çukur bir şeyin en alt bölümü; taban; dikili duran bir şeyin yerle birleştiği nokta ve çevresi veya bir şeyin yanı başı; kapalı bir yerin kapıya göre en uzak bölümü" (TS)

tüyün "dügüm; *mahrem, mana, sır*" (KTS - 776) – **dügüm** "iplik, ip, halat vb. bükülebilir şeyleri kıvrıp kendi üzerine veya birbirine dolayarak yapılan boğum; anlaşılamayan, çözülemeyen karışık durum; *bilgisayar ağında başka birimlerle iletişim kurma yeteneği olan yazıcı, sunucu, bilgisayar vb. birim*; edebî eserlerde çapraşık olguların çözümlenmeden önce toplandığı en büyük merak unsuru; *gelen ve yansımış dalgaların girişimiyle oluşan kararlı dalgalarda titreşim genliğinin sıfır olduğu noktalardan her biri*" (TS)

uluu "büyük, ulu; yüksek; *genel*" (KTS - 783) – **ulu** "erdemleri bakımından çok büyük, yüce; çok yüksek, çok büyük olan şey" (TS)

ügüt "öğüt, nasihat; *propaganda*" (KTS - 793) – **ögüt** "bir kimseye yapması veya yapmaması gereken şeyler için söylenen söz, nasihat" (TS)

zeket "zekât; *vergi*" (KTS - 805) – **zekât** "zenginlerin sahip olduğu mal ve paranın kırkta birinin dağıtılmasını öngören, İslam'ın beş şartından biri" (TS)

ziynat "süs, ziynet, bezek; *lezzet, zevk*" (KTS - 807) – **ziynet** "süs, bezek" (TS)

tayak "değnek, baston, asa; *kapı pervazı*" (KTS - 717) – **dayak** "bir insanı veya bir hayvanı dövme işi, sopa, patak, kötek; bir şeyin yıkılmaması için dayanan ağaç, destek, payanda; evlerin kapısının açılmaması için kapının arkasına konulan kol, destek, sürgü" (TS)

Kökteş yanı yalancı eşdeğerlerin bir kısmının Türkiye Türkçesi ağızları göz önüne alındığında yalancı eşdeğerlik oluşturmadığı görülür:

ortok "dost, arkadaş; mahsulün bir kısmını alan, ortakçı" (KTS - 600) – **ortak** "birlikte iş yapan, ortaklaşa yararlarla birbirlerine bağlı kimselerden her biri; kuma; birden çok kimse veya nesneyi ilgilendiren, onlara özgü olan, onların katılmasıyla oluşan, müşterek" (TS) – **ortak** "arkadaş, kardeş" (TTA)

1.1.1.1.2. Sesçe Aynı Olanlar

ala "benekli, alaca; *ayrı gayrılık, ittifaksızlık, inhilâl, müsavî olmayan; cüzam; namussuzluk*" (KTS - 17) – **ala** "karışık renkli, çok renkli, alaca; açık kestane renginde olan, ela (göz); keklğin boynundaki siyah halka" (TS)

alkış “hayırdua; selâmlama, hamdü sena, şükran” (KTS - 29) – **alkış** “bir şeyin beğenildiğini, onaylandığını anlatmak için el çırpma, alkışlama, kargış karşıtı” (TS)

ar “vicdan; hayâ” (KTS - 38) – **ar** “utanma, utanç duyma” (TS)

ara “ara, fasıla; iki nokta arasındaki zaman; münasebetler, ilgiler; zamanından evvel doğmuş; nişan, hedef” (KTS - 39) – **ara** “iki şeyi birbirinden ayıran uzaklık, açıklık, aralık, boşluk, mesafe; iki olguyu, iki olayı birbirinden ayıran zaman, fasıla; kişilerin veya toplulukların birbirine karşı olan durumu veya ilgisi; iç” (TS)

asma “asılı, asma; levha, arabacının atları idare etmek için kullandığı uzun dizgin” (KTS - 52) – **asma** “asmak işi, asılmış, asılı” (TS)

ast “alt, alt kısım; ön, ön kısım; başlangıç” (KTS - 53) – **ast** “alt; birinin buyruğu altında olan görevli; birine göre alt aşamada olan kimse, madun; rütbe veya kıdemce küçük olan asker” (TS)

astar “giyim için iç bezi, astar; eski püskü şeyler (terzilerde)” (KTS - 53) – **astar** “giyecek, perde, çanta, ayakkabı vb. şeylerde, kumaşın veya derinin iç tarafına geçirilen ince kat; sıvanacak, boyanacak yerlere boyadan önce sürülen kat; gemicilikte bir şeyi sağlamlaştırmak için kullanılan bez, halat, ağaç vb.” (TS)

ayak “bacağın aşağı kısmı; son, netice” (KTS - 62) – **ayak** “bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü; bacak; birtakım şeylerin yerden yüksekçe durmasını sağlayan dayak, destek veya bunlardan her biri; vücudun belden aşağı bölümü; yürüyüşün ağırlık veya çabukluk derecesi; basamak” (TS)

ayan “belli, aşikâr; ikaz, telkin” (KTS - 63) – **ayan** “belli, açık” (TS)

ayaz “temiz, şeffaf, açık; soğuk” (KTS - 64) – **ayaz** “durum, sakın havada çıkan kuru soğuk, çok soğuk hava” (TS)

ayıp “suç, kabahatli olma; kusur, eksiklik; para cezası” (KTS - 66) – **ayıp** “toplumun ahlak kurallarına aykırı olan, utanılacak durum veya davranış; kusur, eksiklik; utanç veren” (TS)

ayran “hafifçe su katılan yoğurt; yoğurt” (KTS - 70; KT) – **ayran** “süt veya yoğurt yayıkta çalkalanarak yağı alındıktan sonra kalan sulu bölüm; yoğurdun sulandırılıp çalkalanmasıyla yapılan içecek” (TS)

ayrık “bölüm, bölme, yarık, ikiye ayrılmış, yırtık; dağlardaki çukur; iki dağ ırmağının kavuştuğu yer” (KTS - 70) – **ayrık** “ayrılmış; ayrı tutulan, başkalarına benzemeyen, ayrıcalı, müstesna; kural dışı; düzgün ve uygun olmayan, çarpık” (TS)

bakır “maden; madeni kova” (KTS - 80) – **bakır** “atom numarası 29, yoğunluğu 8,95 olan, 1084 °C’ye doğru eriyen, doğada serbest veya birleşik olarak bulunan, ısı ve elektriği iyi ileten, kolay dövülür ve işlenir olduğundan eski çağlardan beri türlü işlerde kullanılan, kırmızı renkli element (*simgesi Cu*); bu elementten yapılmış” (TS)

bala “çocuk, yavru; erkek tarafından torun” (KTS - 82) – **bala** “yavru, çocuk” (TS)

balta “ay balta yahut aybalta: savaş baltası, nacak; balta cutar yahut balta cutkan: bir yırtıcı kuş, büyük ağızlı; oğlan, bacak (oyun kâğıtlarında)” (KTS - 85) – **balta** “ağacı kesme, yarma, yontma vb. işlerde kullanılan ağaç saplı, demir araç” (TS)

baş “kafa, baş; *başak*; reis, amir; başlıca; üst kısım, tepe; başucu, başımda; iptida; *insan, nüfus (insanlar sayılırken), tane*” (KTS - 95) – **baş** “İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa; bir topluluğu yöneten kimse; başlangıç; temel, esas; arazide en yüksek nokta; bir şeyin genellikle toparlakça ucu; bir şeyin uçlarından; kasaplık hayvanlarda ve bazı yiyeceklerde adet; *para değiştirirken verilen veya alınan üstelik, sarrafiye*; bir şeyin yakını veya çevresi; önem veya yönetim bakımından ileride olan; *güreşte pehlivanların ayrıldıkları beş derecenin en yükseği*; deniz teknelerinde ön taraf” (TS)

bay “zengin, servet sahibi; *koca*” (KTS - 100) – **bay** “parası, malı çok olan, zengin” (TS)

beşik “beşik; *beşik üyü: çocuk sığınağı, kreş*” (KTS - 110) – **beşik** “bebekleri yatırmaya ve sallayarak uyutmaya yarayan, tahta veya demirden yapılmış sallanır bir çeşit küçük karyola; *ambalajlanacak malın biçimine uygun olarak alta konulan parça veya parçaların tümü; bir şeyin doğup geliştiği yer*” (TS)

bet “yanak, yüz; *yüzey; istikamet; sahife; vicdan, haya*” (KTS - 110) – **bet** “bet beniz: yüz rengi” (TS)

bilgiç “haberdar, bilgiç, akıllı, hakim; *kılavuz, rehber*” (KTS - 120) – **bilgiç** “bilgili kimse; *bilgisiz olmasına rağmen bilgili görünmek isteyen, bilgili geçinen kimse*” (TS)

bilış “belli, malum; bilgi, *becerme*” (KTS - 121) – **bilış** “canlının, bir nesne veya olayın varlığına ilişkin bilgili ve bilinçli duruma gelmesi, vukuf; bildik, tanıdık” (TS)

boş “boş, serbest, tutulmamış; *zayıf*” (KTS - 133) – **boş** “İçinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan, dolu karşıtı; görevlisi olmayan (*iş, görev*); yapılacak işi olmayan, işsiz; anlamsız; *bilgisiz; bir işe yaramayan, yararsız; habersiz, hazırlıksız bir biçimde*” (TS)

boy “bedenin uzunluğu ve yüksekliği; endam, boy bos; *bir, tek: evlenmemiş*” (KTS - 134) – **boy** “bir şeyin tabanı ile en yüksek noktası arasındaki uzaklık; bir yüzeyde, en sayılan iki kenar arasındaki uzaklık, en, genişlik karşıtı; uzunluk; kumaş için ölçü” (TS)

burma “burmalı, burma; *burma köz: işveli nazarlar atan kadın, göz atan kadın*” (KTS - 147) – **burma** “burmak işi, burularak yapılmış altın bilezik; burulmuş, burularak yapılmış, kıvrılmış; *hadım etme, içdiş etme*” (TS)

cuma “cuma günü; *hafta*” (KTS - 232) – **cuma** “perşembe ile cumartesi arasındaki gün; *cuma namazı*” (TS)

çöp “ot, kuru ot; *hayvanlarda son*” (KTS - 283) – **çöp** “saman inceliğinde herhangi bir sap, dal veya tahta parçası; *yararsız, pis veya zararlı olduğu için atılan ufak tefek şeylerin hepsi*” (TS)

dem “nefes; an; *kuvvet, kudret; cesaret, şecaat*” (KTS - 304) – **dem** “hazırlanan çayın renk ve koku bakımından istenilen durumu; pişirilen yemeklerin yenecek kıvamda olması; soluk, nefes; zaman, *çağ; içki; koku*” (TS)

dere “dar boğaz, dar geçit, derbent” (KTS - 306) – **dere** “genellikle yazın kuruyan küçük akarsu, bu akarsuyun yatağı; iki dağ arasındaki uzun çukur; *damlarda yağmur sularını toplayarak oluğa veren çinko veya kiremit yol*” (TS)

elçi “sefir, elçi; *kendi kabilesini, kendi soyunu-sopunu seven, halkçı*” (KTS - 325) – **elçi** “bir devleti başka bir devlet katında temsil eden kimse, sefir; bir uzlaşma sağlamak veya iş bitirmek için birinin yanına gönderilen kimse; Peygamber” (TS)

ilik “*kanca, haber, salık*” (KTS - 367) – **ilik** “giysi, yorgan çarşafı, yastık kılıfı vb.nin gereken belirli yerlerine düğmenin geçirilebilmesi için iplikle örülerek, parça geçirilerek veya biye ile yapılan küçük yarık; *kemiklerin iç boşluklarını dolduran yağlı madde*” (TS)

kalıp “şekil, model, kalıp; *yalnız bir tarafında nakışlar bulunan madeni ziynet*” (KTS - 390) – **kalıp** “bir şeye biçim vermeye veya eski biçimini korumaya yarayan araç; biçki modeli, patron; genellikle küp biçiminde yapılan; gösterişli, görünüş; biçim, durum; yenilikten uzak, özgün olmayan” (TS)

kalkan “kalkan, siper; *perde, sığımak; içine kurşun doldurulmuş olan aşık*” (KTS - 391) – **kal-kan** “ok, kılıç vb.nden korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık; toplum olaylarında güvenlik görevlilerinin çeşitli saldırı araçlarından kendilerini ve başkalarını korumak için kullandıkları, özel olarak yapılmış korumalık; koruyucu” (TS)

kan “kan, leş” (KTS - 396) – **kan** “atardamar ve toplardamarların içinde dolaşarak hücrelerde özümleme, yadımlama görevlerini sağlayan plazma ve yuvarlardan oluşmuş kırmızı renkli sıvı; *soy*” (TS)

kar “kar; *yaş (küçük çocuk veya hayvan yavrusu için)*” (KTS - 402) – **kar** “havada beyaz ve hafif billurlar biçiminde donarak yağın su buharı” (TS)

kara “siyah, esmer; *karaltı; halis; dayangaç, mesnet; yazı; çirkin, menfi şey; yas; suçlu; sığır hayvanı, inek*” (KTS - 403) – **kara** “en koyu renk, siyah, ak, beyaz karşıtı; bu renkte olan; esmer; kötü, uğursuz, sıkıntılı; yüz kızartıcı durum, leke; *iftira*” (TS)

karalık “siyahlık; *namussuzluk*” (KTS - 405) – **karalık** “kara olma durumu; karaya çalan leke” (TS)

karın “karın, mide, kursak; *tulum (yağ muhafaza etme kabı olarak kullanılan inek yahut koyun karnı)*” (KTS - 409) – **karın** “insan ve hayvanlarda gövdenin kaburga kenarlarından kasıklara kadar olan ön bölgesi; döl yatağı; bazı şeylerde şiş ve içi boş bölüm; *mide*” (TS)

karındaş “*erkek kardeş tarafından yeğen kız (amcadan küçük olmak şartıyla), (büyük erkek kardeşe nispeten, hemşireye nispeten değil) küçük kız kardeş, akraba*” (KTS - 409) – **karındaş** “kardeş” (TS)

katar “*yıldönümü, sıra*” (KTS - 417) – **katar** “tren; taşıt dizisi; bir arada giden veya uçan hayvan dizisi” (TS)

katık “*ekşimiş süt; yoğurt*” (KTS - 417) – **katık** “ekmekle karın doyurmak gerektiğinde, ekmeğe katılan peynir, zeytin, helva vb. yiyecek; yağlı alınmış yoğurt, ayran” (TS)

keçe “giyim ve azık sözlerinin tekidir; *kiyim-keçe: her nevi giyim, eski püskü elbise; azık-keçe: erzak, yiyecekler*” (KTS - 428) – **keçe** “yapağı veya keçi kılının dokunmadan yalnızca dövülmesiyle elde edilen kaba kumaş; bu kumaştan yapılan; yere serilen halı, kilim vb. yünlü döşemelik” (TS)

kemer “kayış, kuşak; *selin kazdığı çukur, dere, dar vadi, suyun eştığı kuyu*” (KTS - 436) – **kemer** “bele dolayarak toka ile tutturulan, kumaş, deri veya metalden yapılan bel bağı; etek, pantolon vb. giysilerin bele gelen bölümü; emniyet kemeri; *tümsekli; kemiklerden oluşmuş tümsekli tavan; katmanlı kayalarda bir kıvrımın kabarık tepe yeri, tekne karşıtı*” (TS)

kesim “kesilmiş parça; *mahkeme kararı, hüküm*” (KTS - 443) – **kesim** “kesme işi; bölüm, parça, kısım, sektör; *bölge; kesme zamanı; işaretlenmiş belli yer; hazineye ait herhangi bir gelirin belli bir bedel karşılığı keseneğe verilmesi*” (TS)

kır “dağ, sırt; tepeli-tümsekli step, *tepe; kenar*” (KTS - 457) – **kır** “şehir ve kasabaların dışında kalan, çoğu boş ve geniş yer” (TS)

kızıl “kırmızı; *pembe yanaklı, açık boz; kızillar (komünistler); sert (çay hakkında); dövülmüş ve savrulmuş olan hububat, temiz hububat*” (KTS - 470) – **kızıl** “parlak kırmızı renk; bu renkte olan; komünist; *genellikle küçük yaşlarda görülen, bulaşıcı, yüksek ateşli, kırmızı renkte geniş lekeler döktüren, kuluçka dönemi üç dört gün süren tehlikeli hastalık; altın*” (TS)

kişilik “insanlık, insana has olan; *nezâket, terbiye, insaniyet; eyerin oturacak yeri*” (KTS - 475) – **kişilik** “bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerinin bütünü, şahsiyet; insanlara yakışacak durum ve davranış; bireyin toplumsal hayatı içinde edindiği alışkanlıkların ve davranışların bütünü; herhangi bir kişi için, herhangi bir kişiye yetecek miktarda olan; herhangi bir sayıda kişiden oluşan; yabancı” (TS)

kor “sıcak kül, içinde ateşli kömür parçaları bulunan kül; *sermaye*” (KTS - 486) – **kor** “iyice yanarak ateş durumuna gelmiş kömür veya odun parçası; *büyük acı, üzüntü, sıkıntı, derin*” (TS)

kulak “kulak; telli musiki aletinin kulağı; *kazanın kulpu; (çakmaklı tüfekte) ağızotu tavası, tetik*” (KTS - 517) – **kulak** “başın her iki yanında bulunan işitme organı; telli çalgılarda tel germeye yarayan burğu; *sabanın toprağa giren kısmının iki yanında bulunan ve toprağı yollara dökmeye yarayan parça; akarsuların ve özellikle göllerin karaya giren ve durgunlaşan yerleri; seslerin uygunluğunu seçebilme ve değerlendirebilme yeteneği*” (TS)

kum “kum; *posa, çöküntü*” (KTS - 520) – **kum** “silisli kütlelerin, kayaların, doğal etkenlerle parçalanarak ufalanmasından oluşan, deniz kıyısı, dere yatağı vb. yerlerde çok bulunan, ufak, *sert tanecikler; armut, ayva vb. meyvelerin etli bölümlerindeki sert tanecikler; vücuttaki bezlerin, özellikle böbreğin ürettiği ince ve katı tanecikler*” (TS)

kurs “*borsa fiyatı; kurslar, dersler*” (KTS - 525) – **kurs** “resmî ve özel kuruluşlarca ilgililere belirli bir konuda bilgi, beceri ve davranış kazandırmak amacıyla düzenlenen ve kısa süreli derslere dayanan eğitim etkinliği” (TS)

peri “peri; *şerir, cinni varlık*” (KTS - 622) – **peri** “doğüstü güçleri olduğuna inanılan, hayal ürünü varlık; çok güzel, alımlı, becerikli kadın” (TS)

saltanat “*liyakat, itibar; şaşaa, debdebe*” (KTS - 634) – **saltanat** “bir ülkede hükümdarın, padişahın, sultanın egemen olması; bolluk ve zenginlik, gösterişli yaşayış; birinin bir işte, bir yerde bulunan kimseler üzerindeki egemenliği” (TS)

sanat “*nasihat, ibret, misal; bir yığın kafiyeli vecizelerden düzülmüş olan şarkı*” (KTS -

636) – **sanat** “bir duygu, tasarı, güzellik vb.nin anlatımında kullanılan yöntemlerin tamamı veya bu anlatım sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık; belli bir uygarlığın veya topluluğun anlayış ve zevk ölçülerine uygun olarak yaratılmış anlatım; bir şey yapmada gösterilen ustalık; bir meslekte uyulması gereken kuralların tümü; zanaat” (TS)

sıra “herhangi bir zaman, genelce; *büsbütün, tamamiyle, katiyen*” (KTS - 651) – **sıra** “*yan yana, art arda olan şey veya kimselerin tümü; belirli bir düzene ve niteliğe göre dizilme durumu; bir şeye ayrılan, uygun görülen veya rastlayan zaman; nöbet; tahtadan oturak; düzen*” (TS)

sol “sol, sol cenah (*orduda*); *kuzey; yanlış, kötü*” (KTS - 658) – **sol** “vücutta kalbin bulunduğu tarafta olan, sağ karşıtı; bu taraftaki yön; *sosyalizme yakın görüşte olan grup*” (TS)

söz “kelime, kelam, konuşma; *davayı halletmek, hüküm verme hakkı*” (KTS - 665) – **söz** “bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi; bir veya birkaç heceden oluşan ve anlamı olan ses birliği, kelime, sözcük; bir konuyu yazılı veya sözlü olarak açıklamaya yarayan kelime dizisi; kesinlik kazanmayan haber, söylenti; bir işi yapacağını kesin olarak vadetme; müzik parçalarının yazılı metni, güfte” (TS)

şerbet “tatlı bir içecek; *alkollü içkiler*” (KTS - 683) – **şerbet** “meyve suyu ile şekerli su karıştırılarak yapılan içecek; belli törenlerde konuklara sunulan şekerli içecek; *bazı maddelerin suda eritilmiş; söylenmek veya nişanlanmak üzere tarafların anlaşması durumunda tören yapılarak içilen içecek*” (TS)

talak “boşama; *reddetme*” (KTS - 700) – **talak** “evliliğin sona ermesi, erkeğin karısını boşaması” (TS)

tetik “üzerinde bir şeyin döndüğü mil, mihver; menteşe mili; mekanizma; *cihaz, organ (kurum); hamarat, anlayışlı, çevik*” (KTS - 729) – **tetik** “ateşli silahlarda ateşlemeyi sağlamak için çekilen küçük parça; çabuk davranan, çevik, *dikkatli, uyanık; dikkat ve özen gerektiren, nazik*” (TS)

tutam “*kulp, sap*; bir avuç (*nesne*); dört parmak genişliğinde olan uzunluk ölçüsü” (KTS - 763) – **tutam** “avuç içi veya parmak uçlarıyla tutulabilen miktarda olan” (TS)

tütün “duman; *hane, oba, keçe ev*” (KTS - 775) – **tütün** “*patlıcangillerden, birleşiminde niktin bulunan, otsu bir bitki; bu bitkinin kurutulup kıyılarak sigara biçiminde veya pipoyla içilen yaprağı; duman*” (TS)

Kökteş yarı yalancı eşdeğerlerin bir kısmının Türkiye Türkçesi ağızları göz önüne alındığında yalancı eşdeğerlik oluşturmadığı görülür:

ak “beyaz; temiz, namuslu; masum, suçsuz; süt, *süt mahsulleri*; yumurta akı” (KTS - 11) – **ak** “kar, süt vb.nin rengi, beyaz, kara ve siyah karşıtı; beyaz leke; temiz; dürüst; sıkıntısız, rahat” (TS) – **ak** “süt, yoğurt vb. yiyecekler” (TTA)

aş “gıda; yemiş, mahsul; ölüyü anmak üzere verilen ziyafet; *pilâv*” (KTS - 53) – **aş** “yemek” (TS) – **aş** “bulgur pilâvı; pirinç pilâvı; bulgurdan yapılan sulu pilâv” (TTA)

1.1.1.2. Tam Yalancı Eşdeğerler

İsim ve isim soylu sözcüklerin Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki tam yalancı eşdeğerlikleri, yarı yalancı eşdeğerliğe oranla daha azdır:

1.1.1.2.1. Sesçe Farklı Olanlar

agın “cereyan, cari, akıcı, akar” (KTS - 10) – **akın** “kalabalık bir şeyin arkası kesilmeyen bir geliş durumunda olması, düşman topraklarına çeşitli amaçlarla toplu olarak yapılan baskın; gol atmak veya sayı yapmak amacıyla karşı takımın sahasına doğru genellikle topluca girilen hücum” (TS)

akim “vali” (KTS - 14) – **hâkim** “egemenliğini, buyruğunu yürüten, sözünü geçiren, egemen; başta gelen, başta olan, baskın çıkan; duygu, davranış vb.ni iradesiyle denetleyebilen (kimse); yüksekte bir yeri bütün olarak gören; yargıç; baskın” (TS)

ald, aldı “ön, ön kısım; en iyi; aşağı, aşağı kısım” (KTS - 23) – **alt** “bir şeyin yere bakan yanı, zir, üst karşıtı; bir nesnenin tabanı; oturulurken uyluk kemiklerinin yere gelen bölümü; birine göre daha aşağı mevkide olan kimse; bir şeyin yere yakın bölümü; sınıflamalarda ikinci derecede olan; birkaç şeyden aşağıda olan” (TS)

añız “tarla, sürülmekte olan toprak” (KTS - 34) – **anız** “ekin biçildikten sonra tarlada kalan köklü sap, ekin biçildikten sonra sürülmemiş tarla” (TS)

bazarlık “pazara giden kimsenin getirdiği hediye” (KTS - 103) – **pazarlık** “bir alışverişte tarafların kendileri için en elverişli fiyatı karşısındakine kabul ettirmek amacıyla yaptıkları görüşme; özellikle pazar günleri giyilen şık, gösterişli giysi” (TS)

biyik “yüksek” (KTS - 124) – **büyük** “boyutları, benzerlerinden daha fazla olan (somut nesne), makro, küçük karşıtı; çok, ortalamayı aşan (soyut kavram); niceliği çok olan; üstün niteliği olan; yetişkin, belli bir yaşa gelmiş; önemli” (TS)

çığarma “eser, telif, üreti, istihalat, mahsulat” (KTS - 265) – **çıkarma** “çıkarmak işi; düşman kıyılarına gemi, bot vb.nden asker indirme, asker çıkarma; dört işlemde biri, çıkarmak işlemi” (TS)

çukuur “kazma aygıtı” (KTS - 286) – **çukur** “çevresine göre aşağı çökmüş olan yer; çene ve yanaktaki gamze; mezar” (TS)

eskiçilik “eskiyi temsil eden her şey; muhafazakârlık” (KTS - 341) – **eskicilik** “eskicinin yaptığı iş” (TS)

iynelik “yusufçuk böceği” (KTS - 375) – **iğnelik** “üzerine iğne saplanan küçük yastık, iğnedenlik, iğne yastığı” (TS)

kargâşa “engel” (KTS - 408) – **kargâşa** “kışkırtma ve karışıklık yoluyla toplumda ortaya çıkan düzen bozukluğu, anarşi; kalabalık, düzensizlik vb.nin yol açtığı karışıklık, kaos” (TS)

keçee “dün, geçenlerde; akşam” (KTS - 428) – **gece** “genellikle saat 22’den itibaren gün ağarcasına kadar geçen süre, tün, şeb; bu süre içindeki karanlık; eğlence, anma vb. amaçlarla geceyin düzenlenen toplantı” (TS)

kısa “hisse, pay; intikam, karşılık” (KTS - 461) – **hisse** “pay, tutam; bir olaydan çıkarılan ders” (TS)

kül “çiçek” (KTS - 535) – **gül** “güllillerin örnek bitkisi (Rosa); bu bitkinin katmerli, genellikle kokulu olan çiçeği” (TS)

niyaz “sadaka; fazilet, erdem” (KTS - 584) – **niyaz** “yalvarma, yakarma” (TS)

oy “fikir, düşünce, meşgale, kaygı; karar, mahkeme kararı” (KTS - 603) – **oy** “bir toplantıya katılanların, bir sorunla ilgili birkaç seçenektan birini tercih etmesi, rey; bu tercihi belirten işaret, söz veya yazı; seçimlerde kişinin herhangi bir aday veya partiye ait yaptığı tercih” (TS)

soko “pulluk, saban” (KTS - 657) – **soku** “taş dibek; dibekte, havanda tahıl dövmeğe yarayan tokmak” (TS)

taza “temiz, pak” (KTS - 719) – **taze** “bozulmamış, bayatlamamış olan; dinç, yıpranmamış, yorulmamış; kuru olmayan, körpe, kuru karşıtı; yeni, zamanı geçmemiş; genç kadın” (TS)

tinç “rahat, sakin, sükûnet” (KTS - 731) – **dinç** “gücü ve sağlık durumu yerinde, canlı, zinde” (TS)

tozok “cehennem, azap, ıstırap” (KTS - 752) – **tuzak** “kuş veya yaban hayvanlarını yakalamaya yarayan araç veya düzenek; birini güç ve tehlikeli bir duruma düşürmek için kurulan düzen, komplo” (TS)

tul “ölen kocasının tasviri olup, karı-koca yatağının üzerine asılırdı (ki bu tasvirin altına oturup, kocası için sağı sağırdı), kocası için yas, matem” (KTS - 758) – **dul** “eşi ölmüş veya eşinden boşanmış kadın veya erkek” (TS)

Bu tür tam yalancı eşdeğerlerin bir kısmının Türkiye Türkçesi ağızları göz önüne alındığında yarı yalancı eşdeğer özellikte oldukları görülmektedir. Bu da lehçelerdeki birçok sözcüğün anlamlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşadığına işaret etmektedir:

akır “yemlik, yem teknesi” (KTS - 13) – **ahır** “evcil büyükbaş hayvanların barındığı kapalı yer, hayvan damı” (TS) – **ahır** “hayvanların su içtiği taş veya ağaç yalak, çeşme yalağı; hayvan yemliğı” (TTA)

Tam yalancı eşdeğerlerin bir kısmının Türkiye Türkçesi ağızları göz önüne alındığında yalancı eşdeğerlik oluşturmadığı da görülmektedir. Bu da lehçelerdeki birçok sözcüğün anlamlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşadığını gösterir:

caz “ilkbahar, ilkyaz” (KTS - 193) – **yaz** “kuzey yarım kürede 21 Haziran 23 Eylül tarihleri arasındaki zaman dilimi, ilkbaharla sonbahar arasındaki sıcak mevsim” (TS) – **yaz** “ilkbahar” (TTA)

1.1.1.2.2. Sesçe Aynı Olanlar

acar “güzel yüz rengi, hoş, sevimli çehre” (KTS - 3) – **acar** “atılğan, güçlü ve becerikli, çevik, yeni” (TS)

alım “haraç, mükellefiyet, rüşvet; suret, pay” (KTS - 26) – **alım** “alma işi; kurum, çalım, gurur; çekicilik” (TS)

aşar “imece, imece suretiyle yapılan iş” (KTS - 54) – **aşar** “tarım ürünlerinden alınan onda bir oranındaki vergiler, ondalık” (TS)

atak “şöhret, marufluk; unvan” (KTS - 57) – **atak** “düşüncesizce her işe atılan, cüretkâr; çevik, hareketli; geveze” (TS)

atkı “av kuşunun midasını yıkamak için kullanılan borucuk” (KTS - 59) – **atkı** “soğuğa karşı omuzlara, başa, sırta veya boyna alınan örtü; bazı kadın ayakkabılarında ve çocuk patiklerinde ayağın

üstünden geçen, yandan iliklenen ince uzun parça; kapı ve pencerelerin yapımında üst tarafa konan ağaç, taş veya beton destek, üst eşik; dokuma tezgâhlarında mekikle enine atılan iplik, argaç; büyük yaba" (TS)

baba "ata-baba: dedeler, ecdat" (KTS - 76) – **baba** "çocuğu olan erkek, peder" (TS)

bakma "evcil, ehli; ahretlik, ahur bölmesi" (KTS - 81) – **bakma** "bakmak işi" (TS)

basık "gidiş, yürüyüş (at hakkında); harekât, gidişat" (KTS - 92) – **basık** "basılmış, yassılaştırmış; çok yüksek olmayan, alçak; kısık" (TS)

bedel "hürmet, itibar" (KTS - 104) – **bedel** "değer, fiyat, kıymet; bir şeyin yerini tutabilen karşılık; başkasının adına ve onun parası ile hacca giden kimse; eşit, denk; askerlik yapmamak veya yapılacak süreyi kısaltmak isteyenlerin devlete ödedikleri para; bir ücret karşılığında çalışan kimse" (TS)

beyit "mezar taşı kitabesi" (KTS - 113) – **beyit** "anlam bakımından birbirine bağlı iki dizeden oluşmuş şiir parçası; ev" (TS)

cadı "sihir, büyü, sihirbazlık" (KTS - 161) – **cadı** "geceleri dolaşarak insanlara kötülük ettiğine inanılan hortlak; kötülük yaparak başkalarına zarar veren kadın; çok güzel göz" (TS)

çayır "taze" (KTS - 256) – **çayır** "üzerinde gür ot biten düz ve nemli yer; böyle yerde biten ot" (TS)

çirkin "menfur, murdar; teessüf, pişmanlık ifadesi" (KTS - 276) – **çirkin** "göze veya kulağa hoş gelmeyen, güzel karşıtı; hoş olmayan, yakışık almayan (davranış veya söz); karanlık, dalavereli, şüpheli" (TS)

çöpçü "ot biçmekle ve yığmakla meşgul olan" (KTS - 284) – **çöpçü** "evlerden çöpleri toplayan veya sokakları süpüren temizlik işçisi" (TS)

eren "kuvvetli, mert, kahraman, yiğit" (KTS - 337) – **eren** "ermiş, olağanüstü sezgileriyle bir takım gerçekleri gördüğüne inanılan kimse" (TS)

eş "dayanağ, yardım, umut" (KTS - 341) – **eş** "birbirinin aynı olan veya birbirine çok benzeyen iki şeyden her biri, benzeri; karı kocadan her biri, hayat arkadaşı; ikişer kişilik gruplarla oynanan oyunlarda, ortak oynayan iki kişiden her birinin öbürüne göre durumu, partner; kuma, ortak; arkadaş" (TS)

ilmek "çengel, kanca" (KTS - 368) – **ilmek** "çözülmesi kolay düğüm, eğreti düğüm, ilmik" (TS)

karılık "ihtiyarlık" (KTS - 409) – **karılık** "kadın olma durumu; evli kadının kocasına göre olan durumu veya görevi" (TS)

kep "şekil, giyim, libas, maske" (KTS - 439) – **kep** "başlık, sipersiz şapka; asker şapkası; hemşirelerin giydiği başlık; bazı törenlerde profesör ve öğrencilerin giydikleri özel başlık" (TS)

kesir "istihfaflı muamele, bunun getirdiği felaket; küçümseme, kendini beğenen, kibirli" (KTS - 443) – **kesir** "bir birimin bölündüğü eşit parçalardan birini veya birkaçını anlatan sayı" (TS)

kez "an, zaman, fırsat, elverişli fırsat" (KTS - 446) – **kez** "bazı sayı sıfatlarıyla birlikte kullanılarak bir olayın ve olgunun her bir tekrarlanışını bildiren söz, defa, kere" (TS)

kılık “iş, hareket, fil; tabiat, hulk” (KTS - 452) – **kılık** “bir kimsenin giyinişi, dış görünüşü, üst baş; bir kimsenin resmi, fotoğraf” (TS)

kıyam “öğle zamanı, cenup” (KTS - 464) – **kıyam** “İslam inancına göre, ölümden sonra yeniden dirilip ayağa kalkma; namazda ayakta durma; ayağa kalkma, ayakta durma; bir işe girişme, kalkışma, teşebbüs etme; ayaklanma, başkaldırma, karşı gelme” (TS)

kibir “ağır hareket eden adam, mıymıntı” (KTS - 471) – **kibir** “kendini beğenme, başkalarından üstün tutma, büyükleme, benlik, gurur” (TS)

kol “el, el pençesi; ön bacak, ayak; parmak” (KTS - 478) – **kol** “insan vücudunda omuz başından parmak uçlarına kadar uzanan bölüm; makinelerde tutup çevirmeye, çekmeye yarayan ağaç veya metal parça; koyun, dana, kuzu vb.nde ön ayağın üst bölümü; ağaçlarda göveden ayrılan kalın dal; bazı çalgıların elle tutulan sap bölümü; koltuk, divan vb.nin yan tarafında bulunan dayanmaya yarayan parça; bir şeyin ayrıldığı bölümlerden her biri, dal (I), kısım, şube, brans; iş takımı, ekip, grup; dizi, düzen; bir halat oluşturan bükülmüş lif demetlerinden her biri” (TS)

kök nar “haşhaş, haşhaş kozalarını kaynatmak suretiyle yapılan uyuşturucu bir madde” (KTS - 498) – **kök nar** “çamgillerden, yüksek bölgelerde yetişen, iğne yaprakları kısa, yassı olan, reçineli ve kozalaklı bir orman ağacı” (TS)

kundak “çocuk beşiği” (KTS - 521) – **kundak** “yeni doğmuş çocuğu ilk aylarda sıkıca sarıp sarmalamaya yarayan geniş bez; bu bezle sarılmış bebek; saçları yemeninin içine alıp bağlama; korunmak için sıkı sıkıya sarılmış şey” (TS)

küçük “inik (köpek yavrusu, kurt yavrusu); tomurcuk, gonca” (KTS - 534) – **küçük** “makam, rütbe, derece bakımından daha aşağı olan kimse; boyutları, benzerlerinininkinden daha ufak olan, mikro, büyük karşıtı; yaşı daha az olan; niceliği az olan; niteliği aşağı olan, bayağı; geri aşamada; değersiz, önemsiz; kısık, parlak olmayan (ses)” (TS)

mesel “benzeş, benzeme, benzetme” (KTS - 563) – **mesel** “örnek alınacak söz; atasözü; eğitici hikâye veya masal” (TS)

moral “ahlâk” (KTS - 570) – **moral** “bir insanın ruhsal gücü, manevi güç, maneviyat” (TS)

saz “bataklık” (KTS - 642) – **saz** “genellikle su kıyılarında, bataklık yerlerde yetişen ince, açık sarı renkli kamış, hasır otu, kiliz, kofa; bu kamıştan yapılmış” (TS)

tutkun “esaret, hapis, esir, tutsak, mahpus” (KTS - 764) – **tutkun** “gönül vermiş, meftun, meclup; bir şeye alışmış, bağlanmış, düşkün” (TS)

Sesçe aynı olan tam yalancı eşdeğerlerin bir kısmının Türkiye Türkçesi ağızları göz önüne alındığında yarı yalancı eşdeğerlik oluşturduğu da görülmektedir:

beter “daha fazla, daha iyi” (KTS - 111) – **beter** “daha kötü, çok kötü” (TS) – **beter** “çok, pek; fazla” (TTA)

ece “büyük kız kardeş, yaşça genç olan kadına nispeten yaşça büyük olan kadın (zevce)” (KTS - 320) – **ece** “güzel kadın; kraliçe” (TS) – **ece** “abla, büyük kız kardeş” (TTA)

Kırgız Türkçesindeki bazı kullanımların Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmadığı, Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanıldığı ve bu kullanımın kökteş tam yalancı eşdeğerlik oluş-

turduğu görülebilmektedir. Ancak lehçelerin ağızlar dikkate alınarak sözvarlığı açısından karşılaştırılması ayrı bir araştırma konusu olacaktır:

bastık “alçaklık, korkaklık” (KTS - 93) – **bastık** “pestil” (TTA)

Sesçe aynı olan tam yalancı eşdeğerlerin bir kısmının Türkiye Türkçesi Kişi Adları Sözlüğü göz önüne alındığında yarı yalancı eşdeğerlik oluşturduğu görülmektedir:

tın “nefes; dinlenme, fasıla, teneffüs” (KTS - 731) – **tın** “tınlayan şeyin çıkardığı ses, tınlama sesi” (TS) – **tın** “nefes, soluk” (KAS)

uşak “ufak (iri olmayan)” (KTS - 787) – **uşak** “çocuk; herhangi bir bölgenin halkından olan erkek; erkek hizmetçi; tayfa” (TS) – **uşak** “ufak, küçük” (KAS)

1.1.2. Fiiller

Fiillerin Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki yarı yalancı eşdeğerlikleri, isim ve isim soylu sözcüklere oranla daha azdır:

1.1.2.1. Yarı Yalancı Eşdeğerler

1.1.2.1.1. Sesçe Farklı Olanlar

açı- “ekşimək, mayalanmak, acılanmak; ağrı hissetmek” (KTS - 5) – **acı-** “tadı acı duruma gelmek, acılaşmak; acılı, ağırlı olmak; merhamet etmek, üzülme” (TS)

agar- “ağarmak, yıldırmaq, bitmek (bitkiler hakkında), çiçek açmak” (KTS - 9) – **ağar-** “beyazlaşmak, aydınlanmak, rengi solmak” (TS)

bakır- “gömürdemək; böğürmek; boğazı yırtılırcasına bağırmaq” (KTS - 80) – **bağır-** “insan, yüksek ve gür ses çıkarmak; kendini belli etmek; yüksek sesle azarlamak” (TS)

bar- “kımldamak, yürümək, hareket etmek, yürüyüp gitmek; varmaq” (KTS - 86) – **var-** “erişilmek istenen yere ayak basmak, ulaşmak, vasil olmak; belli bir duruma veya düzeye gelmek; hoş olmayan bir sona ermek; bir şeyi iyice anlamak veya duymak; acımadan, çekinmeden yapmak; evlenmek; bir durumdan başka duruma geçmek” (TS)

beril- “verilmek; teslim olmak, mağlup olmak; sadakatli olmak” (KTS - 109) – **veril-** “verme işine konu olmak” (TS)

biç- “biçmek, kesmek; iğdiş etmek, burmaq; noktası noktasına tayin etmek, takdir etmek” (KTS - 115) – **biç-** “belli bir biçim vererek kesmek; ekin, ot vb.ni orakla, tırpanla, makine ile kesmek; değer, paha, fiyat belirlemek; tahmin etmek, kestirmek” (TS)

boşo- “boşalmak, serbest kalmak; gevşemek” (KTS - 133) – **boşa-** “kanunlara göre eşlerden biri, aile ilişkisini kesmek; yapıp bitirmek” (TS)

cakala- “yaka geçirmek; yakaya yapışmak; kenar boyunca yürümək, sahilden gitmek” (KTS - 163) – **yakala-** “bir kimseyi veya bir şeyi elle tutmak; kaçan kimseyi ele geçirmek, derdest etmek; bir kimsenin gitmesini engellemek, durdurmak; bir kimseyi hoşla gitmeyecek bir durumda bulmak, bir kimsenin suçu ortaya çıkmak; bir kimsenin suçluluğunu gösteren söz, bakış veya işareti fark etmek; birdenbire etkisi altına almak; arayarak veya rastlantı sonucu bulup bağlantı kurmak; belirlemek, anlamak” (TS)

cat- “yatmak, uzanmak; bulunmak, ikamet etmek; *ait olmak; ilgilenmek*” (KTS - 187) – **yat-** “bir yere veya bir şeyin üzerine boylu boyunca uzanmak; uyumak veya dinlenmek için yatağa girmek; *yatay veya yataya yakın bir duruma gelmek, eğilmek; hastalık sebebiyle yatakta kalmak; geceyi geçirmek üzere bir yerde kalmak; boş yere beklemek; işlemez, çalışmaz durumda kalmak; bir özellik kazanmak için bir şeyin içinde beklemek; belli bir süreyi cezaevinde geçirmek; ölü gömülmüş olmak; düz bir duruma gelmek, düzleşmek; cinsel ilişkide bulunmak; heves etmek, eğilmek*” (TS)

coкто- “*yoklamak, araştırmak, tetkik etmek; ölü için ağlamak*” (KTS - 219) – **yokla-** “dokunarak incelemek; bakmak, gözden geçirmek, kontrol etmek; durum, bilgi, niyet vb.ni belirleme veya anlamaya çalışmak; *ziyaret veya sağlığını sormak amacıyla birine gitmek; ara sıra etkisini göstermek; aramak, araştırmak*” (TS)

cumşa- “*yumuşamak; birisine bir vazife vermek, birisini bir işte kullanmak*” (KTS - 232) – **yumuşa-** “sertliği kalmamak, yumuşak duruma gelmek; öfkesi, kızgınlığı, inadı geçmek” (TS)

cür- “*hareket etmek, harekette bulunmak, yürümek, vasıta ile gitmek; niyet etmek, hizmet etmek, ücretle çalıştırmak*” (KTS - 237) – **yürü-** “adım atarak ilerlemek, gitmek; karada veya suda, herhangi bir yöne doğru sürekli olarak yer değiştirmek; yayan gezmek, yayan gitmek; yol almak; bir yere gelmek, bir yere ulaşmak; üzerine doğru gitmek, *akın etmek, saldırmak, hücum etmek; faiz, hesap edilmek, işlemek; geçmek, ilerlemek, değişmek; bir işte ileri gitmek; gereği gibi yapılmak veya ilerlemek*” (TS)

demde- “*haşlamak, kaynamış suya atmak ve öyle bırakmak*” (KTS - 304) – **demle-** “çayı kaynar suyun içine attıktan sonra renk ve koku vermesi için bir süre bekletmek” (TS)

keç- “geçmek; vazgeçmek; *affetmek*” (KTS - 428) – **geç-** “bir yerden başka bir yere gitmek; bir yandan girip diğer yandan çıkmak; *yol, araç veya akarsu bir yerin yakınından veya içinden gitmek; bir duruma uğramak, konu olmak; bırakmak, vazgeçmek; yaşamak; olmak, vuku bulmak, cereyan etmek; hastalık bulaşmak, sirayet etmek; etki yapmak, işlemek; görev almak; kalmak, devrolmak; üstünlük sağlamak*” (TS)

keril- “gerilmek; *kurulmak, caka satmak*” (KTS - 442) – **geril-** “germe işi yapılmak, gergin duruma gelmek, belirli bir uzama ile çekilmek; gergin bir biçimde açılmak; kasılmak; kızmak, öfkelenmek, sinirlenmek; ilişki ve davranış bozulacak duruma gelmek” (TS)

ketir- “*gidermek; gitmeye zorlamak, uzaklaştırmak; kaçırmak*” (KTS - 445) – **getir-** “gelmesini sağlamak; *bir şeyi yanında veya üstünde bulundurmak; erişmek veya eriştiğini sanmak; ileri sürmek; sebep olmak, ortaya çıkarmak; iletmek, bildirmek; sağlamak; bir makama atamak veya seçmek*” (TS)

kir- “içeriye doğru hareket etmek, girmek; *(muayyen bir yaşa) ermek; su kabarmak, kızışmak (deve aygırı hakkında), çekilmek; muharebeye tutuşmak*” (KTS - 473) – **gir-** “dışarıdan içeriye geçmek; *sığmak; katılmak, iltihak etmek; almak, fethetmek; incelemek, ayrıntılara inmek; girişmek, başlamak; bulaşmak; ağrı, sancı başlamak, saplanmak; yeni bir duruma geçmek, dönüşmek; iyice anlamak, iyice bilmek; kavgaya tutuşmak; başlamak; erişmek, ulaşmak; yazılmak, başlamak; yemek yemek*” (TS)

oyno- “oyynamak, eğlenmek, rahat durmamak, şaka etmek; *aşk ve alaka münasebetlerinde bulunmak*” (KTS - 604) – **oyna-** “vakit geçirme, eğlenme, oyalanma vb. amaçlarla bir şeyle uğraşmak; herhangi bir tutku, ilgi vb. sebeple bir şeye kendini vermek; kımıldamak, hareket et-

mek; bir şeyi sürekli evirip çevirmek veya sürekli olarak ona dokunmak; bir film, oyun vb.nde rol almak; film gösterilmek; eşyanın herhangi bir parçası kımıldamak, hareket etmek; sarsılmak, yeri değişmek; sporla ilgili çalışmalara katılmak; müziğin gerektirdiği uyumlu hareketleri yapmak; değişiklik göstermek; oyalanmak, gereği gibi yapmamak, boşuna vakit geçirmek; rastgele yön vermek, aldatmak; tedirgin etmek, rahatsız edici davranışta bulunmak; değiştirmek, bozmak" (TS)

sazar- "sararmak; *kin beslemek*" (KTS - 642) – **sarar-** "sarı olmak, rengi sarıya dönmek; korku, üzüntü, coşku vb. sebeplerle yüzün rengi solmak" (TS)

solukta- "solumak, şiddetle ve sık sık nefes almak; *hıçkırıkla ağlamak*" (KTS - 659) – **soluklan-, solukluk** "rahat bir biçimde soluk almak; dinlenmek; nefes alıp vermek; sık ve kesik soluk alıp vermek" (TS)

süy- "sevmek, *öpmek, okşamak*" (KTS - 673) – **sev-** "sevgi ve bağlılık duymak; birine sevgiyle bağlanmak, gönül vermek; çok hoşlanmak; okşamak; yerini, şartlarını uygun bulmak" (TS)

tanı- "tanımak; *itiraf etmek*" (KTS - 694) – **tanı-** "daha önce görülen, bilinen bir kimse veya şeyle karşılaşıldığında bunun kim veya ne olduğunu hatırlamak; daha önce görmüş olmak, ilişkisi bulunmak, bilmek; bir kimse veya şeyle ilgili, doğru ve tam bilgisi bulunmak; bilip ayırmak, seçmek, ayırt etmek; varlığını kabul etmek; boyun eğmek, yargısına uymak, saymak; sorumlu bilmek; bir şeyin yapılması, bitirilmesi için belli bir süre vermek" (TS)

tilen- "*arzu etmek; dilenmek; iltimas etmek*" (KTS - 738) – **dilen-** "sadaka istemek; kendisini acındırarak bir kimseden bir şey istemek" (TS)

tiy- "değmek, dokunmak, düşmek (*hissesine isabet etmek*); *hücum etmek*" (KTS - 740) – **değ-** "aralık kalmayınca kadar birbirine yaklaşmak, dokunmak, temas etmek; *ulaşmak, erişmek; istenilen yere düşmek, rast gelmek, isabet etmek*" (TS)

toku- "dokumak; *eyerlemek*" (KTS - 744) – **doku-** "tezgâhta ipliği, çözü ve atkı durumunda kullanarak kumaş yapmak; en ince noktalarına kadar özen göstererek, emek vererek ortaya çıkarmak" (TS)

toltur- "doldurmak; *yerine getirmek*" (KTS - 745) – **doldur-** "dolmasını sağlamak, dolu duruma getirmek; ateşli silahların içine mermi sürmek; bildirge, çizelge, fiş vb. basılı kâğıtların boş yerlerini tamamlamak; *yaşını, yılını bitirmek; ses, koku yayılıp kaplamak; belirli bir süreyi kaplamak, almak; canlılık kazandırmak; birini, başkası için kötü düşünecek bir duruma getirmek*" (TS)

tur- "ayakta durmak, *ayağa kalkmak; bulunmak, ikamet etmek, oturmak (yaşamak); değmek (değerinde olmak); hizmette bulunmak, ücretle çalışmak; lakayıt kalmak; teşekkül etmek*" (KTS - 760) – **dur-** "hareketsiz durumda olmak; işlemez olmak, çalışmamak; bir yerde bir süre oyalanmak, eğlenmek, eğleşmek, tevakkuf etmek; dinmek, kesilmek; varlığını sürdürmek; beklemek, dikilmek; *yaşamak; birisinin malı olarak bulunmak veya o malla ilişkisi olmak; kalmak; bir yerde olmak veya bulunmak; belli bir durumda, bir görevde bulunmak; ara vermek; bir konuyla çok ilgilenmek, üstüne düşmek*" (TS)

tüş- "düşmek, *inmek, sarkmak; işin aniliğini veya kuvvetini belirlemek için kullanılır; aşmak*"

(KTS - 774) – **düş-** “yer çekiminin etkisiyle boşlukta, yukarıdan aşağıya inmek; durduğu, bulunduğu, tutunduğu yerden ayrılarak veya dayanağını, dengesini yitirerek yukarıdan aşağıya inmek; yere devrilmek, yere serilmek; hava taşıtları kaza sonucu hızla yere inerek çarpmak; *vücuda bol gelen giysi aşağı kaymak; yağmak; vurmak, değmek, rastlamak; vakti gelmeden ölü doğmak; atlanmak, aradan çıkmak, eksik kalmak; eksilmek; bir zorunluluk sebebiyle bulunduğu yerden ayrılmak, gitmek; aşırı ilgi veya sevgi göstermek; uğramak, kapılmak; yakışmak, uygun gelmek; yakışık almak*” (TS)

uttur- “yutturmak; kaybetmek (oyunda)” (KTS - 788) – **yuttur-** “yutma işini yaptırmak veya yutmasını sağlamak; kandırmak, aldatmak” (TS)

Kökteş yarı yalancı eşdeğerlerin bir kısmının Türkiye Türkçesi ağızları göz önüne alındığında yalancı eşdeğerlik oluşturmadığı görülmektedir. Bu da lehçelerdeki birçok sözcüğün anlamlarının Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşadığını gösterir:

cazıl- “yazılmak, abone olmak; yayılmak, ayrılmak, çözülmek” (KTS - 195) – **yazıl-** “yazma işi yapılmak; kendini bir yere yazdırmak, kaydolmak; birine tutulmak, sevmek” (TS) – **ya-zıl-** “serilmek, yayılmak” (TTA)

1.1.2.1.2. Sesçe Aynı Olanlar

aldır- “almaya müsaade etmek veya almayı emretmek; çaldırmak, eşyası çalınmış olmak” (KTS - 24) – **aldır-** “alma işini yaptırmak, getirtmek; *vücuttan herhangi bir parçayı veya organı sağ-lık sebebiyle çıkarttırmak; başkasına kaptırmak; sığdırmak; önem vermek, değer vermek*” (TS)

alın- “alınmış, tesellüm edilmiş olmak; satın almak; *hoşa gitmek, itimat, sempati kazan-mak*” (KTS - 27) – **alın-** “alma işi yapılmak; *elde edilmek; uyarlanmak; bir sözün, bir davranışın kendi-sine söylediğini veya yapıldığını sanarak incinmek, kırılmak*” (TS)

alış- “birbirinden almak; *kapışmak, dövüşmek*” (KTS - 27) – **alış-** “alma işi” (TS)

araala- “testere ile biçmek” (KTS - 39) – **arala-** “iki şey arasında açıklık oluşturmak; aralıklı duruma getirmek, seyrekletirmek; *bitkilerin fazla dal ve çubuklarını kesmek, seyrekletirmek*” (TS)

ardan- “utanmak, arlanmak; *küsmek; hırslanmak*” (KTS - 43) – **arlan-** “utanmak” (TS)

arıt- “temizlemek, temizleyip bitirmek, silmek; *baştan başa dolaşmak; araştırmak*” (KTS - 45) – **arıt-** “temizlemek, temiz duruma getirmek, paklamak; katışıksız duruma getirmek, tasfiye etmek” (TS)

as- “asmak, sallandırmak” (KTS - 51) – **as-** “bir şeyi aşağıya sarkacak bir biçimde bir ye-re iliştip sarkıtmak; bir kimseyi boğazından ip vb. geçirip sallandırarak öldürmek, idam et-mek; *gitmek zorunda olunan bir yere özürsüz gitmemek*” (TS)

asıl- “asılmak, sallandırılmak; *hücum etmek; takılmak*” (KTS - 51) – **asıl-** “asma işi ya-pılmak veya asma işine konu olmak; bir yere tutunup sarkmak; *tutup çekmek; hızla eline almak; boynuna ip geçirip sallandırılarak öldürülmek, idam edilmek; bir şey isterken karşısındakini tedirgin edecek derecede üstelemek, ısrar etmek, ileri gitmek; sonuna kadar mücadele etmek; karşı-cinsin ilgisini çekmek için rahatsız edici davranışlarda bulunmak*” (TS)

atıl- “atılmış olmak; *ateş edilmiş olmak, silahla vurulmak; sıçrayıp kalkmak*” (KTS - 58) – **atıl-** “atma işine konu olmak; *saldırmak, hücum etmek; bir şeye doğru birden gitmek, birden bir*

davranışta bulunmak; *başlamak; bir işe girişmek; patlatılmak; bir yerden, görevden veya işten uzaklaştırılmak*" (TS)

bastır- "tazyik etmek, basmaya zorlamak, tabetmek; *harman dövmek; yürüme, yavaş yürüme; kürkten kenar yapmak*" (KTS - 93) – **bastır-** "basma işini yaptırmak; *zararlı bir olayı önlemek, durdurmak; üstünlüğünü göstermek; bir kumaşın kenarını kıvrıp dikmek; gidermek; hemen söylemek; ansızın birinin yanına gitmek; birdenbire gerçekleşmek ve pek çok etki göstermek; baskı yapmak, üzerine iyice düşmek*" (TS)

bat- "batmak, gark olmak, sığmak, sokulmak, geçmek; gurup etmek, batmak; *cesaret etmek, cüret etmek*" (KTS - 98) – **bat-** "bir sıvının üstündeyken içine gömülme; Dünya'nın dönüşü dolayısıyla Güneş, Ay ve yıldız ufkun altına inmek; *iflas etmek; kirlenmek; saplanmak; tedirgin etmemesi gereken şeyler tedirgin etmek; hoşla gitmeyen bir duruma uğramak; yok olmak; çökmek; yıkılmak, egemenliği sona ermek; dokunmak, incitmek*" (TS)

bez- "inkâr etmek, tanımamak, bir âdeti terk eylemek; bıkmak, usanmak" (KTS - 114) – **bez-** "bezgin duruma gelmek, bezginlik getirmek, bıkip usanmak" (TS)

çal- "şiddetli ve keskin vuruşla vurmak; çalmak; *(güreş sırasında) ayak çalmak; kamçı ile vurmak; (hayvanı) kesmek; bakmak, yolu yoklamak*" (KTS - 246) – **çal-** "başkasının malını gizlice almak, hırsızlık etmek, aşırmaq; *vurarak veya sürterek ses çıkartmak; bir müziği dinlemeyi sağlayan aleti çalıştırmak; ses çıkarmak, ses vermek; atmak, çarpmak, vurmak; üzerine sürmek; bozmak, zarar vermek; kumaşın bir parçasını kesmek; madeni oymak, kalemle işlemek; benzemek, andırmak; zamanı boşa harcatmak, ziyan edilmesine yol açmak*" (TS)

çek- "çekmek, sürüklemek; ucunu vurarak kırmak; *(soruştururken) yalnız imalarla, kinayelerle konuşmak; hayvanı koşmak*" (KTS - 259) – **çek-** "bir şeyi tutup kendine veya başka bir yöne doğru yürütmek; *germek; içine almak, emmek; bir yerden başka bir yere taşımak; bir amaçla ortadan kaldırmak; solukla içine almak; üzerinde bulunan bir silahla saldırmak için davranmak; atmak, vurmak; bir kimseyi veya bir şeyi geri almak; güç durumlara dayanmak, katlanmak; tartıda ağırlığı olmak; döşemek; herhangi bir engel kurmak*" (TS)

çök- "çökmek, dizler üzerine düşmek *(deve hakkında); dalmak; kocayıp kuvvetten düşmek*" (KTS - 282) – **çök-** "bulunduğu düzeyden aşağı inmek, çukurlaşmak; üzerinde bulunduğu yere yıkılmak; *çömelmek; oturmak, birdenbire oturmak; deve, sığır vb. olduğu yere oturmak; basmak, yayılmak; sis, duman vb. inerek kaplamak; sarsılıp dinçliğini yitirmek; tortu dibe inmek; son bulmak, yıkılıp dağılmak; yoğun bir biçimde duymak*" (TS)

ele- "elemek; *çikit oyunu sırasında küçük değneği büyük değnekle vurarak def etmek*" (KTS - 326) – **ele-** "elek yardımıyla ayıklamak veya incisini kabasından ayırmak, elekten geçirmek; *sınav veya yarışma yoluyla en iyileri seçmek; ipliği elemgeden geçirip yumak yapmak; gözden geçirmek, ayıklamak, iyisini kötüsünden ayırmak*" (TS)

eri- "erimek, izabe edilmek; *ağlamaktan tıkanmak (çocuk hakkında)*" (KTS - 337) – **eri-** "katı cisim sıvı içine karışarak sıvı durumuna geçmek, katı cisim ısı etkisiyle sıvı duruma gelmek; *utancından çok sıkılmak; çok zayıflamak; yok olmak, bitmek, tükenmek*" (TS)

kaçır- "kaçırmak, elden çıkarmak; *çiftleştirmek; saldırmak*" (KTS - 381) – **kaçır-** "kaçması-

nı sağlamak veya kaçmasına imkân yaratmak; bir işi belirlenen zamanda yapamamak; zor kullanılarak yanında götürmek; bir daha ele geçmemek üzere yitirmek; *yararlanamamak*; çalmak, kimsenin haberi olmadan götürmek, aşırmaq; yasal olmayan yoldan bir ülkeye mal sokmak veya çıkarmak; *ölçüyü, sınırı aşmak, fazlasına gitmek; istemeyerek altını kirletmek; birini veya bir şeyi göstermemek*" (TS)

kak- "vurmak, çarpmak, çırpmak, kakmak, çakmak; *korku vermek için bağırmaq; bağır kak-: lalalık etmek, üzerine titremek; can kak-: ısrarla rica etmek*" (KTS - 384) – **kak-** "itmek, vurmak; kakma yapmak; vurarak dar bir yere sokmak" (TS)

kalayla- "kalaylamak (*kalay sürmek*); bir işi yalnız gösteriş için yapmak, *dayanısız yapmak*" (KTS - 388) – **kalayla-** "oksitlenmeden korumak için bir metal parçasını veya kabı kalay tabakası ile kaplamak; eksiklikleri, kusurları görünüşte gizlemeye çalışmak; *sövmek*" (TS)

kandır- "tatmin eylemek, *teskin etmek*" (KTS - 397) – **kandır-** "kanmasını sağlamak, inandırmak, ikna etmek; *aldatmak; içme, yeme isteğini karşılamak*" (TS)

kat- "gizlemek; ilave etmek; ilhak etmek; katmak" (KTS - 416) – **kat-** "bir şeyin içine, üstüne veya yanına, niteliğini değiştirmek veya niceliğini artırmak için başka bir şey eklemek, karıştırmak; bir araya getirmek; *birlikte göndermek*" (TS)

kaytar- "geri döndürmek, geriye göndermek, yollamak; *bir işi tekrarlayarak yapmak; beklemek, korumak*" (KTS - 425) – **kaytar-** "geri çevirmek, iade etmek; *iş yapmaktan kaçmak*" (TS)

kes- "kesmek, kesip ayırmak; *tayin etmek; birisini mahkûm etmek*" (KTS - 442) – **kes-** "bıçak, makas vb. bir araçla bir şeyi ikiye ayırmak, parçalamak, doğramak; kesici bir araçla yaralamak; ucunu almak; *son vermek, gidermek; ara vermek; bir şeyden yoksun bırakmak, vermemek; belirtmek, kararlaştırmak; para basmak; geçişi önlemek; susmak; bölmek, ayırmak; karşı cinsten birisini sürekli olarak süzmek, dikkatli bir biçimde bakmak*" (TS)

kestir- "sünnet etmek" (KTS - 444) – **kestir-** "kesme işini yaptırmak; *akıl yolu ile gerçeğe yakın bir yargıya varmak, tahmin etmek; kesilmesini sağlamak, kesilmesine yol açmak; karar vermek; kısa bir süre uyumak, şekerleme yapmak; anlamak, farkına varmak*" (TS)

kır- "kazımak; yok etmek, kökünü kurutmak" (KTS - 457) – **kır-** "sert şeyleri vurarak veya ezerek parçalamak; öldürmek, yok olmasına neden olmak; *bir şeyin fiyatını azaltmak, indirmek; dileğini kabul etmeyerek veya beklenmeyen bir davranış karşısında bırakarak gücendirmek, incitmek; vücut kemiklerinden birini parçalamak; yok etmek*" (TS)

kıy- "kesmek, kesip almak, (*ufak ağaçları*) kıymak; çarpık kesmek, (eteğin, yorganın, örtünün kenarlarına) şerit çekmek" (KTS - 463) – **kıy-** "çok ince ve küçük parçalar biçiminde doğramak; *acımadan vermek, esirgememek, feda etmek; acımayıp öldürmek; acımayarak büyük bir kötülük etmek, zulmetmek*" (TS)

koy- "koymak, yatırıp koymak, bırakmak; bırakmak, müsaade etmek; *çarpmak, vurmak; defnetmek*" (KTS - 493) – **koy-** "bir şeyi bir yere bırakmak, belli bir yere yerleştirmek; bir kimseyi işe yerleştirmek, birine iş sağlamak; bırakmak; katmak, eklemek; imza, tarih, adres yazmak; uyulması gereken kuralları belirlemek, ortaya çıkarmak; etkilemek, dokunmak; bir şey veya kimse için kullanmayı belirlemek, ayırmak; bırakmak, terk etmek" (TS)

korun- “kendini sıkışık durumda, küçülmüş hissetmek; sıklamak; sakınmak, kurtuluş yolu aramak, saklanmak, gizlenmek” (KTS - 490) – **korun-** “kendini korumak, sığınmak, sakınmak; koruma işine konu olmak” (TS)

kuru- “kurumak; ortadan kalkmak, yok olmak; leş hâline dönmek” (KTS - 525) – **kuru-** “ıslaklığını, nemini yitirerek kuru duruma gelmek; bitki, suyu çekilip cansız duruma gelmek; akarsu, göl vb.nin suyu kalmamak; bazı nesnelere yumuşaklığını yitirmek, sertleşmek; cılızlaşmak, sıskalaşmak, zayıflamak; çok susamak” (TS)

sal- “salmak, komak; çocuk düşürmek; yapıştırmak, çalmak (şiddetle vurmak); hareket etmek, yönelmek; önceden tayin ve takdir eylemek; yalandan göstermek; bir şeye güvenmek, bir şeyi tatbik etmek” (KTS - 631) – **sal-** “bağımlılığına, tutukluluğuna veya baskı altındaki durumuna son vererek serbest kılmak, bırakmak, koyuvermek; yollamak, göndermek; koymak, katmak; sürmek; uğratmak; vergi yüklemek; üzerine yürütmek; saldırmak; sarkıtmak; bakmamak, ilgilenmemek, özen göstermemek” (TS)

sız- “çizmek, çizgi geçirmek; dokumak; sızmak; sıvışmak” (KTS - 654) – **sız-** “ince aralıklardan veya gözeneklerden az miktarda ve belli olmadan yavaş yavaş akmak, çıkmak; gizli tutulan haber, sır vb. şeyler duyulmak, yayılmak; herhangi bir topluluğu, bir örgütü yolundan saptırmak için gizlice arasına girmek; gizlice, haber vermeden gitmek, sıvışmak; içki, yorgunluk vb. sebeplerle kendinden geçerek uyuyakalmak; düşman mevzileri arasına gizlice girmek ve ilerlemek” (TS)

şaş- “acele etmek; şaşmak, afallamak, şaşırmak” (KTS - 681) – **şaş-** “umulmayan, beklenmeyen veya olağanüstü bir olay, bir olgu karşısında şaşkın duruma gelmek, hayret etmek; yolundan sapmamak, gidişini değiştirmemek, veya yanılmamak; şaşırmak” (TS)

tara- “taramak; tarlada sürgü sürmek, tırmıkla çalışmak; her tarafa dağılmak, yayılmak” (KTS - 709) – **tara-** “bir şeyin tellerini birbirinden ayırıp karışıklığını gidermek; bir şey veya kimseyi bulmak, denetlemek için türlü yöntemlerden yararlanarak bir yeri sıkı bir biçimde aramak; bir şeyin içindeki gereksiz maddeleri tarak, tırmık vb. ile ayıklamak, taraklamak; taşın yüzünü dişli çelik kalemle işlemek; makineli tüfek vb. ateşli silahlarla sürekli olarak bir yere ateş etmek; kafasından geçirmek, belli belirsiz düşünmek; derleme ve araştırma yapmak için bir yayını dikkatle gözden geçirmek veya gerekli kelime, cümle ve yazıları tespit etmek; dikkatle bakmak, süzmek” (TS)

tart- “çekmek, sürüklemek; yemek sunmak; içdiş etmek; tartmak; (üfleme suretiyle çalınan musiki aletini) çalmak; öğütme; hareket etmek, yönelmek; tütün içmek; sürmek, yapıştırmak; şekil almak; katlanmak, yaşamak; birisine çekmek” (KTS - 711) – **tart-** “bir şeyin birim cinsten ağırlığını bulmak; bir şeyi avuç içinde sallayarak ağırlığını kestirmeye çalışmak; binek hayvanlarının dizginlerini çekmek; bir şeyin bütün sonuçlarını düşünmek, hesap etmek; dikkatle incelemek, değer biçmek” (TS)

tırmala- “tırmalamak, kaşımak; tırmanmak” (KTS - 733) – **tırmala-** “tırnaklarıyla çizmek veya hırpalamak, tırnaklamak; rahatsız etmek” (TS)

1.1.2.2. Tam Yalancı Eşdeğer

Fiillerin Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki tam yalancı eşdeğerlikleri çok yaygın değildir.

1.1.2.2.1. Sesçe Farklı Olanlar

agıt- “bırakmak, koyuvermek (bağlı hayvanları)” (KTS - 10) – **akıt-** “akmasını sağlamak, akmasına yol açmak, dökmek” (TS)

ayakta- “bitmek, sonuna yaklaşmak, bitirmek; ayakları yere değdirmek; bindirmek” (KTS - 62) – **ayakla-** “ayakla ölçmek” (TS)

bulga- “sallamak; döndürmek; kirletmek, bulaştırmak” (KTS - 144) – **bula-** “bir nesnenin her yanını bir şeye değdirerek üstünü onunla kaplamak, bir nesneyi başka bir maddeye batırmak” (TS)

buruş- “çevirme, dönüş” (KTS - 148) – **buruş-** “düzgünlüğü bozulmak, üzerinde kırışık ve katlamalar olmak; ağızda kekrelilik duymak; tiksirmek, hoşlanmamak” (TS)

caşar- “genleşmek” (KTS - 185) – **yaşar-** “ıslanmak, nemlenmek; yaşla dolmak” (TS)

keliş- “hep beraber gelmek; uyuşmak, anlaşmak” (KTS - 434) – **geliş-** “büyüyüp boy atmak, yetişmek, neşvünema bulmak; ilerlemek, olgunlaşmak, genişlemek, inkişaf etmek; şişmanlamak” (TS)

sagin- “özlemek” (KTS - 629) – **sakin-** “herhangi bir korku veya düşünce ile bir şeyi yapmaktan uzak durmak, içtinap etmek; olabileceği düşünülen kötülöklere karşı önlemler almak; korumak, esirgemek, gözetmek” (TS)

1.1.2.2.2. Sesçe Aynı Olanlar

arın- “yorulmak; sızlanmak, can sıkılmak; özlemek” (KTS - 45) – **arın-** “temizlenmek; katışksız, arı duruma gelmek; rahatlamak” (TS)

aşır- “büyütmek, mübalağa etmek” (KTS - 55) – **aşır-** “yüksek veya geçilmesi güç bir yerin üstünden diğer yanına geçirmek; çalmak, çalıp götürmek, araklamak; tehlike içinde bulunan bir şeyi acele kaçırmak” (TS)

ata- “adiyle söylemek” (KTS - 57) – **ata-** “birini bir göreve getirmek, tayin etmek” (TS)

ayık- “hastalıktan iyileşmek, sıhhati düzelmek” (KTS - 66) – **ayık-** “ayılmak, kendine gelmek, uyanmak, aklı başına gelmek” (TS)

eş- “örmek; bükmek, yırtmak, yarmalamak” (KTS - 342) – **eş-** “toprağı veya toprak gibi yumuşak bir şeyi biraz kazmak; araştırmak, incelemek” (TS)

serpil- “yeltenmek, silkinmek” (KTS - 647) – **serpil-** “serpme işine konu olmak; gelişmek, büyümek; yayılmak” (TS)

sızdır- “çizdirmek, atı hızlıca koşturmak” (KTS - 654) – **sızdır-** “sızmasına yol açmak; haber, sır vb.ni duyurmak, yaymak; eritip süzerek temiz bir duruma getirmek; gizlice sokmak” (TS)

sok- “vurmak, dövme, çarpmak (kalp, nabız hakkında); demiri dövme; örmek” (KTS - 657) – **sok-** “içine veya arasına girmesini sağlamak; bir yere girmesini sağlamak, içeri almak; bıçak, çakı, iğne vb. batırmak, saplamak; böcek, zehirli hayvan iğnesini batırmak veya ısırarak, zehirlemek; belli etmeden kötü bir malı vermek; konuşma sırasında bir sözü, soruyu veya düşünceyi söyleyivermek; dokunaklı, kırıcı veya acı söz söylemek” (TS)

tın- “dinlenmek, tevakkuf etmek, rahat etmek” (KTS - 731) – **tın-** “ses çıkarmak; önemsemek,

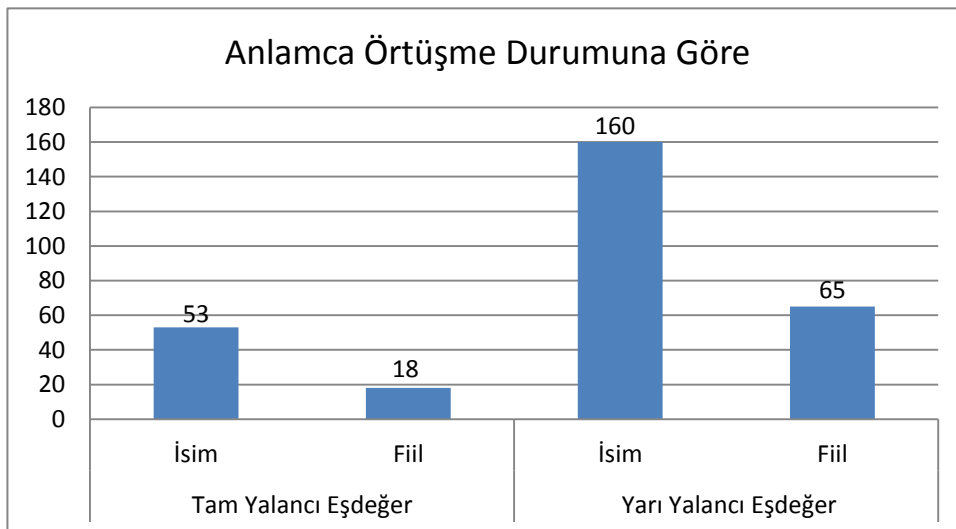
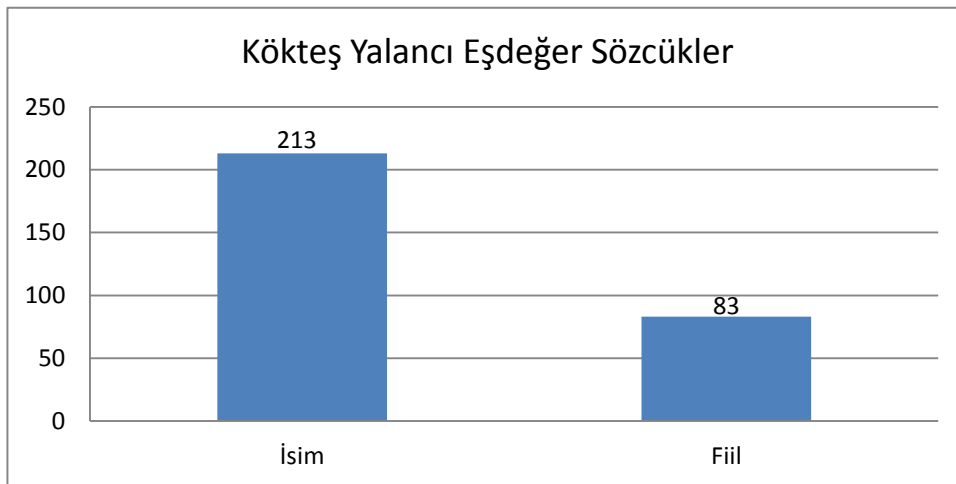
önem vermek, dikkate almak, takmak" (TS)

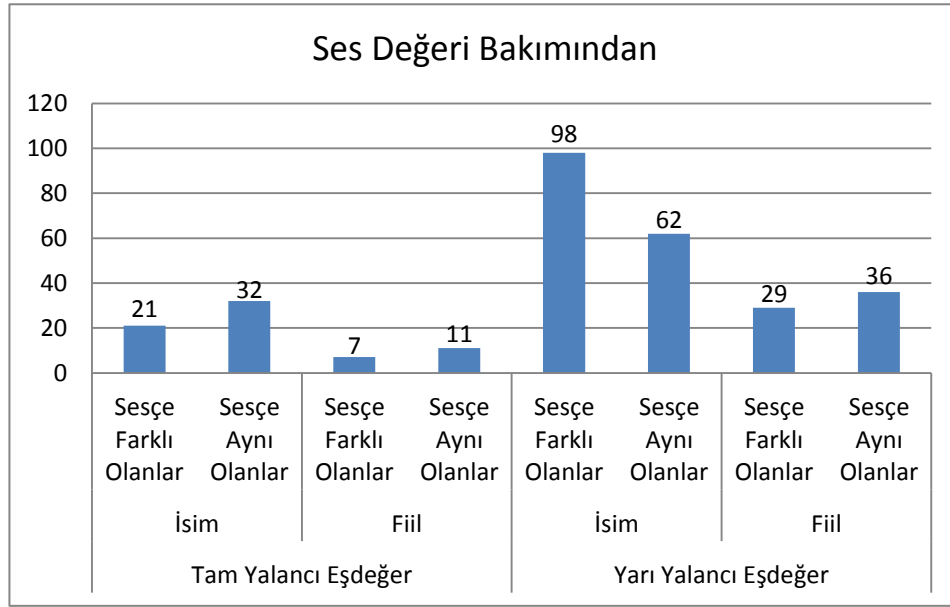
uyuş- "buruşarak toprak hâline gelmek; birleşmek, teşkilatlanmak" (KTS - 791) – **uyuş-** "her konuda birbirine uymak, imtizaç etmek; bir iş, düşünce, görüş vb. üzerinde anlaşmaya varmak, uzlaşmak, mutabık kalmak" (TS)

uzat- "uzaklaştırmak, gitmeye müsaade etmek; geçirmek, uğurlamak; kocaya vermek" (KTS - 792) – **uzat-** "uzamasına sebep olmak, uzamasını sağlamak; başı, kolları veya bacakları bir yere yöneltmek; bir şeyi vermek için birine yönelmek; germek; konuşmayı, tartışmayı sürdürmek; vermek, göndermek; süreyi artırmak, temdit etmek" (TS)

SONUÇ

Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında 296 kökteş yalancı eşdeğer sözcük tespit edilmiştir. Bunların 213'ü isim, 83'ü fiildir. Anlamca örtüşme durumuna göre, 160 yarı, 53 tam yalancı eşdeğer isim; 65 yarı, 18 tam yalancı eşdeğer fiil görülmüştür. Ses değeri bakımından ise sesçe farklı olan 98 yarı, 21 tam yalancı eşdeğer isim, 29 yarı, 7 tam yalancı eşdeğer fiil; sesçe aynı olan 62 yarı, 32 tam yalancı eşdeğer isim, 36 yarı, 11 tam yalancı eşdeğer fiil tespit edilmiştir.

İki lehçe arasında sözcük türü olarak daha çok isimlerde görülen yalancı eşdeğerlik, anlamca örtüşme durumuna göre ise yarı yalancı eşdeğerlik niteliğindedir. Çünkü Türkçenin farklı iki kolu olan Kırgız ve Türkiye Türkçesi, ortak sözcüklerin çoğu anlamını korumaktadır. Yazı dilleri dışında her iki lehçenin ağızları ile karşılaştırma yapıldığı takdirde, birçok örneğin yalancı eşdeğerlik oluşturmadığı, aksine eşdeğerlik görüleceği sonucuna varılmıştır. Bu da lehçelerdeki birçok sözcüğün anlamlarının ağızlarda yaşadığını gösterir.

Tam yalancı eşdeğerlerin bir kısmının Türkiye Türkçesi Kişi Adları Sözlüğü göz önüne alındığında yarı yalancı eşdeğerlik oluşturduğu görülmüştür.

Kırgız Türkçesindeki bazı kullanımların Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmadığı, Türkiye Türkçesi ağızlarında kullanıldığı ve bu kullanımın kökteş tam yalancı eşdeğerlik oluşturduğu görülmüştür. Ancak lehçelerin ağızlar dikkate alınarak sözcükleri açısından karşılaştırılması ayrı bir araştırma konusu olmalıdır.

Kökteş sözcüklerdeki yalancı eşdeğerlik Türkçe kökenli sözcüklerde görülebildiği gibi ödünçlemelerde de görülebilmektedir.

Türkiye Türkçesi ile diğer Türk lehçeleri arasında görülen bazı kökteş sözcüklerdeki yalancı eşdeğerliğin Kırgız Türkçesi ile de olduğu görülmüştür. Fakat Türkiye Türkçesi dışındaki lehçelerin birbirleri arasında yalancı eşdeğerlikten çok eşdeğerlik olduğu sonucuna varılmıştır.

Kısaltmalar

İng. : İngilizce

KAS : Kişi Adları Sözlüğü

KT : Kırgız Türkçesi

KTS : Kırgız Türkçesi Sözlüğü

- TS : Türkçe Sözlük
TTA : Türkiye Türkçesi Ağzıları

KAYNAKLAR

- Akbaba, D. E. (2007). Nogay Türkçesi ve Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eş Değerler, *Bilig*, S.42, s.151-176.
- Buran, A. (2015). *Türklük Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Dıykanbayeva, M. (2017). Kırgız Türkçesi ile Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eşdeğerler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. S. 6/4, 2017, s. 2256-2271.
- Ersoy, F. (2007). Çuvaş Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde Yalancı Eş değerler. *Türkbilig*, S. 14, s. 60-68.
- İlkeR, A. (1999). Lehçeden Lehçeye Aktarma Üzerine Bazı Düşünceler, 3. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı 1996*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 553-560.
- Kara, M. (2009). Lehçeler Arası Aktarmada Temel Sorunlar. *Turkish Studies*, S. 4, s. 1056-1082.
- Karadoğan, A. (2004). Türk Lehçeleri Arasında Yapı Eşdeğerliği ve Yalancı Eşdeğer Yapılar. V. *Uluslararası Türk Dil Kurultayı Bildirileri I, 20-26 Eylül 2004*, Ankara: TDK Yayınları, s. 1591-1604.
- Özeren, M. (2014). Salar Türkçesi İle Türkiye Türkçesi Arasındaki Yalancı Eşdeğer Sözcükler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. S. 3/2, s.111-127.
- Özkan, F. (1999). Bugünkü Türk Lehçelerindeki İletişimi Zorlaştıran Kelimeler. 3. *Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı 1996*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 883-889.
- Resulov, A. (1995). Akraba Diller ve Yalancı Eş Değerler Sorunu. *Türk Dili*, S. 524, s. 916-924.
- Sultanzade, V. (2010). Yalancı Eş Değerlerin Azizliği: Bahtiyar Vahapzade'nin Eserlerinin Türkiye Türkçesine Aktarımı Üzerine. *Erdem Dergisi, Bahtiyar Vahapzade Özel Sayısı*, S. 57, s.165-172.
- Şavk, Ü. Ç. (2007). Altayca'da Eş Sesli Sözcükler. IV. *Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, 24-29 Eylül 2000*, Ankara: s.1653-1668.
- Uğurlu, M. (2004). Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği. *Bilig*, S.29, s. 31-37.
- (2009). Türk Lehçeleri Arasında Aktarma Benzer Kelimelerin Eşdeğerlik Sorunu. *Türk Lehçeleri Arasındaki Aktarma Çalışmalarının Bugünkü Durumu ve Karşılaşılan Sorunlar Sempozyumu, Tebliğler ve Aktarım örnekleri, 31 Mart-5 Nisan 2009*, İstanbul: s.82-97.
- (2012). Türk Lehçeleri Arasında Benzer Kelimelerin Eşdeğerlik Durumu. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Tur- kic*. Volume 7/4, Fall 2012, s. 215-222.
- Yıldırım, H. (2005). Türkmen Türkçesindeki Aldatıcı Kelimeler. *Gazi Üniversitesi, I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, 11-13 Mayıs 2005*, Ankara: s.765-792.

Yudahin, K. K. (1998). *Kırgız Sözlüğü* (Çev. Abdullah Taymas). Ankara: TDK Yayınları.

Yusuf, B. (2007). Türkçe ve Özbekçede Yalancı Eş Değerler. *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri, 2000*, Ankara: s. 2083-2087.

İnternet Kaynakları

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 293-306

Geliş/Submitted/ Отправлено: 11.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 17.11.2020

Yayımlanma/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47540

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Arş. Gör. Dr. Nesibe Ayşe SAĞLAM

Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Sosyoloji Bölümü, Türkiye

nesibe.saglam@erzurum.edu.tr

 ORCID 0000-0001-8969-8270

TÜRKİYE'DEKİ GAGAUZ GÖÇMEN PROFİLİ¹

THE PROFILE OF GAGAUZ IMMIGRANT IN TURKEY

Öz: Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Türkiye önemli bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır. Birliğin dağılması sonucunda 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'ye göç eden gruplardan biri de Gagauzlardır. Gagauzlar, Türk kökenli ve Türk dillerinden Gagauzca ana diline sahip Ortodoks Hristiyan bir topluluk olup Moldova'nın Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde yaşamaktadır. Ayrıca Rusya, Türkiye, Ukrayna, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve AB ülkeleri gibi pek çok ülkede Gagauzların yaşadığı bilinmektedir. Gagauzlar, Türkiye'ye ilk olarak 1930'lu yıllarda Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'in öğrenci göndermesiyle gelmiştir. Sonrasında İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması ve Gagauzların Sovyetler Birliği'nde yaşamaya başlamalarıyla 1990'lı yıllara kadar ilişkiler kesintiye uğramıştır. Birliğin dağılmasıyla ise Gagauzlar tekrar kitlesel olarak Türkiye'ye gelmeye başlamıştır. Türkiye'de resmi olarak Moldova vatandaşı sayılmaları nedeniyle sayıları tam olarak bilinmese de günümüzde azımsanmayacak oranda bir Gagauz nüfusu, Gagauz diasporası bulunmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'deki Gagauz göçmen profilinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede literatür taraması ve bunun yanısıra Türkiye'ye çalışmak amacıyla gelen üç Gagauz kadın ve eğitim al-

¹ This study was presented orally in (USVES 2020)./Bu çalışma Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu 2020'de (USVES 2020) sözlü olarak sunulmuştur. The ethics committee review for this article was not reported./Etik kurulu onayı gerekmediği bildirilmiştir.

Cite as/Atıf: Sağlam, N. A. (2020). Türkiye'deki Gagauz Göçmen Profili. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 293-306. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47540>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

mak amacıyla gelen beş Gagauz öğrenci ile 2017 Kasım-Aralık ayında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda Türkiye'deki Gagauz göçmen profilinin; Türkiye'ye çalışmak amacıyla gelen kadınlar, Türkiyelilerle evlenerek buraya yerleşen kadınlar, eğitim amacıyla gelen öğrenciler ve eğitimleri sonrasında Türkiye'de çalışan/yerleşen farklı (doktor, öğretmen, mühendis vb.) meslek sahibi Gagauzlar şeklinde dört ana grupta toplanabileceği görülmüştür.

Anahtar sözcükler: Türkiye, Gagauzlar, göçmen Gagauz kadınlar, göçmen Gagauz öğrenciler, yerleşikleşen Gagauzlar

Abstract: With the dissolution of the Soviet Union, Turkey has been encountered with a significant wave of immigration. After the dissolution of the Union since the 1990s, one of the groups which migrated to Turkey was Gagauz. Gagauz is an Orthodox Christian Gagauz speaking community with Turkish origin that has been living in Moldova's Gagauzia Autonomous Region. In addition, Gagauz people are known to be living in Russia, Turkey, Ukraine, Bulgaria, Greece, Romania and the EU countries. Gagauz people, came to Turkey for the first time as students sent by the Bucharest Ambassador to Hamdullah Suphi Tanrıöver in the 1930s. With the outbreak of the Second World War and the beginning of the Gagauz people to live in the Soviet Union interrupted relations until the 1990s. With the dissolution of the Union, the Gagauz again massively began to come to Turkey. Gagauz of officially counted as Moldovan citizen in Turkey of their numbers is unknown but today there is a substantial rate Gagauz population, Gagauz Diaspora. This work intends to reveal the Gagauz immigrants profile in Turkey. In this context, along with the literature review, between November and December 2017, there were interviews carried out with three Gagauz women who came to Turkey with work purpose and five Gagauz students who came with education purpose. The profile of Gagauz immigrants in Turkey was based on four groups: women coming to Turkey for working purpose, women settling in Turkey by getting married, students coming for education purpose and then Gagauz professional workers and settling in Turkey (doctor, teacher, engineer, etc)

Keywords: Turkey, Gagauz, immigrant Gagauz women, immigrant Gagauz students, settled Gagauz

GİRİŞ

Göçler, özellikle küreselleşme süreciyle birlikte dünya genelinde yoğunlaşmış, nitelik değiştirmiş aynı zamanda çeşitlenmiştir. Genellikle insanlar, ekonomik nedenlerle yer değiştirse de günümüzde eğitim, daha iyi yaşam koşulları, farklı yaşam biçimi gibi gerekçelerle de göç etmektedirler. Türkiye de her dönemde çeşitli nedenlerle kısa ve uzun süreli göç veren ve alan bir ülke olsa da özellikle küreselleşme süreciyle 1990'lı yıllardan sonra uluslararası göç alan bir ülke durumuna gelmiştir. Bu göçler iş, eğitim, daha iyi yaşam koşullarına ulaşma arzusu gibi nedenlerle yapılmıştır. Türkiye'ye yönelen bu göçlerin büyük kısmını Balkan ve eski Sovyetler Birliği ülkelerinden gelenler oluşturmaktadır. Özellikle Bulgaristan, Romanya, Moldova, Ukrayna, Gürcistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan vb. ülke vatandaşları ilk sıralarda yer

almaktadır. Bu ülkelerden gelen göçmenlerin bölgesel bir aktör olarak Türkiye'yi tercih etme nedenlerinin en başında bazılarının kısmi bazılarının tümüyle "Türk" kökenli bir nüfusa sahip olmaları ve bu nedenle dil öğrenme kolaylığı (benzerlik nedeniyle) ile kültürel, tarihsel ve coğrafi yakınlık gelmektedir. Bu göçlerin en önemli amacının kısa veya uzun süreli yasal ve yasa dışı yollarla çalışma olduğu görülmektedir (Dedeoğlu ve Ekiz Gökmen 2011: 43-47). Bunun yanı sıra bu yıllarda aynı ülkelerden Büyük Öğrenci Projesi çerçevesinde eğitim göçleri yaşanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Türkiye, bağımsızlığını kazanan Balkan ve Orta Asya Cumhuriyetleri'ndeki ülkelerle ilişkilerini güçlendirmek için eğitim alanında ikili anlaşmalar imzalarak öğrenci değişimi ve ortak eğitim yatırımlarını teşvik ederek bu ülkelerle olan tarihsel ve kültürel bağlarını güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede, eğitim alanında ortaya çıkan en önemli proje, Büyük Öğrenci Projesi (BÖP) olmuştur. BÖP kapsamında 1992-1993 akademik yılından itibaren Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Topluluklarından burslu öğrenciler gelmiştir (Özoğlu, Gür, Coşkun, 2012: 58-62). 2012 yılında ise BÖP'ten, Türkiye Bursları sistemine geçilerek söz konusu uluslararası öğrenci hareketliliği daha fazla ülkeyi de içine alacak şekilde genişletilerek faaliyetlerini sürdürmektedir². Bu öğrenci ve işçi göçleri, dünya genelinde olduğu gibi ilk başlarda geçici ve kısa süreli olarak düşünülse de bir kısmı böyle olurken bir kısmı süreç içerisinde uzun süreli hale gelmekte bir kısmı da Türkiye'ye yerleşmekle sonuçlanmaktadır. Çünkü Türkiye, bu göçlerle gelenlerin geldikleri ülkelere kıyasla eğitim, çalışma koşulları, ücretler, yaşam olanakları vb. açısından cazip konumdadır.

Türkiye'ye 1990'lı yıllardan itibaren hem işçi hem eğitim göçü ile gelen Türk kökenli gruplardan biri de Gagauzlardır. Gagauzlar; Türk kökenli, Türkiye Türkçesi'ne yakın bir dil olan "Gagauzca" anadiline sahip ve Ortodoks Hristiyan dinine bağlı bir topluluktur. Çoğunluğu Moldova'ya bağlı Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde olmak üzere Ukrayna, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan gibi farklı ülkelerde yaşamaktadır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Gagauzların pek çoğu iş, eğitim ve daha iyi yaşam olanaklarına erişmek amacıyla başta Rusya ve Türkiye olmak üzere Almanya, İngiltere, İtalya, Amerika vb. ülkelere de göç etmiş/etmektedirler. Türkiye'ye özellikle kadınlar çalışmak, gençler ise eğitim almak amacıyla gelmiş/gelmektedir. Onların burada resmi olarak sayıları bilinmemekle³ birlikte 10.000-40.000 aralığında veya 25.000 olduğuna dair iddialar söz konusudur⁴(Aksoy, 2016). Türkiye'ye gerek iş gerek eğitim amacıyla gelen Gagauzların bazıları geçici göçmen statüsünü devam ettirirken bazıları da kalıcı hale gelmiştir. Böylece Türkiye'deki Gagauz göçmen profili çeşitlenmiştir. Bu çalışmada Türkiye'deki Gagauz göçmen profilinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Türkiye'deki Gagauz göçmen profilinin ortaya konulması amacıyla yapılan bu çalışmanın verileri, literatür taramasının yanısıra Gagauzlardan Türkiye'ye işçi göçüyle gelen üç kadın ve eğitim almak amacıyla gelen beş öğrenci ile görüşmeler neticesinde elde edilmiştir. Görüşmeler, İstanbul ve Ankara'da 2017 Kasım-Aralık ayında nitel araştırma tekniğiyle yapılmıştır.

² URL-1

³ Resmi kayıtlarda Moldova vatandaşı olarak geçmektedirler.

⁴ URL-2

Öğrenciler ile ilk olarak üniversitede tanışılmıştır. Sonrasında bu öğrencilerin tanıdıkları ile iletişime geçilerek amaçlı ve kartopu örneklem teknikleriyle diğer kişilere ulaşılmıştır. Onlarla uygun zaman ve yer belirlenerek görüşmeler yapılmıştır. Öğrencilerle görüşmeler, genellikle kamusal alanlardaki kafelerde gerçekleştirilirken kadınlarla Laleli’de Gagauz kadınların toplandığı Gagauz otobüslerinin bulunduğu otoparkta yapılmıştır. Öğrencilerle yapılan görüşmeler onların izinleri dahilinde ses kayıt cihazlarına kaydedilmiştir. Ancak kadınların ses kayıt cihazından çekinmeleri nedeniyle söyledikleri not edilmiştir. Bu notlar ve ses kayıtları deşifre edilerek söylemler betimsel analiz ile analiz edilmiştir. Ardından ilgili literatür çerçevesinde analizin yorumlanmasıyla bulgular değerlendirilmiştir.

Tablo: 1 Görüşme Yapılan Kişilerin Bilgileri⁵

İsim	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Meslek	Türkiye’ye Geliş Nedeni	Kaç Yıldır Türkiye’de yaşamaktadır
Olga	Kadın	47	Evli	Lise	Ev hizmetleri çalışanı	İş	18
İsteva	Kadın	46	Boşanmış	Lise	Ev hizmetleri çalışanı	İş	17
Nina	Kadın	42	Evli	Üniversite	Ev hizmetleri çalışanı	İş	5
Sergehi	Erkek	21	Bekar	Lisans öğrencisi	Öğrenci	Eğitim	3
Maria	Kadın	23	Bekar	Lisans öğrencisi	Öğrenci	Eğitim	5
Andrey	Erkek	25	Bekar	Doktora öğrencisi	Öğrenci	Eğitim	3
Vitaliy	Erkek	25	Bekar	Doktora öğrencisi	Öğrenci	Eğitim	3
Todur	Erkek	27	Bekar	Yüksek Lisans öğrencisi	Öğrenci	Eğitim	8

Tarihsel Süreçte Gagauzlar ve Türkiye ile İlişkileri

Gagauzlar; tarih boyunca Balkanlarda Bizans İmparatorluğu, Osmanlı İmparatorluğu (1300’lerin sonu-1774), Rus İmparatorluğu (1774-1918), Romanya Krallığı (1918-1940) ve Sovyetler Birliği (1944-1990) egemenliklerinde yaşamışlardır. Günümüzde ise Moldova’ya bağlı olan Gagauz Yeri Özerk Bölgesi’nde yaşamaktadırlar (Çakır, 2007; Manov, 2001; Argunşah, 2002: 391-421). Gagauzların Osmanlı imparatorluğu sonrası ne Rus imparatorluğu ne Sovyetler Birliği döneminde Türkiye ile ilişkileri ve iletişimleri olmamıştır. Onların Osmanlı İmparatorluğu’ndan sonra Türkiye ile ilişkileri ilk olarak Romanya Krallığı döneminde gerçekleşmiştir. I. Dünya savaşı sonrasında Paris Barış Konferansı ile -Gagauzların yaşadığı- Besarabya eyaletinin Romanya’ya verilmesiyle (Hosking, 2015: 576) 1918-1940 yılları (I. ve II. Dünya savaşı) arasında onlar Romanya egemenliğinde yaşamıştır. Bu dönemde Gagauzların Türkiye ile iletişimlerinin

⁵ Kişilerin isimleri Gagauzlarda kullanılan farklı isimlerle değiştirilmiştir.

başlamasında Mustafa Kemal Atatürk ve o dönemin (1931-1944) Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'in etkisi büyüktür. Atatürk ve Tanrıöver bu yıllarda Gagauzları, Balkanlardan Türkiye'ye getirerek yerleştirmek istemiş ancak bu gerçekleşmemiştir (Manov, 2001: X). Yine de Tanrıöver, 1931-1944 yılları arasında Büyükelçilik görevi süresince Gagauzlarla yakından ilgilenerek çeşitli projelerle onların Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. Ne yazık ki bu çalışmalar II. Dünya savaşının başlamasıyla kesintiye uğramıştır. II. Dünya Savaşı'nda Almanların yanında yer alan Rumen cephesi yıkılınca, Ruslar batıya doğru ilerlemeye başlamış ve Gagauzların toprakları (Besarabya) tekrar Rusya'ya geçmiştir (Çobanoğlu, 2003: 52). Böylece Gagauzlar 1940-1941'de Sovyet idaresine girmiştir (Karpas, 2012: 325). 1941 yılının Haziran ayında Rumen askerleri Sovyetler Birliği'ni Besarabya'dan tekrar çıkarmıştır. Dört yıl, II. Dünya savaşı sürmüştür (Tanasoğlu, 1999: 14). Gagauzlar savaş süresince 1941-44 yıllarında Romanya hakimiyetinde yaşamışlardır. Savaştan sonra tekrar Sovyet idaresine geçerek 1944-91 yılları arasında Sovyetler Birliği egemenliğinde yaşamışlardır (Karpas, 2012: 325). Gagauzların Sovyetler Birliği'nde yaşamaya başlamalarıyla Türkiye ile ilişkileri kesintiye uğrayarak bu durum Sovyetler Birliği dağılana kadar devam etmiştir. Birlik dağıldıktan sonra Gagauzlar ile siyasi düzeyde gerçekleştirilen iletişim ve Türkiye'ye iş ve eğitim amacıyla gerçekleşen göçlerle ilişkiler yeniden başlamıştır.

1930'lu Yıllarda Türkiye'ye Öğrenci Göçü

Hamdullah Suphi Tanrıöver, Bükreş Büyükelçisi olduğu (1931-1944) yıllarda Gagauzlar ile ilgili önemli girişimlerde bulunmuştur. Bunlardan biri Atatürk ile görüşerek Gagauz gençlerin Türkiye'de orta ve yüksekokullarda eğitim almalarını sağlamaktır (Baydar, 1968: 157). Bu eğitim aracılığıyla Gagauzlar ile Türkiye Türkleri 100-150 yıldan fazla süren bir kopukluktan sonra yeniden karşılaşmışlardır (Karanfil, 2016: 110) Türkiye'ye eğitim amacıyla gelen Gagauz öğrencilerden Vasiliy Çebanov (Özdemir Çobanoğlu) bu olayı şöyle anlatmaktadır: "Atatürk, biz Gagauz Türklerine sahip çıkmaya başlamıştı, yani bizleri Türkiye'de anavatanda okutmaya başlamıştı. İlk fırsatta ben de Türkiye'ye gelmek için başvurduğum (1935). O dönemde Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver ile konuştum, o bana yardım etti. 1937'de başvurum kabul edildi. Acıbadem'deki Muallim Mektebi'ne (Öğretmen Okulu) kayıt oldum, orada benden başka Gagauz gençler de vardı" (Çobanoğlu, 2003: 24, 27). Stepan Bulgar (2016: 374), 1930'lu yıllarda Vasiliy Çebanov gibi tahmini olarak 200 öğrencinin Türkiye'ye eğitim amacıyla gönderildiğini bildirmektedir.⁶ Bulgar (2016: 380-382) o dönemde İstanbul, Ankara ve İzmir'e eğitime gelen 45 öğrencinin ayrıntılı bilgilerine yer vermiştir. Aslında bu öğrencilerin çoğu İstanbul'da Erkek Muallim Mektebi'nde eğitim görmüştür. Buradan mezun olan öğrenciler yine Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde eğitimlerini tamamlamışlardır. 1940 yılında II. Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla da çoğu memleketlerine dönemeyerek Türkiye'de kalmış, Türk isimleri alarak Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmuşlardır (Bulgar, 2016: 374; Temizyürek, 2016: 117-

⁶Atatürk'ün görevlendirdiği Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ortodoks mezhebindeki Gagauz Türkü soydaşlarımız ile yakından ilgilenmiştir. Yetenekli Gagavuz çocuklarına öncelik vererek ilk aşamada yaklaşık 40 kişilik bir öğrenci grubunu öğrenim için Türkiye'ye göndermiştir. Daha sonra bu sayı 200'ü aşmıştır. Bunların bir kısmı tekrar ülkesine dönerek toplumuna Türklük bilinci ile hizmet ederken, Türkiye'de kalanlar da bilim ve kültür alanında önemli görevlerde bulunmuşlardır (Kaymakçı, 2019: 3).

119). Hamdullah Suphi Tanrıöver'in de anlattığına göre öğrencilerin 30-40 kadarı daha çok doktorluk, avukatlık ve öğretmenlik gibi meslekleri seçerek anayurdun hizmetine girmişlerdir (Baydar, 1968: 160). Bu öğretmenlerden biri de Kamil Gökoğuz'dur. Gökoğuz'un halen Türkiye'de yaşayan oğlu Metin Gökoğuz babasının Türkiye'ye 1930'lu yıllarda eğitim amacıyla gelişini ve burada kalışını şöyle anlatır:

O dönemde Kongaz Belediye Başkanı olan büyük amcam Vasili Mutişor'un Kongaz'dan gönderdiği 25 öğrenci arasında küçük kardeşi Georgi Mutişor (babam) da vardı. 1936 yılında Edirne Erkek Öğretmen Okulu'na başlayan Georgi Mutişor'a Hamdullah Suphi Bey tarafından Kamil Gökoğuz adı verilmiştir. 1939 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması nedeniyle babam okul müdürünün engellemesi sayesinde Romanya'ya gitmemiştir. 1940 yılında okuldan mezun olan babam, İstanbul'a gelmiş orada annemle evlenmiş sonra da Anadolu'da öğretmenlik yapmıştır (Gökoğuz, 2019: 14).

Sonuç olarak Gagauzlar, Osmanlı dönemi sonrasında (1700'lerin sonu) ilk kez 1930'lu yıllarda Atatürk ve Hamdullah Suphi Tanrıöver'in ilgileri sonucunda Türkiye ile iletişime geçmiştir. Söz konusu iletişim sonucunda Türkiye'ye eğitim amacıyla tahmini olarak 200 kadar Gagauz öğrenci gelmiştir. Eğitimleri sonrasında İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla ailelerinin yanına dönemeyerek Türkiye'de mesleklerini icra ederek ve evlenerek kalıcılaşmışlardır.

1990'lı Yıllarda Türkiye'ye İşçi ve Öğrenci Göçleri

Gagauzların Romanya egemenliğinden çıkarak Sovyetler Birliği'nde yaşamaya başlamalarıyla yine Türkiye ile ilişkileri kesintiye uğramış ve bu durum Birlik dağılana kadar devam etmiştir. Birlik dağıldıktan sonra Gagauzlar ile Türkiye arasındaki ilişkiler gerek siyasi gerek toplumsal düzeyde yeniden başlamıştır. Gagauzların Türkiye ile toplumsal düzeydeki ilişkilerinin başlamasında onların Türkiye'ye kitlesel işçi ve öğrenci göçlerinin etkisi büyüktür. Onlar, 1990'lı yıllarda ilk olarak Türkiye'ye işçi göçleriyle gelmişlerdir. Birliğin dağılmasıyla Gagauzların yaşadığı bölge (Moldova Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti) siyasi krizle birlikte uzun soluklu bir sosyo-ekonomik krize girmiş ve toparlanamamıştır. Böylece bölgeden 1990'lı yıllardan itibaren ulus aşırı kitlesel işçi göçleri yaşanmıştır. Çoğu kişi geçimini sağlamak için farklı ülkelere gitmek zorunda kalmıştır (Chirciu, 2014: 5). "Kadınlar çoğunlukla Türkiye'ye, erkekler ise Rusya'ya gitmeyi tercih etmiş/etmektedir" (Karanfil, 2015: 55). Rusya'ya giden Gagauz erkekleri genellikle inşaat sektöründe, Türkiye'ye gelen Gagauz kadınları ise ev temizliği, çocuk, hasta ve yaşlı bakıcılığı gibi alanlarda çalışmış/çalışmaktadır. Bu işçi göçleri ilk başlarda mevsimlik göçler şeklinde olmuştur (Chirciu, 2014: 5). Sonrasında bu göçler uzun süreli veya kalıcı biçimlere dönüşerek süreklilik kazanmıştır. Hatta Türkiye'de özellikle büyük kentlerde, ev içi hizmetlerde çalışanlar gündeme geldiğinde akla hemen Moldovalılar (Gagauz kadınlar) gelir olmuştur (Kaşka, 2007: 233). Gagauz kökenli Moldovalı kadınlar, Türkçe bilmeleri dolayısıyla daha çok tercih edilmiş/edilmektedir (Kaşka, 2016: 80). Böylece Gagauz kadınlar, Türkiye'de bu iş alanında süreklilik kazanmıştır. Süreç içerisinde onlar farklı iş sektörlerine de yönelmişlerdir. Günümüzde hala "ev hizmetleri" sektöründe hasta, çocuk, yaşlı bakıcılığı, ev temizliği, yemek yapımı vb. işlerde çalışmakla birlikte tekstil sektörü içerisinde mağazalarda satış temsilciliği, taşımacılık sektörü ve tercümanlık (Rusça) gibi alanlarda da çalışmaya devam etmektedirler. Bu

kadınlardan kısa süreli olarak çalışıp ülkelerine dönenler olduğu gibi yaklaşık 20-25 yıldır Türkiye’de çalışan kadınlar da bulunmaktadır.

İstanbul’da çalışan bu kadınlardan bazıları ile görüştüğümüzde onlar uzun yıllardır burada çalıştıklarını şöyle anlatmışlardır:

“1999’dan beri İstanbul’da çalışıyorum. Ben ilk geldiğimde 4 sene kaldım burada çocuklar ufacıktı, 4 sene hiç görmedim onları bi gittim kocamanlar. Şimdi senede bir gidiyorum” (Olga, Ev Hizmetleri Çalışanı, 47).

“Ben 2000’de geldim. Keşke bizim orda fazla işimiz olsa da orada çalışsak dimi iyi bir maaş olsa iyi bir iş kim istemez ki kendi evinde oturmağa(yaşamak). Ailelerimizin yanında olsak ama gene de teşekkür ederiz Türkiye’ye iyi ki var. İşte biz çalışabiliyoruz, ailelerimize bakabiliyoruz yani, sağol ki kapıları açtılar bize. Bak şimdi ben buraya Türkiye’ye alıştım ben gitmek istemiyorum. Burada iş olduğu için ne bilim karnım burada doyuyor, param buradan geliyor cebime. Bizim oraya Türkler de açtı orada iş yerleri ama 100-200\$ mı ne kadar ödüyorlar insanlara yani ben mesela o parayla geçinemem. Burada 500-600\$ alıyoruz. Çok varız biz İstanbul’da farklı farklı yerlerde çalışıyoruz arkadaşlarımız var onlar Levent’te ben Dudullu’dayım şimdi. Bizim erkekler de geliyor buraya ama daha az iş buluyor onlar o yüzden mecbur kadınlar geliyor” (İsteva, Ev Hizmetleri Çalışanı, 46).

“Ben 2012’den beri beş senedir devamlı 3 ay burada 3 ay Gagauzya’da yaşıyorum. Yaşlı teyzeye amcaya bakıyorum. Amca vefat etti şimdi teyzeye bakıyorum. Ben gidince teyzeye arkadaşım geliyor, 3 ay da O bakıyor. Araştırmacı: Bu şekilde daha devam ettirmeyi düşünüyor musunuz? Nina Hanım: İnşallah teyze iyi olsun da. Teyze çok iyi çok iyi anlaşıyoruz” (Nina, Ev Hizmetleri Çalışanı, 42).

“ ‘Türk Kökenli Yabancılar’ kategorisine giren Gagauz kadınların üç aya kadar yasal, altı aydan kısa olmak üzere yasadışı olmak üzere toplam dokuz ay Türkiye’de kalışları, çalışmaları ve ardından küçük bir miktar ceza ödeyerek ülkelerine geri dönmeleri söz konusudur. Türkiye’de kalışları yasadışı duruma gelenler, tahdite konu olmakta; bir başka deyişle, Türkiye’den çıkış yaptıklarında, Türkiye’de yasadışı geçirdikleri zaman kadar, ülkelerinde kalma zorunlulukları olmaktadır” (Ünal, 2012: 395). Bu yüzden ilk gelen kadınlar ülkelerine gitmeye çekinmiş ve yıllarca ailelerinden uzakta yasadışı çalışarak burada çalışmışlardır. Ancak şimdiki-lerin çoğu oturum izinleri ücretlerini ödeyerek sık olmasa da -işleri elverdiği ölçüde- Gagauzya’ya ailelerinin yanına gidebilmektedirler. Bazıları ise yasal süreleri olan üç ay burada çalışarak üç ay Gagauzya’da yaşayacak şekilde bir strateji uygulamaktadır. 3 ay kendileri 3 ayda bir yakınları veya tanıdıkları çalıştıkları işlerini kaldığı yerden devam ettirerek işlerini dönüşümlü bir şekilde sürdürebilmektedirler. Gagauz kadınların kendi aralarında geliştirdikleri bu dönüşümlü çalışma durumlarını Ünal döngüsel göç olarak açıklamaktadır (Ünal, 2012: 395).

Gagauz Yeri Özerk Bölgesi’nde işsizlik, düşük maaşlar, sağlık, eğitim, alt yapı hizmetlerinin gelişmemişliği vb. sorunlar nedeniyle bölgeden 1990’lı yıllardan beri geçici, kısa veya uzun süreli olarak dış göçler devam etmektedir (Chirciu, 2014: 5).

Eğitim amacıyla Türkiye’ye gelen Gagauz öğrenciler de yakınları veya tanıdıklarından

pek çok Gagauz kadının buraya çalışmak amacıyla geldiğinden bahsetmişlerdir.

“Örneğin benim babam Rusya’da çalıştı. Annem Türkiye’ye gelip biraz çalışıp gitmişti ama şimdi tekrar geldi çocuk bakıyor burada İstanbul’da” (Serghei, Lisans Öğrencisi, 21).

“Benim burada Aksaray’da yaşayan bir tanıdığım var onlar bir daire kiralyorlar 5-6 Gagauz kadın kalıyorlar. Başka yerlerde de başka semtlerde de oturanlar var. Eniştemde çalışanlar da var mesela onlar ev kiralamıyorlar pahalı olduğu için izinleri de sadece bir gün oluyor. Birçoğu kiralamıyor çalıştığı evde kalıyor. Sadece izin günlerinde gelip görüşüyorlar. Laleli’de bir otopark var orayı biliyor musunuz? Orda çok varız çok varız yani. Özellikle Pazar günü herkes Gagauzlar oraya toplanıyor, vızır vızır orası. Pazarları, ben de gidiyorum genellikle iki park var bir üst tarafta park var bir de alt tarafta bir park var. Herkes toplanıyor, konuşuyor, hepsi birbirlerini tanıyor” (Maria, Lisans Öğrencisi, 23).

Kadınların ve öğrencilerin söylediği gibi buraya çalışmaya gelen kadınların sayısı azımsanmayacak orandadır. Hatta bu kadınların Türkiye’deki sorunlarına yardımcı olmak için dernek bile kurulmuştur.

“İstanbul’da çok çalışan kadın vardır evlerde. Onlara yardım etmek için bir dernek vardı ama şuanda aktif değil galiba” (Todur, YL Öğrencisi, 27).

Türkiye’ye çalışmaya gelen Gagauz kadınların sorunlarını çözmek için bu kadınlardan biriyle evli olan Nejdet Ertuğrul İstanbul’da 2007’de “Gagauz Dostluk Kültür ve Dayanışma Derneği”ni kurarak Gagauzlar ile ilgilenmiştir. Söz konusu dernek Ertuğrul’un sağlık sorunları nedeniyle bir süre aktif olmasa da 2018’de tekrar aktifleşmiş ve faaliyetlerine devam etmektedir.⁷

Çalışmaya gelen kadınlardan çok az bir kısmı süreç içerisinde ailesini Türkiye’ye getirerek veya kendine bir yaşam kurarak buraya yerleşmiştir. Ancak Türkiyeli⁸ erkeklerle evlenerek burada kalıcılaşan Gagauz kadınların sayıları azımsanmayacak orandadır. Hem Türkiye’deki Gagauz diasporası hem Gagauzya’da yaşayan Gagauzlar, Türkiyelilerle evlenerek Türkiye’ye yerleşen Gagauz kadınların çokluğundan bahsetmektedir.⁹ Türkiye’de Gagauzlar ile ilgili düzenlenen kültürel organizasyonlarda bu kadınlarla karşılaşmakta ve onlar gibi burada Türkiyelilerle evlenenlerin çokluğuna değindikleri görülmüştür. Gagauzya’daki alan araştırması sırasında da karşılaşılan bazı kişiler *-benim kızım orda Türkle evli, benim kardeşimin kızı evli, komşumuz evli size şeklinde-* pek çok tanıdığından bahsetmiştir.¹⁰ Netice itibarıyla Türkiye’ye çalışmaya gelen kadınlardan az bir kısmı Gagauzya’daki ailesini yanına alarak buraya yerleşirken önemli bir kısmı Türkiyeli erkeklerle evlenerek burada kalıcılık kazanmıştır. Böylece Türkiye’ye çalışmaya gelen Gagauz kadınlar, kendi içerisinde halen çalışan / işçi / göçmen ve evlenenler / yerleşenler / kalıcılık kazananlar şeklinde iki ana gruba bölünmüştür.

⁷ URL-4

⁸ Türkiyeli terimi, Türkiye’de yaşayan tüm etnik ve dini grupları kapsamayı yönüyle tercih edilmiştir.

⁹ URL-7

¹⁰ Sağlam, 2019.

İşçi göçlerinin yanısıra eğitim amacıyla da Gagauzlar Türkiye'ye göç etmektedir (Iusumbeli, 2008: 329). Türkiye'nin eski Sovyetler Birliği ülkelerindeki Türk kökenlilere yönelik 1992'de başlattığı Büyük Öğrenci Projesi'ne Gagauzlar da dahil olmuş ve gençler Türkiye'ye eğitim almak amacıyla gelmeye başlamışlardır. Gagauzlar'dan ilk olarak 1992'de 78 "Gagauz öğrenci" Türkiye'ye gelmiştir.¹¹ "Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba toplulukları ile kalıcı bir dostluğun sağlanmasında "eğitim" faaliyetleri özel bir önem taşımaktadır. Türkiye, eğitim alanında başlattığı bu proje ile ortak tarihsel ve kültürel bağlara sahip insanlar arasında köprüler kurmuştur (Kavak ve Baskan, 2001: 102). 2012 yılından itibaren ise Türkiye Bursları projesiyle göç eden öğrencilerin sayıları artarak devam etmektedir (Sağiroğlu, 2015). Gagauz öğrenciler de şuanda Türkiye burslarıyla burada çeşitli kentlerde eğitim ve öğrenim görmektedirler. Türk üniversitelerindeki nitelikli eğitim, Gagauz gençlerinin dünya ile bütünleşmesine yardım etmektedir (Karanfil, 2013: 113). IV. Dünya Gagauzları Kongresi'nde (2017 4-5 Mayıs) dönemin Başbakanı Binali Yıldırım Gagauzya'dan son bir yılda 414 Gagauz öğrencinin Türkiye'ye eğitim amacıyla geldiğini açıklamıştır.¹² Bu öğrencilerden bazılarıyla görüştüğümüzde onlar Türkiye'de gelecekleri için fırsat aradıklarını söylemişlerdir.

"Bizim gençler, genellikle eğitim ya da iş için Türkiye'ye çıkıyorlar" (Vitaliy, Doktora Öğrencisi, 25).

"Bizler Rusya'da bizim gibi Türkiye'de ya da başka bir yerde fırsat arayan kişileriz" (Serghei, Lisans Öğrencisi, 21).

"Biz Gagauz öğrenciler Ankara, İstanbul'da Türkiye'nin her yerinde varız yani. Ankara'da bir dernek var Toplumsal Gelişim Derneği, Balkanlardan gelen bütün gençleri bir araya getirmeye çalışan bir dernek. Biz Gagauzlar da orada toplanıyoruz, bir şekilde faaliyetlerde yer alıyoruz yani. Orada toplantılar yapabiliyoruz. Mesela biz 7-8 kişi her hafta neredeyse bir araya gelebiliyoruz yani. Bu dernekte görüşüyoruz. Ama işte 2 ayda bir falan öğrenciler, çalışanlar öyle hep birlikte toplanabiliyoruz 20-30 kişi kadar. Bütün burada yaşayanlar en az 30 kişi oluyoruz. 30-40-50'yi de bulduğu vardır yani. Biz kendi aramızda burada yaşayanlarla öğrenciler, çalışanlar hep irtibattayız" (Todur, YL Öğrencisi, 27).

Türkiye'de ev hizmetlerinde çalışmaya gelenler ve öğrencilerin yanısıra farklı iş sektörleri ve mesleklerde çalışan Gagauzlar da bulunmaktadır. Bunlar genellikle eğitim amacıyla Türkiye'ye gelen ve eğitimlerini tamamladıktan sonra mesleklerini burada yapan ve buraya yerleşenlerden oluşmaktadır. Bu kişilerden bazıları Türkiye'ye eğitim amacıyla gelişlerini ve eğitimleri sonrasında burada kalıcılaşmalarını şöyle anlatmaktadırlar.

"Ben Georgi Yassıbaş, 46 yaşındayım, Gagauz Türküyüm, Gagauz Yeri Komrat İlçesi Kongaz köyündenim. 26 yıldır Türkiye'deyim. İstanbul Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon uzmanıyım. Eşim Svetlana Yassıbaş, 41 yaşında, 18 yıldır Türkiye'de O da Gagauz Türkü, Kongaz'lıdır ve aynı hastanede Göz Hastalıkları uzmanı olarak çalışmaktadır. 4 çocuğumuz (2 oğlumuz Andrey ile Denis ve 2 kızımız Arina

¹¹ URL-8

¹² URL-9

ve Lara) ile İstanbul Fatih ilçesinde oturuyoruz. Aralık 1992'de rahmetli Cumhurbaşkanı Turgut Özal döneminde başlatılan Büyük Öğrenci projesi çerçevesinde Türki Cumhuriyetler ve Akriba topluluklarından Türkiye'ye okumak için kabul edilen öğrenciler arasında Moldova Cumhuriyeti Gagauzya'dan da ilk gelen 78 öğrenci içinde ben de vardım. Türkiye'ye büyük hayaller ve heyecanla tıp eğitimi almak için gelmiştim. Aralık 1992-1993 Haziranına kadar Bursa TÖMER'de dil eğitimini aldıktan sonra Ekim 1993'te İstanbul Tıp Fakültesi'nde eğitim görmeye başladım ve 2000 yılında mezun oldum. 1998 yılında evlendim ve 2000 yılının Kasım ayından itibaren Türkiye'de Tıpta Uzmanlık eğitimini almaya gelen eşimle beraber ailece sevdiğimiz Türkiye'de yaşamaya karar verdik".¹³

"Ben Serghei Manastırlı, Gagauzya'dan Kıpçak köyündenim. 2005 yılında Türkiye'ye öğrenmeğe geldim. Bir süre biz Türkçe öğrendik sonra üniversitede öğrenmeğe başladık. Ben bitirdim fakülte biyoloji, ancak ben öğrendikten sonra bu mesleğin bana göre olmadığını anladım. Ben üniversite'de okurkana çok bu derneklerin topluluklarına katıldım. Balkan studentlerinin derneği vardı. Orda bütün Balkanlardan gelen studentlerle tanışardık, orda ben öğrendim hani Balkanlarda pek çok yerde bizim gibi laf eden insanlar, başka milletler, topluluklar var. Sonra burada ben anladım ben başka bir şey yapıcım. Sonra ben karar verdim. Uluslararası Halkla İlişkiler okudum. Ben bugün Uluslararası Avrasya Metal İşçileri Federasyonu'nda çalışmaktayım Ankara'da. Orada başuzman olarak çalışıyorum. Yedi yıl oldu orada işlerim. Hem iş yaperim hem evliyim iki oğlum var. Eşim de Kıpçak köyünden."¹⁴

"Türkiye'de kurduğumuz Gagauzlar Derneği'mizin başkanı İrina Iusumbeli ve eşi Vasiliy Iusumbeli de 1997'de Türkiye'ye öğrenmeğe gelmişler şimdi Ankara'dalar onlar burada okudu ve şeker fabrikası kurdular..."¹⁵

Gagauz gençler, Moldova dışında Türkiye, Rusya, Ukrayna, Azerbaycan, İngiltere, Almanya ve Amerika gibi ülkelerde lisans ve lisansüstü eğitimler almaktadır. Ve bu öğrenciler, genellikle Gagauzya'ya dönmekte ve gittikleri ülkelerde farklı iş sektörlerinde çalışarak oralarda kalıcılaşmaktadır. Günümüzde de aynı 1930'lu yıllarda olduğu gibi, yurt dışında eğitim alan Gagauz öğrenciler, memleketlerine dönmemektedir (Iusumbeli, 2008: 329). "Gagauz gençlerin çoğu öğrenim gördükleri ülkelerin vatandaşlığına geçmeye çalışmakta ve doğal olarak bu sürecin tamamlanması durumunda vatandaşı oldukları ülkelere hizmet etmeye başlamaktadır. Geri dönüp kendi ülkelerinin sosyal ve ekonomik sorunlarını çözmede ve ekonomisini geliştirmede rol oynayabilecekken iyi bir öğrenim gördükten sonra çalışma ve kendini geliştirme imkânı sağlayamayan ülkelere dönmek birçoğuna anlamsız gelmektedir" (Chirciu, 2014: 4). Türkiye'ye eğitim almak amacıyla gelen Gagauz öğrenciler de eğitimleri tamamlandıktan sonra mesleklerini burada icra ederek aile ve düzen kuran azımsanmayacak sayıda genç bulunmak-

¹³ URL-8

¹⁴ URL-7

¹⁵ URL-7

tadır. Buraya eğitim amacıyla gelen ve mesleklerini burada yaparak yerleşiklik kazananlar da 2018 yılında Ankara’da “Gagauzlar Derneği”ni kurmuşlardır.¹⁶

SONUÇ

Türkiye, her dönemde çeşitli nedenlerle uluslararası göç alan bir ülke olmakla birlikte özellikle küreselleşme süreciyle bu göçler artmış ve çeşitlenmiştir. Türkiye’ye yönelen 1990’lı yıllardaki göçlerin büyük kısmını eski Sovyetler Birliği ülkelerinden; iş, eğitim ve daha iyi yaşam olanaklarına erişmek amacıyla gelenler oluşturmaktadır. Bu ülkelerden gelen göçmenlerin büyük bir kısmının “Türk” kökenli olmaları ile kültürel, tarihsel ve coğrafi yakınlıkları gibi nedenler onların gelişlerini etkilemiştir. Aynı zamanda yasal ve yasadışı iş, çalışma olanakları ve sunulan eğitim fırsatları Türkiye’yi cazip konuma getirmiştir. Bu göçler, ilk başlarda genellikle kısa süreli ve geçici olarak gerçekleştirilse de bir kısmı böyle olurken bir kısmı ise süreç içerisinde uzun süreli veya Türkiye’ye yerleşmekle sonuçlanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yılları ve 1990’lı yıllardan itibaren ülkemize gerek iş gerek eğitim amacıyla göç eden Türk kökenli gruplardan biri de -eski Sovyetler Birliği ülkesi Moldova vatandaşları olan- Gagauzlardır. Türkiye’ye ilk 1930’lu yıllarda eğitim amacıyla gelen Gagauzlar ikinci kez Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra 1990’lı yıllarda; kadınlar çalışmak, gençler yine eğitim almak amacıyla kitlesel olarak göç etmişlerdir. Bu iş ve eğitim amacıyla gelen Gagauzların bir kısmı ülkelere geri dönerken veya farklı ülkelere giderken bir kısmı ise Türkiye’ye yerleşmişlerdir. Çalışmaya gelen kadınların bir kısmı Türkiyeli erkeklerle evlenerek, öğrencilerin bir kısmı ise Türkiye’de mesleklerini yapmaya karar vererek ve burada yaşamlarını kurarak kalıcılışmaktadır. Böylece Türkiye’deki Gagauz göçmen grubu/profilini çeşitlenmiş olmaktadır. Dolayısıyla onların buradaki göçmen profilini; Türkiye’ye çalışmak amacıyla gelen kadınlar, Türkiyelilerle evlenerek buraya yerleşen kadınlar, eğitim amacıyla gelen öğrenciler ve eğitimleri sonrasında Türkiye’de çalışan/yerleşen farklı meslek sahibi Gagauzlar olarak gruplandırabiliriz.

KAYNAKÇA

- Aksoy, B. (2016). Hamidullah Suphi ve Gagauzlar. Şahingöz M. ve Alper A. (Ed.) *Post Sovyet Dönemde Jeopolitik Açından Gagauz Nüfusu* (s.245-255). Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Argunşah, M. (2002). Gagauzların Tarihi. *Türkler Ansiklopedisi* (20. Cilt) (s.391-421) içinde Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Baydar, M. (1968). *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Anıları*. İstanbul: Menteş Matbaası.
- Bulgar, S. (2016). Hamidullah Suphi ve Gagauzlar. Şahingöz M. ve Alper A. (Ed.) *Turkiyada Gagauz Studentleri 30-Cu Yıllarda XX Asırda: İstoriya Hem İnsannar* (s.373-392). Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Chirciu, D. (2014). Günümüzde Gagauz Yeri’nde Yaşanan Göçler ve Nedenleri, *Tehlikedeki Diller Dergisi*, s.1-7, <https://tehlakedekidiller.com/turkce/wp-content/uploads/Dmitri-CHIRCIU-G%C3%9CN%C3%9CM%C3%9CZDE-GAGAUZ-YER%C4%B0.pdf> (Erişim

¹⁶URL-10, URL-7

- Tarihi: 03.08.2016)
- Çakır, M. (2007). *Besarabiyalı Gagauzların İstoriyası*. Hazırlayan: Stepan Bulgar, Kişinev: Pontos Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Anavatan'dan Anavatan'a Bir Gagauz*. İstanbul: Yesevi Yayıncılık.
- Dedeoğlu, S. ve Ekiz Gökmen, Ç. (2011). *Göç ve Sosyal Dışlanma –Türkiye'de Yabancı Göçmen Kadınlar*. Ankara: Efil Yayınevi.
- Hosking, G. (2015). *Rusya ve Ruslar - Erken Dönemden 21.Yüzyıla* (Çev: Acar, K.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Iusumbeli, İ. (2008). Gagauz Yeri'nde Kadın, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karanfil, G. (2013). Yakın Tarihten Bugüne Gagauzların Dili: Genel Bir Bakış, *Tehlikedeki Diller Dergisi*, Kış, s.109-114, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/305228> (Erişim Tarihi: 08.08.2019)
- Karanfil, G. (2015). Gagauzlar: Dün, Bu Gün, Yarın, *Avrasya Sanat ve Medeniyet Dergisi*, Sayı:3, s. 49-56. <http://arthum.eurasianacademy.org/?sayfa=dergiayrinti&no=17&icerik=gagauzlar-dun-bu-gun-yarin&kategori=dilbilim-dilbilimi> (Erişim Tarihi: 08.08.2019)
- Karanfil, G. (2016). Hamidullah Suphi ve Gagauzlar. Şahingöz M. ve Alper A. (Ed.) *Hamdullah Suphi Tanrıovertin Gagauz Milli Kimliin Uuselmesindeki Rolü* (s.109-114). Ankara: Türk Yurdu Yayınları.
- Karpat, K. H. (2012). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik* (Çev: Boztemur, R.), İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kaşka, S. (2007). Türkiye'de Yabancı İşçiler Uluslararası Göç, İşgücü ve Nüfus Hareketleri, Arı, A. (Der.) *Ev içi Hizmetlerin Küreselleşmesi ve Türkiye'deki Göçmen Kadınlar* (s.225-240) İstanbul: Derin Yayınları.
- Kaşka, S. (2016). Yeni Uluslararası Göç Hareketleri ve Türkiye'deki Moldovalı Kadın Hizmetçiler, In F. Kral, B. Pusch, C. Schönig, A. Yumul (Eds.), *Cultural Changes in the Turkic World* (s.71-86). Ergon Verlag Würzburg in Kommission, Würzburg: Orient-Institut Istanbul. <http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/menalib/content/pageview/1876400> (Erişim Tarihi: 21.11.2017)
- Kavak, Y. ve Baskan, G., (2001). Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri, Türk ve Akraba Topluluklarına Yönelik Eğitim Politika ve Uygulamaları, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı: 20: 92 – 103. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/87956> (Erişim Tarihi: 09.08.2020)
- Manov, A. (2001). *Gagauzlar (Hiristiyan Türkler)*, (Çev. Acaroğlu, M. T.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özoğlu, M., Gür, B. S., Coşkun, İ., (2012). Küresel Eğilimler Işığında Türkiye'de Uluslararası Öğrenciler, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara.

https://www.researchgate.net/publication/311743719_Kuresel_Egilimler_Isiginda_Turkiye'de_Uluslararası_Ogrenciler (Erişim Tarihi: 09.08.2020)

Sağlam, N. A., (2019). Post-Sovyet Süreçte Gagauz Kimliğinin Yeniden Üretilmesi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sağiroğlu, A. Z., (2015). Türkiye'nin Değişen Göç Karakteri, *Sosyoloji Divanı*, sayı: 6, s.9 - 30. https://www.academia.edu/29924106/_T%C3%BCrkiyenin_De%C4%9Fi%C5%9Fen_G%C3%B6%C3%A7_Karakter_i_sosyoloji_divan%C4%B1_g%C3%B6%C3%A7_%C3%B6zel_say%C4%B1s%C4%B1 (Erişim Tarihi: 09.08.2020)

Tanasoğlu, D. (1999). Basarabia Devrinde Edebiyatımız (XIX-XXas) Eni Modern Gagauz Edebiyatı, *Bay Kültür ve Sanat Dergisi*, Yıl:6, Sayı:48, 12-25.

Temizyürek, F., (2016). Hamidullah Suphi ve Gagauzlar. Şahingöz M. ve Alper A. (Ed.) *Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Gagauz Türklerine Hizmetleri* (s.115-119). Ankara: Türk Yurdu Yayınları.

Ünal, B. (2012). Sürdürülebilir Yasadışılık, İstanbul'da Gagauz Kadınlar, *Migration Letters*, Volume: 9, No: 4, s. 387-400. https://econpapers.repec.org/article/migjournal/v_3a9_3ay_3a2012_3ai_3a4_3ap_3a387-400.htm(Erişim Tarihi: 01.09.2017).

İnternet Kaynakları

URL-1: "Türkiye Bursları". <https://turkiyeburslari.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda/turkiye-burslari> (Erişim Tarihi:01.09.2020).

URL-2: "Gagauz Derneği Başkanı Nejdett Ertuğrul ve Olga Radova Türkiye'de yaşayan Gagauzları anlatmakta-
dır". https://www.facebook.com/watch/live/?v=222818945222961&ref=watch_permalink (Erişim Tarihi:18.02.2019).

URL-3: "Gagauz Yeri Dünden Bugüne". <http://www.gagauzya.com/gazete/Gokoguz4.pdf> (Erişim Tarihi: 01.05.2019).

URL-4: "Gagauz Dostluk Kültür ve Dayanışma Derneği". <http://www.gagauzya.com/> (Erişim Tarihi: 03.09.2020).

URL-5: "Merhaba" (Nejdett Ertuğul), <http://www.gagauzya.com/gazete/haber1.pdf> (Erişim Tarihi: 11.06.2019).

URL-6:"İstanbul'da Gagauz Türkleri Kahvaltıda Buluştu". <http://www.gagauzya.com/gazete/gokouz2.pdf> (Erişim Tarihi: 11.06.2019).

URL-7: "Gagauzlar Derneği Sekreteri Serghei Manastırlı Grt'de Turkiyedeki Gagauzları ve Gagauzlar Derneğini Anlattı". <https://www.facebook.com/gagauzdayanisma/videos/597229030776184> (Erişim Tarihi: 27.06.2019).

- URL-8: "Yaşam". (Georgi Yassıbaş) <http://www.gagauzya.com/gazete/gokouz2.pdf> (Erişim Tarihi: 11.06.2019).
- URL-9: "Başbakan Binali YILDIRIMın Gagauziyaya ofițial viziti".<http://anasozu.com/basbakan-binali-yildirim-gagauziyaya-ofițial-viziti/> (Erişim Tarihi: 08.05.2017).
- URL-10: "Gagauzlar Derneği". <https://www.facebook.com/gagauzlar2018/> (Erişim Tarihi: 11.09.2020).
- URL-11:"Dört Bir Yana Dağılan Gökoğuzlar", (Metin Gökoğuz) <http://www.gagauzya.com/gazete/haber1.pdf> (Erişim Tarihi: 11.06.2019).
- URL-12:"Atatürk Gagauzları neden araştırdı", (Mustafa Kaymakçı) <http://www.gagauzya.com/gazete/gokouz2.pdf> (Erişim Tarihi: 11.06.2019).

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 307-327

Geliş/Submitted/ Отправлено: 11.09.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 28.10.2020

Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.46283

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Kenan BAYRAM

Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı ABD, Türkiye

kenanbayram.55@gmail.com

ORCID 0000-0002-2057-8972

Doç. Dr. Metin HAKVERDİOĞLU

Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye

metin.hakverdioglu@amasya.edu.tr

ORCID 0000-0002-9674-3292

FÂ'İZ EFENDİ VE ŞÂKİR BEY MECMUASI'NIN MECMUALARIN SİSTEMATİK TASNİFİ PROJESİ'NE(MESTAP) GÖRE TASNİFİ VE NAHİFİ'NİN BİLİNMEYEN BİR KİT'ASI¹

CLASSIFICATION OF FÂ'İZ EFENDİ'S AND ŞÂKİR BEY'S COLLECTION OF POEMS
ACCORDING TO THE PROJECT OF THE SYSTEMATIC CLASSIFICATION OF
MECMUAS AND NAHİFİ'S UNKNOWN COUPLET

¹ This study was written " Faiz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası'nın Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesine Göre Tasnifi" master's degree thesis, which is being prepared./Bu çalışma "Faiz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası'nın Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesine Göre Tasnifi" başlıklı hazırlanmakta olan yüksek lisans tezinden hareketle hazırlanmıştır.

No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Kenan BAYRAM

Cite as/Atıf: Bayram, K. ve Hakverdioğlu, M. (2020). Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası'nın Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi'ne(Mestap) Göre Tasnifi ve Nahîfî'nin Bilinmeyen Bir Kıt'ası. *Kesit Akademi Dergisi*. 6 (25): 307-327. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46283>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Öz: Divan edebiyatında mecmualar, dönemin farklı şairlerine ait şiirleri bir araya getirmesi bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Bu anlamda mecmualar dönemin şiir zevkinin ve edebi kültürünün bir aynası özelliğindedir. Üzerinde çalıştığımız Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası, Lâle Devri'nin edebiyat dünyasına ışık tutması bakımından oldukça hacimli bir eserdir. Bu mecmua Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Kitaplığında 763 numarayla kayıtlıdır. Mecmuanın içinde birçok edebi türün örneği olmakla birlikte tarih şiirlerinin yer alması dönemin özelliklerini yansıtması bakımından önemlidir. Bu çalışmada MESTAP'a göre tasnifini yaptığımız Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası'nda yer alıp Nahîfî'nin A. İrfan AYPAY tarafından yayınlanan divanında bulunmadığı fark edilen kıt'ası ele alındı. Mecmuaların şairlerin divanlarında yer almayan şiirlerini de içerisinde buldurması bu eserlerin önemini daha da arttırmaktadır. Buna örnek olabilecek şiirlerden biri olan Nahîfî'nin kıt'asında dönemin padişahı III. Ahmed ve Damat İbrahim Paşa'dan övgüyle bahsedilmiştir. Bu çalışmayla, yaptığımız tasnif çalışmasını tanıtmak ve Nahîfî'nin divanında yer almayan bir kıt'asını gün yüzüne çıkarmak hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası, Lâle Devri, Nahîfî, kıt'a

Abstract: Mecmuas are important literary sources in that they bring together various poems of a specific period. In this respect, they reflect the literary culture and tastes of the time. The mecmua by Faiz Efendi and Şakir Bey, which constitutes the subject matter of this thesis, is a voluminous work that sheds light on the literary culture of the Tulip Period. This mecmua is recorded as number 763 in the Halet Efendi Kitaplığı of Süleymaniye Library. Several poems written for Ahmed III and Nevşehirli Damat İbrahim Paşa are also to be found therein. Because this mecmua combines kasides with histories, it is a very useful source in the conception of the Tulip Period, and might prove helpful even to historians. In this thesis, a kıt'a which was found in Fa'iz Efendi and Şakir Bey Mecmuas, which have been classified in the framework of MESTAP (The Systematic Classification of the Mecmuas), but was not included in Nahifi's divan published by A. İrfan AYPAY is elucidated. The fact that some mecmuas include some poems which are not included in the divans of the poets increase their importance. One of the examples these poems is Nahifi's kıt'a in which Ahmed III and Damat İbrahim Paşa have been praised.. This thesis aims at introducing our classification attempt and to rediscover the kıt'a which is not included in the divan of Nahifi.

Keywords: Fâ'iz Efendi's and Şâkir Bey's collection of poems, the Tulip Period, Nahîfî, couplet

GİRİŞ

Mecmualar farklı şairlerden şiirleri bir araya getiren eserlerdir. Dönemin şiir anlayışı, sosyal, kültürel özellikleri gibi birçok bakımdan yazıldığı zamanla ilgili özellikleri yansıtan bir görünüme sahiptir. "Arapça 'cem' kökünden türeyen mecmua; cem olunmuş, toplanmış, bir araya getirilmiş şey, seçilmiş yazılardan meydana getirilmiş yazma kitap anlamına ge-

lir.”(Devellioğlu, 2003:596) Bu tür eserlerin en fazla karşılaşılan türlerinden biri de şiir mecmualarıdır. “Herhangi bir nazım türü veya nazım şekli birliği/müşterekliği aranmaksızın derlenmiş manzum metinlerden oluşan toplamlara şiir mecmuası diyoruz.”(Köksal, 2017:134)

Mecmualar, edebiyat tarihimize kaynaklık eden çok değerli eserlerdir. Bilinmeyen şairlerin şiirlerini içermekle birlikte şairlerin divanlarında yer almayan şiirlerini de içinde barındıran bu eserler şairleri ve şiirlerini bilinmezlikten kurtarmada önemli bir yere sahiptir. “Edebiyat tarihimizce meçhul yeni eserler, yeni şairler, her türden yeni metinlerin gün yüzüne çıkarılmasında elimizdeki en değerli malzemeler ‘mecnûa-i eş’ar’ adıyla andığımız şiir mecmuaları ve kısmen cönklerdir. Ne yazık ki kütüphanelerimizdeki ‘şiir mecmuaları’nın ve cönklerin ayrıntılı tasniflerinin yapılmamış olması birçok bilinmeyene hâlâ ulaşamamış olmamızın en temel saikidir. Kayıp olduğunu sandığımız birçok eser, adını duymadığımız pek çok şair, meşhur veya divanı bilinen şairlerin divanlarında yer almayan şiirleri hiç kuşku yok ki hâlâ bu mecmuaların küf kokulu sayfaları arasında gizlidir.”(Köksal, 2016:170)

Fâ’iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası, dönemin mecmuaları arasında içerdiği şiir bakımından ön sıralarda yer alabilecek özelliğe sahiptir. Mecmuadaki kasideleri ve tarih manzumelerini çalışan Metin Hakverdioğlu, çalışmasında mecmuadan şu şekilde bahsetmektedir: “Genellikle geniş hacimli olan mecmualar, pek çok alandaki isimleri ve şiirleri bir araya getirir. Çalışmamıza kaynaklık eden Fâ’iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası bu alanda güzel örneklerden birisidir. Eserin 636 varak gibi geniş bir hacme sahip olması yanında, mükemmel yazı örneği olması ve III. Ahmed ile Damat İbrahim Paşa hakkında yazılan –neredeyse- tüm şiirleri toplamış olması yönünden de nadir bir mecmua olduğu açıktır.”(Hakverdioğlu, 2017: 78)

Mecmuanın yansıttığı dönem, içerisinde birçok şairin bulunduğu Lâle Devri’dir. 1718 yılında Pasarofça Antlaşmasıyla başlayıp 1730’da Patrona Halil İsyanı ile sona eren bu dönemin içinde olduğu yüzyıl, tasnifini yaptığımız Fâ’iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası’nda da görüleceği üzere şair sayısı bakımından oldukça yüksek düzeydedir. “Kaynaklarda şiir ve şair asrı olarak kabul edilen XVIII. yüzyıl, şair kadrosu bakımından klasik edebiyatın en geniş ve zengin dönemidir. Yapılan bir araştırmaya göre bu asırda 1322 şair yetişmiştir. Bunlardan 168 tanesinin divanı bulunmaktadır. Bu zenginliğe rağmen ‘üstad’ sayılabilecek şairler de oldukça azdır. Bundan dolayı kaynaklar özellikle Sâbit’ten itibaren ‘her kaldırım taşının altından bir şair’ çıktığını ifade ederek bu durumu sık sık eleştiri konusu etmişlerdir. Önceki devirlerde oluşan edebi zevklere ve anlayışlara paralel olarak gelişimini devam ettiren bu dönem edebiyatı daha çok bir nazire edebiyatı görünümündedir. Bunda şüphesiz Damat İbrahim Paşa’nın sık sık tertiplettiği şiir ve edebiyat meclislerine şairleri davet ederek onların kaynaşmasını sağlaması, onların eski üstatlara ve birbirlerine yazdıkları nazireleri ve tahmisleri bir yarışma içerisinde söylemeleri etkili olmuştur.”(Şentürk ve Kartal, 2012:490)

Sultan III. Ahmed, Lâle Devri’nde ülke içinde huzuru sağlamak, devleti her alanda ileri götürmek için çalışmış bir devlet adamıdır. “III. Ahmed, yirmi yedi yıl süren saltanatından sonra, ilim ve ibadetle meşgul oldu. Altmış üç yaşında iken 1 Temmuz 1736’da vefat etti. Yeni Câmi’de Turhan Vâlide Sultan Türbesi’ne defnedildi. Sultan III. Ahmed Han, ülkenin imarı için çok çalıştı. Aynı zamanda ilme ve ilim adamlarına çok değer verir ve onları korurdu. Sarayda

dağınık yerlerde bulunan kıymetli kitapları bir araya toplayarak beyaz mermer havuzlu bahçede bir kütüphane inşa ettirdi.”(Hakverdioğlu, 2012:31,32)

“III. Ahmed, saltanatı boyunca 15 sadrazam değiştirmiştir. Bunlardan en uzun süre görevde kalanı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa olmuştur. III. Ahmed döneminde diğer sadrazamlar görevlerinde dört yılı aşamamışlardır. İbrahim Paşa'nın farkı kendisine kaside yazılan sadrazamlar sıralamasında da görülmektedir. Bu yüzyılda hiç şüphesiz en çok kaside yazılan devlet adamı, padişahтан sonra o olmuştur. Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası'ndaki 242 kaside ve birçok şiir onun farklı bir kişiliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.” (Hakverdioğlu, 2012:31,32)

Nahîff'nin Kıt'a'sında görüleceği gibi “Lâle Devri'nin kasidelerinde III. Ahmed'in adının geçtiği hemen her kasidede mutlaka İbrahim Paşa da övülmüştür. Bu, sadrazamı ile padişahın gerçekten çok yakın olduğunun ve her ikisinin şairler tarafından çok sevildiğinin diğer bir kanıtıdır.” (Hakverdioğlu, 2012: 33)

Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası Hakkında Yapılan Çalışmalar

Çalışmamıza konu olan Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası oldukça hacimli bir eserdir. Birkaç yüksek lisans ve/veya doktora tez konusu olabilecek bu eser üzerinde birçok yazar çalışmıştır. Metin Hakverdioğlu tarafından hazırlanan “Edebiyatımızda Lâle Devri ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya Sunulan Kasideler” adlı doktora tezi, mecmuayla ilgili en kapsamlı çalışmadır. Yine aynı yazar “Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası” isimli makalesiyle mecmuayı edebiyat dünyasına tanıtmıştır. Aynı zamanda Hakverdioğlu “Lâle Devri Kaside Şairleri ve Dîvanlara Girmemiş Dört Kaside Örneği” adlı makalesiyle bu dönemde kaside yazan şairleri ve dîvanlarında bulunmayan şiirleri konu edinmiştir. Yine Hakverdioğlu'nun mecmuayla ilgili “Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuasından Lâle Devri Harpleri ve Sulhları-Ebcedli Tarih Manzumeleri” makalesi bulunmaktadır. Bu makalede Lâle Devri'nde yapılan savaşlar ve fetihlerle birlikte ebcedli tarih manzumeleri üzerinde durulmuştur. Aynı yazar tarafından yazılan “Ebced Çözümlemeleri ile Fâ'iz Efendi-Şâkir Bey Mecmuasından Lâle Devri Tarih Manzumeleri” adlı kitapta ebced üzerinde durulmuş ve mecmuadaki tarih manzumelerindeki tarihler hesaplanmıştır. Mecmua hakkındaki en hacimli çalışma olan Metin Hakverdioğlu'nun doktora tezi “Nevşehirli Damat İbrahim Paşa İçin Yazılan Lâle Devri Kasideleri” adıyla kitaplaştırılmıştır. Mecmua üzerinde çalışan bir başka kişi de Ahmet Sevgi'dir. “Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın Emriyle Tertip Edilen Kaside Mecmuasındaki Müzeyyel Gazeller” adlı makalesiyle mecmuadaki gazel-i müzeyyelleri tanıtmıştır. Mehmet Akif Yalçınkaya ise “Sa'dî'nin Manzum Bir Arzıhali” makalesinde Sa'dî'nin mecmuada olup dîvanında bulunmayan arzıhali üzerinde çalışmıştır. Münevver Sevim ise Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası'nda Fihrist, Terci-i Bend, Terki-i Bend, Gazel ve Gazel-i Müzeyyeller isimli yüksek lisans tezi üzerinde çalışmaktadır. Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası'nın Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi'ne (MESTAP) göre tasnifi tarafımızca hazırlanmaktadır. Ayrıca Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası'ndaki Müseddes, Tebrikname, Teşekkürname, Lügaz, Manzume, Nazm, Muaşşer, Kıt'a, Tahmis, Mesnevi, Arzuhal ve Musammatlar tarafımızca transkribe edilmektedir.

Çalışmamızın amacı “Fâ’iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası’nın Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesine Göre Tasnifi”nden bahsedip Nahîfî’nin mecmuada bulunup divanında yer almayan bir kıt’asını edebiyat dünyasının dikkatine sunmaktır.

1. Fâ’iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuasının Nüsha Tavsifi²

Fâ’iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası, III. Ahmed ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa için yazılan ve devrinde hoşça giden şiirleri kaydetmeyi amaçlayan bir eserdir. Aynı zamanda şair olan Fâ’iz Efendi ve Şâkir Bey bu görevi İbrahim Paşa’dan almışlardır. Bu iki şahsiyet için şu bilgilere ulaşılabilmektedir: “Fâ’iz Ali Ağa, Fâ’iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası’nın hattatlarından biridir. Hattat, musikişinas ve şairdir. Şam’da doğdu. Sesinin güzelliği ile fark edildi ve saraya Çorlulu Ali Paşa döneminde girdi. Vefatı 1730 yılındadır. Hüseyin Şâkir Bey ise Güm-rükçü Hüseyin Paşazade olarak tanınır. Vakanüvis ve şairdir. İstanbulludur. Tahsilini tamamladıktan sonra Damat İbrahim Paşa’ya intisap etti. Müderrislik yaptı. Damat İbrahim Paşa’nın oluşturduğu tercüme heyetinde yer aldı. Mahkeme naipliği ve Halep mollalığı görevlerinde bulundu. Fâ’iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası’nı derleyenlerden biridir. Mecmuada İbrahim Paşa’ya en çok kasidesi bulunanlardandır. Vefatı 1744 yılındadır.” (Hakverdioğlu, 2017: 75-78)

Demirbaş No	Eser Adı	Müellif Adı	Türü/Alanı
	Mecmua	-	Manzum/ Edebiyat
Yaprak Sayısı	Ebatlar (mm)	Sütun Sayısı	Satır Sayısı
636 yaprak	270 x 140 mm dış ebatı, 190 x 95 mm iç ebatı.		Her sayfasında 14-17 satır bulunmaktadır.
Yazı Türü	Kâğıt Özelliği	Cilt Özelliği	Tezhip, vb. Özelliği
Tâ’lik	Aharlı, orta kalın, yer yer sarı, turuncu, pembe ve yeşil renkli kâğıt.	Meşin cilt.	Salbekli, köşebendli (köşebendler altın işlemeli), mık-lepli, şirâzeli, iç kapak ebru desenli ve şirâzesi dağınıktır.
Telif Tarihi	Müstensih	İstinsah Tarihi	İstinsah Yeri
-	Fâ’iz Efendi ve Şâkir Bey	-	-
Başı	Sonu		
‘Arz-ı hâl-i Râşid Efendi berây-ı İstîzân (Fihrist)	Cenâb-ı Kibriyâ dâ’im ide şadr-ı vezâretde Şebi kâdr ola rûzı rûz-ı nevrûz-ı şafâ-bahşâ		
Muhteva			
<p>-İlk 7 varakta şiirlerin alfabetik fihristi verilmiştir.</p> <p>-Mecmuada toplam 502 şiir mevcuttur. Bu şiirlerin 256 tanesi kasidedir. Bunların 242 tanesi İbrahim Paşa’ya yazılmış kasidelerdir.</p> <p>-Mecmuada toplam 98 şairin şiiri mevcuttur.</p> <p>-Mecmuada toplam 160 tarih vardır.</p>			

² Bu tabloda Münevver SEVİM’in Kesit Akademi Dergisi’nde yayınlanan Fâ’iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası’nda Fihrist, Terci-i Bend, Terkiib-i Bend, Gazel, Gazel-i Müzeyyeler ve Seyyid Vehbî’nin Bilinmeyen Bir Gazel-i Müzeyyel-i Bî-Nukadı adlı makalesinden yararlanılmıştır.

-Mecmuada; 10 terkiB-i bend, 5 terci'-i bend, 2 müseddes, 1 lügaz, 2 mesnevi, 2 muaşşer, 17 manzume, 19 gazel-i müzeyyel, kıtaların bulunduğu iki mukattaât, 3 tahmis ve iki de nesir mevcuttur.

-Ayrıca mecmuada Arapça 7 kasîde, 17 tarih mevcuttur. Farsça 5 tane kasîde mevcuttur.

Notlar

Mecmuanın tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Kitaplığı, 763 numarada kayıtlıdır.

2. Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası'nın Mecmuaların SistematiK Tasnifi Projesi'ne (MESTAP) Göre Tasnifi

Mecmualar edebiyat tarihi açısından şairleri ve şairlerin bilinmeyen şiirlerini içermesi, unutulmaktan kurtarması bakımından önemli başvuru kaynakları arasındadır. Aynı zamanda mecmualar, şairlerin hayatlarına dair bilgi içermesi bakımından da önemli kaynaklar arasındadır. Şairleri daha da yakından tanımada mecmuaların rolü büyüktür. "Kanaatimce eski bir şairi hayatındaki mevkisi ile tanımak için o devir esnasında kaleme alınmış mecmualar en doğru fikir veren vasıtalar"dır. Bu mecmualardan bazıları meşhur adamlarca, ekserisi öteki beriki tarafından vücuda getirilmiştir. Kim kaleme almış olursa olsun o esnada şöhret bulan veya şöhretini kaybetmeyen şairlerin eserlerini toplamış olduğuna şüphe yoktur. Mecmualar, edebiyat tarihi incelemelerinde mühim rol oynarlar. Bizi acele, şahsi hükümler vermekten men ederler. Fakat zaten kütüphanelerimizin katalogları olmadığı, elde mevcut defterler de yalan yanlış tertip edilmiş bulunduğu için isim ve ünvanı haiz kitapları bulmakta bile ne kadar zahmet çekildiği meşgul olanlarca malumdur. Hâlbuki mecmualar hiçbir işareti, namı haiz değildir. Tetkik edilen mevzu ve bahse dair bunlardan istifade etmek daha müşkildir. İnsana ancak tesadüf yardım edebilir. Meğerki sırasıyla kütüphanelerin mecmualar kısmı gözden geçirilmiş, notlar alınmış olsun." (Sevgi ve Özcan, 1996:487-488)

Tam da burada Mecmuaların SistematiK Tasnifi Projesi'nin (MESTAP) önemi ve gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bizi kütüphanelerin mecmualar kısmını gözden geçirme zahmetinden ve tesadüflere dayanan bir çalışma yapmaktan kurtaracak olan bu projeye hem zamandan tasarruf sağlanmış olacak hem de yapılan çalışma tesadüflere kurban gitmeyecektir. Aynı zamanda yapılan çalışmalarda emek ve zaman kaybının da önüne geçilmiş olacaktır. "Klasik bir örnek verecek olursak Zâtî'nin divanında bulunmayan şiirlerini araştırarak biri bilgisayarının başından ayrılmaksızın bunları tespit edebilecek, yer ve yaprak numaraları belli bu mecmualara yönelebilecektir. Normal olarak aylar, yıllar alacak bir araştırmayı çok kısa bir sürede halledebilecektir. Burada ortaya koyduğumuz tasnif ve döküm sisteminin verilerin tablo halinde sunulması dışında en önemli farklılığı belli bir kütüphaneye münhasır olmayıp bütün mecmuaları kapsayan çok kapsamlı bir proje olmasıdır." (Köksal, 2017:144)

Mecmuaların, edebiyat araştırması çalışmalarında kaynak olarak kullanılabilmesi için kayda geçirilmesi araştırmacılara kolaylıklar sağlayacaktır. Mecmuaların SistematiK Tasnifi Projesi'nin hedefi bütün mecmuaların ayrıntılı tasnif ve dökümlerinin yapılmasıdır. "Her şeyden önce MESTAP, ferdî yahut bir üniversiteye münhasır olmayıp ülke çapında bütün alan çalışanları(en azından bir kısım gönüllü) tarafından el birliğiyle gerçekleştirilecek müşterek bir

proje olacaktır. Proje, katılmayı kabul ve taahhüt eden Eski Türk Edebiyatı alanı çalışanlarının lisansüstü-tercihen yüksek lisans-öğrencilerine yaptırılacak tezler halinde yürütülecektir. Önerilen modeldeki tasnif, bir tablo halinde yapılmaktadır. Proje, hedeflendiği gibi yürürse dört yıl, azami beş yıl gibi kısa denilebilecek bir sürede Türkiye kitaplıklarında bütün şiir mecmualarının, 10 yıl içinde de bütün -edebiyatla ilgili- mecmuaların ve cönklerin dökümü elimizde olacaktır. (Köksal, 2017:142-145)

Boş tablo örneklerini sistemden aldığımız tablolara sırasıyla varak numarası, şairin mahlası, matla beyiti, mahlas beyiti, nazım şekli, nazım türü, şiirin veznini kaydettik. Açıklamalar bölümüne de şiirin başlığını yazdık. Şiir, şairin divanında yoksa dipnotta bunu belirttik. Ayrıca şairin şiiri divanında farklı birim sayısı ile bulunuyorsa eksik beyit olduğunu da yine dipnot bölümünde ifade ettik. Şairlerin mahlaslarını koyu halde yazmaya çalıştık. Sadece şiirlerin başlığının ve varak numarasının kırmızı mürekkeple diğer kısımların da siyah mürekkeple yazılmış olması şairin mahlasını bulmada işimizi hayli zorlaştırdı diyebiliriz. Bazı şiirlerin başlık bölümü boş bırakıldığı için şiirin başlığını fihrist bölümünden bulmaya çalıştık.

3. Şair Nahîfî ve Bilinmeyen Bir Kıt'ası Hakkında

Nahîfî, İstanbullu şairlerdendir. Nahîfî "zayıfa ait" demektir. Bu mahlası almasında zayıf vücutlu olması etkili olmuştur. "Şeyhî'ye göre 1056/1646-47'de doğdu. Doğum tarihi kesin olarak söylenmemekle beraber bu tarihlerde doğduğu bellidir. Mustakimzade'nin Tuhfe-i Hattatın'de belirttiğine göre doksan yaşını geçkin olarak ölmüştür. Nahîfî'nin asıl adı Mehmet Süleyman'dır. Babası, vaiz olan Abdurrahman Şeyh Muhyî'dir. Çocukluğunun ilk çağında ilim ve irfan tahsiline yönelen Nahîfî'nin iyi bir tahsil gördüğü yazdığı eserlerden anlaşılmaktadır. Çocukken aldığı eğitimle peygamber sevgisini duyan biri olan şairin bu sevgisi onun ileride çokça na't yazmasına sebep olacaktır. Mesnevî Tercümesi ön sözünde belirttiğine göre 1683 Temmuz-Ağustos'unda Mısır'a gitti. Bu yolculuk esnasında Konya'da Mevlevîlerin dergâhına uğrayarak teberrüken külâh giydi. İlmi, irfanı ve olgun kişiliğiyle 1110-1698-99'da İran'a elçi olarak gönderilen Ebu Kavuk Mehmet Paşa'nın maiyetine girdi. Daha sonra kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. 24 Ağustos 1738'de İstanbul'da vefat etti. Topkapı haricindeki Müslüman mezarlığına defnedildi." (Aypay, 1992:2-9)

Nahîfî, devrindeki lâle eğlencelerinin devamlılarından. Bu devrin şen şakrak havası Nedim, İzzet Ali Paşa gibi şairlerin şiirlerine yansımışken Nahîfî'de bu izlere rastlamak mümkün değildir. Bunda hayatının çeşitli dönemlerinde sıkıntılar çekmesi etkili olmuştur. Amcazâde Hüseyin Paşa, Vezir Mustafa Paşa, Kaymakam Ahmet Paşa'ya sunduğu kasidelerde çektiği sıkıntılar sebebiyle ölümü bile arzular hâle geldiğini belirtmektedir. Ev, mal mülk gibi nimetlerden mahrum olduğunu; hâne kaydından zor durumda olduğunu, bir başına yaşamayıp yaşlı ana ve babasına da baktığını ifade etmiştir. Yüksek devlet memurluklarında çalışan Nahîfî, Damat İbrahim Paşa döneminde maddî yönden rahat etmiştir. İbrahim Paşa onu korumuş ve Habîbü's-siyer'i tercüme için kurduğu komisyonda ona da görev vermiştir.

Aynı zamanda hattat olan şair, Sultan Ahmed ve Damat İbrahim Paşa'ya kasideler sunmuştur. Mecmuada yer alan kıt'ası da adı geçen devlet adamları için yazılan bir kaside özelliği taşımaktadır. Nahîfî'nin manzum ve mensur birçok eseri vardır. Eserleri: Dîvan, Manzum Mesnevi Tercümesi, Hilyetü'l-Envâr, Hicretnâme, Mevlid, Mîrâciyye, Zuhru'l-Âhîret, Enfüsü'l-

Âfâk, Mev'izatü'n-Nüfûs, Mübâhase-i Kaza ve Kader, Âdâb-ı Tarîkât ve Kavâid-i Hakikat, Nasîhatü'l-Vüzerâ, Ravzatü's-Safâ, Hızriyye, Tahmis-i Kasîde-i Mudâriyye, Tahmis-i Bânet Su'ad, Tahmis-i Kasîde-i Bürde(Türkçe), Tahmis-i Kasîde-i Bürde(Farsça), Tahmis-i Kasîde-i Bürde(Arapça), Tercüme-i Kasîde-i Bürde, Kasîde-i Münferice Tercümesi, Risâle-i Kalemîyye, Kasîde-i Lâmiyye Şerhi, Kaside-i Emaliye Şerhi, Mesnevî-i Nush Ve'l-Hikem. (Aypay, 1992: 10-25)

Nahîfî'nin divanında bulunmayan fakat mecmuada rastladığımız şiiri bir "kıt'a"dır. "Sözlük anlamıyla 'parça' demek olan kıt'a; nazım terimi olarak iki ya da daha çok, 9-10 beyte kadar olan, gazelde olduğu gibi, yani xa xa kafiyeli bir nazım şeklinin genel adıdır. Aralarında benzerlik bulunsa da kıt'a ile gazel arasında şekil ve konu bakımından ayrılıklar vardır. İki beyitli kıt'a yazıldığı halde bu kadar kısa gazel yoktur. Ayrıca gazelin beyit sayısı sınırlı olduğu halde 15 beyitten de uzun 30-40 beyte kadar uzayan kıt'alar yazılmıştır. Böyle uzun kıt'alara kıt'a-i kebîre denir. Felsefi, tasavvufî bir fikir, bir hayat görüşü, bir nükte, bir kişiyi övme ya da yerme, bir olayın tarihi kıt'anın konusu olabilir." (İpekten,1997: 52)

Nahîfî'ye ait olan, Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası'nda yer alıp şairin divanında bulunmayan kıt'a, iki beyitten fazla olması nedeniyle kıt'a-i kebîre özelliği göstermektedir. Kıt'anın başlığı kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Otuz bir beyitten meydana gelen manzume, aruzun Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün kalıbıyla yazılmıştır. Nahîfî'nin bu kıt'asının türü methiyedir. III. Ahmed ve Damat İbrahim Paşa için kaleme alınan bu şiir iki devlet adamından övgüyle bahsetmektedir.

Kıt'a-i Nahîfî Efendi Der Zîmn-ı Teşekkür-i Kerem Hâzret-i Veliyyü'n-Ni'am-ı Pür Cûd³

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

1. İlâhî şadr-ı taht-ı saltanatda müstedâm eyle
Felek miqdâr-ı Şulţân Ahmed-i ferhunde 'unvânı
2. Ne Sulţan Ahmed ol şâh-ı yegâne mihrdür şâdân
Ki mahmûd eylemişdür hulk-ı zâtın luţf-ı Yezdânî
3. Ne şeh kim leşker-i mansûrını te'yîd idüp Allah
Zamîme itdi silk-i mülküne iklîm-i Îrânı
4. İki 'âlî harem-kim hıdmet-i a'lâdan a'lâdur
O vaşf-ı bî-'adîl ile olurlar menkıbet h'ânı
5. Odur her nâme'-i pîrâye-bağışı cümle elkâbuñ
Aña olmaz bedel zamm itseler Îrân u Tûrânı

³ FŞM vr. 609a-610a

6. Selâfın-i cihâna gâlib oldı şân u şevketde
Mü'eyyed eyledi Mevlâ o sulţân ibn-i sulţânı
7. Sütûde encüm-i ikbâl olan şehzâdegânın Hâk
Fürûğ-ı 'âfiyetle tûl-i 'ömre kılsun erzânı
8. Olup bedr-i vücûd-ı rûşenâ anlarla her lahza
Şeh ü şehzâdegân (...) rehîn-i hıfz-ı Rabbânî⁴
9. Vezîr-i a'zam u Dâmâd İbrâhîm Pâşânıñ
Füzûn olsun dem-â-dem kâdr-ı vâlâ câh-ı zî-şânı
10. Vezîr-i a'zam ammâ mişli nâdir kevkeb-i 'âlî
Muvaffâkdur ne emre kaçd iderse re'y-i tâbânı
11. Vezîrân-ı selefden kâr fermâyân-ı mâzîden
Mu'ahhardur velî yokdur muqaddem zâtına şânî
12. Güvâh ister iseñ cem'-ı mehâsin kimde şâbitdür
Şehâ vü hüsn-i hulq u celb-i kalb u cezb-i rûhânî
13. Eger var ise cânı Hâtemüñ şimdi zuhûr itsün
Şehâvet resmini itsün ta'allüm görsün ihsânı
14. Beni tûl-i emelden luţf u cûdı itdi müstagnî
Gınâ-yı kalb-i ihsân eyledi taqdîr müsennâyı
15. Nizâm-ı hâlîme oldı vesîle himmet ü luţfı
Zevâlin buldı devrinde küdürât-ı perîşânî
16. Bânâ hüsn-i teveccüh seyyidü'l-kevneyne râci'dir
Ki yümn-i na'tıdır ben zerreme teşrîf-i pinhânî
17. Gedâ-yı bâbı olmağ iddi'âsın eyledim çünkim
İki 'âlemde oldı mâye'-i fağr-ı şenâh'ânı
18. O sulţân-ı rusul kim pâdişâhân-ı cihân cümle
Gedâ-yı bâbı vâlâ câhınıñ müştâk u hayrânı
19. Ne kâbil ol hıdiv-i kâ'inâtuñ haqq-ı nev şun'ı
İderken midhatin nazm-ı celîl-i naşş-ı Furkânî

⁴ Bu dizede eksik yazım vardır. Eksik olan kısım zî-şân olabilir.

20. Vücûh ile nevâziş gördüm ol kân-ı sehâvetden
Bağilsa luţfunuñ haqqımda yokdur hadd ü pâyânı
21. Niçe îdiyye melbûsât-ı gûn-â-gûn idüp irsâl
Ġıyâb-ı bendegîde eyledi luţf-ı firâvânı
22. Huşûşâ eyledük de meşnevî dibâcesin telfîk
Baña başş itdi ber-vech-i şale pür sîm-i hemyânı
23. Berây-ı şükr-i ni' met eyleyem bir şemmesin taqrîr
Egerçi rütbe-i tafsîliniñ yok hadd ü imkânı
24. Huzûr-ı hâşa ber-vefķ-ı tevâzu' eyleyüp da' vet
Muţayyeb itdi hüsni hulk u luţf ile dil ü cânı
25. Cemî' -i luţfa ġâlib bir dilârâ nüşha başş itdi
Ki oldur kâdi' -i rüşenger-i tefsîr-i Qur'ânî
26. 'Aķibinde idüp bir destmâli sîm ile memlû
'Aţâ-yı 'ûd u 'anber inzimâmın kıldı erzânî
27. Zer-i maħbûb-ı enva' -ı zehebden eyleyüp tezhîb
Muţallâ eyledi tûmâr-ı luţfun ol keremkânı
28. 'Aţâ-yı 'ûd u 'anber semte oldı tab-ı hulkundan
Numûne hâk-i râhından zer ü sîm-i dıraşşânî
29. Kıyâm itdikde dâmenbûsa şof eyledi iltibâs
Nola mevşûf-ı taşşîn olsa mevc-i baħr-ı ihsânı
30. **Naħîfî** çün ġaraz-ı 'arz-ı hulûş şükr ü ni' metdür
Hemân eyle du'ây-ı hayrı merbûţ-ı şenâ-ķ'ânı
31. Hüdâvendâ şeh-i İslâm u şadr-ı a'zamın ile
Sezâ-yı hüsni tevfkât ü te'yîd itdi rûhânî

4. Kıt'anın Açıklaması:

Ꞓıt'a'-i Nahîfî Efendi Der Zımn-ı Teşekkür-i Kerem Hâzret-i Veliyyü'n-Ni'am-ı Pür Cûd⁵

(Cömertliklerle dolu ihsan sahibinin (padişahın) lütfuna teşekkür maksadıyla Nahîfî Efendi'nin kıt'ası)

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün

1. İlâhî şadr-ı taht-ı salţanatda müstedâm eyle

Felek miqdâr-ı Şulţân Aĥmed-i ferhunde 'unvânı

Allah'ım değeri sema kadar yüksek kutlu isimli Sultan Ahmed'i saltanat tahtının başında devamlı eyle.

Kıt'anın ilk beytine şair Sultan Ahmed'i överek başlamıştır. Sultan III. Ahmed, Lâle Devri'nde ülke içinde huzuru sağlamak, devleti her alanda ileri götürmek için çalışmış bir devlet adamıdır. İlme ve ilim adamlarına çok değer veren Sultan Ahmed'e birçok kaside yazılmıştır. Devlet adamlığının yanı sıra şairlere ve ilim adamlarına sahip çıkıp destek vermesi onun için yazılan kasidelerin çok olmasında etkili olmuştur. Nahîfî'nin Mesnevi Tercümesi'ne destek vermesi, matbaayı kurdurması, Mütercim Âsım'ın Kamus Tercümesi için gayret etmesi, Vankulu Lügatı'nı bastırması, Nedim gibi bir şairin yetişmesinde etkili olması ilme ve sanatkârlara ne kadar değer verdiğinin göstergesidir. Nahîfî, yazmış olduğu şiirinde de onun saltanatının devamlı olması için dua etmektedir.

2. Ne Sulţân Aĥmed ol şâh-ı yegâne mihrdür şâdân

Ki mahmûd eylemişdür ĥulq-ı zâtın luţf-ı Yezdânî

O Sultan Ahmed ki biricik şahıtır, etrafa neşe saçan güneş gibidir. Allah'ın lütfuyla onun güzel yaratılışı övgüye layık kılınmıştır.

Şair ikinci beyitte de Sultan Ahmed'i övmeye devam etmektedir. Padişahu güneşe benzeterek etrafa güzellikler saçtığından söz etmiştir. Güneş, parlaklığı dolayısıyla ve her tarafı aydınlatan bir özelliğe sahip olduğundan Sultan Ahmed bu benzetmeyle her tarafa sevinç vesilesi sayılmıştır.

3. Ne şeh kim leşker-i manşûrını te'yîd idüp Allah

Zamîme itdi silk-i mülküne iklîm-i İrânı

O öyle padişah ki Allah galip gelen askerlerini kuvvetlendirip İran memleketini mülkünün ipliğinin sırasına kattı. İran memleketini kendi toprağı eyledi.

⁵ FŞM vr. 609a-610a

Osmanlı Devleti'nde yirmi yedi sene padişahlık yapan Sultan Ahmed, son zamanlarını yaşayan Safevi Devleti üzerine sefer düzenleyen bir padişaktı. Tebriz onun döneminde ele geçildi. Şair bu beyitte buna işaret etmiştir. Bu beyitte, eski Türklerdeki "kut" inancının yansımalarını görmekteyiz. Şair, burada sultanın "te'yîd-i İlâhî"ye yani Allah'ın destek ve yardımına mazhar olduğunu belirterek onu ve zaferlerini övmektedir. Eski Türklerde de, sultanın zafer kazanması onun kutlu bir hükümdar olduğuna delalet etmekteydi.

4. İki 'âlî harem-kim hıdmet-i a'lâdan a'lâdur

O vaşf-ı bî-'adîl ile olurlar menkıbet h'ânı

O yüce kutsal yer ki-Kâbe ve Mescid-i Nebevî- onlara hizmet yücelerden yücedir. O, benzersiz özellikleriyle onun hikâyelerini okuyan kişilerdendir.

Şair bu beyitte Sultan Ahmed'in Haremeyn'e yaptığı hizmetlerin menkıbe anlatanlar tarafından yıllarca anlatılacağını ifade ediyor.

5. Odur her nâme-i pîrâye-bağşı cümle elkâbuñ

Aña olmaz bedel zamm itseler Îrân u Tûrânı

Her kitaba, mektuba süs veren bütün ünvanlar onundur. İran ve Turanı da ülkeye dâhil etseler onun gibisi olmaz.

Şair bu beyitte padişahın birçok üstün vasfının olduğunu ifade etmiş, onun eşinin benzerinin bulunmadığını söylemiştir.

6. Selâfîn-i cihâna gâlib oldı şân u şevketde

Mü'eyyed eyledi Mevlâ o sultân ibn-i sultânı

Cihanın sultanlarına şan ve şevkette galip oldu. Mevla o sultanoğlu sultana yardım etti, sultanlığını sağlamaştırdı.

Adaletli bir hükümdar olan Sultan Ahmed, şair Nahîfî tarafından bu beyitte de methedilmiştir. Sultanın dünyanın diğer sultanlarından daha şanlı ve azametli olduğu, Mevla'nın da ona yardım ederek bunu doğruladığı, sağlamaştırdığı ifade edilmiştir. O, "müeyyed min 'indillâh" yani Allah tarafından yardım edilen bir sultandır. 3. beyitte olduğu gibi bu beyitte de Sultan III. Ahmed'in kut sahibi bir hükümdar olduğu dile getirilmektedir.

7. Sütûde encüm-i iqbâl olan şehzâdegânın Hâk

Fürûğ-ı 'âfiyetle tûl-i 'ömre kılsun erzânı

Talihinin, bahtının övülmüş yıldızları olan şehzadelerinin Allah; sağlık, esenlik ışığıyla ömürlerini uzatsın, onların ömürlerini uzun eylesin.

Nahîfi, bu beyitte de padişah ve şehzadelerine övgülerde bulunmuş: onlara sağlık ve afiyetler dileyerek Hak'tan ömürlerini uzun eylemesini niyaz etmiştir.

8. Olup bedr-i vücûd-ı rûşenâ anlarla her lahza

Şeh ü şehzâdegân (...) rehîn-i hıfz-ı Rabbânî

Onlarla (şehzadeler) aydınlık varlığı her an ayın on dördü gibi parlak olmuş ve padişah, şehzadelerle Allah tarafından mutlu kılınmıştır.

Önceki beyitte olduğu gibi şair, Sultan III. Ahmed'e ve yönetimde bulunan kişilere övgüler sunmaya devam etmektedir. Yine padişah ve vezirlere Allah'ın yardım elini uzattığı, onları koruyup esirgediği ifade edilmiştir.

9. Vezîr-i a'zam u Dâmâd İbrâhîm Pâşânuñ

Füzûn olsun dem-â-dem kâdr-ı vâlâ câh-ı zî-şânı

Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın yüksek, yüce değeri, itibarı her vakit çok olsun, onun şanı devamlı olsun.

Daha önce de belirtildiği gibi, Sultan III. Ahmed, padişahlığı süresinde on beş tane sadrazam değiştirmiştir. Bunlar içerisinde en uzun süre görev yapan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'dır. Bu beyitte de görüldüğü gibi Nahîfi ona övgülerde bulunmuştur. Şair, onun yüksek karakteri, değeri üzerinde durmuştur.

10. Vezîr-i a'zam ammâ mişli nâdir kevkeb-i 'âlî

Muvaffâkdur ne emre kaçd iderse re'y-i tâbânı

Sadrazam ama yüksek yıldız, benzeri nadirdir. Ne işe girişirse parlak görüşüyle Allah'ın yardımına mazhar olur. Nereyi fethetmek isterse Allah'ın yardımıyla onda başarılı olur.

Şair bu beyitte de Damat İbrahim Paşa'yı övmeye devam etmiştir.

11. Vezîrân-ı selefden kâr fermâyân-ı mâzîden

Mu'ahhâddur velî yokdur muqaddem zâtına şânî

Önceki vezirlerden sonra gelmiş olsa da, onları geride bırakmıştır. Diğerleri üstünlük ve meziyet hususunda ondan sonra gelir.

12. Güvâh ister iseñ cem'-ı mehâsin kimde şâbitdür

Sehâ vü hüsn-i hulk u celb-i kalb u cezb-i rûhânî

İyiliklerin kimde toplandığını, durduğunu görmeye delildir. Cömertlik, güzel yaratılış, yumuşak huy, gönle yakın, ruhu kendine doğru çeken bir yapısı vardır.

Şair bu beyitte Damat İbrahim Paşa'nın iyilikleri üzerinde taşıdığından, güzel yaratılışlı, gönül kazanan, kerem sahibi olduğundan bahsetmiştir. Devlet adamlığının yanında insani taraflarının da çok kuvvetli olduğunu ifade etmiştir.

13. Eger var ise cânı Hâtemüñ şimdi zuhûr itsün

Sehâvet resmini itsün ta'allüm görsün ihsânı

Hâtem'in eğer canı varsa şimdi ortaya çıksın. Cömertliğin nasıl olduğunu öğrensin ve onun iyiliklerini ve lütuflarının derecesini görüp ona hayran kalsın.

Hâtem-i Tâî, cömertliğiyle nam salmış, cömertliğin sembolü olarak bilinen bir kişidir. Şair bu beyitte Hâtem-i Tâî ile Damat İbrahim Paşa'yı cömertlik bakımından karşılaştırmış, Damat İbrahim Paşa'nın Hâtem-i Tâî'den daha cömert olduğunu ifade etmiştir.

14. Beni tûl-i emelden luţf u cûdı itdi müstağnî

Ġinâ-yı kalb-i ihsân eyledi taqdîr müsennâyı

Beni hırslardan, tükenmez arzulardan cömertliği ve lütufları ile kurtararak gönlümü doyurdu, gözü tok hale getirdi. Yaptığı iyilikler kalbimi ve gönlümü zengin eyledi, değeri iki kat arttı.

Şair Nahîfî bu beyitte de gördüğü ihsan ve ikramlardan duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Bunda hem Sultan Ahmed'in hem de Damat İbrahim Paşa'nın kendisine ve diğer şairlere sahip çıkmasının, değer vermesinin etkisi çoktur.

15. Nizâm-ı hâlîme oldı vesîle himmet ü luţfı

Zevâlin buldı devrinde küdürât-ı perîşânî

Hâlimin düzelmesine onun gayreti, çalışmaları, lütufları vesile oldu. Onun devrinde, perişan halde olanların kederleri sona erdi.

Sultan III. Ahmed devrinde Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın sadrazam oluşuyla Lâle Devri başlamıştı. Sulh ve sukûn devri olan bu dönemde savaşımlardan bunalan halk nefes alma imkânına sahip olmuştu. Şair, bu iki büyük devlet adamının yönetici olmanın sorumluluğuyla davranmalarını, halkın ihtiyaçlarına hal çareleri üretecek çalışmalar yapmalarını övgüyle anlatmıştır.

16. Baña hüsn-i teveccüh seyyidü'l-kevneyne râci'dir

Ki yümn-i na'tıdır ben zerreme teşrîf-i pinhânî

Bana, iki cihanın efendisi tarafından uğurlu görülüp beğenilen na'tımın varlığı beni, benim gibi kıymetsiz birini şerefliendirdi.

Şairler için en güzel şiir iki cihanın efendisine yazılmaya çalışılır. Bundaki gayelerden biri de şefaahat beklentisidir. Nahîfî de yazdığı na'tın takdir görüp beğenilmesinden dolayı hoşnut olduğunu burada ifade etmiştir.

17. Gedâ-yı bâbı olmak iddi'âsın eyledim çünkü

İki 'âlemde oldı mâye-i fahr-ı şenâh'ânı

Senin kapının dilencisi olmayı istedim çünkü iki âlemde de asıl övülen, övgüye mazhar olan Hz. Muhammet'tir.

Nahîfî yine bir önceki beytin devamı olarak Hz. Muhammet'ten bahsetmiştir. O'nu iki âlemin övücü olarak ifade etmiştir.

18. O sultân-ı rusul kim pâdişâhân-ı cihân cümle

Gedâ-yı bâbı vâlâ câhınuñ müştâk u hayrânı

O, resullerin sultanı ki bütün cihan padişahlarının yüksek kapısına can attıkları, hayran oldukları itibar makamıdır.

Nahîfî, bu dizesinde de resullerin sultanı olan Hz. Muhammet'ten bahsetmiştir. O'nun Hak katında ne kadar değerli olduğunu, dünya sultanlığının O'nun makamı yanında ne kadar değersiz olduğunu ifade etmiştir.

19. Ne kâbil ol hıdiv-i kâ'inâtuñ haqq-ı nev şun'ı

İderken midhatın nazm-ı celîl-i naşş-ı Furkânî

Kur'an'ın ayetleri açıkça O'nu överken kâinatın vezirleri onun gibi yapmaya, O'nun makamında olmaya muktedir değildir.

Şair, bu dizede de Hz. Muhammet'in Kur'an-ı Kerim tarafından övüldüğünü, dünya padişahlığının bunun yanında neredeyse bir hiç mesabesinde bulunduğunu ifade etmektedir.

20. Vücûh ile nevâziş gördüm ol kân-ı şehâvetden

Bakılsa lutfunuñ haqqımda yokdur hadd ü pâyânı

Bu memleketin ileri gelenlerinden, devlet adamlarından cömertlik kaynağından gönül almalar, iltifatlar gördüm. Bakılsa üzerimdeki lütuf ve ihsanlarının sınırı yoktur.

Nahîfi, önceki beyitlerde kaldığı yerden devam etmektedir. Özellikle Damat İbrahim Paşa'nın kendisine çok büyük ihsanlarda bulunduğunu ifade edip yine onun cömertliğinden söz etmektedir. Şairin hayatında da bahsedildiği üzere Nahîfi, hayatının çeşitli dönemlerinde sıkıntı çektiğini şiirlerinde belirtmektedir. Şairin sıkıntılı devirleri, muhtemelen İran seferine çıkmadan öncedir. Amcazâde Hüseyin Paşa, Vezir Mustafa Paşa, Kaymakam Ahmet Paşa'ya sunduğu kasidelerde çektiği sıkıntılar sebebiyle ölümü bile arzular duruma geldiğini belirtmektedir. Ev, mal mülk gibi nimetlerden mahrum olduğunu; hâne kaydından zor durumda olduğunu, bir başına yaşamayıp yaşlı ana ve babasına da baktığını belirtmiştir. Yüksek devlet memurluklarında çalışan Nahîfi, Damat İbrahim Paşa döneminde maddî yönden rahat etmiştir. İbrahim Paşa onu korumuş ve Habîbü's-Siyer'i tercüme için kurduğu komisyonda ona da görev vermiştir.

21. Niçe îdiyye melbûsât-ı gûn-â-gûn idüp irsâl

Ğıyâb-ı bendegîde eyledi luţf-ı firâvânı

Çeşitli çeşitli bayramlık giyecekler gönderip kulunun kölesinin gıyabında birçok lütüflerde bulundu.

Şair, Damat İbrahim Paşa'dan çok fazla iyilikler gördüğünü, onun cömertliği sayesinde çok mutlu olduğunu ifade etmiştir.

22. Huşûşâ eyledük de meşnevî dibâcesin telfîk

Baňa bahş itdi ber-vech-i şale pür sîm-i hemyânı

Ayrıca yazdığım Mesnevi tercümesinin ön sözüne katkıda bulunup destek vererek yıllık bir kese altın bahş etti.

Nahîfi, bu dizelerde yazmış olduğu Mesnevi tercümesine Damat İbrahim Paşa'nın kendisine destek verip ihsanlarda bulunduğunu belirtmiştir. Marifetin iltifata tâbî olduğunu, devlet adamlarının şairlere destek olduklarında değerli eserlerin ortaya çıkacağını bu dizelerden hareketle söyleyebiliriz, Ayrıca sağlanan ortamın sanatkârların verimliliklerinde ne kadar önemli olduğunu bu vesileyle ifade edebiliriz.

23. Berây-ı şükri-i ni'met eyleyem bir şemmesin taķrîr

Egerçi rûtbe-i tafsiliniñ yok ĥadd ü imkânı

Onun ihsan ettiği nimetlere bir şükür ifadesi olarak az da olsa birkaç beyit yazmaya niyetlendim, gerçi lütfunun derecesini ayrıntılarıyla anlatmaya imkân el vermiyordum.

Şair yine Damat İbrahim Paşa'ya övgüler sunmaya devam etmektedir. Döneminde cömertliğinden dolayı bolluk, bereket olduğunu, ihsanlarının da sınırsız olduğunu belirtmektedir.

24. Huzûr-ı hâşa ber-vefķ-ı tevâzu‘ eyleyüp da‘vet
Muṭayyeb itdi ḥüsn-i ḥulķ u luṭf ile dil ü cânı

Bir hükümdara özgü alçakgönüllülük gösterip davete icabet edip güzel huyuyla lütufla kalbimizi ve canımızı sevindirdi, gönlümüzü hoş eyledi.

Şair yine Damat İbrahim Paşa'nın ihsan ve ikramlarıyla gönlünün hoş olduğundan söz edip onun cömertliğini övmüştür. Bu beyitler Damat İbrahim Paşa'nın şair tarafından ne kadar çok sevildiğinin de göstergesidir.

25. Cemî‘-i luṭfa gâlib bir dilârâ nüṣṣa baḥş itdi
Ki oldur kâḏî‘-i rûşenger-i tefsîr-i Ḳur‘ânî

Bütün lütufların üzerinde olan gönül alan bir yazılı nüsha bahş etti. Ki o, Kur'an tefsiri-ne parlaklık veren, onu güzel yapandır.

Sözü edilen Kur'an tefsirinin yapılması Damat İbrahim Paşa'nın da bunu desteklemesi onun isminin yaşatılmasında da çok önemli bir yere sahiptir. Damat İbrahim Paşa ilme ve âlimlere çok önem verir, onları etrafında toplayıp sohbet ederdi. İlmî faaliyetlerin artmasında, âlimleri ve şairleri himaye etmesinin etkisi büyüktür.

26. ‘Aķıbinde idüp bir destmâli sîm ile memlû
‘Atâ-yı ‘ûd u ‘anber inzimâmın kıldı erzânî

Öncesinde öd ağacı ve anber kokulu mendili altın ile doldurup ihsan edip bunu bize la-yık gördü.

27. Zer-i maḥbûb-ı enva‘-ı zehebden eyleyüp tezhîb
Muṭallâ eyledi ṭûmâr-ı luṭfun ol keremkânı

Çeşitli altınlardan süsleyip yaldızlı altın paraları lütfuyla tomar edip ihsan eyledi.

Diğer beyitlerde olduğu gibi bu beyitte de şair, gördüğü ihsan ve ikramların çok olduğunu ifade etmiştir.

28. ‘Atâ-yı ‘ûd u ‘anber semte oldı ṭab-ı ḥulķundan
Numûne ḥâk-i râhından zer ü sîm-i dıraḥşânî

Bağışları, öd ağacı ve anber kokusu gibi yaradılışının güzel kokusundan etrafa yayılır, parlak altın ve gümüşleri uğrunun nişanesidir.

Bu beyitte şair, yine Damat İbrahim Paşa'nın güzel yaradılışı, uğurlu bir kişi olmasından söz etmiştir.

29. Kıyâm itdikle dâmen-bûsa şof eyledi iltibâs

Nola mevşûf-ı taşîn olsa mevc-i baır-ı ihsânı

Eteğini öpen kişi ayağa kalktığında ona yünden yapılmış elbise giydirdi. İhsan denizinin dalgasını güzel bir şekilde açıklamaya imkân olsa keşke.

30. Nahîfî çün ğaraż-ı 'arz-ı hulûş şükr ü ni' metdür

Hemân eyle du'ây-ı hayrı merbût-ı şenâ-h'ânı

Nahîfî'nin gayesi samimi olarak sevgisini göstermek, nimetlerin şükrünü eda etmektir. Hemen övülmeye layık olana hayır dualarını ulaştırmaktır.

Şair bu beyitte mahlasını kullanmıştır. Nahîfî 'zayıfa ait' demektir.

31. Hüdâvendâ şeh-i İslâm u şadr-ı a'zâmın ile

Sezâ-yı hüsn-i tevfiķât ü te'yîd itdi rûhânî

Ey Allah'ım! İslam'ın padişahını ve sadrazamını güzel başarılarla ve görünmeyen ordularıyla kuvvetlendir, başarılı eyle.

Nahîfî son beyitte Padişah Sultan Ahmed'e ve Damat İbrahim Paşa'ya dua ederek şiirini bitirmiştir. Onların muvaffakiyeti ve saadeti için Mevlâ'ya niyazda bulunmuştur.

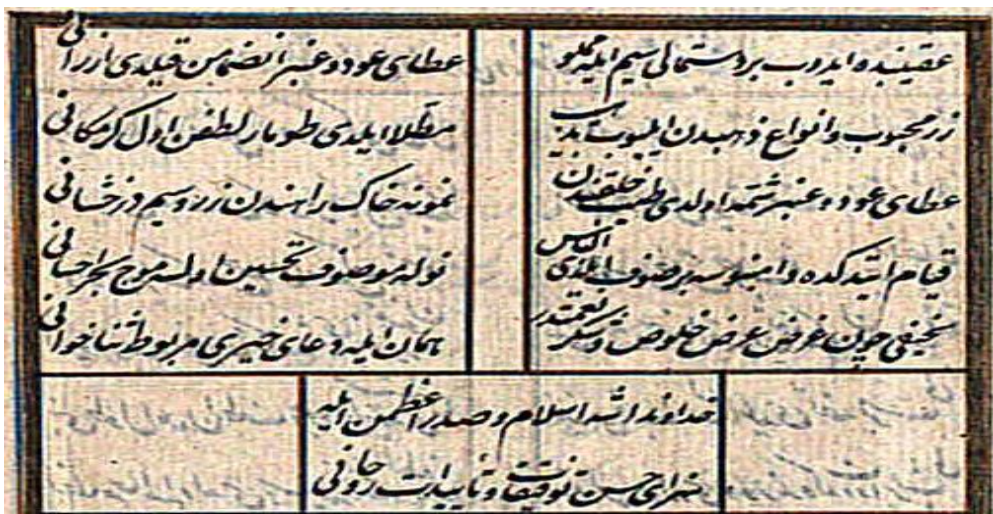
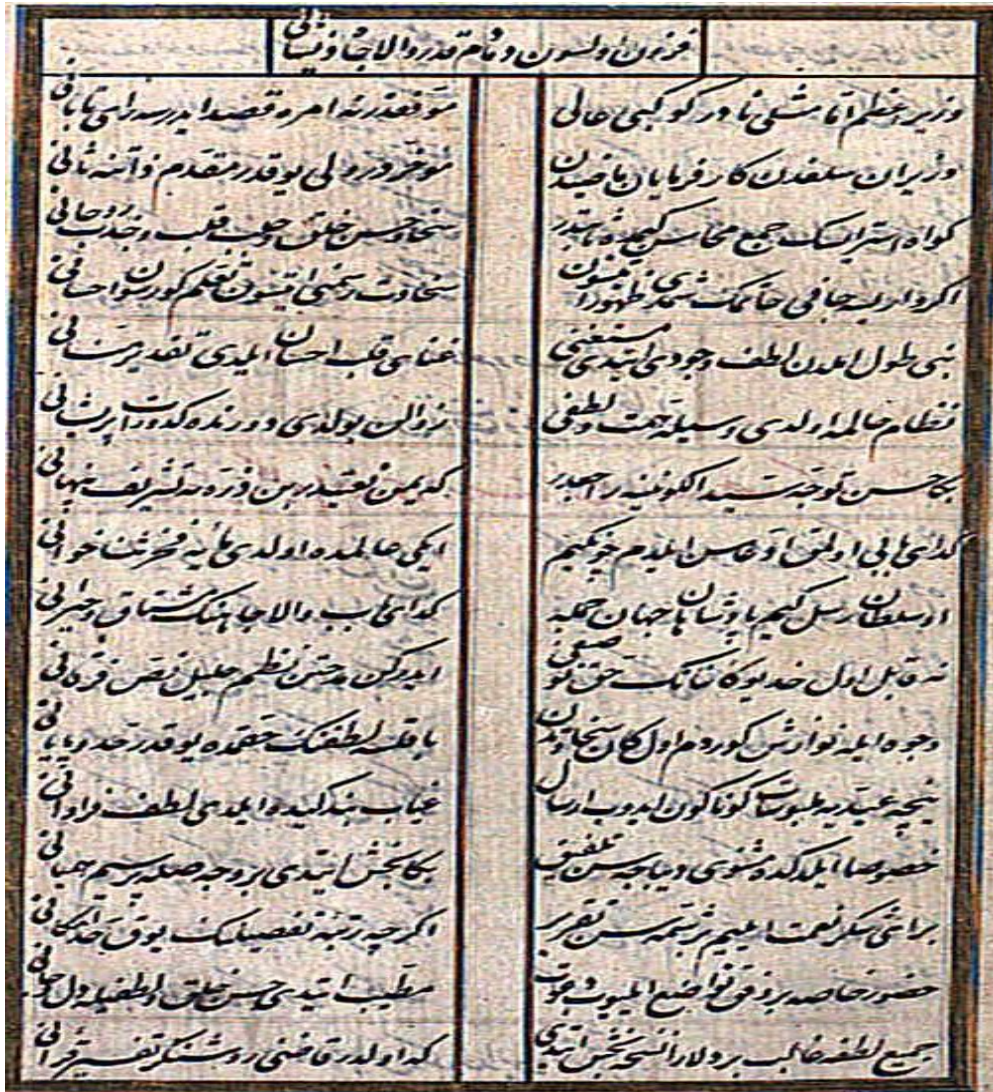
SONUÇ

Mecmuaların divan edebiyatı araştırmaları için önemli bir yeri vardır. Edebiyat tarihinin önemli kaynakları arasında yer alan mecmuaların, adı sanı duyulmamış birçok şairi ve bilinen şairlerin bilinmeyen şiirlerini de içermesi söz konusu eserlerin önemini daha da arttırmaktadır. Şairleri ve şiirlerini bilinmezlikten kurtaran bu eserlerin araştırmacılar için kullanılabilir hâle getirilmesi amacıyla Mecmuaların Sistematik Tasnifi Projesi (MESTAP) geliştirilmektedir. Konumuz olan Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası da bu projeye kaynak olabilecek eserler arasındadır. Bu eserin şair ve şiir sayısı bakımından diğer mecmualara göre ön sıralarda olabilecek özelliği bulunmaktadır. Ayrıca eser, Lâle Devri'ne ışık tutması açısından edebiyat çevrelerine zengin bir malzeme sunmaktadır.

Yaptığımız tasnif sırasında dönemin şairlerinden Nahîfî'nin divanında bulunmayıp incelediğimiz mecmuada yer alan bir şiiri fark edilmiştir. Kıt'a başlıklı bu şiir, dönemin padişahı III. Ahmed ve Damat İbrahim Paşa için yazılmış bir övgü özelliği göstermektedir. Mecmuaların, şairleri ve şiirlerini bilinmezlikten kurtarmada ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu Nahîfî'ye ait olan kıt'a örneğinde bir kez daha görmekteyiz. Döneminin birçok şairine ait farklı şiirleri içinde barındıran Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası söz konusu özellik bakımından başvuru kaynakları arasındadır.

تسعة بحقی افندی در ضمن تشکر کرم حضرت ولی النعم بر جود

<p>الهی صدر تحت سلطنته مستندیم نه سلطان احمد اول شاه یکانه هر دور نه شه کیم لشکر منصور نی آید ابد و آینه ایلی عالی حریم خد متی اعلا و ان اعلا او در سر نامه پیرایه بخشی جمله القابک سلطان جهان غالب اولدی شان کونده سوده انجم اقبال اولاشهر اوکان حین اولوب بدر وجودی روشن انملر هر خطه</p>	<p>فلک مقدار سلطان احمد فرخنده عخوان که محمود ایت در خلق ذاتین لطف یزدانی ضمیمه ایتدی سبک مکنه اقدیم ابرانی اروض بی عدیل ایلده اولور ایتدی خزان اکان اولمردن اضم ایتدی لاری ان و توری مؤید ایلدی سولی اول سلطان ابن سلطان فرود عاقبتیه طول عمره قلمون ارزانی شه و شهر اوکان رهین خطار بانی</p>
<p>وزیر اعظم و دامادی ابراهیم میاگانک</p>	

KAYNAKÇA

- Aypay, A. İ. (1992). Nahîfi Süleyman Efendi Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- Ayyıldız, M. ve Birgören, H. (2014). *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Devellioğlu, F. (2003). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Köksal, M. F. (2016). *Yâ Kebîkeç Mecmualar Arasında*. İstanbul: Kesit Yayınları
- (2017). *Eski Türk Edebiyatında Tenkit ve Teori*. İstanbul: Kesit Yayınları
- Hakverdioğlu M. (2017). Fâiz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuasından Lâle Devri Harpleri ve Sulhları (Ebcedli Tarih Manzumeleri). *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 9: 75-78.
- Hakverdioğlu, M. (2008). Fâiz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası. *Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 25: 131 -144.
- (2012). *Neşehirli Damat İbrahim Paşa İçin Yazılan Lâle Devri Kasideleri*. Ankara: Sage Yayınları.
- İpekten, H. (1997). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları
- Sevgi, A. ve Özcan, M. (1996). *Ali Canip Yöntem'in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*. İstanbul: Sözler Yayınları
- Sevim, M. Fâ'iz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası'nda Fihrist, Terci-i Bend, Terki-i Bend, Gazel, Gazel-i Müzeyyeller, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya.
- Şentürk, A.A ve Kartal, A. (2012). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları
- Yalçınkaya, M. A. (2019). Sa'dî'nin Manzum Bir Arz-ı Hâli. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Mainz- Almanya, C. 8: 152.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 328-339

Geliş/Submitted/ Отправлено: 02.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 21.12.2020

Yayımlanma/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.48128

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Ferda ATLI

İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye

ferdaatli@hotmail.com

 ORCID 0000-0003-2364-1356

AHMET MUHIP DIRANAS'IN OLVIDO'SU¹

AHMET MUHIP DIRANAS'S OLVIDO

Öz: Türk edebiyatında saf şiir alanında şiir yazmış şairlerden biri olan Ahmet Muhip Dıranas, hem şekle hem muhtevaya gösterdiği hassasiyetle dikkatleri çeker. Hüzün, yalnızlık, hatıra, insan ömrü, aşk gibi bireysel kavramlardan beslenen şair, siyasetle ilgilenmesine rağmen sanatla siyaseti ayrı tutmayı bilmiştir. Gazetecilik ve tiyatro yazarlığı da yapan Dıranas'ın şiirdeki başarısı şair kimliğinin öne çıkmasına zemin hazırlamıştır. En ses getiren şiirlerinden biri olan Olvido İspanyolca "unutuş" anlamındaki olvido sözcüğüyle isimlendirilmiştir. Şairin bir akşamüstü daldığı hatıralar ormanından çıkardığı çocukluk, ilk gençlik, orta yaş ve yaşlılık ile ilgili anılarını derin metaforlarla okuyucuya sunmasıyla şekillenen şiir, adeta anılarla örülü bir serüvenin şiirleştirilmiş hâlidir. Yedi bent kırk dokuz mısradan oluşan bu şiirde şair, muhteva kadar şekil işçiliğine de önem vermiş ve bu hassas tavırla kendisinden önce gelen Ahmet Haşim, Yahya Kemal ve hocası Ahmet Hamdi Tanpınar gibi şairlerin izinden gitmiştir. Unutmak ve hatırlamak tezadı, hatıralar ve hüznün üzerine şekillenen Olvido, Dıranas'ın şiirlerinin birçoğunda değindiği duyguları işlemesi, dil, şekil ve muhteva uyumu ile Ahmet Muhip Dıranas'ın en çarpıcı ve bilinen şiirlerinden biri olma sıfatına erişmiştir. Bu çalışmanın amacı Ahmet Muhip Dıranas'ın Olvido şiirini hem muhteva hem şekil özellikleri yönün-

¹ **Cite as/Atıf:** Atlı, F. (2020). Ahmet Muhip Dıranas'ın Olvido'su. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 328-339. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.48128>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

den inceleyerek şairin şiir anlayışına dair bir yorum getirebilmektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Edebiyatı, saf şiir, Ahmet Muhip Dıranas, Olvido, şiir, unutmak.

Abstract: Ahmet Muhip Dıranas, one of the poets who wrote poetry in the field of pure poetry in Turkish literature, attracts attention with his sensitivity to both form and content. Fed by individual concepts such as sadness, loneliness, memory, human life, and love, the poet managed to keep art and politics apart, even though he was interested in politics. The success of Dıranas in poetry, who was also a journalist and a theater writer, paved the way for his poet identity to stand out. One of his most influencing poems, Olvido is named after the Spanish word 'olvido' meaning 'oblivion'. The poem, which was formed by presenting the memories of the early youth, middle age and old age, which he took from the forest of memories diving in the afternoon, to the reader with deep images, is a poem of an unconscious adventure. In this poem, consisting of seven cantos and forty nine lines, the poet gave importance to shape workmanship as much as content, and he followed in the footsteps of poets such as Ahmet Haşim, Yahya Kemal and his teacher Ahmet Hamdi Tanpınar. With the contradiction of forgetting and remembering, Olvido, shaped on memories and sadness, reached the title of being one of the most striking and known poems of Ahmet Muhip Dıranas with the harmony of the language, shape and content and the emotions he treated in most of his poems. The aim of this study is to analyze Ahmet Muhip Dıranas' poem, Olvido, in terms of both content and shape features and to bring a comment on the poetry understanding of the poet.

Keywords: Turkish Literature, pure poetry, Ahmet Muhip Dıranas, Olvido, poem, forgetting.

GİRİŞ

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nda saf şiir anlayışının en önemli şairlerinden biri olan Ahmet Muhip Dıranas, 1909 yılında İstanbul'da doğmuş 1980 yılında vefat etmiştir. (Kırcı, 1997: 11-28). Bu süre zarfında Osmanlı'nın son dönemleri, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve olgunlaşma sürecine yakından şahitlik etmiş, şairliğin yanı sıra tiyatro yazarlığı, çevirmenlik, gazetecilik ve siyasetle ilgilenmiştir. Sanat hayatı ve siyasi görüşlerini birbirinden ayrı tutmaya çalışan Dıranas, 1949 yılından sonra şiirden uzaklaşmıştır.

" A. Muhip Dıranas'ın şiirle ve sanatla sıkı ilgisi 1949 yılına kadar sürer. Bu yıla kadar Dıranas şiirleriyle devrin sanat politikasına yön veren yazıları ve çalışmalarlarıyla tam bir şair ve sanat adamı hüviyetinde görünür. 1960'tan sonra şiirler yazmışsa da bu yıllarda yazdığı şiirlerinde 1949'a kadarki şiirlerinde görülen estetik tedirginlik ve sanat heyecanı yoktur. Bu şiirler daha çok ferdî ve toplumsal eğilimlerin, toplumun içinde bulunduğu çalkantıların izlerini taşır. 1949 yılından sonra toplum hürriyetinin gerçeğine varan şair gazetelerdeki fıkraları ve makaleleriyle hürriyet ve demokrasi mücadelesine atılmış, şiiri bir yana bırakmış; şiirine dedikodu ve siyaset hayatın münakaşasını sokmamıştır." (Kırcı, 1997: 202).

Konu hakkında Murat Belge de aynı yorumda bulunur: “Ahmet Muhip Dıranas (soyadı Sinop yakınlarında bir dağın adından geliyor) siyasî görüşleri ve bağlılıkları olan, ama bunları şiirine yaklaştırmayan bir şairdir.” (2018: 199).

Dıranas, sanatın başlıca sırrının “‘alelade'nin üstünde, ötesinde bulunanı yakalamak” (Dıranas, 2000: 68) olduğunu söylemektedir. Bu sebeple önemli olan estetik olanı güzel bir şekilde ifade etmektir. Dıranas'ın, bu poetik bakış açısını mısralara döktüğü şiirlerinden biri de Olvido'dur. Edip Cansever, Türk edebiyatında oldukça sevilen Olvido şiiri hakkında şu sözleri sarf etmektedir:

“ ‘Olvido’ şiiri, Dıranas'ın kısa şiirlerinden biridir. Kısa görünmesine karşın uzundur da Burada bir çelişkiye düştüğümü sanmıyorum. Nedeni şu: ‘Olvido’nun uzunluğu, benzersiz duyarlıklar üreten, doğurgan bir şiir olmasında aranmalıdır. Uсталıklarımı inceliklerini görmezden gelmesek de, kendi söz anıtını aşan bir şiirdir, bence.” (2000: 60).

Ahmet Muhip Dıranas şiiri sembolik, kapalı, hatıralar ve tabiatla süslü bir şiirdir. İç yapıya olduğu kadar dış yapıya da hâkim olan Dıranas şiiri “ahenk ve oran” üzerine kurulmuştur denilebilir:

“Onun şiiri ruh disiplini, icra mahareti ve tecrübe ister. Bu şiirde; mutlak surette bir nizam, bir oran ve ahenk vardır. Daima san’at haysiyetini kaybetmemesi ve sun’i vasatını muhafaza etmesi, yani, bir takım tabii hadiselerin san’atçının bünyesindeki unsurlarla kaynaşıp deforme edilerek san’ata kazandırılmaları gerekir. İnsan, şiirlerinin ilk ve belli başlı gayesi şeklinde değerlendirilir. Dikkat edilecek olursa Dıranas'ın şiir anlayışındaki birçok noktalar ‘sembolizm’in temel unsurlarıdır denebilir.” (Kırcı, 1997: 51).

Hocası Ahmet Hamdi Tanpınar’da olduğu gibi Ahmet Muhip Dıranas’ta da hem Ahmet Haşim hem Yahya Kemal Beyatlı tesirleri açıkça görülmektedir.

“... Türk şiiri içerisinde Ahmet Haşim, üslubu ve içeriği yönüyle Tanpınar’ın şiirinin çıkış noktalarından biridir. Tanpınar’ın şiir dünyasını şekillendiren bir diğer şair ise Yahya Kemal’dir. Onun şiirleri ile tanıştıktan sonra Haşim’in etkisini kısmen üzerinden atar. Hocası olan Yahya Kemal’in Türkçeyi kullanmadaki ustalığına hayran kalır ve dil işçiliğine önem verir. Dilde ve şiirin yapısında mısra mükemmelliğine ulaşmaya çabalar.” (Evis, 2017: 196).

Tanpınar’dan dersler alan Dıranas, şiir anlayışı bakımından Tanpınar’ın yolundan gitmiş fakat kendisine has imajlar ve söyleyiş tarzındaki orijinalite ile Türk şiirinde önemli bir yer edinmiştir. Dıranas şiirinin özelliklerini barındıran meşhur şiiri Olvido’da da sembolik masalsı bir dil kullanılmış, şair, kimi zaman çok sıkıntılı geçtiği bilinen çocukluğuna kimi zaman hayali ve karşılıksız bir aşka sığınmış ve şiir vazgeçiş/ unutuş hatta bilinçdışı ölüm isteğiyle sona ermiştir.

Çalışmanın amacı Dıranas’ın Olvido şiirini muhteva ve şekil özellikleri bakımından tahlil etmektir. Hem muhtevaya hem şekle büyük bir özen gösteren Dıranas’ın bu şiiri ilk bölümde muhteva özellikleri bakımından hatırlama-unutma ekseninde değerlendirilecek, ikinci bölümde

ise şiirin şekli özellikleri, dış yapısı ve diğer sanatlarla olan rabitası bakımından yorumlanacaktır.

Muhteva Özellikleri/İç Yapı:

Saf şiir anlayışının özelliklerinin savunan Ahmet Muhip Dıranas, derin metaforlarla ör- düğü şiiri Olvido'da adeta anılarla süslü bir yolculuğa çıkmış gibidir. İspanyolcada "unutuş" anlamına gelen "olvido" şiirin ismi ve ilk kelimesi olmanın yanı sıra şiirin temasını ortaya ko- yan esas sözcüktür. Şiirin ilk kelimesi olan başlığın yabancı bir dilden oluşu şiire hem merak unsuru hem de uzaklık ve yabancılaşma duygusu katmıştır. Yedi bentten oluşan şiirin geneline bakıldığında ilk bentte açılan bir bilinçdışı kutunun diğer beş bentte bilinçdışındaki pişmanlık, özlem ve vazgeçiş duygularıyla, anılarla yüzleştikten sonra son bentte kapatılması ve yaşa- nanların unutulmaya çalışılması üzerine kurulan bir yapı görülmektedir.

Şiirin ilk bendi "Hoyrattır bu akşamüstüler daima" mısrasıyla başlayıp aynı mısranın tekrarıyla bitmektedir. Şaire hoyrat gelen "akşamüstü" birden fazla çağrışım değeri olan keli- medir. Dıranas bu zaman dilimi için şöyle bir cümle sarf eder: "Akşam, gecenin kapısıdır ve onda uykuyu, huzurun sarayını bulacaksınız." (Dıranas, 2000: 88).Güneşin çekilmesiyle birlikte günün bitiyor oluşu ömür gibi, aşk gibi, neşe gibi, çocukluk gibi tükenen güzel kavramları hatırlatmak- ta ve insanda oluşan bu hâl her şeye rağmen hayranlık dolu bir özellik taşımaktadır. Aynı za- manda "akşam" Ahmet Muhip Dıranas'ın saf şiir anlayışından etkilendiği Ahmet Haşim'i hatırlatmaktadır. "Akşam yine akşam yine akşam/Göllerde bu dem bir kamış olsam!" (Ahmet Haşim(a), 2005: 33) mısralarıyla Türk edebiyatında "akşam" vaktine unutulmayan bir yer kazandıran Ahmet Haşim'in, şiirin hemen her satırında kendi " O Belde" sine (Ahmet Haşim, 2005(b): 38-39) kaçmak isteyen Ahmet Muhip Dıranas'ı ne kadar etkilediği ilerleyen mısralarda görülecektir. Tekrarlanan bir zaman dilimi olan akşamla ilk bentteki ilk ve son mısranın tekrar edişi hem şekil hem duygu olarak bir tekrar ve döngü hâli yaratmıştır. İnsan ömrünün orta yaştan yaşlılı- ğa doğru ilerlediği dönemi sembolize eden "akşam" artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını idrak edildiği bir zaman dilimidir. Gün bitmiş, gün ışığı ile sembolize edilen fırsatlar iyi değeri- lendirilemediğinden bir daha dönülmek üzere kaçırılmış ve zamanın geçişi pişmanlıklar yaratmıştır. Akşamüzeri tasviri ikinci mısradan da devam ederek bu bitiş duygusu genişletilir. "Gün saltanatıyla gitti mi bir defa" mısrasıyla güne atfedilen değer ışıksızlığa mahkûm olunan gecede yoksunluk duygusuna dönüşmüştür. Güneş, Divan edebiyatında hükümdara benzetilir, sevgili-âşık, padişah-vatandaş bu ilişki içerisinde sembolize edilir (Tanpınar, 2003: 5-6). İktidar tüm saltanatı ve aydınlatıcı ışığıyla sahneyi terk ettiğinde geriye başıboş bir ne yapacağını bil- mezlik kalmıştır. Bu yalnızlık duygusu üçüncü mısradan "Yalnızlığımızla doldurup her yeri" ifade- siyle okuyucuya sunulmuştur. "Bir renk çılgılığı içinde /bahçemizden, /Bir el çıkarmaya başlar bohça- mızdan/ Lavanta çiçeği kokan kederleri;" mısralarıyla devam eden bu bent şairin arka bahçesine yani bilinçdışına yapacağı yolculuğun sinyallerini vermektedir. Bahçe, orman gibi mekânlar uçsuz bucaksız bir doğa algısı yaratmakta ve kişinin doğasına, saklı kalan özüne, bilinçdışına işaret etmektedir (Jung, 2012: 92). Çocukluğuna ve çocukluktan sonraki hayatının derinliklerine farkına varmadan dalmak hâli "bilinmeyen bir elin bohçadan kederleri çıkarması" olarak sembolize edilmiştir. Üstelik bu kederler lavanta çiçeği kokmaktadır. "Eski zamanlardan beri parfüm, temizlik ve şifacılıkta kullanılan lavantanın pek çok sembolik çağrışımı vardır. Tılsım, sevgi simgesi ve uykuya yardımcı olarak görülmüştür. Kötülükleri uzaklaştırmak için de kullanılmış ve sevgiyle özdeşleşmiştir."

(Wilkinson, 2014: 85). Şairin bohçasından çıkacak olan bu kederler de lavantanın sembolik anlamlarıyla özdeşleşmekte özellikle sevgi, kötülüklerden uzaklaşmak isteği ve uyku hâli şiirin genel duygu atmosferine uygun düşmektedir. İlk bentte şair bilinçdışı bohçasını akşamüstünün onda bıraktığı artık her şeye geç kalma hissiyle birlikte pandoranın kutusunun (Erhat, 2013: 236) açılışı gibi açmıştır. Bu giriş bendinde şiire yaşanan zaman hâkimken ikinci bentle birlikte imgelerle yüklü masalsi bir geçmiş zaman yolculuğu başlar.

İkinci bent bohçanın artık açılmaya başlandığı, unutulmaların hatırlandığı ilk basamaktır. Bu bent şairin çocukluğunu hatırladığı benttir. *“pişmanlıkların dalga dalga hücum etmesi”, “unutuşun tunç kapısının zorlanması”, “ruhun atılan oklarla delik deşik”* olması ve bu olayların arkasından *“yitiklerin, mağlupların, mahzunların”* varlığı okuyucunun gözlerinin önünde tam bir mücadele atmosferinin oluşmasına zemin hazırlamıştır, denilebilir. Ahmet Muhip Dıranas'ın çocukluğuna bakıldığında babasının uzun süre savaşta asker oluşu ve çocukluğunun bu savaş ortamı, yokluklar ve baba hasreti ile geçtiği görülür.

“Okuması yazması olmayan Salı köylü Galip Efendi, şair iki yaşlarında iken, Balkan Savaşlarına, daha sonra da Çanakkale Savaşlarına katılmış, oradan da Kafkasya'ya, çöllere gönderilmiştir. Katıldığı savaşlar sırasında İstanbul'daki ailesi ile bağlarını koparan Galip Efendi sonra İstanbul'a döneceği yerde Sinop'a Salı köyüne dönmüş, orada yeniden evlenmiş, ev ocak sahibi olmuştur.” (Kırcı, 1997: 12).

Şairin pişmanlıklar yaşadığı ve unuttuğunu zannettiği çocukluğu ve o dönemde yaşadığı ev hatıralarında savaş ve mağlubiyetle ilgili imgelerle iç içedir.

“Gelecek üzerinde bir etkimizin olması için, geçmişe dönük perspektifin de eşit ve denk olması gerekir; faaliyetimizin ileriye doğru atılımının ardında bir boşluk bıraktığını ve bu boşluğa anıların hücum ettiğini, belleğin de, bilgi alanında, irademizin belirlenimsizliğinin bir yankısı olduğunu söyleyebiliriz. Fakat belleğin etkisi, bu yüzeysel incelemenin akla gelebileceğinden çok daha uzağa ve çok daha derine uzanır.” (Bergson, 2007: 49).

Savaş içindeki bir ülkede askere giden bir babanın çocuğu olarak dünyayı anlamlandırmaya başlayan şair için çocukluk imgeleri de bu yönde olmuştur. İlk bentte nasıl Ahmet Haşim etkisi hissedilirse ikinci bentte de bir o kadar Yahya Kemal'e ait savaş tınları duyulmaktadır. Bu çocukluğa ait hayali evde yolu gözleyen artık anne ve baba değil sadece anıların bir parçası olan lamba ve merdivendir. Ninnilerin susmuş olması ve beşiğin eskimekten kaynaklı gıcirtısı bu hayali evde artık çocukluğa ait canlı, güzel ve cıvıltılı hiçbir anın şairin zihnine gelmiyor oluşundandır. Kaplan, Dıranas'ın çocukluğa dönüş ve kaçış isteğini Fahriye Abla şiiri üzerinden şöyle yorumlamaktadır:

“Psikanalistler çocukluğa dönüş arzusunu anneye bağlılık duygusu ile izah ederler. Beşeri mitolojide ve şiirde anne umumiyetle kapalı, sıcak, mahrem varlıklarla sembolize edilir. Henry A Murray buna 'kapalı yerler kompleksi' adını veriyor. Kendisinden yaşlı bir kadına bağlanma, ona karşı cinsî bir arzu hissetme, Ödip kompleksiyle alâkalıdır. Libido, ahlâkî yasaklar dolayısıyla objesini değiştirir. 'Fahriye Abla' şiirinde, üç unsur, çocukluğa dönme, kapalı yerleri sevme ve kendinden yaşlı bir kadına karşı cinsî bir alâka duyma temleri birleşiyor. Bu duygular hayattan

kaçma, ölümü arzulama şeklinde de tecelli edebilir. Ahmet Muhip Dıranas'ın şiirlerinde bu duyguların direkt veya sembolik ifadelerine rastlanır. 'Gün Batıyor', 'Binmişim Bir Gemiye', 'Şehrin Üstünden Geçen Bulutlar', 'Olvido' başlıklı şiirlerinde dünyadan kaçış ve uzaklar dâüsilası güzel bir şekilde anlatılmıştır." (Kaplan, 2003: 90).

Şiirde kullanılan sembollerin tam da bu yorumla uygunluk gösterdiği ve Freud'a göre kadını sembolize eden (Freud, 2014: 381). "bohça, odaya açılan kapı, ev içi, beşik" gibi içe dönük nesnelere sıkça kullanıldığı görülmektedir. Anne kucağında başlayan serüven bir kadın olan sevgili ile son bulmaktadır.

Üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı bentler şairin bu karamsar havasının sebeplerini tek tek sıraladığı satırları içermektedir. Üçüncü bent, zor geçen bir çocukluk döneminin ardından gelen ve umutlu bir bekleyiş barındıran ilk gençlik çağının hatırlanmasıyla başlamaktadır. Kişi artık sadece kendi korku ve telaşlarıyla değil başka varlıklarla da ilgilenmekte, bir sabah doğanın uyanması gibi uyanan insan doğası aşkla ve dünya güzellikleriyle tanışmaktadır. Bent, umutlu sıcak çağrışımlara sahip kelimelerle kurulmuştur. Bir önceki bendin savaşa süslü imgeleri yerini ilk gençliğin başında kavak yelleri esen uçarı sevincine bırakmıştır. Mısralarda hayat bulan "aşk, güzellik, şiir, yağmur kokan sabaha açılan pencere, bulut, uçan kuş, peynir ekmek yenilen taş" bu zaman dilimine atfedilen güzel çağrışımlardır. Ahmet Muhip Dıranas'ın İstanbul'dan sonra yerleştiği ve ilk çocukluk ve gençlik çağını geçirdiği Sinop'un Salı köyü bu bentte akıllara gelmektedir. Dıranas, tabiata yaklaştığı bu mekânda ömrü süresince etkileneceği bir imge dünyası kazanmıştır. (Kırcı, 1997: 12-13). Bu süreç Dıranas'ın sadece tabiatla değil şiir sanatıyla ve edebiyatla, estetikle ilgilenmeye başladığı bir zaman dilimidir. "Dıranas, Sinoptaki ilkokul günlerinde Numan Bey isimli hocasının etkisinde kalır ve şiirle, dille ilgilenmeye daha o günlerde başlar." (Kırcı, 1997: 14). Bu bent şairin ilk gençlik telaşını yansıtan, şiirin geleceğe karşı umutlu ve kendinden memnun olan tek bendidir denilebilir. Dördüncü bent üçüncü bentte aşkı itiraf etmediği için sevgilinin aşığı terk ediş öyküsü ve sevgiliye dair ilk hayal kırıklığını işleyen satırlarla örülüdür. Üçüncü bentte işlenen umutlu sabah aydınlığı ve bahar yerini uçup gitmekte olan artık yüzünü sonbahara dönen yazın son safhalarına ve karanlık geceye bırakmıştır. Bu satırlarda artık bir kadın imgesi dolaşmaya başlamış, "halay çeken kızlar, fısıltıyla, nazla yorgun erkekleri geceye bırakan etekler" ibareleriyle şuh bir sevgili imajı mısralara gizlenmiştir. Kadınlar ne kadar şuh ve neşe doluysa erkekler o kadar yorgundur. Gençlik, şehvet ve cinsellik bu bentte imgelerin ve benzetmelerin arkasına gizlenmiştir. Beşinci bent vefasız sevgiliden ümitlerin kesildiği satırları içermektedir. Yahya Kemal'in Sessiz Gemi (Beyatlı, 2010: 51) şiirinin tınısının hissedildiği satırlarda artık mevsim kışa dönmüş, gençlikle uyanan doğa kışla birlikte karlara gömülmüş, ihtiyarlık başlamıştır. Beyatlı'nın "Dünyada sevilmiş ve sevilen nâfile bekler;/ Bilmez ki giden sevgililer dönmiyecekler." (2010: 51) mısraları Dıranas'ın "Ebedî âşığın dönüşünü bekler" mısrasıyla örtüşmektedir. Karların üstünde giden ve artık dönmeyecek olan sevgilinin bıraktığı ayak izlerinden başka herhangi bir yaşam belirtisi yoktur. Bahar artık gelmeyecek, kış hiçbir zaman geçmeyecektir. Fakat şair yine de sevgilinin dönüşüyle kendisini avutmak, aldatmak istemektedir. Aldanışla başlayan aşk, aldanıştan duyulan memnun fakat hüznü bir duyguya dönüşmüştür. Aldanış artık âşık için "ömri en güzel türküsü"dür. Altıncı bentte ise platonik bir aşktan dem vurulmakta, ilk sevgilinin kandırdığı şair ikinci hikâyede sevgiliden karşılık

bulamamaktadır. Narsistik bir kadın imgesinin yaratıldığı bu satırlarda ayna, karşılıksız aşk, ölümsüzlük gibi imgelerle Eski Yunan mitolojisindeki Narkisos'a telmihte bulunmaktadır. “Burada “ayna” sözcüğü üzerinde durulması gereken bir kavramdır. Hepimizin bildiği gibi ayna, Platon’dan başlayarak Divan edebiyatı da dâhil çok sık karşımıza çıkmakta ve sonsuzluğu, reel olmayı ifade etmektedir.” (Karadeniz, 2012: 100). İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci bentlerde uzak bir geçmişin hatıralarına yer verilirken şair altıncı bentte artık yaşadığı döneme yakın hatıralarıyla yüzleşmekte ve ilk bentte hatırlamaya başladığı ana geri dönüşü sağlayarak şiirin oluşturulma zamanı olan akşamüstüne dönüş yapmaktadır.

Yedinci bent ise birinci bentle tam bir uyum içindedir. Hayat döngüsü nasıl ki başlangıç ve sonuç arasında geçen çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık bölümlerini döngüsel bir şekilde ihtiva ediyorsa Ahmet Muhip Dıranas'ın Olvido şiiri de bu döngüye paralellik göstermiştir. İlk bentte bir akşamüstü geçmişi hatırlamaya başlayan şair bilinçdışı bohçasını açmış ve çöküntülerle dolu hatıralar barındıran çocukluğunu, umutlu ilk gençliğini, heyecanlı fakat bilinmezliklerle ve beyhude bekleyişlerle dolu orta yaşını ve tüm hayatını bir aldaniş olarak gördüğü platonik bir aşkın esiri olduğu olgunluk çağını bent bent aktarmıştır. Son bent dağılan bilinçdışı hatıraların tekrar toplandığı, ilk bentte açılan bohçanın kapatıldığı bent olarak yorumlanabilir.

“Manzumenin son bendi şiirin kader tabakasını oluşturur, şiirden ilhamla bütün insanlık için geçerli olan ölüm arzusunu dile getiren bu bölüm, şiire de adını veren olvido/unutuş kavramı üzerine kurgulanmıştır. “Ey unutuş! Kapat artık pencereni” mısrasıyla unutma ile ev arasında bir benzerlik kurulur. Şiirin ikinci bendinde kale olarak tasvir edilen “unutuş” bu sefer ev olarak karşımıza çıkar. Çünkü şair, yaşlanmasıyla birlikte yıpranması ve gücünün azalması nedeniyle “unutuşu” kaleden eve çevirmiştir. Şair anıları hatırlamamak için pencerelerin kapanmasını istemektedir.”(Karadeniz, 2012:100).

Hatırlamak eylemiyle başlayan şiir, unutuşun artık penceresini kapatmasını isteyerek son bulmuştur. Şiirin bütünü hatırlamak-unutmak zıtlığı üzerine inşa edilmiş, hatırlanan anılar güzel anılar olmadığı ve yiten günler tekrar geri gelmeyeceği için her şeyin unutulması tercih edilmektedir. Ünlü filozof Platon, hatırlama ve unutmak hakkında şöyle düşünmektedir:

“...dünyaya gelmezden önce kazanmış olduğumuz bilgileri dünyaya gelirken unutsak, daha sonraları da, duyuvarın yardımı ile önce bildiğimizi yeniden elde edersek, öğrenmek adını verdiğimiz şey, bizim olmuş olan bilgiyi yeniden elde etmek değil midir? Buna hatırlamak demek haklı değil miyiz?... bir şeyi görmemek veya işitmek veya duylardan biri ile algılayarak unutilan başka bir şeyi - görülen şey ona benzesin, benzemesin- aralarında bir yakınlık olduğu için düşünmek bize mümkün görünmüştür. Sonunda, bir daha söylüyorum, iki şeyden biri zorunludur, ya kendinden gerçeklerin bilgisi ile doğmuş bulunuyor ve onları yaşadığımız müddetçe muhafaza ediyoruz, yahut da öğreniyor dediklerimiz, hatırlatmaktan başka bir şey yapamıyorlar; bilgi de anımsamadır.” (Platon, ? : 90-91).

Bu bakış açısına göre hatırlama insanın en önemli özelliklerinden biridir. Zaten her şeyi daha önceden bilen insan hatırlayarak önceden bildiği bilgileri geri çağırır ve yeni bir şey öğrendiğini zanneder. Dünyaya geliş süreci daha önceki hayatı unutmak ve yeniden hatırlama

üzerine kurulmuştur. Şiir süresince yaşadıklarını hatırlayan ve unutmak isteyen Dıranas'ın durumu da bu çerçeveden bakılacak olursa unutmak, ölmek ve yeniden doğmak isteğini içermesi bakımından önemlidir. Yaşanılan hayattaki anıların unutulması hayatın bitmesine sebep olacağı gibi temiz bir hafıza ile yeniden yaşamaya da zemin hazırlayacaktır.

Sadece Olvido şiirinde değil, Dıranas'ın birden fazla şiirinde hatırlama ve hatıra mevzusuna değindiği görülmektedir. Songül Taş, *"büyük bir aşk şairi ve hatıra yorumcusu"* (2018: 271) olarak sıfatlandığı Dıranas'ın *Fahriye Abla* şiirinin *"Hatırada kalan şey değişmez zamanla"* (Dıranas, 2015: 68) mısrasını şöyle yorumlamaktadır: *"Ahmet Muhip Dıranas'ın Fahriye Abla şiiri sadece bu mısra ile özetlenebilir. Bütün manayı küçücük bünyesine sığdıran, hatıradaki yüksek manevi-yatı bir filozof edasıyla hissettiren bu mısra ne kadar derindir."* (2018: 269). Yine Dıranas'ın Selâm şiirinde Olvido'da seslendiği unutuşun yerine hafızaya seslendiği görülür: *"Ey hafıza! Cömert memenden beni emzir,/Zengin renklerini ufkuma dök, ey bahar!"* (Dıranas, 2015: 17). Hüzünlüyken yaşanan her şeyi unutmak isteyen şair Selâm şiirinde her şeyi hatırlamak isteyen olumlu bir ruh hâli içindedir.

Olvido şiirinin son bendinde işaret edilen zaman gecedir. Şairin bazı şiirlerinde gece ve karanlıkla ilgili önemli gönderimleri bulunmaktadır. Balad şiirinde *"Ki karanlık ölümdür."* (Dıranas, 2015: 32) mısrası ile Bezginlik şiirindeki *"Ey gece! Kapını üstümüze kapa."* (Dıranas, 2015: 111). mısrası Olvido şiiri ile birlikte okunduğunda gece, ölüm, karanlık ve unutuş arasında önemli bir çağrışım yakalandığı görülür. Hatırlanan *"macerası çoktan bitmiş o şeyler"* pişman ve aldanmış olmak duygularını beraberinde getirdiğinden şaire çok büyük kederler vermektedir.

"Şiirde görülüyor ki bir çizgi hâlinde giderek büyüyen ve gelişen bir hüznün vardır. Hüznün, Dıranas'ın duygu dünyasının, duygu cevherlerinin mahfazasıdır. Dıranas'a göre insan, başını eline alıp bir düşünmeye görsün; yaşamının bütün nimetleri, tatları ve rüyalarının üstünde değişmeden kalan sadece bir hüznün vardır ve yaş ilerledikçe insanın hüznü de büyür." (Karadeniz, 2012: 99).

Deniz ana rahmine dönüşü ve kadını sembolize eden bilinçdışı bir mekân olması bakımından oldukça önemlidir. Şair hatırlama yoluyla bilinçdışında mahsur kalmıştır ve şimdiki ulaşamamaktadır. Gelecek hakkında da hiçbir ümidi kalmamıştır. *"Melali anlamayan nesle aşına değiliz"* (Ahmet Haşim(b), 2005: 39) diyen Ahmet Haşim'in ütopyası *O Belde*, bu şiirde kederlerle örülme hayatını unutmak isteyen Dıranas'ın sular altında kalan *"Kayıp Şehir Atlantis"*ine dönüşmüştür. Bu yitlik hâlden şairi kurtaracak olan tek duygu *"unutuş"*tur. Bu sebeple şiirin en vurucu bendi olan son bentte Yunan trajedilerini hatırlatan bir seslenişle unutuşa seslenilmiş ve unutuşun her şeyi unutmanın gamlardan kurtulmanın tek yolu olduğu vurgulanmıştır.

Şekil Özellikleri/ Dış Yapı:

Ahmet Muhip Dıranas, sağlam bir muhtevayla unutma ve hatırlama teması üzerine kurduğu hüznün yüklü şiirini şekil özellikleri bakımından da titizlikle işlemiştir. *"Ahmet Muhip 1908'de Sinop'ta doğdu, ilkokulu da orada okudu. Sonra Ankara Erkek Lisesi'nden mezun oldu (1929). Bu aşamada Faruk Nafiz ve Ahmet Hamdi hocası olmuş, onu şiir yazmaya teşvik de etmişlerdi."* (Belge, 2018: 193). Faruk Nafiz Çamlıbel ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın öğrencisi olarak yetişen, Yahya Kemal ve Ahmet Haşim'den etkilenecek saf şiir anlayışını benimseyen Dıranas, muhtevaya

olduğu kadar şiirin şekli unsurlarına da dikkat etmiştir.

“Cumhuriyet devri şairlerinden büyük bir kısmı bilhassa II. Dünya Savaşı'nda sonra yetişenler, kendilerini sanat dışı akımlara kaptırırlarken, toplum ve insanlığın problemlerini inkâr etmeden, güzelliğin müstakil bir değer olduğunu ve ömür boyu araştırılmaya lâyık bulunduğunu savunan nadir sanatçılardan biri de Ahmet Muhip Dıranas'tır. O da hocası Ahmet Hamdi Tanpınar gibi, şiirde dil ve şeklin ön plânda geldiğine, demircinin örs ve çekici olduğuna inanmış ve onları daha ustaca kullanma fikrini hiçbir zaman ihmal etmemiştir.” (Kaplan, 2003: 94).

Kırk dokuz mısradan ve yedi bentten oluşan Olvido şiiri de şairin otobiyografisinden beslendiği manzum bir hikâye olarak değerlendirilebilecek yapıdadır. Şiiri oluşturan yedi bendin her biri yedi mısradan oluşmuş, şair “yedi” rakamını kullanarak şekli bir uyum yakalamıştır. Yedi rakamının sembolik düzlemde okunduğunda tamamlanma sayısı olduğu ve hem maddi hem manevi âlemi simgelediği görülmektedir:

“Tanrısallık (üç) ile maddi Dünyanın (dört) birleşmesi olduğundan yedi çoğu kültürde tamlığı simgeler. Hindu, Müslüman ve Yahudi-Hristiyan kutsal metinlerinde altılı bir gruba yedinci bir nitelik tamamlanmışlık ve kusursuzluk getirir; bu sayı bütün bu kültürlerde uğurludur. Yedi kolu yaratılışın günleriyle gök cisimlerini temsil eden kutsal şamdan menora Yahudiliğin sembollerinden biridir. Eski Mısır'da yedi ebedi hayatı, Amerikan yerlileri içinse Hayatın Rüyasını simgeler.” (Wilkinson, 2014: 295).

Bu maddi ve manevi âlem adeta şiirin iç ve dış yapısını, şeklini ve muhtevasını sembolize etmekte, şair bu sayı uyumu ile hem şekil hem muhteva mükemmelliğini hedeflemektedir. Şiirde mükemmelliği hedefleyen Dıranas'ın hem bent hem bentlerin mısra sayısının seçiminde sembolik bir mükemmellik isteğinin öne çıktığı düşünülebilir:

“Bütün bunlar, şiirde mükemmeliyete ulaşmayı hedef alan ve onu yalnızca bir heyecan ve duygunun ifadesi olarak görmeyen ve insanî bir hâli dille âbideleştiren bir sanat anlayışının ve sanat işçiliğinin ürünüdür. Görülüyor ki saf şiir, duyguların ifadesi olmaktan çok, belirlenen bu insanî hallerin güzel sanat âbidesi haline getirilme gayret ve iradesinin ürünüdür. Yahya Kemal'de de böyledir, Tanpınar'da da, Dıranas'ta da.” (Aktaş, 2009: 236).

Dıranas'ın sadece bent sayısında değil ölçü bakımından da kendine özgü bir işçiliği vardır:

“Cahit Sıtkı ile beraber Ahmet Muhip Dıranas'ın hecede yaptıkları yeniliklerden biri, durakları kaldırmaları ve gelenekte bulunmayan vezinleri kullanmalarıdır. ...Tanpınar gibi Ahmet Muhip Dıranas da Halk şiiri geleneğine fazla bağlı kalan hattâ onu taklit edenlerin kullandığı hece veznini kendine göre değiştirerek, şahsî bir ifade tarzı vücuda getirmiştir.” (Kaplan, 2003: 94).

Olvido şiirine de hece ölçüsü hâkimdir. Dıranas, 12'li hece ölçüsünü kullandığı şiirin sadece son bendinin ikinci mısrası olan “Çoktan derinliğine çekmiş deniz beni” mısrasıyla hece uyumunu bozarak hece sayısını 13'e çıkarmıştır.

Oldukça uyumlu bir kafiye şeması yaratan şairin şiirinde “aabcbba\ ddeffed.....” şeklinde bir düzen takip ettiği görülmektedir. İlk bendin ilk mısrası olan “Hoyrattır bu akşamüstler daima” mısrası aynı bendin son mısrası olarak da tekrar edilmiştir. Bu tekrar edişle birlikte adeta art arda gelen zaman dilimleriyle ömrün tekrarına bir gönderim yapılmış, şiire ilk beyitten itibaren bir döngüsellik katılmıştır. “a, e, u ve o” harflerinin çokça yer tuttuğu şiirde “Ya sizler! Ey geçmiş zaman etekleri”, “Ey, ömrümün en güzel türküsü aldanış!”, “Ya sen! Ey sen! Esen dallar arasından”, “Ey unutuş! Kapat artık pencereni,” “Ey unutuş! Kurtar bu gamlardan beni.” gibi ünlem ve sesleniş cümlelerinin varlığı da dikkat çekmektedir. Yunan trajedyalarını hatırlatan bu hitabet insan ve insanın trajedisinin anlatıldığı satırlarla mükemmel bir uyum yaratmıştır. Dıranas, unutmak-hatırlamak-pişmanlık-aldanış-hüzün gibi insan doğasını derinden yaralayan duyguları gerek kelime gerek şekil seçimiyle Olvido şiirinde ete kemiğe büründürmüş gibidir.

Şiirde çok geçen “bir” kelimesi hem bir belirsizlik, ait olmama hâli hem de ahenk yaratmıştır. “*bir defa, bir renk, bir el, bir sabah, bir gün, bir bulut, bir kuş, bir taş, bir yaz, bir gülüş, bir duman*” kelime gruplarındaki bir sıfatı adeta hayallere dalan şairin geçmişteki hâlinin şimdiki hâlinde ne kadar uzak olduğunu gösteren bir yabancılaştırma sözcüğüdür. Şiirde aynı işlevi gören ve bentten bende değişen zamirler de vardır. İlk bentte hatıralara yol alışı farkında olan bilinçli şair “biz” dili ile konuşurken diğer bentler sırasıyla “sen, onlar, sizler”e seslenişe dönüşmüş, bilinçaltı yolculuk tamamlandıktan sonra bilinçli şimdiki zamana dönülen altıncı bentte “Ya sen! Ey sen! Dalları arasından” mısrasıyla eski bir aşkı sorgulamaya başlamış ve hayali bir sevgiliden hesap sormuş ve daha sonra “Ne istersin benden akşam saatinde?” diyerek belirsiz bir öznenen ben’e dönüş yapmıştır. Yedinci ve son bent şairin tamamen kendisine döndüğü hayallerden uyandığı ve şimdiki zamandaki varlığından bahsettiği ibarelerle örülüdür. Şairin farklı zamirler kullanılması bir yönüyle hayat karşısında hemen her insanın yaşadığı ortak kadere, ortak trajediye bir gönderim yapıyor oluşuna da bağlanabilir.

Dıranas, şiirde sadece şiir sanatının özelliklerinden değil resim ve müzik gibi sanatlardan da faydalanmıştır. Yapmış olduğu gerçekçi tasvirlerle okuyucuyu zamansal olduğu kadar mekânsal olarak da nostaljik bir geçmiş yolculuğa çıkararak şair, bazen umutlu bazen oldukça hüznü mekânlar resmetmiştir. Fakat şiirin geneline bakıldığında hafızada canlanan mekânların hatırlanan zamana dönüşünde hüznün verdiği görülmektedir. Bu sebeple akşamüstü ve gece tasvirlerine ağırlık verilerek anılara hem bir uzaklık hem de belirsiz bir hüznün katılmıştır. Müzikten asonans ve aliterasyonlar vasıtasıyla yararlanan ve muhtevaya uygun bir ritim yakalayan Dıranas, “susmuş ninilerle gıcırdayan beşik”, “söylenmemiş aşk” gibi ibarelerle içte ukde kalan duyguları anlatırken “halay çeken kızlar”, “salınan etekler fısıltıyla” ibareleriyle de gençlik ateşini ve şehveti sese bağlı unsurlarla şiirine katmıştır. Dıranas’ı derinden etkileyen Yahya Kemal’in bir İspanya kenti olan Endülüs için yazdığı Endülüs’te Raks (Beyatlı, 2010: 95) şiirinde her ne kadar Endülüslü bir dansçı kadını tüm ayrıntılarıyla anlatıyorsa da Anadolu’yla tanışan Dıranas² her ne kadar şiirinin ismini belki de ustasından esinlenerek İspanyolca Olvido kelimesinden seçse de kendi kültüründen kızların halay çekiş tasvirini şiirine malzeme olarak seçmeyi uygun bulmuştur. Bu iki büyük şair dans sanatıyla birlikte şiire müzikal tınılar ve tasvirleri

² Askerliği Ağrı’da yapmış, oraya şiirler yazmıştır. Bu süreç Dıranas’ın Anadolu’yu yakından tanınmasında önemli rol oynar (Kırcı, 1997: 21).

ustalıkla yerleştirmişlerdir. Şairin sadece göze ve kulağa değil koklama duyusuna da hitap ettiği kimi satırlar dikkatleri çekmektedir. Şairin hatıralar âleminde kederler bohçadan çıkmakta ve “lavanta çiçeği kokmak” tadır. Ayrıca gençlik çağlarında “yağmur kokan sabah” a uyanılması da huzurlu ve umutlu bir gelecek beklentisi fikrinin özetlenişi gibidir.

Olvido şiiri teşhis sanatı üzerine kurulmuş bir şiir gibidir. Şair kimi zaman bir zaman dilimini kimi zaman bir duyguyu kişileştirerek ona insana ait sıfatlar ve fiiller atfeder. “Hoyrat- tır bu akşamüstüler daima” mısrasıyla başlayan şiirde insana ait bir sıfat olan hoyratlık akşam- üstünün sıfatı olmuştur. “Dalga dalga hücum edip pişmanlıklar” dizesinde bir duygu olan pişmanlık askerlere benzetilerek kişileştirilmiştir. İç savaş yaşayan şair için bütün duyguları savaş hâlinindedir. “Yolunu gözlüyor lamba, merdiven” mısrasında doğulan evin lambası ve merdiveni çocuğunun dönüşünü evde bekleyen anne ve babanın yerini almış gibidir. Bu dize de kuvvetli bir teşhis sanatı içermektedir. Bunların yanında “ihtiyar ağaç, yalan yeminlerin tanığı çiçekler” gibi ibarelerde tabiata ait unsurlara insani vasıflar kazandırılmıştır. Şiirin en dikkat çekici bendi olan son bentte şiirin başlığı olarak seçilen “olvido”ya yani unutuşa sesle- nilmekte “Ey unutuş! kapat artık pencereni/...Ey unutuş! kurtar bu gamlardan beni” mısraları belki de Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinin en vurucu teşhis ve nida sanatını barındırmaktadır. Genellikle sevilen bir kişiye atfedilen ve dünya edebiyatında da örneği görülen isim üzerine şiir yazma geleneği Dıranas'ta farklı bir soluk yakalamış ve adeta kayıp şehir Atlantis gibi sulara gömülmüş bir ömrün son kurtarıcısı olarak unutuş kurtarıcı bir varlığa dönüştürülmüştür. Ki- şisel olarak çok ciddi acılar yaşamış olan Dıranas, aynı zamanda Türk toplumunun da çok bü- yük imtihanlardan geçtiği önemli değişimler yaşadığı bir dönemin insanı olması sebebiyle şiiri- ne büyük bir kederi konu etmiştir. Tanzimat'la başlayan Servet-i Fünûn döneminde istibdatla sekteye uğrayan şairlerin dünyayı değiştirmek hevesleri her ne kadar Millî Edebiyat dönemin- de canlansa da saf şiirle birlikte tekrar melankolik bir havaya bürünmüştür. Tefvik Fikret, Ah- met Haşim gibi şairlerin ütopyalara sığındığı bilinmektedir. Ahmet Muhip Dıranas için artık ütopya kurmak bile ütopya hâline gelmiştir.

SONUÇ

Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri'nde saf şiir anlayışının en önemli temsilcilerinden biri Ahmet Muhip Dıranas'tır. Ahmet Haşim, Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi şairlerden etkilenen şairin şiirlerinde bu şairlerin tınılarını yakalamak mümkündür. Fakat Dıra- nas, şiirine kattığı bu tınıları kendi sesine dönüştürmeyi ustalıkla başarmıştır.

Otobiyografisine bakıldığında Osmanlı Devleti'nin yıkılışı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve darbeler dönemlerini yaşadığı ve kişisel acıların yanı sıra çok derin toplumsal acı- larla yüzleştiği görülmektedir. Bir dönem gazetecilik ve siyasetle uğraşmasına rağmen şair, sanat hayatı ile düşünsel hayatını birbirinden ayrı tutmuştur. Dıranas'ın en fazla bilinen şiirle- rinden biri olan Olvido, çalışmanın esasını teşkil etmektedir. Şairin derin bir bilinçdışı yolculu- ğa çıkarak sırasıyla çocukluk, ilk gençlik, orta yaş ve olgunluk dönemlerini şiirde zaman dilimi olarak kullandığı, özellikle akşam ve gece vakitlerinin tasviriyle bitiş duygusu yarattığı görülmektedir. Dıranas, kullanmış olduğu zamirlerle kendisinden yola çıkarak başladığı şiirini tüm insanların başından geçebilecek ortak manzum bir hikâyeye dönüştürmüş, imgelerin çağrışım gücünden yararlanarak şimdiki zaman-geçmiş zaman farkını ortaya koymuştur. İspanyolca bir

sözcük olan “olvido” yani “unutuş” eylemi şiirin ana temasını oluşturmakta hatırlamayla başlayan şiir, şairin Olvido’ya unutmaya çalışmasında yardım etmesi için adeta yalvarmasıyla son bulmuştur. Geçen güzel ve kötü anılar artık ömrün tekrar etmeyeceğini hatırlattıkları için keder vericidir. Ancak yaşananlar unutulursa ruh sükûnete kavuşacaktır.

Şekil ve muhteva uyumuna özen gösteren şairin hece ölçüsüyle yazdığı yedi bendin her bir bendi yedi mısradan oluşmakta böylelikle şekilsel bir âhenk yaratılmaktadır. Özellikle teşhis (kişileştirme) sanatının kullanıldığı şiir, Eski Yunan trajedyalarının nidalarını hatırlatan hitaplarla süslenmiş, unutmak kavramı yani Olvido kendisinden kurtarılış umulan bir güce dönüşmüştür. Ahmet Muhip Dıranas, geniş kültürel birikimi ve sanatçı yeteneğiyle ortaya koyduğu bu şiiriyle birlikte unutulmaz bir eser bırakmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Haşım (2005)(a). *Piyale*. (Haz. Nuri Sağlam- M. Fatih Andı). İstanbul: YKY.
- Ahmet Haşım (2005)(b). *Göl Saatleri*. (Haz. M. Fatih Andı-Nuri Sağlam). İstanbul: YKY.
- Belge, M. (2018). *Şairaneden Şiirsele Türkiye’de Modern Şiir*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bergson H. (2007). *Madde ve Bellek Beden-Tin İlişkisi Üzerine Deneme*. (Çev. Işık Ergüden). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Beyatlı, Y.K. (2010). *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Cansever, E. (2000). *Olvido. Gül Dönüyor Avucumda*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Dıranas, A. M. (2000). *Yazılar Toplu Yazıları*.(Haz. Münire Dıranas). İstanbul: YKY.
- Dıranas, A. M. (2015). *Şiirler*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Erhat, A. (2007). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Evis, A. (2017). Ahmet Hamdi Tanpınar Şiirinde Varoluşsal Problem ve Yalnızlık. *Sutad. Bahar*. Sayı: 41. s. 195-212. <https://doi.org/10.21563/sutad.318020>
- Freud, S. (2014). *Rüya Yorumları*. (Çev. Dilman Muradoğlu). İstanbul: Say Yayınları.
- Jung, C. G. (2012). *Dört Arketip*. (Çev. Zehra Aksu Yılmaz). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kaplan, M. (2003). *Şiir Tahlilleri 2 Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karadeniz, A. (2012). *Modern Çözümleme Yöntemlerinin Şiir Çözümleme Becerisine Etkisi ve Şiir Öğretiminde Kullanılabilirliği*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bilim Dalı.
- Kırcı, M. (1997). *Ahmet Muhip Dıranas Hayatı, Fikirleri, His Dünyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Platon (?), *Toplu Diyaloglar Selahattin Hilav’ın Önsözüyle*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Tanpınar, A.H. (2003). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Taş, S. (2018). *Çağdaş Türk Edebiyatı Araştırmaları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Wilkinson, K.(2014). *Semboller ve İşaretler*. (Çev. Seda Toksoy). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 340-367

Geliş/Submitted/ Отправлено: 29.10.2020
Kabul/Accepted/ Принимать: 06.12.2020
Yayın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47235

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Araş. Gör. Muhammed Akif ÖZÇELEBİ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü, Türkiye
makifozcelebi@gmail.com

 ORCID 0000-0001-5125-5538

Prof. Dr. Cevdet YILMAZ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkiye
cyilmaz@omu.edu.tr

 ORCID 0000-0003-0430-619X

OSB'LERİN KURULUŞ ŞARTLARI BAĞLAMINDA BAFRA ORGANİZE SANAYİ BÖLGESİ'NİN COĞRAFİ ANALİZİ (SAMSUN)¹

GEOGRAPHICAL ANALYSIS OF THE BAFRA ORGANIZED INDUSTRIAL ZONE IN
THE CONTEXT OF THE ESTABLISHMENT CONDITIONS OF IP (SAMSUN)

Öz: Türkiye'de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte ülkenin kalkınmasının sanayileşmeye bağlı olduğu öngörülmüştür. Bu bağlamda belli bir plan dâhilinde, şehirlerin dışında, sanayi kuruluşlarının ortak altyapıdan yararlandıkları iş birliği içerisinde çalıştıkları ortam olan organize sanayi bölgeleri hızlı, kolay ve planlı sanayileşmenin gerçekleşmesi için bir araç olarak görülmüştür. Bu amaçla Türkiye'de birçok yere organize sanayi bölgeleri kurulmuştur. Bu çalışmanın amacı

¹ No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: M. Akif ÖZÇELEBİ

This study was approved by the ethics committee and supported by the Scientific Research Projects (BAP) unit of Ondokuz Mayıs University./ Bu çalışma etik kurul onaylı olup Ondokuz Mayıs Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) birimi tarafından desteklenmektedir (OMÜBAP, Proje No: PYO.EGF.1904.19.002). Ayrıca çalışmanın bazı kısımları için Bafra ve Kavak "Organize sanayi Bölgeleri'nin karşılaştırmalı Coğrafi Analizi" adlı yüksek lisans tezine de başvurulmuştur.

Cite as/Atıf: Özçelebi, M. A. ve Yılmaz, C. (2020). OSB'lerin Kuruluş Şartları Bağlamında Bafra Organize Sanayi Bölgesi'nin Coğrafi Analizi (Samsun). *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 340-367. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47235>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Samsun'da Bafra Karma ve İhtisas Medikal Organize Sanayi Bölgesi'ndeki firmaların sanayi kollarına göre kuruluş yeri özellikleri ve çevreleriyle ilişkilerini coğrafi açıdan değerlendirmek; kuruluş şartlarını, gelişimlerini ve potansiyellerini analiz etmektir. Bu çalışmada yerinde gözlem, anket ve mülakat yöntemine başvurulmuş ve elde edilen bulgulardan yararlanarak SWOT analizi yapılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler CBS'den yararlanılarak haritalandırılmıştır. Buna göre; Samsun ilinde verimli tarım alanlarının yakın çevresinde Bafra Karma ve Medikal İhtisas Organize Sanayi Bölgesi'nde tarıma dayalı sanayi öne çıkmış olsa da yatırımlar beklenen seviyede değildir. Ayrıca gıda ürünleri imalatında faaliyet gösteren bazı kuruluşlar ihtiyaç duyulan hammaddeyi buradan temin etmekte güçlük çekmektedir. Buna göre tarım üretiminde verim artışını sağlayacak yöntemlerin uygulanması ve sözleşmeli tarımın hem çiftçiyi hem de imalatçıyı memnun edecek şekilde düzenlenmesi faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Samsun, Bafra, Organize Sanayi Bölgesi, Sanayi Coğrafyası, SWOT Analizi, CBS.

Abstract: It is predicted that the country's development depends on industrialization together with the First Five-Year Development Plan in Turkey. In this context, industrial park are the areas where industrial organizations work in cooperation with a common infrastructure, within a certain plan, outside of cities. In addition, industrial park have been seen as a tool for fast, easy and planned industrialization. For this purpose, so many Industrial Park are established all around Turkey. This study's aim is to analyse Bafra Mixed and Medical Specialized Industrial Park in terms of establishment place and its features, their relations with the environment, basic conditions of establishment, development and industrial potential. In addition, observation on site, interview and survey techniques were used. SWOT analysis has been done benefiting from the this findings. Agriculture-based industry were came into prominence In Bafra Mixed and Medical Specialized Organized Industrial Zone. however, investments are not at the expected level. In addition, although firms have difficulty in providing the raw material needed. Accordingly, yield should be increased in agricultural production. However, contractual farming should be arranged to satisfy both the farmer and the manufacturer. This will contribute to the development of both the industry and the agricultural sector in the district.

Keywords: Samsun, Bafra, Industrial Park, Industrial Geography, SWOT Analysis, GIS.

1. GİRİŞ

Sanayi tesislerinin kuruluş yeri seçiminde maliyet önemli bir unsurdur. Richard Hartshorne, sanayinin yer seçiminde maliyetleri doğrudan ve dolaylı maliyetler olarak ikiye ayırmış, doğrudan maliyetler olarak; hammadde, enerji, yakıt, işgücü, su temini, atık maddelerden kurtulma ve pazarlama imkânları olarak belirtmiş; binalar, makineler, vergiler, idari harcamalar, tanıtım ve yatırım sermayesini de dolaylı maliyetler olarak tanımlamıştır

(Tümertekin ve Özgüç, 2012: 431). Bu ve benzeri hususlar göz önünde tutularak daha az maliyetle daha fazla mamul elde etmeleri ve küresel alanda rekabet güçlerini yükseltebilmeleri için sanayi kuruluşlarının planlı bir mekânda toplanması fikri gelişmiştir. Sanayi işletmelerinin; ulaşım ve arıtma sistemleri gibi ortak altyapıları olan, teknoloji geliştirme alanları, ticaret, imalat ve sosyal tesisleri bir arada bulunduran sahalarda bir araya gelme istekleri sonucunda Endüstri Bölgesi, Organize Sanayi Bölgesi (OSB), Serbest Bölge gibi münhasır alanlar ortaya çıkmıştır.

Dünya genelinde sanayi bölgelerine bakıldığında gerek uygulanış şekli gerekse isimlendirmede farklılıklar görülmektedir. Bunlardan yaygın olarak kullanılanlar; Industrial Estate (Sanayi Sitesi), Industrial Park (Sanayi Parkı), Industrial District (Sanayi Bölgesi), Trading Estate (Ticaret Sitesi), Industrial Area (Sanayi Alanı), Industrial Tract (Sanayi Arsası), Industrial Zone (Sanayi Kuşağı) vd. dir. Türkiye'de orta ve küçük ölçekli sanayi kuruluşlarının toplandığı yerler açısından en çok görülenler; Endüstri Bölgesi, Organize Sanayi Bölgesi (OSB), Serbest Bölge, Küçük Sanayi Sitesi (KSS) gibi planlı sanayi alanları olup, bunlardan en yaygın olanı OSB ve KSS'lerdir.

Sanayi bölgeleriyle ilgili ilk çalışma Marshall tarafından İngiltere'de gerçekleştirilmiştir. Marshall, sanayi bölgelerini yatay ve dikey olarak ihtisaslaşmış çok sayıda küçük işletmenin oluşturduğu yoğun bir sosyal, ekonomik, rekabetçi ve işbirlikçi ilişkiler bütünü olarak tanımlamış, sanayi bölgelerinin rekabet avantajını dış çevreyle oluşan ilişkilere bağlayarak bunu taşıma maliyetlerindeki azalma, ortak emek havuzundan yararlanma ve bilginin yayılması etkileriyle açıklamıştır (Marshall, 1920: 11-14'e atfen Cansız 2010: 16; Bredo, 1962: 112).

Bredo (1962), yığılmanın önemine dikkat çekerek birbiriyle yakın ilişki içerisinde faaliyet gösteren kuruluşların daha fazla gelişim göstereceklerini ve birbirlerine katkı sağlayacaklarını savunmuştur. Böylece maliyet önemli ölçüde azalacak ve firmaların rekabet gücü yükselecektir.

Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü (UNIDO), bir sanayi bölgesini (Industrial Estate); "Talep öncesinde inşa edilen standart fabrika binaları ve fabrika sahiplerine çeşitli hizmetler ve tesisler sunan endüstriyel işletmelerin planlı kümelenmesi" olarak tanımlamaktadır (UNIDO,1966:2). Ancak özellikle kamu tarafından gerçekleştirilen OSB'lerin dünyada uygulanış şekli farklıdır. Bazı ülkelerde bu bölgeler fabrika binaları ile birlikte inşa edilirken, bazı ülkeler sadece altyapı ve sosyal tesislerin maliyetini karşılamaktadır. İlk durum Türkiye genelinde genel olarak küçük sanayi siteleri için uygulanmakta, ikinci olarak ise diğer planlı sanayi alanlarının inşasında tercih edilmektedir. Nitekim UNIDO'nun Industrial Estate'den farklı olarak tanımladığı "Industrial Park" Türkiye'deki OSB'nin uygulamasına daha yakındır. Buna göre sanayi parkları, sanayicilerin kullanımı için liman, ulaşım ve kamu hizmetlerini içine alan, yerleşik fabrikalar veya bunlar olmadan ve ortak tesislerin bulunabildiği kapsamlı bir plana göre geliştirilmiş ve parsellere bölünmüş bir arazi parçasıdır (UNIDO, 2015: 18).

Piore ve Sabel (1984), OSB'lerin Fordist seri üretimden farklı yeni bir imalat organizasyonu biçimi olduğunu savunmaktadır. Araştırmacılar söz konusu bu yeni sistemin, firmaların küçük ölçekli olması ve gelişmiş üretim teknolojisi nedeniyle doğası gereği daha esnek olduğu-

nu savunmaktadır (Digiovanna, 1996: 376). Buna göre küçük imalatçılar arasındaki sürekli iletişim ve iş birliği, bölgenin bir bütün olarak pazar talebindeki değişikliklere hızlı bir şekilde yanıt vermesini ve üretim yeniliklerinin hızla fark edilmesini sağlar. Böylelikle dikey olarak entegre olurlar ve büyük bir firmanın yerini alırlar. Böyle bir uygulama doğası gereği esnekliği nedeniyle, artan küresel rekabetin zorluklarına daha uygundur. Çalışma sahasının 2. etabında bir arada toplanması planlanan medikal sanayi kuruluşları da MediClust şirketi adı altında bir araya getirilerek benzer bir uygulamaya yoluna gidilecektir.

Dünyada OSB'lerin başta gelen kuruluş amaçları birbirinden ayrılmaktadır. Britanya'da geri kalan bölgelerin kalkınmasını sağlamak; Amerika Birleşik Devletleri'nde şehirlerde aşırı kalabalık ve tıkanıklığı azaltmak ve ulusal ekonominin dengeli gelişmesi için imalatçıları ülke genelinde düzenli dağılımını sağlamak; İtalya'da sanayileşme ile insanların ekonomik standartlarını yükseltmek başta gelen hedeflerdir (Meera, 1987).

Türkiye'de ise organize sanayi bölgeleri, 3 temel hedef üzerinde durmaktadır; küçük ve ortak ölçekli firmalara gelişimlerini sağlayacak ve imalatlarını arttıracak imkânlar sunmak, ekonomik yönden bölgeler arasında görülen dengesiz dağılımın önüne geçmek, OSB'lerin kent içerisinde bulunan ve çevre sorunları gibi etkilere neden olan sanayi tesislerinin kentlerin dışında organize olabilecekleri bir alanda toplanmalarını sağlamaktır (Eyüboğlu, 2001:3).

Geri kalmış bölgelerin kalkınmasını sağlamak, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de başta gelen hedeflerden biri olmuş ve kalkınmada öncelik verilen illere daha fazla ve teşvik olanağı sunulmuştur. Böylece OSB'lerin kuruluşu devlet tarafından teşvik edilmektedir. Fakat Türkiye'nin birçok yerinde kurulan bu bölgelerin bazıları bir türlü %100 doluluk oranını yakalayamamıştır. Bu durum OSB'lerin kuruluşlarında lokasyon şartlarının yeterince dikkate alınmadığı izlenimini vermekte, buna göre OSB'nin yer seçiminde kuruluş yeri şartlarının dikkate alınması gereğini ortaya çıkarmaktadır. Nitekim OSB'nin kurulacağı yerin; taşıma maliyeti, ucuz işgücü, yetişmiş eleman, elverişli ve makul arsa, kümelenme potansiyeli vb. faktörlerden en az birkaçına sahip olması gerekmektedir. Aksi durumda OSB'ler atıl durumda kalabilmektedir.

Organize sanayi bölgelerinin öncelikli amaçlarından bir diğeri kent içerisinde kalmış ve yeni bir yatırımda bulunmak isteyen sanayi işletmelerinin kentin dışında uygun bir alanda belli bir plan dâhilinde yerleşmelerini sağlamaktır. Bu sayede söz konusu kuruluşların şehrin dışına çıkarılmasıyla birlikte boşalan araziler kapladıkları alan büyüklüğüne göre kamu tarafından farklı şekilde değerlendirilebilir. Örneğin; bu alanlar rekreasyon alanlarına dönüştürülebilir. Böylece şehir hem estetik açıdan güzelleşir hem de insanlar sosyal aktivitelerini yapabilecekleri bir alana sahip olur. Ayrıca sanayi kuruluşlarının şehrin dışına taşınmasıyla şehir içinde oluşan kirlilik de büyük oranda azalır.

Organize sanayi bölgeleri sanayinin kümelenmesinde önemli bir yere sahiptir. OSB'ler aynı sanayi koluna bağlı kuruluşlar ile bu sanayi kolu ile ilişkili firmaların ve bunları destekleyen kurum veya kuruluşların bir arada bulunabilecekleri ortam sunarak kümelenmeye katkı sağlar. Nitekim Porter'e (1998) göre kümeler belirli bir alandaki birbirine bağlı şirketler ve kurumların coğrafi yoğunluklarıdır. Kümeler, uzmanlaşmış girdi tedarikçileri ve özel altyapı sağlayıcıları gibi rekabet için önemli olan birbirleriyle bağlantılı endüstrileri ve diğer varlıkları

kapsar. Böylelikle aynı mekânda kümelenen birbiriyle ilişkili kuruluşlar iş birliği içerisinde çalışma, yetişmiş işgücü, yığılma avantajı, dışsal fayda gibi olanaklara sahip olarak rekabet güçlerini yükseltebilirler. Bu nedenle söz konusu kümelenmenin sağlanabilmesi için Türkiye'de İhtisas OSB'ler kurulmaya başlanmıştır. Ancak her ihtisas OSB'de kümelenmeden söz edilemez. Örneğin bu planlı alanda aynı sanayi kolunda olmasına karşın farklı dallarda faaliyet gösteren (örneğin et ürünleri imalatı ve pirinç imalatı yapan firmalar gibi) birbiriyle herhangi bir bağlantısı olmayan firmalar yer alabilmektedir. Bunun tersi de mümkün olup, aynı sanayi dalında faaliyet gösteren kuruluşlar da iş birliği içerisinde olmayabilir. Nitekim çalışma alanı Bafra Karma ve İhtisas Medikal Organize Sanayi Bölgesi'nde (BORSAB) pirinç fabrikaları her ne kadar bir arada yer alsın da birlik içerisinde çalışma ve ortaklık kültürü zayıftır. Bununla birlikte BORSAB'ın medikal sanayide faaliyet gösteren kuruluşlara tahsis edilen ikinci etabında kümelenme potansiyeli yüksektir. Burada inşaaşı öngörülen kuruluşların Mediclust A.Ş. adı altında birlik içerisinde çalışacakları umulmaktadır.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı BORSAB'ın sit ve sityasyon şartları dikkate alınarak coğrafi bakış açısıyla incelemektir. Bunun için BORSAB'ın kurulduğu yer, ulaşım şartları, hammaddeye veya pazara yakınlığı gibi ilişkilerine değinilerek; bugünkü mevcut durumu ve gelecekte taşıyacağı potansiyeli ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Ayrıca sanayi bölgesinin kuruluş nedeni, hangi şartlarda geliştiğini ve gelişim stratejilerini insan-mekân etkileşimi çerçevesinde değerlendirmek amaçlanmıştır. Bunların yanı sıra bu çalışma ile BORSAB'da faaliyet gösteren sanayi kuruluşlarının potansiyellerini tespit edip tartışılması sağlanacaktır. Aynı zamanda OSB'de kuruluşların sanayinin kollarına göre coğrafi analizi yapılarak, potansiyelleri ve sorunları tespit edilecek ve çözüm önerileri sunulacaktır. Çalışma sahasının sanayisi hakkında coğrafi olarak sınırlı sayıda akademik çalışma bulunması nedeniyle bu çalışmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı umulmaktadır.

1.2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın materyallerini analiz ve değerlendirme aşamalarında kullanılan haritalar, veriler ve dokümanlar oluşturmaktadır. Bu çalışmada; Türkiye İstatistik Kurumu, Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü, BORSAB, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, Samsun ve Bafra Ticaret ve Sanayi Odası, T.C. Organize Sanayi Bölgesi Üst Kuruluşu, Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği ve Türkiye İstatistik Kurumu gibi kurum ve kuruluşlardan edinilen doküman ve veriler materyal olarak kullanılmıştır. Elde edilen verilerden harita ve grafikler oluşturulmuştur. Haritalar ESRI (ArcGIS 9.3 ve ArcGIS 10.2) yazılımı ortamında 'WGS 1984' koordinat sistemiyle sayısallaştırıldı. Ayrıca Google Earth Pro, Open Street Map, Microsoft Office, Photo Scape, ve Paint 3D gibi yazılım veya programlardan yararlanılmıştır.

Türkiye'de sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelere yönelik istatistiklerin Resmi İstatistik Programı kapsamında yayımlanma sorumluluğu TOBB'a verildiğinden sanayi işyeri ve çalışan sayısı, mamul grupları ve kuruluşların kapasite raporları ile ilgili güncel bilgilere (TOBB 2020) bu kurumdan ulaşılmıştır. Ayrıca söz konusu verilerin analizinde BORSAB Müdürlüğünden alınan bilgiler yanında arazi çalışmasından edinilen bilgiler de göz önünde bulundurulmuştur. TOBB'da geçmişe ait veriler olmadığından kurumun sadece güncel verilerin-

den yararlanılmış, geçmişe ait verilerde ise akademik çalışmalar, arazi çalışması sırasında gerek sanayi işletmeleri gerekse BORSAB Müdürlüğü ile yapılan görüşmeler dikkate alınmıştır.

Bu çalışma kapsamında sanayi faaliyetlerinin dağılışının belirlenmesinde ve imalatın mamul grubuna göre sınıflandırılmasında TUİK, BSTB ve TOBB gibi kurumların da yararlandığı NACE Rev.2 uluslararası sınıflandırma sistemi kullanılmıştır².

Bu çalışmanın temelini, anket yöntemi oluşturmaktadır. Anket iki cevaplı, çoklu seçenek, ucu açık ve likert tekniği gibi soru türlerinin yer aldığı 35 sorudan oluşmaktadır. Anket çalışmasında BORSAB'da yer alan kuruluşların yetkili kişilerine; firmanın tüzel kişiliği, kuruluş şartları, ulaşım koşulları, hammadde temini, imalat, pazarlama, işbirliği vb. konu başlıkları altında sorular iletilmiştir. Alınan cevaplara göre elde edilen verilerden grafik ve haritalar çıkarılmıştır.

Anket çalışmasının yanı sıra görüşme yöntemine de başvurulmuştur. Literatür taraması, uzman görüşler ve arazi çalışmalarından yararlanılarak hazırlanan sorular BORSAB, Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, Samsun Ticaret ve Sanayi Odası, Bafra Ticaret ve Sanayi Odası gibi kurum ve kuruluşlarda yetkili kişilere sorulmuştur. Ayrıca sanayiye hammadde sağlayan çiftçilerle ve işçilerle de görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında uygulanan bir diğer yöntem SWOT analizidir³. Kenneth Andrews'a göre SWOT bir firmanın karşılaştığı dış durum (tehditler ve fırsatlar) ile kendi iç nitelikleri veya özellikleri (güçlü ve zayıf yönleri) arasında uyum sağlayan stratejik bir analizdir (Hill ve Westbrook, 1997: 47). Doğru bir SWOT analiz için sanayinin kuruluş yeri ve dış çevresiyle ilişkileri hakkında iyi bir araştırma yapılması gerekmektedir. Nitekim çalışmada uygulanan SWOT analizi anketten elde edilen verilerin yanında, görüşmelerden, literatür çalışmalarından ve izlenimlerimizden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

Bu çalışma etik kurul onaylı olup, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 02.05.2018 tarihli 2018/143 sayılı kararı ile "Coğrafi Yapısı, Potansiyeli ve Sorunlarıyla Samsun'da Sanayi" isimli doktora tezine ilişkin anket, mülakat, ses kaydı ve fotoğraf çalışmalarının kabulüne oybirliği ile karar verildi) Ondokuz Mayıs Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri (BAP) birimi tarafından desteklenmektedir (OMÜBAP, Proje No: PYO.EGF.1904.19.002). Ayrıca çalışmanın bazı kısımları için Bafra ve Kavak "Organize sanayi Bölgeleri'nin karşılaştırmalı Coğrafi Analizi" adlı yüksek lisans tezine de başvurulmuştur.

2. Organize Sanayi Bölgelerinin Tarihsel Gelişimi

Sanayi Devrimi ile birlikte enerji ve teknolojiadaki gelişmeler sanayileşmenin hız kazanmasına ve dolayısıyla OSB'lerin kuruluşuna zemin hazırlamıştır. Nitekim 18. yüzyılda buhar makinesinin yeniden tasarlanması ve enerji gücü olarak kullanılması, daha sonraki süreçte

² Avrupa Birliği tarafından 1970 yılında geliştirilen istatistiki ekonomik faaliyet sınıflamalarını göstermek için kullanılan NACE, Fransızca "Nomenclature générale des Activités économiques dans les Communautés Européennes" in (Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin Genel Sınıflaması) bir kısaltmasıdır (TUİK, 2016).

³ SWOT, güçler (*Strengths*), zafiyetler (*Weaknesses*), imkânlar (*Opportunities*) ve tehditler (*Threats*) kelimelelerinin baş harflerini içeren bir kısaltmadır. Ülkemizde bu analiz GZFT Analizi (güçlü, zayıf, fırsat ve tehdit) olarak da kullanılmaktadır.

taşımacılık faaliyetlerinde de değerlendirilmesi sanayide teknolojik gelişimi arttırmıştır (Tümertekin ve Özgüç, 2012: 409). Küreselleşmeyi etkileyen ve hızla yayılım gösteren bu süreç birçok sanayi tesisin kurulmasını sağlamıştır. Zamanla birbirini çoğaltan etkiyle bir arada toplanmaya başlayan bu tesisler planlı sanayi bölgelerinin gelişiminde etkili olmuştur. Nitekim dünyada ilk organize sanayi bölgesi uygulaması 19. Yüzyılın sonlarında ABD, Hollanda ve Almanya'da bu şekilde başlamıştır (Heiligenthal 1933; Huckle 1939; atfen Scott 2001: 74). Bu dönemde elektrik enerjisinin imalatta yaygınlaşması da birçok sanayi bölgesinin kuruluşuyla yakın ilişkilidir. Böylelikle buharla çalışan sanayi tesislerinin kirlilik sorunu olmadan bir araya getirilmesi sağlanmıştır (Scott, 2001: 74).

Aslında yukarıda bahsi geçen ülkelerde ilk OSB'ler tesislerin rastgele bir alanda yığılması ile olmuştur. Planlı olarak ilk sanayi bölgesi İngiltere'de kurulmuştur. Buna göre 19. yüzyılın ilk yıllarında ABD'de 1885 yılında ekonominin kalkınması ile ilgili hazırlanmış bir raporda ilk kez "Sanayi Bölgesi" fikri ortaya atılmış ve sanayinin gelişiminde sanayi bölgelerinin önemli araç olacağı düşüncesine varılmıştır (Özdemir, 1990: 6). Bu fikri benimseyen İngilizler Manchester kentinin yakınlarında 1896 yılında "Trafford Park Estate" adını alan sanayi bölgesini kurmuştur (Foto 1). İkincisi, 1899 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Clearing Sanayi Bölgesi'nde (Chicago) özel bir şirket tarafından inşa edildi. Üçüncüsü ise 1904 yılında kurulan İtalya'daki Napoli Sanayi Bölgesi idi. O zamandan beri birçok ülkede hem kamu hem de özel yatırım ile sanayi siteleri kuruldu (Meera; 1987: 8).

Gelişmekte olan ülkelerde geç başlayan sanayileşme OSB'lerin kuruluşunun da 1950'li yıllardan sonralara kalmasına neden olmuştur. Nitekim Türkiye'de de ilk OSB uygulaması 1961 yılında pilot bölge olarak Bursa'da gerçekleştirilmiştir. Bugün (2020) Türkiye'nin her ilinde (Hakkâri hariç) 1.943.001 kişiye istihdam sağlayan 54.066 parselde sahip, 333 OSB kurulmuştur (OSBÜK, 2020).

3. Bulgular

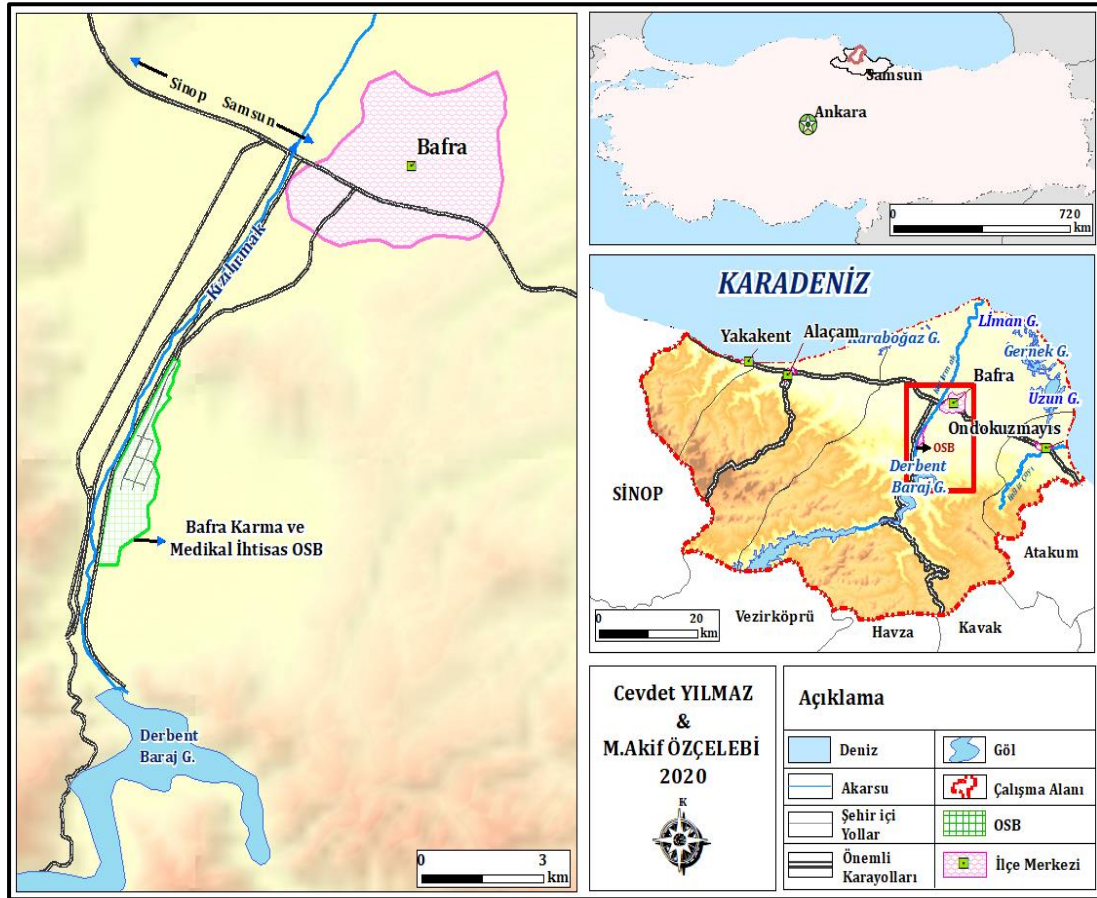
3.1. Çalışma Alanının yeri ve sınırları

Türkiye'de Samsun'un lokasyon şartları uygun olmakla birlikte, ilde sanayi arzu edilen düzeyde gelişmemiştir. Fakat bu yönde çabalar devam etmektedir. Buna göre İlde 1981'de Samsun Mekez OSB, 1993'te Kavak OSB, 1998'de BORSAB, 2007'de Havza ve Samsun Gıda İhtisas OSB'ler kurulmuştur. Bununla birlikte Samsun il merkezinde sanayi tesislerinin kurulacağı boş alanlar azalmış, Samsun Merkez ve Samsun Gıda İhtisas OSB'ler tamamen dolmuştur. Bu durum sanayi tesislerinin Çarşamba Ovası'na doğru gelişme arzusuna neden olmuş, verimli tarım arazileri bunun için hedef saha haline gelmiştir. Bunun önüne geçebilmek için girişimciler Kavak, Bafra ve Havza'da OSB'lere yönlendirilmektedir.

Bafra ilçesi, Kızılırmak ve yan kollarının oluşturduğu delta ovası ve yakın çevresini kapsamaktadır. İlçe 1715 km² yüzölçümüne sahiptir. İlçenin batısında Alaçam; güneybatısında Vezirköprü, güneyinde Havza, güneydoğusunda Kavak, doğusunda Ondokuzmayıs ve Atakum ilçeleri yer almaktadır. İlçe merkezinin Samsun il merkezine uzaklığı 52 km'dir.

Bafra ilçe merkezinin güneyinde, Kızılırmak'ın doğusunda yer alan BORSAB'ın Güneyinde Derbent Baraj Gölü, doğusunda Doğankaya köyü, bulunur (Şekil 1). OSB, Bafra ilçe

merkezinine 5 km, Samsun şehrine ise 56 km uzaklıktadır.

Şekil 1: Bafra Karma ve İhtisas Medikal Organize Sanayi Bölgesi'nin lokasyon haritası

3.2. Bafra İlçesinin Coğrafi Özellikleri

Bafra morfolojik olarak 3 kısımda incelenmektedir. Bunlar sırasıyla kuzeyden güneye doğru Kızılırmak Deltası (Yeni Delta Ovası), eski delta düzlüğü, güneydeki plato alanıdır (Köksal, 1972: 14). Kızılırmak deltası ülkemizin üçüncü büyük deltasıdır. Delta sahası 0-25 m yükseltilerde olup, yaklaşık binde 8 eğime sahip geniş bir düzlük alanı kapsamaktadır. Bugünkü delta (Yeni Delta sahası), kıyılar, kıyı kumulları, kordonları ve gölleri ile Kızılırmak vadisini kapsamaktadır (Köksal, 1972: 17).

Yeni delta sahasının özellikle batısında yer alan tarım arazileri 2 m yükselti seviyesinden düşüktür. Ayrıca bu kısımlarda taban suyu seviyesinin yüksek olması çeltik tarımına imkân vermektedir. Günümüzde de bu saha yoğun olarak çeltik tarımına ayrılmıştır. Ayrıca kıyının hemen gerisinde bulunan düz alanlarda yoğun sebze tarımı yapılmaktadır (Yılmaz, 2006: 17, 31). Bu sahanın çeltik tarımına imkân vermesi ve burada yetiştirilmesi çeltik işleme fabrikalarının sayılarının artmasını sağlamıştır (Özçelebi ve Yılmaz, 2020). Ayrıca sebze tarımının da yapılması bu sahada tarıma dayalı sanayinin gelişmesini sağlamıştır.

Bafra'da Karadeniz ikliminin etkileri görülür. Yazlar sıcak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Bafru Organize Sanayi Bölgesi yükselti farkı olmadığı için ilçe merkezi ile benzer özellikler gösterir.

Bafra'nın ekonomik faaliyetleri genel olarak tarım ve hayvancılık üzerinedir. İlçede ağırlıklı olarak ekili tarım yapılmaktadır. Yıllara göre üretilen tarım ürünleri farklılık göstermiştir. Bu durumun oluşmasında geçmişten bugüne değişen hammadde ve pazar koşulları temel etkindir. Buna bağlı olarak 1970'li yıllardan 2000'li yılların başlarına kadar Bafra halkının büyük çoğunluğunun esas geçim kaynağını tütün oluşturmakta ve ilçede tütün işleme atölyeleri bulunmaktaydı. Ancak tütünün alıcısı tüccar ve devlet adına TEKEL iken destekleme alımlarına 3.1.2002 tarih ve 4733 sayılı Tütün Yasası ile son verilmiştir. Bu durum üretimde azalmaya neden olmuştur. Dolayısıyla halk için önemli bir geçim kaynağı olan tütün üretiminin azalması kırdan kente olan göçleri hızlandırmıştır. Bu da yeni iş alanları ihtiyacı doğurmuş ve OSB'nin kurulması kararında önemli rol oynamıştır.

3.3. Bafra'da OSB'nin Kuruluş Şartları

3.3.1. Mevcut Durum

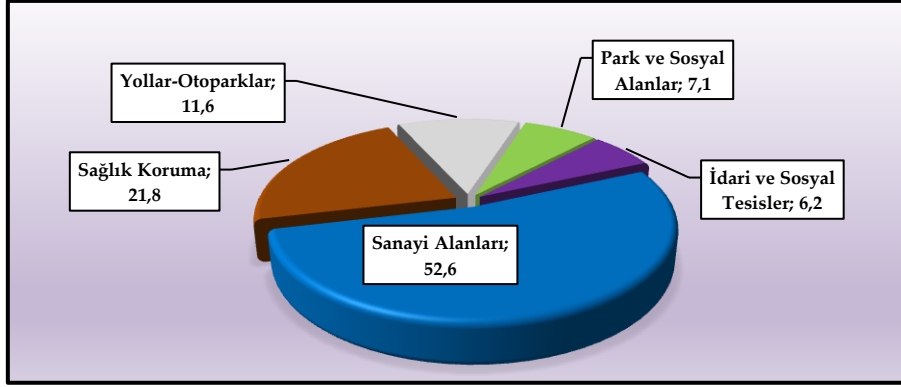
Bafra'nın sahip olduğu münbit ova ve Samsun'un yüksek nüfuslu ilçelerinden olması, tarımdan elde edilen mahsullerin genel olarak işlenmeden ham olarak satılması, verimli tarım alanlarının sanayi tesisleriyle işgal edilme tehlikesi, küçüklü büyüklü düzensiz/plansız sanayi tesislerinin şehrin içinde rastgele dağılması, bazı sanayi kuruluşlarının daha geniş alana olan ihtiyaçları gibi sorunlar Bafra'da Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulmasını zorunlu kılıyordu. Ayrıca Samsun il merkezinde sanayi alanlarının darlığı ve kırsal kesimden Bafra'ya göçlerin başlamasıyla birlikte işsizliğin artması gibi nedenler de çözülmesi gereken bir başka konuydu. Bunun neticesinde yöre halkının talepleri de göz önüne alınarak Bafra'da OSB kurulmasına karar verilmiştir.

BORSAB, Sanayi ve Ticaret Bakanlığının kararı ile 1997 yılı yatırım programına dâhil edilmiştir. OSB'de Müteşebbis Heyette İl Özel İdaresi %29, Bafra Ticaret ve Sanayi Odası %36 Bafra Belediyesi %35 hissesine sahiptir.

Bafra'da OSB Doğankaya Köyü'nde mülkiyeti devlete ait 228 hektarlık alanda kurulmuştur. Bafra şehrinin güneyinde iç kesimde kalan bu arazinin seçiminde birçok faktörden söz edilebilir. Seçilen sahanının tamamen hazine arazisi olması, tarım dışı arazi özelliği ve sağlam zemini, ilçede bu genişlikte arazi varlığının az olması ve Bafra Ovası'nın kuzeyinde yer alan geniş alanlarda bataklık ve sazlıkların yer kaplaması bunlardan bazılarıdır.

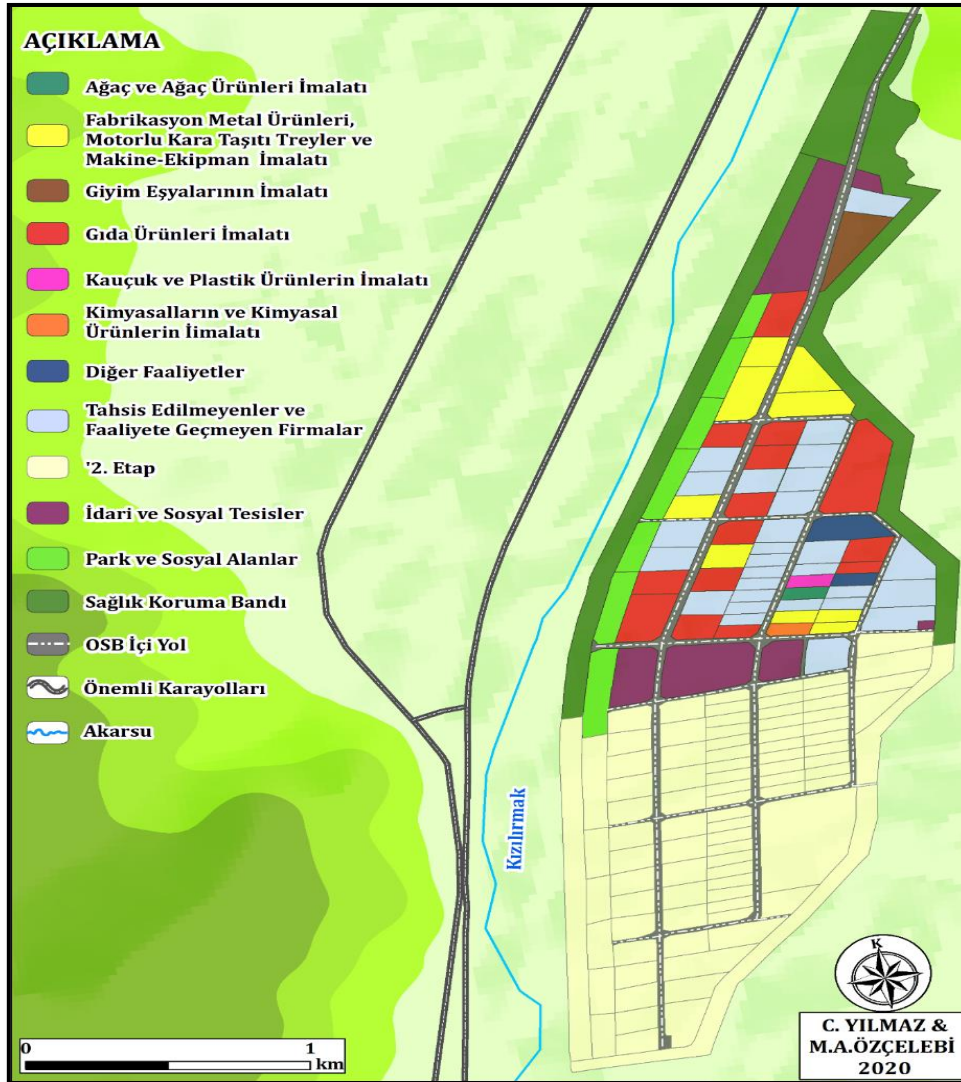
BORSAB, 145 parsel bölünmüş iki etapta oluşmaktadır. Bunun ilk etabını karma OSB oluşturmaktadır. Firmaların tamamı bu etapta faaliyet göstermektedir. İkinci etap ise tamamlanmamıştır. Bu etap için kurulması kararlaştırılan Medikal İhtisas OSB'nin altyapı çalışmalarına ise başlandı (Şekil 2).

Bafra'da OSB'nin kullanım alanlarına göre dağılımında sanayiye ayrılan parsellerin oranı %52'dir. (Şekil 3). Bu parselin dışında en fazla alanı yollar - otoparklar ve sağlık koruma bandı alanları oluşturur. İdari ve sosyal alanlar imar planında yer almasına rağmen çoğunun kurulumu henüz gerçekleşmemiştir. Ayrıca sanayi için ayrılan parsellerde tam doluluk sağlanamamıştır (Şekil 2-3).

Şekil 2: BORSAB'ın kullanım alanlarına göre dağılımı.

Kaynak: BORSAB 2020

Şekil 3: Bafra Organize Sanayi Bölgesi mevcut yerleşim planı

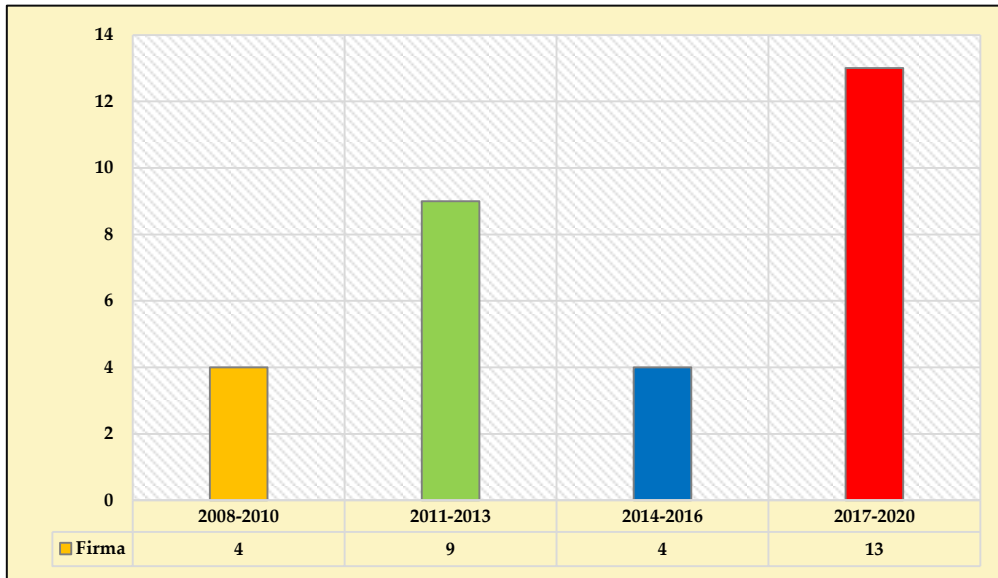
Kaynak: BORSAB Müdürlüğünden temin edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

BORSAB'da sanayi kollarının başında tarıma ve hayvancılığa bağlı olarak gelişen gıda ürünleri imalatı gelmektedir (Şekil 3). Sektör içerisinde balıkların işlenmesi ve saklanması, pirinç, salça, dondurma ve çiftlik hayvanları için yem imalatını gerçekleştiren sanayi tesisleri yer almaktadır. Bu sanayi kolunda 6 imalathane ile pirinç sanayi kuruluşları başı çekmektedir.

OSB'de en fazla kuruluş sayısına sahip diğer sanayi kolu FMM (8 firma)'dir. FMM'de kuruluşların büyük çoğunluğu talebe göre çeşitli mamuller imal etmekte olup belirli bir alanda uzmanlaşan işletme sayısı azdır. Sanayi kolunda yük asansörleri, kaldırma ekipmanları, tekne, balık işleme, yem ve taş ocaklarının bazı alet makine ve ekipmanları, tarım aletleri, treyler (römork) ve yarı treyler, havlupan, lastik zinciri vb. imalatlar gerçekleştirilmektedir. BORSAB'da 2 atık toplama tesisi yer almakta burada toplanan atık yarı mamule dönüştürülmektedir. OSB'de 1'er kuruluşa sahip diğer sanayi kolları ise giyim eşyaları imalatı, ağaç ürünleri imalatı (kereste imalatı), kauçuk ve plastik ürünleri imalatı (zemin veya duvar kaplama imalatı), kimyasalların ve kimyasal ürünlerin imalatıdır (fare zehri).

BORSAB'da firmalar 2008 yılından itibaren faaliyete geçmeye başlamıştır. İlk faaliyete geçenler pirinç imalatı yapan Haydaroğulları ile konserve sanayide faaliyet gösteren Kaya Sanayi'dir. Sonraki yıllarda firmaların sayılarında bir artış görünse de bu istikrarlı olmamıştır. OSB'de en fazla artış 2017 ve 2020 yıllarında olmuş, 2013-2015 yıllarında ise sadece 2 firma faaliyete geçmiştir. 2014 yılında faaliyete geçen firma yoktur.

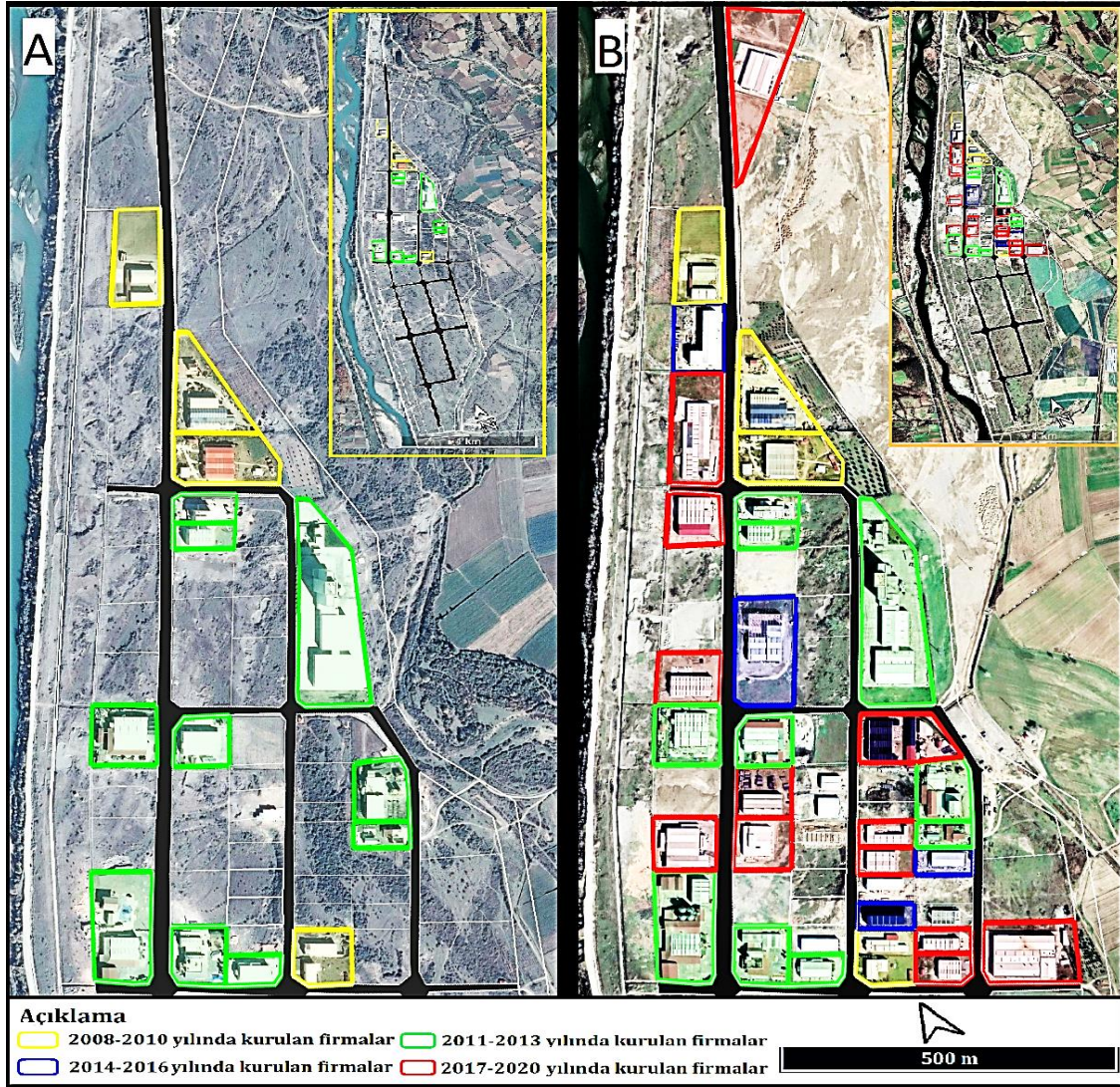
2013-2015 yıllarında girişimciler daha çok Samsun il merkezinde yer alan Samsun Gıda OSB ve Samsun-Çorum yolu üzerinde bulunan Kavak OSB'yi tercih etmişlerdir. Söz konusu OSB'ler ulaşım şartları bakımından daha avantajlıdır. Nitekim Ankara, İstanbul gibi büyük pazarlara daha kolay erişim sağlanmaktadır. Bu nedenle bu yıllarda BORSAB'a olan yatırımlar daha azdır. 2016 yılı itibariyle ise istikrarlı bir artıştan söz edilebilir. Bu yıldan günümüze kadar 14 sanayi kuruluşu faaliyete geçmiştir. Başka bir ifadeyle sanayi kuruluşlarının %50'si bu dönemde imalata başlamış ve ilde faal olan kuruluş sayısı 28'e ulaşmıştır (Şekil 4-5).

Şekil 4: Bafra Organize Sanayi Bölgesi'nde yıllara göre faaliyete geçen firma sayısı.

Kaynak: Samsun TSO ve Bafra OSB Müdürlüğü

Bunda arsanın ucuz olması, pirinç sanayinin gösterdiği yığılma ve ucuz işgücü önemli rol oynamıştır (Özçelebi ve Yılmaz, 2020). OSB'nin bu kazanımları dışarıdan birçok yatırımcıyı çekmiştir. Örneğin Bursa'da otomotiv yedek parça imalatı yapan Fabio, söz konusu yatırım avantajlarından ötürü ikinci tesisini BORSAB'a kurmayı tercih etmiştir (2020 itibariyle imalatını durdurdu). Bir başka örnek araç teker zinciri yapan ve mamullerinin yaklaşık %85'ini ihraç eden bir firma da İstanbul'daki tesisini buraya taşımıştır. Ayrıca Kalmaksan Kaldırma Makinalar ve Abaloğlu Yem Sanayi ile örnekler arttırılabilir.

Şekil 5: BORSAB'ın 2013 (A) ve 2020 (B) yılı uydu görüntüsü **Kaynak:** Google Earth Pro

Son dönemlerde Bafra OSB'ye olan yatırımların artışında, şüphesiz Samsun'da yer alan diğer OSB'lerdeki doluluk oranlarıyla da ilişki kurulabilir. Nitekim Samsun Merkez OSB'nin ve Samsun Gıda İhtisas OSB'nin 1. etabının tamamı, Kavak OSB'nin 1. etabının büyük bölümü dolmuştur. Samsun Gıda OSB'nin 2. etabının altyapısı ise hazır değildir. Firmalar dilerlerse kendi altyapısı ile birlikte fabrikalarını kurabilirler, ancak bu da ciddi bir maliyet gerektirir. Benzer şekilde Kavak OSB'nin 2. etabında yer alan arazinin eğimli olmasından dolayı yatırım maliyeti yüksektir. Buda girişimcileri alternatif alanlara yöneltilmektedir. Buna göre Samsun

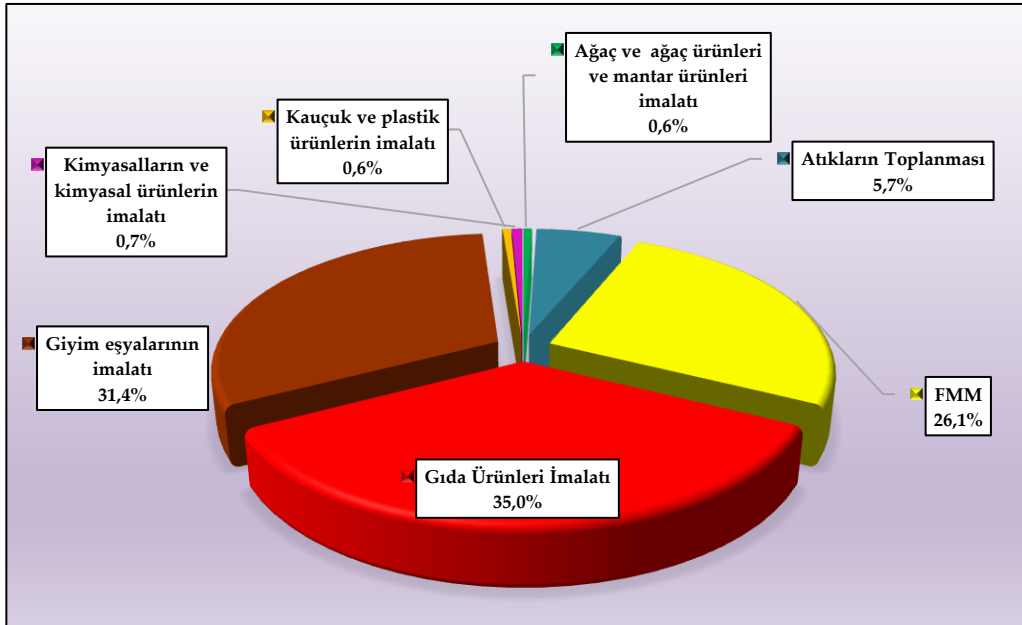
ilinin mevcut konumundan da faydalanmak isteyen girişimcilerin tercihinde BORSAB'ın önemi artmıştır.

BORSAB'ın son yıllarda yatırımcı çekmesinde bir diğer önemli faktör bazı tarımsal hammaddelere yakın konumda yer almasıdır. Nitekim Bafra'da yer alan geniş ve verimli delta ovası bunda önemli paya sahiptir. Buna göre Bafra Ovası'nın Türkiye'nin en fazla çeltik yetiştiren yerlerinden biri olması burada pirinç fabrikalarının kurulmasında etken olmuştur. Gerçekten son yıllarda pirinç fabrikalarının sayısı büyük oranda artmıştır. Fabrikaların nerdeyse yarısı 2015 yılından sonra kurulmuştur (Özçelebi ve Yılmaz, 2020).

3.3.2. İşgücü

Her ne kadar sanayi kuruluşlarında, makine kullanılarak ürün elde edilse de modern sanayide işçi önemli bir faktördür. Binlerce kişinin çalıştığı sanayi tesisleri buna örnektir (Doğanay vd., 2011). Samsun ilinin en fazla nüfusa sahip ilçelerinden biri olan Bafra, sahip olduğu işgücü potansiyeli ile çekici bir faktöre sahiptir. Tütün ekimini bırakan köylünün kente göç etmesiyle artan işsizlik için de OSB önemli bir istihdam kapısıdır.

BORSAB'da 711 kişi istihdam edilmekte, bunların 245'i gıda ürünleri imalatındadır. Nitekim OSB'de firma sayısında olduğu gibi çalışan sayısında da sanayi kolu önde gelir. Ancak 70 işgücüne sahip salça fabrikası dışındaki kuruluşlar çalışan sayısına göre küçük ve mikro ölçeklidir (Şekil 6).

Şekil 6: BORSAB'da sanayi kollarının işgücüne göre dağılımı

Kaynak: TOBB (2020) verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır

Bafra'da OSB'de çalışan sayısında ikinci sırada 220 çalışanla bir tekstil fabrikası yer alır. Fabrikada ulusal ve uluslararası düzeydeki önemli markalara fason imalat yapılmaktadır. Üçüncü sırada ise 148 kişi ile FMM sektörü gelmektedir. Çalışan sayısına göre sanayi kolunun tek orta ölçekli kuruluşu merkezi İstanbul'da olan patinaj zincir, yüksek dayanımlı kaldırma zincirleri, deniz grubu ile ilgili zincir gibi çeşitli zincir imalatı yapan Polar Zincir Grubudur.

OSB'de sezonluk işçi sayısı da oldukça yüksektir. Gıda ürünleri imalatında faaliyet gösteren kuruluşların önemli çoğunluğu sezonluk işçiden yararlanmaktadır. Su ürünleri sanayide hamsi yağı ve balık yemi imal eden firmalar iklim şartlarının hammadde teminini etkilemesine bağlı olarak; ihtiyaç duyulan balığın en fazla avlandığı dönem olan kış aylarında imalatta bulunmaktadır. Bu dönemde firmalar için işçi sayısı 20 - 30 sayısına ulaşırken, Hammaddenin temin edilemediği ya da azaldığı dönemlerde ise işçi sayısı 3 ya da 4'e kadar düşmektedir. Pirinç sanayisinde de durum benzerdir. Bu fabrikalarda da en yoğun imalat faaliyeti Ağustos- Aralık aylarıdır. Hasattan gelen çeltik yaklaşık 5-6 aylık süreçte işlenirler. Yine salça fabrikasında domates ve biber gibi hammaddenin en fazla olduğu dönemde yoğunluğun artması dolayısıyla sezonluk işçi çalıştırılır ve çalışan sayısı yaklaşık 2 kat artarak 70'den 120'ye ulaşır.

Nitelikli işgücüne ulaşmak her zaman kolay değildir. Bafra OSB'de yer alan bazı firmalar da bu konuda zorlanmaktadır. Özellikle FMM sanayi kolundaki kuruluşların başta gelen sorunudur. Bunda ilçede meslek yüksekokulu mezunlarının yetersiz olması, metal bölümü mezunlarının azlığı ve nitelikli işgücünün Bafra'ya gelmek istememesi önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle sanayi kuruluşları işçilerini kendi imkânlarıyla yetiştirme gayretindedirler.

3.3.3. Hammadde Temini

Hammadde veya yarı mamul maddeler modern sanayinin en önemli yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Bu yüzdendir ki hammadde; değeri, ağırlığı, bozulma riski ve taşıma maliyetine göre sanayinin kuruluş yerine yön vermektedir (Tümertekin ve Özgüç 2012: 432). BORSAB'da birçok sanayi işletmesinin kuruluş yeri seçiminde hammaddeye yakınlık başta gelen faktör olmuştur. Bafra'nın geniş ve verimli tarım arazilerine sahip olması bunda en önemli rolü oynamaktadır. Dolayısıyla burada üretilen mahsullerin bir kısmı sanayinin hammaddesi olarak kullanılmaktadır. Bozulabilir tarımsal hammadde kullanan bu kuruluşlar, taşıma maliyetini ve OSB'nin sağladığı avantajları da dikkate alarak hammadde kaynağının yakınına yerleşmişlerdir. Nitekim BORSAB'ta söz konusu kuruluşlar hammaddeye yakın olmanın avantajıyla ürünleri taze bir şekilde işler ve daha az maliyetle pazarlar. Bu da işletmelerin uygun ve kaliteli imalat gerçekleştirmesine imkân tanır.

Bafra OSB'de sanayi kuruluşlarının hammadde temini sağlandığı yerler Samsun ve yakın çevresi, Bafra, Türkiye geneli ve yurtdışı olarak 4 farklı grupta incelenebilir (Şekil 12). Bunların başında Samsun ve çevresi gelmektedir. Bu grupta Samsun il sınırları içerisinde il merkezi ve Terme başta gelirken, il dışında Ordu, Sinop, Tokat ve Trabzon illeri ağırlıktadır. Söz konusu temin en fazla Samsun ilinden gerçekleştirilmektedir. Bunun nedenlerinden biri Samsun il merkezinde sanayi alanlarının daralmasından dolayı BORSAB'ta yatırımda bulunan girişimcilerin Samsun şehri ile irtibatlarını devam ettirmeleridir. Nitekim Samsun şehrindeki aracı firmalardan ithal ürün alınmaktadır. Bir diğer nedeni ise Samsun ile Bafra arasındaki ulaşımın kısa ve elverişli olmasıdır.

Samsun çevresinden sağlanan hammadde faaliyet alanlarına göre karma özellik göstermektedir. Balıkların işlenmesi ve saklanması faaliyet gösteren kuruluşların hammaddesini balık ürünleri oluşturmasından dolayı bunlar hammadde temin yeri olarak

Karadeniz kıyısında yer alan illeri tercih etmişlerdir (Foto 2-3). Bir diğer sanayi dalı pirinç sanayidir. Pirinç fabrikaları Bafra dışında hammaddeyi Terme'den sağlamaktadırlar. Domates ve biber salçası yapan işletmeler ise Tokat ve Sivas'tan hammadde ihtiyaçlarını gidermektedirler.

Hammadde temininde bir diğer grubu Bafra ilçesi oluşturmaktadır. Gıda sanayinin çoğunluğu oluşturduğu OSB'de, Bafra Ovası hammadde temininde önemli bir potansiyeldir. Nitekim BORSAB'da sanayi dalları arasında çoğunluğu oluşturan pirinç fabrikaları hammadde teminin önemli bir kısmını Bafra Ovasında yetiştirilen çeltikten karşılamaktadır. Böylelikle çeltik üretimi ve fabrikası birbirine paralel olarak artış göstermiştir.

Fotoğraf 2-3: BORSAB'da faaliyet gösteren Balık işleme (sola) ve Salça fabrikası (sağda).

Bafra Ovası'nda yetiştirilen biber ve domates de OSB'de salça fabrikasında işlenen diğer mahsullerdendir (Şekil 2-3). Ancak fabrika hammadde temininde ihtiyacını tam anlamıyla Bafra'dan karşılayamamaktadır. Bu durumun oluşmasında birçok faktörden söz edilebilir. Bunlardan biri ılıman bir iklime sahip olan Bafra'da domates üretiminde hastalıkların meydana gelme ihtimali dolayısıyla, çiftçinin yüksek miktarda üretimde bulunma riskinden kaçınmakta ve mahsulünü yaş olarak pazarlayabileceği üretim gerçekleştirmektedir. Ayrıca verimin düşük olması, toprakların miras yoluyla bölünmesi gibi faktörler de bunda önemli rol oynamaktadır. Bu hususlar imalatı olumsuz yönde etkilemektedir. BORSAB'da bir salça fabrikası 2014 yılında genişleyebilmek için öncelikle hammaddenin yeteri kadar üretilebilmesi gerektiğini belirtmesi buna önemli bir örnektir. Üstelik hammadde temininde sıkıntı yaşayan bu fabrika daha sonra iflas ederek fabrikasını devretmek zorunda kalmıştır. Fabrikayı devralan firma ise Türkiye Tarım Kredi Kooperatifi'nin taşeronluğunu yaparak hammaddeyi kurumdan alıp işlemektedir. Böylelikle hammaddede yaşanan sorunun bir nebze önüne geçilmiştir. Buna göre BORSAB'ın kuruluş amaçlarından biri ilçede yetiştirilen tarım ürünlerinin işlenip daha yüksek katma değerlerle pazarlanmasını sağlamak olsa da bu hedefin çeltik dışında tam olarak gerçekleştiği söylenemez.

Hammadde temininde BORSAB'da üçüncü bölümü Türkiye geneli oluşturmaktadır. Bu kısım Samsun ve çevresi dışında kalan diğer illeri kapsar. Bu yörelerden mısır, buğday gibi mahsuller alınır. Aynı zamanda buralardan ambalaj makine vb. ihtiyaçlar karşılanır.

Bafra'da OSB'nin hammadde temininin son bölümünü ise yurtdışı kısmı

oluşturmaktadır. Gıda sanayi kolunda pirinç ve yem fabrikaları Rusya ve Ukrayna'dan ithalat yapmaktadır. Samsun'un bu ülkelere yakın olması ithalat tercihinde önemlidir. Ayrıca bazı firmaların hammaddeye yakın olmasına karşın daha kaliteli ürün işleme düşüncesi de bunda önemli rol oynamaktadır. Nitekim OSB'de yer alan bir Pirinç Fabrikası Rusya'da bir işletmeyle kurduğu ortaklıkla buradan aldığı bir tarım arazisinde çeltik yetiştirerek hammadde ihtiyacını karşılamaktadır. Ayrıca FMM sanayi kolunda faaliyet gösteren kuruluşlar hammaddenin bir kısmını yurt dışından temin etmektedir.

3.3.4. Ulaşım İmkânı

Ulusal ve uluslararası bağlantının sağlanmasında ulaşım önemlidir. Ulaşım üretici ve tüketici arasındaki iletişimi sağlayan ve sanayi faaliyetlerinde önemli bir yeri olan sistemdir. Ulaşımın gelişmesi yerel alanlara yönelik üretimden, açık ve pazara yönelik üretime geçilmesine olanak tanır (Karabağ ve Şahin, 2011: 293 - 294).

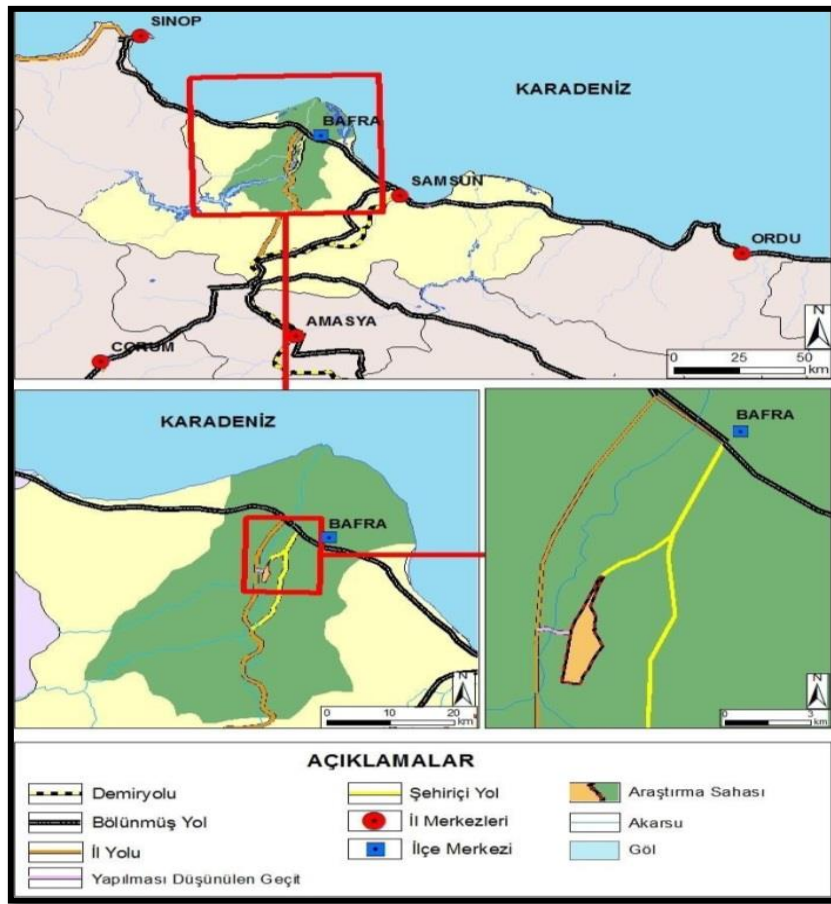
Araştırma sahasını bünyesinde barındıran Samsun'un, karayolu, havayolu, demiryolu ve denizyolu gibi ulaşım ağlarına sahip olması, ili bir potansiyel güç haline getirmektedir. Samsun geçmişten bu yana iç bölgelere kolay ulaşım imkanına ve liman avantajına sahiptir. İl, 1950'li yıllarda başlayan ve bugün bölünmüş yollarla genişleyen karayolu ulaşımıyla Karadeniz Bölgesi'nin Anadolu'ya açılan önemli bir kapısı olmuştur. Bu da Samsun'u Karadeniz Bölgesi'nin önemli bir merkezi ve Türkiye'nin stratejik şehirlerinden biri haline getirmiştir. Örneğin Bafra OSB'de faaliyet gösteren bir yem fabrikası Türkiye'nin doğusuna ve iç kesimlerine kolay ulaşabilmek için Samsun iline tesisini kurmuştur.

Araştırma sahasına en yakın yerleşme olan Bafra şehri ise uygun fiziki koşullara sahip olmasına karşın Samsun'un ulaşım imkânlarından tam olarak faydalanabildiği söylenemez. Bunda Samsun'un batısında yer alması ve iç bölgelerle bağlantı kuracak anayola uzak olması başlıca nedenlerdir. Buna karşın; Orta ve Doğu Karadeniz Bölümü'nün kıyı kesiminde batıda Sinop'tan başlayıp doğuda Artvin il sınırlarına kadar olan bölünmüş yollar ilçeden geçmektedir (Şekil 7). Fakat Sinop şehrinde sonra fiziki koşulların çok elverişli olmaması ulaşım imkânlarını güçleştirmektedir. Dolayısıyla Karadeniz Bölgesi'nin batısında kalan önemli merkezlere ulaşmada Sinop - Samsun yolu tercih edilen güzergâh değildir. İlçenin güneyine ise tek şeritli il yolları üzerinden ulaşım sağlanmaktadır. Bunların yanında Bafra'dan doğu-batı yönündeki bölünmüş yollar ile Samsun havaalanına, limana ve demiryollarına kolay ulaşım sağlanır.

BORSAB ilçenin güneyinde yer aldığından devlet (Samsun-Sinop yolu) ve il yollarının (Bafra -Kavak-Havza) uzağında kalmaktadır. Ayrıca ilk kurulduğu andan 2016 yılına kadar söz konusu yollara köy yoluyla bağlantı kurulmaya çalışılırken, bu yıldan sonra ilgili kurumlardan tarafından DSİ'ye ait sedde üzerinde yeni bir yol yapılarak ulaşım buradan sağlanmaya başlanmıştır. Böylelikle ulaşım sorununa bir nebze çözüm getirildi. Bunun yanında OSB içi yolların parke döşemeli olması ve ana yollara bağlantı yolunun bozukluğu araçlara ve taşınan malzemelere zarar verebilmektedir (Fotoğraf 4).

Fotoğraf 4: Bafra OSB'de parke döşeli yollar

Şekil 7: Bafra ilçesi ulaşım haritası

OSB'de firmaların çoğunluğunu sadece karayolundan faydalanmaktadır. Hammadde alımında ve pazarlamada demiryolu ve havayolu hiç kullanılmazken, ihracat ve ithalatta ise Samsun limanlarının yanı sıra İstanbul'daki limanlardan da yararlanılmaktadır. İstanbul limanlarının tercih edilmesinde; İstanbul ve yakın çevresinden gelip yerleşen kuruluşlarının buradaki iş bağlantılarını sürdürmeye devam etmesi, bazı aracı firmaların İstanbul'da yer alması ve İstanbul'daki limanlardan daha fazla yerleşim yerine daha sık sefer düzenlenmesi önemli rol oynamaktadır. Ayrıca firmanın idari binası (merkezi) Samsun dışında olan işletmeler

dışalım ve satım işlemlerini il dışından gerçekleştirmektedirler.

BORSAB'da sanayi işletmelerinin büyük çoğunluğu mamullerini pazara ulaştırmada nakliye şirketlerini kullanmayı tercih etmektedir. Bu firmaların yarısından fazlası sevkiyat esnasında bazı sıkıntılarla karşı karşıya kalabilmektedir. Nitekim firmalar Bafra'da nakliye işletmelerinin yetersizliğinden ötürü sevkiyat için Samsun'dan araç getirmek zorunda kalmaktadırlar. Ancak ilçe merkezinden boş dönmek durumunda kalan nakliye araçları daha yüksek ücret talep edebilmektedir. Tüm bunlar taşıma maliyetinin artışına neden olur. Bu sorunların yaşanmasında Bafra'nın konumu itibariyle yol güzergâhı üzerinde olmamasının önemi büyüktür.

3.3.5. Pazar

Doğanay vd.'e (2011) göre pazar, sanayi tesislerini iki şekilde etkiler. Bunlardan birincisi; pazarın herhangi bir sanayi işletmesinin kuruluş koşulları arasında yer alması; bir diğeri mamul maddenin kısa süre içerisinde bozulmasından dolayı sanayi kuruluşlarının tüketim merkezlerinin yakınında bulunmasıdır. Buna göre BORSAB'da faaliyet gösteren bazı fabrikaların kuruluşunda daha çok pazara yakın olma koşulu öne çıkmıştır. Nitekim Türkiye'nin doğu ve iç kesimlerine ulaşmada BORSAB bazı kuruluşlar için ideal bir yer olarak tercih edilmiştir. Buda Samsun'un geçmişten bu yana dağıtıcı vasfını sürdürdüğünü göstermektedir.

BORSAB'da pazarı üç gruba ayırmak mümkündür. Bu gruplardan ilki Samsun ili ve yakın çevresidir. Bu kapsamda yer alan iller; Samsun ili başta olmak üzere Karadeniz ile Doğu Anadolu Bölgesindeki bazı illerdir. OSB' deki sanayi kuruluşlarının büyük çoğunluğu mamul maddelerinin önemli bir kısmını bu grupta yer alan illere göndermektedir. Bu kuruluşlar daha çok çiftlik hayvanları, balık yemi ve FMM sektöründe faaliyet gösterenlerdir. Bu sanayi dallarındaki kuruluşlar pazar yerine yakın olmak amacıyla Bafra OSB'yi tercih etmişlerdir. Örneğin bunlardan idari binası ve imalathanesi Ege Bölgesi'nde yer alan ve çiftlik hayvanları için yem imalatı yapan bir firma Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgesi'ne yakın olmak amacıyla Bafra OSB'de de bir şube açmıştır (Foto 17). Yine balık yemi imalatı yapan bir kuruluş da hammaddeyi Bafra ve çevresinden karşılamamasına rağmen Karadeniz'e merkezi konumda olduğu için BORSAB'ı tercih etmiştir.

Foto 5: Pazara yakınlığı nedeniyle kuruluş yeri olarak BORSAB'ı tercih eden Abalıoğlu Yem Sanayi

İkinci kademe pazar alanı ise Türkiye'nin tamamını kapsamaktadır. OSB'de sanayi kuruluşlarının yarısından fazlası böyle bir pazara sahiptir. Bu sanayi kollarının büyük çoğunluğunu gıda sanayi sektörü oluşturmaktadır. Özellikle pirinç üretimini sağlayan gıda sanayi sektörlerinin Türkiye'nin tamamına ulaşması bölgede birçok pirinç fabrikasının açılmasını sağlamıştır.

Son kademe ise yurt dışı pazarını kapsamaktadır. Bafra OSB'de yer alan firmaların dörtte biri ihracat yapmaktadır. Bu ülkelerin çoğunluğunu Almanya, Hollanda, Romanya, Fransa Gürcistan ve Rusya oluşturmaktadır. İhracat yapan sanayi kolları; gıda ürünleri imalatı ve FMM sektörüdür. Pirinç imal eden bir sanayi kuruluşu Rusya'daki bir işletme ile ortaklığı sahiptir. Bu durum firmanın hammadde teminini ve ihracat yapmasını kolaylaştırmıştır.

3.3.6. Enerji İmkânı

OSBÜK (2020) verilerine göre Bafra Organize Sanayi Bölgesi 2018 yılında yıllık 10.503.698 kWh elektrik tüketmiştir. OSB'nin faaliyete geçtiği ilk yıllara oranla (2012) elektrik tüketiminde % 186 bir artış görülmüştür. Bu artışı sağlayan etmenlerden biri 2012 yılında Bafra OSB'de 11 adet tesis sayısı varken günümüzde bu sayının 28'e çıkmasıdır. Bir diğeri sanayi kuruluşlarındaki firmaların bir kısmının büyüme göstermesi ve buna bağlı olarak daha fazla enerji tüketmeleridir.

BORSAB'da elektrik tüketimi aylara göre değerlendirildiğinde ise en yüksek seviyeye Eylül, Ekim, Kasım, Aralık ve Ocak aylarında ulaştığı görülmektedir (OSBÜK, 2020). Bu dönemde tüketimin fazla olmasında özellikle gıda ürünleri imalatındaki kuruluşların hammaddeye bağlı olarak en yoğun faaliyet gösterdiği döneme denk gelmesi ile ilgilidir. Nitekim BORSAB'da önemli sayıya sahip (6 fabrika) pirinç fabrikaları çeltikleri söz konusu aylarda işlemektedirler.

BORSAB'da elektrik üretimi için hidroelektrik santrallerine alternatif kaynak mevcut değildir. Bölgeye çekilmesi düşünülen doğalgaz yeni (2020) getirildi. OSB'deki kimi firmalar doğalgazı ısınmada kullanacakken direk imalatta yararlanacak olanlar da var. Bu nedenle imalatta bulunacaklar için doğalgazın olmaması önemli bir eksiklik. Nitekim söz konusu enerji gücünün eksikliği BORSAB'da i istihdama göre tek büyük ölçekli kuruluş Fabio'nun fabrikasını kapatmasında önemli rol oynadı.

3.3.7. Teşvikler

Türkiye'de sanayinin gelişimini sağlamak ve yatırımcıyı teşvik etmek için 2004 yılında 5084 sayılı kanun çıkarılmıştı. Bu kanunun amacı; bazı illerde vergi ve sigorta primi teşvikleri uygulamak, enerji desteği sağlamak ve yatırımcılara bedelsiz arsa ve arazi temin etmek suretiyle yatırımları ve istihdam imkânlarını artırmaktı. Fakat Samsun sadece bedelsiz arsa avantajından faydalanmaktaydı. Bu kanun 2010 yılına kadar bu şekilde devam etti. Daha sonra kanuna geçici 9 madde eklenerek arsa tahsisi Samsun merkez ilçelerinde %70, BORSAB'da ise %90 indirimle sağlanmaya başladı.

Samsun 2012'de yürürlüğe giren Yeni Teşvik Sistemi ile birlikte 6 bölge arasından 3. bölgede yer almıştır. Bununla birlikte organize sanayi bölgeleri bir alt bölgenin teşviklerinden (4. Bölge) yararlanmaktadır. Söz konusu bölgelerde arsa tahsisi yanında yatırımcılara sağlanan

birçok yönde teşvik aşağıdaki Tablo 1’de özetlenmiştir. Ayrıca OKA, KOSGEP ve İŞKUR gibi kurumlar tarafından makine, yazılım vb. alımlarda %50’ye kadar hibe desteği ve işgücü maaş desteği sağlanmaktadır. BORSAB firmaların neredeyse yarısı bu olanaklardan yararlanmışlardır.

Tablo 4: Samsun İlinde bölgesel teşvik uygulamalarında sağlanan destek unsurları

Destek Unsurları	3. Bölge	4. Bölge* (OSB içi)
KDV İstisnası	Var	Var
Gümrük Vergisi Muafiyeti	Var	Var
Yatırım Yeri Tahsis	Var	Var
Faiz Ve Kar Payı Desteği	Var	Var
Gelir Vergisi Stopajı Desteği	Yok	Yok
Sigorta Primi İşçi Veren Hissesi Desteği (Destek Süresi)	5	6
Sigorta Primi (İşçi Hissesi) Desteği	Yok	Yok
Vergi İndirimi (%)	25	30

(*) BORSAB 4. Bölge Teşvik Sisteminden faydalanmaktadır.

Kaynak: OKA (2019) verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

4. Gelecekteki Durumu

BORSAB’da 2. etapta altyapı çalışmaları sürerken 1. etap henüz dolmamıştır. Birinci etabın yarısı faal iken diğer yarısı tahsis edilmemiş, inşaat veya proje aşamasındadır. Buna göre söz konusu etapta 8 parsel tahsis edilmemiş olup 12’si proje 4’ü inşaat safhasında olmak üzere toplam 16 firmanın faaliyete geçmesi beklenmektedir. Ayrıca 4 firma da imalata ara vermiştir (Şekil 9).

Proje ve inşaat aşamasındaki firmaların yarısı faaliyete geçmeleri halinde gıda ürünleri imalatı sektöründe faaliyet gösterecek (Şekil 9). Sektörde pirinç, salça ve unlu mamullerin imalatında 1’er firma, su ve süt ürünleri sanayi dalında 2’şer firma faaliyete geçmeyi planlamaktadır. Dolayısıyla mevcut durumu da göz önüne alındığında Bafra’da gıda sanayi sektöründe pirinç imalatının yanında diğer sanayi dallarına da talebin arttığı görülmektedir. Ancak BORSAB’da su ürünleri sanayi dalında 2 yeni firmanın faaliyete geçecek olması OSB’deki diğer firmalar için sorun teşkil edecektir. Zira sanayi dalında mevcut 2 tesisin oluşturduğu koku kirliliğinden firmalar şikâyetçidir.

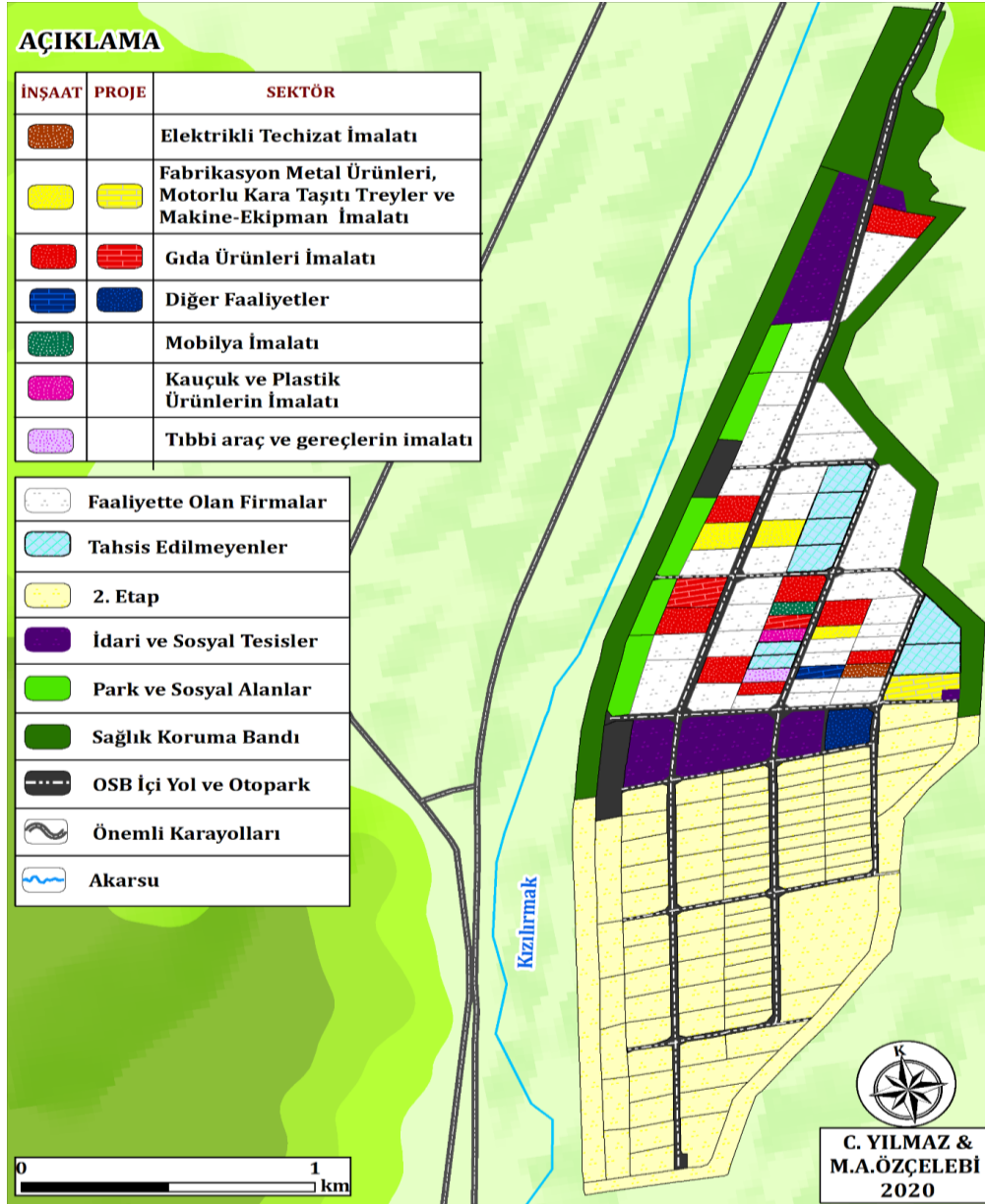
BORSAB’da faaliyete geçmeye hazırlanan firmalardan anlaşıldığı gibi mevcut duruma göre kıyaslandığında gıda ürünleri imalatı her ne kadar başta gelse de talebi tam olarak karşıladığı söylenemez. Buna göre tarıma dayalı sanayi yatırımlarına yönelik talebin beklenenden düşük olmasından ötürü OSB’de farklı sektörlerde faaliyet gösteren kuruluşlara da yer tahsis edilmektedir. Gıda ürünleri imalatı dışındaki sanayi kollarına yönelik yatırımlarda

artışın devam edeceği proje ve inşaat aşamasında olan firmalardan anlaşılmaktadır. Buna göre BORSAB'da gıda dışında 3'ü FMM'de 1'i kauçuk ve plastik ürünleri, gözlük-çerçeve, mobilya ve elektrikli teçhizat imalatında ve soğuk hava deposunda olmak üzere toplamda 8 firma faaliyet gösterecek. Buradan da anlaşıldığı üzere karma bir yapı gösteren OSB'de gıda sanayiye dayalı kümelenme olasılığı azalmaktadır. Her ne kadar pirinç sanayi de böyle bir potansiyel olsa da firmalar arası işbirliği oldukça zayıftır.

Bafra OSB'de birinci etap ile birlikte Ayrıca 700 dönüm araziye sahip ikinci etapta faaliyete geçen kuruluş yoktur. Bundan dolayı OSB'nin boş olan alanlarına yatırımcıları çekmek ve böylece istihdam olanaklarını arttırmak amaçlanmıştır. Bu gaye ile ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından Samsun il merkezinde dağınık bir düzene sahip olan ve bir arada kümelenebilecekleri alana ihtiyaç duyan medikal sanayi sektöründeki (MESAS) kuruluşlara OSB'nin 2. Etapı önerilmiş ve tahsis edilmiştir. Bu etapta Medikal İhtisas OSB olarak adlandırılmıştır. Nitekim Bafra Organize Sanayi Bölgesi'nin ismi de "Bafra Karma ve Medikal İhtisas Organize Sanayi Bölgesi" olarak değiştirilmiştir (Şekil 7).

Medikal ihtisas OSB'nin önerilmesinde Bafra OSB'nin öngörülen doluluğa ulaşmaması, Bafra'daki kamu kuruluşlarının çağrıları ve ilçede nüfusun yüksek olması dolayısıyla yeni istihdam olanaklarının arttırılması başlıca sebeplerdir. Ayrıca OSB alanının tamamen hazine arazisi olması ve Samsun il merkezinde bu nitelikte alanın bulunmaması MESAS'ın tercihinde belirleyici olmuştur.

BORSAB'ın 2. etabının medikal sektörüne tahsis edilmesi sanayi alanını geleceği için önemlidir. Nitekim Samsun'da MESAS kümelenme potansiyeli en yüksek olan sanayi dalıdır. Ayrıca mamullerini büyük oranda yurt dışına ihraç eden MESAS Almanya - Tutlingen ve Pakistan - Sialkot bölgelerinden sonra cerrahi el aletleri imalatında dünyada 3. sıradadır. Şu anda Samsun'da sektörde TOBB'a kayıtlı 21 firmada 734 kişi istihdam edilmektedir Ayrıca sektörde firmalar, cerrahi aletler başta olmak üzere ileri teknoloji gerektiren mamullerde imal edebilmektedir. Dolayısıyla MESAS'ın Bafra'da faaliyete geçmesi ile birlikte bölgeye olan talebin artması umulmaktadır. Başarılı bir kümelenme medikal sanayinin yan sanayisi olan plastik, mobilya, demir ve kimya gibi kuruluşlarının da bölgede kurulmasına öncülük edecektir. Bunun için firmaların iş birliği içerisinde ve birbirlerini tamamlar şekilde hareket etmelerinde fayda var. Nitekim sanayi dalında 60'a yakın işletmenin devlet desteğiyle kurulmuş Mediclust şirketinde tek çatı altında toplanması kümelenme de en önemli adımlardan biridir. Ancak şirket kurulsun da henüz faaliyete başlamamıştır.

Şekil 9: Bafra OSB'nin gelecekte öngörülen yerleşim planı

Kaynak: Bafra OSB Müdürlüğünden temin edilen verilerden yararlanılarak hazırlanmıştır.

BORSAB'da faaliyette olan firmalarla gelecekteki öngörülerini hakkında bilgi alınmıştır. Buna göre firmaların yarısı yeni yatırım projelerinin olduğunu belirtmişlerdir. Projelerin çoğunluğu makine artırımı yönündedir. Özellikle devletin % 50'lik hibe desteği de bu yatırımı teşvik etmiştir. Firmalara son 5 yıl içindeki büyüme oranlarını sorulduğunda ise yarısından fazlasının verdiği cevap 2 kat olmuştur. Bunun dışında 3 kat ve % 20 artış sağlanacağını belirten firmalarla birlikte mevcut durumun değişmeyeceğini söyleyenler de var. Dolayısıyla firmaların önemli çoğunluğunun ölçeğini büyütme düşüncesi OSB'nin yatırım için uygun bir yer olduğunun kanıtıdır.

Tablo 5: Bafra ve BORSAB SWOT Analizi

GÜÇLÜ YÖNLER	ZAYIF YÖNLER
<p>Bafra'nın</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Samsun il merkezine yakın olması ❖ Samsun limanlarına yakın olması ❖ Verimli tarım alanlarına sahip olması ❖ Tarımsal hammaddeye yakın olması ❖ Ilıman iklime sahip olması ❖ Çalışabilecek nüfusun fazla olması <p>BORSAB'ın</p> <ul style="list-style-type: none"> ❖ Ucuz işgücü temini. ❖ Ucuz arsası. ❖ Altyapı, yığılma ve teşvik avantajı. 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ AR-GE ve inovasyon faaliyetlerinin azlığı. ❖ Teknoloji merkezleri ve üniversite ile işbirliğinin az olması ❖ Eğitim seminerlerinin, kurslarının veya mesleki beceriler kazandıracak kurum ve kuruluşların yetersiz olması. ❖ Bafra'da Ondokuzmayıs Üniversitesi Meslek Yüksekokulunun OSB'deki kuruluşlara hitap etmemesi. ❖ Çoğaltıcı etki gösterecek, küçük ve yan sanayi işletmelerinin kurulmasını teşvik edecek büyük veya orta ölçekli lider kurumsal bir firmanın yokluğu. ❖ Girişimcilik ruhunun ve ortaklık kültürünün gelişmemesi. ❖ Kurumsallaşmanın az olması. ❖ Tanıtım ve markalaşmadaki yetersizlik. ❖ Ana bağlantı yollarına uzak kalması. ❖ BORSAB'da karayollarının kalitesinin düşüklüğü ve ağır taşıtlar nedeniyle çabuk hasar görmesi ❖ Güvenlik sıkıntısı
FIRSATLAR	TEHDİTLER
<ul style="list-style-type: none"> ❖ Samsun şehrine yakın olması dolayısıyla şehrin olanaklarından yararlanabilme imkânı (işgücü, servis ve yedek parça gibi...) ❖ Sosyal yaşam şartlarının geliştirilmesiyle Bafra daha yaşanır hale getirilebilir. ❖ Tarıma dayalı sanayinin gelişime açık bir potansiyele sahip olması. ❖ İlin çeltik üretiminde Türkiye'de ikinci olması. ❖ Bafra'nın pirinç sanayide Türkiye'nin önde gelen yerlerinden olması ve bu sanayi dalında kümelenme potansiyelinin olması ❖ Uygulanabilir sözleşmeli tarım yöntemiyle tarım ve sanayi kuruluşları ara- 	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Bafra şehrinde kentsel yaşam kalitesinin düşük olması. ❖ OSB'de tarımsal hammaddeye ihtiyaç duyan kuruluşların mümbit tarım alanlarına rağmen yeterli hammadde temin edememesi. ❖ İşçi ücretlerinin çok düşük olması ve sezonluk işçi alımının yüksek olması nedeniyle ilçede göç hareketlerinin devam etmesi. ❖ Rekabetin fazla, yaşam kalitesinin düşük olması nedeniyle, firmaların nitelikli işgücü bulmada zorlanması, ❖ Mevcut sanayi tesislerinin devlet desteklerinden yeterince yararlanamamaları ❖ Yakın çevredeki yörelerde yer alan OSB'lere göre teşvik olanaklarından daha az faydalanması.

-
- sında işbirliğinin artırılabilir olması
 - ❖ Samsun'da Lojistik Köy'ün kurulması.
 - ❖ BORSAB'a doğalgaz hattının getirilmesi
 - ❖ Medikal İhtisas OSB'nin burada kurulacak olması daha fazla yatırımcıyı ilçeye çekebilir.
-

SONUÇ VE ÖNERİLER

İmalatta buhar makinesinin kullanılmasıyla başlayan ve sürekli gelişen modern sanayi, dünyanın birçok yerinde yayılış göstermiştir. Bu gelişmeye bağlı olarak sanayi tesislerinin sayısı artmış ve kentlerde rastgele dağılım göstermeye başlamıştır. Sanayi tesislerinin bu plansız gelişimini engellemek için sanayi bölgesi fikri ortaya çıkmıştır. Buna bağlı olarak sanayi kuruluşlarının şehrin dışında ortak altyapı ve tesislerden faydalanacakları planlı bir mekânda toplanmaları sağlanmıştır.

Dünya'da 19.yüzyıl'ın sonlarına doğru kurulmaya başlayan sanayi bölgeleri Türkiye'de ilk defa 1961 yılında Birinci Kalkınma Dönemi ile birlikte pilot bölge olarak Bursa'da kurulmuştur. Günümüzde ise sayıları 340' a kadar çıkmıştır.

Bafra'da OSB'nin kurulmasında Samsun şehrinde yer alan Samsun Merkez ve Samsun Gıda İhtisas OSB'lerin günümüzde doluluk oranını yakalamasının yanında; Bafra'da ovanın münbit topraklarından elde edilen mahsulleri işleyerek katma değerini yükseltmek, sanayi tesislerini şehrin dışında planlı bir mekânda toplamak, Bafra'da kırdan kente olan göçlerin artmasıyla artan işsizliğe karşın istihdam olanaklarını arttırmak ve yöre halkının istekleri önemli rol oynamıştır.

BORSAB ve çevresindeki verimli toprakların avantajıyla gıda ürünleri imalatı öne çıkmıştır. Fakat farklı sanayi kolları da burada yer almıştır. Bu nedenle OSB karma bir özellik göstermiş ve ihtisaslaşma yoluna gidilmemiştir.

Sanayi kuruluşları Bafra'da nitelikli işgücüne ulaşmada güçlük çekmektedir. BORSAB'ın bulunduğu ilçede sosyal yaşam koşullarının nispeten yetersiz olması ve işçi ücretlerinin düşük olması firmaların nitelikli işçi bulmasını güçleştirmektedir. Bu nedenle sanayi kuruluşları ihtiyaç duyduğu nitelikli elemanı kendi yetiştirmektedir. Bu da önemli bir zaman kaybı demektir. Buna göre sanayide verimin artmasında, ticaretin gelişmesinde önemli yeri olan nitelikli işgücünün ilçelerde yetişmelerini sağlayacak yatırımların yapılması gerekmektedir. Nitekim OSB projelerinde yer alan meslek yüksekokullarının açılması sağlanmalıdır. Ayrıca Bafra şehrinde sosyal yaşam şartlarının iyileştirilmesi gerekmektedir. Böylece OSB yatırımcı ve vasıflı çalışan için daha cazip olur.

Gıda ürünleri imalatı sektörünün çoğunlukta olduğu OSB'de, firmalar için Bafra Ovası hammadde temininde önemli bir potansiyeldir. Nitekim pirinç fabrikaları hammadde teminin önemli bir kısmını Bafra Ovasında karışılmaktadır. Böylelikle çeltik üretimi ve fabrikası birbirine paralel olarak artış göstermiştir.

Bafra Ovası'nda yetiştirilen biber ve domates de OSB'de salça fabrikasında işlenen diğer mahsullerdendir. Ancak firmalar hammadde temininde ihtiyacını tam anlamıyla Bafra'dan karşılayamamaktadır. Bunda çiftçinin salçalık domates üretimini tercih etmemesi ve iklime bağlı olarak domateslerin hastalık kapma riskine karşı yüksek miktarda üretimden kaçınması, verimin düşük olması, toprakların miras yoluyla bölünmesi ve çiftçinin mahsulünü yaş olarak satmayı tercih etmesi önemli rol oynamıştır. Söz konusu faktörler imalatı olumsuz yönde etkilemiştir. Buna göre BORSAB'ın kuruluş amaçlarından biri ilçede yetiştirilen tarım ürünlerinin işlenip daha yüksek katma değerlerle pazarlanmasını sağlamak olsa da bu hedefin çeltik dışında tam olarak gerçekleştiği söylenemez.

Hammadde temininde yaşanan sorunun önüne geçebilmek için çiftçi ve sanayici arasında yapılacak her iki tarafı memnun edecek sözleşmeli tarım yöntemi uygulanmalıdır. Bu sözleşme, sanayi kuruluşlarının daha planlı yatırımlar yapmasını sağlayacaktır. Aynı zamanda sözleşme çiftçiyi de üretim ve verim artışında teşvik etmiş olacaktır. Dolayısıyla bu sözleşme çiftçiye de sanayiciye de olumlu katkı sağlayacaktır.

Tarım dayalı sanayinin gelişimi için yeterli düzeyde hammaddeye ulaşmak mühimdir. Bu nedenle çeltik, domates, biber vb. bitkilerin üretiminde birim alanda elde edilen verimin artışı teşvik edilmelidir. Ayrıca miras yoluyla bazı toprakların parçalanması göz önüne alındığında çiftçilerin birlik içerisinde hareket ederek üretim gerçekleştirmelerinde fayda var. Böylelikle daha az maliyetle verimi yüksek mahsul elde edilecektir.

Tarımda üretim ve verim artışının sağlanması hammaddenin varlığına bağlı olarak daha fazla yatırımcıyı Bafra'ya çekecektir. Özellikle küçük ölçekli firmalara liderlik edecek bunlarla işbirliği içerisinde çalışacak kurumsal büyük ölçekli firmalar için de BORSAB potansiyel bir yer olabilir. Böylelikle hem çiftçi hem de sanayici kazanmış olur ve her iki sektörde istihdam artarak ilçenin kalkınmasına katkı sağlanır.

Bafra'da OSB'nin gelişimindeki önemli güçlüklerden biri konum olarak iç kesimde kalmasıdır. Dolayısıyla bu husus kuzey - güney bağlantı yoluna uzak (5 km) kalmasına neden olmuştur. BORSAB'da Kızılırmak üzerinden yapılacak geçitle hem firmalar hem de tedarikçiler için il yollarına bağlanmak kolay ve hızlı olacaktır. Ulaşım şartlarının iyileştirilmesi OSB'ye daha fazla yatırımcı çekecektir.

OSB'ler kuruluşların bilgi ve teknoloji, ortak altyapı ve tesislerden yararlanmalarını, işbirliği içerisinde çalışmalarını, birbirleriyle bilgi paylaşımında bulunmalarını sağlayacak uygun bir ortam sağlamaktadır. Böylelikle kuruluşlar imalat maliyetini düşürerek, özgün mamul imal ederek veya kümelenerek küresel alanda rekabet güçlerini yükseltebilirler. Ancak mevcut durumda karma bir özellik gösteren BORSAB'da planlı bir mekânda belirli alanda uzmanlaşmayan ve zayıf bir ilişki içerisinde olan kuruluşlar faaliyet göstermektedir. Nitekim pirinç sanayi dalında faaliyet gösteren kuruluşlar sayıca fazla olsa da işbirliği ve ortaklık kültüründen yoksundurlar. Bu nedenle kümelenmeden uzaktırlar.

İki etaptan oluşan BORSAB'da birinci etap tam doluluğu (%50) yakalayamamıştır. ikinci etap ise henüz hizmete açılmadı. Ancak bu etaba Medikal İhtisas OSB kurulmasına karar verilmiş ve altyapı çalışmalarına başlanmıştır. Bafra OSB'de kısa zamanda faaliyete geçmesi öngörülen Medikal İhtisas OSB'nin açılması muhtemelen BORSAB'ın cazibesini arttıracaktır.

Çünkü Samsun'da MESAS kümelenme potansiyeli en yüksek olan sanayi dalıdır. Sanayi dalında 60'a yakın işletme devlet desteğiyle kurulmuş Mediclust şirketinde tek çatı altında toplanması kümelenmede önemli bir adım olmuştur. Bir diğer adım ise BORSAB'da bir araya gelecek olmalarıdır. Ayrıca mamullerini büyük oranda yurt dışına ihraç eden MESAS cerrahi el aletleri imalatında dünyada 3. sıradadır. Birkaç büyük ve orta ölçekli firmaların liderliğinde birçok mikro ve küçük ölçekli kuruluşa sahip olan MESAS çok fazla sayıda kişiye iş imkânı sunacaktır. Ayrıca başta medikal sektörünün yan sanayileri olmak üzere farklı firmaların sanayi bölgesini tercih etmesinde çekici faktör olacaktır. Bu da Bafra'nın kalkınmasına önemli katkı verecektir.

BORSAB'ın Organize Sanayi Bölgeleri'nin belirtilen tanımına, amaçlarına ve özelliklerine çok fazla uymadığı görülmektedir. Bunda yeterli doluluğun sağlanamamasının rolü büyüktür. OSB'de; sosyal, idari, eğitim ve teknik yönden birçok eksik bulunmaktadır. İşletmelerin; nitelikli işgücü temin edebilecekleri, ARGE ve inovasyon faaliyetlerinde bulunabilecekleri ve üniversitelerle işbirliği içerisinde çalışabilecekleri ortamları sağlamak için teknoloji bölgeleri başta olmak üzere söz konusu alanlardaki eksik tesislerin kurulması firmaların gelişiminde faydalı olacak ve birçok kurumsal firmayı OSB'ye çekecektir.

Yukarıda sözü edilen yatırımlar için BORSAB'daki firmaların da en iyi şekilde faydalanabilmesini sağlamak önemlidir. Nitekim firmaların bir kısmının girişimciliğe, kurumsallaşmaya ve markalaşmaya çok fazla önem vermediği gözlenmiştir. Bu kuruluşlar tanıtıma ihtiyaç duymazken var olan pazar paylarını yeterli görmekte ve risk almaktan kaçınmaktadırlar. Bu nedenle firmaların belirtilen eksik yönlerini çözüme kavuşturmak ve firmalara girişimcilik ruhunu kazandırmak için seminerler ve kurslar verilmelidir. Bunun yanında firmaların alıcı ve satıcıyla iyi iletişim kurabilen ithalat ve ihracatta becerili uzman kişilerle çalışmalarını teşvik edilmelidir.

Samsun'un kalkınması için yerel bölgelerin de gelişiminin sağlanması önemlidir. Bu nedenle yatırımcıların Bafra gibi Samsun'un çevre ilçelerine yönlendirilmesi teşvik edilmelidir. Böylelikle il merkezinde sanayinin Çarşamba Ovası'nı işgal etmesinin önüne de geçilmiş de olur.

Samsun il merkezinin Bafra'ya yakın olması ilçeler için güçlü bir yön olsa da bazı durumlarda dezavantaj oluşturabilmektedir. Buna göre; Bafra'da halkın bir kısmı elde edilen gelirlerin bir bölümünü daha fazla rekreasyon alanlarına sahip olan Samsun şehrinde tüketmektedir. Bu durum ilçelerde ticaretin gelişimini ve bölgeye olabilecek yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir. Bu dezavantajı tersine çevirmek için ilçelerde insanların iyi vakit geçirebilecekleri ve dinlenebilecekleri; alışveriş merkezleri, dinlenme alanları, sinema, tiyatro vb. rekreasyon alanlarının artırılması gerekmektedir. Böylelikle büyükşehir sınırları kapsamına giren ilçelerin potansiyelleri de göz önüne alınarak alternatif merkez alanlarına dönüştürülebilirler. Ayrıca OSB'ler gibi yatırımların artmasıyla birlikte önemli istihdam sağlanacak ve Samsun şehrinde yoğunlaşan nüfus il geneline yayılabilecektir. Nitekim söz konusu alanların artışı ilçenin yaşam kalitesini yükseltecek ve dolayısıyla nitelikli işgücü cazip bir yer olacaktır.

KAYNAKÇA

- Bafra Karma ve İhtisas Medikal Organize Sanayi Bölgesi (BORSAB). (2020). 31 Ekim 2014, <http://www.bafraosb.org/sayfa-alan-kullanim-tablosu-29>
- Bredo, W. (1962). The Industrial Estate Social, Technology for Economic Development. *Industrial Development Science, Technology, and Development: United States Papers Prepared for the United Nations Conference on the Application of Science and Technology for the Benefit of the Less Developed Areas* (p. 86-95). US Govt. Print. Off. Erişim: 1.04.2020, shorturl.at/cfIMU
- Cansız, M. (2010). *Türkiye'de organize sanayi bölgeleri ve uygulamaları*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, yayın no: 2808.
- Digiovanna, S. (1996). *Industrial districts and regional economic development: a regulation approach*. *Regional Studies*, 30 (4), 373-386. Canada, Toronto. DOI: 10.1080/00343409612331349718
- Doğanay, H., vd. (2011). *Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya* (4. Baskı). Ankara: Pagem Akademi.
- Eyüpoğlu, D. (2001). *2000'li yıllarda Organize Sanayi Bölgelerimiz*. Milli Prodüktive Merkezi.
- Hill, T., & Westbrook, R. (1997). SWOT Analysis: It's Time For A Product Recall. *Long Range Planning*, 30 (1), 46-52. ISSN S0024630196000957 Erişim: 1.04.2020, <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0024630196000957>.
- Karabağ S. ve Şahin S. (2011). *Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası* (Gözden geçirilmiş 3. baskı). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Köksal, A. (1972). *Bafra Ovası'nın Coğrafya Etüdü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları no. 220.
- Meera, B. M. (1987). *An Economic Evaluation of industrial estates in Kerala*. Unpublished Doctoral Thesis. The Cochun University of Science and Technology in Economics Under The Faculty Of Social Sciences. Cochin. Erişim: 15 Mayıs 2020, <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.870.2402&rep=rep1&type=pdf>
- Organize Sanayi Bölgesi Üst Kuruluşu (OSBÜK). (2014). Erişim: 31 Ekim 2014, www.osbuk.org.
- Organize Sanayi Bölgesi Üst Kuruluşu (OSBÜK). (2020). Erişim: 15 Mayıs 2020, www.osbuk.org.
- Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA). (2012). *Samsun Medikal Sanayi Sektörü'nün (MESAS) Mevcut Durum Analizi ve Medikal İhtisas Organize Bölgesi (OSB) Fizibilite Raporu*. İstanbul: Vezir Araştırma ve Danışmanlık. OKA Erişim: 10 Kasım 2014, <http://www.oka.org.tr>.
- Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı (OKA). (2019). *Teşvik Destekler Rehberi*. Samsun: Samsun Yatırım Destek Ofisi. Erişim: 20 Mayıs 2020, <https://www.oka.org.tr/assets/upload/dosyalar/tesvik-ve-destekler-rehberi.pdf>.
- Özçelebi, M. A. ve Yılmaz, C. (2020). Samsun'da Çeltik Üretimi ve Pirinç İmalat Sanayi, *Kesit*

- Akademi Dergisi*, 6 (24): 324-349. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.45864>
- Özdemir, M. (1990). *Türkiye’de Organize Sanayi Bölgeleri*. TOBB, Yayın No: 155; Arge 65 Ankara: M N Ofset.
- Piore, M. and C. Sabel (1984) *The second industrial divide*. Free Press, New York.
- Porter, M. E. (1998). *Clusters and the new economics of competition*. Harvard Business Review, 6 (76), 77-90.
- Scott, P. (2001). *Industrial estates and British industrial development, 1897-1939*. Business History, 43 (2), 73-98.
- Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2012). *Ekonomik Coğrafya küreselleşme ve kalkınma*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB), (2020). Sanayi Kapasite Raporu İstatistikleri, Ankara, Erişim: 1. Nisan 2020, <http://sanayi.tobb.org.tr/index.php>.
- United Nations Industrial Development Organization (UNIDO), (1966). Consultative Group On Industrial Estates and Industrial Areas. *Type Of Industrial Estate*. Geneva, Switzerland
- United Nations Industrial Development Organization (UNIDO), (2015). *Economies Zones In The Asian*. UNIDO Country Office in Viet Nam.
- Yılmaz, C. (2007). *Bafra Ovası’nın Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*. Samsun: Kızılırmak Ofset Matbaacılık.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 368-380

Geliş/Submitted/ Отправлено: 26.10.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 22.12.2020

Yayımlanma/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47995

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Öğr. Gör. Dr. Berrin DEMİR

Dumlupınar Üniversitesi, Rektörlük

Dış İlişkiler Koordinatörlüğü Birimi, Türkiye

berrin.kahraman@dpu.edu.tr

 ORCID 0000-0002-4746-2785

ZÜLFÜ LİVANELİ'NİN MUTLULUK ADLI ROMANI İLE FİLMİNİN GÖSTERGEBİLİM AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI¹

COMPARISON OF ZULFU LIVANELI'S HAPPINESS TO ITS FILM-ADAPTATION IN
TERMS OF SEMIOTICS

Öz: Günümüzde film yapımında kullanılmak üzere yazınsal yapıtları senaryo biçimine getirerek uyarlamalara sıkça rastlanmakta, bu durum hem dizi hem film hem de tiyatro eseri olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı sanat dallarında kullanılan yöntemler ve ifade biçimleri birbirine benzemediği için karşılık ve uygunluk bulmada sorunlar yaşanabilmektedir. Roman ya da öykü türünde kaleme alınan eserler, sinemaya uyarlanırken metinsel formu senaryo haline getirilerek yeniden yorumlanmaktadır. Çalışmanın amacı Zülfü Livaneli'nin *Mutluluk* isimli romanını, sinemaya uyarlanan versiyonu ile karşılaştırarak göstergebilim açısından incelemektir. Söylemsel, betisel, anlatsal ve izleksel olarak ele alınacak bu çalışmada elde edilen farklılıklar eserlerin alımlanma süreci, kullanılan dil, mekân ve karakterler olarak karşımıza çıkmaktadır. Temelde insanı, insana ait duygu ve düşünceleri, hayatı anlatan sanat dallarından edebiyat ve sinema bugüne değin birbirini tamamlayan sanat dallarıdır. İç içe giren yeni oluşumlar, yeni disiplinler doğurmaktadır. Böylece iki yönlü bir oluşum meydana gelmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mutluluk, göstergebilim, uyarlama

¹ **Cite as/Atıf:** Demir, B. (2020). Zülfü Livaneli'nin Mutluluk Adlı Romanı ile Filminin Göstergebilim Açısından Karşılaştırılması. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 368-380. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47995>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Abstract: Currently, adaptations are often found by bringing literary works to the form of a script for using in film production, which appears as both a series and a film and a theatrical work. Because the methods and forms of expression used in different branches of art are not similar to each other, there may be problems in finding reciprocity and conformity. The work, written in the genre of novel and story, is adapted for cinema, while its textual form is reinterpreted by turning it into a script. The aim of the study is to examine Zülfü Livaneli's novel *Happiness* in terms of semiotics by comparing it with its version adapted for cinema. The differences obtained in this study, which will be considered discursive, figurative, narrative and thematic, are encountered as the process of reception, language, space and characters. Basically, literature and cinema are the branches of art that complement each other and describe a person, feelings and thoughts belonging to a person and life. New formations that are intertwined give birth to new disciplines. Increased technological opportunities allow for the evaluation of artistically strong novels, so a two-way formation occurs.

Key Words: Happiness, semiotics, adaptation

GİRİŞ

Yaklaşık yüz yıllık bir geçmişe sahip olan sinema sanatı, içinde tüm diğer sanat dallarını barındırabilecek güce sahiptir. Sinemanın doğuşundan itibaren yönetmenler senaryo arayışına girmişler ve daha önce yazılmış metinler, onlar için dikkat çekici olmuştur. Günümüzde film yapımında kullanılmak üzere yazınsal yapıtları senaryo biçimine getirerek filme alma işine, bir diğer ifadeyle uyarlamalara, sıkça rastlanmakta, bu durum hem dizi hem film hem de tiyatro eseri olarak karşımıza çıkmaktadır. Akbulut'a göre ise uyarlama;

Bir sanat dalının ürününü başka bir sanat dalının ürünü olarak yeniden kurma, yaratma anlamına gelmektedir. Yani uyarlamaya kaynak oluşturan eseri bir başka sanat dalının kodları ve alt yapısıyla tekrar biçimlendirilmekte ve hatta tekrar bir yaratı sürecine girmektedir (Akbulut, 2003: 1).

Bir sanat dalındaki eserin bir başka sanat dalına dönüştürülmesi sırasında, uyarlanan eserde zaman zaman büyük değişiklikler meydana gelebilmektedir. Farklı sanat dallarında kullanılan yöntemler ve ifade biçimleri birbirine benzemediği için karşılık ve uygunluk bulmada sorunlar yaşanabilmektedir. Roman türünde kaleme alınan eser, sinemaya uyarlanırken metinsel formu senaryo haline getirilerek yeniden yorumlanmaktadır. Sinema ve edebiyat uyarlamaları arasındaki ilişkiyi Abacı, şu şekilde ifade etmektedir:

Bu ilişkide, hazır konu ve sinopsis bulmak avantajını bulan sinema kadar, filme çekilerek yaygınlaşma ve popülerleşme fırsatı bulan edebiyat da hevesli ve isteklidir. Edebiyatın belli bir "konu" içeren hemen hemen bütün türleri, başta roman ve hikâye, daha sonra oyunlar, anılar, masal ve destan gibi anonim edebiyat ürünleri, hatta bazen şiir gibi, "konu"suz şiir türleri, sinemanın yoğun ilgisini çekmektedir. Sinema popüler kültüre en açık türlerden biri olduğundan ilginin daha

çok tarihi, polisiye, macera türü romanlara yönelmesi doğaldır. Ancak görüldüğü gibi, "Proust, Woolf, Joyce, Kafka, Faulkner" gibi üslupçu modernist, "zor" yazarlara uzanmaktan da kaçınmamıştır sinema (Abacı, 2008: 13).

Eserin senaryolaştırılması sürecinde yazarın yanı sıra senarist ve yönetmenin işlevleri de göz ardı edilmemelidir. Edebiyat uyarlamalarında bu kişiler, edebiyat dili ile sinema dilini yakından tanımalı, güncel gelişmeleri dikkatle takip etmelidir. Özellikle yönetmen, kullanacağı yöntemlerle seyirci üzerinde bırakacağı etkiyi nasıl arttıracakını çok iyi bilmelidir. Ekrandaki her nesne her hareket her figür dikkatle ve özenle seçilmelidir. Kamera hareketleri, mekân, kostüm, sahne tasarımı da aynı öneme sahiptir. Uyarlama yapılırken filme kaynaklık eden eserin çok iyi bilinmesi, eserin özünde verilmek istenen iletiye hakim olunması gerekmektedir, böylece eserin en doğru şekilde yansıtılması mümkün olacaktır. Yazı dilinin sinema diline çevrilmesi hakkında Ağaoğlu şunları ifade etmektedir:

Sinema-edebiyat ilişkisinde sinemanın dili, burada da edebiyatın, diyelim ki romanın dili vardır; biri ötekine çevrilecektir, ama sıra işte bu "çeviri" işine geldi mi, ortak bir duyarlık ortak bir kaygının dili başkôşeye oturmalıdır. Bir romanı bölüm bölüm, sadakatle aktarmak iyi bir sinema-roman ilişkisi olmayabilir. Romandan birçok bölüm, birçok sahne yok edilerek de, özgün esere birincisinden daha sadık bir film yapılabilir. Bu, yazarın dünyasını yönetmenin çok iyi tanumasıyla olabilir ancak. Benim bir romanımı filme çekecek olan yönetmen, bütün kitaplarımı ve hayatta duruşumu bilmelidir. Bilmesi yetmez, bu yazarla kendini sıkı sıkıya kenetlenmiş bir dost olarak bulmalıdır (Ağaoğlu, 1996: 316-317).

Yazılı metinlerin sinemaya uyarlamasında yazar ve yönetmenin yakın bir dirsek temasında olması gerektiği görülmektedir. Aksi takdirde kurguda, karakterlerde ya da mekânda da kopuşlar görülebilmektedir.

Zülfü Livaneli'nin *Mutluluk* Adlı Romanı ile Filminin Göstergebilim Açısından Karşılaştırılması

Her ne kadar birbirinden farklı türler olsalar da bir eserin roman ve film formatlarının karşılaştırmalı olarak ele alınması edebiyatla uğraşan akademik çevrelerce zaman zaman tercih edilen bir durumdur. Bu çalışmanın amacı Zülfü Livaneli'nin 2002 yılında kaleme aldığı ve Abdullah Oğuz'un 2007 yılında çektiği *Mutluluk* adlı eserini medyanın değişmesinden dolayı ortaya çıkan farklılıkları gözler önüne sermek ve göstergebilim açısından (söylemsel, betisel, anlatsal ve izleksel) ele almaktır. Gösterge, "kendi dışında bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne, olgu, vb." (Rifat, 1998: 113) olarak karşımıza çıkarken, göstergebilim "temel ilgi alanının merkezine göstergeyi koyan, göstergeleri ve onların çalışma biçimlerini araştıran bilim dalı" (Fiske, 1996: 62) olarak literatüre geçmiştir.

Göstergebilim açısından ele alınacak bu eser, roman olarak kaleme alındığında okurla buluşmakta, filme dönüştürüldüğünde ise seyirciyle bir araya gelmektedir. Dolayısıyla kurgu-

nun aktarılmasındaki araçsal değişiklik, farklılıkları da beraberinde getirmektedir. Sakallı'ya göre bu değişim esnasında dönüşen yapı, "kendi özgün biçiminden/içeriğinden uzaklaşır; dönüştüğü aracın özgünlüklerini alır; [içinde yeniden] doğduğu teknolojinin araçları çerçevesinde biçimlenir" (Sakallı, 2012, s. 231). Yani ortaya çıkan eser, artık 'roman' türündeki özellikleri taşımakla yükümlü değildir, çünkü yeni şekil aldığı formun gerekliliklerini yerine getirmek durumundadır. Dolayısıyla araçsal değişiklikten dolayı ortaya yeni bir form çıkmaktadır. Sakallı ve Akemoğlu'nun bu durumu çalışmalarında 'medyalararasılık' kavramı ile ilişkilendirerek verdikleri görülmektedir:

Herhangi bir medya sisteminde oluşturulan bir metnin başka bir medya sistemine aktarımı, medya değişimi olarak adlandırılır. Burada, belli bir medyaya özgü biçime sahip olan bir "ön metnin/kaynak metnin" başka bir medyada, eş deyişle belirli bir gösterge sisteminde oluşturulan metnin başka bir gösterge sisteminin ifade araçları ile yeniden üretimi söz konusudur (Sakallı ve Akemoğlu, 2016: 70).

Basıldığı andan itibaren edebiyat çevrelerince ses getiren ve pek çok ödüle layık görülen, Ömer Zülfü Livaneli tarafından yazılan eser, söylemsel açıdan incelenecek olunursa 2002 yılının Kasım ayında Remzi Kitabevi tarafından Türkiye'de Türkçe olarak roman türünde basılmıştır. 343 sayfadan oluşan eserin editörü Necla Feroğlu'dur. Kapak fotoğrafı Gül Ezen'e ve kapak düzeni de Ömer Erduran'a aittir. Bu kitabın her basımı 2000 adet olarak yapılmış ve 40. Basıma da ulaşmıştır. Film versiyonu ise 2007 yılında Livaneli'nin *Mutluluk* adlı eserinden esinlenilerek yapımcı ve yönetmen Abdullah Oğuz tarafından uyarlanarak seyirciyle buluşmuştur. Bu film, drama olarak ANS Yapım firması tarafından, tıpkı romanda olduğu gibi, Türkiye'de Türkçe olarak beyaz perdede yerini almıştır. Filmin müzikleri Zülfü Livaneli tarafından yapılmıştır. Görüntü yönetmeni de Mirsat Herovic'tir.

Mutluluk romanı betisel açıdan incelenmek istendiğinde, roman karakterlerine, mekana ve zamana değinmek yerinde olacaktır. Romanın baş karakterleri Tarikat şeyhi amcası tarafından tecavüze uğramış, ilkokul 2. sınıfa kadar okula gidebilen, baskı altında yaşamış, kafası hırfelerle doldurulmuş 17 yaşındaki Meryem; askerliğini Güney Doğu Anadolu'da komando olarak yapmış, onlarca kez çatışmaya girip vatani koruduğu için kahraman olarak görülmesi gerektiğini düşünen, Meryem'in amcasının oğlu Cemal ve hem düşünsel hem de bilişsel olarak bu iki karakterin çok uzağında olan, Harvard Üniversitesi'nden mezun bir profesör, İrfan Kuradal'dır.

Ana karakterlerin dışında romanda adı geçen diğer kişiler Meryem'in babası Tahsin Ağa, üvey annesi Döne, amcası Ali Rıza Ağa, köyün ebesi ama Meryem tarafından "bibi" diye çağrılan Gülizar, Cemal'in askerlik arkadaşı Selahattin, Selahattin'in eşi ve çocukları, Cemal'in köyde sevdiği kız Emine, evinde kira karşılığı kaldıkları büyükelçi, İstanbul'a giderken trende karşılaştıkları Seher, Ekrem ve onların aileleridir. Bu gerçek karakterlerin dışında memleketlerinden uzak yerlerde vatani görevlerini yapmak için giden askerlerin kadınlara olan özlemlerini gideren ve rüyalarını süsleyen *Saf Gelin* isimli hayali bir karakter bulunmaktadır.

Romanda anlatıcı, üçüncü tekil kişidir. Anlatım nesnedir. Okur, eserde geçen bütün olaylara ayrıntılarıyla tanıklık etmektedir. Karakterlerin zihinlerinden geçenleri bile okura yan-

sıtlmaktadır. Tzvetan Todorov, *Poetikaya Giriş* adlı yapıtında anlatıcının önemini şöyle belirtmektedir:

Değer yargılarının türetildiği ilkeler anlatıcıda kişileşir; anlatıcı karakterlerin düşüncelerini gizler ya da açığa vurur, böylece kendi “psikoloji” algısını bizimle paylaşır; anlatıcı dolaysız söylem ile aktarılmış söylem, zamansal sıra ve zamansal altüst oluşlar arasında tercih yapar. Anlatıcı olmadan anlatı yoktur (Todorov, 2001: 75).

Mutluluk filminde de ana karakterler romandakilerle aynıdır. Ancak filmde zaman ve yer kısıtlamasından olsa gerek karakterlerin sayısında bir azalma görülmektedir. Filmde Cemal'in sevdiği kız Emine'nin adı hiç geçmemektedir. Cemal'in asker arkadaşı Selahattin romanda evlidir, ama filmde bekârdır. Romanda İstanbul'a giderken tren yolculuğunda karşılaşılan karakterler, filmde hiç bulunmamaktadır. Günler süren yolculukta kara trende sanki Cemal ve Meryem yalnızmış gibi gösterilmektedir. Son olarak hayali kahraman *Saf Gelin* filmde hiç gözükmemektedir. Sadece bir kez teknede Cemal rüyasında kendisini cezbetmeye çalışan bir kadın görmektedir, o da Meryem'dir.

Mekân ve zaman açısından ele alınacak olunursa her iki sanat dalında da çoğunlukla benzerlikler göze çarpmaktadır. Olayların çıkış noktası Van Gölü'nün Suluca köyüdür. Daha sonra Meryem ve Cemal İstanbul'a, oradan da Ege kıyılarına Çeşme'ye gitmektedirler, ancak daha özele indirgenirse her iki çalışmada da karakterlerin roman ya da film sürecinde gelişimlerini tamamlamak için buldukları yerler de bulunmaktadır. Romanda Meryem'in tecavüz sonrasında atıldığı izbe, profesörün yaşamının geri kalanını orada geçirmek istediği teknesi, Cemal ve Meryem'in bindiği tren, gittikleri balık çiftliği ve büyükelçinin evi, Cemal'in abisi Selahattin'in evi bu duruma örnek olarak verilebilir. Filmde ise mekân kavramı romanda olduğu kadar çeşitli değildir. Ana mekânlar aynıdır, ancak filmde ne büyükelçinin ne de Selahattin'in evi vardır.

Zaman kavramı açısından her iki eserde de tam bir tarih verilmemiştir. İçinde bulunduğumuz zaman dilimi yani 21. yüzyıl dense çok da yanlış sayılmaz, kesin olarak söylenecek bir şey varsa o da her iki çalışmanın da ne tarihi film ne de tarihi roman olduğudur. Filmde kullanılan geriye dönüş metodu, zaman kavramında dalgalanmalara sebep olarak olayların ya da karakterlerin geçmişleri hakkında bilgiler sunulmasını sağlamaktadır. Romanda ise geriye dönüşlerin yerine rüyalar geçmektedir. Romandaki zaman kavramının kullanılmasına ilişkin Kıran'lar şu şekilde bir ifade kullanmaktadır:

Gerçeklikten hareket edilen anlatıda, yazar olayları, belli bir zamana, saate, mevsime, döneme oturtmaya özen gösterir ve bu dönemin çeşitli özelliklerini verir. Bunun için de kimi zaman, ansiklopedik göndergeler kullanılmadığında, kişilerin giyimlerine, kullandıkları dile, günün koşullarına ilişkin zamansal bilgiler verilir. Zamansallaştırma, geleneksel anlatılarda olduğu gibi, her zaman öncelik sonralık mantıksal ilişkisi üzerine kurulmayabilir (Kıran ve Kıran, 2000: 36).

Mutluluk romanı anlatsal açıdan ele alınacak olunursa; Van Gölü kıyılarında Suluca köyünde yaşayan 17 yaşında genç bir kız olan Meryem'in amcası tarafından tecavüze uğraması

üzerine namus temizleme adı altında amcası tarafından öldürülmesine karar verilir. Bir izbeye atılarak yanına da kendisini asması için bir ip bırakılır. Ancak kendisi bunu yapamayınca bu görev, Gabar dağlarında askerliğini komando olarak yapan ve görevini bitirip memleketine dönen Cemal'e verilir. Kızı öldürmesi için İstanbul'a götürmesinin söylenmesi üzerine, her ne kadar oraya gitseler de, Cemal kızı öldürmeyi başaramaz. Onu öldürmeden de köye dönemeceği için İstanbul'da balıkçılık yapan asker arkadaşının, Selahattin, yanına sığınır. Arkadaşı ona elini uzatır, çeşme kıyılarında bir kulübe ayarlar ve geçimlerini sağlamaları için balıkçılığı öğretir. İşte orada Meryem, Cemalin ve İrfan'ın kaderleri kesişir.

İrfan Kurudal, İzmirli fakir bir ailenin oğlu ve Harvard Üniversitesi'nde bursla okumuş bir profesördür. İstanbul'da yaşamakta ve Aysel adında zengin bir kadınla evlidir. Ama o gösterişli, zengin hayatın içinde mutlu değildir. Kendini aşmak ve cesaretini kazanmak ister. Farklı arayışlara girer. Ve bir gün karısına bir e posta attıktan sonra evi terk eder, bir yelkenli kiralar ve Ege'nin sularına atılır. İşte bu üçlünün kaderi o küçük kulübede birleşir. İrfan bey Meryem'i çok sever ama Cemal her zamanki gibi çok soğuktur ve Meryem'den de profesörden de nefret eder. Profesör, Meryem ve Cemal'i yanına yardımcı olarak alır.

Ege kıyılarında yaşayan bir büyükelçinin evini kiralarlar. Ve olaylar bu evde patlak verir. Orada gözleme yapan bir kadının oğlu olan Mehmet Ali, Meryem'den çok hoşlanır. Meryem'in öz amcası tarafından tecavüze uğradığını öğrenen Profesör, Cemal ile kavga ederken bunu Cemal'e söyler ve Cemal çok şaşırır. Çünkü tecavüz edip, kızı öldürtmek isteyen babasıdır. Cemal ne yaparsa yapsın Meryem ondan uzaklaşmak kendine yeni bir hayat kurmak için gözlemecinin oğlu Mehmet Ali'ye varır. Cemal bu küçük kıza karşı içinde büyük bir pişmanlık ve suçluluk duyar. Prof. İrfan da macerasını yarıda bırakır ve eve geri dönmeye karar verir. Gitmeden önce Meryem'e yüklü bir miktar para bırakır. Meryem bu paranın bir kısmını Cemal'e vererek hayatından çıkıp gitmesini ister. Ve böylece, Meryem için de yepyeni bir hayat başlar.

Mutluluk filminde ise kurgu açısından romandaki ana dokuya sadık kalınmasına rağmen farklı durumlar da söz konusudur. En göze çarpan farklılık, her iki eserin bitiş bölümlerindeki değişikliklerdir. Romanda Meryem, gözlemecinin oğluya evlenmeye, Cemal nişanlısı Emine'ye kavuşmak için köye ve İrfan da tekrar kendi evine dönmeye karar verir. Filmde ise romandan farklı olarak aşk konusu işlendiği için son bölüm daha etkileyicidir. Meryem, teknede yalnızken amcası ve adamları onu kaçıtır. Bu durumu gören Cemal hemen arkalarından gider ve adamların önlerini kesmeye çalışır. Meryem kaçarken deniz kenarında Cemal ile karşılaşır ve o anda korkuyla her şeyi, tecavüz sahnesini tekrar hatırlar. Cemal'in kollarında "yapma amca, ne olur yapma" diye ağlamaya başlar.

Meryem'e tecavüz edenin kendi babası olduğunu öğrenen Cemal, babasını vurmaya köye döner, neden geri geldiği sorulduğunda ise "Dünyayı bir ırz düşmanından kurtarmaya geldim." diye cevap verir, her ne kadar babası inkâr etse de Cemal ona inanmaz, ama babasını da vuramaz. Evi terk ettikten sonra bir silah sesi duyulur. Ali Rıza Ağa'yı vuran kendi kardeşi, yani Meryem'in babasıdır. Abisinin gölgesinden bir türlü kurtulmayı beceremeyen Tahsin Ağa, olaylar karşısındaki suskun tavrını bu şekilde bozmuş olur.

Romanda başta Meryem, Cemal ve amcası hakkındaki bilgiler romanın ilk sayfalarında

tanıtma amacıyla monolog şeklinde verilmiştir. Filmde ise karakterleri geçmişleri özellikle İrfan ile geçen diyaloglarda ortaya çıkmaktadır. Örnek verilecek olunursa, Meryem'in ilkokul 2. sınıfa kadar okula gittiği ve okuma yazmayı çok az bildiği romanda ilk sayfalarda verilirken filmde, sonlara doğru İrfan ile yapılan bir tekne sohbetinde ortaya çıkmaktadır. Filmde Cemal'in Şırnak sınırlarında bulunan Gabar dağlarından hiç söz edilmezken, romanda bu ve onun askerlikte yaşadığı tüm zorluklar okura aktarılmıştır.

Filmdeki olay örgüsü dâhilindeki diğer farklılıklardan bir tanesi de büyükelçi karakterinin senaryoda yer almamasıdır. Oysa romandaki bu karakter ve onun evi Meryem, Cemal ve İrfan için bir dönüm noktası niteliğindedir. Olaylar bu evde çözümlenir. Meryem gözlemcinin oğlu ile orada tanışır ve zamanla ona alışmaya başlar. Diğer bir farklılık ise romanda hiç yer almayan Meryem ve Cemal arasındaki aşktır. Ömründe hiç balık yemeyen kızın boğazına kılıç kaçması sebebiyle Cemal'in duyduğu endişe, sağanak yağmurda çamaşırları toplayan Meryem'i ıslanmasın diye bir yağmurlukla korumaya çalışan Cemal'in savunmacı tavrı, Cemal odun keserken Meryem'in onu uzaktan hayran hayran seyretmesi bu durumu örnekler niteliktedir.

Romanın filme uyarlanmasında incelenmesi gereken izleksel değerlendirme oldukça önemlidir. Livaneli'nin kaleminden dökülen satırlar pek çok mesaj, yan anlam, metafor ve referans içermektedir. Her ne kadar kurgunun da yadsınmaz bir yeri olsa da, bir edebiyat eserini var eden sahip olduğu iletilerdir. Yazar, normal koşullarda bir araya gelmesi mümkün olmayan insanların, bir kargaşa ya da işlerin yolunda gitmemesi sonucunda rastlantıyla bir araya gelmelerini sağlamıştır. Onun kullandığı bu yöntem, birbirinden çok farklı kişiliklere sahip bu üç insanın kendi kimliklerini ararken yaşadıkları olaylar, Türkiye'de yaşanan siyasal, toplumsal ve ekonomik çalkantılara tutulan bir ayna gibidir. Romanda açlık grevlerinden yoksulluğa, töre cinayetlerinden kadın bedeninin sömürülmesine, *öteki* sorunundan askerlikte yaşanan ve derin izler bırakan psikolojik sorunlara kadar pek çok farklı konu işlenmiştir.

Mutluluk filminde ise yukarıda bahsedilen mesajların bir kısmı yer almaktadır. Karakterlerdeki azalma, değinilmesi gereken konuları engellemiştir. Eserin esas dokusunu oluşturan töre cinayetleri, kimlik arayışları, toplumdaki kadın erkek rolleri özenle işlenmeye çalışılmıştır. Cemal'in dağda yaşadığı hiçbir olaya yer verilmemesi ki kitapta işlenen bu konu okurda "terör sorununun olduğu bölgelere giden askerlerin istemedikleri şeyleri yapmak zorunda kaldıkları, yeri geldiğinde her iki tarafın da verdiği kayıplardan dolayı üzüntü duyduğunu görünce yüreklerinin nasırlaştığı ve ciddi travmalara sebep olduğu" izlenimini bırakmaktadır. Filmin yönetmeni Abdullah Oğuz ile yapılan bir röportajda, uyarlamalarda nasıl bir yol izlendiğini ve filmde neden bu askerlik sorununun üzerine gidemediğini şu şekilde anlatılmaktadır:

Zaten genelde bakarsanız kitaplardan uyarlanmış başarılı filmlerse "şu kitaptan esinlenilmiştir" denilir. Tabii ki senaryocu da kendi yorumunu getirir her zaman. Kitabı yazan "Ben kitapta yapacağımı yaptım, söyleyeceğimi söyledim, kitap benim, film senin" der, serbest bırakır sinemacıyı. O yüzden kitaptan ayrı kalmakta yarar var bence. Çünkü orada 350 sayfadaki her şeyi aktarmak çok zor, belli bir hikâyeye yoğunlaşmak zorundasınız. Mesela, şunu söylemem lazım, son

haftaya bıraktım ama çekemedim. Kitapta da çok iyiydi Cemal'in dağdaki sahneleri. Vietnam sendromu, teröristlerle çatışmaları gibi güzel sahneler vardı. Onu ben filmde çekecektim Cemal'i daha iyi anlayalım diye. Genel Kurmay'la sorun yaşadık. İnsan yardımında bulunmadılar. Bize, mühimmatı verelim ama insan veremeyiz dediler. Dağdaki bilmem ne çatışması figüranlarla çekilecek bir şey değildi. Ben de onlar olmadan olmaz dedim. Daha sonra da filmi toparlayıp yan yana koyunca gördüm. Cemal'in o komando gelgitleri yeterince yansıtılmış zaten. O sahneler olmazsa film, çok da zarar gelmez diye düşündüm, çekmedim. Ama kitapta vardı, başta da çekmeyi çok istemiştim zaten
(<http://www.bizimanadolu.com/pages/2007/ey107/page17.pdf> (Erişim tarihi: 08.02.2010)).

Abacı'ya göre romandan sinemaya uyarlama yapılırken üç yöntem bulunmaktadır: *Aktarma, Yorumlama ve Benzerlik/Koşutluk Kurma*. Aktarma yönteminde romanın doğrudan doğruya aktarılması söz konusudur. Bu yöntemde olaylar dizisi, devinim, kişilikler ve ileti aynen korunmaktadır. Yorumlama yönteminde ise, adı üstünde roman tamamen yorumlanarak sinemaya uyarlanmaktadır. Yani edebi metni birebir uyarlama yerine yazar ve yönetmenin ekleyecekleri bazı noktalar olmakta, eser yeniden kurgulandığı için de değişiklikler artmaktadır. *Benzerlik/Koşutluk Kurma* yönteminde ise, öykü ve öykünün konusu temel alınmaktadır ancak birebir kitaptan uyarlama yapılmamaktadır. Mekan ve zaman diliminde, karakterlerde ve olay örgüsünde değişiklikler mümkündür. Bu üç uyarlama yönteminde de romanın ana dokusu korunmaktadır (bkz.Abacı, 2008: 39).

Yukarıdaki açıklamaya göre *Mutluluk* romanının sinemaya uyarlanmasında *Benzerlik/Koşutluk Kurma* isimli üçüncü yöntemin kullanıldığı çıkarımı yapılabilmektedir. Ana konu olan töre cinayetine filmde sadık kalınmakla birlikte karakter sayısındaki azalma, bazı olayların hiç anlatılmaması, mekânlardaki değişimler yönetmenin ve senaristin yorumuyla yeniden şekillenmektedir.

Romanda değinilen Meryem'in trende tanıştığı Seher'in kardeşi Ali Rıza, hapiste açlık grevine katılmıştır. Laik, demokratik ve dış güçlerin manipülasyonundan kurtulmuş bir devlet istedikleri için hapse atılmış onca insanın bakış açıları ve onları ziyarete gelen yakınlarının gerçek dünyada olup bitenleri anlatarak bu ölüm orucundan vazgeçmelerini istemeleri, satır aralarında bilinçaltı mesajlar barındırmaktadır. Eserde Ali Rıza ve Seher arasında geçen şu diyaloglar verilen davranışların sebeplerini ve iletileri etkili bir biçimde gözler önüne sermektedir:

Biz bedenlerimizi ortaya koyarak bütün halk adına demokrasi mücadelesi veriyoruz. Biz içerde teker teker öldükçe halk uyanacak ve hükümet üzerinde bir baskı uygulayacak. Bu siyasi bir mücadele biçimi. Kendi bedenlerimizi yok ederek mücadele ediyoruz. Ödediğimiz bedel halkın ödediklerinin yanında çok küçük.

Kusura bakma bunu söylediğim için ama sanki halkın sizi aldırıldığı mı var! Onlar sizinle mi uğraşiyor sanıyorsun? Şu duvarların dışında

herkes göbek atmaya, gülüp oynamaya takmış televizyonların eğlence programlarında hangi mankenin hangi futbolcuyla bara gittiğinden, kimin kiminle beraber olduğundan başka hiçbir şeyle ilgilendikleri yok [...] Senin halkım dediğin şey artık tek tek insanlardan değil, bir sürüden, köleştirilmiş bir sürüden oluşuyor. Kimsede kişilik, onur, namus bırakmadılar (Livaneli, 2007: 161).

Nasıl ki okurun belli bir donanıma sahip olması eserin algılanması açısından avantajlı bir durumsa, aynı şey film seyircisi için de geçerlidir. Adanır, bu durumu aşağıdaki cümlelerle ifade etmektedir:

Sanatçının ürettiğini aktarabilmesi için seyircisi ya da dinleyicisinin de aynı kültürel verilere sahip olması bir zorunluluktur. Özellikle sinemaya değindiğimize göre sinema sanatçısı ya da yönetmen hangi konu ya da hangi konular, hangi teme ve içerikleri anlatma gereksinimini neden duymaktadır? Duygu ve düşüncelerin dışavurumu evrensel boyutlarda bir gereksinimdir. Özellikle bastırılmış duyguların insanlar tarafından dolaylı ya da sanatsal bir şekilde, estetik kurallara uydurularak dışa vurulmuş ve hala vuruluyor olması bunun en önemli kanıtıdır (Adanır, 1994: 52).

Her iki sanat dalında da işlenen ortak temalardan en belirginini töre cinayetleri, en az romandaki kadar filmde de etkili bir şekilde verilmektedir. Tabii ki sinemanın lütuflarından yararlanma avantajı da olan yönetmen, tecavüz sahnesini daha ilk bölümde vermekte, Meryem'in kıyafetlerine, yerde yatış durumuna ve akan kana ilk önce kuş bakışı açısıyla daha sonra da iyice yakınlaşarak seyirciyi filme bağlamayı daha ilk dakikalardan başarmaktadır. Eteği sıyrılmış, yün çorapları ayağından çıkmış, başındaki örtüsü bir yanda yeşil hırkası diğer yanda olan Meryem'in görüntüsü, ıssız kıynın sessizliğini bir çığlık gibi bozan dalgaların sesi ile bütünleşince sayfalar dolusu anlatım, bir görüntüye karşılınır duruma gelmektedir.

Romanda da filmdeki gibi bu tecavüz sahnesi kitabın ilk paragrafında geçen Anka kuşu imgesiyle edebi bir şekilde verilmeye çalışılmaktadır. Mitolojide yanıp kendi küllerinden yeniden var olan bu kuş, bir yandan ölümsüzlüğü diğer yandan da yanma eyleminden dolayı cehenneme inişi simgelemektedir. Batıslam'ın makalesinde bahsettiği üzere *Anka kelimesi İbranice anak kelimesinden türemiştir. Anak, isim olarak gerdanlık, uzun boyunlu dev anlamlarına, fiil olarak ise gerdanlık takmak, boğmak, boğazı sıkmak anlamlarına gelir. Anka; uzun boyunlu ismi olup cismi olmayan büyük bir kuştur* (Batıslam, 2002: 195).

Tanımdan da anlaşıldığı gibi, Anka kuşunun hem olumlu hem de olumsuz anlamı bulunmaktadır. Meryem'in tecavüze uğraması, her ne kadar kendi suçu olmasa da, kalbinin derinliklerinde bu ızdırabı hissetmekte, hayattayken cehennem azabı çekmektedir. Eserde Meryem, Anka kuşunu rüyasında şu şekilde görmektedir:

Sonra kuşun kanlı gagasının, bacaklarının arasına, günah yerine, o olmaz olası, belalı, pis, çirkin yerine daldığını gördü ve o anda, "Düş görüyorum, bütün bunlar düşümde oluyor" diye düşündü; "Hepsi hayal!" ama bu düşünce onu rahatlatmaya yetmedi. Var gücüyle ku-

şun kara başını itmeye, bacaklarının arasından uzaklaştırmaya çalışıyordu; ne var ki kuş çok kuvvetliydi; kendisinin küçük ellerini hissetmiyordu bile. İçini oymaya, oradan parçalar koparamaya devam ediyordu. Sonra kuşun başı bir insan başı oldu; kara kıllarla kaplı bir insan başı. Meryem kara sakallı amcasını tanıdı (Livaneli, 2007: 9).

Olumlu açıdan bakılacak olunursa da Meryem, roman boyunca hep ölüme direnmiş, hayata sınıksız sarılmaya çalışmış ve her şeye rağmen acımasız hayatın kendisini alt etmesine izin vermemiştir, yeniden umutlarına ve hayallerine kavuşmayı başarabilmiştir. Deyim yerindeyse Anka kuşu misali, küllerinden yeniden doğmuştur. Meryem ile Cemal'in eserin sonundaki ayrılış sahnelerinde kurulan tek bir vurucu cümle Meryem'de olan değişikliği apaçık ortaya koymaktadır. *Tenine sinmiş portakal çiçeklerinin kokusunu gittiği yere taşıyarak, kumlu yolda, kıyıyı yalayan dalgaların yanında yürümeye başladı. "Tek başına, korkusuz ve özgür! (a.g.e.: 343)."*

Roman ve film arasındaki en bariz farklardan bir tanesi de rüyalarıdır. Romanda özellikle İrfan'ın evden ayrılıp kendi hayatını sıfırdan kurmak istemesinin asıl sebebi, gördüğü rüyalarıdır. Kurudal, düşünde 3 adam görür, biri hasta biri ziyaretçi diğeri ise sonradan ortaya çıkan biridir, ancak her üçü de de İrfan Kurudal'dır. Bu olayı her gece rüyasında görür ve içini ölüm korkusu kaplar, ilaç kullansa da içinde bulunduğu psikolojiden kurtulamaz ve gitmeye karar verir. Gitme kararını eşine mektup yazarak değil de elektronik posta atarak bildirmesi, edebi bir kullanım olmamıştır. Profesörün akademik kişiliğine uygun düşün diye böyle seçim yapılmış olabilir, ancak kişi kendini mektup yazarken diğerine göre daha samimi ifade eder, internet aracılığıyla atılan mesaj, sanal ortamda gerçekleştiğinden samimiyetsiz bir görüntü oluşturmaktadır. Ama filmde eşine bir mektup bırakarak veda eden karakter, seyirciye içten bir anlatım sunmuştur.

Filmde ise profesör, bir kez sıçrayarak uyanır ve gitmeye karar verir. Oysa sinemada böyle bir hayalin kullanılması çok yerinde bir uygulama olabilirdi, çünkü geriye dönüş ve ileriye gidişlere filmlerde sıkça rastlanmaktadır. Karakterin içinde bulunduğu sıkıntılı durumu rüyalarla çok net bir şekilde seyirciye aktarılabilirdi. Romandaki rüya şu şekilde kelimelere dökülmektedir:

[...] Ama bu işteki gariplik yataktaki hastanın kendisi olmasıydı. İrfan Kurudal kendisini ziyarete gitmiş oluyordu böylece. Karşısında kendisi oturuyordu ama o rüyayı gören, hasta İrfan değil, ziyarete giden İrfan'dı. [...] Sonra dehşet verici bir şey olmaya, yatakta oturan hastanın yanından başka bir şey belirmeye başladı. Birtakım şekiller oluştu ve ortaya bir "iey1 çıktı. (...) Karşısına bir İrfan Kurudal daha çıktı. Bir süre sonra yataktaki iki hasta İrfan, çok ağır hareketlerle senkronize biçimde başlarını sağa çevirdiler. Şimdi ikisini de profilden görüyordu. Sonra onu çok korkutan bir şey oldu: Profilden gördüğü iki yüz dökülmeye başladı. Önce yanakları döküldü, sonra ağızları, çeneleri, alınları. En son kaybolan yerleri gözleriydi (a.g.e.: 24).

Hem filmde hem de romanda kullanılan deniz imgesi oldukça yerinde bir seçimdir. Denizin ve rüzgârın verdiği özgürlük hissi, profesör aracılığıyla hem okuyucuya hem de seyirciye

ciye iletilmektedir. Sorunlarından kurtulmak için başka bir ülkeye gitme yerine kendi ülkesinin denizlerinde hayat bulmaya çalışmaktadır. Dünya edebiyatında yazarlar tarafından sıkça kullanılan bu imge, diğer özgürlüğü simgeleyen kavramlardan, kuş, uçurtma, gökyüzü vb. daha güçlüdür.

Özellikle filmde İrfan'ın tamamen soyunup kendini aniden Ege'nin engin sularına bırakması, özgürlük kavramının anlatılması açısından önem arz etmektedir. Karakterin bu davranışı, kendi hayatında yaptığı değişikliği simgeler niteliktedir. Bütün sıkıntı, endişe ve problemlerinden sıyrılıp ani bir kararla yaşamını tam ters yöne çeviren İrfan'ın, denizde yüzerken suratındaki o huzurlu ve mutlu ifade ile attığı kahkahalar, hayatındaki tüm olumsuzlardan arındığına işaret etmektedir.

Eserde ise İrfan, hem teknesi hem de denizle özgürlük kavramını bütünleştirmeye çalışmaktadır. Artık ne karaya ne de kurallara bağlıdır. Bütün kurallardan ve görevlerden istifa etmiştir. *O tekne, Profesör'ü kurtuluşa ulaştıracak olan bir sandaldı sanki. Zeus'un üflediği Cyclad rüzgarıyla yelkenlerini doldurarak, taşıdığı yolcunun ruhunu kurtarmayı amaçlayan bir masal teknesi (a.g.e.: 118).* Denizi ise tüm farklılıkların ortadan kalktığı, herkesin eşit olduğu, tüm tabuların yıkıldığı bir yer olarak görmektedir ve bu durum eserde şu şekilde ifade edilmektedir:

Belki kendisi de mitos aramak için gelmişti buralara. O da Campell gibi dünyaya çok uzaktan, mesela Ay'dan bakmak ve orada ulus ayrımlarının ortadan kalktığını görmek için denize açılmıştı: Ay değil ama deniz! Eski mitler gibi belki de yeni mitleri de bize getirecek olan deniz! (a.g.e.: 179).

Kadın imgesi her ne kadar filmde de işlense de romanda daha bariz bir şekilde fark edilmektedir. Özellikle doğuda kadının ikinci cinsiyet muamelesi görmesi, erkeklerin yanında kendilerini ifade edememeleri, toplumsal cinsiyetlerinin dışına çıkamamaları örneklenmiştir. Ergenliğe giren bir kızın erkeklerle aynı ortamda bulunması hiç hoş karşılanmamakta ve sadece bu sebepten okuldan bile alınabilmektedirler. Eserden kadının toplumdaki yeri hakkında alıntı yapmak gerekirse şu cümleler yerinde olacaktır:

Kendileri erkeklerin yanında konuşamaz, yemek yiyemez, tuvalete gittiğini belli edemez, hatta gebeliklerini bile saklardı. Bir kız bir eve gelin gidip de hamile kaldı mı, bu ayıbı aylarca herkesten gizlerdi ve kayınvalidesi, ancak kızın turşu ve nar ekşisine aşırı düşkünlük göstermesi gibi belirtilerden anlayabilirdi durumu. Kız son güne kadar sesini çıkarmadan, yakınmadan çalışmaya devam eder ve saati gelince eve gelen ebe, sessiz sedasız doğumunu gerçekleştirirdi (a.g.e.: 156).

Filmde bu durum daha yumuşak geçişlerle verilmeye çalışılmıştır. Yemek hazırlanırken Cemal, sadece Meryem'in koşturmasını istemekte, kendi hiçbir işe karışmamaktadır. Ama İrfan ile teknede yaşamaya başladıktan sonra kıza yardım etmeye de alışmıştır. Hatta İrfan filmde Meryem'e harita okumasını, yönün nasıl bulunacağını, nasıl çapa atılacağını gösterirken romanda da okuma-yazma öğretmeye çalışarak onun kişisel gelişimine katkı sağlamaya çalışmaktadır.

SONUÇ

Uyarlamalar yapılırken yukarıda hem eserden hem de filmde verilen örneklerden anlaşılacağı gibi, medyanın değişmesi, yani romandan filme kayması beraberinde farklılıkları da getirmektedir. İlk olarak, kullanılan dildeki farklılıklar göze çarpar. Edebiyat eserinde zaman değişikliklerini ifade etmek için kullanılan fiil sonlarına getirilen ekler, sinemada kelimelere ihtiyaç duymadan görsellik ve hareketle sağlanmaktadır. Göstergebilim açısından bakılacak olunursa da romanda gösteren ve gösterilen farklı şeyler olmasına rağmen, filmde gösteren ve gösterilen aynıdır. Eserde kullanılan gül imgesi, her okuyucunun aklına farklı şekilde canlanmaktadır; kimisi kırmızı, kimisi beyaz diye düşünmektedir; kimisi yapraklarını açmış bir gül hayal etmekte, kimisi tomurcuk halinde olanı, ama filmde gösterilen tek bir güldür ve herkes aynı şeyi görmektedir.

Roman yazarı, eserini ortaya koyarken her ne kadar gerek duyduğunda çevresindeki insanların gözlemlerinden yararlıya ya da konuyla ilgili araştırma yapsa da, en sonunda masasına oturmakta ve kimsenin dediğine kulak asmadan içinden geldiği gibi yazmaktadır. Tüm tercihlerini yaparken özgürdür. Oysa film, sadece senarist ve yönetmene mal edilse de, film çekimini etkileyen ışık, ses, müzik hava koşulları gibi etkenlerin yanı sıra, sanat ve görüntü yönetmeni, kameraman, yapımcı, dublör koordinatörü, set dekoratörü, illüstratör yönetmenin hareketlerini kısıtlayabilmekte, aklından geçenleri uygulamasına izin vermeyebilmektedir. Kısaca yazar kendisiyle sınırlıdır, ancak yönetmen dışsal etkilerle kendi çizgisini şekillendirmek durumunda kalmaktadır.

Her iki tür arasında alımlama süresi ve alımlayıcı niteliği açısından da farklılıklar bulunmaktadır. Ortalama 200 sayfa olan bir romanı tüketilmesi günler sürebilmektedir, ancak uyarlanan filmin izlenilmesi en çok 3 saati sürmektedir. Roman okuru bireysel ve bağımsız bir etkinlikte bulunurken, sinema izleyicisi sinema salonunda diğer insanlarla filmi izlerken bireysellikten koparak kolektif bir alımlama sürecine girmektedir. Roman okuru istediği zaman okuma eylemine ara verme lüksüne sahipken, sinema seyircisinin böyle bir seçimi bulunmamaktadır, filmin ortasında verilen 10 dakikalık bir araya uymak zorundadır. Filmdeki göstergelerin alımlayıcı tarafından yorumlanmasına çok fırsat verilmez; müzik, ışık ve renklerin kullanımını ile her şey gözler önündedir. Oysa romanda kullanılan metaforlar, metanomlar, anolojiler her şeyin açık açık anlatılmasının önüne geçerek bazı şeyleri okuyucunun yorumuna bırakılmasını sağlamaktadır. Herkes kendi imgeleminde olayları ve benzetmeleri anlamaktadır. Edebiyat eserinin estetikliği de işte bu noktada başlamaktadır.

Uyarlamalarda mekânın ve karakterlerin aktarılması açısından da farklılıklar göze çarpmaktadır. Romanda uzun bir paragraf boyunca anlatılan Meryem'in kilitlendiği izbe, filmde loş bir ışık, toz zerrecikleri, çuvallar, küçücük bir camla aktarılmaktadır. Sinemanın görsel dili, mekânın tanımlanması açısından daha etkileyicidir. Karakterlerin romandaki gibi düz anlatımla okura tanıtılması, filmde tercih edilmemektedir. Kişilerin kıyafetleri, toplumdaki yerlerini seyirciye aktarmaktadır. Meryem'in başındaki örtüsü, lastik ayakkabıları, çiçekli entarisi onu tam bir köylü kızı yapmaktadır. Cemal'in komando olduğunu üzerine basa basa söylemek yerine beyaz bir atletle kaslı kollarını göstermek yeterli olmaktadır.

Romanların sinemaya uyarlanması, eserin estetik değerini düşürebilmektedir. Eserin

kendine has yapısının dışına çıktığında karakterlerin gelişimi ve olayları gidişatı değişebilmektedir. Romanda bulunan psikolojik çözümler, etkili betimlemeler sinemada yer almaktadır. Filmlerin izleyici kitlesi daha çok olduğundan yönetmen ve senarist istediği her konuyu dilediğince işleyememektedir, oysa yazarlar bu konuda daha serbesttir. Bir filmin üretim maliyeti romanla kıyaslandığında çok yüksektir. Bu sebeple romanın tüm kurgusunun filme aktarılması mümkün değildir.

Temelde insanı, insana ait duygu ve düşünceleri, hayatı anlatan sanat dallarından edebiyat ve sinema bugüne değin birbirini tamamlayan sanat dallarıdır. Gerek estetik kaygılar gerekse ticari endişeler bu iki sanat dalını karşılıklı alışverişe sokmuştur. Okuyucu tarafından sevilmiş ve satış rekorları kırmış romanların sinemaya uyarlanması kimi zaman hayal kırıklığı yaşatsa da, sinemacıların daima ilgisini çekmiştir. Sinema-roman iş birliği, roman yazarı-senarist-yönetmen iş birliğini de zorunlu hale getirmiştir. Böylece iç içe giren yeni oluşumlar, yeni disiplinler doğurmaktadır. Teknoloji imkânlarının artması, sanatsal bakımdan kuvvetli romanların değerlendirilmesine fırsat tanımaktadır. Böylece iki yönlü bir oluşum meydana gelmektedir.

KAYNAKÇA

- Abacı, T. (2006). Sinema Edebiyat Yaparken. *Varlık Dergisi*, Sayı: 1184: 6-13.
- Adanır, O. (1994). *Sinemada Anlam ve Anlatım*, Ankara: Kitle Yayınları.
- Ağaoğlu, A. (1996). *Sinema Edebiyatın Kapısını Çalacaksa... Türk Sineması Üzerine Düşünceler*, Haz. Süleyman Murat Dinçer. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Akbulut, Z. (2003). *90'lı Yıllar Türk Sinemasında Edebiyat Uyarlamaları*, Ege Üniversitesi S.B.E. Radyo- Televizyon Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Batıslam, H. D. (2002). Divan Şiirinin Mitolojik Kuşları: Hüme, Anka ve Simurg. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi* 1: 185-208.
- Fiske, J. (1996). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. (çev. Süleyman İrvan). Ankara: ARK.
- Kıran, Z. ve Eziler Kıran, A. (2000). *Yazınsal Okuma Süreçleri Dilbilim Göstergebilim ve Yazınbilim Yöntemleriyle Çözümler*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Livaneli, Z. (2007). *Mutluluk*. (40. Basım), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Rifat, M. (1998). *XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları 1. Tarihçe ve Eleştirel Düşünceler*. İstanbul: YKY.
- Sakallı, C. (2012). *Karşılaştırmalı Yazınbilim ve Yazınlararasılık/Sanatlararasılık Üzerine* (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Sakallı, C ve Akemoğlu, A. (2016). Gölgesizler Romanındaki Üst Kurmaca Düzleminin Filme Aktarımı. *Sinema Araştırmaları Dergisi*, 2016 > 7(1) Bahar. 63-81
- Todorov, T.. (2001). *Poetikaya Giriş*. Çev. Kaya Şahin. İstanbul: Metis Yayınları.

İnternet Kaynakları

<http://www.bizimanadolu.com/pages/2007/eyl07/page17.pdf> (Erişim tarihi: 08.02.2010).

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 381-404

Geliş/Submitted/ Отправлено: 10.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 22.12.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47718

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Prof. Dr. Halil İbrahim ZEYBEK

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü, Türkiye
zeybekhi@gmail.com

 ORCID 0000-0002-4097-9079

Doç. Dr. Faruk AYLAR

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü, Türkiye
farukaylar@gmail.com

 ORCID 0000-0003-4439-9079

Doç. Dr. Muhammet BAHADIR

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü, Türkiye
muhammetbahadr@gmail.com

 ORCID 0000-0001-5068-4250

ÇATAK KANYONU CAM SEYİR TERASI, AZDAVAY/KASTAMONU¹

ÇATAK CANYON GLASS VIEWING TERRACE, AZDAVAY / KASTAMONU

Öz: Bu çalışmada, 2017 yılında turizme açılan Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası incelenmiştir. Bu tesis, Türkiye’de son yıllarda alternatif turizm faaliyetleri kapsamında gelişme gösteren alanlardan birisi olan kanyon turizmi ve bu kanyonların vadi yamaçlarından birisi üzerine inşa edilerek kanyonun geniş bir perspektiften görülmesine imkân tanıyan seyir teraslarından birisidir. Kastamonu iline bağlı Azdavay ilçe merkezinin 7 km kuzeybatısında yer alan cam seyir terası, Çatak Kan-

¹ No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Faruk AYLAR

Cite as/Atıf: Zeybek, H. İ., Aylar, F. ve Bahadır, M. (2020). Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası, Azdavay/Kastamonu. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 381-404. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47718>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

yonunun doğu yamacı üzerinde inşa edilmiştir. Çalışma ile Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası ve yakın çevresinin coğrafi özelliklerini incelemek, turizm ve rekreasyon alanı olarak sürdürülebilir ve etkin kullanımına yönelik planlama önerilerine katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Buna yönelik olarak 2018 ve 2019 yaz aylarındaki arazi çalışmalarıyla sahanın coğrafi özellikleri ile yakın çevresindeki destinasyon alanları tespit edilmiş, ziyaretçi ve işletmecilerle görüşmeler gerçekleştirilmiş, ilgili kurum ve kuruluşlardan cam seyir terası ile ilgili veriler temin edilerek yorumlanmıştır. Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası 2017 yılı eylül ayında turizme açılmasından 2020 yılının başlarına kadar devamlı artan bir ziyaretçi sayısına ulaşmıştır. Kısa sayılabilecek bir sürede Azdavay ilçesi ve Kastamonu ili turizmine sağladığı katkılar düşünüldüğünde bu tesisin yapılmasının isabetli bir yatırım olduğunu göstermektedir. Tesis açıldığı günden bugüne toplam 130.764 kişi ziyaret etmiştir. Özellikle tesiste yapımı süren engelsiz yürüyüş yolunun da tamamlanmasıyla gelen ziyaretçi sayısının daha da artacağı düşünülmektedir. Cam seyir terasının etkin kullanılması için yakın çevresinde bulunan diğer destinasyon alanları ile birlikte planlanarak, Batı Karadeniz tur güzergahlarına dahil edilmesi de büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cam seyir terası, Engelsiz yürüyüş yolu, Alternatif turizm, Azdavay, Kastamonu

Abstract: In this study, Çatak Canyon Glass View Terrace, which was opened to tourism in 2017, was examined. This terrace which is one of the areas showing the canyon development in the context of tourism activities in Turkey allows to see the canyon from a broad perspective. It was built on one of the slopes of the canyon. The glass observation deck, located 7 km northwest of Azdavay district center of Kastamonu province, was built on the eastern slope of the Çatak Canyon. The aim of this study is to examine the geographical features of the Çatak Canyon Glass View Terrace and its close surroundings, and to contribute to the planning suggestions for sustainable and effective use as a tourism and recreation area. For this purpose, during the summer months of 2018 and 2019, the geographical features of the site and the destination areas in its vicinity were determined, meetings were held with visitors and operators, and data on the glass viewing terrace were obtained from relevant institutions and organizations and interpreted. Çatak Canyon Glass Observation Terrace has reached a steadily increasing number of visitors from its opening to tourism in September 2017 until the beginning of 2020. Considering its contribution to the tourism of Azdavay district and Kastamonu province in a short period of time, it shows that the construction of this terrace is an appropriate investment. A total of 130,764 people have visited it since its opening. It is thought that the number of visitors will increase even more with the completion of the barrier-free walking path that is under construction in. It is of great importance that the glass observation deck is planned together with other destination areas in its vicinity and included in the Western Black Sea tour routes.

Key Words: Glass viewing terrace, Barrier-free walking path, Alternative tourism, Azdavay, Kastamonu

1. Giriş

Doğal ve tarihi turistik çekicilikler bakımından oldukça zengin olan ülkemizde son dönem turizm planlamalarında iki temel husus dikkati çekmektedir. Bunlardan biri turizmin belli bölgelerin tekeline çıkarılarak tüm ülke geneline yayılması, diğeri ise turizmin çeşitlendirilmesidir.

Türkiye, yerli ve yabancı birçok turist talebini karşılayabilecek tarihi, kültürel, doğal çekiciliklere sahip olup, farklı turizm faaliyetlerinin sürdürülebileceği önemli bir potansiyele sahiptir. Ancak bu potansiyelin değerlendirilerek turizmin gelişmesi turistlerin ihtiyaçlarını karşılayacak geniş bir olanaklar ve hizmetler dizisinin oluşturulması ile mümkün olmaktadır (Özgüç, 1994). Dünyadaki hızlı ekonomik, sosyal, siyasal ve teknolojik gelişmelerle birlikte turizm faaliyetlerinde de büyük bir değişim gözlenmektedir. Son yıllarda alışlagelmiş turizm etkinliklerinin dışında, tabiatla iç içe abartılı olmayan tesislerde iyi bir hizmet sunulduğu, tahrip edilmemiş ve temiz bir çevrede insanların tatil yapma isteği giderek artış göstermektedir. Bu yeni turizm anlayışı ile maksimum kar sağlamayı hedefleyen kitle turizmi yerine, bireysel ve küçük gruplar halinde gelecek turistleri çekmeyi, turizm faaliyetlerini daha uzun bir zaman ve farklı özelliklere sahip turizm çekiciliği olan mekanlara yaymak hedeflenmektedir (Paslı ve Çelikkanat Paslı, 2019).

Alternatif turizm kapsamında değerlendirilen bu tür yeni alanlarda sürdürülebilir turizm faaliyetlerinin gelişmesinde, bu alana gelen turistlerin devamlılığı ve buradan memnun ayrılması önemli bir etkidir. Bu kapsamda bu alanlarda gelen ziyaretçilerin isteklerini karşılayabilecek yatırımların yapılması ve ziyaretçilerin yaptıkları bu aktivite sonucunda memnun ayrılması önem taşımaktadır. Nitekim, hızla gelişen teknoloji ve buna bağlı ortaya çıkan sosyal medya kavramı, turizmin yeni gelişmeye başladığı bu alanların tanıtılmasında ve gelen ziyaretçi sayısının artmasında önemli bir etkiye sahip olmaya başlamıştır (Aylan, 2019). Son yıllarda alternatif turizm faaliyetleri kapsamında gelişme gösteren alanlardan birisi de kanyon turizmi ve bu kanyonların vadi yamaçlarından birisi üzerine inşa edilerek kanyonun geniş bir perspektiften görülmesine imkân tanıyan seyir teraslarıdır.

Nitekim resmi rakamlara göre dünyada en çok ziyaret edilen ABD'deki Antilop Kanyonu, jeomorfolojik peyzaj açısından olağanüstü görünümüyle gelen turistler için fotojenik bir yapıya sahiptir. Aynı ülkede bulunan Büyük (Grand) Kanyon da yine bu ülkede en çok ziyaret edilen kanyonlardan bir diğeridir. Her iki kanyon da kanyoning, trekking, rafting, manzara seyretme, fotoğraf çekme gibi turistik aktivitelerin yapıldığı birçok kaynak değerlere sahiptir. Dünyanın diğer ülkelerinde de benzer özelliklere sahip büyük kanyonlar bulunmaktadır. Bunlar arasında Namibya'da bulunan dünyanın en geniş kanyonlarından olan Fish River Kanyonu'nu ve Çin'deki Dünya Kültür Mirası listesinde bulunan Wulingyuan Kanyonu'nu ile Meksika'daki Copper Kanyonu'nu saymak mümkündür (İbret ve Cansız, 2016).

Türkiye'de kanyon turizmi açısından son yıllarda önemli gelişmeler yaşanmakta olup, Köprülü Kanyonu (Antalya), Düver Kanyonu (Antalya), Lamas Kanyonu (Mersin), Göksu Kanyonu (Mersin), Çoruh Vadisi (Artvin), İhlara Vadisi (Aksaray), Saklıkent Kanyonu (Fethiye/Muğla), Ulubey Kanyonu (Uşak), Şahinkaya Kanyonu (Vezirköprü/Samsun), Reşadiye (Zinav) Kanyonu (Reşadiye/Tokat), Ozan Kanyonu (Malatya), Küre Dağları Milli Parkı sınırları

içerisinde bulunan Horma Kanyonu (Pınarbaşı/Kastamonu), Valla Kanyonu (Pınarbaşı/Kastamonu), Ulukaya Kanyonu (Ulus/Bartın) ve çalışmaya konu olan cam seyir terasının da vadi yamacında kurulduğu Çatak Kanyonu (Azdavay/Kastamonu) gibi yerler Türkiye’de kanyon turizmi açısından kaynak değerleri olan yerler arasında bulunmaktadır (Ceylan, 2004; Özdemir, Zaman ve Sever, 2004; Çetinkaya, Kambu ve Nakamura, 2014; Gül ve Zeybek, 2017; Gürgöze ve Uzun, 2017; Zeybek ve diğ., 2017; Çatır ve Şimşek, 2019).

Genel itibariyle bu kanyon vadilerin kaynak değerleri, dinlenme, konaklama, tekne gezintileri, doğa yürüyüşleri, yaban hayatı izleme, manzara seyretme, fotoğraf çekme, rafting, kanyoning gibi pek çok aktivitelerden oluşmaktadır. Bu kanyon vadilerin bazılarında bulunan cam seyir terasları ise jeomorfolojik peyzaj açısından muhteşem görünümüyle gelen ziyaretçilerin manzarayı seyretmelerine ve fotojenik yapısıyla da yaşanan anı fotoğraflamalarına olanak sağlamaktadır (Tanrısever ve diğ., 2016).

Bu kapsamda Türkiye’de sayıları son yıllarda giderek artan seyir terasları bazen şehre hakim bir yerde yapılırken (*Torul Kalesi cam terası/Gümüşhane, Çankırı cam terası, Abana seyir terası/Kastamonu, Safir Seyir Terası/İstanbul, Tillo Kalesi cam terası/Siirt*) bazen de kanyon vadilerin vadiyi geniş bir perspektiften gören hakim bir noktasına yapılmıştır (*Kristal teras/Safranbolu, Hatıla Vadisi cam teras/Artoin, Ulubey Kanyonu cam terası/Uşak, Valla Kanyonu seyir terası/Kastamonu, Levent Vadisi seyir terası/Malatya, Çatak Kanyonu cam seyir terası/Kastamonu*) (İbret ve Cansız, 2016). Türkiye’de alternatif turizm faaliyetleri kapsamında kanyon vadilere yapılan seyir terasları; bu alanlarda turizm faaliyetlerini geliştirmek, turizmin ekonomik katkısını artırarak sürdürülebilir bir hale getirmek, doğal yapısı bozulmamış bu tür alanlarda kırsal kalkınmaya destek olmak için ekoturizm ve rekreasyonel faaliyetleri ön plana çıkararak daha fazla sayıda turist çekmeyi amaçlamaktadır (İbret ve Cansız, 2016).

Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası, günümüzde milli park statüsünde koruma altında olan Küre Dağları Milli Parkı sınırları içerisinde kalan Çatak kanyonunun orta kesiminde vadinin doğu yamacı üzerinde yapılmıştır. Küre Dağları Milli Parkı, 07.07.2000 tarihinde milli park statüsüne geçmiş Kastamonu ve Bartın il sınırları içerisinde yaklaşık 37.753.35 hektar alana sahip ve bağımsız denetimle sertifikalanmış milli parklardan oluşan bir koruma alanı ağı olan Pan Parks (Protected Area Network) ağına dahil edilmiş. Türkiye’nin tek korunan alanıdır (URL 1). Batı Karadeniz Karst Kuşağı’nda yer alan Küre Dağları Milli Parkı jeolojik yapısı, iklim ve akarsuların etkisi ile oluşmuş derin kanyonlar, boğazlar, mağaralar, şelaleler ve diğer karstik şekiller bakımından Türkiye’nin zengin alanlarından birisidir. Milli park zengin tür, habitat ve genetik çeşitliliğe ve ayrıca nadir ve nesli tehlike altındaki türlerin varlığı ile doğa koruma açısından Türkiye’nin önemli sahalarından birisini oluşturmaktadır (URL 1).

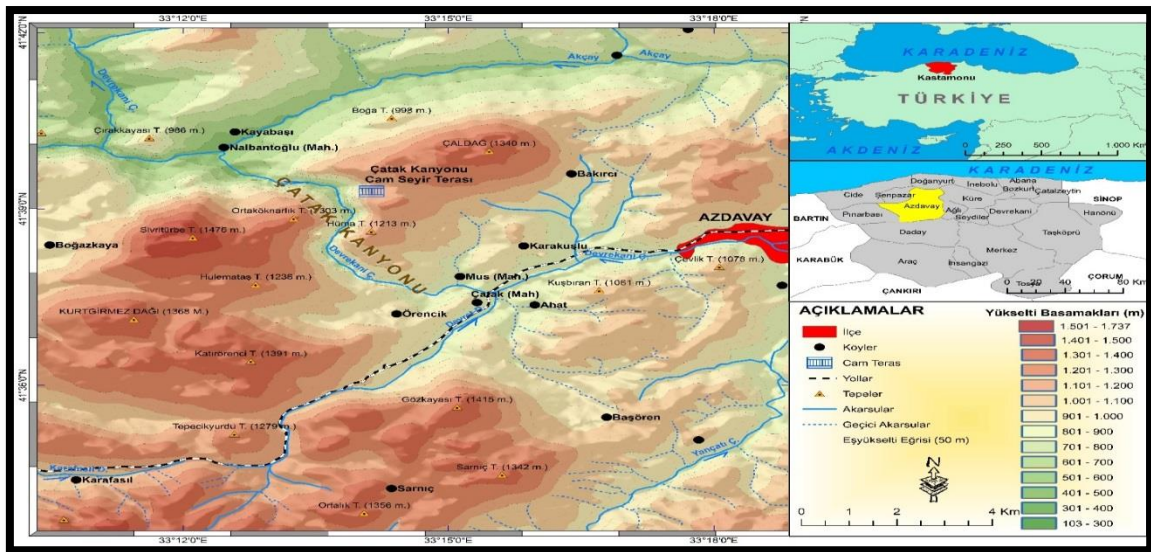
Bu çalışmada, Çatak Kanyonu üzerinde kurulan cam seyir terasının yöre turizmine sağladığı katkı incelenmiştir. Kanyon Küre Dağları Milli Parkı’nın güneydoğu kesiminde yer almaktadır. Küre Dağları üzerinde doğu-batı yönünde uzanan ve Türkiye’nin doğa harikası alanlarından birisi olan Küre Dağları Milli Parkı’nın önemli turizm değerleri arasında bulunan Çatak Kanyonu, yerel ve ulusal turistlerin ziyaret ettiği önemli bir çekiciliktir. Çatak Kanyonu vadi yamacına yapılan cam seyir terasına yönelik, gelen ziyaretçi sayısının artırılması ve sürdürülebilir kullanımına yönelik yapılması gerekenlerin ortaya konulması bu tür tesislerin tu-

rizme etkilerini belirlemek açısından önem taşımaktadır. Nitekim Kastamonu ile Azdavay ilçesi için yapılacak turizm planlamalarında Çatak Kanyonu cam seyir terasının da bu dahil edilmesiyle doğal-kültürel zenginlik açısından Türkiye'nin önemli illerinden birisi olan Kastamonu ilinin turizm destinasyonlarına bir katkı sağlanmış olacaktır.

2. Araştırma Sahasının Yeri ve Sınırları

Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası, Batı Karadeniz Bölümü'nün önemli akarsularından birisi olan Devrekani çayının Azdavay ile Pınarbaşı ilçeleri arasında oluşturduğu Çatak Kanyonu'nun doğu yamacı üzerinde inşa edilmiştir (Şekil 1). Kanyon, Azdavay ilçesine bağlı Ahat köyünün Çatak mahallesi yakınından başlar ve yaklaşık 8 km boyunca yer yer 900 m nispi yükseltilere sahip dar ve derin bir vadi şeklinde güneydoğu-kuzeybatı yönünde bir uzanış göstererek Kayabaşı köyüne bağlı Nalbantoğlu mahallesine kadar devam eder. Manzaraya hâkim ve kanyonun büyük bölümünün görülebilmesi amacıyla Çatak Kanyonu cam seyir terası, Çaldağ (1340 m) ile Ortaköknarlık tepe (1303 m) arasında kanyonun doğu yamacında bulunan bir sırt üzerinde inşa edilmiştir. Çatak kanyonu Cam Seyir Terasının Azdavay ilçe merkezine uzaklığı 7 km, Pınarbaşı ilçe merkezine uzaklığı 22 km ve Kastamonu şehrine uzaklığı ise 108 km'dir.

Çatak Kanyonu Cam Seyir terasına ulaşmak için çeşitli yönlendirme levhaları konulmuştur. Bu tabelalardan bazıları Azdavay ilçe merkezinde bulunmaktadır (Fotoğraf 1). Tesise ilçe merkezinden ulaşmak için Azdavay'ı Pınarbaşı ilçesine bağlayan karayolunun 1. km'sinde Bahçelievler mahallesi yol ayrımını takip etmek gerekmektedir. Bu yol ayrımından sonra Bahçelievler mahallesinin girişindeki Küre Dağları Milli Parkı Çatak Kanyonu tabelasını geçtikten yaklaşık 5 km sonra Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası ile Milli Park içindeki yürüyüş yolunu gösteren yol ayrımını takip etmek gerekmektedir (Fotoğraf 2, 3). Bahçelievler mahallesinden buraya kadar olan yol 2018 yılında bozuk bir asfalt iken 2019 yılında yeniden asfalt kaplanarak nitelikli bir hale getirilmiştir. Bu yol ayrımından itibaren yaklaşık 1 km parke taş döşeli yoldan gidildikten sonra araç park alanına gelinmektedir (Fotoğraf 4). Araç park alanından yaklaşık 300 m lik bir yürüyüş yolu sonunda da cam seyir terasına ulaşılmaktadır.

Şekil 1. Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası ve yakın çevresinin lokasyon haritası.

Fotoğraf 1. Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasına Azdavay ilçe merkezinden gidişi gösteren yönlendirme tabelası.

Fotoğraf 2. Bahçelievler mahallesindeki Küre Dağları Milli Parkı Çatak Kanyonu giriş tabelası.

Fotoğraf 3. Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasına ile yürüyüş yol ayrımını gösteren yönlendirme tabelası.

Fotoğraf 4. Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasına 300 m mesafede bulunan araç park alanı.

3. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Azdavay ilçesinin doğal ortam özellikleri ilçede beşerî ve ekonomik faaliyetlerin gelişimini sınırlandırmıştır. Yörenin başlıca geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin bile zor şartlarda yürütüldüğü ilçede, ulaşım imkânlarının da az gelişmiş olması ve büyük yerleşim alanlarına uzak olması gibi etkenler ekonomik gelişmeyi kısıtlamıştır. Azdavay ilçesinde sermaye ve yatırımların yeterli düzeyde olmaması nedeniyle sanayi, ticaret, turizm gibi faaliyetlerin de istenilen düzeyde gelişmediğini söylemek mümkündür.

Kastamonu ilinin nüfus ve ekonomik potansiyel bakımından az gelişmiş ilçelerinden birisi olan Azdavay'ın sosyoekonomik açıdan da Türkiye genelindeki sıralamalarda geri sıralarda olduğu görülmektedir. Nitekim 2019 yılında Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının hazırladığı ilçelerin 2017 yılı sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırmasında Azdavay gelişmişlik indeksine göre Türkiye'deki toplam 970 ilçe arasında 722. sırada yer almaktadır. Bu çalışma demografik, istihdam, eğitim, sağlık, rekabetçilik, mali ve yaşam kalitesi ana başlıklarında top-

lam 32 değişkenin incelenmesiyle ortaya çıkmış değerleri içermektedir. Yine bu çalışma da Azdavay Kastamonu iline bağlı 20 ilçe arasında 17. sırada yer almaktadır (SEGE, 2017). Bu nedenle son yıllarda yörenin doğal güzelliklerinin (mağara, şelale, kanyon, ormanlar, vb.) giderek tanınmaya başlaması ve gelen ziyaretçi sayısındaki artış yörenin kalkınmasında turizmin önemli bir etki yapacağını göstermektedir. Bu kapsamda yörenin turizm faaliyetlerine katkı sağlamak için yapılan Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasının ilçe ekonomisine önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Azdavay ve Kastamonu ekonomisine turizmin katkısını arttırmaya amaçlayan Çatak Kanyonu Cam Seyir terasının ihalesi Kastamonu İl Özel İdare Müdürlüğü tarafından Mayıs 2016 yılında yapılmış ve Temmuz 2017 yılında yapımına başlanan cam seyir terası eylül ayında tamamlanarak 4 Eylül 2017 yılında ziyarete açılmıştır. Yaklaşık 1 milyon TL yatırımla tamamlanan ve çevre düzenlemesi yapılan tesis Azdavay Belediyesine tarafından işletilmektedir (URL 2). Turizmin yörede geliştirilmesine yönelik yapılan bu yatırımın amacına ulaşması için tesisin sürdürülebilir kullanımına yönelik planlamaların yapılması gerekmektedir.

Bu gereklilikten yola çıkılarak gerçekleştirilen bu çalışmanın hedefleri;

- Çatak Kanyonu cam seyir teras ve çevresinin coğrafi özelliklerini belirlemek ve bu özelliklerin yöre turizmi potansiyeli üzerindeki etkilerini yorumlamak,
- Cam seyir terası ve gelen ziyaretçilerin ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan eklentilerin, tesis için açılan karayolu ile engelli yollarının inşaa sürecinde yaşanan mekânsal değişiklikleri ortaya koymak,
- Önemli miktarda yatırımla tamamlanan bu tesisin açılışından bu yana gelen ziyaretçi sayısının somut verilerle ortaya konulup yörenin ekonomisine katkısını belirlemek,
- Cam seyir terasını ziyaret edenlerin daha çok nerelerden geldiğini belirleyerek buna göre planlamalar yapmak, tesisin ulaşılabilirliğini arttırmaya yönelik haritalar hazırlayarak, çevresindeki yerleşim alanlarından cam seyir terasına ulaşan ve yakın çevresindeki diğer destinasyon alanlarını ile de ilişkilendirerek alternatif gezi rotaları oluşturmak,
- Gelen ziyaretçilerin farklı beklentileri göz önünü alınarak tesiste bu insanların beklentilerine cevap verecek ve daha fazla vakit geçirmelerini sağlayacak planlamalar yapmak,
- Çatak Kanyonu cam seyir terasının turizm potansiyelini, yöre ekonomisine katkısını belirlemek, sürdürülebilir ve etkin kullanımına yönelik planlamalar yapıp öneriler sunmak,

4. Yöntem ve Malzeme

Bu çalışma hazırlanırken Çatak kanyonu Cam Seyir Terasının yapımından yaklaşık bir yıl sonra ilk arazi çalışması gerçekleştirilmiştir. 2019 yılı ağustos ayında tekrar arazi çalışması yapılarak cam seyir terasının yapılmasından önceki ve sonraki durum belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca ilgili çeşitli kurum ve kuruluşlardan veriler temin edilmiş, tesis görevlileri, Küre Dağları Milli Park Müdürlüğü, Azdavay belediyesi ve Kastamonu İl Özel İdare Müdürlüğü ile İl Turizm Müdürlüğünde görevli kişiler, yöre halkı ve ziyaretçiler ile görüşmeler yapılarak bilgi alınmıştır.

Arazi çalışmaları sırasında koordinat ve yükseklik ölçümleri GPS cihazı ile yapılmıştır. Cam seyir terasın fotoğraflanması sırasında havadan görüntü alabilmek amacıyla ise drone

kullanılmıştır. Büro çalışmaları sırasında araziden ve literatürden derlenen bilgiler Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) teknikleri kullanılarak haritalanmıştır. CBS analizleri sırasında 15 m yerel çözünürlüğe sahip ASTER uydu görüntülerinden 3D analiz yöntemi kullanılarak Çatak Kanyonu cam seyir terası ve yakın çevresinin Sayısal Yükseklik Modeli haritası (DEM) üretilmiştir. Bu DEM verisi yardımıyla sahanın yükselti basamakları haritası elde edilmiştir. Ayrıca araştırma sahasının coğrafi özelliklerinin belirlenmesi ve açıklanmasında Harita Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmış Azdavay ve yakın çevresini kapsayan 1/25.000 ölçekli E30c1 ve E30d2 topoğrafya haritaları kullanılarak sahanın topoğrafya ve hidrografik özellikleri incelenmiş, elde edilen veriler hazırlanan haritalarda ve çalışmanın ilgili bölümlerinde kullanılmıştır. Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nden temin edilen Azdavay Meteoroloji İstasyonuna ait veriler yardımıyla sahanın iklim özellikleri değerlendirilmiş ve turizm faaliyetleriyle bağlantılı olarak açıklanmıştır. Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasının konumu, yöredeki büyük yerleşim merkezlerine ve diğer turistik çekiciliklere uzaklığı ve çeşitli özellikleri Google Earth programı kullanılarak sayısallaştırılmış ve haritalanmıştır. Küre Dağları Milli parklar Müdürlüğü'nden 2017, 2018 ve 2019 yıllarına ait aylık cam seyir terasını ziyaret edenlerin sayısı temin edilerek bu veriler tablo ve grafik haline getirilerek yorumlanmış ve değerlendirmelerde bulunulmuştur.

5. Bulgular

5.1. Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası

Kuzey Anadolu Dağlık Kuşağı içerisinde bulunan Azdavay, Kastamonu ilinin kuzeybatı bölümünde yer almaktadır. İlçe kuzeyde Cide, Şenpazar, Doğanyurt, güneyde Daday, batıda Pınarbaşı, doğuda Küre ve Ağlı ilçeleri ile çevrilidir. Azdavay oldukça eski bir tarihe sahip olup, ilçe Candaroğulları zamanında Kastamonu sancağına bağlı 36 kadıktan biri olarak idare edilmiş, 1460 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Kastamonu'yu Osmanlı topraklarına katmasıyla Azdavay da Osmanlı İmparatorluğuna dahil edilmiştir. Cumhuriyet döneminde çıkarılan 14.2.1945 tarih ve 4869 sayılı kanun ile Azdavay 20 Nisan 1946 tarihinden itibaren ilçe statüsü kazanmıştır (URL 3). Çalışmaya konu olan Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası Azdavay ilçesine 7 km mesafede bulunmaktadır.

Tesis Azdavay Belediyesine tarafından işletilmektedir. Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası, Devrekani Çayı vadi tabanından 450 m'lik nispi yükseltisi ile Türkiye'nin en yüksek cam seyir teraslarından birisidir. Nitekim Türkiye'nin en fazla ziyaretçi çeken cam teraslarından bazılarının nispi yükseltilerine bakıldığında, Siirt'teki Tillo Kalesi Cam Terası 1100 m, Kastamonu'daki Valla Kanyonu Seyir Terası 720 m, Malatya'daki Levent Vadisi Seyir Terası 250 m, Gümüşhane'nin Torul ilçesindeki cam teras 240 m, Artvin'deki Hatila Vadisi Cam Terası 220 m, Uşak'taki Ulubey Cam Terası 150 m, Çankırı'daki cam teras 100 m, Safranbolu'daki Kristal Cam Teras 80 m yüksekliğe sahiptir (URL 4).

Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası, 15 m'si kanyon boşluğunda olmak üzere toplam 33 m uzunluğunda ve 10 m genişliğinde çelik konstrüksiyon üzerine yapılmıştır (Fotoğraf 5). Yaklaşık 25 ton metal ağırlığı 10 ton cam ağırlığı ve 250 kişilik kapasitesi ile terasın toplam boşluktaki ağırlığı yaklaşık 60 tondur. Buna karşılık çelik konstrüksiyonun arka tarafında, yani kayalara basan bölümünde ise boşluktaki güvenliğini sağlamak amacıyla beton içine alınan ve inşaat demiri ile sarılmış yaklaşık 18 m'lik çelik konstrüksiyon bölümünün yükü 900 tondur (URL 4).

Cam teras konumu itibariyle ziyaretçilerine oldukça geniş bir görüş alanı sunmaktadır. Nitekim Devrekani Çayı'nın açtığı Çatak Kanyonu'nun yaklaşık 7 km'lik bölümü cam teras üzerinden görülebilmektedir (Fotoğraf 6).

Fotoğraf 5. Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası'nın çelik konstrüksiyonu 2017 ağustos ayında yerleştirilmiştir (URL 5).

Fotoğraf 6. Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası ziyaretçilerine havanın açık olduğu günlerde yaklaşık 7 km boyunca muhteşem bir manzara izleme fırsatı sunmaktadır.

Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasının yapılacağı yer ile ilgili çalışmalara Küre Dağları Milli Park Müdürlüğü ve Azdavay Belediyesi yetkililerince 2016 yılında başlanmış ve kanyonu daha geniş açıdan görebilen şimdiki yeri cam seyir terasın yapım yeri olarak belirlenmiştir. 2017 yılının eylül ayında hizmete açılan tesisin yol, otopark ve diğer hizmet alanları ile altyapı eksiklerinin tamamlanması 2018 ve 2019 yılı içerisinde gerçekleştirilmiştir (Fotoğraf 7, 8). Tesis ilk açıldığında gelen ziyaretçilerin ihtiyacını karşılayacak herhangi bir eklenti bulunmazken, 2018 ve 2019 yıllarında yapılan çalışmalarla bu eksiklikler büyük kısmıyla hızla giderilmiş ve tesisin giriş kısmına kafeterya, yöresel ürün satış yerleri, dinlenme yerleri, lavabolar gibi görsel açıdan tesis ile uyumlu eklentiler ve yürüyüş parkurları yapılmıştır (Fotoğraf 9, 10, 11, 12). Bütün bu yatırımlar ve düzenlemeler ziyaretçilerin tesiste daha fazla kalmasını ve kaliteli vakit geçirmesini sağlamıştır. Ayrıca tesise yaklaşık 1 km uzunluğunda engelli yürüyüş yolu eklenmesi ile insanımıza olan değerın gösterilmesi önemli bir gelişme ve yöre turizmine önemli bir kazanım olmuştur.

Fotoğraf 7. Araç parkından cam seyir terası-

Fotoğraf 8. Araç parkından cam seyir terasına

na giden yolun 2018 yılı bahar aylarında stabilize hali.

giden yol 2019 yılında parke taş ile kaplanmıştır.

Fotoğraf 9. Cam seyir terasının girişindeki bilet gişesi ve sol tarafta lavabolar (2018 yılı).

Fotoğraf 10. Cam seyir terasının girişindeki bilet gişesi 2019 yılında yeniden yapılmıştır.

Fotoğraf 11. Cam seyir terasının girişinde gelen ziyaretçilerin dinlenebileceği ve yöresel lezzetleri tadabileceği kafeterya.

Fotoğraf 12. Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası aynı zamanda orman içerisinde ziyaretçilerine yürüyüş imkânı da sağlamaktadır.

5.2. Yörenin Doğal Ortam Özellikleri ve Turizm Potansiyeli

Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası'nın da bulunduğu Azdavay ilçesi ve yakın çevresinin turistik çekiciliklerinin ortaya çıkmasında doğal ortam özellikleri büyük etkiye sahiptir. Nitekim Cam seyir terasının vadi yamacının üzerinde kurulu olduğu Çatak Kanyonu Üst Jura-Alt Kretase yaşlı İnaltı formasyonu içinde açılmıştır. Neritik-şelf özellikli kireçtaşlarından oluşan bu formasyon bol kırıklı ve çatlaklı, altta beyaz, açık gri, gri renkli, genellikle kalın tabakalı rekrystalize kireçtaşlarından oluşmakta olup yaklaşık 480 m kalınlığa sahiptir (Uğuz ve Sevin, 2010). Bu formasyonda cam seyir terasının 2 km güneyinde bulunan Medil Mağarası, barındırdığı damlataş şekilleri yanında arkeolojik değeri ile önemli bir turistik değere sahiptir (Aylar ve diğ., 2019). Turistik planlama açısından Medil Mağarası (Fotoğraf 13, 14) ve Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasının birlikte ele alınıp değerlendirilmesi yöreyi ziyaret eden turist sayısının arttırılmasına önemli katkı sağlayacak niteliktedir.

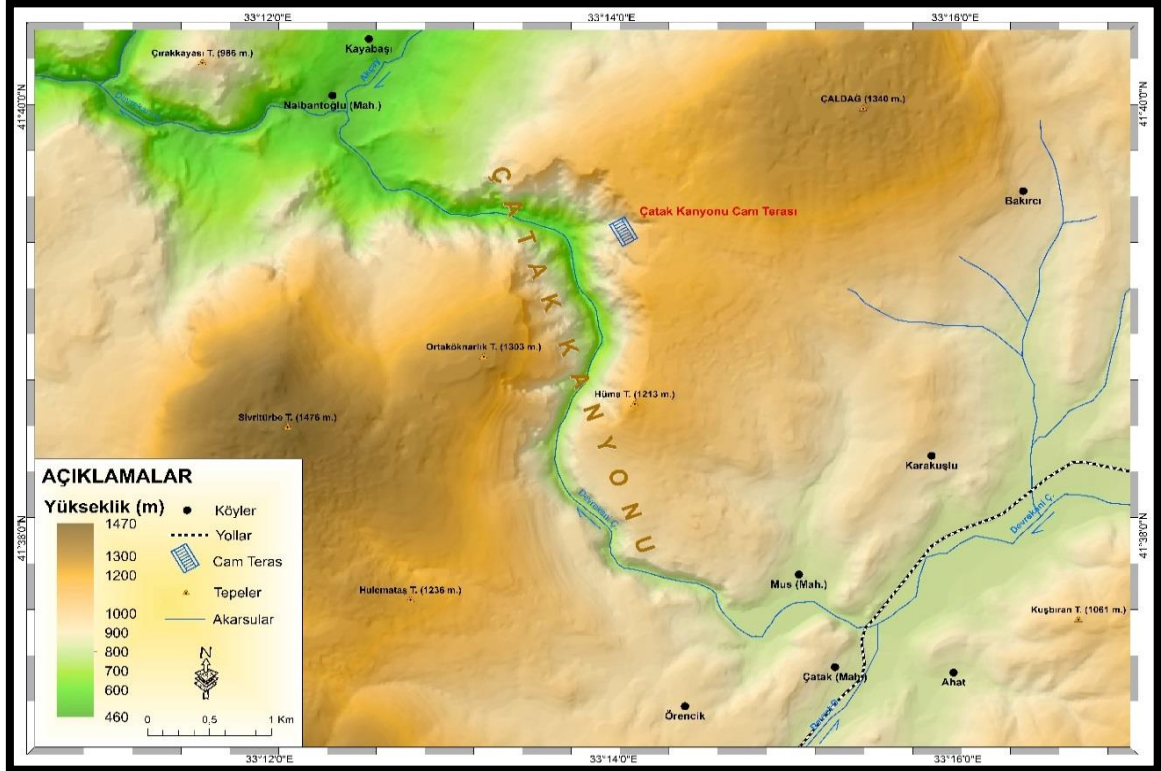

Fotoğraf 13. Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasına kuş uçuşu yaklaşık 2 km uzaklıkta bulunan Medil Mağarası sarkıt, dikit, sütun ve farklı görünümündeki damlataş şekilleri yanında, kültürel bir öneme de sahiptir.

Fotoğraf 14. Medil Mağarası içerisinde bulunan tahrip edilmiş şapel kalıntıları.

Çatak Kanyonu'nun da içinde bulunduğu Küre Dağları'nın batı kesimi, Devrekani Çayı ve onun yan kolları tarafından sık ve derin bir şekilde yarılmıştır (Şekil 2). Aynı sahada yamaç eğim değerleri de oldukça fazla olup yer yer %60'ı bulmaktadır. Bu yarılmaya bağlı olarak Çatak Kanyonu ile kuzeybatısındaki Valla ve batısındaki Horma Kanyonlarında bağlı yarılmaların yer yer 800-900 m'yi bulduğu derin vadiler oluşmuştur.

Şekil 2. Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası ve yakın çevresinin yükselti basamakları haritası.

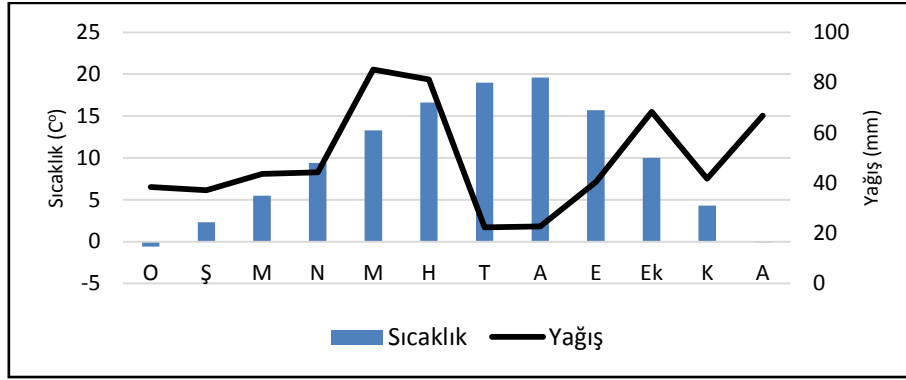
Karadeniz kıyı dağları Neojen öncesinde kara durumuna geçmiş ve ilksel eğime bağlı olarak akarsu şebekesi kurulmuştur. Bölgenin orojenik gelişimine paralel olarak, araştırma sahası da yükselmeye devam etmiştir. Bununla birlikte tektonik sükûn dönemlerinde, sahada geniş aşınım yüzeyleri ve aşınım basamakları oluşmuştur (Öner, 1990; Uzun, 1995, Kurter, 1982). Yükselmenin hızlandığı dönemlerde ise, akarsular yataklarına saplanmış, Çatak kanyonunda olduğu gibi derin yarılmış vadiler oluşmuş, eski aşınım yüzeyi parçaları plato görünümü kazanmıştır (Şekil 2). Araştırma sahasının da bulunduğu kıyı dağları halen yükselmeye devam etmektedir. Yapılan bir çalışmada, sahanın son 545 bin yıllık dönemde ortalama 0.28 ± 0.07 m/binyıl hızla yükseldiği belirlenmiştir (Berndt ve diğ., 2018). Nitekim, Çatak Kanyonunun da bulunduğu Devrekani Çayı havzasının bu bölümünde 1000 m ler seviyelerinde bir aşınım yüzeyi gelişmiştir (Kurter, 1982). Ancak güneyden kuzeye doğru nispeten eğimli olan bu aşınım yüzeyinin üzerinde yükselteleri 1400 m ye varan zirveler bulunmaktadır. Çatak Kanyonu ve yakın çevresinde morfolojik üniteler eskiden yeniye ve güneyden kuzeye doğru Miyosen döneminde oluşmuş penepren, Üst Miyosen-Pliyosen pedimenti, sıyrılmış (eksüme) yüzeyler, akarsu şekilleri ve vadi tabanları şeklinde sıralanmaktadır (Keçer, vd. 2001). Çatak Kanyonunun Çatak mahallesi yakınında vadi tabanı 774 m yüksekliğe sahip iken Nalbantoğlu mahallesi güneyindeki çıkış kısmında vadi tabanı yüksekliği yaklaşık 565 m'dir. Kanyon çevresindeki en önemli yükselteleri Gözkayası Tepesi (1.415 m.), Katırörencitepe (1.391 m.), Çaldağ (1.340 m.), Ortaköknarlık Tepesi (1.303 m.), Hulemataştepe (1.236 m.), Hümatepe (1.213 m.) ve kanyonun batısında bulunan Sivritürbe Tepesi (1476 m.) oluşturmaktadır. Nitekim cam seyir terasının bulunduğu yerden gerek bu zirveler gerekse kanyon vadi geniş bir perspektiften görülmekte, bu ise ziyaretçilere eşsiz görüntüler sunmaktadır.

Küre Dağları'nın batı kesiminde yer alan Azdavay yöresi, coğrafi konumu itibarıyla Karadeniz ikliminin etkisi altındadır. Bununla birlikte çalışma sahasının kıyıda biraz içeride ve daha yüksek olması sebebiyle iklim elemanlarında asıl kıyı kuşağına göre farklanmalar ortaya çıkmaktadır. Azdavay Meteoroloji İstasyonu (825 m) rasat verilerine göre, yıllık ortalama sıcaklık $9,6$ °C, ortalama yıllık toplam yağış miktarı ise $592,1$ mm'dir (Tablo 1, Şekil 3). Aylık ortalama sıcaklıkların seyrine göre sıcaklığın en düşük olduğu ay $-0,6$ °C ile ocaktır. Buna karşılık yılın en sıcak ayını $19,6$ °C ile ağustos oluşturur. Seyir terasının bulunduğu alan Azdavay Meteoroloji İstasyonu'ndan yaklaşık 300 m yüksekte yer almaktadır. Bu nedenle sahada ortalama sıcaklıkların basit bir hesapla 8 C°nin altına inmesi, yıllık yağış miktarının ise 750 mm'nin üzerine çıkması beklenir. Yağışlar genellikle yağmur şeklinde düşmektedir. Ancak, kış mevsiminde etkili kar yağışları görülmektedir (Aylar ve diğ., 2019).

Tablo 1. Azdavay meteoroloji istasyonuna ait aylık ortalama sıcaklık (°C) ve aylık yağış (mm) verileri.

İstasyon	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	Ek.	K	A	Yıllık	
Azdavay	Ortalama Sıcaklık (°C)	-0,6	2,3	5,5	9,4	13,3	16,6	19,0	19,6	15,7	10,0	4,3	-0,1	9,6
	Aylık Toplam Yağış Miktarı	38,4	37,1	43,6	44,3	85,2	81,2	22,4	22,7	40,4	68,3	41,7	66,8	592,1
	Ortalama (mm)													

Kaynak: DMİGM (2019) rasat verileri.

Şekil 3. Azdavay'ın yıllık ortalama sıcaklık ve yağış grafiği.

Azdavay yöresinin iklim özellikleri genel anlamda değerlendirildiğinde kış aylarındaki düşük sıcaklıkların yaşandığı dönem dışında yılın büyük bölümü turizm potansiyeli bakımından bir avantaj olarak görülebilir. Kış aylarındaki düşük sıcaklıklar ve kar yağışlarına bağlı olarak yaklaşık 6 km lik karayolu ile 1 km uzunluğundaki yürüyüş yolunda ulaşım oldukça güç olabilmektedir. Bununla birlikte kış aylarında cam seyir terasından Çatak Kanyonu manzarası ise eşsiz bir güzellik ile gelen ziyaretçileri büyüleyecek niteliktedir.

Yörenin sularını Devrekani Çayı drene etmektedir. Bu akarsu Devrekani ilçesinin kuzeyindeki dağlık alandan batıya doğru akış göstererek Seydiler ilçesi çevresindeki Bük çayı, İncesi çayı, Halat çayı gibi yan kolları alarak akışına devam eder. Devrekani Çayı, Ağlı ve Azdavay çevresindeki Çalça deresi, Sarpun deresi, Yumacık deresi, Toka deresi, Akçay deresi ve Kanlıdere gibi yan kollarında katılmasıyla Pınarbaşı ilçesine ulaşır. Buradan itibaren Kuzey Anadolu dağlarının bölümdeki uzantıları içerisinde dar ve derin vadiler açarak akış gösteren Devrekani Çayı Çatak, Horma ve Valla olmak üzere üç önemli kanyon vadinin oluşumunu sağlamıştır. Bu kanyon vadileri aşan akarsu Cide ilçe merkezinin batısından denize dökülmektedir (Aylar ve diğ., 2019). Devrekani Çayı Batı Karadeniz Havzası'nda yaklaşık 2.322 km² lik bir su toplama alanına sahiptir. Devrekani Çayı ve yan kollarından oluşan bu açık havzanın su potansiyeli 400 milyon m³ civarındadır (Öztürk ve diğ., 2012).

Azdavay yöresinde oluşumlarında birinci dereceden iklim özelliklerinin etkili olduğu zonal topraklar içinde en geniş yayılışa sahip olanı kahverengi orman topraklarıdır. Bu topraklar dışında sahada ikinci derecede yer kaplayan toprak grubu ise kestane rengi topraklar oluşturmaktadır. Bu iki grubun dışında özellikle Devrekani Çayı vadi tabanının genişlediği kesimlerde alüvyal topraklar görülmektedir (Aylar, 2019). Dağlık alan eteklerinde ise kolüvyal topraklar yayılış gösterir.

Azdavay yöresi Küre Dağları Milli Parkının güneybatı bölümünde yer almakta olup bütünü ile orman alanı içerisinde yer almaktadır. Ayrıca orman altı örtüsü de yağışların fazlalığına bağlı olarak son derece zengindir. Ormanlar sert kışlara dayanıklı ve daha çok nemcil karakterdeki ağaçlardan oluşmaktadır. Öksin alt flora bölgesinin (Karadeniz Alanı) içerisinde yer alan Azdavay ve çevresinin daha çok yüksek alanlarında yayılış gösteren orman formasyonunu oluşturan elemanlardan göknar (*Abies nordmanniana subsp.*), kayın (*Fagus sp.*) ve sarıçam (*Pinus sylvestris*) türler yükselti ve bakıya bağlı olarak bazen saf ormanlar halinde bazen ise karışık ormanlar şeklinde yayılmıştır. Bu hâkim türlere eşlik eden diğer ağaç türleri ise akçaağaç (*Acer*

campestre), çınar yapraklı akçaağaç (*Acer platanoides*), kestane (*Castanea sp.*), adi gürgen (*Carpinus betulus*) gibi türlerdir. Devrekâni çayı havzası yağış fazlalığının etkisine bağlı olarak ormanaltı florası bakımından da oldukça zengindir. Eğrelti otu (*Pteridium aquilinum*), mor çiçekli orman-gülü (*Rhododendron ponticum*), beyaz hindiba (*Cichorium inthybus.*), keçi fırtılı (*Cytisus pygmaeus*) orman altı florasının oldukça yaygın türleridir. Sahada yer yer ormanların tahrip edildiği alanlarda ise, yabani fındık (*Corylus sp.*), adi alıç (*Crataegus monogyna*), alıç (*Crataegus sp.*), ağızlık çalısı (*Staphylea pinnata*), kuşburnu (*Rosa canina*) gibi türler bulunmaktadır. Bazı korunaklı alanlarda tür çeşitliliği daha artmakta adi şimşir (*Buxus sempervirens*), yabani fındık (*Corylus sp.*), adi alıç (*Crataegus monogyna*), alıç (*Crataegus sp.*), kayın (*Fagus sp.*), dişbudak (*Fraxinus excelsior subsp. Excelsior*), kurtbağrı (*Ligustrum vulgare*), yabani elma (*Malus sylvestris subsp. Sylvestris*), muşmula (*Mespilus germanica*), titrek kavak (*Populus tremula*), erik (*Prunus domestica*), karayemiş (*Prunus laurocerasus officinalis*), kuşburnu (*Rosa canina*), söğüt (*Salix sp.*) gibi türler yaygın olarak görülmektedir (Aylar ve diğ., 2019).

5.3. Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasının Turizm Potansiyeli ve Değerlendirilmesi

2017 yılında hizmete açılan Çatak Kanyonu Cam Seyir terasında 2019 yılındaki çalışmalar neticesinde altyapı ve iyileştirme çalışmaları tamamlanmıştır. Türkiye'nin önemli kanyon vadilerinden birisinin yamacı üzerine inşa edilen bu tesis, konumu, manzarası, doğal özellikleriyle birlikte, son yıllarda gittikçe popüler bir hale gelen cam seyir teras turizmi sayesinde, adrenalini tutkunlarını kendine çekmeyi başarmıştır (Fotoğraf 15, 16, 17, 18). Tesise gelen ziyaretçilerin daha konforlu ve güvenli bir seyahat etmeleri için 2017 yılında stabilize olan karayolu 2019 yılında asfalt hale getirilmiştir. Ayrıca asfalt yol ayırımından cam seyir terasına kadar yaklaşık 1,3 km mesafedeki yol ise parke döşenmiştir. Bununla birlikte Kastamonu İl Özel İdare Müdürlüğü tarafından 2020 Ocak ayında açılan ihale ile yaklaşık 300 m uzunluğunda cam seyir teras alanlarında Türkiye'nin ilk ve tek engelsiz yürüyüş yolunun yapımına başlanmıştır. Ancak bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de etkisini gösteren COVID 19 salgını nedeniyle çalışmalara bir süre zorunlu olarak ara verilmiş olup, yetkililer ile yapılan görüşmelerde projenin 2020 yılı sonuna kadar bitirilmesi için çalışmaların devam ettiği ifade edilmiştir.

Fotoğraf 15. Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasının boşlukta bulunan 15 m lik kısmının drone ile alınmış görüntüsü.

Fotoğraf 16. Cam seyir terasının hemen güneyinde ziyaretçilerin ihtiyaçlarının karşılandığı ek binalar bulunmaktadır.

Fotoğraf 17. Taban kısmı camdan yapılan cam seyir terası adrenalin tutkunlarını kendine çekmektedir.

Fotoğraf 18. Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası çevresinde doğa yürüyüşü yapma imkânı bulunmaktadır.

Küre Dağları Milli Park Müdürlüğü Çatak Kanyonu Cam Terasının işletmesini 2018 yılı temmuz ayından itibaren Azdavay Belediyesine vermiştir. Bu tarihten itibaren tesise gelen ziyaretçi verileri düzenli olarak tutulmaya başlanmış ve elde edilen bu veriler Küre Dağları Milli Park Müdürlüğünden temin edilmiştir. Bu veriler ışığında tesisin önce yöre halkının, daha sonra ise başta bölge halkı ve diğer bölgelerden gelen ziyaretçilerin ilgisini çekmeyi başardığını göstermektedir.

2017 eylül ayında açılışı yapılan tesisi yıl sonuna kadar kaç kişinin ziyaret ettiği, veri bulunmağı için bilinmemektedir. Ancak açılışından işletmeye verilinceye kadar geçen yaklaşık 10 aylık sürede gelen ziyaretçilerin etkisiyle tesisin tanınmaya başlandığı söylenebilir. Bununla birlikte 2018 ve 2019 yıllarında yapılan yatırımlar ve iyileştirmeler neticesinde ziyaretçi sayısında önemli bir artış gerçekleştiği görülmektedir (Tablo 2). Tablodaki verilerden de anlaşılacağı üzere tesisin Azdavay Belediyesi tarafından işletilmeye başlandığı 2018 yılı temmuz ayında 2.800 kişi tesisi ziyaret etmişken ağustos ayında bu sayı 10.705 kişiye yükselmiştir. 2019 yılının aynı aylarında gelen ziyaretçi sayısında önemli bir artış görülmektedir. Nitekim 2019 yılının temmuz ayında tesisi 9.969 kişi ziyaret ederken ağustos ayında 21.194 kişi ziyaret etmiştir. 2020 yılında da bu artışın devam ettiği görülmektedir. Ancak 2020 yılının şubat ayında hem hava şartları hem de bütün dünya ile birlikte Türkiye'yi de etkisi altına alan COVID 19 salgını nedeniyle alınan kısıtlamalar ve önlemler sonucu şubat, nisan ve mayıs aylarında hiç ziyaretçi gelmemesine rağmen 10 aylık sürede toplamda 57.980 kişi tesisi ziyaret etmiştir.

Tablo 2. 2018-2020 yıllarını kapsayan dönemde Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasının aylık ziyaretçi sayısı.

Yıllar	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Toplam
2018	-	-	-	-	-	-	2.800	10.705	1.578	1.314	636	103	17.136
*													
2019	52	30	25	51	1.109	11.859	9.969	21.194	4.560	3.582	2.586	631	55.648

2020	58	0	162	0	0	1.773	11.740	34.439	5.010	4.798	-	-	57.980
**													

* Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası, 2018 yılı temmuz ayında Azdavay Belediyesinin işletmesine verilmiştir. Sayısal veriler bu tarihten sonraki verilerdir.

**2020 yılı verileri Ocak-Ekim dönemini kapsamaktadır.

Araştırma kapsamında ziyaretçilerin aylara ve günlere göre dağılımı incelenmiştir. Buna göre Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasına gelen ziyaretçilerin hafta sonu ve yıl içindeki tatil günlerinde/dönemlerinde tesisi çok daha fazla ziyaret ettikleri görülmektedir. Bununla birlikte yaz aylarında okulların tatil olması, resmi ve dini bayramların hafta içine denk gelmesi gibi nedenlere bağlı olarak özellikle yakın yerleşim birimlerinden tesisi ziyarete gelenlerin sayısında artış gerçekleşmiştir (Tablo 2). İklim koşulları ve tatil dönemi olmasının etkisi ile haziran, temmuz, ağustos ve eylül ayları Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasının en çok ziyaret edildiği aylardır. Buna karşılık yörede kış mevsiminin soğuk ve kar yağışlı geçmesi, tesise çıkan yolun buzlanma ve karla kaplanması sonucu ulaşımın güçleşmesi bu dönemde ziyaretçi sayısında ciddi bir düşüş yaşanmasına neden olmaktadır.

Kastamonu turizminde Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasına gelen ziyaretçilerin yerini önemini ortaya koyabilmek amacıyla Kastamonu ili konaklamalı ziyaretçi sayıları Tablo 3'te verilmiştir. Her ne kadar cam seyir terasına gelen ziyaretçilerin büyük bir bölümü günübirlik ziyaretçilerden, Kastamonu il ve ilçelerine kapsayan veriler konaklamalı ziyaretçilerden oluşuyor olsa da bir fikir vermesi ve ileriye yönelik yapılacak planlamalarda tesisin de dikkate alınması açısından bu kıyaslamaların önemli olduğu düşünülmektedir.

Tablo 3. 2000-2020 yılları arasında Kastamonu il ve ilçelerde konaklayan kişi sayısı.

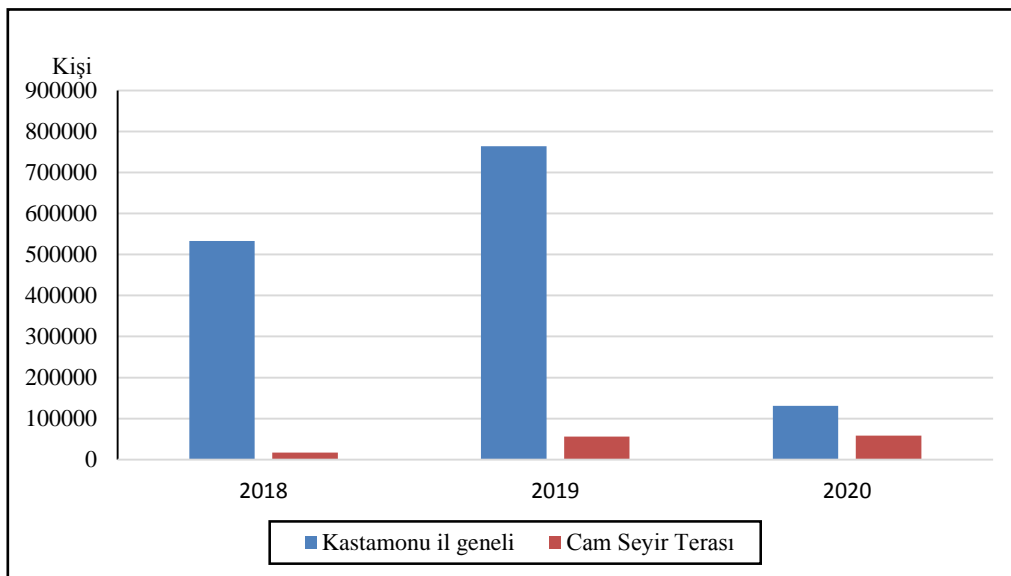
Yıllar	Konaklama Yapan Kişi Sayısı		
	Yerli	Yabancı	Toplam
2000	19.190	473	19.663
2001	22.225	275	22.500
2002	87.453	441	87.894
2003	88.868	729	89.597
2004	94.490	1.079	95.569
2005	136.979	1.093	138.072
2006	182.380	3.313	185.693
2007	208.998	1.487	210.485
2008	212.709	3.720	216.429
2009	248.636	3.766	252.402
2010	282.111	2.823	284.935
2011	364.940	4.212	369.152
2012	396.767	7.250	404.017
2013	405.151	25.606	430.757
2014	443.839	11.345	455.184
2015	399.728	7.288	407.016

2016	428.574	8.060	436.634
2017	447.004	8.800	455.804
2018	506.922	16.890	523.812
2019	719.817	43.862	763.679
2020*	127.548	3507	131.055

Kaynak: Kastamonu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (*2020 yılı verileri ocak-eylül ayları arasında kapsamaktadır.)

Tablo 3'e göre, Kastamonu ilinde konaklamalı ziyaretçilerin 2000 yılından 2019 yılına kadar sürekli bir artış gösterdiği görülmektedir. Bu zaman aralığında sadece 2015 yılında bir önceki yıla göre küçük bir azalma dikkati çekmektedir. 2020 yılında ise tüm dünya ile birlikte Türkiye'de de etkili olan COVID 19 salgını nedeniyle yurtdışı ve yurtiçi dolaşımın özellikle ilkbahar aylarında kısıtlanması Kastamonu turizmde de etkisini göstermiştir. Nitekim 2019 yılında 719.817 kişisi yerli ve 43.862 kişisi yabancı turist olmak üzere toplam 763.679 kişinin ziyaret edip konakladığı il ve ilçelerde bu sayı salgından dolayı 2020 yılının ilk 8 aylık döneminde 131.055 kişiye gerilemiştir.

Kastamonu il ve ilçelerini ziyaret eden konaklamalı turistlerin en azından bir bölümünün 2018 yılı temmuz ayında ziyarete açılan Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasını da ziyaret ettiği düşünülmektedir. Buna göre 2018-2020 yıllarını kapsayan dönemi kıyaslamak amacıyla şekil 4 hazırlanmıştır. Bu şekil incelendiğinde 2018 yılında il geneline 523.812 ziyaretçi gelmişken cam seyir terası bu yılın temmuz ayında açılmasına rağmen 17.136 ziyaretçi çekmeyi başarmıştır. 2019 yılında ise cam seyir terasına gelen ziyaretçi sayısında önemli bir artış gözlemlenmiş ve 55.648 kişi tesisi ziyaret etmiştir. Aynı yıl il genelinin toplam ziyaretçi sayısı da önemli oranda artmış ve 763.679 kişiye yükselmiştir. 2020 yılı COVID 19 salgını nedeniyle il genelinde ziyaretçi sayısı yılın ilk 8 ayında büyük bir düşüş göstermiş ve 131.055 kişiye gerilemiştir. Buna karşın cam seyir terasını yılın ilk 8 ayında ziyaret edenlerin sayısı bu salgına rağmen küçük bir azalma ile 53.182 kişide kalmıştır.

Şekil 4. Kastamonu il geneli ve cam seyir terasının ziyaretçi sayıları.

Anlaşılacağı üzere cam seyir terası gününbirlik ziyaretçi de olsa açıldığı günden itibaren ziyaretçi sayısını devamlı artmıştır. Bu durum tesisin yapımının isabetli bir karar olduğunu ve yörenin ekonomisine önemli katkı sağlayacağını göstermektedir. Bu durum doğal turizm potansiyelinin çok yüksek olduğu Kastamonu ili için önemli bir turizm avantajı olarak görülmelidir. Nitekim yapılan çalışmalar da bu durum vurgulanmakta ve ilin doğa turizmi konusunda farklılıklar yaratabileceği ve bu alanda adından söz ettirebileceğini ifade etmektedirler (Kalem, 2001; Öztürk, 2005; Oktay ve diğ., 2016).

Yapılan araştırmalar turizm faaliyetine katılanların büyük kısmının hafta sonu ya da bir iki günlük tatillerinde uzun ve yorucu yolculuklar yapmaktan kaçındıklarını ve daha kısa sürede (160-200 km) varabilecekleri alanları tercih ettiklerini göstermektedir (Özgüç, 1994; Bağcı ve diğ., 2019). Bu kapsamda değerlendirildiğinde Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasına (150-200 km mesafeye kadar) birkaç saatlik mesafede çok sayıda yerleşim birimi ve turistik çekicilik bulunmaktadır (Tablo 4, Şekil 5). Bu durum tesisin çevresindeki turistik çekicilikler ve rekreasyon alanlarıyla birlikte ele alınmasına ve yapılacak turizmle ilgili destinasyon planlamalarına cam seyir terasının da dahil edilmesine imkân tanımaktadır. Nitekim cam seyir terası ve yakın çevresindeki bu alanlar, buralarda yaşayanların gününbirlik ziyaretler yapabileceği özelliktedir.

Tablo 4. Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasının çevre yerleşim merkezleri ve destinasyon alanlarına uzaklığı.

No	Yerleşim Merkezleri	Mesafe	No	Destinasyon Alanları	Mesafe
1.	Azdavay (Merkez)	7 km	1.	Medil Mağarası	2 km
2.	Pınarbaşı (Merkez)	22 km	2.	Azdavay Seyir Terası	7 km
3.	Daday (Merkez)	48 km	3.	Horma Kanyonu	17 km
4.	Şenpazar (Merkez)	59 km	4.	Ilıca Şelalesi	20 km
5.	Ulus (Merkez)	82 km	5.	Saray Şelalesi	25 km
6.	Safranbolu (Merkez)	90 km	6.	Valla Kanyonu Seyir Terası	27 km
7.	Cide (Merkez)	97 km	7.	Ilgarini Mağarası	32 km
8.	Karabük (Merkez)	103 km	8.	Ulukaya Kanyonu ve Şelalesi	65 km
9.	Kastamonu (Merkez)	108 km	9.	Kılıçlı Mağarası	69 km
10.	Bartın (Merkez)	141 km	10.	Değirmendere Şelalesi	116 km
11.	Amasra (Merkez)	157 km	11.	Kayabaşı Doğal Köprüsü	117 km

Şekil 5. Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasının çevresindeki destinasyonlarına göre konumu.

6. Sonuç ve Öneriler

Milli Parklar sahip oldukları doğal ve kültürel değerleriyle günümüzde rekreasyonel faaliyetlerin en yoğun yapıldığı yerler arasında bulunmaktadır. Dünyada ve Türkiye’de birçok kişi, şehirlerin yoğun stresli hayatından kısa bir süreliğine de olsa kurtulmak, dinlenmek, gezmek, rahatlamak ve doğal ortamda vakit geçirmek amacıyla koruma altına alınan milli park alanlarına gitmektedir. Bir milli parkın rekreasyonel kalitesini sahip olduğu doğal ve kültürel değerleri kadar, bu değerlerin kullanımının planlanması, alt yapı ve üst yapı imkanlarının geliştirilmesi, gelen ziyaretçilere güvenli ve rahat bir ortam oluşturulması gibi faktörler etkilemektedir.

Hassas ve özel niteliğe sahip olduğu için koruma altına alınan bu doğal alanlarda, rekreasyon ve turizm alanlarını farklı aktiviteler yapmak amacıyla genişletip yerel ve bölgesel düzeyde gelir sağlamak amaçlanırken, milli parkın doğal çevre kaynaklarının maksimum düzeyde korunması önem arz etmektedir. Çünkü milli parktaki doğal ortamın korunarak uzun vadede sürekliliğinin sağlanması gerekirken, diğer yandan bu doğal ortam içerisine yapılan tesislerin bu alanların koruma amaçlarını gerçekleştirecek şekilde yapılıp tasarlanması gerekmektedir. Nitekim Türkiye’de koruma altına alınmış doğal alanların planlanması farklı kurumlar bünyesinde ilgili yasa ve yönetmeliklere göre yapılmaktadır. Türkiye’de doğal koruma alanları; çeşitli kanun ve yönetmelikler ile sözleşmelerle koruma altına alınmaya çalışılmış, bu sayede sürdürülebilirliği amaçlanmıştır. Özellikle “1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu (1971)”, “2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (1983-1987)”, “6831 sayılı Orman Kanunu (1956)” ve “2873 sayılı Milli Parklar Kanunu (1983)” gibi yasal düzenlemeler veya “Dünya Kültürel ve

Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme", "Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi", "Ramsar Sözleşmesi" gibi uluslararası sözleşmeler uyarınca birçok alana koruma statüsü verilmiş durumdadır (Bahadır, 2013). Bu alanlar ülkemizin doğal mirasları durumunda olup, doğal ortamın gelecek nesillere bozulmadan aktarılacağı varlıklarımızın bir kısmını oluşturmaktadır. Ancak yapılan bu planlamalarda (uzun vadeli gelişim planları, koruma amaçlı imar planları, sürdürülebilir kullanım planlamaları, vb.) doğal alanların taşıma kapasitesi veya ziyaretçi yönetimi ile ilgili konulara pek dikkat edilmemektedir. Koruma altına alınmış doğal alanları sertifikalandıran ve uluslararası bağımsız bir kuruluş olan PAN Parks, özellikle ziyaretçi yönetim planlarının yapılmasını da zorunlu kılmaktadır.

Bu kapsamda Küre Dağları Milli Parkı, 07.07.2000 tarihinde milli park statüsüne geçmiş Kastamonu ve Bartın il sınırları içerisinde yaklaşık 37.753.35 hektar alana sahip ve bağımsız denetimle sertifikalanmış milli parklardan oluşan bir koruma alanı ağı olan Pan Parks (Protected Area Network) ağına dâhil edilmiş Türkiye'nin tek korunan alanı olma özelliği taşımaktadır. Çalışmaya konu olan bu milli park içerisindeki Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası ilgili kuruluşun taleplerini karşılayacak şekilde inşa edilmiş ve 2017 yılında ziyarete açılmıştır. Tesisin açıldığı günden itibaren sürekli olarak ziyaretçi sayısında görülen artış Azdavay'a ve bölgeye turizm açısından bir hareketlilik getirmiştir.

Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası odaklı turistik faaliyetlerin sürdürülebilir olarak, doğal ortam unsurlarına zarar vermeden, yöre ekonomisine en fazla katkıyı sağlayacak şekilde gerçekleştirilmesi için coğrafi bakış açısıyla sunulmuş bazı öneriler şunlardır;

- Gelen ziyaretçi sayısının arttırılmasında tanıtım büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımlara (yazılı ve görsel basın, sosyal medya platformları, turizm fuarları, vb.) ağırlık verilmelidir.
- Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası, çevresindeki diğer destinasyon alanlarıyla birlikte ele alınmalı ve yapılacak günübirlik tur güzergahları belirlenerek ziyaretçilerin günlerini daha verimli geçirmeleri sağlanmalıdır.
- Bölgeye düzenlenen tur güzergahlarının yeniden planlanması için Azdavay Kaymakamlığı ve Belediyesi gerekli girişimlerde bulunmalı ve başta Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB) olmak üzere diğer kurum ve kuruluşlarla görüşmeler yapılarak Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası'nın tur programlarına dâhil edilmesi sağlanmalıdır.
- Azdavay şehir merkezinden Çatak Kanyonu ve Cam Seyir Terasına giden 7 km uzunluğundaki karayolu 2019 yılında asfalt kaplanmıştır. Ancak şehir merkezinden itibaren daha sık ve dikkat çekici yönlendirme levhaları yerleştirilmelidir.
- Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası girişinde yabancı turistler için çok dilli tabelalar, kare kodlu bilgilendirmeler ve broşürler hazırlanmalıdır. Ayrıca özellikle ziyaretçi sayısının arttığı yaz döneminde tesiste yabancı dil bilen bir rehber görevlendirilerek gelen yabancı turistlere tesis, kanyon ve çevredeki diğer yerler ile ilgili bilgilendirmeler yapılmalıdır.
- Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası, Türkiye'de halihazırda ilk ve tek engelsiz yürüyüş yoluna sahip bu tip tesis olacaktır. Bu kapsamda gerekli planlama ve ihalesi yapılmış olan bu yolun en kısa sürede tamamlanarak hizmete açılması, ulusal ve uluslararası bağlamında bu özelliğinin ön plana çıkarılması sağlanmalıdır.

- Tesis çevresinde açılan ve traking imkânı sağlayan yürüyüş yolları yönlendirme tabelaları ile daha kullanışlı ve cazip alanlar haline getirilmelidir. Nitekim gelen turistler sadece cam seyir terasını ziyaret ederek gitmekte ve bu yürüyüş yollarını kullanmamaktadır.
- Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası üzerinden Çatak Kanyonunun yaklaşık 7 km'lik bir bölümünü görme imkânı bulunmaktadır. Ancak ziyaretçilerin çevreyi daha detaylı seyredebilmeleri için ayaklı dürbünler yerleştirilmeli, cam seyir terasının girişine terasın lokasyonuna göre konumlandırılmış bölgeyi ayrıntılı olarak gösteren sade, anlaşılır, büyük ölçekli bir haritanın yerleştirilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra tesise çıkan yolun renkli ışıklarla aydınlatılması rekreasyon alanına estetik değer katacaktır.
- Otopark alanından itibaren cam seyir teras alanında ziyaretçilerin uyması gereken kurallarla ilgili bilgilendirme panoları hazırlanmalıdır. Özellikle cam seyir terasının vadi tabanından olan 450 m yüksekliği dikkate alındığında terasın nasıl gezilmesi gerektiği bu panolarda ayrıntılı olarak verilmelidir. Cam seyir terası üzerinde, tehlikeli hareketler, şakalaşmalar, fotoğraf çekimi için kuralların dışına çıkılmasının kesinlikle yasak olduğu, yükseklik korkusu ve kalp rahatsızlığı olan ziyaretçilerin ise mutlaka uyarılması gerekmektedir.
- Teras camlarının çizilmemesi için ziyaretçilere girişte mutlaka tek kullanımlık plastik galoşlar verilmelidir. Ancak plastik galoşların daha sonra çevreye atılmasına bağlı kirlilik oluştuğu tespit edilmiştir. Bunun yerine, ziyaretçilere Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası baskılı peluş terliklerin dağıtılması, hem zemindeki cam yüzeyin daha iyi korunmasını sağlayacak hem de daha sonra ziyaretçilerin hatıra olarak saklayacağı bir ürüne sahip olmalarına imkân tanyacaktır.
- Tesisin giriş kısmından itibaren otopark alanı ve tesise giden yürüyüş yolu dâhil, galoş, poşet, pet şişe, vb. sebebiyle ortaya çıkan çöplerin çevre kirliliğine sebep olmaması için gerekli düzenlemeler acilen yapılmalıdır. Bu kapsamda uyarı levhaları konulmalı ve çöp kutuları daha kısa mesafelerde bulundurulmalıdır.
- Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasına gelen ziyaretçiler için yapılan dinlenme alanları, kafeterya ve lavabo yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle uygun alanlara gelen ziyaretçilerin daha keyifli vakit geçirebilecekleri eklentilerin yapılması gerekmektedir. Ayrıca otopark alanından tesise giden yol üzerinde yörenin dokusuna uygun ahşap stantlar yapılarak yöredeki el sanatları, yetiştirilen ürünler, ilçeyi tanıtan hediyelik eşyalar gibi ürünlerin satışı yapılabilir. Böylece ziyaretçilerin ilçe ekonomisine yapmış olduğu katkı arttırılabilir.
- Kastamonu ve Bartın İl Milli Eğitim Müdürlükleri ile Kastamonu ve Bartın Üniversiteleri ile yapılacak protokollerle öğrencilerin yöredeki diğer destinasyon alanlarıyla birlikte Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasından da yararlanması sağlanmalıdır.
- Sahaya yönelik coğrafi bilgi sistemleri tabanlı turizm rehberi hazırlanmalı, broşürler basılmalı ve bir turizm rotası oluşturularak gelen turistlerin sahada daha uzun süre kalması sağlanarak elde edilecek ekonomik gelir artırılmalıdır. Böylece yöre halkı kazandıkça cam terasa olan süründürülebilir yaklaşımı artacaktır.
- Cam seyir terası ve çevredeki diğer turistik çekicilikler, aslında turlarla yöreye gelen turistlerin birkaç gün konaklamasına imkân verecek kadar çeşitli ve zengindir. Bu neden-

le ilçede yüksek standartlarda hizmet verecek konaklama tesislerinin planlanması ve hazırlanması önem taşımaktadır.

Bu önerilerin hayata geçirilmesiyle Çatak Kanyonu Cam Seyir Terasının alternatif turizm faaliyetleri açısından önemli merkezlerinden biri olacağı düşünülmektedir. Kısıtlı sosyal ve ekonomik imkânları olan Azdavay gibi yerleşmelerin geliştirilebilmesi açısından bu gibi projeler oldukça önemlidir. Ancak doğal ortam unsurlarının zarar görmesi durumunda ortaya çıkacak tahribatın insan yaşantısını ve bütün ekonomik faaliyetleri olumsuz etkileyeceği unutulmamalıdır.

Katkı Belirleme: Arazi çalışmaları sırasında destek veren Araştırma Görevlisi Hasan Dinçer'e, Küre Dağları Milli Park Müdürlüğü'nde Orman Mühendisi olarak çalışan Özcan ÖZ'e, istatistiksel verilerin temin edilmesinde yardımcı olan Azdavay Belediyesi ile Küre Dağları Milli Park Müdürlüğü'ne teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

- Akkan, E. (1970) Bafra Burnu-Delice Kavşağı Arasında Kızılırmak Vadisinin Jeomorfolojisi. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi.
- Atalay, İ. (1983) *Türkiye Vegetasyon Coğrafyasına Giriş*. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Aylan, S. (2019) Ulubey Kanyonlarına Yönelik Sosyal Medyada Yapılan Ziyaretçi Yorumlarının İçerik Analizi: TripAdvisor.com Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7 (4), 2582-2598.
- Aylar, F. (2019) Azdavay İlçesi Doğal Turistik Çekicilikleri Destinasyonuna Bir Katkı: Saray Şelalesi (*Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Alanında Araştırma ve Değerlendirmeler*). Gece Kitaplığı, Ankara.
- Aylar, F., Zeybek, H. İ., Dinçer, H. (2019) Medil (Köklü) Mağarası (Azdavay-Kastamonu) ve Turizm Açısından Önemi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24 (41), 15-38.
- Bağcı, H. R., Şirin, M., Zeybek, H. İ. (2019) Torul Kalesi (Gümüşhane) Cam Seyir Terası. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10 (Ek Sayı), 111-123.
- Bahadır, M. (2013) Kovada Gölü Milli Parkı'nın Sürdürülebilir Yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18 (30), 287-309.
- Berndt, C., Yıldırım, C., Çiner, A., Strecker, M. R., Ertunç, G., Sarıkaya, M. A., Özcan, O., Öztürk, T., ve Kiyak, N. G. (2018). Quaternary uplift of the northern margin of the Central Anatolian Plateau: New OSL dates of fluvial and delta-terrace deposits of the Kızılırmak River, Black Sea coast, Turkey. *Quaternary Science Reviews* 201, 446-469.
- Ceylan, S. (2004) Yazılı Kanyon (Sütçüler, Isparta) Tabiat Parkı'nın Turizm Açısından Önemi ve Kullanımı. *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (8), 59-82.
- Çatır, O. & Şimşek, A. (2019). Festival Çevre Atmosferi, Ziyaretçi Memnuniyeti ve Bağlılığı: Ulubey Kanyon Kültür ve Turizm Festivali Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7 (1), 132-154.
- Çetinkaya, G., Kambu, A., Nakamura, K. (2017) Sustainable Development and Natural Resource

- Management: an Example from Köprülü Kanyon National Park, Turkey. *Sustainable Development*. 22, 63–72.
- Gül, S., Zeybek, H. İ., (2017) Jeomorfolojik Birimlerin Turizm Amaçlı Kullanımına Bir Örnek: Şahinkaya Kanyonu (Vezirköprü-Samsun). *Uluslararası Jeomorfoloji Sempozyumu 2017 (12-14 Ekim 2017) Bildiriler Kitabı*, Elazığ.
- Gürgöze, S., Uzun, A. (2017) Ozan Kanyonu'nun (Malatya) Jeomorfolojisi. *Uluslararası Jeomorfoloji Sempozyumu 2017 (12-14 Ekim 2017) Bildiriler Kitabı*, Elazığ.
- İbret, B. Ü., Cansız, E. (2016) Kanyon Turizmi ve Ekoturizm Açısından Değerlendirilmesi Gereken Bir Yöre: Küre Ersizlerdere-Karacehennem Kanyonu. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 34, 107-117.
- Kalem, S. (2001) *Doğal ve Kültürel Değerlerin Korunabilmesi İçin Turizm Potansiyelinin Belirlenmesinde Bir Yöntem Yaklaşımı ve Kastamonu İli Kıyı Bölgesi ve Yakın Çevresinde Uygulanması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kastamonu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2020). 2000-2020 yılları arası konaklamalı ziyaretçi sayısı verileri.
- Keçer, M., Ateş, S., Erkal, T., Karakaya, F. (2001) Kastamonu Merkez İlçesi ve Kentleşme Alanlarının Yerbilim Verileri. *MTA Derleme No: 10454*.
- Kurter, A. (1982) *Kastamonu ve Çevresinin Doğal Görünümü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Paslı, M. M., Çelikkat Paslı, N. (2019) Giresun İlinin Ekoturizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10 (Ek Sayı), 297-306.
- Oktay, K., İşlek, E., Yaşar, U. (2016) Kastamonu'da Doğa Turizmi Potansiyelinin Değerlendirilmesi. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 9 (2), 47-54.
- Özdemir, Ü., Zaman, S., Sever, R. (2004) Rekreatyonel Açından Ulukaya Şelalesi ve Kanyonu. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 9 (12), 207-220.
- Öner, E. (1990) Samsun ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası, Ankara Üniversitesi Ankara.
- Özgüç, N. (1994) *Turizm Coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Öztürk, S. (2005) Kastamonu-Bartın Küre Dağları Milli Parkı'nın Rekreatyonel Kaynak Değerlerinin İrdelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 2, 138-148.
- Öztürk, S., Tönük, G. U., Arıca, B. (2012) Devrekani Çayı Alt Havzası'nın Doğal Kaynak Değerlerinin CBS ile Belirlenmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Mühendislik Bilimleri Dergisi Özel Sayısı*, 14-21.
- SEGE (2019). İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişimlik Sıralaması Araştırması SEGE-2017. Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını Sayı: 2: Ankara.
- Tanrısever, C., İbret, B. Ü., Aydınöz, D., Cansız, E. (2016) Geomorphologic Features and Tourism Potential of the Valla Canyon-Kastamonu/Turkey. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 50,

191-202.

Uğuz, M. F., Sevin, M. (2010) Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü 1/100.000 Ölçekli Türkiye Jeoloji Haritaları Kastamonu E30 ve D30 Paftaları, 135.

Uzun, A. (1995) *Gerze Alaçam Arası Kıyı Bölgesi'nin Jeomorfolojisi*. Konya: Öz Eğitim.

Zeybek, H. İ., Uzun, A., Bahadır, M., Dinçer, H., Gürgöze, S., Bayram, İ. (2017) Reşadiye (Zinav) Kanyonu, Tokat. Uluslararası Jeomorfoloji Sempozyumu 2017 (12-14 Ekim 2017) Bildiriler Kitabı, Elâzığ.

İnternet Kaynakları

URL 1. Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (2020) *Milli Parklar*. <https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Belgeler/dkmp/kutuphane/58.pdf> adresinden edinilmiştir.

URL 2. Mali Hakem (2020). Azdavay Çatak Kanyonu Cam Seyir Terası Yapım İşi İhale detayı. <https://www.malihakem.com/ihaleler/azdavay-catak-kanyonu-cam-seyir-terasi-yapim-isi-ih213116.html> adresinden edinilmiştir.

URL 3. Azdavay Belediyesi (2020). Azdavay Tarihçe. <https://www.azdavay.bel.tr/tarihce-18.html> adresinden edinilmiştir.

URL 4. Gezilmesigerekenyerler.com (2020) Türkiye'de Cam Teraslar ve Seyir Terasları. <https://gezilmesigerekenyerler.com/gezilecek-yerler/turkiyedeki-cam-teraslari-seyir-teraslari.html> adresinden edinilmiştir.

URL 5. youtube.com (2020). Azdavay İlçesi Çatak Kanyonuna Cam Teras Yapılıyor. <https://www.youtube.com/watch?v=8K5X6wWYWzs> adresinden edinilmiştir.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 405-413

Geliş/Submitted/ Отправлено: 10.09.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 14.11.2020

Yayımlanma/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.46270

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Emrah TÜNCER

İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Yüksek Okulu

Sosyal Hizmet Bölümü, Türkiye

etuncer@gelisim.edu.tr

 ORCID 0000-0001-9120-2270

SÖMÜRGEÇİLİK VE ANTROPOLOJİ: PERU VE MEKSİKA'YI "YAĞMURU BİLE" FİLMİ ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRMEK¹

COLONIALISM AND ANTHROPOLOGY: EVALUATING PERU AND MEXICO THROUGH "EVEN THE RAIN" FILM

Öz: Sömürgecilik, daha çok gelişmiş ülkelerin bir doktrini veya düşünce sistemini gelişmemiş toplumlar üzerinde kabul ettirmesidir. Bu bir nevi sömürülen devletler üzerinde egemenlik kurma çabasıdır. Kısacası sahip olunmaya çalışılan ülkenin iktisadi, siyasi, kültürel ve sosyal anlamda işgal edilmesi olarak da belirtilir. Bu bağlamda genelde gelişmiş Batı Avrupa yâda Kuzey ülkeleri askeri, ekonomik ve siyasi gücünü kullanmakla birlikte sömürünün meşruluğunu yaymak adına bir takım ırksal, ahlaki, dini v.b. gerekçeler oluşturarak bu durumu devam ettirmişlerdir. Özellikle Latin Amerika ülkelerinde uygulanan sömürgecilik faaliyetleri 18 ve 19. yüzyıllarda yoğunlaşmış ve 21.yüzyıla kadar devam etmiştir. Bu durum elbette ki buradaki Antropoloji bilimini ve Antropoloji alanındaki çalışmaları da yakından ilgilendirmekte ve onu etkilemektedir. Bu çalışmada yönetmen Icíar Bollaín'in "Yağmuru Bile" filmi, bu bağlamda önemli bir örnek olarak sunulmuştur. Çünkü filmde hem 16. yy sömürgeciliğine bir atıf hem de günümüzde devam eden sömürgecilik mantığına eleştirel bir bakış vardır. Dolayısıyla Peru ve Meksika'daki

¹ **Cite as/Atıf:** Tüncer, E. (2020). Sömürgecilik ve Antropoloji: Peru ve Meksika'yı "Yağmuru Bile" Filmi Üzerinden Değerlendirmek. *Kesit Akademi Dergisi*. 6 (25): 405-413. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46270>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

antropoloji çalışmalarını da hem geçmiş hem de günümüz sömürgeciliği bağlamında okumak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Sömürgecilik, Film, Antropoloji, Peru, Meksika

Abstract: Colonialism is the imposition of a doctrine or thought system of developed countries on undeveloped societies. In short, it is expressed as the occupation of the country that is tried to be owned in the economic, political, cultural and social environment. These countries have created some justification for extending their legitimacy. The main problems of countries in the region, where the economic, political and social structure remaining from the colonial period continue, are poverty, mismanagement and often being targeted to the military and political interventions of the USA. As in all social sciences, policies aiming a unipolar world policy with the influence of North America in anthropology continue as a directory of studies through Latin America or third world countries. Director Icíar Bollaín's movie "Even Rain" is presented as an important example in this context. Because the film both refers to 16th century colonialism and has a critical view that the colonial logic continues today. Therefore, it is possible to read anthropology studies in Peru and Mexico in the context of both past and present colonialism.

Keywords: Colonialism, Movie, Anthropology, Peru, Mexico

GİRİŞ

İspanyol ve Portekizli kâşiflerin başlattıkları 15. yüzyıldaki teknolojik ilerlemeler ve keşifler neticesinde ilk sömürgecilik hareketleri, daha sonra 18. yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkan sanayi devrimi, kapitalizm ve sömürgeciliğin oluşum sürecinde önemli tarihsel dönemeçlerdir. Sömürgecilik konusunda her ne kadar farklı kategoriler oluşturulmuş olsa da genelde Avrupa, özeldense İngiltere’nin sömürgecilik anlayışı üç dönem üzerinden ele alınır. Birinci Dönem, on yedinci yüzyılın sonlarından on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar devam eder ve eski ya da kolonyal sömürgecilik olarak adlandırılır. Merkantilizm ve Amerika kıtası başta olmak üzere Yenidünya’nın sömürge kolonisi haline getirilmesi süreci, bu dönemi içerir. İkinci Dönem, 1830’lardan 1880’lere kadar devam eder ve Serbest Ticaret Sömürgeciliği olarak isimlendirilir. Başta İngiltere olmak üzere sömürgeci devletler; geri kalmış ve sanayileşmemiş devletleri, ekonomik bakımdan sömürge haline getirmesi süreci, bu dönemi kapsar. Üçüncü dönem, 1880’lerden 1940’lı yıllara kadar devam eder ve Yeni Sömürgecilik (New Imperialism) olarak adlandırılır. Ekonomik olarak sömürge haline getirilen ülkelerin bir süre sonra da siyasal olarak kontrol altına alınıp, ilhak edilmesi süreci, bu dönemi karakterize eder (Yaramış 2007, 122). Bu dönemlerdeki sömürge sistemini ve sömürgeciliğin devamını eleştiren çok sayıda film oluşturulmuştur. Yönetmenliğini Icíar Bollaín’in yaptığı, Gael García Bernal, Luis Tosar, Carlos Aduviri gibi oyuncuların yer aldığı “Yağmuru Bile” filmi de bu minvaldeki önemli eserlerden biridir. Bu film, bir taraftan 16. yüzyıl sömürgeciliği diğer taraftan modern kapitalizm arasında koşutluk kurarak yerli halkların sömürüye maruz bırakılmaya devam edilmesini konu alır. Bu çalışmada da antropolojinin Peru ve Meksika’daki gelişim süreci, sömürgecilikle ilişkisi çerçevesinde bu filmle birlikte ele alınmıştır.

1. Meksika ve Peru'da Tarihsel Arka Plan

Meksika'nın kuzeyinde Amerika Birleşik Devletleri, güneyinde ise Guatemala ve Belize yer alır. Ülkenin geçmişi M.Ö. 900'lu yıllara dayanmaktadır. Meksika, 16. yüzyılda İspanyollar tarafından işgal edilmeden önce, bu bölgede Aztekler olarak anılan yerli uygarlıklar bulunmaktaydı. 1325'te Tenochtitlan (günümüz başkenti Meksiko) şehrini kuran da Aztekler'dir. 1519'da İspanyollar, Hernan Cortès komutasında bugünün Veracruz şehrinden Meksika topraklarına çıkıp 1521 yılında Tenochtitlan şehrini ele geçirmiştir² ve böylece Meksika, 1535'te İspanya'nın genel valiliği haline gelmiştir. İspanyol istilası, kuzeye ve güneye doğru uzanarak 17. yüzyıl sonuna kadar devam etmiştir (Usta 2013, 3-15).

Meksika günümüzde sosyal eşitsizlikle de tanımlanır. Demografik ve kültürel olarak melez olan nüfusunun önemli ölçüdeki bölümü Meksika topraklarında yaşayan yerli gruplara dâhildir. Yaklaşık olarak 10 milyon kişinin yerli olduğu kabul edilir. 2 milyonu büyük şehirlerde yaşar; geri kalanlar onları sosyal piramidin en altına yerleştirecek koşullarda, merkezdeki ya da ülkenin güneyindeki kırsal alanlarda yaşar (Krotz 2006,86).

Peru ise Güney Amerika'da yer alan bir ülkedir. Kuzeyinde Ekvador ve Kolombiya, doğusunda Brezilya, güneydoğusunda Bolivya, güneyinde Şili ve batısında Büyük Okyanus yer alır. Peru'nun tarihinde de Meksika'dakine benzer bir durum söz konusudur. Peru'da M.Ö. 1200 yıllarından, M.S. 1532 yılına kadar Chavin (Şöven), Klasik, Chimu ve İnka gibi medeniyetler yaşamıştır. Bu dönemlerin sonuncusu olan İnka Uygarlığı kıtada ve ülkede en tesirli olanıdır. İspanyollar 1532'den itibaren ise bu ülkeyi fethedip İspanya Krallığı adına Peru Valiliği'ni kumuşlardır. 1821'de ise ülke José de San Martín ve Simón Bolívar tarafından kurtarılır ve bağımsızlığını kazanır. Zaten Latin Amerika kıtasında ulus kelimesine farklı bir anlam kazandıran 1810- 1825 yıllarında kıtanın büyük bir kısmında gerçekleşen bağımsızlık savaşlarıdır (Kürkçügil 2004, 23). Meksika ve Peru da bu dönemler arasında bağımsızlığını kazanan ülkelerden olmuşlardır.

Bu ülkelerdeki antropolojinin, sömürge ve sonrası yaşanan sosyo- politik ortamdan bağımsız olmayacağını da söyleyebiliriz. Örneğin Esteban Krotz, Mexican Anthropology's Ongoing search for identity adlı makalesinde, Meksika antropolojisinin analiziyle Güney antropolojilerine, açıklık kazandırmaya çalışması da bu bağlamda değerlendirilebilir. Özellikle Meksika antropolojisini anlamak için de ulusal sosyo-politik sistemin özelliklerine bakmak gerektiğini söyleyen Krotz, öncelikle ulus-devlet ve antropoloji arasındaki ilişkiyi tartışıp Meksika antropolojisinin tarihsel gelişimini yeniden kurar ve yerlilere "iç(içteki) diğerler" olarak muamele edildiğine dair vurgu yapar (Krotz 2006, 87-88). Bağımsızlık, uluslaşma gibi etkiler Latin Amerika'nın diğer ülkelerinde olduğu gibi Meksika'da da antropolojik aktivitelerin en önemli düzenleyicisi olduğunu söyleyebiliriz. Aslında modern Meksika antropolojisinin kökleri her ne kadar 1910 devriminin yarattığı politik ve toplumsal yeniden düzenlenmesine dayansa da bir başka bağlantıda İber istilasıyla başlayan bir düşünce geleneğidir denilebilir. Bağımsız Meksika'nın liberal söylemi de, vatandaşları arasında onların etnik kökenine göre ayırım yapmadı. Ancak yerli-

² 1519'da İspanyol Hernando Cortès Meksika topraklarına vardığında yerli nüfusun 25 milyon olduğu, işgal, salgın gibi nedenlerden dolayı yerli nüfusun 1 milyona kadar düştüğü iddia edilmektedir (Acemoğlu ve Robinson 2013,208).

lerin topraklarına el konuldu. Kısacası sömürgelerdeki durum, oldukça yıkıcıydı. Yerliler, sömürgeci devletlerin askeri ve siyasi baskısının yanında, yerli işbirlikçilerin yoğun bir ekonomik sömürsüyle birlikte sürekli yoksullaştılar. Gelişme süreçlerinden uzaklaştırılıp kopartılarak Batı kapitalizminin varsılık kaynağı oldular. Yani bir nevi yerel değerleri ve yaşam biçimleri baştan aşağıya değiştirilip kültürleri yok edildi denilebilir.

Meksika'da antropolojinin gelişmesinin temelini atan Lázaro Cárdenas'ın ulusal başkanlığı döneminde yerlilere ilişkin çalışmalar yayıldı. Cárdenas, 1939'da INAH'ı kurdu. Onun yönetimi esnasında, 1940 yılında, ilk Inter-American Indian Conference'ı düzenlendi bu konferansla birlikte ülkenin kimliğinin güçlenmesine, çeşitliliğin tanınmasına ve kültürel zenginliğine katkı sağlayan bir politikanın geliştirilmesi hedeflendi. İlk akademik antropoloji bölümü 1938'de açıldı; 1942 yılında INAH'ın bünyesine "National School of Anthropology and History (ENAH) olarak katıldı. indigenism, mestizo³ ideolojisini benimsemiş ve bunu ulusal birliği sağlamak için bir metot olarak kullanmıştır. Bu amaçla, "indigenist koordinasyon merkezleri" kurulmuştur.

Peru'da da benzer bir hatta gelişen antropoloji 1911 -1969 yılları arasında yaşamış daha çok edebiyat yazarı ve antropolog olan Jose Mari Arguedas'ın hayatından ve çalışmalarından yararlanılarak tartışılmıştır. Arguedas hayatı ve eserleri son derece alışılmadık bir kavşakta yer aldığı için tartışmalı bir entellektüeldir. Arguedas'ın kendini "Özü yerli Peru'lu olmayı bırakmayan medeni adam" olarak tanımlaması ırk karışımı konusundaki tartışmaları arttırmıştır. Andeanizmin, akademik fikirler ve saha çalışmaları dizisi olarak, Amerika'daki antropoloji ile diyalog içinde, ırk karışımıyla ilgili tartışmalarla yürütülmesi de bu döneme denk gelir. Amerikan Andeanizmi üzerine olan tartışmalar Peru'da belirgin olmasa da, Argueda'nın çalışması üzerine tartışmalar 1968'de ölümüne kadar devam etmiştir. Kendisi Lo Andino-pek çok önde gelen entelektüelin "kültüralist" olarak yorumladığı bir kavram- kışkırtıcısı olarak tanımlandı. 1960ların sonunda Lima'da bir beyin takımı, bir grup önemli sosyal bilimci ve edebi eleştirmen, bir masa etrafında toplanarak yazarın ilk romanı olan "*Yawar Fiesta*"yı saatlerce tartıştı. Tatsız bir tartışmadan sonra -bu tartışma kaydedildi, yazıldı ve 1980lerde kitap olarak yayınlandı- romanın imkânsız hatta ülkeye zarar verebilecek bir politik proje olduğu sonucuna vardılar (Cadena 2006, 208-211).

Peru'nun içindeki siyasal-zihinsel tartışmaları ve Amerika'daki akademik yapılanmalarla bağlantısını da inceleyen Cadena, Peru'daki gelişim sürecini eleştirerek şunları ifade eder: "Antropoloji Amerika'da sağlamlaştırıldığından, İndigenistaslar kuzeye hem yerel bilgilerini Amerikan akranlarıyla paylaşmak için hem de akademik olarak onaylatırmak için seyahat ettiler. Peru'dan bir arkeolog olan Julio C. Tello 1920'lerin başında Harvard Üniversitesinde şeref payesi aldı ve Meksikalı Manuel Gamio da bir zamanlar Franz Boas'ın öğrencisi olduğu yerde, Columbia Üniversitesi'nde lisansını aldı. Luis E. Valcarcel, Lima'daki Tarih Müzesi'nin başkanı, Amerika'da birkaç üniversiteyi gezdi ve bu yerlerde 'Boasian, Smithsonian ve Harvard Enstitülerinden etkilenmiştir.' Birleşik Devletler yine de, Indigenistasların entelektüel ilgilerini tüketmediler, çünkü Indo-Amerikanlık ayrıca politik bir kuramdı" (Cadena 2006, 208-211).

³ 'Mestizo' yani 'melez' Latin Amerika ülkeleri için yerli ve Avrupalı karışımı anlamına gelmektedir. Ekvador hariç diğer kıta ülkelerinde olduğu gibi Meksika'nın da ulusal kimliği mestizodur.

Kısacası ister Meksika olsun ister Peru olsun bu ülkelerdeki antropoloji çalışmalarının da bu bakış açısından azade ele alınmadığı açıkça görülmektedir.

2. Antropolojinin Günahı

19. asır Avrupa'sı sömürgecilik faaliyetlerinin arttığı bir yüzyıldır. Öyle ki Avrupa ülkeleri, başta İngiltere olmak suretiyle ülkeler sömürgecilik yarışına girmişlerdir. Bu sömürgecilik faaliyetlerinde kullanılan en mühim araç da oryantalizmdir. Batı on sekizinci yüzyılın sonlarından itibaren Doğu'yu tanımak amacı ile yola çıkmış ve hegemonyasının genel şemsiyesi altında tüm güçlerini kullanarak Doğu'yu bir nevi hegemonyası altına almıştır. Bu süreci E. Said şu şekilde vurgulamaktadır: "Akademik çalışmalar, başarılı gayretlerle Doğu'nun gerçeklerine uydurulmuş, müzelerde sergiler düzenlenmiş; kolonilerdeki yönetim şekilleri yeniden ele alınmış, yeni ve modern bürolar kurulmuş, antropoloji, biyoloji, lingüistik teorileri yeni fikirlerle süslenmiş. Üstelik bütün bunlar Batı'nın Doğu üzerinde imal ettiği hayaller dünyasının sınırları içinde varlık kazanmıştır. O hayaller dünyası ki temelinde Batı'nın sadece üstünlük duyguları yer almaktadır" (Said 2004, 20). Said, oryantalizmin Avrupa'nın havadan bir uydurması olmadığını, birkaç neslin birlikte çalışarak uzun yatırımlarla meydana getirdiği önemli bir doktrinler ve uygulamalar paketi olduğunu söyler. Devam eden bu yatırımlar yüzünden Doğu, Batılının vicdanında yer tutabilmek için, bir bilgi sistemi olarak oryantalizmin süzgecinden geçmek zorundadır. (Said 2004, 18) Said'in ortaya attığı bu tür oryantalizm küresel anlamda büyük bir güç ve etkiye sahip olmuştur. Nitekim bu güç altında ezilen ve alternatif bir tez üretmeyen Doğu, bir zaman sonra oryantalist söylemlere inanmış, o da şark'ı gerçekten bir alt sınıf insanların ortak mekânı olarak algılamaya başlamıştır. Bu durum daha çok oto-oryantalizm olarak ifade edilir. Kendi kendini oryantalize etme, bireylerin ve toplumların kendilerini, kendilerine ait olmayan fikirler aracılığıyla anlamaları ve anlamlandırmaları demektir. Yani bir nevi Batı Doğu'yu kurgularken Doğu da Batı'ya yardım etmektedir. Modernleşme dinamikleri sırasında oryantalizmin içselleştirilmesi durumu, bugünkü manasında oryantalizmin bir hegemonya-güç ilişkisine dönüşmesine sebebiyet vermiştir. Bugün gelişmemiş olarak isimlendirilen birçok ülkenin üniversiteleri hatta antropoloji bölümleri benzer yaklaşımlardan ve Batı tarzı eğitim modelinden yola çıkarak kendisini konumlandırmıştır. Bu durum içselleştirilmiş ve örtülü oryantalizmin örneği olarak da var olmuştur. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın hegemonik gücünün etkili olduğu tüm bilimlerin neoliberal baskılar çerçevesinde örgütlendiği ve teori oluşturmada, dilde, söylemde oldukça hâkim olduğu söylenebilir.

Bilindiği gibi sömürgeciliğin yaygınlaştığı 19.yy'da Avrupa'da toplumların ilkelikten uygarlığa doğru belli aşamalardan geçerek geliştiği düşüncesi başta antropoloji olmak üzere birçok disiplini etkilemişti. Yine kültürel evrimin de bu bağlamda belli bir doğrultuda, bir dizi evrimsel sıra ile gelişme gösterdiği fikri ve Batılıların bu gelişimin son evresi olduğu düşüncesi yoğun olarak kabul görmekteydi (Harris 2001, 151). Haliyle gelişmemiş toplumlar en basit toplumlar olarak kronolojik gelişmenin en alt basamağını oluşturmaktaydı. Bu anlayış içinde Avrupalıların üstün ırk olarak, yerli toplumları uygarlaştırma görevlerinin olduğu düşüncesi baskın bir düşünceydi. Haliyle diğer kültürleri ya da toplumları çözümleme çabası, onları anlama çabasından ziyade Batının kendi iktidarını, kültürünü, tarihini kurma çabasının bir parçası olmuştu. (Eriksen ve Sivert 2012, 31-32). Bu düşünce sistematığının göstergesi olarak Antropoloji bilimi ve sömürgecilik dönemi arasındaki ilişki de sık sık vurgulanmaktadır. Örne-

ğin Uysal ve Özbudun, sömürge ve antropoloji ilişkisini şu şekilde ele almaktadırlar: "Gerçekten de antropolojinin bilimsel bir disiplin olarak inşa edilmesinin temelinde Batı ülkelerinin çeşitli yöntemlerle kendisi gibi olmayan "öteki"ni tanıyabilme, anlayabilme, açıklayabilme girişi-yatmaktadır. Bu nedenle yakın bir geçmişte dek, antropoloji araştırmalarının çok büyük bir bölümü, Batılı antropologlarca sömürge ya da eski sömürge topraklarında yaşayan yerli halklar arasında gerçekleştirilmiştir" (Özbudun ve Uysal 2015, 19-20). Kısacası antropoloji, birçok ülkede sömürgeciliği meşru zemine taşıyan bir rol üstlenmiştir. Nitekim Asad şunları ifade eder: "Antropoloji ile sömürgecilik arasında yakın ilişki vardır. Çünkü antropolojik çalışmaların çoğu sömürgeci devletlerin hükmetmek, ele geçirmek için "öteki"ni tanıma ihtiyacı üzerine yapılmıştır" (Asad 2008, 4,7).

Son dönemlerde de antropolojiye dair yapılan tartışmalar ise bu noktaya dikkat çekerek saha araştırmalarının tesirleri üzerinde durmaktadır. Örneğin Lila Abu-Lughod modern antropolojinin etnografik yöntemlerle topluluklara ilişkin bilgi toplamasını sorgulamakta, şüpheli davranmakta ve buna karşı farklı çözümler öne sürmektedir. Ama günümüzde de Kuzey/ Batı ülkelerinin hâkim hegemonik yapısı içerisinde antropoloji, sömürgecilik geçmişinin pratiğinden aktarılan kimi yönelimleri halen muhafaza etmektedir. Dolayısıyla Meksika ve Peru antropolojisindeki güncel tartışmaların bu durumdan bağımsız olarak ele alınması mümkün değildir.

3. "Yağmuru Bile" Filminin hatırlattıkları

Kristof Kolomb'un yenedünya olarak adlandırılan Amerika kıtasını işgal edişinin hikâyesini anlatacak bir film çekimi için Bolivya'ya giden ekibi merkeze alan "Yağmuru Bile" filmi, 'film içerisinde film' özelliğini kullanarak iki ayrı hikâyenin paralelliği üzerinde ilerleyen bir film şeklindedir. Bolivya'ya belgesel hazırlamak için gelen bu film kadrosunun başından geçenleri anlatan filmde, Bolivyalıların suyuna göz diken çok uluslu şirketlerin, daha fazla kazanma hırsı ile Orta ve Güney Amerika'nın Kristof Kolomb'un öncülüğünde İspanya Krallığı'nın sömürgeci haline getirilişinin zalimliği ve tamahkârlığı arasında paralellik kurulmaya çalışılıyor. Oldukça benzer bu iki sömürü hikâyesinin paralel işleniş tarihini tekrarlandığını ve insanın hırslarının değişmeden kaldığını hatırlara getiriyor. Bolivya'da 500 yıl önce yaşanmış olan bir isyanı filme çekmek için Bolivya'ya gelen ekip, çok da farkında olmadan kendini burada bir başka isyanın arasında bulur. Çünkü filmin çekimine başlandığı tarihten hemen önce Bolivya hükümeti, ülkenin su kaynaklarını Avrupalı şirketlere satmış ve firmanın isteği doğrultuda da yağmur suyu biriktirilmesini yasaklamıştır. Aslında olay örgüsünden de anlaşılacağı üzere yerli halkın hikâyesi 500 yıldır hiç değişmemiştir. 1500'lerde yerlilerin ellerindeki zimmetlerine geçiren beyaz adamların yerine 21. yüzyıl insanının en doğal hakkı ve temel ihtiyacı olan suyunu özelleştirerek elinden alan, yağmuru bile toplamasını çok görerek satmaya kalkan çokuluslu şirketler vardır senaryoda bu sefer. Film, gerçekten de kültür, sömürge, kapitalizm, küreselleşme ve şiddet gibi hususlarda antropolojik bir okumaya ve açılıma imkân tanıyan bir metin örgüsüne ve imgesel boyuta sahiptir. Aynı zamanda Bolivya'daki su mücadelesine değinmesi, Kristof Kolomb'un bizzat kendi eliyle İspanya kralına yazdığı mektuplardan pasajlar bulundurması ve antropolojik veriler açısından son derece önemlidir. Dolayısıyla Peru ve Meksika'nın antropolojilerini kuramsal bağlamda, "Yağmuru Bile" filmi ile ilişkilendirerek tartışabiliriz.

Aslında film içinde bahsi geçen belgesel çekimi Latin Amerika'da sömürgecilik dönemindeki koşulları ve yaşananları anlama konusunda tarafsız-durmaya çalışıyor. Örneğin Sebastian, filmin sorunlu bir sahnesini oyunculara kabul ettirmek için oldukça fazla çaba harcıyor. Sömürgecilerden kaçan kadınların çocuklarını köpeklere yem etmek yerine suda kendi elleriyle boğdukları bu film sahnesini kabul etmiyor oyuncu kadınlar. Sebastian'ın, kadınlara kendi çocuklarını değil de maketleri boğacaklarını anlatması bile onlarda olumlu bir etki yaratmıyor. Kurgu da olsa kadınlar bu zor sahneyi çekmeyi kabul etmiyor. Bu sırada Sebastian'ın ağzından dökülen laflar ise oldukça çarpıcıdır: "Bu sahneyi ben yazmadım. Bu bir gerçek ve yaşandı. Göstermek ve çekmek zorundayız." Film bir taraftan bu gerçek üzerinden ilerlerken diğer taraftan da sömürgeciliğin nüvelerini taşıdıklarından habersiz algılarındaki üçüncü dünya ülkesine geldiklerini kanıtlarcasına çıkar odaklı gündelik yaşama katılmaktadırlar. Yani bir nevi Boliviya'ya giden bir grup batılı film ekibinin, kendilerini diğer batılılardan ayrı tutarak, hatta onları eleştirerek aslında "Vicdani!" bir bakış açısıyla Kristof Kolomb'un "Kaplumbağa Adası" dedikleri Amerika'ya çıkışını ve o bölgede yaptığı eziziyeti anlatmak istiyorlar. Bu durumun benzerini Peru ve Meksika antropoloji geleneklerinin oluşum sürecinde de görüyoruz. İlk defa bu ülkelerde yapılan antropolojik çalışmalarda da genelde "yerli kültürü koruma", "bilimsel alana dâhil etme" gibi "Vicdani!" bir çerçeve oluşturularak batılılar tarafından ortaya konmuştur. Örneğin 1936'da Amerikan Antropoloji Derneğinin bu bölgede yaptığı ilk çalışmalardan biri "medenileşmiş hayata katılan yerli kültürlerin araştırılması" dır. Aslında filmde belki de ilk sorgulamamız gereken sorulardan bir tanesi İspanya'dan gelen film ekibinin neden Boliviya'yı seçtiğidir. Çünkü film için ihtiyaç duydukları işgücünü daha ucuza getirip aynı zamanda vicdanlarını rahatlatmaktadırlar. Yani bir nevi köleleştirmeyi anlatmak ve beyazların vicdanlarını rahatlatmak için çekilen bu film, 2000 yılında aslında aynı mantığa sahip ve bize köleleştirmenin "modern" halini sunmaktadır. Peru ve Meksika ya da diğer, Latin Amerika antropoloji geleneğinin oluşmasında da benzer bir durum söz konusudur. Bu bölgeye olan etnografik ilginin "ucuz veri", "kolay karşılaştırma yapma" gibi çıkarlar temelinde kurgulandığını söylemek sanırım yanlış olmaz. Örneğin Cadena, Latin Amerika ve Peru'nun içindeki siyasal, zihinsel tartışmaların yanı sıra Amerika'daki akademik yapılanmalarla bağlantısını bilgi güç ilişkisi açısından değerlendirdiği makalesinde şu acı gerçeği ifade eder. "Amerikan bir meslektaşının yazdığı And antropolojisine adanmış bir makaleden bahsediyor ki bu bibliyografideki 62 başlıktan yalnızca ikisi Perulu bilginlere ait ve birisi İngilizce ve Amerika'da eğitim veren Perulu bir kadın tarafından yazılmış" (Cadena 2006, 201).

Filmde, artık son sahnede Costa'nın Daniel'e(Boliviya'da çekilen filmde oynayan yardımcı oyuncu) bundan sonra ne yapacaksın diye sorması üzerine Daniel'in verdiği cevap oldukça manidardır: "En iyi yaptığımız şeyi yapacağım: hayatta kalacağım" bu cümle bir nevi bağımsızlığını kazanan Latin Amerika ve Yerli halkın durumunu özetler. Tüm olanakları kullanarak bölgeyi sömürge altında tutan güçlere rağmen hem kendi doğal kaynaklarını korumaya hem de var olmaya devam etmedirler.

5. Yerli Olmak

Latin Amerika, dünyanın geniş ve çok farklı çeşitlilikteki coğrafyalarını kapsar. 15. yüzyılın sonlarında Avrupalılar bu kıtada tahakküm kurmaya başladığında burada gelişmiş uygarlıklar bulunmaktaydı. Orta Amerika'daki Mayalar ve Aztekler ile Peru'daki İn-

ka uygarlığı ateşli silahları tanımadıkları, daha önce bu silahları kullanmadıkları için Avrupalılara karşı koyamadılar. Dolayısıyla kolaylıkla yenildiler. İşte bu uygarlıkların Avrupalılar tarafından bu şekilde yok edilmesi, dünya tarihinin en trajik olaylarından biridir. Bu sömürgeleştirme sürecine atıfta bulunan film, günümüz benzerliğini şu şekilde filme dâhil etmektedirler: "Yağmuru bile" filminde geçen "Ama yağmuru kim alacak? /- sahipleri Londra ya da Kaliforniya'da yaşayan bir şirket./- daha sonra neyi alacaklar peki?/- nefesimizden çıkan buharı mı?/- alnımızdan akan teri mi?"

Özellikle Batı Avrupa ülkelerinin hırsları kıtaların işgal edilmesiyle, milyonların köleleştirilmesiyle, şiddetin artmasıyla ve geride kurbanlar bırakmasıyla sonuçlanmıştır. Bu durum, Fanon'un ifadesiyle ortadan yarılmış, ikiye bölünmüş bir dünya oluşturmuştur ve bu iki dünyanın sakinleri de farklı 'tür'lerdir: Efendiler ve köleler, sömürgeleştirilenler ve sömürgeleştirilenler, burjuva ve işçiler (Sayar 2002,141). Fanon, "Siyah Deri, Beyaz Maske" ismindeki eserinde bu paradigmayı günümüzdeki beyazlarla siyahların ilişkisine uyarlar. Bu anlamda Hegel'in köle-efendi diyalektiği Alexander Kojève, Sartre, Lacan gibi düşünürler ile birlikte Fanon'u da derinlemesine etkilemiştir. İnsanlar arası eşitsizliğe dayanan bu diyalektik süreç sadece efendinin tanındığı, kölenin ise tanınmadığı bu karşılıksız ilişki, köleyi insanlıktan çıkartmaktadır. Fanon, bu karşılıksızlık dünyasından bahsedip bu iki dünyanın, bu iki kampın psikolojisini, psiko-patolojisini yazar. Fanon (Fanon, 2009, 5), bütün bu eşitsizliğin güç farkıyla başladığını ve ekonomik sömürüyle sürdürüldüğünü vurgular. Aslında bu film, Fanon'un bahsetmiş olduğu bu gerçeğin bir ifadesidir. Filmde belgeseli çekmeye çalışan yönetmen Sebastian ve yapımcısı Costa Boliviya'ya ulaştıklarında, Kristof Kolomb'un keşfettiği Cochabamba'da sömürgeciliğe ve köleliğe ilk karşı çıkan rahipler Bartolome de las Casas ve Antonio Montestinos'un yaşamını çekip hemen ülkelerine geri dönmek isterler.

Bütçeleri oldukça kısıtlı olduğundan Costa normalde donanım yardımıyla yapması gereken işleri yerlilere yaptırır, figüranlara oldukça düşük ücretler öder ve bundan gururla arkadaşlarına bahseder. Yine filmin ilk sahnelerinden biri de bu bağlamda önemlidir. Oyuncu seçimi için oluşan uzun kuyrukta ucuz iş gücünün ve emeğin, insanın ederinin ne kadar olduğunu gösteren sahnelerle filme giriş yaparız. Yapımcının söyledikleri aslında köle-efendi ilişkisinin dışavurumudur: "İstedığınızı seçebilirsiniz. Bunlar yerli değil mi? Hepsi aynı şey..."

6. Sonuç

Antropologlar, 1970'li yıllarda sömürgeci anlayış eleştirilerek yerli halkların, kabilelerin, toplumların sömürgeleştirilmesini engellemek için onların mücadelelerine destek vermiştir. Verilen bu destek her zaman "masumane" olamamıştır. Tarih boyunca güçlü devletlerin bir bölgeyi kontrol etmek ve ele geçirmek amacıyla doğrudan askeri gücünü kullanabildikleri gibi istatistik verileri, yerel topluluklara ait bilgileri de alıp sömürgeleştirmek üzere stratejiler geliştirdiği ve kültürel unsurlarını empoze ettikleri görülür. Görüleceği üzere Boliviya, Peru yâda Meksika'nın tarihsel süreç içerisinde benzer aşamalardan geçerek sömürge konumunda bulunması buradaki yerliler açısından halen olumsuz koşullar yaratmaktadır.

Sonuç olarak Batılı kuramların analizlerini verili olarak almaktan çok, farklı kültürlerden farklı insanların ürettikleri yaratıcı antropolojik çalışmalarla disiplininin geliştirilmesini sağlamak önemlidir. Ayrıca diğer ülkelerdeki yereli ve deneyimleri ele alan bir dünya antropo-

lojileri sistemi kurulursa eğer hem küresel bunalıma dair 'yeni özgürlükçü bir siyasal dilin' inşasına, hem de dünya-sistemini Anglo-Sakson eksenin dışında yeniden kurgulamaya katkıda bulunabilir.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. ve Rabinson, J. (2013). *Ulusların Düşüşü Güç, Zenginlik ve Yoksulluğun Kökenleri*. İstanbul: Doğan Kitap.
- Asad, T. (2008). *Antropoloji ve sömürgecilik*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Cadena, M. d. (2006). The production of other knowledges and its tensions from Andeanist anthropology to interculturalidad? G. L. Ribeiro, & A. Escobar içinde, *Word Antropologies Disciplinary Transformations Within System of Power* (s. 201-224). New York: Berg Publishers.
- Eriksen, T. H., & Sivert, F. (2012). *Antropoloji Tarihi*. (A. Bora, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Fanon, F. (2009). *Siyah Deri Beyaz Maske*. (C. Koytak, Çev.) İstanbul: Versus Yayınları.
- Harris, M. (2001). *The Rise of Anthropological Theory*. California: Altamira Press.
- J. G., E. A., E. L. G., P. B., M. L., (Yapımcı), I. B. (Yönetmen). 2010. *Yağmuru Bile* (Tambien la lluvia). Fransa, İspanya, Meksika
- Krotz, E. (2006). Mexican Antropologys Ongoin Searc For İdentity. G. L. Riberio, & A. Escobar içinde, *world Antropologies Disciplinary Transformations within systems Of Power* (s. 87-113). New York: Berg Publishers.
- Kürkçügil, M. (2004). *Latin Amerika'nın Kaynayan Damarları*. İstanbul: İthaki Yayınlar.
- Özbudun, S., & Uysal, G. (2015). *50 soruda Antropoloji*. İstanbul: 7 Renk Basım Yayın.
- Said, E. (2004). *Kültür ve emperyalizm: Kapsamlı bir düşünsel ve siyasal sorgulama çalışması*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Sayar, K. (2002). *Sömürgeciliğin Karşısında Psikiyatır*: Frantz Fanon. Yeni Symposium, 140-150.
- T.C. Müşavirliği, M. B. (2012, Eylül). *Meksika Ülke Raporu 2011*. Meksiko.
- Usta, M. (2013). *Meksika devrim Süreci ve Plutarco Elias Calles* . Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 414-422

Geliş/Submitted/ Отправлено: 20.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 19.12.2020

Yayımlanma/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47806

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Mürüvvet TÜRKEN ÇAKIR

Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye

mufu15@hotmail.com

 ORCID 0000-0001-7004-3960

SELİM BUTRUS EL-BUSTÂNÎ

(HAYATI, ESERLERİ VE TARİHİ ROMANLARI)*

SALİM BUTRUS AL-BUSTÂNÎ

(HIS LIFE, WORKS AND HISTORICAL NOVELS)

Öz: Modern Arap edebiyatının ilk dönem yazarları arasında yer alan Selim Butrus el-Bustânî Lübnan'ın güçlü, tecrübeli ve kültürlü ediplerinden biridir. Kısa süren yaşamına çeşitli eserler sığdıran el-Bustânî'nin özellikle Arap edebiyatında tarihi roman türünün ortaya çıkışında büyük bir etkisi olmuştur. Sahip olduğu yenilikçi bakış açısını eserlerine yansıtarak bu konuda çoğu yazara öncülük etmiştir. Selim Butrus el-Bustânî aynı zamanda iyi bir gazetecidir. Babası Butrus el-Bustânî ile beraber çıkarttıkları gazete ve dergilerle Arap edebiyatındaki birçok eserin ve yazarın tanınmasında önemli rol oynamıştır. Gerek edebi gerekse gazetecilik alanında Arap dünyasına pek çok çalışma kazandıran yazarın, araştırmalarımız neticesinde tanınırlık açısından biraz geri planda kaldığı görülmüştür. Buna dayanarak hem yazarın yaşamını, eserlerini hem de tarihi romanlarını ön plana çıkarmak amacıyla bu çalışma kaleme alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Selim Butrus el-Bustânî, tarihi roman, Lübnan, modern Arap edebiyatı.

* This study is based from the doctoral thesis of the author./Bu çalışma yazarın doktora tezinden üretilmiştir.

Cite as/Atıf: Türken Çakır, M. (2020). Selim Butrus El-Bustânî (Hayatı, Eserleri ve Tarihi Romanları). *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 414-422. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47806>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Abstract: Salīm Butrus al-Bustānī, one of the first writers of modern Arabic literature, is one of the strong, experienced and cultured writers of Lebanon. Al-Bustanī, who contributed various works to his short life, had a great influence on the emergence of the historical novel genre, especially in Arabic literature. By reflecting her innovative perspective on her works, she pioneered many writers in this regard. Salīm Butrus al-Bustānī is also a good journalist. He played a significant role in the recognition of many works and writers in Arabic literature with the newspapers and magazines he published with his father, Butrus al-Bustānī. As a result of our research, it has been observed that the author, who brought many studies in the field of literature and journalism of the Arab world, stayed a little in the background in terms of recognition. Based on this, this study has been written in order to highlight the life, works, and historical novels of the author.

Keywords: Salīm Butrus al-Bustānī, historical novel, Lebanon, modern Arabic literature.

1. GİRİŞ

XIX. yüzyılda milliyetçilik akımının yayılmaya başlamasıyla birlikte Batı ile yakın temasta olan ve içerisinde birçok Hristiyan nüfusu barındıran Lübnan'da misyonerlik ve eğitim faaliyetleri de artış göstermiştir. Ancak ülkede başlayan iç savaşlar ve dış güçlerin müdahaleleri nedeniyle Lübnanlı edebiyatçıların çoğu ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Kiminin Mısır'a kiminin de Avrupa veya Amerika'ya gitmesiyle Lübnan'daki edebiyat çalışmaları sekteye uğramıştır. Özellikle bu durum Birinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkmış, savaşın sürdüğü altmışlı yıllarda kayda değer hiçbir çalışmanın yapılamadığı gibi aynı tablo, II. Dünya Savaşı'nda da devam etmiştir. (en-Nessac, 1980: 89)

Savaş nedeniyle Lübnan'da edebiyatın geç gelişme göstermeye başlaması, haliyle önemli bir nesir türü olan roman üzerinde de etkili olmuştur. Bu türe yakın ilk eserler kaleme alınmaya başlamış olsa da eleştirilmekten kurtulamamıştır. Örneğin Nâşîf el-Yâzicî'nin Bedî'u'z-Zemân el-Hemedânî ve el-Ĥarîrî den esinlenerek kaleme aldığı altmış hikâyeden oluşan *Mecma'u'l-Bahreyn*'i (Er, 1992: 127) Arap makamesini taklit etmekten öteye geçemeyen bir eser olarak nitelendirilmiştir. (Heykel, 2010: 90)

Modern Lübnan edebiyatında el-Yâzicî'nin ardından roman türüne yakın eserler kaleme alan ikinci isim ise Ahmed Fâris eş-Şidyâk'tır. Makame türünden biraz sıyrılarak makale ve hikâye karışımı eserler yazmıştır. Genel olarak biyografi çerçevesinde evlilik ve bekârlık konularına değinen eş-Şidyâk, el-Yâzicî'dan daha fazla modern çizgiyi yakalamış ve Lübnan edebiyatını daha ileri seviyeye getirmiştir. (en-Nessac, 1980: 90-91)

Makame türünden hikâye ve romana doğru gidişte önemli bir yol kat eden bir diğer isim ise çalışmamızda yer vereceğimiz yazar, aynı zamanda gazeteci Selīm Butrus el-Bustānî'dir. 1870'li yıllarda edebiyat sahnesinde kendini göstermeye başlayan el-Bustānî'nin babasından kalan el-Cinân dergisinde daha sonra da el-Cenne ve el-Cüneyne gazetelerinde tefrika roman olarak yayınladığı, olay ve kişi kadrosunu Lübnan'dan ve tarihinden aldığı edebi ve siyasi yazıları, modern anlamda kaleme alınmış önemli eserler arasında gelmektedir. (Bakır, 2018: 107) Bu eserleriyle Arap dünyasındaki birçok yazara örnek olan el-Bustānî aynı zamanda babasıyla

beraber çıkarttıkları dergi ve gazetelerde pek çok edebiyatçının tanınmasına vesile olmuştur. Arap edebiyatına önemli katkılar sunan bu ismi yakından tanımaya çalışacağız.

2. Hayatı

Modern Arap edebiyatına gerek yazar gerekse gazeteci kimliği ile önemli katkılar sağlayan Selîm Butrus el-Bustânî, 1848 yılında Lübnan'ın Abeyh köyünde doğdu. Babası Lübnan'ın önemli simalarından eğitimci, dil âlimi ve gazeteci-yazar Butrus el-Bustânî'dir (ö. 1883). Eğitime ilk olarak babasından ve onun yakın çevresindeki âlimlerden dersler alarak başladı. Küçük yaşlardan itibaren gördüğü yabancı dil eğitimiyle, Türkçe, İngilizce ve Fransızca gibi dillere hâkim oldu. Arapçayı da babasının yakın arkadaşı ve edebiyat dünyasındaki yoldaşı Nasif el-Yazıcı'dan aldığı derslerle ilerletti. (Necm, 1966: 41; Kehhâle, 1994: 777).

Selîm Butrus el-Bustânî babasıyla beraber gazetecilik alanında önemli işlere imza attı. Öncelikle Beyrut'ta ilk gayri resmi gazete olarak bilinen *Nefîru Sûriye'*yi (1860), ardından "vatan sevgisi imandandır" şiarıyla *el-Cinân* dergisini çıkarttı. Bu dergide, dönemin önemli edebiyatçı ve gazetecileri İbrahim el-Yazıcı, Süleymân el-Bustânî, Edîb İshâk gibi isimler editörlük yaptı. *el-Cinân'ı*, *el-Cenne* (1870) ve *el-Cüneyne* (1871) gazeteleri takip etti. (el-Mer'î, 1982: 30, ez-Ziriklî, 2002: 116; Sa'dî, 1998: 77; es-Sakkût, 2007: 248). Yayınlanan bu gazete ve dergilerde ülkenin sosyal, kültürel ve eğitim alanlarıyla ilgili makalelere yer verildi. Özellikle yazarlar kaleme aldıkları makalelerde halkı ve aydın kesimi, birliğe, beraberliğe, hoşgörüyeye, bilime, eğitim ve öğretime davet ettiler.

Gazetecilik mesleğinin yanı sıra iyi bir dil eğitimine sahip olmasından dolayı Selîm Butrus el-Bustânî, 1862'de Beyrut Amerikan Konsolosluğu'nda tercüman olarak çalışmaya başladı. 1863 yılında babası tarafından Beyrut'ta kurulan Medresetu'l-Vataniyye adlı yüksekokulda İngilizce öğretmenliği yaptı. Aynı zamanda Doğu Bilimleri Akademisi ve Suriye İlim Cemiyeti'nin aktif üyeleri arasındaydı. (Necm, 1966: 41; el-Mer'î, 1982: 29; Kehhâle, 1994: 777; Dâğır, 2000: 284; es-Sakkût, 2007: 248). Çevresinde çalışkan, yumuşak huylu, temiz ahlaklı ve hoş tavırlı bir kişi olarak bilinirdi. İşindeki azmi, kararlılığı, gayreti ve içtenliğiyle de bu davranışlarını bütünleştirdi. 1884 yılında henüz 36 yaşındayken geçirdiği kalp krizi sonucu Lübnan'ın köyü Bevâric'de öldü ve babasının yanına defnedildi. (Necm, 1966: 42; el-Mer'î, 1982: 30; Kehhâle, 1994: 777; ez-Ziriklî, 2002: 116)

Selîm Butrus el-Bustânî genç yaşına rağmen edebiyat alanında da kendisini kanıtlamış bir yazardı. Özellikle onun edebi kişiliğinin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde hem babası Butrus el-Bustânî'nin hem de hocası Nasif el-Yazıcı'nın katkısı büyük olmuştur. Bu iki âlim sayesinde edebiyat dünyasıyla tanışan el-Bustânî onların verdiği eğitim ile kalemini daha da güçlendirme fırsatı yakalamıştır.

İyi bir eğitim donanımına sahip olarak yetişen Selîm Butrus el-Bustânî, babasıyla beraber çıkarttıkları dergi ve gazetelerde tercüme ettiği eserleri ve kaleme aldığı yazıları yayınlayarak edebi yöndeki cesaretini iyiden iyiye arttırmıştır. Ayrıca kaleme aldığı hikâye ve romanlarında tek bir alana yönelmek yerine farklı alanlardaki konulara değinmeyi tercih etmiştir. Bunda da yazarın gazete ve dergi alanındaki uğraşları etkili olmuştur.

Arap edebiyatının çok yönlü yazarları arasında yerini alan, zeki, yetenekli, açık fikirli bir

yazar olan el-Bustânî, hikâye, roman, tiyatro yazarlığı ve şair kimliğinin yanında iyi bir tercüman olarak da nam salmıştır.

3. Eserleri

Modern dönemde çeşitli gazete ve dergilerde kaleme aldığı edebi ve siyasi makaleleriyle Arap dünyasına farklı bir bakış açısı getiren Selîm Butrus el-Bustânî, *el-Cinân* dergisinde “siyasi topluluk” adı altında onlarca makale yayınlamıştır. Hikâye ve gazetecilik sanatına çeşitli güzel-likler katan yazar, onları şekil ve resimlerle süsleyerek neşretmiştir. Eserlerinde özellikle tarih, coğrafya, felsefe, sosyoloji, seyahat vs. gibi çeşitli konulara yer vermiştir. Bu konuları gayet akıcı, sade bir dille ve okuyucunun anlayabileceği bir üslupla ele almaya çalışmıştır.

3.1. Toplumsal Romanları

Selîm Butrus el-Bustânî içerisinde toplumsal içerikli konuların çoğunlukta olduğu çeşitli romanlar yazmıştır. Özellikle de okuyucunun ilgisini arttırmak ve onları roman okumaya teşvik etmek için iki âşik arasında geçen tesadüfi olaylara oldukça yer vermiştir. Yazarın bu romanlarını yayınlama tarihlerine göre şöyle sıralayabiliriz.

- *el-Hıyâm fi Cinâni's-Şâm* (Şam'ın Bahçelerinde Kara Sevdalılar) (1860) (Le Gassick, 1970: 33; Hindî İsmâ'îl, 2014: 31) : Romanda macera tutkunu bir genç olan Lübnanlı Süleymân Hâlid'in Şam'a yaptığı gezi esnasında gördüğü Verde adında bir genç kıza aşık olması ve başlarına gelen olaylar konu edilir.

- *Esmâ* (Esmâ) (1873): Romanın adından da anlaşılacağı üzere eserde, Esmâ isimli bir genç kızın yaşamından kesitler sunulmaktadır. Onun evlilik meseleleri, iyi ve kötü insanlarla karşılaşması ve sonunda Kerîm el-Bağdadî karakteriyle mutlu bir evliliğe adım atması anlatılır. Ayrıca genç okurlara sosyal yaşamları konusunda önemli mesajlar veren bir romandır.

- *Bintu'l-Asr* (Çağın Kızı) (1875): Genç, kültürlü bir kız olan Rîme ile evlenmek isteyen zengin ama ahlaki yönden zayıf Enîs karakteriyle, onun tam tersi özelliklere sahip olan Mâcid arasında yaşananlar ele alınmaktadır. Romanın sonunda iyi ahlaklı, güzel huylu Mâcid, bütün kötülüklerin üstesinden gelerek Rîme ile evlenir.

- *Fâtine* (Büyüleyen) (1877): Toplumsal olayları yine bir aşk hikâyesi ile süsleyip yazdığı romandır.

- *Selmâ* (Selma) (1878-1879): Yazar tıpkı diğerlerinde olduğu gibi bu romanında da iyi ve kötü karakterlerin rekabetine yer vermiştir. Ancak bu romanını hüznü bir son ile bitirmiştir. Romanın ana karakteri Selma ile iyi adamı Râgıb birbirine sevdalı iki gençtir. Ancak bu sevgiyi kabullenemeyen Salih, Râgıb'ı öldürtür, bunu duyan Selma da acısından ölür.

- *Sâmiyye* (Yüce) (1882-1884): İçerisinde toplumsal konuların ele alındığı ve yukarıda bahsedilen romanların benzeri bir eserdir. (Necm, 1966: 41-77; Haywood, 1971: 133; el-Mer'î, 1982: 31; İbrâhîm, 2016: 283).

3.2. Tiyatro Eserleri

Selîm Butrus el-Bustânî, hikâye ve roman dışında tiyatroya da yönelerek bu alanda birkaç eser vermiştir. Bunlar:

- *Kays ve Leyla* (Kays ve Leyla)
- *İskender* (İskender),

• *Yûsuf ve İştâk* (Yusuf ve İstak) adlı tiyatrolardır. (el-Mer'î, 1982: 31; Kehhâle, 1994: 777; ez-Ziriklî, 2002: 116; Dâğır, 2000: 284-285; İbrâhîm, 2016: 283).

3.3 Tercüme Romanları

Selîm Butrus el-Bustânî'nin telif eserleri dışında 1875 yılının ikinci yarısında, yine *el-Cinân* dergisinde yayınladığı birçok tercüme romanı yer almaktadır. Bunlar içerisinde:

- *es-Şavâ'ik* (Yıldırımlar).
- *el-Ḥubbu'd-Dâimu* (Sonsuz Aşk).
- *Semmu'l-'Afâi* (Yılanların Zehri).
- *Sırru'l-Ḥubbi* (Aşkın Gizemi).
- *Ḥilmu'l-Muşavvir* (Ressamın Sabrı).
- *es-Se'du fîn'Naḥsi* (Beladaki Şans).
- *Zevcetu Cûn Kârfur* (John Carrefour'un Karısı)
- *Curcîna* (Georgina) bulunmaktadır. (Dâğır, 2000: 285)

Yazarın ölümünden sonra yayınlanan modern tarih üzerine kaleme aldığı iki eseri ise şu şekildedir:

- *Târîhu Fransa el-Ḥadiş* (Modern Fransa Tarihi) 1884 yılında Beyrut'ta basılan eser, 107 sayfadan oluşmaktadır.
- *Târîhu Nâbulyûn Bûnâpart fî Mısır ve Suriyâ* (Mısır ve Suriye'de Napolyon Bonapart Tarihi (Kehhâle, 1994: 777; Dâğır, 2000: 285) : 1914'te İskenderiye'de basılan 200 sayfalık bir eserdir.

4. Tarihi Romanları

Selîm Butrus el-Bustânî Arap romanına hem şekil hem de içerik yönünden yenilik kazandıran bir yazar olmuştur. Özellikle uzun roman telifinin kapıları onunla birlikte açılmış ve yine tarihi roman kavramı onunla anılmaya başlamıştır. (el-Fâḥûrî, 936). Tarihi roman türünde üç eser kaleme alan yazar, tıpkı diğer eserlerinde olduğu gibi bunları da *el-Cinân* dergisinde yayınlamıştır. (Rebi', el-Ḥamdânî, 2003: 114).

el-Bustânî tarihi romanlarında yer alan önemli bilgilerin ve nasihatlerin okuyucu tarafından kolayca anlaşılabilmesi için eserlerini, aşk unsuru gibi ilgi uyandıracak hikâyelerle süsleyerek yazmıştır. Böylece romanı eğlenceli hale getirerek, tarihi, okuyucuya sıkmadan aktarabilme ve onunla alakalı bilgilerin akılda kalıcı olmasını sağlayabilme hedefini gerçekleştirmiştir.

Yazar kurgu, dil ve üslup bakımından da orijinale yakın eserler ortaya koymuştur. Romanlarındaki olayları anlatırken genelde akıcı ve anlaşılır bir dil kullanmış, kimi zaman bunun dışına çıkarak sanki klasik bir edebi eser yazıyormuşçasına romanlarında mecaz ve kinayeye oldukça yer vermiştir. Ayrıca önsöz ile romanlarına başlamış ve romanda kullandığı olay örgüsünü tesadüflerle doldurmuştur. (Sheehi, 2004: 78-79). Bu romanlarını şöyle sıralayabiliriz:

4.1. Zenûbiyâ

Selîm Butrus el-Bustânî'nin tarihi roman türünde kaleme aldığı ilk eseri, 1871 yılında *el-Cinan* dergisinde yayınladığı *Zenûbiyâ*'dır. Romanın karakterleri arasında Palmira İmparatorluğu'nun Kraliçesi Zenûbiyâ, kızları Julia, Lifya, oğulları Timilavus ve Herinanus, Roma imparatoru Aurelianus, Roma emiri Bizu, Rum Yüksek Meclisi üyelerinden biri olan Rûmlûs

Mâksîmiyân yer almaktadır. Bu isimlerden kimisi tarihte yaşamış gerçek kahramanlar kimi de yazar tarafından oluşturulmuş hayali karakterlerdir. Romanda olaylar, *Fethu Mısr* (Mısır'ın Fethi), *Ğaram Julia ibnetu Zenûbiyâ bi'l-emir er-Romani Bizu* (Zenûbiyâ'nın kızı Julia ile Roma Emiri Bizu'nun aşkı) ve *Harb Zenûbiyâ mea Roman* (Zenûbiyâ'nın Romalılarla Savaşı) olarak adlandırılan üç farklı bölümde anlatılmıştır. (Necm, 1966: 159-161).

Yazar romanında ilk olarak Palmira Kralı'nın eşi Kraliçe Zenûbiyâ'dan bahseder. Onun, kocasının ölümünden sonra imparatorluğun başına geçişini, başarılarını ve yenilgilerini anlatır. Özellikle yönetimdeki Mısır topraklarını Suriye topraklarıyla birleştirmesine ve Roma İmparatorluğu ile yaptığı savaşlara yer verir. Ayrıca 270 senesinde Roma İmparatorluğu'nun başına geçen Kral Aurelianus'un, Zenûbiyâ'nın ordusuna karşı ayaklanışını ve bunun sonucunda yenilgiye uğrayan Kraliçe ve kızı Julia'nın esir düşerek Roma'ya götürülmesini işler. (Necm, 1966: 159-160).

Romanda miladi III. yüzyılda Suriye'de yaşayan Kraliçe Zenûbiyâ ile kızı Julia'nın Roma imparatorluğuna karşı gerçekleştirdiği hem bağımsızlık hem hayat mücadelesi dikkat çekici bir detaydır. Özellikle romana adını veren başkahraman ve eski doğu tarihinde önemli bir rol oynadığı bilinen tarihi karakter Zenûbiyâ, bir yandan savaşçı kimliği ile ön plana çıkarken, diğer yandan kızlarının ve oğullarının eğitimiyle uğraşan bir annedir. Onun en büyük yardımcısı ise savaşlarda dahi annesinin her zaman yanında yer alan kızı Julia'dır.

Bu tarihi romanda savaşlar, kahramanlıklar, bir takım tehlikeler, maceralar, ahlaka ve adetlere yönelik gerçek ya da gerçek dışı betimlemelerin yanında tarihi çerçeve içerisindeki romantik sahnelerle örülü olaylar anlatılmıştır. Bu sahnelerde Zenûbiyâ'nın Rûmlûs Mâksîmiyân ile evlenmesi ve Julia'nın Romalı emir Bizu ile olan aşkı öne çıkmaktadır.

4.2. Budûr

Selîm el-Bustânî tarafından kaleme alınan ikinci tarihi roman, 1872 yılında yayınlanan *Budûr*'dur. (Necm, 1966: 165-171). Romanda yer alan karakterler içerisinde Emevi devletinin kurucusu Muâviye, Abbasilerin ilk halifesi Ebû'l-'Abbâs es-Saffâh, Abbasi halifesi Ebû Ca'fer el-Manşûr, romana adını veren ana karakter Budûr ve annesi bulunmaktadır. Romanda, Emevi Devleti'nin çöküşü ile Abbasi Devleti'nin kuruluşuna kadar ki geçen sürede yaşanan olaylar anlatılmaktadır.

Budûr romanını kısaca şöyle özetleyebiliriz: Budûr, es-Saffâh tarafından öldürülen Emevi emirlerinden birinin kızıdır. Güzelliği ve zekiliği ile nam salan Budûr, kalbini Muâviye'ye kaptırmıştır. Fakat Budûr'a hayranlık duyan es-Saffâh da onunla evlenme niyetindedir. Bunun farkında olan genç kız sürekli es-Saffâh'dan kaçmaya çalışsa da sonunda kendisini ve annesini onun saray hapisanesinde bulur. es-Saffâh'ın ölümüyle esareti son bulan Budûr, aşkının peşine düşmeye karar verir ve Muâviye'yi bulmak için yola koyulur. İlk olarak Mısır'a buradan da Fas'a gider, yolculuğu sırasında birtakım maceralar yaşar. Ayrıca bu süreçte yabancı dil öğrenip, ilmi eğitim alma fırsatı da bulur. Uzun bir yolculuğun ardından Muâviye'yi bulmayı başaran Budûr, İspanya kraliçesi olarak taç giyer ve roman mutlu son ile biter.

Bu eseriyle yazar, romanda vuku bulan olayları yer yer eleştirileri yer yer de nasihatleri ile süslemiş ve böylece Endülüs Arap tarihini dikkat çekici yöntemlerle okuyucuya aktarmayı

başarmıştır. Ayrıca yazar Budûr karakteriyle o dönemdeki kadınların eğitimine ve terbiyesine ne denli önem verildiğini de ortaya koymuştur. Okuyucuyu romana teşvik edebilme adına savaş ve muharebe tasvirlerini bolca kullanmıştır. (Necm, 1966: 169-171; Bakır, 2018: 133).

4.3. El-Hiyâm Fî Futûhi's-Şâm (Şam Fetihlerinin Tutkunları)

Selîm Butrus el-Bustânî, son tarihi romanını 1874 yılında *el-Hiyâm fî Futûhi's-Şâm* adıyla yayınlamıştır. (Necm, 1966: 171-173). Romanın seçkin karakterleri arasında Hz. Ömer döneminde İslam ordusunun komutanı Ebû 'Ubeyde b. Cerrâh, Arap komutan Hâlid b. Velîd, Roma ordu komutanlarından Julian, nişanlısı Roma baş vezirinin kızı Agusta, Yemen beyinin kızı Selma ve onun sevgilisi Yemen emirinin oğlu Salim yer almaktadır. Romanda Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in halifelikleri zamanında Şam bölgesinin fethi ve o dönemdeki olaylar, İslam tarihi kaynaklarına dayandırılarak okuyucuya aktarılmaya çalışılır.

Yazar romanında her ne kadar tüm okuyucu kitlesine hitap etse de, özellikle aydın kesim dışındaki okurları tarihi olaylara sürükleyebilmek adına romanına aşk hikâyeleri ile giriş yapar. İlk aşk hikâyesi Julian ile Agusta arasında geçmektedir. Bu iki aşkın evlilik arifesindeyken yaşadıkları ülkenin işgale uğraması ve işgal sonrası meydana gelen olaylar, romanın gidişatına yön verir. İkincisi ise Selma ve Salim adlı gençler arasında yaşanan aşktır. Bu çiftin hikâyesi de bir diğerrinin oldukça benzeridir. İki genç kız da aynı kaderi paylaşarak işgal sonrası esir düşer ve sevdiklerinden ayrılmak zorunda kalırlar. Agusta Antakya'ya, Selma Halep'e sürgün edilir. Ardından Julian, yoğun bir araştırma sonucunda sevgilisi Agusta'nın esir tutulduğu yeri öğrenerek onu kurtarır ve yarım kalan evlilik planları fetihlerin ardından Konstantiniyye'de gerçekleşir. Ülkesinin işgalden kurtulması üzerine Selma da hem özgürlüğüne hem de sevgilisi Salim'e kavuşur. Böylece roman, her iki çiftin bir araya gelişine mutlu sonlanır. (el-Mer'î, 1982: 33-34).

5. Tarihi Romanları Üzerine Bir Değerlendirme

Selîm Butrus el-Bustânî, tarihi romanlarını gerçekçilik akımının gölgesinde yazmıştır. Bundaki amacı da okuru tarihi romana daha çok teşvik edebilmektir. Özellikle *Zenûbiyâ* ve *el-Hiyâm fî Futûhi's-Şâm* romanlarında geçen savaşların ve burada mücadele eden kahramanların tasvirleri okuyucuyu derinden etkileyerek onlardaki hamase duygularını yeniden alevlendirir. (Dayf, 2008: 489)

Yazarın *Zenûbiyâ* ve *Budûr* romanlarında ortak bir nokta dikkati çekmektedir. O da her iki romandaki başkahramanların kadın olmasıdır. Yazar bununla, özellikle Arap toplumundaki kadının rolünü ve önemini kendi bakış açısıyla okuyucuya vurgulamak ister. Örneğin; *Zenûbiyâ* romanında kadının daha çok idareci ve savaşçı yanlarına değinirken *Budûr*'da onun aklını, mantığını, güzelliğini ve çekiciliğini ön plana çıkarmaya çalışır. (Necm, 1966: 170-171; el-Mer'î, 1982: 35).

Tarihi romanlarını daha çok eğitsel amaçlı ele alan yazar, sanatsal bakış açısını biraz geri planda tutmuştur. Romanlarında zaman zaman nasihat ve öğütlere yer vererek okuyucuyu düşünmeye sevk etmiştir. Ayrıca yazarın, eserlerinde kurgusal aşk hikâyelerini işlemesi, insanları sıkmadan, eğlendirerek tarihi öğretme peşinde olmasından dolayıdır. (es-Sa'âfîn, 1984: 77). Bunun dışında romanlarında yer alan karakterler her ne kadar farklı dil ve dine mensup kişiler

olsa da onları birbirine düşürmek yerine daha ılımlı, anlayışlı ve iyimser bir role büründürür. (Necm, 1966: 174; Bakır, 2018: 134). Örneğin tarih sahnesinde yer alan Müslüman, Hristiyan çatışmalarını görmezden gelerek onların ortak yönlerini okuyucuya göstermeye çalışır. Yani ayrıştırıcı değil birleştirici bir tutum sergiler.

el-Bustânî tarihi romanları üzerinden birtakım eleştirilere de maruz kalmıştır. Örneğin kimi edebiyat eleştirmenlerine göre yazar, tarihi romanlarını kaleme alırken yazım sanatı kurallarına önem vermemiş ve romandaki olayları, gerçek bir tasvir havası içerisinde ele almamıştır. Ayrıca romanlarını şairlik üslubundan uzak, basit basın üslubuyla yazmıştır. (Necm, 1966: 165, 171).

Yazarın romanlarında her çalışma da olabileceği gibi ya unutkanlık ya da aceleden yapılmış olan basit dilbilgisi hatalarına rastlamak mümkündür. Bunun dışında hayali unsurları kullanmada biraz zayıf kalan yazar, heyecan verici ve hararetle geçen duygusal olaylara kadar oldukça pasif ve durgun bir seyir izler. (Necm, 1966: 171, Türken Çakır, 2019: 166)

SONUÇ

Selîm Butrus el-Bustânî her ne kadar babası Butrus el-Bustânî'nin gölgesinde kalan bir yazar olarak gösterilse de onun Arap edebiyatına kazandırdıklarını görmezden gelemeyiz. Bundan dolayı yazarın hem kendisini hem de eserlerini ön plana çıkarmak adına kaleme aldığımız çalışmamızın sonunda el-Bustânî hakkında tespit ettiğimiz önemli hususlar şunlar olmuştur:

Selîm Butrus el-Bustânî, Batı ile olan teması ve yabancı dile olan hâkimiyeti sayesinde kaleme aldığı tercüme eserleriyle Lübnan edebiyatında çeviri hareketine hız kazandıran ilk isimlerden biri olmuştur. Çeviri eserleriyle halk tarafından beğeni alan yazar, XIX. yüzyıl ve sonrası Arap edebiyatçıları hikâye ve roman yazımına teşvik etmiştir.

Sadece çeviri alanında değil özgün eserleriyle de öne çıkmayı başaran el-Bustânî, bu eserlerinde şekil ve içerik yönünden birtakım yenilikler ortaya koymuştur. Hikâyeyi makameden ayırıp bağımsız bir tür haline gelmesinde önemli adımlar atmıştır. Özellikle Arap edebiyatının modernleşmesi yolunda büyük çaba göstermiştir.

Uzun roman telifinin kapıları da yine el-Bustânî ile birlikte açılmıştır. Tarihi roman türünde kaleme aldığı eserleriyle Arap tarihi romanının öncü ismi Corci Zeydan başta olmak üzere birçok yazarı etkilemeyi başarmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere her ne kadar Arap tarihi romanını başlatan isim Corci Zeydan olarak bilinse de gerçekte Arap edebiyatında tarihi romanı ortaya çıkaran ilk isim Selîm Butrus el-Bustânî'dir.

Edebiyat alanındaki başarısını gazetecilik alanında da sürdüren el-Bustânî, babasıyla beraber çıkarmış oldukları gazete ve dergilerde hem kendi hem de diğer yazarların eserlerini yayınlamaya bunların okuyucuya ulaşmasını sağlamıştır. Bu gazete ve dergilerde çeviri ve telif eserlerinin yanı sıra kısa hikâyeye yer veren ilk isim de yine el-Bustânî'dir. Görüldüğü üzere el-Bustânî Arap edebiyatına birçok anlamda yenilik getiren önemli bir isim olmuştur. Öyle ki hem yazar hem de icraatları göz ardı edilemeyecek kadar değerlidir.

KAYNAKÇA

- Bakır, R. (2018). Modern Lübnan Edebiyatında Nesir, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Dâğır, Y. E. (2000). *Maşâdiru'd-Dırâseti'l-Edebiyye*. Lübnan.
- Dayf, Ş. (2008). *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Muâsır fî Mısır*. Kahire: Dâru'l-Meârif.
- el-Fâhûrî, H. *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*. Lübnan: Dâru'l-Yûsuf.
- Er, R. (1992). Modern Lübnan Romanına Genel Bir Bakış. *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri Dergisi*, C/S. 5(1): 125-151.
- Le Gassick, T. (1970). *Modern Arabic Prose Literature: An Introduction*. Michigan.
- Haywood, J. A. (1971). *Modern Arabic Literature 1800-1970*. London.
- Heykel, A. (2010). *Mûcezu'l-Edebi'l-Hadîs fî Mısır ilâ Kıyâmi'l-Harbi'l-Âlemiyye Es-Sâniye*.
- Hindî İ. H. S. (2014). *er-Rivâyetu't-Târîhiyye fî'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*. Ürdün.
- İbrâhîm, 'A. (2016). *Mevsû'atu's-Serdi'l-'Arabî*, IV. Birleşik Arap Emirlikleri.
- Kehhâle, 'U. R. (1994). *Mu'cemu'l-Muelliîfîn*, I-IV. Beyrut.
- el-Mer'î F. (1982). *Fî Târîhi'l-Edebi'l-Hadîs*. Halep.
- Necm, M. Y. (1966). *el-Kıssa fî'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*. Beyrut: Dâru's-Şekâfe.
- en-Nessâc, S. H. (1980). *Bânûrâmâ'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Hadîse*. Kahire.
- Rebî, M. A., el-Ĥamdânî, S. A. (2003). *Dirâsât fî'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*. Dâru'l-Kindî.
- es-Sa'âfîn, İ. A. (1984). *Ta'avvuru'r-Rivâyeti'l-'Arabiyyeti'l-Hadîse fî Bilâdi's-Şâm (1870-1967)*. Beyrut: Dâru'l-Menâhil.
- Sa'd S. (1998). *Mu'cemu's-Şarķi'l-Evsat*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl.
- es-Sakkût H. (2007). *Ķamusu'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*. Ürdün: Daru's-Şark.
- Sheehi, S. (2004). *Foundations of Modern Arab Identity*. Gainesville: University Press of Florida.
- Türken Çakır, M. (2019). XIX. ve XX. Yüzyıl Arap Edebiyatında Tarihi Roman Mısır, Suriye, Lübnan Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- ez-Zirikli, H. (2002). *el-A'lâm*, I-VIII, Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 423-452

Geliş/Submitted/ Отправлено: 19.10.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 26.11.2020

Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.46993

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Gülçin TERZİ

Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Eğitim Yönetimi ve Denetimi, Türkiye
glcnerzi@gmail.com

 ORCID 0000-0003-0601-1424

Prof. Dr. Levent DENİZ

Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi
Eğitim Bilimleri Bölümü, Türkiye
lideniz@marmara.edu.tr

 ORCID 0000-0002-5786-215X

TÜRKİYE'DE CAM TAVAN ÜZERİNE YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERE YÖNELİK BİR META-DEĞERLENDİRME*

A META-EVALUATION TOWARD THE POSTGRADUATE THESES ABOUT GLASS
CEILING IN TURKEY

Öz: Bu çalışmada Türkiye'de cam tavan üzerine alanyazındaki eğilimleri ve çalışılmamış alanları belirlemek amacıyla, ilgili alandaki lisansüstü tezlerin meta-değerlendirmesi yapılmıştır. Araştırmada nitel içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ulaşılabilen 98 lisansüstü tez yıllara, türüne, yöntemine, alanına, örneklem/çalışma birimi niteliklerine, örneklem/çalışma birimi cinsiyetine, örneklemin alındığı illere, araştırmacı ve danışman cinsiyetine, veri toplama araçlarına, ulaşılan sonuçlara göre sınıflandırılıp betimsel olarak analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre; çalışmaların sayı-

* No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Gülçin TERZİ

Cite as/Atıf: Terzi, G. ve Deniz, L. (2020). Türkiye'de Cam Tavan Üzerine Yapılan Lisansüstü Tezlere Yönelik Bir Meta-Değerlendirme. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 423-452. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46993>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

sı son üç yılda giderek artmıştır ancak doktora tezlerinin fazlasıyla sınırlı olduğu belirlenmiştir. En fazla nicel yöntem tercih edilmiştir. Çalışmalar en çok büyük şehirlerde işletme alanında özel sektör çalışan ve yöneticileriyle yapılmıştır. Kadın araştırmacılar ilgili konuya hem yüksek lisans hem de doktora düzeyinde daha fazla ilgi göstermiştir. Yüksek lisans tezi çalışmalarında erkek danışmanlar çoğunluktadır, doktora çalışmalarında ise danışmanların tamamı erkektir. İncelenen çalışmalardan ulaşılan sonuçlara göre cam tavanın nedenleri ve sonuçları bireysel etmenler ve çevresel etmenler olarak iki ana kategoride sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cam tavan, kadın, engel, meta değerlendirme

Abstract: The aim of this study is to examine postgraduate theses in Turkey on glass ceiling through meta-evaluation. The method of this study is qualitative content analysis. Eighty eight accessible postgraduate theses on the database of the National Dissertation Center of The Council of Higher Education were evaluated in terms of publication year, type, method, field of the studies, qualifications and gender of the sample unit, provinces of samples, gender of researcher and advisor, data collection tool and results. Results show that the number of studies has increased in the last three years. Doctoral theses remained at a critical level. Quantitative method as model, private sector employees and managers as sample group, metropolitan cities as sample of city, scale as data collection tool were preferred in the vast majority of the studies. Female researchers showed more interest in the relevant subject at both levels, male advisors were the majority in master's theses, while all advisors were male in doctoral theses. The causes and results of glass ceiling can be expressed in two main categories as individual and environmental factors based on the results.

Key Words: Glass ceiling, female, barriers, meta evaluation

GİRİŞ

Tarih boyunca yönetme işi erkeğe ithaf edilmiş, kadınlar ise daha çok ev içi işlerle ilişkilendirilmiştir. Bu algı günümüzde nispeten kırılmış olsa da yönetici koltuklarında hala erkek egemenliği devam etmekte, kadınlar ise alt kademelerde yoğunlaşmakta ya da makamlardaki “tek ” kadın (Sneader & Yee, 2019) olarak yalnız kalmaktadırlar. Oysaki araştırmalar; kadın yöneticilerle çalışmanın organizasyonel açıdan yüksek performans ve daha yüksek ekonomik getiri sağladığını (Dezsö & Ross, 2012); kadın yöneticilerin bulunduğu örgütlerin yeniliğe daha açık olduğunu (Lyngsie & Foss, 2016); çalışanlar açısından ise daha fazla iş tatmini, daha fazla örgütsel adanmışlık, daha az tükenmişlik getirdiğini (Clerkin, 2017) ortaya koymuştur. İçinde bulunduğumuz ve tüm organizasyonları çeşitli şekillerde etkileyen COVID-19 pandemi sürecinde ise 35 ülkenin çeşitli değişkenlerle ele alındığı bir araştırmada (Coscieme vd., 2020) kadın liderliğindeki ülkelerin, küresel sağlık krizini yönetmede erkek liderlerden önemli ölçüde daha iyi bir performans sergilediği, kadın liderlerin salgın eğrisini düzleştirmekte daha etkili ve hızlı oldukları ve bu ülkelerde COVID-19 kaynaklı ölümlerin daha az yaşandığı bulgularına ulaşılmıştır.

Kadınlar geçmişe nazaran dünya çapında yönetim kademelerinde daha fazla yer alıyor olsalar da bu gelişmenin bir hayli yavaş olduğu görülmektedir (Emelianova & Milhomem, 2019). Women in the Workplace 2019 raporuna göre 2019 yılında, yönetici kademesinde yer alan kadın oranı %38'dir. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Women in Business and Management: A global survey of enterprises (2019) raporuna göre ise işletmelerdeki kadın CEO oranı dünya çapında yaklaşık olarak %21 oranında kalmaktadır. Yine aynı rapora göre işletmelerin yaklaşık %64'ünün yönetim kurullarında %30'dan az kadın üye bulunmaktadır. Diğer bir yandan cinsiyet eşitliğinin tartışıldığı G-20 zirvesinde üye devletlerden yalnızca ikisi kadınlar tarafından yönetilmektedir (O'Grady, 2019).

Dünya çapında ve ülkemizdeki durum karşılaştırmalı olarak incelendiğinde ise Women on Boards (2019) raporuna göre 2019 yılında yönetim kademelerindeki kadın oranının dünya indeksinin %25, ülkemizde ise %17,6 olduğu görülmektedir. Sabancı Üniversite'nin "Türkiye'de Yönetim Kurullarında Kadın 2019" raporuna göre kadın çalışanların yoğunlukta olduğu eğitim, sağlık ve diğer sosyal hizmetler şirketlerinde toplam 40 müdürlük pozisyonunda yalnızca 2 kadın yönetici bulunmaktadır. 152 yönetim kurulunda ise hiç kadın üye bulunmamaktadır. Raporun diğer sonuçlarına göre; BIST şirketlerinde 2019 yılında 340 kadın tarafından paylaşılan 435 kadın yönetim kurulu üyeliğinin %43'ü hissedarlar veya yönetimdeki ailelerin temsilcileri tarafından yürütülmektedir. Aile üyesi olmadığı halde, cam tavanı kırmayı başarak yönetim kurulu üyeliklerine seçilen kadınların oranı ise yalnızca %8,9'dur (Ararat, Alkan & Aytakin, 2019).

Yönetimde kadın çalışanların yer alıyor olmasının örgütler ve toplumlar açısından katkıları araştırmalarla ortaya konulmuş olsa da tüm ilerlemelere rağmen kadınların yönetsel pozisyonlarda temsili dünyada ve ülkemizde halen oldukça düşük oranlarda kalmaktadır. Veale & Gold (1998)'a göre kadınların yönetici pozisyonlarında yer alamamalarının önünde birtakım engeller bulunmaktadır. Bahsedilen bu görünmez engellere takılan kadın çalışanlar, mesleklerinde ilerleme konusunda erkeklere göre daha fazla çalışmak zorunda kalmakta ve üst kademelere yükselebilmek için erkek çalışanlara göre daha uzun süre beklemektedirler (Üçyıldız, 2017). Buna göre cam tavan bir bireyin üst yönetime ulaşmada yetersizliğine dayanan basit bir engel değildir. Aksine kadınları bir grup olarak, "kadın oldukları için" üst yönetime ulaşmaktan alıkoyan engellerdir (Akdöl, 2009). Bu bağlamda örgütsel ve toplumsal açıdan dezavantajları ortadan kaldırmak ve kadınların sahip oldukları potansiyeli kullanabilmelerini sağlayabilmek için yönetici olmalarının önündeki engelleri anlamak önem arz etmektedir (Ragins, Townsend & Mattis, 1998). Bu görünmez engeller ve kompleks olgu literatürde cam tavan (Davidson & Cooper, 1992; Veale & Gold, 1988) veya cam tavan sendromu (Osuoha, 2010) olarak nitelendirilmektedir. Buradan yola çıkarak bahsedilen bu engellerin anlaşılabilmesi ve ortaya çıkarılması için alanyazında cam tavan konusundaki çalışmalara ağırlık verilmesi gerektiği yorumu yapılabilir. Cam tavan konusunda nitelikli çalışmaların yapılabilmesi ise, cam tavana ilişkin yapılan tüm araştırmaların derinlemesine bilinmesine bağlı olarak gerçekleştirilebilir (Güven & Uçar, 2019). Alanyazın incelendiğinde cam tavan üzerine yapılmış çalışmaların incelenmesi hususunda 4 çalışmaya rastlanmıştır (Kafes, 2019; Güven & Uçar, 2019; Yavuz & Uzun, 2019; Öztürk & Şimşek, 2019). Kafes (2019) sağlık kurumlarında ilgili konuda 2013-2018 yılları arasında yapılmış 5 makaleyi çalışma grubu, araştırma yılı, katılımcı sayısı ve sonuç değişkenlerini ele alarak

analiz etmiştir. Güven ve Uçar (2019) 2009-2019 yılları arasında eğitim-öğretim alanında yapılmış 12 tezi, araştırmaların alanlarına, türüne, konularına, yıllara, araştırma modellerine, yöntemine, katılımcı türlerine ve eğitim- öğretim kademelerine göre incelemiştir. Yavuz ve Uzun (2019) 2000-2018 yılları arasında yapılmış 65 makaleyi yöntemleri ve sonuçlarına göre analiz etmiştir. Öztürk ve Şimşek (2019) ise 2000-2019 yılları arasında Türk akademisyenlerle yapılmış 3 makale çalışmasını araştırma yöntemi, araştırma sahası, örneklem sayısı, araştırma bulgularına göre sistematik olarak incelemiştir.

Bu araştırmanın diğer 4 araştırmadan farkı ise daha önce ele alınmamış değişkenler ile (örneğin alındığı iller, araştırmacı ve danışman cinsiyeti) yıl/alan kısıtlamasına gidilmeden alanda yapılmış tüm lisansüstü tezlerin incelenmiş olması, incelenen çalışmaların meta değerlendirme yoluyla analiz edilmesi ve sonuçların sentezlenerek kategorize edilmiş olmasıdır. Buna göre ilgili alanyazında eğilimleri ve eksik bırakılan kısımları belirlemek ve yeni sonuçlara ulaşabilmek amacıyla cam tavan konusunda yapılmış lisansüstü tezlerin meta-değerlendirmeye analizini yapmak bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

2004-2020 yılları arasında cam tavan konusunda yapılmış lisansüstü tezlerin;

1. Yıllara göre dağılımları nasıldır?
2. Alanlara göre dağılımları nasıldır?
3. Araştırma türlerine göre dağılımları nasıldır?
4. Araştırmacının cinsiyetine göre dağılımları nasıldır?
5. Danışmanın cinsiyetine göre dağılımları nasıldır?
6. Örneklem/çalışma birimi nitelikleri nasıldır?
7. Örneklem/çalışma birimi niteliğinin cinsiyete göre dağılımları nasıldır?
8. Örneklem alındığı illere göre dağılımları nasıldır?
9. Kullanılan veri toplama araçlarına göre dağılımları nasıldır?
10. Bu tezlerde ne gibi sonuçlara ulaşılmıştır?

Yöntem

Araştırma Modeli

Bu araştırma nitel araştırma modellerinden içerik analizi ile yürütülmüştür Nitel içerik analizinde kategoriler tümevarım yoluyla materyaller incelenerek geliştirilir veya tündengelim yöntemi ile bireysel olarak oluşturulur (Mayring, 2004). Bu çalışmada ele alınan lisansüstü tezler meta değerlendirme yöntemi uygulanarak analiz edilmiştir. Stufflebeam (1978)’e göre meta değerlendirme, değerlendirmelerin değerlendirmesini ifade eder. Scriven (2009) ise meta değerlendirmenin meta analizle karıştırılmaması gerektiğini meta analizin nicel bir değerlendirme olmasına karşın meta değerlendirmenin nitel bir yapısı olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre bu çalışmada, cam tavan üzerine yapılmış lisansüstü tezler betimsel analiz yoluyla incelenerek meta değerlendirmeye tabii tutulmuş ve kategoriler tümevarım yöntemiyle elde edilmiştir.

Evren- Örneklem

Bu araştırmanın evrenini Türkiye’de cam tavan üzerine yapılmış lisansüstü tezler oluşturmaktadır. İlgili alanda yapılmış çalışmaların azlığından ötürü örneklem seçimine ve yıl sınır-lamasına gidilmemiş, çalışmaların tamamı araştırmaya dâhil edilmiştir. Alanyazın çalışmaları 12 Mart 2019 tarihinde ‘cam tavan sendromu’ ve ‘cam tavan’ anahtar kelimeleriyle Yükseköğre-tim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ilgili lisansüstü tezler taranarak gerçekleştiril-miştir. Erişim kısıntısından ötürü 2’si yüksek lisans 2’si doktora tezi olan 4 çalışmaya ulaşılamamıştır. Bu bağlamda 2004- 2020 yılları arasında yapılmış 93 yüksek lisans, 5 doktora tezi toplam 98 çalışma bu araştırmanın örneklemi oluşturmuştur. İncelenen tezler Ek.1’de verilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Veri Analizi

Bu çalışmada Türkiye’de 2004-2020 yılları arasında cam tavan konusunda yapılmış lisan-süstü tezlerin meta değerlendirme yöntemi ile analizlerinin yapılması amaçlanmıştır. Bu sebep-le Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi veri tabanından ilgili alanda yapılan çalışmalara ulaşılmış, ardından Büyüköztürk (2017)’ün 4n1k modeli örnek alınıp uzman görüşüne baş- vurularak bir inceleme formu oluşturulmuştur.

Scriven (2009) tam bir meta analiz, verilerin toplanmasının kontrol edilmesini, değerle-rin doğrulanmasını (örneğin ihtiyaç analizinin tekrar yapılmasını), [araştırma] tasarımını, veri analizini ve sonuçların değerlendirilmesini içereceğini belirtmektedir. Ancak bunların hepsinin yerine bir kısmının bile yapılmasını kıymetli bulmaktadır. Bu meta değerlendirme çalışmasında da amaçlarda da ifade edildiği gibi ele alınan araştırmaların meta değerlendirilmesi birçok bo-yutta yapılmıştır. Bu kapsamda elde edilen form kullanılarak ulaşılan tezlerin künyesi, araştır-manın yılı, araştırmacı ve danışman cinsiyeti, araştırmanın alanı, araştırmanın türü, örnekleme, örneklemin alındığı şehir, veri toplama araçları ve sonuçlara göre tablolaştırılmış ve her bir çalışma numaralandırılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Nitel araştırmalarda geçerliği sağlamak ve araştırılan olgu ve olay hakkında bütüncül bir resim oluşturulabilmek için araştırmacının elde ettiği verileri ve ulaştığı sonuçları teyit etmesine yardımcı olacak ek yöntemler kullanması gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 269). Bu bağlamda araştırmanın geçerliğini sağlayabilmek açısından verilerin analizi ve yorumlanması sürecinde uzman teyidi alınmıştır. Güvenirliği arttırmak için ise araştırmanın tüm aşamaları hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi gerekmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu çerçevede veri toplaması ve analizi kısmında araştırma basamakları detaylıca açıklanmaya çalışılmıştır.

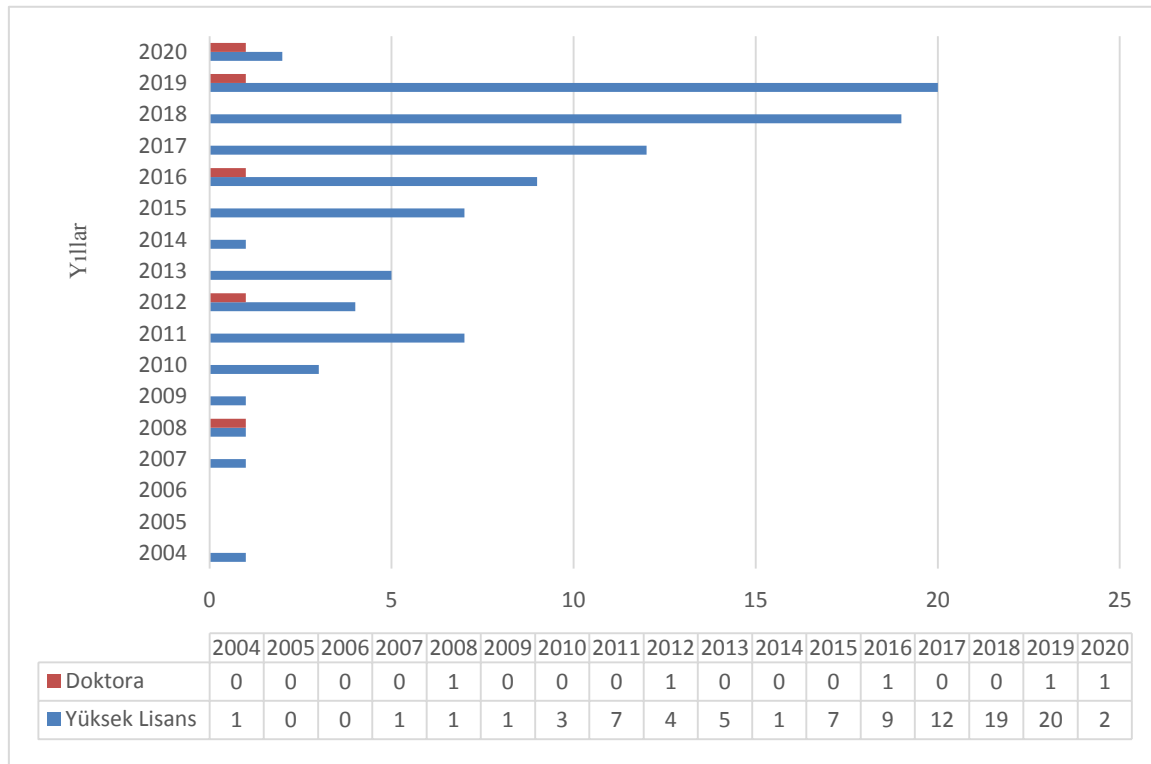
Bulgular

Bu bölümde cam tavan konusunda yapılmış lisansüstü çalışmaların incelenmesi amacıyla toplanan verilerin betimsel analizine ait bulgular tablolar ve grafikler yoluyla sunulmuştur.

Tablo 1. Cam tavan konusunda Türkiye’de yapılmış lisansüstü tezlerin türlere göre dağılımlarına ait bulgular

Çalışma Türü	Frekans (f)	Yüzde (%)
Yüksek Lisans Tezi	93	94,8
Doktora Tezi	5	5,1
Toplam	98	100

Tablo 1’e göre araştırmaların türlere göre dağılımı incelendiğinde, çalışmaların doktora düzeyinde %5,1, yüksek lisans düzeyinde ise %94,9 oranında olduğu görülmektedir.

Grafik 1. Cam tavan konusunda Türkiye’de yapılmış lisansüstü tezlerin yıllara göre dağılımlarına ait bulgular

Tablo 2 incelendiğinde cam tavan üzerine Türkiye’de yapılmış ilk tezin 2004 yılında yapıldığı ve bu çalışmanın bir yüksek lisans tezi olduğu görülmektedir. 2005 ve 2006 yılları arasında herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Çalışmaların 2010 (f=3) yılında daha fazla yapıldığı, 2011 (f=7)- 2012 (f=4) ve 2013 (f=5)-2014 (f=1) yılları arasında yapılan tezlerin sayısında bir azalma olduğu fakat 2015 (f=7) yılından sonra çalışmaların tekrar yoğunlaşmaya başladığı görülmektedir. 2015 yılından itibaren yüksek lisans tezi çalışmalarının artış gösterdiği ve 2019 yılında önceki yıllara oranla en fazla yüksek lisans tezi çalışmasının (%20,4) yapıldığı bulgusuna ulaşılmıştır. 2008, 2012, 2016, 2019 ve 2020 yıllarında 1 doktora tez çalışmasının yapıldığı ve doktora tezlerinin (%5,1) yüksek lisans tezlerine (%94,8) oranla çok daha az çalışıldığı görülmektedir.

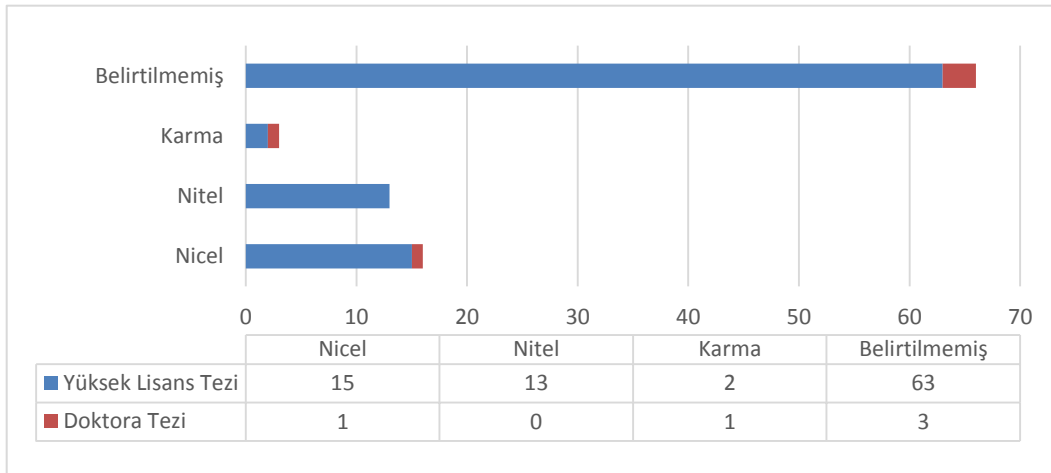
Tablo 2. Cam tavan konusunda Türkiye’de yapılmış lisansüstü tezlerin alanlara göre dağılımlarına ait bulgular

Çalışmanın Alanı	Yüksek Lisans Tezi (f)	Yüksek Lisans Tezi Toplam (%)	Doktora Tezi (f)	Doktora Tezi Toplam (%)
İşletme	58*	54,7	3*	50
Eğitim- Öğretim	15	14,1	1	16,6
Turizm	10*	9,4	-	-
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	4*	3,7	-	-
Bankacılık	3*	2,8	1*	16,6
Halkla İlişkiler	3*	2,8	-	-
Sağlık Kurumları Yönetimi	3*	2,8	-	-
Psikoloji	2*	1,8	1	16,6
Ekonomi	2*	1,8	-	-
Spor	2	1,8	-	-
Gazetecilik	1	0,9	-	-
İletişim Birimleri	1*	0,9	-	-
Kamu Yönetimi	1*	0,9	-	-
Siyasal Bilimler	1	0,9	-	-
Toplam*	106	100	6	100

*14 çalışma birden fazla alanı kapsamaktadır.

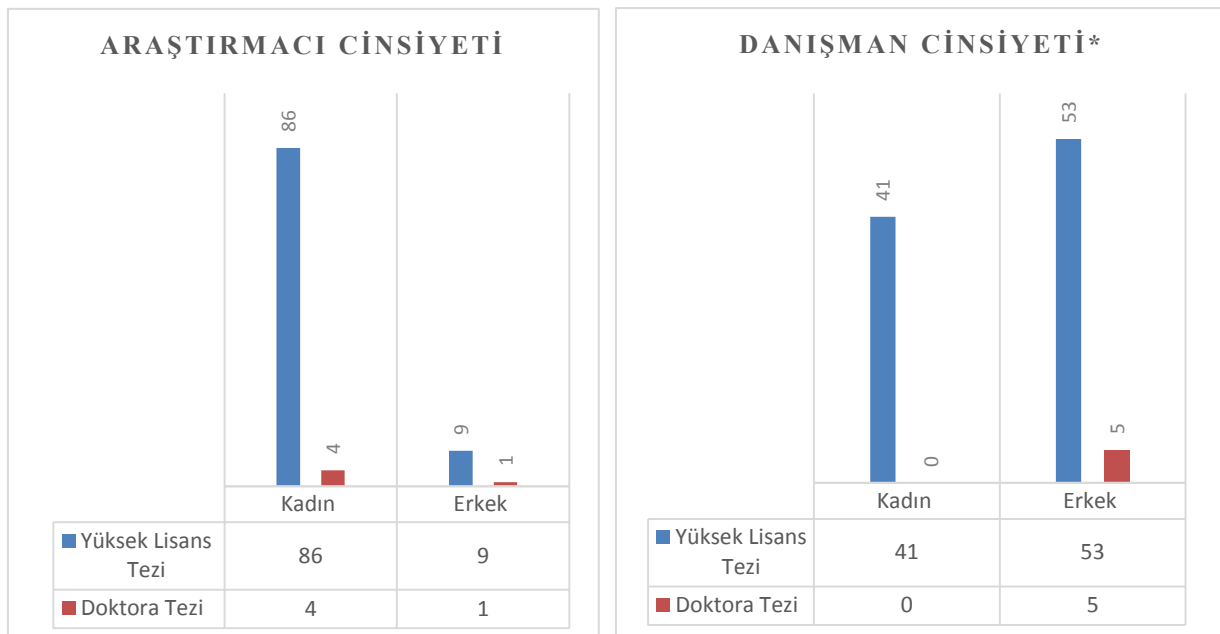
Tablo 3’e göre yüksek lisans tezi çalışmaları (f=93) en fazla işletme (f=58) alanında yoğunlaşmış ve ardından sırayla eğitim- öğretim (f=15) ve turizm (f=10) alanlarında çalışmalar yapılmıştır. Yüksek lisans düzeyinde işletme alanı ile en fazla çalışılmış ikinci alan olan eğitim- öğretim alanında çalışmaların oransal olarak birbirine yakın olmadığı görülmektedir. Bankacılık, halkla ilişkiler, sağlık kurumları yönetimi alanında 3; psikoloji, ekonomi, spor alanında 2; gazetecilik, iletişim birimleri, kamu yönetimi, siyasa bilimler alanında 1 çalışma yapıldığı görülmektedir. Doktora düzeyinde ise çalışmalar (f=5), işletme (f=3), eğitim- öğretim (f=1), bankacılık (f=1), psikoloji (f=1) alanlarında yapılmıştır ve diğer alanlarda herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Buna göre doktora düzeyinde en fazla çalışılmış alanın yine işletme (f=3) olduğu görülmektedir. Birden fazla alanda yapılmış çalışmalar (f=14) ise; bankacılık-ekonomi-işletme (f=1), kamu yönetimi- işletme (f=1), turizm-işletme (f=6), banka- işletme (f=2), çalışma ekonomisi- işletme (f=1), psikoloji- işletme (f=1), halkla ilişkiler- iletişim birimleri- işletme (f=1) alanlarıdır.

Grafik 2. Cam tavan konusunda Türkiye’de yapılmış lisansüstü tezlerin araştırma yöntemi-ne göre dağılımlarına ait bulgular

Tablo 4’e bakıldığında 63 yüksek lisans tezi ve 3 doktora tezi çalışmasının araştırma türlerinin belirtilmemiş olduğu görülmektedir. Araştırma türü belirtilmemiş 57 yüksek lisans tezi ve 3 doktora tezinin nicel yöntemle, 4 yüksek lisans tezinin karma yöntemle çalışılmış olduğu araştırmacı tarafından gözlemlenmiştir. Araştırma türü belirtilmiş tezler arasında en fazla çalışılan araştırma türü ise hem yüksek lisans tezi çalışmalarında hem doktora tezi çalışmalarında nicel araştırma yöntemi olmuştur.

Grafik 3. Cam tavan konusunda Türkiye’de yapılmış lisansüstü tezlerin araştırmacı ve danışman cinsiyetine göre dağılımlarına ait bulgular

*1 çalışmaya birden fazla danışman atanmıştır.

Tablo 5’e bakıldığında cam tavan konusunda yapılan yüksek lisans tezlerinde kadın araş-

tırmacıların (f=86), erkek araştırmacılara (f=9) oranla ilgili konuyu çok daha fazla çalıştığı, doktora tezlerinde de durumun paralellik gösterdiği; kadın araştırmacıların (f=4), erkek araştırmacılara (f=1) kıyasla daha fazla çalışma yaptığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile kadın araştırmacıların ilgili konuya hem yüksek lisans hem de doktora düzeyinde erkek araştırmacılardan daha fazla ilgi gösterdiği gözlemlenmiştir. Tablo 4'e göre yüksek lisans tezi çalışmalarında (f=93) erkek danışman sayısının artarak kadın danışman sayısını geçtiği görülmektedir. Doktora tezi çalışmalarında (f=5) danışmanların tamamı erkektir.

Tablo 3. Cam tavan konusunda Türkiye'de yapılmış lisansüstü tezlerin örneklem/çalışma birimi niteliklerine göre dağılımlarına ait bulgular

Örneklem/Çalışma Birimi Niteliği	Yüksek Lisans Tezi Örneklem Birimi (f)	Doktora Tezi Örneklem Birimi (f)	Toplam Örneklem Birimleri (f)
Yalnızca Öğretmenler	4	1	5
Yalnızca Okul İdari Personeli	7	-	7
Öğretmen ve İdari Personel	4	-	4
Yalnızca Akademisyenler	9	1	10
Akademisyenler ve İdari Personel	1	-	1
Üniversite Öğrencileri	1	-	1
Siyasetçiler	1	-	1
Yalnızca Özel Sektör Çalışanları	5	-	5
Yalnızca Kamu Çalışanları	6	-	6
Yalnızca Özel Sektör Yöneticileri	6	1	7
Yalnızca Kamu Yöneticileri	3	-	3
Kamu ve Özel Sektör Çalışanları	2	1	3
Kamu Çalışan ve Yöneticileri	9	-	9
Özel Sektör Çalışan ve Yöneticileri	20	1	21
Kamu ve Özel Sektör Yöneticileri	3	-	3
Kamu ve Özel Sektör Çalışan ve Yöneticileri	14	1	15
Belirtilmemiş*	2	-	2
Toplam	97**	6**	103

* Kavramsal çalışmalardır.

** 4 yüksek lisans ve 1 doktora çalışmasında örneklem/çalışma birimi birden fazla niteliğe sahiptir.

Tablo 6'ya bakıldığında yüksek lisans tezlerinde en fazla çalışılan grubun özel sektör çalışan ve yöneticileri (f=20) olduğu ve ardından sırayla kamu ve özel sektör çalışan ve yöneticileri (f=14), yalnızca akademisyenler (f=9), kamu çalışan ve yöneticileri (f=9), yalnızca okul idari personeli (f=7) ile çalışıldığı görülmektedir. Yüksek lisans tezlerinde en az çalışılan gruplar üniversite öğrencileri (f=1) ve siyasi çalışanlar (f=1) olmuştur. Doktora tezlerinde ise yalnızca öğretmenler, yalnızca akademisyenler, yalnızca özel sektör yöneticileri, özel sektör çalışan ve yöneticileri

çileri, kamu ve özel sektör çalışan ve yöneticileri 1’er kez çalışılmıştır. 4 yüksek lisans tezinde ise birden fazla niteliğe sahip örneklem/çalışma birimi ele alınarak, öğretmen ve idari personel-kamu ve özel sektör çalışan ve yöneticileri (f=1), kamu çalışanları- akademisyenler (f=2), kamu ve özel sektör yönetici ve çalışanları- öğretmen ve idari personel (f=1) ile 1 doktora tezinde kamu özel sektör çalışanları- akademisyenler (f=1) üzerinde çalışılmıştır.

Tablo 4. Cam tavan konusunda Türkiye’de yapılmış lisansüstü tezlerin örneklem/çalışma birimi niteliğinin cinsiyete göre dağılımlarına ait bulgular

Örneklem/Çalışma Birimi Niteliği	Yüksek Lisans Tezi (f)	Yüksek Lisans Tezi (%)	Doktora Tezi (f)	Doktora Tezi (%)	Toplam (f)	Toplam (%)
Yalnızca Kadın	47	50	4	80	51	52
Kadın ve Erkek	44	47	1	20	45	45
Belirtilmemiş*	2	2,1	-	-	2	2
Toplam	93	100	5	100	98	100

*Kavramsal çalışmalardır.

Tablo 7’ ye göre lisansüstü tezlerinde ele alınan kadın (%50) ile kadın ve erkek (%47) cinsiyet nitelikleri oranları birbirine yakındır.

Tablo 5. Cam tavan konusunda Türkiye’de yapılmış lisansüstü tezlerin örneklemin alındığı ile göre dağılımlarına ait bulgular

Örneklemin Alındığı İl	Yüksek Lisans Tezi (f)	Doktora Tezi (f)	Örneklemin Alındığı İl	Yüksek Lisans Tezi (f)	Doktora Tezi (f)
İstanbul	34*	1*	Kuşadası (Antalya)	1	-
Ankara	15	1	Kundu (Antalya)	1	-
İzmir	5*	1	Kocaeli	1	-
Bursa	3	-	Niğde	1	-
Kahramanmaraş	3	-	Muğla	1	-
Afyonkarahisar	2	-	Tokat	1	-
Isparta	2	-	Nevşehir	1	-
Konya	2	-	Malkara (Tekirdağ)	1	-
Manisa	2	-	Mardin	1	-
Tekirdağ	2	-	Mersin	1	-
Adana	1*	-	Samsun	1	-
Antalya	1	-	Bingöl	1*	-
Aydın	1	-	Elazığ	-	1
Bilecik	1	-	Tunceli	-	1
Diyarbakır	1	-	Malatya	-	1*
Eskişehir	1	-	Duhok (Irak)	1	-
Hatay	1	-	Finlandiya	1***	-
Kars	1	-	Kırgızistan	1***	-
Kütahya	1	-	Örneklem bir şehir değildir	2**	-
			Belirtilmemiş	3	1

*7 adet çalışmada örneklem birden fazla şehirden alınmıştır.

**2 adet çalışma doküman incelemesidir, örneklem olarak şehir seçilmemiştir.

***Çalışmaların evreni belirtilmiş ancak örneklemi belirtilmemiştir.

Tablo 8'e bakıldığında yüksek lisans tezlerinde (f=93) örneklemelerin en fazla İstanbul (f=35), Ankara (f=15) ve İzmir (f=5) illerinden seçildiği görülmektedir. 5 yüksek lisans tezinde ise örneklem birden fazla ilden alınarak; İstanbul- Ankara, Adana- Hatay, Afyon- Manisa- İzmir illerinde çalışmalar yapılmıştır. Doktora tezlerinde ise (f=5) ise dağılımlar birbirine yakındır; İstanbul ve Ankara illerinde 1'er çalışma yapılmıştır. 2 doktora tezinde örneklem birden fazla ilden seçilerek, 1 doktora tezinde Ankara- İzmir- İstanbul ve 1 doktora tezinde Malatya- Elazığ- Bingöl- Tunceli illeri çalışılmıştır. 1 doktora tezinde ise örneklemin alındığı şehir belirtilmemiştir.

Tablo 6. Cam tavan konusunda Türkiye'de yapılmış lisansüstü tezlerin kullanılan veri toplama araçlarına göre dağılımlarına ait bulgular

Kullanılan Veri Toplama Aracı	Yüksek Lisans Tezi (f)	Yüksek Lisans Tezi Toplam (%)	Doktora Tezi (f)	Doktora Tezi Toplam (%)
Ölçek	74	79,5	3	60
Yarı Yapılandırılmış Görüşme ve Ölçek	4	4,3	2	40
Yarı Yapılandırılmış Görüşme	13	13,97	-	-
Döküman İnceleme	2	2,1	-	-
Toplam	93	100	5	100

Tablo 9 incelendiğinde lisansüstü tezlerinde en fazla kullanılan veri toplama aracının ölçek (%79) olduğu görülmektedir. İlgili konuda en fazla kullanılan ikinci veri toplama aracı ise yüksek lisans tezlerinde yarı yapılandırılmış görüşme (f=13), doktora tezlerinde ise yarı yapılandırılmış görüşme ve ölçek (f=2) olmuştur. Araştırmacının gözlemlerine göre ilgili alanda çoğunlukla Karaca (2007)'nin "Kadın Yöneticilerde Kariyer Engelleri: Cam Tavan (Sendromu) Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma" çalışmasında geliştirdiği, 7 alt boyutu ölçen (çoklu rol üstlenme, kadınların kişisel tercih algıları, örgüt kültürü ve politikaları, informal iletişim ağları, mentorluk, mesleki ayırım, stereotipler), 5'li likert tipi ölçekten yararlanılmıştır.

Lisansüstü Tezlerin Sonuçlarına Ait Bulgular

İncelenen lisansüstü tezlerin sonuçlarına göre cam tavanın nedenleri ve sonuçları bireysel ve çevresel etmenler olarak iki ana kategoride ifade edilebilir. Çevresel etmenler; organizasyonel faktörler, kültürel faktörler, erkek çalışanlar olarak ifade edilirken, bireysel etmenler; kişisel faktörler ve eğitim seviyesi olarak ifade edilmiştir. Bu bölümde, ayrıca, incelenen tezlerin bulgularından yola çıkılarak cam tavanın kişiler ve örgütler açısından bazı sonuçlarına ve cam tavanı aşmak için neler yapabiliriz sorusunun cevabına yer verilmiştir.

Son üç yılda yapılmış lisansüstü tezlerin sonuçlarına göre cam tavanın, akademik kadrolarda (Özkan, 2020), eğitim kurumlarında (Mert, 2019; Kızıldeli, 2018; Bodur, 2017) eğitim yöneticileri arasında (Kirişçi, 2018), özel sektör çalışanlarında (Yaldız, 2019; Ceran, 2018; Güner, 2018), kamu kurumlarında (Yaratım, 2019; Güner, 2018), özel ve kamu spor kulüplerinde (Yılmaz, 2018), turizm sektöründe (Sarioğlu, 2018), sağlık sektöründe (Zeybek, 2018), bankacılık sektöründe (Pamuk, 2017; Kaloğlu, 2017) hala devam ettiği görülmektedir.

Cam Tavan Üzerine Karşılaştırmalı Çalışmalar

Karşılaştırmalı çalışmalarda özel okuldaki öğretmenlerin kariyerlerine yönetici olarak devam etme motivasyonlarının devlet okullarında çalışan kadın öğretmenlere oranla oldukça yüksek olduğu (Mert, 2019) ulaşılan bulgular arasındadır. Bankacılık sektörü için ise özel bankada çalışanların cam tavan algılarının, kamu bankasında çalışanlarından yüksek olduğu (Altay, 2018) fakat özel bankada çalışan personelin, kamu bankasında çalışan personele nazaran informal iletişim ağlarına girebilme düzeyinin daha yüksek olduğu ulaşılan veriler arasındadır (Kaloğlu, 2017). Buna göre eğitim sektörü için özel okullarda görev yapan kadınların içsel motivasyonlarının yüksek olmasına rağmen, cam tavan hem özel hem kamu kuruluşlarında kadınlar tarafından aşılmayan bir engeldir. Bankacılık sektöründe ise özel kurumlarda kadın çalışanlar erkek çalışanlarla iletişim içerisinde bulunabiliyor ve sosyal gruplarda yer alabiliyor olmasına rağmen (informal iletişim ağları), üst kademelere yükselmeye kadınların cam tavan engellerine takılıyor olduğu söylenebilir. Bahsi geçen iki sektör kıyaslanacak olursa eğitim sektörünün, cam tavan algısının bankacılık sektörüne göre daha geç yaşlarda ortaya çıktığı ulaşılan bulgular arasındadır (Atan, 2011). Akademik camiada yapılan bir çalışmaya göre ise kadın öğretim elemanları diğer meslek gruplarına kıyasla çok fazla cam tavan engeli ile karşı karşıya kalmamaktadır (Öztürk, 2011). Bu durum erkeklerin kadın meslektaşlarının çalışma yaşamlarına bakış açılarının diğer kurumlara oranla görece daha pozitif olması ve kadın öğretim elemanlarının cam tavanı görece daha az yaşıyor olması ile açıklanabilecek olsa da, akademide kadın akademisyenlerin mesleğin daha ilk yıllarında cam tavan engeliyle karşılaşmaya başladıkları (Yenici, 2018) fakat yine de kariyer engelleri karşısında güçlü olduklarını ve isterlerse bu engelleri aşabileceklerini düşündükleri (Yılmaz, 2019) ulaşılan bulgular arasındadır. Sektörel dağılıma göre değerlendirildiğinde, eğitim, sağlık ve diğer sektörlerde çalışanların cam tavan algılarının anlamlı olarak bankacılık ve perakende sektöründe çalışanlardan yüksek olduğu görülmektedir (Dökmeçi, 2019).

Cam Tavan: Nedenleri ve Sonuçları

İncelenen lisansüstü tezlerin sonuçlarına göre cam tavanın nedenleri ve sonuçları çevresel ve bireysel etmenler olarak iki ana kategoride ele alınabilir.

Çevresel Etmenler

Organizasyonel Faktörler

İncelenen lisansüstü tez sonuçları; organizasyonel boyutta kadınların, kurum içi kadın çalışanlar arası rekabet, biçimsel olmayan iletişim ağlarına girememe ve bir kadın olarak kurum çalışanları tarafından yeterince kabul görmeme (Düz, 2015), siyasi kayırmacılık, baskı, sendikal ayırım yapma politikaları gibi daha çok kurumsal nitelikli cam tavan engellerine maruz kaldık-

larını göstermektedir (Tanrısevdi, 2015). Örgütlerin eril tabanlı olması diğer bir ifade ile üst kademelerde yönetici cinsiyetlerinin çoğunlukla erkek olması ve bu yöneticilerin öncelikle erkek çalışanları tercih etmeleri kadın yöneticilerin kurum içinde kabul görmeme ve iletişim ağlarına girememe nedenlerinden biri olarak gösterilebilir. Kadınlar arası rekabet ise psikolojik bir olgu olan Kraliçe Arı Sendromu kapsamında ele alınabilir. Organizasyonel boyutta bahsi geçen bu engelleri mesleki çekememezlik ve siyasi engeller takip etmektedir (Erot, 2016).

Mentorluk hizmetinden faydalanamamak ve kadın çalışanlar için örnek teşkil edebilecek çoklukta kadın yöneticinin bulunmuyor oluşu kadın çalışanlar tarafından ifade edilen diğer organizasyonel etmenlerdendir (Öztürk, 2011). Akademisyenler üzerinde yapılmış bir çalışmada ise (Kurtaiş, 2019) cam tavanın mentorluk, mesleki ayırım ve stereotipler alt boyutlarının, örgütsel bağlılığın alt boyutu olan duygusal bağlılık üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu da ulaşılan bulgular arasındadır. Kamu çalışanları üzerinde yapılan bir çalışma (Yaratım, 2019) benzer şekilde mentorlüğün ve diğer örgütsel etmenlerin en az bir cam tavan algısı boyutuna etkisi olduğunu göstermektedir. Bu bilgiler ışığında kadın çalışanların, yönetici pozisyonlarında çalışan ve kendilerine emsal oluşturabilecek kadın rol modeller görmeye ihtiyaçları oldukları yorumu yapılabilir. Alanyazında cam tavan engellerini aşarak yönetici pozisyonlarında yer alan kadınlar üzerinde daha fazla araştırma yapılması bu konuda kadın çalışanların yöneticilik pozisyonları için olumlu bir algı geliştirmelerinde yardımcı olabilir.

Öçalır (2017) tarafından yapılan araştırmada üst yönetimin örgüt politikalarının cam tavan algısını aşmakta etkili olabileceği belirtilmiştir. Bu çerçevede incelenen lisansüstü tezlerin sonuçlarına göre, örgüt düzeyinde cam tavanı kırmaya yönelik iyileşme sağlayan uygulamalar ise; hak ve özgürlüklerin eşit olarak gözetilmesi (Dökmeci, 2019), örgütsel desteğin bulunması (Demirer, 2018) örgütlerdeki otorite ve astlar arasındaki ilişkiyi ifade eden güç mesafesinin kadın çalışanlar tarafından erkek çalışanlara göre daha yoğun algılanmasından (Jahangirov, 2012) ötürü güç mesafesinin düşük olması (Halo, 2015) fakat örgütsel adalet algısını yüksek olmasıdır (Özden, 2018; Dzholoev, 2018). Buna karşılık organizasyon kültürünün cam tavan algısında bir etkisinin olmadığı (Karahana, 2018) bulgusuna ulaşılmış bir çalışma da mevcuttur.

Kültürel Faktörler

İncelenen tezlerin sonuçlarına göre kadınların yönetici pozisyonlarına yükselmelerinin önündeki engellerden bir tanesi de kültürel etmenlerdir. Hofstede (1984)'e göre kültürel bir etmen olan güç mesafesi algısı kişilerin örgütleri nasıl kurdukları konusunda bariz bir etkiye sahiptir. Yapılan çalışmaya göre (Jahangirov, 2012) kadın çalışanlar kültürel bir etmen olan güç mesafesini erkek çalışanlara göre daha yoğun algılamaktadırlar. Diğer bir ifade ile kadın çalışanlar örgüt içi gücün eşit bir şekilde dağıtılmadığını daha yoğun hissetmektedirler. Bu durumun bir nedeni olarak örgütlerde erkek egemenliğinin bulunması gösterilebilir. Karahana (2018)'ın Fin ve Türk kültüründeki kadın akademisyenlerin cam tavan algılarını karşılaştırmalı olarak analiz ettiği çalışmasında kültürün cam tavan gibi işle ilgili tutum ve davranışları belirlemede ana etken olduğu açıkça ortaya konulmaktadır. Buna göre güç mesafesi algısı düşük olan Fin akademisyenlerin cam tavan engellerinin farkında oldukları, Türk akademisyenler bu terime aşina olmadıkları ulaşılan bulgular arasındadır. Bu durumu literatürde cam tavan konusunda yapılmış çalışmaların azlığı (f=98) doğrulamaktadır ve bu alanda daha fazla çalışma ya-

pılmasının cam tavan farkındalığını arttıracacağı söylenebilir.

Kadınların cam tavan algılarını etkileyen kültürel boyutlardan diğerleri ise stereotipler, mesleki ayırım, çoklu rol üstlenme gibi etmenlerdir. Öğretmenler üzerinde yürütülmüş bir çalışmaya göre (Gezer, 2019) öğretmenlerin cam tavana yönelik algı düzeylerinin stereotipler alt boyutunda en yüksek olduğu ulaşılan bulgular arasındadır. Diğer bir ifade ile kadın öğretmenler kadın yönetici konusunda ön yargılara sahiptir. Çoğunluğu kadın çalışanlardan oluşan eğitim sektöründe, yönetici kadrolarında erkek çalışanların baskın olması ise bu durumu doğrular niteliktedir.

Bankacılık sektöründe çalışanlar üzerinde yapılan bir araştırmada (Kaloğlu, 2017) ise kadınların; çoklu rol üstlenme, kişisel tercih ve algılar, stereotipler puan ortalaması, erkeklerin çoklu rol üstlenme, kişisel tercih ve algılar ve stereotipler puan ortalamasından anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Mesleki ayırım ve stereotip yargılar gibi toplumsal faktörler seyahat acentalarında çalışan kadınlar için de önlerindeki en önemli kariyer engeli olarak görünmektedir (Üçyıldız, 2017). Öte yandan sağlık sektöründe çalışan kadınların iş tatminlerini olumsuz etkileyen kalıplaşmış önyargılar (yöneticilik mesleğine uygun görülmemesi) ve mesleki ayırım arttıkça bireyin iş yaşamında kendi kendini engellemesine yönelik algı ve tercihleri de artmaktadır (Yaşar,2019). Tüm bu veriler ışığında kültürel faktörlerin birçok sektörde kadın çalışanların cam tavan algılarında önemli bir etmen olduğu yorumu yapılabilir. Kadınlara toplum tarafından annelik ve ev emekçisi rollerinin mesleki rollerinden daha önde geldiğinin hissettirilmesi, yönetme işinin erkeklere özgü olduğu düşüncesi, cinsiyet temelli meslek ayırımı yapılması ve medya, yayınlar, kaynaklar tarafından reklam, afişlerler, yazılı ve basılı diğer materyaller aracılığıyla bu ayırımın pekiştirilmesi, kadınlar için rol model eksikliği ya da rol modellerin yeteri kadar ön plana çıkamayışı ve bu konuda geniş çaplı bir pozitif algı çalışmasının olmayışı, kadınların kültürel etmenleri aşamayı cam tavan yaşamalarına neden olabilir.

Erkek Çalışanlar

Kadınların cam tavan algılarına yönelik ulaşılan bulgulara göre kadınların yönetici pozisyonlarına yükselmelerinin önündeki engeller bir takım dışsal motivasyon kaynakları (ücret, arkadaşlık ortamı gibi) (Yanmaz, 2019) ve diğer erkek çalışanlardır. Yapılan araştırmalara göre erkek yöneticiler erkek yöneticilerle çalışmayı tercih etmekte (Köksal, 2016) ve kadının rolünün ev ve aile ile sınırlı olduğu görüşüne daha çok katılım göstererek (Aydağ, 2012), kadınların yöneticilik ve liderlik özelliklerine sahip olmadıklarını, çalışan kadınların çalışmayanlara göre iyi birer eş ve anne olamayacaklarını, evli ve çocuklu olmanın ve doğum gibi nedenlerle işe ara vermelerinin kadınların iş yaşamına olumsuz etki edeceğini ve başarılı olabilmek için kadın çalışanların ailevi sorumluluklarından taviz vermesi gerektiğini öne sürmüşlerdir (Doğru, 2010). Bir başka çalışmada ise Türkiye’de kadının eşinden daha yüksek statüde veya meslekte olmasının toplum tarafından uygun görülmediğini ve eşler üzerinde toplumsal baskı yarattığını belirten katılımcıların çoğunluğunun erkek yöneticilerden oluştuğu görülmektedir buna göre ataerkil yapıya dayanan toplumsal değerlerin ve toplumsal cinsiyet rollerinin kadın ve erkek çalışanlar tarafından içselleştirilmiş olduğu (Kara, 2015) yorumu yapılabilir.

Araştırma sonuçlarından elde edilen dikkat çekici bir sonuç ise erkek çalışanların olumsuz görüş ve önyargılarına karşın kadın katılımcıların tam tersi görüş bildirmeleridir (Doğru,

2010) Bir araştırmada ise kadınlar, “kadınlar üst düzey yöneticilik yapamazlar” ifadesini kesinlikle reddetmişlerdir (Irmak, 2010). Diğer bir araştırmada kadın ve erkeklerin, kadınlara yönelik cam tavan algısının farklılaşmakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır nitekim kadınlar, erkeklerin kadınlar için gördükleri engelleri (annelik, eş rolleri, kişisel algıları gibi), kendilerinin yönetici olmaları önünde birer engel olarak görmediklerini ifade etmişlerdir (Ersoy, 2019). Burada sektörlere bağlı olarak kadın çalışanların rollerine ilişkin bakış açılarının farklılaştığını söylemek de mümkündür: örneğin, muhasebecilik mesleğinde kadınların kariyer sahibi olmalarında kendilerine yönelik algıları, erkeklerin kadınların kariyer sahibi olmalarına yönelik algılarına göre daha olumlu bulunmuş (Güler, 2019) buna karşın erkek egemen işler olan havacılık mesleklerinde erkeklerin, kadınların çoklu rollerine ilişkin algılarının kadınların bu sektörlerde çalışmalarını açısından engel teşkil edici olmadığı diğer bir ifade ile olumlu yönde olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Özenç, 2019). Buradan erkek egemenliğinde olan kimi sektörlerde, erkek çalışanların kadının kariyer sahibi olmasına yönelik algılarının farklılaştığı görülmektedir, bu durumun bir nedeninin de organizasyonel boyutta politikadaki farklılıklar olduğunu söylemek mümkündür.

Kamu ve özel sektör çalışanları ile yapılan diğer bir araştırmada (Değer, 2016) çalışma yaşamında kadınlara yönelik olumsuz önyargılarla ilgili anket sorularına verilen cevaplar incelendiğinde çalışanların genel olarak kadınlara yönelik olumsuz önyargıda bulunmadıkları anlaşılmıştır. Bu konuda diğer bir durum ise erkek çalışanların kadınların önünde engellerin var olmadığını savunmalarıdır (Duman, 2017), diğer bir ifade ile erkek çalışanlar, kadınların önündeki engellerin farkında değildir ve/veya bu engelleri kabul etmemektedir. Kara (2015)'nın çalışmasında ise katılımcılar eşinden veya ailesinden destek görememenin kadınların üst yönetimsel pozisyonlara gelmelerini engellediğini ifade etmektedirler. Kadın çalışanların ihtiyacı olan desteği erkek çalışanlardan göremeyecek olmaları, kadın çalışanların üst kademelerde yer almayışının olağan karşılanarak benimseneceği ve bu durumun kadınların cam tavan algılarını güçlendirebileceği şeklinde yorumlanabilir.

Bireysel Etmenler

Kişisel Faktörler

İncelenen tezlerin sonuçlarına göre; kadınların cam tavan algılarına neden olan diğer büyük etmenin kişisel faktörler olduğu tespit edilmiştir (Şen, 2017; Doğru, 2010; Sezen, 2008). Kadınlar çeşitli sebeplerden ötürü öğrenilmiş çaresizlik sendromu yaşamaktadırlar (Mert, 2019; Özenç, 2019; Kızıldeli, 2018) bu durum ise önlerine çıkan birtakım engellerle mücadele etme davranışı göstermemelerine ve cam tavan algılarının pekiştirilmesine yol açmakta olabilir. Bir başka bulguya göre ise kadınlar, bireysel anlamda kendilerine atfedilmiş olan geleneksel rollerini aksatmaktan korktukları için kendilerini engellemekte ve yönetici olmaktan vazgeçmektedirler (Kirişçi, 2018). Buna göre kadınların yönetici olmalarının önündeki engelleri yine kendileri yaratıyormuş gibi görünse de arka planda toplumsal rollerin sorumluluğundan gelen bir isteksizlik söz konusu olabilir diğer bir ifade ile kadınlar çoklu rollerinin üzerine fazladan bir rol eklemekte isteksiz davranabilir. Nitekim diğer bir araştırmada kadın öğretmenler; mesai saatleri, artan sorumluluklar, maddi getirisinin az oluşundan ötürü yöneticiliğe olumsuz bir bakış açısına sahip olduklarını belirtmektedir (Kara, 2015).

Eğitim Seviyesi

İncelenen tezlerin sonuçlarına göre cam tavan algısını etkileyen bireysel diğer bir faktör ise eğitim seviyesidir (Hacalioğlu, 2019). Yapılan bir araştırmada (Güner, 2018) üniversite, yüksek lisans ve diğer mezuniyetlere sahip kadın çalışanların cam tavan algı düzeyinin doktora mezunu kadın çalışanlardan daha fazla olduğu saptanmıştır. Yine bir başka çalışmaya göre (Yaratım, 2019) eğitim seviyesi arttıkça cam tavanın kabul seviyesinin azaldığı görülmektedir. Yegengil (2018)’in çalışmasının sonucu ise eğitim seviyesinin kadının çalışma hayatında bulunmasına yardımcı olduğunu ve yönetim kadrolarında kendine daha fazla yer bulmasına katkı sağladığını göstermektedir. Tüm bu bulgular ışığında, eğitimin cam tavanı aşmada önemli bir etmen olmasından yola çıkılarak kadına ait görev ve sorumluluk algısında arzu edilen değişiminin sağlanabilmesi ve bu değişimin daha köklü olabilmesi açısından ilgili konuda erken yaşlardaki eğitimin önemine vurgu yapılabilir.

Cam Tavanın Kişiler ve Örgütler Açısından Bazı Sonuçları

İncelenen tezlerin sonuçlarına göre cam tavan kişiler üzerinde ve örgütler açısından bazı olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Bulgular, cam tavan algılarındaki artışın, stres düzeylerini artırmakta olduğunu göstermektedir (Erkan, 2016). Buna ek olarak örgüt ve çalışan arasındaki, çalışan tarafından algılanan ve yazılı olmayan kuralları ifade eden psikolojik sözleşme ihlalinin de cam tavan algısını arttırdığı (Ayaz, 2018), yine psikolojik sözleşme ihlalinin çalışanlarda duygusal tükenme, insanlara karşı duyarsızlaşma ve kişisel başarının düşüşü sonuçlarını doğurmakta olduğu belirtilmektedir (Gedik, 2019). Bu duruma paralel olarak cam tavanın kadınlarda tükenmişliğe yol açtığı (Güner, 2011), tükenmişliğin yaşa bağlı olarak artış gösterdiği (Çelik, 2018) ve cam tavan sendromunun yarattığı tükenmişliğin örgütsel bağlılığı azalttığı (Sönmez, 2017) ulaşılan bulgular arasındadır. Diğer bir ifade ile cam tavan algısı fazla olan kadın çalışanların örgütlerine bağlılık seviyeleri düşüktür (Kurtaiş, 2019) ve bu durum kamu-özel sektör ayrımı gözetmeksizin yaşanmaktadır (Altay, 2018). Cam tavan yol açtığı diğer sonuçlar ise iş motivasyonunun (Bilkay, 2017), iş tatminini azalması (Yaşar, 2019) ve çalışanların fikir ve görüşlerini yöneticilerden saklama eğilimlerini ifade eden örgütsel sessizliğe neden olmasıdır (Gezer, 2019). Bahsedilen bu sonuçların ise örgütlerde verimliliğin düşmesine neden olacağını söylemek mümkündür.

Cam Tavan Algısını Aşmak İçin Neler Yapılabilir?

Güner (2011)’in çalışmasına göre kadınlar aşamadıkları cam bir tavanın altında çalışmaktadırlar. Kadın çalışanların maruz kaldıkları bu cam tavanı kırabilmek için ise öncelikle bu engellerin farkında olmak gerekmektedir. Araştırmalar kadın yöneticilerin cam tavan algılarının, cam tavanı aşma stratejileri ile ilişkili olduğunu (Çetin, 2011) buna karşın kadınların cam tavan kavramı hakkında yüzeysel bilgilere sahip olduğunu (Öçalır, 2017) göstermektedir. Cam tavan engelleri ile karşılaşmayan veya atlatmayı başaran üst düzey kadın yöneticiler hakkındaki bulgu ise bu kadın yöneticilerin tamamının dönüşümcü liderlik özelliklerini tüm boyutlarıyla sergiledikleridir (Ünal, 2015). Diğer bir ifade ile dönüşümcü liderlik özelliklerine sahip olan kadınlar cam tavan engellerini aşabilmektedirler. Buna göre kadın çalışanların dönüşümcü liderlik özelliklerini keşfetmeleri ve geliştirebilmeleri maksadıyla çeşitli liderlik eğitimi olanakları sunulabilir kadın çalışanlar desteklenebilir.

Diğer yandan kadın çalışanlarda cam tavana etkisi olduğu sonucuna ulaşılan (Başar,2018) temel benlik algısı, hizmetiçi eğitimlerle ve kişisel gelişim seminerleri ile geliştirilebilir. Ancak kadınlardaki özbenlik algısı düşüklüğü yalnızca kadınların kendi başına aşması gereken bireysel bir engelden ziyade toplumsal cinsiyet, cinsiyet ayrımcılığı gibi dışsal etmenlerin oluşturduğu bir sendrom olabilir. Bu durum göz önünde bulundurularak erkek çalışanlar için de kadın çalışanlara ve yöneticilere yönelik olumlu algı geliştirebilmeleri amacıyla eğitimler düzenlenebilir.

Kişisel gelişim, mesleki gelişim ve kariyer gelişiminin olmazsa olmazı (Mertz, 2004) mentorluk hizmetinin, mentor, menteler, organizasyonlar ve en nihayetinde toplum için büyük faydalar getirebileceği çalışmalarla ortaya konmuştur (Clutterbuck, 2014). Cam tavan üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde kadın çalışanlar; kamu sektörü çalışanları (Yaratım, 2019; Karaoğlan, 2016), akademi (Kurtaiş, 2019; Öztürk, 2011), bankacılık (Erçen, 2008; Pamuk, 2017), eğitim sektörü (Ersoy, 2019), turizm (Demirer, 2018), sağlık (Karaman,2018), havacılık ve güvenlik (Özenç, 2019) sektörlerinde mentör desteğine ihtiyaç duyduklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgulara paralel olarak bir başka çalışmada çoğu kadın yönetici, mentorluk hizmeti aldığını ve bu sayede cam tavan engellerine dayanabildiğini ve başarılı olduğunu ifade etmiştir (Mert, 2019). Bu durumda örgütsel bir faktör olan mentorluk hizmeti günümüz koşullarında bilgisayar aracılı iletişim biçimleri (CMC) yoluyla e-mentorluk olarak (Bierema & Merriam,2002) önceliklendirilebilir bu sayede kadınların yöneticilik pozisyonlarına geçebilmek için ihtiyaç duydukları manevi destek kendilerine sağlanabilir.

İncelenen bir başka tez çalışmasında örgütlerdeki cam tavan algılarının kadın çalışanların özgüveni ve üst yönetimin objektif bakış açısı ile ayrımcılığın ortadan kalkacağı belirtilmiştir (İneş, 2013). Cam tavan sendromunu aşmak için konu ile ilgili yasa ve politikalar geliştirilmesi (Doğan, 2020; Baş,2019), kadın çalışanlar için destek programları, yetkinlik ve güven artırıcı eğitimler (Yılmaz, 2019), özellikle yöneticilerin kadın çalışanlarını desteklemesi ve cesaretlendirmesi, mentordan yardım alma (Erçen, 2008), üst kademe yöneticilerinin kadınları mentor olma konusunda yüreklendirmesi ve kadınların örgüt içi mesleki eğitimlerle desteklenip gelişimlerini sağlaması (Yenici, 2018), örgütsel anlamda çalışanlara eşit iş ve eğitim imkânı verilmesi (Şen, 2017), toplumsal cinsiyet rollerinin kırılması için, çağdaş bir aile yapısının oturtulacağı zemin hazırlanması (Kaloğlu, 2017), okullarda cinsiyet ayrımcılığına karşı verilecek eğitimler (Aksu,2019), kadın çalışanlar için örgütlerde kota uygulamalarının yapılması (Kara, 2015), örgütsel destek (Demirer,2018), başarılı kadın çalışanlara destek ve ödül (Düz, 2015) bu konuda atılabilecek bazı önemli adımlardır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu çalışma Türkiye’de cam tavan üzerine yapılmış lisansüstü tezlerin araştırma türüne, yıllara, alanlara, araştırma yöntemine, araştırmacı cinsiyetine, danışman cinsiyetine, örneklem/çalışma birimi niteliklerine, örneklem/çalışma biriminin cinsiyetine, örneklem alındığı illere, kullanılan veri toplama araçlarına, ulaşılan sonuçlara göre dağılımlarını betimsel bir analizle ve meta değerlendirme yoluyla ortaya koymayı amaçlanmaktadır.

Cam tavan ile ilgili ulaşılan 98 lisansüstü tezin türe göre dağılımları incelendiğinde, 93 yüksek lisans ve 5 doktora tezi çalışmasının yapıldığı ve doktora tezlerinin kritik seviyede kal-

diği görülmektedir. Buradan yola çıkarak bilimsel problemleri, verileri geniş ve derin bir bakış açısı ile irdeleyerek yorum yapmayı analiz edebilmeyi ve yeni sentezlere ulaşabilmeyi sağlayacak doktora tezlerinin varlığına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Kadınların üst seviyelere yükselmelerini engelleyen görünmez yapay engelleri simgeleyen ‘cam tavan’ kavramı ilk kez 1970’lerde Amerika’da kullanılmış olup (Wirth, 2001), alanyazında bu terimin kullanıldığı ilk çalışmalardan biri 1986 yılına aittir (Hymowitz & Schelhardt, 1986). Ülkemizde ise 2004 yılında ilgili konuda 1 yüksek lisans çalışması yapıldığı görülmektedir. 2000’li yıllarda yapılan Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi’nin revize edilmesi, kadına yönelik şiddet konulu panellerin düzenlenmesi, özellikle 2002 yılında yürürlüğe giren Yeni Türk Medeni Kanunu ile kadın- erkek eşitliği konusunun gündeme gelmesinin bahsedilen yıllarda cam tavan konusunun akademik camiada ele alınmasını etkilemiş olabileceği söylenebilir. Çalışmaların 2004-2014 yılları arasında yoğunlaşmasının ise, 2011 yılı için kadına karşı şiddet ve aile içi şiddet konusunda yaptırım gücü olan ilk sözleşme niteliği taşıyan ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından 11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul’da imzaya açılan “Kadına Yönelik Şiddetin ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Sözleşme’nin (Moroğlu, 2012) etkisiyle kadın figürünün tekrar gündeme gelmesinin etkisinden bahsedilebilir.

Tezlerin alanlara göre dağılımları incelendiğinde, yüksek lisans tezlerinin en fazla işletme (f=58, %=54,7) alanında yoğunlaştığı ve ardından sırayla eğitim- öğretim (f=15, %=14,1) ve turizm (f=10, %=9,4) alanlarında çalışmalar yapıldığı; doktora tezlerinde ise yine en fazla çalışılmış alanın işletme (f=3) olduğu görülmektedir. Lisansüstü tezlerin en fazla işletme alanında yapılmış olmasında yabancı literatürde yapılan ilk çalışmaların (Davidson & Cooper, 1992; Bass & Avolio, 1994) özel şirketler üzerinde yapılmış olması ve bu alanlara yoğunlaşmış olmasından kaynaklandığı söz edilebilir.

İşgücü Piyasası Araştırmaları raporlarının 2019 verilerine göre en fazla kadın çalışanın bulunduğu sektörlerin imalat (%25,4) ticaret (%24,2) ve konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri (%8,6), idari ve destek hizmet faaliyetleri (%6,3), insan sağlığı ve sosyal hizmetler (%6,2) ve eğitim (%6,1) olduğu belirtilmektedir. Ayrıca insan sağlığı -sosyal hizmet faaliyetleri ve eğitim sektörlerinde kadın çalışan sayısının erkek çalışan sayısından fazla olduğu da ifade edilmiştir. Bu bilgiler ışığında kadın istihdamı oranlarının yüksek olduğu sağlık, turizm ve eğitim- öğretim alanlarında daha fazla yüksek lisans ve doktora tezi çalışmalarının yapılmasına ihtiyaç olduğu söylenebilir.

Tezlerin araştırma yöntemine göre dağılımları incelendiğine hem yüksek lisans hem doktora tezlerinde en fazla nicel yöntemle çalışıldığı görülmektedir. Kadınların üst kademe yönetimde yer almalarını engelleyen görünmez bariyerlerin altında yatan derin anlamları ve çoklu bakış açılarını zengin bir biçimde açığa çıkarabilmek açısından daha fazla nitel yöntem ve karma yöntemli çalışmaların yapılması önemli görülmektedir. Psikolojik, sosyolojik ve/veya kişisel problem kaynaklı cam tavan sendromunun altında yatan etmenleri ortaya çıkarabilmek için nicel yöntemler yetersiz kalabilir. Gözlem ve görüşme gibi yöntemlerden bu bağlamda faydalanılabilir. Araştırmacıların bu türleri tercih etmeme nedenleri arasında bahsedilen türlerin nicel araştırma türüne göre fazla zaman alıcı olması, başka araştırmacılar tarafından tekrar edilebilir-

liğinin zor olması ve karmaşık görünmesi gösterilebilir.

Tezlerin araştırmacı ve danışman cinsiyetine göre dağılımları incelendiğinde hem yüksek lisans hem doktora düzeyinde kadın araştırmacıların ilgili konuyu daha fazla çalıştığı görülmektedir fakat bu durum danışman cinsiyeti için geçerli değildir zira yüksek lisans tezlerinde erkek danışmanlar ilgili konuyu daha fazla çalışmıştır, doktora tezlerinde danışmanların tamamının erkek olması ise dikkat çekici bir bulgudur. YÖK 2019-2020 istatistiklerine göre kadın akademik eleman oranının (%45,1) erkek akademik elemanı oranına (%54,9) yakın olmasına rağmen akademik kariyer ilerledikçe oranlar arasındaki farkın açıldığı, profesörlerin %31,9'unun kadın olduğu, yönetim kademesinde ise kadın oranının daha da azalarak, dekanların %21,3'ü, rektörlerin ise %9,1'inin kadın olduğu belirtilmektedir. İncelenen çalışma sonuçlarına göre denilebilir ki; erkek danışmanlar cam tavan konusunda kadın danışmanlara göre daha fazla çalışmakta, bu alana ilgili duymakta ve böyle bir engelin varlığını kabul etmektedirler. Buradan hareketle ortaya çıkan bu tablonun nedenlerinin anlaşılabilmesi için erkek ve kadın danışmanların ilgili konu hakkındaki çalışma veya çalışmama tercihleri araştırılabilir.

Tezlerin örneklem/çalışma birimi niteliklerine göre dağılımları incelendiğinde lisansüstü tezlerinde özel sektör ve kamu çalışan-yöneticilerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bahsedilen bu çalışma grupları arasında banka çalışanları ve doktorların yer aldığı araştırmacı tarafından gözlemlenmiştir. Öte yandan en az çalışılan örneklem grupları ise; yüksek lisans tezlerinde üniversite öğrencileri ve siyasi çalışanlar olmuştur. Doktora tezlerinde ise yalnızca öğretmenler, yalnızca akademisyenler, yalnızca özel sektör yöneticileri, özel sektör çalışan ve yöneticileri, kamu ve özel sektör çalışan ve yöneticileri 1'er kez çalışılmıştır. Öte yandan cam tavanı aşarak yönetici pozisyonlarında görev alan kadınların cam tavanı aşma stratejileri hakkında yapılan çalışmaların, diğer kadınlara model olması açısından önem arz ettiği de söylenebilir. Yabancı literatürde örneklerine rastlanan müfettişler üzerine yürütülmüş çalışmaların (Pruitt, 2015; Benson, 2013; Styles, 2010; Wickham, 2007) Türkiye'de 1 yüksek lisans tezinde (Düz, 2015) yer aldığı araştırmacı tarafından gözlemlenmiştir. Bu bağlamda ilgili konuda daha fazla çalışma yapılmasının cam tavanı aşma stratejilerini belirleyebilmek açısından önem taşıdığı söylenebilir.

Tezlerin örneklem/çalışma birimi niteliklerine göre dağılımları incelendiğinde ulaşılan diğer bulgu ise çoğunluğunu kadın çalışanların oluşturduğu eğitim sektörü için öğretmen (f=4) örneklem grubu üzerinde sık çalışılmadığı, doktora tezlerinde ise okul idari personeline, üniversite öğrencilerine, siyasi çalışanlara hiç yer verilmediğidir. Bu durumun nedeni ilgili konuda yapılan doktora çalışmalarının azlığı (f=5) dolayısıyla örneklemde çeşitliliğinin yakalanamaması olabilir. Yüksek lisans tezlerinde özel sektör çalışan ve yöneticilerinin (f=20) kamu çalışan ve yöneticilerine (f=9) göre daha fazla çalışıldığı da görülmektedir. Özel sektörde üst pozisyonlara yükselme sıklığının kamu sektörüne göre daha fazla olabilmesi özel sektör örneklem grubunun daha fazla tercih edilmesinin nedeni olabilir. Diğer bir taraftan kadın çalışanların kamu sektöründe özel sektöre nazaran daha çok yasal hakka sahip olmalarına rağmen yönetsel pozisyonlarda daha az yer alıyor olmaları ise kamu çalışan ve yöneticileri üzerinde yapılacak çalışmaları önemli kılmaktadır. Kamu ve özel sektör çalışan ve yöneticileri niteliğinin (f=14) en fazla çalışılan gruplardan biri olmasına rağmen alanda kamu-özel sektör karşılaştırması sınırlı sayıda yüksek lisans (Altay, 2018; Kaloğlu, 2017) ve doktora tezinde (Mert, 2019; Erkan, 2016; Aksoy, 2012) ele alınmıştır. Buna göre kurumlar ve sektörler arası cam tavan algısındaki farklılıkların

belirlenebilmesi amacıyla alanda yapılacak daha fazla karşılaştırma çalışmasına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Tezlerin örneklem/çalışma birimi niteliklerine göre dağılımları incelendiğinde ulaşılan diğer bir bulgu ise üniversite öğrencileri ve siyasetçiler örneklem grupları üzerinde yapılmış 1’er yüksek lisans çalışması olduğudur. Cam tavanın içsel ve dışsal nedenlerinin ne kadar erken kademelerde başlıyor olduğunu tespit edebilmek açısından öğrenciler ile çalışmalar yapmak önem arz edebilir; bu bağlamda daha erken kademelerde bu algının gelişebileceği göz önünde bulundurularak özellikle mesleki tercih sürecinde olmaları sebebiyle lise kademesinde yapılacak çalışmaların önem arz ettiği söylenebilir. Diğer bir yandan kadınların siyasi karar alma mekanizmalarında temsil edilememelerinin (Uygur ve Özdemir, 2019) önündeki engellerin aşılabilmesi ve farkındalığın yaratılması açısından siyasetçiler ile ilgili daha fazla araştırmaların yapılması yararlı olabilir.

Tezlerin örneklem/çalışma birimi niteliğinin cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde ise ele alınan kadın ile kadın ve erkek cinsiyet nitelikleri oranları birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bu durumun beklenen bir sonuç olduğunu söylemek mümkündür.

Tezlerin örneklemin alındığı illere göre dağılımları incelendiğinde yüksek lisans tezlerinde örneklem en fazla İstanbul, Ankara ve İzmir illerinden seçilmiştir diğer bir ifade ile çalışmalar en fazla büyükşehirlerde yapılmıştır ve bu durum büyükşehirlerdeki üniversite sayılarının fazlalığı ile açıklanabilir. Doktora tezlerinde ise dağılımın birbirine yakın olduğu görülmektedir bu durum doktora tez çalışmalarının azlığı ile açıklanabilir. Öte yandan büyükşehir haricindeki illerde daha fazla çalışma yapılması cam tavanın daha gerçekçi bir biçimde ortaya konulmasına yardımcı olabilir.

Tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı incelendiğinde lisansüstü tezlerde en fazla kullanılan veri toplama aracının ölçek olduğu ve sıklıkla Karaca (2007)’nin geliştirdiği ölçeğin kullanıldığı görülmektedir. Bu durumun nedenlerine ölçek kullanımının zaman ve maliyet açısından daha pratik olması ve bireylere ulaşmanın görüşmeye nazaran daha kolay olması gösterilebilir. Fakat alanda aynı ölçeğin uzun süre kullanılıyor olması ölçme aracının güvenilirliğini etkileyebilmektedir. Bu çerçevede ilgili alanda yeni ölçme araçlarına ihtiyaç duyduğu yorumu yapılabilir. Diğer yandan cam tavan hakkında derinlemesine bilgi edinebilmek açısından veri toplama aracı olarak görüşme yönteminin daha fazla kullanılmasına ihtiyaç bulunduğu söylenebilir. İncelenen çalışmalarda Mert (2019)’in ölçek geliştirme çalışması ve Sarioğlu (2018)’nin ölçek uyarılama çalışması alanda yeni sayılabilecek ölçeklerdendir. Son yıllarda bu çalışmaların yapılmış olmasının alana önemli katkılar sağladığı düşünülmektedir.

Bu araştırmada 2004-2020 yılları arasında Türkiye’de cam tavan üzerine yapılmış toplam 98 lisansüstü tez içerik analizine tabi tutularak meta-değerlendirme yoluyla ele alınmıştır. “Meta değerlendirme” bazı sınırlılıkları (Stufflebeam, 1974) olmasına karşın yapılan bu araştırmanın alandaki çalışmaları toplu olarak bir anlama çabası olduğunu ve daha ileride yapılacak çalışmalara gerek metodolojik gerekse yeni araştırma problemleri açısından ışık tutacağını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akdöl, B. (2009). Cam tavan ve kurumsal bir strateji pozitif ayrımcılık; ilaç sektöründe bir sınıflandırma (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ararat, M., Alkan, S., & Aytekin, B. (2019). 7th Annual Report, Women on Board Turkey. Erişim adresi: <http://research.sabanciuniv.edu/39456/> (28 Ağustos 2020)
- Bierema, L. L., & Merriam, S. B. (2002). E-mentoring: Using computer mediated communication to enhance the mentoring process. *Innovative Higher Education*, 26(3), 211-227.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Clerkin, C. (2017). What Women Want--And Why You Want Women--In the Workplace. Research Report. Erişim adresi: <https://eric.ed.gov/?id=ED582896> (20 Ağustos 2020).
- Clutterbuck, D. (2014). *Everyone needs a mentor*. London: The Chartered Institute of Personnel and Development.
- Coscieme, L., Fioramonti, L., Mortensen, L. F., Pickett, K. E., Kubiszewski, I., Lovins, H., vd. (2020). Women in power: Female leadership and public health outcomes during the COVID-19 pandemic. Erişim adresi: <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2020.07.13.20152397v2.full.pdf> (21 Ağustos 2020).
- Davidson, M. J., & Cooper, C. L. (1992). *Shattering the glass ceiling: The woman manager*. England: Paul Chapman Publishing.
- Devillard, S., Hunt, V., & Yee, L. (2018). Still looking for room at the top: Ten years of research on women in the workplace. *McKinsey Quarterly*, 2, 106-115.
- Dezsö, C. L., & Ross, D. G. (2012). Does female representation in top management improve firm performance? A panel data investigation. *Strategic management journal*, 33(9), 1072-1089.
- Emelianova, O., Milhomem; C. (2019). *Women on boards 2019 Progress Report*. Erişim adresi: <https://www.msci.com/documents/10199/29f5bf79-cf87-71a5-ac26-b435d3b6fc08> (31 Ağustos 2020)
- Güven, S., Uçar, M. (2019). "Kariyer Engelleri: Cam Tavan"" Konusuna İlişkin 2009-2019 Yılları Arasında Yapılan Tezlerin İncelenmesi. *14. Uluslararası Eğitim Yönetimi Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı* (s. 100-108).
- Hofstede, G. (1984). Cultural dimensions in management and planning. *Asia Pacific Journal of Management*, 1(2), 81-99. doi:10.1007/bf01733682
- Huang, J., Krivkovich, A., Starikova, I., Yee, L., & Zanoschi, D. (2019). *Women in the Workplace 2019*. Erişim adresi: <https://www.mckinsey.com/~media/McKinsey/Featured%20Insights/Gender%20Equality/Women%20in%20the%20Workplace%202019/Women-in-the-workplace-2019.pdf> (25 Ağustos 2020).

- ILO (2019). *Women in Business and Management: A global survey of enterprises*. Erişim adresi: ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_702196.pdf (02 Ekim 2020)
- Kafes, M. (2019). Türkiye’de Kadınların Maruz Kaldığı Cam Tavan Davranışı Üzerine Sağlık Kurumlarında Yapılmış Çalışmaların Bir İncelemesi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 2(1), 25-30.
- Lyngsie, J., & Foss, N. J. (2016). The more, the merrier? Women in top-management teams and entrepreneurship in established firms. *Strategic Management Journal*, 38(3), 487–505.
- Mayring, P. (2004). Qualitative content analysis. *A companion to qualitative research*, 1(2), 159-176.
- Mertz, N. T. (2004). What’s a Mentor, Anyway? *Educational Administration Quarterly*, 40(4), 541–560.
- O’Grady, S. (2019). “The G-20 talks about ways to empower women. But only two member countries are run by women.”. *Washingtonpost*. Erişim adresi: <https://www.washingtonpost.com/world/2019/06/29/g-talks-about-ways-empower-women-only-two-member-countries-are-run-by-women/> (1 Eylül 2020).
- Osuoha, R. (2010). A Study of African American Women: The Impact of the Glass Ceiling Syndrome on Advancement Opportunities in Organizations. *Dissertation Abstracts International*, 71(04).
- Öztürk, İ., Şimşek, A. H. Systematic Review of Glass Ceiling Effect in Academia: The Case of Turkey. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 1-1.
- Ragins, B. R., Townsend, B., & Mattis, M. (1998). Gender Gap in the Executive Suite: Ceos and Female Executives Report on Breaking the Glass Ceiling. *Academy of Management Perspectives*, 12(1), 28–42.
- Scriven, M. (2009). Meta-evaluation revisited. *Journal of multidisciplinary evaluation*, 6(11), 3-8.
- Sneader, K.& Yee, L. (2019). One is the loneliest number. *McKinsey Quarterly*. Erişim adresi: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/gender-equality/one-is-the-loneliest-number#> (28 Ağustos 2020).
- Stufflebeam, D. L. (1974). Meta- Evaluation. *Journal Of Multidisciplinary Evolution*. (7)15, 99-158.
- Stufflebeam, D. L. (1978). Meta Evaluation: An Overview. *Evaluation & the Health Professions*, 1(1), 17–43.
- Üçyıldız, H. U. (2017). Kadın çalışanların cam tavan sendromu algılamaları: Ege Bölgesinde faaliyet gösteren seyahat acentalarında bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Veale, C., Gold, J. (1998). Smashing into the glass ceiling for women managers. *Journal of Management Development*, (17)1, 17-26.
- Yavuz, E., Uzun, A. (2019). Türkiye’de 2000-2018 Yılları Arasında Cam Tavan Kavramı ile İlgili Çalışmaların İncelenmesi ve Yorumlanması. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*

si, 7(16), 697-718.

Yıldırım, A., Şimsek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

Ekler

Ek.1.

- *Abacı, C. (2019). Etik iklimin işten ayrılma niyeti ve iş tatminine etkisinde cam tavanın aracılık rolü: Beyaz yakalı kadınlar üzerine bir çalışma (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Acet, M. (2017). Kariyer planlama ve geliştirme sürecine cam tavan sendromunun etkisi: Çalışan kadınlar üzerine bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Akçamete, C. (2004). Kadın ve erkek yöneticilerin kadınların üst düzey yönetici olmalarına yönelik tutumlarının ve cam tavan sorununun incelenmesi: Bankalarda bir uygulama (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Akdöl, B. (2009). Cam tavan ve kurumsal bir strateji pozitif ayrımcılık; ilaç sektöründe bir sınıflandırma (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Aksoy, N. (2012). Koşul bağımlılıklar çerçevesinde örgütlerin cam tavan düzeyinin sınıflandırılması: Eğitim ve sağlık sektörü karşılaştırmalı örneği (Doktora Tezi). Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Aksu, A. (2019). Okul yöneticisi olma sürecinde kadınların karşılaştığı cam tavan sendromu ve karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- *Alhas, F. (2016). Cam tavan ve cam uçurum olgusunun incelenmesi: öğrenciler üzerinde bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- *Altay, Ü. (2018). Kadın çalışanların cam tavan alguları ve örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiye yönelik bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- *Aslan, Z. (2018). Kadın yöneticilerin kariyer engelleri: Cam tavan sendromuna ilişkin okul yöneticisi görüşlerinin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- *Atan, E. (2011). İlköğretim okullarında görev yapan kadın okul yöneticilerinin "cam Tavan'a ilişkin algılarının incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- *Ayaz, E. (2018). Psikolojik sözleşme ihlalinin cam tavan sendromuna etkisi (Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- *Aydağ, P. (2012). Turizm sektöründe cam tavan sendromu: Adana ve Hatay illerindeki 4-5

- yıldızlı konaklama işletmeleri ve IATA üyesi seyahat acentaları üzerine bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hatay.
- *Baş, Ö. (2019). Kadın sağlık çalışanlarının cam tavan sendromu algısı ile örgütsel bağlılığı arasındaki ilişki; üniversite hastanesinde bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- *Başar, H. R. (2018). Temel benlik değerlendirmesi ve cam tavan sendromu ilişkisi: Kadın iş görenler üzerine görgül bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi) Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Bilkay, T. A. (2017). Çalışan kadınların kariyer engelleri ve cam tavan sendromu algularının iş motivasyonlarına etkilerini belirlemeye yönelik bir araştırma: Sağlık Bakanlığı Merkez Teşkilatı örneği (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Bodur, E. (2017). İlköğretimde görev yapan kadın öğretmenlerin karşılaştıkları cam tavan engeller ile tükenmişlik düzeyleri arasındaki ilişki (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- *Büyükyaprak, F. (2015). Çalışan kadın personelin kariyer gelişimi engellerinden cam tavan sendromu: Millî Eğitim Bakanlığı Merkez Teşkilatı örneği (Yüksek Lisans Tezi). Türk Hava Kurumu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Ceran, T. (2018). Gıda sektöründe cam tavan sendromu: Konya ili örneği (Yüksek Lisans Tezi) KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- *Çalışkan, A. (2012). Kamu sektöründe istihdam edilen kadınların kariyer engellerini ve cam tavan sendromunu algılamalarına ilişkin bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Çelik, N. E. (2018). Kadın çalışanların karşılaştıkları cam tavan sendromunun tükenmişlik düzeylerine etkilerinin incelenmesi: Kamu sektörü ve özel sektör İstanbul il örneği (Yüksek Lisans Tezi). Sabahattin Zaim Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Çetin, A. (2011). Kadın yöneticilerin cam tavan algısının cam tavanı aşma stratejilerine etkisi: Bursa ili tekstil sektöründe bir alan araştırması (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- *Değer, A. C. (2016). Cam tavan bağlamında Türkiye’de kadın çalışanların sorunları: Mardin İli örneği (Yüksek Lisans Tezi) Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- *Demirer, F. S. (2018). Örgüt kültürü ve örgütsel destek algısının cam tavan engeli ile ilişkisi: İstanbul turizm sektörü kadın çalışanları üzerine bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Doğan, İ. (2014). Kadın çalışanlarda cam tavan sendromu üzerine bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Doğan, S. (2020). Kadın yöneticilerin örgütsel psikolojik sermaye düzeyleri ve cam tavan algı-

- larının liderlik tarzları bağlamında incelenmesi (Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- *Doğru, A. (2010). Kadın çalışanların cam tavan engelleri ve iş tatminine etkisi: Afyon Kocatepe Üniversitesi Tıp Fakültesi örneği (yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- *Dökmeci, N. D. (2019). Güç mesafesi algısı ve cam tavan ilişkisi: Kadın çalışanlar üzerinde bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Duman, N. N. (2017). Gençlik ve Spor Bakanlığı Spor Genel Müdürlüğünde görev yapan kadın personelin maruz kaldığı cam tavan sendromunun incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi) Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- *Düz, E. H. (2015). Kadın maarif müfettişlerinin cam tavan sendromuna ilişkin görüşleri (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Dzholoev, A. (2018). Cam-tavan sendromun ortaya çıkmasında rolbelirsizliği ve örgütsel adaletin etkisi: Ulus kültürün şartlı değişken rolü (Yüksek Lisans Tezi). Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- *Erçen, Y. E. A. (2008). Kadınların cam tavanı aşma stratejileri: Büyük ölçekli Türk işletmelerinde bir inceleme (Doktora). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- *Erkan, G. (2016). Cam tavan algısının stres düzeyine etkisi: TRB1 bölgesindeki banka şubelerinde çalışan kadın iş görenler üzerine bir araştırma (Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- *ERkılıç, N. (2011). Kadınların kariyer gelişiminde cam tavanı aşma stratejilerinin rolü (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- *Erot, B. (2016). Antalya devlet okullarında görev yapan kadın yöneticilerin cam tavan sendromu hakkında görüşlerine ilişkin nitel bir araştırma (Yüksek Lisans). Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- *Ersoy, G. (2019). Devlet liselerindeki okul yöneticilerinin cam tavan sendromuna yönelik algıları (İstanbul ili Büyükçekmece ilçesi örneği) (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- *Fındık, E. (2016). İş-aile çatışmasının cam tavan sendromu üzerindeki etkisi: Otel işletmelerinde bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- *Gazioğlu, a. (2017). Çalışan kadınların cam tavan sendromu ve iş tatmin düzeyleri arasındaki ilişkinin algılanmasına yönelik bir araştırma: Kocaeli Sosyal Güvenlik Kurumu Örneği (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- *Gedik, E. (2019). Gayrimenkul sektörü çalışanı kadınlarda cam tavan engelleri, psikolojik söz-

- leşme ihlali ve tükenmişlik arasındaki ilişkiler üzerine bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Gezer, S. (2019). Öğretmenlerin cam tavan sendromu algıları ile örgütsel sessizlik düzeyleri arasındaki ilişki (Yüksek Lisans Tezi). Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.
- *Gökhan, M. (2020). Cam tavan algısının iş yeri davranışlarına etkileri: Hizmet sektörü çalışanları üzerine araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Gönül, F. A. (2013). Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde grup kuran 4 siyasi partinin Ankara’da yaşayan kadın üyeleri (Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Gülbay, M. (2012). Kadın yöneticilerin kariyer sorunları: Cam tavan sendromu üzerine uygulamalı bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Güleç, M. (2015). Kadın çalışanlarda cam tavan sendromunun örgütsel vatandaşlığa etkileri: Kuşadası 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde bir uygulama (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- *Güler, E. (2019). Cam tavan sendromunun Bursa’daki kadın serbest muhasebeci mali müşavir ve yeminli mali müşavirler üzerine etkisi (Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- *Günden, Y. (2011). Konaklama işletmelerinde çalışan kadın yöneticilerin karşılaştıkları cam tavan engelleri ve Muğla örneği (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- *Güner, E. (2011). Tükenmişlik sendromunda cam tavan olgusunun rolü (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- *Güner, Ö. S. E. (2018). Kadın çalışanlarda cam tavan sendromu ve kariyer planlaması: İstanbul ili üzerine bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Güney, H. B. (2019). Ortaokul öğretmenlerinin algılarına göre okul müdürlerinin liderlik stilleri ile kadın öğretmenlerin karşılaştıkları cam tavan engelleri (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- *Hacalioğlu, S. (2019). Kişiliğin alt boyutları ile cam tavan algısının ilişkisinin incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Halo, M. L. (2015). Cam tavan sendromu ve güç mesafesi ilişkisi: Akademisyenler üzerinde uygulamalı bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Irmak, R. (2010). Cam tavan sendromu- bir hastane uygulaması (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

- *İmamoğlu, D. (2016). Cam tavan sendromu ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: Kadın çalışanlar üzerine bir araştırma (Yüksek Lisans). İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *İnel, M. (2013). Kurum yapısının cam tavana etkisi: Türkiye'nin Ege bölgesi kurumları (Yüksek Lisans Tezi). Gediz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- *Jahangirov, N. (2012). Kültürel bir değişken olarak güç mesafesi ve cam tavan engeli arasındaki ilişkiler üzerine ampirik bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- *Kaloğlu, N. (2017). Banka çalışanlarının cam tavan sendromuna ilişkin tutumlarını belirlemeye yönelik bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi) Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- *Kara, B. (2015). Kadınların üst düzey yönetici olmalarını engelleyen "cam tavan sendromuna ilişkin eğitim yöneticilerinin görüşleri (Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- *Karaca, A. (2007). Kadın yöneticilerde kariyer engelleri: Cam tavan sendromu üzerine uygulamalı bir araştırma (Yüksek Lisans). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- *Karahan, M. (2018). Türkiye ve Finlandiya'daki akademisyenler arasında örgüt kültürü ve cam tavan sendromu üzerine karşılaştırmalı bir çalışma (Yüksek Lisans Tezi) Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Karaoğlu, R. (2016.) Kariyer engellerinden cam tavan sendromunun kadın yöneticiler açısından incelenmesi ve bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Keskin, E. (2016). Beş faktör kişilik özellikleri ve cam tavan engeli arasındaki ilişkiler: Antalya Kundu Bölgesindeki beş yıldızlı oteller üzerine bir uygulama (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- *Kızıldeli, B. Z. (2018). Kurum kültürü ve yapısının cam tavana etkisi: İstanbul ili eğitim kurumu örneği (Yüksek Lisans Tezi) Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Kirişçi, G. (2018). Eğitim yöneticilerinin cam tavan sendromuna ilişkin görüşleri (Yüksek Lisans Tezi) Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- *Köksal, Y. (2016). Sağlık çalışanlarının cam tavan sendromuna ilişkin algılarının incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Samsun.
- *Kurtaiş, G. D. (2019). Örgütsel bağlılığı açıklamada algılanan cam tavan etkisinin rolü (Yüksek Lisans Tezi) Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Mayuk, A. (2013). Çalışma yaşamında kadın ve konaklama işletmelerinde kadın yöneticilerde cam tavan sendromunu önlemeye yönelik stratejiler: İstanbul örneği (Yüksek Lisans

- Tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- *Mert, P. (2019). Kadın öğretmenlerin yönetici olmaları önündeki engellerin cam tavan sendromu bağlamında incelenmesi. (Doktora Tezi). Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Orbay, İ. (2018). Ortaokul yöneticilerinin cam tavan sendromuna ilişkin algılarının demografik değişkenlere göre farklılaşma durumunun incelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Öçalır, M. (2017). Kurumsal iletişim açısından 'cam tavan sendromu': Orta ve üst düzey kadın yöneticilerin, cam tavan sendromu hakkındaki görüşlerinin yönetim ve iç iletişim açısından değerlendirilmesine yönelik İstanbul özelinde nitel bir çalışma (Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Özden, E. (2018). Örgütsel adalet ile cam tavan sendromu ilişkisi (Yüksek Lisans Tezi). Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Özenç, Ç. M. (2019). Erkek egemen işlerde çalışan kadınların çalışma hayatlarında karşılaştıkları güçlükler açısından cam tavan sendromu ve iş motivasyonları: Havacılık ve güvenlik iş kollarında bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Aydın Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Özkan, E. (2020). Kadın Yöneticilere Ait Cam Tavan Algıları: Bir Kamu Üniversitesinde Uygulama (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- *Öztürk, A. (2011). Kadın öğretim elemanlarının cam tavan sendromu üzerine bir araştırma: Ankara Üniversitesi örneği (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- *Özünlü, D. (2013). Cam tavan sendromunun örgütsel bağlılık üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- *Pamuk, Ş. G. (2017). Kadın çalışanların kariyer engelleri ve cam tavan sendromu üzerine bir araştırma (Ankara örneği (Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- *Sarioğlu, B. Z. (2018). Cam tavan sendromu: Ölçek uyarlama çalışması ve demografik değişkenler açısından bir analiz (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Sezen, B. (2008). Örgütlerde kadın çalışanların karşılaştıkları cam tavan engeli: Orta ve büyük ölçekli otel işletmelerinde bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale.
- *Sönmez, P. S. (2017). Cam tavan sendromunun tükenmişlik sendromu ile olan ilişkisinin örgütsel bağlılığa olan etkisinin sonuçlar (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- *Şen, H. (2017). Cam tavan sendromuna yol açan faktörler ve çıkış yollarının incelenmesi: İnsan kaynakları yöneticileri bağlamında bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- *Şen, Ö. (2019). Medya çalışanı kadınlarda güç mesafesi ve toplumsal cinsiyet rolleri algısı açısından cam tavan engelleri (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Şerifoğlu, G. (2017). Çalışma hayatında kadın yöneticilerin karşılaştığı sorunlara gelişim temelli bir bakış: "Cam Tavan Sendromu" algısını aşmaya yönelik bir müdahale örneği (Yüksek Lisans Tezi) Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Tanrısevdi, F. (2015). Eğitim örgütlerinde kadın yöneticilerin karşılaştıkları cam tavan sendromu (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- *Toraman, B. E. (2011). Eğitim örgütlerinde kadınların yönetsel konuma yükselmelerinde cam tavan etkisi (Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- *Tuna, E. S. (2019). Kadın işgörenlerde cam tavan sendromunun bilgi paylaşımına etkisi, kamu sektöründe bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Tunç, S. (2016). Kadın çalışanların cam tavan engelleri ile algılanan örgütsel adalet arasındaki ilişki: Eskişehir bankacılık sektöründe bir uygulama (Yüksek Lisans Tezi). Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- *Üçyıldız, H. U. (2017). Kadın çalışanların cam tavan sendromu algılamaları: Ege Bölgesinde faaliyet gösteren seyahat acentalarında bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- *Ünal, A. (2015). Cam tavan etkisinin aşılmasında dönüşümcü liderliğin rolü- Bilişim sektöründe çalışan kadın liderler üzerine bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce.
- *Yaldız, Ş. (2019) Cam tavan sendromu aşma stratejileri; Elektrik dağıtım firmasında bir uygulama (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Yanmaz, K. (2019). Lojistik işletmelerinde cam tavan sendromu ve iş motivasyonu: Mersin ili örneği (Yüksek Lisans Tezi). Tarsus Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mersin.
- *Yaratım, I. (2019). Kamu çalışanlarının cam tavan algıları. (Yüksek Lisans Tezi). Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- *Yaşar, J. (2019). Kadın çalışanların cam tavan sendromu algılarının iş tatminlerine etkisini belirlemeye yönelik sağlık sektöründe bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- *Yegengil, E. (2018). Kadının kariyer yaşamında karşılaştığı engeller ve cam tavan (Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

- *Yenici, H. (2018). Yöneticilik sendromları ve cam tavan sendromunun örgütlerde uygulanmasına (İstanbul vakıf üniversiteleri kadın akademik personeline) yönelik bir uygulama (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Gelişim Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Yılmaz, F. (2018). Kamu ve özel spor kurumlarında kadın çalışanlarda cam tavan sendromunun analizi (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- *Yılmaz, N. (2019). Kariyer uyum yeteneklerinin cam tavan algısı ile ilişkisi: akademisyenler üzerine bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- *Yılmaz, S. (2019). Kadınların iş hayatında karşılaştıkları cam tavan sendromu üzerine nitel bir araştırma (Yüksek Lisans Tezi). Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Yılmaz, T. (2013). Kadın ve erkek eğitim yöneticilerinin cam tavan sendromuna ilişkin algıları İstanbul ili örneği (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- *Zeybek, E. (2010.). Kariyer engelleri ve cam tavan: Ankara'da faaliyet gösteren 4 ve 5 yıldızlı otel işletmelerinde bir uygulama (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- *Zeybek, İ. (2018). Sağlık kurumlarında yöneticilikte kadınlarda görülen cam tavan sendromu (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 453-480

Geliş/Submitted/ Отправлено: 09.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 22.12.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.48265

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Prof. Dr. Osman EYÜPOĞLU

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Türkiye
eyupoglu@omu.edu.tr

ORCID 0000-0001-7026-2610

Doç. Dr. Muhittin DÜZENLİ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İstam Bilimleri Bölümü, Türkiye
mduzenli@omu.edu.tr

ORCID 0000-0002-0916-5181

YOKSULLUK VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ: SAMSUN İLİ MERKEZ MAHALLELERİN YARDIM ALMA ORANLARI İLE CAMİ DOLULUK ORANLARI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME¹

THE RELATIONSHIP BETWEEN POVERTY AND RELIGIOSITY: AN EVALUATION
IN TERMS OF AID RECEIVING RATES AND MOSQUES FULLNESS RATES OF
CENTRAL NEIGHBORHOODS OF SAMSUN CITY

Öz: Bu çalışmada, yoksulluk ve dini hayat veya dindarlık ilişkisi, cami doluluk oranları açısından ele alınmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Samsun ili merkez ilçelerindeki cami doluluk oranları ile resmi ve sivil kuruluşların yoksulluk yardımlarına dair mahalle dağılımları kıyaslanmıştır. Buna göre, resmi ve sivil yardım kuruluşlarından en çok yardım alan mahalle yoksulluk puanı en yüksek mahalle ola-

¹ Bu makale, "Osman Eyüpoğlu, *Yoksulluk ve Dini Hayat Samsun Kent Merkezi Örneği*, Etüt Yayınları, Samsun, 2010" çalışmasından hareketle oluşturulan "Osman Eyüpoğlu, Muhittin Düzenli, "Yoksulluk ve Dini Hayat", *Uluslararası Orta Asya Sempozyumu Bildiriler Kitabı: Göç, Yoksulluk ve Kimlik*, (17-20 Nisan 2018, Bışkek), ISBN 978-605-245-639-2, Bışkek, 2018, ss.282-312" adlı bildirideki bilgilere cami doluluk oranlarının ilavesiyle elde edilmiştir.

Cite as/Atıf: Eyüpoğlu, O. ve Düzenli, M. (2020). Yoksulluk ve Dindarlık İlişkisi: Samsun İli Merkez Mahallelerin Yardım Alma Oranları ile Cami Doluluk Oranları Açısından Bir Değerlendirme. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 453-480. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.48265>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

rak kabul edilmiştir. Benzer şekilde cami doluluk oranı en yüksek mahalle de dindarlık puanı en yüksek mahalle olarak ele alınmıştır. Bu yöntem kuşkusuz yoksullukla dini hayat arasındaki ilişkiyi ölçmede tek kıstas olarak düşünülemez ancak kısmen de olsa somut verilere dayalı bir bilgi vermesi açısından anlamlı kabul edilebilir. Zira gerek cami doluluk oranlarını tespit etmek ve gerekse yardım kuruluşlarının faaliyetlerini mahallelere göre sınıflamak araştırma alanında hatırı sayılır bir emeği gerektirmiştir. Cami doluluk oranları açısından elde edilen sonuçlar, önceki bir çalışmamızın verileriyle yani bireysel namaz kılma ile gelir düzeyi arasındaki ilişkilerle de kıyaslanmıştır. Çalışmamızda kullanılan verilere göre, yoksulların dindarlık seviyelerinin zenginlere oranla daha yüksek olacağı şeklindeki klasik yaklaşım günümüz yoksulları için geçerliliğini yitirmiştir. Teorik açıdan yoksullukla dindarlık arasında en temelde iki ilişki olduğu ileri sürülmüştür. Dindarlığa olumsuz bakan yaklaşım Marksizm'e kadar götürülebilir. Bu yaklaşıma göre dindarlık yoksulluğa sebep olacak söylemlere sahiptir ve bu nedenle din baskı altına alınmalıdır. Dine olumlu bakan yaklaşıma göre ise, örneğin İslam'ın zekât kurumu bile tek başına dindarlığın yoksulluğu azaltacak temel bir görüşe sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu iki temel teorik yaklaşımı deneysel bir çalışma ile test etmek mümkündür. Samsun kent merkezinde yaptığımız alan araştırmasının bu çalışmada da değinilen sonuçlarına göre, "yoksulluk dindarlığa, dindarlık da yoksulluğa sebep olur" şeklindeki olumsuz bakış açısının hatalı olduğu tespit edilmiştir. Adı geçen çalışma örneğine göre yoksulluk-dindarlık ilişkisi sosyo-ekonomik seviyenin yükselmesine bağlı olarak sürekli değişmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, dindarlık, cami doluluk oranları, din sosyolojisi, sosyoloji.

Abstract: In this study, the relationship between poverty and religious life or religiosity is tried to be addressed in terms of mosque occupancy rates. In this context, the fullness rates of mosques in the central district of Samsun City and the distribution of neighborhoods regarding the poverty assistance of official and civil organizations were compared. Accordingly, the neighborhood that received the most aid from official and civil aid organizations was accepted as the neighborhood with the highest poverty score. Similarly, the neighborhood with the highest mosque occupancy rate was considered as the district with the highest religiousness score. Undoubtedly, this method cannot be considered as the only criterion for measuring the relationship between poverty and religious life, but it can be accepted as meaningful in terms of giving information based on concrete data, albeit partiality. For determining the occupancy rates of mosques and classifying the activities of aid organizations according to the neighborhoods required a considerable effort in the field of research. The results obtained in terms of mosque occupancy rates were also compared with the data of our previous study, namely the relationship between individual daily five times prayer and income level. According to the date used in our study, the classical approach that the religiousness level of the poor will higher than the rich has lost its validity for today's poor. It was claimed that there are ba-

sically two relationships between poverty and religious life in terms of theory. The negative approach to religion can be gone back to the time of Marxism. According to this approach, religion has some expressions causing poverty, therefore religion should be suppressed. On the other hand, according to the positive approach to religion, for example, even just Islam's institution of alms giving can reduce the level of poverty. It is possible to check these two basic approaches to religion through an empirical study. According to the study done by author of this paper at the city of Samsun, Turkey, as stated in this study too that it was found that the negative point of view concerning "poverty causes religiousness, religiousness causes poverty" was a mistake. According to this survey, it was concluded that the relationship between poverty and religiousness has been changed continuously based on the level of socio-economic rise.

Key Words: Poverty, Religiousness, Rates of Mosque occupancy, Sociology of Religion, Sociology.

1. Giriş: Konu, Amaç ve Yöntem

Yoksulluk ve dini hayata dair çalışmalarda biri yoksulluğun nedenleri ve diğeri de yoksulluğun veya yoksul kesimlerin içindeki dindarlığın tezahürleri olmak üzere iki ana konu ele alınmaktadır.

Yoksulluğun nedenleri de biri sosyal (politik-ekonomik) sistemden kaynaklanan sebepler ve diğeri de yoksulun bizzat kendi bireysel tutumundan veya hayat tarzından kaynaklanan nedenler olmak üzere iki kategoride incelenmektedir.

Dindarlığın tezahürlerini (veya dindarlığı) ise dinin boyutları dediğimiz inanç, ibadet, muamelat ve ahlak konularındaki zihni (itikadi, bilgisel), duygusal ve etkisel (ameli) tepkilerin toplamı olarak ifade edebiliriz.

Dolayısıyla yöntem olarak yoksullukla dini hayat arasındaki ilişkiyi ölçmek için, özel olarak hazırlanmış ve güvenilirlikle geçerlik testlerinden geçmiş bir dindarlık ölçeğinin belli bir alana uygulanması gerekmektedir. Ancak bu yöntem tek geçerli yöntem değildir. Derinlemesine mülakat ile de yoksulluk-dindarlık ilişkisi ölçülebilir. Bu iki yönteme destek amacıyla başka yöntemler de geliştirilebilir. Biz de yaptığımız bir çalışmada (Eyüpoğlu, 2010) sözünü ettiğimiz ilk yöntemi kullanmıştık. Ancak sonradan bir eksiklik de fark ettik: Mahallelere dair yoksulluk ve dindarlık haritası oluştururken, yardım kuruluşlarının mahallere göre faaliyetlerinden hareketle belli bir yoksulluk haritası oluşturmuştuk ama mahalle dindarlık oranı için veriler yeterli gelmemişti. 918 anket formu tesadüfi olarak dağıtılmışsa da toplam 72 mahalleye dengeli bir dağılım denk gelmediğinden mahalle bazında dindarlık puanını hesaplamak mümkün olmamıştır. Her mahalleye yaklaşık 50'şer adet anket formu denk gelmiş olsaydı mahalle bazında da dindarlık puanı hesaplanabilirdi. Bunun için de 918 değil; $(72 \times 50 =)$ 3600 anket formu dağıtmak gerekecekti. Bu nedenle o çalışmanın 4. ekinde (Eyüpoğlu, 2010: 349) sadece yoksulluk haritasını sunmakla yetinmek zorunda kaldık. Ancak sonradan mahalle cami doluluk oranlarının yine mahalle yoksulluk yardımı alma oranlarıyla kıyaslanması kısmen de olsa bize bir bilgi verebilir diye düşündük ve bu makalede sözü edilen o çalışmamızın eksikliğini bir parça gidermeye gayret ettik. Gerçi söz konusu çalışmanın verileri açısından, mahalle bazında olmasa bile birey-

sel tutumlar bazında yoksullukla dindarlık arasındaki ilişkiye dair temel iki yaklaşımdan biri olan Marksist teori yanlışlanmıştır. Çünkü en yoksul kesimin değil; orta gelir grubunun dindarlık puan ortalamaları en yüksek seviyede çıkmıştır. Buna göre yoksulluk her zaman dindarlığa; dindarlık da her zaman yoksulluğa götürmez.² Bu çalışmada ise dindarlık puanlarına dair yeterli bireysel veriler elde edilemediğinden, onların yerine cami doluluk oranları kullanılarak mahalle bazında yoksulluk-dindarlık ilişkisine ait bir harita oluşturulmaya çalışılacaktır. Söz konusu haritanın yoksulluk verileri adı geçen çalışmamızdan, cami doluluk oranları ise din görevlilerinden sağlanmıştır. Bir mahallede birkaç cami olabileceğinden, o mahalledeki tüm camilere ait verilerin ortalaması ile yine o mahalleye ait yoksulluk yardım ortalaması kıyaslanarak söz konusu yoksulluk-dindarlık haritası elde edilmeye çalışılacaktır.

2. Teorik Açıdan Yoksulluk-Dindarlık İlişkisi

Teorik açıdan yoksullukla dindarlık arasında en temelde üç ilişki biçiminden söz edilebilir:

- *Olumlu İlişki*: Bu ilişki türünde yoksulluk dindarlığa; dindarlık da yoksulluğa sebep olmaktadır. Bu yaklaşımın temeli Marksist teoriye kadar geri götürülebilir.

- *Muğlâk İlişki*: Bu yaklaşıma göre yoksullar zamanla yoksulluğa ve dışlanmışlığa alıştıklarından bu ezilmişliği zamanla bir hayat anlayışı (zihniyet) haline getirirler. Sonuçta bir tür yoksulluk kültürü üretmiş olurlar ve hayat tarzı nesilden nesile onların hep yoksul kalmalarına sebep olur. Bu anlayışa göre yoksullar adeta yoksulluğu bir geçim kaynağı haline getirdiklerinden onların dindarlığı belli-belirsizdir (Çiğdem, 2002: 134-163).³

- *Olumsuz İlişki*: Bu ilişki biçiminde dinin daima yoksulluktan kurtarıcı bir söyleme sahip olduğu kabul edilir. Çünkü gerek İslam ve gerekse Protestan dini liderleri açısından bakıldığında din özü itibarıyla kendi elinin emeği ile geçinmeyi vurgulu bir biçimde, dilenmeye tercih etmektedir. Yoksulluk bu açıdan dinden değil belki dini algılama biçiminden ve özellikle sosyo-ekonomik yapıdan kaynaklanmaktadır.

3. Dindarlık ve Yoksulluğun Nedenleri

Bireylerin ve toplumların neden dindar oldukları veya neden yoksul oldukları sorgulandığında, dindarlığın aşağıdaki nedenlere dayandığı anlaşılmaktadır:

a) *Akıllı*: Birey, Hz. İbrahim ve Hz. Musa örneğinde olduğu üzere özellikle ve öncelikle aklını kullanarak Yüce Yaratıcıyı keşfedebilir. Her eserin bir müessiri olduğu için bu evrenin de yaratıcısının Allah olduğu sonucuna varılabilir ve O'na hesap verilebilir bir ahlaki hayat yaşamak gerektiği rahatlıkla anlaşılabilir.

b) *Vahiy*: Birey akli ile Tanrı'yı keşfedebilir ama bu Tanrı fikrindeki rasyonelliği vahiy ile desteklemek ona duygusal bir boyut katacaktır. Bu anlamda Allah, peygamber göndermedikçe azap etmeyeceğini belirtmektedir (İsrâ, 17/15). Hz. Musa Allah'ı görmek ve Hz. İbrahim

² Yoksulun dindarlığından, yoksulluğun diniliğinden veya dinselliğinden söz edileceğini ifade eden niteleme ayırımına dikkat ederseniz yargı cümlesi o zaman şöyle kurulabilir: Yoksulluk her zaman dinselliğe; dinsellik de her zaman yoksulluğa götürmez. Başka bir ifadeyle, yoksulun daima dindar; zengin de her zaman daha az dindar olacağı söylenemez.

³ Çiğdem'in adı geçen araştırmasında yoksullukla dindarlık arasında muğlâk ilişki biçimi önerilmiştir.

de ölümlerin diriltilmesine şahit olmak istemişti (A' râf, 7/143; Bakara, 2/260). Bu kıssalar bize akıl ve vahyin tek başına hareket etmediğini; aralarında tamamlayıcı bir ilişkinin olduğunu ifade etmektedir. Bu tamamlayıcılık inanmayı rasyonelleştirmekte ve ona duygusal bir boyut katarak onun benimsenebilirliğini artırmaktadır.

Yoksulluğun nedenlerine gelince bunlar da en temelde biri yoksulun kendi bireysel tutumundan kaynaklanan nedenler ve diğeri de sosyo-ekonomik sebeplerden kaynaklanan nedenler olmak üzere iki kategoride ele alınmaktadır:

Tablo 1. Yoksulluğun Nedenleri

Yoksulun bireysel zafiyetlerinden (tembelli-ğinden) kaynaklanan yoksulluk	Sistemden yani devletin sosyo-ekonomik yapısındaki kusurlardan kaynaklanan yoksulluk
Tabii Neden: Kıtlık Yoksulluğu (Sanayi İnkılâbı Öncesi Durum)	Beşeri Neden: İşten Atılma (Risk) Yoksulluğu (Sanayi İnkılâbı Sonrası Durum)

Bilimsel ve teknik imkânlarımızın 100 milyar insanı besleyecek kapasitede olduğu; buna rağmen 7 milyarlık dünya nüfusunun yaklaşık %13'ünün günlük 1,25 Doların (yani açlık sınırının) altında (Taş ve Özkan, 2012: 425; Arpacıoğlu, 2011: 66) yaşadığı ifade edilmektedir.

Böyle bir tabloda yoksulluğun daha çok sosyo-ekonomik sistemden yani toplumsal paylaşmayı belirleyen siyasi zihniyetten kaynaklandığı söylenebilir. Yoksulluk eğer kuraklık gibi tabii nedenlerden kaynaklanıyorsa o zaman ona karşı teknik imkânlar da söz konusudur. Yoksulluk, işsizlik ve pahalılık gibi ekonomik nedenlerden; eğitim eşitsizliği, hayvancılığı desteklememek, yolsuzluk, sömürgecilik ve savaş gibi siyasi etmenlerden veya nüfus artışı, beyin göçü, çarpık kentleşme, rehabet ve rüşvet gibi sosyal sebeplerden kaynaklanıyorsa o zaman bunlar da yoksulun değil sosyo-ekonomik sistemin kusurları olmalıdır. Görüldüğü üzere yoksulluk bir bireysel tutum sorunu değil öncelikle ve özellikle bir yapı/sistem meselesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yoksulluk yoksulun değil; yoksullar da dâhil öncelikle tüm toplumun ve sosyo-ekonomik sistemin bir kusurudur. Sosyolojik realiteler bize, beşeri dünyamızı bizim kurduğumuzu; onu sürekli düzenleme hakkına sahip olduğumuzu; bu konuda Allah'ın bize gerekli yetenekleri bahsettiğini; tembellikten adeta ölsek bile bizi bir mucize veya kerametle kurtarmayacağını haykırmaktadır (Eyüpoğlu ve Usta, 2017: 31). Kur'an bu konuda açık ifadelerle sahiptir.⁴

⁴ "Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber Mü'minler, "Allah'ın yardımı ne zaman?" diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki, Allah'ın yardımı pek yakındır" (Bakara, 2/214). "İnsan ancak bireysel gayreti kurtarabilir" (Necm, 53/39). "Herkes ne yapmışsa karşılığı tastamam verilecektir" (Zümer, 39/70). "Allah [geri kalmışlık] pisliliğini ve rezilliğini] aklını [yeterince etkin] kullanmayanlara verir" (Yunus, 10/100). "Andolsun ki size uyarıcı/hatırlatıcı bir kitap indirdik. Yine de aklınızı kullanmayacak mısınız?" (Enbiya, 21/10). "Siz Kitâb'ı (Tevrat'ı) okuyup durduğunuz hâlde, kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz? (Yaptığınızın çirkinliğini) akletmiyor musunuz?" (Bakara, 2/44). "Nefse ve onu şekillendirene, ona bozukluğunu ve korunmasını (isyanını ve itaatini) ilham edene ant olsun ki, (Allah'tan başkasına tapmayarak) nefsini yücelten iflah olmuş, (yaratıklara taparak) onu alçaltan da ziyana uğramıştır" (Şems, 91/7-10). "İnsanların kendi yapıp-etmeleri sebebiyle karada ve denizde [her yerde] fesat [sosyal ve ekolojik/çevresel dengesizlikler] ortaya çıkmıştır. Vazgeçsinler

Az önce de ifade ettiğimiz üzere işaret edilen ayetler açık bir dille bize yoksulluğun bir bireysel tutum sorunu değil öncelikle ve özellikle bir yapı/sistem meselesi olarak karşımıza çıktığını ifade etmektedir. Kısaca dindarlık da bizim tercihimize ve yoksulluk sorununu çözmek de öncelikle bireylerin toplumsal gayretine (buna uygun sistem kurmalarına) bağlı bir meseledir.

4. Yoksulluktan Çıkış İçin Gerekli Olan Temel Zihniyet: İktisat Ahlakı

Ülgener'in ifadesiyle iktisat ahlakı, dünyaya içten bir tavır alışması veya benimsenmiş/içselleştirilmiş bir düşüncenin davranışlara yansımaları ifade eden zihniyettir.⁵ “İktisat ahlakı ve iktisat zihniyeti! Biri uyulması gereken normların ve hareket kurallarının toplam ifadesi! Öbürü gerçek davranışında kişinin sürdürdüğü değer ve inançların toplamı! Gerçek davranışında sürdürdüğü diyoruz. Bununla anlatmak istediğimiz, söz konusu değer ve inançların içe dönük bir ideal ve özleyiş tablosunda kalmayıp belli bir yaşama ve davranış biçimine dönüşmüş halde *fiili ve adeta elle tutulur bir gerçeklik kazanmış olmasıdır*” (Ülgener, 1981: 21).

Ülgener, zihniyet kavramını genellikle İslam dünyasının ekonomik geri kalmışlığı bağlamında ele almaktadır (Ülgener, 1983; 1981a; 1981b; Özkiraz, 2000: 49-80). İktisat ahlakı bir bakıma bireyin zihin dünyasındaki bilgi veya inancı ile eylemi arasındaki uyumu ifade etmektedir. Yani toplum olarak yalan konuşmanın haram olduğunu bildiğimiz halde bir birey ticaretle yalan söylüyorsa, toplumun ticaret ahlakı başka, o bireyin davranışlarına yön veren zihin dünyası başka demektir. Burada Allah'ı görüyormuşçasına ona iman yani ihsan derecesinde iman veya imanla amelini kesiştiği bir iman söz konusu değildir. İbn Haldun böyle bozuk bir zihniyetin en az 40 yılda düzelebileceğini ifade eder.⁶

Bu durumu yoksulluk meselesi açısından ele aldığımızda, düşüncesi-eylemi farklı kişilerin rızkı bir çalışma işi olarak değil de bir kader/nasip işi olarak görecekları söylenebilir. Şu hikâyeye zihniyeti bozuk bireylerin hem çalışma hayatına ve hem de dine bakışını net olarak ortaya koymaktadır:

Adamın birisi demiş ki madem Allah rızkı adamın ayağına kadar getiriyor o zaman çalışmama gerek yok; kılarım, kıldığım yerde yatar rızkıyı beklerim demiş. Öyle de yapmış. Bir piknik alanında kılmış, tefekkür etmiş ama hiç yemek yememiş. Bir gün sonra açlıktan bayılıp olduğu yerden aşağıya yuvarlanmış. Yuvarlanırken yaralandığı için gayri ihtiyari ah-uh ses çıkarıp az aşağıdaki düzlükte durmuş ama açlık ve yaralanmanın etkisiyle bayılmış. Onu gören ve duyan

diye Allah, yaptıklarının bazı [kötü] neticelerini [dünyada] onlara tattıracaktır” (Rum, 30/41). Ayet meallerinde genellikle Diyanet Vakfı Meali esas alınmıştır.

⁵ “Dünyaya ve dünya ilişkilerine içten doğru bir tavır alışması” (Ülgener, 1983: 19).

⁶ “Musa, Şam ülkesini ele geçirmeye çağırdığında, İsrail oğullarının haline dikkat et... “Sen ve Rabbin gidiniz, onlarla savaşınız” dediler... İsrail oğulları, uzun yüzyıllar boyunca firavunların ve Kıptilerin kahır ve zulümleri altında yaşayarak hakirliğe... alışmış olduklarından, bu sözleri söylemişlerdir... Ayetin [Mâide, 5/20-26] gelişinden anlaşıldığına göre, İsrail oğullarının Tih çölünde 40 yıl dolaşmaya mahkûm edilmelerinin sebep ve hikmeti, düşkünlük, kahır ve hakirliğe alışmış [âtil, tüketici, durgun] nesli yok etmek ve yeni [çalışkan, atılgan, dinamik] nesil yaratmaktır. Çünkü bunlar İsrail oğullarının asabiyetini [dinamik zihniyetini] bozmuşlardı... Sen bundan, bir neslin [zihniyetin] yıkılıp ve yeni bir neslin doğması için gereken zamanın en aşağı 40 yıl olduğunu anlarsın, hikmet ve bilgi sahibi olan Tanrıyı her eksiklikten tenzih ederim”. İbn Haldun da yoksulluğu bir zihniyet bozukluğunun neticesi olarak anlamakta ve terbiyesi için 40 yıllık çile hayatını zaruri görmektedir. İsrailoğulları tembel olunca yoksul düşmüşler; yoksul düşünce de başka kavimlerin esaretine maruz kalmışlardır (İbn Haldun, 1990: 1/352-353,357-360).

insanlar koşmuş, ayıltmış, su vermiş, yarasını sarmış, kahvaltılık vermiş, yedirmişler. Biraz sonra iyice kendine gelmiş, olanları değerlendirmiş ve demiş ki:

- Evet, Allah rızık adamın ayağının dibine getiriyor ama çalışırsan yaralanmadan güzelce veriyor, tembel tembel yatarsan kafanı gözünü kırıp da veriyor. Demek ki en iyisi ahmakça tembellik etmek değil; akıllıca çalışmakmış.

Bu sade hikâye bile yoksulluğun temel nedenini ve çözümünü bize ifade etmektedir. Söz konusu temel neden beşeri niteliklidir ve temel çözüm de yine beşerin aklını kullanmasına bağlı olmaktadır. “Allah [geri kalmışlık] pisliği[ni ve rezilliğini] aklını [yeterince etkin] kullanmayanlara verir” (Yunus, 10/100) şeklindeki ayet bize akılı etkin olarak kullanmayı ama akılı tek başına bir realite veya otorite olarak ele almamayı (rasyonalist/akılcı olmamayı) ima etmektedir. Yani burada sözü edilen akıl, beşeri bir dünya inşa etmede tek başına kaynak olarak kabul edilen Rasyonalizm anlamında bir akıl değildir. Bu akıl, ona hak ettiği önemi verme anlamında bir rasyonalitedir; yani akılcılık değil; akıllılıktır. Bu akıllılığa fonksiyonel veya işlek akıl da denmektedir. İslam da zaten bu işlek aklın hakkını vererek iş yapmayı talep etmektedir.

5. Yoksulluk ve Batı: Rasyonel Kapitalizmin Ruhunu Olarak Protestan Ahlakı

Batıda yoksulluğun çözümü Weber tarafından Protestan dini liderlerinin zihniyetine yani Hıristiyanlığı algılama biçimlerine bağlanmaktadır. Bu anlayış İslam tasavvuf erbabının dünya malı hakkındaki temel felsefesiyle yakınlık arz etmektedir. O da, dünya malı içinde geminin denizde yüzdüğü gibi yüzülmeli ama dünya malı sevgisi kalbe konmamalı, şeklinde ifade edilmektedir. Burada dünya malı sevgisini kalbe sokmak geminin su almasına benzetilmektedir. Su gemi için gerekli ama içinde değil dışında olmalıdır. Dünya malı da gerekli ama hedef o olursa su alan gemi gibi Müslüman da yanlış yönlere kayıp bataabilir.

Protestan dini liderleri de benzer şekilde bir düşünceyle, Tanrı'nın sevgili kulu olmanın ona benzemekle başlayacağını ifade etmekteydiler. Yani Tanrı nasıl ki sürekli rızık yaratmaktaysa ona inanan kişi de iş yapıp kâr elde etmeli ve işsizlere istihdam imkânı oluşturmali, sürekli yenilenen tabii rızık dünyası gibi o da malı daima toplumun hizmetine sunmalıdır. Bu etkili bir çalışma zihniyetini beraberinde getirmiş ve bir bakıma din Batıda kapitalist ekonominin temellerini atmıştır. Kapitalist ekonominin daha sonraları kârı esas amaç olarak belirlemesi, tıpkı geminin su alması hadisesi gibi onun olumsuz bir sömürü zihniyetine dönüşmesine sebep olmuştur.

Weber'e göre, Batı dünyasını Ortaçağın yoksul karanlığından çıkararak zihniyeti Protestan dini liderleri inşa etmiştir. Weber, iktisadi ahlakı sadece dinin belirlemediğini ama en önemli etkenin din olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bu işi Batıda aklını işlek bir şekilde kullanan ve biraz da Tanrının lütfuna mazhar olan Protestan dini liderleri başarmıştır. Weber bu başarıda çok az da olsa tesadüfe de yer vermektedir. İncil muhteva veya teorik açıdan fakirliği övdüğü halde Protestan dini liderleri İncil'i dinamik/zinde bir şekilde yorumlayarak ondan yoksulluğa karşı bir çözüm zihniyeti üretebilmişlerdir (Weber, 1993: 227-230).

6. Yoksulluk ve İslam: İslam ve Rasyonel Eylem

Günay, dünyaya karşı tavırları açısından tüm dinlerin 4 temel tipe ele alınabileceğini ve İslam'ın kendine özgü bir tip olarak 4. kategoride yer alacağını ifade etmektedir:

a) İlkel ve arkaik dinler, eski Yunan ve Hint dinleri, Zerdüştlük, Tekvin kitabı açısından Tevrat ve Protestanlık gibi din ve mezhepleri, dünyaya karşı olumlu bir tavır sergileyen tipe;

b) Budizm ve özellikle onun Hinayana kolunu, dünyaya karşı olumsuz bakan tipe;

c) Orta Çağ Hıristiyan ilahiyatçılarından St. Augustin'in "Tanrı Sitesi" (la Cité de Dieu) adlı eserindeki bakış açısını, dünyaya karşı kısmen olumlu kısmen olumsuz yaklaşan tipe ve nihayet

d) İslâm'a özgü kabul edilebilecek yaklaşımı da, dünyaya karşı şartlı olarak olumlu tavır takınan tipe örnek verebiliriz (Günay, 1993: 320-321).

Buna göre Kur'an zengin olmayı değil; servet sahibi olduğu için şımarmayı ve cimrileşmeyi eleştirmektedir: "Biz hangi ülkeye bir uyarıcı gönderdiysek mutlaka oranın varlıkla şımarmış kimseleri: 'Biz sizin gönderildiğiniz şeyi inkâr ediyoruz' dediler. Ve yine dediler ki: 'Biz malca ve evlatça daha çoğuz, biz azaba uğratılacak değiliz' ".⁷

Bu ayet, "Eli sıkı olma; büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır, (kaybettiklerinin) hasretini çeker durursun" (İsrâ, 7/29) şeklindeki ayetle kıyaslanarak değerlendirildiğinde, İslâm'ın gerçekte malı tüm insanlık için seferber etmeyi talep ettiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle İslâm, dünya malını tüm evrenin yaratılışındaki dengeyi koruyacak şekilde kullanmayı; onu bir şımarıklık aracı olarak tek elde toplamamayı; hesabı verilebilir bir biçimde ondan yararlanmayı ve yararlandırmayı talep etmektedir.

Kısaca İslâm, mülkün mutlak sahibi olan Allah'a hesap verilebilir bir düşünce olmadan dünya malının kavga sebebi olacağını ve asla tüm insanlığın/mahlûkatın yararına istihdam edilemeyeceğini ifade etmektedir.

"Mal ve oğullar dünya hayatının süsüdür" (Kehf, 18/46); "Seni fakir bulup zengin etmedi mi? Öyleyse sakın öksüzü ezme, dilenciyi azarlama ve Rabbinin nimetini daima hatırla/hatırlat" (Duha, 93/9-10); "Veren el alan elden üstündür" (Kuşeyrî, 1992: 4/721); "Komşusu açken tok yatan bizden değildir" (Heysemî, 1994: VIII/306); "Çorba pişirdiğinde suyunu fazla koy ve komşuna da ikram et" (Müslim, "Birr ve's-Sıla": 45/42; 2/2025); "Gerçek insan/mümin, kendine istediğini başkalarına da istercesine davranabilendir" (Müslim, "İman": 1/17; 1/67). "Allah'ın sana verdiği (bu servet) içinde Ahiret yurdunu ara, dünyadan da nasibini unutma, Allah sana nasıl iyilik ettiyse sen de öyle iyilik et, yeryüzünde bozgunculuk (etmeyi) isteme, çünkü Allah bozguncuları sevmez" (Kasas, 28/77).

"[Değininilen ayet ve hadisler] İslâm'da, insanın kaderini ıslah ve dünyasını imar etmek üzere servetin kazanılması[nın teşvik edildiğini] ve bu amaçla dünya nimetlerinin ve bütün kâinatın insanın istifadesine musahhar kılındığını, hatta bu şekilde davranmanın dinî bir ödev olduğunu göstermektedirler" (Günay, 1993: 325).

⁷ Sebe, 34/34-35. Benzer diğer birkaç ayet için ayrıca şunlara bakılabilir: Şûrâ, 42/27; İsrâ, 17/16; Tevbe, 9/34; Nuh, 71/21; Yâsîn, 6/47; Alak, 96/6-7; Fecr, 89/15-20; Me'âric, 70/15-35.

İslam'ın ilk dönemlerinde dünya malına karşı anılan olumlu zihniyetle yaklaşmış ama sonraları bu tutum kaybedilmiştir. Bunun sebebi Günay'ın da işaret ettiği üzere⁸ dinin algılanma biçimindeki hatalarla izah edilebilir. Görüldüğü üzere yoksulluk İslam'dan değil onun algılanma biçiminden kaynaklanan beşeri bir sorundur. Weber'in iddiasının aksine, aslında rasyonel eyleme dayalı iktisadi bir dünya görüşü sadece Batı'da ortaya çıkmamıştır. Bunun hemen her kültürde öyle ya da böyle izlerini görmek mümkündür:

“Weber, rasyonel yaşama biçiminin Batı'ya özgü olduğunu iddia etmekte, kapitalist sistem gibi rasyonel bilim, rasyonel hukuk, rasyonel sanat, disiplinli iş ve mesela ahlakının hepsini Batı'nın ürünü sayarak Protestanlığa bağlamaktadır... Babil'de ve diğer yerlerde gelişen astronomi, ilk kez eski Yunanlıların sağladığı matematiksel temelden yoksundu. Ayrıca Yunanlılar, geometride rasyonel ispat metodunu geliştirmişlerdi. Hint geometrisi, rasyonel “ispatlama” yönteminden yoksundu... Aslında Weber'in gözünden kaçırıldığı bir gerçek vardır: Medeniyet kervanının öncüleri olan Müslümanlar bilim, eğitim ve öğretimin gerçek taşıyıcıları olmuşlardır. İslâmî öğretiler, zekâyı harekete geçiren temel güdünün doğmasına neden olmuştur. Müslümanlar arasında gerçeğe saygı duygusunu hasıl eden ve netice itibarıyla de Müslümanları modern bilimin kurucuları yapan Kur'an'ın genel ampirik tutumu olmuştur. Bu yüzden tecrübî metodun Batılılar tarafından ortaya atıldığını farz etmek çok büyük hata olacaktır. Burada Weber... XIX. yüzyılda doruk noktasına çıkan Batı'nın dünya egemenliği fikrinin kendiliğinden gerçekleşmiş bir olay olduğu izlenimi uyandırmaya teşebbüs etmiştir. Bu çerçevede içinde de Batı medeniyetini üstün görebilmek için asketizm, rasyonalizm gibi bir takım soyut kavramları kendi amacı doğrultusunda kullanmak istemiştir” (Bodur, 1991: 87,93).

Benzer şekilde W. W. Rostow da, iktisadi gelişmede, Türk, Hint, Yahudi, İtalyan, Japon, Rus ve Çin gibi milletlerden birçok elitin öncü rolü oynaması karşısında, “bütün ağırlığı John Calvin'e vermek doğru olmaz” demektedir (Rostow, 1996: 74). İktisadi zihniyet açısından her kültürde ileriye veya geriye doğru gelişme aşamaları yaşanabilir. Kültürlerin sürekli ileriye gideceğini kimse öngöremez. Ancak insana düşen elindeki kültürel imkânları müspet bir şekilde yorumlayarak ve iyi yöne doğru kanalize ederek toplumun gelişmesine katkı sağlayacak bir zihniyetin oluşmasına yardımcı olmaktır (Günay, 1993: 328-329).

⁸ “İslâmiyet'in başlangıcından itibaren Müslüman toplulukların genel durumlarını göz önünde bulundurarak, şu tipleri veya hiç değilse tutumları ayırt edebiliriz ki bunlardan biri, İslâm tarihinin ilk devirlerinde Müslümanlar arasında görülen “dinamik hayat görüşü” ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan canlı bir iktisadî ve ticarî hayat; ikincisi de, Orta Çağda, çeşitli sebeplerle zamanla yerleşen ve dünyanın yalnızca tat taraflarını alıp, gerisini gereksiz bir külfet sayan tüketici, âtlı, tembel, donuk ve durgun bir zihniyet ve nihayet gerçekte bu zihniyetin bir devamından başka bir şey olmayıp, özellikle basit bir el işçiliğine dayanan dünya görüşünün güçlü bir anlatımı olduğu anlaşılabilir tasavvuf ahlakının etkisiyle iyice yerleşip kökleşmek imkânını elde etmiş bulunan, zenginliği kötüleyerek fakirliğin dinî bakımdan makbul olduğunu savunan, dünyayı Müslümanın hapishanesi kâfirin cenneti sayarak dünyadan kaçan, münzevilik, kanaatkârlık, yanlış tevekkül ve adaleti öven, yer, yurt ve meslek değiştirmekten hoşlanmayan, sabırlı ve mütevekkil ve hattâ mütevekkil bir hayat felsefesinin hâkim olduğu “bir lokma bir hırka” zihniyeti veya “dünyadan nasibini unutmama” emrini “bizim bu dünyadan nasibimiz sadece bir kefendir” diye anlayıp yorumlayarak dünya nimetlerinden yüz çevirme, toplumdan kaçma, inziva, tembellik, tufeylîlik ve fatalizm şekillerine bürünen ve maddî âlem karşısında “pasif” bir tutumu öven zihniyet” (Günay, 1993: 326-327).

Bu konuda dikkat çekici bir örnek olarak, “İsa öğrencilerine, “Size doğrusunu söyleyeyim” dedi, “zengin bir kişinin Göklerin Egemenliğine girmesi güç olacak. Yine şunu söyleyeyim ki, devenin iğne deliğinden geçmesi, zenginin Tanrı Egemenliğine girmesinden daha kolaydır” (Matta, 20/23-24)⁹ şeklindeki olumsuz söylemlerine¹⁰ rağmen İncil’i Protestan dini liderlerinin olumlu yorumlayarak ondan rasyonel bir iktisat zihniyeti üretmeleri verilebilir. Aynı olumlu yorumlama ameliyesi her kültür için mümkündür. İslam’ın ilk dönemleri bu konuda bize örnek olarak yeterlidir. Hz. Peygamber’in, devesini salıverip de Allah’a tevekkül eden bir bedeviye, “önce deveni bağla, sonra tevekkül et” (*Tirmizî, “Sıfâtü'l-Kıyâme”*: 60) demesi dahi tek başına yeterli sayılabilir. Geline bu noktada, yoksulluk karşısındaki tutumlarımızın günümüzdeki durumunu deneysel bir çalışmanın verileri açısından ele alabiliriz.

7. Deneysel Açıdan Yoksulluk ve Dini Hayat: Samsun Kent Merkezi Örneği

Klasik çalışmalarda genellikle yoksulların dindarlıklarının daha yüksek olduğundan söz edilmektedir. Klasik sosyologlardan örneğin Durkheim göre din toplumsal bütünleşme açısından işlevselliğini kabul etse de bu tutumu dinin gerçekte ne olduğu (neliği) bağlamında sergilememektedir. Marx ise bu araçsallığı feodal beyler veya üst sınıf açısından kabul etse de, emeğin hak sahibine verilmesi açısından dinin reddedilmesini talep etmektedir. Marx, dinin kader anlayışı sayesinde insanın emeğine yabancılaşmasına neden olduğunu ve hakkını arayacak meşru bir tepki göstermesine engel oluşturduğunu ileri sürmekte ve sermayenin eşit paylaşılmasını sağlayacak zihniyet açısından dinin olumsuz işlev sergilediğini iddia etmektedir. Ancak bu yaklaşım orta sınıfın oluşması sayesinde Dahrendorf ve rasyonel iktisadi eylem açısından da Weber tarafından eleştirilmiştir. Artık günümüzde dinin neliği pek sorgulanmamakta; onun nasıl yorumlandığı veya inanan bireyler tarafından nasıl algılandığı üzerinde daha çok durulmaktadır. Yani bir bakıma örneğin İslam özü itibarıyla yoksulluğun önlenmesi konusunda devenin bağlanacağı sağlam kazık “rasyonel eylem” ise eğer, onu zaten kabul etmektedir ama bundan daha önemli olan husus, Müslümanların yoksulluk sorununu çözecek bir zihniyet oluşturmada akıl, bilim ve Kur’an’dan uyumlu bir biçimde yararlanmayı başarabilmeleridir. Bu da öncelikle mevcut durumu tespit etmeye yönelik çalışmalarla mümkündür. Dolayısıyla 2010 yılında Samsun il merkezinde yaptığımız bir çalışmanın verilerini (eksik gördüğümüz cami doluluk oranları boyutunu da ekleyerek) bu yönde kısaca değerlendirmeyi uygun gördük.

Yoksulluk-dindarlık ilişkisini ölçmeye yönelik çalışmalar farklı sonuçlara varabilirler. Din-toplum arasındaki ilişkiyi algılamamıza bağlı olarak din yoksulluğa sebep de olabilir veya yoksulluğa bir çözüm de üretebilir. Weber’e göre din yoksulluk karşıtı bir söylem olarak Rasyonel Kapitalizmin Ruhunu oluşturabilmekte; Marx’a göre ise yoksulluğa sebep olabilmektedir.

Başka bir ifadeyle, dini yorumlama veya onu algılama biçimimize bağlı olarak yoksul bir birey dindarlığı sebebiyle yoksul olabilir; tam tersine zengin birey de dindarlığı sayesinde zen-

⁹ Benzerleri için şunlara bakılabilir: Markos, 10/23-25; Luka, 18/18-25 (*İncil Müjde*, 1995: 48,104,178-179).

¹⁰ Katolik Kilisesinin maddeci tutumunu eleştiren ve zengin bir ailenin çocuğu olmasına rağmen ömür boyu fakir yaşamayı tercih eden Assisili Francis’in yaklaşımı İncil’in bu ayetteki lâfzen olumsuz tutum bağlamında ele alınabilir (Eyüpoğlu ve Batuk, 2015: 95-122). Ancak bu ayet ve benzerlerini Protestan dini liderleri tam tersi bir istikamette olumlu olarak yorumlamış ve eyleme de dönüştürmeyi başarmışlardır. Her kültürün ilgili sınıfı bunu başarabilir.

gin olabilir veya yoksul bir bireyin dindarlığı yoksulluğu nedeniyle belli-belirsiz (muğlâk) olabilir. Örneğin, Çiğdem çalışmasında (Çiğdem, 2002: 134-163) yoksulun dindarlığının (veya yoksullukla dindarlık arasındaki ilişkinin) muğlâk (belli-belirsiz) olduğunu ifade etmektedir. Klasik yaklaşımda yoksulların daha dindar olduğu zikredilmektedir. Samsun kent merkezinde yaptığımız araştırmada ise orta gelir grubu daha dindar çıkmıştır.

Bu durum bize, yoksullukla din arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmanın ulaşacağı sonucun asla mutlak bilgi sunamayacağı anlamına gelmektedir. Çünkü böyle bir araştırmanın sonucunu:

a) Araştırmacının kuramsal bakış açısının çatışmacı veya uyuşumcu olması etkileyebilir. Zira örneğin Marksist bir yaklaşımda yoksullar daima daha dindar olarak değerlendirilecektir.

b) Böyle bir araştırmanın sonucunu örneklem grubunun diğer araştırma örneklem gruplarından farklı oluşu da etkileyebilir. Zira dini algı biçimleri gruptan gruba farklılık arz etmektedir.

c) Böyle bir araştırmanın sonucunu araştırmanın yapıldığı zaman faktörü de etkileyebilir. Çünkü zaman da algıların değişmesine sebep olmaktadır ve bu da yoksulluğa veya dine karşı tutumlarımızı değiştirebilmektedir.

7.1. Olumlu Bir İktisadi Zihniyetin Temeli Olarak Din-Dünya Arasındaki İlişkinin Tamamlayıcı Niteliği

Yoksulluk ve dindarlık ilişkisine dair gerek kuramsal yaklaşımlarda ve gerekse pratik/deneysel yaklaşımlarda olumlu anlamda bir iktisadi zihniyete sıkça vurgu yapılmaktadır. Bunun sebebi dünyaya karşı tavır alışın temelde yoksulluktan kurtuluşa götüreceği zihniyeti de belirlemesidir. Örneğin ahiret hayatına ağırlıklı önceliği veren bir birey maddi dünyayı ihmal edebilir. Bu da dünyevi gelişmelerin o toplumda yavaşlamasına sebep olan bir bakış açısının gelişmesine sebep olabilir. Dünyayı aşırı incelemek de tersinden maddi kavgalara kadar götürebilir. Nitekim Protestan dini liderlerinin Tanrı sevgisi ile rasyonel eylem arasında kurdukları tamamlayıcı ilişki sonraları rasyonel eylemden yana bozulunca, kapitalizm bir sömürü ideolojisi haline gelmiştir. Kâr elde edebilmek için aşırı üretim ve üretilenlerin satılabilmesi için savaş gibi yöntemlerle oluşturulan yapay zorlama pazarlar dünya barışını tehdit eden en önemli faktörler olarak karşımıza çıkmıştır. Bu tür olumsuz maddeci zihniyetin yerine din-dünya dengesini koruyan bir zihniyet ikame edilmedikçe sorun çözülemeyecektir. Din-dünya arasında muhtemel üç ilişki biçimi söz konusudur:

a) *Olumsuz İlişki*: Din-dünya arasında muhtemel üç ilişkiden ilki zıt ilişki dediğimiz olumsuz ilişki biçimidir. Bu Marksist bir bakış açıdır ve gerçekte realitelerle bağdaşmamaktadır. Çünkü dünya dediğimiz en fazla 100 yıllık bir ömür sonsuz sayı çizgisinde çok küçük bir dilime tekabül eder. Gerçek ise sonsuzluktur ve sonsuz sorumluluğu bize peygamberler öğretmektedir. Sonsuz hayat arzusu, dünyadaki hayat tarzımıza dair hesap vermeyi kabul etmemizi gerektirmektedir ve bu da rasyonel bir gerektirir.

b) *Bağımsız Paralel İlişki*: Din-dünya arasındaki ikinci ilişki biçimi bağımsız paralel ilişkidir. Bu ilişki biçimi de realitelerle ve rasyonellikle yeterince uyuşmamaktadır. Bu yaklaşım, laiklik uygulamalarında dinin ayrı mecrada ve laik sistemin de ayrı mecrada akabileceğini ifade

etmektedir. Zekât örneği, dini nitelikli olan bir olgunun aynı zamanda sosyal yardımlaşma anlamında dünyevi bir nitelik de taşıdığını; kırmızı ışıktaki durma örneği de dünyevi nitelikli olan bir olgunun aynı zamanda (sözde durmak anlamında) dini/ahlaki bir nitelik de taşıdığını göstermektedir. Bu nedenle dini olanla dünyevi olanı birbirinden ayırt etmek çok zordur ve realitelerle de bağdaşmamaktadır (Eyüpoğlu ve Usta, 2019: 35).

c) *Tamamlamacı İlişki*: Din-dünya arasındaki son ilişki biçimi tamamlamacı ilişkidir. Bağımsız paralel ilişki biçiminde verdiğimiz zekât ve kırmızı ışık örneği bu ilişki biçiminin daha rasyonel olduğunu ve realitelerle de daha iyi uyumunu göstermektedir.

Bu iki örnek bize gerçekten de dünyanın tüm sorunlarının esas temelini ahlaki nitelikli olduğunu ifade etmektedir. Bireyler inandıkları şeyleri davranışlara yeterince yansıtamamaktadır. Dünyevi veya uhrevi tüm sorunlarımız bu ahlaki meselede temellenmektedir. Aşağıdaki iman-amel ilişkisine dair basit/sade pratik tablo bize bu hususu yeterince izah etmektedir ve zaten gündelik hayatta da bu soruna dair canlı örneklerle sürekli şahit olmamız mümkündür:

Tablo 2. İman-Amel İlişkisi

İman-Amel İlişkisine Dair Tutumlar	Dünya'da	Türkiye'de
Allah'a inanmayanlar	% 6	% 2
Allah'a inananlar	% 94	% 98
Kendini dindar görenler	% 62	% 74
İman ile amel farkı: 'İnanıyorum ama dindar değilim' diyenler	% 32	% 24

Kaynak: Eyüpoğlu ve Perşembe, 2018: 79-96

Din-dünya arasındaki tamamlamacı ilişkiyi, din-akıl, din-ahlak, iman-amel, din-bilim, öz-kabuk, madde-mana, ruh-beden, lafız-mana, zahir-batın, teorik-pratik, öz-işlev arasında da görmek mümkündür:

Tablo 3. Eşyanın Tabiatı Açısından Din-Dünya Arasındaki İlişkinin Tamamlamacı Niteliği

Ruh-beden ilişkisi	Ruh olmazsa beden, beden yoksa ruh anlamsız olur.
Lafız-mana ilişkisi	Lafız yoksa mana olmaz, manası olmayan lafız olmaz.
Kök-gövde ilişkisi	Ağacın kökleri suya ulaşmazsa gövde beslenemez. Gövde olmazsa kökler oluşamaz.
Lügat-ıstılah anlam ilişkisi	Lügat anlam olmazsa ıstılah anlam, ıstılah anlam olmazsa lügat anlam noksan kalır.
Teorik-pratik ilişkisi	Teori/düşünce pratiği doğurur, pratik düşünceyi geliştirir.
Öz-işlev ilişkisi	Öz olmazsa işlev ortaya çıkmaz, işlev olmazsa öz anlamsız kalır.
İman-amel ilişkisi	İman olmazsa amel doğmaz, amel olmazsa iman ispatsız kalır.
Öz-kabuk ilişkisi	Ağacın kabuğu olmazsa özüne su yürümez, özü olmazsa kabuğu oluşmaz.
Ahlak-din ilişkisi	Ahlak dinin özüdür, din de ahlakın ölümsüz yüzüdür. ¹¹
Din-akıl ilişkisi	Akıl olmazsa din anlaşılmaz, din de olmazsa akıl sonsuzluğu kavrayamaz.
Dünya-ahiret ilişkisi	"Dünya ahiretin tarlasıdır". Ahiret de bu tarladaki ekinlerin işe yaradığı nihai yerdir.
Din-dünya ilişkisi	Din dünyayı ölümsüz yapar. Dünya da dinin hayat bulduğu yerdir.

¹¹ Din nasıl ahlakın rasyonel boyutuna bir sevgi katkısı ise tasavvufun da itikadın deruni boyutunu temsil ettiği söylenebilir (Cora, 2018: 757). Dolayısıyla ister bir nesnel yenilik olsun isterse bir fikir olsun, benimsenmesi istenen her şeyin hem akla hem de gönüle hitap eden iki boyutlu olarak sunulması en uygun usul olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak böylece nefsin hevâsından değil de; toplumsal menfaatlerle ilahi maksatları gözeterek düşünüp konuşması ve buna göre eylemde bulunmasından söz edilebilir (Cora, 2013: 83-85).

Kaynak: Eyüpoğlu ve Perşembe, 2018: 79-96

Bu açıdan bakıldığında genel anlamda İslam dini, onu yaşayanların kusurlu eylem ve amellerinden bağımsız olarak, ölüp yok olma korkusundan bizi ahiret inancının rasyonelliği ile kurtaran, esbaba tevessülü esas alarak bilimsel tutuma bizi teşvik eden, akli etkin kullanmayı tavsiye ederek hayal peşinde koşmaktan bizi kurtaran ve çalışmaktan başka çare olmadığına bizi ikna eden, adaleti/dürüstlüğü Allah'a imandan sonra en önemli ilke olarak kabul edip beşeri sorunlarımızın çözümüne odaklanmamızı vurgulayan bir hayat nizamı olmaktadır.

Yine bu açıdan bakıldığında dinin (İslam'ın) yoksulluğu çözecek bir zihniyeti esas alacağı rahatlıkla anlaşılabilir. Daha önce de zikrettiğimiz üzere, "komşusu açken tok yatan bizden değildir" diyecek kadar güçlü bir teorik söyleme sahip bir dinin, bu söylemini pratiğe de geçirecek önlemler alması gayet doğaldır. Zekât, sadaka, oruç, kurban, kefaretlere ilk koşulunun köle azat etmek veya fakiri doyurmak olması, bayramlar, komşuyu ve akrabayı ziyaretin önemsenmesi gibi uygulamalar temelde yoksulluğun toplumsal çözümüne yöneliktir. Bunlar, "komşusu açken tok yatan bizden değildir" söyleminin toplumsal yansımalarıdır. Bu sebeple yoksullukla dindarlık arasındaki üç muhtemel ilişkiden realitelere en uygun olanı olumsuz nitelikli olanıdır yani yoksulluğun dindarlığa, dindarlığın da yoksulluğa sebep değil çözüm olacağını ifade eden yaklaşımdır. Bu yaklaşımı, izleyen satırlarda konuyla ilgili bir alan araştırmasının verilerinin ne derece doğruladığını görme imkânı bulacağız:

7.2. Gelir Seviyesi İle Namaz Kılma Arasındaki İlişki

Önceki çalışmalarda eğitim seviyesi ile gelir düzeyi yüksek olanların dindarlık puanları daha düşük çıkmaktaydı. Örneğin bu husus Günay'ın çalışmasını yaptığı 1978'li yıllarda Erzurum'da büyük oranda geçerli idi. Bu oran günümüzde orta eğitim ve gelir seviyesi lehine kısmen değişmiş durumdadır. Örneğin bizim çalışmamız açısından (Eyüpoğlu, 2010: 252) beş vakit namaz kılma sıklığı ile gelir düzeyi arasında sade bir karşılaştırma yapacak olursak, 1000 TL ve altı gelir düzeyinde beş vakit kılma oranı %10,3 iken bu oran 1001 TL ve üstü gelir grubunda %14,7'ye çıkmaktadır:

Tablo 4. Beş Vakit Namaz Kılma Durumu

Tutumlar	Aylık Gelir	
	1000 TL ve altı %	1001 TL ve üstü %
Beş vakit düzenli kılma	10,3	14,7

Bu sade veriler bize yoksul olanların dindar olacaklarını veya dindarlıklarının muğlâk olacağını değil; eğitim ve gelir düzeyi yükseldikçe buna paralel olarak dindarlık seviyesinin de yükseleceğini ifade etmektedir. Bu husus da bize din ile toplum (veya din ile modern değerlerin günümüzdeki algılanma biçimi) arasındaki ilişkinin çatışmacı veya dışlayıcı bir niteliğe değil; aksine tamamlamacı bir niteliğe sahip olduğunu göstermektedir.

7.3. Gelir Seviyesi İle Dini Duyguları Artıran Hususlar Arasındaki İlişki

Maddi durum ve dindarlık ilişkisi açısından diğer bir önemli karşılaştırma dini duyguları artıran faktörü ile gelir seviyesi arasında yapılmıştır. Burada üst gelir seviyesi iyi bir maddiyatın değil; güzel bir Kur'an sesinin dini duygularını artırdığını belirtmiştir (Eyüpoğlu, 2010: 252). Tüm gelir grupları için toplamda iyi maddiyat faktörünün dini duyguları artırma oranı sadece %6,6 iken, aynı konuda güzel bir Kur'an veya dini sohbet faktörlerinin oranı ise %66,3'tür:

Tablo 5. Dini duygularınızı artıran iki durum?

Tutumlar	Aylık Gelir		Genel Ortalama %
	750 TL ve altı %	751 TL ve üstü %	
Güzel bir Kur'an sesi	63,6	68,1	66,3
İyi bir maddiyat	10,1	4,5	6,6

Bu tablodaki veriler bize, dindarlığın yoksulluğa, yoksulluğun da dindarlığa sevk etmeyeceğini; aynı zamanda yoksulların dindarlıklarının da her zaman muğlâk olamayacağı ifade etmektedir.

7.4. Gelir Seviyesi İle Kur'an Okuma Arasındaki İlişki

Gerek yoksulluk araştırmalarında ve gerekse dindarlık ölçeklerinde sıkça sorulan bir soru da Kur'an okuyup okuyamama durumudur. Klasik teoriye göre ise yoksulların bu açıdan da daha yüksek puan alması beklenmektedir. Ancak yeni araştırmalar yoksulların zenginlere oranla daha az Kur'an okuyabildiklerini göstermektedir. Bizim araştırmamızda da 750 TL ve altı gelir grubunda zayıf veya iyi derecede toplam Kur'an okuyabilenlerin oranı %58,5 iken, aynı oran üst gelir grubunda %71,3'e çıkmaktadır:

Tablo 6. Kur'an Okuma Durumu

Tutumlar	Aylık Gelir	
	750 TL ve altı %	751 TL ve üstü %
Zayıf + iyi derecede okurum	58,5	71,3

Ancak bu durum da yoksulların dindarlıklarının muğlâk olacağına işaret etmemektedir. Çünkü %58,5 oranında Kur'an okumayı başarmak muğlâk/belirsiz veya düşük bir oran değildir. Bu tabloyu yeterince doğru izah için Kur'an okumayı başarmanın aynı zamanda eğitim seviyesiyle de ilgili olduğunu unutmamak gerekir:

Tablo 7. Kur'an Okuma Durumu

Eğitim Seviyesi	Aylık Gelir	
	750 TL ve altı %	751 TL ve üstü %
Ortaokul ve altı	77,0	33,7

Buna göre tekrar vurgulamak gerekir ki; dindarlık yoksulluğa, yoksulluk da dindarlığa sevk etmemektedir ve aynı zamanda yoksulların dindarlıkları da muğlâk değildir. Zira Kur'an okuma oranındaki düşüklük eğitim imkânlarından eksik yararlanmayla açıklanabilir.

7.5. Gelir Seviyesi İle Dini Teşkilatlara, Cemaatlere ve Tasavvufa Bakış Arasındaki İlişki

Dini teşkilatlara karşı tutumlarda da yukarıda anılan hususu pekiştiren örnekler söz konusudur. Örneğin 1000 TL ve altı gelir grubunun Diyanete karşı olumlu tutum oranı %48,0 iken, aynı oran üst gelir grubunda %47,2'dir:

Tablo 8. Dini Teşkilatlara Bakış

Tutumlar	Aylık Gelir	
	1000 TL ve altı %	1001 TL ve üstü %
Olumlu	48,0	47,2

Tarikat veya cemaatlere karşı olumlu tutum oranı alt gelir grubunda %42,3 iken, aynı oran üst gelir grubunda %37,0'dır:

Tablo 9. Dini Cemaatlere Bakış

Tutumlar	Aylık Gelir	
	1000 TL ve altı %	1001 TL ve üstü %
Olumlu	42,3	37,0

Tasavvufa karşı olumlu tutum oranı ise alt gelir grubunda %60,8 iken, aynı oran üst gelir grubunda %53,7'dir:

Tablo 10. Tasavvufa Bakış

Tutumlar	Aylık Gelir	
	1000 TL ve altı %	1001 TL ve üstü %
Olumlu	60,8	53,7

Her üç teşkilata bakışta da alt gelir grubunun memnuniyet oranı görece de olsa daha yüksek çıkmıştır. Bu sonuçlar da göstermektedir ki yoksulluk her zaman olumsuz toplumsal tepkilere yani sosyal dışlanmışlığı kabullenmeye sebep olmamaktadır. Yine bu sonuçlar yoksulların dindarlığının muğlâk da olmadığına işaret etmektedir.

7.6. Gelir Seviyesi İle Yoksulluk Algısı Arasındaki İlişkisi

Dinin/İslam'ın yoksulluk karşıtı bir söyleme sahip olacağı hususunu, "size göre dindarlık yoksulluk sorununu çözer mi?" sorusuna verilen cevaplara dair istatistiksel bilgiler de teyit etmektedir. "Size göre dindarlık yoksulluk sorununu çözer mi?" sorusuna alt (1000 TL ve altı) gelir grubunun verdiği cevap, %29,9 "tamamen çözer"; %19,4 "çözemez" biçiminde iken, 1001 TL ve üstü gelir grubunun verdiği cevap ise %25,7 "tamamen çözer"; %24,8 "çözemez" şeklindedir:

Tablo 11. Size göre dindarlık yoksulluk sorununu çözer mi?

Tutumlar	Aylık Gelir	
	1000 TL ve altı %	1001 TL ve üstü %
Tamamen çözer	29,9	25,7
Çözemez	19,4	24,8

Burada alt gelir grubu, üst gelir grubundan daha fazla bir oranda kesin olarak dindarlığın yoksulluğa sevk etmeyeceğine zımnen katıldığı gibi aynı zamanda dinin yoksulluk karşıtı bir söyleme de sahip olduğunu ifade etmektedir. *Bu nedenle dinle yoksulluk arasındaki olumlu ilişkiye (dindarlığın yoksulluğa, yoksulluğun da dindarlığa sevk edeceğine) dair görüş araştırmamızın bulguları açısından bilimsel isabet taşımamakta veya en azından günümüz sosyo-kültürel koşulları açısından bu eğilim değişmiş olmaktadır.*

Benzer bir örnek yoksulluğun dindarlığı etkileme derecesiyle alakalı soruya verilen cevaplara ilişkindir. Araştırmamızın bulgularına göre yoksulların veya düşük (750 TL ve altı) gelirliilerin "size göre yoksulluk dindarlığı nasıl etkilemektedir?" sorusuna verdiği cevap, %48,7 "etkilemez"; %11,2 "zayıflatıyor" şeklinde iken, 751 TL ve üstü gelir grubunun verdiği cevap ise %40,1 "etkilemez"; %20,7 "zayıflatıyor" biçimindedir:

Tablo 12. Size göre yoksulluk dindarlığı nasıl etkilemektedir?

Tutumlar	Aylık Gelir	
	750 TL ve altı %	751 TL ve üstü %
Etkilemez	48,7	40,1
Zayıflatıyor	11,2	20,7

Bu durumu şu veriler de desteklemektedir: Kendini çok dindar görenlerin %43,9'u dindarlığın yoksulluk sorununu tamamen çözeceğine, %32,6'sı da biraz çözeceğine; yine aynı grubun %43,2'si yoksulluğun dindarlığı etkilemediğine, %27,3'ü de kuvvetlendirdiğine inanmaktadır:

Tablo 13. Size göre dindarlık yoksulluk sorununu çözer mi?

Tutumlar	Kendini dindar görenler %
Tamamen çözer	43,9
Biraz çözer	32,6

Bu örnekler beraberce ele alındığında, gelir durumu düşük olanlarla kendini dindar adedenlerin birbirine yaklaşık oranlarda, *yoksulluğun dindarlığı öncelikle etkilemeyeceğine inandıkları ortaya çıkmaktadır*. Yani hem alt gelir grubu hem de kendini dindar görenler yoksulluğun dindarlığı zayıflattığını kabul etmemektedir.

Bu hususa yoksulluğun nedenleri açısından baktığımızda şu surum ortaya çıkmaktadır: Alt gelir grupları yoksulluğun nedenlerini %61,1 oranında dış sebeplere (işsizliğe, siyasi iradeye) bağlarken, aynı oran üst gelir grubunda %48,0'da kalmıştır. Üst gelir grubu yoksulluğu %42,6 oranında kişisel nedenlere bağlarken, aynı oran alt gelir grubunda %27,5'tir:

Tablo 14. Yoksulluğun Nedenleri

Tutumlar	Aylık Gelir	
	Alt Gelir Grupları %	Üst Gelir Grupları %
Dış sebepler (işsizlik, siyasi irade)	61,1	48,0
Kişisel nedenler	27,5	42,6

Buradan hareketle ekonomik durumu iyi olanların yoksulluğu bireysel bir sorun; ekonomik durumu düşük olanlarınsa daha çok sistem/yapı sorunu olarak gördükleri ortaya çıkmaktadır. Burada kanaatimizce sıkıntılı bir durum söz konusudur. Zira tıpkı Afrika'daki açlığa ilkin dışarıdan müdahale edilmesi gerektiği gibi, kişisel boyutu da olmakla beraber yoksulluğun temelde bir yapı sorunu olarak ele alınmasının daha isabetli olacağını düşünmekteyiz. Gelir durumu iyi olanlarla iyi olmayanlar arasında (%61,1-42,6=) %18,5 gibi önemli bir farkın mevcudiyeti, bu hususa ilişkin bilimsel tartışmalara halkın da bir şekilde yüksek düzeyde katılımının sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Çünkü yoksulluk gibi önemli bir meselede fikir ayrılığının değil, fikir ve fiil birliğinin olması gerekir.

Yoksulluğa ilkin yapı tarafından yani dışarıdan müdahale edilmesi gerekir. Bu yoksula ilk hareketin verilmesi ve sonrakilerin ondan beklenmesi anlamında eğitici-öğretici bir müdahaledir. Sonraki adımları atacağı yani aldığı ilk yardımın devamını kendi bireysel gayreti ile devam ettireceği konusunda yoksula güvenebiliriz. Çünkü:

7.7. Yoksulluğa Müdahalede Sosyal Yapının Yeri

Yoksulluktan kurtuluşu hem alt gelir grupları hem de üst gelir grupları %70'in üzerinde bir oranla kişinin çalışma azmine bağlamaktadır. 750 TL ve alt gelir grubu yoksulluktan kurtuluşu %72,0 oranında bireysel gayrete bağlamakta, bu oran üst gelir grubunda 10,2 puanlık artışla %82,1'e çıkmaktadır:

Tablo 15. Yoksulluktan Kurtuluş İmkânı Dikey Tablo

Tutumlar	Aylık Gelir	
	750 TL ve altı %	751 TL ve üstü %
Dış-siyasi sebeplere bağlı	17,1	15,9
Kişisel gayrete bağlı	72,0	82,1
İlahi yardıma bağlı	10,9	2,0
Toplam%	100,0	100,0

Alt gelir grubundaki yaklaşık %10 eksiklik, bu oranın yoksulluktan kurtuluşun ilahi yardıma bağlı olduğuna inananlara ait olmasından kaynaklanmaktadır. Yani alt gelir grubunun %10,9'u yoksulluktan kurtuluşun ilahi yardıma bağlı olduğuna inanmakta, bu oran üst gelir grubunda %2,0'da kalmaktadır. Bu kesimin kitabi dindarlık puanları en düşük, popüler dindarlık puanları ise en yüksek düzeydedir. Bu küçük kesimi (357 kişide 39 kişiyi) dikkate almadığımızda, alt ve üst her iki gelir grubunun da yoksulluktan kurtuluş konusunda bireysel gayrete güvendiği ortaya çıkmaktadır. *Bu da bizi, yoksulluğa ilkin sosyal yapının müdahale etmesi ve sonraki adımları da kendine zaten güvenmekte olan yoksulun bireysel azminden beklemesi gerektiği sonucuna ulaştırmaktadır.*

7.8. Gelir Seviyesi ve Genel Dindarlık İlişkisi

Yaptığımız alan araştırmasının verileri açısından en düşük gelir grubu veya en yüksek gelir grubu değil, orta gelir grubunun dindarlık ölçeğinden aldığı puan en yüksek seviyede çıkmıştır. *Bu da bize gelir seviyesinin yükselmesinin dine ilginin azalması; düşmesinin de yükselmesi anlamına her zaman gelmediğini göstermektedir.*

Günay'ın 1977-78 yıllarında yaptığı çalışmasında (Günay, 1999: 268) ise gelir düzeyi düş-tükçe dindarlık derecesi de kısmen yükselmektedir. Bizim çalışmamızın verilerine göre (Eyü-poğlu, 2010: 312) ise bugün geldiğimiz nokta, *gelir düzeyine göre yüksek dindarlık puanı alanların orta ekonomik düzeylere doğru kaydıklarıdır.* Demek ki toplumun gelir seviyesi yükseldikçe üst gelir grupları da yüksek dindarlık puanları almaya başlayacaktır. *Bu nedenle gelir seviyesinin yükselmesi Günay'ın anılan çalışmasındaki verilerin işaret ettiği hususun (alt gelir seviyesindekilerin dini yönelimlerinin daha yüksek olduğu hususunun) değişmesine neden olmuştur.*

Buraya kadar bireysel kanaatler bazında yoksulluk-dindarlık ilişkisine dair kıyaslamalar yaptık (çapraz ilişkiler kurduk). Bu verilere göre de yoksulların dindarlıklarının (yoksulluğun dinselliğinin) hem muğlâk olmadığını hem de yoksulluğun her zaman dindarlığa veya dindarlığın da daima yoksulluğa götürmeyeceğini; aksine dinin (İslam'ın) ve Müslümanların da yoksulluktan kurtuluşa götüreceği bir söyleme sahip olduğunu ifade etmeye çalıştık. Bundan sonra ise, atıf yaptığımız çalışmada değinmediğimiz bir husus ile yani mahalle bazında cami doluluk oranları ile mahalle yoksulluk (yardım paketi alma) oranlarını kıyaslayarak nasıl bir neticenin ortaya çıktığına bakmayı deneyeceğiz:

Türkiye'de, sıralı yüzde 20'lik gruplar itibarıyla yıllık eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirinin dağılımı 2010-2019 yılları arası ortalaması en düşük 5,8 ile en yüksek 6,3 arasında değişik değerler almış ve en düşük %20'lik dilim için 10 yılın ortalaması 6,07 olmuştur. Yardım alma oranları açısından Samsun'un yoksulluk ortalaması (2008-2009 verilerine göre) ise %5,23'tür. Arada (6,07-5,23=) 0,84 puanlık fark söz konusudur. Bu iki değer (5,23-6,07) birbirine yakın kabul edilebilir.

Merkez üç ilçenin (Atakum, İlkadım, Canik) yoksulluk yardımı alma durumları ile cami doluluk oranları kıyaslandığında aşağıdaki tablo elde edilmektedir:

Tablo 16. Cami Doluluk Oranları (2009 Yılı Verileri)

	Canik İlçesi 2008 Nüfusu:	İlkadım İlçesi 2008 Nüfusu:	Atakum İlçesi 2008 Nüfusu:
Namaz Türleri	43.317	155.236	54.692
Günlük Namazlar	0,0995	0,0360	0,0343
Cuma Namazları	0,3624	0,2695	0,3603
Teravih Namazları	0,4482	0,2036	0,3578
Bayram Namazları	0,6771	0,5290	0,9742
Toplam/Ortalama	1,5872/4= 0,3968	1,0382/4= 0,2595	1,7266/4= 0,4316

Bu verilere göre en yüksek namaz kılma oranına sahip ilçe %0,4316 ile Atakum olmaktadır. Bunu %0,3968 ile Canik ilçesi ve %0,2595 ile de İlkadım ilçesi izlemektedir. 2008-2009 yılı verilerine göre yardım alma oranları açısından ilçeler karşılaştırıldığında aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo 17. Yardım Alma Oranları (2008-2009 Yılı Verileri)

	Canik İlçesi 2008 Nüfusu:	İlkadım İlçesi 2008 Nüfusu:	Atakum İlçesi 2008 Nüfusu:
Yardım Türü	43.317	155.236	54.692
Toplam Alınan Yardım Paketi (2008-2009 Yılı)	9.878	12.022	276
Yardım Alma Oranı %	9.878x100/43.317= %22,80	12.022x100/155.236= %7,74	276x100/54.692= %0,50

Bu verilere göre en yoksul ilçe %22,80 ile Canik; orta derecede yoksul ilçe %7,74 ile İlkadım ve en düşük yoksul ise %0,50 Atakum olmaktadır. Bu iki tablonun verilerini aşağıdaki tabloda daha anlaşılır ve sade bir şekilde bir arada görüp kıyaslamak mümkündür:

Tablo 18. Yardım Alma Oranları İle Namaz Kılma Oranlarının Kıyaslanması (2008-2009 Yılı Verileri)

Yardım/Namaz Oranı	Canik	İlkadım	Atakum
Yardım Alma Oranı %	%22,80	%7,74	%0,50
Namaz Kılma Oranı %	0,3968	0,2595	0,4316
	En Yüksek Yoksulluk	Orta Yoksulluk	En Düşük Yoksulluk
	Orta Dindarlık	En Düşük Dindarlık	En Yüksek Dindarlık

Bu sade tablodaki veriler bize klasik/önceki çalışmalara göre en yüksek yoksulluk oranına sahip ilçenin en yüksek dindarlık oranına da sahip olacağına dair yaklaşımın geçerli olmadığını ifade etmektedir. Bu veriler de bizim ana çalışmamızdaki sonucu desteklemektedir. Yani ekonomik seviye ile beraber dindarlık seviyesi de alt gelir gruplarından orta gelir gruplarına doğru bir seyir izlemektedir. Bu tablo verilerine göre en yoksul ilçe dindarlık açısından orta seviyede; orta derecede yoksul ilçe ise dindarlık açısından en düşük seviyede yer almıştır. En varlıklı ilçe ise dindarlık açısından da en yüksek seviyeye sahiptir.

Bu tabloyu ilçelerin genel namaz kılma (cami doluluk) oranları açısından düzenlemiştik. İlçelerin veri elde edilebilen en yoksul ilk 1-4. mahalleleri açısından benzer tabloyu oluşturduğumuzda aşağıdaki durum ortaya çıkmaktadır:

Tablo 19. En Yoksul İlk 1-4. Mahallelerin Cami Doluluk Oranları

İlçe	Caminin Adı	Namazlar ve Cemaat Sayıları			
		Beş Vakit	Cuma	Teravih	Bayram
Canik	GOP. Mah. Fatih C.	22	50	70	250
	GOP. Mah. Hacı Bahadır C.	9,2	250	100	1000
	GOP. Mah. Merkez C.	210	1000	700	1250
	GOP. Mah. Mescidi Aksa C.	16	300	150	500
	GOP. Mah. Seyfinaz Hatun C.	48	400	500	800
	GOP. Mah. Yavuz Sultan Selim C.	54	400	250	450
Ortalama: Gazi Osman Paşa Mahallesi en yoksul 1. mahalledir.		359,2/6= 59,86	2400/6= 400,00	1770/6= 295,00	4250/6= 708,33
Atakum	Cumhuriyet Mh. Selam Mes.	34	200	100	300
	Cumhuriyet Mh. Ahmet Dost Mes.	37	400	100	400
	Mimar Sinan Mh. C.	160	2000	1500	3000
	Mimar Sinan Mh. Çiçekdağı C.	34	700	350	800
	Mimar Sinan Mh. Ömürevleri C.	120	1500	800	2000
	Mimar Sinan Mh. Zirve C.	80	900	600	1000
Ortalama: Cumhuriyet Mahallesi en yoksul 1. mahalle; Mimar Sinan Mahallesi ise en yoksul 3. mahalledir.		465/6= 77,50	5700/6= 950,00	3450/6= 575,00	7500/6= 1250,00
İlkadım	Zeytinlik Mah. Aloğlu Mes.	14	70	60	70
	Zeytinlik Mh. C.	118,4	500	730	1250
	Hastanebaşı C.	140	750	750	1000
	Hastanebaşı Mh. F. S. Mehmet C.	40	150	250	350
	Cedit Mh. Bülbül C.	25	120	130	400
	Cedit Mh. Kalemkaya Nebiler Mes.	40	200	200	400
Ortalama: Zeytinlik Mahallesi en yoksul 1. mahalle; Hastane Mahallesi en yoksul 3. mahalle; Cedit Mahallesi ise en yoksul 4. mahalledir.		377,4/6= 62,90	1790/6= 298,33	2120/6= 353,33	3470/6= 578,33

Bu tabloyu daha rahat yorumlamak açısından onun kısa/sade biçimi olarak aşağıdaki tabloyu inceleyebiliriz:

Tablo 20. En Yoksul İlk 1-4. Mahalleler Açısından Cami Doluluk Oranları

İlçe ve En Yoksul İlk Mahalleleri	Yoksulluk Oranı	İlçe Bazında Namaz Kılma Oranı	En Yoksul İlk Mahallelere Ait 6'şar Caminin 2009 Yılı Verilerine Göre Ortalama Doluluk Oranları (Namazlar ve Ortalama Cemaat Sayıları)			
			Beş Vakit	Cuma	Teravih	Bayram
Canik 2008 Nüfusu: 43.317. En yoksul mahallesi: Gazi Osman Paşa	%22,80	%0,1382	59,86	400,00	295,00	708,33
İlkadım 2008 Nüfusu: 155.236. En yoksul 1., 3., ve 4. mahalleleri: Zeytinlik, Hastanebaşı, Cedit	%7,74	%0,0405	62,90	298,33	353,33	578,33
Atakum 2008 Nüfusu: 54.692. En yoksul 1. ve 3. mahalleleri: Cumhuriyet, Mimar Sinan	%0,50	%0,1417	77,50	950,00	575,00	1250,00

Yukarıda “2008-2009 Yılı Verilerine Göre Yardım Alma Oranları İle Namaz Kılma Oranlarının Kıyaslanması” adlı tablodaki durum burada biraz değişmiş ama yine de ortaya çıkan durum, en yoksulun en dindar ve en varlıklıların da en az dindar olacağına dair klasik yaklaşımı doğrulamamaktadır. Söz konusu tabloya benzer şekilde bu tabloda da beş vakit namaz ortalamaları açısından en varlıklı ilçe olan Atakum’un en çok yardım alan mahallelerindeki cami doluluk oranı (77,50), en yoksul ilçe olan Canik’in en çok yardım alan mahallelerindeki cami doluluk oranından (59,86) 17,64 puan daha yüksektir. Burada İlkadım ilçesinin orta varlıklı mahalleleri cami doluluk oranları açısından da orta sırada yer almıştır.

İlçelerin en yoksul mahallerinin cami doluluk oranlarının mahalle nüfusuna oranla namaz kılma sıklığına baktığımızda aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo 21. En Yoksul İlk 1-4. Mahalleler Açısından Namaz Kılma Oranları

İlçe	Mahalle	Mahallenin 2007 Nüfusu	Mahallenin 2008-2009 Yılında Aldığı Yardım Paketi	Yoksulluk Oranı %	Camide Beş Vakit Namaz Açısından Namaz Kılma Ortanı
Canik	G. Osman Paşa	14.725	2.404	16,33	59,86/14.725=0,4065
	Ortalama	14.725	2.404		
İlkadım	Zeytinlik	14.440	1.568	8,47	62,90/12192=0,5159
	Hastane	12.902	794		
	Cedit	9.233	738		
	Ortalama	12.192	1.033		
Atakum	Cumhuriyet	22.235	163	0,54	77,50/17882=0,4333
	Mimar Sinan	13.529	30		
	Ortalama	17.882	97		

Yukarıda “En Yoksul İlk 1-4. Mahalleler Açısından Namaz Kılma Oranları” adlı tabloda ki durum bir önceki tabloya göre kısmen değişmiş ama yine de sonuç, en yoksul olanın en dindar olacağı tezini doğrulamamaktadır. Bu tablo verilerine göre, en varlıklı mahalleler orta derecede dindar; en yoksul mahalleler en az derecede dindar; orta derecede varlıklı mahalleler ise en yüksek derecede dindarlık puanına sahip çıkmıştır. En yoksul ilçe bazında ve en yoksul ilk 1-4. mahalleler bazında yoksulluk (yardım alma) oranları ile namaz kılma (cami doluluk) oranlarına dair iki tablonun birleştirilmiş halini aşağıda görmek mümkündür:

Tablo 22. Yardım Alma Oranları İle Namaz Kılma Oranlarının Kıyaslanması (2008-2009 Yılı Verileri)

İlçe/Mahalle Kriteri	Canik	İlçeler İlkadım	Atakum
İlçe Bazında Yardım Alma Oranı %	%22,80	%7,74	%0,50
İlçe Bazında Namaz Kılma Oranı %	0,3968	0,2595	0,4316
En Yoksul ilk 1-4. Mahalleler Açısından Yardım Alma Oranı %	16,33	8,47	0,54

En Yoksul ilk 1-4. Mahalleler Açısından Beş Vakit Namaz Kılma (Cami Doluluk) Oranı %	0,4065	0,5159	0,4333
	En Düşük Dindarlık	En Yüksek Dindarlık	Orta Derecede Dindarlık

Bu verilere göre yoksulların daha dindar olacağını ifade eden klasik teori doğrulanamaktadır. Gelir seviyesinin yükselmesine bağlı olarak dindarlık seviyesi de yükselmektedir. Bireylerin gelir seviyesine göre namaz kılma oranları önceki çalışmamızda (Eyüpoğlu, 2010: 286) aşağıdaki gibi sonuçlanmıştır:

Tablo 23. Gelir Gruplarına Göre Beş Vakit Namaz Kılma Sıklığının Dağılımı

Gelir	1-250 TL	251-500 TL	501-750 TL	751-1000 TL	1001-1500 TL	1501-2000 TL	2001-2500 TL	2500 TL ve üstü
5 Vakit %	7,7	7,6	9,1	16,1	19,0	14,9	12,2	8,7
Gelir	750 TL ve altı			751-2000 TL		2001 TL ve üstü		
5 Vakit %	6,10			16,67		10,45		

Bu veriler ile yukarıda en yoksul ilk 1-4. mahalleler açısından yardım alma oranları ve yine en yoksul ilk 1-4. mahalleler açısından beş vakit namaz kılma (cami doluluk) oranı arasındaki ilişkiler sonuç itibarıyla birebir benzer çıkmıştır. Yukarıdaki son iki tabloyu bir tablo halinde sunduğumuzda bu durum daha net olarak gözükcektir:

Tablo 24. Yardım Alma Oranları İle Namaz Kılma Oranlarının Kıyaslanması (2008-2009 Yılı Verileri)

İlçe/Mahalle Kriteri	Canik	İlçeler İlkadım	Atakum
İlçe Bazında Yardım Alma Oranı %	%22,80 En Yüksek Yoksulluk	%7,74 Orta Derecede Yoksulluk	%0,50 En Düşük Yoksulluk
İlçe Bazında Namaz Kılma Oranı %	0,3968 Orta Derecede Dindarlık	0,2595 En Düşük Dindarlık	0,4316 En Yüksek Dindarlık
En Yoksul ilk 1-4. Mahalleler Açısından Yardım Alma Oranı %	16,33 En Yüksek Yoksulluk	8,47 Orta Derecede Yoksulluk	0,54 En Düşük Yoksulluk
En Yoksul ilk 1-4. Mahalleler Açısından Beş Vakit Namaz Kılma (Cami Doluluk) Oranı %	0,4065 En Düşük Dindarlık	0,5159 En Yüksek Dindarlık	0,4333 Orta Derecede Dindarlık
Bireysel Gelir Seviyesi Oranları	750 TL ve altı En Yüksek Yoksulluk	751-2000 TL Orta Derecede Yoksulluk	2001 TL ve üstü En Düşük Yoksulluk
Bireysel Beş Vakit Namaz Kılma Oranları %	6,10 En Düşük Dindarlık	16,67 En Yüksek Dindarlık	10,45 Orta Derecede Dindarlık

Bu verilere göre orta gelir düzeyi en yüksek dindarlığa sahip olmaktadır. En varlıksız kesimin dindarlık puanları da hem cami doluluk oranları açısından hem de bireysel namaz kılma açısından en düşük seviyede kalmaktadır. Ama her üç gelir düzeyinde de namaz kılma yani ibadet eylemi söz konusudur. Sosyo-ekonomik seviyenin gelişmesine bağlı olarak dindarlık durumu da değişmektedir. Artık günümüzde daha çok orta gelir sınıfı yüksek dindarlık puanına sahiptir. Yoksulların dindarlığının düşük seviyede olması dindarlıklarının muğlâklığı anlamına da gelmemektedir. Yani yoksullar yoksullukları nedeniyle isyankâr bir tutum içerisinde de değillerdir. Zira bazı kriterlere göre yoksullar orta derecede dindarlık seviyesine de sahip olmaktadır.

7.9. Gelir Düzeyi ve Popüler İnançlar

Geçim durumundan memnun olmayanların (alt gelir grubunun) popüler dindarlık puanı, memnun olanlarınsa (üst gelir grubununsa) kitabi dindarlık puanı yüksek ($p < 0,05$) çıkmıştır. Buradan anlaşılan husus odur ki, *yoksulluktan kaynaklanan sıkıntılar popüler inançların yaygınlaşması üzerinde olumlu etkiler yapabilmektedir*. Geçim durumundan memnun olmayanların popüler dindarlık düzeylerinin daha yüksek olması, geleceğe dair ümitlerini bu inançlarla desteklemelerine bağlanabilir.

7.10. Yoksulluk ve Dilencilik

Dilencilik, her iki temel gelir grubu açısından da %87'nin üzerinde bir çoğunlukla kişisel nedenlere bağlanmaktadır. Yani gelir düzeyi düşük olanlar bile dilencilığe alışkanlık gözüyle bakmaktadır. Kısaca *çalışmamızın verileri açısından yoksulluk dilencilik anlamına; dilencilik de yoksulluk anlamına gelmemektedir*. Bu örnek de yoksula ilk adımı atacak bir imkân verildiğinde onun yoksulluktan kurtulmak için daha fazla bireysel çaba harcayacağı anlamına gelmektedir.

7.11. Yoksulluk ve Dışlanma

Yoksulluğun önemli göstergelerinden veya sonuçlarından biri de şiddettir (suç, boşanma ve hor görülmedir). Bu olumsuz durumlar yoksul kesimlerde daha çok beklenir olmuştur. Araştırmamızın bazı verileri de bu yönde çıkmıştır. Örneğin 750 TL ve alt gelir grubunun %20,4'ü çevrelerinde yoksul olduğu için hor görülen kişilerden çok olduğunu beyan etmiş, bu oran üst gelir grubunda ise %10,2'de kalmıştır. *Başka bir deyişle, çevresinde yoksul olduğu için dışlanan insanların çokça bulunduğu inanan 130 kişinin %56,2'si alt gelir grubuna mensuptur. Her iki durumda da aradaki önemli fark dikkate alınmalıdır*.

7.12. Yoksulluk ve Boşanma

Hor görülmede anılan husus boşanma sorununda farklıdır. 750 TL ve alt gelir grubunun %44,5'i yoksulluk ve diğer dış sebeplerden dolayı çevrelerinde boşanma meydana geldiğini beyan ederken, üst gelir grubunda bu oran %52,2'ye çıkmaktadır. Boşanmanın meşru olanı dahi din açısından ve hatta genel ahlaki bir kural olarak sevimli bulunmaz. *Araştırma verilerinden anlaşılan husus, yoksulluk önemli bir boşanma sebebi olsa da günümüzde artık birinci neden değildir; boşanma sorununda kişisel sebepler artık ilk sırada yer almaya başlamıştır*.

7.13. Yoksulluk ve Kadına Şiddet

Önceki çalışmalara kıyasla kadına karşı şiddet günümüzde azalma eğilimi gösterse de henüz devam etmekte ve alt gelir gruplarından orta (501-1500 TL) gelir gruplarına doğru kaymaktadır. Ayrıca, çevresinde *koca sözü dinlemeyen kadına şiddet uygulanır* diyenlerin kitabi din-darlık puanları (43,57), *kibarca uyarılır* diyenlerin puanlarından (44,69) daha azdır ($p<0,005$). *Bu da bize şiddet karşıtı bir söylem geliştirmede dinin/dindarlığın önemini göstermektedir*. Demek ki doğru bir dini terbiye şiddetin azaltılmasında kesinlikle etkili olacaktır.

7.14. Yoksulluk ve Eğitim

Günümüz Türkiye'sinde mutlak yoksulluk (günde 1 dolardan az bir gelire sahip olmak), eğitim ve sağlık yoksulluğu artık yok ise de, önemli görülmesi gereken bir oranda yoksulluk nedeniyle çocuklarını okutamayan ailelerin olduğunu beyan edenler mevcuttur. Bu sorunun devam ettiğini belirten 70 kişinin %74,3'ü 750 TL ve alt gelir grubuna mensuptur. Başka bir ifadeyle alt gelir grubuna mensup olan 357 kişinin %14,6'sı maddi imkânsızlık nedeniyle ailesinde okuyamayan çocuk bulunduğunu ifade etmiştir. 561 kişiden oluşan üst gelir grubunda ise aynı oran %3,2'dir:

Tablo 25. Yoksulluk ve Eğitim

Tutumlar	Aylık Gelir	
	750 TL ve altı	751 TL ve üstü
Ailesinde maddi imkânsızlıktan dolayı okuyamayan çocuk var	%14,6	%3,2

Bu da bize gelir seviyesinin eğitim yoksulluğunu hala önemli derecede olumsuz olarak etkilediğini göstermektedir. Yani eğitim yoksulluğunu yeterince azaltamadığımızı söyleyebiliriz. Bunu destekleyen diğer bir veri, gelir düzeyinin eğitimdeki başarıyı etkileme derecesine dair kanaatlerdir. Ailesinde okuyan çocukların başarısını yetersiz (az başarılı + başarısız) bulan 67 kişinin %65,7'si 750 TL ve alt gelir grubuna mensuptur. Bunun diğer bir ifadesi, ailesinde okuyan çocukların başarısını yeterli (çok + orta derecede başarılı) bulan 756 kişinin %64,4'ü üst gelir grubuna dâhil olmasıdır.

7.15. Yoksulluk ve Suç

Hayatında bir şekilde karakolluk olma durumunun gelir düzeyleriyle ilişkisinde istatistiksel açıdan anlamlı bir fark görülememiştir. Ancak görsel olarak küçük bir farktan söz edilebilir. Buna göre 750 TL ve alt gelir grubunda bulunanların %24,1'i bir şekilde karakolluk olduğunu beyan etmiş, üst gelir grubunda ise aynı oran %20,5 olarak tespit edilmiştir. 357 kişiden oluşan alt gelir grubunun %5,3'ü zanlı olarak karakolluk olmuş, üst gelir grubunda ise bu oran %4,8'de kalmıştır:

Tablo 26. Yoksulluk ve Suç

Tutumlar	Aylık Gelir	
	750 TL ve altı	751 TL ve üstü
Karakolluk oldum	%24,1	%20,5

Normalde gelir düşüklüğünün sapkın davranışlarla doğrudan ilişkisi kurulsa da, bu çalışmanın verilerine göre karakolluk olma ile ekonomik durum arasında önemli bir farklılaşma çıkmamıştır. Önceki çalışmalardan bu doğrultuda sonuç elde edenler de mevcuttur. *Buradan*

hareketle günümüzde (en azından bu çalışmanın verileri açısından Samsun'da) yoksullukla suç (veya sapkın davranışlar) arasında doğrudan bir ilişki kurmanın zor olduğu sonucuna varılmaktadır.

7.16. Yoksullukla Mücadele, Borçlanma ve Yardım Kuruluşlarından Memnuniyet

Yoksullukla mücadelede acilen başvuru yolları sırasıyla kredi kartına borçlanmak (%29,5); bakkala borçlanmak (%18,5); akrabalarından ödünç almak (%18,0) ve yardım kuruluşlarına başvurmak (%3,6) şeklindedir. Geliri 500 TL ve altında olanlar daha çok bakkala borçlanmakta, 501 TL ve üzeri geliri olanlardan itibaren kredi kartına borçlanma devreye girmektedir. Bu husus, sokaklarda kurulan stantlarda öğrencilere bile kefilsiz kredi kartı dağıtıldığını düşündüğümüzde önemsenmesi gereken bir mesele olmaktadır. Bu soruna bir çare olarak, önceki çalışmalarda %30'larda seyreden, bizim çalışmamızda ise %18,0'a inen toplumsal dayanışma oranının artırılması yoluna gidilebilir.

Yoksullukla mücadelede resmi yardımları 750 TL ve alt gelir grubunun yeterli (çok + biraz) bulma oranı %30,0; üst gelir grubununki ise %40,8'dir. Aynı oranlar zenginlerin yardımları konusunda da alt gelir grubu için %29,4; üst gelir grubu için ise %25,3'tür. Buradan anlaşılan husus alt gelir grubu resmi yardımlara oranla zengin yardımlarını biraz daha fazla yeterli bulmasıdır. Bunun açıklamasını sosyal psikolojik açıdan yapmak mümkündür:

Tablo 27. Yoksulluk ve Yardım Kuruluşlarından Memnuniyet

Tutumlar	Aylık Gelir	
	750 TL ve altı %	751 TL ve üstü %
Resmi yardımlar yeterlidir	30,0	40,8
Zengin yardımları yeterlidir	29,4	25,3

Yoksulların yardım için resmi makamlara (valilik, kaymakamlık ve belediyelere) başvurma oranı yaklaşık %80 iken bu oran özel vakıf ve yardım derneklerinde %20'lerde kalmaktadır. Buna rağmen zengin yardımları daha yeterli bulunmaktadır. Yoksulların burada yardım miktarının %80'ini karşılayan resmi makamlara karşı değil de, yardım miktarının sadece %20 kadarını karşılayan zenginlere karşı daha hassas davrandığı anlaşılmaktadır. Bir bakıma zengini darıltmak yardımın kesilmesine neden olabilir ama devletin darılma ihtimali yoktur. Nitekim bir belediye yetkilisi ile görüşmemiz esnasında, belediyeden yardım alanlar içinde bazen zorlayıcı tutum sergileyenlerin de olduğundan söz edilmişti. Dernek ve özel vakıf yetkilileri ile görüşmelerimizden edindiğimiz kanaate göre ise, kapsamı daha dar sivil kuruluşlara karşı bu tür tavırların pek söz konusu olmadığı/olmadığı anlaşılmıştır.

Buradan anlaşılan husus, resmi yardım talebi söz konusu olduğunda ikincil ilişki biçiminin, özel vakıf veya derneklerden yardım talep edildiğinde birincil ilişki biçiminin kullanılmasıdır. İkincisinde yüz yüze, sıcak ve samimi iletişim oranı daha yüksektir. Aslında her iki yardım türü de suiistimal edilebilmektedir. Sivil yardım kuruluşları kendi zihniyetlerine uygun kişilere meyledebilmekte, resmi kuruluşlarda da daha çok muhtarların oy kaygısıyla oluşturduğu listelerin geçerli olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle yapılması gereken en iyi şey, resmi-sivil kuruluşların işbirliği içinde olmasıdır. Samsun'da bu işbirliğinin kısmen yapıldığını gözlemledik. Görevliler tarafından bize, belediyeler ile kapsamlı yardım kuruluşlarının listelerini birbirleriyle paylaştıkları ifade edilmiştir. Fakat bunun yeterli olmadığı kanaatindeyiz. Zira bir vakıf başkanı bize verdiği yardım listesindeki isimlerden başka kuruluşlara ait listelerde de mevcut olan olursa haberdar edilmesini talep etmiştir. Diğer gözlemlerimiz de bu hususu pe-

kiştirmiştir. Yeterli koordinasyonun sağlanamaması durumunda, hak eden yoksula ulaşmak zorlaşmakta, ulaşılsa da etkili bir yardım yapılamamaktadır. Yardımlar daha çok ortalama yılda 2-3 defa yapılan kuru gıda ve temizlik malzemesi paketlerinden oluşmaktadır. Bu yardım türü açlık yoksulluğuna geçici bir katkıdan öteye gidememektedir.

7.17. Yoksullukla Mücadelede Yardım Kuruluşları Arası Koordinasyon ve Devletin Fonksiyonu

Bilindiği üzere yoksulluğa toplumsal duyarlılığı en yüksek derecede sağlayacak söylem, onun bir insanlık ayıbı olarak görülmesidir. E-devlet uygulamalarında bu soruna yapılacak en önemli-acil katkı, resmi-sivil tüm yardım kuruluşlarının listelerini internet ortamına taşımaları ve birbirleriyle paylaşabilmeleridir. Bunun teknik alt yapısının çok kolay olduğu ifade edilmektedir. Geriye yasal alt yapısının oluşturulması kalmaktadır. Bir belediye yetkilisi bize, “yardım etmezseniz kendimi keserim” şeklinde adeta tehditle yardım alanların bulunduğunu, bu tip bazı kişilerin başka başka yerlerden de yardım alarak 1500 TL civarında aylık gelir elde ettiği yönünde söylentilerin olduğunu ifade etmiştir (Eyüpoğlu, 2010: 317). Dolayısıyla hak eden yoksula daha sağlıklı bir biçimde ulaşmak, ulaşıldığında etkili bir yardım türünü belirlemek ve bunda başarılı olmak sistemli çalışmayı gerektirir. Bu şekilde bir sistem kurulduğunda toplumsal dayanışmaya katkının da düzeyi yükselmiş olacaktır. En önemlisi suiistimaller kabul edilebilir bir düzeye düşürülecektir.

Samsun’da zaten 13 adet olarak belirlediğimiz resmi-sivil yardım kuruluşlarının yoksullukla mücadele gibi anlamlı bir konuda bile işbirliği yapamadıklarını düşünmek üzücüdür. Daha da üzücü olan, zaten az sayıdaki bu kuruluşlardan birinin ötekini suiistimalle eleştirebilmesidir. Dolayısıyla yoksullukla mücadelede sivilliği (vatandaşın yoksullukla kendi kendine mücadele edebilmesini) sağlamak amaçtır ama o düzeye gelene kadar ve ondan sonra da kontrolün sivil-resmi araçların işbirliği ile yapılması zorunludur. Bunun anlayabildiğimiz en acil, kolay ve etkili yolu, tüm yardım kuruluşlarının internet ortamında hizmetlerini paylaşabilecekleri bir yasal düzenlemeden geçmektedir.

Araştırmamızın verilerine göre Samsun’da yardım kuruluşlarına müracaatta valiliklerin veya kaymakamlıkların oranı %61,1; belediyelerinki %16,7; derneklerinki %11,8; sivil vakıflar %6,9 ve Kızılay %0,5’tir. Böyle bir tabloda toplumsal dayanışmanın oranı düşük çıkacaktır. Arzulanan düzeyde bir sivilleşenin sağlanması tekrar belirtmek gerekmektedir ki tüm yardım kuruluşlarının internet ortamında hizmetlerini paylaşabilecekleri bir yasal düzenlemeye bağlıdır. Böyle bir düzenleme sayesinde hak eden yoksula ulaşma imkânı artacak; yoksulun durumunda iyileşme olup olmadığı daha sağlıklı takip edilebilecek; yardımların daha hızlı ve yerinde kullanılması sağlanabilecek; yardım kuruluşları birbirini çekiştirmeyecek; aksine birbirini hem kontrol edecek ve hem de destekleyecektir. Neticede yardım kuruluşlarına güven artacak ve amaçlanan düzeyde bir sivilleşmeye geçiş daha kolay ve hızlı olacaktır.

Araştırmamız açısından yardımların %42,5’inin yakacak; %36,2’sinin gıda; %10,9’unun para ve %10,4’ünün de sağlık desteğine gittiği; kısaca %78,7’sinin barınmaya harcandığı bir tabloda anılan sivilleşmeye geçebilmek kuşkusuz *büyük bir hizmet* olacaktır (Eyüpoğlu, 2010: 318).

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, yoksulluk ve dini hayat ilişkisi teorik ve pratik açıdan kısaca ele alınmaya çalışılmıştır. Teorik açıdan yoksullukla dindarlık (veya yoksullukla dinsellik) arasında en temelde iki ilişki olduğu ileri sürülmüştür. Yoksullukla dindarlık arasındaki ilişkinin olumlu olduğuna dair yaklaşım, Marksizm'e kadar geri götürülebilir. Bu yaklaşıma göre dindarlık yoksulluğa sebep olacak söylemlere sahiptir ve bu nedenle din baskı altına alınmalıdır. Yoksullukla dindarlık arasındaki ilişkinin olumsuz olduğuna dair yaklaşım ise, örneğin İslam'ın zekât kurumu açısından bakıldığında, dinin/dindarlığın, yoksulluğu azaltacak temel bir görüşe sahip olduğunu ifade etmektedir. Bu iki temel teorik yaklaşımı deneysel bir çalışma ile test etmek mümkündür. Samsun kent merkezinde yaptığımız alan araştırması sonuçlarına göre, "yoksulluk dindarlığa, dindarlık da yoksulluğa sebep olur" şeklindeki olumsuz bakış açısının hatalı olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmamızın verilerine göre, örneğin dilencilikğin temel sebebi yoksulluk değil; öncelikle kişisel nedenler olarak tespit edilmiştir. Benzer sonuç boşanma, kadına şiddet ve suç açısından da geçerlidir. Deneklerin çoğunun yoksulluktan kurtuluşu dine değil de kişisel gayrete bağlamaları, dinin yoksulluğa sebep olacağına dair olumsuz yaklaşımın dolaylı yansıması anlamına gelmektedir. Mesela gelir düzeyi 751 TL ve üstü seviyede olanların %82,2'si yoksulluktan kurtuluşu kişisel gayrete bağlarken, bir alt gelir grubunda bulunanların ise %72,0'ı aynı gerekçeyi ileri sürmüştür. Kısaca, çalışmaya katılanların %73,9'u yoksulluktan kurtuluşun çalışma azmiyle mümkün olacağını ifade etmiştir. Bu oranın önceki çalışmalardan birinde %15,1 olması (Erdem, 2003: 103), yoksulluğun kültürel alışkanlıklara bağlı olmaktan yavaş yavaş kurtulmaya başladığını göstermektedir. Kısaca, Samsun örneğindeki çalışma bize, yoksulluğun dindar kesimlerde yaygın; dindarlığın da yoksul kesimlerde yaygın olacağına dair eski hâkim kanaatin değiştiğini göstermektedir.

Önceki çalışmamızda (Eyüpoğlu, 2010) bireysel namaz kılma verileri ile gelir seviyesi arasındaki ilişkilerden hareketle yoksulluğun dindarlığa sevk edeceği şeklindeki klasik yaklaşımın hatalı olduğu belirtilmişti. Bu kanaati, mahallelerin yoksulluk yardımı alma oranları ile yoksul mahallelerdeki camilerin doluluk oranlarını kıyaslanmasından elde edilen sonuç da desteklemektedir. Cami doluluk oranları sözü edilen önceki çalışmamızda kullanılmamıştı. Söz konusu çalışmamızın yapıldığı yıla (2008) yakın yani bir sonraki yılda (2009'da) elde edilen cami doluluk oranları ile yoksul mahallelerin yardım alma oranları da kıyaslanarak, yoksul bireyle onun dindarlığı arasındaki ilişki yerleşim bölgeleri (mahalleler) ile cami doluluk oranları (dindarlık) arasında da kurulmaya çalışılmıştır. Neticede bu çalışmanın verileri açısından, yoksullukla dindarlık arasında birinin ötekine sebep olacağı şeklindeki klasik yaklaşımın hatalı olduğu yani bu yaklaşımın günümüz sosyo-kültürel koşulları açısından değiştiği ve orta gelir sınıfından itibaren dindarlığın yükselişe geçtiği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Arpacioğlu, Ö. ve Yıldırım, M. (2011). Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluğun Analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4/2: 60-76.

- Bodur, H. E. (1991). Modern kapitalizmin Doğmasında Dinin Rolü (Kapitalizmin Ruhü İle Protestan Ahlâkı Arasındaki İlişki), (9. Sayı'dan devam). *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10: 80-95.
- Cora, M. (2018). Sûfî/İşârî Tefsir Geleneğinde Ulvî ve Sufî Boyutlarıyla İnsan. *I. Uluslar Arası İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi (23-25 Kasım 2018) Bildiri Kitabı*, Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları, 749-759.
- Cora, M. (2013). Kur'an'a Göre Hevâ Kavramı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2/1, 55-89.
- Çiğdem, A. (2002). Yoksulluk ve Dinsellik. *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, Erdoğan N. (Ed.), İstanbul: Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 134-163.
- Erdem, T. (2003). *Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma "Ankara Kent Yoksulları"*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.
- Eyüpoğlu, O. (2010). *Yoksulluk ve Dini Hayat Samsun Kent Merkezi Örneği*. Samsun: Etüt Yayınları.
- Eyüpoğlu, O. ve Batuk, C. (2015). Özsel ve İşlevsel Din Tanımları Bağlamında Assisili Francis Mistisizmi ve Protestan Ahlakının Mukayesesi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38: 95-122.
- Eyüpoğlu, O. ve Perşembe, E. (2018). İşlevsellik Açısından Ahlak-Din İlişkisi., *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7/4: 79-96.
- Eyüpoğlu, O. ve Usta N. (2019). Sosyoloji ve Din Sosyolojisinin Konusu. *Din Sosyolojisi içinde*, Eyüpoğlu, O. (Ed.), Bişkek, 25-37.
- Eyüpoğlu, O. ve Usta, N. (2017). Sosyoloji ve Din Sosyolojisinin Konusu. *Din Sosyolojisi içinde*, Eyüpoğlu, O. (Ed.), Bişkek, 25-37.
- Günay, Ü. (1993). *Din Sosyolojisi Dersleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Günay, Ü. (1999). *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı Yayınları.
- Din Sosyolojisi Dersleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Heysemî. (1994). *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, C. VIII.
- İbn Haldun (1990). *Mukaddime* (Çev. Z. K. Ugan). İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C. 1.
- İncil Müjde İncil'in Çağdaş Türkçe Çevirisi*. (1995). 1. Basım, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- Müslim. (1992). *es-Sahih*. (Tahkik: M. F. Abdalbaki), İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Özkeraz, A. (2000). *Sabri F. Ülgener'de Zihniyet Analizi*. Ankara: A Yayınlar,.
- Rostow, W. W. (1996). *İktisadî Gelişmenin Merhaleleri "Komünist Olmayan Bir Manifesto"*. (Çev. E. Güngör), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Taş, H. Y. Özcan S. (2012). Türkiye'de ve Dünya'da Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma. *International Conference on Eurasian Economies*. 11-13 October 2012, Almaty, Kazakhstan, 423-430, <https://www.avekon.org/papers/544.pdf>, 05.03.2018.

-
- Ülgener, S. F. (1981a). *İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*, İstanbul: Der Yayınları.
- Ülgener, S. F. (1983). *Zihniyet Aydınlar ve İzm'ler*, Ankara: Mayaş Yayınları.
- Ülgener, S. F. (1981b). *Zihniyet ve Din*. İstanbul: Der Yayınları.
- Weber, M. (1993). *Sosyoloji Yazıları* (İngilizce Baskısını Hazırlayanlar: H. H. Gerth ve C. W. Mils, Çev. T. Parla). 3. Baskı, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 481-496

Geliş/Submitted/ Отправлено: 03.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 17.12.2020

Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47335

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Rıdvan BAL

Araştırmacı, Türkiye

ridvanbal198413@gmail.com

 ORCID 0000-0002-3834-7304

TÜRKİYE'DE İLK FEN LİSESİNİN AÇILIŞ SÜRECİ, BİLİMSEL GELİŞMELER VE DEĞERLENDİRMELER*

SCIENTIFIC DEVELOPMENTS IN THE OPENING PROCESS OF TURKEY'S FIRST
SCIENCE HIGH SCHOOL AND EVALUATIONS

Öz: Bu çalışmanın amacı; üstün yetenekli öğrencilere özel eğitim sağlanması, fen eğitiminde öncü bir araştırma ve geliştirme merkezi olarak Türkiye'nin ilk Fen Lisesinin hayata geçirilmesi sürecini ve görevli bilim insanlarının değerlendirmelerini incelemektir. Fen bilimleri alanında küresel çapta bir atılımın yaşandığı yıllardan itibaren gelişmeleri dikkatle izleyerek tedbirler almaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti'nin girişimleri ele alınmıştır. Ekonomik sıkıntılar ve teknik alt yapı yetersizliği nedeniyle Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımlarıyla gerçekleştirilen projeler ve özellikle Fen Lisesinin açılış konusunda çoğunluğu Amerikalı görevlilerce kaleme alınmış dokümanların analizi, bu çalışmanın araştırma yöntemini oluşturmuştur. Fen Lisesi projesinde yer alan çok sayıda birim arasından T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, ABD Ford Vakfı ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi birimlerinin önüne çıktığı görülmüştür. Sonuç olarak; Türk-Amerikan ortak çalışmasının bir ürünü olan Fen Lisesi projesinin genel olarak belirlenmiş hedeflere ulaştığı ancak sonraki yıllardaki uygulamalarda üstün yetenekli öğrencilerle gerçekleştirilecek bir fen devrimi anlayış ve idealinden uzaklaşmış olduğu görülmüştür.

* **Cite as/Atıf:** Bal, R. (2020). Türkiye'de İlk Fen Lisesinin Açılış Süreci, Bilimsel Gelişmeler ve Değerlendirmeler. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 481-496. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47335>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Anahtar Kelimeler: Fen Lisesi, Üstün Yetenekli Öğrenciler, Atatürk ve Bilim, Millî Eğitim Bakanlığı, ABD Yardımı.

Abstract: In this study it is aimed to examine the process of providing special education for gifted and talented students; the opening process of Turkey’s first Science High School; the evaluations of the scientists. It was mentioned about the opening of Science High School that realized with the assistance and support of the United States of America due to economic difficulties and lack of technical infrastructure of Turkey. As relating to methodology, it is examined the documents mainly prepared by American officials. Among many partners and units of the project, Turkish Ministry of National Education, Ford Foundation and Middle East Technical University come to the fore. As a result; it was seen the Science High School project which was a product of Turkish-American cooperation, has generally reached its goals. However years later, the ideal of a science revolution planned to be realized with studies of gifted Turkish students was partly abandoned.

Key Words: Science High School, Gifted and Talented Students, Atatürk and Science, The Turkish Ministry of National Education, The US Aid.

GİRİŞ

Bilim konusunda evrensel bir bakış açısına sahip olan, fen ve uygarlığı tüm insanlık için ortak değerler olarak gören Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti’nin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilmesi için gerçek yol göstericinin bilim olduğunu vurgulamıştır. Eğitim ve öğretimin önemini en üst seviyede paylaşarak Türkiye’ye özel eğitim politikaları üretilmesini ve gerektiğinde yabancı bilim insanlarının deneyim ve bilgilerinden de yararlanılmasını sağlamış, “...İlerleyen ve medenileşen bir millet olarak uygarlık sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve milletin fertlerinin kafasına sokacağız, ilim ve fen için kayıt ve şart yoktur...” (Atatürk Araştırma Merkezi, 2006: 266) diyerek her fırsatta bilimin değerini tekrarlamıştır. Bilimin çeviri ile değil araştırmak ve incelemekle olacağını vurgulayan, sadece pozitif bilimler alanında değil, spor ve güzel sanatlar gibi diğer konularda da benzer görüşlerini aktaran Atatürk’ün düşünceleri İkinci Dünya Savaşından sonra daha anlam kazanmaya başlamıştır.

Soğuk Savaş Dönemi olarak anılan ve İkinci Dünya Savaşının bitişinden sonra kırk beş yıl kadar devam eden süreç, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) liderliğindeki Batı Bloku ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB, Sovyetler Birliği) liderliğindeki Doğu Bloku arasında her alanda yaşanan gerginlikler dönemidir. Dönemin dikkat çekici özelliklerinden biri de taraflar arasındaki mücadelenin sadece siyasi ya da askerî alanla sınırlı kalmayıp bilim, sanat, spor vb. konularda da sıkı bir rekabet ve yarış havasında olmasıdır. Eğitim bilimleri alanında hayata geçirilen yeni uygulamalarla bu yarışta bir adım daha öne geçebilmek amacıyla üstün yetenekli ve üstün zekalı çocukların eğitimine yönelik çalışmalar da bu kapsamda ele alınmıştır. Bilim insanı yetiştirme konusunda Rusların kendilerinden daha ileride olduğunu kabul eden Amerikalı bilim insanlarından biri olan Washington’daki Carnegie Enstitüsü Müdürü Dr. Vannevar Bush, Newsweek Dergisinde yayımlanan bir makalesinde “...Şüphesiz yok ki Ruslar bizden

daha fazla bilim insanı eğitiyorlar. Ülkelerindeki üstün yetenekli çocukların taramasını bizden daha iyi yapıyorlar. Biz kitle eğitimi fikrini çok sevdik. Ruslar, Komünizme rağmen, üstün zekalı gençlere özel ayrıcalık sağlıyorlar. Öte yandan bizler, çok sayıdaki üstün zekalı gencimizin ellerimiz arasından kayıp gitmesini seyrediyoruz..." (Bush, 1954: 46) değerlendirmesi ile bu konudaki düşüncelerini açıkça belirtmiştir.

Bu kritik dönemde Türkiye Cumhuriyeti kendisini Batı Bloku içerisine yerleştirecek gelişmeleri hayata geçirmiş/geçirmek zorunda kalmıştır. ABD'nin, sahip olduğu bilgi ve teknolojik gelişmelerden uygun gördüklerini müttefiklerine de aktarması, özellikle maddi yetersizlikler nedeniyle arzu ettiği eğitim atılımlarını gerçekleştiremeyen Türkiye için de bir fırsat olmuş ve bu gelişmelerden çeşitli şekillerde faydalanılmıştır.

Üstün Yetenekli Çocukların Eğitiminde Yeni Bir Dönemin Başlangıcı

Bloklar arası mücadelenin üstün yetenekli ve üstün zekalı çocukların eğitimine yönelik girişimlere hız kazandırdığı dönem Türkiye'nin de yakından takip ettiği gelişmelere sahne oldu. Üstün yetenekli çocukların bilim yeteneğinin belirlenmesi konusunda çalışma yapan bilim insanlarından biri olan Amerikan Eğitim Test Merkezinden Dr. A. Pemberton Johnson da görüşlerini ilgili makamlara aktaran çalışmalarda bulundu. Amerikan Ulusal Bilim Konseyi için kaleme aldığı bir muhtıradaki lise öğrencileri arasında üstün yetenekli olanların sahip oldukları potansiyel üstünlükleri ve yetenekleri ortaya çıkarma konusundaki görüşlerini listeledi (Johnson, 1954). İlerleyen yıllarda Türkiye'nin de faydalandığı bu çalışmada genel olarak; böyle bir tespit çalışmasının ulusal önemi, teşvik ihtiyacı, burs ihtiyacı, fen bilimleri dalını seçmiş yetenekli öğrencilerin oranı, ileri düzey araştırma ihtiyacı, yetenekli öğrencilerin belirlenmesi için kullanışlı olan test tipleri, belirli testlerin uygulanmasını destekleyen bulgu türleri ve yetenek alanlarını belirlemek için uygun testler hakkında, zengin bir kaynakça ile desteklediği açıklayıcı bilgilere yer verdi.

Modern bilimin hayata geçirilmesiyle başlatılmış olan bir devrimin eğitim alanındaki yansımaları olarak değerlendirilebilecek bir proje olan "Fizik Bilimleri Çalışma Komitesi" (*Physical Sciences Study Committee-PSSC*)'nin kurulması, fizik derslerinin müfredat programlarında yapılacak düzenlemeler ve yeniliklerle yepyeni bir öğretim ortamı oluşturulmasına yöneliktir. Ön plana çıkan farklılıklar kritik ve bilimsel düşünme özelliği, sorgulama becerisi kazandırılması amacıyla laboratuvar çalışmalarının benimsenmesi ve iyi tasarlanmış eğitim filmleri ile derslerin desteklenmesiydi (Demirbaş ve Yağbasan, 2005: 37). PSSC fizik projesi ile başlayan ve diğer dersler için de oluşturulan projelerin amacı orta öğretim kurumlarında da benzer bakış açısına sahip öğrenciler yetiştirebilmektir. 1956 yılının Aralık ayında bir araya gelen ünlü Amerikalı fizikçiler, liselerde fizik derslerinin daha verimli hale getirilmesi için alınacak tedbirleri tartıştılar. Hazırladıkları rapor Mart 1957'de bir dergide yayımlandı. Bu rapora göre "...bilim eğitiminin bir bilgi ya da enformasyon kümesinin aktarılması değil, esas olarak araştıran, sorgulayan bir zihin çerçevesinin gelişmesine olanak verilmesi olduğu düşüncesinden hareket eden eksiksiz bir fizik öğretimi programı..." tanımlanmıştı (Aközer, 2018).

Ezber dayalı sistemin yerine yeni bir sistem olarak sunulan projenin tartışıldığı günlerde Sovyetler Birliği'nden gelen bir haber Amerikalılarda şok etkisi yarattı. 4 Ekim 1957 günü (bugünkü Kazakistan sınırlarında bulunan) Baykonur Uzay Üssünden fırlatılan dünyanın ilk ya-

pay uydusu Sputnik-1 başarıyla yörüngeye oturtulmuştu (Bulduk, 2012: 61). Bu tarihten itibaren genellikle “uzay yarışı” olarak bilinen yeni bir rekabet alanı ortaya çıktı. Sovyetler Birliği’nden bu başarısını öngöremeyen Amerikalı yetkililer, beklemedikleri yenilgi karşısında ne gibi tedbirler alacaklarını tartışmaya başladılar. Uzay çalışmalarını yeniden düzenlerken her seviyedeki okullarda eğitim politikalarını gözden geçirip özellikle fen bilimlerine ağırlık verilmesi düşüncesinden hareketle ciddi ölçüde kaynak aktarımı ile bilim alanında kayda değer düzenlemeler yaptılar.

İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Türkiye’nin Eğitim Alanındaki Atılımları

Savaş sonrası oluşacak yeni dünya düzeninde yer bulabilmek amacıyla başta ABD olmak üzere Batı dünyası ile yakın ilişkiler başlatan Türkiye’nin eğitim alanındaki girişimleri özellikle 1950 yılından itibaren artış gösterdi. 1950-1960 yılları arasında iktidarda olan Demokrat Parti (DP), hayata geçirmeye çalıştığı eğitim atılımları için Amerikan patentli yaklaşımları çoğunlukla benimsedi. Türkiye’de uygulanabilecek modelleri tartışmak üzere 150’den fazla Amerikalı bilim adamını ülkeye davet eden Hükümet, ABD’ye gönderdiği Türk bilim adamları ve yöneticiler aracılığıyla da eğitimde yeni açılımlar sağlamaya çalıştı. Türkiye’deki çalışmalar için Ford ve Rockefeller Vakıflarından (Erdem ve Rose, 2000: 133) kaynak temin etmiş olan bu kişiler, hazırladıkları raporları Millî Eğitim Bakanlığı’na (MEB) teslim ettiler (Taşdöven, 2013: 92). Bazıları Bakanlıkta danışman kadrosuyla görevlendirilen Amerikalı uzmanların girişimleri, Türk eğitim sistemi ve kültürel yapısında bir Amerikan ekolünün oluşumuna kaçınılmaz olarak yansdı ve etki yaptı.

Bu dönemde ele alınan ancak net olarak sonuçlandırılmayan konulardan biri üstün ve özel yetenekli öğrencilere yönelik çalışmalar oldu. 1956 yılından önce çıkartılan kanunlar ile güzel sanatlarda olağanüstü özel yetenek gösteren çocukların eğitimleri için yurt içi ve dışı özel programlar sağlandı. Benzer yetenek düzeyine ve özelliklerine sahip çocukların aynı ortamda çalışmasını sağlamak üzere Türdeş Yetenek Gruplarına yönelik düzenlemeler 1959’da yapıldı. Ülkenin geleceğinde her kademedeki önemli role sahip olacak bu gruptaki gençlerin eğitimine yönelik planlamalar, 1960’lı yıllara kadar genellikle bireysel nitelikli olarak gerçekleştirildi (Türk, 2018: 438). Özellikle fen bilimleri konusundaki çalışmaların Batıdaki gelişmelere benzer şekilde ele alınması ve bu konuda bir lise kurulması girişimleri ise 1960’tan sonraki dönemde hayata geçirildi.

Türkiye’de bilimsel gelişmelere ışık tutacak çalışmalar hem ikili görüşmelerde hem de bölgesel toplantılarda görüşüldü. Ulusal bilim kurullarının gelişmekte olan ülkeler için büyük öneme sahip olduğunun görüşüldüğü CENTO (Central Treaty Organization, *Merkezi Anlaşma Teşkilatı*) toplantılarında, özellikle ekonomik atılımlar için bilimsel çalışmalara öncelik verilmesi gereği tartışıldı (CENTO Affairs, 1962). O tarihlerde Ford Vakfı’nın Türkiye’deki yöneticisi olan Prof. Dr. Eugene Northrop, toplantılara katılan Türk bilim insanlarıyla da görüş alışverişinde bulunarak Türkiye için düşündüğü bilimsel kurum yapısını şekillendirdi. Türkiye’deki çalışmaları süresince kendisine Ford Vakfı’nın Orta Doğu görevlilerinden olan Robert Kerwin yardımcılık yaptı (Erken, 2018: 78,79). Northrop bu konudaki düşüncelerini Türk Hükümeti’ne iletti ve eğitim için yurt dışına gidecek bilim insanlarına bağımsız kuruluşlarca destek sağlanmasının gerekliliği konusunda yetkilileri ikna etti.

Batı ülkelerindeki kuruluşlar hakkında bilgi paylaşımı yapan Northrop, Türkiye’de benzer bir yapılanmanın hukuki alt yapısı konusunda; Uluslararası Para Fonu IMF (*International Monetary Fund*)’te danışman olarak çalışmış ve 1960-1961 döneminde T.C. Maliye Bakanlığı görevlerinde bulunmuş olan Kemal Kurdaş ile görüş birliği sağladı. Bir tasarı hazırlanması ve bunun Hükümet karşısında savunulup kabul ettirilmesi için Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) öğretim üyelerinden bir ekip oluşturuldu. Prof. Dr. Erdal İnönü’nün başkanlığında oluşturulan ekip, Northrop’un katkılarıyla ve katılımıyla hazırladıkları Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) projesi kanun tasarısını Hükümete arz etti (Kurdaş, 1998: 110). T.C.’nin 27. Hükümeti (9. İnönü Hükümeti) Başbakanı İsmet İnönü’nün de destek verdiği tasarı TBMM’den geçti ve 17 Temmuz 1963’te 278 kanun numarası ile kanunlaştı (TBMM, 1963: I, I/117, 16; Resmî Gazete, 24.07.1963, 11462: 15-17).

TÜBİTAK’ın 1963 yılındaki kuruluş ve yapılanma sürecindeki görevleri “...özellikle doğa bilimlerinde temel ve uygulamalı akademik araştırmaları desteklemek, genç araştırmacıları teşvik etmek ve özendirmek...” olarak belirlendi (Okan, 1986: 23; TÜBİTAK Web). 14 Ekim 1963 tarihli bir kararname ile TÜBİTAK Bilim Kurulunun ilk üyeliklerine Ord. Prof. Dr. Cahit Arf, Prof. Dr. Hikmet Binark, Prof. Dr. Mecit Çağatay, Prof. Dr. Feza Gürsey ve Prof. Dr. Atıf Şengün seçildi (BCA, 30.11.1.0./ 301.29.20). Temel bilimler, mühendislik, tıp, tarım ve hayvancılık alanlarında araştırma yapacak gruplar ile Bilim Adamı Yetiştirme Grubu (BAYG) şeklindeki teşkilatlanma tamamlandıktan sonra çalışmalar başladı. Gelişmelerle yakından ilgilenen ve her safhasında etkili olan ODTÜ, bu grupların araştırma tesislerinin kendi arazileri içindeki Yalıncağ Köyü çevresinde kurulması için teklifte bulundu. Ancak diğer üniversitelerin karşı çıkması nedeniyle bu teklifleri kabul edilmedi ve araştırma tesisleri Gebze’de kuruldu (Kurdaş, 1998: 110). TÜBİTAK’ın kuruluşunda etkili olan ve Türkiye’de bulunduğu sürece ODTÜ’nün gelişmesine de ciddi katkılar sağlayan Prof. Dr. Eugene Northrop’un içinde yer aldığı en önemli oluşumlardan biri Ankara’daki Fen Lisesinin kuruluşu oldu.

Fen Lisesinin Kuruluş Süreci

Türkiye’de gerçekleştirilen bilimsel atılımlarda yer alan hemen tüm kesimlerin ortak görüşü, üstün yetenekli çocukların eğitime yönelik olacak aynı zamanda modern fen ve matematik dallarında çalışmalar yapacak bir okulun açılmasının gerekliliği idi. Bu konu 5-15 Şubat 1962 tarihlerinde toplanan VII. Millî Eğitim Şûrasında da gündeme geldi (Gürgün, 1980: 16). Millî Eğitim Bakanı Mehmet Hilmi İncesulu üstün yetenekli öğrenciler için parasız yatılı bir ilim lisesi açılmasının gerekliliğini belirterek “...*Üstün istidatlı öğrencileri kabul edecek parasız yatılı yeni bir İlim Lisesi açılmasını yahut mevcut liselerden birinin ilim lisesi haline getirilmesini uygun bulurum*” şeklinde görüşünü aktardı (MEB, 1962: 73). Şûra kararları doğrultusunda bir ilim lisesi açılması için çalışmalara başlayan Bakanlığın 3 Nisan 1962 gün ve 675 sayılı yazısı ile bir fen lisesi açılması konusunu inceleyecek komisyon kuruldu. Komisyonunda iki Bakanlık yetkilisi, iki bilim insanı ve yöneticilik tecrübesi olan bir öğretmen yer aldı. MEB Orta Öğretim Genel Müdürü Osman Ülkümen başkanlığında; MEB Talim ve Terbiye Kurulu Üyesi Remzi Öncül, Ord. Prof. Dr. Cahit Arf, Prof. Dr. Erdal İnönü ve kimya öğretmeni Nurettin Baç’tan oluşan komisyonun danışmanları olarak Prof. Dr. Eugene Northrop ve Prof. Dr. M. Pella görev yaptı (Komisyon, 1962: 9). Komisyon çalışmalarını 24 Nisan 1962 – 5 Mayıs 1962 tarihleri arasında gerçekleştirdi. Fen Lisesi kurulmasını gerektiren nedenler, Fen Lisesinin genel özellikleri, öğrencilerin seçimi,

öğretim programı, öğretmenler ve diğer personel, bina ve tesisler, yönetim, örnek okul program taslağı, Fen Lisesinin kurulması ile ilgili zaman ve iş sırası taslağı, Türkiye orta dereceli okullarının fen derslerinin iyileştirilmesi ile ilgili taslak genel başlıkları altında ve belirlenen ayrıntılı esasların uygun görülmesi halinde en kısa zamanda uygulamaya geçilmesini Bakanlığa teklif etti. Bu çalışmanın tamamlanmasıyla Fen Lisesi projesinin birinci safhası tamamlanmış oldu. (Komisyon, 1962: EK-1 ve EK-2; AFLD, 1989; AFLİVA, 2000).

MEB’in ilgili birimlerinde ele alınan ve tartışılan proje gereği çeşitli kişi, kurum ve kuruluşlardan destek ve yardım alınarak 23 Ekim 1963 tarihinde projenin ikinci safhası hayata geçirildi. Projenin büyük destekçileri MEB, Ford Vakfı ve ODTÜ’dür (Kurdaş, 1998: 111; Zabun, 2007: 36,37). Maddi destek olarak bakıldığında projenin finansal ayağının büyük kısmının ABD kaynaklı olduğu görüldü. Okul ihtiyaçları için Ford Vakfı tarafından gönderilen her türlü eğitim yardımcı malzemesinin vergilerden muaf tutulması amacıyla Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Tetkik Dairesi kararnameleleri onaylandı. Bu kapsamda 1964 yılı için üç adet, sonraki yıllar için on yedi adet muafiyet kararı alındı (BCA, 30.18.1.2./ 177-24-19; BCA, 30.18.1.2./ 179-50-20; BCA, 30.18.1.2./ 180-58-19). Dönemin Millî Eğitim Bakanı Orhan Dengiz, projenin ülkeye faydalı bir sistem getirmediği ve yanlış bir yatırım olduğu yönünde yapılan eleştirilere verdiği cevapta açıkladığı rakamlarla: Ford Vakfı tarafından 1.672.000 \$ (Mart 1966 kur değeri ile 1 dolar = 9 lira) yardım, Bakanlık tarafından ise inşaat için 11 milyon, diğer ihtiyaçlar için 1,5 milyon olmak üzere toplam 12 milyon 500 bin lira tahsis edildi. Türkiye’de faaliyet gösteren Uluslararası Kalkınma Örgütü AID (*Agency for International Development*) tarafından hibe edilen miktar ise 12 milyon lira idi (TBMM, 1966: II, V/71, 556; Zabun, 2007: 36).

Fen Lisesi projesi hakkında olumsuz değerlendirmelerde bulunanlara bir yanıt da Fen Lisesi Yönetim ve Danışma Kurulu Başkanı, İlköğretim Genel Müdürü Osman Ülkümen’den geldi. Lisenin bir Amerikan kopyası olmadığını, eğitim dilinin Türkçe olduğunu ve ODTÜ’ye bağlı bir lise olmadığını vurgulayan Ülkümen, üstün zekalı ve yetenekli Türk çocuklarının ülkenin geleceğinde gurur duyulacak işlere imza atacaklarını belirtti. Bu çocuklarla özel bir zümre veya farklı bir grup oluşturulacağı yönündeki iddialara da itiraz eden Ülkümen, Türkiye’nin her kesiminden, her çeşit yerleşim biriminden yaklaşık on bin öğrencinin sınava girdiğini, sınavı kazanan yüz kız ve erkek öğrencinin yatılı olarak öğrenim gördüğünü açıkladı (Okulun açılış haberini veren gazetede sınava katılan öğrenci sayısı 5.191 olarak belirtilmiştir-Hürriyet; 1964). “*Türkiye Fen Lisesi*” adıyla tanıttığı okulun ABD tarafından örnek alındığını ve yeni bir Federal Fen Lisesi projesi başlatıldığını duyuran Ülkümen, projenin hayata geçirilmesinde emeği geçen tüm ilgililere şükranlarını sundu (Ülkümen, 1965: 60, 61).

Özellikle eğitim, proje ve danışmanlık desteği sağlayan ABD Florida Eyalet Üniversitesi ile Fen Lisesi projesinin örnek alındığı New York’taki Bronx Fen Lisesi, projenin yurt dışı temsilcileri olarak belirlendi. ODTÜ’nün yeni lise için kendi kampüsünden arazi tahsisi, mimari proje hazırlanması ve inşaat faaliyetleri ile öğretim üyeleri ile projenin doğrudan içinde yer alması; Ankara Üniversitesi’nin bazı öğretim üyeleri ile koordinasyon ve doğrudan katkı sağlaması; İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinin kısmi eğitim desteği ile bir eğitim seferberliği sağlandı.

Türk Bilim İnsanlarının ABD'de İnceleme Dönemi

ABD'de Florida Eyalet Üniversitesi koordinatörlüğünde yürütülen eğitim ve inceleme dönemi 10 Haziran – 8 Ağustos 1963 tarihleri arasında gerçekleşti. Fen Lisesi projesinin Amerikalı koordinatörü ve Florida Eyalet Üniversitesi Fen Bilimleri Bölüm Başkanı olan Prof. Dr. J. Stanley Marshall, oryantasyon eğitimi ile ilgili değerlendirmesini ve eğitime katılan dokuz profesörün faaliyet takvimini MEB'e ayrıntılı olarak bildirdi (Marshall, 1963). Katılımcı profesörler matematik alanından Tuğrul Taner ve N. A. Ergun; kimya alanından Bahattin Baysal, Vedat Enüstün ve Cemil Şenvar; fizik alanından Rauf Nasuhoğlu ve Adnan Şaplakoğlu; biyoloji alanından Selahattin Okay ve Kâmil Karamanoğlu, çeşitli üniversitelerdeki uygulamaları ve faaliyetleri, aşağıdaki program çerçevesinde belirlenmiş konu başlıkları altında takip ettiler (Marshall, 1963: 3-8).

10 - 22 Haziran 1963 tarihleri arasında Florida Eyalet Üniversitesinde:

- ABD'de fen bilimleri eğitimi hakkında genel bilgilendirme, matematik eğitimi hakkında bilgilendirme. Fen bilimleri neden öğretilir?
- Fizik Bilimleri Çalışma Komitesinin fizik programı, Matematik Çalışma Grubunun programı. Bir öğretmenin gözüyle PSSC fiziği.
- Biyolojik bilimler müfredat programı, lise biyoloji dersleri, lise kimyasına kimyasal bağlar yaklaşımı.
- Bilim insanının teşvik edilmesi, motivasyonu.
- Illinois Üniversitesinin matematik programı, lise kimya dersleri için kimyasal eğitim gereçleri çalışma programı.
- Florida Eyalet Üniversitesinin matematik kampının ziyaret edilmesi, öğretmen yetiştirme enstitüsünün incelenmesi, nükleer tesislerinin ve moleküler biyoloji enstitüsünün görülmesi.
- ABD'deki ortaokulların fen bilimleri ve matematik müfredatının genel bir özeti.

23 - 25 Haziran 1963 tarihleri arasında Texas Üniversitesinde:

- Fen Bilimleri Öğretim Merkezinin ziyaret edilmesi.
- Biyolojik bilimler müfredat çalışmasının incelenmesi ve laboratuvar görevlileri ile görüşme.
- Fen ve matematik öğretmenleri için düzenlenen yaz okulunun ziyaret edilmesi.

26 - 27 Haziran 1963 tarihleri arasında Colorado Üniversitesinde:

- Biyolojik Bilimler Müfredat Çalışması merkezinin ziyaret edilmesi.
- Çeşitli seviyelerde ders dokümanlarının yazım ekibinin çalışmasının izlenmesi ve yaşanan sorunlar hakkında yetkililerden bilgi alınması.
- Amerikan Yerbilimleri Enstitüsünün ziyaret edilmesi, jeoloji dokümanları yazım ekibinin çalışmasının izlenmesi.

28 - 30 Haziran 1963 tarihleri arasında Palo Alto, San Fransisco’da:

- Matematik Çalışma Grubunun yazım projesinin incelenmesi.
- Amerikan Bilimsel İlerleme Derneğini ziyaret ve ilkokul ders kitapları yazım projesinin incelenmesi.
- San Francisco, California kültür gezisi.

01 - 05 Temmuz 1963 tarihleri arasında California Üniversitesinde:

- Kimya Eğitimi Malzeme Çalışma Enstitüsünün gezilmesi.
- Kimya öğretmenlerinin eğitimi hakkında görüş alışverişi, California Üniversitesinin gezilmesi.

06 – 10 Temmuz 1963 tarihleri arasında Oregon Eyalet Üniversitesinde:

- Bilimsel Eğitim Merkezinin gezilmesi, fen bilimleri öğretmenlerinin eğitiminde yaşanan sıkıntıların tartışılması.
- Lise öğretmenleri için Üniversitede açılan yaz okulunun görülmesi.
- Üstün yetenekli lise öğrencileri için açılan yaz okulunun görülmesi, bu grubun eğitiminde yaşanan sıkıntıların tartışılması.

11 – 16 Temmuz 1963 tarihleri arasında Illinois Üniversitesinde:

- Üniversitenin gezilmesi, matematik bölümünün incelenerek ders kitabı yazımındaki sorunların tartışılması.
- Welch Bilimsel Malzeme Şirketinin ziyaret edilmesi.
- Michigan’da üstün yetenekli öğrenciler için açılan yaz okulunun görülmesi, ortaokul öğretmenlerinin yaz okulu etkinliklerinin incelenmesi.

17 – 21 Temmuz 1963 tarihleri arasında Massachusetts’te:

- Watertown’daki Eğitim Hizmetleri Şirketinin yazım projesinin görülmesi.
- Cape Cod’daki Illionis Astronomi Projesinin görülmesi, müfredata uygun doküman hazırlanmasının zorluklarının tartışılması.
- Bölgedeki yaz okullarını görülmesi, en modern bir lise bina ve tesislerinin incelenmesi.

22 – 29 Temmuz 1963 tarihleri arasında New York, Washington D.C.’de:

- BRONX Fen Lisesinin gezilmesi.
- Washington Üniversitesi, Amerikan Üniversitesi ve Maryland Üniversitesinin görülmesi, yaz okullarının faaliyetlerinin incelenmesi.
- New York ve Washington D.C. kültür gezisi, buralardaki bilimsel kuruluşların personel, bütçe ve müfredatlarının değerlendirilmesi.

29 Temmuz – 8 Ağustos 1963 tarihleri arasında Tallahassee’de:

- Türk profesörlerin Fen Lisesi projesine yönelik çalışmalarını ve hazırlıklarını tamamlamaları için zaman verilmesi.
- Öğretmenlerin eğitimi için uzun vadeli plan hazırlanması.
- Her bilim grubu tarafından eğitim yılının ilk birkaç aylık dönemi için ders planlarının hazırlanması, üç yıllık eğitim sürecinde öğretmenlerin gelişimi değerlendirecek plan hazırlanması.
- 1964 sonbaharında okula kaydedilecek öğrencilerin belirlenmesi için uygun bir yöntemin belirlenmesi ve beş haftalık inceleme gezisinin değerlendirilmesi.

Türk bilim insanlarını temsilen Prof. Dr. Cemil Şenvar'ın Amerikan Bilimsel İlerleme Derneğince düzenlenen bir konferansa katılmasıyla tamamlanan incelemelerden sonra Prof. Marshall bir mektup ve raporla durumu MEB'e gönderdi (Resim 1; Marshall, 1963).

Grubun genel olarak Fen Lisesinin Türkiye'deki eğitim ve kültür hayatındaki önemini dikkatle değerlendirmiş ve lisenin kuruluş mantığını kavramış olduğunu belirten Prof. Marshall, görevlendirilmiş bilim insanlarının projede ihtiyaç duyulacak yetenekte olduklarının net bir şekilde görüldüğünü belirtti. Her bir bilim insanının diğer alanlardaki meslektaşlarının planlarına hâkim olduğunu, bu durumun profesörlerin projeye sadece kendi alanları penceresinden değil lisenin tamamı açısından baktıklarının ve tüm alanlarıyla ilgili olduklarının bir kanıtı olduğunu vurguladı. Laboratuvar malzemeleri, ders kitaplarının İngilizceden çevrilmesi, lise binasının inşası, eğitim filmleri vb. önemli ayrıntılara son derece ciddi yaklaşıldığını ve muhtemel sorunların dikkatle incelendiği yazdı. Raporunun sonunda Türk bilim insanlarının, tıpkı Amerikalı meslektaşlarının bu ülkedeki benzer programlarda olduğu gibi, Fen Lisesi projesinde eğitim uzmanı özelliklerine sahip olduklarını ispatladıklarını değerlendirdi (Marshall, 1963: 2).

Bronx Fen Lisesi

Türkiye'de hayata geçirilecek bir fen lisesi için örnek alınan New York'taki Bronx Fen Lisesi, Türk bilim insanlarının ABD'deki inceleme çalışmalarında yer verdiği ve ziyaret ettikleri bir okuldur. Okulun tanıtımı için hazırlanmış bir kitabın on ikinci bölümü, Dr. Süha Gürsey (*ODTÜ Fizik Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Süha Gürsey*) tarafından tercüme edilerek yirmi beş sayfalık tanıtım ve örnek bir program kitapçığı hazırlanmıştır. Buna göre; 1938 yılında üstün yetenekli erkek çocuklar için New York Şehri Eğitim Komitesince açılan okula 1946'dan itibaren kız öğrenciler de alınmaya başlamıştır. Fen ve matematik konularında yeteneği belirlenen öğrencilerin gelişimi için özel fırsatlar tanınan öğrenciler, ABD'nin hemen tüm üniversitelerinin kabul şartlarına uygun programa tabi tutulmaktadırlar. Hangi iş kolunda ya da alanda olursa olsun bilimin prensipleri, gelişmesi ve yöntemlerinin etkili olduğunu temel düşünce olarak kabul eden yöneticiler, fen programlarını bu ilke doğrultusunda hayata geçirmektedir. Ülkenin geleceğinin üstün yetenekli öğrencilerin bilimsel çalışmalarıyla şekilleneceği inancından yola çıkan devlet, lise çağlarında tespit edilecek yetenekli öğrencileri bilim alanlarına göre yönlendirmeyi hedeflemektedir (Gürsey, 1961: 2).

Okula kabul edilecek öğrencilerin belirlenmesi için uygulanan sınavlar, sözlü ve yazılı olarak iki kısımdan oluşur. Sorular Columbia Üniversitesi Öğretmen Kolejinde Eğitim Prof. Irving Lorge tarafından hazırlanır. Konuşma becerisi, zekâ testleri, matematik notu, geçmiş ders

notlarının tamamı, devam, disiplin ve ahlâk notları, tavsiye mektupları ve almış olduğu ödüllere toplamından giriş notu ortaya çıkar. Bir gösterge olarak sınav sonucu kabul edilen öğrencilerin ortalama zekâ seviyesi IQ 140’tır. [IQ -*Intelligence Quotient*- olarak adlandırılan değer, değerlendirilen bireyin zekâ testlerinden aldığı puanları belirleyici olarak kabul eden bir katsayıdır. “...*Takvim yaşı ve zihinsel yaşı aynı olan bireylerin IQ’su 100’dür ve 100 IQ ortalama zekâ düzeyini ifade etmektedir...*” (Köksal, Göğsu ve Kılıç, 2017: 4)].

Bronx Fen Lisesinde görevlendirilen öğretmenler de sınavla belirlendiğini belirten dokümanda, hemen hepsinin yüksek lisans yapmış olduğu, çeşitli meslek kurumları ve eğitim birimlerinde ilave dersler aldıkları ve 135 öğretmenin 25’inin doktoralı olduğu vurgulanmıştır. Okulun fiziki şartlarını da anlatan çalışmada 1959’da tamamlanan okul binasında 20 bin kadar kitabı bulunan bir kütüphane, 42 dersane, 12 laboratuvar (kimya, fizik, biyoloji), 12 tane fen derslerinde gösterilen deneylerin yapıldığı oda ve öğrencilerin ilgi ve yeteneklerini artırıcı tesisler (proje ve ev teknolojisi laboratuvarları, fotoğraf stüdyosu, sera, planetaryum, radyo istasyonu, meteoroloji istasyonu, tiyatro, müzik odası, spor tesisleri) bulunduğu yer almaktadır (Conant, 1959: 76).

Okulun temel amaçları doğrultusunda hazırlanan ve diğer liselerden tamamen farklı olan bir müfredat uygulandığını belirten tanıtım yazısında İngilizce, sosyal bilimler, fen, matematik, yabancı dil (Fransızca, Almanca, İspanyolca, Latince, İbranice), teknik resim, laboratuvar tekniği ile tüm liselerde ortak olan sanat, müzik, sağlık derslerinin zorunlu derslerden olduğu ve ders takip oranının %90 seviyesinde bulunduğu yazılıdır. Seçmeli derslerin oranı %10 olup ileri fen, ileri matematik, ileri teknik sanatlar, tiyatro, gazetecilik, dünya edebiyatı, üniversite seviyesinde İngiliz Edebiyatı bu kapsamda ele alınmıştır (Gürsey, 1961: 19,20).

Öğrencilerin birbirleriyle yakın ilişkiler kurmasını, sadece mesleki becerileri ile değil aynı zamanda sosyal, kültürel ve spor gibi konularda da yetişmiş bireyler olmasını hedefleyen okul yönetimi; altı farklı öğrenci faaliyet alanı düzenlemiştir. İlk olarak bir öğrenci örgütünün oluşturulması ve seçimle belirlenen öğrencilerin bu örgütün yöneticileri olması sağlanmıştır. Öğrencilerin tüm faaliyetlerinden bu örgüt yöneticilerinin sorumlu tutulması, gerektiğinde para toplamak, belirlenen uygulamalar için sarf etmek yetkisi bu gruba verilmiştir. İkinci olarak sportif faaliyetler düşünülmüştür. Okul içi yarışmalar, oluşturulan okul takımları ile okullar arası yarışmalara katılım bu grubun faaliyetleridir. Üçüncü olarak kulüp çalışmalarını kapsamında müfredat programları ile koordineli yürütülen yabancı dil, müzik koroları, tiyatro, briç, satranç, fen bilimleri, radyo kulüpleri oluşturulmuştur. Dördüncü konu okul gazetesinin çıkarılması, edebi ve bilimsel dergilerin yayımlanmasıdır. Eğlence, geziler, partiler ve yıl sonu gösterileri diğer bir bölümü oluşturmakta, altıncı olarak yardım faaliyetleri ve okul içindeki tesislerde nöbet hizmetlerinin yürütülmesi, bazı görevlerin öğrenciler tarafından yerine getirilmesi ile kişisel gelişimi sağlayıcı tedbirlerin hayata geçirilmesi hedeflenmiştir (Gürsey, 1961: 23,24).

Okulun önem verdiği diğer bir oluşum ise okul aile birliğidir. Maddi yardımda bulunması gerekse bazı konularda destekleyici girişimler ve sponsorluk hizmetlerinin sağlanması, çeşitli öğrenci faaliyetlerine nezaret edilmesi, seyahatlerde ulaşım desteği sağlanması, tıbbi ve psikolojik danışmanlıklarda bulunulması, kendi mesleklerinde gönüllü destek hizmetleri verilmesi bu birliğin çalışma alanları olarak aktarılmıştır (Gürsey, 1961: 25).

Fen Lisesinin Eğitim-Öğretime Hazır Hale Getirilmesi

Yeni bir bilim lisesinin açılışı yönünde taraflara verilen sorumluluk doğrultusunda gereken hazırlıklar süratle yürütüldü. Okulun bina ve tesislerinin inşaatını sağlayan ODTÜ tarafından 1963 yılının ikinci yarısında ihale süreci tamamlandı ve 1964 yılı yoğun bir inşaat sürecine sahne oldu (Kurdaş, 1998: 113). Fen Lisesine tahsis edilen arazideki ana binalar tamamlandı, okul arazisinde alt yapı işleri halledildi. 300 öğrenci kapasiteli olarak planlanan inşaatın yaklaşık 5800 m² alanına derslikler, kütüphane ve laboratuvarlar, 6400 m² alanına yurtlar ve kolaylık tesisleri, 3000 m² alanına öğretmen lojmanları ile 900 m² lik kapalı spor salonu inşaatı tamamlandı. Tiyatro ve müzik eğitimi için 350 kişilik bir oditoryum inşası planlandı (Çinici, 1966: 5). Laboratuvar malzemeleri ve teknik aksam Ford Vakfınca temin edildi (Zabun, 2007: 38).

Belirlenen öğretmenlerin ABD'deki eğitimlerini tamamlayıp yurda dönüşünden sonra okulun tüm öğretmenlerinin ve iki aşamalı sınavla seçilen 96 öğrencinin belirlenmesi ile Ankara Fen Lisesi 12 Ekim 1964 günü bir törenle açıldı (Erdemli, 2018: 15; Hürriyet, 28.10.1964, 5930: 8).

Projenin öteki aşamaları olan tüm öğretmenlerin okulda, görev başında eğitimi ile ders kitaplarının yazılması da başladı ve okul eğitim-öğretim hayatına geçmiş oldu. 1965 yaz aylarında birinci sınıfın ders kitaplarında gerekli düzenlemeler tamamlandı ve ikinci sınıfın kitapları hazırlandı. Bu faaliyetlerin sonraki iki yılda da tekrarlanacağı kayda geçirildi (Zabun, 2007: 27).

Projenin önemli isimlerinden Prof. Dr. Eugene Northrop, temsilcisi olduğu Ford Vakfı'nın bu girişiminden gurur duyduğunu, MEB'e yaptıkları yardımın, Vakfın Orta Doğu'da bulunduğu on dört yıllık sürede hayata geçirilmiş en büyük bağış olduğunu açıkladı. Bu girişimin diğer devletler için yol gösterici olması temennisiyle yapılan çalışmaları şöyle özetledi: *"...Fen Lisesi projesi birçok kuruluşun el ele vererek çalışmasının gayet güzel bir örneğidir. Türk Hükümeti MEB aracılığıyla, öğretmenlerin maaşları dahil olmak üzere, Fen Lisesi inşaat ve normal işletme masraflarını karşılamaktadır. Ford Vakfı, öğretmen yetiştirme, ders kitabı yazma ve getirtilmesi gereken donatım ve döşeme için gerekli dövizin sağlanmasını üstüne almıştır. ODTÜ okul alanı için gerekli araziyi bağışlamış ve inşaat işini idare etmektedir. Ankara Üniversitesi, Fen Lisesi açılıncaya kadar Proje Bürosu için yer sağlamış ve öteki imkanlarını amade kılmıştır. Yukarıda da belirtildiği gibi ODTÜ, Ankara ve Florida Eyalet Üniversitelerinin profesörleri, ders gereçleri ve yeni programların geliştirilmesi için Türk ve Amerikalı öğretmenlerle beraber çalışmaktadır. Ve nihayet ABD, Milletlerarası Kalkınma Teşkilatı ve ABD Haberler Merkezi, Türk öğretmenler için İngilizce kursları ve Amerikan ders kitapları metinlerinin Türkçe'ye çevrilmesi için mali yardım ve hizmetlerde bulunmuşlardır"* (Northrop, 1965: 10-12).

Amerikalı Koordinatörün 1963-1964 Yıllarına Ait Değerlendirme Raporu

Fen Lisesi projesinin Amerikalı koordinatörü Prof. Dr. J. Stanley Marshall, Ankara'da görev yaptığı sürede tespit ettiği gelişmeleri bir muhtıra ile Danışma Kurulunun Amerikalı üyesi Prof. Dr. Eugene Northrop'a iletti (Marshall, 1965). 15 Ocak 1965 tarihli bu muhtıranın birinci kısmında olayların kronolojik gelişmesi, ikinci kısmında projenin daha etkili olabilmesi için tavsiyeleri, üçüncü kısımda projenin geleceği hakkındaki görüşleri yer aldı. Yukarıda bahsedilen hazırlık sürecinde yaşananları ve Amerikalı görevlilerin faaliyetlerini ayrıntılı bir şekilde birinci kısımda aktaran Prof. Marshall, projenin kritik bir tahlilini olumlu ve olumsuz değer-

lendirmeleri ile bildirdi. Türk Hükümeti ve Türk Halkının, fen ve matematik sahalarında yetenekli olanlar için özel bir okul açılması konusunda istekli ve her türlü desteği sağlamaya hazır olduğunu düşünen Prof. Marshall, modern fen ve matematiğin lise öğrencilerine öğretilmesinin önemi konusunda tüm profesörlerin görüş birliği içinde olduğunu memnuniyetle gördüğünü belirtti. Birkaç profesörün modern öğretim tekniklerini projeye dahil olduktan sonra öğrendiklerini samimi olarak belirtmelerini takdire değer bulan Profesör, Behruz Çinici’yi kastederek Türkiye’de okul mimarisine karşı ilgi ve yetenek sahibi bir mimarın ortaya çıktığını yazdı. Konuya dahil olmuş tüm Türk ve Amerikalı yetkililerin, resmî ve özel kurumların ellerinden gelen her türlü desteği sağladığını aktaran Prof. Marshall, projenin etkili yürütülmesini engellediğini ve azalttığını düşündüğü olumsuz değerlendirmelerini de Fen Lisesi Yönetim ve Danışma Kurulunun dikkatine sundu (Marshall, 1965: 10,11).

Bu kapsamda İstanbul’daki üniversitelere mensup profesörlerin projeye ilgisiz kalmalarının fen ve matematik eğitimini etkisizleştireceği gibi öğretmen yetiştirme ve müfredat düzenleme çalışmalarını da zayıflatacağını, bu hocaların projeye etkin olarak katılmaları ile projenin ulusal tabanının da kuvvetleneceğini savundu. Raporlara göre öğretmen seçme programının tüm ülkeye uygulanmamasını ve tüm öğretmenlerin bu seçmelere girememesini üzücü bir uygulama olarak gördü. İki ülkenin ortaklaşa yürüttüğü bu projede görev alan tüm öğretmenlerin İngilizce dili konusunda gereken ciddiyeti ve dikkati göstermediğinin anlaşıldığını düşünen Prof. Marshall, ders kitaplarının basımı ile ilgili anlaşmanın içeriğinin her iki tarafça da tam olarak idrak edilmeden imzalanmış olması nedeniyle sürecin aksamasını ve ek mali külfet yaratılmasını eleştirdi. Okul açılışına kadar Fen Lisesinde görev alacak tüm öğretmen, rehber, kütüphane görevlileri ve diğer personelin tamamlanamamasının okulun etkinliğini azaltacağını, dahası bu projeyi yakından izleyen yabancı eğitimcilerin gözünde olumsuz etki bırakabileceği endişesini ilettilti (Marshall, 1965: 11).

Prof. Marshall Fen Lisesi projesinin geleceği hakkındaki şahsi görüşlerini de belirtti. Sayısı az da olsa bu projenin önemini kavrayamamış kişilerin mevcudiyetinin projenin geleceği açısından sıkıntı yaratabileceği endişesini vurgulayan Prof. Marshall, Fen Lisesinin ülkenin geleceğinde söz sahibi olacak bir kurum olması özelliğinin bu kişilere aktarılması ve onların da kazanılmasını tavsiye etti. Fen Lisesinin mevcut programının farklı bir kültüre sahip olan ABD’den uyarlandığının unutulmamasını, müfredatın devamlı olarak güncellenmesini ve düzenlenmesini anımsatarak okulun etkisinin doğrudan doğruya seçilen öğrencilerin yeteneklerine bağlı olduğunu, bu nedenle öğrenci seçme yöntemlerinin her zaman geliştirilmeli gerektiğini belirtti. Fen Lisesinin özel ihtiyaçlarının karşılanması için MEB tarafından her türlü desteğin verilmiş olmasının önemli olduğunu, ancak gelecekte bu isteklerin artarak devam etmesi durumuna göre mutlaka karşılanması gerektiği aktardı. Bu nedenle Fen Lisesi için özel bir mevzuat uygulanması gerektiğini düşünen Prof. Marshall, okulun müdürü ve öğretmenlerinin, Türkiye’deki diğer liselerin tabi olduğu mevzuattan farklı ve esnek bir mevzuata uymaları gerektiğini gündeme getirdi. Fen Lisesinin yönetiminde özel bir heyetin bulunmasına devam edilmesini görüşünü savunarak kuruluş sürecinde görev yapan “Yönetim ve Denetim Kurulu”nun çalışmalarına devam etmesini önemli gördü. İlerleyen yıllarda farklı sorunların, yeni gelişmelerin ortaya çıkacağını belirterek bu kurulun okula sahip olmasını, bu konuların yerine getirilmesi ile Fen Lisesinden beklenen başarının sağlanacağını ve hedeflerine ulaşacağını belir-

terek raporunu sonlandırdı (Marshall, 1965: 14).

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşını sona erdiren en etkin unsurlardan biri olan atom bombasının kullanılması, tüm dünyada dikkatlerin ve hedeflerin benzer silahların üretimine yöneltilmesine neden ve aracı olmuştur. Hidrojen bombası üretimi ile devam eden süreç, dünyanın ilk yapay uydusunun başarıyla yörüngeye oturtulmasıyla yeni bir boyut kazanmış, ABD liderliğindeki Batı Bloku ile SSCB liderliğindeki Doğu Bloku ülkeleri arasında uzay yarışı adı verilen yeni bir mücadele alanı ortaya çıkmıştır. Günümüzde de devam eden bu mücadelenin kazananı, ülkelerinin geleceğini emanet edeceği genç nesillerin başta fen bilimleri olmak üzere eğitimine önem veren ve ciddiyetle sürdüren taraf olacaktır.

Fen bilimleri alanında 1950'lerde başlayan yenileşme girişimleri aynı yıllarda Türkiye'yi de etkilemiş ve alınabilecek tedbirler ilgili birimlerce tartışılmaya başlanmıştır. Ülkenin ekonomik durumu ve siyasal gelişmeler nedeniyle ulusal kaynaklarla etkili projeler üretilmesi mümkün olamadığından, çoğunlukla ABD kaynaklı kurum ve kuruluşların desteklediği yapılanmalar hayata geçirilmeye başlanmıştır. Hedef olarak yarıştan kopmamayı belirleyen ve her fırsatı değerlendirmeyi düşünen Türkiye; 1956'da Atom Enerjisi Komisyonu ve ODTÜ, 1960'da Devlet Planlama Teşkilatı, 1961'de Ders Aletleri Yapım Merkezi ve 1963'te TÜBİTAK'ı kurarak bu yoldaki büyük adımları atmıştır. Nihayet dönemin en önemli ve en başarılı hamlesi sayılabilecek Fen Lisesinin açılışı ile ülkenin ihtiyacı doğrultusunda yeni bir bilim yuvası kazanılmıştır.

VII. Millî Eğitim Şûrasında gündeme gelen bir ilim lisesi açılması gerekliliği doğrultusunda; fen alanında üstün yetenekleri tespit edilen öğrencileri geliştirmek, ülkenin ihtiyacı olan araştırmacı bilim insanlarına sahip olmak ve tüm ülkenin fen eğitiminde öncü bir araştırma ve geliştirme merkezi oluşturmak amacıyla Türkiye'nin ilk Fen Lisesi projesi hayata geçirilmiştir. Türk-Amerikan ortak çalışmasının bir ürünü olan projenin gerçekleşmesinde, on dört yıldır Orta Doğu'da bulunan ve bu sürede hayata geçirilmiş benzer projelere oranla en büyük bağışı Fen Lisesine yapan Ford Vakfının yardımı önemlidir. Gerek vakfın gerekse ABD üniversitelerinin temsilcileri olarak Türkiye'de bulunan Amerikalı koordinatörlerin çalışmaları ve yönlendirmeleri de kıymetlidir. Lisede görevlendirilecek Türk öğretmenler için İngilizce kursları açılması, ders kitaplarının Türkçe'ye çevrilmesi için parasal yardımda bulunan çeşitli kuruluşlar olmuştur.

Projenin Türkiye ayağındaki birimler olarak ODTÜ'nün Fen Lisesine kendi kampüsünden arazi bağışlaması, okul binalarının inşaat işlerini yüklenmesi, Ankara Üniversitesinin başlangıçta Proje Bürosu ve diğer isteklere yardımcı olması projenin bir esere dönüşmesine katkı sağlamıştır. Öğretmenlerin ABD'deki eğitimlerini tamamlaması ve iki aşamalı sınavla 96 öğrencinin belirlenmesinden sonra 1964 yılının Ekim ayında Türkiye'nin ilk Fen Lisesi açılmıştır. Tüm tarafların büyük özverisinin bir ürünü olan Fen Lisesinin genel olarak belirlenmiş hedeflere ulaştığı gerek MEB değerlendirmeleri gerekse Amerikalı yetkililerin izlenimleriyle tespit edilmiştir. Ne var ki ilerleyen yıllarda kuruluş sürecindeki heyecanın ve okuldan beklenen hedefin azaldığı, böyle bir projeyi sürdürme yönünde iradenin zayıfladığı ve üstün yetenekli öğrencilerle gerçekleştirilecek bir fen devrimi anlayışının ikinci plana atıldığı yerli ve yabancı uz-

manlarca eleştirilmiştir. Günümüzde sayısı üç yüzü geçen fen liselerinden mezun olan öğrencilerin üniversite sınavlarındaki başarısının yüksek olması, 1964 yılında açılan Türkiye’nin ilk fen lisesinin amaç ve hedeflerine ulaşıldığı anlamına gelmemektedir.

Teşekkür: Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni döneminde faaliyete geçirilen Atom Enerjisi Komisyonu, Millî Prodüktivite Merkezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu ile Fen Lisesi gibi oluşumlara dikkatimi çeken ve yönlendiren Siyaset Bilimi Profesörü Sayın Hikmet Özdemir’e şükranlarımı sunarım.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

BCA, 30.18.1.2./ 177-24-19.

BCA, 30.18.1.2./ 179-50-20.

BCA, 30.18.1.2./ 180-58-19.

BCA, 30.11.1.0./ 301-29-20.

TBMM Zabıt Cerideleri:

TBMM. (1963). *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, I, I/117, s. 11-16.

TBMM. (1966). *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, II, V/71, s. 555-559.

Sürelî Yayınlar:

AFLD, Ankara Fen Liseliler Derneği. (1989). <http://www.afl.org.tr/fl-akademi-soylesileri-56-yilimizi-kutlarken-ankara-fen-lisesinin-kurulus-oykusu/> (Erişim Tarihi: 07.11.2020).

AFLİVA, Ankara Fen Liseliler Vakfı. (2000). <https://afliva.org.tr/static/website/files/afliva-tanitimbrosuru.pdf> (Erişim Tarihi: 07.11.2020).

Bush, V. (1954, March 1). “Dr. Bush Feels This Way Now”. *Newsweek*.

Erdemli, Ö. E. (2018). Ankara Fen Geleceğe Hazırlanıyor. *Ankara Fen Liseliler Derneği Bülteni*, S. 1, 15-18.

Hürriyet. (1964). “Ankara’da Âlim Yetiştirecek Bir Okul Açıldı”, 28.10.1964, S. 5930, s. 8.

Resmî Gazete. (1963). Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu Kurulması Hakkında Kanun. 24.07.1963, S. 11462, 15-17.

Araştırma Eserleri:

Aközer, E. (2020). “Tamamlanmamış Bir Müfredat Devrimi”. <https://sarkac.org/2018/11/tamamlanmamis-bir-mufredat-devrimi/> (Erişim Tarihi: 16.09.2020).

Atatürk Araştırma Merkezi (2006). *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III (Açıklamalı Dizin İle)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

Bulduk, S.(2012).Sputnik Sendromu. *İstanbul University Journal of Sociology*, C.3, S.12, 61-69.

CENTO Affairs (1962). *Progress Report 1961- 1962* (HC411 U597 1961/62). The United States Economic Coordinator for CENTO Affairs.

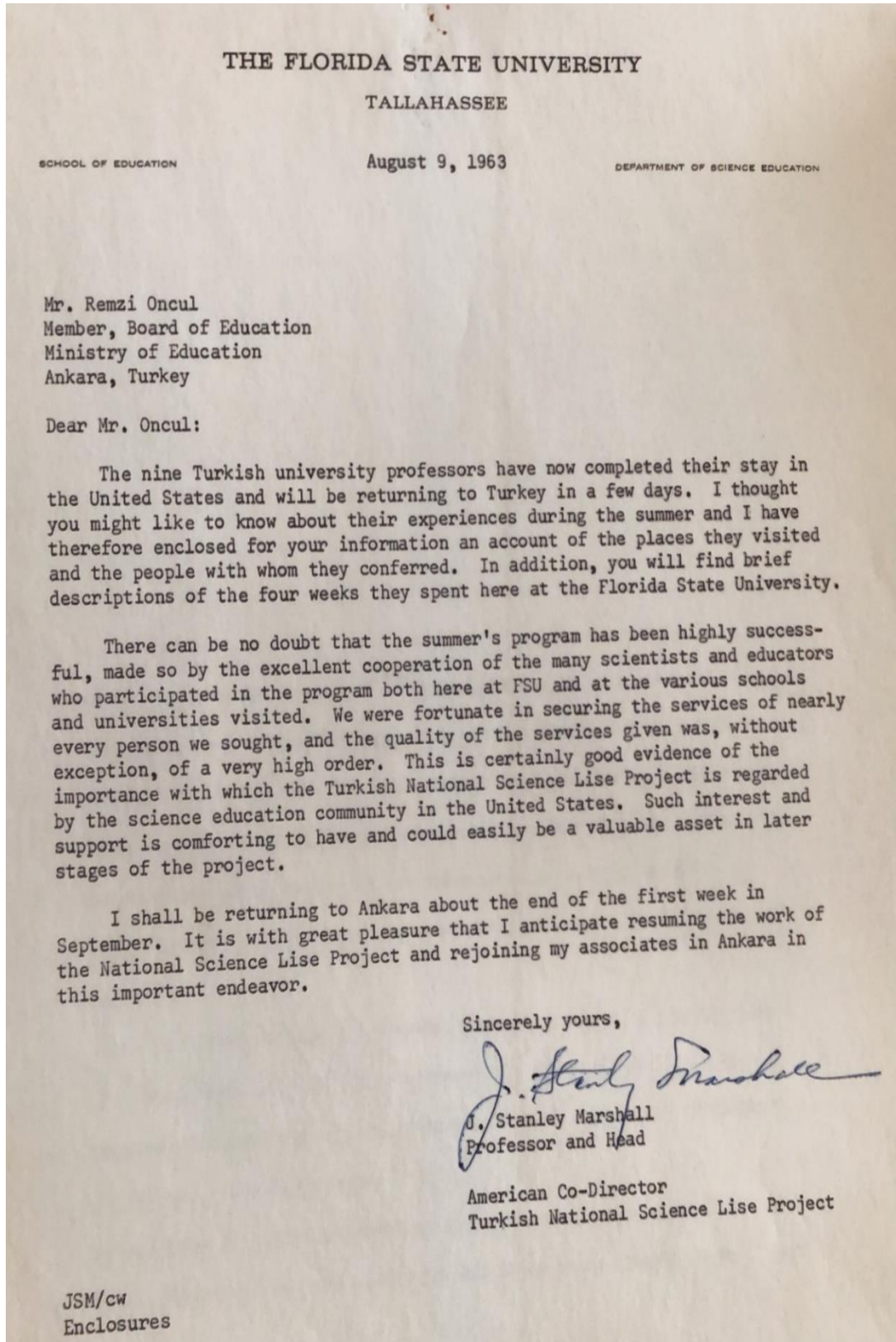
Conant, B. J. (1959). *The American High School Today*. New York: McGraw Hill Book Co.

Çinici, A. ve Çinici, B. (1966). Orta Doğu Üniversitesi Fen Lisesi Binası. *Arkitekt Dergisi*, C. 1966,

- S. 1966-01, 5-9.
- Demirbaş, M. ve Yağbasan, R. (2005). Türkiye'deki Ortaöğretim Kurumlarında Uygulanan Fen Öğretim Programlarının Analizi: Modern Fen Öğretim Programı Uygulamaları. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 2, 33-51.
- Erdem, M. ve Rose, W. K. (2000). American Philanthropy in Republican Turkey; The Rockefeller and Ford Foundations. *The Turkish Yearbook of International Relations*, S. 31, 131-157.
- Erken, A. (2018). *America And The Making Of Modern Turkey*. London, New York: I. B. Tauris & Co. Ltd.
- Gürgün, M. (1980). *Üstün Beyin Gücü Eğitimi ve Fen Lisesi Tecrübesinin Sosyo-Ekonomik Bakımdan Değerlendirilmesi*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayını.
- Gürsey, S. (1961). *Bir Fen Lisesi İçin Program, New York'taki Bronx Fen Lisesine Ait İzahat*. New York: Harper and Brothers Publication.
- Johnson, A. P. (1954). *Identification Of Science Talent At The High School Senior – College Freshman Level*. Educational Testing Service.
- Komasyon (1962). *Memleketimizde Bir Fen Lisesi Açılması Konusunu İnceleme Komitesinin Raporu*. Millî Eğitim Bakanlığı.
- Köksal, M. S.; Göğsu, D. ve Kılıç, O. (2017). Türkiye'de Özel Yeteneklilerin Gelişimi Hangi Özellikler Açısından Sağlanmalı? Bir Paydaşlar Görüşü Çalışması. *Türk Üstün Zekâ ve Eğitim Dergisi*, C. 7, S. 1, 2-18.
- Kurdaş, K. (1998). *ODTÜ Yıllarım, Bir Hizmetin Hikâyesi*. Ankara: ODTÜ Geliştirme Vakfı Yayını.
- Marshall, S. (1965). *Supplemental Chronology To Turkish Scientistis Travel Itinerary*. The Florida State University.
- Marshall, S. (1963). *A Report From The American Co-director On The Science Lise Project Covering The Period February 1, 1963-December 31, 1964*. The Florida State University.
- MEB. (1962). *Yedinci Millî Eğitim Şûrası*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayını.
- Northrop, E. (1965). Fen Lisesi Projesi, Teorisi, Uygulaması. *Yeni Orta Öğretim Dergisi*, S. 5, 10-12.
- Okan, K. (1986). Türkiye'de Fen Bilgisi Öğretiminin Tarihi Gelişimi. *Çağdaş Eğitim Dergisi*, C. 11, S. 110, 22-31.
- Taşdöven, Z. (2013). Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı (1950-1960), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Türk, E. (2018). Fen Lisesi Öğrencileri Üstün Yetenekli Mi? Üstün Yeteneklilerin Eğitiminde Fen Liselerinin Önemi. *Millî Eğitim Dergisi*, S. 1, 437-444.
- Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu-TÜBİTAK Tarihçesi. <https://www.tubitak.gov.tr/tr/icerik-hakkimizda>. (Erişim Tarihi: 26.10.2020).
- Ülkümen, O. (1965). Türkiye Fen Lisesi. *Eğitim Dünyası Dergisi*, Yıl:4, S. 21-6, 58-61.
- Zabun, B. (2007). Ankara Fen Lisesi Monografisi (1964-2004), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Resim 1

Prof. Marshall'ın MEB Talim ve Terbiye Kurulu Üyesi Remzi Öncül'e Mektubu

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 497-514

Geliş/Submitted/ Отправлено: 26.09.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 19.12.2020

Yayımlanmış/ Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.46595

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Mine KIR YİĞİT

Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Ereğli Eğitim Fakültesi

Temel Eğitim Bölümü, Türkiye

mine.kir@beun.edu.tr

 ORCID 0000-0002-1793-2176

Prof. Dr. Sabiha ODABAŞI ÇİMER

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi

Orta Öğretim Fen-Matematik Alanları Eğitimi, Türkiye

scimer@ktu.edu.tr

 ORCID 0000-0001-7934-7768

PORTFOLYO KULLANIMININ ÖZ DÜZENLEMELİ ÖĞRENME BECERİLERİ ÜZERİNE ETKİSİ¹

THE EFFECT OF PORTFOLIO USAGE ON SELF-REGULATED LEARNING SKILLS

Öz: Çalışmanın amacı biyoloji öğretmenliği öğretmen adaylarının öz düzenlemeli öğrenme becerileri üzerinde etkisi olan motivasyonel becerilerin portfolyo kullanımı ile değişimini incelemektir. Araştırma hem nitel hem nicel araştırma yöntemlerini içeren karma yaklaşımın benimsendiği bir çalışmadır. Veriler katılımcılarla yapılan yarı yapılandırılmış mülakatlarla ve 'Öğrenmede Motive Edici Stratejiler' ölçeği ile toplanmıştır. Katılımcılarla yapılan portfolyo çalışması sonucunda, portfolyonun içsel motivasyon, dışsal motivasyon, görev değeri ve öğrenme inancını artırma da, sınav kaygısını azaltma da etkili olduğu görülmüştür. İçsel motivasyon alt boyutunda hedef belirleme, öğrenme isteği, çalışma isteği ve derse yönelik ilgilerinde bir artışın olduğu görülmüştür. Öğretmen adaylarına verilen geri bildi-

¹ No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. This study is based from the doctoral thesis of the first author./Bu çalışma birinci yazarın doktora tezinden üretilmiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Mine KIR YİĞİT

Cite as/Atıf: Kır Yiğit, M. ve Odabaşı Çimer, S. (2020). Portfolyo Kullanımının Öz Düzenlemeli Öğrenme Becerileri Üzerine Etkisi. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 497-514. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46595>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

rimlerin ve dönem başında hedef belirlemiş olmalarının dersin gereklerini yerine getirme konusunda onları teşvik ettiği görülmüştür. Tüm bulgular incelendiğinde öğretmen adaylarının kendini ifade etme, yeterliliklerine farklı bir bakış açısıyla yaklaşma, not tutma ve planlama yapma becerilerini kazandırma konusunda portfolyonun etkili olduğu belirlenmiştir

Anahtar Kelimeler: Biyoloji öğretmen adayı, motivasyon, öz yeterlilik, görev değeri, sınav kaygısı

Abstract: The aim of the study is to investigate the change of motivational skills that have an impact on the self-regulated learning skills of preservice biology teachers. Research is a study in which a mixed approach involving both qualitative and quantitative research methods is adopted. . The data were collected through semi-structured interviews with participants and the scale of " Motivated Strategies for Learning Questionnaire ". As a result of the portfolio study conducted with the participants, it was seen that the portfolio was effective in increasing intrinsic motivation, extrinsic motivation, task value and learning belief, and reducing test anxiety. It was observed that there was an increase in the goal setting, learning desire, desire to work and interest in the lesson in the inner motivation sub-dimension. It was seen that the feedbacks given to prospective teachers and the fact that they had set goals at the beginning of the semester encouraged them to fulfill the requirements of the course. When all the findings were examined, it was determined that the portfolio was effective in giving pre-service teachers' ability to express themselves, approach their competencies from a different perspective, take notes and plan.

Key Words: Preservice biology teacher, motivation, self-efficacy, task value, test anxiety

1. GİRİŞ

Bireylerin farklı durumlarda ihtiyaç duydukları zaman kendi öğrenmelerini düzenlemeleri gereği, öz düzenleme ve öz düzenlemeli öğrenme kavramlarını karşımıza çıkarmaktadır (Güleç, Çelik ve Demirhan, 2012). Öz düzenlemeli öğrenme, öğrenme ortamında öğrencinin yönelim nedenini içeren motivasyon; öğrenmelerinde kullandıkları strateji ve kaynaklarını içermektedir. Bu özellikler öğrencinin yaşamında başarılı olması için geliştirmesi ve sahip olması gereken özelliklerdir. Öz düzenleme ile ilgili alan yazında birçok tanımlama ve model (Boekaerts ve Niemivirta, 2000; Borkowski, 1996; Pintrich, 2000b; Winne ve Hadwin, 1998; Zimmerman, 2000) bulunmaktadır. Alan yazın incelendiğin Pintrich'in öz düzenlemeli öğrenme modeli en fazla temel alınan model olarak karşımıza çıkmaktadır. Pintrich (2000a)'in öz düzenlemeli öğrenme modeli dört elemana sahip olan genel yapısı öngörü, izleme (monitoring), kontrol, yansıtma basamaklarından oluşmaktadır. Pintrich geliştirmiş olduğu bu modellerle birlikte bireylerin motivasyonları ve öz düzenlemeli öğrenmeleri hakkında birçok uygulamalı araştırma yapmıştır. Bu araştırmaların çoğu öğrencilerin motivasyonel yönelimleri, öz düzenlemeli öğrenmeleri ve akademik başarıları arasında ki ilişkiyi açıklamaya yöneliktir. Pintrich öz düzenleme ile ilgili yaptığı çalışmalarla 'Öğrenmede Motive Edici Stratejiler Ölçeğini' geliştire-

rek bireylerin motivasyonel inançlarını (içsel motivasyon, dışsal motivasyon, görev değeri, öz yeterlilik, öğrenme inancı ve sınav kaygısı) ve öğrenme stratejilerini kullanımını (bilişsel, üstbilişsel ve kaynak kullanım stratejilerini) değerlendirmiştir (Pintrich, Smith, Garcia, ve McKeachie, 1991;1993). Öz düzenlemeli öğrenme konusu kapsamı itibariyle çok sayıda alt boyutu içine almaktadır. Tüm alt boyutlar tek bir çalışmaya dahil edilemeyeceğinden araştırma motivasyonel inançlar içerisinde yer alan içsel motivasyon, dışsal motivasyon, görev değeri, öz yeterlilik ve sınav kaygısı boyutları ile sınırlandırılmış ve kavramlar ile ilgili tanımlamalara yer verilmiştir.

İçsel motivasyon: Öğrenenin kendisinin öğrenmeye katılımının nedenlerinin seviyesi ile ilgilidir. Bunun nedenleri arasında öğrenenin merakı, üstün olma isteği ve dürtüleri bulunmaktadır. İçsel motivasyona sahip öğrenenler görevlerini yerine getirirken bunu kendisi istediği için yapmaktadır. Bu yolla kendi öğrenmesini gerçekleştirecektir. Burada öğrenenin ödül, not gibi bir beklentisi bulunmamaktadır (Pintrich ve diğ.1991).

Dışsal motivasyon: Öğrenenin öğrenmeye katılmasını etkileyen dışsal faktörlerin (not, ödül, performans ve diğer öğrenciler veya rakiplerin değerlendirmesi) öğrencinin katılımını ne derece etkilediği ile ilgilidir. Eğer öğrenenin dışsal motivasyonu yüksek ise öğrenme ile olan ilgisi sadece sonuca ulaşmak anlamına gelmektedir. Bu süreçte öğrenenin öğrenme ile olan ilgisi direkt olarak öğrenmeye katılmak değil sonuçta ona kazandıracakları (not, ödül ve performansının diğerleri ile karşılaştırılması) ile ilgilidir.

Görev değeri: Öğrenenin öğrenmesine verdiği değerdir. Öğrenenin hedefe yönelirken görevlerini neden yaptığını, neden önemli ya da önemsiz olduğunu açıklayabilmesidir. Görev değeri, görevin ne kadar önemli, ne kadar kullanışlı, ne kadar ilginç olduğunun değerlendirmesini içermektedir. Yüksek görev değeri sahip olmak öğrencilerin öğrenmeye katılımlarını daha da arttırmaktadır (Pintrich ve. diğ 1991).

Öz yeterlilik: Beklentinin iki yönünü içermektedir; ilki başarı ile ilgili beklenti diğeri ise öğrencinin yapacağı işi yapabileceğine olan inancıdır. Başarı ile ilgili beklenti öğrencinin görev performansı ile ilgilidir. Öz yeterlilik öğrencinin görevi yapabilme becerisini kendisinin değerlendirmesidir. Öz yeterlilik, öğrencinin görevi yerine getirme becerisine olan inancının yanında görevi başarma becerisi hakkında karar vermesini de içermektedir.

Sınav kaygısı: Sınav kaygısı, bireyin öğrenme beklentileri yanında akademik başarısı üzerinde de olumsuz bir etkiye sahiptir. Sınav kaygısının iki bileşeni bulunmaktadır; kaygı-endişe veya bilişsel bileşenler ve duygusal bileşenlerdir. Endişe bileşeni öğrencinin başarısını engelleyecek negatif düşünceleri içermektedir. Başarı ile ilgili bilişsel kaygı ve endişe başarının azalmasının en büyük kaynağı olarak görülmektedir. Etkili öğrenme stratejileri ve test olma becerilerini kullanma ile ilgili çalışmalar, öğrencilerin kaygı seviyesinin azaltılması yardımcı olmaktadır (Pintrich ve diğ. 1991).

Modern eğitimin temel amaçlarından biri de çocuklara ve yetişkinlere öz düzenleme becerilerinin gelişimini tanıtmak ve öz düzenlemeli öğrenmeyi öğrenmelerine fırsat yaratmaktır (Çiltaş, 2011). Öz düzenlemeli öğrenenler kendi öğrenmelerinde ve gerekli olduğunda, bilgilerini yenilemelerinde aktif olurlar ve kendi kendilerine rehberlik ederler. Ancak, yapılan çalışmalar farklı yaş grupları ve eğitim düzeylerindeki öğrencilerin (Winne, 2005) ve öğretmen

adaylarının öz düzenlemeli öğrenme becerilerinin istenen seviyede olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, okullarda öğrencilerin bu becerilerin geliştirilmesi için ihtiyaç duyulan öğretim ortamlarının sağlanması gereklidir. Bunun sağlanabilmesi için de öncelikle öğretmenlerin öz düzenleme becerisine sahip olması ve öğrencilerinde bu becerileri nasıl geliştireceğini bilmesi gerekir. Öğrencilere model olma bağlamında öğretmen adaylarının öz düzenleme becerilerinin geliştirilmesine yönelik araştırmaların yapılması önem arz etmektedir. Bu amaçla araştırma kapsamında biyoloji öğretmen adaylarının öz düzenlemeli öğrenmelerinin alt boyutu olan motivasyonel stratejilerin (içsel motivasyon, dışsal motivasyon, görev değeri, öz yeterlilik, öğrenme inancı ve sınav kaygısı) geliştirilmesinde portfolyo kullanımının etkisi incelenmiştir.

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli karma yöntem araştırması olarak belirlenmiştir. Karma yöntem araştırmalarda hem nitel hem de nicel veri toplama yöntemleri bir arada kullanılabilir. Alan yazın karma araştırmayı tek bir çalışma ya da çalışmalar dizisindeki aynı temel olgulara ilişkin nitel ve nicel veriler toplamayı, onları analiz etmeyi ve yorumlamayı içeren bir yöntem olarak ifade etmektedir (Creswell, 2005).

2.2. Çalışma Grubu

Katılımcılar Karadeniz Teknik Üniversitesi Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları Ana bilim dalı Biyoloji Öğretmenliği 4. Sınıf öğretmen adaylarıdır. Ölçme değerlendirme dersini alan 30 öğrenci çalışma grubu olarak belirlenmiştir. Aşağıdaki tabloda mülakatlara ve anketlere katılan öğretmen adayları hakkındaki bilgiler yer almaktadır.

Tablo 1: Çalışmaya Katılan Öğretmen Adaylarının Özellikleri

Cinsiyet	ÖMSÖ Katılımcıları		Mülakat Katılımcıları	
	n	%	n	%
Kadın	22	73,3	20	73,3
Erkek	8	26,7	6	26,7
Toplam	30	100	26	100

Tablo 1’de görüldüğü gibi ölçek katılımcılarını 22 kadın ve 8 erkek öğretmen adayı oluşturmaktadır. Mülakatlara katılan 20 kadın ve 6 erkek öğretmen adayı bulunmaktadır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veriler ‘Öğrenmede Motive Edici Stratejiler Ölçeği’ ve mülakatlar olmak üzere iki farklı araçla toplanmıştır. Bu araçların kullanılması ile ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

2.4. Mülakatlar

Çalışmaya katılan 26 öğretmen adayıyla yarı yapılandırılmış mülakatlar yapılarak motivasyonel stratejileri ve portfolyolar hakkında düşünceleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Öğretmen adayları ile öz düzenlemeli öğrenme üzerine eğitim verilmeden önce sahip oldukları ön bilgiyi belirlemek amacıyla ön-mülakatlar düzenlenmiştir. Bununla birlikte süreç boyunca tüm öğretmen adaylarıyla yazdıkları portfolyolar hakkında mülakatlar yapılmış, gerekli dönütler verilmiştir. Bu mülakatların amacı katılımcıların yazdıkları hakkında ve kendi öğrenme

süreçleri üzerine düşünmelerini sağlamak ve bu düşünme sürecini öğrenmelerine nasıl yansıtıklarını belirlemektir. Çalışmanın tamamlanması ile dönem sonunda öğrencilerle tekrar mülakatlar yapılmıştır.

2.5. Öğrenmede Motive Edici Stratejiler Ölçeği

'Öğrenmede Motive Edici Stratejiler' (ÖMSÖ) ölçeği iki bölümden oluşmaktadır; motivasyon bölümü ve öğrenme stratejileri bölümü. Motivasyon bölümü öğrencilerin dersleri hakkındaki değer yargılarının ve hedeflerinin değerlendirilmesini, derslerdeki başarı becerileri hakkındaki inançlarını, sınav kaygısını içeren 31 maddeden oluşmaktadır. Öğrenme stratejileri bölümü öğrencilerin kullandığı farklı bilişsel ve üst-bilişsel stratejileri içeren 31 maddeden oluşmaktadır. Bunlara ek olarak öğrenme stratejileri bölümü öğrencilerin farklı kaynakları kullanımı hakkındaki kaygılarını içeren 19 maddeyi içermektedir. ÖMSÖ'nun 1991 versiyonu toplam 81 madde içeren 7'li likert tipi bir ölçektir.

Pintrich ve diğerlerinin geliştirmiş olduğu ölçeğin Türkiye koşullarında geçerlik ve güvenirlik çalışması Altun ve Erden tarafından 2006 yılında yapılmıştır. Türkçeye çevrilen ölçek kültürel bağlam, dilbilim, araştırma yöntem bilim ve ölçme değerlendirme ölçütleri açısından incelenmek üzere, alanlarında uzman iki dilbilim, iki program geliştirme ve ölçme değerlendirme uzmanı tarafından incelenmiştir. Ölçeğin boyutlarının, güvenirlik katsayısı .67 ve .91 arasında bulunmuştur. Faktör analizi sonucunda, Türkçe ölçeğin orijinal ölçek gibi 3 temel boyutun altında 15 faktör olduğu belirlenmiştir. Ölçek, üniversite öğrencilerinin sahip olduğu öz-düzenleme becerilerini belirlemek amacıyla alan çalışmalarında güvenilir bir şekilde kullanılabilir (Altun ve Erden 2006). Araştırma kapsamında alt boyutların cronbach alfa değeri sırasıyla içsel motivasyon için 0,579, dışsal motivasyon için 0,619, görev değeri için 0,797, öz yeterlilik için 0,801, sınav kaygısı için 0,749 bulunmuştur.

2.6. Verilerin Analizi

Ölçekten elde edilen verilerin analizinde ilişkili örneklemin puan ortalaması arasındaki farkın ortaya konması için SPSS programı kapsamında ilişkili örneklemler için t-testi kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2010).

Mülakatlardan elde edilen veriler betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu yaklaşıma göre veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma soruları göz önünde bulundurularak değerlendirilebileceği gibi gözlem ve görüşme sürecinde sorulan sorular veya boyutlar dikkate alınarak da sunulabilir (Yıldırım ve Şimşek 2008). Verilerin analizi sürecinde ölçek ile mülakatlardan elde edilen bulgular birlikte sunulacaktır.

3. Bulgular

3.1. İçsel Motivasyon ile İlgili Bulgular

Öğrencilerin portfolyo çalışması öncesi ve sonrasındaki içsel motivasyon ortalama puanları karşılaştırılmıştır. ÖMSÖ öntest ve sontest ortalama puanları arasındaki farkın anlamlılığı için yapılan t-testi sonuçları Tablo 2'de görülmektedir.

Tablo 2: İçsel Motivasyon ÖMSÖ Öntest ve Sontest Ortalama Puanlarının t-Testi sonuçları

ÖMSÖ	N	X	S	sd	p
Öntest	30	4,15	0,975	29	0,000
Sontest	30	5,95	0,683		

Öğretmen adaylarının portfolyo çalışması sonrasında içsel motivasyon ortalama puanlarında değişiklik olduğu görülmüştür. Öğretmen adaylarının uygulama öncesi sahip oldukları içsel motivasyon puanlarının ortalaması $X=4,15$ iken, portfolyo uygulaması sonrasında $X=5,95$ 'e yükselmiştir. Bu bulgu portfolyo çalışmasının içsel motivasyonu arttırmada önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Öntest-sontest puanlarından elde edilen sonuçlara göre ortalama puanlarda meydana gelen artış istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.01$).

Ön mülakatlarda, öğretmen adayları içsel motivasyon kaynakları olarak sahip oldukları merak duygusunun, hedeflerinin, öğrenme ve bilme isteklerinin, derse yönelik sahip oldukları ilginin ve başarısızlık durumunda yaşayacakları duygusal değişimin etkili olduğu belirlenmiştir. Öğretmen adayları (6 kişi) içsel motivasyon kaynaklarından olan merak duygusunun öğrenmeleri konusunda onları motive ettiğini Ö.A.9; "Bir şeyi öğrenmem için merak etmem lazım, eğer merak edersem araştırırım, öğrenmeye çalışırım." ve Ö.A.6 "Zevk aldığım bir derse o beni çalışmaya tetikler. Sınav falan olmasa da çalışmak isterim kendi merakımdan" şeklinde ifade etmişlerdir.

Öğretmen adaylarının (2 kişi) sahip olduğu öğrenme ve bilme isteği ise bir diğer içsel motivasyon kaynağı olarak karşımıza çıkmıştır. Ö.A.4 şu şekilde görüşünü ifade etmiştir; "Bir de tabii not da çok önemli ama benim öyle bir amacım yok yani benim için çok yüksek not almak önemli değil, bir şeyleri öğrenerek bu üniversiteden ayrılmak benim için çok daha önemli."

Ö.A.23 diğerlerinden farklı olarak çalışma nedenini başarısız olduğu durumda sonradan yaşayacağı 'duygusal değişim' ile ilişkilendirmiştir; "Sonunda ne olacak? Ben kötü alacağım, sonra kötü aldığım için ya da çalışmadığım için, kendimi gene kötü hissedeceğim sonunda."

Öğretmen adayları (2 kişi) uygulama öncesinde hedef belirlemenin öğrenme ve çalışmalarını konusunda onları motive ettiğini ifade etmişlerdir. Ö.A.13 hedef belirlemenin etkisi hakkında şunları söylemiştir. "Hedefim yoktu ama sonraki yıl hedeflerim olmaya başladı ve ben o zaman çalışmaya başladım. Hedefim olduğu için sınavlardan genelde yüksek not almaya çalışırım."

Portfolyo uygulaması ardından yapılan mülakatlarla öğretmen adaylarının içsel motivasyonlarında meydana gelen değişim incelenmiştir. Mülakatlar ölçeklerden elde edilen sonuçları destekler niteliktedir.

Öğretmen adayları portfolyo çalışmalarında onlardan cevaplamaları istenen sorularla, özellikle ' Ne öğrenemedim? ' kısmına yazılması gerekenlerden dolayı konuyu öğrenme yönünde meraklarının arttığını ifade etmişlerdir. Bu konuda fikrini Ö.A. 22 şu şekilde ifade etmiştir: "Şunu anlamamışım, hadi bunu da anlayayım, sorayım ya da internetten bakayım bu neymiş gibi. Buraya yazmam gerekiyor, onu oraya öyle yazınca sınav açısından ve dersi anlama

açısından her derse böyle planlı çalışsak iyi olur." (Ö.A.22)

Öğretmen adayları portfolyo çalışmalarında onlardan yapılması istenen şeyleri yapmak zorunda olmadıklarını fakat bunların kendilerine faydası olacağını ve öğrenmelerini etkileyeceğini düşündüklerinden çalışma konusunda motive olduklarını belirtmişlerdir. Aşağıda verilen alıntı mülakata katılanların düşüncelerini özetler niteliktedir. 'Portfolyo yazdım. Zaten bunu yazarken dedim şunları şunları yaparsam daha iyi olur. Kendim söyledim bunları. Kendim söylüyorsam yapmam gerekti, yaptım. Bazı sorunları çözdüm, eksiklerimi giderdim, beceri kazandım, bu beceri de derste daha iyi olmamı sağladı.' (Ö.A.8)

Ö.A.12 portfolyosuna bakıp başardıklarını görmenin kendisi için farklı bir duygu olduğunu belirtmiştir." Bir şeyi ders adına çalışmam adına veya bilgim adına dönüp dosyama karıştırdığımda yani kendi adıma aldığım haz şu ana kadar çok fazla yaşadığım bir duygu değildi."

Öğretmen adayları üniversite hayatlarına kadar çalışma konusunda her zaman birilerinin ya da bir şeylerin onları zorlaması gerektiğini ifade etmiştir. Fakat portfolyo çalışmasıyla artık buna ihtiyaçları olmadığını, kendi istekleriyle çalışmaya yöneldiklerini ifade etmişlerdir. 'Portfolyo bana şunu gösterdi, bize ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite olsun böyle birileri bize çalış çalış diyecek de biz çalışacağız. Bir nevi birilerinin bizi itip kaktırmasıyla çalışıyorduk. Ama ben şunu fark ettim portfolyo içime dert olduğu için ya da nedendir bilmiyorum ama artık kendim çalışmak içimden geliyor yani.'(Ö.A.19)

Öğretmen adayları dönem başında belirlemiş oldukları hedeflerin dersin konusu ya da içeriği ne olursa olsun onları öğrenme konusunda teşvik ettiğini ifade etmiştir. Öğretmen adayları (5 kişi) hedef belirlemiş olmanın onları motive ettiğini ve daha fazla çalışmaya yönlendiğini ifade etmişlerdir. Ö.A.16 "Hedefime, ona daha fazla yüklenmem gerektiğinin farkına vardım. Ve gerçekten daha fazla yüklandım. Daha çok çalıştım yani zaman olarak ona daha fazla zaman ayırdım." şeklinde kendini ifade etmiştir.

Portfolyo çalışması kapsamında yapılan uygulamalar göz önünde bulundurulduğunda katılımcıların hedef belirleme, öğrenme isteği, çalışma isteği ve derse yönelik ilgilerinde bir artışın olduğu görülmüştür.

3.2. Dışsal Motivasyon ile İlgili Bulgular

Öğrencilerin portfolyo çalışması öncesi ve sonrasındaki dışsal motivasyon ortalama puanlarının karşılaştırılmıştır. ÖMSÖ öntest ve sontest ortalama puanları arasındaki farkın anlamlılığı için yapılan t-testi sonuçları Tablo 3.'de verilmiştir.

Tablo 3: Dışsal Motivasyon ÖMSÖ Öntest ve Sontest Ortalama Puanlarının t-Testi sonuçları

ÖMSÖ	N	X	S	sd	p
Öntest	30	3,62	0,97751	29	0,000
Sontest	30	5,56	0,88006		

Öğretmen adaylarının portfolyo çalışması sonrasında dışsal motivasyonlarında genel olarak artış olduğu görülmüştür. Öğretmen adaylarının uygulama öncesi sahip oldukları dışsal

motivasyon puanlarının ortalaması $X=3,62$ iken, grupla portfolyo uygulaması sonrasında $X=5,56$ 'e yükselmiştir. Bu bulgu portfolyo çalışmasının dışsal motivasyon üzerine önemli bir etkiye sahip olduğunu gösterir. Ön test-son test puanlarından elde edilen sonuçlara göre ortalama puanlarda meydana gelen artış istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.01$).

Öğretmen adayları ile yapılan ön mülakatlar dışsal motivasyon kaynaklarının öğrenmeleri üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Ölçekte dışsal motivasyon ortalama puanları düşük çıkmasına rağmen öğretmen adaylarının motivasyon kaynaklarının büyük oranda dışsal olduğu görülmektedir. Öğretmen adayları sınav, not, çevre ve gelecek kaygısı/planlarının onları motive ettiğini belirtmiştir. Öğretmen adaylarının tamamına yakını dışsal motivasyon kaynağı olan sınavların ve notun öğrenmelerinin en önemli nedenleri olduklarını belirtmişlerdir. Ö.A.10, Ö.A.5 ve Ö.A.15 sınavlar hakkında fikirlerini şu şekilde ifade etmişlerdir: Ö.A.10, "Benim için şuan önemli olan sınavlarımda başarılı olmak olduğu için sadece o kısmını alıyorum.", Ö.A.5 ise "Not benim için önemlidir, ama çoğu zaman geçsem yeter diyorum, hani geçebilecek kadar not alayım gerisini çok fazla düşünmüyorum."

Öğretmen adaylarının yarısının fazlası dışsal motivasyonun bir diğer kaynağı olan çevrenin (aile, öğretmen, okul) öğrenmeleri üzerinde etkisi olduğunu belirtmiştir. Ö.A.16 "Notum haricinde burada kaygılanmamın sebebi eğer kalırsam, okulum uzamasından çok korkarım. Çünkü ailem gerçekten çok büyük heveslerle beni okutuyor ve bu bölümü kazandığım için çok seviniyorlar ve onları üzmem istemiyorum açıkçası" ve diyerek çevrenin ve ailenin etkisini ifade etmiştir.

Portfolyo hazırlama süreci sonunda dışsal motivasyon kaynaklarında genel olarak bir artışın olduğu görülmüştür. Öğretmen adayları sınav, not ve çevre gibi dış faktörlerin etkisinin devam ettiğini belirtse de, bunlar üzerinde daha az durdukları görülmüştür. Bunlara ek olarak portfolyo hazırlama zorunluluğu ve zaman çizelgeleri diğer dışsal motivasyon kaynakları olarak karşımıza çıkmıştır.

Öğretmen adayları portfolyo yazarken süreç sonunda değerlendirilip not alacak olmalarının onlar için önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Ön mülakatlarda olduğu gibi en önemli motivasyon kaynağının not olduğu görülmektedir. Ö.A.3 ve Ö.A. 22 düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir. 'Eğer haftaya getirmesem sizin kontrol etmenizden dolayı haftaya getirmediğim takdirde sorunlu olacaktım, notuma da yansyacaktı ve çalışmama yansyacaktı. Sınav açıldığında eğer çalışmamın karşılığını almışsam demek ki bu portfolyonuz işe yaradı.' (Ö.A.3)

Öğretmen adayları dönem boyunca hazırlamak zorunda oldukları portfolyoların onları ders çalışma konusunda motive ettiğini belirtmişlerdir. Ö.A.4 portfolyoya yazma gereğinin onu çalışmaya zorladığını vurgulamıştır; "Hiç yoktan şöyle düşünün portfolyo yazmak için bile ölçme dersine insan çalışıyor, 'Ben çalışmazsam portfolyoma ne yazacağım?' diye düşünebiliyorduk." Ö.A.23 portfolyo yazacağı için dersle ilgilendiğini ifade etmiştir; "Aktif bir şekilde bir şeyler yapıyorsun artık. Sürekli derste notlar tutuyorsun, portfolyoma ekleyecem diye."

Öğretmen adayları zaman çizelgeleri hazırlamanın öneminden de bahsetmişlerdir. Genel itibarıyla öğretmen adaylarının sınav zamanı çalıştıkları bunun dışındaki zamanlarda çalışmadıkları görülmüştür. Zaman çizelgeleri hazırlayan katılımcılar dönüp çizelgelere baktıklarında çalışmaya zaman ayırmadıklarını fark ettiklerini ifade etmişlerdir. Zaman çizelgesine

yazabilmek için boş olan zamanlarında çalışmaya yönelindiklerini belirtmişlerdir. 'Mesela ders çalışmış mıyım onu zaten konuşmuştuk, ben ne zaman ders çalışmışım ne kadar ders çalışmışım diye haftada bazen hiç ders çalışmamışım, ya ben bütün haftamı ne yapmışım, diye incelememi sağladı. Sonra dikkat ettim dedim ders çalışmıyormuşum ya ben diye bari aralar ders sıkıştırıyım ders çalışayım diye onları görmemi sağladı.' (Ö.A.24)

Öğretmen adayları portfolyolarından dönüt alacak olmalarının ve çalışmalarını öğretmenlerine gösterecek olmalarının onları çalışmaya sevk ettiğini belirtmişlerdir. Ö.A.11 dönütlerin etkisini şu şekilde ifade etmiştir. Ö.A.11 "Çalışmadığımı gördüm ve ben direkt şey düşündüm ben bu hafta hiç ders çalışmamışım acaba hoca ne düşünecek. O zaman işte keşke çalışsaydım diyorum yani."

Elde edilen tüm bulgulara bakıldığında öğretmen adaylarının dışsal motivasyonlarının yüksek olduğu görülmüştür. Portfolyo çalışması ile dışsal motivasyonlarında bir azalma meydana gelmemiş sadece dışsal motivasyon kaynaklarında bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.

3.3. Görev Değeri ile İlgili Bulgular

Öğrencilerin portfolyo çalışması öncesi ve sonrasındaki görev değeri ortalama puanları karşılaştırılmıştır. ÖMSÖ öntest ve sontest ortalama puanları arasındaki farkın anlamlılığı için yapılan t-testi sonuçları Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4: Görev Değeri ÖMSÖ Öntest ve Sontest Ortalama Puanlarının t-Testi sonuçları

ÖMSÖ	N	X	S	sd	p
Öntest	30	4,59	0,70	29	0,000
Sontest	30	5,77	0,87		

Öğretmen adaylarının portfolyo çalışması sonrasında göreve verdikleri değerde artış olduğu görülmüştür. Öğretmen adaylarının uygulama öncesi sahip oldukları görev değeri puanlarının ortalaması $X=4,59$ iken, portfolyo uygulaması sonrasında $X=5,77$ 'ye yükselmiştir. Bu bulgu portfolyo çalışmasının görev değeri puanlarını arttırmada önemli bir etkiye sahip olduğunu gösterir. Ön test-son test puanlarından elde edilen sonuçlara göre ortalama puanlarda meydana gelen artış istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.01$).

Grupla yapılan ön mülakatlarda katılımcıların öğrenme sürecinde onlardan istenen görevleri gerçekleştirmek konusunda derse ve dersin konusuna duydukları ilgi, dersi sevme ve öğrenilen konunun günlük hayatta kullanılması önemli etkenler olarak belirlenmiştir.

Öğretmen adaylarının tamamı öğrenme ortamlarında görevlerine verdikleri değerlerin dersin konusuyla ilgili olduğunu belirtmiştir. Dersin konusuna ve derse duyulan ilginin görev değeri üzerinde etkisi vardır. Ö.A.22 bu konuda "Ama ilgimi çeken bir konuysa anlayarak hayal kurarak öyle çalışırım ezberlemem yani o zaman. İlerde insanların o konu hakkında konuştuğu ortamda o soruya cevap vermek isterim, ilgilendiğim bir şey olduğunda o yüzden tam öğrenmeye çalışırım." ve Ö.A.10 "Sevdiğim ilgi duyduğum şeyi daha çabuk öğrenirim, ona bir gün çalışmam gerekse sevmediğim şeye benim bir hafta çalışmam gerek." şeklinde düşüncesini ifa-

de etmiştir.

Öğretmen adaylarının %50'si öğrendikleri konuların öğrenilmesinde 'konunun günlük hayatta ve meslekte kullanılmasının' öneminden bahsetmiştir. Günlük hayatta kullandıkları bilgileri öğrenmede daha istekli olduklarını ifade etmişlerdir. Günlük hayatta kullanım konusunda Ö.A.12 "Yani ilişkisi ne, onu nerde kullanabilirim nerde işime yarıyor ya da onunla ilgili pratik ne yapabilirim. Bunlar öğrenmemi etkiliyor tabi ki." şeklinde ifade etmiştir.

Öğretmen adaylarıyla yapılan son mülakatlar ÖMSÖ ölçeğinden elde edilen bulguları destekler niteliktedir. Görev değerine öğrencilerin dersin konusuna olan ilgisinin, öğrenme isteğinin, sınavların, hedef belirlemenin ve portfolyo hazırlama zorunluluğunun etki ettiği belirlenmiştir. Öğretmen adayları portfolyo çalışması ile ölçme dersini çalışmak zorunda kaldıklarını bunun ister istemez derse önem vermelerine ve ilgi göstermelerine neden olduğunu ifade etmiştir. Ö.A.19 bu konudan aşağıdaki gibi bahsetmiştir. 'Çünkü insan portfolyoya ne yazacağını düşünürken bir taraftan da kafasında dersi tekrar ediyor. Örnekleri hatırlıyor. Neleri öğrendim diye düşünüyorsun, bir nevi tekrar ediyorsun, neleri öğrenemedim diye düşündüğün zaman da mecburen bakmak zorunda kalıyorsun.' (Ö.A.19)

Öğretmen adaylarının portfolyo çalışmasının ölçme dersini yapabildiklerini görmelerine yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Dersi yapabilmelerinin dersi sevmeleri ile orantılı olduğunu belirtmişlerdir: "Yansıtıcı düşünme, öz değerlendirme, eksikliklerini fark etme, bunların hepsi benim derse daha motive olmamı sağlıyor. Çünkü insan yapabildiği dersi çalışmayı sever, bunlarda benim yapabilme oranımı artırıyor." (Ö.A.7). Öğretmen adayları ders sonunda yapılan sınavların derslerde onlardan istenenleri yapmaları konusunda daha fazla önem göstermelerine neden olduğunu belirtmektedir. 'Ama küçük sınavlarda soruyu kaçırdım ya evet ben burayı bilemediğim için yapamadım deyip özet çıkarırken daha fazla oraya dikkat ediyorum, anlamadığım zamanlarda gidiyorum arkadaşlarıma soruyorum. O konuya, konuyla ilgili kitaba daha fazla bakıyorum.' (Ö.A.16)

Öğretmen adayları dersin konusu ya da içeriğinden daha çok bir sonraki hafta portfolyoyu getirmek zorunda olduklarından ister istemez konuyu öğrenme yoluna gittiklerini ifade etmişlerdir. Portfolyolar görev değeri konusunda katılımcılara bir zorunluluk getirmiştir. Ö.A.22 ve Ö.A.3 düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir: "Onları da işte tekrar tekrar... Portfolyo için aslında ben o konuları yani sınava son yakın zamanda öğrenebilirdim. Portfolyo için hani o portfolyoyu hazırlayacağım diye o hafta o konuyu tekrar ettim. O şekilde faydası oldu."

Öğretmen adayları dönem başında hedef belirlemiş olmalarının belirledikleri hedefler dahilindeki performanslarına olumlu katkı sağladığını, daha fazla çalıştıklarını ve daha dikkatli olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar hedefleri yönünde yaptıkları çalışmaları daha fazla önemsediklerini ifade etmişlerdir. Ö.A.3'ün ifadesi bu durumu özetler niteliktedir: "Ölçme ve değerlendirme dersine daha çok çalıştım daha çok zaman ayırdım. Özetler çıkardım, o özetlere hafta içerisinde çalıştım. Mesela normalde bir kere tekrarlamam gerekirken ben her hafta çalıştım çünkü benim hedefimdi." (Ö.A.3)

Öğretmen adayları portfolyolar hazırlanırken onlara verilen geribildirimlerin yazmaları ve dersi daha fazla ciddiye almalarına neden olduğunu belirtmiştir. 'Yeteneklerimi de biliyorum, ama artık bir şeyleri yaptıktan sonra nasıl anlatsam bir şeylere çabalıyorum, yaptıklarımı

portfolyo sayesinde görüyorum, sürekli siz bakıp bize dönüt verdiğiniz için eksiklerin ne diye biz farklı açılardan daha değişik şekillerde bakmaya çalışıyoruz.' (Ö.A.20).

Genel olarak yapılan çalışmaların öğretmen adaylarının derse olan ilgilerinin artmasına etki ettiği görülmektedir. Ders sonunda yapılan sınavların neleri öğrenip neleri öğrenemedikleri konusunda öğretmen adaylarına yardımcı olduğu ve ileriki çalışmalarına daha fazla önem vermelerine neden olduğu görülmüştür. Öğretmen adaylarına verilen geri bildirimlerin ve dönem başında hedef belirlemiş olmalarının dersin gereklerini yerine getirme konusunda onları teşvik ettiği görülmüştür. Ayrıca öğretmen adaylarının ister istemez derste onlardan yapmaları istenen çalışmaları yapmış olmalarının onların derse daha fazla önem vermeleri konusunda etkili olduğu belirlenmiştir.

3.3. Öz Yeterlilik ile İlgili Bulgular

Öğrencilerin portfolyo çalışması öncesi ve sonrasındaki öz yeterlilik ortalama puanları karşılaştırılmıştır. ÖMSÖ öntest ve sontest ortalama puanları arasındaki farkın anlamlılığı için yapılan t-testi sonuçları Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: Öğrenme ve Başarı İçin Öz Yeterlilik ÖMSÖ Öntest ve Sontest Ortalama Puanlarının t-Testi sonuçları

ÖMSÖ	N	X	S	sd	p
Öntest	30	4,67	0,63	29	0,000
Sontest	30	5,85	0,70		

Öğretmen adaylarının portfolyo çalışması sonrasında öz yeterliliklerinde artış olduğu görülmüştür. Öğretmen adaylarının uygulama öncesi sahip oldukları öz yeterlilik puanlarının ortalaması $X=4,67$ iken, portfolyo uygulaması sonrasında $X=5,85$ 'e yükselmiştir. Bu bulgu, portfolyo çalışmasının öz yeterliliği arttırdığını göstermektedir. Meydana gelen bu artış istatistiksel olarak anlamlıdır ($p < 0.01$).

Katılımcılarla yapılan ön mülakatlarda öz yeterliliklerini etkileyen en önemli etmenlerin öğrenmede çektikleri zorluklar, ön yargılar, bireyin derse ve dersin konusuna bakış açısı olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların bir kısmı içinde buldukları sınava dayalı sistemin öz yeterlilik algıları üzerinde etkisi bulunduğunu ifade etmiştir.

Öğretmen adaylarının bir kısmı derslerin zorluğunun onları etkilediğini ifade etmiştir. Zorlandıkları konularda sahip oldukları öz yeterliliklerini kullanarak ya da geliştirerek durumla baş etmek yerine çalışmayı bıraktıkları görülmüştür. 'Anlayamamamın sebebi zorlanıyordum, zor geliyordu bana. Açıkçası hani belki çabalasam, arkadaşlarımla daha fazla çalışsam, içine girsem hocaya daha fazla sorsam, soru falan çözmeye çalışsam belki yapacağım. Ama sevmediğim için de zorlandığım için de açıkçası bırakıyordum.' (Ö.A.5)

Öğretmen adayları öz yeterliliklerini tanımlarken ders hakkında sahip oldukları ön yargılarının öz yeterlilikleri üzerindeki etkisinden bahsetmişlerdir. Ön yargıları hakkında Ö.A.11 ve Ö.A.9 şunları söylemiştir: "Ben en başta bu dersi ben anlamayacağım diye başladığım zaman kaldım yani o derslerden. Ne yaparsam yapayım geçemem." (Ö.A.11) ve "Bazı derslere çok ön yargıyla yaklaşıyorum, o yüzden ben mesela birkaç dersim o yüzden kaldı. Kalacağım dersem kalıyorum." (Ö.A.9)

Bu duruma dersin içeriği ya da konusunun da etkili olduğu ifade edilmiştir; "Latince kelime ezberlemem gerek fakat onları ezberlerken zorlanıyorum doğal olarak bu konuda yeterli görmüyorum kendimi." (Ö.A.18) ve "Ama eğer anlamadığım zorlandığım bir ders olursa hemen bir moral bozukluğu işte ben bunu nasıl yapacağım, nasıl yapıp da öğreneceğim. Yeterlilik konusunda dersin konusu etkili açıkçası." (Ö.A.25)

Portfolyo çalışması ile katılımcıların sahip oldukları yeterliliklerin farkına vardıkları belirlenmiştir. Bunun yanında not tutma, kendini ifade etme, çalışma şeklin geliştirme ve öz güvenin artmasına etki ettiği belirlenmiştir.

Öğretmen adayları portfolyo çalışmasının neler yapabileceklerine olan inançlarını artırdığını ve sahip oldukları yeterliliklerin farkına varılması noktasında katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Ö.A.4,Ö.A.7 ve Ö.A.18 ifadeleri bu durumu açıklar niteliktedir: "Bunu yapabildiğimi gördüm, yapabilme inancımın arttığını gördüm. Ama inandığım için yapıyorum. İnanmıyorsam yapamıyorum. Ufkumuzu açtı yani, bir şeyleri biz yapabiliriz bir kere bunun farkına vardık." (Ö.A.4),"Kendi bilgilerimizi, yine kendimizi eleştirdiğimiz için neyi yapıp neyi yapamayacağımızı görüyoruz ben ölçmeyi yapabileceğimi gördüm hani ölçme dersini yapabildiğimi fark ettim ve daha çok öğrenmek istedim." (Ö.A.18) ve "Kendini anlatabilecek, hiç kimse olmasa bile şunu karşıma getirseler ben yaparım diyebiliyorum artık. Bir kere bir insanın kendine tek başına yeteceğini fark ettim, hani yaşantısal olarak." (Ö.A.7)

Öğretmen adayları öğrenme ortamlarında ihtiyaç duydukları kendini ifade etme becerisinin portfolyo yoluyla kendilerine kazandırıldığını ifade etmiştir. 'Ve dediğim gibi bir şeyleri ifade etmede de faydalı olduğunu düşünüyorum, ben şimdi kendimi daha iyi ifade edebiliyorum ilkinde göre. Hiç konuşamıyordum belki ama şimdi bir şey bildiğim için daha rahat konuşuyorum mesela.' (Ö.A.16)

Öğretmen adayları portfolyo hazırlanmanın öğrenme için öz yeterlilik konusunda en fazla öz güvenin artması noktasında etkili olduğunu ifade etmiştir. "... Hocam insan ne yapacağını nasıl çalışacağını biliyor artık. Kendine bir öz güven sağlamış oluyor bir şeyleri nerde nasıl kullanacağını da görmüş oluyorsun." (Ö.A.10)

Tüm bulgular incelendiğinde öğretmen adaylarının kendini ifade etme, yeterliliklerine farklı bir bakış açısıyla yaklaşma, not tutma ve planlama yapma becerilerini kazandırma konusunda etkili olduğu belirlenmiştir. Genel itibarıyla öğretmen adaylarının portfolyo kullanımının sahip olunan becerilerin farkına varılması ve eksiklerin belirlenmesi konusunda etkili olduğu görülmüş fakat davranış değişikliği noktasında çok fazla etkili olmadığı belirlenmiştir.

3.4. Sınav Kaygısı ile İlgili Bulgular

Öğrencilerin portfolyo çalışması öncesi ve sonrasındaki sınav kaygısı puanları karşılaştırılmıştır. ÖMSÖ öntest ve sontest ortalama puanları arasındaki farkın anlamlılığı için yapılan t-testi sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Sınav Kaygısı ÖMSÖ Öntest ve Sontest Ortalama Puanlarının t-Testi sonuçları

ÖMSÖ	N	X	S	sd	p
Öntest	30	4,95	0,86	29	0,000
Sontest	30	3,68	1,40		

Öğretmen adaylarının portfolyo çalışması sonrasında sınav kaygısı konusundaki davranışlarında değişiklik olduğu görülmüştür. Öğretmen adaylarının uygulama öncesi sahip oldukları sınav kaygısı puanlarının ortalaması $X=4,95$ iken, portfolyo uygulaması sonrasında $X=3,68$ 'e düşürmüştür. Bu bulgu grupla portfolyo çalışmasının sınav kaygısı puanlarını azaltmada anlamlı bir etkiye sahip olduğunu gösterir. Ön test-son test puanlarından elde edilen sonuçlara göre ortalama puanlarda meydana gelen azalma istatistiksel olarak anlamlıdır ($p<0.01$).

Öğretmen adayları ön mülakatlarda sınav kaygılarının nedenleri olarak sınav esnasında ve öncesinde sahip oldukları stres ve fizyolojik etmenler (ateş basması, panikleme, uyku ve heyecan) üzerinde durmuşlardır. Bunların dışında aile, diğer öğrencilerin sınav esnasındaki durumu, sınav türü ve sahip oldukları bireysel korkuların sınav kaygıları üzerinde etkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmen adayları sınavlara hazırlanırken ve sınav esnasında 'stresli' olduklarını, bu durumun sınavlardaki başarılarını etkilediğini ifade etmiştir. Ö.A.16, Ö.A.5 ve Ö.A. 6 stresin etkisi hakkında şunları söylemiştir: "Sınavdan önce gerçekten çok stresli oluyorum. 'Nasıl olacak, yapabilecek miyim?' diye." (Ö.A.16), "Sınavdan önce çok stresli olurum her zaman, bu değişmez." (Ö.A.5), "Stresli olurum tabi ama genelde yazılı sınavlarda daha fazla." (Ö.A.6)

Öğretmen adayları sınav kaygısına neden olan birçok fizyolojik etmeden bahsetmişlerdir. Bunlar arasında ateş basması, panikleme, sınav öncesi uyku durumu ve heyecan bulunmaktadır. Ö.A.10 ve Ö.A.22 bu durumlarını şu şekilde açıklamıştır: "Uykusuz olmam, gece geçirdiğim uyku bile çok önemli, bu durum sınavlarda kaygı seviyemi artırıyor." (Ö.A.10) "Sınav kağıdı önüme geldiği an heyecanlanmaya başladım, çok heyecanlanırım." (Ö.A.22).

Öğretmen adayları sınav kaygısına neden olan etmenler arasında aile ve çevrenin de etkili olduğunu belirtmiştir. Ö.A.16: "O yüzden yani sınavdan düşük almam veya kalmam ailem olmasa belki beni bu kadar üzmez. Ama ailemin üzüleceği aklıma geldiğinde ister istemez kaygılanıyorum, strese giriyorum."

Öğretmen adaylarının çoğunluğu diğer öğrencilerin sınav esnasında ne kadar yapıp yapmadığını düşünmenin kaygılanmalarına neden olduğunu ifade etmiştir. Ö.A.16 "Özellikle zor sınavlarda 'evet şu bu soruyu yapmıştır, bu da bunu yapmıştır, ben hala yapamadım kesin işte ben az çalıştığım için' yani o an herkes çalışkanlık durumuna göre ve soruya göre o an gözümün önünden geçiyor." ve Ö.A.22 "Sınav esnasında işte bazı sorularda nasıl kaçırardım ben orayı herkesin çok bildiği bir şeyse ve ben orayı yapamadıysam, ben niye kaçırardım derim yani." şeklinde düşüncesini ifade etmiştir.

Sınav kaygısına neden olan diğer sebepler arasında öğretmen adayları dersin ve sınav türünün etkili olduğunu ifade etmiştir. Ö.A.16: "Yazılı sınavlarda çalışmamışsam aslında daha rahat olurum. Çalışmışsam hani iyi bir sonuç isterim. Ondan daha çok stresli olurum."

Öğretmen adayları sınav kaygısına sahip oldukları korkuların da neden olduğunu ifade etmiştir. Bu korkular arasında okulu uzatma, yapamama korkusu, iyi bir sonuç alamama karşımıza çıkmaktadır: "Bazı derslere çok çalışıyorum, çalıştığım halde yapamayacağım korkusu oluyor." (Ö.A.5) ve "Hani iyi bir sonuç isterim ondan, bu yüzden daha çok stresli olurum iyi bir sonuç alamamak beni korkutuyor." (Ö.A.16).

Öğretmen adaylarının son mülakatlarından elde edilen bulgulara bakıldığında portfolyo çalışmasının sınav kaygılarını ve heyecanlarını azaltma konusunda etkili olduğu görülmüştür. Bunun dışında ders sonunda yapılan sınavların, dersin sınavı hakkında ön bilgi edinmelerini sağladığından, asıl sınavlarda daha az heyecanlanmalarına neden olduğunu belirtmişlerdir.

Öğretmen adayları portfolyoların ve yapılan uygulamaların sınav kaygılarını azaltma konusunda olumlu etkisi olduğunu ifade etmiştir. Özellikle, ön mülakatlarda sınavlardan önce stresli ve kaygılı olduğunu ifade eden öğretmen adayları son mülakatlarda ölçme sınavında kaygılanmadıklarını, heyecanlanmadıklarını ifade etmişlerdir. Ö.A.10 ve Ö.A.6 ifadeleri şu şekilde: "Ölçme dersinin sınavında ben bu sefer çok fazla kaygılanmadım." (Ö.A.10) ve "Tabi ki bu yapılan çalışmalar kaygımı azalttı. Sene sonundaki sınavda daha rahattım." (Ö.A.6)

Öğretmen adaylarının yarısından fazlası ders sonunda yapılan sınavların öğrenme ve bildiğinin farkına varma noktasında kendilerine katkı sağladığını ifade etmiştir. Ne kadar bildiğinin farkında olmalarının sınavlarda ne kadar yapabilecekleri konusunda onlara yol gösterdiği ve daha rahat olmalarına yardımcı olduğu görülmüştür. Ö.A.11 "Ders sonunda yapılan sınavların etkili olduğunu düşünüyorum, orda hani eksikliklerimizi görüp gidermiştik ya zaten o yüzden sınavda daha bir rahattık." şeklinde ifade ederken benzer şekilde Ö.A.4 ve Ö.A.20 "İki zor sınavı alıp aynı güne koymuşlar. Ölçme dersine girerken daha rahattım yani o sınavlar etkiliydi.", "Ölçme dersinde yaptığımız sınavlar %90 oranında çıkma olasılığı yüksek olduğundan o rahatlıkla giriyoruz. Buna benzer çıkacak hocanın soru tarzı bu diye düşünüyorsun o nedenle heyecan ve kaygıyı azaltıyor kesinlikle." (Ö.A.20) şeklinde düşüncelerini belirtmişlerdir.

4. Tartışma

Araştırma sonunda içsel motivasyondaki artışın sebebi olarak portfolyoları, hazırlarken öğretmen adaylarının kendi öğrenme süreçlerinin farkına varmaları, derse olan ilgilerinin artması, daha dikkatli olmaları ve başarabileceklerine olan inançlarının artması ön plana çıkmaktadır. Alan yazın ilginin artması, dikkat etme ve öğrenme isteğindeki artışın içsel motivasyona etki ettiğini desteklemektedir (Akbaba, 2006; Çelik, 2003). Alan yazın öz düzenlemeli öğrenenlerin içsel motivasyonlarının yüksek olması gerektiğini ifade etmekte, içsel motivasyonun olmadığı durumlarda dışsal motivasyonun da öğrenmeyi olumlu etkilediğini belirtmektedir. Dışsal motivasyonun sürekliliği portfolyo kullanım sürecinde geribildirim, ders sonunda yapılan sınavlardan alacakları değerlendirme notları ve portfolyolarının değerlendirmesi sonucunda ara sınav notu verilerek sağlanmıştır. Yapılan uygulamaların içsel motivasyon yanında dışsal motivasyonu da arttırdığı görülmektedir. Burada portfolyo çalışması sonucunda öğretmen adaylarının alacakları notun motivasyonları üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Öğretmen adaylarının çoğunluğu, ankette yer alan, dışsal motivasyon ile ilgili, "yapabilsem, bu derste diğer öğrencilerden daha iyi not almak isterim" önermesine katılmışlardır. Özetle, not öğrenciler için önemli bir motivasyon kaynağıdır ve bu bulgu alan yazınla da desteklenmektedir

(Wolter ve Pintrich, 1998). Öz düzenlemeli öğrenmede amaç motivasyonu arttırmaktır fakat bu artışın içsel motivasyonda olması beklenmektedir. Bu çalışmada dışsal motivasyondaki artışın daha fazla olduğu görülmüştür. Bunun nedeninin portfolyoların not ile değerlendirilmesi olduğu düşünülmektedir. Kendi kendilerine düzenleme sağlamak yerine bu düzenleme not ile sağlanmıştır. Tüm çalışma göz önünde bulundurulduğunda ilgiyi arttırarak diğer öz düzenleme becerileri geliştirilmiş sadece istenmeyen dışsal motivasyonda artış olmuştur. Çalışmadan sağlanan tüm eldeler değerlendirildiğinde not vermek genel olarak öz düzenlemeye katkı sağlamıştır.

Motivasyonel boyutun bir diğer elemanı olan görev değeri ile ilgili elde edilen bulgulardan, portfolyonun görev değerini artırma noktasında olumlu etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifade ile portfolyonun öğrenenlerin öğrenme ortamlarında onlardan yapmaları ve üstlenmeleri istenen davranışlara ne derece önem verdikleri üzerine olumlu etkiye sahip olduğu görülmüştür. Alanda yapılan çalışmalar görev değeri ile motivasyon arasında pozitif yönde ilişki olduğunu ileri sürülmektedir (Yağlı, 2014; Yerdelen, Aydın, Yalmanlı ve Göksu, 2014). Bu çalışmada da öğrenenlerin motivasyonlarında ve görev değerlerinde artış olduğu göz önünde bulundurulduğunda benzer bir sonucun ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca bireylerin portfolyo sayesinde öğrenmelerinde meydana gelen değişimi gözlemlerinin ve başarılarındaki artışın ileriki görevlerini gerçekleştirme konusunda daha istekli hale gelmelerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada portfolyo kullanımının öz yeterlilik üzerine olumlu etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Öz yeterlilik ile ilgili yapılan çalışmalarda genel olarak başarı ile öz yeterlilik ve öğrenme arasındaki ilişki (Lopez, 1998; Sungur ve Yerdelen, 2011; Yıldırım, 2011) incelemiştir. Genel olarak öz yeterliliği yüksek olan bireylerin daha başarılı ve öğrenmelerinin daha üst düzeyde olduğu görülmüştür. Bu çalışmalar öz yeterliliğin geliştirilmesi gerekliliğini göstermektedir. Yapılan çalışma öz yeterliliğin geliştirilmesinde portfolyonun bir araç olarak kullanılabilirliğini göstermiştir. Araştırmada öğretmen adaylarının öz yeterliliklerindeki artış üzerine portfolyo hazırlama sürecinin dersteki başarılarına sağladığı katkı ve buna bağlı olarak gelişen başarabilme duygusunun etkili olduğu söylenebilir. Çalışma kapsamında öğrencilere sahip oldukları yeterlilikleri kullanma, değerlendirme, değiştirme ve ihtiyaç duyulan yeterlilikleri kazanma noktasında fırsat verilmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Bahçeci ve Kuru (2008) öz yeterliliğin geliştirilmesinde portfolyonun etkisini inceledikleri çalışmalarında, bu araştırmada olduğu gibi portfolyonun öz yeterliliği arttırmada olumlu etkiye sahip olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Çalışmada öğretmen adaylarının sınav kaygı seviyelerinde azalma olduğu belirlenmiştir. Burada özellikle ders sonlarında yapılan sınavların etkili olduğu söylenebilir. Nitekim öğrenciler yapılan bu sınavlar sayesinde genel sınavlarda karşılıklarına çıkabilecek sorular konusunda fikir sahibi olduklarını ve bunun kendilerini sınava hazır hissetmelerine ve daha az kaygı duymalarına neden olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca portfolyo hazırlama süresince öğretmen adaylarından, her hafta öğrenemedikleri konuları bir sonraki derse kadar öğrenmeleri ve ne yaptıklarını yazmaları istendiğinden, hafta hafta gerçekleşen tam öğrenmeler de sınav kaygısının azalmasında etkili olmuştur. Konu ile ilgili olarak yapılan diğer çalışmalarda da benzer sonuçların alındığı görülmüştür (Bahçeci, 2009). Bahçeci üniversite öğrencileri ile yaptığı çalış-

mada portfolyoyu bir değerlendirme aracı olarak kullanmış ve portfolyonun sınav kaygısını azaltmada etkili olduğunu belirtmiştir.

SONUÇ

Portfolyo çalışması kapsamında yapılan uygulamalar göz önünde bulundurulduğunda öz düzenlemeli öğrenenlerin sahip olması gereken içsel motivasyonun biyoloji öğretmen adaylarında var olduğu görülmüştür. Yapılan çalışmaların katılımcıların öğrenme konusunda ilgi ve isteklerini arttırdığı, hedeflerine ulaşma konusunda kendilerini izlemelerine ve değerlendirmelerine fırsat sunduğu görülmüştür. Öz düzenlemeli öğrenmede bireyin çalışmalarını ve öğrenmeleri için kendi kendini motive etme becerisine sahip olması gerektiği düşünüldüğünde portfolyolar bu amaç için kullanılabilir bir araç olarak düşünülebilir.

Görev değerinin yüksek olması öz düzenlemeli bireylerin bir özelliğidir. Çalışmada portfolyo kullanımı ile ders kapsamında istenen görevleri yerine getirme konusunda sağlanan rehberlik ve geribildirimler görev değerinin gelişimine katkı sağlamıştır. Öğretmen adayları portfolyoda kendi öğrenmelerini takip etmiş ve sorulan sorularla öğrenmeleri gereken konuları daha fazla içselleştirmiş ve önem göstermişlerdir.

Portfolyonun öz yeterliliği arttırmada olumlu etkiye sahip olduğu görülmüştür. Öz yeterlilik konusunda portfolyonun en büyük etkisi öğretmen adaylarının sahip oldukları öz yeterliliklerin farkına varmasıdır. Portfolyolar ile öğretmen adaylarının ne öğrendiklerinin farkına vardıkları bunun da ileriki öğrenmelerinde onları cesaretlendirdiği ve yeterliliklerine olan inançlarının artmasına neden olduğu düşünülmektedir.

Portfolyonun sınav kaygısını azaltmada olumlu etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında ders sonunda yapılan sınavların, portfolyo yoluyla sağlanan zamanında öğrenme ile sınav döneminin oluşturduğu stres ve kaygının azaldığı sonucuna varılmıştır.

Öz düzenlemeli öğrenmede ve öğrenmede içsel motivasyonun önemi göz önünde bulundurulduğunda dışsal motivasyonu azaltan içsel motivasyonu daha fazla destekleyen yönergelerle portfolyo kullanımına yönelik yeni çalışmalar yapılmasının alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca Öz düzenlemenin gereği olan becerilerin erken yaşlarda kazandırılması uzun vadede daha etkili olacağı düşünülmektedir. Öz düzenlemeli öğrenmeyi bireylere daha erken yaşlarda kazandırmaya yönelik çalışmaların yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaba, S. (2006). Eğitimde motivasyon. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 343-361.
- Bahçeci, D. ve Kuru, M. (2008). Portfolyo değerlendirmenin üniversite öğrencilerinin öz-yeterlilik algısı ve yaşam becerileri üzerine etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9 (1), 97-111.
- Bahçeci, D. (2009). Portfolyo değerlendirmenin sınav kaygısı, çalışma davranışı ve tutum üzerine etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 169-182.

- Boekaerts, M. and Niemivirte, M. (2000). Self regulation: With a focus on the self regulation of motivation and effort. In W.Damon & R. Lerner (Series Eds.) & I.E. Sigel & K.A. Renninger (Vol. Eds.), *Handbook of child psychology, Vol. 4, Child psychology in practice* (6th Edn.). New York: Wiley.
- Borkowski, J. G. (1996). Metacognition: Theory or chapter heading? *Learning and Individual Differences, 8*, 391-402.
- Creswell, J. W. (2005). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education.
- Çelik, V. (2003). *Sınıf yönetimi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Çiltaş, A. (2011). Eğitimde öz-düzenleme öğretiminin önemi üzerine bir çalışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3*(5),1-11.
- Güleç, İ., Çelik, S. ve Demirhan, B.(2012). Yaşam boyu öğrenme nedir? Kavram ve kapsamı üzerine bir değerlendirme, *Sakarya University Journal of Education, 2* (3), 34-48.
- Lopez, D. F. (1998). Self regulation and school performance: Is there optimal level of action-control? *Journal of Experimental Child Psychology, 70*, 54-74.
- Pintrich, P. R., Smith, D. A., Garcia, T. and McKeachie W. J. (1991). *A manual for the use of the Motivated Strategies for Learning Questionnaire (MSLQ)*. National Center for Research to Improve Postsecondary Teaching and Learning. Ann Arbor: University of Michigan.
- Pintrich, P. R., Smith, D. A., Garcia, T. and McKeachie, W. J. (1993). Reliability and predictive validity of the Motivated Strategies for Learning Questionnaire (MSLQ). *Educational and Psychological Measurement, 53*, 801-813.
- Pintrich, P. R. (2000a). Multiple goals, multiple pathways: The role of goal orientation in learning and achievement. *Journal of Educational Psychology, 92* (3), 544.
- Pintrich, P.R. (2000b). The roal of goal orientation in self-regulated learning. In M. Boekaerts, P.R. Pintrich and M.Zeidner (Eds.), *Handbook of Self Regulation: Theory, Resarch and Applications* (452-502). San Diego, CA: Academic.
- Sungur, S. and Yerdelen, S. (2011). Examination of the self-regulated learning processes for low and high achievers in biology. *The New Educational Review, 24*(2), 207-215.
- Winne, P. H. and Hadwin, A. F. (1998). Studying as self-regulated learning. In D. J. Hacker, J. Dunlosky & A. C. Graesser (Eds.), *Metacognition in educational theory and practice* (pp. 279-306). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Winne, P. H. (2005). Perspective on the state of the art research on self-regulated learning. *Instructional Science, 33*, 559-565.
- Wolters, C.A. and Pintrich, P.R. (1998). Contextual differences in student motivation and self-regulated learning in mathematics, English, and social studies classroom, *Instructional Science, 26* (1-2), 27-47.
- Yağlı, Ü. (2014). The Self-regulatory strategies and motivation used in learning english and its

relation to achievement. *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, 2,108-116.

Yerdelene, S., Aydın, S., Yalmançı, S. G. ve Göksu, V. (2014). Relationship between high school students' achievement goal orientation and academic motivation for learning biology: A path analysis. *Education and Science*, 39, 437-446.

Yıldırım, S. (2011). Self-efficacy, intrinsic motivation, anxiety and mathematics achievement: Findings from Turkey, Japan and Finland. *Self*, 5(1), 277-291.

Zimmerman, B. J. (2000). Attaining self-regulation: A social cognitive perspective. In M. Boekaerts, P. R. Pintrich, & M. Zeidner (Eds.), *Handbook of self-regulation* (pp. 13-39). San Diego, CA: Academic Press.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь2020,
s./pp. 515-527

Geliş/Submitted/Отправлено: 14.08.2020
Kabul/Accepted/Принимать: 27.11.2020
Yayınl/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.45806

Olgu Sunumu
Case Report
Клинический Случай

Psikolojik Danışman Tuğşat ERCAN

Nilüfer Özel Eğitim Uygulama Okulu
apsuwa2000@yahoo.com

ORCID 0000-0002-6753-6526

Dr. Hülya AKSAKAL KUC

Sakarya Serdivan Özel Eğitim Anaokulu
aksakal54@gmail.com

ORCID 0000-0001-2345-6789

Dr. Öğretim Üyesi F. Firdevs ADAM KARDUZ

Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi
karduzfirdevs@cumhuriyet.edu.tr

ORCID 0000-0003-1765-6287

TRAVMA SONRASI STRES BOZUKLUĞU İÇİN EMDR: BİR YAMAÇ PARAŞÜT KAZASI OLGUSU*

EMDR FOR POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER: A PARAGLIDING
ACCIDENT CASE

Öz: Travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) gelişmesine pek çok farklı olaya (sevi-
len birinin kaybı, hastalık, kaza vb.) şahit olmamız veya yaşamamız yol açabilir.
Travmanın anlarından kurtulamamak, travmayı hatırlatan durumlardan kaçın-
maya çalışmak ve aşırı derece tetikte olma belirtileri TSSB belirtileridir. Göz hare-
ketleri ile duyarsızlaştırma ve yeniden işleme (EMDR) başlangıçta travmatik anı-
larla bağlantılı rahatsızlıkları ortadan kaldırmak için geliştirilmiş bir terapi yönte-

* No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildiril-
memiştir. The ethics committee review for this article was not reported./Etik kurulu onayı gerekmediği
bildirilmiştir. Corresponding Author/SorumluYazar: Tuğşat ERCAN

Cite as/Atıf: Ercan, T., Aksakal Kuc, H., ve Adam Karduz, F. F. (2020). Travma Sonrası Stres Bozukluğu
İçin Emdr: Bir Yamaç Paraşüt Kazası Olgusu. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 515-527.
<http://dx.doi.org/10.29228/kesit.45806>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

mi olmasına rağmen son yıllarda strese yol açan yaşam olaylarını izleyen diğer rahatsızlıklarda da kullanılmaktadır. Yapılan çalışmalar EMDR'nin standart işlem yolları ve klinik protokoller içeren bilgiyi yeniden işleme modeli olarak TSSB belirtilerinin tedavisinde etkili bir şekilde uygulandığını gösterir niteliktedir. Ülkemizde trafik kazası sonrası gelişen TSSB tedavisinde EMDR uygulamalarına alan yazında az sayıda rastlanmasına rağmen yamaç paraşüt kazası tedavisinde EMDR denendiğini bildiren herhangi bir yayına rastlanmamıştır. Bu çalışmada yamaç paraşüt kazası sonrası TSSB gelişen ve üç seanslık EMDR uygulanması sonucunda, adı geçen sporun yapılmasını engelleyen bütün kaygı ve korkularını geride bırakarak tekrar yamaç paraşütü yapabilen 42 yaşında (erkek) bir olgu sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme (EMDR), travma, travma sonrası stres bozukluğu, yamaç paraşüt kazası.

Abstract: Post-traumatic stress disorder (PTSD) can be caused by witnessing or experiencing many different events (loss of a loved one, illness, accident, etc.). Not getting rid of memories of trauma, trying to avoid situations that remind you of trauma, and being overly vigilant are symptoms of PTSD. Although eye movement desensitization and reprocessing (EMDR) was originally a therapy method developed to eliminate disturbances associated with traumatic memories, it has also been used in other disorders following stressful life events in recent years. Studies show that EMDR is effectively applied in the treatment of PTSD symptoms as a data reprocessing model that includes standard processing routes and clinical protocols. Although EMDR applications in the treatment of PTSD developing after different types of accidents are encountered in the literature, there is no publication reporting that EMDR has been tried in the treatment of paragliding accident. In this study, a 42-year-old patient who developed PTSD after a paragliding accident is presented and he was able to paraglide again, leaving all his anxieties/fears behind as a result of three sessions of EMDR.

Key Words: Eye Movement Desensitization Reprocessing (EMDR), trauma, post traumatic stress disorder, paragliding accident

GİRİŞ

TDK'ya göre travmanın ilk anlamı sarsıntı, diğer anlamı ise; Bir doku veya organın yapısını, biçimini bozan ve dıştan mekanik bir tepki sonucu oluşan yerel yaradır. Günlük dilde ise; travma kelimesi genellikle "oldukça stresli olay" anlamında kullanılır. Kişinin karşılaştığı durum ile başa çıkma yeteneğinin aşırı stresten dolayı işlevsizleşmesi hali travmadır. Alanyazına bakıldığında travma ile ilgili hem birbirine benzeyen hem de belli noktalarda farklılaşan tanımlar yapılmıştır. Ancak genel olarak vurgulanan nokta, bir olayın travmatik olup olmadığını belirleyen bireyin öznel deneyimi olmasıdır (Giller, Vermilyea ve Steele, 2006;67). Travma, bir olayın veya kalıcı bir durumun öznel, bireysel deneyimidir. Yani travma yaşayan bireyin yaşadığı olağandışı durum karşısında duygusal olarak adapte olma yeteneğinin yetersiz olması ya da gücünün tükenmesidir. Dolayısıyla bireyin yaşam döngüsü, bedensel bütünlüğü veya

akıl sağlığı (öznel olarak) tehdit altındadır (Pearlman ve Saakvitne, 1995;153). Bu nedenle, bir olay veya durum, bireyin başa çıkma yeteneğini aştığında travma yaratır ve birey kendini duygusal, bilişsel ve fiziksel olarak bunalmış hissedebilir. Travmatik olayın kaynağı genellikle kaza, gücün kötüye kullanılması, güvene ihanet, tuzağa düşme, çaresizlik, acı, karışıklık ve/veya kaybı içerir (Giller, Vermilyea ve Steele, 2006;67). Herman ve Harvey (1997;559) ise travmayı; olağandışı olayın yaşanması esnasında kişinin yaşamını alt üst eden bir kuvvet tarafından çaresiz bırakılması sonucu yaşanan aciziyet hissi olarak tanımlamıştır. Son olarak Dünya Sağlık Örgütü; travmatik yaşantıyı, sıra dışı ruhsal veya fiziksel bir stres veren durum ile kısa veya uzun vadeli bir karşılaşma olarak tanımlamıştır.

Allen (1995;86) travmatik bir deneyimin objektif ve öznel olmak üzere iki bileşeni olduğunu belirtir. Travmayı oluşturan nesnel olaylar aslında öznel deneyimdir. Yani ne kadar tehlikede olduğunuza inanırsanız, o kadar travmatize olursunuz. Travmanın alt çizgisi ezilmiş, incinmişlik duygusu ve tamamen çaresizlik hissidir. Başka bir deyişle travma, travmayı yaşayan kişinin deneyimi ile tanımlanır. Örneğin iki kişi aynı olaya maruz kalabilir ve bir kişi travmatize olurken, diğer kişi nispeten zarar görmeden kalabilir. “X, içinden geçen herkes için travmatiktir” veya “Y olayı travmatik değildi, çünkü kimse fiziksel olarak yaralanmamıştır” gibi genellemeleri yapmak mümkün değildir. Ayrıca, bir olayın travmatik olan belirli yönleri bir kişiden diğerine farklı olacaktır. Şiddet içeren bir saldırı veya tecavüz gibi bir olayın ayrıntıları veya anlamı bir kişi için çok üzücü olurken başka bir kişi için aynı olacağını varsayamazsınız. Travmanın etkisini açıklamak için ortaya bir dizi teori çıkmıştır. Travmatik olaylar yaşam deneyimine, bilişsel, duygusal, davranışsal ve biyolojik tepkiler üzerine odaklanmıştır (Noll ve diğerleri, 2003;1454).

Son yıllarda travma yaşayan insan sayısının giderek yaygınlaşması travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) dahil olmak üzere bir bireyin maruz kaldığı şiddetli stresin uzun vadeli etkilerinin incelenmesi ilgi konusu olmuştur (Lopatkova ve diğerleri, 2018;2). Yapılan birçok araştırmaya göre, TSSB'nin gerçek klinik tablosu tarif edilenden çok daha yoğun ve daha karmaşıktır. Örneğin, anksiyete TSSB'nin olmazsa olmaz belirtilerinden biri değildir (Kuritsyna ve Bundalo,2007;48). Travma Sonrası Stres Bozukluğu, DSM'de etiyolojiye dayanan tek tanı kategorisidir. Bir kişiye TSSB tanısı koymak için travmatik bir olay olmalıdır. Tanuların çoğu tanımlayıcı ve açıklayıcı olmadığından, bağlamı olmayan semptomlara veya davranışlara odaklanırlar. Bir kişinin bu davranışları nasıl veya neden geliştirebileceğini (örneğin travmatik stresle başa çıkmak için) açıklamazlar (Giller ve diğerleri, 2006;68). DSM-V tanı kitapçığında travma, “kişinin gerçek bir ölüm tehdidi alması, ağır yaralanması, fizik bütünlüğünü tehdit eden bir olay yaşaması, başka bir kişinin ölümü, ölüm tehdidi altında kalması, yaralanması ya da fizik bütünlüğünü tehdit eden bir olaya tanıklık etmesi, ailesinden birinin ya da başka bir yakınının beklenmedik ölümü, şiddete maruz kalarak öldürülmesi, ağır yaralanması, ölüm ya da yaralanma tehdidi altında kaldığını öğrenmesi gibi kişinin doğrudan yaşadığı ve bu travmatik olay karşısında kişide dehşet, korku ve çaresizlik duygularının ortaya çıkması durumudur” (Kaplan ve Sadock, 2016; 439). DSM-5 ile TSSB tanı kriterlerinde birtakım değişiklikler yapılmıştır: (a) DSM-5'de travmatik yaşantının tanımını netleştirmek için travmaya sebep olan durumla yüzleşmenin farklı olabilecek şekilleri tanımlanmıştır. (b) travmatik olaylara ilişkin uyarıcıdan sürekli kaçınma ve travmatik duruma ilişkin düşünce ve duygu durumunda meydana gelecek olumsuz

yönde 2 ayrı kritere bölünmüştür. (c) DSM-5' de kendini suçlamayı, korku, çaresizlik ve dehşeti tanımlayan maddeler eklenmiştir. (d) DSM-5 kendini korumayan, kendine zarar verici tutumlarda bulunma eklenmiştir. (e) Geç başlangıç daha net tanımlanmış, disosiyatif belirtiler gösteren ve gecikmiş dışa vurum tanımlamaları getirilmiştir (LeBeau, 2014;144).

Travmatik olaylar, kaynağına göre "İnsan kaynaklı" ve "Doğal kaynaklı" olarak iki ana grupta tasniflenir. İnsan kaynaklı oluşan travmaları da yine iki alt başlıkta, kaza ile olanlar (iş kazası, trafik kazası, yangın vb.) ve kasten yapılanlar (tecavüz, işkence, terör olayları vb.) olarak ayırtılmaktadır. Doğal kaynaklı oluşan travmatik yaşantılara ise depresyon, sel, kasırga, yanardağ patlaması, tsunami vb. örnek verilebilir (APA, 2000;467). Dyregrov ve diğerleri (2000;5)'a göre travmatik olay anında fiziksel olarak; adrenalin/noradrenalin salgısında değişim, hızlı ve ani tepki verme, tehlikeyi bertaraf etmeye hazır olma; zihinsel olarak ise, faydalı olabilecek önceki tecrübeler ve bilgilerin zihne çağırılması, duyuşsal farkındalığın artması, dikkatin odaklanması, zihnin ve hafızanın canlanması, bilgiyi hızlı işlemeye hazır olma gibi tepkiler gösterilir. Travmanın genel olarak sonuçları ise; hastalık ve ölüm (yaralanma, hastalık, ölüm), maddi kayıplar (zarar, yıkım, ekonomik kayıplar), sosyal aksama/karmaşa (altyapı hasarları, hayatta kalmak gerekli olan kaynakların olmaması, nüfusun yer değiştirmesi), psiko-sosyal etkiler (stres, zarar veren davranış değişikliği, psikopatoloji, kayıp, yas), sosyo-ekolojik ve kültürel etkilerdir (Schultz ve diğerleri, 2016;495).

Travma, yaşanıldığı andaki duyuşsal kapasite ile kaydedilir. Bu kayıt, olayın gerçekleştiği zamanda mevcut düşünce, duyuş ve bedensel duyuşların işlenmemiş bir şekilde kaydı ile olmaktadır. Hazmedilmemiş bu anılar, herhangi bir tetikleyici ile karşılaşıldığında olumsuz duyuş ve düşüncelerle kendini gösterir. Ortaya çıkan genetik yük, beynin işlevlerini olayların etkilerine karşı olması gerekenden daha az veya daha çok duyarlı yapabilir. Bu nedenle aynı olaylar bir kişide travma sonrası stres bozukluğu gelişirken, aynı olaylar içerisinde yer alan başka bir kişide herhangi bir olumsuz durum gelişmeyebilir (Solomon ve Shapiro, 2008;317).

Alanyazında, Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme (EyeMovement-DesensitizationandReprocessing -EMDR)'nin travma sonrası stres bozukluğunda (TSSB) etkili bir terapi yaklaşımı olduğu ile ilgili ortaya konan çalışmalar bulunmaktadır (Shapiro ve Maxfield, 2002;935). EMDR, TSSB tedavisinde etkili bir terapi tekniği olarak Amerikan Psikiyatri Birliği tarafından da önerilmektedir.

EMDR yapısal olarak, Psikodinamik, Bilişsel-Davranışçı yaklaşım gibi çok iyi bilinen ve yaygın olarak uygulanan yaklaşımlarla beraber danışan merkezli yaklaşımı da içinde barındıran bir yöntemdir (Shapiro, 2001). Danışana, terapist tarafından verilen iki yönlü uyarım genellikle göz hareketleri odaklı olup, stereo ses ve/veya sağ ve sol dize ritmik vuruşlarla da sağlanmaktadır. Aynı anda danışan travmatik yaşantısının içsel temsilcilerine (düşünce, duyuş ve bedensel sinyaller) odaklanır. Bu doğrultuda sürdürülen setler, sıkıntı veren olaya ait olumsuz düşünce, duyuş ve bedensel belirtiler azalır ya da tamamen ortadan kalkıncaya kadar sürdürülür (Van der Kolk ve diğerleri, 2007;42).

EMDR'nin bilateral uyarımı içeren bu süreci, nörobiyolojik bir müdahale ile epizodik bellekteki anılara erişerek bu anıların, kortikal semantik hafızaya entegrasyon sağladığı öne sürülmektedir. Olumsuz deneyimler veya travmalar, bilgi işleme sürecindeki biyokimyasal

dengeyi bozmakta, böylece kaydedilen bilgilerin uyarlanarak çözümlenme durumuna ilerlemesini engellenmektedir. Bu durum tecrübe ile ilgili algıların, düşüncelerin ve duyguların sinir sistemi içinde kilitlemesini sağlamaktadır (Shapiro, 2016;37).

Bu makalede yamaç paraşüt kazası sonrası TSSB belirtileri ile gelen bir olguda travmatik yaşantı ile ilgili gelişen bozukluğuna yönelik EMDR çalışması yapılmıştır. Ardından da yaşamında önemli bir yer tutan yamaç paraşütünü tekrar korku/kaygı duymadan ve kaza öncesinde aldığı zevkle tekrar yapabilmesi hedeflenmiştir.

Olgu

42 yaşında evli lisans mezunu erkek danışan. Uzun yıllardan beri profesyonel olarak yamaç paraşütü yapmakta olup, 5 ay öncesinde yine bir yamaç paraşütü uçuşunu bitirip iniş yapacağı sırada beklenmeyen bir hava akımı neticesinde, iniş bölgesini pas geçerek yakındaki kayalık bir vadiye, fiziki yaralanma (omurga kırığı, ayak bileği incinmesi) ile sonuçlanan bir düşüş yaşamıştır. Kaza sonrası belinden ve dizinden cerrahi operasyon geçiren danışanda, tekrar yamaç paraşütü yapabilmesi için ortopedik herhangi bir problem kalmadığı hekim tarafından 5 ay sonra teyit edildiği, danışan tarafından ifade edilmiştir.

Terapiye başlandığında danışanın genel tıbbi durumunda herhangi bir rahatsızlığın olmadığı, ayrıca geçmiş öyküsünde ve aile öyküsünde de herhangi bir psikolojik rahatsızlık öyküsü bulunmadığı, danışan tarafından beyan edilmiştir. Danışan öyküsüne yamaç paraşütünün hayatında önemli bir yer kapladığı, bu spordan kopamayacağı, hatta hayatın anlamının yamaç paraşütü olduğunu belirterek başlamıştır. Doktorun, tıbbi herhangi bir engeli olmadığını belirttikten sonra birkaç kere havalanmayı denediğini ancak, paraşütü ve diğer aksesuarları takip yamacın kenarına kadar gelebildiğini bu noktadan itibaren ise kendini kontrol edemediğini ve uçuşu gerçekleştirmediğini ifade etmiştir. Daha sonra tandem (paraşütü kullanan pilotun kucağına, ikinci bir kişinin yolcu sıfatı ile binmesini sağlayan özel bir aparat) ile yolcu uçuşu yapmayı denemesine rağmen herhangi bir tat alamadığı için uçuşun onun için “azap” haline geldiğini söyleyerek noktalamıştır. Terapist tarafından tandem ile yapılan uçuşun sonunda, iniş yaparken yaşadığı kaygı ve korku hakkında konuşmak istenmiştir. Danışan, bu soru karşısında cevaben “korkuyu hissettiği, fakat yaptığı uçuştan tat alamamanın öfkesinin daha ağır bastığı” olmuştur. Danışan, travmalarla ilgili olarak en etkili metodun EMDR olduğunu duyması sebebiyle bu yöntemi talep ettiğini de belirtmiştir.

Başlangıç protokolü olarak danışana EMDR hakkında bilgi verildi. Ardından da onayı alınarak seansların başlamasına karar verildi. Standart uygulama olarak danışan ile güvenli yer çalışması yapıldı ayrıca nefes egzersizleri çalışıldı. Danışanın öyküsünün alınması ile beraber EMDR tanıtım seansı hariç, toplam 3 seans EMDR uygulaması yapıldı. Seanslarda danışanda somatik yakınmalar ortaya çıktıkça, güvenli yer ve nefes egzersizleri ile danışanın rahatlaması sağlandı.

1. Seans

5 ay önce başından geçen kaza anısı, çalışmanın odağı olarak belirlendi. Hazırlıklarını yapıp havalanma anından süzülme anına kadar anı, mümkün olduğunca beş duyu desteği ile canlandırarak yeniden anlatırıldı. Aniden meydana gelen hava akımıyla beraber kontrolünü

kaybettiği ana kadar olan anlatıma sıra geldiğinde, danışanda somatik tepkiler başladı. Kontrolsüz iniş nedeniyle yaralanması ve kısa bir süre de olsa bilincini kaybetmesi ile anı nihayete erdirildi.

Danışan olumsuz düşüncesini (NC) "kontrol bende değil" olarak belirtti. Öznel rahatsızlık düzeyini (subjective unit of disturbance-SUD) de 10 üzerinden 10 olarak ifade etti. İmge canlandırmasında yaşadığı duygusuna "korku" adını veren danışan, beden taramasında ayaklarında ve ayak bileklerinde hissizlik ve uyuşma olduğunu belirtti. Olumlu düşünce (PK) olarak "kontrol bende"yi belirleyen danışan, PK'ya olan inancını belirleyen Olumlu Bilişe İnanç Puanı (Validity of cognition) (VoC) düzeyini de 7 üzerinden 1 olarak belirtti. İmgeleme esnasında, anı ile ilgili "en rahatsızlık veren an'a ait resim" olarak da kontrolsüz iniş anında, yer ile ilk temas ettiği an belirlenmiştir. Duyarsızlaşma aşamalarına geçildiğinde ilk 4 set göz hareketleriyle, geri kalan setlerde ise EMDR cihazının kulaklığından verilen sesler ile devam edilmiştir. EMDR cihazı kullanılmasındaki sebep danışanın göz hareketlerinde kullanılan parmak takibini istemeyip bilateral sesli uyarımı tercih etmesidir. Danışanın Seans süresi dolana kadar SUD düzeyinde 6 seviyesine kadar bir gerileme yaşamıştır. Seans süresinin dolmasıyla da "anı kutuya koyma" çalışması yapılarak terapi sonlandırılmıştır.

2. Seans

Seansa, 1. Seansın kısa bir değerlendirmesi yapılarak başlanmış olup, güvenli yer ile devam edilmiştir. Danışanın rahatlığı ve güven hissi, kendi ifadesiyle yeterli seviyeye geldikten sonra aynı anı ile çalışılmaya devam edilmiştir. Anı ile çalışılmaya geçilmeden önce anı yeniden simüle edilmiş ve "en rahatsızlık veren an'a ait resmin" değişip değişmediği sorulmuştur. Değişmediği ile ilgili dönüt alındıktan sonra SUD sorulmuş ve "4" değeri alınmıştır. Danışanın kendisi de anıya neden bu kadar düşük puan verdiğini merak etmiş, cevaben kendisine "Anı ile ilgili zihinsel işlemlerin seans arasında da devam ettiği, o yüzden rahatsızlık puanının düştüğü"ne dair ilk seans öncesi EMDR tanıtımında verilen bilgi, tekrar hatırlatılmıştır. Duyarsızlaştırma işlemine devam edilmiş süreç esnasında somatik yakınmalar baş göstermiştir. Somatik yakınmaların katlanılamayacak seviyeye geldiğini danışan beyan ettiğinde ise güvenli yer çalışması yapılmıştır. Seansta, SUD seviyesinin 1'e inip bir süre de bu seviyede kalınması sebebiyle neden sıfırlanmadığı konusu danışan ile konuşulmuş danışan ise somatik yakınmaları sebep göstermiştir. Kendisiyle seans süresi sonuna kadar ışık hüzmeleri çalışması yapılmış, seans süresinin bitmesi ile de anı, kutuya konularak çalışma sonlandırılmıştır.

3. Seans

Önceki seansın kısa değerlendirmesi ve güvenli yer ile seans başlamıştır. Danışanın "anı ile ilgili herhangi bir şey hissetmiyorum" demesi üzerine hemen SUD sorgulanmadan, çalışılan anı yeniden imgenenmiş (imajine edilmiş) ve bu çalışmadan sonra alınan SUD değerinin sıfır olmasından sonra hızlı ilerleme kaydeden danışan ile son bir çalışma olarak "gelecek protokolü" yapılmıştır. Gelecek protokolünden sonra PK'nın değerlendirilmesi ve VoC sorgulama aşamasına geçilmiştir. PK'nın değişmediği (kontrol bende) görülüp VoC düzeyinin de 7 olması sebebi ile beden taraması aşaması başlatılmıştır. Beden taramasında olumsuz herhangi bir fiziksel belirtiyeye rastlanılmamıştır.

3 seans sonunda tamamen düzelen danışan ile 1 kez kontrol görüşmesi yapılarak uçuş

deneyimini paylaşması istenmiştir. 3. seanstan iki gün sonra havaların müsait olmasına istinaden danışan uçuşunu yapmış ve herhangi bir kaygı duymadığını belirtmiştir. Sadece iniş esnasında güvenli yer çalışmasında kullandığı kelimeyi hatırlama isteğı gelmiş, ona da çok gerek olmadığını yapılan telefon görüşmesi esnasında belirtmiştir. Daha sonraki uçuşunda ise danışan herhangi bir sıkıntısı olmadığını ve eskisi gibi "zevk" ile yamaç paraşütü yapabildiğini terapistte bildirilmiştir.

EMDR seanslarında sıklıkla kullanılan kaynak yükleme, bu çalışmada tercih edilmemiştir. Buna sebep ise seanslarda gözlenen hızlı iyileşme durumunun ekstradan müdahalelere gerek bırakmaması ile beraber "güvenli yer" in kısa sürede güçlü etki göstermesidir.

Danışma süreci ise aşağıdaki şekilde tablolatırılmıştır.

	<i>Klinik Görüşme</i>	<i>I. Seans</i>	<i>II. Seans</i>	<i>III. Seans</i>
Çalışmanın İçeriğı	Kişisel bilgilerin alımı.	Olay anı canlandırılması ve anı ile ilgili "resim" in belirlenmesi.	I. Seansın değerlendirilmesi ve güvenli yer ile seansa ilk adımın atılması.	Önceki seansın değerlendirilmesi ve güvenli yer ile seansa başlama.
	Başvuru sebebinin paylaşılması.	"Negatif kognisyon" (NK) ve "Öznel Rahatsızlık Düzeyi" (SUD) nin belirlenmesi.	Anı canlandırılarak "resim" ve SUD değerinin alınması.	Anı'nın canlandırılarak SUD değerinin alınması. (Danışan SUD değerini sıfır olarak belirtmiştir.)
	Genel sağlık durumu ve aile öyküsünün alınması.	"Pozitif kognisyon" (PK) ve "Olumlu Biliş İnanc Düzeyi" (VoC) nin belirlenmesi.	Duyarsızlaştırma aşamalarına geçiş.	Gelecek protokolünün yapılması.
	EMDR hakkında bilgilendirme yapılması	Duyarsızlaştırma Aşamalarına geçiş (4 Set göz hareketleri, sonrasında EMDR cihazlı ses uyarımı)	Somatik yakınmaların başlaması ile danışanın isteğı sonucunda kesilen setler arasında güvenli yer protokolünün uygulanması ile danışanın güvenliğinin sağlanması. Duyarsızlaştırma aşamalarına devam etme.	"Pozitif kognisyon" (PK) ve "Olumlu Biliş İnanc Düzeyi" (VoC) nin değerlendirilmesi.
	Güvenli yer ve nefes egzersizi uygulamasının yapılması.	Seans süresinin bitimi ve anıyı kutuya koyma çalışması yapılması. (SUD düzeyi "6" ya kadar düşmüştür.)	Seansın sonuna gelip SUD değerinin sorulması. (SUD'ın "1" düzeyinde kalması ve sıfırlanmamasının sebebi konuşulmuş olup danışanın	Beden taraması yapılarak seansın sonlandırılması.

			sebepler olarak somatik yakınmaları söylemesi sonucu "ışık hüzmeleri" çalışması yapılmıştır.) Anının kutuya konması ve seansın bitirilmesi.	
--	--	--	---	--

Tablo 1: Danışma Süreci

TARTIŞMA

Bu çalışmada, yamaç paraşüt kazası geçirmiş ve kazanın üzerinden beş ay geçmesine ve yamaç paraşütü yapmasına herhangi bir sağlık probleminin kalmamasına rağmen, hayatının anlamı olarak nitelendirdiği yamaç paraşütü yapmayı gerçekleştiremeyen bu nedenle de yaşantısından hoşnut olmayan bir danışana, stres bozukluğu, fobiler, anksiyete bozuklukları gibi ruhsal durumlarda iyileştirici girişim olarak uygulanan EMDR yönteminin etkililiğinin gösterilmesi amaçlanmıştır.

Ülkemizde yamaç paraşüt kazaları çok sık rastlanan bir durum olmasa da özellikle trafik kazası geçiren kişi sayısının azımsanamayacak kadar çok olması ve EMDR'in kaza sonrası travmatize olmuş özellikle akut stres bozukluğu ve TSSB tanısı konmuş kişilerde etkin bir tedavi seçeneği olarak uygulanabilmesini mümkün kılacağından bu çalışma önem arz etmektedir. Ülkemizde alan yazında EMDR uygulamalarına dair yapılan araştırmalarda, kaza geçirerek travma yaşayan, ASB ve TSSB belirtileri gösteren kişilere uygulanan EMDR terapisi uygulamalarının yapıldığı sınırlı sayıdaki olgu makaleleri ve tezlerine (Sinici, 2009; Sinici ve diğerleri, 2009; Sinici ve diğerleri, 2014; Kavakçı ve diğerleri, 2010; Balıbey ve Balıkçı, 2013; Akarçay Ulu-taş, 2018) rastlanmaktadır. Bu çalışmalarda da EMDR ile ilgili etkileyici sonuçlara ulaşılmıştır. Alan yazında EMDR'nin özellikle TSSB'de etkinliğini ortaya koyan birçok çalışma vardır (Lazrove ve diğerleri, 2010; Scheck ve diğerleri, 1998; Kavakçı ve diğerleri, 2010) ve EMDR'nin TSSB belirtilerinde birçok tedaviden daha hızlı azalma sağladığı (Balıbey ve Balıkçı, 2013; 99, Ironson ve diğerleri, 2002; 113-128, Kavakçı ve diğerleri, 2010; 45, Kaan ve diğerleri, 2019; 119, Mukba ve diğerleri, 2020; 495, İzci ve Ünveren, 2017; 36, Yaşar ve diğerleri, 2017; 155-157, Asarlı Tokgöz, 2018; 533, Denizli, 2008; 86) ve daha az tedavi seansı ile etkili sonuca ulaşıldığı ifade edilmektedir (van Etten ve Taylor 1998; Kavakçı ve diğerleri, 2010; 45, Balıbey ve Balıkçı, 2013; 99, Kaan ve diğerleri, 2019; 119). EMDR'nin kısa sürede etkili ve olumlu sonuçlar alınabilecek bir tedavi seçeneği olduğu düşünülürse EMDR'in ülkemizde de yakın zamanda ruh sağlığı alanı uzmanlarının tercih edebileceği bir tedavi yöntemi olabileceği söylenebilir. Özellikle travmatik yaşantılara maruz kalarak yaşadıkları olayların etkisinden günler, aylar hatta yıllarca kurtulamayan birçok kişi için EMDR'nin sihirli bir etki yarattığı yönünde çalışmalar vardır (Brotherton, 2009; 8-11). Nitekim, karmaşık kuramsal temeline ve değişimi nasıl kolaylaştırdığına ilişkin net olmayan açıklamalarına rağmen alanyazında EMDR'nin etkililiğine ilişkin ampirik araştırmalar giderek yoğunluk kazanmaktadır (Denizli, 2008; 85). Travma sonrası stres bozukluğu tedavisinde EMDR uygulamasının yararlı olduğu konusunda da hızla artan bir şekilde çalışmalar alanyazında yer almaktadır (Sinici, 2009; 179). Yapılan kontrollü çalışmalar, EMDR'in travmanın psi-

kolojik etkilerinin ve diğer bazı bozuklukların tedavi edilmesinde önemli bir tedavi yöntemi olduğunu ortaya koyar nitelikte sonuçlar sergilemektedir (Tutarel Kışlak, 2004; 78). Araştırmaları yeterlik ve metodolojik açıdan inceleyen Maxfield ve Hyer, (2002) EMDR'yi, TSSB'nin tedavisi için yeterli bir yöntem olarak nitelendirmişlerdir. EMDR'ın, TSSB'de hızlı geri dönüşleri sağladığı ve diğer tedavilerden daha anlamlı sonuçlar ortaya çıkardığını ortaya koyan birçok klinik araştırma da mevcuttur (Sapiro, 2002). Amerikan Psikologlar Birliği de EMDR'yitravma sonrası stres bozukluğunun tedavisinde ampirik olarak geçerli terapiler listesine eklemiştir (Denizli, 2008; 89).

Bu çalışmada sunulan olguda da yamaç paraşütü kazası sonrası TSSB gelişmiş danışana 60 dakikalık üç seans EMDR uygulanmıştır. İlk aşamada danışanın travma öyküsü alınarak EMDR tekniği ile ilgili olarak danışana bilgi verilmiştir. Uygulama için danışanın onayı alınmıştır. EMDR seanslarına (EMDR protokolüne göre) tedavinin hedefleri belirlenerek başlanmıştır. Danışana semptomları hakkında bilgi verilmiş ve danışanın tedaviye hazırlığı için güvenli yer çalışması ve diğer gevşeme (nefes) çalışmaları öğretilmiştir. 1. Seansta işlenmesi planlanan anı, uçuş başlangıcından düşme anına kadarki süreç; olumsuz biliş: kontrol bende değil; olumlu biliş: kontrol bende olarak belirlenmiştir. VoC: 1; Duygu: Korku; SUD: 10; Beden Duyumu: ayaklarında ve ayak bileklerinde hissizlikle beraber uyuşma; Seans sonunda SUD düzeyi "6" dereceye kadar düşürülmüştür. 2. seansın başlangıcında SUD: 4 olarak tespit edilmiş duyarsızlaştırma çalışmaları sonucunda seansın ilerleyen dakikalarında SUD: 1'e gerilemiştir. İstenmeyen somatik belirtilerin açığa çıkması sebebi ile ışık huzmesi tekniği uygulanmıştır. 3. Seansta danışan tarafından SUD değeri "0" şeklinde belirtilmesi sebebi ile "gelecek protokolü" yapılarak VoC değeri sorulmuş, en yüksek değer olan "7" cevabı alındıktan sonra da beden taramasında olumsuz herhangi bir fiziksel belirtinin, danışan tarafından ifade edilmemesi sebebi ile de seansa son verilmiştir. Danışanla 1 kez kontrol görüşmesi yapılmıştır. EMDR' nin 3. seansında gerçekleşen hızlı değişimler karşısında danışanda şaşkınlık gözlenmiş ve danışan bu değişimin geçici mi yoksa kalıcı mı olduğunu merak ettiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda EMDR'ın etkisinin de devam etmekte olduğunu danışan tarafından belirtilmesi çalışmanın etkililiği açısından anlamlı görülmektedir. Olumsuz anı ya da imgeye ilişkin öznel rahatsızlık düzeyinin sıfırlanması, tıkanmış bilginin işlendiğinin ve uyuma yönelik bir çözümlemenin gerçekleştiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilmektedir (Sinici, 2016; 355, Atasoy, 2002).

3 seanslık EMDR uygulaması sonucunda danışanın paraşüt kazasına ait kaçınma davranışları, bu anılarla beraber gelen yoğun beden duyuları ve kendine yönelik öfkesi kaybolmuş, TSSB tanısı karşılanmaz düzeye gerilemiştir. EMDR'nin uygulaması süresince Öznel Rahatsızlık Ölçeği puanı (SUD) 10'dan sıfıra düşmüş ve kontrol bende diye nitelenen olumlu biliş (PK) düzeyi de artmıştır. EMDR oturumu sonrasında danışan tarafından başlangıçta ifade edilen olumsuz inancın (kontrol bende değil), olumlu inanca (kontrol bende) doğru değişimi gözlenmiştir. Sonuç olarak danışan tekrar zevk alarak korku duymadan yamaç paraşütü yapabilmektedir. EMDR uygulaması korkuya neden olan anılarla çalışma ya da duyarsızlaştırma için ilk tercih edilecek terapötik tedavi seçeneklerinden biri olarak kabul edilebilmektedir (de Jongh ve ten Broeke, 1998; 48).

SONUÇ

EMDR ile ilgili alanyazın araştırmaları incelendiğinde; EMDR'nin gerek akut stres bozukluğu gerekse TSSB'nin tedavisinde etkili bir yöntem olduğu kadar ülkemiz için yeni bir yöntem de olduğu saptanmıştır. EMDR çalışmalarına katılan hasta ve danışanların EMDR uygulamaları sonrası geri bildirimlerinin olumlu olduğu, özellikle hasta ve danışanların kendilerinde bildirdikleri gelişmeler ve olumlu değişimlerin uzun süreli olduğu tespit edilmiştir. EMDR tekniğinin kısa sürede anıların, duyguların, bilişlerin ve beden duyularının yeniden işlenmesine yardımcı olması ve travma yaşantılarının neden olduğu travmatik deneyimlerde tedaviye kısa sürede yanıt vermesi nedeniyle etkin bir şekilde kullanılabilmesi ifade edilebilir. EMDR tekniğinin kolay öğrenilebilir ve uygulanabilir bir tedavi yöntemi olması da travma tedavisinde etkili bir şekilde kullanımını kolaylaştıracaktır. EMDR'nin TSSB haricinde depresyon, anksiyete, kaygı duyarlılığını azaltma, ölüm ve yas sorunları, fobiler, cinsel sorunlar, bağımlılık sorunları, şiddet, istismar, ihmal, erken dönem çocukluk travmaları gibi farklı rahatsızlıkların tedavisinde kullanılmasına yönelik çalışmalar giderek yaygınlık kazanmaktadır. EMDR tekniğinin birçok psikiyatrik bozukluk üzerinde klinik, kontrollü, deneysel araştırmalar yapılarak ruh sağlığı uzmanlarıca kullanımının yaygınlaştırılması desteklenmelidir. Ülkemizde EMDR'nin etkililiğine ilişkin yapılan çalışmalar incelendiğinde alanyazında bu bağlamda yapılan çalışmaların sınırlılığı söz konusudur. Dolayısıyla EMDR konusunda alanyazında farklı çalışmaların yapılmasına ihtiyaç olduğu da açıktır. Bu bağlamda yaptığımız çalışmanın ülkemiz alanyazını için iyi bir örnek teşkil edeceği söylenebilir. EMDR ile tedavi edilen yamaç paraşüt kazası ile ilgili ülkemizde yayımlanmış herhangi bir olgu bildirimini bulunmamaktadır. Tek olguya dayanmanın getirdiği kısıtlılığa rağmen, yamaç paraşüt kazası geçirerek TSSB belirtileri gösteren olguda EMDR uygulamasının etkili olduğu saptanmıştır. EMDR, travma alanında çalışmak isteyen uzmanlar için kısa sürede öğrenilebilmesi, uygulanabilmesi ve kısa sürede sonuç alınabilmesi açısından tercih edilebilecek bir terapi yöntemidir. Bu nedenle EMDR terapi yöntemi uygulamalarının diğer kaza türlerine (işyeri kazaları, uçak kazası vb.) maruz kalarak TSSB belirtileri gösteren kişilerde de uygulamasının etkili ve yararlı olabileceği ileri sürülebilir. Bu makalede ele alınan yamaç paraşütü olgusunun da kaza sonrası TSSB tedavisine yeni bir bakış açısı kazandırdığı ifade edilebilir. Travma öyküsü bulunan her türlü kaza (araba, motor, uçak vb.), depresyon, sel gibi doğal afet ve terör mağduru kişilerin tedavisinde EMDR terapisinin, terapiye uyumu artırıcı ve iyileşme sürecini hızlandıran bir terapi yöntemi olarak kullanılabilmesi ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akarçay Ulutaş, D. (2018). Trafik Kazası Sonucu Yetiyitimi Yaşayan Bireylerin Yaşantılarının Odak Grup Çalışması Yoluyla İncelenmesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Allen, J. G. (1995). The Spectrum of Accuracy in Memories of Childhood Trauma. *Harvard Review of Psychiatry*, 3(2), 84-95.
- American Psychiatric Association (2000). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders: DSM-V-TR*.: American Psychiatric Association.

- (2004). Practice Guideline for the Treatment of Patients with Acute Stress Disorder and Post Traumatic Stress Disorder.
- Asarlı Tokgöz, Z. (2018). Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme (EMDR) (EyeMovement Desensitization and Reprocessing (EMDR), *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 47, Sayfa: 526-545.
- Atasoy, A. S. (2002). Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşlemenin (EMDR) Üniversite Öğrencilerinin Aleksitimik Özellikleri Üzerine Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Balıbey, H. ve Balıkcı, A. (2013). Travma Sonrası Stres Bozukluğu Tanılı Hastada Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme (EMDR) Tedavisi: Olgu Sunumu, *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*;26:96-101.
- Brotherton, N. L. (2009). Eye Movement Desensitisation and Reprocessing (EMDR) for Trauma: a Qualitative Analysis of Clients' Experiences, a Thesis Submitted in Partial Fulfilment of the Requirements of the University of Lincoln for the degree of Doctor of Clinical Psychology, September, eprints.lincoln.ac.uk, Erişim Tarihi: 10.03.2020.
- De Jongh, A., van der Burg, J. Van Overmeir, M., Aartman, I., van Zuuren, F. J. (2002). Trauma-related Sequelae in Individuals with a High Level of Dental Anxiety: Does this Interfere with Treatment Outcome? *Behaviour Research and Therapy*, 40, 1017-1029.
- Denizli, S. (2008). Göz Hareketleriyle Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme: Yaklaşımın Etkililiği ve Bugünkü Durumu. *Ege Eğitim Dergisi*, (9) 2: 79-92.
- Dyregrov, A., Gupta, L., Gjestad, R., Mukanoheli, E. (2000). Trauma Exposure and Psychologicalreactions to Genocide among Rwandan Children. *Journal of Traumatic Stress*, 13(1), 3-21.
- Giller, E., Vermilyea, E., Steele, T. (2006). Risking Connection: Helping Agencies Embrace Relational Work with Trauma Survivors. *Journal of Trauma Practice*, 5(1), 65-82.
- Herman, J. L. ve Harvey, M. R. (1997). Adult Memories of Childhood Trauma: A Naturalistic Clinical Study. *Journal of Traumatic Stress*, 10(4), 557-571.
- Ironson, G., Freund, B., Strauss, J. L., Williams, J. (2002). Comparison of Two Treatments for Traumatic Stress: A Community Based Study of EMDR and Prolonged Exposure. *J Clin Psychol*,58:113-128.
- İzci, F. ve Ünveren G. (2017). Travma Sonrası Stres Bozukluğunda Bilişsel Davranışçı Terapi ve Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme, *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 6(1):31-38.
- Kaplan, V. A. ve Sadock, B. J. (2016). Kaplan ve Sadock, *Psikiyatri Davranış Bilimleri/Klinik Psikiyatri*, 11. Basım, Güneş Tıp Kitapevleri, 437-450.
- Kavakçı, Ö., Yıldırım, O., Kuğu, N. (2010). Travma Sonrası Stres Bozukluğu ve Sınav Kaygısı için EMDR: Olgu Sunumu, *J Clin Psy.*; 13(1): 42-47.
- Kuritsyna, A. A. ve Bundalo, N. L. (2007). Gender Features of Manifestations of Aggression and

- Hostility at Post-traumatic Stressful Frustration. *Sibirskoe medicinskoe obozrenie= Siberian Medical Review [Internet]*, 47-51.
- Lazrove, S., Triffleman, E., Kite, L., McGlashan, T., Raunsaville, B. (2010). An Open Trial of EMDR as Treatment for Chronic PTSD. *American Journal of Orthopsychiatry*, 68(4):601-8.
- LeBeau, R., Mischel, E., Resnick, H., Kilpatrick, D., Friedman, M., Craske, M. (2014). Dimensional Assessment of Posttraumatic Stress Disorder in DSM-5. *Psychiatry Res*; 218:143-147.
- Maxfield, L., ve Hyer, L. (2002). The Relationship between Efficacy and Methodology in Studies Investigation EMDR Treatment of PTSD, *Journal of Clinical Psychology*, 58(1), 23-41.
- Mukba, G., Tanrıverdi, S., Tanhan, F. (2020). Investigation of the Efficacy of EMDR in Earthquake Trauma: Case Report, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Vol: 49, Numb: 1, 477-500.
- Noll, J. G., Horowitz, L. A., Bonanno, G. A., Trickett, P. K., Putnam, F. W. (2003). Revictimization and Self-harm in Females who Experienced Childhood Sexual Abuse: Results from a Prospective Study. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(12), 1452-1471.
- Pearlman, L. A., ve Saakvitne, K. W. (1995). Treating Therapists with Vicarious Traumatization and Secondary Traumatic Stress Disorders. *Compassion Fatigue: Coping with Secondary Traumatic Stress Disorder in those Who Treat the Traumatized*, In C. R. Figley (Ed.), Brunner/Mazel Psychological Stress Series, No. 23, 150-177.
- Schultz, J. M., Espinola, M., Reckemmer, A., Cohen, M. A., Espinel, Z. (2016). Prevention of Disaster Impact and Outcome Cascades, In: Israelashvili M, Romano JL (eds.): Cambridge Handbook of International Prevention Science. 492-519.
- Shapiro F, Maxfield L. (2002). Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR): Information Processing in the Treatment of Trauma. *Journal of Clinical Psychology*, 58:933-946.
- Shapiro, F. (2002). EMDR and the Role of the Clinician in Psychotherapy Evaluation: Towards a More Comprehensive Integration of Science and Practice, *Journal of Clinical Psychology*, Vol. 58(12), 1453-1463.
- Shapiro, S. (2016). EMDR: Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme Temel Prensipler, Protokoller ve Prosedürler. (M. Şahzade ve I. Sansoy, çev.) *Okyanus Yayınları*, 37-42.
- Sinici, E. (2009). Trafik Kazaları Sonrasında Gelişen Akut Stres Bozukluğu: Bir Müdahale Tekniğinin Uygulanabilirliği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü*.
- Sinici, E. (2016). Fantom Ağrıların Tedavisinde EMDR Terapi Etkinliğinin Değerlendirilmesi, *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, Volume 29, Number 4, 349-358.
- Sinici, E., Erden, G., Öznur, T., Kılıç, E. (2014). Effectiveness of Eye Movement Desensitization and Reprocessing Technique in Acute Stress Disorder Occuring after Traffic Accidents,

Literatür Sempozyum, Sayı:2, 12-20.

- Sinici, E., Erden, H. G., Yurttaş, Y. (2009). Akut Stres Bozukluğunda Bir Müdahale Tekniğinin Uygulanabilirliği: Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme (EMDR). *Yeni Symposium Psikiyatri, Nöroloji ve Davranış Bilimleri Dergisi*.
- Tutarel Kışlak, Ş. (2004). Görme Engelli Bireyde Göz Hareketleriyle Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme Tedavi Yönteminin Dize Hafifçe Vurma Alternatifinin Uygulanması: Bir Olgu Sunumu. *Psikoloji Yazıları Dergisi, 7(14), 77-90.*
- Van Der Kolk, B.A., Spinazzola, J., Blaustein, M.A., Hopper, J.W., Hopper, E.K., Korn, D.L., Simpson, W.B.(2007). A Randomized Clinical Trial of Eye Movement Desensitization and Reprocessing (EMDR), Fluoxetine, and Pill Placebo in the Treatment of Posttraumatic Stress Disorder: Treatment Effects and Long-Term Maintenance. *Journal of Clinical Psychiatry, 68: 37-46.*
- Van Etten, M.L., Taylor, S. (1988). Comparative Efficacy of Treatments for Post-Traumatic Stress Disorder: A Meta-Analysis. *Clin Psychol Psychother, 5:126-144.*
- WHO (2004). *International Classification of Disease 10: Clinical Descriptions and Diagnostic Guidelines*. World Health Organization.
- Yaşar, A. B., Altunbaş, F. D., Kavakcı, Ö., Abamor, A. E. (2017). Kalıcı Komplike Yas Bozukluğu Tedavisinde Göz Hareketleri ile Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme (EMDR)'nin Hızlı Etkinliği: İki Olgu, *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences, 30:154-159.*

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 528-542

Geliş/Submitted/ Отправлено: 11.10.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 17.12.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.46790

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Öğr. Gör. Dr. Hakan DEĞİRMENÇİ

Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Türkiye

hakan.degirmenci@adu.edu.tr

 ORCID 0000-0002-1208-6628

ANALİTİK PSİKOLOJİ KURAMI BAĞLAMINDA NAZAN BEKİROĞLU'NUN "NAR AĞACI" ROMANINDAKİ KİŞİLİK TİPLERİ*

CHARACTER TYPES IN NAZAN BEKİROĞLU'S "NAR AĞACI " NOVEL IN THE CONTEXT OF ANALYTICAL PSYCHOLOGY THEORY

Öz: Edebi eserler, insanı tüm yönleriyle incelemeyi ve tanıtmayı amaçlar. Bunun için geniş ruh çözümlmeleri yaparlar; insanın iç dünyasını, duygu ve hayallerini ortaya çıkarmaya çalışırlar. Bu noktada güzel sanatların bir dalı olan edebiyat ile genç bir bilim dalı olan psikolojinin ilişkisi başlar. Psikolojik bir terim olan tipoloji, en genel anlamıyla insan tiplerini belirleme ve ayırt etme yöntemidir. İnsan davranışları arasında pek çok benzerlik olmakla birlikte, farklılıklara dayalı bir kuram ortaya koyan Carl Gustav Jung, temelde iki insan tipi üzerinde odaklanır: dışa dönük ve içe dönük. Bu bağlamda Jung, insan psikolojisini çözümlayebilmek adına temel kişilik ve duyuşsal özellikler sınıflaması yaparak kuramsal çerçevede bazı sonuçlar elde etmiştir. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın önemli yazarlarından Nazan Bekiroğlu'nun "Nar Ağacı" romanında birden fazla karakter yer almaktadır. Bu makaledeki amacımız, Carl Gustav Jung'un kuramsal çerçevesinden yola çıkarak, romandaki karakterlerin ruhsal durumlarını çözümlmek, insan ilişkilerindeki tutumlarının kişilik tipolojisi ile ne derecede paralellik gösterdiğini ortaya koymaktır.

* **Cite as/Atıf:** Değirmenci, H. (2020). Analitik Psikoloji Kuramı Bağlamında Nazan Bekiroğlu'nun "Nar Ağacı" Romanındaki Kişilik Tipleri. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 528-542. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46790>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Anahtar kelimeler: Nazan Bekiroğlu, Nar Ağacı, Jung, Roman. Analitik Psikoloji, Kuram.

Abstract: Literary works aim to examine and introduce human beings in all aspects. They do extensive soul analyzes for this; They try to reveal the inner world, feelings and dreams of the human. At this point, the relationship between literature, a branch of fine arts, and psychology, a young science, begins. Being a psychological term, typology is a method of identifying and distinguishing human types in the most general sense. Although there are many similarities between human behaviors, Carl Gustav Jung, who put forward a theory based on differences, basically focuses on two types of people: extroverted and introverted. In this context, Jung obtained some theoretical results by classifying basic personality and affective characteristics in order to analyze human psychology. There are more than one character in the "Pomegranate Tree" novel by Nazan Bekiroğlu, one of the important writers of the Republican Period Turkish Literature. Our aim in this article is to analyze the mental states of the characters in the novel, based on the theoretical framework of Carl Gustav Jung, and to reveal to what extent their attitudes in human relations are in parallel with personality typology.

Keywords: Nazan Bekiroğlu, Nar Ağacı, Jung, Novel. Analytical Psychology, Theory.

GİRİŞ

Carl Gustav Jung, kendi ruhuna bir teleskopla bakan, ruhun çok derin bir gerçek olduğuna inanan, insanların zihin dünyasını ve deneyimlerini araştıran, tıp ve psikiyatri kökenli bir ruh çözümlemecisidir. Dönemin aykırı adamı kabul edilen Sigmund Freud ile tanışması onun meslek hayatında bir dönüm noktası yaşamasına sebep olur. Carl Gustav Jung, "Bastırmanın içeriğine geldiğimde durum farklılaştı. Bu konuda Freud'un düşüncelerine katılamıyordum. Bastırmayı cinsel bir travmaya bağlıyordu. Mesleki deneyimlerim bana nevrozda cinselliğin ikincil bir rol oynamadığını, örneğin, topluma uyum sağlama, yaşamın acı gerçeklerinin verdiği baskı ve prestij gibi öğelerin daha ön planda olduklarını göstermişti. Daha sonra Freud'a bu tür vakalar sundum ama o cinsellikten başka bir etken kabul etmiyordu. Bu da bana yetmiyordu." (2015: 180) diyerek Sigmund Freud'un kuramını uygulama konusunda kısıtlayıcı bulur. Ona göre Freud'un kuramı gizemli ve ürkünç, kullandığı terimler itibarıyla tümüyle biyolojik bir olgu izlenimi vermektedir. Bu düşünceler bağlamında Freud'un kuramını sadece cinselliğe indirgemeci bularak yeni düşüncelere açılır. Carl Gustav Jung, Sigmund Freud'un öğrencisi değildir, fakat Jung "eleştirilerimi, onun açısından önemsenecek kadar toparlayıp ortaya koymayı başaramamıştım ve ona o denli saygı duyuyordum ki, sonunda onunla düşünce ayrılığına düşecek kadar onu zorlamayı istemiyordum." (2015: 190) diyerek ondan çok şey öğrendiğini, onun saygın bir bilim adamı olduğunu belirtir. Jung'un nevrozlar ve rüyalar üzerine düşünceleri farklıdır. Freud'un bazı nevrozik durumları ve rüyaları çözümlemede değil, yorumlamada eksik kaldığını düşünür: "Onun, bunları çözemediğini düşünmüyordum çünkü bazen çok iyi bir analizci bile, bilmece gibi düşleri yorumlayamaz. Bu insanoğlunun bir eksikliğidir." (Jung, 2015: 191).

Carl Gustav Jung, döneminin bir başka kuramcısı olan Adler'in güç varsayımını da şu şekilde yorumlar: "Çoğu oğullar gibi, Adler de 'baba'sının 'söylediklerini' değil 'yaptıklarını' öğrenmişti." (2015: 186). Adler'in nevroz konusundaki teorisi, güç prensibine dayanır. Onu kuramına göre semptomlar, çevremizdekilerin üzerinde bir güç ve baskı oluşturmak için birer araçtır. Adler'e göre insanlar bütün fonksiyonlarını dış dünyanın taleplerine göre uydurmalıdır. Kişilerin dünya görüşlerinde hata olması, onları nevrotik duruma getirir. İnsanlar, toplumsal uyumdan yoksun, sağduyuya ters, hasta, aşağılık kompleksi içerisinde yetersizlik ve başarısızlık duygusuna kapıldıklarında kendi içerisinde bir güç duygusu oluşturur. Kişiler içinde bulunduğu bu ruhsal durumdan yola çıkarak içinde bulunduğu dünyayı, üzerinde buldukları noktadan görüp algılarlar.

Freud ve Adler'in nevroza bakış açısı birbirinden farklıdır. Freud, nevrozun semptomlarının bulunduğu kişinin karakterine ve mizacına bağlı olduğunu söylerken; Adler'e göre bu durumun kaynağı iktidar istencidir. "Ancak Freud için cinsellik, Adler içinse iktidar istenci baş ilke iken, Jung, aynı derecede önemli başka ruhsal güdüler olduğuna inanmakta, bu etkenlerden yalnızca birinin ruhsal bozuklukları doğurduğuna inanmaktadır. Önemi kesin bu etkenden başka son derece önemli güdüler de vardır; bunlardan ilki ve en başta geleni yalnızca insana aittir; bu ruhun yapısında varolan manevî, dinsel gereksinimdir. Bu görüş, kavramının temeli olup, onu öteki kuramlardan ayırır ve ileriye yönelik, sentetik yönünü saptar. Çünkü 'manevi olan şey, ruhta bir içgüdü olarak, hatta gerçek tutku gibi belirir... Başka herhangi bir içgüdüden türememiştir... Kendine özgü bir ilkedir ve içgüdüsel kuvvetin zorunlu biçimidir...' "(Güral, 2006: 56).

Jung, Freud ve Adler'in ortaya koyduğu bu üç farklı görüş, tedavinin çizgisini belirlemede üç farklı yol açar. Freud'un görüşüne göre, hastanın hayatında önemli olan anne ve babanın tutumları bazı problemlere yol açabilir ve bu problemler çocuklukta veya sonraki dönemlerde bir şekilde yansımaları bulur. Adler'e göre ise nevrozların bir amacı vardır. Hasta nevrozu bir önlem duvarı olarak kontrol eder. Yani hasta yanlış yapmaktan korktuğu için hayatının sorumluluğunu başkalarına yükler. Eğer tedavi sürecinde gerekli açıklamalar yapılırsa hastanın semptomlardan kurtulacağına inanmıştır. Yani Adler, nevrozların aşağılık duygusundan kaynaklandığını savunur. Jung ise nevrotik bir vakada semptomların anlaşılması ve yorumlanmasından, uygulama evresinin gözlemlenmesinden yanadır.

Freud ile Adler arasındaki çatışmadan yola çıkarak sorularına cevap bulmaya çalışan Carl Gustav Jung, zamanla tipoloji üzerine görüşler oluşturmaya başlar. "Eğer Jung'un vardığı sonuç doğruysa, nevroz, biri Adlerci diğeri Freudçu iki zıt görüşle açıklanabilirdi. Jung'un çıkardığı sonuç şu oldu: Çoğu araştırmacı, nevrozun faktörlerini belirlerken kendi özelliklerine karşılık gelen sonuçlara kolaylıkla varır... Her biri olayları farklı açılardan algılar ve bu da temelde farklı görüşlerin ve teorilerin gelişmesine neden olur. Bu çeşitliliğin nedeni, mizaç farkından, iki farklı zihin yapısından başka bir şey değildir. Biri belirleyici etkiyi öznedede bulurken diğeri erekte buluyor. Bu ikilemin gülnüçlüğü, beni 'En az iki insan tipi mi var?' sorusunu yöneltmeye itti. Sonuç olarak, sayısız birçok gözlem ve deneyime dayanarak, iki temel yaklaşım olduğuna kanaat getirdim: içe dönük ve dışa dönük" (Bennet, 2006: 54 – 55). Buradan yola çıkarak Jung'a göre Freud dışa dönük, Adler ise içe dönük bir yapıdadır. Carl Gustav Jung ise "bir içe dönüktü. Fakat Adler de içe dönüktü ve ikisinin arasında farklar olduğunu biliyordu. Ad-

ler'in görüş açısının çok dar olduğunu ve çıkış noktasının genelde başkalarına ve hayat yarısına karşı gelişen güç düşüncesinden geldiğini düşünüyordu. Jung daha geniş bir bakış açısına sahipti ve kişiliği tanımlarken kullanılan her türlü katı ifadeyi ve dogmayı reddediyordu. En sonunda bugünkü bilginin geçmişinin aksine açık bir şekilde görülebilen bir sonuca vardı: Dışa dönükler arasında olduğu gibi içe dönükler arasında da (örneğin Adler ve Jung) çeşitli farklar vardı. Tüm karmaşıklığıyla insan doğasının sadece iki gruba ayrılması oldukça zordu" (Bennet, 2006: 57). Karmaşık olan bir konuyu basit bir yolla açıklamaya çalışmış olmak döneminde ek-siklik olarak algılsa da, Jung'un oluşturduğu tip teorisinin önemi büyüktür.

Carl Gustav Jung'un içe dönük ve dışa dönük tipler hakkındaki tespitleri şöyledir: "Bu davranış tipleri bütün ruhsal süreci etkiler. Dışadönük'ün nesne karşısındaki tepkisi olumlu, içedönük'ünkü olumsuzdur. Dışadönük, dışa yönelik kişi, çevresine uyum saplama ve tepki türü bakımından, ortak normlara, değerlere, çağına egemen olan ruha doğru yöneltir kendini. İçedönük'ün davranışlarıysa, daha çok öznel öğelere dayanır; çoğunluk, çevresine uyamaz. Dışadönük, dıştaki 'nesne'ye göre düşünür, duygu duyar ve eylemde bulunur; ilgisi, öznenen çok nesneye bağlıdır ve kendini daha çok kendi dışındaki dünyaya yöneltir. İçedönük için, öz-nedir yönelmenin temeli; nesne arka plana geçer, dolaylı bir rolü olur. Herhangi bir durum karşısında, davranışı, ilkin içinden 'hayır' diyerek geri çekilmektir; gerçek tepkisi, bu davranıştan sonra oluşur ancak." (Jung, 2006: 37).

Bilinç, bilinçdışı ile birlikte işlerse tip psikolojisi anlaşılabilir. Tipler arasındaki değişiklik, yaşanan huzursuzlukların, evlilik içerisindeki anlaşmazlıkların, anne baba ile çocuklar arasındaki anlaşmazlıkların, arkadaşlar arasındaki kavgaların, toplumsal ve siyasal anlaşmazlıkların esas psikolojik temelidir.

Psikoloji bilinç, bilinç öncesi, bilinç dışı gibi yapıları ve fonksiyonları betimler ve sonrasında bunların nasıl bir terkip halinde bireysel kişiliği oluşturduğunu açıklar. Jung'a göre kişiliğin dört ana işlevi vardır: düşünme, sezgi, duyum ve duyu işlevi. "Algılama, keşfetme, tanıma, imgeleme, yargılama, ezberleme, öğrenme, zihinde tartma, çoğu kez de konuşma yoluyla, yarı mantıksal çıkarımlarla kendini dünyaya uydurmaya çalışan işleve, düşünme işlevi denmektedir. Duygu işlevi, dünyayı 'hoş ya da hoş olmayan; kabul edilebilirlik ya da edilemezlik' duygularına dayanarak algılar. Bu iki işlevin ikisi de akla dayanır, bunlar değerlendirmekte ve yargılamaktadır. Öteki iki işlevse, duyum ve sezgidir; akla dayanmayan işlevlerdir bunlar: Akli atlatırlar, yargılara başvurmazlar; bunlar değerlendirilmeye, ya da yorumlanmaya gerek göstermeyen algılardır. Duyum, nesnelere olduğu gibi algılar. Sezgi de algılar, ama duyuların bilinçli aracılığıyla değil. Burada söz konusu, nesnelere kendi iç yapısında varolan gizilgüçlerin bilinçdışı yoluyla içten algılanmasıdır." (Jung, 2006: 34). Duyumsal tip bir olayın genel görünümünü görür, düşünen tip olayların ne anlam ifade ettiğini düşünerek yorumlar, duygusal tip olaylara değer yargısını katarak tepki gösterir, sezgisel tip ise olayın tamamını görür. Bu dört işlevin hepsi insanlarda vardır; fakat bireyin toplumsal zihinsel ve kültür düzeyine göre değişir. Dört işlevin dördü de, bilinç düzeyine çıkarılabilirse, o zaman "dört başı mamur" yani ruhsal bakımdan tam insan ortaya çıkar. Kuramsal açıdan sadece buna yaklaşılabilir; çünkü kimse, kendi içindeki karanlığı tamamıyla aydınlatamaz. Herhangi bir olayın takibinde her insan diğer tiplere oranla bir işlev tarzını daha ön plana çıkarma eğilimindedir. Kişilerin olaylara yönelik tepkisi karakteristik yaklaşımını açığa vurur. "Bu işlevlerin kavramsal açıklamalarını kesin bir

biçimde sergilemek gerekir. İşte, 'Psikolojik Tipler' adlı yapıtımda bunu gerçekleştirmeye çalıştım." (Jung, 2013: 101).

Dışa dönük kişiler, eşyanın ve diğer insanların dış dünyasına dönüktür. Karar verirken ve sorunları çözerken bir sıraya odaklanırlar. Duyularla algılamaya çalışırlar ve olgulara, detaylara ve somut olaylara dönüktürler. Mantıklarını kullanarak, analiz yaparak düşünürler. İçe dönük kişiler, fikirlerin ve hislerin iç dünyasına dönüktür. Azimli, mümkün olduğunca çok veri ve bilgi elde etmeye odaklanırlar. Sezgiseldirler, olasılıklara, hayal gücüne, anlamlara ve şeyleri bir bütün olarak görmeye dönüktürler. Hissederek yaşarlar. İnsani değerlere, kişisel dostluklar kurmaya, inanç ve beğenilere bağlı olarak karar vermeye dönüktürler.

Jung içe dönük ve dışa dönük tipleri açıklarken şu örneği verir: "İki genç, kırlarda gezintiye giderler. Karşılıklarına bir şato çıkar. İkisi de şatonun içini görmeye can atarlar. İçe dönük: 'Acaba içinde ne var?' der. Dışa dönük: 'Ne duruyoruz, girip baksak ya' diye yanıtlar. İçe dönük duraklar: 'Ya bizi içeri almazlarsa?' der. Bu arada hayalinde birtakım zabita kuvvetleri, cezalar, vahşi köpekler canlanmıştır. Dışa dönük: 'Biz de sorarız o halde. Nasıl olsa girmenin bir yolunu buluruz.' Onun hayalindeki iyi yürekli yaşlı bekçiler, konuksever şato beyleri ve belki de kendilerini bekleyen romantik serüvenlerdir." (Jung, 2006: 136). İçe dönük tipler kendi iç dünyalarında yaşarken dışa dönük tipler nesnelere vs kullanıp dışarıya açılmayı düşünürler.

Carl Gustav Jung bilinç, bilinç dışı, kişisel bilinç dışı, ortak bilinç dışı gibi psikolojik kavramlardan yola çıkarak bilincin, bilinç dışının insanın kişilik yapısını etkilediğini söyler. Bu bağlamda analitik psikoloji kuramı içerisinde "psikolojik tipler" başlığı altında bir inceleme yaparak bireyleri içe dönük ve dışa dönük olarak ikiye ayırır. İnsanların duygularını, duyularını, düşüncelerini ve sezgilerini kullanmaları bakımından sekiz farklı başlık altında inceleme alanı oluşturmuştur. Bunlar, dışa dönük düşünen tip, içe dönük düşünen tip; dışa dönük duygusal tip, içe dönük duygusal tip; dışa dönük duyumsal tip, içe dönük duyumsal tip; dışa dönük sezgisel tip, içe dönük sezgisel tiptir.

Roman Kahramanlarından Tipolojiye

Nar Ağacı romanında birden fazla kahramanın birden fazla hikâyesi anlatılmıştır. Olaylar iç içe geçtiği için birden fazla tipoloji ortaya çıkmıştır. Kahramanlardan biri olan İsmail, içe dönük duygusal tiptir. Zehra ve İsmail iki kardeştir. Anneleri doğum esnasında, babaları ise annelerinin ölümünden altı ay sonra ölür. Kızının ve damadının ölümünden sonra ortada kalan iki kardeşe Büyükhanım Sabire ve Hacıbey sahip çıkar. İsmail, çevresi tarafından sevilen bir bireydir. Romanda edebi bir portre olarak çizilmiştir. İçindeki duyguları, kelimelere, kafiyelere, mektuplara yansıtmuş bir bireydir. Trabzon Sultanîsi son sınıf öğrencisi olan İsmail "çok yakında Darülfünun'un Felsefe şubesine yazılacaktı, İstanbul'u görecekti, orada okuyacaktı. Bir de şiir kitabı yazacaktı." (s. 47). Lâkin İsmail, vatanı için gönüllü olarak seferberliğe katılır ve cephe-deyken tifüse yakalanır, ölür. İsmail, kardeş olmanın getirdiği bağ bir tarafa, içindeki duygusal bağdan kaynaklı olarak Zehra'ya hep sahip çıkar. Kardeşi toplumun değer yargılarının dışında kalsa bile sığındığı liman hep abisi olmuştur. "Şerbet gönüllüydü Zehra tamam ama her devrilen bardaktan sonra sığındığı yer de bu gölgelikti." (s. 68). Dönemine göre bir kız tarafından yapılması ayıp sayılan her şeyi Zehra abisinin sahiplenme ve koruma duyguları neticesinde yapar. Futbol seyrederek, kervanları ziyaret ederek develerle ilgilenir, abisi ile birlikte dondurma

yemeye çıkar vs. Bir gün gezinti sırasında Zehra'nın abisine "İsmail, hep kafiyelerini duyuyorum senin, şiirin nerede? Neden hâlâ şiirini yazmıyorsun?" (s. 65) sorusuna İsmail'in "Önce kafiyelerimi kurayım ki şiirim sağlam olsun." (s. 65) şeklindeki cevabından, şiir yazma hedefinde kafiyeleri bir basamak olarak kullanacağını çıkarmak mümkündür. Yapılan bu sohbet, İsmail'in duygusal anlamda düşüncelerini açıklar niteliktedir.

1 Ekim 1912 Balkan Harbi için ilan edilen seferberlik çağrısına kadar duygusal yönü ağır basan şiirlere değer veren İsmail, seferberlik ilan edilince ninesi ve dedesinin karşısına geçip "Bizim sınıftan mezun olanların tamamı gönüllü gidiyor. Edebiyat hocamız İbrahim Alâaddin Bey de gidiyor. Orada kıyamet koparken ve buradan herkes o kıyamete koşarken, bütün sınıf gönüllü yazılırken, de bana, ben nasıl gitmeyeyim? Rahat döşeğimde nasıl uyuyabileyim?" (s. 196) diyerek herhangi bir yükümlülüğü olmamasına rağmen harbe gönüllü olarak katılır. Mantıksal düzlemde İsmail'in ölmesinden endişe eden ninesi ve dedesinin aksine, İsmail kendince doğru olanı yapar ve duygusal bağlamda bir karar verir.

Harbe katılmak için Sultan Reşad'ın annesinin ismini taşıyan Gülcemal vapuruna binecek ailesine, memleketine veda eden İsmail, fırsat buldukça ailesine mektuplar yazarak kendi durumundan, arkadaşlarından, ülkenin geldiği durumdan kısa kısa bahseder. Zamanla mektupların ardı arkası kesilmiş ve İsmail'den geriye "Kırık Kafiye" isimli bir defter kalmıştır. Yıllar sonra, uzun uğraşlar sonucunda, ele geçirilen bu defterden İsmail'in duygu dünyasını yazıya dökerek rahatladığını anlarız. Kendisini yazı vasıtasıyla ifade ettiğini hissediyoruz ve duygusal anlamda ne hissettiğini, içinden geçenleri, fikirlerini bu vesile ile öğrenmiş oluruz. "10 Kasım 1912... Bu deftere yazdığım satırları sana elbette gönderemem. Sair zaman olsa okumak dahi istemeyeceğim bu satırları nasıl yazdığımı ben bile hayret ediyorum. Ama yazmak iyi geliyor. Yazdıkça içimdeki zehri akıtacağım sanıyorum. Yazarsam, bütün bu dehşetin kelimeler dünyasında bir karşılığını bulursam bir parça hafifleyeceğim zannediyorum. Kelimeye dökülen acım bir taraftan hafifliyor. Yazdıkça kendime ve bütün bu olanlara uzaktan bakabiliyorum çünkü. Uzaktan baktığımda ise başka bir zamanın, başka bir hayatın varlığına olan inancım pekiyor. Kendi bedenini gören bir ruhum ben şimdi." (s. 395-396). İsmail, Darülfunun'da felsefe okumayı kendine hedef edinen, duygusal bir insan olmasına rağmen yeri geldiğinde duygularına esir olmayan, duygularını yazı yolu ile dış dünyaya yansıtan bir tip olarak karşımıza çıkar. İsmail, ninesi ve dedesine karşılıklı saygılı, kız kardeşini koruyup kollayan, duygusal anlamda yaşadıklarını kafiyelere döken bir tiptir. Duygusal bireylere özgü her fedakârlığı yapar. Bu fedakârlıklarının en önemlisi vatan söz konusu olunca canını hiçe sayarak cepheye koşmasıdır. Fedakârlığının bedelini cephede tifüse yakalanarak öder ve şiirini tamamlayamadan ölür. "İsmail derin ve uysal bir ırmak gibi kendi içine akmış, orada göllenmiş, tortulanmıştı. Hep düşünceli, hep derin ve mahzundu. Kafiyeler çıkarırdı kelimelerden ama şiirini henüz yazmamıştı. Ondan üç yaş küçük olan Zehra ise epeyce nazlanmış, bir hayli şımartılmıştı. El üstünde tutulmaya alışmış, ama nereye akacağını bilememiş, mecrasını kestiremeyen coşkun sular gibi taşmıştı." (s. 49).

Zehra, dışa dönük duygusal bir tiptir. Anne ve babasının yokluğundan doğan acıyı ve özlemi ağabeyi İsmail ile azaltmaya çalışan Zehra, Büyükhanım tarafından gözünden sakınılarak yetiştirilmiştir. Yaşının küçük olması ve şımartılmasından dolayı rahat bir çocukluk dönemi geçirmiştir. Duygusal yönü ağır bassa da abisi gibi içe dönük değil, dışa dönük bir bireydir.

Büyükhanım tarafından hiçbir zaman baskı görmeden, engellenmeden yetiştirilmiştir. Ninesi Büyükhanım ve dedesi Hacıbey'in hoşgörülü yaklaşımı sayesinde dışa dönük bir birey olarak kişiliği gelişmiştir. Sokakta peşlerine takılan Masal isimli köpeği evlerine almalarına Büyükhanım zar zor ikna olsa da hayır diyememiştir. Yine zamanla resme ilgi duyan Zehra'ya Sultanı'de resim öğretmeni olan Celil Hikmet Bey, evlerine hususi öğretmen olarak tutulur. Celil Hikmet'in Zehra'ya resim dersi vermeye başlaması ile aralarında duygusal anlamda bir bağ kurulur. Zehra, onu ağabeyi İsmail'e benzettiği için İsmail'e hissettiği sevgiyi Celil Hikmet'e yönlendirir. "O anda kararını verdi Zehra. Eğer bir erkek İsmail'e benziyorsa o iyi bir erkek demektir. İsmail gibi bir erkek de insanın ya ağabeyi ya sevdalısı olabilirdi." (s. 49). Celil Hikmet askerliğini yapmadığı için seferberliğin ilanı ile askere gider ve Zehra ile aralarındaki aşk ilişkisi daha doğmadan biter. İsmail'den gelen mektupların kesilmesi üzerine ağabeyi hakkında bilgi arayışına geçen Zehra "Hayatı da memarı da meçhuldür." (s. 273) şeklinde bir bilgi almıştır. Bunun dışında İsmail'e ne olduğunu kimse bilememiştir. Seferberlik ilanından sonra geçen dört yıllık sürede Celil Hikmet dâhil herkesin şehadet haberi gelmiştir ama bir tek İsmail'e ne olduğunu kimse bilmemektedir. Yaşanan bu olumsuzlukların üstüne Rus ordusunun şehre girmesi ile aile muhacir durumuna düşmüştür. Bu dönemde Zehra yaşadıklarından dolayı kendi iç dünyasına çekilmiştir. Zehra, Büyükhanım, Anuş, Yıldırım ve köpekleri Masal yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalırlar. Yolculuk sırasında yaşananlar Zehra'yı olumsuz bir şekilde etkiler. Yaşam karşısında değişmek zorunda kalan insanın yansıması Zehra'da görmek mümkündür. Yaşadığı olumsuz durumlardan kişiliği değişmekle birlikte acıları azalır İstanbul'a ulaştıklarında yine eski haline dönmeye başlar. Dışa dönük, pes etmeyen, hayatla mücadelesine devam eden tavrını ortaya koyar ve İstanbul'da İsmail'den bir haber almak için arayışa girer. Hamidiye Etfal Hastanesi'nde İsmail'in tifüsten öldüğünü öğrenir. İsmail'den kalan bir defter o öldüğünde yatağının altında bulunur ve sahiplerine teslim edilir. Defterde Celil Hikmet'ten bir yazıya denk gelse de Zehra bunu çok fazla önemsemez, çünkü o Celil Hikmet'i sadece İsmail'e olan benzerliğinden dolayı sevmiştir.

Zehra, aile içerisinde yaşanan acıların, zorlukların üstesinden gelmeye çalışmış, hayat karşısında direnmekten geri durmamış bir tiptir. Trabzon'dan muhacir konumuna düşüp İstanbul'a sürüklenen, oradan tekrar Trabzon'a dönüşleri sırasında yaşadıkları zorluklara göğüs geren, mücadeleci bir yapısı vardır. Zehra ile Setterhan evlendikten sonra geride kalan zor günler geçmiş ve tertemiz yeni bir sayfa açılmıştır. Normalde dışa dönük tip özelliği gösteren Zehra, dönemin siyasi olaylarının ve ailesinin yaşadığı zorlukların etkisiyle yer yer içe dönük tip özelliği göstermiştir. Lâkin ortalık sütliman olunca Zehra yine eski dışa dönük yapısına dönmüştür. Zehra pratik, atılgan, sevecen, aile bağları kuvvetli bir bireydir; yaşadığı sıkıntıları kendi duygu dünyasında çözümlenmeyi başarabilmiş, dış dünyanın olumlu ve olumsuz yönlerine kendini kapatmamış, sorunlarının üstesinden gelebilmiş, hayatın altından kalkabilmiş bir bireydir.

Büyükhanım (Sabire) dışa dönük düşünsel bir tiptir. Romanda bütün aile bireylerini tek çatı altında toplayan, geleneksel yaşamdan kopmayan, kendine ait prensipleri olan, anne şefkati ile derdi olan herkese el uzatan, duygularını gösteren bir tip olarak çizilmiştir. "Varlığını başkalarının varlığına bağlayalı beri Büyükhanım'ın ruhunda kendine ait kederin de neşenin de öyle ahım şahım bir yeri kalmamıştı. Varsa yoksa Zehra, İsmail ve Hacıbey'di." (s. 48). Gördüğü

sevgi ve itibardan dolayı zamanla Sabire olan adı unutulmuş, herkes onu Büyükhanım olarak tanımıştır. Dışa dönük düşünsel bireylerde olduğu gibi Büyükhanım da titiz, düzenli ve özenli biridir. “Salı, bu evde kelimenin en uygunuyla ‘hafif’ geçirdi. Çünkü kuralları belliydi Büyükhanım’ın. Haftanın günleri, bir şeylerin yapılmasına ya da yapılmamasına mahsus bir takvim içine yerleşmişti ona göre. Başka türlü bu evin gemisi yürümezdi ve bu tıkr tıkr işleyişte oluşacak en ufak bir aksama, açılacak en ufak gedik Büyükhanım’ın en büyük korkusuydu. Salı günleri çamaşır yıkamaz, yıkanmasına da izin vermezdi meselâ. Hatta önemli işlere de Salı günü başlamazdı.” (s. 52).

Kendisine has bir inanç sistemi geliştiren Büyükhanım, belirli kurallar dâhilinde hayata yön vermiştir. Herhangi bir eğitim almamasına rağmen tecrübeleri ve analizleri sayesinde günlük, aylık hatta yıllık hava tahminleri yapabilecek kadar düşünsel bir tiptir. “Kavakların yaprak dökme biçimi, ayvaların azlığı çokluğu, kestanelerin dökülme zamanı ve daha bir sürü şeyden Büyükhanım mevsimlerin nasıl geçeceğini tahmin edecek bilgiye az çok ulaşmıştı yıllardır.” (s. 52).

Esnek kurallara sahip olan Büyükhanım, Zehra ve İsmail’in sokakta peşlerine takılan köpeği evlerine almalarına başlangıçta karşı çıksa da, zamanla merhameti ağır basarak köpeği eve kabul etmiştir. Memleketlerini terk etmeleri gerektiğinde duygusallığı bir kenara bırakıp kararlı bir duruş sergilemiştir Büyükhanım. 93 Harbi sırasında bacağını kaybetmiş olan eşi Hacıbey’i ve yaşadığı evi geride bırakmayı göze alıp Zehra’yı, Anuş’u, Yıldırım’ı yanına alarak yola koyulmuştur. Yolda yaşadığı sıkıntılara bulduğu çözümlerden yola çıkarak Büyükhanım’ın güçlü ve çözüm odaklı bir zihin yapısı olduğunu çıkartabiliriz. Evden ayrılırken yanına aldığı kıymetli eşyalarını satarken temkinli davranması, pazarlık yapıp kimseye muhtaç olmadan ve yanındakileri kurda kuşa yem etmekten çekinmesi, ince hesaplar yapması, yanındaki bireylere bu zorlu yolculuğu kolaylaştırmaya çalışması onun kıvrak zekâsının bir göstergesidir. Görmüş-geçirmiş diye tabir edilen bir tip olan Büyükhanım, bilgi ve tecrübe sahibidir.

Trabzon’un kurtuluşu hicreti biten ve evine dönen Büyükhanım, yaşananlardan ve geride kalanlardan dolayı üzüntü duysa da Hacıbey’i sağ olarak görmekten çok memnundur. Zaman içerisinde memleket ile birlikte evleri de düzene girer, Zehra ile Setterhan’ın evliliği, Büyükhanım için büyük bir mutluluk ve huzur sebebi olmuştur: “Bir gün acıya şükredeceği; acının, hükümsüz kaldığı anda çiçek açacağı aklına gelmezdi.” (s. 498).

Büyükhanım her yaşadığı olayda duygularını kontrol etmeyi başarmış, işini en doğru şekilde yapmış, toplum baskısını kabullenmemiş, esnek görüşlere sahip olmuş, kendine ait düşünce yapısı içerisinde bireyleri ve durumları değerlendirmiş, hayat karşısında her zaman bir duruş sahibi olmuştur. Herhangi bir eğitim almamış olsa da aklını kendine rehber kılmış, yaşadıklarından yola çıkarak çevresini gözlemlemiş ve tecrübelerini değerlendirerek bir zihin dünyası oluşturmuş düşünsel bir tiptir.

Büyükhanım’ın hayat arkadaşı Hacıbey de dışa dönük düşünsel bir tiptir. “Dünyanın bütün yollarını yürümüş gibi her zaman yorgun olan Hacıbey” (s. 60) tecrübeli bir tiptir. 93 Harbi ’nde bir bacağı kopmasına rağmen kendisi hayattan kopmamış, dış dünyadan habersiz kalmamış, ülkenin sorunları ile ilgilenen, çözüm üretmeye çalışan, üretmediği yerde değişimi kabullenebilen bir tiptir. İttihat ve Terakki yanlısı olan Halil Safa ile konuşmalarından anladığı

ğımız kadarıyla siyasi olarak Sultan Abdülhamit'in tarafındadır. "Hacıbey biraz düşündü. Belli ki bu gençlerle yollar çoktan ayrılmıştı. Bari padişah'tan geriye kirli bir hayal, müstebit bir sima kalmasındı." (s. 71). Bu düşüncelerine rağmen Hacıbey, toplumdaki kültürel değişimin farkındadır ve dönemin gereklerine göre hareket etmiştir. Bunun en güzel örneği de dönemine göre münasip bir durum olmamasına karşın, torunu Zehra'nın Celil Hikmet'ten resim dersi almasına izin vermesidir. Değişim ve gelişmeleri yakından takip etmesi, onun dışa dönük düşünsel bir tip olduğunun göstergesidir. "Hacıbey, gözlerinde görmüş geçirmiş bir bakışla, 'Halil Safa Bey oğlum' dedi, 'Gençlik bilse ihtiyarlık yapabilse' diye bir söz vardır." (s. 70) diyerek kendi düşünceleri açıkça belirtmekten çekinmemiş, ardından kimsenin sözü ile fikrinin değişmeyeceğini açıkça belirtmiştir. Çünkü onun içinde kendine has bir düşünce dünyası vardır.

Dışa dönük düşünsel bireylerin bir özelliği de yaşadıklarından yola çıkarak bazı olayları sezebilmesidir. Hacıbey 93 Harbi'ne katıldığı için İsmail'in başına neler gelebileceğini sezer ve Balkan Harbi için toplanan seferberliğe İsmail'in katılmamasını ister. "93 Harbi'nde Doğu cephesindeydi Hacıbey. Kars'tan Erzurum'a doğru çekiliyorlardı. Adına 'sevk' diyordu komutanlar ama düpedüz yürüyorlardı işte. ... Bitmeyen, bitti zannedilen yerde daha yeni başlayan, azaplı, bıktırıcı, insanın takatini tüketen, tükenmiş takatini sömüren, emen bir yürüyüşü bu." (s. 284). Hacıbey'in kendisi savaş sırasında uzun yollar yürümek zorunda kaldığı için bir bacağı kangren olmuş ve kesilmiştir. Daha önceki yaşadığı zorlu yolculuk ve bir ayağının takması nedeniyle muhacirlik çağrısına kulağını kapatıp evde kalmayı tercih eden Hacıbey, yola çıkacak olan Büyükhanım ve yanındakileri öngörülerıyla yönlendirmiş, neler yapmaları gerektiği hakkında bilgi vermiştir.

Savaş devam ederken ailesinden mektup alan Hacıbey, kendi durumundan da onları haberdar eder. Ailesinin Trabzon'un kurtuluşundan sonra eve dönmesi ile eski hayatına geri döner. Savaşın getireceği sonuçları kestirmesi gibi öngörülerinin haklı çıkmasından dolayı ve düşünsel anlamda mantıklı hareket etmesinden kaynaklı olarak Hacıbey'in dışa dönük düşünsel bir tip olduğunu söyleyebiliriz.

İçe dönük duygusal tipin bir başka örneği de Celil Hikmet'tir. Romanda Sultanı'nin resim öğretmeni olarak geçen Celil Hikmet, arkadaşı İsmail'in ricası üzerine Zehra'ya resim dersleri vermeye başlar. Resim dersleri devam ederken aralarında duygusal anlamda bir yakınlaşma olur ve Zehra ile evlenme kararı alırlar, fakat Balkan Harbi münasebetiyle toplanan seferberliğe zorunlu olarak katılmasından dolayı bu kararları gerçekleştirmez. Öğretmenlik mesleğinden dolayı her ne kadar dışa dönük bir birey gibi görünse de bilinç fonksiyonu bakımından içe dönük bir tiptir. Celil Hikmet'in, Zehra için, İsmail'in "Kırık Kafiye" defterine yazmış olduğu yazı onun bu yönünü açıklar niteliktedir. "Ama ben sana sadece senden bahsedebilirim. Sen güzelliğinin her şeyi fethettiği zamanlardasın ve ben hangi yanıma değsen o yandan ağlıyorum. Güzellikten doğan aşka yaslanarak her şeyi unutmak, senden gayrini geride bırakmak istedim. Fakat ne mümkün! Ne zaman unuttur gibi olsam olmuyor. Unutmak istediğim şeyin tam ortasındayım." (s. 393). Yaşadığı duygu yoğunluğu nedeniyle kendi içsel dünyasına çekilen Celil Hikmet, Balkan Harbi sırasında şehit olur.

Çiçek Hala, romanda Setterhan'ın halası olarak geçer. İçe dönük duygusal tipin bir örneği de odur. Pasif bir duruşu, edilgen bir yapısı vardır. Kendi seçimlerini hiçbir zaman kendi

iradesiyle yapamamıştır. Hayatı boyunca başkalarının yaptığı seçimleri yaşamıştır. Çevresi tarafından yönetilmiştir, çevresindeki kişilerin baskın davranış ve tutumlarını kabullenmiştir. Setterhan'ın gördüğü bir rüyayı kendisine anlatması üzerine, Çiçek Hala'nın hayatı şu şekilde gözünün önünden geçer: "Bundan yıllar yıllar evvel büyük bir kapının önünde benzer bir rüya görmüş, o kapının önünde kalakalmıştı Çiçek Hanım da. Kendisini, bütün bir ailenin hükümleri, ahlâkı, namusu adına satır önünde bulduğunda onun da doğruları ailesinin doğrularıyla çelişmişti. Gönül işte sevmiş, sevilmişti de. Oysa kendisine hiç sorulmadan, zamanında verilmiş bir sözün kurbanı olarak gelmişti o günlere. Gücü olsa, dizlerinde atılacak bir adımın dermanını bulsa, yüz geri o rüyadan çıkıp giderdi Çiçek Kız. Ama yoktu. Ne atacak adımı, ne elinden tutanı, ne halden anlayanı vardı. Sevdiceği bile kendisini o rüyadan çekip çıkaramamıştı. Çiçek Hatun, halinden kimselere bahsedememişti. Bahis için zemin gerekti zira. Yoktu. Sesini çıkarmamış, kaderinin bir yanına razı olmuştu sadece, öbür yanını ise reddetmiş, hiç evlenmemişti." (s. 350). Geçmişinde yaşadığı aşk acısını halen içinde bulunduğu zamana taşıması, o günleri unutamaması, geçmişinde yaşamaya devam etmesi Çiçek Hala'nın içe dönük duygusal bir tip olduğunu gösterir.

Büyükhanım'ın Ermeni komşusu olan Siranuş Hanım, kumaş tüccarı olan Aramyüs Efendi'nin eşidir. Ermeni olmasına rağmen içinde bulunduğu topluma uyum sağlamış bir bireydir. Sıcakkanlı, iyi niyetli, içe dönük duygusal bir tiptir. Dönemin şartları gereği Ermenilerin başka bir bölgeye göç etmeleri gerekince, anne şefkati ile küçük çocuğunu Büyükhanım'a emanet eder. Çünkü çocuğunun o zorlu şartlara dayanamayacağını bilir ve annelikten gelen içgüdüsel davranış ile çocuğunu yanına almaz. "Kimler isyan etmişse onları yakalasınlar, kimler cinayet işlemişse onları assınlar Şark Meydanı'nda. Agop'a ben mi söyledim çetelere katılmasını? Büyükhanım söyle, Allah'a reva mı? Aramyüs'le ilgili bir dedikoducuk olsun duyduunuz mu siz? Senin de benim de Allah'ım olan Allah bunu sormaz mı?" (s. 278) diyerek her ne kadar güçlü bir duruş sergileme eğiliminde de olsa, dönemin şartları gereği kendi memleketini bırakıp başka bir memlekette hayata tutunmaya çalışması onun pasif bir kişilik yapısında olduğunu gösterir. Oğlu Anuş'dan ve memleketinden ayrı kalmanın verdiği acı ile kendi iç benliğine çekilen Siranuş Hanım, dönemin şartlarına boyun eğmek zorunda kalmış, içe dönük duygusal tipin bir başka örneğidir.

Romanın en önemli karakteri olan Setterhan, dışa dönük düşünsel tipin bir örneğidir. İranlı halı tüccarı olan Mirza Han'ın oğlu olan Setterhan, ticareti babasından görerek öğrenmiş ve kendi yeteneği ile birleştirerek babası Mirza Han'ın güvenini kazanmıştır. İş gereği farklı seyahatlerde bulunmuş, bu seyahatlerde birçok tecrübe edinmiştir. Ticari ilişkileri sırasında ortaya koyduğu iletişimi ve işine gösterdiği özen, onun dışa dönük tipolojisinin tezahürüdür. Verdiği kararlarda duygularına esir olmamış, her zaman etken bir durumda olmuştur. Atölyelerinde çalışan Azam'a âşık olması ile hayatı değişir. "Güvenirdi Azam'a. Eli mahir yüreği pekti, ateş gibiydi ama bütün kızlarda olmayan bir dikbaşlılık da Azam'ın âdetindendi." (s. 137). Bu düşünceler Setterhan'ı tedirgin etse de sevdiği insanı olduğu gibi kabul eder.

Babası Mirza Han Batum, Tiflis, Bakü seyahati öncesinde Setterhan ile Azam konusunda konuşur ve dönüşte Azam'la onu evlendireceğini söyler. Tabii seyahat sonrasında bu düşüncenin Azam'a ve çevreye ilan edilmesi kararlaştırılır. Lâkin Setterhan'ın hayatı Yezid'e bir Mecusî aileye halı teslim etmeye gitmesiyle tekrar değişir. Orada Piruz Mansuri ile tanışır. Ar-

kadaş olurlar ve Piruz'un onu ağırladığı gibi Setterhan'da onu kendi evinde ağırlamak ister ve seyahat sonrası onu Taht-ı Süleyman'a davet eder. Setterhan'ın evinde ağırlanan Piruz ile Azam'ın tanışması Setterhan'ın gözünden kaçmaz. Piruz'a karşı cephe alır. "Gölün kıyısında bir taşın üzerine oturdu Setterhan. Dibi görünmeyen koyu yeşil, ürkütücü suyun bulanıklığına baktı. Piruz da az ötede bir taşın üzerine oturmuştu. Setterhan bir sigara sarmak için heybesini açtı. Batum'da, kuyumcu Sarafim'den aldığı iki Sasanî parası hâlâ heybesinin dibindeydi. Paralardan birini parmaklarının arasında çevirdi, suya fırlattı. 'Su çok derin görünüyor' dedi Piruz suya fırlatılanın aslında kendisi olduğunu anlayarak." (s. 342). Hatta Piruz'un bir ayağı takılarak göle düşmesini ve Azam'la arasından çekilmesini diler. Bu noktada Setterhan'ın kişiliğinin farklı yönü ortaya çıkar. Sinir ve kızgınlık anında bir insanın ne kadar değişik duygu durumlarına sahip olabileceğini çıkarmak mümkündür.

Piruz ziyareti sonrası tekrar Taht-ı Süleyman'a gelip Mirza Han'dan Azam'ı ister, fakat aldığı cevap olumsuz olur. Azam ile Piruz evden kaçarlar. Bunun üzerine namuslarının kirlendiğini düşünen Mirza Han, bu lekeyi sadece Setterhan'ın temizleyebileceğini, bu görevin ona düştüğünü söyler ve Setterhan'ı bir seçim yapmaya zorlar. "O gün orada Setterhan, Çiçek Hala'ya kalbindeki her türlü tereddüdü sayfa sayfa açtı, birbiriyle çelişen iki yanını gösterdi; aklının kalbini, kalbinin aklını ikna edemediğini, göklerden de bir işaret gelmediğini" (s. 351) söyleyerek memleketinden ayrılma kararı alır. Setterhan Tebriz'e giderek bir hana yerleşir ve kendi iç dünyasına çekilir. Bu dönemde Nakşî Şeyhlerinden çay demlemeyi, kahve kültürünü öğrenir. Bir ara Taht-ı Süleyman'a geri döner ve Azam'la Piruz'u öldürmeyi düşünür ancak bundan vazgeçerek içindeki acı ile yaşamayı öğrenir. Setterhan yaşadığı olaylar sonucunda kendi duygularına hâkim olabilen, öfkesinin kurbanı olmayan, hayatını kendi yönlendirmeleri ile şekillendirebilen, kendi istek ve arzuları peşinde koşan dışa dönük düşünsel bir tiptir.

Batum'da daha önce halı ticareti yaparken tanıştığı Sofya ile yeni bir hayat kurmak isteyen Setterhan, Batum'a gider. Sofya ile aralarında bir bağ oluşsa da bu bağın aşk olmadığını, aşk ve dostluk dışında bir bağ olduğunu anlayan Setterhan Sofya'ya evlilik teklif eder. Sofya'dan olumsuz bir cevap alır. Bu sırada Ermeni çeteler tarafından ölüm ile yargılanan Setterhan, Petrograd'da ihtilal olması üzerine çetelerin elinden kurtulur ve Trabzon'a gitmek üzere yola çıkar.

İhtilalden sonra hiçbir şey eskisi gibi değildir. Paranın değeri pul olunca Setterhan beyzadelikten çaycılığa kadar düşmüştür. Kendisini Trabzon'a götüren teknenin sahibi Cemil Kaptan onu Çerkez Arslanbey'e yönlendirir. Asmalıkahve'nin sahibi olan Arslanbey'in kahvesinde Dağıstan Tekkesi'nde Nakşî Şeyhlerinden öğrendiği çay demleme usulü ile işe başlar Setterhan. Daha sonra kendisi kimlik edinebilmek amacıyla tanıştığı Lütfullah Bey'in annesinin teklifi üzerine Büyükhaniım'ın torunu olan Zehra ile tanışır ve evlenirler.

Setterhan'ın hayatında birçok olay başından geçmiştir. Bu kadar olaya rağmen insan ilişkilerini sağlam tutması onun dışa dönük bir yapıda olduğunu gösterir. Olaylar karşısında her zaman aktif bir duruş sergilemiş, kendi duygu ve düşünce dünyasına yönelik bir hayat çizmiştir. Halıcılık mesleği gereği dünyanın sorunlarından, sıkıntılarında haberdar olmuştur. Karşılaştığı sıkıntılar karşısında toplumun baskın yapısına boyun eğmemiş, hayatı ile ilgili kararlar alırken mantığını kullanmıştır. Jung'a göre dışa dönük düşünsel tipin gölge yönü içe dö-

nük duygusal tiptir. Settarhan'da bu yön ailesinden ayrıldıktan sonra içinde duyduğu üzüntü şeklinde karşımıza çıkmıştır.

Dışa dönük düşünsel tipin bir başka örneği ise Sofya'dır. Tıpkı o da Settarhan gibi kendi yolunu kendi düşünceleri doğrultusunda sorgulayarak çizmiş bir tiptir. Bir meyhanede Rusya'nın sorunları üzerine arkadaşları ile tartışırken Settarhan ile tanışır ve işleri biterse şayet kendisini Bakü'de ağırlamaktan memnun olacağını Settarhan'a söyler. Settarhan yaşadığı olaylar sonucunda soluğu Bakü'de Sofya'nın yanında alır. Sofya, bir kitapçı dükkânına sahip olması yönüyle bilgili, kültürlü ve çevresindeki sorunlara duyarlı bir tiptir. Tecrübeleri ile gözlemlerini birleştirip kendi hayatını kendisi çizmiştir. Her şeyi sorgulayarak hayatına alan bir kişidir. Settarhan ile Sofya arasında duygusal anlamda bir yakınlaşma olsa da herhangi bir birleşme söz konusu olmaz. Çünkü Sofya düşünceleri arasında Settarhan'ın kendisini Azam'ı unutmak için yanında olduğunu bulur. "Ama garip; ne Sofya Settarhan'ın kendisine neden evlenme teklif ettiğini ve o gece o odadan neden çıkıp gittiğini anlayabilmişti; ne de Settarhan Sofya'nın kendisini 'ne tür' bir aşkla sevdiğini. Sofya'nın aklı, Settarhan üzerine dikilmiş bir çift gözü almamıştı, Settarhan da Sofya'nın hesapsızlığını anlamamıştı." (Bekiroğlu, 2012: 450). Petrograd da ihtilalin çıkması ile Sofya ve Settarhan'ın yolları bir daha birleşmemek üzere ayrılırlar.

Adını görkemli bir dağdan almış olsa da hayat karşısında bir dağ gibi dimdik duramayan, silik kalmış, bir duruşu ve tavrı olmayan içe dönük duygusal bir tip de Sehend'dir. "Mirza Han, karşısında yükselen dağ gibi güçlü olsun diye adını Sehend koymuştu oğlunun. Oysa Sehend, daha çocukluğundan itibaren cılız bir su gibi akmış, delikanlılığında onun Sehend Dağı'na benzemek şöyle dursun küçük bir tepe bile olamayacağı, rüzgârsız, derin bir koytak gibi kalacağı anlaşılmıştı. Bezginin biriydi. Ne okumuş ne de ticarete kendisini gösterebilmişti, ne tuttuğunu koparabilmiş ne de attığı adım dağları titretmişti." (s. 115). Settarhan'ın tam tersi bir kişilik yapısına sahip olan Sehend, babası Mirza Han'ın ekonomik gücü ve otoriter yapısı karşısında ezilmiş, çevresi tarafından aciz görülmüştür. Ne hasta ne sağlıklı, ikisinin tam ortasında kalması yönüyle babası Mirza Han tarafından sürekli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu da Sehend'i içe dönük duygusal bir tip haline getirmiştir.

İranlı Hafize Hanım ve Halil Safa dışa dönük düşünsel tiplerdir. "Yıllar önce Urumiye'den Trabzon'a gelmiş ve Mesnevîhanlarıyla meşhur bir ailenin kızı" (s. 59) olan, adı mahalle kadınları arasında "İranlı Hafize Hanım"a çıkan kadın aslında Azerbaycanlı'dır. Trabzon'daki kadınlar arasında Mevlevîhanlık geleneğini sürdürmesi, onun iletişimin kuvvetli olduğunu gösterir ki bu da bizi dışa dönük bir tip olduğu çıkarımını yapmamızı sağlar. Anlattıkları ile bütün kadınları etkisi altında bırakır, bu da onun bilgi birikimi olduğunu gösterir ve bu yönüyle de düşünsel bir tiptir. Romanda daha çok tevekkül, kendini Allah'a tam teslim etme, kalbini tasavvufi anlamda açma vs. gibi daha çok düşünsel ve uhrevi konularda dışa dönük bir tavır sergileyen tip olarak karşımıza çıkmaktadır.

Halil Safa ise "Kızların uğruna ayılıp bayıldığı, Trabzon Sultanîsi'nin yakışıklı ve meşhur muallimi" (s. 69) dir. İttihat ve Terakki yanlısı olarak romanda yer alan, tam Hacıbey'in kişilik yapısında olan Halil Safa, siyasi anlamda Hacıbey ile taban tabana zıttır. Düşüncelerini açık açık söylemekten çekinmez. "Hacıbey biraz düşündü. Belli ki bu gençlerle yollar çoktan ayrılmıştı. Bari padişah'tan geriye kirli bir hayal, müstebit bir sima kalmasındı. 'Siz' dedi, 'Halil

Safa Bey oğlum, saltanatı devrinde koskoca Padişah'ın, padişaktan daha fazla padişahçı olanlarca kuşatılmış olduğunu görmüyor musunuz?' 'İyi ama' dedi Halil Safa, 'İyi padişahlara düşen de padişaktan fazla padişahçı olanların önünü kesmek değil midir? Aksi takdirde tarihe alınlarında bir müstebit damgasıyla geçerler.'" (s. 71). Düşünceleri ile Hacıbey'i bile etkilemeyi başarabilmiş, hayat karşısında etken bir duruş sergilemiş, gözünü budaktan sakınmamış bir tiptir. " 'Geçti o devirler' diye tekrarladı Halil Safa. İlk kez aynı fikirde birleşmişlerdi." (s. 73). Halil Safa, düşünceleri ile çevresini etki alanına alabildiği için Jung tipolojisine göre dışa dönük düşünsel bir tiptir.

Romanın en renkli kişisi, Allah'ın deli değil de veli kulu olarak çizilen Meczip Haydar, içe dönük sezgisel bir tiptir. "Kıt değildi akli, hâşâ! Hatta fazlaydı bile. Ama işte o fazlalık her türlü aşırılık gibi bir denge kaybına, mizan kaymasına yol açmıştı besbelli. Dilinin şirazesi yoktu kısaca." (s. 124). Bilgi açısından oldukça donanımlı olması, onun düşüncelerini ölçüp biçmeden aktarmasına, ağızdan çıkan kelimelerin sonuçlarının ne olacağını düşünmeden ifade etmesine sebep olmuştur. Dönemin siyasi gücünü kendi diliyle sert bir şekilde eleştirmiştir. Sezgisel bir tipin özelliği de kişinin kendi zihninde oluşturduğu fantezilere inanmasıdır. Meczip Haydar da kendi iç dünyasında hayali olay ve durumlar oluşturarak bunları tiyatro yolu ile insanlara aktarır. İçe dönük sezgisel tip olan Meczip Haydar, deneyimleri ile yaşam arasında bir ilişki sağlayacak yolu bulamadığı için hayatta kendisine deli gözü ile bakılmıştır. Kendisi de, kendi iç dünyasında yeni bir dünya kurmuştur.

İran'ın her bölgesinde dükkânı bulunan, halı tüccarı olan Mirza Han, romanda dışa dönük düşünsel bir tip olarak karşımıza çıkar. Toplumun değer yargılarına saygılı, işini seven, ahlaklı, dürüst bir kişidir. Geleneksel bir profil olarak çizilen Mirza Han, ticaret konusunda mahirdir. Her konuda kendi idealleri doğrultusunda yetiştirdiği Settarhan ile gurur duyar. Namus kavramına geleneksel yönde bir anlam yükleyen Mirza Han, Azam'ın Piruz ile kaçmasını doğru bulmamış ve sülalesinin geleceğini etkileyecek bir kara leke olarak görmüştür. "Çünkü muhabbet şahsî, onur ise çoğul bir şeydi. Muhabbetinden kendi sorumluydu insanın, onur ise bütün bir sülâle içindi." (s. 346). Düşünce fonksiyonu gelişmiş Mirza Han, toplumun değer yargılarından sapma göstermemiştir. Maddi ve manevi anlamda güç dengesini elinde bulunduran bir tiptir. Kendi mantık algısına göre yaşadığı için duygularını bastırmıştır. Düşünceleri ölçüsünde duygularını bastırıp mantığını kullanmayı uygun bulan dışa dönük düşünsel bir tiptir.

Dışa dönük duygusal bir tip olan Piruz Mansuri, bir şeyin doğru veya yanlış olduğunu düşünmeden hareket eden bir kişidir. Sıcakkanlı ve sevecen tavırları ile Settarhan ile arkadaş olur. Babasının maddi varlığından dolayı dış dünya ile bağlantısını kurmuştur. Aşk dışında herhangi bir duyguyu kabul etmez ve aşkı uğruna arkadaşı ile dostluğunun bozulmasını göze alır. Piruz Mansuri Taht-ı Süleyman'a Settarhan'ı ziyaret için geldiğinde Azam'ı görür ve ona âşık olur. İkinci kez gelişinde Azam'ı ister ama Mirza Han Azam'ı oğlu Settarhan'a almayı düşündüğü için onu kovar. Piruz da Azam ile anlaşıp kaçarlar. Duygularının esiri olan Piruz'un bu olaydan sonra arkadaşı ile arası bozulur. Settarhan, Piruz ile Azam'ı öldürmek için peşlerine düştüğünde, Piruz'un "Ya benim kadar âşık değilsin, ya benim kadar cesur değilsin. Tek hamle, korkma. Sana 'Dur' diyecek değilim. Ben aşk için öleyim ki sen de aşka inanmış olarak ölesin." (s. 371) sözleri, aşkını dostluktan üstün tuttuğunun, aşkına sahip çıktığının bir göstergesidir.

Duygusal anlamda bilincini yönlendiren Piruz Mansuri bu yönüyle dışa dönük duygusal bir tiptir.

Azam ise dışa dönük duygusal bir tiptir. Mirza Han ve ailesinin halı atölyesinde çalışan Azam, meraklı, yetenekli ve titiz birisidir. Piruz ile kaçması Mirza Han ailesini dağılacak koluma getirirse de o verdiği kararın arkasında korkusuzca durmuştur. Settarhan'a karşı duygusal anlamda bir şey hissetmemekle birlikte Piruz'a âşık olmuştur. Kendisi için doğru olanı yapmakta kararlı bir tiptir. Bu yüzden Piruz ile kaçmıştır. "Azam'ın aklında da kalbi gibi Piruz'dan başkasına yer kalmamıştı ve hiçbir şeyi ondan daha fazla düşünmesinin de imkânı yoktu." (Bekiroğlu, 2012: 337). Kendisine sorulmadan Settarhan ile evlendirilme düşüncesine şiddetle karşı çıkmıştır. Bu duruma direnmiş ve mutluluğu kaçışta bulmuştur. Azam, çevresinin ne düşündüğünü önemsemeyen, sadece kendisinin anlık hazzını düşünen, kendisini diğer insanlardan üstün gören özellikleri ile dışa dönük duygusal bir tiptir.

Romanda yer alan diğer kahramanlar hakkında yeteri kadar bilgi olmadığı için onlar bu sınıflandırmaların dışında tutulmuştur. Mesela Yasemen, sempozyumdaki hocaya yardımcı olması yönü ile dışadönüktür, lâkin tam anlamıyla bir sınıflandırmaya tabii tutulamaz. Keyfiye ve Yıldırım, Büyükhanım ve Hacıbey'in yardımcılarıdır. Mirza Han'ın yanında çalışan Firdevs Usta işini temiz, dikkatli yapan bir kişidir. Yine Settarhan'ı Trabzon'a giderken götürülen Cemil Kaptan, iyi yürekli, yardımsever bir insandır. Çerkez Arslanbey, Asmalıkahve'nin sahibi olup yardımsever bir insandır. Burada iş bulup geçimini sağlayan Settarhan, Lütfullah Bey'in annesi Cemile Hanımefendi sayesinde Zehra ile tanışır ve evlenmelerine vesile olurlar. Yine kuyumcu Kirkor Usta, Antikacı Sohrap, Meyhaneci Alestandır gibi tipler meslekleri icabı romana konu olurlar. Burada yer alan tipler iletişimleri güçlü olduğu için dışa dönük tip sınıflandırılmasına dâhil edilebilir. Romanda yer alan Dikran, Hekim Binbaşı Reşad, Mehdi, Deli Yûsuf, Mevlûde, Suat Hanım, Habil, Selman, Şahapzâde, Ali Ekber, Cafer Hüseyin gibi karakterler hakkında yeterli bilgi olmadığı için belirli bir tipe dâhil etmek mümkün değildir. "Romanın bilinen estetik dünyası kurulurken, vak'aya, kişi veya kişilerle canlılık kazandırılır ve bu canlılık, dil ve anlatım teknikleriyle dışa yansıtılır, hissettirilir." (Tekin, 2001: 79). Bir sınıflandırmaya dâhil edemediğimiz bu tipler, romanın kurulmasında ve vak'anın ilerlemesinde önemli rollere sahiptirler.

SONUÇ

Nar Ağacı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan bireysel ve toplumsal sıkıntıları işleyen bir romandır. Savaşlar, cepheler, mağlubiyetler, sürgünler ve salgın hastalıklar sebebiyle kitlesel ölümlerin yaşandığı bu kırılmalı ve acılı dönemin gölgesi, İstanbul'un çok uzağında ama Anadolu'nun önemli bir kenti olan Trabzon'a da düşmüştür. Tıpkı Balkanlar'da yaşayan Müslüman unsurlar gibi, Anadolu'da yaşayan azınlıklar da bu dönemde hicret etmek durumunda kalmıştır. Bu nedenle romandaki kahramanlar değişen siyasi ve sosyolojik şartlara göre dönüşmekte ve karakter olarak yeniden bir inşa sürecine girmektedir.

Çalışmamızda Jung'un kişilik tipleri teorisine göre bu dönüşümün ne şekilde tezahür ettiği odaklanılmış, romanındaki karakterler, bilinç fonksiyonları bakımından incelenmiştir. Romanda içe dönük duygusal tipler daha fazla karşımıza çıkmıştır. Bu yönüyle romanda yazar daha duygusal bir anlatımı tercih etmiştir. İçe dönük ve dışa dönük bireyler belirlenirken hayat

karşısında etken veya edilgen olma durumlarına göre değerlendirilmiştir. Hayat karşısında belirli bir tavır, duruşu olan, kendi yolunu kendi çizen bireyler dışa dönük olarak değerlendirilirken; kendi kararını kendi alamayan, başkalarına bağımlı yaşayan, kendi duygu dünyası içinde kalan bireyler de içe dönük olarak değerlendirilmiştir. Eser içerisinde sadece adı geçen, herhangi bir özelliği karşılamayan veya hakkında yeterince bilgi verilmeyen karakterler belirli bir tipe dâhil edilmemiştir.

İçe dönük ve dışa dönük tipler romanda hemen hemen dengeli bir şekilde dağılmıştır. Dışa dönük düşünsel tiplerin biraz fazla olması, kahramanların hayatı anlık haz ve eğlence çerçevesinde değerlendirmedikleri, sosyal çevrenin etkisi ile kişilik yapılarının geliştiğini gösterir. Bu tipler, genel anlamda kendisini, bir aileyi, bir düzeni yönetebilmek için akli merkez nokta olarak almış bireylerden oluşmuştur. Bunlardan en önemlisi Büyükhanım'dır. Büyükhanım, evini, sığındıkları yuvalarını ayakta tutabilmek için muhacirliğe katlanmış, namuslarına bir leke getirmemek adına var gücü ile Zehra'yı göç ettikleri her yerde korumuştur. Ve sonunda bu karşılığının mükâfatını mutlu bir yuva olarak almıştır. Yine aynı şekilde Settarhan yaşadıklarından sonra kendisini ayakta tutabilmek adına mantığı ile hareket edip duygularını bir kenara bırakmıştır. Dışa dönük duygusal bir tip olan Zehra, Trabzon'dan ayrılmadan önce duyguları ile hareket etmiş fakat muhacir durumuna düşüp hayatın zor yanlarına denk gelince kişiliği bundan etkilenmiş ve geçici bir sürede olsa mantıklı olarak hareket ettikten sonra tekrar Trabzon'a dönünce eski duygusal, dışa dönük yapısına kavuşmuştur. Eserde yer alan kadınlar genellikle annelik, fedakârlık, koruma içgüdüsü gibi özelliklere sahiptir. Duygusal yönlerini bazı durumlarda baskı altına alana kadınlar, olaylar geçtikten sonra tekrar eski hallerine dönerler.

Sonuç olarak romanda öne çıkan belli başlı altı karakter üzerine yoğunlaşarak yaptığımız değerlendirmede, kahramanların ev ve evin dışı olarak iki yaşam alanı olduğunu, her iki mekânın kendi koşulları içinde kahramanları dönüştüğünü, koşullar sona erdikten sonra bireylerin yeniden kendi algı ve davranış dünyasına döndüğünü gözlemledik.

KAYNAKÇA

- Bekiroğlu, N. (2012). *Nar Ağacı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Bennet, E. A. (2006). *Jung Aslında Ne Dedi?*. (Çev. Işıl Çobanlı). İstanbul: Say Yayınları.
- Bostan, R. (2020). Nazan Bekiroğlu'nun Romanının Kaynakları, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Güral, E. (2006). "Giriş kısmı" *Analitik Psikoloji*. (Çev. Ender Gürol). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Jung, C. G. (2006). *Analitik Psikoloji*. (Çev. Ender Gürol). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Jung, C. G. (2013). *İnsan Ruhuna Yöneliş*. (Çev. Engin Büyükinel). İstanbul: Say Yayınları.
- Jung, C. G. (2015). *Anılar, Düşler, Düşünceler*. (Çev. İris Kantemir). İstanbul: Can Yayınları.
- Karakuş, G. (2018). Nazan Bekiroğlu'nun Roman ve Hikâyelerinde Postmodernizm-Büyülü Gerçekçilik, Tasavvuf Ve Psikanalitik, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tekin, M. (2001). *Roman Sanatı Romanın Unsurları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ИССН: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:

25, Aralık/December/Декабрь 2020,

s./pp. 543-554

Geliş/Submitted/ Отправлено: 27.08.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 15.10.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.45978

Araştırma Makalesi

Research Article

Научная Статья

Öğr. Gör. Sevcan BAYRAK ÇELİK

Fırat Üniversitesi, Karakoçan Meslek Yüksek Okulu
Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, Türkiye

sevcanbayrak23@gmail.com

 ORCID 0000-0003-2839-3697

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN MÜZİK EĞİTİMİ HAKKINDA GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ*

ANALYSIS OF PRE-SCHOOL TEACHERS 'OPINIONS ABOUT MUSIC EDUCATION

Öz: Eğitim-öğretim hayatına yeni başlayan çocuklar için ilk eğitim kurumu okul öncesi eğitimidir. Okul öncesi eğitimde yapılan sanat ve beceri etkinlikleri arasında yer alan müzik etkinlikleri kuşkusuz ki çokça başvurulan etkinlikler arasındadır. Müziğin okul öncesi dönemde kullanılmasının bir sebebi de müziğin insanlar üzerinde bıraktığı olumlu etkidir. Müziğin çocukta oluşturduğu olumlu etkiler gözle görülür biçimdedir. Çocukta öz bakım becerileri, bilişsel gelişim, sosyal gelişim, dil gelişimi, duygusal gelişim, fiziksel gelişim ve kişilik gelişimi gibi önemli alanlarda çocuğa çok büyük bir katkıda bulunur. Sayılan bu gelişimleri çocuğa sağlıklı bir şekilde yerleştirebilmek için aile ve eğitimcilere büyük görevler düşer. Çalışmamızın amacı okul öncesi öğretmenlerin müzik etkinliğine ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla çalışma gurubu oluşturmak için Milli Eğitim Bakanlığına bağlı 10 okulda görev yapan okul öncesi öğretmenlerine görüşme tekniğiyle sorular sorulmuştur. Veri toplama aracı olarak ilgili ana temalar belirlenmiş ve bu temalar soru cümlesi formatında öğretmenlere sorularak öğretmenlerin bilgileri doğrultusunda

* The ethics committee review for this article was not reported./Etik kurulu onayı gerekmediği bildirilmiştir.

Cite as/Atıf: Bayrak Çelik, S. (2020). Okul Öncesi Öğretmenlerinin Müzik Eğitimi Hakkında Görüşlerinin İncelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*. 6 (25): 543-554. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.45978>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

cevaplandırmaları istenmiştir. Veri analizinin daha sağlıklı olabilmesi amacıyla mülakat formları araştırmacı tarafından ayrı ayrı analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul Öncesi, Müzik Eğitimi, Çocuğun Gelişim Alanları, Müzik Etkinlikleri

Abstract: The first step for children who are just starting their education life is pre-school education. Music activities, which are among the art and skill activities held in pre-school, are undoubtedly among the activities that are frequently used. One of the reasons why music is used in the preschool period is the positive effect of music on people. The positive effects of music on the child are visible. It makes a great contribution to the child in important areas such as self-care skills, cognitive development, social development, language development, emotional development, physical development and personality development. Family and educators have great responsibilities in placing these improvements in the child in a healthy way. The aim of our study was to ask questions to preschool teachers working in 10 schools affiliated to the Ministry of National Education to form a study group in order to determine the opinions of preschool teachers on music activity, and interview technique was used. As a data collection tool, related main themes were determined and these themes were asked to the teachers in question sentence format, and the teachers were asked to answer them in line with their knowledge. In order to make the data analysis healthier, the interview forms were analyzed separately by the researcher.

Keywords: Preschool, Music Education, Child Development Areas, Music Activities

GİRİŞ

Günümüzde müzik; insanların fizyolojik ihtiyaçlarına benzer; yemek yemek, su içmek, nefes alıp vermek kadar doğal bir ihtiyaç olarak kabul edilir. Bebek anne karnında iken sesleri duyar ve hisseder; çünkü yedi aylık bir bebek müzik sesine tepki vermektedir. Yeni doğan bebekler özellikle annelerin sesi ile söylenen ninni ile uykuya dalarak rahatlamaktadır. Bebeklikten itibaren işitsel algı eğitimi ile başlayan müzik eğitimi, çocukların konuşmaya başlayıp birçok konuyu öğrenmesinde, vücudunu koordineli bir şekilde kullanmasında etkili olmaktadır. Müzik eğitiminde önemli bir yer tutan işitsel algı eğitimi ile çocuk dikkatini bir konuya yoğunlaştırmakta, sesleri dinlemekte, tanımakta ve ayırt etmektedir. Müzik, çocuğa yeni bir bakış açısı sağlar; müzik çalışmalarına katılan, üreten çocuk sosyalleşir ve kendini rahatlıkla ifade eder; ailesinin ve öğretmenlerinin desteği ile zamanla kendiyi gurur duyar, başarı duygusunu artan çocukların kendilerine olan öz güvenleri de artmaktadır. Öztürk'e göre çocuk sesleri tam olarak ayırt edemez; ancak ileriki zamanlarda duyu organlarını da tanıyarak sesleri tekrar eder. Çevresinde duyduğu ses ve müziklerle bu etkiyi pekiştirmiş olur. Ses ve müzik, çocuğun yaşamına önce anne karnında daha sonra doğumla beraber girmektedir. Bu etki annenin söylediği ninni ile başlayarak evde, okulda duyup öğrendiği müzik ile beslenmektedir. Çocukların hepsi müziğe aynı ölçüde yetenekli olmayabilir ancak bütün çocuklar müziği sever (Öztürk, 2007:3).

Müzik eğitimi, küçük yaştaki çocukların odak noktası seçerek müzik ile çocuklara temel

özellikler ve yeteneklerde kazandırmayı, aynı zamanda var olan yeteneklerini de dışarı vurmaları sağlanır. Müzik eğitimi her çocuğun içerisindeki büyük enerjiyi müzikle birleşerek çocuğa doyamayacağı bir zevk ve mutluluk katar. Bunun yanı sıra çocuktaki diksiyon konusundaki eksiklik giderilmiş, çevresindeki ortama uyum sağlayabilecek, duygusal yönden rahatlamış, korku ve çekingenliğini üzerinden atmış bir birey karşımıza çıkarır. Okul öncesi müzik eğitiminin amaçlarına bakıldığında en büyük amaçlarından bir tanesi çocuğu neşelendirmek ve aynı zamanda çocuğa bir şeyler katarak onu önündeki uzun hayata hazırlamaktır. Okul öncesi dönem; çocukların en aktif, çabuk ve kalıcı öğrenmenin en iyi şekilde başarıldığı dönem olarak kabul edilir. Bu dönemde çocuğa kazandırılacak sevgi, saygı, hoşgörü, empati, insan hakları, hayvan ve doğa sevgisi, vatan ve millet sevgisi gibi evrensel değerler müziğin etkili bir biçimde kullanılmasıyla kazandırabileceklerimiz arasında yer almaktadır. Bunlara ek olarak hiperaktif çocuklar, öz disiplini eksik olan çocuklar müzik ile uyum sorunlarının aşılmasına çalışılmalı ve çocuğun bir gruba dahil olmasına yardımcı olunması gerekir. Müzikle doğmadan önce tanışmış olan çocuk öyle ki zamanla müziğin insan hayatı için vazgeçilmez bir tat ve tutku haline dönüşmesi sağlanmalıdır.

Okul Öncesi Eğitim Nedir?

Okul öncesi eğitim; çocuğun doğumundan temel eğitimin başladığı güne kadar geçen sıfır- beş yaş arasındaki dönemi kapsayan ve çocukların daha sonraki yaşamlarında çok önemli bir yeri olan, bedensel, Psiko-motor, sosyal-duygusal, zihinsel ve dil gelişimlerinin büyük ölçüde tamamlandığı, bu doğrultuda kişiliğin şekillendiği gelişim ve eğitim sürecidir. Okul öncesi eğitim, zorunlu eğitim çağına gelmemiş çocukların eğitimini kapsar. Okul öncesi eğitim kurumları; toplumun temel yapısını oluşturan sevgi, saygı, paylaşma, sorumluluk, iş bölümü, sosyal çevre oluşturma açısından çocuğu geleceğe hazırlayan güvenli ortamlardır. İlköğretime başlamadan önceki bu yıllar aslında okul dışı bir eğitimi vurgulamaktan ziyade ilköğretim öncesi eğitimi kapsamaktadır. Çocuklar müzikle duygu ve düşüncelerini sesli olarak ifade eder. Öğrencilere belirli becerileri ve bu gelişimleri kazandırmak eğitimcinin nasıl bir yöntemle çalıştığı, bilgisi, çocuğa davranışları, çocuğu anlayıp anlamadığı, kullandığı malzemelerin yeterli olması, yapılacak müzik etkinliklerinin çocuğa uygun olup olmadığını kontrol etmelidir.

Okul öncesi eğitim programında yaptırılabilir müzik etkinlikleri arasında müzikli hikaye çalışmaları, müzik dinleme, müzikli drama, yaratıcı dans, şarkı öğrenimi ve şarkı söyleme çalışmaları, ritim çalışmaları, dinleme, dinlediği sesleri ayırt edebilme, ses üretme çalışmaları okul öncesinde başvurulmuş müzik etkinliklerindedir. Ancak eğitici bu eğitimleri verebilmek için ön bir hazırlık yapmalıdır. Yaptırılacak etkinlikler sayesinde çocuğun beceri ve yeteneğini de ortaya çıkarmış olur. Bu çalışma da çoğunlukla üç konu üzerinde durmaktayım ilki müzik eğitimi, ikincisi okul öncesinde müzik eğitiminin çocuğun gelişim alanlarına etkisi, üçüncü olarak da okul öncesi eğitim programında müzik etkinlikleridir.

Müzik Eğitimi Nedir?

Müzik eğitiminin amacı çocuklarda müzik sevgisini uyandırarak çocukların hayal dünyasında müzik imgesini geliştirerek ritim ve kulak duyarlılığını zenginleştirmektir. Müziği seven çocuklar doğayı, insanı, toplumu ve yaşamı severek eşsiz bir ruh gücüne sahip bireyler olurlar. Çocuklarda müzik eğitiminin çocuk gelişimi üzerindeki etkilerinden söz etmek için

öncelikle müzik ve çocuk gelişimi arasında ikili bir korelasyon olduğu anlamına gelmektedir. Müzik eğitimi çocuklarda ve yetişkinlerde, eleştirel düşünme, problem çözme ve belirlediği amaçlara yönelik nasıl bir yol haritası çizmesine ve nasıl bir iş birliği çalışması gerektiğini öğrenmesi ve akademik, kişisel becerilerin gelişmesini desteklediği görülmektedir. Çocuklar için öğretilen şarkılar çocuğun içinde bulunduğu kültüre ve toplumsal değerlere somut bilgiler şarkılar aracılığıyla çocuklara aktarılmalıdır. Müzik bireyin kendi yaşantısında, müziksel davranışlar kazandırmak ve tüm davranışlarında değişiklikler oluşturmak ve davranışlarını geliştirmek için sürdürülen faaliyetlerin bütünüdür.

Müzik eğitimi ile:

- ✓ Kendi ve başkalarının haklarına saygı gösteren,
- ✓ Yaratıcı düşünebilen,
- ✓ Paylaşımçı,
- ✓ Grup halinde hareket edebilen,
- ✓ Kedine güvenen ve zamanı iyi değerlendiren,
- ✓ İyi bir dinleyici olaylara eleştirel bir bakış açısıyla bakabilen bireyler yetiştirir.
- ✓ Toplumsal kural ve değerlere uyar.
- ✓ Kültürünü ve geleneklerini benimser.
- ✓ Duyguları gelişen
- ✓ Dinlediğini duymak, duyduğunu anlamak gibi okuma yazmaya hazırlıkta önemli beceriler kazanır.
- ✓ Şarkı söylerken yeni sözcükler ve cümle kalıpları öğrenir bunları tekrar ederken düzgün konuşmayı benimser ve dili gelişir.
- ✓ Sözcükleri doğru ve anlaşılır bir şekilde öğrenir.
- ✓ Tekerleme ve saymacalar söylerken dil çevikliği kazanır, akıcı konuşma becerisi ve alışkanlığı gelişir.
- ✓ Çocuklar duygusal yönden rahatlar.
- ✓ Güvensizlik, çekingenlik, saldırganlık, korku gibi olumsuz duygu ve davranışlar, müziğin etkisiyle olumlu duygu ve davranışlara dönüştürülebilir.

Müzik Eğitiminin Çocukların Gelişim Alanlarına Etkisi

Okul öncesi dönemde çocuğun müziksel gelişimini bireysel, toplumsal, kültürel bütünlüğü içinde kalıtım ve çevre etmenleri ortaklaşa belirler. Bu belirlemede kalıtım, gelişimin özünü oluşturup yönünü ve boyutlarını çizer. Çevre ise kalıtımla getirilen özelliklerin gelişmesi için ortam sağlar, olanak verir (Uçan ve diğerleri,2003:17). Bütün bu koşullar sağlandıktan sonra çocukların müziği sevmeleri ve ilgilenmeleri sağlanmalıdır. Çocuk zaten müziği yaşamının bir bölümüne koymuştur. Müzik ile kendini ifade eder ve estetik duygularının gelişmesine katkıda bulunur. Bununla birlikte öz bakım becerisi, bilişsel, dil, sosyal, fiziksel gelişimlerinde de katkısı çok büyüktür. Aşağıda bu gelişimlerde ayrıntılı olarak söz edilmiştir.

Öz Bakım Becerisine Etkisi

Eğitim aracı olarak kullanılan müzik, öz bakım becerilerini kazandırmak isteniyorsa bunun için etkili bir şarkı veya şarkıyı dramatize ederek çocuğa öz bakım becerilerinin kazandırılması sağlanabilir. Yemekten öncesi ve sonrası el yıkama anlarında söylenecek şarkılarda ço-

çuğun öz bakım becerileri kazanmasını destekleyecek etkinlikler arasına girer. Ayrıca sınıfta çocuklar ve eğiticiler öz bakım becerileri başlığı altında küçük bir beste yapabilir. Öz bakım becerileri etkili ve kalıcı hale getirilebilir.

Dil Gelişimine Etkisi

İnsanların birbiriyle iletişim kurmaların temel yapı taşı dildir. Dil sayesinde anlatmak istediğimiz düşüncüyü aktarırız. Anlamak ve anlaşılmaq için dil bize yardımcı olur ve en önemli yetilerimizdendir. Dünyaya normal olarak gelen her çocuk konuşma eğilimindedir. İstek ve ihtiyaçlarını direkt söyleyemese bile yaptığı hareket (ağlama) ve çıkardığı anlamsız sesler ile iletişime geçer. Çocuk sadece tek taraflı bir iletişime geçmez aynı zamanda dinler ve anlamaya çalışır. Yani karşılıklı bir iletişim içerisine girer. Çocuk ileriki zamanlarda konuşmaya çalışır ve anlamlı cümleler kurar işte o zamanda dil, zihinsel gelişimin en önemli araçlarından biri olur. Çocuk kendisini ne kadar çok ifade ederse o kadar çok soru sorar ve merak ettikleri durumlar üzerinde düşünür.

Dil ve müzik arasında güçlü bir bağ vardır. Söylenen şarkılar, tekerlemeler, oyun oynarken yapılan ritmik sayışmalar dil gelişimini de etkiler. Okul öncesi dönemde yapılan müzikal etkinlikler sayesinde çocuk dili doğru ve güzel kullanmakta, çocuğun sözcük daracığı gelişmekte, sözcükleri doğru telaffuz edebilmekte ki becerisi de artmaktadır. Müzik sayesinde çocuktaki konuşma bozuklukları ve şive farklılıkları da giderilmektedir. Ayrıca müzik dilin kurallarına uygun kullanılmasını da desteklemektedir.

Duygusal Gelişime Etkisi

Müziğin her çocuk üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Müzik çocuğun yaşamı üzerinde aktif bir rol oynar. Her çocuk zevk ve neşeyle müzik etkinliklerine katılır. Duygusal olarak çocuğu müzik ile rehabilite ettiği, rahatlattığı, öğretmen ve arkadaşlarıyla sıkılmadan oynayarak mutlu olabilir. İyi bir vakit geçirmesine katkıda bulunan müzik, onu duygusal yönden olumlu etkiler. Bununla birlikte dünyada duygu bozukluğu yaşayan çocukları rehabilite ederek olumlu sonuçlara varılmıştır.

Müzik etkinliği çocuğu sosyal ve duygusal yönden olumlu bir şekilde etkiler. Bu etkileri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (MEB, 2007:6).

- ✓ Çocuk sınıfta yapılan müzik etkinlikleriyle arkadaşlarıyla birlikte koordine olma ve beraber hareket edip, beraber yaşama alışkanlığı kazanır.
- ✓ Çocuklar toplumda nasıl davranması gerektiğini öğrenerek sosyalleşmesine ve sosyal uyum kazanarak, kendisini rahat bir şekilde ifade edebilme yeteneği kazanır.
- ✓ Duygusal yönden rahatlayan çocuk çekingenlik, korku, saldırganlık, güvensizlik gibi olumsuz duygu ve düşüncelerini müziğin etkisiyle olumlu duygu ve davranışlara dönüştürülebilir.
- ✓ Çocuk sınıf içerisinde kendi başına bir marakas alarak çalarken kendi başına bir iş yapmanın verdiği başarıyla kendisinin gelişiminde kişisel doyum sağlayarak duygusal yönden de olumlu olarak gelişir (Sun ve Seyrek, 2002: 33).
- ✓ Diğer ülkelerde ve kültürlerden müzikler ve hareketler, başkalarına karşı hoşgörülü olma ve onlara saygı duyma davranışı kazandırır (Hall ve Berennand, 2004:117).

Bilişsel Gelişime Etkisi

Çocuğun zihinsel gelişimi okul öncesi dönemdeki etkinliklerle geliştirilmektedir. 0-6 yaş çocuğun zihinsel olarak en aktif olduğu dönemlerden biridir. Çocuğa öğretilmek istenen beceriler ve kavramlar çalgılar ve şarkılar sayesinde kazandırılabilir. Müzik sanatı, ortaya çıkması için zihinsel bir süreç izler. Bu gelişme kapsamında “düşünme ve kavrama sisteminde var olan bütün gelişmeler” şeklinde tanımlanmaktadır(Güler,2008:17). Bilişsel gelişime müziğin etkisi oldukça fazladır. Çocuğun zihninde müzik kolayca iz bırakabilir. Renkler, sayılar, geometrik şekiller, doğa, toplumsal kurallar, kültürel değerler gibi pek çok konu çocuğun zihninde bu şekilde yer edinmiş olur. Çocuk zevk alırken bilinçsiz olarak müziğin içerdiği becerileri ve kavramları kazanır. Bu sayede müzikal faaliyetler en etkili öğretim yöntemleri arasına girmektedir.

- ✓ Müzik sayesinde duruma, nesneye ve olaya odaklanabilir.
- ✓ Kendinin ve başkalarının problemlerine çözüm üretebilir.
- ✓ Çocuk müzik sayesinde yaratıcı düşünme, kendini doğru ifade etmekte zorlanmaz.
- ✓ Çocuk müzik sayesinde hayata farklı açılardan bakabilme gücüne sahip olur.
- ✓ Zihnindeki estetik duygusunu uyandırır ve bir şarkı yazabilir ya da müziksel faaliyetlere yönelebilir.

Kişilik ve Sosyal Gelişime Etkisi

Çocuk daha anne karnındayken sese duyarlıdır, doğduktan sonra sese ilgisi artar, okula başladığında kısmen müzikle içe içe olur çevresi ve arkadaşlarından öğrendiği müzikleri tekrar eder ve öğrenir.

Okula başlayan çocuklar sosyalleşme yolunda büyük bir yol kat eder. Sosyalleşen çocuk çoğu zaman doğru kişilik özelliklerini kazanmış olur. Toplumda yapmış olduğu davranışlar kişiliğini de oluşturmaktadır. Toplum içinde sergilediğimiz tavırlar sosyal alanda aldığımız olumlu ve olumsuz tepkilere göre şekillenir. Topluma karşı güven duygusu oluşmuş olan çocuk toplumla uyumlu kişilik özelliklerine de sahip olmaktadır. Toplu bir şekilde dans etmek, ritim tutmak ve şarkı söylemek gibi etkinlikler sayesinde çocuk da birliktelik ve güven duygusunu geliştirir. Bu durum çocuğun mutlu ve huzurlu olmasını sağlar. Şarkı söylerken ses ve nefes kontrolü sağlayabilmektedir. Çocuk müzik sayesinde bir gruba dahil olur ve fazla enerjisini bu şekilde boşaltarak kişisel doyuma ulaşır.

- ✓ Çocuk müzik sayesinde iyiye güzele ve doğru olana yönlendirilir.
- ✓ Katılmış olduğu gruba ayak uydurur ve aynı grup içerisinde ki kişileri dinler.
- ✓ Grup içerisinde sorumluluk duygusu kazanır.
- ✓ Müzik içerisinde geçen iyi insan olma, toplum gibi bazı kişilik değerlerini benimseyerek kendine has bir kişilik oluşturur.

Fiziksel Gelişime Etkisi

Müzik eğitimi çocuğun motor gelişimine de katkıda bulunur. Çocuk dans ederek vücudunu tanır. Derste yapılan etkinlikler hem vücudunu hem de el-göz koordinasyonunu sağlamak içindir. Müzik hareket ile başlar ses tellerimiz sayesinde ses oluşur fakat müzik akıl süzgecinden geçirilmiş anlamlı seslerin birleşmesiyle oluşur. Her ses müzik değildir ama her müzik sestir. Okul öncesinde en çok kullanılan enstrüman ritim çalgılarıdır. Çocuk ritim vurmaya

doğal olarak yatkındır. Müzikte kullandığı ritim aletleri çocuğun motor becerisinin gelişmesinde katkıda bulunur. Müzikli dans oyunları okul öncesinde geniş bir yer tutmaktadır. Müzikli dans bedenini tanımasına olanak sağlar ve bedenini doğru bir şekilde yönlendirir.

Okul Öncesinde Programında Müzik Etkinlikleri

Müzik, çocukların hayatına erken yaşlarda girerek, çocuğu ileriki hayatına hazırlar. Bu yüzden çocuğun müzikle iletişime geçmesi ve iletişimi sürdürmesi için çocuğu müzikten koparmamak ve müziği çocuğun hayatında kalabilmesi için çocuğu güdülemek gerekmektedir. Okul öncesinde müzik, sadece şarkı söylemek anlamına gelmez. Aynı zamanda müzik çocuğu bireysel ve sosyal gelişimine, yapılan müzik eğitimi sayesinde sağlıklı bir gelişim süresi geçirmesine yardımcı olmakta ve bunu çok iyi bir şekilde yerine getirmektedir. Okul öncesinde gerçekleştirilen müzik aktiviteleri; ritim çalışmaları, dinleme -algılama, ayırt etme ve ses üretme çalışmaları şarkı öğretimi ve şarkı söyleme çalışmaları, müzik dinleme çalışmaları, ritmik ve yaratıcı dans, müzikli hikâyeler, müzikli canlandırma gibi çalışmalara yer verilir. Fakat okul öncesi öğretmenleri müzik eğitimini sadece şarkı söyleme olarak nitelendirir bu yanlış bir nitelendirilmedir. Oysa çocuk, yaratıcı danslar müzikli hikâye ve masallar çocuğun ritim tutması gibi şarkı söylemeden daha farklı etkinliklerde bulunmak çocuk için daha yararlı olacaktır. Müzik eğitimi planlanmasında, mevcut durumu, çocuğun gelişim düzeyi ve çocuğun gelişim basamaklarına dikkat edilmelidir.

Ritim Çalışmaları

Müziğin temel öğelerinden biri ritimdir. Ritim duygusu küçük yaşlardan itibaren çocukta bulunmaktadır. Moog, 1976 yılında yaptığı çalışmalarda 18-24 aylık bebeklerin çoğunun, kendilerine söylenen şarkıların ritimlerine kısa bir sürede olsa ritme uygun hareketlerle cevap verdiklerini ortaya koymuştur (Mertoğlu, 2002: 19). Ritim çalışmaları hem bedensel hem de zihinsel olarak çocuğa gözle görülen bir katkıda bulunur. Ritim duygusu çocuk da doğal olarak bulunduğu ritim çalışmalarına da zevk alarak katılır. Küçük yaşlarda koşması, zıplaması ve bunun gibi taklit ettiği hareketler çocuğa ritim duygusu kazandırır. Çocuğa öğretilecek terkerleme ve kelimeler ritimli bir şekilde söylenerek çocuğun öğrenmesi kolaylaştırılır. Ritim çalışması yapılırken ellerle veya ritim aletleriyle yapıldığında çocuk ritmi hisseder. Aynı zamanda tolu bir ritim çalışması daha etkili sonuçlara ulaştırır. Ritim çalışmalarında çocuğun vücudunu kullanarak çıkardığı sesler; parmak şaklatmak, ellerini birbirine vurarak çıkardığı alkış sesi dizlerine vurma yerinde zıplayarak ses çıkartması çocuğun kendi bedenini tanıması ve motor gelişimini de olumlu etkiler ayrıca vücudunu müziğe göre hareket ettirmesi ritim çalışmaları arasına girmektedir. Ritim çalışmaları ile çocuklarda duyma yeteneği ve dikkat gelişmekte, müziğe eşlik etme, beraber çalma, söyleme ve hareket etme becerileri kazandırmaktadır (Öztürk,2007: 68).

Dinleme- Algılama, Ayırt Etme ve Ses Üretme Çalışmaları

Müzik eğitimi çocuklara yönelik ses dinleme ve sesleri ayırt etme çalışmalarıyla okul öncesi çocukların çevresindeki sesleri dinlemesi, duydukları sesleri ayırt etmesi, çevrelerini daha iyi tanımalarını sağlar. Bu çalışmalarda ses çıkan her şey kullanılabilir. Yani farklı türdeki çalgılar, atık malzemelerden yapılan materyaller insan vücudu bile bunun için kullanılabilir. Etkinlik esnasında çocuk, sesin kaynağını, sesin şiddetini, hangi tür çalgıdan

çıkıldığını, hangi yönden geldiğini gözlemler ve tahminlerde bulunur. Bu türden etkinlikler, çocuğun zihinsel gelişimini de olumlu etkiler. Drama etkinliklerinde ve çocukları bir noktaya odaklamak için ses dinleme ve ayırt etme çalışmaları kullanılır. Çocuklar dikkatli bir şekilde dinlerken aynı zamanda kendi yaşantılarından etkinliğe yansıtarak bu türden etkinliklere katılmış olurlar. Doğada her nesne ve canlının kendine has bir sesi ve tınısı bulunmaktadır. Okul öncesindeki bir çocuğa bunu kavratmak için eğitimci nesnelere vurarak çıkardığı sesi çocuğun kavramasını sağlar. Doğadaki canlıların sesini taklit ederek aslında müziğe doğru bir adım atmış olur.

Nefes Açma Çalışmaları

Şan eğitiminde nefes açma ve nefesi doğru kullanma teknikleri vardır. Fakat nefes açma sadece şu an eğitimi alanlar için değil şarkı söyleyecek tüm kişiler için son derece önemli ve gereklidir. Bu çalışmalar sayesinde organlarımızın zarar görmemesi aynı zamanda doğru bir ses üretimi için şarkı söylemeden önce yapılması gereken bir çalışmadır. Okul öncesi çocuklarda nefesini iyi kullanmasının önemi kavratılır ve buna yönelik çalışmalar yaptırılır. Nefes açma çalışmaları; nefes alma, nefesi tutma ve nefesini kontrollü bir şekilde vermesini sağlamak amacıyla yaptırılır.

Nefes Alma: Çocuk yavaş yavaş nefesini göğüs kafesine doldurur.

Nefes Tutma: Çocuğun göğüs kafesine doldurduğu nefesini bir süre göğüs kafesinde tutması.

Nefes Verme: İçerisinde tuttuğu nefesi yavaş, kontrollü ve doğal bir şekilde dışarıya vermesidir.

Nefes açma çalışmaları, çocuklara kavratılırken çocuğun eğleneceği ve zevk alacağı şekilde kavratılmalıdır.

Şarkı Öğretimi ve Şarkı Söyleme Çalışmaları

Okul öncesinde de ki müzik eğitiminin de şarkı öğretimi ve şarkı söyleme çalışmaları; çocuğa, dil gelişiminde, bilişsel gelişimin de yardımcı olmakla beraber çocuğun müziği sevmesine ve müzikle ilgilenmesine de yardımcı olur. Çocuk şarkıları müzikal bir etkinlik olmamakla beraber çocuğa kazandırılmak istenen bilişsel, davranışsal öğelerin çocuğa aktarılmasını kolaylaştırır. Şekillerin, harflerin, kavramların, renklerin, kültürel ve ulusal değerlerin, saygı ve sevginin çevre kurallarına uymak gibi istenilen pek çok kazanım çocuk şarkıları sayesinde de çocuğa kazandırılır. Çocuk şarkılarının da verilmek istenilen öğretiler şarkılara dikkatlice yerleştirilerek çocuklara aktarılır. Okul öncesi müzik eğitiminde şarkı öğretimi kasetler, videolar ve CD kullanılarak veya öğretmenin çaldığı bir enstrüman sayesinde de öğretiler. Sınıfta çalınan şarkılar sayesinde çocuk kelimeleri algılar ve anlar. Bilmediği kelimeleri öğretmenlerine sorarak kelime hazinesini de genişletmiş olurlar. Çocuklar şarkıyı söylerken ritim ve ezgisine uygun dil, ağız ve dudak kaslarının doğru çalışmasına ses organlarının harekete geçmesine şarkı söylerken sesini yormadan, anlaşılır bir şekilde kontrol eder.

Müzik Dinleme Çalışmaları

Okul öncesi müzik eğitimi verilirken çocuğa zengin bir müzik ortamı oluşturmalıdır. Sınıfta müzik odası bulunmalı. Müzik odası olmayan sınıflarda ise bir müzik köşesi oluşturulmalıdır. Çocuğun rahatlıkla hareket edebileceği kendisini güvende ve özgür hissetmesi sağ-

lanmalıdır. Müzik köşesi; evcilik gibi gürültülü köşelerin yanında yer almalı kitap köşesinden uzak olmalıdır.

Müzik dinleme çocuğun ruh sağlığını olumlu yönden etkiler ve kulağını geliştiren, zevk almasını sağlayan bir etkinliktir. Çocukları duygusal ve sosyal yönden gelişmesine katkıda bulunur. Serbest zamanlarda çocuğa müzik dinletilerek şarkılar çocuğun rahatlamasını sağlar. Çocuk şarkıları dinlerken susmayı, dikkatini yoğunlaştırmayı ve aynı zaman da arkadaşlarının da müzik dinlemesine saygı gösterir. Okul öncesinde dinletilen müzikler özenle seçilmelidir. Çünkü seçilen bu müzikler çocuğun ileriki müzik seçimlerinde çocuğa yol gösterir. Çocuğa dinletilen müzikler nitelikli olmalıdır. Dinletilen müzik niteliksizse kötü bir müzik kültürü çocukta oluşur.

Müzikli Hikâye Çalışmaları

Okul öncesi müzik eğitiminde çocuğa çeşitli sözsüz müzikler dinletilerek çocuğun dinlediği müziklerden hikâye oluşturmaları istenir; işte bu etkinliğin adı müzikli hikaye çalışması olarak adlandırılır. Doğada mevcut olan doğal sesler çeşitli nesne ve enstrümanlardan çıkartılır. Sınıf içerisinde de sırasıyla sesler dinletilerek çocukta uyandırdığı hisler sorulur ve bir öykü oluşturulur. Bu sayede çocuğun yaratıcılığı, müzik kulağı ve iç dünyasının yansıtılması sağlanır.

Ritmik ve Yaratıcı Dans Çalışmaları

Yaşantımızda toplumsal kurallar gereği davranışlarımızı kontrol altına alırız. Fakat dans kendimizi özgürce ifade etmemizi sağlayan bir sanat dalı olmuştur. Okul öncesi eğitimin de yaratıcı dans etkinlikleri çocuğun psikolojik durumunun rahatlamasını, kendisini bedeniyle ifade etmesini sağlamak için yaratıcı dans etkinliklerine başvurulur. Bunun yanında çocuğun yaratıcılığı gelişir kendi bedenini tanımasını sağlar. Yaratıcı dans etkinlikleri sınıf ortamın da uzun süreli yaptırılmamalıdır. Bunun sebebi çocuğun yaratıcılığı kötü yönde etkilenir ve arkadaşlarını taklit eder sürekli aynı hareketleri yapmasına neden olur. Sınıfta çalınan müzikler eşliğin de özgürce dans etmeleri, bedenini etkin bir şekilde kullanmalarını sağlar. Yaratıcı dans çalışmaları doğaçlama olarak yapıldığından öğretmen çocuğu daha rahat analiz eder. Çocuk bu hareketleri özgürce yaparken zıplar, koşar, sallanır, yuvarlanır ve bu sayede fazla olan enerjisini kullanmış olur.

Müzik ve hareket çalışmaları sırasında öğretmenler şunlara dikkat etmelidir(Tezel Şahin,2006:81-88):

- ✓ Çalışmaya göre, büyük grup veya küçük grup şeklinde yapılabilir.
- ✓ Sınıf içinde ve dışında çocukların serbest hareketleri için uygun alanlar sağlamalıdır.
- ✓ Çalışmalarda teyp, CD çalar gibi araçlar ve farklı müzik türlerine yer verilmelidir.
- ✓ Çocukların kendiliğinden gelişen şarkılarına, anlatımsal hareketlerine karşı kabul ve takdir edici bir tutum sergilemelidir.
- ✓ Çocukların bu deneyimleri sadece belirlenmiş olan saatinde değil, gün boyunca yaşamalarına fırsat verilmelidir.

Müzikli Canlandırma Çalışmaları

Anlatılmak istenen düşüncenin sözler, jest ve mimiklerle oyun haline getirilmesine drama denilmektedir. Ancak bu drama müzik ile yapılıyorsa müzikli drama adını alır. Müzikli drama çalışmalarında çocuklardan bir müziği hem söylemesi hem de canlandırması istenerek

oluşturulur ya da bir hikâyeyi öğretmen okur. Hikâye içerisin de geçen sesler ve roller çocuklar arasın da öğretmen tarafından paylaşılır. Çocuklar bir taraftan hikâyeyi dramatize ederken, uygun noktalar da belirli aletler kullanarak çocukların müzikli canlandırmaya ses efektleri vermeleri de sağlanabilir. Müzikli hikâye canlandırma çalışmalarına geçilmeden önce öğretmen çocuğu konuya ısındırmak için birlikte şarkı söyleyebilir. Dans çalışmalarındaki yegâne amaç çocuğun rahatlaması, sosyalleşmesi ve bedenini tanınmasıdır. Yapılan müzikli canlandırma çalışmaları çok uzun tutulmamalı kısa ve anlaşılır olmalıdır.

YÖNTEM

Çalışma Deseni

Okul öncesi müzik eğitiminin çocukların gelişim alanlarına etkisi ve okul öncesi programında müzik etkinliklerinin neler olduğunu açıklayan bu çalışma nitel bir araştırmadır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve dokümanların çalışmasıdır. Kullanıldığı, doğal ortamlarda gerçekçi ve bütüncül olarak ortaya koyulan bir çalışmadır. Nitel ölçme yöntemleri genellemenin öncelikli amaç olmadığı (gözlem, görüşme) kavram ve kuramlar oluşturmaya yönelik bir yöntemdir.

Araştırma sürecinde sonuç olarak ortaya çıkanların uygulanabilirliği daha yüksektir. Bir sonraki aşama olarak toplanan bilgilerin veriye dönüştürülmüş sonra da verileri çözümlenmek için iki farklı yöntemle daha başvurulmuştur. Bunlardan birincisi; derinlemesine analiz gerektirmeyen sadece verileri incelemek için kullanılan betimsel analizdir. İkincisi ise içerik analizidir bu analiz verilerin daha yakından incelenerek aktarılmıştır. Bu çalışmada ise her iki yöntemle başvurulmuştur. Görüşme tekniği yüz yüze ve teknolojik araçlarla sözlü veya yazılı olarak gerçekleştirilir.

BULGULAR

Soru 1: Müzik etkinliklerini ne sıklıkla kullanıyorsunuz?

Ö1.Ö2.Ö3. Müzik etkinliğini haftada en az iki kez uyguladıklarını, çocuklar çok eğlendiklerini ifade etmişlerdir.

Ö4.Ö5.Ö6. Haftada en az üç kez uyguladıklarını

Ö7.Ö8.Ö9.Ö10. Haftada en az dört kez uyguladıklarını ifade etmişlerdir.

Soru2: Okul öncesinde müziğin çocuk üzerindeki etkileri nelerdir?

Ö1.Ö2. Müzik çocuğun ritim duygusunu geliştirir, eğlenmesini ve rahatlamasını sağlar. Dil gelişimini sağlar, ses tonunu ayarlamasına yardımcı olur.

Ö3.Ö5. Müzik çocuğun rahatlamasını, dinlenmesini sağlar, hayal gücünü ve yaratıcılığını geliştirir, ritim duygusunu ve işitme duygusunu geliştirir, Müzik sayesinde çocuk duygularını daha rahat ifade eder, Müzik eşliğinde çocuk birçok kavram öğretilir.

Ö6. Ö7.Ö8. Müzik çocuğun rahatlamasını, eğlenerek öğrenmesini, kendini rahatlıkla ifade etmesini, sorumluluk almasını, duygu ve yaratıcılığının gelişmesini sağlar.

Soru3: Müzik etkinliğine geçmeden önce ön hazırlık olarak neler yapıyorsunuz?

Ö2. Ö3. Müzik etkinliğine geçmeden önce öğrenilecek şarkının vereceğimiz kavrama uygun olup olmadığına bakıyorum. Onun haricinde eğer bir materyal kullanılacaksa onu hazırlıyorum.

Ö6. Ö7. Ö8.Yaptığım etkinlik ile müzik etkinliğine uyumlu bir şekilde geçerim.

Ö9. Ö10. Belirlenen müzik etkinliğinde kullanacak malzemeleri kontrol ederim ve kazandırılması gereken öğretilmesi gereken kavramı en iyi şekilde belirler ve etkinliğe geçiş yaparım

Soru4:Okul öncesinde müziğin öneminden kısaca bahseder misiniz?

Ö2. Okul öncesinde müzik her etkinlikte kullanılabilir ve çocukların daha kolay öğrenmesini sağlayıp Bu öğrenmelerini kalıcı hale gelmesini sağlar.

Ö8.Okul öncesinde diğer alanlar gibi müziğin önemi büyüktür.

Ö9.Diğer çocuklarla mutlu yaşama alışkanlığı kazanır, sosyalleşecektir. Toplu çalışma, disiplinli, düzenli olma, çevresine uyum sağlar ve rahatlar.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Okul öncesi eğitim kurumlarının genel amacı, çocuğun bir birey olmasını, ileriki yaşama doğru adımlarla yürümesini amaçlar. Okul öncesinde müzik eğitiminin yeri fazlaştırılmalı ve müzik öğretimine önem verilmelidir. Müzik eğitimine materyaller için gerekli harcamalar yapılması çocukların bunları aktif kullanmaları ileriki dönemlerde bize katlanarak olumlu şekilde geri döner. Çünkü müzik eğitimi çocuğa ruhsal, zihinsel ve bedensel yönlerden çok büyük katkılar sağlar.

Okul öncesi müzik eğitimi veren kurumlarda, çocuğa kazandırılacak beceri ve kavramlar önemli olduğu kadar nasıl verileceği de o denli önem arz etmektedir. Eğitimci müzik eğitimi verebilecek bilgi ve tecrübeye sahip olmalıdır. Öğrenciyle iletişim kurabilmeli, çocuğu anlamalı, yeri geldiğinde çocuk gibi düşünmelidir. Ayrıca müzik etkinliklerini çocuğa yönelik seçmeli, çocukların etkinliklerden zevk alması sağlanmalıdır. Ancak bu şekilde ilerleyen bir eğitimci çocuk için fayda sağlayabilir. Okul öncesinde müzik eğitimi veren kurumlar müzik ortamının çocuğun kendini güvende ve rahat hissedebilmesini sağlamalıdır. Bu yüzden okullarda müzik odaları oluşturulmalı veya imkanlar doğrultusunda sınıfta bir müzik merkezi bulundurulmalıdır. Müzik merkezinde çocuğun rahatlıkla koşup, oynayabileceği kadar büyüklüğe sahip olmalıdır. Müzik merkezinde etkinlikler yapılırken gerekli materyalleri bulunması şarttır. Bu müzik aletleri telli ve zilli çalgılar, davul, marakas ve ksilofon vb.. müzik materyalleri bulundurulmalıdır.

Okul öncesi dönemde eğitimciler ve veliler iş birliği içerisinde olmalıdır. Bu iş birliği okul öncesi öğrencileri için oldukça önemlidir. Okul öncesi müzik etkinliklerinde yer alan etkinlikler çocuğun yaratıcılığını, bedenini koordineli bir şekilde kullanmasını, vücudunu tanımasını, dinlediği sesleri ayırt edebilmesini, sesin hangi yönden geldiğini tahmin edebilmektedir. Müzik eğitiminde yapılan bu etkinlikler sayesinde çocuk fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal, psikomotor, öz bakım ve kişilik gibi önemli gelişimlere katkıda bulunur. Bu yüzden müzik etkinliklerine önem verilmelidir. Okul öncesinde müzik eğitimi almış ve almakta olan çocuklar doğru düşünebiliyor, eleştirebiliyor, farklı düşünceler üretebiliyor, kendine has yorumlarda bulunuyor, evrensel geleneklere saygı duyabiliyor. Okul öncesinde müzik faaliyetlerinin artırılması gelecek için atılması gereken bir adım olmalıdır. Eğitimciler ve aileler bu konuda bilinçlendirilmelidir. İyi yetişmiş bir çocuk güzel bir gelecek demektir.

KAYNAKLAR

- Güler, N. (2008). *Müzikle Çocuk Eğitimi*, (1. Basım). İstanbul: Hepsi Çocuk Yayınları.
- Hall, V. And Brennan H. (2004). *Child Development*. London: Hodder & Stoughton.
- Mertoğlu, E. (2002). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden 5-6 Yaş Grubundaki çocukların Ritim (Tartım) Algılamalarının İncelenmesi. *Sanatta Yeterlilik Tezi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MEB, (2007). *Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliği*. Ankara: Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü.
- Öztürk, A. (2007). *Okul Öncesi Eğitimde Müzik*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları
- Sun, M. ve Seyrek, H. (2002). *Okul Öncesi Eğitiminde Müzik*. İzmir: Mey Yayınları.
- Uçan, A. (2005). *Müzik Eğitimi. Temel Kavramlar-İlkeler-Yaklaşımlar ve Türkiye'deki Durum* (Üçüncü Baskı). Ankara: Evrensel Müzik evi.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 555-567

Geliş/Submitted/ Отправлено: 27.10.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 22.12.2020

Yayımlanma/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47978

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. İbrahim BOZ

Millî Eğitim Bakanlığı

Türkiye

ibrahim_boz28@hotmail.com

 ORCID 0000-0002-6350-3137

KAVAK DERNEKLERİNİN KÜLTÜREL KORUMA ROLÜ/İŞLEVİ¹

THE ROLE/FUNCTION OF KAVAK ASSOCIATIONS IN THE PROTECTION OF CULTURE

Öz: Türkiye’de derneklerle ilgili faaliyetler son dönemlerde öne çıkmaya başlamıştır. Dernekler üyelerinin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarıyla ilgili yardımlarda bulunmanın yanında kültürel çalışmalarıyla da dikkati çekmektedir. Dünyada özellikle küreselleşmenin kültür üzerindeki olumsuz etkileri milletleri kültürel koruma konusunda çalışma yapmaya itmiştir. Son yıllarda dernekler de kültürün korunmasıyla ilgili önemli işlevler üstlenmeye başlamıştır. Bu çalışmada Samsun şehir merkezine göç eden Kavaklıların üye olduğu altmış derneğin birleşmesiyle oluşan Kavak Dernekler Federasyonu (KADEF) ele alınmıştır. KADEF’in Kavak kültürünün korunmasına yaptığı katkı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda kültürel korumayla ilgili derinlemesine inceleme yapmak üzere nitel araştırma yöntemlerinden doküman inceleme, gözlem ve mülakat yöntemleri kullanılmıştır. Bu yöntemler çalışma verilerinin analizinde birlikte kullanılmış ve bu sayede verilerin güvenilirliğinin artması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kavak, kültür, koruma, dernekler, sürdürülebilirlik

¹ This study is based from the doctoral thesis of the author./Bu çalışma yazarın doktora tezinden üretilmiştir. The ethics committee review for this article was not reported./Etik kurulu onayı gerekmediği bildirilmiştir.

Cite as/Atıf: Boz, İ. (2020). Kavak Derneklerinin Kültürel Koruma Rolü/İşlevi. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 555-567. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47978>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Abstract: The activities regarding the country associations started to outshine in recent times. The associations catch the eye by providing aids and supports in terms of the social and the economic needs of their members, as well as their cultural activities. Specifically the negative effects of globalization on the culture pushed the nations to run activities regarding the cultural protection. In the recent years, country associations started to assume important responsibilities regarding the protection of the culture. In this paper we handled the Federation of Kavak Country Associations (KADEF) which is made up of sixty associations, in which Kavak countrymen who migrated to Samsun city center are the members. We tried to detect the contribution of KADEF to the protection of Kavak country culture. We used document examination, observation and investigation among the quantitative research methods, in order to resume a deeper examination about the cultural protection. These methods were used together within the analysis of the study data, and thus we aimed an increase in the reliability of the data.

Key Words: Kavak, culture, protection, association, conformity, sustainability

GİRİŞ

Modernizmin ortaya çıkardığı küreselleşme ve beraberinde ortaya çıkan kapitalist ekonomi anlayışı geleneklerin yozlaşmasına hatta ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle milletler özellikle son yıllarda kültürel değerlerinin yaşatılması ve yaygınlaşması için kültürel koruma yaklaşımlarına özel bir önem vermektedir. Bu kültürel korumayı sağlamaya çalışan sosyal ve kültürel yapılardan biri de hemşehri dernekleridir.

Hemşehri dernekleri, Türkiye’de kurulan derneklerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Kişileri “hemşehri” kimliğinde birleştiren aynı coğrafi mekândan gelmesidir. Hemşehrilik, aynı mekândan gelen insanların kurduğu sosyal ilişkileri ifade eder. Hemşehrilik ortak paydasında bir araya gelen insanlar ise özellikle şehirlerde dernekler oluşturur. Dernekler sayesinde insanlar hem şehir kültürüne ayak uydurur hem de geldikleri yerle ilgili aidiyetlerini devam ettirir. Bu dernekler aracılığıyla insanlar hemşehrilerini tanıma ve onlardan destek alma imkânına kavuşur (Cengiz, 2016: 307-308). Kavak dernekleri de kültürün korunması, kırsaldan kente göç eden insanların şehre uyum sağlaması ve Kavak’la olan ilişkilerinin devam etmesinde önemli işlevler üstlenir.

Sivil toplum kuruluşları özellikle hızlı kentleşmenin de etkisiyle yaygınlaşmaya başlamıştır. Dernekler de bu kuruluşların önemli unsurlarından biridir. Bu kuruluşlar gönüllü olan ve topluma katkı yapmak isteyen kişiler tarafından oluşturulur. Toplumda dayanışma ve dayanıklılığın yayılmasında etkili olur. Ayrıca dernekler gibi sivil toplum örgütleri BM (Birleşmiş Milletler) tarafından toplumun tamamlayıcı unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir (Şahin ve Güner, 2006: 2). İşte Kavak dernekleri de gönüllülük esasına bağlı olarak kurdukları dernekler vasıtasıyla kültürel değerlerini yaşatmaya çalışmaktadır. Bu çalışmamızda derneklerin halkbilimine ait değerlerin korunmasında üstlendiği işlevler irdelenmeye çalışılacaktır. Derneklerin kültürel değerlerin korunmasına yönelik katkısıyla ilgili halkbilimi alanında çok az çalışma olması araştırmacının bu konuya yönelmesinde etkili olmuştur. Bu bakımdan çalışmanın

alandaki önemli bir boşluğu doldurmaya katkı sağlayacağı ve yeni çalışmalarla daha da zenginleşeceği düşünülmektedir.

Yöntem

Bu çalışmada sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan ve nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman inceleme, gözlem ve görüşme (mülakat) yöntemleri kullanılmıştır. Nitel araştırmalar, kültürel olay ve olguları derinlemesine incelemek için kullanıldığından çalışmamızda bu yöntemler tercih edilmiştir.

Yazılı kaynaklar incelenirken bu kaynakların orijinal ve güvenilir olup olmadığına dikkat edilmiştir. Doküman inceleme süreci araştırmanın bitimine kadar devam etmiştir. Elde edilen veriler diğer yöntemlerden alınan verilerle sürekli olarak teyit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca yazılı kaynakların daha önceden yazarları tarafından kontrol edilmiş olmaları verilerin güvenilirliğini artırmıştır. Bu yöntem zaman ve maliyet açısından da önemli faydalar sağlamıştır.

Çalışmada kullanılan diğer bir yöntem de gözlemdir. Kavak derneklerinin kültürel korumaya yaptığı katkının derinlemesine incelenmesi için bu yöntem kullanılmıştır. Dernek çalışmalarında uzun bir müddet kalınarak dernek üyelerinin bakış açıları, yaşayışı ve kültürü katılımsız gözlem yöntemiyle incelenmiştir. Gözlem sırasında notlar alınmıştır. Yer yer fotoğraf ve video çekimi yapılarak mekanik gözlem yöntemi işe koşulmuştur. Gözlem sırasında alınan notlar daha sonra veri analizinde kullanılmıştır. Bu verilerin güvenilirliği diğer yöntemlerle teyit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada kullanılan bir başka yöntem de görüşme yöntemidir. Dernek üyeleriyle yapılan görüşmelerde yarı yönlendirilmiş görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme yapılacak kişilere derneğin kültürel çalışmaları, dernekle ilgili düşünceleri sorulmuştur. Mülakat yapılan kişilere derinlemesine inceleme yapabilmek için açık uçlu sorular da sorulmuştur. Ayrıca görüşme sırasında yeni sorular da ortaya çıkmış ve bu sorularla ilgili veriler kaynak kişilerden derlenmiştir. İslamoğlu'na göre kaynak kişinin mesleği ve yaşadığı yerin özellikleri o kişiye sorulan soruların seçiminde belirleyici olmaktadır. Bu bakımdan çalışmada kaynak kişinin mesleği ve yaşadığı yerin özellikleri de dikkate alınmıştır. (2009: 184-186).

Görüşme sırasında derleme yapılan kişilere olumlu tepkiler verilmeye çalışılmıştır. Bu sayede derleyici ile kaynak kişilerin sıcak bir ilişki kurması sağlanmıştır. Bu durum kaynak kişinin detaylı bilgiler vermesine imkân tanımıştır. Görüşme sırasında görüşme ortamı, kaynak kişilerin tavır ve tutumları da dikkate alınmıştır.

Ayrıca çalışmada on kişi kaynak kişi olarak yer almıştır. Bu kişiler çalışmada yer alan kaynak kişiler K.K. kısaltmasıyla gösterilmiştir. Her görüşme sonunda kaynak kişilere sorular sorularak verilerin güvenilirliği teyit edilmeye çalışılmıştır. Şimşek ve Yıldırım'ın çalışmalarında ifade ettiği gibi görüşme ve gözlem yapılan kişilere farklı zamanlarda ulaşılarak tutarsız veya yanlış olduğu düşünülen verilerin teyit edilmesi yoluna gidilmiştir (2018: 279-280).

Derlemeler yapılırken ses kayıt cihazı, kamera, cep telefonu ve fotoğraf makinesi gibi teknik malzemelerden yararlanılmıştır.

Kültürel Koruma

Ziya Gökalp kültürü, “Yalnız bir milletin dinî, ahlaki, hukuki, akli, estetik, lisanî, iktisadi ve fenni hayatlarının ahenkli bir bütünüdür.” diye tarif eder (1999: 30). Erman Artun ise kültürle ilgili şunları söyler:

Kültür en geniş sınırlarına sosyolojik çevrede ulaşır ve bir yaşam biçimi olarak tanımlanır. Bir topluma özgü olan bütün ifade ve etkileşim biçimleri bu tanımda yer almaktadır. Bu açıdan kültür, insan olarak bir toplumda öğrendiklerimizle yapıp ettiklerimizin bir toplamı olarak kabul edilebilir. Bu bakımdan ne yediğimiz, ne içtiğimiz, ne okuduğumuz, neye veya nelere öfke duyduğumuz, neye veya nelere sevgi ve sempati ile baktığımız, ait olunan grup, küme ya da toplumu karakterize etmektedir (2009: 48).

Kültür sosyal deneyimlerden geçerek zamanımıza ulaşmıştır. İnsanlar kültürün etkilerine cevap vererek sosyalleşir. Kültüre ait değerler de bireyin kendini geliştirmesini sağlar. Kültür sosyal grupların oluşmasında etkili olur. Birey bu gruplara katılarak toplumla bütünleşir (Nirun, 1994: 63).

Kültürü bir milletin maddi ve manevi değerlerinin bütünü olarak da tarif edebiliriz. Bir milleti diğer milletlerden ayıran en önemli özellik kültürdür. Kültürü güçlü olan milletler tarihteki yerini korurken kültürü zayıf olan milletler yok olmaya mahkûm olur. Bu bakımdan kültürün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması her millet için önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Milletler için kültürün korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması son yıllarda öne çıkan konulardan biridir. Çünkü milletler özellikle küreselleşmenin kültür üzerindeki yıkıcı etkilerini azaltmak üzere bazı çalışmalar yapma gereği duymuştur. Bu bakımdan UNESCO tarafından kültürün korunması ve gelecek kuşakları aktarılması amacıyla bazı sözleşmeler imzalanmıştır. 1972 yılında imzalanan Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi özellikle maddi miras alanını korumaya yönelmiştir. 2003 yılında ise Somut Olmayan Kültürel Mirasın (SOKÜM) Korunması sözleşmesi UNESCO tarafından kabul edilmiş, bu sözleşme kültürün korunmasına yönelik çalışmaları hızlandırmıştır. 2005 yılında kabul edilen Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi küreselleşme ve kitle kültürünün olumsuz etkileri üzerinde durmuş, medyanın üretim ve tüketim alanlarında oluşturduğu tekele vurgu yapmıştır. Oğuz’a göre bütün bu sözleşmeler dünya milletlerinin son yıllarda özellikle küreselleşmenin etkisiyle zarar gören kültürlerini koruma adına önemli çalışmalar yaptıklarını göstermektedir. Ayrıca kültür endüstrisi ve kültür turizmi konularının kültürel korumaya olan ilgiyi daha da arttıracığı beklenmektedir (2013: 87-92).

Sözlü gelenekler ve anlatımlar, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüeller ve uygulamalar, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar, el sanatları geleneği somut olmayan kültürel mirasın kapsadığı alanlardır. Şimşek’e göre somut olmayan kültürel miras, bir milletin yüzyıllar boyunca oluşturduğu değerleri ifade eder. Bu değerler milletlerin diğer milletlerle, doğayla ve geçmişle etkileşim hâlinde olmasını sağlar. Ayrıca somut olmayan kültürel miras toplumların millî kimlik kazanmasında etkin rol oynamaktadır. Bu bakımdan milletler kültürel değerlerinin korunması adına önemli çalışmalarda bulunmaktadır (2015: 28).

Son yıllarda kültürel korumayla ilgili bütünlük ve sürdürülebilir yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Turgut Gültekin ve Uysal'a göre yerel halkın kültürel değerleriyle aidiyet ilgisi kurması, bu değerlerin korunmasıyla ilgili karar sürecinde söz sahibi olması ve iş birliği yapması bütünlük ve sürdürülebilir koruma yaklaşımlarına katkı sunmaktadır. Koruma sürecinin sağlıklı yürütülmesi için yerel halkın kültür değerlerini ve bu değerlerin parçası olduğunu bilme bilinci ve farkındalığını oluşturması gerekir. İşte dernekler de halkın koruma sürecine katılma konusunda teşvik edilmesi, sürece gönüllü olarak katılması, bilinç ve farkındalık oluşturmasında etkili olmaktadır (2008: 2032).

Sürdürülebilirlik kavramı son yıllarda adından sıkça söz edilen bir kavramdır. Bu kavram insanın, toplumların ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarını dikkate alan, dengeli ve sürdürülebilir kalkınmayı amaç edinen bir anlayışı temsil eder. Tan'a göre kültürel alanda sürdürülebilirlik; şehirleşme, teknolojik araçlar ve küreselleşme gibi unsurlarla kültürel değerlerin değişerek varlığını sürdürdüğünü ifade eder. Bu bakımdan kültürel değerlerin değişmesi ve yeni bağlamlar sayesinde sürdürülebilirlik kazanması, sivil toplum kuruluşlarının koruma uygulamalarında dikkate alınması gereken bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır (2013: 95).

Bu çalışmamızda yalnızca somut olmayan kültürel miras unsurları üzerinde durulmuştur. Karabaşa'ya göre günümüzde uygulanmayan ve sadece hafızalarda kalan kültürel değerlere koruma yaklaşımlarıyla ilgili çalışmalarda değinilmemesi gerekmektedir. Bu bakımdan Kavaklı insanların yaşantısında canlılığını koruyan ve uygulanmaya devam eden kültürel değerler çalışmamızın konusunu teşkil etmiştir (2014: 102).

Bulgular ve Yorumlar

Kavak dernekleri denilince ilk akla gelen Kavak Dernekler Federasyonudur (KADEF). Bu kuruluş Kavaklı vatandaşların kurduğu altmış derneğin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur. Kavaklı hemşehrilere hizmet etmek üzere kurulan bu dernekler kültürel korumaya katkı sağlamak ve dernek üyelerini koruma yaklaşımları konusunda teşvik etmektedir. KADEF'in amacı halkın yüzlerce yıl içinde ürettiği kültürel değerleri koruma, yaşatma ve yaygınlaştırma çalışmalarına katkı sunmaktır.

KADEF her yıl 19-25 Mayıs tarihleri arasında "Tarihe Yolculuk" adlı bir etkinlik düzenlemektedir. Etkinlik, Samsun Araştırma Hastanesi önünden araçların hareket etmesiyle başlar. Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktuktan sonra Kavak'a gitmek üzere kullandığı "Ata Yolu" takip edilerek Çakallı yöresi üzerinden Kavak'a ulaşılır. Kavak'ta düzenlenen törenle etkinlik son bulur. Bu etkinlik sayesinde KADEF, üyelerinin ve Kavak halkının da desteğiyle Kavaklı hemşehrilerin önemli bir tarihî olayı hatırlamaları ve yaşatmalarını amaçlamaktadır.

KADEF'in düzenlediği önemli etkinliklerden biri de her yıl eylül ayında düzenlenen *Genel Kavak Yaşar Doğu Karakucak Güreşleri*'dir (görsel 1). Bu etkinlik 2018 yılında Emirli Köyü'nde düzenlenmiştir. Etkinlik sayesinde hem Yaşar Doğu'nun adı yaşatılmakta hem de ata sporumuz olan güreş genç kuşaklara tanıtılmaktadır. Ayrıca bu etkinliklerde çocuk oyunları da oynanmakta ve bu oyunlar yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Görsel 1: Geleneksel Kavak Yaşar Doğu Karakucak Güreşleri'nde çocuklar yoğurdun içindeki parayı bulmaya çalışırken

KADEF tarafından düzenlenen bir başka faaliyet de *Tirit Etkinliği*'dir. Bu etkinlik her yıl kış mevsiminde düzenlenir. Kavak yöresinde akrabaların ve dostların bir araya gelmesini sağlayan bu etkinlik KADEF tarafından yaşatılmaya çalışılmaktadır. Bu bakımdan geniş katılımlı bir Tirit Etkinliği düzenlenmektedir. Bu etkinlik, Kavak'ın kültürel değerlerini korumanın yanında bu değerleri Türk ve dünya kamuoyuna tanıtmayı amaçlamaktadır.

KADEF, üyeleri arasındaki dayanışmayı artırmak için belli zamanlarda kahvaltı programları düzenlemektedir. Kahvaltı programları üyelerin birbirini tanıması, ticari ve sosyal ilişkilerini geliştirmesini sağlamaktadır. Bu durum Kavaklı hemşehrilerin yardımlaşma kültürünü devam ettirmesine katkı sunmaktadır.

KADEF'te düzenlenen etkinliklerden biri de KADEF *Şiir Akşamları*'dır. Bu etkinlik yıl içerisinde değişik tarihlerde birkaç kez düzenlenmekte, etkinlikte yerel ve ulusal şairler tarafından şiirler okunmaktadır. Etkinlik sırasında Kavakla ilgili şiirler de okunmakta ve bu şiirler sayesinde ilçenin kültürel değerleri tanıtılmaktadır. Yine KADEF Şiir Akşamları'ndan birinde Çanakale Zeferi'yle ilgili ozan ve şairler tarafından türkü ve şiirler söylenmiş, böylelikle tarihî değerlerin yaşatılmasına da katkı sunulmuştur.

KADEF, Samsun'da bulunan Kavaklı hemşehrilerin yörelerine olan aidiyet duygusunu geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca siyasi partilerle ilişkiler kurar ve bu partilerin yerel faaliyetlerine yön vermeye çalışır. Kavak ilçesine hizmet götürme konusunda çalışmalarda bulunur, *düğün* ve *cenaze* olaylarında üyelerine haber vermek için mesaj gönderir. Cenazeye giden üyelerini Kavak'a götürme işlerini organize eder. Zira vefat eden Kavaklıların büyük çoğunluğu köylerine defnedilmek istemektedir (K.K.1). Cenaze sırasında üyelere yemek verilmesi işlerini de KADEF bünyesinde bulunan dernekler üstlenir. Bu işler için dernekler, üye olan kişilerden aidat adı altında para almaktadır. Aidat ödeyen üyeler *düğün* ve *cenaze* hizmetlerinden faydalanmaktadır. Üye olmayan kişiler ise faaliyetlere katılabilmekte ancak bu faaliyetler için yapılan masrafı karşılayacak oranda para ödemek durumunda kalmaktadır. Örneğin cenazeye derneğin tuttuğu otobüsle giden üyeler yol parası vermez, üye olmayanlar ise yol parasını ödemek zorunda kalır. Ayrıca cenaze işlerinde masrafların üçte ikisi dernek tarafından karşılanır. Üçte birlik kısım ise cenaze sahibi tarafından ödenir (K.K.2). Bu uygulamalar sayesinde dernekler

cenaze geleneklerinin korunması ve sürdürülmesinde önemli bir işlev üstlenmiş olur.

Kavak derneklerinden bazıları arefe günlerinde üyelerini *kabir ziyaretlerinde* bulunmak üzere mezar başına götürme görevini de üstlenir. Yine dernekler cami ve yol yapımında, şenliklerin düzenlenmesinde önemli katkılarda bulunur. Kavak'ta bulunan yemek fabrikalarıyla cenazeye gelen insanlara yemek vermesi için anlaşma yapılır. Bazı dernekler köyde bulunan ve derneğe ait olan mekânlarda aşçı tutarak cenazeye gelen insanlara yemek verilmesini sağlar (K.K.1). Yemek ikramı genellikle cenazenin defninden önce yapılmaktadır (K.K.3). Bu uygulamada derneklerin bazı geleneksel uygulamaları korumanın yanında onların değişmesinde etkili olduğu görülmektedir. Zira cenazede yemek vermek için aşçı tutma uygulaması yerine yemek şirketleriyle anlaşarak bu işlemi gerçekleştirmek derneklerin kültürel değişime etki ettiğini göstermektedir.

Kavak dernekleri *Afad Kurbanı* adıyla yapılan etkinliklere destek olmaktadır. Bu uygulama yağmur duası etkinliklerinin yerine yapılan bir uygulamadır. Bu uygulamada önce cami içerisinde yağmur yağması için dualar edilir. Daha sonra cami dışına çıkılır ve dernek tarafından kesilen kurbanın yahnisi yenir. Yahninin yanında pilav, ayran ve tatlı ikram edilir. Etkinlik sonunda kalan yemekler derneğe üye olan köylülere dağıtılır (K.K.4). Ancak derneklerin bu faaliyetleri Kavak yöresindeki ziyaret yerlerinin eski önemini kaybetmesinde etkili olmuştur. Bunun sebebi yağmur duası etkinliklerinin yatırların bulunduğu alanda değil, dernekler tarafından cami içi ve çevresinde yapılmasıdır.

KADEF son zamanlarda adından sıkça söz edilen bir federasyon olmayı başarmıştır. Samsun'da dernekçilik denilince ilk akla gelen KADEF ve ona bağlı olan derneklerdir. Bu kuruluş Samsun'un siyasi faaliyetlerinde de etkin rol oynamaktadır. Dernekler içerisinde siyasi faaliyetlerde bulunan birçok isim yer almaktadır. Ayrıca Kavaklı hemşehrilerin siyasi tercihlerinde Kavaklı olmak belirleyici bir unsur olmaktadır. Farklı siyasi görüşlere sahip kişiler, milletvekilliği ve mahallî seçimlerde aday olan hemşehrilerini çoğunlukla desteklediklerini ifade etmişlerdir. Kavaklı insanların siyasi faaliyetlerde öne çıkmasıyla beraber bu kişilerin Kavak ilçesine ait kültürün tanınmasına da katkı sunduğu görülmektedir.

KADEF bünyesinde bulunan kadın kolları, Kavaklılar arasındaki dayanışmayı arttırmak için aktif rol alır. Tirit etkinliği, huzurevi ziyaretleri gibi etkinliklere öncülük eder. Kavak yemek kültürünün tanıtılması için faaliyette bulunur. Kısacası KADEF'in her zaman yanındadır ve onun en büyük destekçisidir.

KADEF, Kavak ilçesine ait kültürü yaşatmayı ve bu kültürü gelecek kuşaklara aktarmayı hedefler. Bunu yaparken de Kavaklılık ruhunu canlı tutmaya çalışır. Kavak Yaşar Doğu Karakucak Güreşleri, Tirit Etkinliği gibi faaliyetlerle somut olmayan kültürel mirası korumanın yollarını arar.

KADEF'in birlik ve beraberliği arttırmada etkili olduğu Kavaklı hemşehriler tarafından kabul görülür. Kavak ve Samsun'a ait sorunlarla ilgili birlikte karar verilmesi ve federasyonun bu durumda öncü rol üstlenmesi istenir. Kavaklıların sesinin daha gür çıkması için birlikte çok daha fazla çalışmak gerektiğine inanılır (K.K.5). Bu birliktelik yardımlaşma kültürünün korunması ve sürdürülmesinde etkili olmaktadır.

Kavak İlçesinde bayram gününde *yemek verme (sofra çıkarma)* geleneği günümüzde ortadan kalkmaya başlamıştır. Ancak *Yenigün (Gulam) Köyü* gibi bazı köyler tarafından derneklerin de teşviki ve yardımıyla bu gelenek canlandırılmaya çalışılmaktadır. Bu uygulama derneklerin gelenekleri koruma ve sürdürmede etkili olduğunu göstermektedir.

Eskiden Kavak yöresinin toplumsal hayatında imece usulü yardımlaşma önemli yer tutuyordu. İnsanlar birbirine karşılık beklemezsizin yardım ediyordu. Tarımda makineleşmenin artması ve köylerdeki insanların göç etmesi yardımlaşmayı azalttı. Şehre giden insanlar köydeki toplumsal normların baskısından uzak oldukları için yardımlaşma gibi değerler önemini kaybetti. Bu değerlerin öne çıkması için günümüzde dernekler önemli görevler üstlenmiştir. *Yol ve cami* yapımında, cenazelerde derneklere üye birçok insan yardımlaşma sayesinde birçok görevin üstesinden gelmektedir.

Zeytinlik, Çatalarmut, Hastanebaşı, Anadolu, Yaşar Doğu ve İlyasköy Mahalleleri KADEF'e üye olan Kavaklıların Samsun'da yoğun olarak yerleştikleri yerlerdir. Dernek üyelerinin Samsun'da yerleştiği mahallelerin genellikle aynı olması kültürel korumada etkili olur. Dernek üyeleri yerleştikleri mahallelere akrabalarını, arkadaşlarını ve hemşehrilerini de getirir. Böylelikle benzer kültürel özelliklere sahip insanlar kültürün korunması konusunda birbirine destek olmaktadır. Ev ziyaretleri, cenaze ve düğün merasimlerinde bir araya gelen insanlar kültürel alışverişi devam ettirir. Yılmaz ve Zeybek'e göre dernek üyeleri göç eden hemşehrilerine ev ve iş bulmada yardımcı olur. Bu durum büyük mahallelerin oluşumunda etkili olmuştur. Şehre önceden dernek üyeleri iş bulma konusunda hemşehrilerine aracı olur ve böylece göç edenlerin şehre tutunmalarına katkıda bulunur (2016: 1018).

KADEF, kendisine üye olan Kavaklıları ilçe ve köylere gitme konusunda teşvik eder. Kavak'ın İstanbul ve Ankara yolunun üzerinde olması, Kavak ve Samsun arasında tren yolunun var olması Kavak'a olan ulaşımı çok fazla kolaylaştırır. Bu sayede Samsun'da bulunan insanlar Kavak ve köylerine rahat bir şekilde ulaşır ve kültürlerini koruma noktasında önemli bir avantaj sağlar. Yöre insanı bölgede yapılan kültürel faaliyetlere rahat bir şekilde katılır. Bu durumun bazı dezavantajları da vardır. Yöreye ulaşım imkânlarının kolay olması insanların bölgede uzun süre kalmasını engeller. Bu yüzden bölgeye yapılan ziyaretler genellikle günübirlik ziyaretler olarak kalmaktadır.

Yapılan görüşmelerde kaynak kişilerden bazıları Kavaklıların yeterince dayanışma içinde olduğunu düşünmemektedir. Bunun nedeni özellikle dernekte bulunan üyeler arasındaki siyasi düşünce farklılıklarıdır. Siyasi farklılıkların bir kenara bırakılarak Kavak aidiyeti temelinde birlik olunması gerektiği savunulmaktadır. Bazı Kavaklılar ise derneklerle beraber yardımlaşmanın arttığını söylemektedir. Cenaze ve köyle ilgili çalışmalarda derneklerin aktif rol alması hemşehrilerin birlik ve beraberliğini artırmaktadır. Ancak dernek üyesi olan kişiler dernek faaliyetlerinin daha şeffaf olması gerektiğini söyler. Bu sayede derneklere olan destek daha da artacaktır (K.K.6).

Kavaklı hemşehrilerin Kavak'a olan aidiyetleri devam etmektedir. Bu durumun oluşmasında derneklerin Kavak kültürüyle ilgili çalışmaları etkili olmaktadır. Ancak insanların çoğu kesin olarak ilçeye dönmeyi düşünmemektedir. Ekonomik faktörler, çocuklarının geleceği insanları şehirlerde yaşamaya zorlamaktadır (K.K.7).

Samsun il merkezine göç eden ailelerin geleneksel değerlerini şehre taşımasında dernekler etkili olmaktadır. Derneklerin düzenlediği Tirit geceleri bu duruma örnek gösterilebilir. Mahalle içerisinde yapılan düğünlere dernek üyeleri de davet edilir, oyunlar oynanır. Dernek üyelerinin yaptığı akraba ve hemşehri toplantıları, mahallede bulunan lokal ve kahvehanelerde yapılan konuşmalarda *bilmece*, *fıkra* ve *masallar* anlatılmakta ve böylece geleneksel değerlerin korunması sağlanmaktadır (K.K.8).

Derneğe üye olan kişiler KADEF'in de teşvikiyle kültürel değerlerini çocuklara aktarmada hassas davranır. Çocuklar; camiye, bayrama ve mevlide babaları tarafından götürülür ve onlara cemiyete ait çeşitli görgü kuralları öğretilir ve onların daha kolay sosyalleşebilmeleri için örnekler sunulur. Anneler kız çocuklarına ev işlerini nasıl yapması gerektiğini tarif eder. Yeme içme, oturup kalkma ve temizlikle ilgili adaptlar anne ve babalar tarafından çocuklara anlatılır. Böylece kültür gelecek kuşaklara aktarılır, kültürün korunması ve yaygınlaşması sağlanır (K.K.8).

Kavak kültürünün aktarımında derneğe üye olan kadınlar önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle geçiş dönemleriyle ilgili uygulamalar kadınlar tarafından icra edilmektedir. *Kırklama*, *kurşun döktürme*, *efsunlama*, *ebelik*, *tuzlama* gibi uygulamalar çoğunlukla kadınların içinde yer aldığı uygulamalardır. Şifacı, büyücü, ocaklı diye ifade edilen kişilerin cinsiyeti genellikle kadındır. Bu bakımdan Kavak halk kültürünün icra ve aktarımında kadınların erkeklerden daha fazla rol aldığı tespit edilmiştir. Bunda Kavak derneklerine üye kadınların ailenin merkezinde yer alması etkili olmaktadır. Yine annenin, erkek ve kız çocuklarının eğitiminde küçük yaşlardan itibaren söz sahibi olması kadınların kültür aktarımında daha fazla etkin olmalarını sağlamıştır (Şişman, 2016: 396).

Kavaklı insanların kaz tirdi (görsel 2) yapma geleneğini devam ettirdiği görülmektedir. Kavak derneklerinin teşviki ve kültürel değerlere verdiği önemi idrak eden dernek üyesi kadınlar bu geleneği evlerde sürdürmeye devam etmektedir. Kaz tirdi yapılacağı zaman en az yirmi kişi davet edilir ve genellikle iki kaz, tirit yapmak için kullanılır. Bu geleneğin dikkat çeken bir yönü de yemeklerin yer sofrasında yenmesidir. Ayrıca yemekler eskiden tek bir tabaktan yenirken günümüzde ayrı tabaklarda yenmektedir. Davete gelemeyen komşulara, hasta ve yaşlı kimselere *kaz payı* gönderme geleneği devam etmektedir. Davet esnasında kadınlar, kaz tirdinin nasıl yapıldığını birbirlerine anlatır. Bu sırada evde bulunan kızlar bu tariflerden nasibini alır (K.K.9).

Görsel 2: Kavak yöresinin geleneksel yemeklerinden biri olan kaz tirdi

KADEF Kadın Kolları, kültürün korunmasında ve yaşatılmasında önemli bir rol oynar. Her ay yapılan toplantılarda özellikle yardımlaşma geleneği üzerinde durulur. Yaşlı insanlar evlerinde ziyaret edilir, ihtiyaçları giderilir. Köylerde okuyan öğrencilere çorap örülür ve bu çoraplar öğrencilere ulaştırılır. Yine Çanakkale ve Konya gibi tarihî yerler ziyaret edilerek millî duyguların canlı tutulması sağlanır. Bu gezilere gençler ve çocuklar da katıldığı için millî duygular gelecek nesillere aktarılmış olur. Derneğin düzenlediği el sanatları kursu da halk sanatlarının öğrenilmesine önemli katkılar sunar. Her yıl değişik zamanlarda düzenlenen Yaşar Doğu anma günleri, Kavak insanının değerlerine sahip çıktığını gösterir. Bu anma programlarına gelen gençler Yaşar Doğu'yu tanıma imkânı bulur.

Kültürel sürdürülebilirlik ve koruma açısından Samsun'da bulunan kamusal alanların önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Akyıldız'a göre kamusal alanlar kültürel grupların buluşma noktalarıdır ve kültürel yaşamın sürdürülebilirliğini desteklemeye yardımcı olur (2020: 200). Bu bakımdan Kavak insanı, kültürel değerlerini korumak için bir araya gelebileceği kamusal alanlara ihtiyaç duymaktadır. Saathane'de bulunan çay ocakları, KADEF'in bulunduğu dernek binası insanların kültürel hayatının sürmesinde önemli buluşma noktalarıdır. Ayrıca Kavak dernekleri tarafından sıkça kullanılan *Acem Tekkesi* de değişik kültürel faaliyetlerle (şiir akşamları, ramazan programları gibi) kültürün devamlılığına katkı sunan önemli mekânlardan biridir.

Dernek üyesi kadınların çocuklarına verdiği öğütler de bazı kültürel değerlerin devamlılığı sağlanmaktadır. Çocuklara verilen ilk öğütler, ahlaklı olmaları ve yalandan uzak durmalarıdır. Yine anneler geç kızlara misafire güler yüzlü davranması, misafiri başköşeye oturtması ve ev sahibinin kapıya yakın bir yerde olması, ayakkabıların giyecek şekilde çevrilmesi ve palto ile ceketlerin çıkarken tutulması gerektiğini öğretir.

Kavak yemeklerinin kız çocuklarına öğretildiği de dernek üyesi kadınlarla yaptığımız mülakatlarda tarafımıza söylenmiştir. Ancak günümüzde çocukların çoğunun okuyor olması bu geleneğin geç öğretilmesine neden olmaktadır. Genç kızlara "Sen tek oku, başka bir şey beklemem senden." denir ve bu durum geleneğin geç öğretilmesine etki eder. Yine de kızların yemek yapmayı öğrenmesinin elzem olduğu düşünülür. Bunun sebebi özellikle kız çocuklarının evlenip yuva kurduklarında zorluk çekmesinden korkulmasıdır. Zira anneler bilgili, becerikli kızların yuvayı ayakta tutacağına inanır. Kavak yemekleri (yazı pancarı, hamur çorbaları gibi) genellikle büyükler tarafından tercih edilir. Ancak gençler de bu yemekler evlerde düzenli olarak yapıldığı için yemeklerin nasıl yapıldığını öğrenmiş olur (K.K.10).

Dernek üyesi kadınlarla yapılan mülakatlarda nazara karşı nazar boncuğu takma geleneğinin devam ettiği tespit edilmiştir. Nazar boncuğu; kolye, bileklik ve yüzük şeklinde takılır. Yine nazarlı kişinin okunması geleneği devam etmektedir. Okunma işleminde nazar değmiş kişinin ismi söylenir ve şifası istenir. Daha sonra *Fatiha*, *İhlas*, *Felak* ve *Nas* sureleri okunur. Okuma esnasında nazar değen kişi esnerse nazarın çok olduğuna inanılır. Okunan kişiden dışarı bakması istenir ve erkek görürse erkek nazarının, kadın görürse kadın nazarının değiştiğine inanılır. Bu uygulamalar şehirlerde hâlâ korunmakta ve sıklıkla yapılmaktadır. Kırklama uygulaması da varlığını korumaktadır. Ancak kurşun dökme geleneği çok azalmıştır. Kırklama uygulamasında kevgir kullanımı azalmaya başlamıştır. Çünkü duş ahizeleri delikli olduğu için

buna gerek olmadığı düşünülmektedir. Bu uygulamalar yapılırken kız çocukları ortamda bulunduğu için gelenekleri öğrenme imkânına sahip olur. Bu sayede hem gelenekler korunur hem de gelecek kuşaklara aktarılır (K.K.10).

Dernek üyelerinin çocuklara bilmece sorma, masal anlatma geleneğini devam ettirdiği görülmektedir. Büyükler zaman zaman çocuklarına ve torunlarına masal anlatır ve bilmece sorar. Çocuklar da birbirlerine özellikle bilmece sorarak geleneğin sürdürülmesine katkıda bulunur.

Kültürel koruma konusunda gençlerin yaşlılara göre daha ilgisiz olduğu söylenebilir. Derneklerde çalışan insanların çoğunluğu yaşlı kimselerden oluşmaktadır. Şehir hayatında ekonomik kaygıları olan gençler kültürel koruma işlerine yeterince zaman ayıramamaktadır. Ancak kültürünü yaşatmaya çalışan ve derneklerin kültürel faaliyetlerinde yer alan genç kişilerin sayısının da son dönemlerde arttığı dikkati çekmektedir.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

KADEF, kültürel değerlerin korunması ve aktarılmasında motive edici bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Dernek üyeleri arasındaki samimi ilişkiler demokratik ve katılımcı bir yapı ortaya çıkarır. Bu sayede dernekler kültürel mirasın taşınmasında etkin bir rol üstlenmektedir. Gürçayır Teke'ye göre bu kuruluşların Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nden habersiz oldukları tespit edilmiştir. Bu bakımdan koruma yaklaşımıyla ilgili sözleşme ve yasaların dernek üyelerine aktarılması ve yerel bilinç düzeyinin yükseltilmesi gerekmektedir (2013: 45).

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, bu mirası kuşaklar arası iletişimin bir parçası olarak görür. Bu sözleşme örgün ve yaygın eğitimler vasıtasıyla somut olmayan kültürel mirasın çocuklara okul içinde aktarılmasını amaçlamaktadır. Ayrıca medyanın da kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasındaki gücü kullanılmalıdır. Bu bakımdan Kavak Derneklerinin, Kavak kültürünün korunması ve yaşatılması için örgün ve yaygın eğitim kurumlarını ve medyayı kullanması gerekir. Ayrıca kültürü korumak için insanlarda bilinç ve duyarlılık oluşması sağlanmalıdır. Aksi takdirde küreselleşen dünyada geleneğe ait unsurlar yok olup gidebilecektir.

Kavak kültürü köyden kente göçle birlikte değişime uğramıştır. Kent hayatında kırsal kültür yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır. Bu değişime karşı Kavaklı insanlar direnmektedir. Özellikle dernekler vasıtasıyla bir araya gelen insanlar kültürel kodlarını devam ettirmeye çalışır. Komşuluk ve akrabalık ilişkileri, hemşehrilik bağları da kültürel korumayı güçlendirir. Ancak değişimi tamamıyla durdurma imkânı yoktur. Bu bakımdan Kavaklı insanların kültürel değişimi sağlıklı bir şekilde yaşaması için kültürel değerleriyle yeni değerlerin bir çatışma yaşamadan ve uyum içerisinde değişmesi gerekir. Bu bakımdan Kavak dernekleri de değişimin sosyal yapıya zarar vermeden yaşanmasında önemli işlevler üstlenmiştir.

Kavak derneklerinin diğer sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapması, Kültür ve Turizm Bakanlığının kültürel korumayla ilgili proje üreten derneklere destek vermesi gerekmektedir. Kültürel koruma uygulamaları için bütçe ayrılması korumacı yaklaşımların başarıya ulaşmasında etkili olacaktır.

Kültürel mirasın korunmasında maddi kültürle somut olmayan kültürel mirasın birlikte düşünülmesi gerekir. UNESCO Sözleşmeleri ve Tavsiye Kararları da koruma yaklaşımında tek yönlü bir değerlendirmeden bütünlüklü bir yaklaşıma doğru ilerlemektedir. Somut olmayan kültürel miras, maddi kültür unsurlarının içinde yaşadığı için kültürün maddi ve manevi unsurlarının birlikte düşünülmesi gerekir (Metin Basat, 2013: 70-71). Bu münasebetle Kavak derneklerinin de maddi kültürün yanında somut olmayan kültürel mirasın korunmasına ağırlık vermesi beklenmektedir.

KADEF; düğün, cenaze, kaz tirdi gibi geleneklerin yaşatılmasına katkı sunmaktadır. Ayrıca kültürel değerlerin korunmasında Kavak insanıyla birlikte hareket etmekte ve koruma yaklaşımlarında teşvik edici bir rol üstlenmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma son yıllarda KADEF'in üyeleriyle kolektif çalışarak kültürel korumaya katkı sunduğu, Kavak derneklerine üye insanların kültürel değerlerini koruma ve gelecek kuşaklara aktarma konusunda hassas ve istekli oldukları ve sivil toplum kuruluşlarının koruma çalışmalarının yaygınlaşması konusunda önemli işlevler üstlenebileceklerini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Akyıldız, N. A. (2020). Kentleşme ve Kentsel Gelişim Bağlamında Açık Kamusal Alanların Sürdürülebilir Kentler Açısından Değeri. *Millî Folklor*. 16 (125), 188-201.
- Artun, E. (2009). *Türk Halkbilimi*. İstanbul: Kitabevi.
- Cengiz, R. (2016). Yerelleşme ve Kentleşme Arasında Bir Asma Köprü; Hemşeri Dernekleri. Şişman, B. (ed.). *Atakum'a Akademik Bir Bakış Yeni Atakum*. (s. 307-3018). Samsun: Atakum Belediyesi Kültür Yayınları.
- Gülçayır Teke, S. (2013). Sivil Toplum Kuruluşları ve Somut Olmayan Kültürel Miras: Katılım, Akreditasyon ve Eksiklikler. Oğuz, Ö. (ed.), Ölçer Özünel, E. (ed.), Gülçayır Teke, S. (ed.). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği*. (s. 41-45). Ankara: UNESCO Türkiye Millî Komisyonu.
- İslamoğlu, A. H. (2009). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta.
- Karabaşa, S. (2014). Uygulamaları Açısından Somut Olmayan Kültürel Miras ve Folklor. *Folklor/Edebiyat*, 20 (80), 99-105.
- Metin Basat, E. (2013). Somut ve Somut Olmayan Mirası Birlikte Koruyabilmek. *Millî Folklor*. 71, 61-71.
- Nirun, N. (1994). *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2013). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*. 2. Baskı, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Şahin, S. ve Güner, S. (Kasım, 2006). Kültürel Mirasın Korunması ve Sivil Toplum Örgütleri Arasındaki İlişki. Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

- Şimşek, Ç. (2015). Halk Bilimi Müzeciliğine Bir Örnek Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Tan, N. (2013). UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Kavramı Çerçevesinde Nasreddin Hoca Fıkralarının Sürdürülebilirliği. *Türk Dünyası*, 36, 93-105.
- Turgut Gültekin, N. ve Uysal, M. (2008). Kültürel Miras Bilinci, Farkındalık ve Katılım: Taşkale Köyü Örneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. 15 (8), 2032-2065.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yılmaz, C. ve Zeybek, H. İ. (2016). *Samsun Coğrafyası*. Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları.
- Ziya Gökalp (1999). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: MEB.

Görsel Kaynakça

- Görsel 1: İbrahim Boz'un özel arşivinden alınmıştır.
- Görsel 2: İbrahim Boz'un özel arşivinden alınmıştır.

Kaynak Kişiler Listesi

Kaynak kişiler listesi; adı-soyadı, doğum tarihi, eğitim, meslek, doğum yeri, derleme tarihi ve derleme yeri bilgilerine göre listelenmiştir. Kaynak kişiler çalışma içerisinde "K.K." kısaltması ile gösterilmiş ve kullanım sırasına göre "K.K.1, K.K.2..." biçiminde numaralanmıştır.

- K.K.1:** Ömer Akyol, 1966, ortaokul, memur, Yukarıdere, 15.04.2018, Yukarıdere.
- K.K.2:** Bahri Kılıç, 1952, lisans, emekli, Yukarıçirişli, 26.03.2019, Samsun.
- K.K.3:** İbrahim Demiroğlu, 1944, ortaokul, emekli, Karacalar, 18.11.2018, Karacalar.
- K.K.4:** Bilal Akyol, 1986, ön lisans, imam, Ahırlı, 10.06.2018, Başalan.
- K.K.5:** Ergün Sekmenoğlu, 1982, ortaokul, özel güvenlik, Karantu, 16.03.2019, Samsun.
- K.K.6:** Ercan Yılmaz, 1971, ortaokul, özel güvenlik, Hacılı, 16.03.2019, Samsun.
- K.K.7:** Ahmet Seven, 1966, lisans, emekli, Göçebe, 30.08.2018, Samsun.
- K.K.8:** Sıtkı Kayaoğlu, 1954, lisans, emekli, Azaklı, 05.05.2018, Samsun.
- K.K.9:** Emine Aydemir, 1950, ön lisans, emekli, Belalan, 20.10.2018, Samsun.
- K.K.10:** Ayşe Atlı Selen, 1953, ön lisans, emekli, Belalan, 20.10.2018, Samsun.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 568-587

Geliş/Submitted/ Отправлено: 17.10.2020
Kabul/Accepted/ Принимать: 11.12.2020
Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.46976

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Öğr. Gör. Şanser VURGUN

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Yatağan Meslek Yüksekokulu
Adalet Programı, Türkiye
sanser_v@hotmail.com

 ORCID 0000-0002-0119-2767

BİR SAVUNMASIZ GRUP OLAN, HİV (İNSAN İMMÜN YETMEZLİK VİRÜSÜ) VE AİDS TAŞIYICILARININ HUKUKİ DURUMLARININ İNCELENMESİ: AVRUPA, ABD VE TÜRKİYE KARŞILAŞTIRMASI¹

AN INVESTIGATION OF THE LEGAL STATUS OF HUMAN
IMMUNODEFICIENCY VIRUS (HIV) AND AIDS CARRIERS WHO ARE AN VULNE-
RABLE GROUP: EUROPE, USA AND TURKEY COMPARISON

Öz: Gerek WHO gerekse Birleşmiş Milletler'e göre, incinebilir bireylerin yer aldığı "savunmasız grup" kavramı, günümüzde bir çok alanda tartışılmakta ve bu konuda bir çok çalışma yapılmaktadır. Bireylerin salt insan olmasından kaynaklanan bu durum, onların karşılaştığı koşullar altında değişmekte ve bir hak olarak devletlerce tanınmaktadır. Savunmasız gruplardan biri de İnsan İmmün Yetmezlik Virüsü (HIV) ile Aids taşıyıcısı olan bireylerdir. Bu kişiler sahip oldukları hastalık bakımından birçok önyargı ve dışlamaya maruz kalmaktadırlar. Bu hususlardan en önemlisi ise, bireylerin sağlığa ve hukuka ilişkin haklarının ortaya konması ya da tanınması olarak nitelendirilebilir. Bu çalışmada öncelikle teorik betimlemeler yapılarak, bilhassa mevzuatlara dayanan bilgilere yer verilmiştir. Ardından ise ilgili kavramların uluslararası hukuktaki durumu irdelenmek üzere, taşıyıcı bireylerin Avrupa, ABD ve Türkiye'deki sağlık hakları ve hukuki durumları karşılaştırılmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'de yaşayan taşıyıcı bireylerin hukuki durumlarının, di-

¹ **Cite as/Atıf:** Vurgun, Ş. (2020). Bir Savunmasız Grup Olan, HİV (İnsan İmmün Yetmezlik Virüsü) ve AİDS Taşıyıcılarının Hukuki Durumlarının İncelenmesi: Avrupa, ABD ve Türkiye Karşılaştırması. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 568-587. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46976>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

ğer ülkelerde yaşayan bireylere nazaran daha iyi bir durumda olduğu ifade edilmiştir. Buna rağmen, meydana gelen aksaklıklar olması sebebiyle, bu aksaklıkların ortadan kaldırılması için, çeşitli çözümler ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Savunmasız Gruplar, İnsan İmmün Yetmezlik Virüsü (HIV), Karşılaştırma, Aids, Sağlık Sistemleri.

Abstract: According to both WHO and the United Nations, the concept of "vulnerable group" including vulnerable individuals is discussed in many areas today and many studies are conducted on this subject. This situation arising from the fact that individuals are merely human changes under the conditions they face and is recognized by states as a right. One of the vulnerable groups is Human Immunodeficiency Virus (HIV) individuals and AIDS carriers. These people are exposed to many prejudices and exclusions in terms of their illness. The most important of these issues can be described as the demonstration or recognition of individuals' rights to health and law. In this study, first of all, theoretical descriptions are made, and especially information based on legislation is included. Then, for to examine the status of relevant concepts in international law Turkey, health rights of individuals living in the US and Europe compared to their legal status. In this context, the carrier than those living in other countries the legal status of individuals living in Turkey are said to be in better condition. However, due to the problems that occurred, various analyzes have been tried to be put forward in order to eliminate these problems.

Keywords: Vulnerable Groups, Human Immunodeficiency Virus (HIV), Comparison, AIDS, Health Systems.

GİRİŞ

İnsan İmmün Yetmezlik Virüsü (HIV olarak bahsedilecektir) ile Aids taşıyıcısı bireyler, sahip oldukları özel durum ya da koşullardan dolayı savunmasız bir halde bulumaktadırlar. Bu kişiler uluslararası örgütlerce de savunmasız grup lar kavramı altında nitelendirilmiş olup, bu bağlamda hem uluslararası örgütlerce hem de bu örgütlerin öncülüğünde birçok devlet tarafından aynı mahiyette kabul edilmiştir. Bu durum sonucunda devletlerin kendi hukuki alt yapıları ve mevzuatları ile korunan bu kişiler, buldukları konum ya da durum gereği, devletlerin iç ilişkilerinde önemli bir yer tutmuş ve de tutmaya devam etmektedir.

Çoğu zaman diğer vatandaş ya da bireyler tarafından istismar, stigma ya da önyargıya maruz kalan bu kişiler, gün be gün gelişen düşünce yapısı ve mevzuat sistemleri dahilinde insanca yaşama koşulları altına girmektedirler. Özellikle farklı mevsim koşulları, yaşanan farklı türde hastalık ya da pandemiler, ülkelerin gelişmişlik seviyesi ya da mevzuatların yeterliliği hususunda, devletlerarası konjonktür ve düzenlemeler dahi bu kişilerin hem uluslararası hem de ulusal anlamdaki algılanış ve hak biçimlerini değiştirebilmektedir.

Bu sebeple makalede; bir savunmasız grup olarak nitelendirilen Hiv ile Aids taşıyıcısı bireylerin sahip oldukları hakların Türkiye, ABD ve Avrupa örneğinde karşılaştırılması konu edinilmiştir. Hak kavramı açısından her ne kadar genel bir çerçeve çizilmeye çalışılsa da, bil-

hasa sağlık kapsamındaki temel haklardan yola çıkılarak genel bir yorumla, ülkeler arası bir karşılaştırma yapılmaya çalışılmıştır. Yapılan karşılaştırmaya ilaveten, bilhassa Türkiye açısından daha kapsamlı bilgi vermek amacıyla gruptaki kişilerin genel haklarından da bahsedilmiştir. Yapılan karşılaştırma sonucunda her ne kadar medeni anlamda gelişmişlik seviyesi yüksek olarak nitelendirilse de, ABD ya da Avrupa'daki bir çok ülkenin sağlık hakları kapsamında Türkiye'nin gerisinde kaldığı belirlenmiştir.

1. Savunmasız Grup Kavramı

1.1.Savunmasızlık Kavramı

İngilizce karşılığı "vulnerable" olan bu kavram; "fiziksel ya da duygusal anlamda saldırıya açık olma, saldırıya uğrayabilme ya da zarar görme" gibi bir anlamına gelmektedir. Temeli latinceye dayanan bu kavram; latince "yara" kavramı ile özdeşleştirilmektedir (Biko, 2012:3). Bu kavramın içeriği; insan olmakla beraber kırılabilirliği ifade etmektedir. Aslında geniş bir perspektiften bakıldığında; hayatın herhangi bir aşamada fiziksel, ya da psikolojik manada zarar görme riskine sahip olan herkes bu kavram içine girebilir (Biko, 2012:4).

İnsan savunmasızlığı; insan yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak algılanmakla beraber, insan ilişkilerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Her ne kadar insan doğuştan savunmasız bir varlık olsa da, bazı tür ve gruplar bu anlamda daha fazla savunmasızdırlar. Çünkü; insanların savunmasız olduğu her yer ve ortamda kişisel özelliklerinin ve vücut bütünlüklerinin de ihlal edilme olasılığı bulunmakta ve bu potansiyeller değişkenlik göstermektedir. Bilhassa hakları, bedensel bütünlükleri ve insan onuru gibi kavramları bu anlamda tehlike altına girmektedir (Biko, 2012:5).

Savunmasız kişi ve gruplar genellikle istismar kavramı ile yakın ilişki içindedir. Bu kişilerin istismar ile ilişkilendirilebilmeleri için şu üç temel şart bulunmalıdır; zarar verme, saygısızlık, adaletsizlik.. Bu üç kavram dahilinde bu husus gerçekleştirildiğinde de sömürü başlamaktadır. Bunun sonucunda da bu gruptaki kişiler zarar görmeye başlamaktadır (Resnick, 2003:233-259).

1.2.Savunmasızlık Kategorileri

Savunmasızlığa ilişkin çeşitli kategorilendirmeler mevcut olmakla beraber; UNAIDS kurallarına göre;

Sınırlı ekonomik gelişmenin bulunması,

Yetersiz insan hakları ve sağlık durumu korunması,

Kültürel ve/veya bilimsel araştırmalar bağlamında ortaya çıkan toplumun anlayışsızlığı,

Sınırlı tedavi ve sağlık hizmetleri seçeneği,

Toplum içinde sınırlandırılmış, zorunlu rıza göstermiş bireyler (Biko, 2012:10).

Teoride farklı kaynaklarda savunmasız gruplar için "örselenebilir grup" kavramı da kullanılmıştır. Bu durum özellikle etik ve biyoetik ile ilgili hususlarda ortaya çıkan bir terimdir.

Bilhassa etik ile ilişkilendirilen bu kavram; temelde insan değerinin korunması, bireylerin sadece insan oldukları için hak ve onurunun önemsenmesi ve bu durumun herhangi bir amaç

için araç olarak kullanılmaması ile mümkündür. Bu husus da; söz konusu gruba ait olan bu kişilerin (herhangi bir nedenle kendine yetemeyen veyahut kendini fiziksel-psikolojik-sosyal-ekonomik ya da yasal yönden koruyamayan) tıpkı en az diğer bireyler kadar değerli olduğunun kabul edilmesi ile başlar (Büken, 2013:1).

Bu bağlamda “örselenebilir kişi”; istismara ya da kötüye kullanılmaya diğer bireylere nazaran daha kolay maruz kalabilen, kendini koruyamayan, haklarını korumaya gücü yetmeyen veyahut yetemeyen, bundan dolayı kolayca incinebilen kişidir. Kişilerin yaş, cinsiyet, etnik özellik, sağlık durumu vs gibi halleri onların daha kolay örselenmelerine ve dolayısıyla da örselenebilir kişi kapsamında değerlendirilmelerine neden olmaktadır (Büken, 2013:1).

1.3.Savunmasız Grup Kavramı

WHO'ya göre; çocuklar, hamile kadınlar, yaşlılar, yetersiz beslenen insanlar ile hasta ya da bağışıklığı zayıf olan insanlar genel olarak bir felaketle karşı karşıya kaldıklarında savunmasız olarak nitelendirilmektedir. Bu kişiler sahip oldukları bu durumdan dolayı herhangi bir acil durumla karşılaştıklarında, sahip oldukları özel durum ya da ilişkili hastalıkları sebebiyle, emsallerine oranla daha yüksek bir payla tehlike altındadırlar. Belirtilen durumlara ilaveten; insanların içinde buldukları yoksulluk, bununla beraberinde gelen yetersiz beslenme, evsizlik, kötü barınma gibi durumlar da savunmasızlığa önemli oranda katkıda bulunmaktadır. (URL-1)

"Savunmasız/Hassas gruplar" terimi genellikle "risk altındaki gruplar" ile eş anlamlıdır. Bir grup içindeki bireyler, genellikle “savunmasız” olarak kabul edilir, çünkü gruptaki bireylerin herhangi bir hususta, diğerleri için olağan gelebilecek haller için zorluk çekebileceğinden şüphelenmek için iyi bir neden vardır denebilir. (URL-2)

Savunmasız gruplar ve sahip oldukları haklar ile ilgili olarak, devletlerin bilhassa günümüzde, sosyal adalet teorileri perspektifinden bir bakış açısı geliştirdikleri ve özellikle gerek uygulamalarını gerekse mevzuatsal sistemlerini bu minvalde geliştirdikleri görülmektedir. Bu hususta, savunmasız gruplar söz konusu olduğunda devletlerin temel hedeflerinin ilk sırasında bu gruplara mensup olanların yaşadıkları ya da yaşayabilecekleri zararları önlemek veyahut en aza indirmek olduğu bilinmektedir. Bu bir yükümlülük olarak adledilmekle beraber, hükümetlerden sivil toplum örgütlerine değin süren bir konjonktürde daha özel bir biçimde herhangi bir sorun varlığında; adalet, sosyal yarar, fırsat eşitliği gibi kavramlar gözetilirken ilgili otoritelerin savunmasız grupların durumlarını dikkate alarak uygulamalar yapmaları devletler hukuku başta olmak üzere sağlık, etik ve sair açılardan da önemli hale gelmektedir denebilir (Jennings vs., 2016:135-154).

2. Hak Kavramı, AIDS ve HIV Kavramları

2.1.Hak Kavramı ile HIV ve AIDS İlişkisi

HIV/AIDS savaşımı için bilhassa ülkemizde; büyük önem taşıyan temel insan hakları ve kamu özgürlüklerinin korunmasında başlıca yollardan biri Kamu Hakları içerisinde bulunan Anayasal güvencelerdir. Anayasa, kendi hükümleri içinde, insan hakları ve kamu özgürlüklerinin korunması için genel güvenceler getirmiştir. Bu güvenceler Anayasanın “Hakların Korunması ile İlgili Hükümler” alt başlığında yer almaktadır. Bu bağlamda düzenlenmiş olan kurallar şu şekildedir;

- Anayasa ile tanınmış hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkanının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir (Madde 40/1). Yetkili makam yönetim makamları olduğu gibi yargı mercileri de olabilir. Yargı mercileri önünde ihlal edilen bütün haklarının yerine getirilmesi ve tazmini istenebilir. İşte bu noktadan;
- Bu kişiler açısından Anayasa ile koruma altına alınmış olan “Hak Arama Hürriyeti” (Madde 34) bulunmaktadır.
- Hak arama özgürlüğünü yargı mercileri önünde “davalı” veya “davacı” olarak kullanmak mümkündür. Hakkını arayan, yasal bütün yollardan yararlanarak iddialarını kanıtlayabilir, kendini savunabilir (Madde 36/1).
- Hak aramada doğal yargıç güvencesi esastır. Olağanüstü mahkemeler doğal yargıç ilkesine ters düşerse kurulamaz (Madde 40). Ayrıca hiçbir mahkeme, görevi ve yetkisi içindeki bir davaya bakmaktan kaçınmaz.
- Ceza sorumluluğu kişiseldir. Kimse, işlediği zaman yasalarda suç sayılmayan bir eylemden dolayı cezalandırılmaz. Cezalar ile ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri (suçlunun, ıslahı için cezasını çekerken, ek bazı önlemlere başvurulması bu önlemlerin de mutlaka ceza yasalarında bulunması gerekir) ancak kanunla konulur. Genel müsadere cezası yoktur. Hiç kimse kendisini ve yasalarda gösterilen yakınlarını suçlayıcı beyanda bulunmaya, kanıt getirmeye zorlanamaz (Madde 38).
- Yönetim, kişi özgürlüğünü (elbette anayasal koşullar yoksa) sınırlayacak yaptırımlar uygulayamaz (Madde 38).
- Kişinin resmi görevlilerce haksız işlemlerle uğradığı zarar “Devletçe” ödenir (Madde 40/2) (Ulusal Aids Komisyonu, 1999:25).

2.3.AIDS ve HIV kavramları

Bilim adamlarına göre HIV; ilk olarak 1930’larda Batı Afrika’da şempanzelerde görülmüştür. (URL-3) AIDS ise; ilk kez 1981 yılında ABD saptanan bir hastalıktır. İlgili verilere göre; ilk kez bir grup homoseksüel erkekte ve Haiti’den gelen bazı göçmenlerde 1981 yılında ender rastlanan bir hastalık bulunmuştur. “Pneumocystis carinii jiroveci pnömonisi” (PCP) ve “Kaposi sarkomu” (KS) vakalarının saptanmasıyla tanımlanmıştır. (URL-4)

İlgili zaman içinde belirlenen bu enfeksiyonlar, tedaviye iyi cevap vermemekteydi. Hastalık ise ölümlerle sonuçlanmaktaydı. Bu konuda araştırma yapanlar, hastalığın daha önce literatürde rastlanmayan, yeni bir hastalık türü olduğu konusunda birleştiler. Bu hastalığa; “AIDS” (Acquired Immune Deficiency Syndrome) yani dilimizde ifade etmek gerekirse; Kazanılmış İmmün Yetmezlik Sendromu adı verilmiştir. (URL-4)

1983 yılında AIDS’e neden olan virüs olan, HIV virüsü (Human Immunodeficiency Virus) yani dilimizdeki ifadesiyle İnsan İmmün Yetmezlik Virüsü izole edilmiştir. Bu virüsün genel olarak; vücuttaki savunma sistemini zayıflattığı ve hatta bu savunma sistemini yıktığı belirlenmiştir. Bununla beraber ise; normalde olağan koşullarda tedavi edilebilen bir hastalığın bile, söz konusu savunma sistemi yetersizliği sebebiyle tedavi edilemeyip ölümlerle sonuçlandığı ortaya çıkarılmıştır. (URL-4)

HIV ve AIDS; bulaş (bulaşma) yolları, tam olarak tedavisinin olmayışı ve hastalıkların ölümle sonuçlanması vs nedenlerle tanımlandığı ilk andan itibaren dünyanın ilgisini önemli ölçüde çekmiştir. Bilhassa; doğru yöntemler kullanılarak enfeksiyondan korunulabilmesi, tedavisinin bir nebze olmasına rağmen toplum tarafından tabiri caizse “öldüren hastalık” olarak bilinmesi ve enfekte olan kişilere yönelik yapılan “ötekileştirme” ve “damgalama” hususuna dikkat çekmek için çok sayıda kuruluş çalışmalar yürütmüştür (Yakıt, 2015:10).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) de bu alanda bir çok çalışma ve araştırma yapmıştır. Bu bağlamda gelişmelerin daha çok duyurulması ve yapılanlara dikkat çekmek için bu mücadelede yer almış ve 1 Aralık gününü “Dünya AIDS Günü” olarak ilan etmiştir. Bu kapsamda DSÖ, her yıl için çeşitli sloganlar belirlemek suretiyle toplumsal duyarlılığı arttırmaya yönelik çalışmalar yapmakta ve tüm dünya ülkelerini harekete geçirerek bu anlamda toplumu bilgilendirmeye yönelik düzenlenen faaliyetleri desteklemektedir (Yakıt, 2015:10).

AIDS, günümüzde küresel bir “pandemi”² olarak nitelendirilmektedir. Elde edilen veriler ışığında söylenebilir ki; 2014 yılı itibarıyla, dünyada yaklaşık 36.9 milyon kadar insan HIV virüsü taşıyıcısıdır. 2012 yılında elde edilmiş olan verilere göre; yaklaşık 17.2 milyon erkek, 16.8 milyon kadın ve 3.4 milyon 15 yaşından küçük çocuk AIDS hastası olarak belirlenmiştir. Verilere göre; sadece 2010 yılında 1.8 milyon insan, “AIDS” nedeniyle hayatını kaybetmiş bulunmaktaydı. (URL-6) HIV/AIDS’in ilk farkına varıldığı 1981’den 2017 yılına kadar yaklaşık olarak 77 milyon kişi tanı almış, toplam 35 milyona yakın insan AIDS evresinde ortaya çıkan fırsatçı enfeksiyonlardan dolayı yaşamlarını yitirmiştir. (URL-7)

HIV; bağışıklık sistemini zayıflatarak, başka enfeksiyonlar için vücudu korumasız bırakan bir enfeksiyondur. Bu enfeksiyona sahip olan ve bu biçimde yaşayan kişiler Hiv pozitif (HIV+) olarak nitelendirilmektedir. Gelişen tedaviler sayesinde; HIV ile yaşayan kişiler, eğer düzenli ilaç kullanımı halindelerse, HIV sebebiyle gelişecek fırsatçı enfeksiyonlar nedeniyle hasta olmazlar, bu kişiler hayatlarının olağan akışına devam ederler. Bu bakımdan ifade etmek gerekir ki; HIV ve HIV ile yaşamak sürekli bir hastalık halinde bulunmak değildir. HIV ile yaşayan kişiler de hasta değildir (Pozitif Dayanışma Derneği, 01/02/2019 Tarihli Makale). Bu hususta özellikle virüs, bağışıklık sistemini hedef almaktadır. Bu durum sonucunda da, bireylerin savunma sistemlerini enfeksiyonlara karşı zayıflatarak, virüsün bağışıklığı sağlayan hücrelerin işlevini tahrip ettiği ve bozduğu, dolayısıyla virüsten etkilenen bireylerin, yavaş yavaş bağışıklık yetmezliğine girdiği ifade edilmektedir. (URL-8)

HIV virüsü; sarılmakla, öpüşmekle veyahut aynı bardağı kullanmakla yani tabiri caizse sosyal hayat içerisinde bulunan paylaşımlarla bulaşmaz(Pozitif Dayanışma Derneği, 01/02/2019 Tarihli Makale). Virüs genel itibarıyla; korunmasız cinsel ilişkinin en belirgin risk faktörü olmasının yanı sıra, frengi, herpes, klamidya, bel soğukluğu ve bakteriyel vajinoz gibi cinsel yolla bulaşan başka bir enfeksiyona sahip olmak, kontamine iğneler, sıringalar ve diğer enjekte edici ekipman ve ilaç ve bunlara ilişkin araçların paylaşılması, güvenli olmayan enjeksiyonlar, tıbbi prosedürlere uyulmayan kan nakli ve doku nakli gibi işlemler, bu işlemler sırasında sağlık çalı-

² Pandemi: bir kıta ya da tüm dünya yüzeyi gibi geniş bir alanda yayılarak etkisini gösteren salgın hastalıklara verilen genel addır. Pandemiler kural olarak Dünya Sağlık Örgütü tarafından ilan edilmektedirler. Ayrıca bilgi için bkz: (URL-5)

şanlarının yaptığı kazalar ile bulaşmaktadır. Ayrıca bu işlemler sırasında sağlık çalışanlarının doğrudan etkilerinin olduğu kazalar da virüsün bulaşmasına etki etmektedir. (URL-8)

HIV pozitif (HIV+) kavramı ile AIDS birbirinden farklı kavramlardır. AIDS(Human Immunodeficiency Virus / İnsan Bağışıklık Yetmezlik Virüsü), HIV+ olan bir kişinin tedavi edilmemesi halinde ortaya çıkan sendroma verilen isimdir. Yani daha kolay bir ifade ile; bu virüse yakalanan kişinin, bağışıklık sisteminin çökmesi halinde ortaya çıkan durumu ifade etmektedir. HIV (İnsan Bağışıklık Yetmezlik Virüsü) ise, bu virüsün ismidir. HIV ile yaşayan kişiler, eğer uzun yıllar tedavi olmazlarsa, virüs bu sendroma yol açmaktadır. (URL-9)

Bu konuda çalışmalar yapan "Pozitif-İz Derneği"ne göre; yapılan başvurular sınıflandırıldığında, en çok başvuru, bireylerin enfekte olduklarını öğrendiğinde yapılmaktadır. Bu durum, HIV+ bireylerin tanı konulduğunda destek alacakları kişi ve kurumlara ihtiyaç duymalarından ileri geldiği düşünülmektedir. Bu bağlamda hizmet veren dernek, bu sebeple "akran danışmanlığı" isimli bir yöntem yürütmektedir. Bu yöntem ile; yeni tanı konulmuş olan bireyler, HIV ile yaşarak, hayatlarını normalleştirmiş pozitif bireylerle buluşturulmaktadır. Bu sayede bireyler; hem yalnız olmadıklarını hissetmekte, hem de HIV'in abartıldığı ya da insanlara yansıtıldığı kadar korkulacak bir durum olmadığı öğrenmektedirler. (URL-9)

HIV; vücudun enfeksiyonla savaşmasına yardımcı olan ve bir kişiyi diğer enfeksiyonlara ve hastalıklara karşı daha savunmasız hale getiren hücrelere saldıran bir virüstür. HIV ile bir kişinin belirli vücut sıvılarıyla temas yoluyla veya enjeksiyon ilacı ekipmanının paylaşılması yoluyla yayılmaktadır. Tedavi edilmediği takdirde HIV, AIDS hastalığına yol açabilir. Yani Aids son aşamadır denebilir. AIDS, virüs nedeniyle vücudun bağışıklık sistemi kötü hasar gördüğünde ortaya çıkan HIV enfeksiyonunun geç kalınmış halidir. Gemel itibariyle belirtmek gerekirse; İnsan vücudu HIV'den kurtulamaz ve etkili bir HIV tedavisi yoktur. Yani, bir kez vücut HIV ile tanışmışsa, kişi bunu yaşam boyu vücudunda taşımaktadır. (URL-10)

3. Taşıyıcıların Hukuki Durumu

3.1. Avrupada Yaşayan Bireylerin Hukuki Durumları

Avrupa'daki hukuki durum Birleşmiş Milletler'in (BM) öncülüğünü yapmış olduğu gelişmeler ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gereğince ortaya çıkmaktadır. BM bağlamında bir inceleme yapıldığında; 1945 yılında kurulan BM sayesinde, 1948 yılında evrensel düzeyde bir hizmet verecek olan Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) kurulmuştur. 1946 yılında ise, bu örgüte AIDS ile mücadele görevi verilmiştir. (URL-11)

DSÖ'ye göre; bilhassa uluslararası düzeyde yasal düzenlemelerde HIV/AIDS ile ilgili düzenlemeler iki durum da değerlendirilmektedir. Birinci durum, "HIV pozitif bireylerin sağlık, eğitim, iş, mahremiyet haklarının ihlal edilerek mağdur duruma düşürüldüğü durumlar"dır. Örnek olarak, HIV tanısı alan bireyin bu durumundan dolayı işten çıkarılması, kendisinin izni olmadan sağlık durumunun üçüncü bir kişiye anlatılması, HIV pozitif olduğu için ameliyatının yapılmaması gibi ayrımcılığa uğraması, etiketlenmesi gibi sorunlar verilebilir. İkinci bir kategori olarak ise "HIV pozitif bir bireyin başka bir bireyi HIV ile enfekte etme sorunundan dolayı ortaya çıkan hukuki durum"dur (Işık, 2019:25-26).

UNESCO Biyoetik ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (2005)' nin 1. Maddesine göre;

“tıpla, yaşam bilimleriyle ve insanlara uygulandığı haliyle ilgili teknolojilerle ilintili etik konular, sosyal, yasal ve çevresel boyutlarını göz önünde bulundurarak” ele alınmalıdır. Bu bir bakıma taahhüt edilmiştir.

Bu taahhüt, Bildirgenin 8. Maddesi aracılığıyla, yani; kişisel bütünlüğe saygı duyulması ve savunmasız birey/grupların korunmasına ilişkin gereksinim duyulması ile pekiştirmektedir: buna göre ayrıca Bilimsel bilgi, tıp ve ilgili teknolojilerin uygulanma ve geliştirilmesi safhasında, savunmasızlık hali göz önünde bulundurulmalıdır. İlgili birey ve gruplar korunmalı ve kişisel bütünlüklerine saygı gösterilmelidir. Bu hususlar ayrıca Helsinki Bildirgesi’nde de görülmektedir (Büken, 2013:1).

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki-moon, Binyıl Kalkınma Hedefleri 2013 Raporu’nda; yeni HIV vakalarının azaldığını, ayrıca 34 milyon HIV’li bireyden 8 milyon kadarının AIDS tedavisi aldığını belirtmiştir. Ayrıca 15-25 yaş grubundaki genç erkek ve kadınlar arasındaki AIDS hastalığının, en fazla etkilenen ülkelerde 2005, bütün ülkelerde ise 2010 yılına kadar yüzde 25 oranında azaltılmış olduğunu ifade etmiştir (Aydoğdu, Arslan ve Saçlı, 2014:23-25).

Hiv Travel’a göre; İnsan Hakları Bildirgesi(1948), 13. Madde’uyarınca, bütün insanlar ülke icinde istediği gibi hareket etme hakkına ve kendi memleketini terk etme hakkına sahiptir. Fakat uygulamaya bakıldığında ise; HIV/AIDS ile yaşayan bireylerin bazı ülkelere giriş hakkı uzun bir süre ihlal edilmiştir Ve hatta günümüzde bu durum hala kimi Ortadoğu ülkelerinde ihlal edilmeye devam etmektedir. Günümüzde; Kanada, Avustralya, Bahreyn, gibi ülkeler 6 aydan fazla kalacak bireylerden HIV testi yaptırmalarını istemektedir. Hatta gelişmiş ülke olarak nitelendirilen ülkelerde dahi bu durumu rastlanmaktadır. Örneğin; ABD, HIV bireylerin ülkeye giriş iznini 2010 yılında vermiş, Avrupa Komisyonu ise bu izni 2009 yılında ta geçirebilmiştir. Yine de hala günümüzde HIV ile yaşayan bireylerin hiçbir surette giriş izninin olmadığı bazı ülkeler bulunmaktadır: Irak, Tunus, Ürdün, Mısır, Katar, Rusya, Singapur, Birleşik Arap Emirlikleri vs gibi ülkeler bunlardan bazılarıdır. Bu ülkelerin yasakları sadece izinle kalmamakta, ülkelerden bazıları gümrük geçişi sırasında bireyleri farketmediği takdirde, kişinin girmesine engel olmakta ve hatta kişi ülkeye girişi sonrası bireylerin HIV+ olduğu fark edilirse, bireylere karşı fiziksel güç kullanılmadan çekinilmeyerek bireylerin ülkeden çıkarılabilmesi sağlanmaktadır. Ülkelerin sözkonusu tutumu ayrıca; insan haklarına aykırı olduğu gibi kendi HIV+ durumdaki vatandaşlarını da inkar etmek anlamına gelmektedir. (URL-12)

Birleşmiş Milletler HIV/AIDS ortak programı olan “UNAIDS”; BM tarafından 1994 yılında kurulan bir ortak programdır. Bu programın; HIV ve AIDS ile mücadele, HIV bulaşmasını önleme, virüsle yaşayan kişilere bakım ve destek sağlama, pandemi ile ilgili liderlik ve sanınculuk gibi roller üstlenme, bireylerin HIV’e karşı savunmasızlığını azaltma vs gibi temel amaçları bulunmaktadır. Başka bir ifadeyle UNAIDS, HIV / AIDS in ciddi bir salgın haline gelmesini önlemeye çalışmaktadır. (URL-13)

Kaldı ki etkin bir biçimde çalışan bu program sayesinde AIDS e bağlı ölümlerde yakın geçmiş olan 2010 yılına oranla yüzde33 lük bir düşüş gözlemlenmiştir. (URL-14) Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 2016 Siyasi Deklarasyonu, UNAIDS’i, raporlama konusunda, diğer ülkelere destek vermesi için zorunlu kıldı. UNAIDS, DSÖ ve Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu, 2004 yılından bu yana iki yılda bir ve 2012’den bu yana her yıl mevcut ve önceki siyasi bildirimleri

izlemek için Birleşmiş Milletler Üye Devletleri'nden ülke ilerleme raporları topladı. (URL-15)

UNAIDS'in öncülüğünde BM Üye Devletleri tarafından; 23 Eylül'de ABD/New York'ta Evrensel Sağlık Kapsamı Toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantı sırasında alınan kararlar, HIV+ ile yaşayan kişilere yönelik 2030 yılına kadar evrensel sağlık kapsamı ile ortaya konan birekaliteli sağlık hizmeti verilmesi amaçlanmaktadır. Birleşmiş Milletler Üye Devletleri, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin ayrılmaz bir parçası olarak, insanların en ulaşılabilir biçimde, en yüksek fiziksel ve zihinsel sağlık standartlarından yararlanma hakları bulunduğunu yeniden teyit ederek bu kararı kabul etmişlerdir. (URL-16) Sağlık hakkı kapsamında değerlendirilen bu hususun ana amacı bireyler açısından düşünüldüğünde; küresel olarak HIV+ olan her 10 kişiden 4 ünün tedaviye erişimi olmaması, dünyada her gün yaklaşık 5000 yeni HIV vakasının ortaya çıkması, geniş sağlık ve sosyal hizmet sunma isteği ve erişimlerin genişlemesi gibi hususlardır. (URL-17)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gereğince ise; Eşitlik, Özel Yaşama Saygı, Aile Hayaatına Saygı, Ayrımcılık Yasağı gibi hallerde değerlendirilmektedir. Bu haklar hemen hemen tüm Avrupa ülkelerinde oldukça önemli bir biçimde uygulanmaya çalışılmaktadır. Fakat ortaya konan bu haklar, sadece Hiv ya da Aids taşıyıcısı bireyler açısından değil, ilgili sözleşmeye taraf olan tüm devletlerdeki bütün bireyler açısından getirilmiş olan haklardır.

Avrupa Sağlık sistemine kısaca bakıldığında; her ne kadar günümüz pandemisi içinde bakıldığında tersi düşünülse de) İtalya'nın Avrupa içinde gıptayla baktığı bir sağlık sistemi bulunmaktadır. İtalya'nın ulusal sağlık sistemi Servizio Sanitario Nazionale (SSN), üç aşamada (Ulusal, bölgesel ve yerel) işlemektedir. Sağlık sisteminin genel işleyişi konusunda kararlar alınırken çoğu İtalya vatandaşı ulusal sağlık sisteminden ücret vermeden ya da minimum bir ücret vererek yararlanmaktadır. İtalya'da devlet tarafından sağlanan sağlık hizmetine herkesin erişimi olması dolayısıyla evrensel olarak nitelendirilen bir sağlık sistemi bulunmaktadır. Buna rağmen İtalyanların yüzde 30'unun "özel sağlık sigortası" olduğunu söylemek mümkündür. İspanya, Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) verilerine göre sağlık sistemi en verimli yedinci ülke konumunda bulunmaktadır. Burada da; İtalya'da olduğu gibi herkesi kapsayan ve herkesin erişebildiği ücretsiz bir kamu sağlığı sistemi bulunmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün araştırmacıları tarafından 2018 yılında kaleme alınan bir rapora göre; İspanya sağlık sisteminin yüzde 71'i kamu tarafından finanse edilmekte ve bunun büyük bir kısmını vergiler oluşturmaktadır (URL-18).

3.2.ABD'de Yaşayan Bireyler in Hukuki Durumları

HIV+ bireyler için ABD'de uygulanan ilk yasa; 1973 yılında yürürlüğe giren "Rehabilitation Act 1973 504"dür. Bilhassa engelli işçileri konu edinen bu yasa; HIV ile yaşayan bireylerin maruz kaldıkları ayrımcılık sonucunda ortaya çıkan hak ihlalleri hususunda kullanılmıştır. Daha sonra 1990 yılında çıkarılıp, 1992'de yürürlüğe giren ve "ADA" olarak bilinen "The Americans with Disability Act" yasası ile de; dil, din, ırk, cinsiyet vs temelli hak ihlallerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Devam eden zaman sürecinde, HIV ile yaşayan bireylerin hak ihlalleri bu yasa kapsamında değerlendirilmiştir (Işık, 2009:25). Bu zamanlarda hastalığın homoseksüellik ile ortaya çıkması ve tanı konması sonucunda hastalık, bilhassa 1982 yılının sonlarında gay vebasılığı şeklinde bilinen dikkat çekmiştir (URL-19).

Genel itibariyle belirtmek gerekir ki; günümüzde ABD de HIV+ bireylerin kontrolü ve sağlık sistemleri genel olarak hükümetin bilgilendirme ve yönetme ağlarından olan bazı resmi sitelerle yönlendirilmektedir. Bu siteler; devletin koruması altında ve resmi bir boyut taşımaktadır. Bunlarda HIV+ bireylerin sağlık durumları, gerekli iblgiler hakları bulunmakta ve insanlara bu hususlar aktarılmakta ve bilgiler verilmektedir. Cdc.gov ve hiv.gov aldı iki internet sitesi bu anlamda resmiyet taşımakta ve gerekli resmi bilgileri barındırmaktadır. Cdc hastalık önleme merkezlerinin resmi sitesi, hiv.gov ise doğrudan ABD hükümetine ait olan internet sitesidir. Cdc (Centers For Disease Control and Prevention= Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezleri) nin HIV / AIDS önleme çabalarının çoğu, HIV / AIDS Enfeksiyon Hastalıkları Ofisi sorumluluğundadır (URL-20).

CDC (kontrol merkezleri), 1 Temmuz 1946'da Atlanta'da açılıştır. Kurum başlangıçta **Bulaşıcı Hastalık Merkezi** olarak bilinmekteydi. Ana görevi, küçük bir bütçeyle bulaşıcı hastalıklar hakkında saha araştırması, eğitim ve kontrol yapmaktı. Şu anda ise; salgınları izlemek, önlemek, önleme stratejilerini uygulamak ve ilgili istatistikleri korumak gibi görevleri bulunmaktadır. Kurum bu görevler için yerel, bölgesel ve ulusal düzeydeki ortaklar ile birlikte çalışmaktadır. Kurum ayrıca bulaşıcı ve kronik hastalıkları, çeşitli yaralanmaları, iş yerlerine ilişkin tehlikeleri ve çevre sağlığına ilişkin tehditleri önlemek ve kontrol altına almak için halk sağlığı çalışmalarına da öncülük etmektedir.

Kurum aşağıdaki beş stratejik alana odaklanmaktadır:

- Yerel ve eyalet sağlık departmanlarına desteğin artırılması,
- Küresel sağlığın iyileştirilmesi,
- Önde gelen ölüm nedenlerinin azaltılması,
- Sürveyans ve epidemiyolojinin güçlendirilmesi
- Sağlık politikalarında reform yapılması (URL-21).

ABD hükümeti, 2010dan bu yana HIV+ bireyler için ulusal anlamda stratejiler geliştirmektedir. Bu bağlamda 2020 yılı için ilan edilen stratejiler genel itibariyle;

- Geçmişte kaydedilen ilerlemeyi ve bu hedeflere ulaşma faaliyetlerini yansıtabilecek şekilde yapılmalıdır.
- Gözden Geçirilmiş Adımlar ve Önerilen Eylemler ile bütünleşmelidir.
- İlerlemeyi daha iyi izlemek için nicel Göstergeler kullanılmalıdır.
- HIV Bakım Sürekliliği Girişimi ve HIV / AIDS'in Kesişimi, Kadınlara ve Kızlara Yönelik Şiddet ve Cinsiyete Bağlı Sağlık Eşitsizliklerine ilişkin Kurumlar Arası Çalışma Grubunun amaç ve önerilerinin entegrasyonu sağlanmalıdır.

Bunları yaparken temel odak noktaların ise şunlar olması planlanmaktadır; Yaygın test ve bakım bağlantıları, bireylerin destek alabileceği geniş bir bilgi ağı, evrensel anlamda viral baskılama ve ilaç uyumu desteği (URL-22).

ABD hükümeti HIV ile mücadelede her yıl önemli maddi kaynaklar ayırmaktadır. Bunlar; hükümet desekleri, bağışçıların destekleri, tıbbi gelişmeleri sağlayan çeşitli hibeler vs den oluşmaktadır. Ülkede genel olarak HIV faaliyetlerini destekleyen bazı ajanslar ve ofisler bulunmaktadır. Bunlar genel olarak; ABD Sağlık ve İnsan Hizmetleri Bakanlığı, Hastalık Kontrol

ve Önleme Merkezleri (CDC), Sağlık Kaynakları ve Hizmet Yönetimi (HRSA), Ulusal Sağlık Enstitüleri (NIH), Çocuk ve Aileleri İdaresi (ACF), İnanç Temelli ve Komşuluk Ortaklıkları Merkezi, HHS Azınlık Sağlığı Ofisi (OMH), HHS Azınlık Sağlığı Ofisi (OMH), Ve HIV Faaliyetlerini Destekleyen Diğer Federal Ajanslar olan; ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) ve ABD Konut ve Kentsel Gelişim Bakanlığı (HUD) olarak sayılabilir (URL-23).

ABD'de sağlık sisteminde ACA (Uygun Bakım Yasası) bulunmakta ve ilgili giderler ve sağlığa ilişkin harcamalar da byu yasa çerçevesince sağlanmaktadır. Belirli bir prim ödemesi ile vatandaşlar bundan yararlanabilmektedir. Fakat yine de önemli ve büyük bütçe giderleri bulunmaktadır (URL-24).

Sağlık sistemi hususunda; ABD'de bizim ülkemizden alışık olduğumuz tarzda bir genel sağlık sigortası bulunmamaktadır. Bu bağlamda; kamu çalışanları da dahil olmak üzere herkes, özel sigorta şirketlerinden farklı sigorta paketleri satın almaktadır. Günümüzde bir tutar hesabı yapıldığında; en temel ve basit bir hastalıklı tedavisini karşılayan temel bir sigorta paketinin aylık ortlaması yaklaşık "350 Dolar" civarındadır. Bu rakam, sigorta yaptırmak isteyen kişinin mevcut hastalıklarına göre değişebilmekte ve çok yüksek rakamlara çıkabilmektedir. Vakti zamanında gerek Kongre'de, gerek kamuoyunda ciddi tartışmalara yol açan "Obamacare" olarak da bilinen Uygun Bakım Yasası, 2010 yılında onaylanmış, 2013yılı sonlarına doğru uygulamaya geçmiştir. Bu yasa her ne kadar ABD önemli ölçüde arttırsa da, sözkonusu kanunun en fazla tartışılan boyutu, işverenlere çalışanlarının sigorta planlarına doğum kontrol masraflarını dahil etme yükümlülüğü getiren düzenleme olmuştur. (URL-25) ABD'de evrensel bir sağlık sistemi olmamasıyla beraber, devlet bütün vatandaşlarına ya da ülkeyi ziyaret edenlere de sağlık yardımı sağlamamaktadır. Tedavi gören kişinin masrafını, biri üstlenmek zorunda kalmaktadır. Çoğu ABD vatandaşı, genellikle işverenler aracılığıyla olmak üzere özel sigorta sahibi. Hükümet tarafından fonlanan fon sis temleri olan Medicaid ve Medicare, toplumun korunmasız kesimlerinin sağlık sistemine erişimini hedeflemekte olsa da, ülkenin yüzde 10'u, yaklaşık 30 milyon kişi bir sigorta tarafından korunmamaktadır. Diğer kişilerinse sigorta durumu oldukça düşük bir koruma altındadır (URL-18).

ABD hükümeti önümüzdeki 10 yıllık planlarında ise; HIV salgınına sona erdirmeyi amaçlamaktadır. Bunu bir planlama dahilinde gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Plan, birçok kurumu ve ofisi son derece başarılı programları, kaynakları ve altyapısını koordine ederek yapılmaktadır. Bu bağlamda da; HIV önleme, teşhis, tedavi ve salgın durumunda ortaya çıkan kritik bilimsel ilerlemelerden yararlanmaktadır. İlk aşamada bu girişim, HIV yayılımının en sık meydana geldiği alanlara odaklanmakta ve 57 coğrafi odak alanına yerel olarak uyarlanmış söz konusu planları geliştirmek ve uygulamak için hızlı bir ek kaynak, uzmanlık ve teknoloji yardımlaşması sağlamaktadır. (URL-26) ABD ayrıca HIV salgınına sona erdirebilecek dört temel stratejiye odaklanmaktadır. Bunlar; **Teşhis , Tedavi, Önleme ve Yanıtlama dır. Bu biçimde en azından 2025 yılına kadar %75 vaka azalması ve 2030 da %90 vaka azalması yaşayacaklarını düşünmektedirler** (URL-27).

ABD de genel olarak; 2016 yılı sonunda 1.100.000 dolayında insan HIVdi. Bu kişiler arasında yapılan araştırmalarda, vakaların hemen hemen %14 ünün durumunu bilmediği ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca 2018 yılı itibariyle vakaların %69 unun erkek olduğu, 2018 yılı itibariyle

vakaların %24 ünün heteroseksüel ilişkiden kaynaklı bir biçimde HIV+ olduğu belirlenmiştir. Ayrıca etnik köken itibarıyla yapılan araştırmalarda ise; HIV+ bireylerin %42 sinin Afro-Amerikan olarak nitelendirilen nüfustan olduğu ortaya çıkarılmıştır (URL-28).

ABD’de yaşayan savunmasız gruplar; sağlık durumu bakımından ve sağlık hizmetlerine erişim açısından oldukça önemli bir risk altındadır. Söz konusu gruplar; yaşam beklentisi açısından incelendiğinde; bilhassa sağlık hizmetlerine erişim ve sağlık hizmetlerinin kullanımı anlamında, morbidite (hastalık tanısı konulan kişi oranı) ve mortalite (hastalığa bağlı ölüm oranı) bakımından önemli farklılıklar yaşamaktadır. ABD’deki savunmasız grupların sağlık ihtiyaçları karmaşıktır. Bu durum grupların yaşadıkları sosyal ve ekonomik koşulları ile kesişmektedir. Bu grupların ayrıca birden fazla fiziksel ve/veya zihinsel sağlık durumu yaşaması da muhtemeldir (AJMC, 2006:3).

ABD’de birçok hasta, kronik hastalıklarla uğraşırken olası sağlık sisteminden dolayı, özel ya da kamuya ait sağlık sigortacılarına orantısız miktarda sağlık harcaması yapmakla beraber, aynı zamanda artan işe devamsızlık ve mevcudiyet oranları da işverenleri oldukça olumsuz etkilemektedir. Bu ülkede yaşayan kronik rahatsızlığa sahip kişi sayısının önümüzdeki 24 yıl içinde yaklaşık %37 oranında artması dahi beklenmektedir. Özellikle mevcut ülke nüfusunun sayısı, mevcut sosyal ve ekonomik risk açısından günden güne daha da kötüye gittiği için, bu durum genel manada savunmasız grupların dahil olduğu mevcut sağlık sistemlerini önemli ölçüde zorlamaktadır (AJMC, 2006:3).

3.3.Türkiye’de Yaşayan Bireylerin Hukuki Durumları

Ülkemizde insan hakları ve kamu özgürlükleri hususundaki temel hukuk ilkeleri; günümüzde de kullanılmakta olan 1982 Anayasası ile düzenlenmiştir. Bu hususta “Kanun Önünde Eşitlik” maddesi gereğince; herkesin, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşit olduğu belirtilmiştir. Ayrıca anayasanın “Temel Haklar ve Ödevler” kısmındaki maddeler bağlamında hiçbir kişiye, aileye, zümreye ya da sınıfa ayrıcalık tanınamayacağını, herkesin bu haklardan eşit biçimde yararlanaçağını vurgulanmaktadır (Pozitif Yaşam Derneği, 2005:16).

Anayasal anlamdaki en büyük sorun; HIV+ bireylerin toplumun diğer üyeleriyle aynı hakları paylaşp paylaşmayacağı sorunudur. Anayasamızda “Sakat ve malûller”in durumu 61. Madde de ele alınmıştır. Ve bu maddede belirtildiği üzere, devlet sakatların korunmaları ve toplum hayatına intibakları konusunda tedbirler almakla yükümlü kılınmıştır. Bu husustaki en büyük sorun; HIV+ olmanın ya da AIDS ile yaşamının sakatlık kapsamına girip girmeyeceğidir. Son yıllarda bedensel engellilerin haklarını savunanlar “Sakat” terimi yerine birçok durumda “Engelli” terimini kullanmayı yeğlemektedir. HIV/AIDS ile yaşayan bireylerin “engellilik”³ kapsamında düşünülmesi daha doğrudur. HIV ile yaşamak; günümüzdeki tıbbi gelişmeler ışığında her ne kadar insanlara hasta olma durumu yaşatmasa da, insanların günlük yaşamını etkileyebilir ve duruma göre bir engel hali oluşturabilir. Bu bireyler, genellikle diğer insanlarla birlikte yaşamak ve çalışmak bağlamında çeşitli ve oldukça önemli güçlüklerle karşılaşır-

³ Engel terimi ile alakalı teoride birden fazla görüş bulunmakla beraber, engel ve engellilik ile ilgili olarak varsayılan tartışmalar makalenin kapsamına girmediği için detaylandırma gereği duyulmamıştır.

lar. Bu insanlar korku ve önyargılar nedeniyle toplum tarafından oluşturulmuş bariyerlerle engellenmişlerdir (Pozitif Yaşam Derneği, 2005:16).

Vakalar hususunda bir inceleme yapıldığında Türkiye’de ilk vakanın 1985 yılında raporlara geçtiği görülmektedir. Bu konuda Türkiye’de çalışma yürüten ilk dernek ise, 2005 yılında Ankara’da kurulmuş olan Pozitif Dayanışma derneğidir. Derneğin yapmış olduğu araştırmalara göre, Türkiye’de yeni tanı alanların %84’ü erkek hastalardan oluşmaktadır. Bulaşma kategorisi açısından yapılan araştırmalarda ise, en büyük oran %47 ile “cinsel yolla bulaşma” olarak belirlenmiştir (URL-29).

Türkiye’de bu önyargıları kırmak ve HIV/AIDS’e dair farkındalığı artırmak için hem uzmanların hem de aktivistlerin ısrarla vurguladıkları bir kampanya bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler HIV/AIDS Programı’nın (UNAIDS) başlattığı bu kampanyanın ismi “Belirlenemeyen = Bulaşmayan” (Unpredictable= Untransmittable) dır. Yani isminden de anlaşılacağı üzere, aslında; HIV pozitif bir birey düzenli tedavi görüyorsa, üç ya da altı ay içinde artık kanındaki virüs miktarı belirlenemeyecek kadar azalmaktadır. Bu durum da virüsün hiçbir şekilde bulaşma ihtimali olmadığı anlamına gelmektedir (URL-9).

Tedavideki son gelişmelerle birlikte yapılan araştırmalara göre “dünya genelinde” yeni tanımlanan HIV enfeksiyonlarının sayısında düşüş olduğu saptanmaktadır. Türkiye’de ise durumun tam tersi bir biçimde seyrettiği görülmektedir. Buna göre, ülkemizde 2008-2018 yılları arasında virüs ile enfekte olmuş bireylerin sayısı 10 kat artmış durumdadır. Ayrıca uzmanlara göre; bu sayının günümüz koşullarında daha da artabileceği öngörülmektedir (URL-9).

Türkiye’deki HIV+ bireylerin tüm masrafları “Genel Sağlık Sigortası” kapsamında devlet tarafından karşılanmaktadır. Genel manada bireylerin tümü bundan memnun olmakla beraber, bireyler tarafından aynı biçimde önemsenen en önemli hallerin başında virüs ile ilgili bir dizi kampanya yürütülmesi, cinsel sağlık eğitimi verilmesi ya da kişilerin gerek okulda gerekse aile ortamında sanki bir suçluymuş gibi gösterilmeleri de gelmektedir. Bu hususta yukarıda ifade edilen durumlara riayet edilmelidir (URL-30).

Ülkemizde, hastaların tedavi giderleri Sağlık Kurulu raporu ile belgelenmesi halinde, 657 sayılı yasaya bağlı memurların, SSK kapsamındaki işçilerin, yeşil kart sahiplerinin ve Bağ-Kur’luların karşılanmaktadır. Fakat her ne kadar bu durum iç açıcı olsa da, bu tip tedavi olanagı olmayan (herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmayan) hastalar tedaviden yararlanamamaktadır. Özel sigorta şirketleri ise ödeme yapmamaktadır. Türkiye’de kısıtlı sayıdaki olgunun tedavisi konusunda yaşananlar, gelecek için alınacak önlemlere ışık tutmalıdır (URL-4).

Ülkemizde insanlar genel olarak test yaptırmaktan çekinmektedirler. Bu hususun hastalar açısından bireysel anlamda her ne kadar ihmalkarlık ya da çekingenlikten ileri geldiği düşünülse de; Türkiye’de insanların HIV testi yaptırmaktan çekiniyor olmasının bir sebebi de, Sağlık Bakanlığı tarafından ortaya konan “Medula Sistemi” olarak ifade edilmektedir. Buna göre bireyler, virüs ile enfekte olmuş olabileceğini düşünse de devlet hastaneleri ya da ilgili merkezlerle gidildiğinde bireylere ait sağlık geçmişi görüntülenebilmektedir. Hatta ve hatta iş yeri hekiminiz ya da yaşadığınız bölgedeki doktor dahi, kişilerin HIV pozitif olduğunuzu öğrenebilmekte, söz konusu husus da yaşanan gelişmelerin ilgili bireyin çevresinde duyulma/öğrenilme korkusunu beraberinde getirmektedir (URL-30).

Bu konuda Gökengin, Çalık ve Öktem'in yapmış oldukları, "vakaların damgalanması" ile ilgili olan bir araştırma neticesinde en büyük yüzdelik oranlara bakıldığında; içsel damgalanma hususunda katılanların %41'inin içsel anlamda kendilerini suçlu hissettikleri, sosyal hayat ile ilgili damgalanma hususunda %77 sinin haklarında dedikodu yapılması ve %58'inin sözle taciz ya da incinme şeklinde damgalandıkları belirtilmiştir. Bu bağlamda kişilerin %66'sının ise bu konuda destek veren bir grup ya da iletişim ağına üye olarak söz konusu duruma karşı savaşılabildikleri ortya konmuştur (Gökengin Çalık ve Öktem, 2011:17-18).

HIV ile yaşayan kişilerin bakım ve tedavisi hususunda Türkiye'de; Sağlık Bakanlığı, Ulusal Stratejik Eylem Planı'nın izleme ve değerlendirmesinden sorumludur. Bakanlık; HIV ve AIDS ile ilgili olarak, DSÖ'nün önerdiği kontrol stratejilerini izlemektedir. Sağlık Bakanlığı HIV enfeksiyonlarını izlemekten ve aynı zamanda önleyici ve tedavi edici hizmetleri sağlamaktan "sorumlu"dur. Bundan başka İstanbul AIDS'le Mücadele Derneği, İzmir Anti-AIDS Derneği, Hacettepe Araştırma Merkezi (HATAM) ve diğer üniversite merkezleri vardır (Sosyoloji Derneği, 2007:18).

3.3.1. Ülkemizde Yaşanan Hak İhlalleri⁴

Özel Hayatın Ve Aile Yaşantısının Gizliliğinin Korunması Hakkı: HIV tanısı; sadece tıbbî zorunlulukta ve hakim kararı gibi yasanın izin vermiş hallerde açıklanabilir. Bu zorunluluk tüm yurttaşların sorumluluğudur. Aksi davranış cezai sorumluluğu gerektirmektedir. Fakat somut bir vaka; küçük bir kasabada yaşayan hasta, durumunun yaşadığı yerdeki bir çok kişi tarafından bilindiğini ifade etmiştir.

Ayrımcılık Yasağı: Herkes; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, mülkiyet vs bir biçimde ayrımcılık yapılmaksızın uluslararası sözleşmelerle koruma altına alınan biçimde her türlü hak ve özgürlüklerden yararlanmak yükümlülüğü altındadır. Bu yasa; AİHS Madde 14, İHBS Madde 11, TCK Madde 122 (Nefret ve Ayrımcılık Suçu) ile koruma altına alınmıştır.⁵ Fakat; somut bir vakada sosyal çevresiyle durumunu paylaşmış olan hasta, yaşadığı yerde ve mahallede ayrımcılığa maruz kalmıştır. Sürekli gittiği kahvehanede çalışan biri, hastaya; "bir daha buraya gelme, senin çay içtiğin bardakları atmam zorunda kalıyorum" demiştir.

Çalışma Hakkı: Anayasamızda, çalışma hürriyeti; "Herkes, dilediği alanda çalışma ve sözleşme hürriyetine sahiptir" şeklinde belirtilmektedir. Ancak uygulamada; HIV ile yaşayan bireyler, bir çok işyerinde durumları öğrenildiğinde ya da bu durum için farklı sebepler gösterilerek işten çıkarılmaktadır. Bazı işyerleri ise, HIV+ kişileri işe almamak gibi hususlarla bireyleri karşı karşıya bırakmaktadır. Çalışma ve sözleşme hürriyeti Anayasa Madde 48 ve TCK Madde 117 (İş ve Çalışma Hürriyetinin İhlali Suçu) ile korunmaktadır. Fakat; somut bir vakada bir hastanede çalışan görevli, yapılan testi pozitif çıktıktan sonra zorla istifa dilekçesi imzalatılarak işten çıkartılmıştır.

Evlendirme Hakkı: Türk Medeni Kanununun 136. Maddesi uyarınca, evlenecek taraflardan her biri evlendirme engeli bulunmadığının ispatı için bu konudaki izin belgesini evlendirme memurluğuna vermek zorundadır. Bu hususta engel oluşturacak olan hastalıklar; Frengi, Bel soğukluğu, Yumuşak şakar,

⁴ Söz konusu hak ihlalleri Pozitif Yaşam Destek Merkezi (PYDM) tarafından "sadece" 2007-2008 yıllarında kayıt altına alınan vakalardan ve dolayısıyla ihlal edilen haklardan yola çıkılarak hazırlanmıştır. Kaynak ve genişletilmiş bilgi için bkz.:(URL-31)

Cüzam ve İlerlemiş sarı verem olarak belirtilmiş olup, HIV testi yapma zorunluluğu gibi bir husustan bahsedilmemektedir. Fakat; somut bir vakada belediyede görevli nikâh memuru “kendimi ve belediye başkanını zan altında bırakmam; kanunen bu nikâhı kıymam; gidin nereye şikâyet ederseniz edin” diyerek kalabalığın içerisinde evrakları kişiye fırlatmış ve kişinin tanısını oradaki kalabalığa duyurmuştur.

Sağlık Durumu İle İlgili Bilgi Alma: Hasta; sağlık durum ve kendisine uygulanacak tıbbî işlemler ile ilgili durum ve muhtemel sonuçları konusunda sözlü veya yazılı olarak bilgi istemek hakkına sahiptir. Bu durum Hasta Hakları Yönetmeliği Madde 7 gereğince korunmaktadır. (Hasta Hakları Yönetmeliği, Md 7) Fakat; somut bir vakada bir hasta, verilen ilaçlar hakkındaki yan etkiler ile alakalı bilgi lenmek istediğinde, hekim tarafından bilgi verilmemiştir.

Özgürlük ve Güvenlik Hakkı: Anayasamızın 19. maddesine göre “Herkes kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir” denilmektedir. Bu hak, mutlak bir hak olmayıp, anayasamızda özgürlüğün sınırlandırılmasının istisnaları sayılmıştır. Fakat; somut bir vakada Tüberküloz tedavisi ile hastaneye giden hastaya HIV tanısı koyulmuş ve ardından **kişiye İl Sağlık Müdürlüğünden sonuç kağıdı gelmeden hiçbir yere gidemeyeceği giderse jandarma zoruyla getirtileceğini söylemiştir.**

Yaşam Hakkı: Yaşam Hakkı, kişinin fiziksel varlığının sürdürülmesinin güvencesini oluşturan bir haktır. AİHS Madde 2 ile güvence altına alınmıştır. Fakat; somut bir vakada AIDS ile ilgili durumu göz önüne alınmadan müdahale uygulanan bir hastanın şeker komasına girerek hayatını kaybettiği belirlenmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bir sonuç mahiyetinde olarak belirtmek gerekirse, yapılan incelemeyi iki sonuca ayırmak gerekmektedir. İlk sonuç bilhassa çalışmanın genelinde yanıt aramaya çalıştığımız devletlerarası karşılaştırma olarak nitelendirilebilir. İkinci sonuç ise, ülkemiz açısından ele aldığımız içerik dahilinde, Hiv ve Aidsli bireylerin yaşadığı zorluklar, hakları ve bu kişilere yönelik olan olumsuz etkilerin olumlu bir hale dönüştürülmesidir.

Buna göre İlk sonuç açısından yapılan incelemeye göre;

Çalışmada diğer devletler ile kıyaslandığında “Türkiye’deki Genel Sağlık Sigortası” sistemi ve getirilerinin, diğer devletlere ve özellikle de önyargılı biçimde bizlerin gelişmiş olarak nitelendirdiği devletlere nazaran “çok daha iyi” durumda olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda; her ne kadar ülkemizdeki durumun diğer devletlere nazaran iyi olduğunu söylememiz mümkün olsa dahi, söz konusu gelişmelerin sürdürülmesi, ilgili ilaçlar ve tedavi ile ilgili her türlü katılım ve katkı paylarının en aza indirilmesi hususunda çalışmalara devam edilmelidir. Bu bağlamda bilhassa, yapılan tanı ve tedavi işlemlerinin genel sağlık sigortası kapsamında olmayan bireylere de uygulanabilir hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca; bu virüs ile savaşılmaması hususunda diğer ülkelerde olduğu gibi plalı ve sistemli bir biçimde hareket edilmelidir. Unutulmamalıdır ki; bu durum bir pandemidir. Dolayısıyla da, tedavi edilmeyen bir kişi dahi onlarca, yüzlerce ve hatta binlerce kişiye bu virüsü bulaştırma riskini taşımaktadır. Bu hususta, korunan yararın “genel toplum sağlığı” olduğunun bilincinde olunmalıdır.

Çalışmadan ortaya çıkan ve Türkiye açısından önemli husus ve öneriler içeren ikinci sonuça ise; “önyargı”, “eğitim”, “haklar”, “damgalanma” ve “uluslararası düzenlemelere

uyum" ile ilgili olarak belirli sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bu sonuçları ve ilgili çözüm önerilerini kısaca ifade etmemiz gerekirse;

Bir savunmasız grup olana Hiv+ bireyler ve Aids taşıyıcısı olan bireyler, öncelikle kişiler ve toplum tarafından önemli bir *önyargının* kurbanı olma hali ile karşı karşıya bulunmaktadırlar. Bu önyargının insanlar ve vatandaşlar açısından en aza indirilmesi hususunda en önemli görev devletlere ve dolayısıyla hükümetlere düşmektedir. Bu bağlamda özellikle ülkemizde; öncelikle devletçe yürütülen eğitim programları içerisinde bulunan vatandaşlara, öğrencilere bu guruplar ile ilgili en azından genel ve temel bilgiler verilmelidir. Hastalıkların ne şekillerde bulaşabileceği, bundan kimlerin etkilenebileceği, bu kişiler üzerinde gerçekleşen bir stigma halinin önüne geçilmelidir. Böylelikle diğer bireylerde oluşacak olan önyargıların giderilmesi ve gereksiz bilgilerin önüne geçilmesi sağlanmış olacaktır. Bu durum da; bilhassa ülkemizde pozitif biçimde daha doğru bir algılama ve davranış bütünlüğünü ortaya çıkaracaktır.

Eğitim ile bütünleşebilecek bir biçimde; gerek sosyal medya da gerekse yeni medya araçlarında (Tv, internet vs) önyargı taşıyan yayınların önüne geçilmeli (AIDS Dehşeti', 'Baskın oldu, AIDS'li Çıktı', 'Hayat Kadını AIDS'li Çıktı', 'Eşcinsel Hastalığı AIDS'), yayınların denetimi sağlanmak suretiyle; doğru bilgi içeren bilgilendirmeler, kamu spotları ya da bu minvaldeki yayınların (film, dizi, program vs) ön plana çıkarılması sağlanmalıdır.

Yürürlükte olan mevzuatlarımıza özellikle hasta *hakları*, gizlilik ve kişisel veriler bağlamında eklentiler yapılarak, kişilerin özel durumlarının başkalarının öğrenilmesinin önüne geçilmeli ve aksi halde ortaya çıkabilecek cezaların arttırılması yoluna gidilmelidir.

Her ne kadar ülkemizde uygulanıyor olsa da, Hivli bireyler ve Aids taşıyıcısı olan bireylerin bilgilendirilmeleri hususundaki hassasiyet ve bilgilendirilme hali "aynı oranda ve arttırılarak" devam ettirilmelidir. Bu husus ilgili bakanlıklar programlarında resmi statülerde yer almalıdır.

Kişilerin ilgili hastalıklar ile alakalı olan testleri yaptırmaları, alınan eğitim, bilgilendirme ve programlar dahilinde desteklenerek, bu hususun *damgalanma* riskinden ziyade bir sosyal sorumluluk olduğunun betimlenmesi yoluna gidilmelidir.

Bilhassa "Kişisel Verilerin Korunması Kanunu" ve ilgili hakim anlayıştan yola çıkılarak, her ne kadar bakanlık bağlantılı bir sistem olsa da, söz konusu hal ve rahatsızlıklar içerisindeki bireylerin bilgilerinin herkesçe öğrenilmesinin önüne geçilerek, onların farklı bir davranışa tabi tutulmaları engellenmelidir.

Savunmasız guruplara ilişkin yapılacak yönelik düzenlemelerde, uluslararası düzenlemelere uyum hususunda ise, UNESCO'nun Uluslararası Biyoetik Kurulu raporlarında belirtilmiş olan "ayrımcılık yapmama ve damgalanmama" (URL-32) ile "insanın savunmasızlığı ve kişisel bütünlüğüne saygı" (URL-33) etik ilkelerine dikkat edilmesi ve bu bağlamda bir mevzuat düzenlemesi yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Biko Steve, Vulnerable Groups, WMA Expert Conference on the Revision of the Declaration of

- Helsinki, University Of Witwatersrand, 2012.
https://www.wma.net/wpcontent/uploads/2017/01/DoH_Dec_Presentation_2012_Vulnerable.pdf, Erişim Tarihi:17/05/2020.
- Resnick D.B., Exploitation in Biomedical Research, Theoretical Medicine and Bioethics. 2003; 24: 233-259.
- Büken Örnek Nükhet, Bilim, Toplum, Etik ve Biyoetik Paneli, Biyoetikte Örselenebilir Gruplar, s.1, 2013,
http://www.hubam.hacettepe.edu.tr/ekler/pdf/savunmasizlik_calistay/Nuket_Ornek_Buken_Biyoetikte_orselenebilir_gruplar.pdf, Erişim Tarihi:21/05/2020.
- Yücel Yonca F., Hak ve Menfaatler Üzerine Bir İnceleme, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S.335,
http://portal.ubap.org.tr/App_Themes/Dergi/2010-91-663.pdf
- Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=hak>, Erişim Tarihi: 21/05/2020.
- Aybay Aydın, Aybay Rona, Pehlivan Ali, Hukuka Giriş, S.161, Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2014.
- Jellinek Georg, L'Etat modern et son droit (Traduction française par Georges Fardis), Paris, M.Giard & E. Briere, Cilt II S.51-57, 1913.
- Gözler Kemal, Kısa Anayasa Hukuku, Ekin Yay., S.111, Bursa, 2016.
- Çağlayan Ramazan, Spor Hukuku (Spor Hukuku Temel Metinleri), S.21, Asil Yay. Dağ., Ankara, 2007.
- 2709 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Madde:17-40, Kabul Tarihi:18/10/1982, RG:9/11/1982, Sayı:17863 (Mükerrer).
- Ulusal Aids Komisyonu Raporu, s.25, 1999.
- Yakıt Eda, Savunmasız Gruplara Yönelik Hiv İle İlgili Güvenli Olmayan Cinsel Davranışların Belirlenmesi, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enst., Hemşirelik ABD. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, s.10, İstanbul, 2015.
- Işık Yakup, Hiv Tanısı Almış Heteroseksüel Ve Homoseksüel Erkeklerin Psikososyal Durumlarının Değerlendirilmesi, İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enst. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, s.25-26, İstanbul, 2019.
- Aydoğdu, Arslan ve Saçlı, Kadın Ve Çevre İlişkisinde Birleşmiş Milletler'in Rolü Ve Uygulamalarının Tarihsel Süreci, 201.
https://www.academia.edu/19518592/KADIN_VE_%C3%87EVRE_%C4%B0L%C4%B0C5%9EK%C4%B0S%C4%B0NDE_B%C4%B0RLE%C5%9EM%C4%B0C5%9E_M%C4%B0LLETLER_%C4%B0N_ROL%C3%9C_VE_UYGULAMALARININ_TAR%C4%B0HSEL_S%C3%9CREC%C4%B0, s.23, s.25, Erişim Tarihi:21/05/2020.
- Pozitif Yaşam Derneği, Türkiye Hiv/Aids Önleme Ve Destek Programı, AIDS, İnsan Hakları ve Yasalar Türkiye'de AIDS Konusundaki Yasal Düzenlemeler ve Öneriler Kitabı, s.16, 2005.

AJMC Journals, <https://www.ajmc.com/journals/supplement/2006/2006-11-vol12-n13suppl/nov06-2390ps348-s352?p=3>, Erişim Tarihi: 20/05/2020.

Gökengin Çalık ve Öktem, Türkiye’de HIV’le İlgili Damgalama ve Ayrımcılığın Analizi: HIV’le Yaşayan Kişiler İçin Damgalanma Göstergesi Sonuçları Türkiye’de HIV’le İlgili Damgalama ve Ayrımcılığın Analizi: HIV’le Yaşayan Kişiler İçin Damgalanma Göstergesi Sonuçları, 26th International Union Against Sexually Transmitted Infection (IUSTI) Europe Congress 2011 on STIs and HIV/AIDS, Letonya, 2011.

Sosyoloji Derneği, Türkiye’de Hiv İle Yaşayan Kişilerin Hassasiyet/Savunmasızlık Araştırması/Değerlendirmesi, s.18, Ankara, 2007.

Hasta Hakları Yönetmeliği, Md 7, <https://getatportal.saglik.gov.tr/TR,8468/hasta-haklari-yonetmeliği.html>, Erişim Tarihi:22/05/2020.

<https://www.kirmizikurdele.org/post/hiv-ve-koronavirus-cagri-metni>, Erişim Tarihi:20/05/2020.

Powers M. Vulnerable Populations in the Context of Public Health Emergency Preparedness Planning and Response. In: Jennings B, Arras JD, Barrett DH, Ellis BA, editors. Emergency Ethics: Public Health Preparedness and Response. 1st ed. New York: Oxford University Press; 2016. p. 135–154.

İnternet Kaynakları

URL1:“Who-Vulnerable Groups”. https://www.who.int/environmental_health_emergencies/vulnerable_groups/en/. (Erişim Tarihi:17/05/2020).

URL2:“Norwegian National Research Ethic Commitees”. <https://www.forskningsetikk.no/en/resources/the-research-ethics-library/research-on-particular-groups/vulnerable-groups/>. (Erişim Tarihi:17/05/2020.)

URL-3:“ Hacettepe Üniversitesi Ekoloji Grubu Topluluğu”. <https://ekog.org/2020/05/12/hiv/>. (Erişim Tarihi:21/05/2020.)

URL-4:“Tümer,HIV, AIDS Epidemiyolojisi ve Korunma, s.1-6”. http://www.hatam.hacettepe.edu.tr/Epid_web_09.pdf. (Erişim Tarihi:19/05/2020.))

URL-5:“Ntv”. <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/insanlik-tarihini-etkileyen-10-pandemi,IUMSBOR3OUeCevZRr3lJeQ/HHjxEtJ5x0yjYgZgkyCqyA>. (Erişim Tarihi:19/05/2020.)

URL-6:“Wikipedia”. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Pandemi#HIV/AIDS>. (Erişim Tarihi:19/05/2020)

URL-7:“UNAIDS”. WHO, UNAIDS. Geneva: UNAIDS, 2018. https://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/unaid-data-2018_en.pdf. (Erişim Tarihi:19/05/2020.)

URL-8: “Karabay Mehmet, Anadolu Ajansı 02/12/2019 tarihli gazete makalesi”. <https://www.aa.com.tr/tr/sirkethaberleri/saglik/medicanadan-hiv-virusu-egerlendirmesi-/654545>. (Erişim Tarihi:21/05/2020.)

- URL-9: "Bora Önder, Türkiye'de Hiv pozitif olmak, 01/12/2019 tarihli makale". <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyede-hiv-pozitif-olmak/a-51487931>. (Erişim Tarihi:21/05/2020.)
- URL-10:"ABD Hükümeti Resmi İnternet Sitesi". <https://www.hiv.gov/hiv-basics/overview/about-hiv-and-aids/what-are-hiv-and-aids>. (Erişim Tarihi:22/05/2020.)
- URL-11:"WHO". <http://www.who.int/about/history/en/>. (Erişim Tarihi:22/05/2020.)
- URL-12:"HIV Travel". <http://www.hivtravel.org/Default.aspx?pageId=142>. (Erişim Tarihi:22/05/2020.)
- URL-13:"Wikipedia". https://en.wikipedia.org/wiki/Joint_United_Nations_Programme_on_HIV/AIDS. (Erişim Tarihi:22/05/2020.)
- URL-14:"Deutsche Welle". <https://www.dw.com/tr/bm-raporu-aidse-ba%C4%9Fl%C4%B1-%C3%B6l%C3%BCmlerin-say%C4%B1s%C4%B1-d%C3%BC%C5%9Ft%C3%BC/a-49616020>. (Erişim Tarihi:22/05/2020.)
- URL-15:"UNAIDS". <http://lawsandpolicies.unaids.org/about>. (Erişim Tarihi:22/05/2020.)
- URL-16:"UNAIDS". <https://www.unaids.org/en/topic/UHC>, (Erişim Tarihi:22/05/2020.)
- URL-17:"UNAIDS Unaid, HIV and Universal Coverage. Aguide For Civil Society, s.5". https://www.unaids.org/sites/default/files/media_asset/hiv-uhc-guide-civil-society_en.pdf. (Erişim Tarihi:22/05/2020.)
- URL-18:"BBC, Sağlık Sistemleri". <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52049989>. (Erişim Tarihi:25/05/2020.)
- URL-19:"Curran ve Jaffe". <https://www.cdc.gov/mmwr/preview/mmwrhtml/su6004a11.htm>. (Erişim Tarihi:22/05/2020.)
- URL-20:"CDC, ABD Hükümet Resmi Sitesi" <https://www.cdc.gov/hiv/basics/index.html>. (Erişim Tarihi:22/05/2020.)
- URL-21:"Postakoliptik". <https://www.postakoliptik.com/hastalik-kontrol-ve-onleme-merkezi-cdc/>. (Erişim Tarihi:22/05/2020.)
- URL-22:"ABD hükümeti Resmi Sitesi". <https://www.hiv.gov/federal-response/national-hiv-aids-strategy/nhas-update>. (Erişim Tarihi:22/05/2020.)
- URL-23:" ABD hükümeti Resmi Sitesi". <https://www.hiv.gov/federal-response/funding/federal-funding>. (Erişim Tarihi:22/05/2020.)
- URL-24:"ABD Hükümet Resmi Sitesi". <https://www.hiv.gov/federal-response/policies-issues/the-affordable-care-act-and-hiv-aids>. (Erişim Tarihi:22/05/2020.)
- URL-25:"ABD Sağlık Sigortası Durumu". <https://www.seyahatsagligi.gov.tr/Site/SaglikBilgisi/USA>.(Erişim Tarihi:25/05/2020.)
- URL-26:"ABD Hükümet Resmi Sitesi". <https://www.hiv.gov/federal-response/ending->

[the-hiv-epidemic/overview](#). (Erişim Tarihi:22/05/2020.)

URL-27:"ABD Hükümet Resmi Sitesi". <https://www.hiv.gov/federal-response/ending-the-hiv-epidemic/key-strategies>. (Erişim Tarihi:22/05/2020.)

URL-28:"CDC, ABD Hükümet Resmi Sitesi". <https://www.cdc.gov/hiv/basics/statistics.html>. (Erişim Tarihi:22/05/2020.)

URL-29:"Pozitif Dayanışma Derneği, 01/12/2019 tarihli gazete makalesi". <https://gazetekarinca.com/2019/12/1-aralik-hiv-aids-gunu-turkiyede-hiv-ile-yasayanlarin-yuzde-49u-bunu-bilmiyor/>. (Erişim Tarihi:21/05/2020.)

URL-30:"Karapınar Arda, Türkiye'de Hiv pozitif olmak, 01/12/2019 tarihli makale". <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyede-hiv-pozitif-olmak/a-51487931>. (Erişim Tarihi:21/05/2020.)

URL-31:"Pozitif Yaşam Destek Merkezi - Ntv". <https://www.ntv.com.tr/saglik/hiv-pozitiflerin-hak-ihlalleri-raporu,h5NH7cLZO0KAUA8o0yiNGw>. (Erişim Tarihi:20/05/2020.)

URL-32:"UNESCO IBC. Report of the IBC on the Principle of Non-discrimination and Non-stigmatization". <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000221196>. (Erişim Tarihi:22/05/2020.)

URL-33:"UNESCO IBC. The Principle Of Respect For Human Vulnerability and Personal Integrity". <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000219494>. (Erişim Tarihi:22/05/2020.)

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 588-607

Geliş/Submitted/ Отправлено: 14.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 19.12.2020

Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.46790

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Prof. Dr. Ece Emine KARŞAL

Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

Müzik Bölümü, Türkiye

karsalece@gmail.com

ORCID 0000-0001-5134-7037

Dr. Öğr. Üyesi Neşe YORGUNER

Marmara Üniversitesi, Tıp Fakültesi

Pendik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Psikiyatri ABD, Türkiye

neseyorguner@yahoo.com

ORCID 0000-0001-8411-0466

Gökhan YAŞAR

Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü

Türkiye

gyasar550@gmail.com

ORCID 0000-0001-6846-9823

MÜZİK EĞİTİMİ ALAN VE ALMAYAN YETİŞKİNLERİN TÜKENMİŞLİK VE DEPRESYON DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ*

EXAMINATION OF BURNOUT AND DEPRESSION LEVELS OF ADULTS WHO HAVE
AND HAVE NOT RECEIVED MUSIC EDUCATION

* No conflicts of interest were reported for this article./Bu makale için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Corresponding Author/Sorumlu Yazar: Ece Emine KARŞAL

This study was accepted as a master's thesis at Marmara University Institute of Fine Arts in 2020. It was supported by Marmara University Scientific Research Projects Coordination Unit within the scope of project SOS-C-YLP-100719-0264./Bu çalışma 2020 yılında Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiş olup Marmara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından SOS-C-YLP-100719-0264 nolu proje kapsamında desteklenmiştir. This study has been approved by Marmara University Social Science Research Ethics Committee./Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Etik Kurulu onayıyla gerçekleştirilmiştir.

Cite as/Atıf: Karşal, E. E., Yorguner, N. ve Yaşar, G. (2020). Müzik Eğitimi Alan ve Almayan Yetişkinlerin Tükenmişlik ve Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 588-607. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46790>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Öz: Bu araştırmanın amacı, müzik eğitimi alan ve almayan yetişkinlerin tükenmişlik ve depresyon düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Bu amaçla, İstanbul'da farklı meslek gruplarında görev yapan 25 ile 55 yaş aralığında, en az lise mezunu olan bireylere, demografik veri formu, Beck Depresyon Ölçeği ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği uygulanmıştır. Bulgulara göre; müzik eğitimi alan ve almayan bireylerin depresyon düzeyleri, duygusal tükenme düzeyleri, duyarsızlaşma düzeyleri ve kişisel başarı düzeylerinin anlamlı oranda farklılaştığı (sırasıyla; $t=2,269$, $p=0.025$; $t=3,460$, $p=0.001$; $t=4,108$, $p<0.001$, $p=0.019$), müzik eğitimi alan katılımcıların, almayanlara göre kişisel başarı düzeylerinin yüksek olduğu; depresyon skorlarının, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma düzeylerinin ise daha düşük olduğu saptanmıştır. Sonuç olarak; çalışmamızda müzik eğitimi alanların; depresyon düzeyleri, duygusal tükenme düzeyleri, duyarsızlaşma düzeyleri ve kişisel başarı düzeylerini olumlu olarak etkilediği bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: müzik eğitimi, mesleki tükenmişlik, yetişkin eğitimi, depresyon, amatör

Abstract: The aim of this study is to examine the burnout and depression levels of adults who receive and do not receive music education in terms of various variables. For this purpose, demographic data form, Beck Depression Scale and Maslach Burnout Scale were applied to individuals between the ages of 25 and 55 who work in different occupational groups in Istanbul and have at least high school graduation. According to the findings; The depression levels, emotional exhaustion levels, depersonalization levels and personal achievement levels of individuals who received and did not receive music education differed significantly (respectively; $t = 2.269$, $p = 0.025$; $t = 3.460$, $p = 0.001$; $t = 4.108$, $p < 0.001$, $p = 0.019$), the personal success levels of the music education participants were higher than those who did not; Depression scores, emotional exhaustion and depersonalization levels were found to be lower. As a result; In our study, getting music education; It was found to positively affect depression levels, emotional exhaustion levels, depersonalization levels and personal achievement levels.

Key Words: music education, occupational burnout, adult education, depression, amateur.

1. GİRİŞ

"Tükenmişlik" kavramı literatüre ilk kez 1974'te Herbert Freudenberger'in "Journal of Social Issues" dergisinde yayınlanan makalesi ile girmiştir. Freudenberger, klinik çalışmalar ile katılımcıların birçoğunun yaklaşık bir yıl büyük bir heyecanla çalıştıklarını ancak ilerleyen dönemlerde eğitimlerine harcadıkları yoğun çaba, zaman ve kaynağa rağmen "daha fazla dayanamayacağım" diyerek işlerinden aniden ayrıldıklarını tespit etmiştir. Bu çalışanların birçoğu, yaşadıkları hayal kırıklığı, umutsuzluk ve çökkünlük gibi karışık duyguları tanımlamak amacıyla "tükenmişlik" terimini kullanmışlardır. Çalışanlar kendilerini işlerine

vakfetmelerine ve birçok kişiye yardımcı olmalarına karşın, kendilerini işe yaramaz ve yetersiz olarak gördüklerini belirtmişlerdir (Freudenberger, 1974).

Freudenberger, tükenmişlik konusunda çalışmalarına devam ederken, California Üniversitesi'nde başka bir araştırmacı Christina Maslach da bu kavramı incelemeye başlamıştır. Maslach tükenmişliği, kişinin profesyonel iş yaşamında ve diğer insanlarla olan ilişkilerinde olumsuzluklara yol açan özsaygı yitimi, kronik yorgunluk, çaresizlik ve umutsuzluk duygularının varlığı ile birlikte seyreden fiziksel, duygusal ve entelektüel tükenmeyle karakterize bir sendrom olarak tanımlamıştır. Tükenmişlik sendromunun iş hayatı yoğun olan kişileri birinci dereceden tehdit ettiğini ileri süren Jackson'a göre, bu duruma yakalananların kendilerinde yeni bir güne başlayacak enerjiyi bulmakta dahi güçlük yaşadıklarını dile getirmektedirler. Duygusal kaynakları tamamen tükenen, tekrar doldurmak için kaynak bulamayan bu bireylerde işyeri, ev ve sosyal yaşama ilişkin motivasyonsuzluk gelişir (Maslach ve Jackson, 1981).

Maslach ve Jackson yaptıkları araştırmalara dayanarak, tükenmişliğe eğilimli çalışanlarda üç ana belirti gözlemlemişlerdir.

1. Kendini psikolojik olarak işe vermede yetersizlik (Duygusal Tükenme),
2. Hizmet verilen kişilere karşı olumsuz duygular besleme (Duyarsızlaşma),
3. Kişinin kendini ve yaptığı işi olumsuz bir biçimde değerlendirmesi (Kişisel Başarı Eksikliği).

Benzer şekilde Çam'a (1992) göre tükenmişlik; kişisel kaynakların sona erdiği, normal günlük olaylar karşısında umutsuzluk hissinin oluştuğu, enerjinin tükendiği durumlarda görülür. Tükenmişlik, duygusal, zihinsel ve fiziksel yorgunluk durumlarını ifade eden ve zaman içerisinde, sinsice gelişen bir süreç olduğundan her dönem, kendi özelliklerine göre değerlendirilmeli ve incelenmelidir. Bu değerlendirmelerin birbirini izlemesi, erken tanı ve önleme çalışmaları bakımından önemlidir. Bu durumun yönetici ve çalışanların kişilikleri, sosyal hayatları ve iş tatminleri üzerinde olumsuz etkileri olabilir. (Çam, 1992; Tümkaya, 1997).

Tükenmişliğin gerekçesi olarak çeşitli nedenlerden söz edildiği görülmektedir. Maslach ve Pines'e göre, işi gereği insanlarla yoğun bir ilişki içerisinde olanlarda tükenmişlik negatif benlik kavramının ve negatif iş tutumlarının gelişimini ve hizmet verilenlere duygu ve ilginin kaybını içeren bir fiziksel ve emosyonel tükenme sendromu olarak, emosyonel tükenmenin artması sonucunda, kronik iş taleplerinin ve kişinin emosyonel kaynakların tükenmesi durumunda ortaya çıkmaktadır (Tümkaya, 1997). Tükenmede davranışlar ve duygularla ilgili belirtiler daha önce ortaya çıkar ve kolay tanınır. Ani öfke patlamaları, sürekli kızgınlık, yarımsızlık, yalnızlık, umutsuzluk, çaresizlik, engellenmişlik en çok dile getirilen şikâyetlerdir (Tümkaya, 1997).

Tükenmişlik sendromunda yaşanan duyguların, depresyondaki umutsuzluk, çaresizlik, boşluk, hastalık vb. duygular ile benzerlik göstermesi dikkati çekmektedir. Bu depresyon, anksiyete bozukluğu, vb. gibi diğer psikiyatrik rahatsızlıklarla karışmasına neden olmaktadır. Ancak Freudenberger'e göre depresyon suçlulukla beraber görülürken, tükenmişlik çoğunlukla öfke ve tahammülsüzlükle kendini göstermektedir. Bunun yanında tükenmişlik belirtilerinin

sinsi ilerlemesi de bu sendromun tanınmasını zorlaştıran bir diğer faktördür (Maslach ve ark., 2016).

Yapılan çalışmalarda tükenmişliğin en önemli sonucu olarak, sunulan hizmetin nitelik ve niceliğinde bozulmalar olması şeklinde ortaya konulmakla birlikte, bireyler üzerinde de ciddi fiziksel ve ruhsal sorunlara yol açtığı bildirilmiştir. Başta depresyon oranlarında artış olmak üzere, psikosomatik hastalıkların ortaya çıkışı veya var olan rahatsızlığın artışı, işten ayrılma, iş doyumunun azalması, uyku sorunları, konsantre olamama, gastrointestinal problemler, içe kapanma, yorgunluk, cinsel istekte azalma, alkol ve madde kullanımında artış gibi durumlar görülmektedir (Dignam ve ark., 1986; Taycan ve ark., 2006).

Kişileri tükenmekten korumak tükenmişliği tedavi etmekten daha önemlidir. Kişilerin mevcut stres faktörleriyle baş etmesine yardımcı olmak için gerek bireyin, gerekse iş yerlerinin önleyici tedbirler geliştirmesi gerekmektedir. Tükenmişliğin önlenmesinde ve tedavisinde bireyin ruhsal anlamda iyilik haline getirilebilmesi için özellikle bilişsel davranışçı terapi, fitoterapi, fizyoterapi, farmakoterapi veya müzik terapileri gibi yardımcı terapi yöntemleri kullanılmaktadır (Korczak ve ark, 2012). Bu tedavi yöntemlerinin tükenmişlik üzerindeki etkilerine dair çalışmalar sınırlı sayıdadır.

Müziğin insanlar üzerinde rahatlatıcı etkisi bilinmektedir ancak yapılan bazı çalışmalarda profesyonel müzik eğitimi gibi yoğun saatler çalışmanın gerektiği eğitim programlarının depresyon ve tükenmişlik düzeylerini arttırdığı gösterilmişken (Wesseldijk ve ark., 2019), müzik dinlemenin terapi yöntemi olarak kullandığı durumlarda tükenmişlik ve depresyon oranlarını azalttığı gösterilmiştir (Cheek ve ark, 2003; Brandes ve ark., 2009; Kacem ve ark., 2020). Bu çalışmada ise diğer çalışmalardan farklı olarak amatör müzik eğitimi gibi isteğe bağlı yapılan ve aktif katılımın olduğu bir etkinliğin tükenmişlik ve depresyon düzeyleri üzerine etkisinin araştırılması amaçlanmıştır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

Mesleki açıdan verim düzeyini değerlendirme değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılmış betimsel bir araştırmadır.

2.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın örnekleme evreni içerisinde rastgele seçilen, 75 müzik eğitimi alan ve 75 müzik eğitimi almayan toplam 150 katılımcıdan oluşmaktadır. Dahil edilme kriterleri;18-65 yaş arasında olmak, okuma yazma bilmek ve araştırmaya katılmaya gönüllü olmaktır.

2.3. Değerlendirme Araçları

Araştırmada katılımcılardan demografik özellikleri, depresyon belirti şiddetleri ve tükenmişlik düzeylerini belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından hazırlanmış olan demografik veri formunu, Beck Depresyon Ölçeği ve Maslach Tükenmişlik Ölçeği kullanılmıştır.

2.3.1. Demografik Veri Formu

Demografik veri formu katılımcıların demografik bilgilerini, müzik eğitimi ile ilgili düşüncelerini ve tutumlarını, psikiyatrik hastalık ve tedavi öykülerini öğrenmek üzere araştırmacılar tarafından hazırlanmış olup 36 sorudan oluşmaktadır.

2.3.2. Beck Depresyon Ölçeği

1961 yılında Beck tarafından bireylerde depresyon belirtilerinin şiddetini ve riskini ölçmek için klinik gözlem ve verilerle hazırlanmıştır. Gözlemlerin neticesinde 21 semptom altında birleştirilmiştir. 21 maddeden oluşan "Beck Depresyon Ölçeği" 0 ile 3 puan arasında puanlandırılmaktadır. Ölçeğe verilen cevapların neticesinde en düşük "0" puan ve en yüksek "63" puan alınabilmektedir. Ayrıca ölçekten alınan puanların artması katılımcıların depresyon seviyesinin arttığının göstergesi olarak kabul edilmektedir (Beck, 1961). Ölçekten alınan puanlara göre depresyon düzeyleri değerlendirmeleri irdelendiğinde; 0-13 puan arası "depresyon yok", 14-19 puan arası "düşük düzey depresyon", 20-28 puan arası "orta düzey depresyon", 29-63 puan arası "yüksek düzey depresyon" olarak değerlendirildiği belirlenmiştir. Ölçeğin Türkçe geçerlilik güvenilirlik çalışması Hisli tarafından yapılmıştır (Hisli, 1989).

2.3.4. Maslach Tükenmişlik Ölçeği

Christina Maslach ve arkadaşları (1986) tarafından bireylerin tükenmişlik düzeylerini ölçmek için geliştirilen ölçek Ergin (1992) tarafından Türkçe uyarlaması yapılarak geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. 22 maddeden oluşan Maslach Tükenmişlik Ölçeği algılanan tükenmişlik düzeyini 3 alt boyutla ölçmektedir. 9 ifadeden (1, 2, 3, 6, 8, 13, 14, 16 ve 20 nolu ifadeler) oluşan "Duygusal Tükenme" alt boyutu, katılımcıların yorgunluk ve duygusal yönden yıpranmışlık düzeylerini ölçmektedir. 5 ifadeden (5, 10, 11, 15 ve 22 nolu ifadeler) oluşan "Duyarsızlaşma" alt boyutu, katılımcıların hizmet verdiği diğer bireylere karşı duygusuz şekilde davranışlarını ölçmektedir. 8 ifadeden (4, 7, 9, 12, 17, 18, 19 ve 21 nolu ifadeler) oluşan "Kişisel Başarı" alt boyutu, katılımcıların içindeki yeterlilik duygularını ölçmektedir. Ölçek alt boyutlarından alınan puanlara göre tükenmişlik düzeyleri değerlendirmeleri irdelendiğinde;

1. Duygusal Tükenme; 0-16 puan arası düşük, 17-26 puan arası orta ve 27 puan ve üstü yüksek tükenmişlik,
2. Duyarsızlaşma; 0-6 puan arası düşük, 7-12 puan arası orta ve 13 puan ve üstü yüksek tükenmişlik,
3. Kişisel Başarı; 39 puan ve üzeri düşük, 32-38 puan arası orta ve 0-31 puan arası yüksek tükenmişlik olarak değerlendirmeleri irdelendiğinde aşağıdaki kategorize edildiği görülmektedir (Maslach ve arkadaşları, 1986; Ergin, 1992).

2.4. Verilerin Analizi

Tüm istatistiksel analizler SPSS 25 programı ile yapılmıştır. Analizlerde tanımlayıcı istatistikler frekans (n), yüzde (%), ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum değerler olarak belirtilmiştir. Ölçeklerin normal dağılım varsayımına uyup uymadığı çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakarak belirlenmiştir. Değişkenlerin karşılaştırılmasında ki kare testi kullanılmıştır. Ayrıca normal dağılım gösteren bağımsız iki grup değişkenlerin karşılaştırılmasında

bağımsız örneklem t-testi kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık $p < 0,05$ düzeyinde değerlendirilmiştir.

3. Bulgular

Araştırmanın örneklemini evren içerisinde rastgele seçilen, 75 müzik eğitimi alan ve 75 müzik eğitimi almayan toplamda 150 katılımcı oluşturmaktadır. Katılımcılardan Beck Depresyon Ölçeği, Maslach Tükenmişlik Ölçeği ve araştırmacılar tarafından oluşturulmuş olan demografik veri formu aracılığı ile elde edilen verilerin doldurmaları istenmiştir. Bu bölümde yapılan analizlerde araştırmaya katılan müzik eğitimi alan ve müzik eğitimi almayan katılımcıların demografik profili; tükenmişlik düzeyinin ve depresyon belirti şiddetlerinin karşılaştırması yer almaktadır.

3.1. Katılımcıların demografik özellikleri

Müzik eğitimi alan ve müzik eğitimi almayan katılımcıların demografik özelliklerine göre dağılımı Tablo 1 'de, müzik eğitimi ile ilgili bilgilerinin dağılımı Tablo 2'de ve bu bilgilerin karşılaştırması Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 1

Müzik Eğitimi Alan ve Almayanların Demografik Verilerinin Karşılaştırılması

	Müzik Eğitimi Almayan		Müzik Eğitimi Alan		Toplam		p	
	N=75	%	N=75	%	N=150	%		
Cinsiyet	Erkek	47	62,7	49	65,3	96	64	,734
	Kadın	28	37,3	26	34,7	54	36	
Yaş	25-34 Yaş Arası	31	41,3	30	40	61	40,7	,007
	35-44 Yaş Arası	37	49,3	24	32	61	40,7	
	45 Yaş ve üstü	7	9,3	21	28	28	18,7	
Medeni Durum	Bekar	25	33,3	36	48	61	40,7	,142
	Evli	42	56	33	44	75	50	
	Ayrı Yaşıyor/Boşanmış/Dul	8	10,6	6	8	14	9,3	
	Hayır	35	46,7	49	65,3	84	56	
Çocuk Durumu	1 Çocuk	19	25,3	15	20	34	22,7	,107
	2 Çocuk	18	24	10	13,3	28	18,7	
	3 Çocuk ve Üstü	3	4	1	1,3	4	2,7	
Eğitim Durumu	Lise	0	0	2	2,7	2	1,3	,235
	Yüksek Okul	0	0	2	2,7	2	1,3	
	Lisans	58	77,3	53	70,7	111	74	

	Y. Lisans / Doktora	17	22,7	18	24	35	23,3	
Meslek Durumu	Avukat	6	8	2	2,7	8	5,3	,069
	Doktor	14	18,7	7	9,3	21	14	
	Hemşire	6	8	3	4	9	6	
	Memur	6	8	12	16	18	12	
	Mühendis	3	4	7	9,3	10	6,7	
	Öğretmen	31	41,3	29	38,7	60	40	
	Diğer	9	12	15	20	24	16	
Çalışma Durumu	Tam Zamanlı Çalışma	73	97,3	70	93,3	143	95,3	,246
	Yarı Zamanlı Çalışma	2	2,7	5	6,7	7	4,7	
Gelir Durumu	2000 TL Altı	0	0	1	1,3	1	0,7	,473
	2000-5000 TL Arası	38	50,6	42	56	80	53,3	
	5000-8000 TL Arası	17	22,7	11	14,7	28	18,7	
	8000 TL	20	26,7	21	28	41	27,3	
Çalışma Saati	08:00-17:30 Arası	47	62,7	49	65,3	96	64	,051
	12:00-20:30 Arası	1	1,3	7	9,3	8	5,3	
	Diğer	27	36	19	25,3	46	30,7	

Tablo 2

Müzik Eğitimi Alan Katılımcıların Müzik Eğitimi ile İlgili Bilgileri

		Müzik Eğitimi Alan	
		N=75	%
Müzik aleti çalmaya başlama yaşı	15 Yaş Altı	19	25,3
	15-20 Yaş Arası	15	20
	21-25 Yaş Arası	7	9,3
	25 Yaş Üstü	34	45,3
	Ort. ±SS: 24,40±11,67		
Müzik aleti çalma süresi	1 Yıl ve Altı	24	33,8
	2-4 Yıl Arası	26	36,6
	5-8 Yıl Arası	12	16,9
	8 Yıl Üstü	9	12,7
	Ort. ±SS: 4,63±6,19		

Haftalık kursa gitme sıklığı***	1 Gün	42	56
	2 Gün	19	25,3
	3 Gün ve Üstü	14	18,7
Bir müzik kursuna başlamak sizin için zor oldu mu?	Ulaşım/Yaş/Aile engeli	4	5,4
	Zaman/Maddi zorluklar	10	13,3
	Zor olmadı	61	81,3
Aldığınız müzik eğitimin mesleki hayatınıza olumlu katkısı olduğunu düşünüyor musunuz?	Hayır	11	14,9
	Evet	63	85,1
Aldığınız müzik eğitimin sosyal hayatınıza olumlu katkısı olduğunu düşünüyor musunuz?	Hayır	3	4,1
	Evet	71	95,9
Müzik eğitimi beklentilerinizi karşıladı mı?	Hayır	28	37,3
	Evet	47	62,7
Müzik aleti çalıyor musunuz?	Hayır	4	5,3
	Evet	71	94,7
Müzik eğitimine başlama sürecinde geç kaldığınızı düşünüp endişe yaşadınız mı?	Hayır	35	46,7
	Evet	40	53,3
Bulduğunuz muhitte müzik ile uğraşmak nasıl karşılanır?	Sesinden komşular rahatsız olur	13	17,8
	İnsanların çok hoşuna gider	37	50,7
	Gereksiz bulurlar	5	6,8
Tedirginlik yaşadınız mı?	Diğer	18	24,7
	Çevrem tarafından küçümseneceğimi düşündüm	3	17,6
	Bir çalgı çalmaya utanacağımı düşündüm	3	17,6
Amatör müzik eğitimi toplumda kaynaşma ve iş birliği yapma becerilerini geliştirdiğini düşünüyor musunuz?	Konsere çıkmaktan korktum	3	17,6
	Diğer	8	47,2
	Katılıyorum	67	89,3
Katılmıyorum	Katılmıyorum	3	4
	Kısmen katılıyorum	5	6,7

Tablo 3

Müzik Eğitimi Alan ve Almayanların Katılımcıların Müzik Eğitimi ile İlgili Bilgilerinin Karşılaştırılması

		Müzik Eğitimi Almayan		Müzik Eğitimi Alan		P
		N=75	%	N=75	%	
Başka kursa gitme durumu	Hayır	36	75	52	69,3	,497
	Evet	12	25	23	30,7	
Mesleğinizin stresli olduğunu düşünüyor musunuz?	Hayır	9	13,8	16	21,6	,234
	Evet	56	86,2	58	78,4	
	Toplam	65	100	74	100	
Amatör müzik eğitimi toplumda kaynaşma ve iş birliği yapma becerilerini geliştirdiğini düşünüyor musunuz?	Katılıyorum	43	82,7	67	89,3	,068
	Katılmıyorum	0	0	3	4	
	Kısmen katılıyorum	9	17,3	5	6,7	

Müzik eğitimi alan ve müzik eğitimi almayan katılımcıların müzikle alakalı sorulara verdiği cevaplara göre Tablo 3'teki Ki Kare Testi incelendiğinde;

Müzik eğitimi almayan katılımcıların %75'i ve müzik eğitimi alan katılımcıların %69,3'ü başka kurslara gitmediklerini belirtmiş olup farklı kurslara gitme durumu dağılımı açısından iki grubun birbiriyle benzer olduğu belirlenmiştir ($p>0.05$). Ayrıca müzik kursu dışında farklı kurslara giden katılımcıların hangi kurslara katıldıkları değerlendirildiğinde; araştırma grubunu oluşturan katılımcılar ahşap boyama, dans, ebru, fotoğraf, halk oyunları, heykel, işaret dili, koro, maket oyuncak, modelistlik, resim, tiyatro ve seramik gibi kurslara gittiklerini belirtmişlerdir.

Müzik eğitimi alan ve almayan kişilerin psikiyatrik başvuru bilgileri Tablo 4'te özetlenmiştir.

Tablo 4

Müzik eğitimi alan ve almayanların psikiyatrik başvuru bilgileri

		Müzik Eğitimi Almayan		Müzik Eğitimi Alan		p
		N=75	%	N=75	%	
Daha önce hiçbir psikiyatriste ya da psikoloğa başvurduğunuz mu?	Hayır	55	76,4	53	70,7	,432
	Evet	17	23,6	22	29,3	
	Toplam	72	100	75	100	

Size bir teşhis konulmuş muydu?	Hayır	9	52,9	12	54,5	,921
	Evet	8	47,1	10	45,5	
	Toplam	17	100	22	100	
Konulan teşhisin nedir?	Anksiyete	1	14,3	4	45	,539
	Depresyon	5	71,4	5	55	
	Tükenmişlik Sendromu	1	14,3	0	0	
	Toplam	7	100	9	100	
Size bir tedavi önerilmiş miydi?	Hayır	8	47,1	12	54,5	,643
	Evet	9	52,9	10	45,5	
	Toplam	17	100	22	100	
Halen bir psikiyatriste ya da psikoloğa devam ediyor musunuz?	Hayır	11	64,7	21	95,5	0,013
	Evet	6	35,3	1	4,5	
	Toplam	17	100	22	100	
Halen almakta olduğunuz bir tedavi var mı?	Yok	69	92,0	74	98,7	0,053
	Var	6	8,0	1	1,3	
	Toplam	75	100	75	100	

3.2. Araştırma Değişkenlerine Yönelik Bulgular

Araştırmada; Beck Depresyon Ölçeği'ne göre depresyon puanları, Maslach Tükenmişlik Ölçeği alt boyutlarından duygusal tükenme, duyarsızlaşma ve kişisel başarı puanları araştırmanın değişkenlerini oluşturmaktadır. Araştırmanın bu kısmında, araştırma değişkenlerine ilişkin tanımlayıcı istatistikler verilecek olup araştırma değişkenleri ile müzik eğitimi alan veya almayan katılımcılar arasındaki farklılaşma incelenecektir.

Depresyon ve tükenmişlik düzeylerinin değerlendirme kriterleri Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5

Araştırma Değişkenlerine İlişkin Betimsel Analizi Sonuçları

	N	Min.	Maks.	Ort.	SS	Çarpıklık	Basıklık
Beck Depresyon Ölçeği	150	0	26	5,64	5,76	1,112	,818
Maslach Tükenmişlik Ölçeği							
Duygusal Tükenme	150	10	45	231	79	,175	-,313
Duyarsızlaşma	150	5	20	9,39	3,62	,796	,140
Kişisel Başarı	150	14	38	29,21	4	-,566	1,179

Yapılan betimsel analiz sonuçları Tablo 5'te verilmiş olup bu tablo irdelendiğinde;

Araştırmaya katılan katılımcıların, Beck Depresyon Ölçeği'ne verdiği cevapların toplam ortalaması 5.64 ± 5.76 . minimum puanı 0 ve maksimum puanı 26 olarak tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan katılımcıların, duygusal tükenmeye verdiği cevapların toplam ortalaması 23.01 ± 7.09 , minimum puanı 10 ve maksimum puanı 45 olarak tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların, duyarsızlaşmaya verdiği cevapların toplam ortalaması 9.39 ± 3.62 . minimum puanı 5 ve maksimum puanı 20 olarak tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan katılımcıların, kişisel başarıya verdiği cevapların toplam ortalaması 29.21 ± 4 minimum puanı 14 ve maksimum puanı 38 olarak tespit edilmiştir.

“Ölçeklerin normal dağılım varsayımına uyup uymadığı çarpıklık ve basıklık katsayılarına bakarak belirlenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin +1.5 ve -1.5 değerleri arasında olması değişkenlerin normal dağılıma uyum gösterdiğini ifade etmektedir” (Doğan ve Başoçku, 2010, s. 65-66) Yapılan analizler sonucunda değişkenlerin tamamının belirtilen aralıklarda olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeplerden dolayı değişkenlerin normal dağılıma uyduğu varsayımı kabul edilmiştir. Değişkenlerin kullanıldığı analizlerde parametrik analiz yöntemleri kullanılacaktır.

3.3. Katılımcıların Müzik Eğitimi Alma Durumu ile Beck Depresyon Puanlarına ve Maslach Tükenmişlik Puanlarına Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan katılımcıların Beck Depresyon Ölçeği'ne verdiği yanıtlara göre depresyon seviyeleri Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6

Müzik Eğitimi Alan ve Almayanların Beck Depresyon Puanları

	Müzik Eğitimi Almayan		Müzik Eğitimi Alan		p
	N=75	%	N=75	%	
Depresyon yok	60	80	72	96	0,009
Depresyon Seviyesi Düşük Düzey Depresyon	13	17,3	2	2,7	
Orta Düzey Depresyon	2	2,7	1	1,3	

Müzik eğitimi almayan katılımcıların %80'inde ve müzik eğitimi alan katılımcıların %96'sında depresyon olmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte müzik eğitimi almayan katılımcıların %17.3'ünde orta seviye depresyon olduğu saptanırken müzik eğitimi alan katılımcıların %2.7'sinde orta seviye depresyon olduğu saptanmıştır. Ayrıca katılımcıların müzik eğitimi alma durumu ile depresyon seviyeleri arasında ilişki saptanmıştır ($p < 0.05$). Bununla birlikte müzik eğitimi alanın depresyon seviyesini düşürdüğü değerlendirilebilir.

Müzik eğitimi alan ve almayan katılımcıların Maslach Tükenmişlik Ölçeği Alt Boyut Puanlarının karşılaştırılması Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7

Müzik Eğitimi Alan ve Almayanların Maslach Tükenmişlik Ölçeği Alt Boyut Puanları

	Müzik Eğitimi Almayan		Müzik Eğitimi Alan		p	
	N=75	%	N=75	%		
Duygusal Tükenme	Düşük	12	16	20	26,7	0,002
	Orta	30	40	42	56	
	Yüksek	33	44	13	17,3	
Duyarsızlaşma	Düşük	12	16	27	36	0,001
	Orta	41	54,7	41	54,7	
	Yüksek	22	29,3	7	9,3	
Kişisel Başarı	Düşük	-	-	-	-	0,016
	Orta	13	17,3	26	34,7	
	Yüksek	62	82,7	49	65,3	

Müzik eğitimi almayan katılımcıların %16'sında ve müzik eğitimi alan katılımcıların %26.7'sinde düşük düzeyde kişisel tükenme olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte müzik eğitimi almayan katılımcıların %40'ında orta seviye duygusal tükenme saptanırken müzik eğitimi alan katılımcıların %56'sında orta seviye duygusal tükenme olduğu ve müzik eğitimi almayan katılımcıların %44'ünde yüksek seviye duygusal tükenme saptanırken müzik eğitimi alan katılımcıların %17.3'ünde yüksek seviye duygusal tükenme saptanmıştır. Katılımcıların müzik eğitimi alma durumu ile duygusal tükenme düzeyleri arasında ilişki saptanmıştır ($p<0.05$). Bu sonuca göre müzik eğitimi alanın duygusal tükenme düzeylerini düşürdüğü değerlendirilebilir.

Müzik eğitimi almayan katılımcıların %16'sında ve müzik eğitimi alan katılımcıların %36'sında düşük düzeyde duyarsızlaşma olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte müzik eğitimi alan ve almayan katılımcıların %54.7'sinde orta seviye duyarsızlaşma saptandığı ve müzik eğitimi almayan katılımcıların %29.3'ünde yüksek seviye duyarsızlaşma saptanırken müzik eğitimi alan katılımcıların %9.3'ünde yüksek seviye duyarsızlaşma saptanmıştır. Ayrıca katılımcıların müzik eğitimi alma durumu ile duyarsızlaşma düzeyleri arasında ilişki saptanmıştır ($p<0.05$). Bu sonuca göre müzik eğitimi alanın duyarsızlaşma düzeylerini düşürdüğü değerlendirilebilir.

Müzik eğitimi almayan katılımcıların %17.3'ünde orta seviye kişisel başarı saptanırken müzik eğitimi alan katılımcıların %34.7'sinde orta seviye kişisel başarı olduğu ve müzik eğitimi almayan katılımcıların %82.7'sinde yüksek seviye kişisel başarı saptanırken müzik eğitimi alan

katılımcıların %65.3'ünde yüksek seviye kişisel başarı saptanmıştır. Ayrıca katılımcıların müzik eğitimi alma durumu ile kişisel başarı düzeyleri arasında ilişki saptanmıştır ($p < 0.05$). Bu sonuca göre müzik eğitimi alanın kişisel başarı düzeylerini düşürdüğü değerlendirilebilir.

Tablo 8

Müzik Eğitimi Alan ve Almayan Katılımcıların Beck Depresyon Puanları ve Maslach Tükenmişlik Puanları ile Mesleğinin Stresli Olduğunun Düşünme Durumlarının Karşılaştırılması

		Mesleğinizin Stresli Olduğunu Düşünüyor musunuz?									
		Müzik Eğitimi Almayan					Müzik Eğitimi Alan				
		Hayır		Evet		P	Hayır		Evet		P
		N=9	%	N=56	%		N=16	%	N=58	%	
Beck Depresyon Düzeyi	Depresyon Yok	9	100	44	78,6	,306	16	100	55	94,8	,650
	Düşük Düzey	-	-	11	19,6		-	-	2	3,4	
	Orta Düzey	-	-	1	1,8		-	-	1	1,8	
Duygusal Tükenme	Düşük	5	55,6	4	7,1	,000	11	68,8	9	15,5	,000
	Orta	4	44,4	22	39,3		5	31,3	36	62,1	
	Yüksek	-	-	30	53,6		-	-	13	22,4	
Duyarsızlaşma	Düşük	2	22,2	7	12,5	,096	11	68,8	16	27,6	,008
	Orta	7	77,8	29	51,8		5	31,3	36	62,1	
	Yüksek	-	-	20	35,7		-	-	6	10,3	
Kişisel Başarı	Düşük	-	-	-	-	,540	-	-	-	-	,159
	Orta	2	22,2	8	14,3		8	50	18	31	
	Yüksek	7	77,8	48	85,7		8	50	40	69	

Müzik eğitimi alan ve almayan katılımcıların mesleklerinin stresli olduğunu düşünme durumlarına göre Maslach tükenmişlik düzeyleri ve Beck depresyon düzeyleri Ki Kare Testi ile incelenmiş olup Tablo 8'da sunulmuştur.

3.4. Katılımcıların Müzik Eğitimi Alma Durumu ile Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkilere Yönelik Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde araştırma grubunu oluşturan katılımcıların müzik eğitimi alma durumu ile araştırma değişkenleri düzeyleri arasındaki farklılaşmaları irdelenecektir.

Tablo 9

Katılımcıların Müzik Eğitimi Alma Durumu ile Araştırma Değişkenleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

	Müzik Eğitimi Alma Durumu	Ort.	SS	t	p
Beck Depresyon Ölçeği	Müzik Eğitimi Almayan	6,69	6,50	2,269	0,025
	Müzik Eğitimi Alan	4,59	4,73		
Maslach Tükenmişlik Ölçeği					

Duygusal Tükenme	Müzik Eğitimi Almayan	24,95	7,19	3,460	0,001
	Müzik Eğitimi Alan	21,08	6,47		
Duyarsızlaşma	Müzik Eğitimi Almayan	10,55	3,76	4,108	0,000
	Müzik Eğitimi Alan	8,24	3,08		
Kişisel Başarı	Müzik Eğitimi Almayan	28,44	4,01	-2,382	0,019
	Müzik Eğitimi Alan	29,97	3,88		

Gerçekleştirilen analiz sonuçlarına göre; araştırma grubunu oluşturan katılımcıların müzik eğitimi alma durumuna göre depresyon düzeyleri, duygusal tükenme düzeyleri, duyarsızlaşma düzeyleri ve kişisel başarı düzeyleri anlamlı farklılaşmakta olup (Sırasıyla; $t=2.269$, $p=0.025$; $t=3.460$, $p=0.001$; $t=4.108$, $p<0.001$; $t=-2.382$, $p=0.019$) müzik eğitimi alan katılımcıların kişisel başarı düzeyleri almayan katılımcılara göre yüksek iken müzik eğitimi alan katılımcıların depresyon düzeyleri, duygusal tükenme düzeyleri ve duyarsızlaşma düzeyleri almayan katılımcılara göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Analizden elde edilen bilgiler neticesinde müzik eğitimi almak veya almamak; araştırma grubunu oluşturan bireylerin depresyon düzeyleri, duygusal tükenme düzeyleri, duyarsızlaşma düzeyleri ve kişisel başarı düzeylerini etkilemektedir (Tablo 7). Ayrıca müzik eğitimi alan ve almayan katılımcıların depresyon düzeylerinin ve tükenmiş düzeylerinin değerlendirildiğinde;

Müzik eğitimi alan yetişkinlerin depresyon düzeyleri almayanlara oranla daha düşük olup birbirleri arasında farklılık göstermektedir. Araştırma grubunu oluşturan yetişkinlerin müzik eğitimi alma durumuna göre depresyon düzeylerinin anlamlı farklılaştığı ve müzik eğitimi alan yetişkinlerin depresyon düzeyleri almayan yetişkinlere göre düşük olduğu belirlenmiştir.

Müzik eğitimi alan yetişkinlerin duygusal tükenme düzeyleri almayanlara oranla daha düşük olup birbirleri arasında farklılık göstermektedir. Araştırma grubunu oluşturan yetişkinlerin müzik eğitimi alma durumuna göre duygusal tükenme düzeylerinin anlamlı farklılaştığı ve müzik eğitimi alan yetişkinlerin duygusal tükenme düzeylerinin almayan yetişkinlere göre düşük olduğu belirlenmiştir.

Müzik eğitimi alan yetişkinlerin duyarsızlaşma düzeyleri almayanlara oranla daha düşük olup birbirleri arasında farklılık göstermektedir. Araştırma grubunu oluşturan yetişkinlerin müzik eğitimi alma durumuna göre duyarsızlaşma düzeylerini anlamlı farklılaştığı ve müzik eğitimi alan yetişkinlerin duyarsızlaşma düzeylerinin almayan yetişkinlere göre düşük olduğu belirlenmiştir.

Müzik eğitimi alan yetişkinlerin kişisel başarı düzeyleri almayanlara oranla daha yüksek olup birbirleri arasında farklılık göstermektedir. Araştırma grubunu oluşturan yetişkinlerin müzik eğitimi alma durumuna göre kişisel başarı düzeylerinin anlamlı farklılaştığı ve müzik eğitimi alan yetişkinlerin kişisel başarı düzeyleri almayan yetişkinlere göre yüksek olduğu belirlenmiştir.

SONUÇ

Bu araştırma müzik eğitimi alan ve almayan bireylerin depresyon ve tükenmişlik düzey ve alt boyutları arasındaki ilişkilere odaklanmıştır. Örneklem müzik eğitimi alma durumu ile araştırma değişkenleri düzeyleri arasındaki farklılaşmalar incelendiğinde;

Müzik eğitimi almak veya almamak; araştırma grubunu oluşturan bireylerin depresyon düzeyleri, duygusal tükenme düzeyleri, duyarsızlaşma düzeyleri ve kişisel başarı düzeylerini etkilediği belirlenmiştir. Müzik eğitimi alan katılımcıların kişisel başarı düzeyleri almayan katılımcılara göre yüksek iken müzik eğitimi alan katılımcıların depresyon düzeyleri, duygusal tükenme düzeyleri ve duyarsızlaşma düzeyleri almayan katılımcılara göre daha düşüktür.

Bu nedenle araştırmada “ Müzik eğitimi alan katılımcıların depresyon düzeyleri almayanlara oranla daha düşük olup birbirleri arasında farklılık göstermektedir.”, “Müzik eğitimi alan katılımcıların duygusal tükenme düzeyleri almayanlara oranla daha düşük olup birbirleri arasında farklılık göstermektedir.”, “Müzik eğitimi alan katılımcıların duyarsızlaşma düzeyleri almayanlara oranla daha düşük olup birbirleri arasında farklılık göstermektedir.” ve “Müzik eğitimi alan katılımcıların kişisel başarı düzeyleri almayanlara oranla daha yüksek olup birbirleri arasında farklılık göstermektedir.” sonuçları elde edilmiştir.

Katılımcıların Beck depresyon seviyeleri ve Maslach tükenmişlik düzeyleri değerlendirildiğinde;

Müzik eğitimi almayan katılımcıların %80'inde ve müzik eğitimi alan katılımcıların %96'sında depresyon olmadığı belirlenmiştir. Bununla birlikte müzik eğitimi almayan katılımcıların %17.3'ünde orta seviye depresyon olduğu saptanırken müzik eğitimi alan katılımcıların %2.7'sinde orta seviye depresyon olduğu,

Müzik eğitimi almayan katılımcıların %16'sında ve müzik eğitimi alan katılımcıların %26.7'sinde düşük düzeyde kişisel tükenme olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte müzik eğitimi almayan katılımcıların %40'ında orta seviye duygusal tükenme saptanırken müzik eğitimi alan katılımcıların %56'sında orta seviye duygusal tükenme olduğu ve müzik eğitimi almayan katılımcıların %44'ünde yüksek seviye duygusal tükenme saptanırken müzik eğitimi alan katılımcıların %17.3'ünde yüksek seviye duygusal tükenme olduğu,

Müzik eğitimi almayan katılımcıların %16'sında ve müzik eğitimi alan katılımcıların %36'sında düşük düzeyde duyarsızlaşma olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte müzik eğitimi alan ve almayan katılımcıların %54.7'sinde orta seviye duyarsızlaşma saptandığı ve müzik eğitimi almayan katılımcıların %29.3'ünde yüksek seviye duyarsızlaşma saptanırken müzik eğitimi alan katılımcıların %9.3'ünde yüksek seviye duyarsızlaşma olduğu,

Müzik eğitimi almayan katılımcıların %17.3'ünde orta seviye kişisel başarı saptanırken müzik eğitimi alan katılımcıların %34.7'sinde orta seviye kişisel başarı olduğu ve müzik eğitimi almayan katılımcıların %82.7'sinde yüksek seviye kişisel başarı saptanırken müzik eğitimi alan katılımcıların %65.3'ünde yüksek seviye kişisel başarı olduğu belirlenmiştir. Ayrıca müzik eğitimi alanın Beck depresyon puanlarını ve Maslach tükenmişlik puanlarını düşürdüğü değerlendirilmiştir.

Yapılan anket sonucu çoğu demografik değişkenin müzik eğitimi alma ile anlamlı bir ilişkisi olmadığı saptanmıştır. Sonuç olarak cinsiyet, medeni durum, çocuk sahibi olma, eğitim durumu, meslek, çalışma şekli, gelir ve çalışma saati gibi etmenler müzik eğitimi alanlar ve almayanlar arasında bir neden-sonuç ilişkisi yaratmamaktadır. Literatürde bazı kaynaklarda demografik özellikler bakımından anlamlı farklılıkların olmadığı ifade edilen bir sonuçtur (Barış, 2016, 42-57; Yeşil ve Ünal, 2017, ss.531-535). Sadece yaş faktöründe saptanan anlamlı farklılık müzik eğitimi alan yetişkinlerin çoğunluğunun daha genç, çoğu müzik eğitimi almayan yetişkinlerin ise daha yaşlı olduğunu ortaya koymaktadır. Müziğin insan doğasında temel bir ihtiyaç olarak algılanmasının son yılların gündemi olması bu farklılığı yaratmaktadır.

Öne sürülen hipotezlerin yanı sıra uygulanan anket neticesinde bireysel ve demografik bağlamda birtakım sonuçlar da elde edilmiştir. Örneğin müzik eğitimi almış yetişkinlerin müzik aleti çalmaya başlama yaşı ortalama 24'tür. Bu sonuç müzik eğitimi almaya ayrılan bütçenin ülkemizde daha ileriki yaşlarda olduğu düşünülürse açıklanabilir bir sonuçtur. Hem eğitim durumu hem de gelir düzeyi amatör çalgı eğitimi için belirleyici olarak görülmektedir. (Orhan, 2012, 436). Ayrıca katılımcıların müzik aleti çalmaya başlama nedenleri hobi ve bireyin kendi motivasyonu başlığında toplanmıştır. Bu sonuç anket neticesinde katılımcıların müzik kursu dışında gittikleri ahşap boyama, dans, ebru, fotoğraf, halk oyunları, heykel, işaret dili, koro, maket oyuncak, modelcilik, resim, tiyatro ve seramik gibi hobi amaçlı kurslara gitmesiyle de benzeşmektedir. Ancak önceki çalışmalarda müzik eğitimine başlama nedeni olarak bireyin sosyal avantaj sağlamak istemesi gösterilmektedir (Mach, 1990, 154). Mach'ın yaklaşımı bu analizdeki katılımcıların %95'inin müzik eğitiminin sosyal hayatlarına olan olumlu etkisi düşüncesiyle de örtüşmektedir. Başka bir çalışmada da yetişkinlerin kişisel zevklerini doyurmak, beceri geliştirmek ya da küçüklüğünde müzik aleti çalma hayalini gerçekleştirmek amacıyla müzik eğitimine başvurduğunu öne sürmüştür (Orhan, 2012, 435). Ayrıca müzik eğitimi alan 75 kişinin yaklaşık %95'i müzik aleti çalmaktadır. Dolayısıyla bireylerin müzik eğitimi almaktaki bir amacı da müzik aleti çalmaktır.

Müzik eğitimi alan katılımcıların yarısı bir konsere çıkmamanın ya da topluluk önünde müzik aleti çalmanın bir kursa kayıt olmakta tedirginlik yarattığını öne sürse de bu sonuç yapılan analizde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık ortaya koymamıştır. Ayrıca katılımcıların yarısı aldıkları müzik eğitimine geç kaldıklarını düşünmektedir. Katılımcılar arasındaki bu ikilem alınan müzik eğitiminin ortalama 4.5 yıl olmasıyla açıklanabilir. Bu süre alınan eğitimin profesyonel bir boyuta taşınması için yeterli olmadığından bireylerde hem bu ikilemi hem de topluluk önünde müzik aleti çalmanın kaygısını yaratmaktadır.

Müzik eğitimi alan yetişkinlerin almayanlara göre daha düşük bir depresyon düzeyine sahip olduğu çalışmanın ilk hipotez çıktısıdır. Literatürde de benzer şekilde müzik aleti çalan bireylerde savunma mekanizmasının güçlenerek korku ve kaygıların azaldığı dolayısıyla depresyonun giderilebileceği gözlemlenmiştir (Çoban, 2015, 171-178). Literatürdeki sonuçlarla benzeşen diğer araştırmaların dayanağı enstrüman çalmanın beynin ön bölgesindeki (prefrontal korteks) etkinliği artırmasıdır. Bu etkinlik artışı kişiye zevk alma, motivasyon ve problem çözme gibi işlevlerde olumlu etki yaparak depresyon düzeyini etkilemektedir (Kristeva ve ark., 2003, 1879). Bunların yanı sıra Cochrane çalışmaları müzik eğitiminin kaygı üzerinde faydalı olduğuna dair kanıtların zayıf olduğunu öne sürmektedir (Cervellin ve Lippi, 2011, 372-373).

Farklı bir araştırma da müzik aleti çalan kişilerin fiziksel hareketliliğe yatkın olduğu dolayısıyla depresyonun ve etkilerinin hafiflediği saptanmıştır (Maratos ve ark., 2011, 92-93). Ayrıca Dr. Frederick Tims'in bir konuşmasından alınan raporda (1999) müzik eğitimi alan bireylerde özellikle ders çıkışı sonrasında anksiyete, panik atağı, depresyon gibi şikayetlerin azaldığı yer almaktadır. Oluşturulan hipotezlerin yanısıra elde edilen anket sonuçlarında da müzik eğitimi alan kişilerin büyük çoğunluğunun (%76) kendini iyi hissetmesi sonucu Tims'in söylemi ile örtüşmektedir. Hipotez dışındaki analizde katılımcıların müzik eğitimi almaya başladıktan sonra bir psikolog/psikiyatrist danışmanlığına duyulan ihtiyacının azaldığı saptanmıştır. Katılımcılarda psikolog/psikiyatriste gitme sebebi çoğunlukla depresyon olduğu düşünüldüğünde müzik eğitiminin bireylerde olumlu etki yarattığı söylenebilir. Müzik eğitiminin alınan terapide destek niteliğinde olduğu önceki çalışmalarda da saptanmıştır (Mach, 1990, 154).

İkinci hipotez olarak katılımcıların duygusal tükenme düzeyine bakıldığında; müzik eğitimi alan katılımcıların yorgunluk ve duygusal yönden daha az yıprandığı saptanmıştır. Ayrıca katılımcıların aldığı müzik eğitiminin meslek hayatlarını olumlu etkilediği sonucu da hipotezle örtüşmektedir. Önceki çalışmalarda da müziğin bireyi duygusal yönden harekete geçirerek, kişiyi yenilediği ve yıpranmasını azalttığı (Say, 2002, 19), bireyin duygularını daha dengeli hale getirdiği (Bacanlı, 2000, 124) gözlemlenen bir sonuçtur.

Maslach Tükenmiş Ölçeği'nin bir alt boyutu olan duyarsızla düzeyi için öne sürülen hipotezde bu çalışmada kanıtlanmıştır. Bu sonuca göre müzik eğitimi alan kişilerin diğer bireylere karşı daha duyarlı davrandığı sonucu elde edilmiştir. Benzer çalışmalar müzik eğitiminin empati becerileri geliştirerek diğer bireylerle uyum sürecinde etkili olduğunu öne sürmektedir (Kadushin, 1969, 389-404; Kalliopuska ve Ruokonen, 1986, 187-191). Hipotezler dışındaki analizler sonucu katılımcıların büyük çoğunluğunun müzik eğitiminin toplumla kaynaşma ve iş birliği yapma becerilerini geliştirdiği cevabı hipotez çıktısıyla paralel bir sonuçtur.

Son hipotezde öne sürülen müzik eğitimi almış yetişkinlerin kişisel başarı düzeylerinin (yeterlilik olgusu) müzik etimi almamış kişilere göre daha yüksek olması literatürdeki çoğu çalışma ile paralel olarak desteklenmiştir. Önceki çalışmalarda özyeterlik olarak da ölçeklendirilen bu boyutun enstrüman eğitimi almış kişilerde yüksek seyrettiği ifade edilmektedir (Çilden, 2001, 1-8); Uslu, 2006, 5; Özmenteş ve Bilen, 2005, 87-102).

Öne sürülen dört hipotezle desteklenen araştırma müzik eğitimi alan bireylerin daha hafif depresyon süreci geçirdiği ve tükenmişlik düzeylerinin daha az olduğunu dolayısıyla duygusal tükenme ve duyarsızlaşma seviyelerinin düşük, kişisel başarı seviyelerinin yüksek olduğu sonucuna varmıştır. Yetişkinlerin hayatlarındaki stres neticesinde yaşadıkları psikolojik rahatsızlıklar düşünüldüğünde müziğin bu tedavi edici özelliği göz ardı edilmemelidir. Aileler ve danışmanlar tarafından müzik eğitimi kişilerin beslenme, barınma kadar temel bir ihtiyacı olarak görülmelidir.

Müzik eğitimi alan ve almayan iki grubun Beck Depresyon Ölçeği'ne göre depresyon olmadığı bir ortalamada ilk hipotez desteklenmiştir. Bu sebeple düşük-orta-yüksek seviyede depresyonun olduğu bir kitle ile bu hipotez yenilendiğinde hipotez daha güçlü bir şekilde desteklenebilir.

Maslach Tükenmişlik Ölçeği'ne göre tüm alt başlıkların orta düzeyde seyrettiği bu iki gruba uygulanan analizler sonucu desteklenen hipotezler bu alt başlıkların daha farklı düzeylerde seyrettiği katılımcı gruplarında daha keskin desteklenebilir.

KAYNAKÇA

- Bacanlı, H. (2000). *Gelişim ve Öğrenme*. Ankara: Nobel Dağıtım.
- Barış, D. (2016). Müzik eğitimi alan ve almayan lise öğrencilerinin benlik tasarımı düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (3).ss.42-57.
- Beck, A. T. (1984). An inventory for measuring depression. *Archives of general Pharmapsychiatry*, 4, 561-571
- Brandes, Vera, et al. (2009) "Music Programs Designed to Remedy Burnout Symptoms Show Significant Effects after Five Weeks." *The Neurosciences and Music III: Disorders and Plasticity*, Volume 1169 1169 : 422.
- Cervellin. G. ve Lippi. G. (2011).From music-beat to heart-beat: A journey in the complex interactions between music, brain and heart. *European Journal of Internal Medicine* .22(4). ss.371-374.
- Cheek, J. R.; Bradley, L. J.; Parr, G. ve Lan, W. (2003). Using music therapy techniques to treat teacher burnout. *Journal of Mental Health Counseling*, 25(3), 204-217.
- Çam, O. (1992), "Tükenmişlik Envanterinin Geçerlik ve Güvenilirliğinin Araştırılması", 7. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları, Hacettepe Üniversitesi, Editörler: R. Bayraktar ve İ. Dağ, Ankara, ss. 155 – 160.
- Çilden, Ş. (2001). Müzik, çocuk gelişimi ve öğrenme. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), ss.1-8.
- Çoban, D.A. (2015). *Müzikoterapinin Biyolojik,Psikolojik ve Sosyal Etkileri*. Memory Center Nöropsikiyatri merkezi.
- Dignam, J.T.; Barrera, M. ve West, S.G. (1986). Occupational stress, social support, and burnout among correctional officers. *Am J Community Psychol*; 14:177-193.
- Doğan, N. ve Başokçu, T. O., (2010). İstatistik Tutum Ölçeği İçin Uygulanan Faktör Analizi ve Aşamalı Kümeleme Analizi Sonuçlarının Karşılaştırılması, *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, 1(2), s.65-71
- Ergin, C. (1992). "Doktor ve Hemşirelerde Tükenmişlik ve Maslach Tükenmişlik Envanterinin Uyarlanması", 7. *Psikoloji Kongre Kitabı*, Ankara: Psikologlar Derneği Yayınları.
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff burn-out. *Journal of social issues*, 30(1), 159-165.
- Hisli N (1989). Beck Depresyon Envanterinin Üniversite Öğrencileri için Geçerliliği Güvenirliği. *Psikoloji Dergisi*,7:3-13.

- Kacem, I.; Kahloul, M.; El Arem, S.; Ayachi, S.; Hafsia, M.; Maoua, M. ve Ben Abdessalem, K. (2020). Effects of music therapy on occupational stress and burn-out risk of operating room staff. *Libyan Journal of Medicine*, 15(1), 1768024.
- Kadushin, C. (1969). The Professional Self-Concept of Music Students. *American Journal of Sociology*, 75.ss.389-404.
- Kalliopuska, M. ve Ruokonen, I. (1986).Effect of Music Education on Development of Holistic Empathy. *Perceptual and Motor Skills*, 62.ss.187-191.
- Korczak, D., Wastian, M., & Schneider, M. (2012). Therapy of the burnout syndrome. *GMS health technology assessment*, 8.
- Kristeva, R., Chakarova, V., Schulte-Mönting, J., & Spreer, J. (2003). Activation of cortical areas in music execution and imagining: a high-resolution EEG study. *Neuroimage*, 20(3), ss.1872-1883.
- Mach, E. (1990). Well Tempered Keyboard Teacher- *The Adult as a student*. 15. s.154.
- Maslach, C., ve Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behavior*, 2, 99-113.
- Maslach, C., Jackson, S. E., Leiter, M. P., Schaufeli, W. B., & Schwab, R. L. (1986). *Maslach burnout inventory* (Vol. 21, pp. 3463-3464). Palo Alto, CA: Consulting psychologists press.
- Maslach, C. ve Leiter, M. P. (1997). The truth about burnout. San Francisco, CA: *Jossey-Bass*.
- Maslach, C., & Leiter, M. P. (2016). Understanding the burnout experience: recent research and its implications for psychiatry. *World psychiatry*, 15(2), 103-111.
- Maratos, A., M.J. Crawford, and S. (2011).Music therapy for depression: it seems to work, but how?.*The British Journal of Psychiatry*,ss.92-93. Procter. n.d.
- Meier, S. T. (1983). Toward A Theory of Burnout. *Human Relations*, 36(10), 899-910.
- Orhan, Ş. (2012). Yetişkin Öğrencilere Uygulanan Amatör Çalgı Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *e-Journal of New World Sciences Academy*. Volume: 7, Number: 4,ss .432-444.
- Özmenteş, G. ve Bilen, S. (2005). Dalcroze eurhythmics öğretiminin müziksel beceriler, müzik dersine ilişkin tutumlar ve müzik yeteneğine ilişkin özgüven üzerindeki etkileri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (10), ss.87-102.
- Say, A. (2002). *Müzik Sözlüğü*. Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Taycan, O., Kutlu, L., Çimen, S., & Aydın, N. (2006). Bir üniversite hastanesinde çalışan hemşirelerde depresyon ve tükenmişlik düzeyinin sosyodemografik özelliklerle ilişkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 7(2), 100-108.
- Tims, F. (1999). Human growth hormone is implicated in aches and pains. *AMC Music News*.
- Tümkaya, S. (1997). Çukurova Üniversitesi öğretim elemanlarının akademik tükenmişlik düzeyleri. 4. *Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi*. 10-12 Eylül, Eskişehir.

-
- Uslu, M. (2006). Türkiye'de çalgı eğitiminin yaygınlaştırılmasında ve geliştirilmesinde çoksesli müzik eğitimi görüşü. *Müzik ve Bilim Dergisi*, s.5.
- Wesseldijk, L. W., Ullén, F., & Mosing, M. A. (2019). The effects of playing music on mental health outcomes. *Scientific reports*, 9(1), 1-9.
- Yeşil, B. ve Ünal, S. (2017). Yetişkinlerde müzik eğitiminin dikkat ve çalışma belleğine etkilerine yönelik bir araştırma. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*. 18(6).ss.531-535.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 608-621

Geliş/Submitted/ Отправлено: 07.10.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 22.12.2020

Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.46787

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Arş. Gör. Özgür BAYRAKTAR

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Türkiye

ozgurbayraktar@kmu.edu.tr

 ORCID 0000-0001-9512-6180

MISIR'DAKİ HÜR SUBAYLAR DARBESİ VE TÜRKİYE'DEKİ 27 MAYIS DARBESİ'NİN KARŞILAŞTIRILMASI*

COMPARISON OF THE FREE OFFICERS COUP IN EGYPT AND THE MAY 27 COUP
IN TURKEY

Öz: Bu çalışmada 23 Temmuz 1952 tarihinde Mısır'da gerçekleştirilen *Hür Subaylar Darbesi* ile Türkiye'de 27 Mayıs 1960'da yapılan darbe benzerlikleri ve farklılıkları bakımından karşılaştırılmıştır. Her iki darbe de birbirine yakın zamanlarda gerçekleşmiştir; bu darbeler otoriter rejimlere karşı yapılmış olduğu için birbirlerine benzerler fakat Türkiye'deki durumun aksine Mısır'da askeri yönetim uzunca bir süre kalıcı olmuştur. Her iki müdahale sonrasında da radikal reformlar yapılmış fakat Türkiye'de radikal dış politika hamleleri izlenmemişken, Mısır'da dış politikada oldukça radikal değişimler gözlenmiştir. Her iki darbede de generallerin aksine orta rütbeli subaylar etkili olmuş, darbelerin her ikisi de kan dökülmeden tamamlanmıştır. Çalışmada iki ordunun da iç yapıları, kültürleri, gelenekleri karşılaştırmalı olarak incelenmiş, ayrıca iki ülkenin de siyasal özellikleri, ülkeleri darbeye götüren süreçler analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: 27 Mayıs Darbesi, Hür Subaylar Örgütü, Mısır, Cemal Abdül Nasır

* **Cite as/Atıf:** Bayraktar, Ö. (2020). Mısır'daki Hür Subaylar Darbesi ve Türkiye'deki 27 Mayıs Darbesi'nin Karşılaştırılması. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 608-621. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46787>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Abstract: In this study, the Free Officers Coup in Egypt on July 23, 1952 and the coup in Turkey on May 27, 1960 were compared in terms of similarities and differences. Both coups took place in close times; these coups are similar to each other as they were made against authoritarian regimes, but contrary to the situation in Turkey, the military administration in Egypt had been permanent for a long time. Radical reforms were made after both interventions, but while radical foreign policy moves were not followed in Turkey, quite radical changes were observed in foreign policy in Egypt. Unlike the generals, middle-ranking officers were effective in both coups, and both coups were completed without bloodshed. In the study, the internal structures, cultures and traditions of both armies were analyzed comparatively, and also the political characteristics of both countries and the processes that led them to a coup were analyzed.

Keywords: May 27 Coup, Free Officers Organization, Egypt, Jamal Abdul Nasser

GİRİŞ

Ordu, birçok ülkede siyasetin bir aktörü konumundadır. Askerler, kimi zaman siyasete doğrudan müdahale ederek ülkelerin yönetimine el koymuş, kimi zaman da basına demeçler verip açıktan siyasetçileri tehdit ederek dolaylı olarak siyaseti dizayn etmeye çalışmışlardır. Bu işi gözler önünde yapmak istemeyen veya çekinenler ise araçlar ile gizli bir şekilde politikacılarla “mesaj” göndermişlerdir. Demokratik kültürü ve kurumları fazla gelişmeyen ülkelerde ordu kimi zaman emir-komuta zinciri dâhilinde kimi zaman ise orta rütbeli subay cuntaları şeklinde yönetime el koyarlar. Bu ülkelerde ordu doğrudan –hatta en güçlü- siyasi aktördür ya da tehdidi her daim hissedilen potansiyel bir aktördür.

Türkiye ve Mısır da yukarıda bahsedilen ülkeler arasına alınabilir. İki ülkede de demokratik kültür yeterince yerleşmediği için askerler, kendilerini ülkenin kurtarıcıları ve yeni siyaset yapımcıları olarak görme eğiliminde olmuşlardır. Aynı zamanda önemli bir sivil kesim de bu düşünceyi olumlu bulmuş, buhran anlarında ordunun müdahale yapmasını arzu etmiş, beledikleri darbe geldiğinde de bu durumu desteklemiştir.

Demokratik bir ülkede ordunun, sivil siyasetin emrinde olması gerekirken, Mısır ve Türkiye’de bu durum tam tersi şekilde olmuştur. Ordudaki kimi subaylar, iktidarın politikalarının ülkeyi uçuruma sürüklediğini savunmuş ve durumun artık sivil siyasetçiler tarafından düzeltilmeyeceğini öne sürmüşlerdir. Bu subaylar, ülkeyi kötü yöneten hükümetin, iktidardan alaşağı edilmesi ile birlikte ülkenin kötü kaderinin düzelme yoluna gireceğine inanmışlardır. Bunun için her iki ordunun içinde de subaylar gizli bir biçimde örgütlenmeye başlamışlar, darbe yapabilmek için stratejik öneme sahip kadroları elde etmeye çalışmışlardır.

Çalışmada, ülkeleri darbeye götüren süreçler ele alınmış, ardından darbelerin birbirleriyle olan benzerlikleri ve birbirlerinden farkları incelenmiştir. Darbelerin öncesinde her iki ülkede de genel durum birbirine benzemekle beraber asıl farklılık darbe sonrasındaki süreçte görülmüştür. Cuntacıların ordu içinde örgütlenmesi ve darbe gecesi harekete geçişleri birbirlerine benzese de darbeler sonrasındaki yönetim farklılığı oldukça farklı olmuştur.

1. Mısır'daki Hür Subaylar Darbesi

Mısır'da 23 Temmuz 1952 tarihinde gerçekleştirilen darbeye giden sürecin analizinde örgütün fikirleri, hedefleri ve üyeleri oldukça önemlidir. Bu nedenle "Hür Subaylar Darbesi"nin arka planını çözümlmek için, bu darbeyi gerçekleştiren Hür Subaylar Örgütü'nün kuruluşunun, gelişiminin ve darbe yapacak kadar büyük bir güce erişiminin incelenmesi faydalı olacaktır.

Hür Subaylar Darbesi, Mısır'daki kötü ekonomik durumla doğrudan ilişkili olmuştur. Ekonomik durumun sebebi ise subaylara göre dış politikada bağımsız olunmaması ve ülkenin kaynaklarının sömürülmesiydi. Osmanlı Devleti'nden sonra 1882 yılında Birleşik Krallık tarafından işgal edilen Mısır, 1922'de tek taraflı olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat bu ilana rağmen İngilizler, Mısır'da asker bulundurmaya ve Süveyş Kanalı'nın kontrolünü elinde tutmaya devam etmişlerdir. 1935 yılında İtalya'nın Etiyopya'yı işgali, Mısır ve Birleşik Krallık ilişkilerinin tekrar gözden geçirilmesi gereğini doğurmuştur. 1936 yılında yapılan anlaşmaya göre İngiliz kuvvetleri sadece Süveyş Kanalı ile sınırlandırılmış, Mısır ordusunun, Mussolini işgaline karşı güçlendirilmesi ve Mısır'daki Britanya işgalinin kademeli olarak kaldırılması kararlaştırılmıştır (Morsy, 1984: 67). Aynı yıl içindeki önemli bir diğer gelişme de Kral Fuad'ın yerini oğlu Kral Faruk'a devretmesi olmuştur. 1952 yılındaki darbeye kadar görevde kalan Faruk, Britanya karşıtı milliyetçi bir söylem kullanmış ve ülkeyi istikrarsız, agresif bir şekilde yönetmiştir (Gordon, 1992: 17).

2. Dünya Savaşı'nın başlangıcı ile birlikte Mısır, Alman ve İtalyan kuvvetlerinin işgal tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Temmuz 1942'de İngiliz kuvvetlerinin püskürtülmesi sonucunda Almanlar, İskenderiye'nin yetmiş mil yakınına kadar yaklaşmıştır. Bu süre zarfında ülke çapında yoksulluk ve açlık baş göstermiş, halk, İngiliz kuvvetlerini ülkenin tüm yiyeceğini ve kaynaklarını sömürmekle suçlamıştır. Aynı zamanda üniformalı İngiliz askerlerin sokaklarda, gece kulüplerinde ve genelevlerde boy göstermeleri, çoğunluğu tutucu olan Mısır halkı üzerinde şok edici bir etki yaratmıştır (Marsot, 2007: 118, 119).

Savaş sonrası dönemde ülkede şiddet ve istikrarsızlık hâkim olmuştur. Ekim 1944'ten Ocak 1950'ye kadar sekiz azınlık hükümeti görev yapmıştır. Bu süre zarfında iki başbakan; Ahmet Mahir ve Mustafa el Nukrahi suikasta kurban gitmiştir (Gordon, 1992: 20). Bu istikrarsızlığın nedenlerinden birisi de ülkede güçlü bir liderliğin bulunmayıştıydı. Kral Faruk'un otoritesi 1948-1949 Arap-İsrail Savaşı'nda alınan yenilgi nedeniyle sarsılmış vaziyetteydi. Savaş, Mayıs 1948'de Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün ve Irak ordularının İsrail'e girmesiyle başlamış, Aralık 1948'de Arap Birliklerinin yenilgisi ile sonlanmıştır (Cleveland, 2008: 296). İsrail karşısında alınan küçük düşürücü yenilgi orduda hoşnutsuzluğa yol açmıştır. Bunun üzerine Albay Cemal Abdül Nasır tarafından 1949 yılında *Hür Subaylar Örgütü* isimli bir subay örgütü kurulmuştur. Harp Akademisi'ne 1937 yılında giren Nasır, genç, dinamik ve milliyetçi bir yapıya sahipti. Nasır liderliğindeki gizli Hür Subaylar Örgütü kısa süre içinde yüzden fazla subay üyeye erişmiş, ordu içinde faaliyetlerini artırmıştır (Bozarlan, 2010: 88). Örgüte üye olan subayların birçoğu 1936-1937 yıllarında Harp Akademisi'ne giren subaylardı. Bu subaylar, aynı sınıflarda eğitim görmüş, kariyerleri boyunca da çoğunlukla birbirlerine yakın birliklerde görev almışlardır (Marsot, 2007: 127).

Nasır, kişisel özelliği ile çevresindekileri etkilemekteydi. Arap dünyasının olmayı arzu ettiği pek çok şeye sahipti: kararlı, bağımsız ve imparatorluk geçmişinden kurtarılmış, parlak Arap geleceğine yönelik yeni bir toplum inşa etme hedefi. 1948 yenilgisinin intikamını almayı ve dış baskılara karşı Arap birliğini kurmayı amaçlamaktaydı (Cleveland, 2008: 335). 1950 yılındaki seçimler, Hür Subaylar Örgütü'nde bir umut doğurmuş, ülkenin gidişatının düzeleceğini düşündükleri için kuruluşlarından beri hedefledikleri iktidarı ele geçirme planlarını ertelemişler ve durumu gözlemlemeye karar vermişlerdir. 1950 yılının Ocak ayında yapılan seçimlerde Kral Faruk ile arası iyi olmayan Vafd Partisi iktidara geri dönmüş, yeni Başbakan Mustafa Nahhas, hapisanelerde ve toplama kamplarında bulunan pek çok siyasi mahkûmu salıvermiştir ve bu sayede ülkede görece özgürlükçü bir siyasi atmosfer görülmüştür (Botman, 1986: 350). Yeni kurulan hükümet İngilizler ile masaya oturmuş, İngilizler Mısır'a olası bir saldırı durumunda savunma amaçlı asker gönderme talebinde bulunmuşlardır. Müzakereler çıkmaza doğru gittikçe başta öğrenciler olmak üzere birçok grup görüşmeleri sonlandırması için hükümete baskı yapmak amacıyla büyük mitingler tertiplemiştir. 1951 yılının yaz aylarında hükümet ve kral arasındaki gerginlik iyice artmış, Başbakan Nahhas, 1936'da bizzat kendisinin imzaladığı İngiltere-Mısır Ortak Savunma Anlaşması'nı feshettiğini ilan etmiştir. Fakat İngilizler, bu karara hemen uymamış, Mısır'da bulunan birliklerini geri çekmemiştir (El-Feth, 1965: 15-18).

1936 tarihli anlaşmanın iptali halktan büyük destek görmüş, Mısır'daki milliyetçi rüzgârı daha da artırmıştır. Bu arada 25 Ocak 1952 tarihinde bazı silahlı gruplar, İngiliz birliklerine saldırı düzenlemiş ve kaçmıştır (Cleveland, 2008: 337). İngilizler, üslerine yapılan bu baskına misilleme olarak, kaçan silahlı grup üyelerinin saklandığını iddia ettiği İsmailiye polis karakoluna saldırmışlardır. Yaklaşık on iki saat süren çatışmalarda 50 Mısır polisinin öldürülmesi, tüm ülkede bir infial yaratmıştır. Ülkede İngiliz karşıtı milliyetçi duyguların zirvede olduğu bir dönemde, ölü sayısının da bu denli yüksek olması tüm Mısır'da İngiliz kurumlarına ve şirketlerine karşı isyanlara yol açmıştır. Kahire'de İngilizlere yakın olan zenginlerin yaşadığı semtler de bu öfkeden nasibini almıştır. Bu semtlerde yüzlerce yangın çıkartılmış ve pek çok işyeri yağmalanmıştır. Kral, hızla yayılan protestoların bastırılma görevini Nahhas'a vermiştir. Nahhas, eylemcileri dağıtmayı başarsa da 27 Ocak 1952 tarihinde Kral tarafından azledilmiştir (Bozarlan, 2010: 89).

Kral Faruk'un, Başbakan Nahhas'ı görevden almasının ardından Mısır'da bir türlü uzun soluklu bir hükümet kurulamamıştır. Nahhas'ın ardından görevlendirilen Ali Mahir sadece bir ay başbakanlık yapabilmiş, 27 Ocak'ta geldiği makamdan 1 Mart'ta ayrılmak zorunda kalmıştır (Gordon, 1992: 32). İngilizlerle müzakere etmeye gönüllü olmadığını anlaşılması üzerine Başbakan, Kral'a istifasını vermiştir (El-Feth, 1965: 24). Ali Mahir'in istifasını kabul eden Kral Faruk, yeni kabineyi kurması için Vafd Partisi karşıtı Ahmet Necip El Hilali'yi görevlendirmiştir. Bu hükümet de kısa sürede başarısız olmuş ve ardından 2 Mart'ta göreve başlayan El Hilali yönetimi de 29 Haziran'da istifa etmek zorunda kalmıştır. Ardından başbakanlığa getirilen Hüseyin Sırrı'nın kurduğu hükümet ise sadece 2 Temmuz ve 20 Temmuz arası görevde kalabilmiştir. Sırrı hükümetinin istifasından sonra Kral Faruk tekrardan El Hilali'ye yetki vermiştir. Fakat bu hükümet sadece iki gün (22-23 Temmuz 1952) görevde kalabilmiş ve 23 Temmuz'da askeri darbe ile devrilmiştir (Gordon, 1992: 32).

Nahhas'ın görevden alındığı Ocak 1952 tarihinden, Hür Subaylar Örgütü'nün darbe yap-

tığı Temmuz 1952'ye kadar olan süre zarfında Hür Subaylar ve Kral Faruk arasında karşılıklı birçok hamle yapılmıştır. Kral ve Hür Subaylar arasındaki ilk açık restleşme –daha sonra darbenin ardından ülkenin başına getirilecek olan- General Muhammet Necib'in üzerinden gerçekleşmiştir. Kral, Savunma Bakanlığı için kendisine sadık bir asker olan General Hüseyin Sırrı Amr'ı düşünürken, Hür Subaylar, kendi fikirlerine yakın Necib'in bakan olmasını istemiştir. Ardından bir başka kriz Necib'in yerine cephe komutanı olarak Amr'ın tayini ile yaşanmıştır. Bu hamle, Hür Subaylar tarafından Kral'ın kendilerine karşı meydan okuması olarak görülmüştür. Hür Subaylar'ın Necib'in etrafında kümelenildiği sırada Subaylar Kulübü'nün idare heyetinin seçimleri ortamı daha da germiştir. Kral'ın listesine karşı Hür Subaylar'ın listesi seçimi gali-biyetle tamamlamıştır. Bu seçimden kısa bir süre sonra Subaylar Kulübü, Kral'ın emriyle kapatılmıştır. Bu tarz karşılıklı eylemlerle Mısır'daki siyasi hava gün geçtikçe gerilmeye başlamıştır. Ordu ve Kral arasındaki çatışmalar, kısa ömürlü hükümetler, İngilizlerin mevcudiyeti ve ekonomik buhran gibi pek çok olay Mısır halkında derin hoşnutsuzluklar yaratmıştır (El-Feth, 1965: 28-34). Sıkıntıların artarak devam etmesi üzerine Hür Subaylar Örgütü'ne mensup subaylar artık darbe yapmanın vaktinin geldiğini düşünmüşlerdir. Böylece 23 Temmuz 1952 gecesi Hür Subaylar Örgütü, Nasır'ın önderliğinde Kahire'de yönetime el koymuştur (Gordon, 2006: 10). Necib, gizli polis tarafından takip edildiği için darbeye aktif görev almamış, sadece darbe başarılı olduktan sonra ortaya çıkmıştır. Kansızsız bir şekilde tamamlanan darbe sonucunda ordu, monarşiye son vermiş ve ülkenin başına General Muhammet Necib'i getirmiştir (Abid ve Abid, 2009: 7). Sabah saat 06.00 olduğunda General Necib, radyodan, ordunun yönetimi ele aldığını ilan etmiştir (El-Feth, 1965: 39, 40). Bu şekilde 1948 yılında İsrail karşısında alınan yenilgiden sonra kurulan Hür Subaylar Örgütü dört yıl sonra hedefine ulaşmıştır. İlk kurulduğundan itibaren iktidarı ele geçirmek ve ülkeyi reformlar eliyle huzura kavuşturmayı düşünen örgüt, 1952'nin Temmuz ayında tahmin edilenden çok daha kolay bir şekilde ve çok kısa zamanda başkenti ele geçirmeyi başarmıştır.

2. Türkiye'deki 27 Mayıs Darbesi

Türkiye'de 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan darbeye giden süreç Türkiye'nin çok partili hayata geçişi ile yakından ilişkilidir. Darbe, 1946 yılında kurulan ve 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti'ye (DP) karşı yapılmıştır. DP'nin kuruluşu birçok faktörün bir araya gelmesi ile mümkün olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın 1945 yılının Mayıs ayında faşizmin kesin yenilgisi ile bitmesinin ardından tüm dünyada demokrasi rüzgârları esmeye başlamıştır. Almanya'da "Führer'in", İtalya'da "Duçe'nin" devrildiği dönemde Türkiye'deki tek parti iktidarının ve Milli Şef'in varlığının bu yeni duruma uygun düşmediği açıkça görülmüştür. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945'te mevcut siyasal sistemin daha demokratik bir hale getirileceğini açıklamıştır (Ahmad, 2010: 122). Dış etkenlerin yanı sıra iç siyasetteki çelişkiler de çok partili sisteme geçiş için gerekli zemini sağlamıştır.

Tam bu sıralarda meclise sunulan *Çiftçiye Topraklandırma Kanunu* yeni bir partinin kurulması için gereken tartışma zeminini hazırlamıştır. Bu yasa, kullanılmayan devlet arazilerini, dini vakıf arazilerini, tarıma elverişli hale getirilmiş arazileri ve 500 dönümden fazla araziye sahip olan toprak ağalarından istimlak edilecek arazileri dağıtmak suretiyle, hiç toprağı olma-

yan ya da çok az olan çiftçilere yeterli toprak temin etmeyi hedeflemekteydi. Bu yasanın mecliste görüşülmesi esnasında hükümet, ilk kez açıkça ve şiddetli bir şekilde eleştirilmiştir. Kanun teklifine şiddetle karşı çıkanların başında bulunan isimlerden birisi de Aydınlı büyük toprak sahibi Adnan Menderes'tir. Ekonomik temelli eleştirilerle başlayan karşı çıkışlar daha sonra ülkede demokrasi olmadığı iddiası ile devam etmiştir. Yoğun tartışmalara rağmen, 11 Haziran 1945'te *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* kabul edilir (Zürcher, 2012: 309). Parti içindeki hoşnutsuzluk devam ederken, muhalif isimlerden (eski Başbakan) Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan 7 Haziran'da Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Grubu'na bir önerge vermişlerdir. Tarihe *Dörtlü Takrir* olarak geçen bu önergede genel olarak anayasanın tam olarak uygulanması, demokrasinin işletilmesi ve parti içinde özgür tartışma ortamının tahsis edilmesi talep edilmiştir. *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun* mecliste kabul edilmesinin ertesi günü 12 Haziran 1945'te İnönü, CHP Grubu'nda *Dörtlü Takrir'in* reddedilmesini sağlamıştır (Akşin, 2017: 242, 243).

Dörtlü Takrir'in CHP Grubu'na sunulması ve reddedilmesi büyük tartışmalara neden olmuş, önerge sahiplerinin CHP'den kopup yeni bir parti kurmaları sürecini hızlandırmıştır. CHP yönetimi ile önerge sahipleri arasındaki gerilim *Dörtlü Takrir'in* reddedilmesinden sonra büyük bir ivme kazanmıştır. Bu dönemde, CHP içinde *Dörtler* olarak anılan grup Ahmet Emin Yalman'ın sahibi olduğu *Vatan* gazetesi ve Zekeriya Sertel'in *Tan* gazetesinde partiye eleştiri okları yönelten sert yazılar yazmaya başlamışlardır (Albayrak, 2004: 54). Bu köşe yazıları cezasız kalmamış, muhalifler disiplin soruşturması ile karşı karşıya kalmıştır. Nihayetinde 21 Eylül tarihinde Adnan Menderes ve Fuat Köprülü partiden ihraç edilmiştir (Zürcher, 2012: 310). Bu duruma tepki gösteren Celal Bayar ise 26 Eylül'de partiden değil fakat milletvekilliğinden istifa etmiştir. Dörtlerin bir diğer ismi Refik Koraltan ise 1 Ekim tarihinde yaptığı açıklama ile ihraç edilen arkadaşlarını savunmuş ve parti yönetimine eleştirilerde bulunmuştur. Koraltan'ın da muhalif çıkışı karşılıksız kalmamış ve o da 27 Kasım'da partiden ihraç edilmiştir (Albayrak, 2004: 57). Diğer yandan 1 Kasım 1945'te TBMM'nin açılış konuşmasında ülkenin bir muhalefet partisine ihtiyacı olduğunu açıkça dile getiren İnönü de yeni bir partinin kurulmasına çabalyor gözükmekteydi. Bu gelişme üzerine halen daha CHP üyesi olan Bayar, 1 Aralık'ta yeni bir parti kuracaklarını deklare etmiştir. Bu açıklamadan iki gün sonra Bayar, 3 Aralık tarihinde CHP'den istifa etmiş ve yeni partinin kuruluş çalışmalarına resmen başlamıştır (Akşin, 2017: 243).

Bayar'ın da istifasıyla birlikte *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu* ile başlayan ve *Dörtlü Takrir* çıkışı ile devam eden süreç sonunda *Dörtler* olarak adlandırılan parti içindeki dört muhalif ismin CHP'den tasfiyesi tamamlanmıştır. Bu durum CHP'yi iki açıdan rahatlatmıştır. Böylece CHP hem kendi içindeki muhalefetin önde gelen bayraktarlarını temizleme fırsatı bulmuş hem de demokratik görüntüyü tamamlayacak bir muhalif partinin kuruluşu hızlanmıştır (Albayrak, 2004: 58). Bu sayede ideoloji olarak CHP'den çok farklı olmayan "güvenilir" sayılabilecek bir muhalefet partisi olan *Demokrat Parti (DP)*, 7 Ocak 1946 tarihinde resmen kurulmuştur. CHP, kendi içinden çıkan bir partiyi rejime tehdit olarak görmemiştir. Zira parti kurulmadan henüz birkaç ay öncesine dek, dört kurucu (Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü) CHP üyesi idiler. Bu isimler her ne kadar parti içinde kimi zaman muhalif çıkışlarda bulunsalar da CHP için "güvenilir" isimlerdi. Yeni partinin başkanı Celal Bayar, Atatürk'ün son başbakanıydı, ayrıca partinin kuruluş sürecinde İnönü ile sürekli dirsek temasında bulunmuş-

tur. Kurucuların ne sola, ne de meşru olmayan radikal sağa hiçbir yakınlıklarının bulunmaması, CHP'de DP'nin "sadık muhalefet" rolü oynayacağı kanısı uyandırmıştır (Eroğul, 2006: 115).

CHP, DP'nin resmi muhalefet gibi davranarak hükümetin meşruluğunu güçlendireceğini düşünmüştür. Başlangıçta DP'nin de görüntüsü bu durumdan pek uzak değildir. Onlar da küçük nüanslar dışında aynı Kemalist felsefeyi savunuyor imajı çizmişlerdir. Halk da DP'yi çok ciddiye almamıştır, sonuçta eski CHP'lilerin kurduğu partinin programı da CHP'ye yakın bir şekilde yazılmıştı. Zira anayasa, tüm partilerin Kemalizm'in altı okunu benimsemesi gerektiğini emretmekteydi. Fakat DP, bu ilkeleri güncel koşullara göre yorumlayacağını ve hedeflerinin Türkiye'de demokrasiyi geliştirmek olduğunu iddia etmiştir. DP, müdahaleci devleti sınırlamak, bireysel hak ve özgürlükleri geliştirmek istediklerini belirtip siyasi gücün parti ya da devletten değil halktan gelmesi gerektiğini öne süren popülist bir dil geliştirmiştir (Ahmad, 2010: 124). DP'nin bu söylemleri İnönü'nün ve CHP'nin hesaplarını alt üst etmeye başlamıştır. Gerçi DP sayesinde tüm sol ve meşru olmayan sağ, oyun dışında tutulmuştur fakat DP'ye beklenenden fazla ilgi duyulmaya başlanmıştır. DP kurulduktan kısa bir süre sonra hakkındaki "CHP'den farkı yok" önyargısını kırmayı başarmış, basın, iş çevrelerinin, aydınların ve geniş halk kitlelerinin desteğini hızla kazanarak tüm yurttaki geniş bir seçmen ve sempatican ağı kazanmıştır. Tabanının yeni kurulan DP'ye kaydığını fark eden CHP, DP'nin önünü kesmek için çeşitli önlemlere başvurmuştur. Haziran 1946'da çift dereceli seçim usulü terk edilip tek dereceli seçim sistemi kabul edilmiştir. Yine aynı ay içinde basın yasasının hükümete gazete kapatma yetkisi veren hükmü kaldırılmış, üniversiteye özerklik tanınmıştır. Diğer yandan iktidar, muhalefetin güçlenmesini engellemek adına 1947 yılında yapılması gereken seçimleri ani bir kararla bir yıl öncesine almış, böylece henüz altı aylık bir geçmişi olan DP'nin örgütlenmesine fırsat vermemiştir (Eroğul, 2006: 116). Genel seçimlerin aniden öne alınması, "baskın seçim" özelliğine bürünmesi muhalif basın tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Bir yandan da DP, iktidarı parti örgütlenmelerinin karşısına zorluk çıkarmakla itham ederken CHP ise bu iddiaların iftira niteliğinde olduğunu belirtmiştir. Karşılıklı suçlamalarla gidilen 21 Temmuz 1946 genel seçimleri Türk Siyasi Tarihi'nin en tartışmalı seçimlerden birisi olarak tarihte yerini almıştır. Bu seçimdeki yolsuzluklar ve baskılar, muhalefet tarafından uzun yıllar boyu dile getirilmiştir. 24 Temmuz'da açıklanan resmi sonuçlara göre, 465 sandalyeli mecliste CHP 395, DP 64 ve bağımsızlar da 6 vekillik kazanmıştır (Albayrak, 2004: 90). Demokratlar, bu vekil sayısından çok daha büyük bir desteğe sahip olduklarını iddia etmiş ve İzmir, Bursa, Konya, Adana ve Ankara'da bir dizi protesto mitingi düzenlemişlerdir (Eroğul, 2003: 36, 37).

1946 seçimlerindeki hileleri, baskıları ve yolsuzlukları sürekli dile getiren DP, 1950 seçimlerinin daha adil yapılması gerektiğini savunmuş aksi takdirde seçimleri boykot edeceklerini ifade etmiştir. Muhalefet, seçim yasasının değişmesini, serbest ve dürüst bir seçimin garanti edilmesini istemiştir. Bunun üzerine yasa birkaç kez değişmiş, en sonunda DP'nin talep ettiği seçimlere yargı denetimi ilkesi kabul edilmiş ve 14 Mayıs 1950 tarihinde bir genel seçim yapılması konusunda iki parti uzlaşmaya varmıştır (Eroğul, 2003: 315). 1950 seçimlerine gidilirken artık rüzgâr, DP tarafından esmeye başlamıştır. DP, 27 yıllık tek parti iktidarının millete acı çektiğini öne sürmüş, maddi zorlukların, bürokratların baskıcılığının, devletin halka ilgisizliğinin kendi iktidarlarında son bulacağını vaat etmiştir. DP'liler son derece başarılı bir biçimde tek parti mutlakiyetçiliğinin sembolü olarak Atatürk'ü değil İnönü'yü göstermişler, seçmenlere

İnönü iktidarının devam etmesi halinde hiçbir şeyin değişmeyeceğini söylemişlerdir. DP ayrıca ülkenin sorunlarının devletten değil CHP'den kaynaklandığını vurgulayarak bürokrasinin şimşeklerini üstüne çekmemeyi de başarmıştır. Heyecanlı bir ortamda gidilen seçimlere katılım oldukça yüksek olmuştur. Yüzde 90'a yakın oranda katılımın olduğu seçimlerde oyların yüzde 53'ünü alan DP 408 sandalye ile parlamentoda ezici bir çoğunluk kazanmış ve 27 yıllık tek parti iktidarını sonlandırmıştır. Yüzde 40 gibi bir oy oranı almasına rağmen CHP, -kazanan her şeyi alır- seçim sistemi nedeniyle sadece 69 vekillik alabilmiştir (Ahmad, 2010: 127). 22 Mayıs 1945'te iktidarı resmen devralan DP, demokrasinin pekiştirilmesi için gerek duyulan anayasa değişikliklerinin ve kurumsal yeniliklerin yapılacağına dair sözler vererek göreve başlamıştır. DP'liler Atatürk reformlarını koruyacaklarını ve "devr-i sabık" yaratmayacakları hakkında güvence vermiş olmalarına rağmen bir süre sonra geçmişteki CHP politikalarını eleştirmeye başlamışlardır. DP, CHP'yi 1923-1950 yılları arasında elde ettiği ayrıcalıklardan yoksun bırakmak için kendi gücünü pekiştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda CHP'nin taşınmazlarına Hazine adına el koymuştur. (Karpat, 2011: 139). Diğer yandan yeni iktidar özellikle karayolu ağı, inşaat sektörüne ve tarıma büyük yatırımlar yapmış, bu sayede köyler ve kentler birbirine bağlanmıştır. Tarıma verilen destek ve yapılan karayolları ile birlikte gelen kırdaki ekonomik canlanma sayesinde köylülerin büyük bir kısmı DP'yi desteklemeye başlamıştır (Zürcher, 2012: 335).

Görece iyi bir ekonomik durum ile gidilen 2 Mayıs 1954 tarihli genel seçimlerde DP tam anlamıyla bir zafer kazanmıştır. DP, yüzde 56, CHP ise yüzde 35 civarı oy almıştır. Çoğunluk seçim sistemi sayesinde DP parlamentoda 503 koltuk kazanırken CHP ise sadece 31 vekilliği elde edebilmiştir. Yüksek oy oranı ve mecliste çok fazla sayıda temsilci ile gelen başarı DP'nin büyük oranda kimyasını bozmaya başlamıştır (Eroğul, 2006: 125). DP'liler halkın, icraatlarını desteklediğini, kendilerinin de her dört yılda bir karşısına çıkacakları "milli irade"yi temsil ettiklerini düşünmeye başlamışlardır. Bu nedenden ötürü hem muhalefet temsilcilerini hem de muhalif basını ciddiye almayan bir tavır geliştirmişlerdir. Hatta Menderes 1946'dan beri DP'yi desteklemiş olan ve partiye sempati duyan gazetecilere bile danışma gereği duymamaya başlamıştır (Ahmad, 2010: 133, 137). Seçimin hemen ardından mecliste çıkarılan yasalar da DP'nin bu tavrını gösterir örnektir. Örneğin muhaliflere oy verdiği nedeniyle Malatya ili ikiye bölünmüştür. Malatya'nın ilçesi olan Adıyaman il yapılmıştır. Gene aynı sebeple Kırşehir ili ise ilçe haline getirilmiştir (Eroğul, 2006: 125). İzlenen anti-demokratik yöntemler, aydınların tepkisini çekmiş ve zamanında özgürlükçü olduğu için DP'ye destek veren aydınlar, baskıcı bir yola giren iktidara muhalefet etmeye başlamıştır. Aynı zamanda ekonominin giderek bozulmasıyla birlikte geniş kitleler de DP'den uzaklaşma eğilimi göstermiştir. DP, daha önce eleştirdiği CHP gibi davranmaya başlamıştır. Vatandaşların, kendilerine oy vermek için emirlerine amade beklediklerini düşünmüşlerdir. Zira iktidar, kendisini devletin temsilcisi olarak görüyor bu yüzden de halkın devlete itaat etmesini bekliyordu. İktidarın gözünde devlet, insanın elindeki her türlü güçten daha üstün bir güçtür (Karpat, 2011: 146).

İktidarın anti-demokratik tavırları nedeniyle muhalefet güçlenmiş, aynı oranda da iktidar sertleşmiştir. 1958'de yapılması beklenen seçimler, muhalefetin güçlenmesi üzerine 1957 yılına çekilmiştir. 27 Ekim 1957'de yapılan seçimlerde DP, oy kaybetmekle beraber gene de birinci parti konumunu korumayı başarmıştır. Fakat mutlak çoğunluğu yitirmiş; oy oranı, muhalefetin toplam oyunun gerisinde kalmıştır. Bu seçimlerde DP, yüzde 47 oy ile 424 temsilci, CHP ise

yüzde 40 oy oranı ile 178 vekillik elde etmiştir (Zürcher, 2012: 338). Oy oranlarının düşmesi, DP'de iktidarı kaybetme korkusu yaratmış, bu nedenle bazı sert önlemler alma yoluna gidilmiştir. Öncelikle meclis iç tüzüğü değiştirilmiş ve parlamentoda muhalefetin sesi kısılmaya çalışılmıştır. Muhalefet ise iktidara karşı yoğun bir örgütlenme ve işbirliği yoluna girmiştir. 1958 yılında Türkiye Köylü Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Partisi birleşmiş, Hürriyet Partisi de CHP'ye katılmıştır. Bu işbirliğinden sonra CHP, 1959 yılında Uşak ilinden *Büyük Taarruz* isimli bir propaganda seferberliği başlatmıştır. Bu kampanya ile birlikte iktidar ve muhalefet arasındaki ipler daha da gerilmiştir. Olaylar, İnönü başkanlığındaki heyetin Ankara'dan ayrılmasından önce başlamıştır. Heyeti uğurlamak için tren garına gelen grup ile polis çatışmış, bu kargaşa esnasında yaralananlar olmuştur. Daha sonra Uşak'ta büyük bir kalabalık İnönü'yü karşılamış, fakat bu kitle DP'nin il binası önünden geçerken, kavgalar yaşanmıştır. DP'liler ve CHP'liler arasındaki kavgalar ve polisin CHP'lilere sert müdahalesi gibi olaylar Manisa, İzmir, Çanakkale, Konya, Kayseri ve İstanbul gibi illerde de devam etmiştir. DP'li grupların saldırılarında bizzat İnönü'nün hedef alındığı da olmuş, İnönü birçok kez ciddi tehlikelere maruz kalmıştır (Eroğul, 2003: 218, 227, 232). Karşılıklı gerilimde tansiyonu en çok yükselten olay Nisan 1960'da mecliste *Tahkikat Komisyonu'nun* kurulması olmuştur. Bu komisyona, meclisteki muhalefet temsilcilerine ve basına ceza verme yetkisi tanınmıştır. Komisyonun verdiği bu cezalara ise bir itiraz hakkı bulunmamaktaydı. CHP, bu komisyonun amacının muhalefeti ve basını susturmak olduğunu öne sürmüştür. Bu sırada birçok büyük ilde öğrenci gösterileri düzenlenmekteydi. Bunun üzerine hükümet 29 Nisan tarihinde olağanüstü hal ilan etmiştir (Hale, 2011: 199) Fakat bu olağanüstü hal esnasında ordu, iktidarın eylemcilere ateş açılması emrini uygulamamış, tutuklamalara da girişmemiştir. Üniversitelerin kapatıldığı, sıkıyönetimin ilan edildiği günlerde Menderes, her türlü muhalefetin başını ezeceklerini belirtmiştir. Büyük şehirlerde uygulanan katı sokağa çıkma yasakları, sıkıyönetim ve polis denetimleri, iktidar karşıtlığını daha da derinleştirmiştir (Karpas, 2011: 147, 148).

Bir süredir darbe yapmak için hazırlıkları yürüten ordu, 26 Mayıs 1960 gününü 27 Mayıs'a bağlayan gece harekete geçmiş ve darbeciler, radyodan gece 03.00 itibariyle yönetimi ele geçirdiklerini bildirmişlerdir (İpekçi ve Coşar, 2012: 164). Böylelikle 1950 yılında seçimlerle yönetime gelen DP, on yıl sonra askeri darbe ile iktidardan düşürülmüştür. Türkiye'de uzun bir mücadele sonucu elde edilmemiş, tepeden verilen özgürlük, yine tepeden engellemiştir (Kayalı, 2015: 203). Bu darbe bazı kesimlerde ve orduda bir gelenek yaratmıştır: "Ülke sıkıntıya düştüğünde ordunun kurtarıcı rol oynaması." Ordunun bu özelliğinden dolayı demokrasi tam olarak gelişmemiş, doğrudan müdahale yapmadığı zamanlarda bile ordu, siyasetin önemli aktörlerinden birisi olarak kalmıştır.

3. İki Darbe Arasındaki Farklar ve Benzerlikler

Mısır'da ve Türkiye'de birbirine yakın zamanlarda yapılan darbeler arasında birçok benzerlik ve farklılık bulunmaktadır. İki darbe arasındaki en büyük farklılardan birisi dış politikada izlenen yöntemlerdir.

Mısır'da darbeye giden süreçte en önemli olgulardan birisi ülke üzerindeki Birleşik Krallık etkisidir. Geçmişteki İngiliz sömürgesi olma deneyimi ve yaşanan ekonomik darboğazdan dolayı Mısır halkında Birleşik Krallık'a karşı bir öfke bulunmaktaydı. Bu durum ülkede milli-

yetçiliği uzun yıllar boyu son derece canlı tutmuştur. 1952 yılında bir darbe ile Kral Faruk'ı devirip cumhuriyet ilan eden Hür Subaylar Örgütü'nün de temel motivasyonu bu milliyetçilik ve anti-emperyalist tutum olmuştur. Nasır, ilk olarak Mısır'ın geçmişten beri muzdarip olduğu Batı emperyalizminin etkisini ülkeden tamamen silmeyi hedeflemiştir. Bunun için Nasır, güçlü bir Arap-Müslüman kimliği inşa etmeye ve bağımsız milli bir ekonomik sistem kurmaya çaba göstermiştir. Bu bağlamda Nasır, Arap ülkeleri arasında bir birlik oluşturmaya çalışmıştır.

23 Temmuz 1952 gecesini darbe başarılı olduktan sonra, Nasır, bu durumu bildirmek için General Necib'in evine birkaç subay göndermiş ve harekâtın başına geçmesi için kendisine teklif yollamıştır. Necib, bu teklifi kabul etmiş ve devlet başkanlığı görevine başlamıştır. Sabah 6'da radyodan ordunun bildirisini de okuyan şahıs bizzat Necib olmuştur. Necib, beyannamede amaçlarının demokratik bir rejim kurmak ve halk hâkimiyetini sağlamak olduğunu ifade etmiş, monarşinin sona erdiğini, Cumhuriyet'in kurulduğunu ilan etmiştir (El-Feth, 1965: 39, 40). Türkiye'de de darbe lideri konusunda benzer bir süreç yaşanmıştır. Darbeci subaylar, son günlere kadar sembolik de olsa bir kuvvet komutanı bulmaya çalışmışlardır. Darbeciler son ana kadar bir lider bulamamışlar, "dört yıldızlı, omzu kalabalık" tek isim olarak Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, ancak darbe gerçekleştikten sonra Genelkurmay Başkanlığı'na ve darbe sonrası kurulan, ülkeyi yönetecek olan Milli Birlik Komitesi'nin başkanlığına getirilmiştir. Gürsel, ancak 27 Mayıs günü öğleden sonra İzmir'den özel uçakla Ankara'ya getirilmiş ve darbenin gerçekleşmesinden saatler sonra göreve başlamıştır (Kaynar, 2012: 636).

Mısır'da da *Devrimci Komut Konseyi* (DKK) isimli bir kurul kurulmuş ve darbenin ardından ülkeyi bu konsey yönetmiştir. Amerika Birleşik Devletleri tarafından da olumlu olarak karşılanan konsey (Rubin, 1982: 73), ilk yıllarda dış politikada fazlaca bir değişikliğe gitmemiş, Birleşik Krallık ile görüşmeleri sürdürerek, İngiliz kuvvetlerini Süveyş Kanalı'ndan çıkartmaya çaba göstermiştir (Podeh, 1996: 161). Mısır'daki radikal dış politika değişiklikleri ise darbenin gerçek lideri olan Nasır'ın cumhurbaşkanı olmasından sonra gerçekleşmiştir. Nasır, 1954 yılında bir suikasta uğramış fakat kurtulmuştur. Bu olayla ilişkisi olduğunu düşündüğü Necib'i yönetimden uzaklaştıran Nasır, cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştur (Yaseen, 2006: 7). Mısır'ı sosyalist ve resmi dini İslam olan bir devlet olarak ilan eden Nasır, Arap ülkelerini Batı'nın etkisine karşı birleştirmeyi vaaz eden bir söylemde bulunmuştur. İngilizlerle yapılan görüşmelerin giderek bir açmazı yol aldığı bir dönemde Nasır, darbenin –kendi adlandırması ile devrimin- dördüncü yıl dönümünde, 23 Temmuz 1956'da Süveyş Kanalı'nın millileştirildiği duyurusunu yapmayı planlamıştır. Fakat İngiliz kuvvetlerinin Mısır'a saldırıp saldırmayacağına dair istihbarat geç geldiğinden, Nasır planladığı açıklamayı 26 Temmuz 1956'da yapabilmiş ve kanalın millileştirildiğini ilan etmiştir (Alterman, 1998: 68). Türkiye'de ise dış politikada herhangi bir değişikliğe gidilmemiş, cuntanın ilk bildirisinde, darbecilerin NATO'ya ve CEN-TO'ya inandığı, bağlı kaldığı açıklanmıştır (Ahmad, 2010: 148).

Darbeler, her iki ülkede de akademisyenlerden destek görmüştür. Mısır'da İskenderiye Üniversitesi öğretim üyeleri, ordunun henüz İskenderiye üzerinde otorite sağlamadığı, Kral Faruk'un halen İskenderiye'de olduğu saatlerde darbeye destek verdiklerini açıklamışlardır (El-Feth, 1965: 41). Türkiye'de de darbeye meşruluk sağlaması amacıyla 15 profesörden oluşan *Yüksek İlim ve Hukuk Heyeti* isimli bir kurul oluşturulur. Bu heyet, ilk iş olarak geçmiş iktidarın gayrimeşru davrandığını, bu yüzden ona müdahale eden ordunun darbenin meşru bir hareket

olduğu raporunu yayınlamıştır (Kaynar, 2012: 646).

Darbe sonrasında Mısır'da devrilen Kral Faruk'un durumu, askerler arasında tartışmaya neden olmuş, bir kısım Kral'ın hemen idam edilmesini savunurken, başka bir kesim yargılanmasını talep etmiştir. Darbeciler arasında yapılan görüşmeler sonucunda Kral Faruk'un, darbeden üç gün sonra 26 Temmuz'da ülkeden gönderilmesi kararlaştırılmış, Kral top atışıyla selamlanarak yurtdışına uğurlanmıştır (El-Feth: 1965: 45). Fakat Türkiye'de ise darbe sonrası eski iktidarın yargılanması tercih edilmiş, 15 kişi idam cezası almıştır. Bunlardan 11 kişinin cezası affedilmiş, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın idam cezalarının uygulanması kararlaştırılmıştır. Fakat Bayar'ın sağlık durumu ve ilerleyen yaşı nedeniyle cezası hafifletilmiş, diğer üç isim; Menderes, Zorlu ve Polatkan 17 Eylül 1961 tarihinde idam edilmiştir (Zürcher, 2012: 360, 361). Mısır'da darbeciler, uzun yıllar görevde kalırken, Türkiye'de askerler, yönetimi –şeklen de olsa- kısa süre içinde sivillere devretmişlerdir. 1961 yılında bir anayasa hazırlanmış ve 9 Temmuz 1961 yılında bu anayasa halk tarafından kabul edilmiştir. Daha sonra 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan seçimlerle hükümet, sivil siyasetçilere bırakılmış, sadece Gürsel Cumhurbaşkanı olarak kalmaya devam etmiştir (Ahmad, 2010: 156, 157).

Özet olarak darbe ile birlikte Mısır'da rejim değişmiş, fakat Türkiye'de rejim değişmemiş, sadece iktidar değiştirilmiştir. Mısır'da darbeden iki yıl sonra bir lider değişikliği yaşanmış, Türkiye'de böyle bir durum gerçekleşmemiştir. Mısır'ın sömürge geçmişi nedeniyle bu ülkede yoğun olan anti-emperyalist duyguların etkisiyle köklü bir dış politika değişikliğine gidilmiş, Türkiye'de ise dış politika değişikliği olmamıştır.

SONUÇ

Demokratik kültürün tam olgunlaşmadığı ülkelerde ordunun siyasete müdahil olması sık sık görülür. Bu ülkelerde kendilerini vatanın kurtarıcısı olarak gören subaylar, siyasi krizlerin baş gösterdiği zamanlarda –bazen bu krizin bizzat sorumlusu olsalar dahi- idareye el koyarak kendi görüşleri doğrultusunda ülkeyi yönetirler. Mısır ve Türkiye de bu ülkelere örnek olarak gösterilebilir. İki ülkede de askerler –özellikle geçmişte- siyasete egemen olmuşlardır.

Mısır'da 1952 yılında Hür Subaylar Örgütü tarafından bir darbe gerçekleştirilmiş, Kral sürgüne yollanmış ve cumhuriyet ilan edilmiştir. Türkiye'de de Mısır'dan sekiz yıl sonra, 1960 yılında bir askeri darbe yapılmış, seçimle iktidara gelen hükümet görevden alınmıştır. İki darbe arasında birçok benzer nokta olduğu gibi bazı farklılıklar da bulunmaktadır. Öncelikle çoğu askeri müdahalede olduğu gibi iki darbe de ülkenin siyasi krizde bulunduğu bir ortamda gerçekleşmiş ve meşruiyetini sağlamak için önceki iktidarın meşruiyetini yitirdiğini savunmuş, böylece müdahalenin haklı olduğunu öne sürmeye çalışmıştır. İki darbe de emir-komuta zinciri içinde değil, orta türbeli subaylar tarafından yapılmış, daha sonra devlet başkanı olarak üst rütbeli bir general bulunmuştur. Türkiye'de darbe yapıldıktan sonra General Cemal Gürsel, cuntacılar tarafından ikna edilmiş ve yönetimin başına geçirilmiştir. Mısır'da ise darbecilere yakın olduğu bilinen, fakat darbe günü –hükümetin gizli polislerinin takibinin de büyük oranda etkisiyle de olsa- aktif rol oynamayan General Muhammet Necib Devlet Başkanı yapılmıştır. Darbe gerçekleştikten sonra her iki ülkede de sivil kesim, darbeye destek vermiş ve bu durumu bir “devrim” olarak nitelemiştir. Hem Mısır'da hem Türkiye'de akademisyenler müdahaleyi

sevinçle karşılamış, yeni yönetime “bilimsel” önerilerde bulunmuş, kurulan “İlim Heyetlerinde” görev almışlardır.

Her iki darbe de herhangi bir direnişle karşılaşmadan, kansız bir şekilde tamamlanmıştır. Önemli kamu kuruluşları, radyolar ve bakanlıklar kısa zaman içinde ele geçirilmiş, sabah olduğunda darbeciler başkentlerde tamamen egemen olmuştur. Mısır’da Kral Faruk, üç gün daha görevde kalırken, Türkiye’de Başbakan Adnan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar, darbenin yapıldığı gün askerler tarafından alıkonulmuştur. Devrilmiş iktidarın yöneticilerin akıbeti hususunda iki ülkede farklılık görülmüştür. Mısır’da darbeci subaylardan bazıları Kral Faruk’un varlığının harekete karşı her daim bir tehdit olacağından yola çıkarak Kral’ın hemen idam edilmesini savunurken, kimi subaylar ise geçmişte yaptıklarından dolayı yargılanmasını önermiştir. Sonuç olarak Kral Faruk’un, özel bir uçakla ülkeyi terk etmesine izin verilmiştir. Türkiye’de ise Başbakan Menderes ve Cumhurbaşkanı Bayar yargılanmış, sonuç olarak her ikisine de idam kararı çıkmıştır. Fakat Bayar, yaşlı olduğu için idam kararı uygulanmamış, Menderes ve iki bakanı 1961 yılında idam edilmiştir. Türkiye’deki darbecilerin büyük bölümü, bu idamlara rağmen yönetimde uzunca bir süre kalma niyetinde olmamışlardır. Nitekim 1961 yılında yeni bir anayasa hazırlanması, bu anayasanın halk oylamasında kabul edilmesinin ardından darbeciler, Ekim 1961 seçimleri ile yönetimi sivillere devretmiştir. Başbakanlığın sivillere geçtiği fakat hala askerlerin perde arkasındaki varlığının sabit olduğu dönemde, yönetimde kalan tek asker sadece Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel olmuştur. Mısır’da ise askerler uzun yıllar yönetimde kalmaya devam etmişlerdir. Darbenin hemen ardından devlet başkanlığına General Muhammet Necib getirilmiş, fakat 1954 yılında Hür Subaylar Örgütü’nün asıl lideri Albay Nasır cumhurbaşkanlığına geçmiştir. Bu tarihten itibaren Nasır, vefat ettiği 1970 yılına kadar ülkeyi yönetmiş, onun ardından da yine Hür Subaylar Örgütü’nden birisi olan Enver Sedat Cumhurbaşkanı olmuş o da ülkeyi 1981 yılına kadar yönetmiştir.

İki darbe arasındaki en büyük farklardan birisi dış politikada izlenen yöntemlerdir. Türkiye’de darbe yapan komutanlar, NATO’ya bağlı kalacaklarını ilan ederken, Mısır’daki yeni yönetim dış politika konusunda radikal değişikliklere gitmiş, Süveyş Kanalı’ndaki İngiliz kuvvetlerinin çıkarılmasına ve kanalı işleten şirketin devleştirilmesine karar vermiştir. Bu değişikliğin nedeni Mısır’ın uzun yıllar boyu İngiliz sömürgeci olarak kalmasının yarattığı nefret olmuştur. Geçmişteki İngiliz sömürgeci olma deneyimi ve yaşanan ekonomik darboğazdan dolayı Mısır halkında Birleşik Krallık’a karşı bir öfke bulunmaktaydı. Bu durum ülkede milliyetçiliği uzun yıllar boyu son derece canlı tutmuştur. 1952 yılında bir darbe ile Kral Faruk’u devirip cumhuriyet ilan eden Hür Subaylar Örgütü’nün de temel motivasyonu bu milliyetçilik ve anti-emperyalist tutum olmuştur. Zira askerler, ülkedeki kötü gidişatın nedeninin ülke kaynaklarının yabancılar ve onlarla işbirliği yapan Kral tarafından sömürülmesinden kaynaklandığı savunmuşlardır. Nasır, ilk olarak Mısır’ın geçmişten beri muzdarip olduğu Batı emperyalizminin etkisini ülkeden tamamen silmeyi hedeflemiştir. Bu yüzden de Arap milliyetçisi ve anti-emperyalist bir söylemle dış politikada Batı karşıtı bir tutum izlemişlerdir. Nasır, güçlü bir Arap-Müslüman kimliği inşa etmeye ve bağımsız milli bir ekonomik sistem kurmaya çaba göstermiştir. Bu bağlamda Nasır, Arap ülkeleri arasında bir birlik oluşturmaya da çalışmıştır. Türkiye’de böyle bir sömürge deneyimi yaşanmadığı için darbe sonrasında herhangi bir dış politika değişikliğine gidilmemiştir.

Mısır'daki darbeciler, sosyalizme yakın, anti-emperyalist bir ideoloji çerçevesinde örgütlenirken, Türkiye'de ise sadece otoriter eğilimler gösteren iktidarı devirme düşüncesi hâkim olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'ni asker kadrolar kurduğu için, subaylar kendi mirasları olarak düşündükleri devleti, rejimi kurtarma dürtüsü ile sadece hükümeti devirmeyi düşünmüş, müdahale sonrası ne yapılacağına dair bir plan yapmamıştır. Mısır, istikrarsız, çalkantılı uzun yıllar geçirmişken Türkiye'de böyle uzun bir dönem yaşanmamıştır. Aynı zamanda Mısır'da eski başbakanlar da dâhil olmak üzere pek çok suikast gerçekleştirilmişken, Türkiye'de buna benzer politik suikastlar yaşanmamıştır. Darbeye giden süreçte sadece son birkaç yılda iktidar otoriterleşme eğilimleri göstermiş, iktidar yanlıları ve muhalefet üyeleri arasında –ölümle sonuçlanmayan- çeşitli sokak kavgaları görülmüştür. Mısır'da ise politik suikastların yanında İngilizler tarafından elli polisin öldürüldüğü ve yüz tanesinin de yaralandığı karakol baskınları gibi travmatik olaylar yaşanmıştır. Ayrıca darbe olmadan önce Mısır, uzun yıllar boyu bir hükümet krizi yaşamış, Kral ile başbakanlar arasında uyumsuzluk yaşanmış, Kral, halk tarafından seçilen başbakanı görevden almış fakat onun yerine görevlendirilen yeni başbakanlar da uzun süre iktidarda kalamamış ve istifa etmek durumunda kalmışlardır. Türkiye'de ise seçim sistemin verdiği avantajla iktidar partisi mecliste çoğunluğu sağlamış ve aynı parti içinden çıkan cumhurbaşkanı ile herhangi bir sıkıntı yaşamamıştır. Böylece Türkiye'de darbe öncesinde yönetimde bir ikilik, çatışma ve çelişki görülmemiştir.

Özetle, karşılaştırma için Mısır ve Türkiye'nin seçilmesinin nedeni her iki ülkede de demokratik kuralların tam oturmamış olmaması ve ordunun siyasi bir aktör olarak kabul edilmesidir. Diğer bir sebep ise her iki ülkenin de sömürgecilik konusunda farklı deneyimlere sahip olmasıdır. Yapılan analizler sonucunda darbelerin gerçekleşme süreçlerinin birbirine benzediği görülmüştür. Fakat ülkelerin sömürge geçmişinde farklı deneyimlerinin olması dış politikada farklılığın görülmesine neden olmuştur. İki ülke arasındaki bariz farklılıklardan birisi de eski idarecilerin cezalandırılması hususunda görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Abid, Q. ve Abid, M. (2009). July Revolution and the Reorientation of Egypt's Foreign Policy. *Journal of the Research Society of Pakistan*, 46(2): 1-68.
- Ahmad, F. (2010). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye (4. Baskı)*. (Çev. S., C. Karadereli). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akşin, S. (2017). *Kısa Türkiye Tarihi (22. Baskı)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Albayrak, M. (2004). *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Alterman, J., B. (1998). American Aid to Egypt in the 1950s: From Hope to Hostility, *Middle East Journal*, 52(1): 51-69.
- Botman, S. (1986). Egyptian Communists and the Free Officers: 1950-54, *Middle Eastern Studies*, 22(3): 350-366,
- Bozarlan, H. (2010). *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El-Kaide'ye*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Cleveland, W., L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi* (Çev. M. Harmancı). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- El-Feth, A., A. (1965). *Mısır İhtilalinin İçyüzü ve Nasır* (Çev. N. Kuruoğlu). İstanbul: Rektur Yayınları.
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi* (4. Baskı). Ankara: İmge Yayınları.
- Eroğul, C. (2006). Çok Partili Düzenin Kuruluşu 1945-1971, *Geçiş Sürecinde Türkiye* (5. Baskı) (ed. C., İ. Schick ve A., E. Tonak). İstanbul: Belge Yayınları: 112-158.
- Gordon, J. (1992). *Nasser's Blessed Movement, Egypt's Free Officers and the July Revolution*, New York: Oxford University Press.
- Gordon, J. (2006). *Nasser: Hero of the Arab Nation*, New York: Oxford University Press.
- Hale, W. (2011). The Turkish Republic and its Army, 1923–1960, *Turkish Studies*, 12(2): 191-201.
- İpekçi, A., ve Coşar, S., Ö. (2012). *İhtilalin İçyüzü* (2. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karpat, K. (2011). *Türk Siyasi Tarihi, Siyasal Sistemin Evrilmesi* (2. Baskı), (Çev. C. Elitez). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kayalı, K. (2015). *Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs-12 Mart* (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaynar, M., K. (2012). *Tarihin İnşası ve Siyaset, Yazılar* (2. Baskı). Sivas: Adımlar Yayınları.
- Marsot, A., L., A. (2007). *A History Of Egypt, From the Arap Conquest to the Present* (2nd Edition). New York: Cambrigde University Press
- Morsy, L. (1984). The Military Clauses of the Anglo–Egyptian Treaty of Friendship and Alliance, 1936, *International Journal of Middle East Studies*, 16(1): 67-97.
- Rubin, B. (1982). America and Egyptian Revolution, 1950-1957, *Political Science Quarterly*, 97 (1): 73-90.
- Yaseen, S. (2006). *Mısır Arap Cumhuriyeti*. Ankara: ASAM Yayınları.
- Zürcher, J., E. (2012). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (27. Baskı) (Çev. Y. Saner). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 622-640

Geliş/Submitted/ Отправлено: 19.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 19.12.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47722

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Arş. Gör. Şeyda ARISOY

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye

seyda.arisoy@atauni.edu.tr

 ORCID 0000-0002-2888-2258

KLASİK FARS ŞİİRİNDE TOPLUMSAL SINIF İNCELEMESİ¹

SOCIAL CLASS ANALYSIS IN CLASSICAL PERSIAN POETRY

Öz: Yüzyıllardır güçlü bir bağ içerisinde olan edebiyat ve toplum ilişkisi günümüzde edebiyatın en önemli konularından biri haline gelmiştir. Her dönemde yazılan edebi eserler incelendiğinde o eserlerde toplumsal konularla ilgili bilgilere ulaşmak mümkündür. Bir takım belirleyici ölçütler sonucu ortaya çıkan toplumsal sınıf farklılıkları da birçok konu gibi edebiyata yansımıştır. Bu bağlamda 8. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar köklü bir geçmişe sahip olan klasik Fars şiirine baktığımızda İran'ın toplumsal yapısını yansıtan şiir örnekleri dikkat çekicidir. Genel olarak klasik Fars şiiri, duyguları ve hayalleri estetik bir biçimde aktarmasının yanı sıra aynı zamanda o dönemlerin toplumsal sınıf sorunlarını da dile getirmiştir. Klasik Fars şiirinde padişah, devlet ve din adamları, askerler gibi üst sınıf; tüccarlar, çiftçiler, sarraflar ve özgürler gibi orta; hizmetkârlar köleler, bekçiler, çobanlar, dervişler, sakiler ve dilenciler gibi alt sınıfı oluşturan bireyler vardır. Bu alt ve üst tabakadaki insanlar arasındaki ilişkiler kimi zaman eleştirel kimi zamanda didaktik bir biçimde dile getirilmiştir. İran edebiyatının önemli şairlerinin birçoğu toplumsal çevreyi oluşturan bu kişileri ve buldukları konuları şiirlerinde konu

¹ This study was presented orally in (USVES 2020)./Bu çalışma Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu 2020'de (USVES 2020) sözlü olarak sunulmuştur.

Cite as/Atıf: Arisoy, Ş. (2020). Klasik Fars Şiirinde Toplumsal Sınıf İncelemesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 622-640. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47722>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

edinmişlerdir. Çalışmada, klasik Fars şiiri genel olarak incelenerek sınıf farklılıklarını içeren şiirler tespit edilip Türkçe çevirileriyle örnekler verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Sınıf, Klasik Fars Şiiri, Edebiyat ve Toplum

Abstract: The relationship between literature and society, which has been in a strong bond for centuries, has become one of the most important issues of literature today. When the literary works written in each period are examined, it is possible to reach information about social issues in those works. Social class differences that emerged as a result of certain determinative criteria have also been reflected in literature, like many subjects. In this context, when we look at the classical Persian poetry, which has a deep-rooted past from the 8th century to the 18.th century, examples of poems that reflect the social structure of Iran are remarkable. In general, classical Persian poetry not only conveyed emotions and dreams in an aesthetic manner, but also expressed the social class problems of those times. There are several individuals in classical Persian poetry who create the upper class such as sultans, states and clergy, the middle class such as merchants, farmers, sarrafs and freemen, the low class servants, slaves, watchmen, shepherds, dervishes, sakis and beggars. The relations between these lower and upper strata are sometimes expressed critically and didactically. Many of the prominent poets of Iranian literature have focused on these people and social environments in their poems. In the study, classical Persian poetry will be examined in general, poems containing class differences will be determined and examples will be given with their Turkish translations.

Keywords: Social Class, Classical Persian Poetry, Literature and Society

GİRİŞ

Latince “classis” sözcüğünden gelen sınıf kelimesi 14. yüzyılda Fransızcaya “classe”, Fransızcadan Farsçaya کلاس/“kelas”, 16. yüzyılda ise İngilizceye “class” şeklinde girdi. Sınıf sözcüğü kendi bağımsızlığını kazanırken önceki terimlerden başka şeyler ifade etmeye başladı. Sosyolojik düşüncenin önemli bir kavramı haline gelen toplumsal sınıf kavramının tarihi bu sözcükle başlamış oldu (Beneton, 1991: 11). Toplumsal ayırım ve ilişkileri farklı düşünmenin bir anlatım şekli olan toplumsal sınıf değişimine ilk olarak 1970’lerde Karl Marx damgasını vurdu (Beneton, 1991: 16). Sınıf teorisinin kurucusu Marx olarak bilinse de bu teori alanında iki temel yaklaşım vardır. Birincisi Marksist sınıf teorisi ikincisi ise Weberci sınıf teorisidir (Arslan, 2007: 16). Marksist yaklaşımda sınıf olgusu iki açıdan ele alınır. İlk olguda ortak konumlara sahip bireylerin oluşturduğu toplumsal kategoriler olarak, ikincisinde ise sınıflar, kültürel ve siyasi özellikli toplumsal aktörler olarak tanımlanır (Arslan, 2007: 17). Weber tabakalaşmayı ekonomik etmenlere indirgemeyi reddeder ve onu çok boyutlu olarak görür. Dolayısıyla toplum, ekonomi, statü ve iktidar temelleri üzerinde tabakalaşır (Ritzer ve Stepnisky, 2014: 127).

Eski Yunan (Antik) düşünce geleneğinin en önemli temsilcilerinden olan Platon ideal devletinde; besleyiciler, koruyucular ve yöneticilerden oluşan üçlü bir ayırım yapmıştır (Cevizci, 2012: 326). Platon, birey ile devlet, insan ruhu ile politik otorite arasında benzerlik kurar (Cevizci, 2012: 325). Devlet veya toplum, Platon’a göre: Büyütülmüş bir insandır. O halde iyi bir

devlet de kendisinde üç sınıfın bulunacağı ve bu sınıfların birbirleriyle uyum ve barış içinde yaşayacağı devlettir. Platon'un açıklamalarına bakılırsa düşündüğü devlette akıllı ve entelektüel ruha felsefe eğilimli yöneticiler sınıfının denk düştüğünü görüyoruz. Devleti dışarıya ve içeriye karşı koruyacak olan savaşçılar veya muhafızlar sınıfı cesur ve iradeli ruha; bu iki sınıfın gündelik hayatlarını devam ettirmeleri için gerekli maddi üretimde bulunacak olan köylü ve tüccar sınıfı ise hissi veya istekli ruha karşılık gelmektedir (Platon, 1993: 125). Yine Platon'un öğrencilerinden olan Aristo da alt, orta ve üst sınıflar olmak üzere üçlü bir toplumsal kategori sistemi geliştirmiştir (Şenel, 2008: 158). Antik İran'a baktığımızda toplum, dini liderler/ruhaniler, askerler ve çiftçiler olarak üçe ayrılmış ve bu üç tabakanın adı Zerdüştiliğin kutsal kitabı olan *Avesta*'nın da birçok bölümünde geçmiştir (Pûrdavûd, 1374: 331). İran'ın milli şairi olan Firdevsî'nin *Şahnâme*'sinde de eski öykülere ve ulusal geleneklere göre sosyal sınıfların oluşma zamanı ve onların birbirlerinden ayrılmaları İranlıların bilinen ilk hanedanı olan Pişdadilerin hükümdarı Cemşid-i Pişdâdî'nin efsanevi dönemine atfedilir ve din adamları/Katuziyân, askerler/Nisariyân, çiftçiler/Nesûdiyân ve esnaflar/Ehnûhûşî şeklinde dört tabakaya ayrılır. Firdevsî bu dört tabakanın nitelikleri konusunda şöyle söyler (Zonnur ve Pervane, 1397 hş.: 28):

گروهی که کاتوزیان خوانی‌اش

به رسم پرستندگان دانی‌اش

جدا کردشان از میان گروه

پرستنده را جایگه کرد کوه

بدان تا پرستش بود کارشان

نوان پیش روشن جهاندارشان

صفی بر دگر دست بنشانند

همی نام نیساریان خواندند

کجا شیر مردان جنگ آورند

فروزنده لشکر و کشورند

کزیشان بود تخت شاهی به جای

وزیشان بود نام مردی به پای

بنسودی سه دیگر گره را شناس

کجا نیست از کس بریشان سپاس

بکارند و ورزند و خود بدروند

به گاه خورش سرزیش نشنوند

...

چهارم که خوانند اهنو خوشی

همان دست‌ورزان اباسرکشی

Senin Katuziyân dediğin ve ibadetlerinin töresini bildiğin grubu

(Cemşid) ayırdı toplumdun ve ibadet edenleri yerleştirdi dağlık yerlere.

Ta ki sırf hayatlarını tapınmakla geçirip Tanrı'nın parlak katında durabilsinler diye

Yine halk arasından bir topluluk daha ayırarak onlara da Nisariyân adını verdi.

Nerede ordunun ve ülkenin yüzünü aydınlatan aslan gibi savaş eri varsa bu topluluğa kattı.

Onların sayesinde ayakta durur padişahlık tahtı. Onların sayesinde yaşar erliğin adı.

Halkın içinden üçüncü olarak ayrılan topluluğa da denildi Nesûdiyân. Yeryüzünde var mı onlara borçlu olamayan?

Onlardır toprakta çalışan, ekip biçen ve yemek için kimseye minnet etmeyen.

Dördüncü olarak ayrılan topluluğa da Ehnûhûşî dediler.

Bunlar kendi ellerinin emeğiyle yaşarlar. Hep zanaatlarıyla uğraşırlardı.

(Firdevsî, 2009: I, 69)

İran tarihini ve kültürünü en kapsamlı şekilde yansıtan *Şahnâme'*den anlaşıldığı üzere antik dönemde İran toplumu dört sınıfa ayrılmıştır. İran platosunda yerleşik hayat kurup siyasi alanda öne çıkmış ilk İranlı uygarlık olan Medler (Yıldırım, 2017: 227) döneminde ilk büyük toplumsal bölünme şekillenmiş ve çobanlar ve ziraatçılar sınıfı ortaya çıkmıştı (Ravendî, 1357hş.: III, 18). Ahamenişler (MÖ. 700-330) dönemine gelindiğinde toplumsal yapının başında saltanat ailesi siyasi ve ekonomik imtiyazlarıyla yer almaktaydı. Orta ve alt sınıfı ise yine bu dönemde muğlar, çiftçiler ve zanaatkârlar oluşturmaktaydı (Zonnûr ve Pervane, 1397 hş.: 29). İskender'in İran'ı fethetmesinin ardından ülkenin idari ve askeri yönetiminin Selevkilerin (MÖ. 321-129) eline geçmesinden ötürü halk gerek kültürel gerek siyasi açıdan Yunan kültürünün etkisinde kalmıştı. Fakat bu dönemde Selevkiler İranlı üst tabakayla iyi ilişkiler kurmuş, orta tabakayı devlet işlerinde yetkilendirmiş alt tabaka ise önceki hayatlarını sürdürmeye devam etmiştir. Bu dönemde kral ve saray halkından sonra sırasıyla idari yönetimde, tüccarlar ve askerler gelmekteydi (Zonnûr ve Pervane, 1397 hş.: 30). Selevkilerin tarih sahnesinden silindikleri günlerde Eşkaniler (MÖ. 250-MS. 226) Part bölgesinde iki yüz yıllık bir egemenlik dönemini arkalarında bırakarak devletin temellerini güçlendirmiş ve Selevkileri İran'dan çıkarmıştır (Yıldırım, 2017: 315). Fakat bu genç devletin gelişiyle İranlıların toplumsal yapısındaki sınıflaşma önceki uygarlıklardan farklı olarak beş gruba ayrılmıştı (Meşkûr, 1345 hş.: 156):

1. Büyük feodaller, saraylılar, saltanat hanedanı.
2. Askeri ve sivil bürokratlar

3. Din adamları, muğlar.
4. Orta kesim halk sınıfları, meslek sahipleri
5. Köylüler ve köleler

Roma İmparatorluğunun karşısındaki en güçlü rakip olan Sasanilerin (MS. 224-652) ilk dönemlerinde Eşkanilerden kalma bir toplumsal tabakalaşma vardı. Saltanat ailesinden ve Eşkani soyundan gelen altı önemli hanedan sonra din adamları (muğlar, hiyberdler ve mubedler), askerler, idari çalışanlar (eğitimciler) ve halk sınıfı (köylüler, zanaatkârlar, şehirliler) gelmekteydi (Zonnûr ve Pervane, 1397 hş.: 32). Bu dört tabakada kendi içlerinde bir takım sınıflara ayrılıyordu. Bizans-İran savaşlarındaki yenilgiler İran ordularının gücünü önemli ölçüde azaltmış, huzuru kaçan halk direnmeden İslam ordularının eline geçmişti (Yıldırım, 2017: 342). İran halkının İslamiyet'i benimsemesinin ardından toplumun yapısı değişerek üst, orta ve alt sınıf şeklinde üç tabaka oluştu. İran'a Arap Müslümanların gelişiyle İran sosyal tabakalarının hiyerarşisinin en tepesine Müslüman Arap aristokrasi sınıfı geldi. Bu grup yüksek siyasi, ekonomik ve sosyal otoriteye sahip yöneticiler, çiftçiler, askerler, toprak sahipleri, saray katipleri sınıfıydı (Sâsânpûr ve Mofteherî, 1390 hş.: 83). Otoritenin dışında yer alan orta sınıfı tüccarlar, esnaf ve zanaatkârlar oluşturuyordu. Alt sınıfı ise çiftçiler, esirler ve köleler oluşturuyordu (Sâsânpûr ve Mofteherî, 1390 hş.: 84-86). Sasaniler döneminde siyasi iktidara sahip olan çiftçiler bu dönemde bu gücünü kaybetmiş, merkezi idare karşısında sadece toprağı işleyip üretme görevini üstlenmişti (Sâsânpûr ve Mofteherî, 1390 hş.: 86).

İranlı kabilelerin İran topraklarına yerleştikleri dönemlerde oluşturdukları ilk yazılı eserleri ve kültürel ürünleri hakkında bilgi çok azdır. Bu yüzden İran edebiyatı ve kültürünün ilk ortaya çıkış aşamaları konusunda bazı verilere Hint-Avrupa milletlerinin yazılı eserlerinden yararlanılarak ulaşılmaktadır (Yıldırım, 2017: 26). İran'da İslam öncesi dönemlerden günümüze resmi üç dil ve üç yazı sisteminden yazılı metinler ulaşmıştır. Bunların ilk yazılı örneği kutsal kitap *Avesta*'dır. Daha sonra Taht-i Cemşid, Nakş-i Rüstem ve Bisutun gibi son derece önemli yazıtlar günümüze kadar gelmiştir (Yıldırım, 2017: 14). Yerleştikleri bölgelerde belli bir döneme kadar yazılı eserler oluşturamayan İranlılar, ilahiler, bilmeceler ve mitolojik efsaneler gibi sözlü eserler vermişlerdir. Eşkaniler döneminde edebiyatın gelişmesiyle *Direht-i Asurik*, *Veys u Ramin*, *Yadgar-i Zeriran* gibi önemli edebi metinler ortaya konmuştur (Yıldırım, 2017: 27). Bir kısmı Sasanilerin yıkılışının ardından İslam sonrası dönemlerde yazılmış *Dinkerd*, *Bundehişn*, *Ardavirafrname*, *Karname-yi Erdeşir-i Babekan* gibi eserler bunların başında gelir (Yıldırım, 2017: 27). Yaklaşık iki yüz yıl süren Arap egemenliği döneminde İranlılar, Arap dili ve kültürünün etkisi altında yaşadılar ve bir edebî dil haline gelen Arapça ile eserler ortaya koydular. Bu uzun süre zarfında neredeyse hiç Farsça eser yazılmadı. Tâhir b. Hüseyin'nin bağımsızlığını ilân etmesiyle İranlılar, Arap kökenli devletlerin hâkimiyetinden kurtulup yarı müstakil devletler kurmaya başladı. Derî Farsçası denilen dilin edebî dil halini almasıyla yeni Farsça ilk ürünlerini vermeye başladı. Farsça yazan şairler, aruzu kullanarak Arapların nazım şekli olan kaside ve gazel tarzında şiirler yazdılar. Bu dönemden sonra saraylar, şair ve ediplerin merkezi olmuş, birçok edebî harekette bu saraylarda doğup gelişmiştir (Tokmak, 2000: 416-417).

Tarihsel süreç içerisinde çeşitli değişimlere uğrayan sınıf farklılıkları edebiyata da yansımış, özellikle Fars şiirinde bu sınıflara mensup bireylerin adları ya doğrudan ya da kinayeli bir biçimde işlenmiştir. Çalışmamızda İslam sonrası dönemlerde yazılmış divanlardaki şiirler

kullanılacaktır. Şair divanlarında toplumsal sınıf kavramlarını içeren şiirler tespit edilerek Türkçe çevirileri ile örnek verilecektir.

Üst Sınıf Bireyleri Konu Alan Şiirler

1. Yöneticiler:

Padişahlar, Vezirler ve Hanedan Üyeleri

Antik çağlarda, her toplumda toplumsal sınıfın üst tabakasını soylular, hanedan üyelerinin oluşturduğu yöneticiler ve yöneticilerin danışmanı konumunda olan vezirler oluşturmaktaydı. Ahamenişler'den Pehlevîceye şah ve fasih, Farsçaya şah ve padişah olarak geçen şah kavramı "şahlığı koruyan, saltanatı gözeten" anlamlarını karşılamaktadır. Eski İran'da şah orduunun, hükümetin ve dinin lideri, Tanrı'nın yeryüzündeki tecellisi ve gölgesi diye kabul edilirdi (Gündüz, 2010: 248). Padişahların bu özelliği onları toplum içinde kutsamış, onları özellikle İran edebiyatında övgü amacıyla yazılan kaside türünün başkahramanları haline getirmiştir. Padişahlar gibi üst sınıfa ait olan diğer bireylerde kaside gibi diğer nazım türlerine de konu olmuştur.

لایقتر از امیری در خدمت اسیری

خوشتر ز پادشاهی در حضرتت غلامی

Senin hizmetinde esirlik emirlikten daha değerlidir.

Senin huzurunda kölelik padişahlıktan daha hoştur.

(Sa'dî, 1385 hş.: 901)

ملک شاه و محمود و نوشیروان

که بردند گوی از همه خسروان

پذیرای پند وزیران شدند

که از جمله دور گیران شدند

Melikşah, Mahmud ve Enuşirvan

Ki onlar üstün oldular bütün hükümdarlardan

Vezirlerin öğütlerini dinlediler.

(Yedi iklimin) Padişahlarının hepsini geçtiler.

(Nizamî, 1335 hş.: 93)

من ایون شنیدم که اندر جهان

کسی نیست مانند او از مهان

به بالا و دیدار و آهستگی

به فرهنگ و رای و به شایستگی

هنر با خرد نیز بیش از نژاد

ز مادر چنو شاهزاده نژاد

Onun güzellikte, bilgice ve fikirce büyükler arasında eşi olmadığını duydum. Onun akli ve hünerleri, soy-luluğundan da ileridir. Hiçbir anadan şimdiye kadar böyle bir şehzade doğmamıştır!

(Firdevsî, 2009: I, 440)

چنین تا به پایست گردان سپهر
 ازین تخمه هرگز میراد مهر
 پدر بر پدر بر پسر بر پسر
 همه تاجدارند و پیروزگر

Bu felekler döndükçe, bu gökler yücelerde durdukça, bu soylu hanedan üzerinden asla sevgisi eksik olmasın!

Onlar atadan babaya, babadan oğula hep ulu hükümdarlardır; bundan sonra çocukları da taçlarıyla zaferden zafere koşan hükümdarlar olsun!

(Firdevsî, 2016: II, 455)

2. Din Adamları, Ruhaniler

Orta çağda, Avrupa'yı yöneten güç ve nüfuz sahibi ruhban sınıfı gibi İran'ın antik çağlarında da Zerdüşti din adamları soylu sınıfından sayılmış ve bazı hanedanların ülke yönetiminde söz sahibi olmuştur. Zerdüş'tün toplumsal görüşleri, içinde yaşamış olduğu çağın insanının çok ilerisinde. Söderblom'a göre Zerdüş't, her şeyden önce bir ekonomik ve sosyal reform yapmak amacını gütmektedir. Zerdüş'tün içinde bulunduğu toplumu düzeltme çabaları onu sosyal sınıf kavramını ilk ele alanlar arasına sokmuştur. Ona göre toplumda aristokrat zümre ve savaşımlar, rahipler, halk sınıfı yani hayvancı, ziraatçı, işçi ve zanaatkârlar ve göçebelere oluşmuş dört sınıf vardır (Can, 1968: 284). Dini ayinlerde ve toplumsal meselelerde öncü olan ruhani sınıfta kendi aralarında muğlar, hirbedler ve mubedler olarak üç tabakaya ayrılmıştır (Salehi, 1388 hş.: 127). Bu ruhani sınıf Fars şiirinde çeşitli şekillerde yer almıştır.

Mûbedler/موبدان

Sasaniler döneminden beri 1. Hüzmüz'ün rahibi Kertir'in lakabı olarak kullanılmaya başlanan mubed unvanı, tedbirli ve akli başında insan manasında kullanılmıştır. Ruhaniler sınıfının hatta özellikle Sasaniler döneminde toplumsal sınıfında en üst tabakasında yer alan mubedler toplumsal hayatta üstün bir nüfuza sahiptiler (Salehi, 1388 hş.: 128).

منم گفت با فرۀ ایزدی
 همم شهریاری همم موبدی
 بدان راز بد دست کوتاه کنم
 روان را سوی روشنی ره کنم

Cemşid:

*“Ben Tanrı'nın yardımıyla hem padişah hem de mûbedim.
 Kötülere kötülükten el çektireceğim,
 insanların ruhlarını temizleyip onları nurlandıracağım!” dedi.*

(Firdevsî, 2009: I, 39)

چون تلف عشق موبد شدی

گر تو یکی روح بدی صد شدی

Aşkî telef etmek için mubed oldun.

Öyle ki tek ruhun vardı, yüz tane oldu.

(Mevlânâ, 1378 hş.: VII, 175)

Hirbedler/هیربدان

Hirbedler hakkında çok fazla tarihi bilgi bulunmamakla beraber Hüsrev-i Perviz'in inşa ettirdiği bir ateşkedede dua etmek ve ateşe bekçilik etmek amacıyla buldukları bilinmektedir. Avesta'da adı geçen Hirbed öğretmen manasına gelir ve terim olarak din önderi anlamında kullanılır (Yıldırım, 2008: 382). Mubedler, eğitimsel, kültürel ve ticari faaliyetlerde bulunma sebebiyle soylular sınıfından kabul ediliyor ve mubedlerden sonra üst tabaka olarak biliniyorlardı (Salehi, 1388 hş.: 127).

ز بهرامیان هرک گردد اسیر

به پیش من آرد کسی دستگیر

پرستنده فرخ آتش کنم

دل موبد و هیربد خوش کنم

Behrâm-i Çubîne'nin savaşçılarından esir olanların tamamını da bu ateşkedenin hizmetçileri arasına katarım,

Kutsal ateşin ve ateşkedenin hizmetine verir, mûbedler ve hirbedlerin gönüllerini hoş ederim.

(Firdevsî, 2016: II, 1021)

هر آتشگهی کامد آنجا بدست

چو یخ سرد کردش بر آتش پرست

چو بشکست بر هیربد پشت را

بر انداخت آیین زردشت را

Bulduğu her bir ateşkedeyi

Buz gibi yaptı Mecusilere

Yıkarak onu Hirberd'in üstüne

Dağıttı Zerdüş't ayinini

(Nizamî, 1335 hş.: 347)

Muğlar/مغان

Dini ve idari işlerde görev alan muğlar, ruhaniler sınıfın en alt tabakasıydı. Sayıları diğer dini liderlerden iki kat fazla olurdu. Bu grubun en önemli görevi ateşkedelerde dini törenler icra etme ve ateşe bakarak gelecekteki haber vermektir (Salehi, 1388 hş.: 127).

برفتند ترکان ز پیش مغان

کشیدند لشکر سوی دامغان

*Gittiler Türkler Muğların tarafından
Ordularını çektikleri taraf oldu Damğan²*

(Firdevsî, 2009: I, 253)

به می سجاده رنگین کن گرت پیر مغان گوید
که سالک بی خبر نبود ز راه و رسم منزلها

Pîr-i Muğân, sana "Seccadeyi şaraba boya" derse çekinme, dediğini yap. Çünkü yol ehli, konakların yolundan, yordamından bihaber değildir.

(Hafız, 1387 hş.: 3)

3. Askerler ve Savaşçılar:

Devletin bir ögesi olan askeri kuvvetin ortaya çıkışı Platon *Devlet'*inde toprak yetmezliği sonucunda savaşı zorunlu görmesiyle şekillenir. *Devlet'*te toplumun ihtiyaç ve gereksinimlerini karşılayan çiftçiler ve zanaatkârlar sınıfına eklenecek olan toplumun korucu ve yönetici sınıfı üçüncü sınıf olarak karşımıza çıkar Bu sınıf Platon'un devleti için önemli bir yere sahiptir. Çünkü koruyucular sınıfı ilerde ülkeyi yönetecek yönetici sınıfını da içinden çıkaracak olan bir yapıdadır (Bayoğlu, 2012: 27). Aristoteles bu sınıfı, canlı bir yaratığın vücudundan bile önde gelen ruh gibi şehirlerde de ruha karşılık gelen, savaşçı niteliği olan askerleri, adalet dağıtan yargıçlara benzetir (Aristoteles, 2000: 116). Klasik Fars şiirinde savaşçı, ordu ve asker ile ilgili لشکر، سپاه، جنگجویان ve لشکر kelimeleri gerek antik dönemlerde gerekse günümüzde önemli bir konuma sahip olan bu sınıfı temsil eden kelimeler olarak sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Fars şiirinde bazen de "sevgili", bir ordu mensubu ve savaşçı olarak karşımıza çıkabilir. Bunun nedeni de özellikle VI./X. yüzyıla kadar Fars şiirinin manevi alanlarının en genişini oluşturan saray şiirinin o çağlarda yaygınlaşmış olmasıdır. Saray şiirlerinde muhatapın her zaman savaşçılar, askeri önderler, savaş araçlarını bilen ve onları iyi kullanan çevreler olduğunu görmekteyiz (Yıldırım, 2020; 31).

در شاهراه جاه و بزرگی خطر بسیست
آن به کز این گریوه سبکبار بگذری
سلطان و فکر لشکر و سودای تاج و گنج
درویش و امن خاطر و کنج قلندری

*Ululuk ve makam yolunda tehlikeler çoktur.
Bu bedelden yükü hafif olarak geçmen daha iyidir.
Sultanda asker düşüncesi, taç ve hazine sevdası,
Deroişte ise gönül istirahati ve kalender bucağı!*

(Hafız, 1387 hş.: 455)

چو جمشید را بخت شد کندرو

² İran'da bir şehir.

به تنگ اندر آمد جهاندار نو
برفت و بدو داد تخت و کلاه
بزرگی و دیهیم و گنج و سپاه

Cemşîd'in talihi döndü tersine.

Kaçıp gitti sıkıştırınca bu yeni padişah onu böyle

Ona bıraktı taht, külah, saltanat, taç, hazine ve asker gibi değerli neyi varsa

(Firdevsî, 2009: I, 48)

چرخ بزرگوار یکی لشکری بکرد
لشکرش ابر تیره و باد صبا نقیب
نفاط برق روشن و تندرش طبل زن
دیدم هزار خیل و ندیدم چنین مهیب

Yüce gökler bir ordu hazırladı

Kara bulutlar ordusu, seher yeli kumandanı

Ateşçisi ışıltı saçan şimşek; gök gürültüsü, davulcusu

Binlerce ordu gördüm, görmemiştim böylesine görkemli ordu

(Rûdekî, 2020:31)

بیار بزم شاهی را بخوان میر و سپاهی را
بده خمر الهی را چو گل افروز سیما را

Donat şahın meclisini; çağır emirleri, askerleri;

Gül gibi ilahî şarabı ver, parlat yüzleri.

(Sultan Veled, 2016: 40)

Orta Sınıf Bireyleri Konu Alan Şiirler

1. Tüccarlar

Eski zamanlarda ticaret, sarraflık, resmî ve özel kurumlara mal temini işleriyle uğraşan kişilere bezirgân/tüccar denilmekteydi. Farsçada alışveriş yapan anlamına gelmektedir. Eski çağlardan beri bezirgânların uzun süren seyahatleri, tesadüf ettikleri çeşitli olaylar, uzak ülkelerde gördükleri ve duydukları ilginç şeyler özellikle edebiyat için zengin ve ilgi çekici bir kaynak olmuştur (İpşirli, 1992: 102-103). Seyahatnameler ve diğer edebi eserlere konu olan bu sınıfın adını Fars şiirinde de sıklıkla görmek mümkündür.

نلرزد دست وقت زر شمردن

چو بازرگان بدانند قدر کالا

Altın sayma vakti titremez elleri

Çünkü tüccar bilir malın kıymetini

(Mevlânâ, 1378 hş.: I, 69)

به نیکی و بدی آوازه در بسیط جهان
سه کس برند رسول و غریب و بازرگان

*Dünyada iyilikte ve kötülükte üç kişi ün kazanır;
Peygamber, garip ve tüccar.*

(Sa'dî, 1385 hş.: 1116)

تاجر از سود و از زیان گوید
کاتب از خط و از بنان گوید
*Tacir konuşur kârdan zarardan
Kâtip konuşur hattan ve kitaptan*
(Evhadî, <https://ganjoor.net/ouhadi/jaamejam/sh97/>)

2. Çiftçiler:

İslam'dan sonra İran'ın yüzde kaçını oluşturdukları kesin olarak bilinmeyen çiftçiler, eski zamanlardan şimdiye kadar İran toplumunun en büyük toplumsal katmanını oluşturmuş ve daima en önemli iktisadi faaliyetleri üstlenmişlerdi. Ekip biçerek halka yiyecek temin etme ve hükümete vergi ödeme bu grubun kati görevlerindendi. Zerdüştiliğin kutsal kitabı *Avesta*'da sürekli halk çiftçiliğe ve yeryüzünü bayındır hale sokmaya davet edilmektedir. Yine *Kur'an-ı Kerim*'de de verimliliğin artırılmasını öngören ve çiftçiliği öven birçok ayet vardır (Ravendî, 1357 hş.: III, 94). Farsçada *کدیور*, *برزرگر*, *کشاورز*, *دهقان* kelimelerinin hepsi "çiftçi" kelimesini karşılamaktadır. Ayrıca Fars şiirinde *پیر دهقان*, "İranlı tarihçi" manasında kinaye olarak kullanılmaktadır (Afifi, 1391 hş.: 1084).

چو در دانه باشد تمنای سود
کدیور در آید به کشت و درود
غله چون شود کاسد و کم بها
کند برزرگر کار کردن رها
*Tanede kâr temennisi olunca
Çiftçi çıkar hasata
Tahıl değersizleşip ucuzlayınca
Bırakır çalışmayı çiftçi bir kenara*

(Nizamî, 1335 hş.: 49)

سواران جهان را همی داشتند
چو برزیگران تخم می‌کاشتند
بدین سان بیوده سراسر جهان
به گیتی شده گم بد بدگمان

Savaşçılar ülkeyi korur; çiftçiler toprakları ekip biçer.

Dünya işte böylece huzura ve mutluluğa kavuşur; kötüler ve bozguncular ortadan kayboluverir!

(Firdevsî, 2016: II, 126)

غم کهن به می سالخورده دفع کنید
که تخم خوشدلی این است پیر دهقان گفت

*Eski gamı yıllanmış şarapla gideriniz
Çünkü mutluluğun tohumu budur dedi yaşlı çiftçi*

(Hafız, 1387 hş.: 90)

3- Sarrâflar

Sözlükte “altını gümüş karşılığında satmak” anlamındaki sarf kökünden türeyen sarrâf bu işi yapan kimseyi ifade eder. Sarraf karşılığında sayraf, sayrafi ve nakkâd gibi kelimeler de kullanılmaktadır (Bozkurt, 2009:162). Fars şiirinde kinaye olarak doğru ve ölçülü söz konuşan kişiyi temsil eder (Afifi, 1391 hş.: 1670).

*ز صرافان یونانی دغل مستان، که قلابند
ندارند قلبشان سکه ز دارالضرب ایمانی*

Yunan sarrafları düzenbaz oldukları için para sarhoşudur.

Onların kalplerinde iman darphanesinden sikke yoktur.

(Iraki, 1384 hş.: 349)

*تو به دانی ز هر صراف و هر نقاد در عالم
که شغل شاعری چون است و کار شعرگفتن چون*

Sen dünyadaki sarraflardan ve nekkadlardan³ iyi bilirsin

Nasıl olduğunu şairlik ve şiir söyleme işinin

(Emir Muizzî, 1318 hş.: 362)

*صراف سخن باش و سخن کمتر گوی
چیزی که نپرسند تو از پیش مگوی*

Ayarında laf söyle ve az konuş

Senden bir şey sorulmadan önce konuşma

(Evhadüddîn-i Kirmanî, 1366 hş.: 157)

Alt Sınıf Bireyleri Konu Alan Şiirler

1- Bekçiler

Platon’un ideal devletinde koruyucu sınıfı oluşturan bekçiler antik İran’da toplumsal bir sınıf mensubu olarak Fars şiirinde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. *دیدهبان*، *دربان*، *نگهبان*، *پاسبان* gibi kullanımları vardır. Bu kelimelerden *پاسبان* şiirlerde gece bekçisi olarak geçmektedir.

فرستاد بر هر سوی لشکری

نگهبان هر لشکری مهتری

پياده بران باره بر دیدهبان

³ Sahte parayı gerçek paradan ayıran kişi.

نگهبان بروز و شب پاسبان

Her yana askerler ve her ülkeye valiler gönderdi.

Her tarafa kuleler yaptırarak buralara gözcüler dikti.

Gözcüler gündüzleri etrafı gözler, geceleyin de bekçilik ederlerdi.

(Firdevsî, 2009: 951)

در خار گشتم گل الم، در گل همه لطف و کرم

اندر یکی چون پاسبان و اندر یکی سلطان شده

Dikenin içinde tamamen elem olmuş; gülde ise tamamen lütf ve kerem; birinde bekçi gibi olmuş, birinde ise sultan (gibi).

(Sultan Veled, 2016: 415)

ساعتی از شکر او ما مگس می رانیم

چون خیال او درآمد بر درش دربان شدیم

Bir vakit onun şekerinden sinek kovduk

Onun hayali belirince kapısına bekçi olduk

(Mevlânâ, 1378 hş.: III, 288)

زمین چندی بخورد از خلق و چندی

هنوز از کبر سر بر آسمانند

یکی بر تربتی فریاد می خواند

که اینان پادشاهان جهانند

بگفتم تخته ای بر کن ز گوری

ببین تا پادشه یا پاسبانند

بگفتا تخته بر کنن چه حاجت

که می دانم که مشتی استخوانند

Toprak yedi nicedir, insanların nicesini,

Hala kibirden başlarını göklere çıkarır hepsi

Mezardan feryat ediyor biri

Ki bunlar cihan padişahlarının ta kendisi

Dedim kaz bir tahta mezardan

Bak padişaktan bekçilere kadar

Mezar kazmaya ne gerek var dedi

Çünkü bilirim bir avuç kemiktirler hepsi

(Sa' dî, 1385 hş.: 672)

1-Köleler

Kölelik, fethedilen ülkelerden çocuklarıyla birlikte getirilen bir sınıfın toplumda üretim faaliyetlerinde kullanılmasının kurumsallaştırılmış hâlidir. Bir başka deyişle, savaşlarda yenen ve yenilenler ayırımında zaman içerisinde sınıfsal bir özellik oluşmuş ve kölelerden doğanlar da köle kabul edilerek, bir veraset sistemi oluşturulmuştur. Bununla birlikte toplum, köleler ve özgürler şeklinde iki temel tabakaya ayrılmıştır. Bu sınıfın oluşumun en gelişmiş biçimine ise Eski Yunan ve Roma toplumlarında rastlanmaktadır (Kaçmazoğlu, 2016: 35).

گر چه ما بندگان پادشہیم
پادشاہان ملک صبحگہیم
گنج در آستین و کیسہ تہی
جام گیتی نما و خاک رہیم

Her ne kadar padişaha köle olsak da biz

Sabah vaktine sahip padişahlarız biz

Yenin içinde boş kesedir hazinemiz

Dünyayı gösteren kadehin ve toprağın hizmetçisiyiz

(Hafız, 1387 hş.: 385)

ز بی غلامی تو چو بسوخت جان شاہان
به کدام روی گویم کہ چو من غلام داری

Sana kölelik uğruna padişahların canı yanmışken

Hangisinin yüzüne benim gibi bir kölen olduğunu söylerim

(Mevlânâ, 1378 hş.: VII, 175)

غلامی داشت آن شاه زمانہ
چو یوسف در نکورونی یگانہ

O dünya şahının vardı bir kölesi

Yüz güzelliğinde tek olan Yusuf gibi

(Attâr, 1392 hş.: 49)

2-Çobanlar

Belli bir ücret karşılığında büyükbaş ve küçükbaş hayvanların arazide otlatma ve bakımından sorumluluğunu üstlenen çobanların tarihi insanlığın geçmişine kadar uzanır. Çobanlık koruyuculuk yönüyle antik çağlarda her toplumda kutsanmış ve bu toplumlarda çobanlık, Tanrı ikonografilerinde bir figür olarak yer almıştır. Dini kaynaklara bakıldığında çobanlığın bir peygamber mesleği olduğunu görüyoruz (Özdemir ve Kaplan, 2013: 443).

خواستہ تاراج گشتہ، سر نہادہ بر زیان
لشکرت ہموارہ بافہ، چون رمہ رفتہ شبان

Malın mülkün yağmalanmış, ziyan olmuş

Ordun çobansız kalmış sürü gibi darmadağın olmuş

(Rudeki, 2020: 197)

شبان زاده را دل پر از تخت بود
ورا بند آن مویدان سخت بود

*Çoban çocuğunun gönlü taht sevdasıyla dolu olur;
Ona o mûbedlerin öğütleri çok ağır ve çekilmez olur.*

(Firdevsî, 2016: 1228)

شهی که پاس رعیت نگاه می‌دارد
حلال باد خراجش که مزد چوپانیست

*Halkını koruyup gözetin şaha
Helal olsun çiftçinin vergisi olan haraç*

(Sa'dî, 1385 hş.: 1060)

چون تو ز شاهان بدهنی از ازل
بهر دو سه پول شبانی مکن

Mademki ezelden şahlardan idin, iki üç para için çobanlık etme.

(Sultan Veled, 2016: 554)

3-Dilenciler

İslam öncesi dönemlerden sonralara kadar halkın içinde bedenen eksik kişiler para kazanmak için özürlerini bahane ederek insanlardan yardım dilemiş bu küçük grup yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır. Öyle ki Bağdat'ta o dönemlerde bu gruplar tarafından eksikliklerini kullanarak insanları nasıl etkileyebileceklerini öğreten bir dilenci teşkilatı kurulduğu bile söylemektedir (Ravendî, 1357hş.: III, 592). Özellikle tasavvuf edebiyatında mutasavvıf şairler **شاه** ve **گدا** ikilisinin arasında manevi açıdan hiçbir üstünlük olmadığını göstererek bu kelimeye mistik bir boyut kazandırmışlardır (Tevhidîyân, 1385 hş: 12).

گنج زر گر نبود کنج قناعت باقیست
آن که آن داد به شاهان به گدایان این داد

*Altın hazinesi yoksa kanaat köşesi bakidir
Hazineyi şahlara verdi, kanaati dilencilere*

(Hafız, 1387 hş.: 114)

پادشاهی و گدایی بر ما یکسان است
که بر این در همه را پشت عبادت خم از اوست
Padişahlık ve dilencilik bize göre birdir.

Çünkü hepsinin sırtı ibadet karşısında bükülür.

(Sa'dî, 1385 hş.: 577)

چه عجب اگر گدایی ز شهی عطا بجوید

عجب این که پادشاهی ز گدا کند گدایی
و عجیتر اینک آن شه به نیاز رفت چندان
که گدا غلط در افتد که مر است پادشاهی

Bir dilencinin bir şahtan sadaka istemesi ne gariptir

Padişahın dilenciden dilenmesi gariptir

Ve o padişahın birkaç kez ihtiyaçla gitmesiyle

Dilencinin ben padişahım yanılığısına düşmesi daha gariptir.

(Mevlânâ, 1378 hş.: VI, 134)

گدا را چو حاصل شود نان شام
چنان خوش بخسب که سلطان شام

Dilenci akşam yemeğine ekmek bulunca

Şam sultanı gibi uyur rahatça

(Sa'dî, 1385 hş.: 337)

4- Dervişler

Derviş kelimesi, Farsça bir kelime olmakla birlikte bütün Müslüman milletlerin dillerine girmiş ve esas itibariyle “muhtaç, yoksul ve dilenci” anlamlarına gelse de geniş bir coğrafyada uzun süre kullanılması sebebiyle değişik mânalar kazanmıştır. Kelime Eski Farsça’da (Avesta) drigôş, deryôş ve drigu; Orta Farsça’da (Pehlevîce) driyôş; Yeni Farsça’da derviş şeklinde kullanılmıştır. Bir görüşe göre kelime “kapı önü” anlamına gelen der-pîştin gelmiştir. Sık sık kapıların önlerinde görüldükleri için dilencilere de bu ad verilmiştir. Dervişler, iç yüzlerinin iyi olması için dış yüzlerinin çirkin görünmesi gerektiğine inanır, bazen de halkın tepkisini çeken bu tür görünümü gerçek kişiliklerini gizlemenin bir aracı sayarlar (Yazıcı, 1994: 188-189). İslam’dan sonra toplumdan uzak bir şekilde ortaya çıkan bu sınıf, toplumun içinde ruhani sınıf gibi manevi ve ahlaki bir nüfuza sahipti. Ölçülü ve disiplinli yaşam tarzları edebiyatçılarında dikkatini çekmiş, Fars edebiyatında sürekli derviş ve dilenci, zengin ve güçlünün karşısında yer almıştır (Ravendî, 1357 hş.: III, 603).

ای نفس اگر به دیده تحقیق بنگری

درویشی اختیار کنی بر توانگری

Ey nefis! Eğer hakikat gözüyle bakarsan,

Dervişliği, zenginliğe tercih edersin.

(Sa'dî, 1385 hş.: 990)

در این بازار اگر سودیست با درویش خرسند است

خدایا منعم گردان به درویشی و خرسندی

Bu pazarda (dünya) bir fayda varsa kanaatkâr dervişin katında vardır.

Yarabbi, sen bana nimet olarak dervişliği ve kanaati ihsan et!

(Hafız, 1387 hş.: 445)

رفتم بر درویشی گفتا که خدا یارت
گویی به دعای او شد چون تو شهی یارم

*Bir dervişin yanına gittim, Tanrı sana yardırd dedi;
Sanki onun duasıyla senin gibi bir padişah yar oldu bana.*

(Mevlânâ, 1378 hş.: II, 216)

SONUÇ

Yüzyıllar boyunca değişime uğrayan İran toplumundaki tabakalar Fars şiirine de yansımış, bu tabaklar gerek doğrudan gerek kinayeli bir şekilde şairler tarafından şiirlerde kullanılmıştır. Toplumsal sınıfları oluşturan bireyler edebiyat aracılığıyla sembol haline gelerek bir takım düşünceleri ifade aracı olarak da kullanılmıştır. Uzun bir geçmişe sahip olan Fars şiirine bakıldığında İran'ın antik çağlardan bu yana toplumda meydana gelen sınıf farklılıklarının nedeni günümüzdeki gibi statü, dini otorite ve ekonomik güç olduğu anlaşılmaktadır. İran'da İslam öncesi ve İslam sonrası toplumsal tabakaların üst ve alt grupların aralarındaki mesafenin büyüklüğü dikkat çekicidir. İnsan vücudunun üç katman gibi ya da başka bir deyişle, toplumun bedeninde baş olan liderler, toplum bedeninin göğsü olan savaşçılar ve toplumun bedenindeki karın olan zanaatkârları içeren Platon'un ideal toplumu üç sınıftan oluşabilir ve şairlerin şiirlerinden anlaşıldığı üzere her dönemde toplumdaki eşitsizlik süreci var olmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Afifî, R. (1391 hş.). *Ferhengnâme-yi Şi'rî I-III (3. Baskı)*. Tahran: Surûş.
- Aristoteles. (2000). *Politika* (Çev. Mete Tunçay). İstanbul: Remzi
- Arslan, A. (2007). *Elit Sosyolojisi*. Ankara: Phoenix.
- Attâr-i Nişâburî. (1392 hş.). *İlahînâme* (Tsh. Muhammed Şefîû Kedkenî). Tahran: Sohen.
- Bayoğlu, E. (2012). *Platon ve Aristoteles'in Devlet Anlayışlarının Karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi. Erzurum.
- Beneton, P. (1991). *Toplumsal Sınıflar*. (Çev. Hüsnü Dilli). İstanbul: İletişim.
- Bozkurt, N. (2009). "Sarraflık". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. XXXVI. İstanbul: Diyanet Vakfı. 162-163.

- Can, C. (1997). Zerdüşçülük, Zerdüş ve Hukuk (Avesta). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 25 /1. 273-288.
- Cevizci, A. (2012). *İlk Çağ Felsefesi Tarihi* (6. Baskı). Bursa: Asa.
- Emir Muizzî, (1318 hş.). *Divân-i Emir Muizzî*. Tahran: Kitapfurûş-i İslâmiye
- Evhadüddîn-i Kirmanî. (1366 hş.). *Divan-i Rubâiyyât-i Evhadüddîn-i Kirmanî*. Tahran: Surûş.
- Firdevsî. (2009). *Şahnâme I* (Çev. Necati Lugal). İstanbul: Kbalcı.
- (2016). *Şahnâme II* (Çev. Nimet Yıldırım). İstanbul: Kbalcı.
- Gündüz, T. (2010). "Şah". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. XXXVIII. İstanbul: Diyanet Vakfı. 248-250.
- Hafız, Ş. (1387 hş.). *Divân-i Hafez*. (Tsh. Nizamuddîn Neverî) Tahran: Morakeb-i Sefid.
- Irakî, (1384 hş.). *Divân-i Iraki*. Tahran: Neşr-i İ'lm.
- İpşirli, M. (1992). "Bezîrgân". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. VI. İstanbul: Diyanet Vakfı. 102-103.
- Kaçmazoğlu, B. (2016). *Tarım Toplumlarında Tabakalaşma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.
- Meşkûr, M. (1345 hş.). Tabâkât-i Merdom der İrân-i Kadîm. *Berresihâ-yi Târîhî*. 155-166.
- Mevlânâ. (1378 hş.). *Divân-ı Kebîr* (Tsh. Bedüzzaman Fürûzanfer) I-VII. Tahran: Emir Kebir.
- Nizamî. (1335 hş.). *Şerefnâme* (2. Baskı). (Tsh. Vâhid Destgirî). Tahran: İbn-i Sina.
- Özdemir, C. ve Kaplan D. (2013). Çobanlık Ve Çoban Gözüyle Arazi: Mikail Kaplan Ve Aşağı Çamlı Köyü Örneği. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. S. 27, C. 6, 442-459.
- Platon. (1993). *Devlet* (Çev. S.Eyüboğlu-M.Ali Cimcoz). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Pürdavûd, İ. (1347 hş.). *Yeşthâ*. Tahran: Tahverî.
- Ravendî, M. (1357 hş.). *Târîh-i İctimâ'î-yi İrân* (3. Baskı). I-X. Tahran: Emir Kebîr.
- Ritzer, G. ve Stepnisky, J. (2014). *Sosyolojik Kuramları*. Himmet Hülür (Çev.). Ankara: Deki Sosyoloji.
- Rudekî-yi Semerkandî. (2020). *Rudekî-yi Semerkandî Divanı* (Haz. Ve Çev. Nimet Yıldırım), İstanbul: Dergâh.
- Salehi, K. (1388 hş.). Nakş-i Ruhaniyân-i Zerdüşti der Sâhtâr-i Cami'a-yi İrân Asr-i Sâsâniyân. *Mecelle-yi Pejuheşhâ-yi Târîhî*. 5. 119-148.
- Sâsânpûr, Ş.ve Mofteherî, H. (1390 hş.). Digergûnî-yi Nizâm-i Geşrbendî-yi İctimâ'î der İrân ez Sukût-i Sâsâniyân tâ Pâyân-i Emevîyân. *Tahkikât-i Târîh-i İctimâ'î*. 1. 79-96.
- Sa'dî-yi Şîrâzî. (1385 hş.). *Kolliyyât-i Sa'dî* (Tsh. Muhammed Furûğî). Tahran: Hermes.
- Sultan Veled. (2016). *Sultan Veled Divanı* (Çev. Veyis Değirmençay). İstanbul: Demavend.

-
- Tevhidîyân, R. (1385 hş.). Şâh ve Gedâ der Edebiyyat-i Manzûm-i İrfanî. *Mecelle-yi Edebiyyat-i Farsî*. V. 1-28.
- Tokmak, N. (2000). İran "Edebiyat". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. XXII. İstanbul: Diyanet Vakfı. 416-424.
- Yazıcı, T. (1994). "Derviş". *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. IX. İstanbul: Diyanet Vakfı. 188-190.
- Yıldırım, N. (2017). *İran Edebiyatı "Başlangıçtan İslamiyet'e Kadar"*. İstanbul: Pinhan.
- (2020). *Rudekî-yi Semerkandî Divanı*, İstanbul: Dergah.
- (2007). *Fars Mitolojisi. Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı.
- Zonnûr, S. ve Pervane, F. (1397 hş.). Tabâkât-i İctimâ'i-yi İrân-i Bâstân. *Târîhnâme-yi Harzemî*. 23. 21-39.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 641-653

Geliş/Submitted/ Отправлено: 24.10.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 09.12.2020

Yayımlanma/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47138

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Öğr. Gör. Dr. Talha BAYIR

Şırnak Üniversitesi, Silopi Meslek Yüksek Okulu
Türkiye

talhabayir@sirnak.edu.tr

 ORCID 0000-0002-3897-9205

B2C ONLINE ALIŞVERİŞ SİTELERİNİN SEÇİM KRİTERLERİNİN AHP YÖNTEMİ İLE BELİRLENMESİ*

THE DETERMINATION OF THE SELECTION CRITERIA OF B2C ONLINE SHOPPING
SITES USING THE AHP METHOD

Öz: Araştırma kapsamında, Türkiye de Pazar hacmi sıralamasına göre önde gelen ilk dört online alışveriş sitesinin 30 uzmanına, “tüketicilerin herhangi bir online alışveriş sitesinin seçerken değerlendirdiği kriterler” açık uçlu bir şekilde sorulmuştur. Elde edilen cevapların değerlendirilmesinde, içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Online alışveriş sitelerinin seçim kriterlerine dair elde edilen cevaplar ile literatür taramaları neticesinde, çeşitli anahtar kelimeler (kriterler) belirlenmiştir. Bu doğrultuda belirlenen kriterlerin daha sonra ise 182 online alışveriş tüketicisi tarafından değerlendirilmesi istenmiştir. Nihayetinde elde edilen veriler, SPSS ile tanımlayıcı, betimleyici ve güvenilirlik analizlerine; AHP ile ise ağırlıklandırmaya tabii tutulmuştur. AHP analizi neticesinde ise online alışveriş sitelerinin seçim kriterleri önem derecesine göre ağırlıklandırılarak, belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: B2C, Online Alışveriş, İçerik Analizi, AHP.

* The ethics committee review for this article was not reported./Etik kurulu onayı gerekmediği bildirilmiştir.

Cite as/Atıf: Bayır, T. (2020). B2C Online Alışveriş Sitelerinin Seçim Kriterlerinin Ahp Yöntemi ile Belirlenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 641-653. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47138>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Abstract: Within this study, the market volume in Turkey by ranking the leading online shopping site of the top four to 30 experts, “consumers evaluate the criteria for choosing any online shopping sites” were asked in an open-ended way. Content analysis method was used to evaluate the obtained answers. As a result of the literature reviews and the answers obtained regarding the selection criteria of online shopping sites, various keywords were determined. The criteria determined in this direction were then asked to be evaluated by 182 online shopping consumers. Finally, the data obtained are analyzed with SPSS for descriptive, descriptive and reliability; With AHP, it was subjected to weighting. As a result of AHP analysis, the selection criteria of online shopping sites were determined by weighting according to their importance.

Keywords: B2C, Online Shopping, Content Analysis, AHP.

1. GİRİŞ

Dijital teknolojilerin hızlı bir şekilde gelişmesi ve internetin hayatımıza yerleşmesi ile diğer kişi ve işletmelerle de iletişim şekilleri değişmiştir. Tüketicilerin ihtiyaç ve tercihlerinin, satın alma şekillerinin de farklılaşmasına neden olan bu iletişim teknolojileri, e-ticaretin de sıklıkla kullanılmasını sağlamıştır (Kayapınar, vd., 2017: 473). Bu doğrultuda gelişen internet ekonomisi işletmeler için büyüme ve rekabette önemli bir faktör haline gelmiştir. İnternet ekonomisiyle başlayan e-ticaret, işletmelere büyük Pazar payı fırsatları sunan, yeni bir ticari sanal varlık olarak konumlanmıştır (Cui, vd., 2017: 10). Gelişen sanal ticaret ortamları ve bilgi teknolojileri ile dijital ekonomi platformları oluşturmuş ve geleneksel ticaret anlayışından farklı olarak, her an her yerden online alışveriş yapma imkanı sunmuştur (Sin vd., 2012: 326). E-ticaretin tüketicilere sunmuş olduğu ekonomik fiyatlar, geniş ürün seçenekleri, kargolama/teslimat koşulları, müşteri hizmetleri, kolay iade/değişim şartları ve karşılaştırma seçenekleri hızlı büyümeyi sağlayan en önemli faktörlerdendir (Yaralı ve Kırık, 2017: 526). Öyle ki beklentilerini karşılamak isteyen tüketiciler online ortama giriş yaptıklarında aynı ürün için birden fazla online alışveriş sitesi ile karşı karşıya kalmakta olup, tüketicilerin kararlarını etkileyen birden çok kriter bulunması tüketicilerin online alışveriş sürecini karmaşık bir hale getirmektedir.

Bu çalışma ile B2C (işletmeden tüketiciye) online alışveriş sitelerinin seçim kriterlerini AHP (analitik hiyerarşi prosesi) yöntemi ile belirlemek amaçlanmaktadır. ÇKKV (çok kriterli karar verme) tekniklerinden birisi olan AHP yöntemi ile araştırmacılar, alternatifleri değerlendirmede kolaylık sağlamaktadırlar. ÇKKV, ölçülebilen veya ölçülemeyen birçok stratejik faktörü aynı anda değerlendirme imkânı sağlayan analitik yöntemlerden oluşmaktadır (Dağdeviren, vd., 2005: 116). AHP ise belirsizlik durumunda karar vericinin sezgisini, tecrübelerini ve bilgisini karara dahil ederek çözüm sunan ÇKKV tekniklerinden biridir (Chena ve Wang, 2010: 694-704).

2. Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP)

Analitik hiyerarşi prosesi (AHP), Thomas L. Saaty (1977) tarafından geliştirilen ÇKKV tekniklerindedir. AHP karar almada, grup veya bireyin önceliklerini de dikkate alarak, nitel ve nicel değişkenleri bir arada değerlendirebilen matematiksel temele dayalı bir yöntemdir (Dağdeviren, vd., 2004: 132). Karar vericilerin, karmaşık problemleri hiyerarşik yapıda modellemele-

rine olanak veren AHP'nin en önemli özelliği karar vericinin hem öznel hem de nesnel düşüncelerini karar sürecine dahil edebilmesine olanak tanınmasıdır (Özdemir ve Demirer, 2015: 62). AHP ile kriterlerin kendi aralarında karşılaştırılması için ikili karşılaştırma matrisleri oluşturulmaktadır. Bu matrislerin oluşturulmasında, Thomas L. Saaty (1977) tarafından önerilen 1-9 önem ölçeği kullanılmaktadır. Bu ölçek tablo 1'de yer almaktadır (Uygurtürk, 2014: 106-107).

Tablo 1. Önem Ölçeği

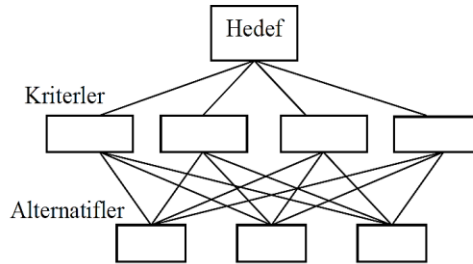
Önem Derecesi	Tanım	Açıklama
1	Eşit önem	İki faaliyet amaca eşit düzeyde katkıda bulunmaktadır.
3	Birinin diğerine göre orta derecede önemli olması	Tecrübe ve değerlendirmeler sonucunda bir faaliyet diğerine göre biraz daha fazla tercih edilir.
5	Kuvvetli düzeyde önemli	Tecrübe ve değerlendirmeler sonucunda bir faaliyet diğerine göre çok daha fazla tercih edilir.
7	Çok kuvvetli düzeyde önemli	Bir faaliyet diğerine göre çok kuvvetli tercih edilir.
9	Son derece önemli	Bir faaliyet diğerine göre mümkün olan en yüksek derecede tercih edilir.
2, 4, 6, 8	İki faaliyet arasında kalan değerler	İki faaliyet arasında uzlaşma gerektiğinde sayısal değerlerin ortasında bir değer verilir.

Kaynak: Saaty (1986)

Tablo 1'de gösterilen ölçek doğrultusunda karşılaştırmalı matris oluşturulur. Konusunda uzman kişilerce matristeki w_i/w_j terimleri için i . kriterin j . kriterden ne kadar daha önemli olduğu ortaya konur (Türel ve Davraz, 2016: 255). Aşağıda karar problemlerini AHP yöntemi ile çözerken izlenecek adımlar gösterilmiştir.

- i. **Problemin Tanımlanması:** İlgili problemin AHP yöntemine uygun olup olmadığı belirlenmesi için karar probleminin iyi bir şekilde tanımlanması gerekmektedir.
- ii. **Karar Hiyerarşisinin Oluşturulması:** Bu aşamada öncelikle amaç belirlenir daha sonra ise karar hiyerarşisi oluşturulur. Karar hiyerarşisinde birden fazla kriter ve alt kriterler oluşturulur. Kriterler açık ve anlaşılır olmalıdır (Saaty, 2008: 85). Bir karar probleminin yapısını oluşturmada en basit yöntem, üç basamaklı hiyerarşik yapıdır. Bu yapıya göre hiyerarşik yapının en üstünde ana hedef, bir alt seviyede kriterler, en altında ise alternatifler yer alır (Demircanlı ve Kundakçı, 2015: 108). Şekil 1'de basit bir hiyerarşi modeli görülmektedir.

Şekil 1. Basit Hiyerarşi Modeli

Kaynak: Saaty (1994)

- iii. **İkili Karşılaştırma Matrislerinin Belirlenmesi:** Hiyerarşik yapı içinde yer alan kriterlerin ikili olarak birbirleriyle karşılaştırılmasını ifade etmektedir. Tablo 2’de gösterilen matriste w_i/w_j amaca ulaşmak için i kriterinin j kriterinden ne derece önemli olduğunu ifade edilmiştir (Vargas, 1990: 4).

Tablo 2. Kriterler için Karşılaştırmalar Matrisi Oluşturulması

	<i>Kriter 1</i>	<i>Kriter 2</i>	<i>Kriter j</i>
<i>Kriter 1</i>	w_1/w_1	w_1/w_2	w_1/w_j
<i>Kriter 2</i>	w_2/w_1	w_2/w_2		w_2/w_j
.				
.				
.				
<i>Kriter j</i>	w_i/w_1	w_i/w_2	w_i/w_j
			

Tablo 2’deki gibi belli kriterler dahilinde ikili karşılaştırma matrisi oluşturulmaktadır. Örneğin, elde edilen değer 9 ise, i . kriterin j . kritere göre çok daha kuvvetli olduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde j . kriter de i . kritere göre $1/9$ düzeyinde önemli olduğu söylenebilmektedir (Özgüven, 2011: 281).

- iv. **Görelî Önceliklerin Belirlenmesi:** Kriterlerin karşılaştırılmasından sonra elde edilen matrise ait değerlerin (a_{ij}) normalleştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda her bir değer kendi sütun toplamına bölünerek normalleştirilmiş bir matris elde edilir (Ekren ve Fındıkcı, 2016: 5). Bu şekilde kriterlerin öncelik değerleri bulunur. Alternatiflerin öncelik değerleri ise şu şekilde hesaplanır.

$$a_{ij} = \frac{w_{ij}}{\sum_{i=1}^n w_{ij}}$$

$$W_i = \frac{\sum_{j=1}^n a_{ij}}{n}$$

- v. **Matrisin Tutarlılığının (CR) Hesaplanması:** Karşılaştırma matrisleri yapılandırıldıktan sonra ikili karşılaştırmaların tutarlı olup olmadığını tespit etmek için, her bir matris için tutarlılık oranı (CR) hesaplanmalıdır. Tutarlılık oranı (CR); tutarlılık indeksi (CI)’nin, rastgele tutarlılık indeksi (RI)’ne bölümü ile elde edilmektedir (Görener, 2011: 100).

$$CI = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1} \quad CR = \frac{CI}{RI}$$

Thomas L. Saaty (1977) tarafından her $n \times n$ boyutundaki matris için oluşturulmuş matrislerin ortalama tutarlılık değerleri hesaplanarak, rassal indeks (RI) Tablo 3’teki gibi hazırlanmıştır.

Tablo 3. Rassallık Göstergeleri

n	1	2	3	4	5	6	7	8	9
RI	0	0	0,58	0,90	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45

$CR < 0,10$ ise ikili karşılaştırmaların tutarlı olduğu söylenebilir. $CR > 0,10$ ise karşılaştırmalar tutarlı değil demektir. Bu durumda karar vericiler, kriterler arası ilişkileri yeniden gözden geçirmelidir.

- vi. **Değerlendirme ve Sonuç:** Öncelikle, ikili karşılaştırmalar sonucunda elde edilen değerler birleştirilerek, alternatiflerin öncelik değerleri elde edilir. Daha sonra, değerlendirilen kriterler ile alternatiflerin öncelik değerleri çarpılıp, toplanarak birleştirilir. Son olarak ise, en yüksek değere sahip alternatif seçilir (Demircanlı ve Kundakçı, 2015: 110).

3. Metodoloji

3.1. Örneklem, Veri Toplama Süreci ve Yöntem

Berelson (1952)'a göre içerik analizi, herhangi bir iletişimin gözlemlenen içeriğinin nesnel, sistematik veya nicel olarak incelenmesini sağlayan bir teknik olarak tanımlanmaktadır (Keskin ve Cilingir, 2010: 59). İçerik analizi 4 farklı aşamada incelenebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 223):

- I. Verilerin Kodlanması,
- II. Temaların Bulunması,
- III. Verilerin Temalara Göre Düzenlenmesi,
- IV. Bulguların Tanımlanması ve Yorumlanması.

Araştırma kapsamında, Türkiye de Pazar hacmi sıralamasına göre önde gelen ilk 4 online alışveriş sitesinin 30 uzmanına, “tüketicilerin herhangi bir online alışveriş sitesinin seçerken değerlendirdiği kriterler” açık uçlu bir şekilde sorulmuştur. Elde edilen cevapların değerlendirilmesinde ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında, çeşitli değerlendirme kriterleri belirlenerek sistematik bir veri toplama yoluna gidilmiştir. Online alışveriş sitelerinin seçim kriterlerine dair 30 uzmandan elde edilen cevaplar ile literatür taramaları neticesinde, çeşitli anahtar kelimeler objektif bir yaklaşım ile belirlenmiştir. Bu doğrultuda belirlenen kriterler tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 4. Online Alışveriş Sitesi Seçim Kriterleri

Satış Öncesi Hizmetler	Satış Sonrası Hizmetler
<ul style="list-style-type: none"> • Website Tasarımı • Ürün Bilgisi • Ödeme Yöntemleri • Garanti, Güvenlik ve Gizlilik 	<ul style="list-style-type: none"> • Sipariş ve Takip • Kargolama ve Teslimat • İptal ve İade • Müşteri Hizmetleri

Belirlenen kriterlerin daha sonra bir grup online alışveriş tüketicisi tarafından değerlendirilmesi istenmiştir. Bu doğrultuda, araştırma örneğini, Şırnak Üniversitesi’nde online alışveriş sıklıkla yaptığını beyan eden 182 öğrenci, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kota örnekleme yöntemi kullanılarak araştırmaya dahil edilmiştir. Örneklem kitlesi; koronavirüs (Covid-19), zaman ve maliyet unsurları dikkate alınarak oluşturulmuştur. Araştırma

evreni düşünüldüğünde, örneklem büyüklüğünün, %95 oranında bir güvenilirlikle temsil edebilir yeterlilikte olduğu söylenebilmektedir. Araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Anket ifadelerinin tümünde onlu likert tipi ölçekten faydalanılmıştır. Nihayetinde elde edilen veriler, SPSS ile tanımlayıcı, betimleyici ve güvenilirlik analizlerine; AHP ile ise ağırlıklandırmaya tabii tutulmuştur. AHP yöntemi ile izlenen adımlar; problemin tanımlanması, karar hiyerarşisinin oluşturulması, ikili karşılaştırma matrislerinin belirlenmesi, göreceli önceliklerin belirlenmesi, matrisin tutarlılığının (CR) hesaplanması, değerlendirme ve sonuç başlıkları şeklinde sıralanabilmektedir.

3.2. Kontrol Değişkenleri

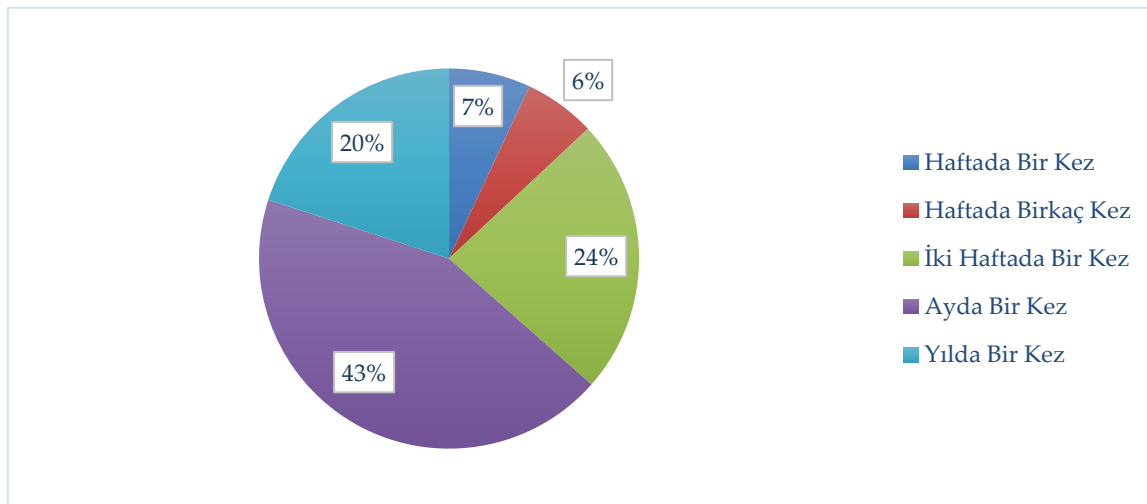
Anket uygulaması kapsamında belirlenen örneklem çerçevesinden hareketle 418 katılımcıya ulaşılmıştır. Araştırma anketinden elde edilen demografik verilere dair frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5: Katılımcılara Dair Demografik Bilgiler

Değişkenler	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	101	55,5
	Erkek	81	44,5
Medeni Durum	Evli	23	12,7
	Bekar	159	87,3
Yaş	20 ve altı	58	31,9
	21-30	112	61,5
	31-40	8	4,4
	41-50	4	2,2
	51 ve üstü	0	,0
Toplam		182	100

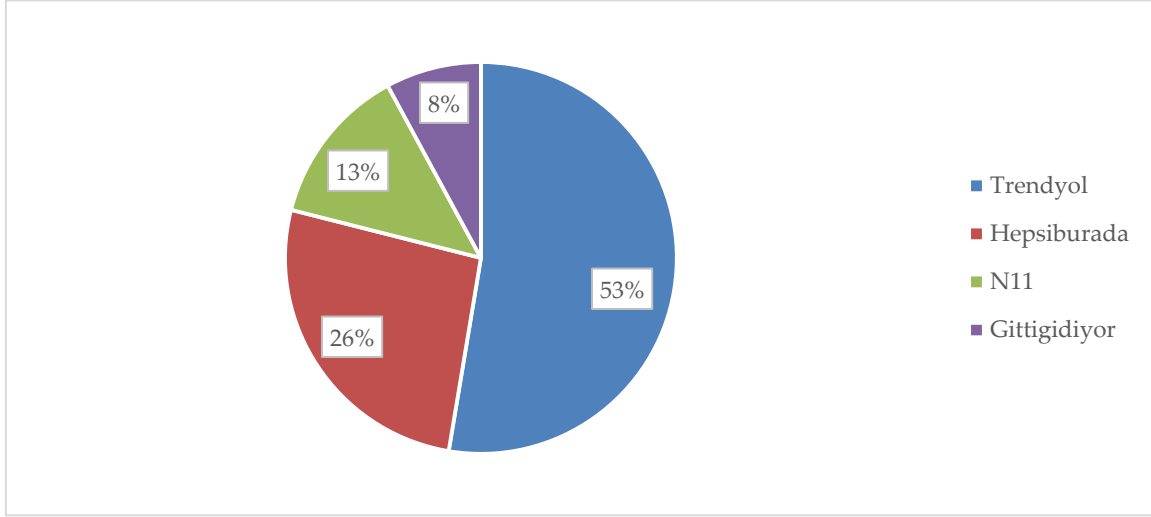
Tablo 5'e göre katılımcılar; cinsiyet, medeni durum ve yaş'a göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmaya dair veriler ise ilgili tablo da sunulmuştur. Tablo 6'da araştırmaya katılan örneklem kitlesinin online alışveriş sıklığı gösterilmektedir.

Tablo 6. Online Alışveriş Gerçekleştirme Sıklığı

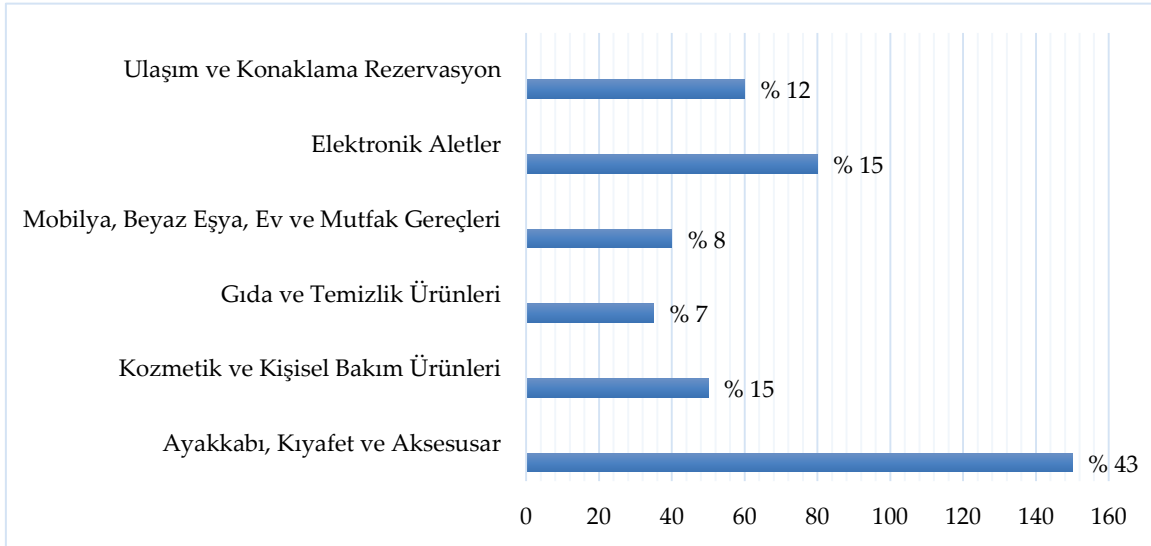
Araştırmaya konu olan tüketicilerin çoğunluğunun online alışverişlerini %43 oranında, “Ayda Bir Kez” yaptıkları ortaya konmuştur. Tablo 7’de araştırmaya katılan örneklem kitlesi tarafından tercih edilen online alışveriş siteleri gösterilmektedir.

Tablo 7. Online Alışverişlerde Sıklıkla Kullanılan Siteler

Araştırmaya konu olan tüketicilerin çoğunluğunun online alışverişleri siteleri arasında %53 oranında, “Trendyol”u kullandıkları ortaya konmuştur. Tablo 8’de araştırmaya katılan örneklem kitlesinin online alışveriş ile satın aldıkları ürün grupları gösterilmektedir.

Tablo 8. Online Alışverişlerde Genellikle Satın Alınan Ürün Grupları

Araştırmaya konu olan tüketicilerin çoğunluğunun online alışverişleri sırasında %43 oranında, “Ayakkabı, Kıyafet ve Aksesuar” grubunda ürünler satın aldıkları ortaya konmuştur.

4. Analiz ve Bulgular

4.1. Güvenilirlik Analizi

Ölçeklerin güvenilirliklerinde yaygın olarak kullanılan; Cronbach's Alfa (α) analiz yöntemi kullanılmıştır. Tablo 9'da araştırma kapsamında α değerine ilişkin yeterlilik düzeyleri verilmiştir.

Tablo 9. Ölçek Güvenilirlik Analizleri

Güvenilirlik Analizi			
Cronbach's Alpha	İfade Sayısı	N	%
,856	17	182	100

Tablo 9'da da görüldüğü üzere ölçeğin geneline dair α standardize değerinin 0.856 olduğu tespit edilmiştir. George ve Mallery (2010)'ye göre α değerinin ise yeterli düzeyde olduğu söylenebilmektedir.

5.2. AHP Yöntemi ile Online Alışveriş Sitelerinin Seçim Kriterlerinin Belirlenmesi

Çalışmanın ilk aşamasında, içerik analizi yöntemiyle belirlenen seçim kriterleri bu aşamada, AHP yöntemiyle ağırlıklandırılmaktadır. Seçim kriterleri dikkate alınarak karar matrisi ve normalizasyon tabloları oluşturulacaktır. Daha sonra bu kriterler tablo 10'daki gibi ikili olarak karşılaştırmaya tabi tutulacaktır.

Tablo 10. İkili Karşılaştırmalar

	Website Tasarımı	Ürün Bilgisi	Ödeme Yöntemleri	Garanti, Güvenlik ve Gizlilik	Sipariş ve Takip	Kargolama ve Teslimat	İptal ve İade	Müşteri Hizmetleri
Website Tasarımı	8,45/8,45	8,45/9,41	8,45/9,06	8,45/9,20	8,45/9,35	8,45/8,97	8,45/9,12	8,45/8,95
Ürün Bilgisi	9,41/8,45	9,41/9,41	9,41/9,06	9,41/9,20	9,41/9,35	9,41/8,97	9,41/9,12	9,41/8,95
Ödeme Yöntemleri	9,06/8,45	9,06/9,41	9,06/9,06	9,06/9,20	9,06/9,35	9,06/8,97	9,06/9,12	9,06/8,95
Garanti, Güvenlik ve Gizlilik	9,20/8,45	9,20/9,41	9,20/9,06	9,20/9,20	9,20/9,35	9,20/8,97	9,20/9,12	9,20/8,95
Sipariş ve Takip	9,35/8,45	9,35/9,41	9,35/9,06	9,35/9,20	9,35/9,35	9,35/8,97	9,35/9,12	9,35/8,95
Kargolama ve Teslimat	8,97/8,45	8,97/9,41	8,97/9,06	8,97/9,20	8,97/9,35	8,97/8,97	8,97/9,12	8,97/8,95
İptal ve İade	9,12/8,45	9,12/9,41	9,12/9,06	9,12/9,20	9,12/9,35	9,12/8,97	9,12/9,12	9,12/8,95

Müşteri Hizmetleri	8,95/8,45	8,95/9,41	8,95/9,06	8,95/9,20	8,95/9,35	8,95/8,97	8,95/9,12	8,95/8,95
---------------------------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

Seçim kriterlerinin değerlendirilmesinde elde edilen karar matrisi tablo 11’de görülmektedir.

Tablo 11. Karar Matrisi

	Website Tasarımı	Ürün Bilgisi	Ödeme Yöntemleri	Garanti, Güvenlik ve Gizlilik	Sipariş ve Takip	Kargolama ve Teslimat	İptal ve İade	Müşteri Hizmetleri
Website Tasarımı	1	0,89798087	0,93267108	0,91847826	0,90374332	0,94202899	0,92653509	0,94413408
Ürün Bilgisi	1,11360947	1	1,03863135	1,02282609	1,00641711	1,0490524	1,03179825	1,05139665
Ödeme Yöntemleri	1,07218935	0,96280553	1	0,98478261	0,96898396	1,01003344	0,99342105	1,0122905
Garanti, Güvenlik ve Gizlilik	1,0887574	0,97768332	1,01545254	1	0,98395722	1,02564103	1,00877193	1,02793296
Sipariş ve Takip	1,10650888	0,9936238	1,03200883	1,01630435	1	1,04236343	1,0252193	1,04469274
Kargolama ve Teslimat	1,06153846	0,95324123	0,99006623	0,975	0,95935829	1	0,98355263	1,00223464
İptal ve İade	1,07928994	0,96918172	1,00662252	0,99130435	0,97540107	1,01672241	1	1,01899441
Müşteri Hizmetleri	1,0591716	0,95111583	0,98785872	0,97282609	0,95721925	0,99777035	0,98135965	1

AHP yöntemine göre karar matrisinin tutarlılığı kontrol edildikten sonra, karar matrisi normalize edilir. Tablo 12’de normalize edilen değerler gösterilmiştir.

Tablo 12. Normalize Değerler

	Website Tasarımı	Ürün Bilgisi	Ödeme Yöntemleri	Garanti, Güvenlik ve Gizlilik	Sipariş ve Takip	Kargolama ve Teslimat	İptal ve İade	Müşteri Hizmetleri
Website Tasarımı	0,11653565	0,11653565	0,11653565	0,11653565	0,11653565	0,11653565	0,11653565	0,11653565
Ürün Bilgisi	0,1297752	0,1297752	0,1297752	0,1297752	0,1297752	0,1297752	0,1297752	0,1297752
Ödeme Yöntemleri	0,12494828	0,12494828	0,12494828	0,12494828	0,12494828	0,12494828	0,12494828	0,12494828

Garanti, Güvenlik ve Gizlilik	0,12687905	0,12687905	0,12687905	0,12687905	0,12687905	0,12687905	0,12687905	0,12687905
Sipariş ve Takip	0,12894773	0,12894773	0,12894773	0,12894773	0,12894773	0,12894773	0,12894773	0,12894773
Kargolama ve Teslimat	0,12370707	0,12370707	0,12370707	0,12370707	0,12370707	0,12370707	0,12370707	0,12370707
İptal ve İade	0,12577576	0,12577576	0,12577576	0,12577576	0,12577576	0,12577576	0,12577576	0,12577576
Müşteri Hizmetleri	0,12343125	0,12343125	0,12343125	0,12343125	0,12343125	0,12343125	0,12343125	0,12343125

Normalize karar matrisine ulaşıldıktan sonra ise mevcut kriterlere ait ağırlıklar oluşturulur. Karar matrisine ait tutarlılık oranı (CR) $0,08 < 0,10$ olduğu için matrisin geçerli olduğu söylenebilir. Tablo 13'te ilgili kriter ağırlıkları gösterilmiştir.

Tablo 13. Kriter Ağırlıkları

	KRİTERLER	AĞIRLIKLAR
Satış Öncesi Hizmetler	Website Tasarımı	0,014566956
	Ürün Bilgisi	0,0162219
	Ödeme Yöntemleri	0,015618535
	Garanti, Güvenlik ve Gizlilik	0,015859881
Satış Sonrası Hizmetler	Sipariş ve Takip	0,016118466
	Kargolama ve Teslimat	0,015463384
	İptal ve İade	0,015721969
	Müşteri Hizmetleri	0,015428906

Tüketici değerlendirmeleri neticesinde sırasıyla; “ürün bilgisi”, “sipariş ve takip”, “garanti, güvenlik ve gizlilik”, “iptal ve iade”, “ödeme yöntemleri”, “kargolama ve teslimat”, “müşteri hizmetleri” ve “web site tasarımı” şeklinde bir önem sıralaması yapılabilmektedir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde (Ömürbek ve Şimşek, 2014; Çakır, vd., 2018; Hacifettahoğlu ve Perçin, 2019), mevcut çalışmaların ağırlıklı olarak literatür üzerindeki online alışveriş seçim kriterlerini temel olarak bir değerlendirme yaptığı gözlemlenmiştir. Fakat işin uzmanlarıyla görüşülerek edinilen cevaplar neticesinde gerçekleştirilen bir içerik analizi sonucu oluşturulmuş kriterlere rastlanmamaktadır. Bu araştırma ile online alışveriş sitelerinin seçim faktörlerine yönelik net bir değerlendirme yapılarak ilgili kriterlerin sağlıklı bir şekilde belirlenmesi hedeflenmektedir.

SONUÇ

Günümüzde yaşanan teknolojik gelişmeler tüketicilerin satın alma davranışlarını da değiştirmektedir. Özellikle online alışverişler yapan tüketiciler bu deneyimi, sadece somut faydalar sağlamak için değil aynı zamanda bir zevk ve eğlence unsuru olarak gördükleri yapmaktadırlar. Bu doğrultuda tüketicilerin online alışveriş deneyimlerine yönelik ipuçları elde etmek işletmeler için önemli olmuştur. Özellikle en çok merak edilen sorunlardan biri ise tüketicilerin herhangi bir online alışveriş sitesi seçerken hangi kriterleri göz önünde bulundurduğudur. Bu doğrultuda tasarlanan araştırma ile online alışveriş sitelerinin seçiminde kritik öneme sahip

faktörler belirlenmiştir.

- I. Satış öncesi hizmetler kategorisinde tüketicilerin değerlendirmeleri neticesinde sırasıyla; “ürün bilgisi”, “garanti, güvenlik ve gizlilik”, “ödeme yöntemleri” ve “web site tasarımı” şeklinde bir sıralama yapılabilmektedir.
- II. Satış sonrası hizmetler kategorisinde ise tüketicilerin değerlendirmeleri neticesinde sırasıyla; “sipariş ve takip”, “iptal ve iade”, “kargolama ve teslimat” ve “müşteri hizmetleri” şeklinde bir sıralama yapılabilmektedir.

Bu bilgiler ışığında, tüketicilerin satış öncesinde ürüne ait bilgileri konusunda istekli iken, satış sonrasında ise siparişinin nerede olduğunu merak ettikleri söylenebilmektedir. Online alışveriş hizmeti sunan firmaların bu açıdan, ilgili faktörlere yönelik iyileştirmeler yapmaları daha memnun müşteriler yaratma yolunda önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Baş, T. (2006), Anket Nasıl Hazırlanır? Anket Nasıl Uygulanır? Anket Nasıl Değerlendirilir?, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Chena M.ve Wang S.-C. (2010), The Critical Factors Of Success For Information Market: Using Analytic Hierarchy Process (AHP) Approach, Expert Systems With Applications, 37(1), 694-704.
- Cui, Y., Niu, J. and Tang, L. (2017), Effect of the Online Shopping Value on E-Satisfaction and E-Loyalty, Economic Management Journal, 6 (1), 9-20.
- Çakır, E., Akel, G., Doğaner, M. (2018), Türkiye’de Faaliyet Gösteren Özel Alışveriş Sitelerinin Bütünleşik SWARA-WASPAS Yöntemi ile Değerlendirilmesi, UIİİD-IJEAS (18. Özel Sayısı), 599-616.
- Dağdeviren M., Eraslan E., Kurt M., Dizdar, E.N. (2005), Tedarikçi Seçimi Problemine Analitik Ağ Süreci ile Alternatif Bir Yaklaşım, Teknoloji Dergisi, 8(2), 115-122.
- Dağdeviren, M., Akay, D., Kurt, M. (2004). İş Değerlendirme Sürecinde Analitik Hiyerarşi Prosesi ve Uygulaması. Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, 19(2), 131-138.
- Demircanlı, B., Kundakçı, N. (2015), Futbolcu Transferinin AHP ve VIKOR Yöntemlerine Dayalı Bütünleşik Yaklaşım ile Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30(2), 105-129.
- Ekren, N., ve Fındıkçı, M. (2016). AHP ve VIKOR Yöntemleriyle AB'ye Üye Ülkeler ve Türkiye'nin Ekonomik Performansının Değerlendirilmesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15(29), 1-17.

- George, D., Mallery, M. (2010), SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 Update, Pearson Edition, Boston.
- Görener, A. (2011). Bütünleşik ANP ve VİKOR Yaklaşımı ile ERP Yazılımı Seçimi, Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi, 5(1), 97-110.
- Hacıfettahoğlu, Ö., Perçin, S. (2019), Üniversite Öğrencilerinin Online Alışveriş Sitesi Seçim Kriterlerinin Bütünleşik Yapısal Eşitlik Modeli ve Analitik Hiyerarşi Süreci Yaklaşımı ile İncelenmesi, Artvin International Congress on Social Sciences (AICOSS 19), 128-146.
- Kayapınar, Ö., Kayapınar, P. Y., Tan, Ö. (2017), Sosyal Medya Reklamlarına Yönelik Tüketici Algıları ile E-Sadakat Arasındaki İlişkide Markaya Yönelik Tutumun Rolü, Journal of Business Research Turk, 9(4), 472-494.
- Keskin, H., Cilingir, Z. (2010), Web Sitelerinin Globalizasyonu Üzerine Büyük Global Amerikan Markalarına Yönelik Bir İçerik Analizi Uygulaması, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 5(2), 51 – 66.
- Ömürbek, N., Şimşek, A. (2014), Analitik Hiyerarşi Süreci ve Analitik Ağ Süreci Yöntemleri İle Online Alışveriş Site Seçimi, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 22, 306-327.
- Özdemir, A., Demirer, B. (2015), Analitik Hiyerarşi Süreci İle Ağırlıklandırılmış Dinamik Programlama Modelinin Satın Alma Sürecine Uygulanması, AKÜ İİBF Dergisi, 1(16), 61-69.
- Özgüven, N. (2011), Vakıf Üniversitesi Tercihinin Analitik Hiyerarşi Süreci İle Belirlenmesi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (30), 279-290.
- Saaty, T. L. (1994), How To Make a Decision: The Analytic Hierarchy Proses, Intarface, 19-43.
- Saaty, T. L. (2008). Decision Making With The Analytic Hierarchy Process, International Journal of Services Sciences, 1(1), 83-98.
- Sin, S.S., Nor, K. M., Al-Agaga, A. M. (2012), Factors Affecting Malaysian Young Consumers' Online Purchase İntention in Social Media Websites, Social and Behavioral Sciences, 40, 326-333.
- Türeli, N. Ş., Davraz, G. M. (2016). Hizmet Sektöründeki Personelin Seçiminde AHP ve VİKOR Yönteminin Kullanımı: Özel Hastaneler Açısından Bir İnceleme, The Journal of Academic Social Science Studies, 2(44), 249-262.
- Uygurtürk, H., Uygurtürk, H. (2014), Bütünleşik AHS ve VİKOR Yöntemi İle Otel Seçimi. Eko-

nomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(2), 103-117.

Vargas, L. (1990), An Overview of the Analytic Hierarchy Process and Its Applications, European Journal of Operational Research, 48(1), 2-8.

Yaralı, E. S. ve Kırık, A.. M. (2017), "Türkiye'de facebook üzerinden e-ticaret uygulamaları: Tesbihane ve Çaykur Örneği", International Journal of Social Science, 55, Bahar II, 525-542.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2011), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 654-664

Geliş/Submitted/ Отправлено: 11.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 19.12.2020

Yayımlanma/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47546

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Aylin ÇAKIR

Millî Eğitim Bakanlığı

Türkiye

umaybengu@gmail.com

 ORCID 0000-0002-1656-4076

ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'NIN AŞKNÂME'SİNE DEYİŞBİLİMSSEL BİR YAKLAŞIM¹

A STYLISTICS APPROACH TO ERZURUMLU İBRAHİM HAKKI'S AŞKNAME

Öz: Bir edebî eseri tam olarak anlayabilmek, o eseri çeşitli yönleriyle incelemek ve değerlendirmekle mümkündür. Bilimsel bir inceleme, eseri biçimbilimsel, anlambilimsel, deyişbilimsel vb. bakımlardan ele almayı gerektirir. Edebî bir eserin incelenmesinde öznellikten tamamen kurtulmak mümkün değildir. Özneliğin derecesini, kişiden kişiye değişen birikim ve bakış açısı farkı belirler. Bilimin ilkeleri dışına çıkmama; inceleme ve değerlendirmeleri öznellikten uzaklaştırır. Nesnel bir değerlendirme yapabilmek için yukarıda belirtilen dil bilimi alt disiplinlerinin araştırma, inceleme kriter ve yöntemlerine dikkat edilmelidir. Edebî eserleri daha iyi anlamak ve yorumlamak için başvurulacak yollardan biri de deyişbilimin sunduğu yöntemlerdir. Türkiye Türkolojisinde stilistik, biçembilim, üslupbilim gibi adlarla da anılan deyişbilim; bir edebî eserin belirlenen dilbilimsel ölçütlerle açıklanıp çözümlenmeye çalışılmasıdır. Bu çözümleme yapılırken bütün dilbilim kuramları ve yöntemleri kullanılır. Böylece edebî eser anlamlandırılmaya, yorumlanmaya çalışılır. Bu çalışmada Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Aşknâme'si deyişbilimsel açıdan incelenerek eser ve yazar hakkındaki değerlendirme ve yorumlarımız bilim çevresiyle paylaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Erzurumlu İbrahim Hakkı, Aşkname, Deyişbilim.

¹ **Cite as/Atıf:** Çakır, A. (2020). Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Aşknâme'sine Deyişbilimsel Bir Yaklaşım. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 654-664. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47546>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Abstract: It is possible to fully understand a literary work, to examine and evaluate it in all of its aspects is possible. A scientific examination needs to be taken into consideration in morphological, semantical and stylistics, so on terms. It is not completely possible to get rid of subjectivity in the examination of a literary work. The level of subjectivity is determined through knowledge that shows difference in each person and the difference in point of view. Not leaving the boundary of ethics of science moves examination and evaluation from subjectivity. In order to be able to make an objective evaluation, attention must be paid to linguistics sub categories such as investigation, evaluation criteria and methods mentioned above. One of the ways to understand and interpret literary works better is the methods offered by stylistics. Stylistics also referred as stylometric in Turcology in Turkey is the effort of explaining and analyzing a literary work in determined linguistic criteria. All linguistic theories and methods are used during this analysis. Thus, the literary work is explained and interpreted. During this study, Erzurumlu İbrahim Hakkı's Askname will be examined from linguistic perspective also our evaluation and interpretation on the work and the writer will be shared with science environment.

Key Words: Erzurumlu İbrahim Hakkı, Aşkname, Stylistics.

I. GİRİŞ

Amaç

Bir edebî eser incelenirken öznellikten tamamen uzaklaşmak oldukça zordur. Bu çalışmanın amacı; bir esere edebîlik değeri katan unsurları dilbilimin alt disiplini olan deyişbilimin kriter ve yöntemlerine göre incelemek, böylece eseri yorumlarken nesnel bir bakış açısı ortaya koyabilmektir.

Yöntem

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Aşknamesi deyişbilimin ortaya koyduğu ölçütlerden önceleme, yineleme ve koşutluk baz alınarak incelenmiş, esere edebîlik değeri katan öğeler nesnel bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

Deyişbilim Nedir?

Ülkemizde stilistik, biçembilim, üslupbilim gibi adlarla da anılan deyişbilim; bir edebî eserin belirlenen dilimsel ölçütlerle açıklanıp çözümlenmeye çalışılmasıdır. Bu çözümleme yapılırken bütün dilbilim kuramları ve yöntemleri kullanılır. Böylece edebî eser anlamlandırılmaya, yorumlanmaya çalışılır.

Klasik dönemlerde Doğu'da belagat, Batı'da retorik bilimi adı altında çalışmalar yapılırsa da deyişbilimin bir bilim dalı olarak anılması Cenevre Dilbilim Okulu'nun temsilcilerinden olan C. Bally'nin 1951 yılında kaleme aldığı *Traite de Stylistique Française* adlı eseri ile gündeme gelmiştir (Özünlü, 1997: 15). Önceleri Klasik Sözbilimin bir dalı olan deyişbilim Bally' nin eseriyle Kuralcı Deyişbilim'in etkisiyle ayrı bir bilim sayılmaya başlamıştır.

Bally' den sonra deyişbilim çalışmaları oldukça ilerlemiştir. Prag Dilbilim Okulu' nun et-

kisiyle Yeni Sözbilim önem kazanmaya başlamıştır.

Eski dönemlerden bu yana edebî eserlerin dilleri, kurguları üzerine inceleme yapılırken 4 ölçüt baz alınmıştır. Bunlar:

1. Önceleme
2. Yineleme
3. Koşutluk
4. Sapma

Sözbilim, edebî eserlerin dil ve kurgularının günlük dilden ayrıldığı belirlemiştir. Edebî eslere edebîlik değerini bu dört ölçütte toplanan yapı taslağı ve söz sanatları vermektedir. Yukarıda değinilen 4 genel ölçüt 2 bölümde toplanabilir:

A. Yapı Ölçütleri: Kurgu ve dil kullanımını bakımından *koşutluk* ve *yineleme*,

B. Anlatım Ölçütleri: Anlam ve duygu bakımından *önceleme* ve *sapma*. Böyle bir gözlem, eski çağlardan beri edebî eserlerde hem kurgu ve dil kullanımının hem de anlam değerlerinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır. Bugün de buna benzer bir yaklaşımla edebî eserler değerlendirilebilmekte ve Klasik Sözbilim eskisi kadar olmasa bile birçok yönleriyle önemini sürdürmektedir (Özünü, 1990: 85).

Bally'den sonra Prag Dilbilim Okulu'nun en önemli temsilcilerinden biri olan Roman Jakobson'un görüşleriyle değişbilim şekillenmeye başlamıştır.

Freeman, Todorov'un terimlerini kullanarak, değişbilimi; *içevarımlı* ve *dışaçılımlı* olarak ikiye ayırmıştır (Özünü, 1997: 16).

İçevarımlı değişbilim (endogeneous stylistics), edebî dilin günlük dilden farklı olduğunu ve bu farklılığın yazarlar tarafından standart dilin seçme ve birleştirme eksenindeki yapılarla oynadıkları zaman oluştuğunu savunmaktadır. *İçevarımlı değişbilim*, yazın dilinin içerdiği yapıları ve kalıpları inceleyerek *önceleme*, *yineleme*, *sapma* ve *koşutluk* kavramları üzerinde dururken *dışaçılımlı* değişbilim (exogeneous stylistics), değişin tamamen *öncelemelere* dayandığını savunmaktadır (Özünü, 1997: 17).

Bu yazıda Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Aşknâme'sinin dil özellikleri *önceleme*, *koşutluk* ve *yineleme* bakımından ele alınacak, tespit edilen kuramsal özellikler beyitlerden örneklerle ortaya konulacaktır.

II. İnceleme

1. Öncelemeler: Kurgu ve yapı taslaklarının başlıcası, belki de en önemlisi olan öncelemeler, tümcede ve anlatımda herhangi bir dil ögesinin olağan yerinden daha önce bir yerde kullanılmasıyla yapılır ya da bir metin içindeki anlatımda hemen her yerde öncelenen ögeye önem verilerek elde edilir. Bu önem verme işlemi tümcedeki herhangi bir dil ögesinin söz dizimindeki olağan yerinden bir başka yerde kullanılmasıyla yapılır. Öncelemeler *sesbilimsel*, *biçimbilimsel*, *sözdizimsel*, *anlambilimsel* ve *görsel* olarak önce 5 türe sonra da bu türlerin her biri çok çeşitli önceleme biçimlerine ayrılır (Özünü, 1997: 56).

1.1. Sesbilimsel Öncelemeler: Ünlü yinelemesi, ünsüz yinelemesi, uyak çeşitleri aruz ve

hece ölçüleri birer sesbilgisel öncelemedir.

Aşknâme'nin her bir beyiti kendi içinde uyaklıdır. Aruz ölçüsü ile yazılan eserin uyak şeması aa bb cc... şeklindedir.

Aşk mâhfiyken â**şikâr oldu**

Cümle cânlar ana **şikâr oldu** (Güneş, 2008: 67)

Aşk çün perdeden bir**ûn geldi**

Şîr-i ner hem ana zeb**ûn geldi** (Güneş, 2008: 67)

Aşk âsârneylemiş izhâr

Fa'tebiru minhu yâ zevil ebs**âr** (Güneş, 2008: 67)

1.2. Anlambilimsel Öncelemeler: Anlambilimsel öncelemeler başlığı altında söz sanatlarının şiire kattığı anlam öncelemeleri incelenir. Çünkü söz sanatlarının çıkış noktasının benzetme olduğu savından hareketle, söz sanatları olağan biçimlerin birer sapmasıdır ve bu sapmalar öncelemeler sayesinde ortaya çıkmaktadır (Özünlü, 1997: 91).

Şiir dilini düz yazı dilinden ayıran en önemli özellik şiir dilinde anlamsal öncelemelerin daha çok kullanılmasıdır. Deyişbilim bakımından anlam öncelemelerinde başta benzetme olmak üzere pek çok söz sanatından faydalanılır.

Aşknâme'de tespit edilebilen anlam öncelemeleri şu şekildedir:

a. Benzetme/ Teşbih: Nitelik bakımından güçsüz olanın güçlü olana benzetilmesidir. Böylece soyut kavramlar daha anlaşılır hâle gelmektedir.

Benzetmede, benzetme yönü ile benzetme edatı kullanılmazsa **teşbih-i belîğ (güzel benzetme)** oluşur. Benzetmenin bu türü Aşknâme'de ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

Aşk **sîmurg-1 kûh-1 Kaf olmuş**

Cümle ma'nâda mûşikâf olmuş (Güneş, 2008: 69)

sîmurg-1 kûh-1 Kaf: Kaf Dağı'nın zümrüdü ankası

Aşk **hûrşîd u mâh-1 tâbândır**

Gül ü müldür o bâg u bustândır (Güneş, 2008: 69)

Hûrşîd: Güneş

Mâh-1 tâbân: Parlayan ay

Mül: Şarap

Aşk **mi'râc-1 enbîyâ** olmuş

Hil'at ü tâc-1 evliyâ olmuş (Güneş, 2008: 71)

Mi'râc-1 enbîyâ: Enbiyaların mirâcı

Hil'at ü tâc-1 evliyâ: Evliyâların hilat ve tâcı

Aşk tefsîr-i sırr-ı Kur'ândır

Cümle müşkil anınla âsândır (Güneş, 2008: 73)

Tefsîr-i sırr-ı Kur'ân: Kur'ân tefsirinin sırrı

c. Telmih: İfade içinde belirtmeden herhangi bir kıssaya, geçmişteki bir olaya, meşhur hikâyelere, efsanelere, ünlü bir şahsa, çeşitli inanışlara, âyetlere veya bir hadise ya da yaygın bir atasözüne işaret etmek sanatıdır.

Aşağıdaki beyitlerde Mevlana'nın Mesnevi' de bahsettiği Sultan Mahmud ve Ayaz, Süleyman ve karınca kıssalarına, Şiblî vü Hallâc konuşmalarına atıfta bulunulmuştur.

Aşkdır şâh u tâli'-i mes'ûd

Hem **Âyaz** oldu âkıbet **Mahmûd** (Güneş, 2008: 69)

Aşk dil tahtı üzre sultândır

Misl-i **mûruz** biz ol **Süleymândır** (Güneş, 2008: 71)

Aşkdır sırr-ı **Şiblî** vü **Hallâc**

Cümle server serine olmuş tâc (Güneş, 2008: 71)

d. Kişileştirme/Teşhis: İnsan dışı bir varlığı insan özellikleri ile nitelemeye kişileştirme denir.

Aşk her kime âşinâlık eder

Zât-ı ma'sûka **rehnümâlık eder** (Güneş, 2008: 69)

Rehnümâlık etmek: Kılavuzluk etmek

Aşk dil çevresinde oldu **mukîm**

Kim ki âşıkdır ana yokdur bîm (Güneş, 2008: 69)

Mukîm: İkamet eden

Aşk sîmurg-ı kûh-ı Kaf olmuş

Cümle ma'nâda **mûşikâf olmuş** (Güneş, 2008: 69)

Mûşikâf: Bir meseleyi kılı kırk yararcasına büyük bir dikkatle inceleyen, araştıran (kimse):

Aşk dil halvetinde **cânândır**

Bilmeyen halk içinde cûyandır (Güneş, 2008: 69)

Cânân: Sevgili

Aşk cânın **tabîb-i hâzıkıdır.**

Gâhî **ma'sûk ü gâhî âşıkdır** (Güneş, 2008: 69)

Tabîb-i hâzıkı: İşin ehli olan doktor

Ma'sûk: Sevgili

Âşık: Aşırı seven, âşık olan.

e. Zıtlık/Tezat/Karşıtlık: Anlamca birbirine zıt olan kelimelerin kullanılmasıdır.

Aşk hem **nûş-ı** cân olur hem **nîş**

Her dem oldur kamuya merhem ü riş (Güneş, 2008: 69)

Nûş: Tatlı şey

Nîş: Zehir, agu

Aşk hem **evvel** oldu hem **âhir**

Cümleden bâtın oldu hem zâhir (Güneş, 2008: 75)

Evvel: İlk

Âhir: Son

Aşk **mâhfiyken âşikâr** oldu

Cümle cânlar ana şikâr oldu (Güneş, 2008: 67)

Mâhfiy: Gizli

Âşikâr: Apaçık ortada

Aşk tefsîr-i sırr-ı Kur'ândır

Cümle **müşkil** anınla **âsânsır** (Güneş, 2008: 73)

Müşkil: Zor

Âsân: Kolay

Aşk **kâfir** eder **müselmânı**

Bahş eder sonra **lübb-i îmânı** (Güneş, 2008: 69)

Lübb-i îmân: imanın özü

1.3. Sözdizimsel Öncelemeler: Sözdizimsel öncelemeler yazın dilinde genellikle devrikleme biçiminde görülür. Bu tür tümcelerde sözcüklerin sıralaması tümcelerin yüzeysel yapıları dikkate alınarak incelenir (Özünlü, 1997: 98).

a. Yüklem Öncelemesi Yoluyla Devrikleme:

Aşağıdaki beyitlerde yüklem dizelerin başına alarak yüklem öncelemesi yapılarak vurgu yükleme çekilmiştir.

Aşkdır nâr u nûr-ı tâbende

Merd-i âzâdeyi eder bende (Güneş, 2008: 69)

Aşkdır şâh u tâli'-i mes'ûd

Hem Âyaz oldu âkibet Mahmûd (Güneş, 2008: 69)

Aşkdır matlabı hafî vü celî

Hem odur kasd-ı her-nebî vü velî (Güneş, 2008: 71)

Aşkdır sırr-ı Şiblî vü Hallâc

Cümle server serine olmuş tâc (Güneş, 2008: 71)

Aşkdır hüsn-i Âdem vü Havvâ

Mak'ad-ı sıdk-ı cenneti'l-me'vâ (Güneş, 2008: 71)

Aşkdır nûr u memba'-ı envâr

Hem odur sırr u ma'den-i esrâr (Güneş, 2008: 71)

Aşkdır sırr-ı nefy ü hem isbât

Bahr-ı tevhîd odur kamu âyât (Güneş, 2008: 71)

Aşkdır asl ü fer'ü cûd u vücûd

Aşkdan oldu küll-i şey mevcûd (Güneş, 2008: 73)

Aşkdır aşk cümle bi't-tahkîk

Hakkî hakdır bu sözler it tasdîk (Güneş, 2008: 75)

b. Özne Öncelemesi

Aşağıdaki beyitler özne öncelenmesine örnek olarak verilebilir.

Aşk makbûl-ı âdem olmuşdur

Gül ü gül-zâr-ı âlem olmuşdur (Güneş, 2008: 69)

Aşk eder çünkü kalbe keşf-i hicâb

Bilmez aslâ nedir sevâb ü ikâb (Güneş, 2008: 69)

Aşk dîvâne eyler insânı

Mahv eder gafleti vü nisyânı (Güneş, 2008: 69)

Aşk sayyâd-ı murg-ı insândır

Dahi cimâ'-ı her perîşândır (Güneş, 2008: 69)

2. Yinelemeler: Şiire akıcılık ve ahenk katan, anlatımı güçlendiren, kalıcılığı sağlayan diğer unsur yinelemedir. Değişibilimde yinelemeler sesbilgisel, biçimbilgisel, sözdizimsel, anlambilimsel ve metin açılarından incelenebilir.

2.1. Sesbilgisel Yinelemeler: Sesbilgisel yinelemeler, uyaklar ile uyakların ses özellikleri üzerinde duran ve ses tekrarlarına dayanan yinelemelerdir. Dil ve yazın, birbiriyle etkileşimde bulunduğundan uyaklar da her dilin kendi edebiyatının özelliklerine göre ele alınmıştır. Genellikle sözcük ve eklerin son heceleri arasındaki benzerlik ise uyakların en önemli özelliğidir (Özünlü, 1997: 116).

2.1.1. Tam Uyak

Aşkdır bil ki mûcid-i eşyâ

Cümle nûrundan oldular peydâ (Güneş, 2008: 73)

2.1.2. Zengin Uyak

Aşk arş oldu ferş ü levh ü kalem

Buldu andan şifâyı derd ü elem (Güneş, 2008: 71)

2.1.3. ZenginUyak+Redif

Aşk çün perdeden birûn geldi

Şîr-i ner hem ana zebûn geldi (Güneş, 2008: 67)

2.1.4. Tunç uyak+Redif

Aşk mâhfiyken âşikâr oldu

Cümle cânlar ana şikâr oldu (Güneş, 2008: 67)

2.1. Biçimbirimsel Yinelemeler: Klasik sözbilimden günümüze kadar biçimbirim yinelemeleri çok sık görülmüştür (Özünü, 1997: 103). Bu yinelemeler ön yineleme, art yineleme, ek yinelemesi, ikizleme, bağlaç yinelemesi, çok ekli yineleme gibi terimlerle kavramlaştırılmıştır (Özünü, 1997: 117).

2.1.1. Bağlaç Yinelemesi: Aynı veya farklı bağlaçların eserde birden fazla kullanılmasıdır (Özünü, 1997: 17).

Eserde “u/ü, vü, hem...hem, gâhî...gâhî” bağlaçları ağırlıklı olarak kullanılan bağlaçlardır.

Aşk eder çünki kalbe keşf-i hicâb

Bilmez aslâ nedir sevâb ü ikâb (Güneş, 2008: 69)

Aşkdır nâr u nûr -ı tâbende

Merd-i âzâdeyi eder bende (Güneş, 2008: 69)

Aşk hem nûş-ı cân olur hem nîş

Her dem oldur kamuya merhem ü riş (Güneş, 2008: 69)

Aşk cânın tabîb-i hâzıkıdır

Gâhî ma’şûk ü gâhî âşıkıdır (Güneş, 2008: 69)

Aşkdır matlabı hafî vü celî

Hem odur kasd-ı her-nebî vü velî (Güneş, 2008: 71)

2.1.2. Ön Yineleme: Dize başlarında aynı kelime veya kelime grubunun yinelenmesidir.

Eserde 62 beyit “aşk” sözcüğü ile başlamıştır.

Aşk kendiyle aşk-bâz olmuş

Kendi hüsnine pür-niyâz olmuş (Güneş, 2008: 73)

Aşk bilmez zen ü benîn benât

Seyyi'âtı eder kamu hasenât (Güneş, 2008: 73)

Aşk eder kendiye sü'âl ü itâb

Yine kendinden işidir o cevâb (Güneş, 2008: 73)

2.1.3. Ard Yineleme: Dize sonlarında aynı kelime veya kelime grubunun yinelenmesidir.

"Oldu" kelimesi bir, "geldi" bir, "anla" bir, "olmuşdur" iki, "eder" iki, "olmuş" on bir beyitin sonunda tekrar edilmektedir.

Aşk mâhfiyken âşikâr **oldu**

Cümle cânlar ana şikâr **oldu** (Güneş, 2008: 67)

Aşk çün perdeden bîrûn **geldi**

Şîr-i ner hem ana zebûn **geldi** (Güneş, 2008: 67)

Aşk makbûl-ı âdem **olmuşdur**

Gül ü gül-zâr-âlem **olmuşdur** (Güneş, 2008: 69)

Aşk her kime ki inâyet **eder**

Cümle hâlde anı himâyet **eder** (Güneş, 2008: 69)

Aşk her kime âşinâlık **eder**

Zât-ı ma'şûka rehnümâlık **eder** (Güneş, 2008: 69)

Aşk sîmurg-kûh-ı Kâf **olmuş**

Cümle ma'nâda mûşikâf **olmuş** (Güneş, 2008: 69)

2.1.4. Ek Yinelemesi: Şiir boyunca aynı yapım veya çekim ekinin farklı kelimelere eklenecek yinelenmesidir (Özünü, 1997: 122).

Aşağıdaki beyitlerde dize sonlarında *-dir* ekinin yinelenmesi dikkat çekmektedir.

Aşk sayyâd-ı murg-ı insândır

Dâhi cimâ'-ı her perişândır (Güneş, 2008: 69)

Aşk dil halvetinde cânândır

Bilmeyen halk içinde cüyândır (Güneş, 2008: 69)

Aşk hürşîd u mâh-ı tâbândır

Gül ü müldür o bâg u bustândır (Güneş, 2008: 69)

Aşk şeh-bâz-ı lâ mekânîdir

Nükte-i sırr-ı kün fekânîdir (Güneş, 2008: 71)

Aşk üstâd ü pîr-i her fendir

Kalbi uşşâk anınla rûşendir (Güneş, 2008: 71)

Aşk vasf-ı vedûd-ı Bîcûn'dur

Add u hadden sıfâtı bîrûndur (Güneş, 2008: 73)

2.1.5. Çok Ekli Yineleme: Biçimbirimsel yineleme türlerinden biri de çok ekli yinelemelerdir. Aynı kökten türemiş kelimelerle yapılan çok ekli yinelemeler pek çok divan şiirinde vardır.

“Ol-” fiili farklı çekim ekleri alarak eserde dize sonlarında pek çok kez tekrarlanmıştır.

Aşk mâhfiyken âşikâr **oldu**

Cümle cânlar ana şikâr **oldu** (Güneş, 2008: 67)

Aşk sîmurg-ı kûh-ı Kaf **olmuş**

Cümle ma'nâda mûşikâf **olmuş** (Güneş, 2008: 69)

Aşk makbûl-ı âdem **olmuşdur**

Gül ü gül-zâr-ı âlem **olmuşdur** (Güneş, 2008: 69)

3. Koşutluk: Koşutluk; benzer anlam, biçim, ses ve sözdizimi kullanılan ifadelerde görülen paralelliklerdir. Şiirde koşutluklar, diğer öğelerden -önceleme, yineleme, sapma- ayrı düşünülemez.

Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Aşknâmesi'nde kullanılan uyak ve redifler, aruz kalıbı, öncelemelerin tümü eser boyunca koşutluk olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Bir şiiri incelemek, o şiiri sadece anlam bakımından ele almak demek değildir. Bir eseri anlayabilmek için o eserde neyin söylendiği kadar nasıl söylendiği de önemlidir.

Bu çalışmada da Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Aşknâme adlı eserinde kullandığı dil özellikleri deyişbilimin yineleme, önceleme, koşutluk ve sapma başlıkları altında nesnel bir şekilde incelenmeye çalışılmıştır.

Buna göre:

1. Eserin her bir beyitindeki uyaklar sesbilimsel önceleme,
2. Benzetme, telmih, kişileştirme ve zıtlık gibi söz sanatları anlambilimsel önceleme,
3. Beyitlerde yüklem veya öznenin dize başına çekilmesi sözdizimsel önceleme,
4. Esere ahenk katan birer unsur olan uyaklar ve redifler sesbilgisel yineleme,
5. Eser boyunca tekrar edilen bağlaçlar, ekler ve kelimeler biçimbirimsel yineleme,
6. Eserde kullanılan tüm öncelemeler ise koşutluk olarak değerlendirilmiştir.

Ortaya konan özellikler bize bu eserin dil ve anlatım özelliklerinin oldukça sağlam temeller üzerine kurulduğunu, basit gibi gözükse her bir özelliğin aslında ince hesaplamalar ile ortaya konulduğunu göstermiştir.

KAYNAKLAR

- Aksan, D. (1995). Şiir Dili ve Türk Şiir Dili. Ankara: Engin Yayınevi.
- Dilçin, C. (2016). Örneklerle Şiir Bilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Güneş, M. (2008). Erzurumlu İbrahim Hakki Dîvânı. İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı.
- Öztekin, Ö. (2002). Divan Şiiri ile Deyişbilim Arasında Yapısal Bir Köprü: Fuzûlî ve Bâkî Divanlarında Yer Alan Biçimbirimsel Yinelemeler. Türkbilig (Türkoloji Araştırmaları). 3, 88-105.
- Özünlü, Ü. (1997). Edebîyatta Dil Kullanımları. Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Özünlü, Ü. (1990). Klasik Sözbilimin Deyişbilimdeki Uzantıları . Dilbilim Araştırmaları Dergisi 1, 85-94 .
- Saussure (2001). Genel Dilbilim Dersleri (Çev. B. Vardar). İstanbul: Multilingual.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 665-674

Geliş/Submitted/ Отправлено: 09.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 17.12.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47477

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Adıye ŞİMŞEK

Avrasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye

adiye.simsek@avrasya.edu.tr

 ORCID 0000-0002-4215-3131

TRABZON İLİ YOMRA İLÇESİ AĞIZLARI ÜZERİNE BAZI DİKKATLER*

SOME CONSIDERATIONS ON THE YOMRA DISTRICT DIALECTS OF TRABZON PROVINCE

Öz: Her ağız bölgesini ve ağız özelliğini oluşturan tarihî bir çerçeve bulunmaktadır. Hiçbir ağız özelliği o tarihî çerçeveden bağımsız düşünülemez. Trabzon ilinin Yomra ilçesindeki ağız özelliklerinin oluşmasında sosyal ve coğrafi etkilerin yanında tarihî faktörler özellikle rol oynamıştır. Bu tarihî faktörlere bağlı olarak bölge ağızlarında önemli bir yeri olan Urum Türkçesinin etkisi göz ardı edilemez. Yomra ilçesi ağızları, bazı ses ve şekil bilgisi özellikleri yönünden Trabzon ili ağızlarından ayrılmaktadır. Ses kayıt cihazıyla elde ettiğimiz derlemeler ve yörenin konuşuru olan öğrencilerimizden aldığımız bilgiler bu farklılıkları destekler niteliktedir. Bu çalışmada, söz konusu farklılıkların neler olduğu örneklerle açıklanacak ve Yomra ilçesi ağızlarındaki Urum Türkçesi etkisine değinilecektir. Çalışmanın sonuna yöre ağızını örnekleyen metinler ile sık kullanılan sözcüklerin anlamları eklenecektir.

Anahtar sözcükler: Ağız, Yomra ilçesi, Urum Türkçesi, ses bilgisi, şekil bilgisi.

Abstract: There is a historical framework which forms every region of a dialect and characteristic of a dialect. Any characteristic of a dialect cannot be considered independently of the historical framework. In formation of characteristics of dialect

* The ethics committee review for this article was not reported./Etik kurulu onayı gerekmediği bildirilmiştir.

Cite as/Atıf: Şimşek, A. (2020). Trabzon İli Yomra İlçesi Ağızları Üzerine Bazı Dikkatler. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 665-674. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47477>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

in Yomra District of Trabzon Province, historical factors specially played a role besides social and geographical impacts. Based on these factors, Urum Turkish's impact which has an important place in local dialects cannot be ignored. Dialects in District of Yomra are different from Trabzon Province Dialects in the aspect of some phonetic and morphological properties. The reviews we collected by a voice recorder and the data we obtained from the students who are the speakers of the area support these differences. In this study, it will be explained what are these differences with examples and Urum Turkish's impact on Distinct of Yomra will be overviewed. Texts which exemplifies the local dialects and meanings of frequent words will be attached to the end of the article.

Keywords: Dialect, Yomra District, Urum Turkish, phonetics, morphology.

GİRİŞ

Her ağız bölgesini ve ağız özelliğini oluşturan tarihî bir çerçeve bulunmaktadır. Hiçbir ağız özelliği o tarihî çerçeveden bağımsız düşünülemez. Necati Demir'in Trabzon ve Yöresi Ağızları adlı çalışmasıyla elde edilen veriler, Trabzon ve çevresinin milattan çok önceleri, yaklaşık dört bin yıldır Türk yurdu olduğunu ortaya koymakta, Trabzon'un 1461'den sonra Türkleştiği konusundaki genel bir yanlış ortadan kaldırmaktadır (Demirtaş, 2006:323). Çolakoğlu, Doğu Karadeniz Bölgesi ağızlarında, Türkçenin çok eski dönemlerine ait özelliklerin hâlen yaşatılıyor olmasını bölgenin tarihî alt yapısıyla da açıklamanın mümkün olduğunu söylemektedir. Oğuzlardan önce Hunların, Karulukların, Macarların, Bulgarların, Hazarların, Uzlarnın, Peçeneklerin, Kumanların/Kıpçakların ve diğer Türk kavimlerinin Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'ne gelip yerleştiği bilimsel çalışmalarla ortaya konmuş bir gerçektir (Çolakoğlu, 2013:214).

Yomra'nın Konumu

Amaç

Çalışmadaki asıl amaç Trabzon iline bağlı Yomra ilçesinin ağızlarının ses ve şekil bilgisi özellikleri hakkında bilgi vermek ve bu ağızların genel olarak Trabzon ağızları içerisindeki yerini belirlemektir. Bu yapılırken benzerlik ve farklılıklar üzerinde durulacak, yöre ağızını şekillendiren özellikler açıklanacaktır. Çalışmaya kaynak teşkil eden metinler, Yomra'ya bağlı Özdil

ve Ocak köyleri ile Yomra'nın merkezinden derlenmiştir.

Yöntem

Yomra ilçesindeki ağız özelliklerinin oluşumunda sosyal ve coğrafi etkilerin yanı sıra tarihî faktörler özellikle rol oynamıştır. Bu tarihî faktörlere bağlı olarak bölge ağızlarında önemli bir yeri olan Urum Türkçesinin etkisi göz ardı edilemez. Ayrıca yine tarihsel faktörlerle bağlantılı olarak yöre ağızında etkili olan Kıpçakça unsurlar üzerinde durulmalıdır. Yomra ağızının Trabzon ağızları içerisindeki yeri belirlenirken bu iki çerçeveden hareket edilecek ve değerlendirilmeler bu özelliklere göre yapılacaktır.

Trabzon Ağızlarının Genel Özellikleri

Genel olarak bölgedeki ve özelden Trabzon'un ağız özellikleriyle ilgili çalışmalar, bölgedeki dil özellikleri hakkında bilgi vermektedir. Trabzon ağızlarında ünlü ve ünsüzlerin Eski Türkçe ile örtüşmesi, küçük ünlü uyumundaki düzensizlik, ısrarla ekleşmemekte direnen ve devrik kullanımın yaygınlığından yararlanarak adeta bağımsızlığını ilan eden ek fiil, Uygur Türkçesi metinlerine dayanan ikili fiil kullanımı, çeşitli çalışmalarla tespit ve teyit edilmiş arkaik sözcüklerin varlığı, Trabzon ağızları ile ilk defa karşılaşan biri için yadırgatıcı olabilir (Coşar, 2015:250). Coşar, asıl dikkat çekici olanın ise söz konusu malzemenin Trabzon ağızlarını, söz varlığı ve ses özellikleri itibarıyla arkaik zamanlara bağlaması olduğunu vurgulamaktadır. O kadar ki kitle iletişim araçlarının tartışılmaz etkisi ve eğitim olanaklarının yaygınlığına rağmen Trabzon ağızları, tarihsel süreçte Türkçenin geçirdiği türlü değişme ve gelişmeleri bir arada barındıran bir laboratuvar durumundadır demek, yanlış olmaz (Coşar, 2015:251).

Trabzon ve Çevresinde Çok dillilik

Karadeniz Bölgesinin doğu kesimlerinde konuşulan Rumca ile Ermenicenin bir kolu olan Hemşince; Hint-Avrupa dilleri grubuna; Gürcüce ve Lazca ise Kafkas dil grubuna dâhildir. Trabzon'un bazı köylerinde konuşulan Rumcanın yakın zamanda artık konuşurunun kalmayacağı öngörülmektedir. Türkçe başta olmak üzere Lazca ve Farsçanın bölgede konuşulan Rumca üzerinde etkilerinin olduğu söz varlığından anlaşılmaktadır. (Gökdağ, 2011: 111). Bugün Trabzon'un 50 civarında köyünde konuşulan Rumcaya Romaika, Romayika gibi adlar da verilmektedir (Gökdağ, 2011: 115).

Urumlar ve Urum Türkçesi

Poplavska, Urum Türklerinin, Türkçe konuşmalarına rağmen Türkiye'de çok az tanınmakta olduklarını söyler. Urumlar, günümüzde Ukrayna'nın Azak Denizi kıyılarında bulunan Donetsk şehri ve çevresi başta olmak üzere Kazakistan'ın Kentav şehrinde, Gürcistan'da, kuzey Kafkasya'nın Pyatigorski ve Mozdok şehirlerinde yaşamaktadırlar (Poplavska, 2019: 1). Rus ve Batı kaynaklarında Urumların ismi 'Grek' veya 'Greko-Tatar' olarak geçmektedir. Kendi aralarında bu halk Urumlar ve Rumeyleler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Ünlü Ukraynalı Türkolog Aleksandr Garkavets, Greko-Tatarların sınıflandırmasını bu şekilde anlatmaktadır "Rumeyleler, Helen veya Roma kalıntısı; Urumlar ise Türk asıllıdır" (Poplavska, 2019: 2). Uzun zaman Rusça ve Ukraynaca'nın yaygın konuşulduğu bir yerde yaşadıkları için dilleri Slavcadan ciddi oranda etkilenmiştir. Buna rağmen ana dillerini unutmayıp kendi aralarında Urumca konuşmaya çalışmaktadırlar (Poplavska, 2019: 3). Kırım çıkışlı Urumların dili, o bölgede konuşulan Tatar,

Karaim, Kıpçak, Oğuz, Türk, Nogay vd. lehçeleri tarafından etkilenmiş olup faklı ağız özelliklerini taşımaktadır (Poplavska, 2019: 5). Urum Türkçesinin dört temel ağız özelliği göstermektedir: Kıpçak-Kuman, Kıpçak-Oğuz, Oğuz-Kıpçak, Oğuz (Poplavska, 2019: 8-9).

Urumlar bugüne kadar Tatar olarak düşünülmüş ve Kıpçak sayılmışlardır. Ruslar da Urumlara, Greko-Tatar adını vermişler ve Türkleşmiş Grek saymışlardır (Uyanık, 2010: 68). Urumlarla ve onların yaşamıyla ilgili bir başka çalışma Ünal Kalaycı'ya aittir. Kalaycı, 2008'de yayımlanan Gürcistan'ın Tsalka (Parmaksız) Rayonundaki Urumların Yaşamı adlı çalışmasında; Urumların bir bölümünün Anadolu'dan Gürcistan'a oradan da Kazakistan'a, Rusya Federasyonu'na, Yunanistan'a ve Güney Kıbrıs'a göçürüldüğünü belirtmektedir. Aynı çalışmada Gürcistan'ın Parmaksız bölgesinde yaşayan Urumların Erzurum, Kars ağızıyla Anadolu Türkçesi konuştukları ve inanç dışında Anadolu insanı gibi yaşadıkları söylenmektedir (Kalaycı, 2008: 96).

Bulgular

Yomra İlçesi Ağızlarının Karakteristik Özellikleri

1. Sızıcılışma

Sızıcılışma, Kıpçakçanın karakteristik özellikleri arasındadır (Günşen, 2000: 174). Özellikle -ğ-, -ğ- > -v- değişimi, Kıpçak Türkçesine ait bir özellik olarak kabul edilmektedir (Demir 2001: 86-87).

Uyanık, Urum Türkçesinden şu örneği vermektedir: *Avuzu* bar tili yoh (Uyanık, 2010: 54).

Yomra ağızından seçtiğimiz örnekler şu şekildedir:

gözümün *çiçevi* yetTilem Kideyken daldı dereye
 atma türkü atarım *yürevünî* yakarüm
 eski çarüklerimi *bovazüna* taKarüm
 o demlüne *sıvmaz* ona eziyet etma
uz davımdan aşığa metlerin gelsin bana
 torunumun bebeği *dovdu* geçenlerde
 eşyaları Toparlayıp *oturacav* evi düzeltTiK
 damat tarafı bi saat *uvrayıP* KitTiler
 bütün köyü *düvüne* daveT etmiş

2. h- Ön Türemesi ("En" Derecelendirme Zarfının Kullanımı)

h- ön türemesi Kıpçak kalıntısı olarak değerlendirilebilir (Günşen, 2000: 174). Yomra ağızlarında çok karşılaşılan bir ses özelliğidir.

bu yemeK *hen* çok Kalandar zamanı yaPılı
 misir *hen* önemli yiyecekti

hen az on beş gün ekşimesi lazımdü

hen son zīrganı Koyayrūk

yöresel yemeKlerimüzün *hen* güzellerindendü

Doğu Karadeniz Bölgesi ağızlarının başlıca özelliklerinden biri ön seste *b-* olması gereken kelimelerin *p-* ile söylenmesidir. Yomra ağzında konuyla ilgili tek örneğe rastlanmıştır:

Ketan Gömlek kilimler *Pohçadadü Pohçada*

Trabzon ağzı, yuvarlak ünlü taşıyan ekler bakımından Eski Türkiye Türkçesinin en önemli ses özelliklerinden birini devam ettirmektedir: yaşum “yaşım”.

Yomra ağızlarında bu ekteki *u* sesi *ũ* ile karşılanmakta ve kaybolmak üzere olan bir sesi ifade etmektedir:

benim defne *kızũm* buralarda Tolaşür

Trabzon ağızlarında öğrenilen geçmiş zaman eki, genel olarak tek şekillidir. Bu ekin sadece *-miş* şekli kullanılır. Fakat Yomra ağızlarında bu yargının dışında örneklere de rastlanmaktadır.

ēerKi turşu *kurulmuşsa* çabuK çürür buna dā aysüz *olmuş* derlē

6.Vasıta Hâli Ekinin Durumu

Trabzon ağızlarında, yazı dilimizdeki vasıta hâli eki yanında *-lan/-len* eki sıkça kullanılan vasıta hâli ekidir. Yomra ağızlarında *-la/-le* kullanımına rastlanmamakla birlikte daha çok tercih edilen şekil “*-lan*” şeklindedir:

ilk hamur için iki su *bardānlan* ılık su...

benlan baş edemesün

aynı Samanda köyün mahalle muhtarī hep *foterlan* Tolaşüdü

7.Fiil Çekimleriyle İlgili Özellikler

Çokluk birinci şahıs eki genellikle *-k, -ık, -ık, -uk* ile karşılanmaktadır.

tıpte *yapmazũk* açũk ateşte olūr

isteyen mayalanūrken içine az şeker atar biz *atmazũk*

Trabzon ağzında, “*-iy, -iy -iy, -ay, -ey, -y, -yr -yir, -yur, -yo, -yor*” ekleri şimdiki zaman eki olarak kullanılmaktadır.

ázar ázar *ekliyrũk* hamuru *yöüruyrũk*

iç mázemeyi KoyuP *sarayrũk* hamurlan

tePsinin iç Kısmından döndürmeye *başıyoruK*

bak ha böyle buyana sana *diyürĩm* sana

8.Zarf-fiil Eklerinin Durumu

Trabzon'da en sık kullanılan zarf-fiil eki, çoğu zaman -IP yerine de geçen -I eşbiçimliğidir (Coşar, 2010: 83). Yomra'dan derlediğimiz metinlerde bu konuyla ilgili tek örneğe rastlanmıştır:

tarladan *getiri tökerdiK* haburiye diyelim

Buna karşılık *-an/-en* sıfat-fiil ekine bulunma hâli ekinin getirilmesiyle yapılan *-anda/-ende* zarf-fiil ekinin yaygın kullanılışı yöre ağzının belirleyici özelliklerindedir.

uç gün dünüm oldi çok uzun sürmedi râmazan ayıydı *evlenende*

zegilüK *yapılanda* onları Kapların yanına Koymaycasün

yufKaları *açanda* tereyânı KısıK ateşe eritiyorüK

Ayrıca yöre ağzında *-ecek/-acak* ekinin zarf-fiil görevinde kullanıldığı örnekler şu şekildedir:

yiyeceün zâman soük suda üç dört Tefa suyu *devişeceK Kaynatilü*

bi kucaKTan çok olacaK yıkanü seçilü ayıklanü doşanü

bi kucaKTan az olacac yıkanü seçilü ayıklanü doşanü

Yöre Ağzında Sık Kullanılan Sözcükler ve Anlamları

Aca:acaba, *ander*: verimsiz, değersiz, *angona*: zehirsiz tembel yılan, *anis*: yüksek kesimde yetişen bodur ağaç, *aruk*: zayıf, sıska, *aşancı*: köy evlerindeki geniş yeme içme yeri, *ayam*: hava durumu, *badila*: piknik sepeti, *balli*: büyükanne veya ebe, *batman*: sepet, *bedaliza*: kelebek, *bilehter*: orta boy sepet, *bileki*: üzerinde ekmek pişirilen ocak taşı, *boğun*: bugün, *bola ki*: isterim ki, *bostan*: salatalık, *bular*: bunlar, *buldu*: geçen sene, *cazi*: cadının büyüğü, *cildik*: hafif akıllı, *çağrak*: taşlık yer, *çakaloz*: sincap, *çalbara*: küçük bakır tencere, *çapula*: ayakkabı, *çivit*: meyve çekirdeği, *çolpaz*: beceriksiz, *çortluk*: dikenlerle kaplı, girilmesi zor yer, *çorvaluk*: mısır yarması, *eslemek*: yardımcı olmak, *etiş*: gürültü, *evza*: kibrit, *foti*: çukur, *gaban*: yamaç, *gasura*: kafası çalışmayan, *gogliz*: salyangoz, *gogos*: büyük, *golevşera*: kertenkele, *goşa*: bir avuç dolusu, *govuksula*: yüksek kesim yerde yetişen bodur ağaç türü, *guduk*: küskün, *gufa*: ağaçtan yapılan ineklerin su içtiği kutu, *guguvaga*: bir tür mantar, *gumul*: tepelemesine dolu olmak, *gurut*: çökeleğin kurutulmuş şekli, *hazel*: kuruyup dökülmüş ağaç, *hohol*: yeşillik, *hohor*: baykuş, *kangel*: eğri, *kartol*: patates, *kelep*: yumak, *kerenti*: tırpan, *komar*: orman gülü, *lazut*: mısır, *lido*: sincap, *oğunki* gün: dünden önceki gün, *pekke*: tahta divan, *peşko*: küçük soba, *pik*: katlamak, *taflan*: kiraza benzeyen çekirdekli bir meyve, *tamariza*: yaban bitkisi, *temro*: egzema türü cilt hastalığı, *töngel*: muşmula, *uruba*: düğün hazırlıkları, *uz*: oğuz.

SONUÇ

Yomra ağızları, Trabzon ağızlarının genel özelliklerini yansıtmakla birlikte Urum Türkçesi bağlamında Kıpçakça unsurlara daha fazla maruz kalmış olmalıdır. Bu çalışmada Urum Türkçesine vurgu yapılmasının nedeni, Urumların tarihsel süreçte farklı coğrafyalarda yaşamış olması ve bu sebeple dil özelliklerinde görülen çeşitliliğidir. Trabzon ağızlarının bir parçası olmakla birlikte Yomra ağızları da aynı çeşitliliği göstermektedir. Öyle ki Yomra ağızlarında Eski Türkçe dil özellikleriyle birlikte Urum Türkçesi dil özellikleri bir arada görülmektedir. Urum

Türkçesiyle ilgili çalışmalar henüz tamamlanmış değildir. Çalışmaların tamamlanması daha net sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır.

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi derlenen metinler ve bu metinler ışığında elde edilen dilsel veriler Yomra ilçesinin belirli köylerini kapsamaktadır. İlçenin ağız özelliklerini yansıtan diğer köylerle ilgili çalışmaların tamamlanması gerekmektedir. Yörenin ağız özellikleri Türkçenin farklı tarihî dönemlerine ışık tutabilecek zengin malzeme sunabilecek niteliktedir.

Halk arasında Romeika lehçesi olarak adlandırılan dil özelliklerinin, Yomra'nın diğer köylerinde konuşulmakta olan ağızlar üzerindeki etkisi ise ayrı bir araştırılma konusu olarak düşünülmelidir.

Örnek Metinler

1.habu dedüm tarif tam ölçü oluyō önce māzemeyi sayacı̇m ilk hamur için iki su bardānlan ılık su iki TaTlı Kaşūnlan Tuz dōrT su bardānlan un iÇine KōmaK için yarım kilo İspanak iki yemeK Kaşūnlan süt Kaymā bi Tane rendelenmiş kuru sovan iki Tane yōmurtaylan bi çay Kaşūnlan Tuz İştine KōmaK için bi Tane yōmurtaylan bi yemeK Kaşū yōurt yufKaları açmaK için de iki yemeK Kaşūnlan doluca tereyā bi çay bardānlan sıvıyā ondan sōnra bi yemeK Kaşūnlan yōurt māzemelerün tım! bular oluyō unu āzar āzar ekliyrük hamuru yōūruyrük dāā da Kıvamlı hamur için az dāā un eKlenebilür buna iÇine bōreün Kavrulmuş Kıymaylan haşlanmış patatēs yada ki peyniri olan iç harçlan hazırlanabilür açılan hamura otuz Takika bekletiyorük dinlenen hamur dōrt eşiT parçaya bölünü yufKaları açanda tereyānı KısıK ateşe eritiyorük ılındūnda sıvıyānı bi da yōurtlan KarıştırūyoK iç harcını ayıkladıKtan sōra yıkayıP Kuru-lanan İspanak yapraklarını incēcük dōrayrük yōmurtaylan rendelenān Kuru sovanı süt Kaymānlan ve Tuzı KoyuP Karıştūrarak yōuruyrük hamur merdanēlen açiP iç māzemeyi KoyuP sarayrük hamurlan sarıldūKtan sōnra yālanan tePsinin iç Kısmından dōndürmeye başlıyuruK KıvrıTıP KıvrıTıP geliyō börek sōra İştine yōmurtaylan yōurtlan sürīyoruK sobanın fırınında nar gibi Kızarıncaya Kadar durūy afiyeT olsun benim tarifim bu Kadardı

2.Ketan Tokuyamayan kızī beğeniP da almazdı Kaynanalar uşaklarına yöresel inançlardan biriydi bu Kilim Tokuyamayan kızıda beğenmezdi çok becerikli saydūKlari sultan ablanın dūn günü atma türkū atTile sultan suyun altında Toldurur güğümleri benim sevgili babam Körmedi bu günleri yükseK davlar Karlandı sultan gelin Kahīrlandı ah sultan Kız vah sultan Kız peştamalī darlandı Kargalar havalandı şen yürekler dağlandı sultan kızın evine Kilitler Takıldı şen yürek yaralandı sultanımın Tantelleri on sıradū on sıra Ketan Gömlek kilimler Pohçadadū Pohçada' o zamanda kızlar çember oyalardı Kaneviçe işlerdilē dantel işleme da çok önemliydi şimdi kiminiydū dūn günü kemal agamūn yetTile ablamınıydı atma türkū atTile 'nere gitTi Körmedim o yere Kirecevi aldiler yetTilemi iki gözümün çiçevi yetTilem Kideyken daldı dereye daldı daha ne alacaniz biTeK muhammedim Kaldı azer azer hamdiyem bin aTliye yaKlaştı alimisKallıların uykuları da Kaçtı atma türkū çok atıldū erkan agamlan ayşe ablamın dūn günü atma türkū atarım yürevünī yakarūm eski çarūKlarımı bovazūna taKarūm çam dibinde çamaşūr çam beni burdan aşūr afKurma Kara Köpek diyneK Kelur yanaşūr torunumun bebeği dovdu geçenlerde atma türkū atTük defnelerün defnesi defne şeker ezmesi çay edüp içecek onı aslı teyzesi etma teyzesi etma kızūmı çay edüp içma o demlüne sıvmaz ona eziyet etma defne kızūn saçları boncuklūdī uçları köye möye Kidemez çıkamaz yokuşları uzandūm alamadūm asmadaki üz-

mü dönün bakın buyana gördünüz mü kızımı dereler akar akar birbirine bolaşır bu benim defne kızım buralarda Tolaşür komşu resül agam atma türkü atTı suyun altında testi damla damla dolacaK ağabeyimin gelini köye muhtar olacaK bak haböyle buyana sana diyürim sana uz davından aşığa metlerin gelsin bana şeriban ablam Komşusı ahmet agama atma türkü atTı 'omuzumda bal Kabî düştüm Kırıldı sapı benlan baş edemesün erbabıyım erbabı uşaklarlan Kızlar birbirine laf atardüle atma türküylen aklımda olanları diyim habu akan dereler Tolsun denize Tolsun Tanıyamadüm seni sen da kimin neyisün tanımadün mî beni ben aliyim aliyim yedi seneden beri Kız sana sevdalîyim Kız sana sevdalîyim şu Karşidan aşığa yağayî dolî dolî sarılsün boğazına habu KaraKoyunlî deyiler yarım için sülalenün Karasî bende diyirüm ona cumhuriyet lirası ya baksana haona kovandaki balları Kurban olsun bu uşak sürmeli saçlarına

3.sene doksan altı abülamîn istemesi var Körücü usulü oldı tabi altı kişiydiler hen önde ablamın Kayınpederi bahri aga aynı Samanda köyün mahalle muhtarî hep foterlan Tolaşüdü rahmetlisi memuriydi o Saman emekli olmuşıydi ona herKesün saygısı varıydı neyse eve Kirdiler ellerinde KeleneK olmuş çikolata var o Saman çok meşur değil çiçek diyelüm lüks sayardı bizde Kave verilmes Kelenlere çay faslı Kelince sebebü zıyareTlerini anlatmaya başladüler ama biz istemeye Keleceklerini bilmiyduK tabi size gelecük dediler ama biz istemeye Keleceklerini anlamadük uzaKtan ellerinde çikolata Körünce anladük düşünüp taşınalüp dedı babam onları öyle uğurladük ablam kabul etTı on beş Kün KeçmişTi olumlu haber yolladük tekrar Keldiler söz yapTük altı ay sonra düğün olacaK herKesi heyecan sardı buruklukta çok tabi çeyizler hızlı şekilde yapılmaya başlanacaK o Saman aklına ne Kelü dü sayayüm azcük kaneviçe oya patik çember Tantel yatak örtüsü Kilim yolluK habunları yapmaK için Komşular yardıma Kelüdü en nihayetinde eşyaları Toparlayıp oturacav evi düzeltTiK kına Kecesi akşamı Keldi o Kün çok yovun olduK evde yemeKler baklavalılar yapıldı damat evi bizden de yovun olmuş sarmalar dolmalar yapıldı damat tarafı bi saat uvrayıP KitTiler çünkü işleri çok sabaha Kadar orası aşevıdü o Saman öyleydi Kına Kecesi Keldi çatTı Cahit agam Keldi elinde bi Kaval her düğüne de Kiderdi bizüm Kına Kecesine de Keldi gece boyu çaldı çaldı hoşTüdü milleti horon mu ararsün Kolbastı mi arasün çeşit çeşit oyunlar onunandı soraKi gün damat bütün köyü düvüne daveT etmiş orda yemeK dağılmışler ellerinde silahlar atlarla Kelini almaya Keldiler Kelin evden çıkılacaK damat kızın Kardeşine ya da abisine bahşış verüdü Kelin çıktı evden ata bindi damat evine gitTiler köyün imamı çağırıldı yanında üç Tane şahitlen beraber onlarda taTlı ve yemeKlerle ağırlandı böylelikle düğün olmuş oldı

Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri

ā: uzun a ünlüsü	ĩ: kaybolmak üzere olan ı
ē: uzun e ünlüsü	î: kaybolmak üzere olan i
î: uzun i ünlüsü	ũ: kaybolmak üzere olan u
ū: uzun u ünlüsü	õ: kaybolmak üzere olan o
ũ: uzun ü ünlüsü	â: daralmış a (a > ı)
ō: uzun o ünlüsü	ä: a'ya yaklaşan e
õ: uzun ö ünlüsü	á: a - e arası ünlü
â: kaybolmak üzere olan a	ã: yuvarlak a
ë: kaybolmak üzere olan e	è: e - i arası ünlü

ê: e - ö arası ünlü	hece kurduğu zaman).
é: e - ö arası uzun ünlü	Ç: yarı ötümlü “ç” (ç- c arası ses)
î: ı - u arası ünlü	đ: “d” ile “y” arası ses, palatal “d” sesi
ı: i - ü arası ünlü	F: f - v arası ses
ó: “ö” ile “ü” arası ünlü	K: yarı ötümlü “k” (k - g arası ses)
r: kaybolmak üzere olan r	P: yarı ötümlü “p” (p - b arası ses)
ñ: kaybolmak üzere olan n	S: s - z arası ses
y: kaybolmak üzere olan y	Ş: yarı sızıcılaşmış “ş” (ş - j arası ses)
ğ: sızıcı h	T: yarı ötümlü “t” (t - d arası ses)
k: ön damak k’si (yalnız kalın ünlülerle	

KAYNAKÇA

- Hacaloğlu, R.A. (1992). *Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu - Güney Azeri Sahası Derleme Deneme Sözlüğü*. Ankara.
- Altınkaynak, E. (2003/Güz). “Ukrayna’dan Hristiyan Türkler: Urumlar ve Onların Folklor Ürünlerinden Örnekler”, *Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı 27, Güz, s. 141-154.
- Caferoğlu, A. (1994). *Kuzeydoğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar*. Ankara: TDK Yayınları.
- Coşar, A. M. (2010). Trabzon Ağızlarında Bir Fiil Kullanımı. *Dil Araştırmaları*, Sayı 7, Güz, s. 75-85.
- Coşar, A. M. (2015). Bir Kimlik İşaretleyicisi Olarak Dil ve Trabzon Ağızlarında Arkaik Hususiyetler. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1 / 1, s. 241-253.
- Çolakoğlu, B. K. (2013). Ağız Çalışmalarının Önemi ve Trabzon Ağızı Özelliklerinin Değerlendirilmesi. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Vol. 5, No. 3, s. 207-221.
- Demir, N. (2000). “Karadeniz Bölgesi Ağızlarında Kıpçak Türkçesi Özellikleri”, IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri-I (24 Eylül-29 Eylül 2000) Ankara, 2007, 417-424.
- Demir, N. (2001). *Ordu İli ve Yöresi Ağızları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Demir, N. (2006). *Trabzon ve Yöresi Ağızları I-II-III*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Demirtaş, A. (2006). DEMİR, Necati. Trabzon Ve Yöresi Ağızları, Cilt I (Tarih-Etnik Yapı-Dil İncelemesi) - Cilt II (Metinler) - Cilt III (Sözlük), Gazi Kitabevi, Ankara, 1263 s. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 1/2, Fall, s.323-328.
- Ersöz, S. (2013). Ahıska’da İki Büyük Ağız Grubu: Terekeme ve Yerli Türk Ağızı. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, S 2/4, s. 105-115.
- Gökdağ, B. A. (2011). Doğu Karadeniz’de Konuşulan Diller ve Türkçe ile Etkileşimleri. *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı 31, Güz, s. 111-134.
- Gülsevin, G. (2002). *Uşak İli Ağızları (Dil Özellikleri- Metinler- Sözlük)*. Ankara: TDK Yayınları.

- Günşen, A. (2000), *Kırşehir ve Yöresi Ağızları*, Ankara: TDK Yayınları.
- Kalaycı, Ü. (2008, Yaz). Gürcistan'ın Tsalka (Parmaksız) Rayonundaki Urumların Yaşamı. *Karadeniz Araştırmaları*, S 18, s. 93-106.
- Karahan, L. (1996). *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kasapoğlu Çengel, H. (2004). Ukrayna'daki Urum Türkleri Ve Folkloru. *Millî Folklor*, Yıl 16, Sayı 61, s. 58-67.
- Korkmaz, Z. (1994). *Bartın ve Yöresi Ağızları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Öner, M. (1998). *Bugünkü Kıpçak Türkçesi(Tatar, Kazak ve Kırgız Lehçeleri Karşılaştırmalı Grameri)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Öründü, F. (2001). Trabzon ve Yöresi Ağızları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Poplavska, A. (2019). Urum Türkçesinde Fiil Çekimleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Poppe, N. (2016). *Moğol Yazı Dilinin Grameri (Çeviren Günay Karaağaç)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Serebrennikov, B. A.- Gadjeva N. Z. (2011). *Türk Yazı Dillerinin Karşılaştırmalı-Tarihi Grameri (Çevirenler Tefik Hacıyev – Mustafa Öner)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Şenel, M. ve Meskhidze M. (2010). Gürcistan'ın Cavakheti Bölgesi Ağzında Türkçe Söz Varlığı. *Karadeniz Araştırmaları*, 27, s. 217-241.
- Tekin, F. (2002). Trabzon ve Yöresi Ağızlarının Etnik Yapı İle İlişkisi. *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri*, içinde (195-2002), Trabzon: Trabzon Belediyesi Yayınları.
- Uyanık, O. (2010). Urum Türkçesinin Türk Dili Sınıflandırmalarındaki Yeri. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 27, s. 46 - 58.
- Uyğur, S. (2017). AHISKA-ARDAHAN-ARTVİN-BATUM-RİZE-TRABZON HATTINDA /+(a)y/ ~ /+a/ EKİ. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, C. 2, Sayı 2, Güz, s. 457-473.
- Y.A. Peler, G. (2013, Kış). Kafkasya' da Türk Lehçelerinin Fonksiyonları. *Karadeniz Araştırmaları*, S 36, s.163-188.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 675-684

Geliş/Submitted/ Отправлено: 07.10.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 22.11.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.46776

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Prof. Dr. Erol ÖZTÜRK

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye

erolozturk@gmail.com

 ORCID 0000-0001-6493-1443

KEREGÜ, KEREGÜÇİ HOCA, GEREGÜ*

KEREGU, KEREGUCI HODJA, GEREGU

Öz: Anadolu ağızlarının bölgeden bölgeye değişen zengin söz varlığı içerisinde dil ve kültür tarihimize kaynak olacak nitelikte kelimeler vardır. Bu kelimelerden biri de *geregü*dür. İlk olarak Bilge Kağan Anıtı'ndaki; *Sir Tokuz Oguz iki Ediz kerekülüg begleri, budunu "Sir Dokuz Oğuz iki Ediz çadırly beyleri, milleti"* cümlesinde kullanılmıştır. Bu cümlede *kerekülüg* "çadırly göçebe", *kerekü* "çadır, kışlık ev" anlamına gelir. Reşideddin Oğuznamesi'ne göre Selçukluların bilinen ilk atası Keregüçi Hoca oğlu Toksurmuş ile birlikte *kereküçilik* mesleğini icra etmişlerdir. Köktürkçede kullanılan *kerekü* kelimesinin bir meslek adı olarak *keregüçi* şeklinde Selçuklularda kullanıldığı görülür. Anadolu ağızlarında *geregü*, *gerevü*, *gerevi*, *gereğü* vb. şekillerde yer alır. Sözlü kaynaklardan alınan bilgilere göre Kastamonu/Araç, Karaman/Ermenek, Yozgat/Sarıkaya ve Samsun ağızlarında Bilge Kağan Anıtındaki ve Divânu Lügâti't-Türk'teki "çadır" anlamını aynen koruduğu görülür. Tokat, Samsun, Sinop gibi yerlerde; "sırık, direk, dal", Konya'da "pazar günü", Isparta ağzında "lale" anlamında kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada konargöçer kültürün bir taşıyıcısı olan *keregü/geregü* kelimesinin tarihî lehçelerdeki ve Anadolu ağızlarındaki durumu ele alınacaktır. Eski Türkçedeki benzer örneklerle ve Anadolu ağızlarındaki *ger*, *gereñ*, *gerek*, *gerdenge*, *gerdengeç*, *geregüç* gibi varyantlara dayana-

* **Cite as/Atıf:** Öztürk, E. (2020). Keregü, Keregüçi Hoca, Geregü. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 675-684. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46776>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

rak yapısı ve kökeni üzerine fikirler ortaya konulacaktır. Ayrıca sözlü kaynaklardan elde edilen bilgilerle Derleme Sözlüğü'ne katkı sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: keregü, Keregüçi Hoca, geregü, ger

Abstract: In the presence of rich words that change from region to region of Anatolian dialects, there are words that will be the source of our language and cultural history. One of these words, whose numbers vary from region to region and is of great importance for our language, is the word "gergü". Firstly, it was used in the Bilge Kagan Monument; "Sir Tokuz Oguz iki Ediz kerekülüg begleri, budunu (Sir Dokuz Oguz, two Ediz tented gentlemen)". In this sentence, kerekülüg means "nomad with tent" and kerekü means "tent, house for winter". This word is also included in the name of Keregüçi Hoca, the first known ancestor of the Seljuks. In the Reşideddin Oğuzname, the names of Keragüçi Hodja and his son Toksurmuş, who also performs this profession, are mentioned. It is seen that the word keregü used in köktürk is used in the Seljuks in the form of keregüçi as a profession name. It takes places at Anatolian dialects *gergü*, *gerevü*, *gerevi*, *gereğü* etc. According to the information obtained from personal sources, the tent in the Bilge Khan Monument and Divanu Lügati't-Türk in the dialects of Kastamonu/Araç, Karaman/Ermenek, Yozgat/Sarikaya and Samsun has been found to preserve its meaning exactly. It means "branch, pole, stick in" Tokat, Samsun, Sinop, "bazaar day" in Konya, and "tulip" in Isparta. In this study, the status of the word *keregü/gergü*, which is a carrier of nomad culture, in historical dialects and Anatolian dialects will be discussed. Based on similar examples in old Turkish and variants such as *ger*, *gereñ*, *gereñ*, *gerdenge*, *gerdengeç*, *gergüç* in Anatolian mouths, ideas about its structure and Origin will be put forward. In addition, information obtained from oral sources will be contributed to the Compilation Glossary (Derleme Sözlüğü).

Key Words: keregu, Kereguci Hodja, geregu, ger

GİRİŞ

Türkiye Türkçesinin ağızları zengin bir söz varlığına sahiptir. Bu söz varlığı içerisinde Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar süren konargöçer hayatın izlerini taşıyan kelimeler vardır. Bu kelimeler dil ve kültür tarihimiz açısından değerli birer kaynak olarak karşımıza çıkar.

İlk olarak Bilge Kağan Anıtı'nda *Sir Tokuz Oguz iki Ediz kerekülüg begleri, budunu* "Sir Dokuz Oğuz iki Ediz çadırılı beyleri, milleti" hitabında karşılaşılan *kerekü/keregü* kelimesi de bu türdendir. Reşideddin Oğuznamesi'nde Selçukluların ilk atası olarak anılan Keregüçi Hoca ve oğlu Toksurmuş *keregüçilik* yapmışlar bir başka ifadeyle çadırcılık mesleğini icra etmişlerdir. Selçuklularda şahıs ve meslek adı olarak kullanılan bu kelimenin Oğuz lehçe ve şivelerinde geniş ölçüde yer bulduğu söylenebilir. Ancak Oğuz Türkçesinin Selçukluların kuruluş yıllarında yazılmış bir eseri olmadığından bilgilerimiz Divânu Lügati't-Türk ve Bilge Kağan Anıtı'ndaki kayıtlarla sınırlıdır.

Günümüzde *keregüçi* ve *keregüçilik* kelimeleri unutulmuş olsa da *keregü* Anadolu'da Tokat, Sinop, Samsun, Kastamonu, Isparta, Konya ağızlarında çeşitli varyantlarıyla yer alır. Kon-

ya'nın Ermenek ilçesinde Eski Türkçedeki şekliyle "çadır, barınak" anlamlarında *keregü* olarak kullanılmaktadır. Kastamonu, Yozgat ve Samsun'da ön sesi tonlulaşmış olarak *geregü* şeklinde Eski Türkçedeki "çadır, barınak, mesken anlamlarını korur. Tokat, Sinop, Bulancak, Samsun ağızlarında "direk, sırık, dal" anlamlarıyla, Konya'da "pazar günü", Isparta'da "lale" anlamıyla kullanılmaya devam eder.

Bilge Kağan Abidesi'nden Anadolu ağızlarına uzanan *keregüye* şekil, köken ve anlam bakımından yakın sayılabilecek başka kelimeler de vardır. Bu varyantlardan biri de Tokat ve Mersin ağızlarında karşılaşılan *geregüç* kelimesidir.

Türkçenin temel kaynağı olan Orhun Anıtlarında, Selçuklu şeceresinde ve Anadolu ağızlarında yer alan bu ve benzer kelimeler Eski Türkçe-Oğuzca ve Oğuzca-Anadolu ağızları ilişkisi bakımından öneme sahiptir. Bu tür kelimeler Türkçenin tarihi lehçeleriyle bugünkü kol-ları arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaya yardımcı olmakla birlikte Anadolu iskân tarihine de ışık tutar.

Eski Türkçede *keregü* olup Anadolu ağızlarında *geregü*, *gereğü*, *gereyi*, *gerey*, *gerevi*, *gerevü* şekillerinde yer alan kelimenin ağızlardaki varyantları tam olarak derlenmiş ve Derleme Sözlüğü'ne kaydedilmiş değildir. Bu sebeple *geregün*'ün Eski Türkçeden Anadolu ağızlarına kadar uzanan tarihi seyrinin ortaya konulması gerekir.

1. Keregünün Tarihi Lehçelerdeki Tanıkları

Starostin, Dybo ve Mudrak'ın 2003'te hazırladıkları *An Etymological Dictionary of Altaic Languages* adlı eserde *gër* "house, house poles / çadır, çadır direği" anlamında bir ad olarak yer alır. Bu adın Altay dillerindeki karşılıkları; Proto Türk'te; *gErekü "1 tent/çadır, yurt 2 grating of the yurt/çadır iskeleti", Proto Moğol'da; *ger "yurt, house/çadır", Proto Tunguzda; *gerbe- "to procure poles (for the tent)" Türkçede; *gerekü, Moğolcada; ger, Tunguzcada; *gerbe- olarak sıralanır. Ayrıca kelimenin Türk, Moğol, Tunguz dillerinin mevcut şivelerindeki varyantlarına yer verilir (Starostin-Dybo-Mudrak 2003:542-543).

Kerekü/geregü ismi tarihi metinlerde ilk olarak Bilge Kağan Anıtı'ndaki; *Sir Tokuz Oguz iki Ediz kerekülüg begleri, bodunı* "Sir Dokuz Oğuz iki Ediz çadırlı beyleri, milleti" ifadesinde geçer. Bu hitapta *kerekü* "çadır, kışlık ev" anlamındadır. *Kerekülüg* "çadırlı göçebe" demektir (Ergin 1989: 118-119). Clauson'un *13.Yüzyıl Öncesi Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*'nde *kereküye*; The lattice-work wooden frame which supports the felt covering of a yurt /Çadırların keçe kaplamasını destekleyen kafes işçiliği, ahşap çerçeve anlamı verilmiştir (Clauson 1972:744). Aynı madde başında Uyгурca olduğu zikredilen *kereküg* kelimesi için; "A dwelling the furniture and the tent framework /çadırın ve evin çerçevesi (evig barkıg kereküg) karşılığı; Hakasça olduğu belirtilen *kerekü* için; "A tent (xibâ') among the Türkmen; It is the winter residence of the town dwellers /yurt sakinlerinin kışlık ikametgâhı (ahlu'l-madar) (Clauson 1972:744)." karşılıkları verilmiştir.

Divânu Lügati't-Türk'te *keregü* ismi ve *keregüle-* fiili geçmekte olup *keregü* hakkındaki açıklama şu şekildedir: "Türkmenlerce 'çadır' demektir. Göçebelerce 'kışlık ev' anlamına gelir. Şu savda dahi gelmiştir. Kek kördi keregü yüdhti. (Sıkıntı gördü, çadırını yıktı, sırtladı (Atalay 1992/I: 447/23, 448/1)."

Divân'da ayrıca *keten* "sıkıntı" maddesinde, zor anda çekip gitmeyi ifade eden bir deyim içinde geçer: "Zahmet çeken kişiye 'Keten kördi keregü yüdhti.' denir. Sıkıntıyı gördü, çadırı yüklendi (Atalay 1992/I: 404/12)." Ercilasun ve Akkoyunlu bu cümleye; 'O kadar sıkıntı çekti ki -eşyası az olduğu için- çadırı bile yüklendi.' anlamını vermişlerdir (Ercilasun- Akkoyunlu: 2014:174)."

Ayrıca Divânu Lügâti't-Türk'te *bilezüklendi* madde başında *keregü*den türetilmiş *keregüle-* fiili yer alır: "Er keregülendi: adam çadırlandı, çadır edindi ve çadıra girdi (Atalay 1992/III: 205/20)."

Tarama Sözlüğü'nde ve Kutadgu Bilig, Atebetü'l-Hakayık Nehcü'l-Ferâdis, Kısasü'l-Enbiya, Mukaddimetü'l-Edeb, Codeks Cumanicus gibi eserlerde *keregü/geregü*, *keregüle-/geregüle-*, *keregüç/geregüç* kelimeleri geçmez.

2. Selçuklu Şeceresinde Keregüçi Hoca

Keregü kelimesine Selçuklu şeceresi Selçukluların bilinen ilk atası Keregüçi Hoca'nın adında rastlanır.

Reşideddin Oğuznâme'sinde Selçuk'un babası kuvvetinden dolayı Oğuzlar arasında Temir Yalığ (demir yaylı) lakabıyla ün salmış olan Dukak (Tukak) Bey'dir. Dukak'ın babası Toksurmuş İçi (Elçi), Toksurmuş'ın babası Keregüçi Hoca'dır (Togan 1983:77). Ebulgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Terakime'sinde bu isimler Tokat, Toğurmuş ve Keranca Hoca şeklinde yer alır (Ergin 1974: 77).

Reşideddin Oğuznâmesi'nde Âmiran Kâhin adlı bir fakihe dayanan kayıt şöyledir: "İçinizden adalet, doğruluk, kahramanlık ve cömertliği ile tanınmış birisi çıkacak. Onların içinde Keragüçi Hoca'nın oğlu Toksurmuş İçi (Elçi?) adında çadır iskeleti işleyen bir usta ve üç oğlu vardı. En büyüğü Dukak, ortancası Tuğrul ve küçükleri Arslan'dır (Togan: 1983:71)."

Şecere-i Terakime'deki bilgiler Reşideddin Oğuznâmesi'nin tekrarı mahiyetinde olup Miran adlı kâhine dayandırılır. "Bir kişi var idi Toğurmuş adlı. Babasının adı Keranca Hoca. Kayı halkından, ev yapan fakir bir adam idi. Toğurmuş'ın üç oğlu var idi. Büyük oğlunun adı Tokat, ortancasının adı Tuğrul, küçüğünün adı Arslan'dır (Ergin 1974: 77)."

Uygur harfli Oğuz Kağan Metni'nde, Yazıcıoğlu'nun Selçuknâme'sinde ve Dede Korkut Oğuznâmeleri'nde *Keregüçi* ve *Toksurmuş* adları geçmez.

"Selçuk Kınık boyundan olup Türk padişahlarının çadır iskeleti yapan *Keragüçi Hoca*'nın oğlu Toksurmuş soyundandır (Togan 1983:77)." Oğuznâmelerdeki bilgilerden Selçuk'un ataları Toksurmuş (Toğurmuş) ve *Keregüçi Hoca*'nın (Keranca Hoca) babadan oğula çadırcılık mesleğini icra ettikleri anlaşılmaktadır. Toksurmuş'ın mesleğinin her iki Oğuznamede açıkça zikredildiği görülür. "Oğuznâmelerde Tuğrul ve Arslan'ın Dukak'ın kardeşleri olarak gösterilmesi destanî rivayetler için tabii yanılmalarıdır. Dukak'ın Temir Yalığ (Demir Yaylı) lakabı da Selçuk Beyin torunu Çağrı Bey'in Davud adıyla ve Davud Peygamberin demiri yoğurma mucizesi ile ilgilidir (Ercilasun 2011:363)."

Z. V. Togan, *Keregüçi* adını Oğuznâme'ye dayandırarak Selçuk Beyin şeceresi içerisinde açıklar. Eserin *Notlar* kısmında 906a'da *keregüçi* için "Burada Kerâgüçi 'hârgâh-terâş'ın Türkçe-

sidir.” diyerek *keregel/kerâguyü* “çadırın içeriden tutan ağaç oklar ve iskelet” şeklinde Clauson’a benzer şekilde açıklar (Togan 1983:110). Ayrıca orta Türk şivelerinde *keregenin* “Türk çadırının ağaçları, iskeleti” anlamında olduğunu söyleyerek Kaşgarlı’nın verdiği *kerakü* Türkmenlerce çadırın kendisidir. Çadırın bu ağaçlarını yontup tıraş eden ustalara bugün de *kiregeçi* denilir” ifadelerini nakleder (Togan 1981:185). Togan, Oğuznâme’deki “Selçük’ün cediti bir *kiregeçi*, sanatkâr idi.” ifadesinden menşe itibarıyla halkın arasında yaşayan bir aile oldukları sonucunu çıkarmıştır (Togan 1981:185).

Keregüçi Hoca’nın çadır iskeleti ustası olması, toplum içinde itibarlı konuma sahip olduğuna işarettir. Zira konargöçer Oğuzlarda ahşap, taş ve benzeri yapı malzemeleri yaygınlaşınca kadar *keregüçilik* (çadır yapma ustalığı) önemini korumuştur.

3. Derleme Sözlüğü’ndeki Kayıtlar

Keregü kelimesi Türk Dil Kurumunun Derleme Sözlüğü’nde ön sesi tonlulaşmış ve g>ğ>v değişimine uğramış varyantlarıyla (*gerevi*, *gerevü*, *gereği*, *gereğiirtesi*) yer almıştır. Ayrıca bu kelimeye yapı ve anlamca yakın olan *gereviç*, *ger*, *gereñ*, *gerek*, *gerede*, *gerdenge*, *gerdengeçlik* örnekleri de kayıtlıdır.

Gerevi “Meyveleri çekmeye yarayan ucu çatal sırık.” kelimenin *gerevü* şeklinde söylenişi de vardır. Sinop, Samsun ve Bulancak (DS VI: 2000). Ortaya çıkan g>v ses değişmesi Karadeniz sahil bölgelerinde yer yer karşılaşılan bir Kıpçak Türkçesi özelliğidir.

Gerevü “Lale” Isparta (DS VI: 2000). Lalenin sapı “direk” anlamını akla getirir.

Gereği “Pazar” Konya/Sille (DS VI:1997).

Gereğiirtesi “Pazartesi” Konya/Sille (DS VI:1997).

Hasan Eren *Yer Adlarımızın Dili* adlı eserindeki “Ezine” adlı yazısında *gereğiirtesi* kelimesinin Isparta’nın Uluborlu ilçesinde “pazartesi günü” için kullanıldığını teyit eder. Senirkent’te *gireyiirtesi*, Burdur Yeşilova’da *gireytesi*, Amasya Merzifon ve Konya Beyşehir’de *girertesi* biçimlerinin kültür dilimizde kullanılan *pazartesi* adının baskısı altında oluşmuş haploloji örnekleri olduğunu bildirir (Eren 2010:71). Eren, *gereğiirtesi* sözündeki *gereği*>*gireyi*>*girey* adı hakkındaki açıklamalarında Andreas Tietze’nin “*gereğinin* Rumcadan alıntı olduğu ve ‘pazar günü’ anlamına geldiği” şeklindeki düşüncelerine yer vererek (Eren 2010:71) Eskişehir ve Muğla’da (Fetiye’nin köylerinde) *gerey* biçiminin ‘pazartesi’ anlamında kullanıldığını söyler. Eren, ayrıca Isparta’nın Keçiözü ilçesinde tespit edilen *direği* ‘pazar günü’ biçiminin Uluborlu ve Senirkent’teki *gereğiirtesi* ve *gireytesi* (*gereği*, *gireyi*) biçimlerin yanında bir *hapaks legomenon* olarak kaldığını, bu bakımdan *gereği* biçiminin çevrede *direği* olarak kullanılmasının doğal sayılması gerektiğini belirtir (Eren 2010:71). Eren’in verdiği bilgilerde geçen *gereği* ve *direği* kelimeleri arasındaki anlam ilişkisi dikkat çekicidir. Bu kelimelerin “pazar günü” anlamında kullanılmaları pazarın haftanın ilk günü oluşuyla ve diğer günlerin başında yer almasıyla açıklanabilir. *Gereği-direği* ilişkisi Isparta ve Konya ağızlarında “pazar”ın ilk gün yani birinci direk, “pazartesi”nin de (*gereğiirtesi*) ikinci gün, ikinci direk olarak kabul edildiğini akla getirir.

Derleme Sözlüğü’nde *geregüye* yapı ve anlamca yakın olan; *gereviç*, *ger*, *gereñ*, *gerek*, *gerede*, *gerdenge*, *gerdengeç*, *gerdengeçlik* gibi kelimeler vardır.

Ger “Dut ağacının budanmayıp seneye kalan dalları. *Senin ağaçlar ger bana yaramaz.* (Manyas, Gemlik, Akyazı DS VI: s.1995)” Artvin-Yusufeli bölgesinde “Mısır, kabak ve bitkilerin saydamı görünümlü olan gövde ve dallarına verilen isimdir (Turan 2006).”

Gereviç “Bağ ve bahçelerin sınırlarına konulan dallı budaklı ağaç” (Mut-Çukurbağ DS VI:2000).”

Gereñ “Kopmuş, kurumuş ağaç dalı.” Afyon-Dinar, Denizli/Tavas (DS VI:1999). *Gerek* “Ceviz ve palamut silkmeye yarayan sırk.” Isparta/Şarkikaraağaç (DS VI: 1997).

Gerede “1.Bahçe ve tarla kenarlarına uzun sırkılardan yapılan avlağı. 2. Karşılıklı çatılı bir ağaca enlemesine üç beş sırk uzatılarak yapılan kapı. Gerze, Sinop, Samsun (DS VI:1997).

Gerdenge “Çalılık yerlerde bulunan bir çeşit diken.” Zonguldak/Çaycuma (DS VI:1996). *Gerdengeden* türetilen *Gerdengeç* kelimesi Tokat’ın Reşadiye ilçesinde köy adı. *Gerdengeçlik* “Dağdaki domuz yatağı.” Edirne/Keşan (DS VI:1996). “Geçilmeyecek kadar sık çalılık.” anlamındadır (Evreşe, Gelibolu, Süme ve Bulancak). Hayrabolu bölgesinde *gerdengiç* şekli vardır (DS VI:1996).

Derleme Sözlüğü’ndeki anlamca yakınlık gösteren bu kelimeler “sırk, direk, dal, sap” gibi anlamlara gelmektedir.

4. Sözlü Kaynaklardan Tespit Edilen Örnekler

Sözlü kaynaklardan alınan bilgilere göre Kastamonu/Araç, Konya/Ermenek, Yozgat/Sarıkaya ve Samsun’da *geregü* kelimesinin Bilge Kağan Anıtı ve Divânu Lügatî’t-Türk’teki *çadır* anlamı koruduğu tespit edilmiştir.

Karaman/Ermenek’te kelime *keregü* olarak yapısı değiştirilmeden kullanılmış, Eski Türkçedeki gibi “çadır, ev, mesken” anlamını korumuştur. “Rahmetli anneannem olduğu yer için keregü derdi. Bazen evi için bazen sokağı için bazen mahallesi için. En keregü derse yan mahalle ya da yan komşu demiş olurdu. Şon keregü derse uzak mahalle ya da uzak komşu demek isterdi. En ve şon mesafe bildiriyor galiba. Şon keregü de bazen hızlı konuştuğunda şen keregü diye çıkardı ağzından. Ermenek’te yaş almış kişiler kullanıyordu (Kaynak şahıs: Pınar Kaçar/ Ermenek).”

Kastamonu/Araç’ta *geregü* “çadır, ev, direk”, *geregülen-*; “ev edinmek, ev sahibi olmak” anlamında kullanılır. “Geregünün çadır, direk, ev gibi anlamları var. Geregü diye telaffuz ediliyor. Geregülenmek ev edinmek, ev sahibi olmak, eve girmek anlamlarına geliyor. Bu da *geregülen* diye telaffuz edilir. (Kaynak şahıs: Feyzanur Özşahin /Araç).”

Yozgat/ Sarıkaya’da *geregü*; “barınak” anlamında kullanılmıştır. “Geregü bizde barınak anlamında (Kaynak şahıs: Nuriye Can Alp).”

Samsun’da *geregü*; “baraka, çadır” anlamındadır. “Bizde annem babam Rumca bildikleri için Rumcada ‘baraka, çadır’ anlamında kullanıyorlar (Kaynak şahıs: Hami Öztürk/Samsun).”

Tokat, Bolu, Sinop, Samsun, Giresun ağızlarında *geregü* daha çok çadırın iç iskeletiyle alakalı, “sırk, direk, dal, çubuk vb.” anlamlarındadır. “Çam ve gürgen ağaçlarından yapılan

ince uzun sırık, direk demektir. Harmanlarda ve bostanlarda kullanılır (Kaynak şahıs: Fehime Öztürk/ Hatipli).” Tokat’ın Artova ilçesinde “merdiven basamağı” anlamı vardır. “Annem’ merdiven badalı’ anlamında kullanıyor (Kaynak şahıs: Yaren Esen /Artova).

Kaynak şahısların verdiği bilgilerde *geregüden* yapılan *geregüç* adı ve *geregülemek*, *geregülenmek*, *geregüçlemek* fiilleri de geçer. Bu durum kelimenin sade bir isim olarak kalmayıp yeni kelimeler türetmeye elverişli olduğunu gösterir.

“Geregüç/gereğüç Ağaçlardaki kuru dalları koparmak, ya da yüksek ağaçların meyvelerini toplamak için kullanılan, ucunda ağaç ya da demir çengel bulunan sırık (İhsan Öztürk, Tokat/Hatipli).”

“Geregüç ‘fındık dalı çekmek için kullanılan çubuk’ anlamındadır (Merve Çabuk, Samsun/Tekkeköy).”

“Geregülemek direklemek, desteklemek demektir. Ağacın dallarını geregüledi. Yığının dört tarafını geregüledi (İhsan Öztürk, Tokat/Hatipli).”

“Geregülemek Kıbrısçık Deveören köyünde kapatmak, örtmek anlamında kullanılıyor (Aşlı Kandemir, Bolu/Kıbrısçık/Deveören).”

“Geregülenmek, eve, odaya, çadıra girmek, ev edinmek, ev sahibi olmak anlamında kullanılıyor (Feyzanur Özşahin, Kastamonu/Araç).”

“Geregüçlemek ‘sırık’ anlamında kullanılıyor. Tarlalara ya da bahçelere domates, salatalık, fasulye gibi sebzeler ekilince geregüçledik, deniyor (Sinem Eraslan, Tokat/Niksar).”

Derleme Sözlüğü’ndeki kayıtlardan ve sözlü kaynakların verdiği bilgilerden *geregü* kelimesinin Anadolu ağızlarında “çadır, ev” anlamlarını korumakla birlikte daha çok Keragüçi Hoca’nın ve Toksurmuş’un meslekleriyle ilgili olarak “sırık, dal, direk” anlamlarında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Konya bölgesinde ve Isparta’da “pazar” (Eren 2010: 71) anlamında kullanılır. Ayrıca Isparta’da “lale” anlamı vardır.

5. Çağdaş Lehçelerdeki Tanıklar

Altay Dilinin Etimolojik Sözlüğü’ndeki kayıtlara göre *ger* madde başında yer alan “1. Tent, yurt. 2. Grating of the yurt (1.Çadır, yurt 2. Çadır iskeleti)” anlamındaki *keregü* kelimesi çağdaş Türk şivelerinde:

Türkmencede “gerege”

Özbekçede. “keraga”

Baskurtça’da. “kirägä”

Kırgızca’da “kerege”

Kazakça’da “kerege”

Karakalpak’da. “kerege”

Nogayda. “kerege”

Oyrat’da “kerege” şekillerinde yer alır (Starostin-Dybo-Mudrak 2003:543).

Keregenin Kırgız Türkçesinde “keçe evin duvarını teşkil eden kafes ağaç” anlamı (Yudahin 1994: 441), Kazak Türkçesinde “çadırın ağaçtan yapılan yan kısmı” anlamı vardır (<https://pauctle.com/kztr/index.php>).

7. Keregü/geregünün Kökeni Hakkında

Orhun Anıtlarında *keregün*ün yapısıyla aynı olan, -AgU ekiyle yapılmış örneklere rastlanır.

Alpagu (*yılpagut*) <*alp-agu* “Yiğit, kahraman, tek başına düşmana saldıran, yakalanmayan asker, subay. Bir subay rütbesi (Ergin 1989:140).”

Küregü<*kür-egü* “Disiplinsizlik, itaatsizlik, kaçaklık, kaçış. *Kür*: Hile, fesat, aldatma, kandırma (Ergin 1989:123).”

İkegü<*iki-egü* “Her ikisi, ikisinin her biri. *İkegü bol-* “ikiye ayrılmak. (Ergin 1989:114)

Üçegü <*üç-egü* “Her üçü bir arada, üçün her biri (Ergin 1989:137).”

Divanu Lügati’t-Türk’te; *kıragu* “soğuk”, *buzagu* “buzağı”, *boşugu* “At boşugu boldı. Atın salıverilme zamanı geldi.”, *tuşagu* “At tuşagu boldı. Atın ayağına köstek vurma zamanı geldi.”, *bukagu* “bukağı”, *tumagu* “ingi nezle”, *kanagu* “kan alacak aygıt”, *bilegü* “bileği”, *tiregü* “direk, kendisine bir şey dayanılan her nesne, direcen veya buna benzer şey”, *közegü* “küs-kü, ateş çekmek için kullanılan aygıt” vb. örnekleri vardır (Atalay 1992: I/446-448).

Clauson’un sözlüğünde *bugragu*, *yüzegü*, *oglagu*, *uragu(t)*, *bayagu(t)* örneklerine rastlanır (Clauson 1972: 44).

Orhun Anıtları, Divânu Lügati’t-Türk ve Clauson’un sözlüğündeki örnekler incelendiğinde; *alpagu* (alp: yiğit, kahraman), *küregü* (kür: itaatsizlik, kaçaklık), *ikegü*, *içegü*, *közegü* (köz: ateş), *oglagu*, *bugragu*, *yüzegü* kelimelerinin isim kökünden -AgU ekiyle türedikleri anlaşılır.

Korkmaz, addan ad türeten ekler başlığı altında ele aldığı -AgU ekinin (+AğI<+A-gI) addan fiil türeten +A ekiyle (*bez+e-*, *bel+e-*, *dil+e-*, *boş+a-*) fiilden ad türeten -gI ekinden oluştuğunu söylemiştir. Örnek olarak; *bileği*, *bukağı*, *buzağı*, *dumağı* “nezle”, *iteği*, *güvegi*>*güvey*, *kırağı*, *öneği* “inat, inatçı kimse”, *yapağı* kelimelerini verir (Korkmaz 2003: 34).

M. Özkan, -AgU ekine isimden isim yapma ekleri arasında yer vermiş ve *biregü*, *gü-yegü*, *içegüsün* örneklerini vermiştir (Özkan 2009:119).

Eker, -AgU ekini eylemden ad yapma ekleri altında ele almış ve *kaşığı*, *yapagu* örnekleri vermiştir (Eker 2005: 357).

Yapagu ve *kaşığı* örneklerindeki -AgU ekinin addan ad yapan ek mi yoksa fiilden ad yapan ek mi olduğunu izah etmek için Divânu Lügati’t-Türk’teki “yap” ve “kaş” isimlerine bakmak gerekir.

Divân’da; *yap* ve *kaş* isimleri için şu bilgiler vardır. “*Yap*: 1. Her şeyin yuvarlak olanı. 2. *Yün yoluntusu*. *Yapaku*: *Yün yoluntusu*. *Yapaku bol-*: Baş kısmındaki kıl keçelenmek (Ercilasun-Akkoyunlu 2014:950).” Besim Atalay *yap* ismine doğrudan *yapağı* anlamını vermiştir. Yung yap: *Yün yapağı* (Atalay 1992/III: 3). “*Kaş*: Yıldırım, susuzluk ve şimşek çakmasından korunmak için yüzüğe takılan beyaz veya siyah saf bir taş (Ercilasun-Akkoyunlu 2014:950).” Atalay da aynı

anlamı vermiştir: “Kaş, lekesiz beyaz veya kara taş (Atalay 1992: I/330, 22, 152).” Bu ifadeler yapagunun “yap” kaşağının da “kaş” adıyla ilgili olduğu konusunda şüpheye yer bırakmaz.

Korkmaz’ın ifade ettiği gibi *bukağu, bilegü, tuşagu boşugu, buzağu, önegü* örneklerinde -A addan fiil ve -gU fiilden ad yapma ekinin varlığı düşünülse de *biregü, ikegü, içegü, alpaga, közegü, küregü, oğlağı, bugrağı, yüzegü* örneklerinde -A addan fiil yapma eki olduğunu söylemek zordur. Bu örnekler -AgU ekinin doğrudan addan ad yapma eki olarak kullanıldığını gösterir. Ayrıca *kaşığı (kaş:yüzüğe takılan taş), yapagu (yap:yün yoluntusu), tiregü (tir:dirseğ), közegü (köz:ateş)* örneklerinin de *kaş, yap, tir, köz* adlarından -AgU ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Tokat ağzında yer alan *dişegü* (değirmen taşına diş açmak için kullanılan çekiç) kelimesi de bu türden bir örnektir.

Bu noktadan hareketle *geregü* kelimesinin *bir+egü, iki+egü, iç+egü, yap+agu, kaş+agı(u), kür+egü, köz+egü* örneklerinin yapısına uygun olarak Altay dillerinde “çadır”, Manyas, Gemlik, Akyazı, Yusufeli ağzlarında “çalı, dal” anlamına gelen *ger* kökünden -AgU addan ad yapma ekiyle türetilmiş olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

SONUÇ

Eski Türkçede “çadır” anlamına gelen *keregü* kelimesi, Türkçenin ilk yazılı metinleri arasındaki Bilge Kağan Anıtı’ndan Selçuklu Oğuzlarına, oradan da Anadolu ağzlarına taşınmış ve çeşitli varyantlarıyla belli sayıda söz varlığı meydana getirmiştir. Altay dillerinin muhtelif kollarında değişik şekillerde yer alır.

Anadolu’da Konya/Ermenek ağzlarında Eski Türkçedeki anlamıyla (*keregü*; çadır, ev) aslına en yakın şekilde yaşatılmaktadır. Kastamonu, Yozgat ve Samsun’da Eski Türkçedeki anlamını korumakla birlikte ön seste k>g tonlulaşmasıyla *geregü* şekline dönüşmüştür. Tokat ağzında *geregü* olup “sırık, direk, dal” anlamındadır. Bulancak, Sinop ağzlarında Kıpçak Türkçesi özelliklerinin etkisiyle g>v değişimine uğramış ve *gerevü, gerevi* şekline dönüşmüştür. Bulancak’tan Konya ve Isparta’ya kadar geniş bir alanda yayılmış, Eski Anadolu Türkçesinin ünlü yuvarlaklaşması özelliğinin etkili olduğu ağzlarda son ünlüsündeki yuvarlaklığı korumuştur. *Ger* adından türemiş olup *geren, gerek, geregü, gereğüle-, gereğülen-, geregüç, gerdengeç* gibi kelimelerle anlam ve yapı bakımında ilişkilidir.

Tarihi lehçelerdeki “çadır ve çadır iskeleti anlamına Anadolu’da tarım, bağ, bahçe, orman işleriyle alakalı yeni anlamlar eklediği görülür.

Köktürklerin konargöçer hayatından günümüze ulaşan *geregün*ün etrafında gelişen söz varlığı Türk dili ve Türk kültür devamlılığı açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Atalay, Besim (1992). *Divanu Lügati’t-Türk*, C.I-IV, 3. Baskı, TDK, Ankara.

Clauson, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford.

- Derleme Sözlüğü (1974). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Dilaçar, Agop (1972). Divanu Lügati't-Türk Dizini, TDK, Ankara.
- Eker, Süer (2005). Çağdaş Türk Dili, 3. Baskı, Ankara.
- Ercilasun, Ahmet B.-Akkoyunlu, Ziyat (2014). Kâşgarlı Mahmud Dîvânü Lügâtî't-Türk Giriş-Metin- Çeviri-Notlar- Dizini, TDK, Ankara.
- Ercilasun, Ahmet B. (2009). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi, 7. Baskı, Akçağ Yay., Ankara.
- Eren, Hasan (2010), Yer Adlarımızın Dili, Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Ergin, Muharrem (1974). Şecere-i Terâkime Türlerin Soy Kütüğü Ebûlgazi Bahadır Han, Tercüman 1001 temel Eser, İstanbul.
- Ergin, Muharrem (1989). Orhun Abideleri, 13. Baskı, Boğaziçi Yay., İstanbul.
- Korkmaz, Zeynep (2003). Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Ankara.
- Starostin, S. A.-Dybo, A. V.-Mudrak, O. A. (2003). An Etymological Dictionary of Altaic Languages, Lieden.
- Togan, A. Zeki Velidî (1981). Umumî Türk Tarihine Giriş, 3. Baskı, C.I, İstanbul.
- Togan, A. Zeki Velidî (1982). Oğuz Destanı Reşideddin Oğuznâmesi, Tercüme, Tahlil, Enderun Kitabevi, 2. Baskı, İstanbul.
- Turan, Zikri (2006). Artvin-Yusufeli, Uşhum Köyü Ağzı, Ankara.
- Türkiye Türkçesi Ağzıları Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, <http://www.tdk.gov.tr>
- Yeni Tarama Tarama Sözlüğü (1983). Türk Dil Kurumu Yayınları, 503, Ankara.
- Yudahin, K.K. (1994). Kırgız Sözlüğü (Çev. Abdullah Taymaz), C.I, II, Ankara. (<https://pauctle.com/kztr/index.php>).
- Sözlü Kaynaklar: Fehime Öztürk, İhsan Öztürk, Feyzanur Özşahin, Pınar Kaçar, Nuriye Can Alp, Hami Öztürk, Damla Ayan, Yaren esen, Merve Çabuk, Aslı Kandemir, Sinem Eraslan.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 685-693

Geliş/Submitted/ Отправлено: 05.11.2020
Kabul/Accepted/ Принимать: 16.12.2020
Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47391

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Gülşen İSKENDER

Abdurrahman Yurtaslan Ankara Onkoloji Eğitim ve Araştırma Hastanesi
Türkiye

golshan1669@hotmail.com

 ORCID 0000-0003-0601-1424

COVID-19 PANDEMİSİNİN KRONİK VİRAL HEPATİT HİZMETLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

EFFECT OF THE COVID-19 PANDEMIC ON CHRONIC VIRAL HEPATITIS SERVICES

Öz: Aralık 2019'un sonlarında, Çin'in Hubei eyaletinde kendini gösteren yeni tip koronavirüs (Covid-19) kısa sürede tüm dünyaya yayılmış ve pandemi haline gelmiştir. Covid-19'a karşı küresel mücadele, Türkiye de dahil olmak üzere tüm ülkelerde dikkati ve kaynakları, mevcut diğer sağlık sorunlarından uzaklaştırarak birçok hastalığın takip ve tedavisinde aksaklıklar yaşanmasına neden olmuştur. Pandemi ile birlikte bizim hastanede de birçok hastanede olduğu gibi acil olmayan hastalıkların takip ve tedavisi büyük oranda askıya alınıp, sağlık personeli ağırlıklı olarak covid-19 hastaların takip edildiği birimlere aktarılmıştır. Bu süreçte takip ve tedavisi aksayan hasta gruplarından biri de kronik viral hepatitli hastalar olmuştur. Burada retrospektif olarak pandemi sürecinde hepatit polikliniğine başvurular ve istenilen karaciğer biyopsi sayıları pandemi öncesi benzer zaman dilimi ile karşılaştırılmıştır. Veriler hastane istatistik merkezinden elde edildi. Pandemi döneminde 1 Nisan-15 Ağustos 2020 tarihleri arası kronik hepatit B ve C tanularıyla hepatit polikliniğimize başvuran hasta sayısı sırayla 374 ve 12 hasta, benzer tarihlerde 2019 yılında ise sırayla 740 ve 27 hasta olmuştur. Hepatit B başvurularında

* This study was presented orally in USVES 2020./Bu çalışma Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Bilimleri Sempozyumu 2020'de (USVES 2020) sözlü olarak sunulmuştur.

Cite as/Atıf: İskender, G. (2020). Covid-19 Pandemisinin Kronik Viral Hepatit Hizmetleri Üzerindeki Etkisi. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 685-693. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47391>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

%49,45, hepatit C başvurularında ise %55,5 azalma yaşanmıştır. 1 Nisan-15 Ağustos 2020 tarihleri arası karaciğer biyopsisi 8 hastaya uygulanmışken pandemi öncesi döneminde (1 Nisan-15 Ağustos 2019), 22 hastaya uygulanmıştır. Karaciğer biyopsilerinde %63,63 azalma yaşanmıştır. Bu çalışmada Covid-19 pandemisi döneminde kronik hepatitli hastaların ayaktan tedavi hizmetlerinin kullanımında çarpıcı bir düşüş kaydedtik. Covid-19 salgını karşısında, viral hepatit hizmetleri büyük bir ihmal riski altındadır. Viral hepatit hizmetlerinin aksaması, yeni tanı konulan hasta sayısında azalma, yeni tanı almış hastaların ileri tetkiklerinin aksaması, tedavi alması gereken hastaların tedavi endikasyonu konulması ve tedaviye alınmasında gecikme, tedavi alan hastaların takiplerinde aksama gibi istenmeyen sonuçları beraberinde getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, pandemi, kronik viral hepatit

Abstract: The Covid-19, which manifested in China in 2019, spread all over the world in a short time and became a pandemic. The global response to limit the Covid-19 has diverted attention from other health problems and treatment of non-urgent diseases were largely suspended and the health personnel were mainly transferred to the units where Covid-19 patients were followed. One of the patient groups whose follow-up and treatment was disrupted during pandemic was patients with chronic viral hepatitis. Here, the admissions to the hepatitis outpatient clinic during the pandemic and the desired liver biopsy numbers were compared with the similar time period before the pandemic. The data were obtained from the hospital statistic scenter. During the pandemic period, the number of patients who applied to hepatitis outpatient clinic between April 1 and August 15, 2020, with chronic hepatitis B and C were 374 and 12, respectively, and in 2019 on similar dates were 740 and 27 patients respectively. There was a 49.45% decrease in hepatitis B and a 55.5% decrease in hepatitis C applications. Liver biopsy was applied to 8 patients during the pandemic, and to 22 patients in a similar time period before the pandemic. There was a 63.63% reduction in liver biopsies. In this study, we found a dramatic decrease in the use of outpatient services of patients with chronic hepatitis during the Covid-19 pandemic. During pandemic, viral hepatitis services are at great risk of neglect. Disruption of viral hepatitis services bring undesirable consequences such as a decrease in the number of newly diagnosed patients, delay in further examinations of them, delay in the treatment and in the follow-up of patients receiving treatment.

This study was presented as an oral presentation at International Symposium on Social Sciences and Educational Sciences 2020 (USVES 2020).

Key Words: Covid-19, pandemic, chronic viral hepatitis

GİRİŞ

Salgınlar dünya tarihinde yönetim, yaşam değişikliklerine yol açan ve global etkileri olan sağlık olaylarıdır.

Aralık 2019'un sonlarında, Çin'in Hubei eyaletinin Wuhan şehrinde bir deniz ürünleri

pazarında, nedeni bilinmeyen çok sayıda pnömoni hastasının olduğu bildirildi. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), ilk olarak 12 Ocak 2020'de bu pnömoni vakalarının sebebinin yeni tip bir koronavirüs (Covid-19) olduğunu açıkladı. Salgın, Çin'den sonra başta Asya bölgesindeki ülkeler olmak üzere kısa sürede birçok ülkeye yayılarak tüm dünyayı etkileyen uluslararası bir boyuta ulaştı. Sonuç olarak 30 Ocak 2020 tarihinde DSÖ, Covid-19'u uluslararası halk sağlığı sorunu kabul ederek salgın ilan etti (Wang C, et al.,2020). Türkiye'de ilk Covid-19 vakası 11.03.2020 tarihinde tespit edildi.

Karşıkarşıya olduğumuz Covid-19salgını, benzeri görülmemiş bir hızla tüm dünyaya yayılmaktadır (Fix OK, etal., 2020).12 Ekim 2020 itibarıyla DSÖ günlük raporuna göre; tüm dünyada Covid-19 vaka sayısı 37 milyonu ve can kaybı ise bir milyonu aşmıştır.

Koronavirüsler insanları ve çok çeşitli hayvan türlerini enfekte edebilen (zoonotik)RNA virüsleridir. Bu virüsler insanlarda genellikle soğuk algınlığına neden olmaktadır. Yalnız,2002 yılından itibaren görülmeye başlayan yeni koronavirüs türleri ise soğuk algınlığından farklı olarak, grip benzeri daha ağır seyirli solunum yolu enfeksiyonu ile kendini göstermeye başlamıştır: SARS-Cov, Mers-Cov ve en son da Covid-19. SARS-Cov (Severe Acute Respiratory Syndrome Corona virüs / Ağır Akut Solunum Yetmezliği Sendromu) Şubat 2003'de Çin'de ilk önce yarasalardan palmiye misk kedilerine ve buradan da insanlara bulaştı, hastalık 8 ayda çoğu Çin'den olmak üzere 5 kıtadan 33 ülkede 8000 kişiyi etkisi altına almıştır. MERS-Cov (Middle East Respiratory Syndrome coronavirus) ilk olarak 2012 yılında Suudi Arabistan'da ortaya çıkmış, insanları, yarasaları ve develeri enfekte eden bu virüs, Haziran 2018'e kadar devam edip, 5 kıtada ve 27 farklı ülkede 2229 olguda saptanmıştır. SARS-Cov'da mortalite oranı %10,9 iken MERS-Cov'da oran %35'e ulaşmıştır(Malik J K, et al, 2020).

Covid-19'a karşı küresel mücadele, Türkiye de dahil olmak üzere tüm ülkelerde dikkat ve kaynakları, diğer sağlık sorunlarından uzaklaştırarak birçok hastalığın takip ve tedavisinde aksaklıklar yaşanmasına neden olmuştur (Roberton T, et al., 2020).

Pandemi ile birlikte bizim hastanede de birçok hastanede olduğu gibi acil olmayan hastalıkların takip ve tedavisi büyük oranda askıya alınıp, sağlık personeli ağırlıklı olarak Covid-19 hastaların takip edildiği birimlere aktarılmıştır. Bu süreçte takip ve tedavisi aksayan önemli hasta gruplarından biri de kronik viral hepatitli hastalar olmuştur.

Bu aksaklığın ne derecede olduğunu araştırmak için retrospektif olarak pandemi sürecinde hepatit polikliniğine başvurular ve istenilen karaciğer biyopsi sayılarını, pandemi öncesi benzer zaman dilimi ile karşılaştırmayı hedefledik.

YÖNTEM

Ankara Onkoloji Eğitim ve Araştırma Hastanesi Enfeksiyon Hastalıkları ve Klinik Mikrobiyoloji Kliniği bünyesinde hizmet veren Viral Hepatit Takip Polikliniğinde, kronik viral hepatit B, C ve B+D hastaların (maligniteli hastalar dahil) takip ve tedavisi yürütülmektedir. Hastaların klinik ve laboratuvar bilgileri hastane bilgi işlem sistemine ve fiziki ortamda hasta dosyalarına kaydedilmektedir. Bu hastalarda klinik ve laboratuvar bulguları doğrultusunda kronik aktif hepatitten şüphelenildiğinde karaciğer biyopsisi yapılmakta ve histopatolojik inceleme sonucu tedavi kriterlerini karşıladığında hastalara uygun antiviral tedavi protokolleri düzen-

lenmektedir.

Bu çalışmada, Viral Hepatit Takip Polikliniğine başvuran hasta sayısı ve istenilen karaciğer biyopsi sayıları Covid-19 pandemi sürecinde (1 Nisan-15 Ağustos 2020), pandemi öncesi benzer tarihlerdeki (1 Nisan-15 Ağustos 2019) sayılarla karşılaştırıldı. Veriler hastane istatistik merkezinden elde edildi.

Sonuçlar

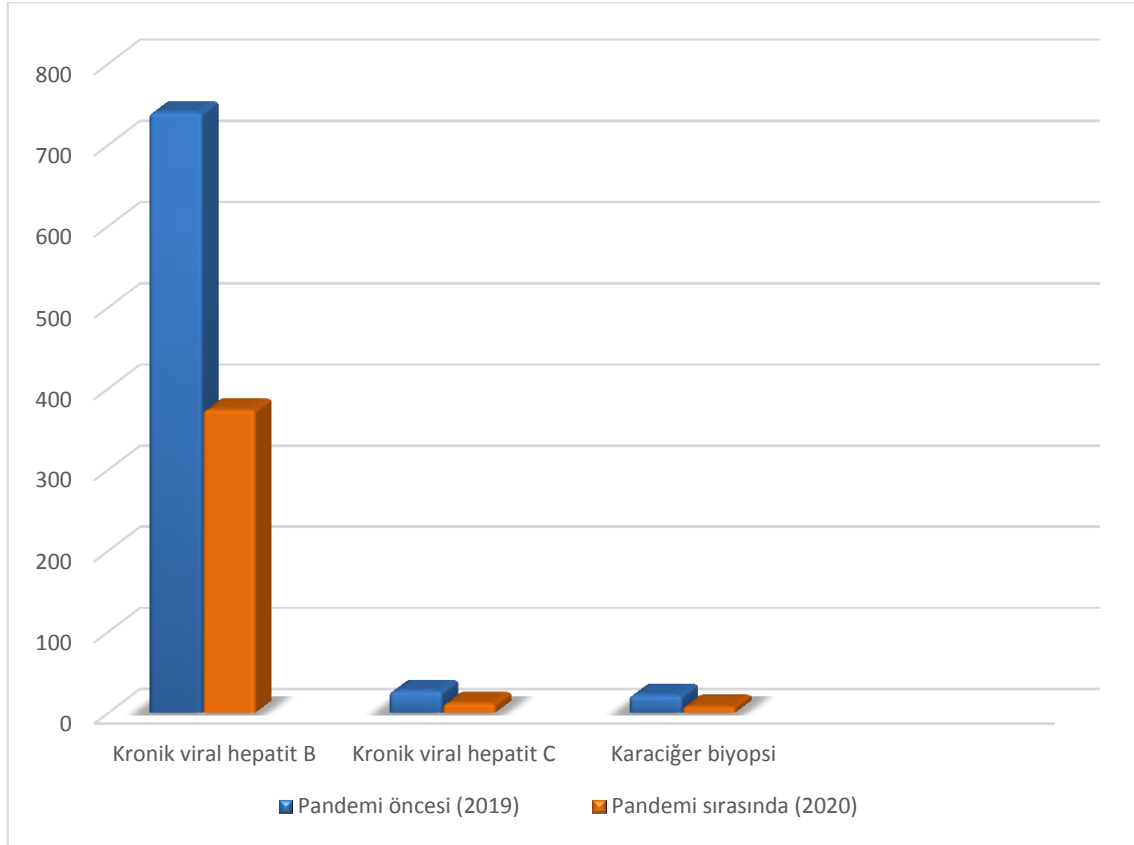
Viral Hepatit Tkip Polikliniğimize pandemi döneminde (1 Nisan-15 Ağustos 2020) tarihleri arası kronik hepatit B tanısıyla 374 hasta başvurdu, bunların 194'ü (%52) kadın idi. Aynı dönemde kronik hepatit C tanısıyla 12 hasta başvurdu, bunların 7'si (%58,3) kadın idi.

Pandemi öncesi dönemde (1 Nisan-15 Ağustos 2019) Viral Hepatit Takip Polikliniğimize kronik hepatit B tanısıyla 740 hasta başvurdu, bunların 377'si (%51) kadın idi. Aynı dönemde kronik hepatit C tanısıyla 27 hasta başvurdu, 15'i (%55,5) kadın idi.

Hasta başvuruları pandemi ve pandemi öncesi dönemlerde karşılaştırıldığında; hepatit B başvurularında %49,45, hepatit C başvurularında ise %55,5 azalma yaşanmıştır.

Pandemi döneminde (1 Nisan-15 Ağustos 2020) karaciğer biyopsisi 8 hastaya uygulanmışken pandemi öncesi dönemde (1 Nisan-15 Ağustos 2019), 22 hastaya uygulanmıştır. Karaciğer biyopsilerinde %63,63 azalma yaşanmıştır (Grafik 1).

Grafik 1: Pandemi öncesi ve sırasında viral hepatit polikliniği başvuruları ve yapılan karaciğer biyopsi sayıları

TARTIŞMA

Bu çalışmada Covid-19 pandemisi döneminde kronik hepatitli hastaların ayaktan tedavi hizmetlerinin kullanımında çarpıcı bir düşüş kaydettik.

Hastanemiz ağırlıklı olarak hematolojik ve solid organ maligniteli hastaların tedavi ve takibinin yapıldığı 3. basamak eğitim ve araştırma hastanesidir. Hastanemiz Viral Hepatit Takip Polikliniği'nde kronik hepatit B, C, B+D hastaların takip ve tedavisi ve malignitelikronik viral hepatitli hastaların uluslararası rehberler doğrultusunda kemoterapi sırasında ve sonrasında antiviralprofilaksi ve takibi yapılmaktadır (TerraultNA,et al., 2018, GhanyMG,et al., 2020, Reddy KR, et al., 2015).

Pandemide tüm dikkatler Covid-19 için etkili ilaçlar ve aşıları sağlamaya odaklanmışken, diğer hastalıkların ihmal edilme tehlikesi söz konusudur (Horton R., 2020).Dünya sağlık örgütünün raporuna göre Covid-19 pandemisi sırasında birçok ülkede sağlık hizmetleri kısmen veya tamamen kesintiye uğramıştır; ülkelerin yarısından fazlasında (% 53) hipertansiyon tedavi ve takibi; % 49'unda diyabet ve diyabetle ilgili komplikasyonların tedavisi; % 42'sinde kanser tedavisi ve % 31'inde ise kardiyovasküler acil durumların tedavisi kesintiye uğramıştır. Hizmetlerin kesilmesinin veya azaltılmasının en yaygın nedenleri; pandemi sırasında planlanan tedavilerin iptal edilmesi, hastaların sağlık kuruluşlarına başvurmaktan çekinmesi, karantina önlemleri ve sosyal mesafeye dikkat edilmesi ve sağlık çalışanlarının Covid-19 hizmetlerini desteklemek üzere yeniden görevlendirilmesinenedeniyle personel eksikliği olarak sıralanmıştır (WHO.1 June 2020 News release).

Pandemi sürecinde viral hepatitli hastaların takip ve tedavisi, hatta hepatit ile ilgili yapılan araştırma sayıları olumsuz yönde etkilenmiştir. Kronik hepatitlerin takip ve tedavisi genelde enfeksiyon hastalıkları poliklinik ve kliniklerinde yapılmaktadır ki şuanda Covid-19 pandemisi ile mücadelede ön safta yer almaktadırlar. Pandemiye odaklanma, kronik hepatit hastalarının takibinde aksamaları beraberinde getirmektedir(Karimi-Sari H,Rezaee- Zavareh MS, 2020, GuptaN,et al., 2020, Téllez L, MartínMateos R M, 2020, Pokorska-Śpiewak M, Śpiewak M,2020).Japonya'da kalıcı viral yanıtı kronik hepatit C hastalarının hepatocelularkarsinom açısından takipleri araştırılmış ve Covid-19 pandemi süresinde poliklinik takiplerine devam eden hasta sayısında hızlı ve belirgin düşüş kaydedilmiştir(Toyoda H, et al, 2020).

Türkiye'de indeks vaka tespit edildiği tarihten itibaren aşamalı olarak virüsün toplumda yayılmasını engellemek ve azaltmak amacıyla ülke çapında yerel tedbirler alınmaya başlamıştır. Salgın sebebiyle birçok hastane pandemi hastanesine çevrilmiştir. Bu sebeple birçok hastanede covid-19 dışındaki hastaların tedavisinde aksamalar yaşanmış, hastalar da, virüs kapma riskinden dolayı acil durumlar dışında hastanelere başvurmamayı tercih etmiştir. Bu durum, bazı hastalıkların ilerleme riskini beraberinde getirmiştir (Şeker M, et al, 2020).

Hepatit B virüsü (HBV) enfeksiyonu dünya çapında önemli bir halk sağlığı sorunudur. Tüm dünyada 240 milyon kronik HBV taşıyıcısı olduğu düşünülmektedir. Türkiye'de HBV enfeksiyonu görülme sıklığı %5 olup 3-4 milyon kişi kronik HBV taşıyıcısıdır. Kanser hastalarında bağışıklık sisteminin baskılanması, virüs replikasyonundaki artışa bağlı olarak HBV reaktivasyonu (12%–67%), morbidite ve mortaliteye (20%) neden olabilmektedir(Mıstık R, 2007,Francisci D, et al 2010).

Hepatit C virüsü (HCV) enfeksiyonu, dünya çapında önemli bir halk sağlığı sorunu olup siroz ve karaciğer kanserinin başlıca nedenidir. Dünyada en az 71 milyon kişinin de kronik HCV enfeksiyonu olduğu tahmin edilmektedir. Türkiye'de HCV enfeksiyonu oranı %0,17 ile %2,8 arasında değişmekte olup karaciğer transplantasyonun en yaygın ikinci nedenidir (Tosun S, 2013).

Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezine (CDC) göre, 65 yaş üstü hastalar, kardiyovasküler hastalığı, diyabet melitus, morbidobezitesi, kronik obstrüktif akciğer hastalığı veya karaciğer hastalığı olanlar şiddetli Covid-19 enfeksiyonu için yüksek riskli gruplardır (CentersforDisease Control andPrevention, 2020). Covid-19 salgını sırasındaki en büyük endişelerden biri, viral hepatit, alkolik karaciğer hastalığı, alkolik olmayan yağlı karaciğer hastalığı, otoimmün hepatit, kompanse ve dekompanse siroz dahil olmak üzere önceden var olan karaciğer bozuklukları geçmiş olan popülasyonun korunma ve yönetiminde gelişecek olan problemlerdir (S, et al., 2020). Kronik viral hepatitli hastaların takibinde yaşanan sorunlar hastalığın ilerlemesi ve alevlenme tehlikesini beraberinde getirebilmektedir. Yapılan bir çalışmada Ocak-Nisan 2020 arasında bir önceki senenin benzer tarihlerine kıyasla hepatit kliniklerinde aylık olarak incelenen hasta sayısı % 71-95 arasında düştüğü tespit edilmiş ve hasta sayısındaki düşüşün birincil nedeni, hastaların Covid-19 kapma korkusu olarak belirtilmiştir (Lemoine M, 2020). Çalışmamızda pandemi döneminde hepatit B hastalarının takip polikliniğine başvurularında %49,45, hepatit C başvurularında ise %55,5 azalma olmuş, bu da karaciğer biyopsi istemlerine %63,63 azalma olarak yansımıştır.

Kronik karaciğer hastalıkları ile ilgilenen topluluklar ve yayınladıkları rehberler ve bildiriler de pandemi döneminde bu hastaların yakından takip edilmesi gerektiği üzerinde durmaktalar.

American Association for the Study of Liver Diseases'ın (AASLD) en iyi uygulama kılavuzunda pandemi döneminde kronik hepatit B ve C hastalarının tedavisi ve eşzamanlı Covid-19 enfeksiyonu durumunda uygun tedavi ve takip yöntemleri ile ilgili önerilerde bulunulmuştur. AASLD, antiviral tedavi altında olan kronik HBV ve HCV hastalarının tedavisinin Covid-19 enfeksiyonu sırasında devam edilmesi gerektiği kanaatindeyken, Covid-19 enfeksiyonu sırasında kronik HBV ve HCV tedavisinin başlanmasını önermemektedir (HBV reaktivasyon riski olan hastalar hariç) (Reddy KR, 2020, Fix OK, 2020).

Avrupa Karaciğer Çalışmaları Derneği (EASL), kronik viral hepatitin şiddetli Covid-19 enfeksiyonu riskini artırmadığına inansa da, kronik HBV hastalarında Covid-19 enfeksiyonunun ciddi karaciğer hasarına ve kötü seyreden olduğunu gösteren araştırmalar mevcuttur (Boettler T, 2020, Su TH, Kao JH, 2020).

Covid-19 enfeksiyonu tedavisi için yaygın olarak önerilen ilaçlar arasında azitromisi veya azitromisinsiz, klorokin / hidroklorokin, lopinavir / ritonavir, ribavirin, favipiravir, remdesivirve tocilizumab gibi monoklonal antikorlar bulunmaktadır. Bu ilaçların çoğu karaciğerde metabolize olduğu için mevcut karaciğer hastalığı bu hastalarda ilaç toksisite riskini artırabilmektedir. Dolayısıyla kronik karaciğer hastalığı olan Covid-19 tedavisi alan hastaların karaciğer fonksiyonları açısından yakından takip edilmeleri gerekmektedir (Zhai P, et al, 2020). Salgının kronik hepatit hastaları üzerindeki etkisini en aza indirmek için ilgili birimlerin verimli

bir şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir (TéllezL, Mateos RMM, 2020). Araştırmacılar bu problemi aşmanın yollarını aramaktadırlar; Harran üniversitesinde yapılan bir araştırmada pandemi döneminde otoimmün hepatitli hastaların takibinde tele-sağlığın kullanılmasının etkinliği araştırılmış ve bu hizmeti kullanan hastaların takiplerinin devamlılığı kullanmayanlara kıyasla daha fazla olduğu ve bu hastaların diğer hastalarla kıyasla anlamlı düzeyde daha fazla remisyonunda kaldığı tespit edilmiştir (% 100'e karşı % 77,3, p = 0,035). Tüm relapsların takip ve tedaviye uyumsuzluktan kaynaklandığı belirtilmiştir. Yazarlar, tele-sağlığın hem normal şartlarda hem de Covid-19 salgını sırasında otoimmün hepatitli hastaların yönetiminde uygun bir alternatif olduğunu vurgulamışlardır (Efe C, 2020). Pokorska-Śpiewak M ve ark. da yaptıkları çalışmada benzer önerilerde bulunmuşlardır (Pokorska-Śpiewak M, 2020).

SONUÇ

Pandemi döneminde viral hepatit hastalarına verilen hizmetlerin aksaması; yeni tanı konulan hasta sayısında azalma, yeni tanı almış hastaların ileri tetkiklerinin aksaması, tedavi edilmesi gereken hastaların tedaviye alınmasında gecikme, tedavi alan hastaların takiplerinde aksama gibi istenmeyen sonuçları beraberinde getirmektedir.

Bu zorlu süreçte viral hepatit hastalarında özellikle eş zamanlı immünsupresif tedavi alan hastalarda takip ve tedavi aksamalarının önüne geçmek gerekmektedir. Bu hastaların takibinin sürdürülebilmesi için; poliklinik alanlarının mümkün mertebe Covid-19 hastaların bulaşabileceği alanlardan uzakta olması, bekleme alanında hastalar arası mesafenin uygun şekilde ayarlanması, bekleme sürelerinin kısa tutulması ve hastaların takibinde yüz yüze muayene yerine tele-sağlık veya videolu görüşme olanaklarının sağlanması için hastanelerin çaba göstermesi gerektiği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Boettler T, Marjot T, Newsome PN, Mondelli MU, MojcaMaticic M, Cordero E, Jalan R, Moreau R, Cornberg M, Berg T. (2020). Impact of COVID-19 on the care of patients with liver disease: EASL-ESCMID position paper after 6 months of the pandemic. *JHEP Rep.* Oct; 2(5): 100169. doi: 10.1016/j.jhepr.2020.100169
- Centers for Disease Control and Prevention. Corona virüs Disease 2019 (COVID-19): Cleaning and disinfection for community facilities. Published February 11, 2020. <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/community/organizations/cleaning-disinfection.html>. Accessed April 2020
- Efe C, Simşek C, Batıbay E, Çalışkan AR, Wah Lind S. (17 Sep 2020). Feasibility of telehealth in the management of autoimmune hepatitis before and during the COVID-19 pandemic. *Expert Review of Gastroenterology & Hepatology*. <https://doi.org/10.1080/17474124.2020.1822734>.
- Fix OK, Hameed B, Fontana RJ, Kwok RM, McGuire BM, Mulligan DC, Pratt DS, Russo MW, Schilsky ML, Verna EC, Loomba R, Cohen DE, Bezerra JA, Reddy KR, Chung RT. (April 16, 2020). Clinical best practice advice for hepatology and liver transplant providers during the COVID-19 pandemic: AASLD expert panel consensus statement. *Hepatology*. doi:10.1002/hep.31281.

- Francisci D, Falcinelli F, Schiaroli E, Capponi M, Belfiori B, Flenghi L, Baldelli F. (2010). Management of Hepatitis B Virus Reactivation in Patients with Hematological Malignancies Treated with Chemotherapy. *Infection*; 38: 58–61.
- Ghany MG, Morgan TR. (2020.). Hepatitis C Guidance 2019 Update: American Association for the Study of Liver Diseases–Infectious Diseases Society of America Recommendations for Testing, Managing, and Treating Hepatitis C Virus Infection. *Hepatology*, Vol. 71, No. 2.
- Gupta N, Desalegn H, Ocama P, Lacombe K, Njouom R, Afihene M, Cunha L, Spearman CW, Sonderup MW, Kateera F. (2020). Converging pandemics: implications of COVID-19 for the viral hepatitis response in sub-Saharan Africa. *Lancet Gastroenterol Hepatol*, 5: 634–36
- Horton R. (2020). Offline: a dangerous virus, but not the one you think. *Lancet* (London, England), 395(10227):854.
- Karimi-Sari H, Rezaee- Zavareh MS. (22 April 2020). COVID-19 and viral hepatitis elimination programs: A rewestepping backward? *Liver International*. <https://doi.org/10.1111/liv.14486>.
- Lemoine M, Kim J U, Ndow G, Bah S, Forrest K, Rwegasha J, Bouyou M, Napon D, Somda S, Sawadogo A, Sombie R, Shimakawa Y. (September 17, 2020). Effect of the COVID-19 pandemic on viral hepatitis services in sub-Saharan Africa. *Lancet Gastroenterol Hepatol*. [https://doi.org/10.1016/S2468-1253\(20\)30305-8](https://doi.org/10.1016/S2468-1253(20)30305-8).
- Malik J K, kumar A, Soni H. (March-August, 2020). Epidemiology of novel corona virüs (Covid-19): A review. *Journal of Clinical/Pharmaco-Epidemiology Research*. Volume-2, Issue-2.
- Mıstık R. Türkiye’de viral hepatit epidemiyolojisi yayınların irdelenmesi in: Tabak F, Balık İ, Tekeli E, (eds). *Viral hepatit 2007*. Viral hepatit Savaşım Derneği, İstanbul, 1st edition: 10-51.
- Pokorska-Śpiwak M, Śpiwak M. (2020 August 27). Management of hepatitis C in children and adolescents during COVID-19 pandemic. *World J Hepatol*; 12(8): 485-492.
- Reddy KR. (2020). SARS-CoV-2 and the liver: considerations in hepatitis B and hepatitis C infections. *Clin Liver Dis* (Hoboken), 15(5):191-194.
- Reddy KR, Beavers KL, Hammond SP, Lim JK, Falck-Ytter YT. (2015). American Gastroenterological Association Institute Guideline on the Prevention and Treatment of Hepatitis B Virus Reactivation During Immunosuppressive Drug Therapy. *Gastroenterology*, 148:215–219.
- Rezasoltani S, Hatami B, Yadegar A, Hamid Asadzadeh Aghdaei H, Zali M R. (2020). How Patients With Chronic Liver Diseases Succeed to Deal With COVID-19? *Front Med* (Lausanne), 7: 398. doi: 10.3389/fmed.2020.00398.
- Roberton T, Carter ED, Chou VB, Stegmuller AR, Jackson BD, Tam Y, Sawadogo-Lewis T, Walker N. (2020). Early estimates of the indirect effects of the COVID-19 pandemic on

- maternal and child mortality in low-income and middle-income countries: a modelling study. *Lancet Glob Health*, 8: e901–08.
- Su TH, Kao JH. (2020). The clinical manifestations and management of COVID-19-related liver injury. *J Formos Med Assoc*. 119:1016–8. doi: 10.1016/j.jfma.2020.04.020.
- Şeker M, Özer A, Tosun Z, Korkut C, Doğrul M. (17 Nisan 2020). Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu. *Türkiye Bilimler Akademisi*.
- Téllez L, Mateos RMM. (2020). COVID-19 and liver disease: An update (Actualización en COVID-19 y enfermedad hepática) *Gastroenterol Hepatol*, Oct; 43(8): 472–480. *Spanish*. doi: 10.1016/j.gastrohep.2020.06.006.
- Terrault NA, Lok ASF, McMahon BJ, Chang KM, Hwang JP, Jonas MM, Brown Jr RS, Bzowej NH, Wong JB. (2018). Update on Prevention, Diagnosis, and Treatment of Chronic Hepatitis B: AASLD 2018 Hepatitis B Guidance. *Hepatology*, Vol. 67, No. 4.
- Tosun S. (2013). Epidemiology of viral hepatitis in Turkey: a meta-analysis of all published papers. In Tabak F, Tosun S, editors. *Virallhepatitis 2013*. Istanbul: Tıp Publisher. 27–79.
- Toyoda H, Yasuda S, Kiriyaama S, Tanikawa M, Hisanaga Y, Kanamori A, Kitabatake S, Yamamoto S, Shiota S, Furoi M, Koyabu T, Furukawa D, Kumada T, Sumida Y. (04 August 2020). Impact of COVID-19 pandemic on surveillance of hepatocellular carcinoma: a study in patients with chronic hepatitis C after sustained virologic response. *Gastro Hep*, doi: 10.1002/YGH2.418
- Wang C, HorbyPW, Hayden FG, Gao G F. A novel coronavirus outbreak of global health concern. www.the-lancet.com. Vol 395, February 15, 2020
- WHO. COVID-19 significantly impact shealth services for noncommunicable disease. 1 June 2020 News release.
- Zhai P, Ding Y, Wub X, Long J, Zhong Y, Li Y. (2020). The epidemiology, diagnosis and treatment of COVID-19. *Int J Antimicrob Agents*. 55:105955. doi: 10.1016/j.ijantimicag.2020.105955

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 694-704

Geliş/Submitted/ Отправлено: 13.10.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 21.11.2020

Yayımlanma/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.46892

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Gonca ARKON TEKİNEL

Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye

goncaarkon@mynet.com

 ORCID 0000-0002-0346-4324

REFİK HALİT KARAY'IN HİKÂYELERİNDE HEDİYE VE RÜŞVET¹

GIFT AND BRIBE IN REFIK HALIT KARAY'S STORIES

Öz: İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişe sahip olan hediye verme; kültürü oluşturan, sosyal hayatı tesis eden ve ayakta tutan bir gelenektir. Hediye, sembolik bir iletişim dilidir. Hediye vermenin gerçek amacı, karşımızdaki kişiye değerli ve önemli olduğunu hissettirmektir. Önemli mevkilerde bulunan kişilere menfaat temini için hediye sunmak ise rüşvet olarak adlandırılır. Mevki sahiplerinin hediye adı altında rüşvet alması; tarafsız hareket etmeyi engellediği gibi, hizmetin etkin biçimde gerçekleşmesini de zorlaştırır. Rüşvet; toplumların sosyal, siyasî ve ekonomik istikrarını bozar, kamu hizmetine güveni azaltır. Kişinin işini daha hızlı yaptırmak, hakkı olmayan bir şeyi elde etmek, çeşitli yaptırımlardan kurtulmak gibi nedenlerle verdiği rüşvet; toplumsal yapıda eşitsizliğe yol açar. Türk Edebiyatı'nda birçok yazar, sosyal ilişkileri kuvvetlendiren hediye kavramı ile sosyal tenkit unsuru olan rüşvete eserlerinde yer vermişlerdir. Bu çalışmada, hediye ve rüşvetin Refik Halit Karay'ın *Memleket Hikâyeleri* ve *Gurbet*

¹ This study is an edited and revised version of a symposium paper presented in 2005./ Bu çalışma, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi'nin Kasım 16-17 Kasım 2005'te düzenlediği "Türk Kültüründe Hediye Uluslararası Sempozyumu"nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve yeniden düzenlenmiş şeklidir.

Cite as/Atıf: Arkon Tekinel, G. (2020). Refik Halit Karay'ın Hikâyelerinde Hediye ve Rüşvet. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 694-704. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46892>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

*Hikâyeleri'*ndeki metinlerde nasıl ele alındığı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Refik Halit Karay, *Memleket Hikâyeleri*, *Gurbet Hikâyeleri*, hediye, rüşvet.

Abstract: With a history as long and old as humanity's, giving gifts is a tradition that creates cultures, builds social life, and ultimately helps to sustain it. A gift is also a symbolic means of communication. The real purpose of gift giving is to make the person on the receiving end feel valued and important. Offering gifts to people in critical positions with the intention of obtaining a benefit from them or persuading them to do something is called a bribe. When people accept bribes under the guise of a gift, it prevents neutrality and makes it difficult for services to be carried out effectively. Bribery impairs the social, political and economic stability of societies, and reduces confidence in public service. Giving of bribes for any reason, such as getting a job done faster, obtaining something that one does not deserve, or getting rid of various sanctions can lead to inequality in the social structure. Many authors in Turkish literature have included the concept of the gift that strengthens social relations, and the bribe that is an element of social criticism. This study discusses how the concepts of gift and bribe are handled in Refik Halit Karay's two short stories: *Memleket Hikâyeleri* and *Gurbet Hikâyeleri*.

Keywords: Refik Halit Karay, *Memleket Hikâyeleri*, *Gurbet Hikâyeleri*, gift, bribe

GİRİŞ

İnsanlar için güzel dostluklar kurmak kadar, dostlara olan yakınlık ve sevgiyi göstermek de önemlidir. İnsanları birbirine yaklaştıran, güçlü dostlukların temelini atan, mevcut dostlukları da kuvvetlendiren bir geleneğimiz, hediyeleşmedir. Hediye verme; kültürü oluşturan, sosyal hayatı tesis eden ve ayakta tutan bir gelenektir. Çeşitli vesilelerle kişilerin birbirlerine sundukları hediyeler; sevgi ve dostluğun, gönül almanın, iletişim kurmanın ya da var olan iletişimi güçlendirmenin, sosyal dayanışmanın bir göstergesidir. Hediye vermenin gerçek amacı, karşımızdaki kişiye değerli ve önemli olduğunu hissettirmektir.

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük'ünde "*Birini sevindirmek, mutlu etmek için verilen şey, armağan*" (1998: 87) anlamında kullanılan hediye, Arapçada "*yol göstermek, doğru yola iletmek*" manasındaki hidayet (hüda, hedy) kökünden türemiştir. Hediye sözcüğünün isim olarak kullanımı, yol göstermenin temelinde yer alan lütuf ve iyilikle bağlantılıdır. Hediye, "*insanlar arasında sevgi ve dostluk nişanesi olarak muaşeret kaidesi uyarınca karşılıksız verilen nesne*" (Bardakoğlu, 1998: 151) anlamını taşır.

İnsan ilişkileri açısından büyük bir önem arz eden hediyeleşme geleneği, insanlık tarihi kadar eski bir geçmişe dayanmaktadır. İkel ya da modern bütün toplumlarda yaygın biçimde sürdürülen bu gelenek, evrensel bir kültür ögesidir.

"*Modern antropoloji çalışmalarında, iptidai topluluklarda karşılık beklemeden hediye vermenin yanı sıra hediye değişimi ve hediye ile sosyal bağ kurma, sosyal itibar ve onur kazanma amaçlı hediye şekillerinin de bir hayli yaygın olduğundan söz edilir. Bu sebeple de ilk dönemlerde hediyeleşme geleneğinin, sosyal dayanışmayı temin eden mal değişimine dayalı ilkel ekonomi kültürünün bir uzantısı olduğu*

düşünülebilir. Dinlerde, Tanrı'ya adanan hediyeler O'ndan daha büyük karşılık bekleme, O'nun koruma ve yardımına sığınma amacıyla açıklanır.” (Bardakoğlu, 1998: 151)

Kişiler arasındaki ilişki değişimi, hediye aracılığıyla gerçekleşir. Hediyeleşme yoluyla kişiler, sembolik bir dille duygu ve düşüncelerini ifade etmekte, iletişim kurmakta veya var olan iletişimi güçlendirmektedirler. Türk kültüründe ihsan, bağış, iyilik, ikrâm, lütuf, hibe, hatıra, yadigâr, bahşiş, ödül, mükâfât, teşvik, takdir, dayanışma, yardımlaşma gibi kavramlarla ilişkilendirilebilecek hediye sevgi, dostluk, samimiyet, minnet gibi duyguların etkisi vardır. Sosyal dayanışmayı sağlayan hediyeleşme geleneği ile kırgınlıklar yerini muhabbete, dargınlıklar yerini barışa bırakır. Çeşitli vesilelerle *“Yarım elma, gönül alma”, “Çam sakızı çoban armağanı”* diyerek sevdiklerimize verdiğimiz hediyeler; mutluluğumuzu paylaştığımızı, karşımızdaki kişiye değerli ve önemli olduğunu gösterme çabasından kaynaklanır. Hediye gerçekte amaç, hiçbir beklenti taşımaksızın, hediye verdiğimiz kişiye sevgimizi sunmaktır. Hediye aracılığıyla bir insanın sevindirilmesi, mutlu edilmesi söz konusudur. *“Hediye iki taraflı bir ilişkiye işaret eder, bu ilişkinin tarafları tanrılar, kullar, azizler, imparatorlar, üstler, aslar, sevgililer olabilir.”* (Naskali-Koç, 2007: XI)

Önemli mevkilerde bulunan kişilere maksatlı olarak bir şeyler vermek ise hediye değil, rüşvettir. Rüşvet; gerçekleşmesi mümkün olmayan bir işin yaptırılması, çok uzun sürecektir bir konunun çabucak halledilmesi gibi nedenlerle para ya da bir hediye yarar sağlayabileceği düşünülen kişiye verilmesidir. Rüşvet sözcüğü, *“Haksız bir menfaat sağlamak için verilen ödül, ücret veya bedel”* manasındaki reşv kökünden türemiştir. Yetkiyi, görevi veya nüfuzu kötüye kullanarak sağlanan gayri meşru menfaat anlamı taşır. Rüşvet, karşılıklı menfaat sağlama ve iltimasa dayandığından musânaa (karşılıklı iyilik yapmak) ve muhâbât (kayırmak) sözcükleriyle de bağlantılıdır.² Mevki sahiplerinin hediye adı altında rüşvet alması; tarafsız hareket etmeyi zorlaştırır, hizmetin verimli ve etkin olarak gerçekleşmesini engeller, toplumların sosyal, siyasî ve ekonomik istikrarını bozar. Kişinin işini daha hızlı yaptırmak, hakkı olmayan bir şeyi elde etmek, çeşitli yaptırımlardan kurtulmak gibi nedenlerle verdiği rüşvet; toplumsal yapıda eşitsizliğe yol açar, bürokrasiye karşı güveni azaltır. Bu nedenle Türk hukuk sistemindeki kanun, tüzük ve çeşitli yönetmeliklerle kamu görevlilerinin hediye kabul etmeleri yasaklanmış, kurumların hediye almaları ise düzenlemeye tabi tutulmuştur. *“Rüşvetin hediye adı altında sunulması, hukuken izin verilmeyen sonuçların ya da menfaatlerin meşrû hükümler arkasına gizlenip şekli bir meşruiyet zemini hazırlama (kanuna karşı hile) çabalarının bir örneğini teşkil eder.”* (Köse, 2008: 305)

Hediyede gönülden bir sevgi sunuşu vardır, karşı taraftan bir beklenti yoktur. Rüşvete ise olmazın olur yapılması, kanunsuzun kanun içinde gerçekleştirilmesi, başkalarının hakkının alınması ve işlerin rüşveti veren kişinin yararına çevrilmesi söz konusudur. Bu yüzden rüşvet, bir anlamda *“Kaz gelecek yerden tavuk esirgenmez”* sözünün gerçekleşmesidir.

Pek çok yazarımız, sosyal ilişkileri kuvvetlendiren hediye kavramına ve sosyal tenkit unsuru olan rüşvete eserlerinde yer vermişlerdir. Bu yazarlar arasında *“olağanüstü güzellik kullandığı Türkçesi ve çok renkli anlatımı, ayrıntıları yakalamadaki ustalığı, benzetmelerindeki zengin*

² Saffet Köse, “Rüşvet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 2008, C. 35, s. 303.

gözlem ve düş gücüyle edebiyatımızın önemli ustalarından biri" de (Ceyhun, 1996: 26) hikâye, roman, tiyatro, hatıra, mizah ve hiciv türlerinde eserler veren Refik Halit Karay'dır.

Tanpınar'ın ifadesiyle "görmesini bilen ve gördüğünü verebilen muharrirlerden" (Tanpınar, 1977: 121) olan Refik Halit (1888-1965); İstanbul'da dünyaya gelir. Hukuk Fakültesi'ndeki eğitimini yarıda bırakarak 1908'de *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde çalışmaya başlar. *Servet-i Fünûn*, *Resimli Kitap* gibi edebiyat dergileri ile *Cem* ve *Kalem* gibi mizah dergilerinde hikâye, mensûre ve fıkraları yayımlanır. *Son Havadis* gazetesini çıkarır. Beyoğlu Belediyesi'nde çalışır. 1909'da Fecr-i Âtî'ye girer. Kirpi takma adıyla kaleme aldığı iktidar karşıtı yazıları nedeniyle İttihat ve Terakki hükümeti tarafından Anadolu'ya sürgüne gönderilir, 1913-1918 yılları arasında Sinop, Çorum, Ankara ve Bilecik'te sürgün hayatı yaşar. 1918'de Ziya Gökalp'in aracılığıyla İstanbul'a döndükten sonra *Zaman*, *Vakit*, *Tasvir-i Efkâr* gazetelerinde siyasî ve edebî yazıları çıkar. *Yeni Mecmua*'da yazmaya başlar. Dergi kapandıktan sonra, iktidara geçen Hürriyet ve İtilâf Partisi'ne girer. *Sabah* gazetesinde başyazarlık ve Posta Telgraf Genel Müdürlüğünde çalışır. 1922'de *Ay Dede* adlı mizah dergisini çıkarır. Bu dergide yer alan Millî Mücadele aleyhindeki yazıları nedeniyle zaferi izleyen günlerde tevkif edilmek üzereyken kaçarak Beyrut'a, ardından Halep'e gider. Adı "Yüzellilikler" olarak bilinen siyasî sürgünler listesine yer alır. Halep'te *Doğru Yol* ve *Vahdet* gazetelerini çıkarır. Yüzellilikler hakkında çıkarılan af kanununun yürürlüğe girmesinin ardından 1938'de İstanbul'a döner. Bu tarihten sonra politika ile ilgilenmez, roman yazarak hayatını sürdürür.³

"Ulaştığı dil zevki ve uygunluğuyla yalnızca Anadolu insan ve tabiatını değil, bütünüyle Türk insanı ve sosyal kuruluşlarının bazı yönlerini, edebî türün imkânları ölçüsünde dile getiren yazarlardan biri" (Aktaş, 1986: 150) şeklinde tanıtilen Refik Halit Karay'ın 1909-1919 yılları arasında kaleme aldığı ve 1919'da yayımlanan *Memleket Hikâyeleri*, yazarın bu sürgün döneminin ürünüdür. Hikâyelerde seçilen olaylar, yazarın şahsî gözlemlerinden hareketle son derece gerçekçidir. Cumhuriyet öncesinde Nabizade Nazım'ın *Kara Bibik* ve Halit Ziya'nın *Ali'nin Arabası* gibi eserlerinden sonra, o zamanki aydınların hemen hiç tanımadığı Anadolu'yu gerçekçi bir yaklaşımla hikâyelerine konu olarak yansıtan Refik Halit olmuştur. "*Anadolu, Memleket Hikâyeleri'nde bütün hakikî varlığı ve iç âlemi ile karşımıza getirilmiştir.*" (Banarlı, 1987: 1206) Güçlü bir mekân-insan ilişkisi çerçevesinde yarattığı kahramanlar ise "*birer şahıs değil, benzerlerine bugün dahi Anadolu'da sık rastladığımız değişik tiplerin temsilcileridir.*" (Aktaş, 1986: 140)

Türk insanın sesini ve ruhunu yansıtan, "*Hikâye kişilerinin şahsî maceraları çerçevesinde odaklaşan konular içinde, kasaba ve köy insanının psikolojisini aktarmada başarılı*" (Kaplan, 1997: 53) bulunan ve 18 hikâyeden oluşan *Memleket Hikâyeleri'nde*⁴ Anadolu'nun küçük kasaba ve köyleri ile İstanbul'un yoksul semtlerinde yaşanan hayat ve bu hayatın çeşitli meseleleri mizahî bir dil ve duru bir Türkçe ile ele alınır. Anadolu insanının cahilliği, yoksulluğu, devlet memurlarının sorumsuzluğu ve halka karşı olumsuz tutumları, din adamlarının sahtekârlıkları, bozuk devlet

³ Refik Halit'in hayatına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz: 1- Şerif Aktaş, *Refik Hâlid Karay*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1986. 2- Osman Nuri Ekiz, *Refik Halit Karay- Hayatı Sanatı ve Eserleri*, Göksin Yayınları, İstanbul, 1984.

⁴ *Memleket Hikâyeleri*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1981, 8. Baskı (Alıntılar bu baskıdandır.)

düzeni, kadın-erkek ilişkileri gibi konular; bu hikâyelerin ana eksenini oluşturur. “Anadolu insanını konu edinen hikâyelerde coğrafya-insan ilişkisi kaçınılmazdır. Bunun en büyük nedeni de Anadolu insanının yüzyıllardır yaşadığı coğrafyada tabiatla yaşam mücadelesi vermesidir. Bu nedenle hikâyelerde Anadolu insanı tabiat ve coğrafyayla sürekli iletişim halindedir.” (Sarıtaş, 2016: 114)

Refik Halit'in 1939'da önce *Tan* gazetesinde tefrika şeklinde, 1940'ta ise kitap olarak yayımladığı ve 17 hikâyenin yer aldığı *Gurbet Hikâyeleri*,⁵ yazarın ikinci sürgün döneminin gözlemlerini içerir. “Yazarın yurt dışı hatıra ve intibalarının zenginleştirdiği ve çöl insanların hayatı, vatanlarından uzakta yaşamak zorunda kalanların daüsilâ duyguları ve bu duyguların birbirine bağladığı insanların anlatıldığı” (Okay, 2001: 481) hikâyelerde Lübnan, Suriye ve Irak'ta yaşayan halka, bu bölgelerde görevli devlet memurlarının durumuna, Ortadoğu coğrafyasının zorlu yaşam koşullarına, gurbet duygusu ve vatan hasretine değinilir. Eserde yer alan hikâyeler, konularının farklılığı ile dikkat çeker. Hikâyelerin çoğu yurt özlemini ve gurbet duygusunu dile getirirken bazıları daha önce duyulmamış egzotik olay ve kişiler üzerine kurgulanmıştır. Ortadoğu ülkelerinin garip, yabancı töre ve ahlâk anlayışlarını gösteren bu metinler aracılığıyla Refik Halit, “bizden kopmuş olan eski imparatorluk diyarlarımızı, sanat yolu ile tekrar bize tanıtmıştır” (Kabaklı, 1994: 709) Daha çok hatıra özelliği taşıyan *Gurbet Hikâyeleri*'nde “vatan hasretiyle yanıp tutuşan bir gönül, yalnızlığın doğurduğu dramatik duygular ve burukluk hâkimdir. Ondaki milliyetçilik duygusu bir aşk nöbeti gibi hikâyelerinin satırlarına sinmiştir.” (Ekiz, 1984: 39)

“Türkçeye yeni bir çeşni vermiş, hemen hemen dâima neş'eli ve canlı; görüşte hususiyet ve yazışta hüner göstermiş bir muharrir” (Beyatlı, 1968: 47) olan Refik Halit'in her iki hikâye kitabında da hediye kavramına ve sosyal bozulma örneği olarak rüşvete yer verdiği görülür. Bu çalışmada, *Memleket Hikâyeleri* ve *Gurbet Hikâyeleri*'ndeki metinlerde hediye ve rüşvetin nasıl ele alındığı değerlendirilecektir.

Hediye Kavramının Geçtiği Hikâyeler:

Yazar dokuz hikâyesinde hediye kavramına değinir. Bu hikâyelerde hediyelerin nitelikleri ve kişilere verilmiş sebepleri birbirinden farklıdır.

Konusu Ankara yakınlarındaki bir kasabada geçen **Yatık Emine**'de, ahlâk-ahlâksızlık karşılığı üzerinde durulur, toplumun düşmüş bireye nasıl acımasızca davrandığı, ona yardım etmek yerine, ondan nasıl faydalanmaya çalıştığı vurgulanır.

Yatık Emine, Ankara'dan uygunsuz hareketleri nedeniyle ıslah olması için Haymana Ovası'ndaki “*yürek karartıcı*” kasabaya sürgün edilen düşmüş bir kadındır. Kasabalılar, “*Valiliğin kirli bir hediyesi*” olarak gördükleri bu kadını, kaymakamın “*ahlâkını değiştirecek, doğru yolu bulacak*”(s. 12) sözleriyle kabullenmek zorunda kalırlar.

Kötü şöhreti yüzünden kimsenin ev vermek istemediği Emine; önce kasabanın kadınlar hapisanesinde, sonra yaşlı bir kalem odacısının evinde, en sonunda da kasabanın hastanesinde misafir olur. Cazibesıyla kasaba kadınlarının ve erkeklerinin kıskançlığını üzerine çeken, dayak yiyen Yatık Emine; misafir kaldığı yerlerden kovulunca, jandarma dairesinin bulunduğu kenar mahalledeki bir eve taşınır. Parası, eşyası olmayan, yalnız ve perişan durumdaki bu kadına

⁵ *Gurbet Hikâyeleri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2018, (Alıntılar bu baskıdandır.)

eşraftan kimse yardım etmek istemez.

Gürcü Server, bir gün, içinde *“savatlı bir bilezik... pembe papatyalı, kocaman dallı ince bir kumaştan dokuz endaze entarilik... birkaç gaz boyaması, biraz da nevale bulunan iki çıkını”*(s. 26) hediye olarak Emine’ye götürür. O gecedan itibaren getirdiği hediyeler sayesinde bu kadını ilişkisi başlayan Gürcü Server, eline geçen parayla sonraki günlerde de Emine’ye çeşitli hediyeler alır; evini öteberiyle doldurur.

Bu rahat yaşam, Emine için uzun sürmez. Kasaba erkekleri tarafından kıskanılarak jandarma komutanına şikâyet edilen Gürcü Server, başka bir görevle kasabadan uzaklaştırılınca Emine korumasız kalır. Ahlâklı ve namuslu olmakla övünen kasabalıların bakışı; söz konusu Emine olunca değişir, kasabalılar, birbirlerini kıskırtıp her konuda Emine’ye zorluk çıkartırlar, onu sefaletle mahkum ederler. Hikâyenin sonunda kimseden, özellikle de kendisini beğenen jandarma teğmeninden yardım göremeyen, buna rağmen yaşadığı her zorluğa çaresizce boyun eğip sessiz kalan Emine, kaldığı evde soğuktan ve açlıktan ölü bulunur.

Yazar, **Sarı Bal** başlıklı hikâyesinde Anadolu kasabalarından birinde geçen kadını erkekli eğlence hayatını anlatırken, cinsel dürtülerine yenik düşen kaymakamın şahsında, mülkî idarecilerin ikiyüzlülüğü ile alay eder.

Sarı Bal, kasabanın adeta felâketidir. *“Her mirastan hakkı, her kazançtan hissesi”* olan, *“Yerliden, yolcudan, memurdan her çeşit müşterisi bulunan”* bu kadına kasabanın bütün erkekleri hayrandır. Sarı Bal müzik eşliğinde oynarken, *“çatık kaşları altında şurup gibi tatlı, rayihalı zannolunan, insana öpmek, koklamak, içmek iştihası veren iri mavi gözleri”*(s. 60) herkesi büyüler, onu seyredip kendinden geçenler; altın liralari hediye olarak kadının alnuna yapıştırırlar.

Kutsal topraklara hediye olarak verilen bir eşeğin konu edildiği **Boz Eşek** başlıklı hikâyede, aslî görevi insanlara doğruluk ve fazileti öğütlemek olan din adamlarından bazılarının sahtekârlığı yansıtılır, eşeğe kutsal bir varlık gibi davranan köylülerin saflıkları ve cahillikleri de mizah yoluyla eleştirilir.

Muhtar Hüsmen Hoca ve köylüler, köyün dışında yaşlı, hasta bir adam ve boz bir eşek bulurlar. Yaşlı yolcu, *“Kemerinde dizili sekiz altınıyla altındaki boz eşeği Mekke’ye vakfettiğini”*(s. 106) söyleyerek can verir. Köylüler de samimi ve fazlasıyla vefalı davranırlar, eşeği her türlü ihtiyacı karşılamak mecburiyetinde oldukları hatırlı bir misafir gibi kabullenirler.

Sonunda, Mekke’ye hediye edilen, onca zaman köylüler tarafından beslenen, kutsal bir emanet olarak görülen eşek; Hüsmen Hoca’nın gayretiyle kasabaya, Kabak Kadı’ya götürülür. Eşek, mühür ve imza karşılığında kadıya teslim edilir. Hazırlanan belgeler ve dürüst bilinen Kadı Efendi’nin sözleriyle boz eşeğin *“ikramlar göre göre, yavaş yavaş yüksüz ve sıkıntısız ta Hicaz’a kadar gideceğine, orada zemzem taşıyacağına”*(s. 109) inanan köylüler, yaşlı adamın son arzusunu dinî bir görev gibi yerine getirmenin mutluluğuyla rahat bir nefes alırlar.

Hikâye, kasabaya giden Hüsmen Hoca’nın Kabak Kadı’yı altında boz eşekle görmesiyle biter. Kabak Kadı, köylülerin iyi niyetinden ve saflığından faydalanarak eşeği kendi çıkarı için kullanmaktan çekinmemiştir.

Konusu İstanbul’da geçen **Komşu Namusu**’nda, kalem memurlarının tembellik ve

dedikodu ile dolu hayatları işlenir.

Evi ile çalıştığı kalem arasında gidip gelen, son derece silik bir kişi olan Baki Efendi, monoton bir hayat sürer. Üç küçük çocuğuna ve karısına çok düşkün olan bu adam, her akşam karısına aldığı ufak tefek hediyelerle evine gelir.

Bir gün eşinin kendisini aldattığını öğrendiği halde, *“rahatını feda etmemek, alıştığı sakin, gürültüsüz hayattan ayrılmamak için”* (s.131) bu durumu kabullenir, eve gelenin doktor olduğu yalanına inanmış görünür, eski yaşantısını sürdürür.

Ramazan Kaplan'ın *“insandaki vefa, ihanet, acıma, kin, haksızlık, çıkarıcılık gibi birbirine zıt psikolojik yönlerin bir araya getirildiği bir hikâye”*(Kaplan, 1997: 50) şeklinde tanımladığı **Cer Hocası** başlıklı hikâyede din adamlarının nüfuzu üzerinde durulur.

Eserde başkahraman Asım; Meşrutiyet'in ilânıyla *“yeteneğine ve ahlâkına rağmen”* maarifteki memuriyetinden işinden kovulup parasız pulsuz kalınca çareyi Vezirhanı'nda oturan, ramazan aylarında cer hocası olarak köyleri dolaşan hemşehrilerine sığınmakta bulur.

Meşrutiyet'ten önce kendisini kollayan ve konağında kaldığı bir paşa akrabası sayesinde durumu iyi olan Asım, *“ufak tefek iyilikler ettiği, para, erzak gönderdiği, dış kirası verdirdiği”*(s. 164) bu hocalarla cer çıkararak İzmit'in köylerine gelir. *“Aç kalmak, yersiz kalmak, sonra kendini tanıyan cahil bile olsa, aptal bile olsa, bu adamlardan uzak bulunmak”*(s. 167) kendisini fazlasıyla korkutmaktadır. Medrese eğitimi almadığı halde, onlar gibi Kur'an okuyacak, namaz kıldırarak, vaaz edecek, yani tam bir cer mollası olacaktır. Gittikleri bir köyde Asım hastalanınca, hemşehrileri iyi günlerinde para, erzak ve hediye aldıkları bu adamı bırakıp uzaklaşırlar. Asım, kısa sürede köylülere kendini sevdirebilir. Sonunda imamlığa atanmasına karar verilirse de Asım; köyün imamının *“buradan git, yerimi kapma”* feryadı ile ona ve altı çocuğuna acır, onun ekmeğini elinden almamak için vicdanının sesine uyarak köyü terk eder.

Sıradan bir tıraş fırçasının umulmayan bir anda bir insanın kaderini değiştirmesini konu alan **Garip Bir Hediye** başlıklı hikâyede Mütareke devri İstanbul'u ve savaşa katılan İstanbul insanının durumu anlatılır.

Feridun, savaştan sonra büsbütün fakirleşerek bütün ümidini elinde kalan garip bir hediyeye bağlar. Feridun, Mısır'dan Selânik'e dönerken bir Yahudi tacirini hayatı pahasına ölümden kurtarır, tacir de ona fildişi saplı, nakış işlemeli bir tıraş fırçası hediye ederek *“Değerlidir, kadrini bil, sakın atma, zamanında işine yarar.”* demiştir. (s. 177) Feridun bu fırçayı uzun zaman kullanır; ama değerli olabileceğini düşünmez. *“Uzun bir cenk, bir esaret ve felâket devresinden sonra İstanbul'a dönüp de yarı sakat, işsiz, parasız kalınca ve bütün malını, eşyasını elinden çıkarıp bir dilim ekmeğe muhtaç”*(s. 179) duruma düşünce Yahudi'nin hediyesi olan fırça elinde, tüm kuyumcuları dolaşır, fakat Yahudi'nin söylediğinin tersine, fırçanın değeri olmadığını öğrenir. Artık ümitsiz ve isyana hazır bir ruh hali içinde bedbindir. *“Haftalardan beri hiç olmazsa ufak bir kıymet farz ederek bütün ümitlerini bağladığı hediye”* fırçayı sinirlenerek sokağa fırlatır. Fırça yere düşüp kemik sapı parçalandığında Feridun'u bir sürpriz beklemektedir. Fırçadan çıkan iki büyük elmas karanlığın içinde parlamaktadır.

Yazar; **Bir Taarruz**'da, savaşa katılıp yoksul düşmüş kesim ile savaş yıllarında ticaret yaparak zenginleşmiş kesimi bir araya getirir, Mütareke Devri İstanbulu'ndan bir kesit sunar.

Boğaziçi kıyısındaki köylerden birinde yaşayan Hayrullah Efendi, savaş zamanı “*kârına bakıp işini yoluna koyan*”(s. 187) bir kereste tüccarıdır. Bir gece evine dönerken silahlı meçhul bir kişi tarafından yolu kesilir. Hırsız, cüzdanından sadece beş lirayı alır ve kaçar. Hayrullah Efendi, “*bu acemi ve acayip hırsız*” sessizce takip eder. Hırsız bir bakkala girer; elindeki beş lira ile ekmek, zeytin, sucuk vb. yiyecekler alır. Hayrullah Efendi, bakkala bu adamın kimliğini sorduktan sonra meçhul kişinin bir hırsız değil, ihtiyaç ve ümitsizlik içinde kalıp sadece beş lira için bu saldırıyı gerçekleştiren namuslu bir insan olduğuna karar verir. Hayrullah Efendi’ye göre, kendisi ticaretle zengin olmaya çalışırken cephede savaştığı için bu adamın “*zorla aldığı para bir hisse, bir hak*”tır.(s. 187) Tüccar Hayrullah, ertesi gün bu namuslu aç adam ve ailesi için hediye olarak “*bir kayık erzak*” hazırlar ve evine gönderir.

Gurbet Hikâyeleri’nde yer alan bedevi erkeğinin dayanıklılığı üzerine kurulan **Yara** hikâyesi, Sultan Hamit devrinde, çöl insanların zorlu yaşam koşullarını ve Bedevilerin dayanıklılığını yansıttığı gibi, bu insanlar üzerindeki Osmanlı otoritesini de vurgulamaktadır.

Hikâyenin anlatıcısı teğmen, Sultan Hamid’in çöl çiftliklerinden birinin müdürü iken bir gece çiftliğe dört atlı, silahlı Bedevi gelir. Aşiret şeyhi, baskından kurtulup bu çiftliğe sığındıklarını ve geceyi geçirmek istediklerini teğmene söyler. Gençlerden biri omzundan yaralıdır ve kurşun içeride kalmıştır. Şeyh, kurşunu çıkarmak için çiftliktekilerle birlikte hazırlık yapar. Genç Bedevi, türlü imkânsızlıklar içerisinde gerçekleştirilen bir açık ameliyatla kurşundan kurtulur. Ertesi sabah vedalaşırken yaralı, teğmenin elini öper, “*Şu bindiğim kısırağım gebedir; yavrusu senindir!*” (s. 13) der.

Bedevilerin acıya dayanıklı, cesur ve vefalı oluşlarının vurgulandığı hikâyenin sonunda iyileşen genç, olayın üzerinden üç yıl geçmesine rağmen, teğmene verdiği sözü unutmaz, bir gün yine çiftliğe gelir. “*Paşaya vaat etmiştim, kendisi bilir!*” (s. 13) diyerek bir tay bırakıp gider. Bedevi, Paşa olarak gördüğü Türk subayına minnet borcunu, tay hediye ederek ödemiştir.

Hülle başlıklı hikâyede yazar, şeriat hükümlerinin uygulandığı toplumlardaki hülle tarzı evlilik geleneğini eleştirir.

Yirmi yaşındaki kahraman anlatıcı, bir haftalığına geldiği Şam’da gezerken yanına yaşlı bir kadın gelir. Kadın, “*Evladım, yabancımanız galiba. Şam’da hiç tanıdığımız, ahabamız, akrabanız yok mu?*” (s. 83) diyerek genç adama sokulmaya çalışır. Gencin Şam’da bir tek kişiyi bile tanımadığını öğrenince sevinir, adamı evine davet eder, Tanrı misafiri olduğunu, masraf etmeyeceğini söyleyerek genç adamı evine götürür. Evde bulunan genç ve güzel bir kadın, utana sıkıla; “*Burası bir gecelik eviniz olacak (...) Ne imama, ne şahide lüzum var. (...) fetvasını aldım. Sonrası? Beni tatlik edip gideceksiniz. Tabii lütfunuza mukabil bir bergüzar takdim edeceğim. (...) Büyük bir insaniyet etmiş olacaksınız. Reddederseniz ölümden başka çare kalmayacak!*” (s. 86) der ve adamdan kendisini bir gece için nikâhına almasını ister.

Genç adam; bu dertli kadını “*zevceliğe*” kabul eder. Nikâhlandıktan sonra genç kadın başındaki örtüyü çıkarır, baş başa yemek yerler. Sonra genç kadın, teşekkür ederek adamın ellerini minnettarlıkla öper ve artık kendisini boşamasını ister. Adam, derin bir merhametle kadının boşanma isteğini yerine getirir. “*Talakı selase*” ile kadını boşar.

Genç kadının dadısı, sabaha karşı adamı uyandırır. Hava aydınlanmadan evden

ayrılmasını ister. Bir gecelik nikâhın hediyesi olarak genç adama altın bir saat verir. Adam, sevdiği kocasıyla nikâhını yenilemek için kendisiyle hülle usulü evlenen kadını unutmaz. Onun hatırası olan saati kırk yıl boyunca *gözü gibi saklar*.

Rüşvet Kavramının Geçtiği Hikâyeler

Refik Halit, *“Olayların ve insanların dürüst olmayan kurnazlık ve menfaatçilikle ilgili yönlerini arayıp bulmaya şiddetle meraklı olması”* (Akyüz, 1990: 185) nedeniyle rüşvete de toplumsal yapıyı bozan bir unsur, sosyal bir yara olarak değinir. Yazar, rüşvetin halk ile memurlar arasında benimsendiğini, hizmet anlayışının yerine kişisel çıkarların ön plana geçtiğini vurgular ve rüşvet konusuna iki hikâyesinde yer verir.

Koca Öküz başlıklı hikâyede köyde ağaların nüfuzu üzerinde durulur. Hacı Mustafa, *“İstanbul’da jandarmalık etmiş, bir Sürre emini yanında Hicaz’a gitmiş, hacı olmuş, gözü açık, hilekâr bir adam”*dır. (s. 50-51) Köyün ağası olan Mustafa; mal müdürü, vergi kâtibi, evkaf memuru gibi işinin düşeceği insanlarla samimidir. Her hafta *“bunlardan birisinin kapısını çalar, içeriye, ‘fırını iyi olur, afiyetle yiyiniz’ diye bir yağlı oğlak yahut ‘küçük paşamızı eğlendirsin, maskara şeydir’ diyerek kuyruğu kara, vücudu ak bir kuzu bırakır.”* (s. 51) Bazen devlet kapılarındaki bu adamlara *“rengi kaçmadan, derisi buruşmadan kuruttuğu kayısından, yahut da çürütmeden, suyunu çekirtmeden saklayabildiği armutlardan bir sepet dolusu bıraktığı da olur.”* (s. 51) Kayserili göçmenlerden sucuk, pastırma; Çerkez köylülerinden de peynircilik öğrenen Hacı Mustafa, bütün bu işlere *“kendinden ziyade hediye vermek için merak saran”* bir adamdır.

Köylünün *“Hacı Mustafa bir tas götürür, bir tulum getirir.”* (s. 51) sözleriyle açığöz, hileci biri olarak tanıtılan ve rüşvetçiliği vurgulanan Mustafa, her hafta *“hediye bıraktığı kapıların himayesi ile tarlalarını başkalarının zararına genişletmiş”*, su vakfının başına geçmiş, vergi borçlarını kapatmış, hayatını güvenceye almıştır. Hatta *“hediye götürdüğü memurların zoruyla”* doktora bedava muayene olmaktadır.

Açıkgözlüğün her zaman işe yaramayabileceği tezi üzerine kurulan hikâyenin sonunda, verdiği rüşvetlerle evine tahsildar ve jandarmanın uğramadığı, bütün köylünün saygıyla söz ettiği, kurnaz geçinen Hacı Mustafa Ağa; yaşlı öküzün oyununa gelir. Koca öküz, haftalardır yerinden bile kımıldamadığı halde, kendisini almaya gelen kasabı görünce ayağa kalkar; ölüme gitmeye hazırdır.

Bursa’da bir ipek fabrikasındaki iş hayatının düzensizliği, işçi-işveren çatışmasının anlatıldığı **Hakk-ı Sükût** başlıklı hikâyenin kahramanı, ustabaşı Hasip Efendi’dir. Bu adam, kırk yıldır çalıştığı fabrikada kötü çalışma ortamı nedeniyle pek çok işçi kızın ölümüne tanık olur. *“Üç dört kuruşa karşı, on dört saat kaynar sular başında, pis kokular, hasta nefesler emerek zehirlenen, tazeliğinden, kızlığından, gözlerinin parıltısından her gün bir zerre kaybederek toprak olan vücutlara”* (s. 145) fazlasıyla acır, bu gencecik insanların bir iki ay içinde ölüme sürüklenişine bir türlü alışamaz. Şimdi de âşık olduğu Fotika bu fabrika yüzünden hastadır. Bir buçuk yıl boyunca, ölen eşine benzettiği için uzaktan sevdiği, bir gün işçilerin ücretlerini dağıtırken dört çil çeyreği avucuna sıkıştırıp *“Bu da fazlası, benim bahşişim”* diyerek yakınlaştığı Fotika’nın hastalığı karşısında çaresizdir.

Fotika’nın ölümünün ardından, Papaz, işçi kızların ölümünden fabrika sahibi Hidayet

Bey'i ve Hasip Efendi'yi sorumlu tutup Avrupa'daki fabrika işçilerinin haklarını, çalışma şartlarını, anlatır. Hasip Efendi, Fotika'nın ölümüne sessiz kalmak istemez. Fabrika sahibiyle çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve başka işçi kızların ölmemesi için konuşmaya karar verir. Çok az bir ücretle çok ağır şartlarda çalıştırdığı genç kızlar sayesinde zengin ve rahat bir yaşam süren Fabrikatör Hidayet Bey, ölümü ecel olarak değerlendirir, olayı kapatır. Birkaç gün sonra Hasip Efendi'nin maaşı, önemli ölçüde arttırılır. Artık onu ölmüş Fotikasına rağmen, fabrikaya bağlayan kuvvet, çok çalıştığı için hediye imiş gibi gösterilen ama aslında iş zamanı fabrikadan çıkmasını, fabrika sahibinin başına iş açmasını diye "bir hakk-ı sükût" olarak ödenen bu paradır.

SONUÇ

Hediye; iletişim kurmak, ilişkilerin gelişimine yardımcı olmak, geleneklerin devamlılığı, zaman zaman da yardımlaşma için bir araç niteliği taşıdığından toplumsal bütünlüğün oluşturulması açısından önem arz eder. Türk kültüründe hediye verme; doğum, evlenme, ölüm gibi geçiş ritüellerinde, dinî bayramlarda, mevsimlik kutlamalarda, çeşitli özel günler ve törenlerde bir âdettir. Sosyal ve psikolojik pek çok işlevi bulunan hediye; kişiler arası ilişkilerin güçlendirilmesi, dile getirilemeyen duyguların somutlaştırılması, sevgi, dostluk, minnet, şükran, merhamet, güven gibi kavramların pekiştirilmesi için de önemli bir vesiledir.

Hediye, karşılıksız bir dostluk, sevgi, iyi niyet sunumu iken rüşvette ise karşılıklı menfaat elde etme söz konusudur. Rüşvet; bütün ilâhî dinlerde yasaklandığı gibi, en eski uygarlıklardan bu yana toplumsal bir suç sayılmış, toplumları felâkete sürükleyen sebeplerden biri olarak değerlendirilmiştir. Bunun nedeni; rüşvetin toplumların sosyal, siyasî ve ekonomik istikrarını bozucu etkiler içermesi, bireylerin mağduriyetine ya da haksız kazanç temin etmelerine sebep olmasıdır. Rüşvet, hizmete karşılık yapılan kanun dışı ödemeyi içerir.

Türk hikâyeciliğinin gelişiminde dil, anlatım ve içerik yönünden önemli bir yere sahip olan *Memleket Hikâyeleri* ve *Gurbet Hikâyeleri*'nde olaylar; toplum ve insan karakterine ait özellikleri yansıtacak biçimdedir. Realist bir bakış açısıyla kaleme alınan bu hikâyelerde, Anadolu insanının ve çöl insanlarının hayatı ve yaşadığı sorunlar yanında, hediye ve rüşvet kavramlarına da yer verilmektedir.

Hediye kavramı; **Garip Bir Hediye**, **Yara ve Hülle**'de minnet ifadesi, **Boz Eşek**'te kutsal bir emanet, **Yatık Emine**, **Komşu Namusu** ve **Hakk-ı Sükût**'ta yakınlık kurma aracı, **Sarı Bal**'da geçim kaynağı olarak verilirken; **Cer Hocası** ve **Bir Taarruz**'da ise ihtiyaç sahiplerine yönelik yardım anlamı taşır.

Koca Öküz'de mülkî âmirlere uygunsuz işler gördürmek için rüşvete başvurulurken, **Hakk-ı Sükût**'ta ise rüşvet; fabrika sahibinin işçilerin haklarını savunan ustabaşına ödediği bir sus payıdır.

KAYNAKÇA

Aktaş, Ş. (1986). *Refik Hâlid Karay*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Akyüz, K.(1990). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri (1860-1923)*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Banarlı, N. S.(1987). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, (C. II). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

- Bardakoğlu, A. (1998). "Hediye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. XVII). İstanbul: İSAM Yayınları.
- Beyatlı, Yahya Kemal, (1968), *Siyasî ve Edebî Portreler*, Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul.
- Ceyhun, Demirtaş, (1996), *Türk Edebiyatındaki Anadolu*, Sis Çanı Yayınları, İstanbul.
- Ekiz, Osman Nuri, (1984), *Refik Halit Karay- Hayatı Sanatı ve Eserleri*, Gökşin Yayınları, İstanbul.
- Hediye Kitabı* (2007). (Editörler: Emine Gürsoy Naskali-Aylin Koç). İstanbul: Kitabevi.
- Kabaklı, A. (1994). *Türk Edebiyatı*, (C. III). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Karay, R. H. (1981). *Memleket Hikâyeleri*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- (2018). *Gurbet Hikâyeleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Köse, S. (2008). "Rüşvet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (C. XXXV). İstanbul: İSAM Yayınları.
- Okay, M. O. (2001). "Karay Refik Halit". *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (C. 24). İstanbul: İSAM Yayınları.
- Sarıtaş, U. (2016). Refik Halit Karay, Sabahattin Ali ve Nurettin Topçu'nun Hikâyelerinde Anadolu. *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Tanpınar, A. H. (1977). *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (1988). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 705-726

Geliş/Submitted/ Отправлено: 12.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 19.12.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47547

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Aykut HALDAN

Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Mütercim Tercümanlık Bölümü, Türkiye
aykhaldan@yahoo.com

 ORCID 0000-0002-5852-3344

DAVA MI? DURUŞMA MI? FRANZ KAFKA'NIN "DER PROZEß" İSİMLİ ROMANININ TÜRKÇE ÇEVİRİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME¹

A LAWSUIT? TRIAL? A REVIEW OF FRANZ KAFKA'S NOVEL "DER PROZEß" ON
TURKISH TRANSLATIONS

Öz: Ünlü yazarlar tarafından yazılmış edebi eserlerin bir dile aktarımındaki farklı yorumlamalar çeviribilim alanında her zaman çok tartışılan bir konu olmuştur. Bu çalışmanın amacı edebi eser çevirilerinde farklı çevirilerin olduğu gerçeğini irdelemek, çevirilerdeki farklılıkların nedenlerini araştırmak ve çevirmen kararlarını anlamaya çalışmaktır. Çalışmaya konu edilen Kafka tarafından 1925 yılında yayınlanan "Der Prozeß" isimli roman, Türkçeye farklı çevirmenler tarafından "Dava" ve "Duruşma" isimleriyle aktarılmıştır. Çalışma için özgün metin ve bu iki çeviri eser incelenmiş, farklılıkların sadece kitabın isim boyutunda kalmadığı, romanın içinde de karşımıza çıktığı saptanmıştır. Çalışmada farklılıklar analiz edilerek sebepleri irdelenmiştir. Çalışmada ayrıca çeviribilim ve yazın çevirisi ilişkisi kuramsal boyutta tartışılarak yazın çevirisinde karşılaşılan zorluklar tanımlanmış ve çevirmenin çeviri süreci öncesi ve süreç esnasında yapması gerekenler betimlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, Franz Kafka, Yazın Çevirisi, Çevirmen Kararları.

Abstract: Different interpretations in the transfer of literary works written by famous authors into a language have always been a highly debated topic in the field

¹ **Cite as/Atıf:** Haldan, A. (2020). Dava mı? Duruşma mı? Franz Kafka'nın "Der Prozeß" İsimli Romanının Türkçe Çevirileri Üzerine Bir İnceleme. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 705-726. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47547>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

of translation studies. The aim of this study is to examine the fact that there are different translations in literary work translations, to investigate the reasons for the differences in translations and to try to understand the translator's decisions. The novel "Der Prozeß", published by Kafka in 1925, was translated into Turkish by different translators as "Dava" and "Duruşma". For the study, the original text and these two translated works were examined and it was determined that the differences were not only in the title size of the book, but also in the novel. In the study, the differences were analyzed and their reasons were examined. In the study, by discussing the relationship between translation studies and literary translation in a theoretical dimension, the difficulties encountered in literary translation are defined and what the translator has to do before and during the translation process is described.

Keywords: Translation, Franz Kafka, Literary Translation, Translator Decisions.

GİRİŞ

Dünyaca ünlü bazı yazarların eserleri yıllar geçse de, hala ilk günkü gibi okunmaya devam edilmektedir. Bu yazarların bu denli sevilerek okunmaları onların kendine özgü anlatım tarzlarından kaynaklanmaktadır. Bu eserler, okurlara yazıldıkları dillerde veya hedef kültüre çeviriler aracılığıyla ulaşmaktadırlar. Eserleri özgün dillerde okuyan okurların sayısı az olması bir tarafa, özgün dillerinde bile anlaşılması zor yazarlar vardır. Bu durum eserlerini Almanca dilinde yazan Franz Kafka için de geçerlidir. Kafka'nın eserleri yıllardır tüm dillere çevrildiği gibi Türkçeye de çevrilmekte ve kendine özgü biçimiyle sevilerek okunmaktadır. Ancak Kafka'nın kendine özgü bu biçimi özgün dil okuyucuları kadar çevirmenleri de zorladığı ve farklı yorumlamalara sebep olduğu görülmektedir. Örneğin; "Die Verwandlung" romanının Türkçeye "Değişim" ve "Dönüşüm" olarak iki farklı isimle aktarılması uzun süre tartışılmıştır. Eleştirmenler uzun süre roman kahramanı "Gregor Samsa" ile ilgili "değişti mi?" yoksa "dönüştü mü?" sorusuyla meşgul olmuşlardır. Görüldüğü gibi Kafka'nın eserleri her zaman tartışma konusu olmuştur. Bu çalışma da böyle bir tartışma sonucu ortaya çıkmıştır.

Edebi eserlerin sevilerek okunmasında çevirmenin rolü büyüktür. Yazın çevirmeni, yabancı dil, ana dil ve çeviri becerisiyle birlikte yazarın yetiştiği çevreyi, edebi dönemi, siyasal gelişmeleri yakından tanımak durumundadır. Özber Can'a (2010) göre çevirmen aynı zamanda yazarın kendine has biçimiyle asıl anlatmak istediğini aktarırken yeterli donamına sahip olması gerekmektedir. Aksi halde çevirmen, yazarın biçimini aktarmaya çalışırken sorunlar yaşayabilir. Can (2010) bu düşüncesini şu ifadelerle pekiştirmektedir; "Öyle ki genişleyen anlam alanlarıyla söylemi bütünleyen sözcüklerin seçimi zorlaşacak, cümleler bölünecek, paragraflarsa özgün yapılarından uzaklaşacaktır. Edebi eserleri yazdıkları dilde okuma da iyi bir yabancı dil bilgisi, yazarı, sanat çevresini, anlatısını kurduğu dili ve biçimini yakından tanımayı gerektirir (2010: 133)."

Çeviribilim ve Yazın Çevirisi

Çalışmaya konu edilen eser Kafka'nın çok bilinen ancak akademik çalışmalarda az ele alınan bir eseridir. Eser genel olarak bir yazın eseri olduğu için öncelikle yazın metinleri ve çevirilerinin zorluklarına bakmak gerekmektedir. Yazın çevirisi, teknik metinler, bilimsel metin-

ler ve uzmanlık alanları gerektiren diğer çeviri türlerinden farklı olarak kaynak metin yazarının bireysel seçimleri ve birikimleri doğrultusunda oluşturduğu, tamamen kaynak kültüre özgü sözcük ve anlatımların belirli bir etki uyandırmak amacıyla kullanıldığı bir ortamdır. Edebi eserlerin bilgilendirme amacından ziyade eğlendirmek, başka diyarlara, bilinmeyene yolculuk yaptırmak ve en önemlisi hoş zaman geçirmek gibi amaçları vardır. Dolayısıyla yazın çevirmenin de bu amaçlara uygun çeviriler üretmesi beklenmektedir. Yazın çevirmeni her iki dile ve kültüre sahip, her iki kültürde okuduklarını iyi anlayan, analiz eden ve hedef metin üretirken yazarın da üslubuna bağlı kalarak en iyi şekilde okunurluğu sağlayan kişi olarak büyük sorumlulukları vardır. Yazın çevirmeni çeviri süreçleri esnasında birçok sorunlarla karşılaşmaktadır. Çevirmenin hedef kültüre kaynak metni amacına uygun şekilde aktarabilmesi için bu sorunların farkına varması ve çözüm üretmesi gerekmektedir (Yazıcı, 2007).

Yazın çevirmenin karşılaştığı sorunları Peter Newmark beş grupta ele almıştır; “Sanatsal dil kullanımı ile ilgili sorunlar, dilbilgisel sorunlar, kültürel sözcükler ve kavramlar, zamansal farklılıklar ilgili sorunlar, yazınsal türler ve teknikler ile ilgili sorunlar (Newmark, 1988 Akt. Haldan ve Mutlu, 2014).” Newmark bu sınıflandırmasında yer alan kültürel sözcükleri ve kavramları altı grupta toplamıştır. Bu unsurlar; “Çevresel unsurlar; iklim, mevsimler, maddesel kültür; yiyecek, giyecek, şehirler, köyler, ulaşım araçları, ev eşyaları vb. sosyal kültür; iş yaşamı ve özel yaşam ile ilgili unsurlar, kuruluşlar, faaliyetler, süreçler, dini, siyasi sanatsal ve idari kavramlar, davranışlar ve gelenek görenekler, deyimler ve ifade kalıpları (2014).”

Yazın çevirisinde karşılaşılan sorunlar için Newmark çevirmenin; *sözcüğü sözcüğüne çeviri, aktarım, uyarılama, işlevsel çeviri, açıklama, çıkarma* gibi yöntemlerden birini kullanarak hedef kültürde metinlerini oluşturmaktadır (Newmark, 1988).

Çeviribilimde yazın çevirisinde son zamanlarda ele alınan kuramlardan bir tanesi de Danica Seleskovitch ve Marianne Lederer’in kurucusu olduğu günümüzde anlam kuramı olarak da bilinen *yorumlayıcı çeviri kuramıdır*. Kuram çeviri sürecinin “kaynak metnin anlaşılmasından, dilbilimsel biçiminin sözcüklerden sıyrılmasından ve anlaşılacak düşünceleri ve hissedilen duyguları diğer bir dilde ifade etmekten ibaret olduğunu” savunur (Özcan, 2019). Kuramda *anlama, sözcüklerden sıyrılma ve yeniden ifade etmek* olmak üzere üç farklı süreç söz konusudur. Kurama göre çevirmen her şeyin merkezindedir ve büyük bir sorumluluğu vardır. Onur Özcan’a (2019) göre “çevirmenin kendi hayatını oluşturan tüm kültürel ve sosyal etmenlerin yanı sıra aldığı çeviri eğitimindeki bilimsel yaklaşımlarının ve sahip olduğu bilişsel bilgi dağarcığının bir araya gelmesinden oluşan bir kimliğe sahip olması gerekmektedir (Özcan, 2019).”

Çevirmen, bir çeviri işi aldığı anda kaynak metin üzerinde doğrudan incelemeler yapmaya başlamadan önce genel olarak kaynak metne ait bazı *metin dışı ve metin içi faktörler* konusunda bilgi edinir. Bu bilgilere ulaşmak için Christiane Nord (1995) bir takım soruların sorulması gerektiğini belirtir. Bu soruların yanıtlarından çözümlenmeli sonuç ve çıkarımlara gidilmesi beklenmektedir (Nord, 1995: 41). Metin dışı faktörler, metnin konusu, yazarı, türü, nerede yayınlanmış olduğu, kim için ve hangi amaçla çevirisi istendiği gibi bilgilerdir;

Wer übermittelt

Kim

wozu

hangi amaçla

wem	kime
über welches Medium	hangi araçla
wo	nerede
wann	ne zaman
warum	neden
einen Text mit	hangi işlevli
welcher Funktion?	bir metin iletir?

Metin içi faktörler ise genel olarak doğrudan metnin konusu ve içeriği, biçimi ve yapısıyla ilgili özelliklerdir;

Worüber sagt er	Metin ne hakkında
was	ne der
(was nicht)	(ne demez) ve
in welcher Reihenfolge	bunu hangi sırayla
unter Einsatz welcher nonverbalen Elemente	hangi söz dışı unsurları
in welchen Worten	hangi sözcükleri
in was für Sätzen	hangi tümceleri kullanarak
in welchem Ton	hangi tonda
mit welcher Wirkung?	hangi etkiyle yapar?

Nord'un yaklaşımının özellikle metin çözümlemesi boyutu, çevir eğitimi için uygulama alanında ipuçları sunmasıyla yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Nitekim Osman Aslan'a (1996) göre "çeviribilimsel metin çözümlemesi, çevirmenin kaynak dil metnini doğru olarak algılamasında karşılaşılabileceği dil içi ve dil dışı sorunların üstesinden gelebilmesini sağladığı gibi, ona çeviri sürecinde takip edeceği yöntem ve stratejilere ilişkin ipuçları da sunmaktadır (Aslan, 1996:148)."

Franz Kafka ve Eserleri

Modern Alman edebiyatının öncülerinden biri olan Franz Kafka, yaşadığı süre boyunca çok tanınmamış, ancak ölümünden sonra tüm dünyanın sevdiği ve tanıdığı bir yazar haline gelmiştir. Yakın arkadaşı Max Brod'dan öldükten sonra tüm eserlerini yok etmesini istemiş, ancak o aksini yaparak eserleri yayınlamış, bu da Kafka'yı şu andaki ününe kavuşturmuştur (Kafka, 2004: 7). Günümüzden yaklaşık olarak yüz yıl öncesinde yaşamış olmasına rağmen Kafka'nın eserleri şuanda yaşananları da anlatmaktadır. Okurlar onun eserlerinde kendilerinden bir parça bulmaktadırlar; Kafka günümüz okurlarının düşüncelerini ve hissettiklerini anlattığı için aynı zamanda onların duygularının tercümanı da olmuştur denilebilir. Bu da Kafka'nın neden bu kadar sevilerek okunduğunu açıklamaktadır. Kafka'yı anlamak, algılamak ve de en

önemlisi çevirmek için onun eserlerini ve yaşamını incelemek gerekmektedir.

Franz Kafka eserlerini Almanca yazmıştır. Hayatta olduğu süre içerisinde çok sayıda kitap yazmış, bunların yanında tamamlanmamış roman ve birçok mektup ve günlük bırakmıştır. En tanınmış eserleri “Dönüşüm”, “Dava” ve “Şato”dur. Klaus Wagenbach (1997) “Franz Kafka Yaşam Öyküsü” adlı kitabında Kafka’nın 1883 yılında Praglı bir Yahudi olarak doğduğunu, Yahudi olduğu için Almanlar tarafından sevilmediğini, Almanca konuştuğu içinse Çekler tarafından hor görüldüğünü anlatır. İşinde başarılı, aile içinde sert bir otorite olan babası “Hermann Kafka” içinse, Kafka sadece bir “böcek” olarak görülmektedir. Çocukluk hayatında kendisini bir hiç gibi hisseden Kafka, bir yetişkin olduğu zaman da aynı düşünce onun peşini bırakmamıştır. Babasıyla başlayan otorite fobisi onun hemen tüm eserlerinde kendini açıkça belli etmiştir (Wagenbach, 1997). Baba -oğul çatışması kuşkusuz en açık olarak “Dönüşüm” adlı eserinde kendini göstermiştir. Ernst Fischer’e (1980) göre Kafka eserlerinde insanın gizli kalmış korkularını, burjuva yaşamının sahte aile ilişkilerini, bürokrasinin çıldırtan işleyişini, kalabalıklar içinde yalnızlığı gözler önüne sermektedir. Fischer’e (1980) göre “Kafka’nın karamsar mizacı eserlerindeki karakterleri çaresizlikle donatmıştır. Nitekim “Dava”nın kahramanı “Josef K.” neyle suçlandığını bir türlü öğrenemeyerek yavaş yavaş karanlığa gömülür. Aynı durum “Şato”da kadastro memuru “Bay K.” da da” görülmektedir (Fischer, 1980).

Franz Kafka Avusturya İmparatorluğu döneminde doğmuştur, ana dili Almanca olmasına rağmen hem Fransızca’yı hem de Çekçeyi iyi derecede konuşabiliyordur. Ahmet Öztürk (1984) “Yaşama Açlığı Şampiyonu” adlı çalışmasında Kafka’nın ailevi nedenlerden dolayı çevresine yabancı bir birey olarak büyüdüğünü, ilk olarak kimya eğitimi aldığını ama iki ay içinde bölümünü değiştirerek hukuk okumaya başladığını anlatmaktadır. Bu dönemde Kafka ayrıca Alman Edebiyatı ve sanat tarihine merak sarmıştır (Öztürk, 1984: 60-68). Ahmet Cemal (1984) “Kafka’yı Anlamak” adlı eserinde Kafka’nın ilk eserini öğrenciliğinin ilk yıllarında kaleme aldığını, Kafka’nın “Bir Savaşın Tasviri” adlı eserini gazeteci Felix Weltsch ve çok yakın arkadaş olacağı Max Brod ile tanıştığı dönemde yazdığından bahsetmiştir. Cemal’e (1984) göre Kafka hukuk bölümünden mezun olduktan sonra bir İtalyan şirketinde memur olarak çalışmaya başlamış ve o dönemde gündüz çalışmış, geceleri ise “Taşra’ da Düğün Hazırlıkları” adlı eserini yazmıştır (Cemal, 1984: 10). Wagenbach’a (1997) göre Kafka hayatı boyunca büyük acılar yaşamıştır; erkek kardeşini küçük yaşta kaybetmiştir, kız kardeşleri ise Yahudi soykırımında hayatlarını kaybetmişlerdir. Kafka aşk hayatında da çok mutlu olamamıştır, hayatı boyunca birkaç kez nişanlanmasına rağmen yazarlığına engel olacağı düşüncesiyle hiçbir zaman evlenememiştir. 1917 yılında vereme yakalanan Kafka, bir yıl sonra İspanyol gribine yakalanmıştır. Sonraki yıllarda gırtlak kanserine kadar ilerleyen hastalığı sebebiyle bir sanatoryuma götürülmüş, ancak 1924 yılında kırk bir yaşında hayata gözlerini kapamıştır (Wagenbach, 1997: 26).

“Der Prozeß” – Dava / Duruşma

Franz Kafka’nın en önemli eserlerinden “Dava”nın kahramanı “Bay K.” bir sabah tutuklandığını öğrenir. Başlangıçta tutuklanma nedenini merak etmiş ancak bu saçmalığı merak etmeyi anlamsız bulmuştur. Fakat dava bir şekilde hayatının merkezinde yer almıştır. Tezer Özlü Kırıl (1984) “Günümüz Gerçekliği ve Kafka” adlı eserinde “Dava” romanıyla ilgili olarak “Josef K”nın yaşamının geriye kalan bir yılında sadece bu davayla meşgul olduğunu, bundan sonra

yaşayacaklarının, tutuklanma öncesinde yaşayacaklarından çok da farklı olmadığı için "Josef K." dışındaki hiç kimsenin bunun farkına varmadığından bahsetmektedir. Kırıl'a (1984) göre "farkına varmamak onları huzurlu kılarken farkındalık, "Josef K."nin mutsuzluğunu belirlemektedir. Suçlanan, tutuklanan ve özgürlüğü elinden alınan biri olarak "Josef K." davalıdır. Suçlayan, tutuklayan olarak davacı ise toplumdur. Kafka'nın diğer eserlerinde olduğu gibi burada da esas karakter zayıflık, itilmişlik, güçsüzlük, çaresizlik gibi psikolojik durumlar içinde çabalar. Roman boyunca suçunu öğrenmek için mücadele eden "Josef K." sonunda idam edilir (Kırıl, 1984: 171)."

Çevirmen Biyografileri

Çalışmada çevirileri ele alınan yazarlardan biri olan, akademisyen, yazar ve çevirmen Gülperi Sert, 1959 İskenderun doğumludur. İzmir Karataş Lisesini bitirdikten sonra sırasıyla Ankara Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı lisans, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı yüksek lisans, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman dili ve Edebiyatı doktora programlarını tamamlamıştır. Doktora çalışmaları için uzun yıllar Almanya'da bulunan Sert, Friedrich Wilhelm Üniversitesi'nde "Türkçe, Almancadan Türkçeye Çeviri ve Çağdaş Türk Edebiyatı" derslerini vermiştir. Halen İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi'nde kuruculuğunu yaptığı Mütercim Tercümanlık Bölümünde profesör olarak çalışan Sert'in birçok bilimsel çalışmasının yanı sıra, Johann Wolfgang von Goethe, Franz Kafka, Stefan Zweig ve F. Nietzsche'den farklı yayın evlerinden yayınlanan birçok çevirileri bulunmaktadır.

Çalışmada çevirileri ele alınan yazarlardan diğeri, şair, yazar ve çevirmen Orhan Tuncay, 1952 Ankara doğumludur, ilk, orta ve lise eğitimini Ankara Kolejinde tamamlamıştır. ODTÜ İşletme Bölümünden mezun olduktan sonra pazarlama alanında yüksek lisans yapmıştır. Farklı yayınevlerinde yayımlanmış bulunan kitapları arasında; öykü, şiir, seçkiler ve deneme türünde eserleri bulunmaktadır. Çevirdiği kitaplar arasında, Franz Kafka (Günceler, Duruşma, Bütün Öyküleri, Amerika, Şato, Felice'ye Mektuplar, Milena'ya Mektuplar, Dönüşüm), Friedrich Nietzsche (İyinin ve Kötünün Ötesinde, Ecce Homo, Tragedya'nın Doğuşu, Putların Alaca Karanlığı, Deccal, Ahlakın Soy Kütüğü, Dionysos Dithyrambları, İnsanca Pek İnsanca) kitapları bulunmaktadır. Yazarın ayrıca Charles Darwin (İnsanın Türeyişi ve Evrim üzerine, Türlerin Kökeni, İnsanın Türeyişi, İnsanlar ve Hayvanlarda Beden Dili), Dennis Preger (Mutluluk Ciddi Bir Sorundur), Carolyn Myss ve Peter Occhiogrosso (Ruhsal Şifa), Freke and Gandy (Dinler Tarihi ve Gizemcilik), Bobby Fischer (Kazanan Satranç), Fernando Pessoa (Huzursuzluğun Kitabı) isimli çeviri kitapları da bulunmaktadır.

Uygulama

Franz Kafka'nın "Der Prozeß" adlı romanı günümüze kadar Türkçeye çok farklı çevirmenler tarafından çevrilmiş ve birçok yayınevi tarafından "Dava" ismiyle yayınlanmıştır. Ancak roman sadece Gün Yayıncılık tarafından "Duruşma" adıyla piyasa sunulmuştur. Gün Yayıncılık dışında romanın yüz beş sayfalık oyunlaştırılmış kitabı 1963 ve 1985 yılında Sabahattin Eyuboğlu tarafından çevrilmiş, önce Çan Yayınları sonrasında da Say Yayınları tarafından "Duruşma" ismiyle yayınlanmıştır (Kafka, 2004).

Bu çalışmada Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'ndan 2015 yılında yayınlanan ve Gülperi Sert tarafından çevrilen "Dava" isimli kitap (Kafka, 2015) ve Gün Yayıncılık'ın 2004 yılında

yayınlanan ve Orhan Tuncay tarafından çevrilen “*Duruşma*” isimli kitap incelenmiştir. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları’nın Modern Klasikler Dizisi adı altında yayınlanan “*Dava*” iki yüz on altı sayfa olup, özgün dilindeki romanın “İçindekiler” bölümü verilmemiştir. Diğer taraftan “*Duruşma*” adıyla çevrilen kitap iki yüz kırk sayfa olup, özgün dilinde olduğu gibi “İçindekiler” bölümü ile başlamıştır. Kitapta “*Duruşma*” adı altında bir sayfa Kafka’nın kısa hayat hikâyesine yer verilmiş, ardından da “Giriş” başlığı altında romanı İngilizceye çeviren ve Alman Edebiyatındaki çalışmalarıyla tanınan yazar Idris Parry’nin Kafka’yla ilgili bir yazısının çevirisi eklenmiştir.

İlk baskısı “Berlin, Verlag Die Schmiede” tarafından 1925 yılında yayınlanan “*Der Prozeß*” adlı roman özgün dilinde iki yüz yirmi üç sayfadır. Çalışma için Damnick Classics Yayınlarının 2015 baskısı (Kafka, 2015) kullanılmıştır. Bu çalışma için kitabın tamamının örnekleri uzun olacağından sadece ilk iki bölümüne yer verilmiştir. Çalışmada sözcüklerin karşılıkları için Almancadan Türkçeye www.beluka.de ve www.suupso.de, Almancadan Almancaya için www.duden.de çevrimiçi sözlükler kullanılmıştır. Uygulama bölümünde yer verilen örnekler ise sözcük, öbek, tümce düzeyinde veya kültürel yapılar çerçevesinde ayırım yapılmadan iki çevirmen tarafından farklı aktarıldıkları için seçilmişlerdir.

Ör. 1:

Der Prozeß (2015)	Duruşma (2004)	Dava (2015)
-------------------	----------------	-------------

“*Der Prozeß*” sözcüğü Almanca dilinde *Das Verfahren, bei dem ein Gericht ein Verbrechen oder einen Streit untersucht und beurteilt. (bir mahkemede bir suçun ve anlaşmazlığın incelendiği ve hüküm verildiği süreç, dava)* olarak açıklanmaktadır. Türkçede ise *Dava* sözcüğü; *hukuksal bir sonuç elde etmek, bir hüküm sağlamak için bir yargı organına başvurma ve bunun sonucu olarak yargı organınca çözümü, hükme bağlanması gereken konu*² olarak açıklanır. Farklı uzmanlık alanlarına göre *akış, dava, süreç, olayın cereyan etmesi, yargılama, mahkeme usulü, ameliye, metot, olay, prosede, vetire, işlem, yöntem* gibi Türkçe karşılıkları kullanılmaktadır. *Duruşma* ise *davalı ile davacı ya da savcı ile sanığın hazır bulunduğu, genellikle açık ve sözlü yargılama evresidir*. Almancada *die Gerichtsverhandlung, die Verhandlung, der Gerichtstermin* veya *die Hauptverhandlung* kelimeleriyle kullanılmaktadır. Romanın tamamı incelendiğinde çözümü gereken konunun; bir *davanın* söz konusu olduğu görülmektedir.

Ör. 2:

JEMAND MUSSTE JOSEF K. VERLEUMDET haben, denn ohne daß er etwas Böses getan hätte, wurde er eines Morgens verhaftet (2015: 7)	Birisi Josef K. ile ilgili olarak yanlış bir suçlamada bulunmuş olmalıydı, çünkü yanlış bir şey yapmamasına rağmen bir sabah tutuklandı (2004: 19).	Biri Josef K.’ya iftira atmış olmalıydı, çünkü kötü bir şey yapmadığı halde bir sabah tutuklandı (2015: 1).
---	---	---

² <https://tr.wikipedia.org/wiki/Dava>

"Verleumden" sözcüğü *birine çamur atmak, lekelemek, iftira atmak, kara çalmak* anlamlarına gelmektedir. *Birini suçlamak veya suçlamada bulunmak* ise *anklagen, anlasten, anschuldigen, beschuldigen, verdächtigen veya Schuld geben* sözcükleriyle ifade edilmektedir. Orhan Tuncay'ın çevirisinde görüldüğü gibi yinelenerek kullanılması akıcılığın bozulduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Ör. 3:

Die Köchin der Frau Grubach, seiner Zimmervermieterin, die ihm jeden Tag gegen acht Uhr früh das Frühstück brachte, kam diesmal nicht (2015: 7).	Ev sahibesi Bayan Grubach tarafından işe alınmış olan ve saat sekiz sularında her sabah kahvaltısını getiren aşçı o gün gelmemişti (2004: 19).	Kiraladığı odanın sahibi Bayan Grubach'ın K.'ya her sabah sekize doğru kahvaltısını getiren aşçısı o gün gelmemişti (2015: 1).
--	--	--

"Die Köchin der Frau Grubach" sözcükleri isim tamlamasıdır ve *Bayan Grubach'ın aşçısı* anlamına gelmektedir. Tuncay, burada *Bayan Grubach tarafından işe alınmış olan* sözcükleriyle açıklama getirmiştir ama özgün dilde bu açıklama yoktur. Ayrıca "die Zimmervermieterin" sözcüğü, *odalarını kiraya veren kişi* olarak kullanılmıştır, *ev sahibi* sözcüğü okuyucunun kafasında farklı odalardan oluşan, herkesin bildiği bireysel apartman dairesi veya konutları şeklinde canlanabilir. Nitekim romanda "Bayan Grubach" evinin odalarını farklı kişilere kiralamaktadır.

Ör. 4:

Er war schlank und doch fest gebaut, er trug ein anliegendes schwarzes Kleid, das, ähnlich den Reiseanzügen, mit verschiedenen Falten, Taschen, Schnallen, Knöpfen und einem Gürtel versehen war und infolgedessen, ohne daß man sich darüber klar wurde, wozu es dienen sollte, besonders praktisch erschien (2015: 7).	İnce ama yapılıydı. Seyahat elbiseleri biçiminde üzerine iyi oturmuş bir takım giymişti. Elbisenin pilileri, cepleri, tokaları, düğmeleri ve bir de kemeri vardı. Çok pratik olduğu açıkça görülebiliyordu, ama yine de amacın ne olduğu konusunda emin olamazdınız (2004: 19).	Adam zayıf ancak yapılı biriydi, üzerinde ne işe yaradığı anlaşılmamakla birlikte pek pratik görünen, çeşitli kıvrımları, cepleri, tokaları, düğmeleri ve bir de kemeri olan, seyahatlerde giyilen türde, vücuduna tam oturmuş siyah bir giysi vardı (2015: 1).
--	---	---

Kafka genellikle uzun cümleleri ve ince ayrıntılarıyla tanınan bir yazardır. Sert, burada Kafka'nın biçimine sadık kalmış ve akıcılığı bozmadan özgün cümleyi tek cümle halinde çevirmiştir. Tuncay ise, cümleleri bölerek çevirmeyi tercih etmiştir. Almandada uzun cümleler Türkçede anlamayı güçleştirerek okumayı zorlaştırıyorsa, çevirmen cümleleri bölerek aktarabilir. Ancak bu bazen çevirmenin kararı olmakla birlikte, bazen de yayınevinin politikası gereği de olabilir. Cümledeki "die Falten" sözcüğü için kullanılan *elbisenin pilileri* sözcüğü muhtemelen baskı hatasıyla *pile* sözcüğünün yerine kullanılmış olduğu düşünülmektedir.

Ör. 5:

...”Anna soll mir das Frühstück bringen”, sagte K. ... (2015: 7).	...K. “ Anna’nın kahvaltımı getirmesi gerekirdi” dedi... (2004: 19).	“Anna bana kahvaltayı getirsin,” dedi K. ... (2015: 2)
---	--	--

Tuncay, çevirisinde geçmiş zaman kipi kullanarak aslında “K.”nin kahvaltısının henüz getirilmesini istediğini anlatmaya çalışmıştır. Ancak bu durum okuyucun kafasında yanlış anlaşılmalara sebebiyet verebilir. Sert ise, çevirisinde özgün dilde olduğu gibi şimdiki zaman kipi kullanmış ve kafa karışıklığını ortadan kaldırmıştır.

Ör. 6:

Obwohl der fremde Mann dadurch nichts erfahren haben konnte, was er nicht schon früher gewußt hätte, sagte er nun doch zu K. im Tone einer Meldung: »Es ist unmöglich.« (2015: 8).	Yabancı, bu söylediğinden, daha önce bilmediği bir şeyi öğrenemeyecek olmasına rağmen, sanki bir açıklama yapıyormuş gibi, K.’ya “olanaksız” dedi (2004: 20).	Yabancı adam daha önce bilmediği bir şeyi bu görüşmelerle öğrenmiş olamazdı, ancak yine de yeni öğrenmiş gibi davranarak nesnel bir tavırla haber verirdesine K.’ya dönüp şöyle dedi: “Bu imkansız.” (2015: 2)
--	---	--

Tuncay, çevirisinde kaynak metindeki “obwohl” yan cümle kalıbını olduğu gibi çevirmiş, Sert ise *ancak yine de* sözcükleriyle cümleyi bağlayarak çevirmeyi tercih etmiştir. “Meldung” sözcüğü rapor, haber, bildiri, mektup, ileti anlamlarına gelmektedir. Açıklama sözcüğü ise Almanca da *Anmerkung, Anweisung, Belehrung, Erklärung, Erläuterung, Exemplifikation, Klarlegung, Offenbarung, Veranschaulichung, Verdeutlichung, Preisgabe, Verkündigung, Manifestation, Darlegung* gibi sözcüklerle ifade edilmektedir.

Ör. 7:

“Das wäre neu”, sagte K. ... (2015: 8)	...K. “Bu yeni bir haber” dedi (2004: 20)	...”Böylesi de ilk kez oluyor,” dedi K. ... (2015: 2)
--	---	---

Yukarıdaki ifade özgün dilinde Konjunktiv II yapısıyla verilmiş, şaşkınlıkla birlikte bir durumun daha önce yaşanmadığını ifade etmek anlamında kullanılmıştır. Bu cümle yapısında, iletilen bilgi karşısında cümleyi kuran kişinin şüpheyle bakıyor olduğu anlatılır. Tuncay, söz konusu cümleyi özgün dilde olmamasına rağmen şimdiki zaman cümlesiyle sıfat tamlaması şeklinde aktarmayı tercih etmiş ve özgün dilde yer alan Konjunktiv II yapısı kullanım amacını yansıtmamıştır.

Ör. 8:

Es war das Wohnzimmer der Frau Grubach, vielleicht war in diesem mit Mö-	Bayan Grubach’ın oturma odasıydı; mobilya, halılar, seramik ve fotoğraf-	Burası Bayan Grubach’ın oturma odasıydı; mobilyalar, örtüler, porselenler
--	--	---

beln, Decken, Porzellan und Photographien überfüllten Zimmer heute ein wenig mehr Raum als sonst, man erkannte das nicht gleich, um so weniger, als die Hauptveränderung in der Anwesenheit eines Mannes bestand, der beim offenen Fenster mit einem Buch saß, von dem er jetzt aufblickte. »Sie hätten in Ihrem Zimmer bleiben sollen! Hat es Ihnen denn Franz nicht gesagt?«... (2015: 8)	larla dolu olan bu oda, belki de olması gerektiğinden daha genişti. Ama bu, hemen göze çarpmıyordu. Özellikle de en çarpıcı farklılık, elindeki kitaba bakan ve açık pencerenin yanında oturan bir adamla ortaya çıkıyordu. Şimdi başını kaldırmıştı ve "Odanda kalmalıydın! Franz sana söylemedi mi?" dedi (2004: 20).	ve fotoğraflarla dolu odada bugün her zamankinden daha fazla yer vardı, belki ilk anda fark edilmiyordu bu, hatta açık pencerenin önünde elinde kitapla oturan ve şimdi kitaptan başını kaldıran adam nedeniyle odadaki boş alan görünmüyordu. "Odanızdan çıkmamalıydınız! Franz size söylemedi mi bunu?"... (2015: 2)
---	---	--

Sert, özgün dildeki uzun cümleyi biçime sadık kalarak yine tek bir cümle şeklinde vermiştir. Buna karşın Tuncay ise cümleleri bölerek aktarmıştır. Almanca "das Porzellan" sözcüğü porselen, çini anlamlarında kullanılmaktadır. "Die Decke" sözcüğünün *ise örtü, battaniye, yorgan, çarşaf, kılıf, kapak, kitap cildi* gibi anlamları vardır. Bu iki sözcük Tuncay tarafından *halı ve seramik* şeklinde farklı ifade edilmişlerdir. Cümlede dikkat çeken başka bir nokta ise Alman kültüründe birbirlerine hitap eden şahısların, özellikle de ilk defa karşılaştıkları kişilere "siz" diye hitap etmesidir. Alman dilinde İngilizceden farklı olarak "siz ve sen" ayırımı farklı sözcüklerle ifade edilir "(Sie- du)". Cümlede "Ihnen" sözcüğü *size* anlamına kullanılmış ancak Tuncay tarafından bu dikkate alınmayarak *sana* (Alm. "dir") şeklinde aktarılmıştır.

Ör. 9:

Durch das offene Fenster erblickte man wieder die alte Frau, die mit wahrhaft greisenhafter Neugierde zu dem jetzt gegenüberliegenden Fenster getreten war, um auch weiterhin alles zu sehen (2015: 8).	Yaşlı kadın açık pencereden tekrar göründü. Gerçek bir bunak merakıyla, her şeyi görmeye devam edebilmek için diğer pencereye geçti (2004: 21).	Açık olan pencereden karşı binadaki o yaşlı kadın görülüyordu, her şeyi daha iyi görebilmek için yaşlılara has bir merakla iyice pencereye yaklaşmıştı (2015: 3).
---	---	---

Almancada "greisenhaft" sözcüğü *ihytiarlanmış, kocamış, yaşlanmış* anlamlarında kullanılan bir sıfattır. Sert, çevirisinde kelimeyi yumuşatmış, Tuncay ise, argo kabul edilebilecek bir sıfat kullanmıştır. "Gegenüberliegend" sözcüğü *karşısındaki* anlamındadır, Tuncay, bu sözcük yerine *diğer* sözcüğünü kullanmış, Sert ise, bu kelime için herhangi bir sözcük kullanmamıştır.

Ör. 10:

Aber ich hoffe, es hört	Umarım Franz dışında	Ancak umarım bunları
-------------------------	----------------------	----------------------

es niemand sonst als Franz, und der ist selbst gegen alle Vorschrift freundlich zu Ihnen (2015: 9).	duyan olmamıştır ve kurallara karşı koyman konusunda o da yardımcı oldu (2004: 21).	Franz dışında kimse duymuyordur ve o da zaten tüm kuralları çiğneyerek size dostça davranıyor (2015: 3).
---	---	--

Cümlelerin ikinci kısmı her iki çevirmen tarafından farklı yorumlanmıştır. “Gegen” sözcüğü *karşı, aykırı, aleyhine, nispetle, oranla, takriben, -e doğru, aksi* anlamlarında kullanılmaktadır. “Vorschrift” sözcüğü ise *emir, hüküm, kaide, kural, nizamname, talimat, yönerge, yönetmelik* anlamlarında kullanılmaktadır. Cümlelerin anlamı *tüm talimatlara karşı dostane, güler yüzlü olmak* veya *tüm kuralların aksine nazik veya sıcak olmak* şeklinde düşünülebilir. Tuncay, bu sözcükler yerine *dostça, nazik, sevimli, kibar, sıcak, hoş, sempatik, arkadaşça, içten, güler yüzlü* anlamlarında kullanılan “*freundlich*” sözcüğünü de yorumlayarak *kişinin kurallara karşı gelmesi konusunda yardımcı olması* şeklinde aktarmıştır. Sert ise çevirisinde kurallara karşı gelmek yerine *çiğnedi* yorumunu katmıştır

Ör. 11:

Wenn Sie auch weiterhin so viel Glück haben wie bei der Bestimmung Ihrer Wächter, dann können Sie zuversichtlich sein (2015: 9).	Gardiyanların konusunda böyle şanslı olmayı sürdürürsen, rahat olman için her türlü neden var (2004: 21)	Nöbetçilerinizin atanmasında olduğu kadar şanslıysanız, geleceğe umutla bakabilirsiniz (2015: 3).
--	--	---

“Der Wächter” sözcüğü *bekçi, gardiyan, güvenlik görevlisi, koruyucu, muhafız* anlamlarında kullanılmaktadır. Her iki çevirmen de kelimenin doğru karşılığı olan iki farklı sözcük kullanmışlardır. “Die Bestimmung” sözcüğü ise *kader, tüzük, yazgı, yönerge, belirleme, emir, hüküm, kararname, saptama, tayin, maksat, tanım* gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Tuncay, çevirisinde bu sözcük için *konu* sözcüğünü seçmiş, Sert ise *atanma* sözcüğünü kullanmıştır. “Zuversichtlich” sözcüğü ise *güvenli, umutlu, iyimser, ümitli* anlamlarına gelmektedir. Burada cümlelerin tamamı dikkate alınrsa Sert’in özgün dilde anlatılmak isteneni daha anlaşılır biçimde aktardığı görülmektedir.

Ör. 12:

...vielleicht waren es Dienstmänner von der Straßenecke, sie sahen ihnen nicht unähnlich...(2015: 10)	Belki de bunlar sokaktan seçilmiş hamallardı, daha çok öyle görünüyorlardı...(2015: 22)	Belki de bunlar caddenin karşısındaki görevlilerdi, onlara benziyorlardı da...(2015: 4)
---	---	---

“Die Dienstmänner” sözcüğü *hamallar* veya *taşım görevlileri* anlamlarına gelmektedir. “Die Straßenecke” ise *sokağın* veya *caddenin* köşesi anlamlarında kullanılmaktadır. Sert’in çevirisinde okuyucunun kafasında *görevlilerin* ne iş yaptıklarıyla ilgili bir soru işareti olabilir.

Ör. 13:

Es sollte nicht wieder geschehen, zumindest nicht diesmal; war es eine Komödie, so wollte er mitspielen (2015: 10).	Bu tekrar olmamalıydı, en azından şimdi. Eğer gerek inanması gerekiyorsa, buna katlanacaktı (2004: 23).	Aynı şey bir daha olmamalıydı, en azından bu kez olmamalıydı; bu bir komediyse, o da rolünü oynayacaktı (2015: 5).
---	---	--

"Die Komödie" sözcüğü *aldatmaca, dalavere, güldürü, komedi, komedy* anlamlarında kullanılmaktadır. Sert, cümleyi özgün dile sadık kalarak aktarırken, Tuncay, sözcükleri anlamları dışında yorumlamayı tercih etmiştir.

Ör. 14:

"Du lieber Himmel!" sagte der Wächter. "Daß Sie sich in Ihre Lage nicht fügen können und daß Sie es darauf angelegt zu haben scheinen, uns, die wir Ihnen jetzt wahrscheinlich von allen Ihren Mitmenschen am nächsten stehen, nutzlos zu reizen!"... (2015: 11)	"Tanrım!" dedi gardiyan, "durumunu neden kabullenmiyorsun, niye bizi anlamsızca rahatsız etmeye niyetli gibisin; biz, sana şu anda her arkadaşından daha yakın duruyoruz"...(2004: 24)	"Hey Tanrım," dedi nöbetçi, "içinde bulunduğunuz durumu anlamıyor ve çevrenizdeki insanlar içinde en yakın olan bizleri boş yere sinirlendirmeye çalışıyor gibisiniz!"...(2015: 5)
--	--	--

Cümlede ilk dikkati çeken Tuncay'ın çevirisinde roman boyunca devam eden 2. tekil şahıs *sen* dili kullanımıdır. Cümleler özgün dilinde nezaket dili *siz* olarak ifade edilmiştir. "Die Mitmenschen" sözcüğü Almancada *başka insanlar, birlikte yaşanan insanlar, bireyler, hemcinsler* anlamlarında kullanılmaktadır. Tuncay, burada sözcüğü farklı yorumlayarak arkadaşlar olarak değerlendirmiştir. Özgün cümlede yer alan "reizen" fiili *rahatsız etmekten* daha fazlası durumlarda kullanılmaktadır; örneğin *hırçınlaştırmak, kıskırtmak, öfkelenmek, sinirlendirmek, tahrik etmek vb.* Ayrıca cümledeki anlamı dışında sözcüğün *teşvik etmek, cezbetmek ve büyülemek anlamları* da bulunmaktadır.

Ör. 15:

"Wir sind niedrige Angestellte, die sich in einem Legitimationspapier kaum auskennen und die mit Ihrer Sache nichts anderes zu tun haben, als daß sie zehn Stunden täglich bei Ihnen Wache halten und dafür bezahlt werden..." (2015: 12)	"Biz, bir kimliği diğerlerinden zor ayırabilecek olan ast düzeyde gardiyanlar ve seni günde on saat beklemekten başka yapacak bir işimiz yok ve bunun için para alıyoruz..." (2004: 24)	"Bizler, kimlik belgelerinden bir şey anlamayan, belli bir ücret karşılığında günde on saat başınızda nöbet tutmak dışında sizin olayınızla hiçbir ilgisi olmayan sıradan görevlileriz..." (2015: 6)
---	---	--

Özgün dildeki “mit etwas zu tun haben” Türkçede *-ile ilişkisi olmak* kalıbı Tuncay tarafından *işi olmak* anlamına gelen *zu tun haben* sözcüğü ile karıştırılmış olmalı ki, anlamının dışında çevrilmiştir.

Ör. 16:

“Du hast ganz recht, aber ihm kann man nichts begreiflich machen“, sagte der andere. K. antwortete nichts mehr; muß ich, dachte er, durch das Geschwätz dieser niedrigsten Organe – sie geben selbst zu, es zu sein – mich noch mehr verwirren lassen? (2015: 12)	Diğeri “çok haklısın ama ona bir şey anlatamazsın” dedi. K., başka yanıt vermedi; acaba ben, diye düşündü, bu alt seviyeli aletlerin lakırdılarıyla daha fazla kafa karışıklığına uğramayı kabullemeli miyim- zaten bunu kendileri de kabullendi? (2004: 25)	“Çok haklısın, fakat ona bunları açıklamak mümkün değil,” dedi diğeri. K cevap vermedi artık; bu alt kademedeki organların- kendilerini böyle tanımlıyorlar- gevezelikleriyle aklımı daha da karıştırmak zorunda mıyım? (2015: 6)
---	--	---

Özgün dildeki “die Organe” sözcüğünün Türkçe karşılığı *bir düşünceyi temsil eden görüşleri yayma aracı, devlet kuralları koyma makamı, organ, üye* şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tuncay’ın çevirisindeki bu sözcük için kullanılan *aletler* sözcüğünün Türkçe cümlede akıcılığı bozduğu düşünülebilir. Ayrıca Sert, özgün dilde “die Organe” sözcüğünden sonraki iki çizgi arasındaki açıklamayı, kaynak metne sadık kalarak aynı şekilde aktarmıştır. Tuncay ise, bu açıklamayı cümlenin sonuna eklemeyi tercih etmiştir, ancak bu şekilde açıklama cümlesinin hangi sözcüğü veya cümleyi açıkladığı belli olmamaktadır.

Ör. 17:

Aber vielleicht würden sie ihn doch packen und, war er einmal niedergeworfen, so war auch alle Überlegenheit verloren, die er jetzt ihnen gegenüber in gewisser Hinsicht doch wahrte (2015: 13).	Belki de her durumda onu engelleyeceklerdi ve onu bir kez yere fırlattılar mı, onlar karşısında bir dereceye kadar sahip olduğu üstünlük tamamen yok olacaktı (2004: 25).	Fakat belki de o zaman onu yakalayacaklardı ve bir kez yenildi mi onlara karşı az da olsa sahip olduğu tüm üstünlüğü kaybedebilirdi (2015: 7).
--	---	--

“Niederwerfen” fiili *alt emek, yere indirmek, birisine karşı dize gelmek, yere sermek* gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Özgün dildeki bu fiil iki çevirmen tarafından farklı çevrilmiş; Tuncay, fiili aynı şekilde aktarırken, Sert ise, farklı yorumlayarak *yenilmek* fiilini kullanmıştır.

Ör. 18:

Er fühlte sich wohl und zuversichtlich, in der Bank versäumte er zwar heute vormittag seinen Dienst, aber das war bei der verhältnismäßig hohen Stel-	Kendini iyi hissetti ve güven duydu. Bu sabah bankadaki işine gidemediği doğruydu, ama oradaki yüksek pozisyonu nedeniyle, bu affedilebilirdi (2004: 26).	Kendini iyi ve güvende hissediyordu, gerçi bankadaki görevine bu sabah gidemeyecekti, ancak sahip olduğu nispeten yüksek pozisyon nedeniyle bu gecikmesi başış-
---	---	---

lung, die er dort einnahm, leicht entschuldigt (2015: 13).		lanabilirdi (2015: 7).
--	--	------------------------

Tuncay, uzun cümleyi bölerek aktarmış ve *güvenli, umutlu, iyimser* anlamlarına gelen "zuversichtlich" zarfını özgün dilde olmayan bir fiille birlikte kullanmıştır. Sert, cümleyi özgün dildeki gibi tek cümle halinde vermiş, ancak yorumlayarak özgün dilde olmayan *gecikme* sözcüğünü çeviriye eklemiştir.

Ör. 19:

Sie mochten jetzt, wenn sie wollten, zusehen, wie er zu einem Wandschränkchen ging, in dem er einen guten Schnaps aufbewahrte, wie er ein Gläschen zuerst zum Ersatz des Frühstückes leerte und wie er ein zweites Gläschen dazu bestimmte, sich Mut zu machen, das letztere nur aus Vorsicht für den unwahrscheinlichen Fall, daß es nötig sein sollte (2015: 14).	Bir şişe içki sakladığı dolaba doğru giderken onu izleyebilirler ve önce, kahvaltı etmek yerine nasıl içki içtiğini, sonra da kendisini nasıl cesaretlendirdiğini görebilirlerdi. İkincisi, olamayacak bir olay için gerekli olabilecek bir önlemdi (2004: 26).	Nöbetçiler isterlerse şimdi K.'nın içinde iyi bir Schnaps bulundurduğu gömme dolaba gittiğini, küçük bir bardak Schnaps'ı kahvaltı niyetine içtiğini, ikincisini cesaretlendirmek için, üçüncüsünü de gerekli olabilir ihtimaliyle sadece önlem olsun diye içtiğini izleyebilirlerdi (2015: 8).
---	---	---

"Der Wandschrank" sözcüğünün Türkçe karşılığı *gömme dolap* olarak kullanılmaktadır. Tuncay, bu sözcüğü özgün metinde olmasına rağmen sadece *dolap* olarak değerlendirmiştir. Sert, cümlede üç bardak içki, Tuncay ise iki bardak içki içildiğini aktarmıştır. Ancak Sert'in aktardığı şekilde üçüncü bardak söz konusu değildir. Çünkü özgün metin incelendiğinde *ikincisini sırf tedbir olsun diye, akla gelmeyecek cesaret isteyen durumları öngörebilmek için veya bu hazırlığı uzak bir olasılığa önlem olarak yapmıştı* şeklinde düşünülebilir. Sert, "das letztere" sözcüğünü *sonuncu, son* olarak şeklinde değerlendirmiş, zaten iki tane içtiğini düşünüp ve *üçüncü* olarak aktarmış olabilir.

Ör. 20:

"Ich folgere das daraus, daß ich angeklagt bin, aber nicht die geringste Schuld auffinden kann, wegen deren man mich anklagen könnte (2015: 16)."	"Bir şey için suçlanma rağmen, bu suçlamayı kanıtlayabilecek en ufak bir delil bile görmediğim için böyle düşünüyorum (2004: 29)."	"Bu yargıya varmamın nedeni de şu; dava edilmiş olmakla birlikte, dava edilmemi gerektirecek bir suçum yok (2015: 11)."
---	--	---

“Die Schuld” sözcüğünün Türkçe karşılığı olarak *suç, hata, kusur, borç, kabahat, günah, takdir, cürüm* sözcüklerinden birisi kullanılabilir, ancak Tuncay’ın aktardığı *delil* şeklinde bir çeviri, özgün dildeki anlamın farklı aktarılmasına sebebiyet verebilir.

Ör. 21:

<p>“Und machen Sie keinen solchen Lärm mit dem Gefühl Ihrer Unschuld, es stört den nicht gerade schlechten Eindruck, den Sie im Übrigen machen. Auch sollten Sie überhaupt im Reden zurückhaltender sein, fast alles, was Sie vorhin gesagt haben, hätte man auch, wenn Sie nur ein paar Worte gesagt hätten, Ihrem Verhalten entnehmen können, außerdem war es nichts für Sie übermäßig Günstiges (2015: 17)”.</p>	<p>“Masumiyetinizle ilgili olarak palavra atmayı bırakın, çünkü bu, aksi halde ortaya çıkabilecek olan daha uygun bir duruma gölge düşürür. Ne söylediğiniz konusunda da daha dikkatli olmalısınız. Yalnızca birkaç kelime sarf etseniz bile, şu an bütün söyledikleriniz aleyhinize kullanılabilir ve bu size yarar sağlamaz (2004: 30)”.</p>	<p>“Ayrıca suçsuz olduğunuzu böylesine gürültülü bir şekilde dile getirmeyin, çünkü başkaları üzerinde uyandırdığınız ve hiç de kötü olmayan izlenime gölge düşürüyor. Konuşmalarınızda da daha temkinli olmalısınız, biraz önce söylediğiniz hemen her şey birkaç kelimeyle anlatılabileceği gibi davranışlarınızdan da anlaşılabilirdi, ayrıca söylediklerinizin birçoğu sizin lehinize değildi (2015: 11)”.</p>
---	--	--

“Der Lärm” sözcüğünün Türkçede *yaygara, gürültü, kıyamet, patırtı, velvele, şamata* gibi anlamları bulunmaktadır. Tuncay’ın bu sözcük için kullandığı *palavra* sözcüğünün başka anlamları bulunmaktadır. Tuncay ayrıca özgün dildeki “Ihrem Verhalten entnehmen können...” yan cümlesini çevirmemiştir. Sert’in çevirisinde her hangi bir sorun bulunmamaktadır.

Ör. 22:

<p>Schulmäßige Lehren bekam er hier von einem vielleicht jüngeren Menschen? (2015: 17)</p>	<p>Burada, kendisinden daha genç olan birisinden çocuklara verilen öğütleri dinlemek zorunda mıydı? (2004: 30)</p>	<p>Kendisinden muhtemelen daha genç birinden bir öğrenci gibi öğüt mü dinleyecekti? (2015: 11)</p>
--	--	--

“Schulmäßig” sözcüğü Türkçede *okulla ilgili, ders gibi* anlamlarında kullanılmaktadır. Sert, sözcüğün okul bağlantısını *öğrenci* sözcüğü ile vurgulamıştır. Tuncay ise, okul bağlantısını dikkate almayarak sözcük için sadece *çocuk* sözcüğünü kullanmayı tercih etmiştir.

Ör. 23:

<p>Den steifen, die Hände schwingenden Rabensteiner, den blonden Kullich mit den tiefliegenden Augen und Ka-</p>	<p>Huzursuz elleriyle dik duran Rebensteiner, derinden bakan gözleriyle sarı saçlı Kullych, kronik kas kasılma-</p>	<p>Baston yutmuş gibi duran, elini kolunu sallayan Rabensteiner’i, gözleri iyice çukurda olan sarışın Kullich’i</p>
--	---	---

miner mit dem unausstehlichen, durch eine chronische Muskelzerrung bewirkten Lächeln (2015: 20).	ları sonucu oluşan katlanılmaz gülümsemesiyle Kaminer (2004: 33).	ve kronikleşmiş kas spazmı nedeniyle tahammül edilmez bir şekilde gülümsemek zorunda kalan Kaminer'i (2015: 14).
--	---	--

"Steif" sözcüğü Türkçede *katı, sert, dil, eğilmez, güçlü, koyu, sağlam* anlamlarında kullanılmaktadır. Sert, bu sözcük için Türkçede sık kullanılan *baston yutmuş gibi durmak* deyimini kullanmıştır. Edebi eserlerde deyimlerden yararlanmak anlaşılabilirliği kolaylaştırmaktadır. "Schwingend" sözcüğünün Türkçede *sallanan, titreşen, salınan* anlamlarında kullanılmaktadır. Tuncay, bu sözcüğü için *huzursuz* sözcüğünü kullanmıştır, ancak bu şekilde okur bu örtük anlamı kafasında çözümlenmek zorunda kalmaktadır.

Ör. 24:

Obwohl es nicht den Anschein hatte, hätte er gerade jetzt Zuspruch nötig gehabt, aber nun schienen die Herren ermüdet... (2015: 21)	Adamların görüntülerine rağmen, şimdi, cesaretlendirici sözler duymaktan memnun olacaktı, ama beyler yorgun görünüyorlardı (2004: 34).	Aslında pek fark edilmese de asıl şimdi konuşma ihtiyacı duyuyordu, ancak beyler yorgun görünüyorlardı... (2015: 15)
---	--	--

"Den Schein haben" sözcükleri Türkçede *-gibi görünmek* anlamlarında kullanılmaktadır. Tuncay'ın çevirisinde *görüntünün adamlara ait olduğu* görülmektedir ancak burada söz konusu olan *genel görünümüdür*. Bu görünüm Sert tarafından *fark edilmek* olarak doğru şekilde yorumlanmıştır.

Ör. 25:

"Sie müssen sich die Verteilung der Personen richtig vorstellen, es ist sehr interessant (2015: 31)."	"Bu olaya karışan insanların durumlarını iyice anlamamız gerekir (2004: 45)."	"İnsanların nerede durduklarını iyice gözünüzün önüne getirmelisiniz, bu çok ilginç. (2015: 25)
---	---	---

"Die Verteilung" sözcüğü Türkçede *dağıtım, bölünme, paylaşım, tertip, taksim* gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Özgün dilde sözü edilen insanların *buldukları yerlerin dağılımları* anlamına gelir. Tuncay'ın çevirisindeki *insanların durumları* sözcükleri okuyucu tarafından soru işaretleriyle karşılanabilir. Ayrıca Tuncay, cümlelerin sonundaki *ilginç olma* durumunu da çevirmemiştir.

Ör. 26:

"Sie wissen, wie mich Frau Grubach, die in dieser Sache doch entscheidet, be-	"Bayan Grubach'ın beni nasıl sevdiğini ve sorgulama-dan her söylediğime nasıl	"Çünkü yüzbaşı, bu konuda karar verecek olan Bayan Grubach'ın yeğeni,
---	---	---

sonders da der Hauptmann ihr Neffe ist, geradezu verehrt und alles, was ich sage, unbedingt glaubt (2015: 32)“.	inandığını siz de biliyorsunuz. Özellikle de kaptanın onun yeğeni olduğu düşünül­düğünde son sözü o söyleyecektir (2004: 46).”	Bayan Grubach’ın beni ne kadar takdir ettiğini ve söyleyeceğim her şeye kesinlikle inanacağını biliyorsunuz (2015: 26).”
---	--	--

Askeri alanda kullanılan “der Hauptmann” sözcüğünün Türkçe karşılığı *yüzbaşıdır*. Tuncay’ın çevirisinde yer alan *kaptan* sözcüğü okuyucuda *gemi kaptanı* veya *uçak pilotu* gibi farklı anlamlar çağrıştırmalıdır. Ayrıca Tuncay, yan cümlelerden oluşan tek cümleyi bölerek iki cümle halinde vermiştir.

Ör. 27:

“Ich komme schon”, sagte K., lief vor, faßte sie, küßte sie auf den Mund und dann über das ganze Gesicht, wie ein durstiges Tier mit der Zunge über das endlich gefundene Quellwasser hinjagt (2015: 33).	“Geliyorum” dedi K. ve hızla dışarıya çıktı, kızı tuttu, önce dudağından, sonra bütün yüzünden, sonunda bulunduğu su birikintisini diliyle yalayan susamış bir hayvan gibi öptü (2004: 47).	“Geliyorum,” dedi K., öne fırladı, kızı tuttu, dudaklarından öptü ve sonra tüm yüzünü öpmeye başladı, tıpkı susuzluktan kırılmış bir hayvanın bir pınar bulduğunda diliyle suyu yaladığı gibi (2015: 28).
---	---	---

“Das Quellwasser” sözcüğü Türkçede *kaynak suyu*, *membra suyu* anlamlarında kullanılmaktadır. Tuncay’ın çevirisinde kullandığı *su birikintisi* sözcüğü özgün dildeki anlamından farklı kullanılmıştır. Öte yandan Sert, özgün dildeki *sonunda bulunduğu* sözcüklerine çevirisinde yer vermemiştir.

Ör. 28:

...als wisse sie nichts davon, und ging gebückt in ihr Zimmer (2015: 33).	Sanki bir şey bilmiyormuş gibi döndü ve başını sallayarak odasına girdi (2004: 48).	...yarı arkasına dönüp farkında değilmiş gibi yaptı ve iki büklüm odasına döndü (2015: 28).
---	---	---

Almancada “gebückt” sözcüğü *eğik* anlamında, “gebückt gehen” sözcükleri ise *iki büklüm yürümek* anlamlarında kullanılmaktadır. Tuncay’ın çevirisinde yer alan *başını sallayarak gitmek* ifadesi özgün dilde yer alan ifadeden farklı bir anlam taşımaktadır.

Ör. 29:

Erste Untersuchung (2015: 35)	İLK SINAV (2004: 49)	İlk Soruşturma (2015: 29)
-------------------------------	----------------------	---------------------------

Romanın ikinci bölümünün başlığı olan “die Untersuchung” sözcüğü Türkçede farklı

uzmanlık alanlarına göre *araştırma, soruşturma, inceleme, muayene, analiz, deneme, gözetleme, tahkik, tahlil, tetkik, yoklama* gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Aynı sözcüğü metin içinde ilk cümlede *soruşturma* olarak çeviren Tuncay'ın, romanın tamamı düşünüldüğünde bölüm başlığını konuyla alakalı olmayan, farklı bir sözcükle çevirdiği söylenebilir.

Ör. 30:

"Es wird eine größere Gesellschaft sein, gewiß auch Ihre Bekannten darunter. Unter anderem Staatsanwalt Hasterer (2015: 36)."	"... ve eminim ki sizin de bazı arkadaşlarınız orada olacaktır. Diğerleriyle beraber hukuk bürosundan Hasterer de orada olacak (2004: 50)."	"Çok kişi gelecek, kuşkusuz sizin tanıdıklarınız da olacak, örneğin savcı Hasterer (2015: 30)."
---	---	---

"Der Staatsanwalt" sözcüğü Türkçede *savcı* veya *cumhuriyet savcısı* anlamlarında kullanılmaktadır. Tuncay'ın bu sözcük için kullandığı *hukuk bürosundan* ifadesi okuyucunun zihninde *avukat* veya başka bir *büro çalışanı* şeklinde çağrışımında bulunabilir.

Ör. 31:

...es war irgendein Trotz, der K. davon abgehalten hatte, zu fahren,... (2015: 37)	Bir meydan okuma duygusu K.'yı bir vasıta çağdırmaktan alıkoydu (2004: 51).	...K.'yı herhangi bir taşıta binmekten alıkoyan şey bir tür inattı;... (2015: 31)
--	---	---

"Der Trotz" sözcüğü Türkçede *inatçılık, dik başlılık, meydan okuma* anlamlarında kullanılmaktadır. Bu sözcük her iki çevirmen tarafından farklı sözcüklerle ifade edilmiştir. Almancada "fahren" fiilinin Türkçede *yolculuk etmek, taşıyla gitmek, hareket halinde olmak, sürmek* gibi anlamları bulunmaktadır. Tuncay bu sözcüğe farklı yorum katarak *vasıta çağdırmak* şeklinde ifade etmiştir.

Ör. 32:

Aber die Juliusstraße, in der es sein sollte und an deren Beginn K. einen Augenblick lang stehenblieb, enthielt auf beiden Seiten fast ganz einförmige Häuser, ... (2015: 37)	Ama evin olması gereken ve K.'nın bir an için durduğu Juliusstrasse caddesinde, her iki yanda da benzer evler vardı (2004: 52).	Fakat evin bulunduğu ve K.'nın başında bir an durduğu Julius Caddesi'nin her iki yanında tek tip evler vardı, ...(2015: 31).
---	---	--

"Die Straße" sözcüğü Türkçede *sokak, cadde, yol, karayolu* anlamlarında kullanılır. Özgün dilde sözcük özel isimle birlikte verilmiştir ve bir başka dile *cadde* olduğu belirtilerek özel ismin çevrilmeden aktarılması gerekmektedir. Tuncay, özgün dildeki sözcükte bulunan *cadde* sözcüğünü olduğu gibi bırakarak *Juliusstrasse caddesinde* şeklinde yinelemiş olmaktadır. Ayrıca özgün dilde bulunan ve *caddenin başlangıcını* ifade eden "der Beginn" sözcüğü Tuncay tarafın-

dan çevrilmemiştir.

Ör. 33:

Andere Fenster waren hoch mit Bettzeug angefüllt, über dem flüchtig der zerraupte Kopf einer Frau erschien (2015: 38).	Yatakların serili olduğu diğer pençelerden, kafası karışık kadınların başları bir an için fark edilebiliyordu (2004: 52).	Diğer pencerelere havalandırmak için yorganlarla yastıklar konulmuştu ve onların üzerinde arada bir saçları darmadağın bir kadın başı görülmüyordu (2015: 32).
--	---	--

“Das Bettzeug” sözcüğü Türkçede *nevresim*, *yatak takımı*, *yastık ve yoganlar* gibi anlamlarında kullanılmaktadır. Tuncay, bu sözcüğü sadece *yataklar* sözcüğü ile aktarırken, Sert ise, *yorgan yastıklar* sözcüklerini tercih etmiştir. Özgün dilde *havalandırmak* sözcüğü olmamasına rağmen Sert’in çeviride okuyucuya yardımcı olmak amacıyla bu sözcüğü eklediği düşünülebilir. “Zerraupte Kopf einer Frau” sözcükleri Türkçede *bir kadının*, *dağınık*, *darmadağın olmuş başı* anlamındadır. Tuncay ise, hem sıfat tamlamasını *kafası karışık* sözcükleriyle özgün dilinden farklı aktarmış, hem de *bir tek kadından* bahsetmesine rağmen çoğul kullanarak *kadınlar* şeklinde aktarmıştır.

Ör. 34:

Das Haus lag ziemlich weit, es war fast ungewöhnlich ausgedehnt, besonders die Toreinfahrt war hoch und weit (2015: 38).	Ev yolun biraz ilerisindeydi ve büyüktü. An girişi yüksek ve genişti (2004: 52).	Ev çok uzaktaydı, çok geniş, muazzam bir alana yayılmıştı, özellikle de dış kapı girişi çok yüksek ve genişti (2015: 32).
--	--	---

Yukarıdaki cümlede geçen “weit liegen” sözcükleri bir şeylerin *uzakta olduğunu* ifade etmektedir. Tuncay, bu sözcükleri cümlede *oldukça*, *bir hayli*, *epeyce* anlamlarına gelen *ziemlich* sözcüğü olmasına rağmen özgün dilden farklı olarak *yolun biraz ilerisinde* şeklinde aktarmıştır. Almanca “ausdehnen” fiili *genişletmek*, *germek*, *uzatmak*, *yaymak*, *açılmak*, *büyümek*, *uzanmak* anlamlarında kullanılmaktadır. Burada sözü edilen *evin çok geniş bir alana yayılmış olmasıdır*, Tuncay, bu sözcüklerin yerine çevirisinde sadece *büyük* sıfatını tercih etmiştir, bunların dışında *ayrıca özellikle, bilhassa* anlamlarına gelen “besonders” sözcüğünü çevirmemiştir.

Ör. 35:

“Ja”, sagte der Mann, “aber ich bin nicht mehr verpflichtet, Sie jetzt zu verhören” – wieder das Murren, diesmal aber mißverständlich, denn der Mann fuhr, indem er den Leuten mit der Hand abwinkte, fort, – “ich will es	“Evet” dedi adam “ama artık sizinle ilgilenmek zorunda değilim”- yine bir mırıltı yükseldi, am bu kez nedeni çok açık değildi, çünkü adam elini insanlara doğru sallayarak- “bugün bir istisna yapacağım (2004: 57).”	“Evet” dedi adam, “fakat ben artık sizi sorgulamak zorunda değilim”- yine homurdanmalar başladı, fakat bu defa yanlış anlaşıldığından, çünkü adam el hareketiyle insanları yatıştırırken sözlerine şöyle devam etti-, “bugün
--	---	--

jedoch ausnahmsweise heute noch tun (2015: 42)."		bir istisna yapıp sizi sorgulayacağım (2015: 37)."
--	--	--

Özgün dildeki "verhören" fiili Türkçede *sorguya çekmek, ifadesini almak* anlamlarında kullanılmaktadır. Tuncay, çevirisinde özgün dildeki anlamını dikkate almayarak bu fiili sadece *ilgilenmek* olarak değerlendirmiştir. "Murren" sözcüğü *homurdanma, söylenme, öfkeden köpürme* gibi anlamlara gelmektedir. Tuncay, bu sözcüğü yumuşatarak *murıltı* sözcüğünü tercih etmiştir. Sert, aynı sözcük için *homurdanma* sözcüğünü kullanmıştır. Almancada "ausnahmsweise" sözcüğü bir zarftır ve *istisnai olarak, müstesna olarak* anlamlarına gelmektedir. Sert, bu sözcüğü çevirisinde özgün dilindeki gibi zarf niteliğinde bir fiille kullanmıştır. Tuncay ise, aynı sözcüğü türünü değiştirerek *istisna yapacağım* şeklinde fiil olarak aktarmıştır.

Ör. 36:

"Sie sind Zimmerma-ler? (2015: 43)"	"Siz bir iç mimarsınız" dedi "değil mi? (2004: 58)"	"Siz badanacısınız, öyle mi? (2015: 37)"
-------------------------------------	---	--

Cümlede geçen "der Zimmermaler" sözcüğü *boyacı, badanacı, ressam* gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Tuncay, bu sözcüğü özgün dildeki anlamından farklı yorumlamıştır. Ayrıca metnin yazıldığı dönem düşünüldüğünde *iç mimar* sözcüğünün çeviride çok uygun düşmediği dikkat çekmektedir.

Ör. 37:

Waren vielleicht sie die Entscheidenden, die die ganze Versammlung beeinflussen konnten, welche auch durch die Demütigung des Untersuchungsrichters sich nicht aus der Regungslosigkeit bringen ließ, in welche sie seit K.s Rede versunken war? (2015: 44)	Bunlar belki de bütün topluluğu etkileyen önemli insanlardı ve sorgu yargıcının küçük düşmesi nedeniyle bile K. konuşmaya başladığında beri, elemanları içine düştükleri hareketsizlikten çıkarak bir tepki göstermemişlerdi. (2004: 60)	Sorgu yargıcının aşağılanmasından sonra hiç tepki vermeyen, K.'nin konuşmasından bu yana derin bir sessizliğin içine gömülen salondaki insanları etkileyebilecek olanlar acaba bunlar mıydı? (2015: 39)
---	--	---

Özgün dil cümlede yapısı soru cümlesi şeklindedir. Sert, özgün metne bağlı kalarak cümleyi yine soru cümlesi şeklinde aktarmış, Tuncay ise, cümle şeklini değiştirerek *düz, ifade cümlesi* şeklinde çevirmeyi tercih etmiştir.

SONUÇ

Bir edebi eserin farklı kültürlerde sevilerek okunması, çeviri sürecinde üzerinde büyük sorumluluk bulunan çevirmenlere bağlıdır. Çevirmen kaynak metni her yönüyle algılamalı ve hedef kültürü en yakından tanıyan kişi olarak hedef kültürde metinleri amacına uygun şekilde üretmelidir. Yazın çevirisinin zahmetli ve yaratıcılık isteyen bir çeviri türü olmasına karşın bazı

yazarların zor anlaşılabilirliği yazın çevirmenlerinin işini biraz daha zorlaştırmaktadır. Buna en önemli örnek Franz Kafka'dır. Kafka'nın eserleri özgün dil okuyucularını etkilediği kadar, eseri başka dillere aktaran çevirmenleri de etkilemekte ve işlerini zorlaştırmaktadır. Kendine özgü biçemi, betimlemeleri, ayrıntıları, uzun cümleleri ile Kafka her okurun kafasında farklı dünyalar yaratacak ve sürekli tartışılacaktır.

Çalışmada iki farklı çevirmenin ayrı zamanlarda çevirdikleri kitapların ilk iki bölümü incelenmiş ve otuz yedi örnekte farklılıklar ortaya çıkartılmıştır. Farklılıklar çalışma içerisinde gösterilmiş, nedenleri araştırılmış ve Almanca kavramlar Türkçe anlamlarıyla birlikte aktarılmıştır. Yapılan karşılıklı inceleme sonucunda farklılıkların sadece kitapların isim boyutunda kalmadığı, aynı zamanda cümle yapıları, sözcük türleri ve yorumlama boyutlarında da farklılıklar olduğu görülmüştür. Romanı "Dava" adıyla Türkçeye çeviren Gülperi Sert, çevirisinde Kafka'nın biçimine sadık kalarak eseri olduğu gibi bölmeden ve eksiltmeden aktarırken, romanı "Duruşma" adıyla Türkçeye aktaran Orhan Tuncay'ın çevirisinde uzun cümlelerin bölündüğü, cümle ve sözcük türlerinin değiştiği, ifadelerin özgün dilden farklı yorumlandığı görülmektedir. Ayrıca çalışmanın başından sonuna kadar Tuncay'ın kişi zamirlerinden özgün dilde nezaket kipinde Almanca "Sie" "siz" olan kullanımı "sen" olarak çevirmesi dikkat çeken noktalardan bir başkasıdır. Tuncay'ın özgeçmişini incelendiğinde dil ve çeviri ile ilgili bir eğitim almadığı ancak edebiyata olan ilgisinden dolayı çeviriye başladığı görülmektedir. Dil ve edebiyat eğitimi alan ve çeviri eğitiminde aktif yer alan Sert ile karşılaştırıldığında, Sert'in çevirmen olarak kendisini yazarla özdeşleştirdiğini, hem yazarı hem de okuru gözeterek çeviri yaptığını söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Aksoy, B. (2002). *Geçmişten Günümüze Yazın Çevirisi*. İstanbul, İmge Yayınları.
- Aslan, O. (1996) Çeviribilimsel Metin Çözümlemesinin Çeviri Sürecinde, Uygulamasında ve Eğitimindeki Yeri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.4,4. 139-150.
- Aytaç, G. (1983). *Çağdaş Alman Edebiyatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay, Ankara.
- Beaugrande, R.A. De (1978). *Factors in a Theory of Poetic Translation*. Assen: Van Gorcum.
- Can, Ö. (2010). "Edebiyat Eseri Okuma Süreci ve Franz Kafka Örneği I", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 23, s. 133-143
- Cemal, A. (1984). "Franz Kafka'yı Anlamak", *Yazko Çeviri Kafka Özel Sayısı*, Cem Yay. İstanbul, s. 10-11.
- Fischer, E. (1980). *Sanatın Gerekliliği*, (çev. Cevat Çapan), e- Yay. İstanbul.
- Haldan, A. & Mutlu, G. (2014). Yaşar Kemal'in 'Hüyükteki Nar Ağacı' adlı Eserinin 'Granatapfelbaum' adlı Çevirisine Dilsel, Toplumsal ve Çeviribilimsel Bir Bakış. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 12, 26-46.
- Haldan, A. (2007). Türkiye'deki Çeviri Politikaları Üzerine Bir İnceleme, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kafka, F. (2004). *Duruşma*, Çev. Orhan Tuncay, Gün Yayıncılık, İstanbul.

- Kafka, F. (2015) *Dava*, Çev. Gülperi Sert, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kafka, F. (2015). *Der Prozeß*, Damnick Classics, Braunschweig.
- Kıral, T. Ö. (1984). "Günümüz Gerçekliği ve Kafka", *Yazko Çeviri Kafka Özel Sayısı*, Cem Yay., İstanbul, s.171-199.
- Newmark, P. (1988). *Approaches to Translation*. New York: Prentice-Hall.
- Nida, E. ve Charles T. (1969). *The Theory and Practice of Translation*. Brill: Leiden.
- Nord, Christiane. (1995) *Textanalyse und Übersetzen*. Heidelberg, Gross.
- Özcan, O. (2019). Yazın Çevirisi İncelemelerinde Yorumlayıcı Çeviri Kuramı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (16), 587-603. DOI: 10.29000/rumelide.619082
- Öztürk, A. (1984). "Yaşama Açlığı Şampiyonu", *Yazko Çeviri Kafka Özel Sayısı*, Cem Yay. İstanbul, s. 60-68.
- Snell- Hornby, M. (1988). *Translation Studies*. An Integrated Approach, Amsterdam: John Benjamins
- Wagenbach, K. (1997). *Franz Kafka Yasam Öyküsü*, (çev. Kamuran Şipal), Cem Yay., İstanbul.
- Yazıcı, M. (2007). *Yazılı Çeviri Edinci*. İstanbul: Multilingual Yayınları

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 727-740

Geliş/Submitted/ Отправлено: 25.10.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 22.12.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47945

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Süreyya DOĞAN

Kırıkkale Üniversitesi Rektörlüğü

Türkiye

sureyyadgn@gmail.com

 ORCID 0000-0001-8868-212X

TOPLUMSAL CİNSİYET BAĞLAMINDA BUKET UZUNER'İN KURMACA ESERLERİNDE GELENEK VE KADIN¹

TRADITION AND WOMAN IN TERMS OF SOCIAL GENDER IN BUKET UZUNER'S FICTIONARY WORKS

Öz: 18. yüzyılın sonlarında kadınlara erkeklerle iş, aile ve yasal haklar açısından eşit olanaklar elde etmek düşüncesiyle başlatılan feminist hareket, edebiyat eleştirisine de yeni ve farklı bir bakış açısı getirmiştir. Feminist edebiyat eleştirisinin amacı, cinsiyet rollerinin doğal farklılıkların olması gerekenden daha fazla farklılaştırılmasında erkek egemen ideolojinin belirlemelerini tespit etmektir. Feminist eleştiri araştırmacılara edebiyattaki kadın karakterleri yorumlama, metinlerin dillerindeki cinsiyetçi öğeleri saptama, yazarların bakış açılarındaki tek yanlılıklara dikkat çekme ve kadın yazarların yapıtlarının yeniden değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Bu çalışmada son dönem Türk edebiyatının önemli isimlerinden Buket Uzuner'in romanları ve hikâyeleri incelenerek, Uzuner'in geleneksel Türk toplum yapısını, toplumsal cinsiyet ve kadın meselelerini nasıl işlediği görünür kılınmaya çalışılacaktır. Türk edebiyatında sınırlı incelemelerin ötesine geçmeyen feminist edebiyat eleştirisi merkeze alınarak, bu eleştiri etrafındaki kavram, değer

¹ This study is based from the prepared doctoral thesis of the first author./Bu çalışma, yazarın hazırlanmakta olan doktora tezinden üretilmiştir.

Cite as/Atıf: Doğan, S. (2020). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Buket Uzuner'in Kurmaca Eserlerinde Gelenek ve Kadın. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 727-740. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47945>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

ve algılamalar Buket Uzuner'in romanlarında ve hikâyelerinde tespit edilip değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Buket Uzuner, Kadın, Toplumsal Cinsiyet

Abstract: Feminist movement, which was started at the end of the 18th century with the idea of providing women with equal opportunities as men with regards to profession, family, and legal rights, brought a new perspective to literary criticism. The aim of feminist literary criticism is to detect identifications of male-dominant ideology on over-differentiating natural differences of gender roles. Feminist criticism allows researchers to understand woman characters, assign sexist elements in texts, attract attention to unilateralism in authors' viewpoints, and to reassess woman authors' works. By examining Buket Uzuner's novels and stories, who is a very important person in late Turkish literature, this study aims to present how Uzuner handles Turkish social structure, social gender, and woman-related issues. Focusing on feminist literary criticism which is unable to go beyond limited research in Turkish literature, concepts, values, and perceptions regarding this criticism will be detected and evaluated in Buket Uzuner's novels and stories.

Key Words: Buket Uzuner, Woman, Social Gender

GİRİŞ

Toplumsal Cinsiyet ve Geleneksel Toplumlarda Kadın Olmak

İnsan davranışları, yetiştiği sosyal ve kültürel ortamlara göre şekillenir. Toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenildiği düşüncesinden hareketle feminist araştırmacılar, kadın ve erkek arasındaki eşitsizliklerin temelinde biyolojik farklılıkların olduğu fikrine karşı çıkmaktadırlar. Toplumsal cinsiyet kavramının ifade ettikleri biyolojik cinsiyetin ifade ettiklerinden farklıdır. Toplumsal cinsiyet kültürüne göre farklılık gösterebilir. Çünkü her toplumda kadın ve erkeğe uygun görülen roller değişmektedir. *"Toplumsal cinsiyet toplumsal pratiklere gömülü halde bulunan eril ve dişil davranış normları ve insanların bu normların etkisiyle sonradan edindiği alışılmış eyleme biçimlerinden oluşur"* (Stone, 2016: 107). Cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) kavramları feminist kuramcılar için oldukça önemlidir. Toplumsal cinsiyet, sosyal ve kültürel olgular eşliğinde şekillenirken cinsiyet, biyolojik olanı işaret eder. Toplumsal cinsiyet üzerine yapılan araştırmalar, kadın ve erkek arasındaki rol dağılımına ilişkin eşitsizliğin temelinde biyolojik farklılıkların değil toplumsal beklentilerin ve ataerkil toplum yapısının etkili olduğunu ortaya koymuştur. Toplumsal cinsiyet rolleri, kültürel olarak kodlanıp zamanla içselleştirilen rollerdir. Simone de Beauvoir'ın *"Kadın doğulmaz, kadın olunur"* (1993: 231) cümlesi bu durumu özetler niteliktedir.

Erkek egemen zihniyetin hâkim olduğu geleneksel toplumlarda, cinsiyet eşitsizlikleri daha belirgindir. Bu toplum yapısında iktidar, ortak erkeklik değerlerine sahip erkeklerin kontrolü altındadır. Ataerkillik, feministler tarafından erkek egemenliğini ifade etmek için kullanılmaktadır. Kadınların ezilmesinin ve ikincil bir konumda olmasının sebebi hayatın her alanına sirayet eden erkek egemen zihniyettir. Bu zihniyet, aynı toplum içindeki farklı erkeklik anlayışına sahip erkekleri de kadınlar gibi ötekileştirmektedir ya da bu erkekleri egemen erkek değer-

lerine boyun eğmek zorunda bırakarak sistemin parçası hâline getirmektedir. Çünkü sistemin parçası olmak onların faydasıdır. Aksi takdirde onlar da egemen erkeklerden bir alt kategoride hemen kadınların üzerinde bir yerde konumlandırılırlar. Serpil Sancar, *“Erkeklik: İmkânsız İktidar”* adlı eserinde erkek egemen zihniyeti “hegemonik erkeklik” kavramı etrafında açıklayarak farklı erkeklik deneyimlerinin anlamını da bu çerçevede sorgulamaktadır. Hegemonik erkeklik, *“beyaz, orta sınıf, heteroseksüel, orta yaşta, tam gün iş sahibi erkeğin özelliklerine denk düşer”* (Sancar, 2016: 27).

Toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkileri incelendiğinde erkeklerin çıkarlarının gözetildiği bir sisteminin inşa edildiği görülür. Bu sistemin denetimi elbette hegemonik erkeklik tanımına uyan erkekler tarafından gerçekleştirilir. Sistemin işleminde cinsiyete dayalı iş bölümü oldukça önemlidir. Cinsiyete dayalı iş bölümü, kadınları sınırları belli alanlara hapsederken erkeğe uçsuz bucaksız kamusal alanı uygun görür. Kamusal alanın olanakları sistemin devamlılığını sağlar. Paranın yönetimi, siyaset, ordu hatta din ve daha birçok şey erkeğin istediği doğrultuda şekillenir. Toplumsal cinsiyet ve iktidar ilişkileriyle ırk, sınıf, cinsiyet farkları ve cinsellik gibi kavramların iç içe geçtiği görülür. Farklı erkeklik anlayışları mümkünken kadınların, erkek egemen anlayışa verdiği onayla toplumsal cinsiyet ve iktidar arasındaki ilişki daha da sağlamlaşır.

Cinsler arasındaki farklılıklar toplumsal ilişkiler ağı içerisinde yeni anlamlar kazanır. Toplumsal cinsiyet rollerinin belirlenmesinde yaratılış söylemi de bir etkidir. Kutsal kitapların yaratılışa dair verdiği bilgilerde ilk insanın erkek olması, varlıkları adlandırma görevinin erkeğe verilmesi, bilginin aktarıldığı cinsin erkek olması bu anlamda önemlidir.² Adlandırma ve varoluş arasındaki ilişki yadsınamaz. *“Adı olmayan hiçbir şey varolamaz; ad, varoluş demektir”* (Berktaş, 2012: 52). Bu bağlamda dini söylemleri belirleyenlerin ve yorumlayanların çoğunlukla erkekler olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Ataerkil toplumlarda davranış kalıplarının meşrulaştırılıp içselleştirilmesinde ve yaygın hâle gelmesinde dini söylemlerin etkisini saptamak hiç de zor değildir.

Ataerkil aile düzeninde erkeğin özel mülkiyeti varsayılan, nesneleştirilen kadının asıl vazifesi, erkeğe hizmet etmektir. *“Onu bir mal gibi sahiplenen ve vahşice kıskanan egemen erkek, onu bin tür kuralla kuşatır. Erkeğin toplumsal ilişkileri, hizmetleri ve gerçek bir hayatı varken, kadın o kadar sakınılmıştır ki, bu onun insanca gelişmesini engellemiştir”* (Donovan, 2013: 101). Hayatın birçok alanına yayılan bu hizmet zorunluluğu, kadının kimliğini inşa etmesini ve muhafaza etmesini zorlaştırmaktadır.

Ataerkilliğin Kadın Kahramanlar Üzerinden Temsili

² Kur'an-ı Kerim'de varlıkların adlandırılması Tevrat'taki anlatımdan farklıdır. Kur'an-ı Kerim'de bu mesele Bakara Suresi 31-32-33. ayetlerde şöyle ifade edilmiştir: (31) Ve Âdem'e bütün isimleri öğretti. Sonra bunları meleklerle gösterip “Sözünüzde doğru iseniz şunların isimlerini bana söyleyin” dedi. (32) “Seni tenzih ederiz! Bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur. En kâmil ilim ve hikmet sahibi şüphesiz sensin” cevabını verdiler. (33) “Ey Âdem! Bunların isimlerini onlara bildir” dedi. Bu husus, Tevrat'ta “Ve Rab Allah dedi: Adamın yalnız olması iyi değildir; kendisine uygun bir yardımcı yapacağım. Ve Rab Allah, her kır hayvanını ve göklerin her kuşunu topraktan yaptı; ve onlara ne ad koyacağını görmek için adama getirdi; ve adam her birinin adını ne koydu ise, canlı mahlukun adı o oldu. Ve adam bütün sığırlara ve göklerin kuşlarına ve kır hayvanına ad koydu...” (Tekvin, Bap 2) cümleleriyle ifade edilmiştir.

Türk edebiyatının önemli yazarlarından Buket Uzuner'in kaleme aldığı eserler, "kadın edebiyatı" içerisinde değerlendirilebilecek nitelikte eserlerdir. Burada kadın edebiyatı ifadesi, "...cinsiyeti kadın olan yazarın kadınlığını unutmadan kaleme aldığı yazınsal metinler anlamına gelir" (Atasü, 2001: 33). Eserlerinde feminizmin öncelendiği konular üzerinde duran aynı zamanda da bir kalıba sığdırılmak istemeyen Uzuner, edebî bir otopsi çalışması olarak nitelendirdiği *Gümüş Yaz Gümüş Kız* adlı eserinde "Bir gruba ait olmak, örneğin feminist yazar, solcu yazar, hapisteki romancı gibi tek kalıba dökülmüş dar bir alana sıkışmayı hiç arzu etmedim. Elbette ırkçılığa karşı olan her yazar gibi ben de feministim" (Uzuner, 2002: 58) cümleleriyle bu konudaki düşüncelerini dile getirmiştir.

Buket Uzuner, farklı dergilerde yayımlanan hikâyelerinin ardından 1986'da *Benim Adım Mayıs* adlı ilk hikâye kitabını çıkarır. 1988'de ikinci hikâye kitabı *Ayın En Çıplak Günü* yayımlanır ve Uzuner daha geniş kitlelere ismini duyurmayı başarır. Bu eserlerine sonraki yıllarda *Güneş Yiyen Çingene*, *İki Yeşil Su Samuru*, *Balık İzlerinin Sesi*, *Karayel Hüzünü*, *Şairler Şehri*, *Kumral Ada Mavi Tuna*, *Gelibolu*, *Şiirin Kızkardeşi Öykü*, *İstanbulcular*, *Yolda*, *Su*, *Toprak*, *Hava* kitaplarını ekler. Uzuner'in hikâyelerinde ve romanlarında kadın kahramanların, birey olma, kendini var etme sürecinde erkek egemen zihniyetle mücadele ettikleri görülür. Aynı zamanda bu eserlerde mücadeleyi seçmek yerine bu zihniyete teslim olan kahramanlara da değinilerek farklı kadınlık hâlleri sorgulanmaktadır.

Benim Adım Mayıs kitabındaki "Vehbi Şanlı'nın Faust Tutkusu" adlı öyküde annesi dışında hiç kimse tarafından sevilmeyen Vehbi Şanlı'nın dört evliliği ve kadınlara ilişkin düşüncelerine yer verilmektedir. Kahramanın çocukluğuna dair satırlarda annesi aracılığıyla bir kuşak önceki kadınların evliliğe ve hayata bakışına da değinilmektedir. Vehbi Şanlı'nın annesi sık sık dayak yemesine rağmen evdeki düzenin en iyi şekilde sürdürülmesi için elinden geleni yapan, ataerkil düzenin bastırıldığı, suskun kadınlardan birisidir. "Annesi hiç aksatmadan beş çocuğunu tertemiz giydirir, kocasına meze sofrası hazırlar, hepsinin üstüne titrerdi" (Uzuner, 2016: 40). Vehbi Şanlı'nın babası saygın bir adamdır. Bu saygınlığını ise "Dayak cennetten çıkmadır," deyip, önce annesini, sonra beşini sıradan geçirmesine" (Uzuner, 2016: 41) borçludur. Geleneksel toplumlarda baba, gücü elinde bulunduran, karısına ve çocuklarına istediği gibi davranma hakkına sahip muktedir kimliğiyle karşımıza çıkar. Bu kimliğin bileşenlerinden biri de babanın dövmeden önce sığındığı ve söylediği cümlede gizlidir.

Vehbi Şanlı, babasından aldığı felsefeyi geliştirdiğini düşünen, babasının gölgesinde can bulan bir kahramandır. Onun gözünde kadın, etiyle var olan, salt cinselliği çağrıştıran bir varlıktır. Kadınlarda vücut ve yüz güzelliği arayan Vehbi, kadınların çalışmasını yanlış bulan erkeklerdendir. "Kadınlara güzel evler, zarif giysiler, ince, hafif işler yaraşır" (Uzuner, 2016: 44) diyen kahraman, kadınların resim, edebiyat, müzik ve botanikle ilgilenmesi gerektiğini düşünür. Vehbi Şanlı da tıpkı babası gibi ataerkil zihniyetin kadına uygun gördüğü kalıpları eşlerine giydirmeye çalışan, eğitilmiş olmasına rağmen zihniyet dönüşümünü gerçekleştiremeyen kahramanlardandır. Kadınlara güzel evleri layık gören bu zihniyet, aslında kadınları o evlere hapsedmenin telaşındadır. Zarif elbiseler içinde görmeyi hayal ettikleri bu kadınların erkeklerin alanına girmeyen iş alanlarında olması tercih edilmektedir. Bu zihniyet, kadına ve erkeğe belli kalıplar ve alanlar sunarken kadını duygusal bir varlık olarak kodlar; edebiyat, sanat gibi alanları kadınlara bırakır. Erkek fiziksel güçle birlikte tanımlanırken akıl, bu tanımın farklı bir cep-

hesini ifade etmek üzere her daim kullanılmıştır. "...erkeklik tanımının içinde her zaman akıl, mantık, iradeye dayalı –kadınlarda olmadığı varsayılan- yetenekler erkekliğin ayırıcı özellikleri olarak tescil edildi" (Sancar, 2016: 73).

"Bir Kadın Yazarın Satış Rekorları Kıracak Kitabı" adlı hikâyede geleneksel toplumların cinselliği bastırarak yok saymasının, birey üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekilmektedir. Cinsellik, yasak ve ayıp sözcükleriyle dile getirilirken hem kadın hem erkek için belli bir yaşa kadar tehlikeli kabul edilmektedir. Bilhassa kadın için çok daha tehlikeli bir alandır; çünkü kadın söz konusu olduğunda namustan da bahsedilmektedir. Bir savaş romanı yazmak isteyen kadın yazarın zihni, tanıdığı insanların ona yazması için önerdiği konularla doludur. Çok satacak bir roman mı yoksa geleneksel toplum yapısı içerisinde sıkışmış bireyleri mi yazmalıdır? Bu ikilemi yaşayan yazar aracılığıyla Uzuner, kadına dair meselelerin başka meselelerin gölgesinde kalmasını "Hep önce başka bozuk şeyler düzelsin; kadınların sorunlarına, cinsel eğitimsizliğe daha sonra sıra gelecek di mi" (Uzuner, 2016: 62) cümlesiyle eleştirmektedir.

Aydın Çıplak Günü adlı kitap, "Bir Erkeğin Dayanılmaz Bilinçaltı Tutkusu" adlı hikâyeye başlar. "Kadın olmak kötü bir şey midir?" sorusuna cevap arayan Uzuner'in kadına dönüşen erkek kahramanı Ömer, bu durumun kurgu eserlerdeki örneklerini hatırlarken bir yandan da bu toplumda kadın olmanın, feminist olmanın, bir erkek olarak kadın haklarını savunmanın zorluklarını düşünür. Ömer, kadın bedeniyle sokağa çıktığında bir kadının başına gelebilecek olası tehlikelerle bir bir karşılaşır. "Kara bıyıkları altında sarı dişleriyle sırttan yüzler" (Uzuner, 2010: 9) gören Ömer, kalçasında ve göğsünde hissettiği yabancı eller karşısındaki şaşkınlığını "Ne oluyor lan!" (Uzuner, 2010: 9) diye bağırarak açığa vurur. Kocaman kahkahalarla daha bir iştahla gülen kara bıyıkları altındaki sarı dişleriyle bu erkekler, kadına dışarıda hayat hakkı tanımayan ataerkil toplumun sert yüzünü temsil etmektedir. Kirli yüzlerin, arkasından "Kaçma keklik, nereye gidiyorsun bebek... Yalasadık kız... Gene kime vermeye gidiyorsun şillik..." (Uzuner, 2010: 10) diye bağırdıklarını duyar. Sokağa çıkan her kadını taciz etme hakkını kendinde gören zihniyetin kirliliği, cinselliği çağrıştıran ifadelerde açığa çıkar. Küfür, karşı tarafın kimliğini zedeleyici bir özelliğe sahiptir; küfre maruz kalanı değersizleştirirken bireyi şiddetin başka bir yüzüyle karşı karşıya bırakır. İktidar ilişkileri bağlamında küfür eden kişi, gücü elinde bulundurandır. Dilin tarafsız olmadığı göz önünde bulundurulduğunda geleneksel toplumlarda dilin küfür içeren ifadelerinin kadını aşağılayıcı bir tona sahip olduğu çok açıktır. "Kültürümüz cinsel eylemi, kadımla ilintisi bağlamında hor görür ve cinsel eylem içindeki kadını aşağılar, mahkum eder. Bu iddiaya, bir halkın ruhunun en güzel aynası, toplumsal bilinçaltının doğrudan ürünü olan dil, müthiş bir cinsel küfür ve argo negatif zenginliğiyle dilimiz, Türkçe tanuktur" (Atasü, 2001: 260)! Geçmişin izlerini taşıyan bu dil, ataerkil toplumun bilinçaltını yansıtmaktadır. Dilin işlevi düşüncelerin aktarılmasıyla sınırlı değildir; dil aynı zamanda düşüncenin şekillenmesinde de etkilidir. Bu nedenle feministler, ataerkil ideolojinin temelini dilde olduğu görüşünden hareketle bir kadın dili oluşturmanın zorunluluğundan bahsederler. Dil, öznenin toplumsal cinsiyetinin oluşturulmasındaki en etkili araçtır. Hem erkek hem de kadın, cinsiyetin kültürel belirlenimi noktasında dile mahkûmdur. Bu mahkûmiyet J. Lacan'ın dile dair görüşleri çerçevesinde açıklığa kavuşturulmaktadır. Çocuk pre-ödüpal dönemden ödüpal döneme geçerken anneyle olan bütünlüğünü yitirir. Kaçınılmaz olan bu kopuş, özneliği inşa etmeye yardımcı olurken aynı zamanda bütünlüğe duyulan özlemi de açığa çıkarır. Birey, pre-ödüpal evreye dönmek ve o bütünlüğe yeniden

sahip olmak isteyecektir; ancak bu mümkün değildir. İçinde bulunulan durumu telafi etmenin tek aracı dildir ve bu dil babanın dilidir. Erkekler babanın dilini sahiplenerek erkek egemen söylemi kurarlar; pre-ödüpal döneme ilişkin arzusunun telafisini, sahip oldukları güçle yaparlar. Kadınlar ise sürekli bir bütünlüğe sahip olduğunu sandıkları erkek egemen söyleme ulaşma çabasıdadırlar. *"Dili belirleyen erkek, toplum yaşamının diğer bütün kurallarını da belirler; Baba'nın Kanunu'nun (yani dilin) egemen olduğu bir dünyada kadının kültürel cinsiyeti bu söylemin keyfiliği içinde üretilir durur"* (Parla, 2009: 31).

Ömer bir kadın olarak yaşamının zorluğunu bindiği takside uğradığı tacizle bir kez daha anlar. Sanat Köşkü adını taşıyan bir mekâna giden Ömer, kendisini Ayşe olarak tanıtır; buranın müdavimlerinin sokakta gördüğü erkeklerden farklı olduğuna inanmaktadır. Ancak gecenin sonunda yaklaştığı Çetin'in evinde kadının aşığılanmasına gerçekleşemeyen cinsel birliktelikle yeniden tanık oluruz. Gerçekleşemeyen bu birlikteliğin sorunlu tarafı yine kadındır. Bu kez de ilerleyen yaşına rağmen bakire olduğu için eleştirilir. Bu ikilem, kadının erkek egemen düzende aşığılanması için hep bir sebep olduğu gerçeğinin göstergesidir.

"Bir Kadının Yaşamında En Önemli İki Şey" adlı hikâyede çocukluktan kadınlığa sağlıklı bir geçişin geleneksel toplumlardaki zorluğuna *"Bekâret ve annelik bir kadının yaşamındaki en önemli iki şeydir"* (Uzuner, 2010: 60) cümlesiyle değinilmektedir. Böyle bir toplumda kadının saygınlığı bir erkeğin kattığı ya da yok ettiği namusla başlar veya biter. Geleneksel toplumların namus anlayışı, kadın bedeni üzerinde erkeğin tahakküm kurmasını sağlar. Toplum kadın cinselliğinin denetiminde söz sahibidir. Aile, akrabalar hatta komşular kadının cinsel arzularını ne zaman, nasıl ve kiminle yaşaması gerektiğine karar verme hakkını kendinde görür. Kadın bedeni denetim altına alınarak kadın, kendi bedenine yabancılaştırılır. Kendi bedenine yabancılaşan kadından toplumun başka beklentileri de vardır: Annelik. Kutsallık atfedilerek yüceltilen annelik, toplumun kadın için belirlediği en önemli görevdir. Erkek egemen toplumlarda kadınların esas işlevi kabul edilen doğurganlık, kadına toplumda ayrıcalıklı bir yer verirken aynı zamanda onun farklı alanlardaki üretici rolünün göz ardı edilmesine neden olmaktadır.

Kadın cinselliğinin baskılanması ve kadının kendine yabancılaştırılması hikâyenin kahramanı Müge'nin *"Onun bedeni, cinselliği ve aklı birbirinden ayrı yaşıyor sanki. Sevişirken inanılmaz bir dişi, konuşurken cinsiyetsiz bir insan. Köpüksüz bir Türk kahvesi gibi. Lezzetli ama köpüksüz..."* (Uzuner, 2010: 62) cümlelerinde köpüksüz Türk kahvesi benzetmesiyle somutlaştırılmaktadır. Uzuner bu hikâyesinde kadın cinselliğine ilişkin sorunları, bedeni ve aklı birbirinden ayrı yaşayan Müge'yle örneklendirmektedir.

"Yerli Filmlerle Büyümüş Kız Çocuklarından Birisi" adlı hikâyede toplumsal cinsiyet rollerinin benimsenmesinde yerli filmlerin etkisinden bahsedilmektedir. Yedi yaşındaki kız çocuğunun izlediği filmlerdeki insanlar, evlilikler gerçek hayattakinden çok farklıdır; çocuk, izlediği filmlerden birinde evlenmeden bir erkekle beraber olan kadının neden sürekli *"Mahvoldum ben!"* (Uzuner, 2010: 132) diye inlediğine bir türlü anlam veremez. Bir erkeğin bir kadını mahvedebileceği düşüncesi, çıplak erkek ve kadın bedeni küçük kızın kulağına takılan cinsellik, kötü, pis, günah gibi sözcükler, cinsellikle mahvolmak arasında ilişki kurmasına, toplumdan öğrendiklerini film aracılığıyla pekiştirip bilinçaltının derinliklerine işlemesine neden olur. Hikâye, sanatın egemen erkek söylemini yeniden üretip daha etkin bir şekilde kabul görmesini,

sinema örneğinden hareketle ifade etmektedir.

Buket Uzuner'in bir diğer hikâye kitabı "*Şiirin Kızkardeşi Öykü*"dür. Kitaba adını veren ilk hikâyede baba-oğul ilişkisinin toplumsal cinsiyet rejimindeki etkilerine yer verilmektedir. Geleneksel toplumlarda baba-oğul ilişkisi çoğu zaman gerilimli ve sevgisizdir. Hikâyede babasını sevmeden büyüyen ve onu zamansız kaybeden bir erkek çocuğunun, eleştirmesine rağmen babasından tevarüs ettiği huyları nedeniyle bir ailenin hayatını mahvetmesi anlatılmaktadır. Babanın benimsediği erkeklik değerlerinin, istemeseler de çocukları etkisi altına alabileceği, eril tahakkümün babadan öğrenildiği gerçeğinin altı çizilmektedir. Bütün bu gerçeklere rağmen erkekliğin tamamen babadan öğrenildiğini varsaymak da mümkün değildir. "*Erkek arkadaş grupları, görsel imgeler, erkek eğlence dünyasının değerleri gibi birçok faktör bu erkeklik değerleri üzerinde etkili oluyor*" (Sancar, 2016: 125-126). Baba-oğul ilişkisinin otorite kurma ve erkek çocuğunun toplumda kabul görece davranışlar kazanmasını sağlamak üzere yaşanması oğullar ve babaları arasında duygusal kırılmalara sebep olmaktadır. Babanın erkek çocuk üzerinde baskı kurarak kendi bildiği doğrulara yönlendirmesi, sorunlu erkeklik anlayışlarına zeminin hazırlamaktadır. "*Babasından nefret etmeden hizaya sokulmuş bir oğul olabilir mi? Hizaya sokulmadan, babaya ait düzenin parçası olmadan yirmi yaşına kadar nefes almaya izin verilir mi bizim buralarda sanki*" (Uzuner, 2004: 7) cümleleriyle yazar, egemen erkeklik anlayışlarının babadan oğula geçtiği düşüncesini vurgularken bütün erkeklerin bu süreci yaşadığını ifade etmektedir. Erkeklerin ilerleyen yaşlarında babalarını anlamaya başlamaları, egemen erkeklik anlayışlarını onayladıklarını ve sürdürüklerini göstermektedir. Küçük bir kasabada geçen olaylar, kahramanın babası ve babanın karşısında konumlandırılan Çetin öğretmen aracılığıyla iki ayrı aileden hareketle toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenildiği gerçeği işaret edilmektedir. Takdir-i ilahi gereği erkeğin akıllı, güçlü; kadın ve çocukların ise zayıf ve saf olduğuna inanan babaya göre "*erkekler, dünyayı, memleketi, kasabayı, köyü, evi, çoluk çocuğu yönettikleri için işleri zordur*" (Uzuner, 2004: 44). Gitar çalan, sürekli okuyan, oğlunun adını Şiir koyan bıyiksız Çetin öğretmen, bilinen davranış kodlarına uymadığı için kasabalıların gözünde hep bir yabancısıdır ve 'baba'ya göre "*karı gibi*"dir (Uzuner, 2004: 21).

Adının Ahmet Recep oluşunu sorgulayan kahraman, isminin anlamını öğrenmek istediğinde ailesi tarafından erkek adamın erkek adı olur cümlesiyle geçiştirilir. "*Kızlarına Sakine, oğullarına Savaş, Cenk, Öcal, Hıncal, Cihat gibi adları koyan kültürlerin*" (Uzuner, 2013: 290) kadına ve erkeğe uygun gördüğü düşünce ve davranış biçimleri açıktır. Kadın sakın oluşuyla edilgen, erkek ise savaşan, öç ya da hınc alan etken bir varlıktır.

Geleneksel toplumların en zayıf yanlarından biri görmezden gelinen sorunlu erkeklik anlayışlarıdır. Ataerkil toplumlarda iktidarın cinsiyeti, *Su* romanındaki gazeteci Cemil Dokuzoğlu tarafından "*bu memleketin her şeyi erkek! Bankası, hastanesi, üniversitesi, parlamentosu, gazetesi, şarkısı, türküsü, yemeği, geleneği, insan hakkı, demokrasisi, babası, kocası, oğlu, profesörü, avukatı, savcısı, po... Neyse... İşte hepsi erkek!*" (Uzuner, 2013: 285) cümleleriyle dile getirilir. Kadının iffetli, çocuğun saygılı, erkeğin de şerefli olmasının beklendiği bu toplumlarda kadının eşinden boşanmak, çalışmak, okumak gibi hakları var gibi görünse de bu hakların da erkeğin kontrolünde olduğu çok açıktır. İktidarı elinde bulunduran kimi zaman baba kimi zaman kocadır. Erkeği düzenin ve iktidarın kendisi kabul eden bu anlayışa göre, "*... düzen ve düzende, kadının sadece uyumlusu makbul, erkeğin uyumlusuysa madaradır*" (Uzuner, 2013: 103).

Buket Uzuner'in tabiat dörtlemesi olarak kurguladığı *Su, Toprak, Hava* romanlarının kahramanı Defne'nin en belirgin özelliği "ideal vatandaş ve kız tipini oynamadığı" (Uzuner, 2013: 121) için 'uyumsuzluk'tur. Uyum, düzene boyun eğme, sistemin parçası olmayı kabul etme hâlidir. Geleneksel toplumların düzene uyma konusunda kadın ve erkeğe yaklaşımı farklıdır. İnsanın uyumsuzu "zeki bir erkeğe 'dâhi', (...) kadının uyumsuzunaysa zaten zeki ve cesur olacağı için 'cadı'" (Uzuner, 2013: 103) dendiği herkes tarafından bilinmektedir. Defne'nin, modern zamanların kadına dayattığı güzellik algılarını yok sayması ve toplumun bir kadından beklediği şeyleri yerine getirmemesi onu annesinin, ablasının ve çevresinin gözünde değersizleştirmektedir. Zekânın güzellikten daha kıymetli olduğunu düşünen kadınlar, geçmişten bugüne tehlikeli, garip, cadı, büyücü gibi sıfatlarla nitelendirilmişlerdir. Toplumun yaşlı bir kadından beklediklerini karşılamaması nedeniyle emniyet müdürü ve onun gibi düşünenler için Umay Bayülgen de "eli maşalı" (Uzuner, 2015: 53) "çetin ceviz'in dişil karşılığı sayılan 'cadının teki'"dir (Uzuner, 2015: 277). Geleneksel toplumlarda hepsi birkaç tipe sığdırılan kadın karakterlerden farklı davranan Umay ve Defne gibi kadınlar, birey olmayı her şeyden fazla önemsemeleriyle kılık kıyafetleriyle öncelikledikleri meselelerle hem karşı cins hem de hemcinsleri tarafından eleştirilmektedirler. Hangi yaşta olursa olsun kadının bilmişinin sevilmediği ataerkil toplumlarda kadından beklenenler, egemen erkeklik anlayışını temsil eden bir polis memuru tarafından şöyle dile getirilmektedir: "Kendi anam da olsa karım da olsa, kadın dediğin az bilecek, susacak, geride duracak" (Uzuner, 2013: 106).

Su romanında erken yaşta evlendirilen, işkenceye maruz kalan, okuma hakkı elinden alınan bir kadının kocası tarafından öldürülmesinden hareketle Türkiye'deki kadın cinayetlerine değinilmiştir. Erkeklerin işlediği bu cinayetlerin 'kadın cinayeti' ya da 'namus cinayeti' olarak adlandırılması, erkek üstünlüğünün dildeki yansımasıdır. Sakine Neşeli'nin varlığı toplum tarafından ancak ölümüyle fark edilmiştir. On altı yaşında kendisinden büyük bir akrabasıyla evlendirilen Sakine, dört çocuk annesi, yoksul, korku ve endişe dolu, yaşama sevincini kaybetmiş; bu hâliyle de binlerce Türkiyeli kadından birisidir. Kadınların okumasına engel olan, okumanın dahi erkeğin hakkı olduğuna karar veren geleneksel anlayış, kadının kiminle evlenmesi gerektiğine, boşanıp boşanamayacağına da onun yerine karar vermektedir. "Bir erkekten boşanılmaz, ancak erkek karnı boşar! Allah böyle emretmiş!" (Uzuner, 2013: 291) anlayışına sahip erkekler, boşanmak isteyen eşlerini namus ve inanç bahanesine sığınarak öldürmektedirler.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Evlilik ve Cinsellik Üzerinden Temsili

Kadınların diplomasının dahi çoğunlukla çeyiz olarak görüldüğü geleneksel toplumlarda, kadından beklenen elbette hayırlı bir kismetle evlenip kendisini kocasına ve ailesine adanmasıdır. Tasvir, ailesinin onaylamadığı biriyle evlenmek istediğinde onu "diş teknisyeni olarak çalıştığı işinden çıkartıp, onca yıllık eğitimini de silip" (Uzuner, 2013: 30) istemediği bir yere gönderen ailesi, onun hayatındaki mutlak söz sahibidir. Dolayısıyla kadının okuması ve çalışıyor olması böyle bir toplumda özgür bir birey olması için yeterli değildir. Gelenekler, kadının hayatına yön verme yetkisini erkeklere sunarken geleneklere olan inancıyla kadınlar da bu yetkiyi isteyerek veya boyun eğmek suretiyle onaylamaktadır. *İstanbullular* romanındaki Tijen ve Belgin, Tasvir'in ailesinden farklı zihniyetlere sahip ailelerde büyümüşlerdir. Muhafazakâr bir ailede büyüyen Tasvir ve modern bir ailede büyüyen Belgin'e ailelerinin yaklaşımı çok da farklı değildir. Belgin'in diplomat olan babası "Kadınlar çiçeğe benzer, öyle zarif, narin ve güzeldirler ki! Onlara iyi

bakmak gerekir" (Uzuner, 2007: 447) cümlesini ne zaman tekrarlasa ailenin iyi yetişmiş, eğitilmiş kadınları bu mecazı gülümseyerek kabul etmektedirler. Belgin, küçük yaşına rağmen çiçeklerin bir bitki kabaca ot olduklarının ve bakıma ihtiyaç duyduklarının farkındadır. Çiçeklerin bakımının kim tarafından yapılacağını sorgulayan çocuğa verilen "*Elbette erkekler Belginciğim!*" (Uzuner, 2007: 447) cevabı her sınıftan erkeğin, kadını farklı biçimlerde kontrol altına almak istediğinin kanıtıdır. Başarılı bir kadın olarak ülkesine döndüğünde Belgin'in zihninden geçenler arasında her sınıftan kadına uygulanan baskılar vardır. Bu baskı kimi kadınlara zarafet kimi kadınlara töre adına modern ailelerde ayıp, yakışsız başka ailelerde günah diyerek kurulmaktadır. Tijen kurulan bu baskıya "*Ya çocuktum, ya genç, ya da kız kısmı, karı aklı!*" (Uzuner, 2007: 396) sözleriyle kadının her yaşta yok sayılmasına ve aşağı görülmesine isyan eder.

Geleneksel toplumlardaki baba temsilinin *Toprak* romanındaki karşılığı olan Muhtar Körağaoğlu için de "*kadın ve çocuklar güzel dünyamıza gönderilen narin çiçekler*"dir (Uzuner, 2015: 293). Kadınların erkeklere emanet edildiğine inanan Muhtar, bu emanetin babadan kocaya geçtiğini düşünmektedir. Bu anlayış, geleneksel toplumlarda kadının edilgen bir varlık olarak görüldüğünü farklı aileler bağlamında örneklendirmektedir. "*Bundan sonra onların başında kocaları vardı ve namusları artık onlara emanetti*" (Uzuner, 2015: 294) cümlesi kadını korunup kollanması gereken bir varlık olarak gören ataerkil zihniyetin yansımasıdır. Bu cümlenin devamında emanet edilenin namus olması da ayrıca dikkate değerdir. Kadın, baba ya da koca tarafından korunup kollanmalı ki toplumun kutsallaştırdığı namusuna bir hanel gelmesin. Muhtar'ın meslek sahibi olup kendi istediği erkekle evlenen kızını, gelenekleri yıkmakla suçlaması, okuyan kadın ve bozulan düzen bağlantısıyla ilgilidir. Kızının sezaryenle doğum yapma zorunluluğunu bile başkaldırı olarak gören, düzenin başında hâlâ kendisinin olduğunu kanıtlamak için sezaryene karşı çıkan babanın "*...kadınların doğumda bile geleneklere uygun hareket etmesi konusundaki hassasiyeti*" (Uzuner, 2015: 295) gelenekleri kızından daha fazla önemseydiğini göstermektedir.

Geleneksel toplumlarda bekâretin kutsallaştırılması, kadının baskı altına alınmasını kolaylaştırmaktadır. Cinselliğe özellikle de kadın cinselliğine yönelik ön yargılar nedeniyle hayatı boyunca bekâretini bir yük gibi taşıyan kadınlar, toplumun belirlediği sınırlar dahilinde cinselliğini yaşayabilir. Bu baskıyı hisseden kadınların yaşadığı çatışma Belgin'in "*21. yüzyılda kız çocuklarına hâlâ bekâret testi yaptırılan bir ülkede*" (Uzuner, 2007: 9) "*bir kadının beğendiği bir erkeği arzulanması, kendine bu izni verebilmesi ne zor ve sancılı bir yolculuktur*" (Uzuner, 2007: 488) cümleleriyle ortaya konulmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, bekâret ve cinsellikle ilgili çifte standartlı, ikiyüzlü bir ahlâk anlayışına sebep olmaktadır. Bu riyakâr tavır, *Kumral Ada Mavi Tuna* romanında Tuna ve manken arkadaşı arasında başlayan ilişkiyle örneklendirilmiştir. Kızının manken olmasına her istediğinde bekâret kontrolüne götürmek şartıyla izin veren babanın ahlâk anlayışı kadar kızının, "*Bekâretimi bozmadan yapalım*" (Uzuner, 2012: 355) cümlesiyle özetlenen ahlâk anlayışı da sorunludur ve her anlamda ikiyüzlüdür. Sorunlu bir ahlâk anlayışının yerleştiği böyle toplumlarda kadınlar, belli bir yaşa ulaştıklarında da cinsellikleri yok sayılarak bastırılmaktadır. Birçok kadın bu baskılar nedeniyle toplumda, çalışma hayatında cinsiyetsiz bir varlık olmayı tercih etmektedir. *Su*, *Toprak* ve *Hava* romanlarının ortak kahramanlarından Semahat, dayısının tecavüzüyle başlayan sıkıntılarla baş edemeyip İstanbul'a sığındığında görünmez olmayı tercih eder. Davranışlarını, giyimini cinsiyetinin anlaşılması üzerine belirleyen Semahat'ın bir ka-

dın olduğu, çevresi tarafından bilinen ama ayırımına varılamayan bir gerçektir. Cinsiyetsizliği benimsemesinde toplumun riyakâr ve kadını suçlayan tavrı etkili olmuştur. Ensest mağduru Semahat'e kol kırılır yen içinde kalır anlayışıyla annesi dahil hiç kimsenin sahip çıkmaması kendini suçlu zannetmesine neden olur. Yıllarca Semahat kendisine "Acaba başka bir kızın değil de benim tecavüze uğramamın nedeni gerçekten de ağbimin söylediği gibi düşüncesizliğim, annemin dediği gibi fazla serbest tavırlarım, babamın küfürlerinde andığı gibi 'orospu bakışlarım'mıydı" (Uzuner, 2018: 114) sorularını sorar. Kadın tecavüze uğradığında bile suçludur. Suçlamayı yapan baba, ağabey erkek egemen zihniyetin temsilcileridir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli suçlayıcı şüphesiz annedir. Kutsallığı her koşulda öne çıkarılan, yavrusu için her şeyi yapabileceğinin altı çizilen anne, gelenekler, namus söz konusu olduğunda en az erkekler kadar erkek egemen anlayışın savunucusudur. Buradan hareketle denilebilir ki "kadınlar onaylamadan hegenomik erkeklik oluşamaz" (Sancar, 2016: 38).

Gelibolu romanında Beyaz Hala toplum nezdinde saygın bir kadındır. Babasından aldığı eğitimin bu saygınlıktaki payı "Beyaz Hala 'babasının kızı'ydı ve bir kadına ancak bir erkeğin uzantısı olarak böylesi bir değer verilebilirdi" (Uzuner, 2014: 198) cümlesiyle ifade edilmiştir. Onu köylülerin gözünde değerli kılan bir başka şey de yıllar içerisinde körelttiği dişiliğidir. Beyaz Hala kadınlığının yarattığı toplumsal engeli, hiç evlenmeyerek bekâret diyetiyle ödemiştir. Bu durum onu köylülerin gözünde adeta ermiş bir kişiye dönüştürmüştür. Ataerkil toplumlarda kadınların belli bir yaştan sonra cinselliklerinin yok sayılması, onlara genç yaşlarında elde edemedikleri bir saygınlığın kapısını aralamaktadır. Bu saygınlığa rağmen toplum, kadın bedenini hangi yaşta olursa olsun denetim altına almak ister. *İstanbullular* romanında heykeltıraş Ayhan, aldığı eğitime ve sanatla uğraşmasına rağmen egemen erkek değerlerinin etkisinden kurtulamamıştır. Belgin'le ilişkisinde erken yaşlarda dul kalan annesinin ve bu durumda olan birçok kadının da cinsel arzularının olabileceği gerçeğiyle yüzleşir: "yalnız kalan babası olsaydı onun bir analık hem de genç bir kadını analık olarak getirmesini çok da yadırgamayacaktı" (Uzuner, 2007: 336-337). Toplumun eşini kaybeden kadın ve erkeğe yaklaşımındaki eşitsizlik, cinsellik ve evlilik üzerinden bu yüzleşmeyle dile getirilmiştir.

Atatürk Havalimanı'nda temizlik işçisi olarak çalışan Hasret, ilerleyen yaşlarına rağmen gezen, yaşama isteğiyle dolu olan kadınları tuhaf karşılamaktadır. Hasret'e öğretilenlere göre o kadınlar, "çoktan yatalak olup gelinlerine eziyet etmekle meşgul olmalıydı" (Uzuner, 2007: 55). Gelinlerine eziyet etmesi beklenen kadınlar, bu gücü ilerleyen yaşlarına borçludurlar. Bu gücün arkasında yine bir erkeğin olduğunu da göz ardı etmemek gerekir; güçlerini doğurdukları erkek çocuklarına borçludurlar. "Doğu'nun yaşlı kadına erkeğe ünsiyeti bağlamında kimlik vermesi, Batı'nın genç kadını da vücudunu inkâr koşuluyla kişi ve kimlik olarak kabul etmesi yüzyıllar boyunca, kadın cinsinin soluk alabilmesini sağlamış dar geçitlerdir" (Atasü, 2009: 89). Geleneksel toplumlarda el değmemiş bir kadın olmak, belli bir yaşa ulaşmak, erkek çocuk doğurmak kadına toplumsal gerçekliğe dair bir varoluş sunmaktadır. Ataerkil cinsel ahlâk anlayışı, kadın bedenini eğer gençse seyre ve kullanıma açık hâle getirmek suretiyle nesneleştirirken yaşlandığında da yok saymak suretiyle kendi bedenine yabancılaştırmaktadır. Kadının kendi bedeni üzerinde bile söz sahibi olamaması, geleneksel toplumlarda kadın özgürlüğünden bahsetmeyi anlamsız kılmaktadır.

Kadınlığa ve erkekliğe dair toplumsal cinsiyet kodları, erken yaşlardan itibaren bilinçal-

ında kendine yer bulur. Bu kodlar, ailenin ve içinde bulunulan toplumsal çevrenin davranışları ve sözleriyle varlığını nesiller boyunca sürdürür. Kız çocuklarını misafir olarak gören geleneksel toplumlar, çoğu zaman kızların okumasına bile bu nedenle karşı çıkmaktadır. Bu anlayış, birçok kadın tarafından da benimsenmiştir ve anneler, kızlarının bu sınırları aşmasının önündeki engellerden birisidir. Kız çocuklarının “*Başka bir eve hizmet etmeye, bebe doğurup, bebe bakmaya, tarlalarda, evlerde ve yatakta çalışmak için*” (Uzuner, 2014: 179) gelin gittiğini benimseyen Meryem, kızı Beyaz’ın öğretmen okuluna gitmesine “*Kızlar okumaz, kızlar gelin olurlar*” (Uzuner, 2014: 21) sözleriyle karşı çıkar. *İstanbullular* romanındaki polis memuru Üzeyir’in, aldığı eğitime, yaşadığı döneme rağmen Meryem’den farklı düşünmediğini, üç kızından sonra dördüncüsü erkek olur umuduyla karısını hamileliğe zorlayışı göstermektedir. Üzeyir’in dördüncü çocuğun da kız olacağına dair kuşkusunun kızgınlığa evrilişi “*Hay canına yandığımın dünyası, bir kaşık düşmanı daha ha!*” (Uzuner, 2007: 328) cümlesiyle dil düzleminde açığa çıkar. ‘Kaşık düşmanı’ olarak görülen kızlar, boşuna beslenen boğazlardır; çünkü onlar ailelerinin uygun gördüğü yaşta başka bir erkeğin hükmünde yaşamak üzere evden gönderilecektir. “*Sen kızsın yapamazsın! ların başlaması ve bu dünyada erkeklere asla güvenmemesi eğitime geçiş dönemi...*” (Uzuner, 2015: 492-493) geleneksel toplumlarda kız çocuklarının, çocukluklarına veda etmeleri gereken dönemi işaret eder. ‘Erkeklere güvenme’ öğüdü, kız çocuğunun bedeni üzerinde kurulmaya başlanan hâkimiyetle namus hassasiyetiyle ilgilidir. “*Erkek adam laf taşımaz*”, “*namusun üzerine yemin et*” (Uzuner, 2015: 79) gibi ifadeler de egemen erkeklik anlayışının erkek çocuklar üzerinde kurduğu baskıyı yansıtmaktadır.

Evliliğe dair kurallar, evlenen tarafların yaşlarından boşanmış kadının özel hayatının sınırlarına kadar erkek egemen anlayışa göre belirlenmektedir. Belgin yetiştiği aile çevresine, aldığı modern eğitime ve akademik kariyerine rağmen önceki evliliğinde kocasının kendisinden on yaş büyük olmasını sorun olarak görmezken Ayhan’ın kendisinden beş yaş küçük oluşundan rahatsızdır. Evliliklerde kadınların erkeklerden daha genç olması gerektiği âdetine sıkı sıkıya bağlanılan erkek egemen toplumlarda, kadının kocasından büyük olmasının tasvip edilmeyişi *Gelibolu* romanında Meryem ve Gazi Alican’la örneklendirilmiştir. Savaş nedeniyle buhranlı günler yaşayan Gazi Alican’a büyük bir fedakârlıkla bakan “*Meryem, bu fedakârlığıyla ‘yaşının evleneceği erkekte büyük olması ayıbı’ni örtüyordu*” (Uzuner, 2014: 19). Geleneksel toplum yapısının “*talep ettiği kadın, bütün uygarlıklarda Üç S ve Üç Kâr kuralına uymak zorundadır! Sessiz, sadık, silik; vefakâr, cefakâr, fedakâr! Aksi halde çatışma başlar*” (Atasü, 2009: 85).

Ataerkil toplumlarda boşanmış bir kadın olmanın zorluğu, *İstanbullular* romanında Mehmet Entek’in ikinci karısının yeni ilişkisinden hareketle anlatılmaktadır. Bu ilişki, Mehmet tarafından onaylanmadığı için “*çocuklarının annesine ölene dek bir Entek kalacağına dair uyarı yapılmış ve hemen ardından kadının annesiyle beraber derhal İzmir’e taşındığı duyulmuştu(r)*” (Uzuner, 2007: 77). Buradaki ‘ölene dek’ ifadesi ataerkil toplumların düşünce kalıplarını yansıtmaları bakımından dikkate değerdir. Bir kadının boşanmış olsa dahi eşinin soyadını, namusunu temsil etmeye devam edeceğine dair hastalıklı kanaat, kadının özgürleşmesine manidir. Mehmet, evlilik bağlamında egemen erkek tavrını yansıtmaları bakımından önemli bir kahramandır. Kadın, evlilik, onu toplumda iyi bir yere taşıdığı sürece değerlidir. İlk eşi Belgin’in yeri bu yüzden farklıdır. Belgin, kocasının aşağılamalarına boyun eğmeyip evliliğin dar alanına kendini hapsedmeyen aldığı kararlarla ataerkil düzene başkaldırabilen, yanında bir erkek olmadan var ola-

bilen, konforun ve gücün rehabetine yenik düşmeyen, ideallerini gerçekleştirmeyi başaran güçlü ve entelektüel bir kadındır. Uzuner, Belgin'le zor olsa da geleneksel toplum yapısının kalıplarının kırılabilceğini, kadının birey olmayı seçmesi gerektiğini göstermektedir.

Su, Toprak ve Hava romanlarında Orta Asya Türk kültürüne göndermeler vardır. Bu göndermelerin bir kısmı, kadının toplumdaki değişen konumuyla ilgilidir. Bu romanlarda Türkiye'de kadın olmanın zorluğu, öldürülen kadınlarla farklı kadınlık halleriyle polisiye bir kurgu içerisinde okuyucuyla buluşturulmuştur. *Kutadgu Bilig'*den alınan mısralar, olayların çözümlenmesinde birer şifredir. Çevre ve kadın sorununu kadim Türk inanışlarından yola çıkarak sorgulatan yazar, tarihi süreçte Türk insanının çevreye ve kadına bakışındaki değişimi gözler önüne serer. Eski Türklerde harem olmaması, Türklerin kadim geleneklerinde her canlıyı eşit kabul etmesiyle ilişkilendirilmiştir. Bu durum "erkek kendini kurtla kuşla, ağaç ve suyla, tüm canlılarla eşit görürken kadına üstünlük taslayamazdı" (Uzuner, 2015: 175) cümlesiyle açıklanır. Çok eşlilik, erkeğin kadından üstün kabul edildiği toplumlarda mümkündür.

Hava romanında Gevher Sultan'dan hareketle resmî tarih kayıtlarının iyi yetişmiş birçok kadını görmezden gelişi eleştirilmektedir. Müzenin Gevher Sultan adının değiştirilip Selçuklu Uygarlığı Müzesi yapılması geleneksel toplumların her alanda kadını yok sayma anlayışının bir örneğidir. Tarihi süreçte hem erkekler hem de kadınlar sınıfsal ve dinsel farklılıkların yanı sıra birçok nedenle sahnenin dışına itilmişlerdir. Erkeklerin sahnenin dışına itilmeleri hiçbir zaman cinsiyetleriyle alakalı değilken kadınların sadece kadın olmaları nedeniyle tarih yazımında görmezden gelinip yok sayılması feminist araştırmacıların üzerinde durduğu meselelerdendir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği tarih yazımında da ortaya çıkmaktadır. Tarih de tarihin kapsadığı alanlar da eril niteliklere sahiptir. Kadınların tarih sahnesinde olmayışı feministler tarafından "her zaman meçhul askerden daha meçhul bir asker vardır: Meçhul askerın karısı" (Berktaş, 2012: 20) ifadesiyle net bir biçimde ortaya konulmuştur.

SONUÇ

Ataerkil toplumlarda kadınlık, bir baskılanma hâlidir. Ataerkil kültür; kadını farklı zaman ve zeminlerde egemen erkeklik anlayışının oluşturduğu kalıplarla mütemadiyen böler ve kadının tam olma, birey olma yolunda önüne annelik, bekâret, namus, aşk, aile gibi kutsallaştırılmış engelleri koyar. Geleneksel toplumlarda kadınların birçok baskıya maruz kaldığı açıktır. Bu baskılar kimi zaman ekonomik kimi zaman cinsel, kültürel niteliğe sahiptir. Kadınların baskıları bertaraf etmesi, bir kimlik edinmesi çoğu zaman yanındaki erkekle mümkündür. Bu durum toplumun modernleşmesiyle birlikte değişiklik gösterse de toplumsal cinsiyete dair eşitsizlikler günümüzde bütünüyle ortadan kalkmış değildir. Buket Uzuner bu eşitsizliği ve eşitsizliğe karşı duran kadınları eserlerinde dile getirirken aynı zamanda Türk toplumunun geçmişten bugüne yaşadığı değişimi de gözler önüne sermektedir. Toplumsal cinsiyete dair eşitsizlikler, eğitimli-eğitimsiz, kentli-köylü, çalışan-çalışmayan, evli-bekâr kadınlarla kurmaca metnin imkânları doğrultusunda güncel meselelerden hareketle ele alınıp işlenmiştir. *Su, Toprak, Hava* romanlarında Uzuner, toplumsal cinsiyet eşitsizliğindeki vahameti öldürülen, susturulan, taciz edilen kadınlarla vurgulamaktadır. Bu eserlerinde kadim Türk inanışlarına sıkça değinen yazar, göçebelikten yerleşik hayata geçişle ve tarihsel süreçte yaşanan dini, siyasi sosyal değişimlerle Türk kadınının toplumdaki yerini anlatmaktadır. Değişen toplumsal yapı ve kadın meselesi

etrafındaki tartışmalara farklı bir bakış açısı getiren yazar, toplumu köklerini, kadim Türk inanışlarını hatırlamaya davet eder.

Yazı hayatına hikâyeyle başlayan Buket Uzuner, ortaya koyduğu ilk eserlerinden itibaren kadın meselesini kadın bakış açısıyla ele alıp görünür kılan yazarlardandır. Yok sayılan kadın cinselliğini, kadın bedeni üzerindeki eril tahakkümün izlerini, toplumun geleneksel bakış açısındaki ikiyüzlü tavrı içeriden bir gözle değerlendirmiştir. Geleneksel toplum yapısının cinsler arasındaki ikiyüzlü tutumunu belirginleştiren Uzuner, bu tutumun erkekler için de sorunlu olduğuna değinmektedir. Bütün bu sorunların -kadın, erkek, toplumsal cinsiyet eşitsizliği hatta çevre- kaynağında egemen erkeklik anlayışlarının olduğunu vurgulayan yazar, geleneksel toplumların sömürülen, ezilen, nesneleştirilen ve eşitsizliğe uğrayan kadınlarına, zor olsa da başka türlü yaşamının mümkün olduğunu, her şeye rağmen kadının birey olma mücadelesinde başarılı olabileceğini kurmaca dünyanın kadın kahramanlarıyla göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Atasü, E. (2001). *Kadınlığım, Yazarlığım, Yurdum*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- (2009). *Bilinçle Beden Arasındaki Uzaklık*. İstanbul: Everest Yayınları.
- De Beauvoir, S. (1993). *Kadın İkinci Cins*. çev. Bertan Onaran. İstanbul: Payel Yayınları.
- Berktaş, F. (2012). *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*. İstanbul: Metis Yayınları.
- (2012). *Tarihin Cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Donovan, J. (2013). *Feminist Teori*. çev. Aksu Bora-Meltem Ağduk Gevrek vd. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Humm, M.(2002). *Feminist Edebiyat Eleştirisi*. çev. Özge Altay-Gönül Bakay. İstanbul: Say Yayınları.
- İrzık, S. ve Parla, J. (2009). *Kadınlar Dile Düşünce: Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sancar, Se. (2016). *Erkeklik: İmkânsız İktidar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Stone, A. (2016). *Feminist Felsefeye Giriş*. çev. Yonca Cingöz-Bilge Tanrısever. İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Uzuner, B. (2002). *Gümüş Yaz Gümüş Kız*. İstanbul: Everest Yayınları.
- (2004). *Şiirin Kızkardeşi Öykü*. İstanbul: Everest Yayınları.
- (2007). *İstanbullular*. İstanbul: Everest Yayınları.
- (2010). *Ayın En Çıplak Günü*. İstanbul: Everest Yayınları.
- (2011). *Şairler Şehri*. İstanbul: Everest Yayınları.
- (2012). *Kumral Ada Mavi Tuna*. İstanbul: Everest Yayınları.
- (2012). *Balık İzlerinin Sesi*. İstanbul: Everest Yayınları.
- (2013). *İki Yeşil Su Samuru Anneleri, Babaları, Sevgilileri ve Diğerleri*. İstanbul: Everest

Yayınları.

- (2013). *Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları Su*. İstanbul: Everest Yayınları.
- (2014). *Karayel Hüzünü*. İstanbul: Everest Yayınları.
- (2014). *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu*. İstanbul: Everest Yayınları.
- (2015). *Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları Toprak*. İstanbul: Everest Yayınları.
- (2016). *Benim Adım Mayıs*. İstanbul: Everest Yayınları.
- (2016). *Güneş Yiyen Çingene*. İstanbul: Everest Yayınları.
- (2016). *Yolda*. İstanbul: Everest Yayınları.
- (2018). *Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları Hava*. İstanbul: Everest Yayınları.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 741-746

Geliş/Submitted/ Отправлено: 02.11.2020
Kabul/Accepted/ Принимать: 19.12.2020
Yayımlanmış/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.48121

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK

Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye
meliacik63@hotmail.com

 ORCID 0000-0002-5137-3275

ESRAR HAKKINDA VERİLMİŞ ARAPÇA MANZUM BİR FETVÂ¹

AN ARABIC POETRY FATWA ABOUT MARIJUANA

Öz: Mükeyyifat adı verilen esrar, afyon, tütün, kahve gibi içecekler Osmanlı şeyhülislam ve müftülerinin özellikle 16-17. yüzyıllarda en sık verdiği fetvâ konularından olmuş ve bunlardan tütün ve kahve hakkında müstakil eserler de yazılmıştır. Bu mükeyyifata dair verilen fetvâlar hep aynı yönde olmamış ve haram, mekruh, mübah gibi farklı görüşler bulunabilmiştir. Mesela kahve genellikle caiz görülürken afyon ve tütün hakkında mekruh veya haram hükmü daha öne çıkmış, esrar için verilen hüküm ise kesinlikle haram olmuştur. Esrar, Osmanlı'da haramlığı kesin olarak kabul edilmekle beraber Şeyhülislam Kemalpaşazâde'nin verdiği cevaz sebebiyle uzun süre tartışılmıştır. 16. yüzyılda esrarla ilgili birçok fetvâ verilip haram olduğu açıklanmış, bunlar arasında Arapça manzum bir fetvâ da bulunmuştur. Bu çalışmada bu fetvâ tanıtılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Esrar, Arapça, manzum fetvâ.

Abstract: Drinks such as cannabis, opium, tobacco, coffee, which are called mükeyyifat, were explained by the Ottoman sheikhulislams and their muftis and its has been one of the most frequently given fatwa issues in the centuries. Of these, individual works have been written especially on tobacco and coffee. Different opinions such as haram, makruh and permissible can be found in the fatwas given

¹ **Cite as/Atıf:** Arısoy, Ş. (2020). Esrar Hakkında Verilmiş Arapça Manzum Bir Fetvâ. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 741-746. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.48121>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

about this mükeyyifat. For example, while coffee is generally regarded as permissible, the provision of makruh or haram about opium and tobacco comes to the fore, and the provision for cannabis is definitely haram. Although cannabis was definitely considered forbidden in the Ottoman Empire, it was discussed for a long time due to the permissibility given by Sheikhulislam Kemalpashazade. In the 16th century, many fatwas about cannabis were given and declared to be haram. Among them, an Arabic poetry fatwa was also found. In this study, this fatwa is introduced.

Keywords: Marijuana, Arabic, poetry fatwa.

GİRİŞ

Osmanlı'da özellikle 16.yüzyılda kahve, tütün, afyon, esrar, şarap gibi mükeyyifat sıkça fetvâlara konu olmuş ve bunlar genellikle sert biçimde reddedilmiştir. Haramlığı açık olan şarap ve esrar dışında tütün, afyon ve kahve hakkında verilen fetvâlarda bir birlik bulunmadığı gibi, birinin sert biçimde reddettiği kahve veya tütün diğerinde caiz görülmüş, hatta övülebilmiştir. Kahve hakkında Ebussuûd Efendi ile Bostanzâde Muhammed Efendi'nin fetvâları yan yana konulduğunda bu durumu açıkça görmek mümkündür. Tütün hakkında da durum farklı olmayıp ikisi de Hocasâde şeyhülislam olan Muhammed Efendi ile Bahâî Efendi'nin fetvâları yan yana konulduğunda birbirinin zıddı iki fetvâ ile karşılaşmaktadır. Esrar hakkında ise böyle bir durum olmayıp haramlığı konusunda bir ittifak olduğu, ama buna rağmen bazı farklı görüşlerin de bulunduğu görülmektedir. Mesela Şeyhülislam Kemalpaşazâde'nin esrarı caiz gören bir fetvâsında ona haram diyenler eleştirilmiş, bir başka fetvâsında ise bunun tersine esrar caiz görülmeyip, verilen cevazın da ilaç niyetine kullanım için olduğu zımnen belirtilmiştir.

Esrar

Esrar; mide, bağırsak ve migren ağrılarını giderici ilaçların da yapıldığı kenevir bitkisinden elde edilen bir uyuşturucu olup İran'da beng/benc, Hindistan'da banga/ganja; Irak, Suriye ve Mısır'da haşîş, Kuzey Afrika'da kif, Amerika ve Meksika'da marijuana adlarıyla tanınmıştır. Esrarın etkili maddesi Hint kenevirinin çiçek durumu ve genç yapraklarındaki tüylerin taşıdığı reçinensi maddede olup içene zevkli bir sarhoşluk, hayal ve uyku verip, tam bir bağımlılık yapmasa da morfin, eroin vb.ne zemin hazırlamaktadır. Önceleri kenevir yaprakları yakılıp dumanı çekilir veya yapraklarından mamul hap ve macunlar yutulurken, tütünün zuhuruyla kenevir yaprakları tömbeki ile karıştırılıp nargilede içilmiştir. Birçok bölgesinde kenevir ekilen ve esrar yaygın biçimde kullanılan Osmanlı döneminde Süleymaniye Tiryakiler Çarşısında tiryakilere şurup, macun, levha gibi esrarlı preparatlar hazırlayıp satan *bengciyân* adlı bir esnaf bulunmuş; İstanbul'da esrar tozu koyu kahve ile pişirilip hamuru mermer levhalarda plaka hâline getirilip her biri 4'er gr hâlinde dilimlenmiş, zenginler esrarı köşklere, fakirler de özel kahvelerde genellikle toplu hâlde içmişlerdir. Esrarkeşler akşam yemeğinden sonra kahvede dairevi oturup lülesine tütün ve esrar konulmuş nargileyi yakarak oluşan dumanı sırayla çekecek kısa sürede derin bir uykuya dalarlardı (Baytop, 1995: 431-432). Osmanlı döneminde halk arasında maslak denilen esrar ayrıca "keyf, fino, gonca, sarı kız, kaynar, antin, yunan, duman, gubâr, paspâl, hanteriş, kabza, hurde, diş, hindi baba, dalga, haşîş, zâbit duymaz, nefes, kırma,

hûd, yuf, dem, dûd-ı siyâh, kara biber, fülful" gibi adlarla da anılmıştır (Hasan Bahri, 1331:11). Bu dönemde esrar kahvelerine esrarkeşler arasında tekke, esrar sarhoşlarına da hayran denildiği, Bâtîni tarikatlarından abdâlların esrarla aynileşecek kadar çok esrar içtikleri ve pîrleri olan İslâm Baba'nın da esrar içme sebeplerini Hz. Adem'e dayandırarak açıkladığı görülmüştür (Erkal, 2007:31).

Osmanlı'da Esrar Hakkında Verilmiş Fetvâlar

Osmanlı'da yaygın biçimde kullanılmış olan esrar diğer mükeyyifat gibi genellikle fetvâ kitaplarının kerâhiyyet bölümünde ele alınmış ve bilittifak haram olduğu bildirilmiştir. Ancak, Osmanlı'nın çok yönlü ve etkili bir şeyhülislamı olan Kemalpaşazâde'nin esrar için verdiği cevaz dikkatleri dağıtmışsa da başka bir fetvâda esrarın haram olduğunu bildirmesi istifhamı gidermiş, ancak cevaz fetvâsından dolayı kendisine öğrencileri de tepki göstermiştir. Zayıf rivayetlere dayanarak sarhoşluk vermeyecek kadar esrar yemenin ve afyonun özünün helal olduğunu bildiren fetvâları şöyledir:

Sual: Hanefi imamları esrarın azı veya çoğunun haram olduğunu bildirmişlerdir, helal olduğuna dair fetvâ vermek zındıklıktır derler; bu sözün aslı nedir, ayrıntılı olarak açıklayınız? Cevap: Bunlar ilim ehlinin söylemeyeceği boş sözlerdir; İmâm Timurtaşî'ye iftira etmişlerdir. Cahillik ve bağnazlığı gösterip haşîşi benc diye tarif edince o hezeyan, söylenecek söz değildir. Mübahlığı açık olup bütün usûl ve fîrû kitaplarında geçer. Esed bin Amr, İmâm-ı Azam'ın öğrencilerinden ve Hanefi imamlarının büyüklerinden olup, esrarın mübahlığına fetvâ vermiştir, Müslüman olan ona zındık demez, ama avamdan olup zındığın ne olduğunu bilmezse o başka.²

Mesele: Esrâr haram mıdır? Cevap: Sarhoşluk derecesinde olmayınca haram olmaz.

Mesele: Afyon yemek helal midir? Cevap: Helaldir, özü.³

Yukarıdaki fetvâlarda Kemalpaşazâde esrarın mübah olduğunu, ona haram diyenlerin boş ve saçma konuştuklarını bildirip, delil olarak da Hanefi mezhebi imamlarından Esed bin Amr'ı göstermişse de bu fetvâ birçok şeyhülislam ve müftüce reddedilmiştir. Kemalpaşazâde'nin öğrencileri ve kendisinden sonraki şeyhülislamlar olan Sadi Çelebi ve Ebussuud Efendi de esrarın haram olduğunu şöyle bildirmişlerdir:

Mesele: Bu fetvâ hakkındaki fetvânız nedir? Cevap: Akılları durdurup şaşkınlıkla sapıklığa götüren ve batıl hayalleri gerçekmiş gibi gösteren kendir yaprağı özü, şerli kişilerin boş heveslerine müsait olduğundan esrar adıyla anılıp kullanılmıştır. Sapıklar ve açıkça haram işleyenlerdir. Onun mübahlığına ihtimal vermek açık bir cehalet ve çirkin bir inattır; haramlığında şüphe yoktur. Ebussuûd⁴

Kemalpaşazâde'nin bir başka öğrencisi Şeyhülislam Sadi Çelebi de esrar hakkında hocasının fetvâsını kabul etmeyip Arapça manzum bir fetvâ ile esrarın haram olduğunu şöyle bildirmiştir:

"Şarabı bırak, şüphesiz ki onda kesin bir sınır vardır. Yasağımı hiç araştırıp sorgulama. Ve

² Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 8661, vrk. 274b.

³ Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Mecmûatü'l-fetâvâ, demirbaş nr. 1923, vrk.116b.

⁴ Milli Kütph. a.g.y. vrk. 274b.

*esrardan çok sakın ki, o ve Müftü'nün onu helal sayan görüşü ile fetvâ verilmesi haramdır."*⁵

Ancak, Kemalpaşazâde esrarın keyfi olarak yenilmesinin haram olduğunu, dolayısıyla sadece tedavi amaçlı kullanılabileceğine dair şöyle bir fetvâ da vermiştir:

*Mes'ele: Esrârı keyfiyet için yiyicek kalîlen ve kesîren halâl midur? El-cevâb: Harâmudur. Ahmed*⁶

Esrar Hakkında Verilmiş Arapça Manzum Bir Fetvâ

Osmanlı'da esrar hakkında verilen Türkçe ve mensur fetvâların yanında manzum ve Arapça olarak verilmiş olanlarına da rastlanmaktadır. İşte böyle bir fetvâ, tütün hakkında Şeyhülislam Hocazâde Muhammed Efendi'nin⁷ verdiği yine Arapça manzum bir fetvânın hemen yanına kaydedilmiştir. Biz bu fetvânın büyük bir ihtimalle Hocazâde Muhammed Efendi'ye ait olduğunu düşünüyor, ancak fetvânın altında imza ve ismin bulunmaması ve henüz başka bir nüshanın da tespit edilememesi sebebiyle ihtiyatlı davranarak isimsiz olarak tanıtıyoruz. Bu fetvâda Osmanlı'da esrar kullanımının şekil ve boyutlarına dair ipuçları elde etmek de mümkün olup yukarıda İstanbul'da esrarkeşlerin esrar içme şekillerine dair verilen ayrıntı da böylece tekit edilmektedir. Fetvâ ve Türkçe'de nesre aktarımı aşağıda verilmektedir:

müstef'ilün fâilün müstef'ilün fâilün

Mâ kavlüküm sâdetî fî-bid'ati zahiret

Hayâlihâ bid'ati ted'û ile'n-nâri

Mislü'l-gamâmeti fî'l-ayneyni ve'nteşeret

Ve fî ünûfî'l-berâyâ misli i'sâri

Ve kad ükibbet aleyhe'n-nâsi ve'steheret

Ba'de'l-hafâi bi-galyûne ke-mizmâri

Hel câ'izu şürbihâ ma' kevnihâ kesüret

Ve kîle kad zahiret min 'indi küffâri

Fe'ftû li-sâiliküm yâ ebhura zahiret

Yâ efdale'n-nâsi min bedvi ve ihzâri

Cevâbu mâ kultehu fî bid'ati kesüret

Fihâ ekâvîli min efvâhi ahyâri

⁵ Milli Kütüp. a.g.y, vrk. 274b.

⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Mecmûatü'l-fetâvâ, demirbaş nr. 2118, vrk. 157b.

⁷ Hoca Sadeddin Efendi'nin Çelebi unvanı ile de anılan en büyük oğlu olup, 1586'da ilmiye mesleğine girmiş, 1591'de Yavuz Sultan ve Süleymâniye Medreseleri müderrislikleri yapmış, 1592'de Mekke kadısı, 1596'da İstanbul kadısı, müteakiben Anadolu kazaskeri, 1599'da Rumeli kazaskeri ve 1601'de şeyhülislâm olmuş, 1603'te azledilip 1608'de ikinci kez atanmıştır. 1615 yılında vefat edip babasının Eyüp camiindeki kabrinin yanına defnedilmiştir. Üç dilde şiir ve inşâda çok başarılı olduğu gibi birçok manzum fetvâ, takriz ve kafiyele imzalar yazmıştır (Ahmed Rifat, tsz:42-43).

Fe-kulte bid'îhi velkin ba'zuhum kâlû
 Bi-enne fî şürbihâ def'en li-izrârî
 Mislü'l-gamâmeti fi'l-ayneyni kulte fe-mâ
 Küllü't-tabâyî' şeklün vâhidin târi
 Ve kad ükibbet aleyhe'n-nâsi ve'steheret
 Li-kevnihâ bid'ati min kavli muhtârî
 Lâ tectemi' ümmetî fî-mâ tazullu bihi
 Fe-kün ma'a'l-cem'i fî-mâ yerteza'l-Bârî⁸

Türkçe'ye ve Nesre Aktarımı

Ortaya çıkan bir sapkınlık hakkında ne dersiniz efendim ki, onun hayal gücü ateşe çağıran bir heves. Gözlerde bir bulut ve halkın burunlarında bir kasırga gibi yayıldı. İnsanlar ona kapıldı ve düdüğü gibi bir boru ile gizlendikten sonra ünlendi. Artmış olsa da bu kâfirlerden görüldüğü söylenen şeyi içmek caiz mi? Öyleyse size sorana cevap verin ey görüş hazırlayıp sunmada insanların en layık ve cömerti olan!

Ey, insanların ateşle içtikleri esrar hakkında sual eden! Tercih edilen ağızlardan birçok dedikodu içeren bu bidatte söylediklerinin işte cevabı: Ben de onun sapkınlığını söyledim, ama bazıları zararı defetmek için içilebileceğini söylediler. Gözlerdeki bulut gibi dedin, öyleyse neden tüm doğa uçan tek bir form? İnsanlar ona çok kapıldı ve ünlendi; kabul gören görüşe göre onun varlığı sapkınlıktır. Ümmetim kendini saptıran şeyde birleşmez, öyleyse Allah'ın razı olduğunda toplanmada ol.

Sonuç ve Değerlendirme

Esrar, Osmanlı'da yasaklanmasına rağmen yaygın biçimde kullanılmış bir uyuşturucu olup şeyhülislâm ve müftülerce birçok defa haram olduğu açıklanmasına rağmen yine de kullanımı önlenememiştir. Süleymaniye'de Tiryakiler Çarşısı adıyla meşhur yerde esrarın hazırlanıp satılması ve bazı özel mekanlarda topluca içilmesi esrarın toplumda ne denli yaygın olduğunu göstermektedir. Her ne kadar kullananların idam edileceğine dair birçok sert fetvâ verilmişse de uygulama mümkün olamamış, her defasında yasak delinip kullanım yüzyıllarca devam etmiştir. Bu durum tütün ve afyonda da aynı olmuş ve yasağa rağmen kullanım devam etmiştir. Esrarın şurup, macun, levha şeklinde hazırlanarak baharatla karıştırılıp kullanılması ise yaygınlığının ve normalize çabasının bir başka boyutunu göstermektedir. Yukarıda tanıtılan Arapça manzum fetvâda esrarkeşlerin kahvede dairevi oturup nargileden çıkan dumanı sırayla çekmeleri tasvir edilmiştir. Fetvâda geçen: *"Hayal gücü ateşe çağıran bir heves; gözlerde bir bulut ve halkın burunlarında bir kasırga gibi yayıldı; düdüğü gibi bir boru ile gizlendikten sonra ünlendi."* ifadeleri esrarın içilme şeklini anlatmakta, gözlerin önünden bulut gibi akıp tiryakinin onunla hayal âlemine dalmasını tasvir etmektedir. Bu durumun cevapta da: *"Gözlerdeki bulut gibi dedin, öyleyse neden tüm doğa uçan tek bir form?"* şeklinde açıklandığı görülmektedir. Yani, sadece esrarın hayal âlemine götürdüğü hususu aslında bu ifadeyle düşmekte ve akleden kişinin de tüm do-

⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, Mecmûatü'l-fetâvâ, demirbaş nr. 2311, vrk.299a.

ğayı okuyup düşünmesi durumunda esrarın verdiği hayranlığı tadacağı bir nevi bildirilmektedir. Yani, kâinâtın aslında sarhoş edici bir güzellik içinde olduğu ve ona bakıp okumasını bilen esrar almadan da esrar almış gibi zevkli bir sarhoşluk yaşayacağı belirtilmiştir. Böylece esrarın en büyük zevki ve etkisi olan hayranlığın meşru yolu gösterilmekte, üstelik bunun akli yitirmeden ve aklederek çok daha zevkli bir şekilde yapılabileceği söylenmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmed Rifat Efendi (tsz). Devhatü'l-meşâyih maa-zeyl, İstanbul.

Baytop, T. (1995). "Esrar". Diyanet İslâm Ansiklopedisi. 11. İstanbul: TDV, s.431-432.

Erkal, A. (2007). Divan Şiirinde Afyon ve Esrar, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.33, s. 25-60. Erzurum.

Hasan Bahri (1331). *Esrârkeşler*, İstanbul: Şems Matbaası.

Yazma Eserler

Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, demirbaş nr. 1923, 2118, 2311.

Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu 06 Mil Yz A 8661.

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 747-755

Geliş/Submitted/ Отправлено: 17.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 22.12.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.48406

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Prof. Dr. Şehrabanı ALLAHVERDİYEVA
Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye
sallahverdiyeva@adiyaman.edu.tr

 ORCID 0000-0002-7188-9324

AZERBAJCAN'IN BÜYÜK DEVLET ADAMI, LİRİK ŞAİR ŞAH İSMAİL HETAİ¹

THE GREAT STATE MAN OF AZERBAIJAN, LIRIC POET SHAH ISMAIL XETAI

Öz: Şah İsmail Hetai'nin Azerbaycan edebiyatında oynadığı rolünden önce, onun Azerbaycan devletinin oluşmasında ve büyümesinde, Azerbaycan Türkçesini devlet dili seviyesine getirmesinden bahsetmek gerekiyor. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın torunu, Hetai 23 Temmuz 1487 yılında eski Azerbaycan şehri olan Erdebil'de anadan olmuştur. 1500, 1501 yıllarında Azerbaycan'ın Cenubunda Akkoyunlular arasında hâkimiyet uğrunda savaş yeniden alevleniyor. 1502 yılında İsmail'in Safevilerden oluşturduğu ordusu Akkoyunluları devirir Şirvan, Karabağ, Nahcivan, Cenubi Azerbaycan topraklarını hâkimiyeti altında birleştiriyor, Tebriz'i payitaht seçer ve kendini şah ilan eder. 1503-1504 yıllarında Şah İsmail'in ordusu Mazandaran, Yezd, İran Irak'ı, Kirman, Farsistan gibi şehirleri Safeviler Devleti etrafında birleştiriyor. Azerbaycan ve İran hudutlarını aşarak, 1506 yılda Maraş, Diyarbakır vilayetlerini, 1508 yılda Bağdat ve Arap İrağını fetheder. 1510. yılda Horasan, Herat, Merv, Belh şehirlerini Safevi Devleti'ne katar. Şah İsmail Hatayı az bir zaman içinde Bağdat'ı, Horasan'ı, Kabil'i, Orta Asya'yı Safeviler devleti altında birleştiriyor Eskiden beri Türk dünyasında padişahların şiir yazdıkları bellidir. Şah

¹ **Cite as/Atıf:** Allahverdiyeva, Ş. (2020). Azerbaycan'ın Büyük Devlet Adamı, Lirik Şair Şah İsmail Hetai. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 747-755. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.48406>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

İsmail de bir elinde kılıç, diğer elin kalem zafer kazanan padişahlardan biri olmuştur.

Anahtar kelimeler: Hetai, şiir, şair, hükümdar, hâkimiyet

Abstract: Before the role of Shah Ismail Hetai in Azerbaijani literature, it should be mentioned that he brought Azerbaijani Turkish to the level of the state language in the formation and growth of the Azerbaijani state. The grandson of the Akkoyunlu ruler Uzun Hasan, Hatai was maternal in the old Azerbaijani city Ardebil on 23 July 1487. In 1500 and 1501, the war was re-igniting among the Akkoyunlu State in the south of Azerbaijan. In 1502, Ismail's army composed of Safavids overthrew the Akkoyunlu people, uniting the lands of Shirvan, Karabakh, Nakhcivan and Cenubi under his rule, electing Tabriz as capital and declaring himself shah. Between 1503-1504, Shah Ismail's army unified cities such as Mazandaran, Yazd, Iran Iraq, Kirman, and Farsi around the Safavid State. Crossing the borders of Azerbaijan and Iran, it conquered the provinces of Maraş, Diyarbakır in 1506, Baghdad and Arab Iraq in 1508. In the 1510th year, he added the cities of Khorasan, Herat, Merv, Balkh to the Safavid State. In a short time, Shah Ismail Hatai united Baghdad, Khorasan, Kabul, Central Asia under the Safavid state. It is obvious that sultans wrote poems in the Turkic world for a long time. Shah Ismail was one of the sultans who won the sword in one hand and the pen in the other.

Keywords: Hetai, Poetry, poet, ruler, domination

GİRİŞ

Şah İsmail Hetai'nin Azerbaycan edebiyatında oynadığı rolünden önce, onun Azerbaycan devletinin oluşmasında ve büyümesinde, Azerbaycan Türkçesini devlet dili seviyesine getirmesinden bahsetmek gerekiyor.

Şah İsmail Hetai Kimdir?

1468-1502 yılları arasında Akkoyunlu devleti kurulur. İran'ın tüm bölgeleri, Azerbaycan, Doğu Anadolu, Gürcistan, Arap Irak'ı, Mazandaran, Horasan bölgelerinin bir kısmı Orta asırda Akkoyunlu devleti olur. Büyük devlet adamı Uzun Hasan'ın (1468-1478) hâkimiyeti yıllarında Akkoyunlu imparatorluğu bütün Yakın ve Orta Şarkta kudretli harbi-siyasi amile çevrilir. Azerbaycan'ın devletçilik medeniyeti daha da inkişaf eder. Uzun Hasan güçlü merkezleştirilmiş devlet yaratma siyaseti yürütür. O, bu maksatla hususi "Kanunname" hazırlar. Büyük hükümdar Kuran-ı Kerimi Azerbaycan Türkçesine çevirtmiş, devrin görkemli ilim adamı Ebu Bekr el-Tehraniye "Kitabi-Diyarbakriyye" adlı Oğuzname yazdırmıştı.

Uzun Hasan'ın torunu, Hatai 23 Temmuz 1487 yılında eski Azerbaycan şehri olan Erdebil'de anadan olmuştur. Babası Safevi Şeyh Haydar, anası Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kızı Halimebegümdür. İsmail'in babası öldükten sonra dayısı Akkoyunlu hükümdarı Sultan Yakup bacısı ve oğullarını Haydar'ın düşmanlarından korumak için İstari Fars kalesine hapis eder. 1480 yılında Sultan öldükten sonra hâkimiyet uğrunda mübareze başlar ve Rüstem Mirza hâkimiyete geçer. O Şeyh Haydar'ın oğullarını hapisten azat eder. Babasının taraftarları küçük yaşlı İsmail'i ve kardeşlerini Gilan hâkimi Şerif Hasan'ın sarayında gizli saklarlar. İsmail

burada iyi talim ve tahsil alır.1499 yılında Akkoyunlu varisleri arasında güçlü savaş başlar. İsmail de savaşa katılır. Yetmiş kişilik adamla Erdebil'e yollanır ve yol üstü Üçtaçlı, Varsak, Zülkadri, Gacar, Avşar gibi Türk boylarından topladığı yedi binlik bir ordu ile Erdebil e girer. Daha sonra Şirvan üzerine yürür ve orada ele geçirdiği hazine ile kışı geçirir. 1500, 1501 yıllarında Azerbaycan'ın Cenubunda Akkoyunlular arasında hâkimiyet uğrunda savaş yeniden alevleniyor. 1502 yılında İsmail'in Safavilerden oluşturduğu ordusu Akkoyunluları devirir, Şirvan, Karabağ, Nahcivan, Cenubi Azerbaycan topraklarını hâkimiyeti altında birleştirir, Tebriz'i payitaht seçer ve kendini şah ilan eder.

1503-1504 yıllarında Şah İsmail'in ordusu Mazandaran, Yezd, İran Irak'ı, Kirman, Farsistan gibi şehirleri Safeviler Devleti etrafında birleştirir. Azerbaycan ve İran hudutlarını aşarak, 1506 yılda Maraş, Diyarbakır vilayetlerini, 1508 yılda Bağdat ve Arap İrağını fetheder. 1510. yılda Horasan, Herat, Merv, Belh şehirlerini Safevi Devleti'ne katar. Şah İsmail Hatayı az bir zaman içinde Bağdat'ı, Horasan'ı, Kabil'i, Orta Asya'yı Safeviler devleti altında birleştirir. (Azerbaycan Edebiyatı Tarihi:1959,324-325-329)

Görkemli devlet hadimi Şah İsmail Hatai dedesi Uzun Hasan'ın başladığı işi devam ettirdi, Kuzey- Güney bütün Azerbaycan topraklarını öz hâkimiyeti altında birleştirdi.

Şah İsmail Hatai'nin hâkimiyeti yıllarında payitahtı Tebriz şehri olan vahit, merkezileştirilmiş Azerbaycan- Safevi Devleti Tüm İran'ı idare etti. Safevilerin hâkimiyeti devrinde Azerbaycan'ın devlet idareciliği, medeniyeti daha da yükseldi. Azerbaycan dili devlet dili ilan edildi. Tüm ülkelerle yazışmalar Azerbaycan Türkçesiyle oldu.

Şah İsmail'in kurduğu Türk devletinin şöhreti Azerbaycan hudutlarını aşıp taşar. Şah İsmail in büyütme istediği Türk devletine karşı Osmanlı padişahu Yavuz Sultan Selim kudretli İslam devleti yaratmak fikri ile istilacılığa başlar. O Yakın Şarkta büyük Türk devleti oluşturan Safevilerin nüfusunu kırmak maksadıyla 1514. yılda Şah İsmail'e muharebe ilan eder. Çaldıran düzlüğünde baş veren bu muharebede Şah İsmail'in ordusu mühimmat azlığından mağlup edilir. Bu mağlubiyetten sonra Şah İsmail bir daha hiçbir devletle savaşmaz ve 1524. yılda hayal ettiği devleti kuramadığından intizar kalarak vefat eder ve Erdebil'de Şeyh Sefi Anıtında defnedilir.

Şah İsmail'in 15. babası Kızılörk Firuz'un, 25. babası Ebulkasım Hamza'nın mezarları Erdebil yakınındaki Şah-Kehrelan köyünde bulunmaktadır. Yerli ahali bu mezarlara ziyaretgâh gibi bakıyorlar (E.Seferli, X.Yusufoğlu:1988;6-7).²

Onu da kaydedelim ki,1514 yılda Sultan Selim Yavuz Şah İsmail'e Fars dilinde bir şiir gönderiyor. O şiire karşılık Şah İsmail Azerbaycan Türkçesinde cevap vererek Türklüğünü vurguluyor:

Diyari-aşka sultanım dila men de zamanemde,

Vezirimdir gamı küsse oturmuş iki yanimde (Hetai:1946;44)

² Bazı televizyonlara çıkıp Şah İsmail'in Kürt olduğunu bastırarak iddia eden, tarih profesörüne İran, Azerbaycan, Rus, İngiliz ve diğer milletlerin bilgilerini incelemesi tavsiye edilmektedir.

Bu gazelde kudretli bir devlet kurmuş hükümdarın eğilmez ruhu görülmektedir:

Men ol şahpazi- kühsarem, baş eymem gülleyi- gafe,

Nece enge gibi yavru uçurdum aşıyanimde. (Hetai:1946;44)

Eskiden beri Türk dünyasında padişahların şiir yazdıkları bellidir. Şah İsmail de bir elinde kılıç, diğer elin kalem zafer kazanan padişahlardan biri olmuştur. Şah İsmail Şah Hetai, Miskin Hetai, Hasta Hetai lakaplarında şiirler yazmıştır. Şairin Azerbaycan Türkçesinde yazdığı "Divan", lirik maniler, "Nasihatname" adlı mesnevisi, "Dehname" poemi vardır. Hetai şiirlerinde halk edebiyatı, aruz ve klasik şiir türlerini kullanmıştır.

Sadettin Nüzhet Ergün Hetai nin divanını İstanbul'da Millet kütüphanesinde saklanan kadim el yazma divanını, mecmua ve cönlere esasen tertip edip İstanbul'da 1946, 1956 yıllarında çap ettirmiştir. Bu divana şairin 115 hece vezni, 86 aruz vezni ile yazılmış şiirleri dâhil edilmiştir. (A.E.T. Bakı. 1959.s.328)

Hatai Arap ve Fars dillerinde de şiirler yazmış, ama daha çok kendi Türkçesini tercih etmiştir. Şair şiirlerinde vatan toprağının azatlığı ve istikrarı terennüm edilir. Birçok savaşlarda iştirak eden Şah İsmail gazilerine, askerlerine böyle hitap eder:

Ey gönül, sıdk ile her kim yoldaş ola,

Yüz gerek döndürmeye, her nece kim yol taş ola. (Hetai:1946;154)

Şair hece vezni ile yazdığı şiirinde müritlerini her kesle dost olup, sır vermemeye çağırıyor:

Gönül ne gezersen seyran yerinde,

Âlemde her şeyin var olmayınca.

Olura, olmaza dost deyip gezme,

Bir ahbine bütün yar olmayınca. (Ergün: 1956.s 55)

Hetayı bir şiirinde sözün kudretinden, hikmetli sözlere değer vermekten bahseder:

Sözünü bir söyleyenin,

Özünü eder sağ bir söz.

Pir nefesi dinleyenin,

Yüzünü eder ağ bir söz.

Söz vardır kestirir başı,

Söz vardır keser savaşı.

Söz vardır ağulu aşı,

Bal ile yağ eder bir söz.(Hetai:1953.s.70)

Hetayı şiirlerinde samimiyet, sadelik, halk ruhu görünmektedir:

Hetai işin düşer,

Gelip gedişin düşer.

Dişleme çiğ lokmanı,

Yerine dişin düşer. (Hetai:1956.s.106)

Hetai nin mesnevi tarzında yazdığı “Nasihatname” eserinde şair ahlaki- didaktik görüşlerini ifade ediyor:

Yoldaş odur rahim ede yoldaşına,

Yoldaşını uğratmaya yol taşına.(Hetai: s.216)

Şairin yaratıcılığında lirik şiirler de önemli yer tutuyor. Soru cevap şeklinde yazılmış bu şiirde saf bir muhabbetle seven bir âşığın heyecanı duyuluyor:

Kızıl gül bağı- bostanın ne dersin?

Feda olsun sene canım, ne dersin?

Kerarı sebrü aramım tükendi,

Kesildi külli, fermanım, ne dersin?

Eridi iliğim, kaldı kemiğim,

Bu teni terk eder canım, ne dersin? .(Hetai:1946 s.138)

Hetai'nin “Nasinetname” poeminin “Bahariye” bölümünde tabiat mevzusu da yer alıyor. Şair saf aşk ve muhabbetle beraber tabiata da âşıktır. Şair baharın gelişini, rengârenk çiçeklerin güzelliğini, kokusu vasıf ediyor, insanları bu güzelliklerden zevk almağa çağırıyor:

Kış gitti, yine bahar geldi,

Gül açtı ve laleazar geldi.

Kuşlar hepsi figana geldi,

Aşk odu yine cana düştü.(Hetai:1946 s.7)

Hetai aşık şiiri üslubunda yazdığı şiirlerde sevdiği güzeli dağlar arasında arıyor:

İçmişim bir dolu olmuşum ayık,

Düşmüşüm dağlara olmuşum geyik.

Sene diyorum men sevimli geyik.

Kaçma menden, kaçma avcı değilim.

Avcı değilim men düşüm izine,

Kaç-kaç kanlar endi dizime.

Sürmeler mi çektin ela gözüne,

Kaçma menden, kaçma avcı değilim.(Hetai:1953.s.90)

Hetai'nin Azerbaycan Türkçesinde, mesnevi şeklinde yazdığı en büyük eseri "Dehname" dir. Eser 1506 yılında, Hetayı 21 yaşındayken yazmıştır ki, bu da onun istidatlı bir şair olduğunun göstergesidir. Eser klasik poem şeklinde başlar. Ama burada "münacat", "net" ve "miraçnameden" sonra Hazret Ali'nin, aynı zamanda 12 imamın övgüsüne yer verilmiştir. "Bahariye" bölümünde baharda insanların yaylalara göç etmesini, adet ve örfü kaleme almıştır:

Taylar tüledi, bıraktı yalı,

Erkekler çalağan gulun misali.

Kuzuladı koyun, döküldü döllər,

Yayla hevesini kıldı eller. (Hetai:1946 s.9)

Poemde olaylar birinci şahsın dilinden anlatılıyor. Bu da esas kahraman Âşık-şair özüdür. Eserin karakterler iki kısma ayrılıyor: Hakiki insan karakterleri; Âşık, Meşkûke, Bağban ve alegorik karakterler: Seba, Ah, Akıl, Göz yaşı.

Eserde şairin öne sürdüğü fikir budur ki, muhabbet ilahi güve değil, o real ve karşılıklı sevgi esasında yarana bilir. Göz görmezse gönül sevmez fikrini öne sürüyor:

Göz görmezse dil götürmez aram,

Kim göze verir muhabbet ilham.

Şayet seni her görende ol yar,

Gönlümde muhabbet ede izhar. (Hetai:1946 s.22)

Âşık aşk yolunda cefa çeker ve özünü aşk yolcularıyla kıyaslar:

Mecnun ününe düşende Leyli,

Gözden akıttırdı kanlı seli.

Ferhat'a değende aşkı Şirin,

Eylerdi fegan zehri eklin. (Hetai:1946 s.14)

Burada Âşık Mecnun ve Ferhat gibi değil, o aşkın tüm cefalarına katlanarak öz maksadına ulaşıyor.

Eserde ikinci esas kahraman maşuktur. Maşuk oldukça güzel, nazlı-gamzeli, namuslu, ismetti, mağrur bir kızdır. O Âşık'ı bir sıra çetin sınavlardan geçirdikten sonra elçi gözyaşı vasıtasıyla Âşık'a razı olduğunu bildiriyor.

Azerbaycan Türkçesinde ilk poemlerden biri Hetai'nin "Yusuf ile Züleyha " eseridir. Yusuf ve Züleyha'nın mevzusu Tevrat efsanelerinden alınmıştır. "Kur'an"da "Yusuf sure-si"nde verilen bu mevzu en çok dini edebiyatlarda eks olunmuştur; lakin bu mevzu hale X. asırdan yakın Şark şairlerinin dikkatini celp etmiştir. Azerbaycan edebiyatında Yusuf ve Züleyha güzellik sembolü gibi işlenmiştir.

Hatai mesnevi tarzında yazdığı eserinde, şirecinin hapisanede Yusuf ile sohbetini böyle tasvir ediyor:

Pes şireci geldi Yusuf yanına,
Çok dualar kıldı onun canına.
Öptü elin, sonra üzrün diledi,
Ayıttığın sözü unuttum-dedi...
Yusuf aydır: - Söyle, şah bilsin özü

Yeddi yıl bolluk olur yeryüzü; (Hetai: s. 314)

Yusuf ile Züleyha poeminden güzelliği yüzünden facialara uğrayan bir gencin hikâyesi tasvir edilir. Eserde Ata, ana, kardeş hasretinden ve hakkın zaferinden bahsedilir

Şairin şiirleri sağlığında ve sonraki zamanlarda değişik meclislerde, düğünlerde söylenmiş, bazı şiirleri ağızdan ağıza geçerek ezbere çevrilmiştir.

Şah İsmail'e bir sıra şiirler yazılmıştır. Kurbanı lakaplı bir âşık Gülistan adlı bir kıza âşık oluyor. Kızı ona vermeyince Şah İsmail'den yardım ister:

Men hak âşığıyım, hak yola mail,
Kitabım Kuran'dır olmuşum kail.
Ey benim sultanım Şah İsmail,

Derdimin elinden feryada geldim.(Mümtaz:1953.s196.)

On sekizinci yüzyılda Şah İsmail'e bir destan yazılmış. Destanda Şah İsmail'in ordusu Çaldıran çölünde mağlup olur. Dövüşte Şah İsmail'in birlik başkanı Ebdü Bey öldürülür. Bundan Şah çok kederlenir ve gözyaşı akıdır. İsmail'i kederli gören Ebdü beyin kızı Taçlı Hanım böyle söyler:

İran'ın şahısın Türkistan hanı,
Mürşidi kamilsin cihanın canı.
Ebdü beyim oldu şahın kurbanı,
Taçlı beyim, sene kurban ağlama.

Anadolu'da Pir Sultan Abdal, Hetai'i bir pir, bir üstat gibi tanımıştır:

Hetai Kul himmet pirim, Pir Sultan,

Hem küçük yatağan, büyük yatağan.(Nuzhet:1929.s.29)

15-16. asırlarda Safeviler devletinin teşekkül ettiği devirlerde, Azerbaycan Türkçesi'nde şiir yazmaya hususi ehemmiyet verilirdi. Şah İsmail sarayında şairler meclisi teşkil edilirdi. Bu edebi mecliste Sururi, Şahi, Matemi, Tufeyli, Kasımi gibi şairler iştirak ederdi. Meclisin başında "Melik-i Şuara" lakabı taşıyan Göyçaylı Habibi dururdu.

15. yüzyılda Hurufi şairleri amansız surette takip olunurdu. Safeviler devrinde Hurufi-

lik nefes alma imkânı bulmuştur. Tufeyli, Safeviler devletini Hurufileri savunan bir devleti gibi övüyor. Şah İsmail'i devrin "Mehdi-i Sahip Zaman"ı adlandırıyor.

Ey Tufeyli, Mehdi-i Sahip Zaman devranıdır,

Ehl-i fezle vede-i hurç cinan devranıdır.

İsmi ezem zahir oldu, "Cavidan" devranıdır,

Lafeta illa eli, la seyfe illa Zülfügar. (Araslı,310)

15.asrın sonu, 16.asrın evvellerinde Fuzuli'nin yaşadığı devirlerde Azerbaycan Türkçesi'nin nüfuzu hayli genişlemiş, bu dilde mekteplerin sayısı hayli artmıştı. Şah İsmail Safevi, hakimiyeti devrinde merkezi Bağdat olan "Irak-ı Arap" Azerbaycan devletinin terkiğine dahil olmuştu. Bu devirde Azerbaycan dili ve Azerbaycan medeniyeti suretle inkişaf edirdi. Fuzuli'nin çocukluk yılları, yakın şarkta Azerbaycan feodal devletinin genişlendiği ve kudretlendiği, Safevilerin siyaset ve medeniyet âleminde mühim rol oynadıkları devir idi.

Malum olduğu üzere Sah İsmail Safevi 1508 yılında Irak'ı hâkimiyeti altına almıştı. 1510 yılında Özbek hükümdarı Şeybek hanı mağlup etmişti. Bu hadiseden birkaç yıl sonra, hala genç olan Fuzuli, "Beng-ü Bade" poemini Azerbaycan hükümdarına taktim ederek, onu böyle övmüştür:

Meclis Afruzi-Bezmgahi-Halil

Cemi-Eyyam-Şah İsmail.

Ondan asudedir, geviyyü geda halledellahü

Mülgehü ebeda (Fuzuli:1958,s.239)

XX y.y. başlarında Azerbaycan şairi Seyid Ezim Şirvani Şah İsmail Hetai nin bu gazelinin musikiciler tarafından tez tez okunduğunu kaydetmiştir:

Şah Hetai seyre çıktı , açtı hürün kalbini,

Bir ilahi af, kıl kim, tövbekarım doğrusu.(A.E.T. Bakı. 1959.s.339)

Ey Müslümanlar esiri yarem doğrusu,

Bu siyahkarın elinde bigeraram doğrusu. (A.E.T. Bakı. 1959.s..327)

Sonuç olarak onu kaydetmek istiyorum ki, Şah İsmail Safevi bir Türk olarak büyük Azerbaycan devleti oluşturarak, Azerbaycan dilinin devlet dili gibi yükselmesinde, tahsil ocaklarının artmasında büyük devlet adamı gibi önemli rol oynamıştır. Şah İsmail Sefevi aynı zamanda Hetai lakabı ile Türkçe yazdığı şiirlerle Azerbaycan edebiyatını zenginleştirmiştir.

KAYNAKÇA

ARASLI H. (1946). HETAİ, BAKÜ, 1946

AZERBAYCAN EDEBİYATI TARİHİ, BAKÜ, 1959

FUZULİ, MUHAMMED, BAKÜ, 1959

MÜZTAZ, S, DİL ŞAİRLERİ, 1953

SADETTİN, NUZHET, TÜRK EDEBİYATI TARİHİ, İSTANBUL, 1932

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 756-765

Geliş/Submitted/ Отправлено: 22.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 22.12.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.48105

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Emrah ÖZBUĞUTU

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, Türkiye
emrahozbugutu@hotmail.com

ORCID 0000-0003-3507-2680

Öğr. Gör. Çağlar YILDIZ

Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
cyildiz3@gmail.com

ORCID 0000-0002-9482-0231

FEN BİLGİSİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ ORGAN BAĞIŞI HAKKINDAKİ GÖRÜŞ, DAVRANIŞ VE BİLGİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ¹

IDENTIFYING OPINION, ATTITUDES, KNOWLEDGE OF PRESERVICE SCIENCE
TEACHERS ON ORGAN DONATION

Öz: Bu çalışmada Eğitim Fakültesi fen bilgisi öğretmenliği bölümündeki öğrencilerin organ bağışı konusundaki görüş ve davranış ve bilgi düzeylerini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmaya Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesi Fen bilgisi öğretmenliği bölümünün de okuyan 18 öğretmen adayı katılmıştır. Çalışma tanımlayıcı tipte yapılmıştır. Veriler 23 soruluk anket formu ile toplanmıştır ve SPSS 20,0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Organ bağışı hakkında %66,6'sının bilgi sahibi olduğu, %38,8'nin ise gerekli şartları bilmediği tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin tamamı organ bağışının gerekliliğine inanırken, konu hakkında bilgilendirmenin yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Konu hakkında ilk fikir almak

¹ This study has been approved by Siirt University Ethics Committee./Bu çalışma, Siirt Üniversitesi Etik Kurulu raporuyla gerçekleştirilmiştir.

Cite as/Atıf: Özbuğutu, E. ve Yıldız, Ç. (2020). Fen Bilgisi Öğretmen Adaylarının Organ Bağışı Hakkındaki Görüş, Davranış ve Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 756-765. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.48105>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

istedikleri kaynağın doktorlar olmasına rağmen bilgilendirmeyi en fazla okuldan aldıkları belirlenmiştir. Katılımcıların hiçbiri organ bağışında bulunmadığını, %77,8'nin ise bağışlaması durumunda öldükten sonra olmasını istediklerini söylemişlerdir. Sonuç olarak bilgi eksiklikleri olmasına rağmen öğretmen adaylarının önemli bir kısmının konu hakkında fikir sahibi olduğu ve bağış hakkında olumlu tutumlara sahip olduğu anlaşılmıştır. Gerekli bilgilendirmeler yapılması durumunda organ bağış sayısının artacağı da yapılan çalışma da anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Organ bağışı, Öğretmen adayları, Bilgi düzeyi

Abstract: This study was conducted to determine the opinion, attitudes and knowledge of pre-service teachers studying in science education department at the Faculty of Education about organ donation. The sample consisted of 18 preservice teachers studying at Siirt University. This study was in descriptive type. The data for the study were collected with a 23-question questionnaire. The data were analyzed with the SPSS 20.0 package program using percentage and Chi-square analysis. Results show that while 66.6% of preservice teachers have some information about organ donation, 38.8% of them do not know the necessary conditions. Although they want to get more information from doctors, they get their information mostly from the schools. All the participants state that they have not donated their organs, and 77.8% said they would like their organs to be donated after death. As a result, despite their lack of knowledge, most of the preservice teachers are open to get informed of organ donation and are willing to donate their organs. The results of the study show that the number of organ donors will likely to increase if essential information on organ donation is provided.

Key Words: Organ donation, Preservice teachers, Knowledge level

GİRİŞ

Son zamanlarda yaşanan hızlı gelişmelerle yaşama ümidi kalmayan hastaların organ ve doku nakilleri ile iyileşme imkanı bulması organ naklinin önemini giderek arttırmaktadır. Organ nakli konusunda önemli gelişmeler sağlanmasına rağmen, nakledilecek organın temini, karşımızdaki en önemli sorun olarak durmaktadır. Organ yetmezliği sorunu tüm dünyada zaman geçtikçe artmakta ve kendisine organ nakledilmesini bekleyen birçok insan organ bekleme sürecinde yaşamını yitirmektedir.(Yılmaz ve Demirağ 2019).

Organ nakli, vücutta işlevini yitiriş olan doku veya organın alınıp yerine yaşayan vericiden ya da yaşamını yitirmiş kişilerden alınan sağlıklı doku veya organın transfer edilmesidir. Bu olay, çağımızda kronikleşmiş organ yetmezliklerinde uygulanan bir yöntemdir. Organ nakli yapılabilecek organlar kalp, akciğer, karaciğer, böbrek, pankreas, ince barsak, kemik iliği, kan, deri, kornea olabilmektedir. Organ nakillerinde kaynak (verici, donör) canlı veya ölü (kadavra) olabilir (Kutlay 1994, Oksay 1998, Uysal 1998, Özdağ 2001).

Ülkemizde organ nakli ile ilgili uygulamalar, 1979 yılında çıkarılan ve 1982 yılında gözden geçirilen "Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli"ne ilişkin 2238 sayılı yasaya göre yapılmaktadır. Bu yasada kişiye bağışın maddi bir gideri olmaksızın; organ ve

dokularını bağışladığını belirten resmi ya da yazılı vasiyeti ile eğer vasiyeti yoksa yakınlarının rızası ile ölünün organ veya dokularının alınabileceği belirtilmekte, kişinin organ/doku alınmasına karşı olduğunu belirten bir beyanı varsa, organ ve dokularının alınamayacağı ifade edilmektedir (Naçar, Çetinkaya, Kanyılmaz, Tokgöz, Utaş 2001).

Gerekli şartları yerine getiren bireyler organ bağışı yapabilir. Organ bağışı yapabilmek kişinin "Organ Bağış Senedini" doldurması gerekmektedir. Bağış yapılırken, senedin üzerine bağış yapılacak olan organların işaretlenmesi kişisel tercihlere göre değişebilir. "Senet üzerinde organların bir kısmı bağışlanabileceği gibi bağışlanabilecek durumda olan bütün organlarında bağışlanabileceği ifade edilebilir". Bağış yapmaktan vazgeçenlerin kararını ailesine bildirmesi ve organ bağış kartını yok etmesi gerekmektedir (Soysal, Kaya 2019).

Organ nakli, alternatif yollarla tedavisi olmayan durumlar için en önemli tedavi yöntemlerinin biridir. Bu nedenlerden dolayı tedavi olmayı veya nakil bekleyen hasta sayısı her geçen gün çoğalmaktadır. Aynı zaman da bağışlanan organ sayısı bağış bekleyen hastaya oranla çok azdır. Bu durum, dünya da ve ülkemiz de insanların bu konuda gerekli bilgiye sahip olmamalarından kaynaklanmaktadır. Oysaki organ bağışına gereken hassasiyet gösterilseydi, yalnızca bir kişinin organlarıyla birçok insan yaşama tutunurdu (Çetin ve Harman 2012).

Organ nakliyle alakalı önemli ilerlemeler olmasına rağmen, sürecin en önemli kısmı organın teminidir. Ülkemizde temin edilen organların önemli kısmı hasta yakınlarından alınmaktadır. Asya ve Ortadoğu ülkelerine ülkemizde olduğu gibi nakil için kadavra organı yeterli sayıda bulunamamakta ve bundan dolayı da ihtiyacın gitgide artmasına ve gerekli organların bulunamamasına sebep olmaktadır. Ülkemizde yapılan nakillerin %75'ini sağlıklı insanlar aracılığıyla yapılırken Avrupa'da nakillerin %80'inden fazlası kadavra aracılığıyla olmaktadır yapılmaktadır. Gelişmiş ülkelerde milyonda 20-30'ken kadavradan organ bağışı İspanya'da 33,6, Belçika'da 25,2, Kanada'da 14,1, Fransa'da 16,2, Yunanistan'da 4,5, Türkiye'de ise milyonda 2'dir (Yasar, Oğur, Uçar, Göçgeldi, Yaren, Tekbaş 2008).

Batı ülkelerinde organ nakilleri sıklıkla kadavradan sağlanırken ülkemizde organ naklinde kullanılacak organlar ağırlıklı olarak canlı donörlerden (verici) özellikle de hastanın yakınlarından sağlanmaktadır (Özdağ, 2004). Geri dönüşü olmayacak şekilde beyin ölümü gerçekleşen ve hastane koşullarında ölen kişilerin organları, ilgili uzmanların beyin ölümü tanısı koymasından sonra ailesinin izin vermesiyle nakil edilebilir (Kara, Salman ve Öngel, 2012).

Dini inançlar herhangi bir grubun değerler sisteminin bir parçasıdır ve değiştirilmesi oldukça zordur. Ancak sonuç olarak bazı inançlar organ bağışını engelleyici faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Ailenin kültürel ya da dini geleneklerine göre vücut bütünlüğünün korunması gerektiği inancının, bağışı onaylamayan ailelerin endişelendikleri temel konu olduğu dikkat çekmektedir. Organ bağışını arttırmaya yönelik yürütülen projelerin genellikle organ nakil faaliyetlerine ve beyin ölümü kriterlerine ilişkin bilgilendirmeyi içermesi ve insanların yaşadıkları kaygı ve endişelerin tartışılmasına yönelik olmaması nedeniyle istenilen artışlar sağlanamamaktadır. Bu nedenle organ bağış kampanyalarında bilgilendirmenin yanı sıra insanların organ bağışına yönelik endişelerini araştırmanın ve bu yönde çalışmalar yürütmenin önemli olduğu düşünülmektedir (Can 2017).

Yapılan literatür incelemesinde; toplumun her kesiminde organ bağışının istenilen seviye

de olmadığı anlaşılmaktadır. Öğrencilere eğitimleri boyunca belirli aralıklarla konu hakkında bilgilendirilir ve yanlış inanışlar ortadan kaldırılırsa organ bağış sayısının istenilen seviyelere geleceği öngörülebilmektedir. Özellikle lise döneminden başlanarak hem lise hem de üniversitelerdeki eğitim programlarında konunun önemi gerekliliği ve hassasiyeti kanunlar çerçevesinde anlatılırsa, her geçen yıl organ bağışında bulunan bireylerin sayısı artacağı öngörülebilmektedir. Bu durumda ülkemizdeki organ bağış sayısının arzu edilen seviyelere ulaşmasını sağlayacaktır.

Bu çalışma, eğitim fakültesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının organ bağışına yönelik bilgi düzeylerini, tutumlarını ve görüşlerini belirlemek, buna ilave olarak, konu hakkında görüşlerini almak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma ileriki dönemlerde organ bağış ile ilgili yapılacak olan çalışmalara referans olabileceğinden dolayı önemli olduğu düşünülmektedir. Buna ilave olarak öğretmen adayların organ bağış ile ilgili bilgi eksiklerinin tamamlanması, önyargılarının önüne geçilmesi, konu ile alakalı tutum ve davranışlarının olumlu yönde değiştirilebilmesi için de ayrıca önem taşıdığı söylenebilir.

Yöntem

Evren ve örneklem

Araştırma 2020-2021 öğretim döneminde Siirt Üniversitesi Eğitim fakültesi fen bilgisi öğretmenliği bölümünde öğrenim görmekte olan 18 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir.

Veri toplama aracı

Veriler, 25 sorudan oluşan "Organ Nakli ve Bağış Hakkında Bilgi Düzeyi ve Düşünceleri Değerlendirme Anketi" ile görüşme yapılarak toplanmıştır. Form 2008 yılında Özmen ve ark.'nın sağlık yüksekokulu öğrencilerine uygulamış olduğu anket örnek alınarak hazırlanmıştır. (Özmen ve ark. 2008). Anketteki yapıyı bozmadan demografik özelliklerle ilgili 3 soru (Medeni durum, çocuğu olma durumu ve yaş) çıkarılarak 23 soruluk anket oluşturulmuştur. Anket beş kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda öğretmen adaylarının demografik özelliklerinin öğrenmek amacıyla 6 soru, ikinci bölümde konu hakkındaki bilgi düzeylerini öğrenmeyi amaçlayan 5 soru, üçüncü bölümde organ bağışının yasallığıyla alakalı bilgilerini öğrenmeyi amaçlayan 4 soru, son iki bölümde de bağışlayıcı özellikleri ve bağışlanacak organlar hakkındaki bilgilerini ölçmeyi amaçlayan 8 soru bulunmaktadır. Kullanılan bu anket ile ilgili Etik Kuruldan gerekli izinler alınmış olup çalışma hakkında da katılımcılara bilgilendirme yapılmıştır. Katılım da gönüllülük esas alınmıştır.

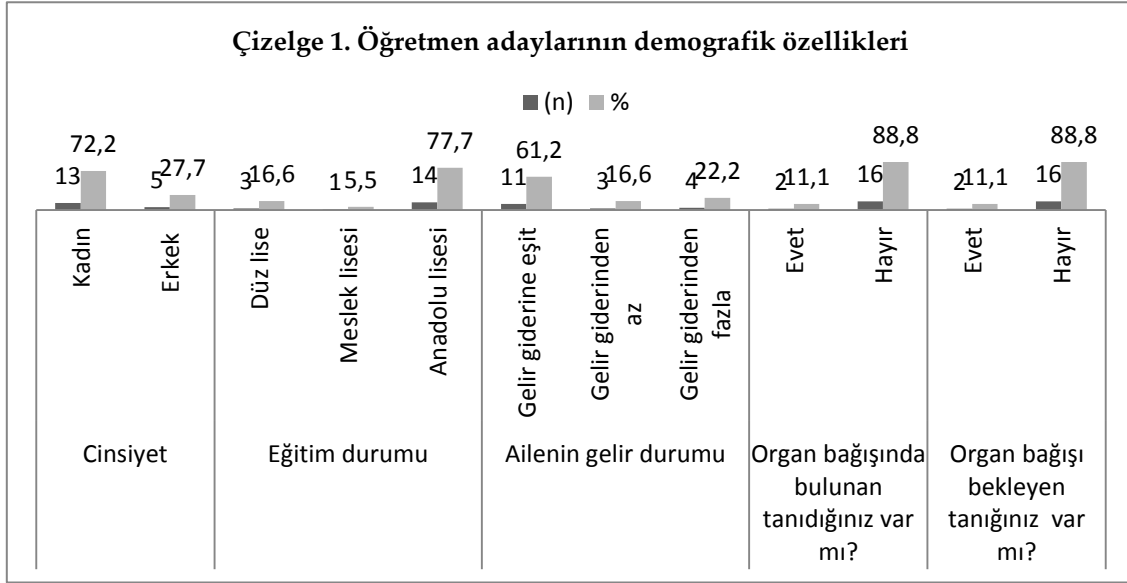
Verilerin toplanması süreci

Öğretmen adaylarından mail yoluyla veriler toplanmıştır. Anket soruları az tutularak dikkat dağılması ve özensiz işaretlemenin önüne geçilmiştir. Ayrıca katılımcılara ankette elde edilecek olan verilerin yayınlanacağı dair bilgilendirme de yapılmıştır. Anketi ortalama cevaplama süresi 15 dk. olarak belirlenmiştir.

Verilerin analizi

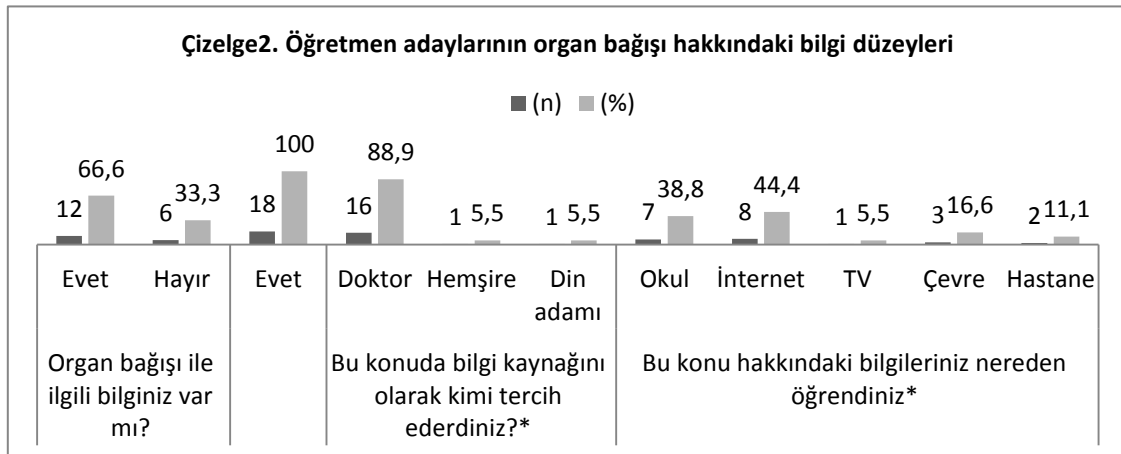
Verilerin SPSS 26,0 programı ile analiz edilmiş olup, yüzde ve frekanslar kullanılarak yorumlanmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının demografik özellikleri açısından özellikleri Tablo 1.'de verilmiştir. Araştırmaya katılanların tamamı 4. Sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarıdır, katılımcıların % 72,2'si kadın, % 16,6'sı normal lise mezunu, %5,5'i meslek lisesi mezunu, %77,7'sinin ise Anadolu lisesi mezunu, %61,2'sinin gelir gider düzeyleri eşit, %16,6'sının geliri giderinden az, %22,2'sinin ise geliri giderinden fazla, %11,1'nin ailesinde organ bağışı yapan birilerinin olduğu, %88,8'inin ise çevresinde organ bağışlayan herhangi bir tanıdığının olmadığı, % 11,1'inin organ nakli bekleyen bir tanıdığı olduğu, %88,8'nin ise organ nakli bekleyen bir yakınının olmadığı belirlenmiştir.

Çizelge 2. Öğretmen Adaylarının Konu Hakkındaki Bilgi Düzeyleri

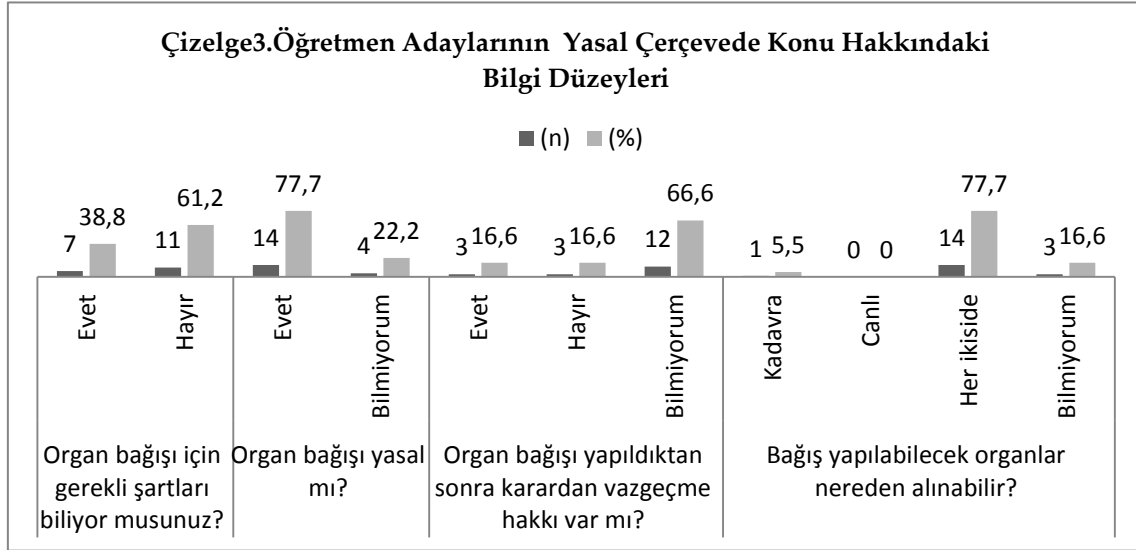

*Birden fazla seçenek işaretlenmiştir.

Çizelge 2.'de öğretmen adaylarının konu hakkındaki bilgi düzeylerinin ne seviye de olduğu verilmiştir. Öğretmen adaylarının %66,6'sının konu ile alakalı bilgisinin olduğu, %33,3'ünün bilgisinin olmadığı, öğretmen adaylarının hepsinin bağış yapmanın gerekli olduğuna inandığı, yine aynı şekilde katılımcıların tamamının bu konudaki bilgilendirmelerin

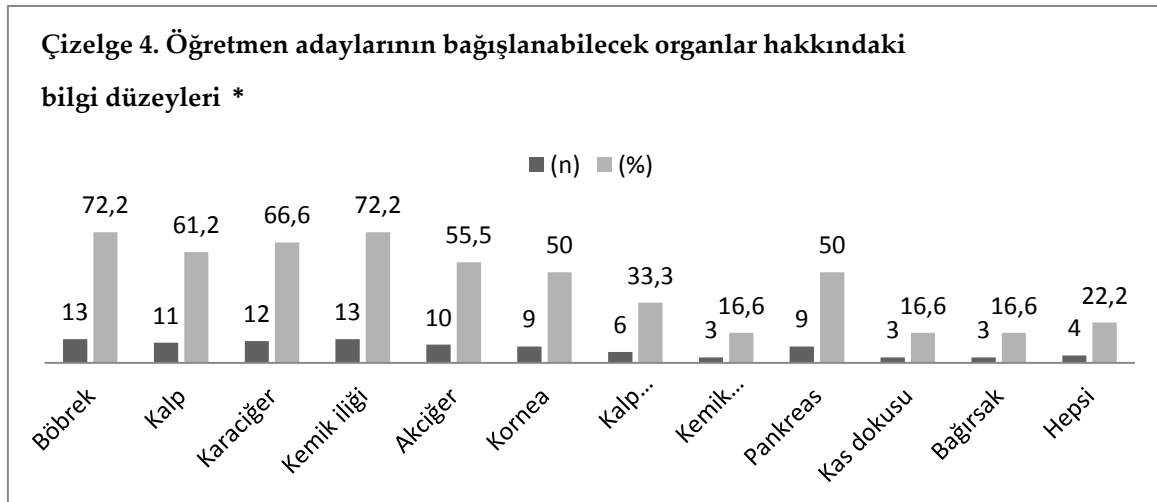
yeterli olmadığını düşündüğü, %94,4 hastane çalışanlarından (doktor ve hemşire), % 5,5'nin din görevlilerinden bilgi almayı istediği, %38,8'i okuldan, %44,4'ü internetten, %5,5'i TV'den, %16,6'ı sız çevreden, %11,1'i ise hastaneden bilgi edindiklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 3. Öğretmen Adaylarının Yasal Çerçeve de Konu Hakkındaki Bilgi Düzeyleri

Çizelge 3'te Öğretmen adaylarının yasal çerçeve de konu hakkındaki bilgi düzeylerinin ne seviyede olduğu verilmiştir. Öğretmen adaylarının, %61,1' i organ bağışi için gerekli şartları bilmediği, %38,8 bildiği, %77,7' si organ bağışi için gerekli şartları bilmediği, %22,2' si yasallığı hakkında bilgisi olmadığını, %16,6'sı organ bağışi yapıldıktan sonra bu düşünceden vazgeçme hakkının olduğunu, %16,6'sı hayır dediği, %66,6'sının ise konu hakkında bilgilerinin olmadığını belirtmişlerdir, %5,5'i yalnızca kadavradan organ alınabildiğini, katılımcıların hiç birinin canlıdan organ alınabilir demediği, %14,4'ü hem canlıdan hem de kadavradan alınabileceğini, %16,6'sı kimden alınabileceğini bilmediklerini ifade etmekte.

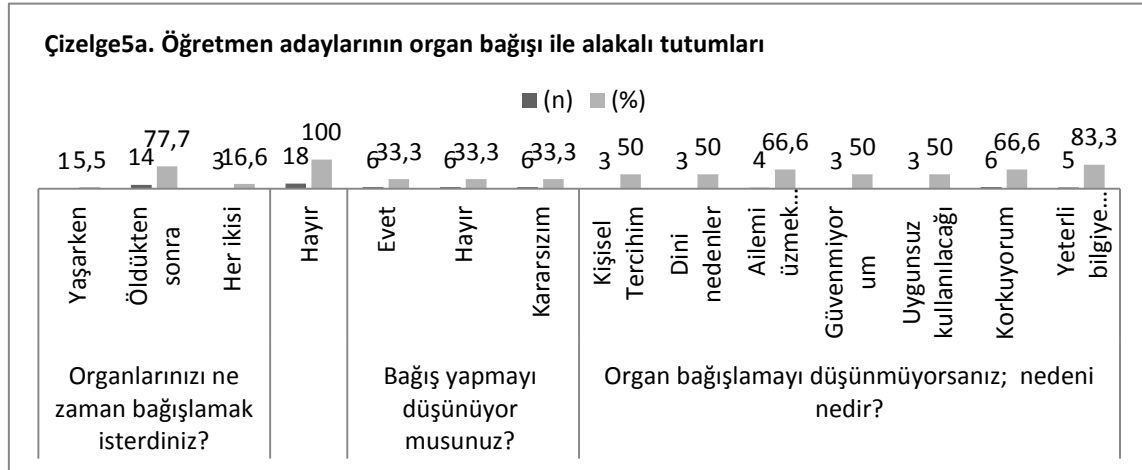
Çizelge 4'te Öğretmen adaylarının bağış yapılabilecek organlarla alakalı bilgilerinin ne düzeyde olduğu verilmiştir.

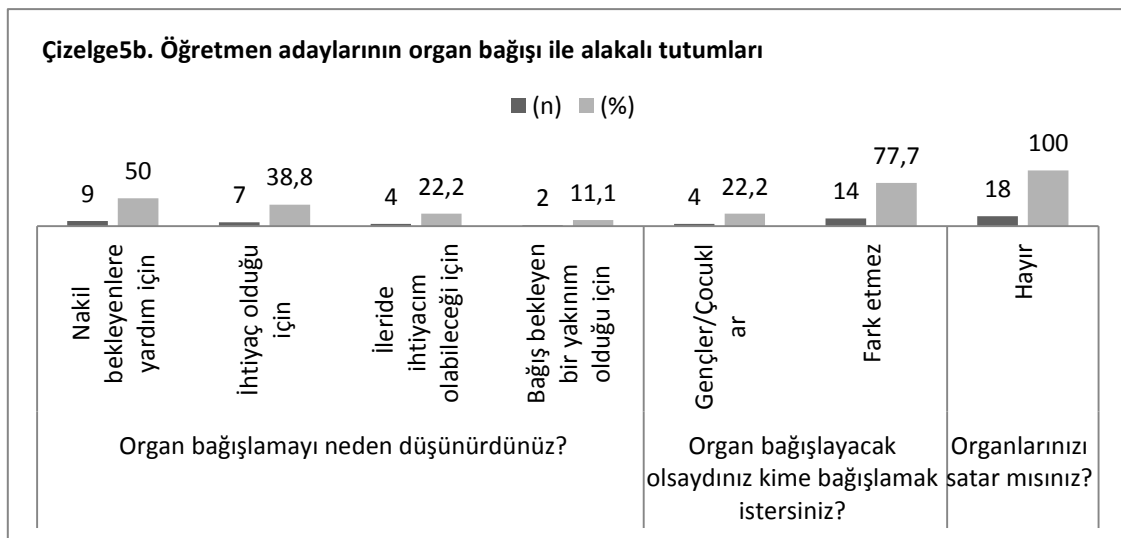
*Bir veya daha fazla işaretlenmiştir.

Çizelge 4'de ki bulgulara göre; öğretmen adaylarına "Bağışlanabilecek organlar nelerdir?" sorusu sorulduğunda, %72,2'si böbrek, %61,2'si kalp, %66,6'sı karaciğer, %72,2'si kemik iliği, %55,5'i akciğer, %50'si kornea, %33,3'ü kalp kapakçığı, %16,6'sı kemik doku, %50'si pankreas, %16,6'sı kas doku, %16,6'sı bağırsak ve %22,2'si de hepsinin bağışlanabilir olduğunu belirtmişlerdir.

Çizelge 5a ve Çizelge 5b' de öğretmen adaylarının organ bağışıyla alakalı tutumları verilmiştir.

Çizelge 5a 'ada ki verilere göre "Organlarınızı ne zaman bağışlamak isterdiniz?" sorusuna cevap olarak Öğretmen adaylarının, %77,7'si öldükten sonra, %16,6'sı hayattayken veya öldükten sonra, %5,5'i hayattayken organ bağışlamak istediklerini belirtmişlerdir. "Bağış yapmayı düşünüyor musunuz" sorusuna cevap olarak da Öğretmen adayları %33,3'ü organ bağışında bulunmayı düşündüğü, %33,3'ü organ bağışlamayı düşünmediğini, %33,3'ünün ise kararsız olduğunu belirtmişlerdir. "Organ bağışlamayı düşünmüyorsanız nedeni nedir?" sorusuna %50'si kişisel tercihi olduğunu, %50'si dini nedenlerden dolayı bağışlamayı düşünmediğini, %66,6'sı ailesini üzmemek istemediği için bağış yapmayı düşünmediğini, %50'si güvenmediğini, %50'si alınan organların uygunsuz kullanılacağını, %66,6'sı korku ve kendini hazır hissetmediğini Katılımcıların, %83,8'i ise yeterli bilgiye sahip olmadığını şeklinde cevap vermişlerdir.

Çizelge %5b' ye bakıldığı zaman; "Organ bağışlamayı neden düşünürdünüz?" sorusuna cevap olarak; öğretmen adaylarının %50'si nakil bekleyenlere yardım için, %38,8'i çok ihtiyaç olduğu için, %22,2'si kendinin de ihtiyacı olabileceği için, %11,1'i ise organ bağış bekleyen yakını olduğu için organ bağışından bulunabileceğini ifade etmişlerdir. , "Organ bağışlayacak olsaydınız kime bağış yapmak isterdiniz?" sorusuna öğretmen adaylarının %22,2'si sadece geçlere ve çocuklara, %77,7'si ise genç çocuk veya yaşlı ayrımı yapmadan herkese bağışlayabileceğini belirtmişlerdir. "Organlarınızı satar mısınız?" sorusuna cevap olarak da katılıcıların hiç biri organlarını satmayacağını belirtmişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de son yıllarda organ nakli aktivitelerini destekleyici politikalar yürütülmektedir. Organ nakli ile ilgili çıkarılan yönetmelikler ve organ nakli maliyetinin tümünün sosyal güvenlik kurumu tarafından karşılanması gibi devlet destekleri ülkemizin dünya çapındaki başarısını arttırmıştır(Hatipoğlu, Karayurt, Sarıgöl, İşeri 2017). Bu artış sayesinde de organ bağış konusunda daha bilinçli bireylerin oluştuğu söylenebilir.

Çalışmamıza katılan öğretmen adaylarının organ nakli konusundaki önemli bir kısmının temel düzeyde bilgi sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Öğretmen adaylarının önemli bir kısmı organ bağışıyla ilgili bilgi almak için ilk başvuracakları yerin doktorlar olduğunu ifade ederken yalnızca 1 'er kişi din adamı ve hemşireleri tercih edeceğini ifade ettiği dikkat çekmektedir.

Öğretmen adaylarının büyük bir kısmı organ bağışıyla ilgili bilgilere internetten ulaştıklarını ifade etmişlerdir. İnternet kullanımının fazlaştığı bu dönemde organ bağış ile alakalı çeşitli platformlardan yapılacak bilgilendirmeler, reklamlar ve kamu spotları insanların dikkatini bu konu üzerine çekeceği araştırmadan elde edilen sonuçlardan görülmektedir. Görsel ve yazılı medyada bu konu ile alakalı sürekli yayınlar yapılmasında da faydalı olacağı düşünülmektedir. Organ bağışının yasal, geleneksel ve dini yönü ile etik ilkeleri insanlara doğru ve açık bir şekilde aktararak organ bağış hakkında oluşmuş olan ön yargıların giderilmesi gerekmektedir.

Eğitim fakültelerinde okuyan öğrencilerin müfredatlarında organ bağış ile ilgili derslerin yer alması gerekmektedir. Böylece bu alanda başarının sağlanması yolunda doğru ve etkili adımların atılması sağlanacaktır. Özellikle gelecekte öğretmen olarak çalışacak olan öğretmen adaylarının organ bağışıyla ilgili görüşlerini belirleme ve farkındalık yaratacak çalışmalar sayesinde ileriki dönemlerde organ nakillerindeki sayıyla ilgili olarak artışın gerçekleşebileceği de öngörülebilir.

Ülkemizin farklı coğrafik bölgelerinde yapılan pek çok çalışmada organ nakillerini dinen sakıncalı bulanların oranının değiştiği, en düşük oranın %3-4 ile İç Anadolu ve Ege'de, en yüksek oranın %17 ile Doğu Anadolu bölgesinde bulunduğunu söyleyebiliriz (Naçar ve ark., 2001; Özmen ve ark., 2008; Çelebi, Balık, Yılmaz, Polat., 2002, Üstüner, Uysal ve Kaya 2009; Sezek ve ark. 2015). Yapılan bu çalışmada ise organ bağışında bulunmak istemeyen öğretmen adaylarının %50'sinin dini nedenlerden dolayı bağış yapmak istemedikleri belirlenmiştir. Bilgilendirme çalışmaları coğrafik ve demografik koşullar göz önüne alınarak bireylerin sosyal durumlarına göre ya da yaşadıkları bölgeye göre bilinçlendirme çalışmaları yapılmalıdır. Organ bağış ve nakli konusunda üniversite öğrencilerinin yanı sıra toplumun tüm kesimlerinin bilgi, tutum ve davranışlarını geliştirmeye yönelik olarak karşılaştırmalı araştırmalar yapılması gerekliliği dü-

şünülebilir.

Dini inanışlar göz önünde alındığında organ bağışı ile ilgili yanlış veya eksik bilgilerin giderilmesi gerekmektedir. Bu bağlam da din görevlilerinin organ bağışıyla alakalı açıklamalar yapması beklenebilir.

Öğrencilerin büyük bir bölümünün organ bağışı için gerekli şartları bilmedikleri çalışmamızca belirlenmiştir. Bu sonuca bakılarak öğretmen adaylarının organ bağışı hakkında yüzeysel bilgiye sahip oldukları ancak yasal gereklilikleri hakkında yeterince bilgiye sahip oldukları söylenebilir. Organ nakillerinde verici, donör; canlı veya ölü olabileceği bilinmektedir. Yapılan bu araştırma da öğretmen adaylarının yalnızca %16,6'sının bu bilgiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarına bağışlanabilecek organlar sorulduğunda %72,2'sinin böbrek dediği görülmektedir. (Özmen, Çetinkaya, Sarızeybek, Zeybek 2008; Baykan, Naçar, Yamanel, Uzun, Dağlıtuncezdi, Davran, Murt 2009; Yakıt ve Şen 2017). Yaptıkları çalışmalarında benzer bulgulara ulaşmışlardır.

Çalışmamızda öğretmen adaylarının %77,2'si ancak öldükten sonra bağış yapabileceklerini ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının hiç birinin organ bağışı yapmadığı tespit edilmiştir bununla beraber %33,3'ünün organlarını bağışlamayı düşündüğü, %33,3'nün ise kararsız olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların %50'si hastalara yardım için, %38,8'i de çok ihtiyaç olduğundan dolayı bağış yapmak istemekteler, organ bağışlamayı istemeyenlerin en büyük gerekçesini de ailelerini üzmemek istememeleri (%66,6) ve korktuklarını ve kendilerini hazır hissetmedikleri (%66,6) şeklinde belirtmişlerdir. Eğer yeteri kadar bilgilendirme yapılırsa bu korkuların önüne geçilebileceği düşünülebilir. Ayrıca yönlendirmeler ve bilinçlendirme kampanyalarıyla organ bağışlamayı düşünen veya kararsız olanlar da organ bağışı yapmaya ikna edilebilir.

Organ bağışı konusu ile ilgili literatür taraması yapıldığından ülkemizde yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun sağlıkla alakalı bölümlerde yapıldığı tespit edilmiştir. Bu konu ile alakalı eğitim fakültelerinde yapılacak olan çalışmaların da organ bağışı ile alakalı farkındalık düzeyini artıracığı düşünülebilir.

KAYNAKÇA

- Baykan, Z., Naçar, M., Yamanel, R., Uzun A.Ö., Dağlıtuncezdi, Ş., Davran, H., & Murt, G.(2009).Tıp Fakültesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Organ-Doku Nakli Konusundaki Bilgi, Tutum Ve Davranışları. *Ulusal Cerrahi Dergisi*, 25(4), 137-141.
- Can, F. (2017). Organ Bağışında Aile Onayı Üzerine Bir Gözden Geçirme. *Nesne Psikoloji Dergisi (NPD)*, Cilt 5, Sayı 9,
- Çelebi F., Balık A. A., Yılmaz İ., Polat K. Y. (2002). Doğu Anadolu Bölgesi İnsanı Organ Bağışına Nasıl Bakıyor?. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics-Hukuku-Tarihi*, 10, s.34-38.
- Çetin, G. Harman, Ö., (2012). Lise Öğrencilerinin Organ Nakli Ve Organ Bağışı Konusundaki Bilgi Ve Tutumları. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, Mayıs-Haziran-Temmuz Cilt:1 Sayı:2
- Hatipoğlu,S., Karayurt, Ö., Sarıgöl, Y., İşeri, Ö. (2017). Türkiye'de Organ Nakli Hemşireliğinin;

- Dünü, Bugünü ve Yarını... *F.N. Hemşirelik Dergisi*, 25(1): 49-58.
- Kara, S., Salman, Z., Öngel, K. (2012). Süleyman Demirel Üniversitesi Tıp Fakültesi Sağlık Personelinin Organ Bağışına Bakışı. *Ankara Sağlık Hizmetleri Dergisi*, 11(1), 33-9.
- Kutlay, N. (1994). Yaşayanla Yaşayan Etik Açısından Organ ve Doku Aktarımı. Türkiye Organ Nakli Derneği II. Bilimsel Transplantasyon Kongresi. Ankara, 245-255.
- Naçar, M., Çetinkaya ,F., Kanyılmaz, D., Tokgoz, B., Utaş ,C. (2001). Hekim Adaylarının Organ Nakline Bakış Açılıarı. *Türk Nefroloji Diyaliz ve Transplantasyon Dergisi*;10:123-8
- Oksay, R. (1998). Organ Pazarında Kargaşa. *Cumhuriyet Bilim Teknik*. 603: 4-5.
- Özdağ, N. (2001). Organ Nakli Ve Bağışını Toplumun Bakışı. *C. Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 5 (2)
- Özdağ, N. (2004). Halkın Organ Bağışı Ve Nakline Bakışı. *Nefroloji Hemşireliği Dergisi*, 1(1), 46-50.
- Özmen, D., Çetinkaya, A., Sarızeybek, B., & Zeybek, A. (2008). Celal Bayar Üniversitesi Manisa Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Organ Bağışına İlişkin Bilgi Ve Görüşleri. *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*;28, 311-8.
- Sezek,F, Kaya, E, Akman,Z, Erbil, B, Aslan, B, Özgen,R, Keleş, Ö. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Alanlara Göre Organ Nakli Ve Bağışı İle İlgili Görüşleri. *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 19 Sayı: 62
- Soysal, A., Kaya, N. (2019). Üniversite Öğrencilerinin Organ Bağışı İle İlgili Bilgi, Tutum Ve Davranış Düzeyleri: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sağlık Yönetimi Bölümü Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2), 717-743. DOI: 10.33437/ksusbd.527548
- Uysal H ve ark. (1998). Otopsi Ve Organ Nakli. Ortak Etik Yaklaşımlar Yapılabilir mi? III. Tıbbi Etik Sempozyum Bildirileri. Biyoetik Derneği Yayınları 3,145-147. Ankara.
- Üstüner F., Uysal A., ve Kaya B. (2009). Giresun Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Organ Bağışı Ve Nakli Hakkındaki Bilgi, Tutum Ve Düşünceleri. *Ankara Üniversitesi Dikimevi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 8(1), 1-8.
- Yakıt,E., Şen,MA. (2017). Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Organ Bağışı Hakkındaki Görüş ve Davranışlarının Belirlenmesi. *Journal of Social and Humanities Research* Vol:4 Issue: 11.
- Yılmaz, M., Demirağ, S. (2019). Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Organ Bağışı ve Nakli ile İlgili Bilgi,Düşünce ve Tutumlarına Tıp Eğitiminin Etkisi. *Ankara Med J*,(1):316-24

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 766-768

Geliş/Submitted/ Отправлено: 20.11.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 22.12.2020

Yayımlanma/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.47765

Çeviri

Translated Article

Переведенная Статья

Dr. Öğr. Üyesi Nesrin ERTÜRK

Sakarya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Felsefe Bölümü, Türkiye

nesrinerturk@sakarya.edu.tr

 ORCID 0000-0002-8723-1607

YARATICILIK VE KURTULUŞ¹

Nikolay A. BERDYAEV

Tüm inançların en büyük mistikleri, Tanrı sevgisini ve Tanrı ile bütünleşmeyi kişisel kurtuluş-tan daha yükseğe koymuşlardır. Dışsal Hristiyanlık sık sık mistikleri tinsel hayatın ağırlık noktasını kişisel kurtuluş yollarının merkezine koymadıkları, mistik sevginin tehlikeli yollarına inandıkları için suçlamıştır. Çünkü mistisizm farklıdır, tinsel hayatın asketik aşamasından tamamen farklıdır. Mistisizmin özelliği, Aziz Simeon Novi Bogoslov'un 'İlahiler'inin okunmasıyla anlaşılabilir. Hristiyan mistisizmi kurtuluşu aydınlanma ve dönüşüm, yaratığın tanrısallaşması, kapalı maddiliğin aşılması yani Tanrı'dan kopukluğun aşılması olarak da anlar. Tanrısallaşma fikri kurtuluş fikrinin üzerinde yer alır. Aziz Simeon Novi Bogoslov² bunu mükemmel bir şekilde ifade etmiştir: "O'nun aşkı ve güzelliğine gark oluyorum ve içim Tanrısal bir haz ve huşuyla doluyor. Ben ışığın ve ihtişamın bir parçası oluyorum: Yüzüm –tıpkı âşık olduğum Sevgilim'in yüzü gibi– ıslıl ıslıl parlıyor ve vücudumun her yerinden ışıklar fışkırıyor. İşte o zaman güzellerden daha güzel, zenginlerden daha zengin, tüm güçlülerin en güçlüsü, kralların en

Cite as/Atıf: Berdyaev, N. A. (2020). Yaratıcılık ve Kurtuluş (Çev.: Nesrin Ertürk). *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 766-768. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.47765>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

¹ Berdyaev, Nikolay A. (1992). *Eros i Lichnost. Filosofiya Na Pola I Lyubovta (Eros ve Kişi: Cinsiyet ve Aşkın Felsefesi)*, [Rusçadan çeviren Lidya Denkova], Sofya: Gal-Iko Yayınevi, 115–118

² Aziz Simeon Novi Bogoslov (yak. 966–1042). Hristiyan mistik, 'İlahiler' adlı kitabın yazarı, duyuşal ve duyuşal olmayan her şeyin 'yaratılmamış Işık'a dâhil olduğu görüşüne dayanan İsihazm (sükûneti koruma) akımının öncüsüdür. (ç.n.)

yücesi ve –sadece yeryüzünde değil, gökyüzünde de gözle görülebilen her türlü nesnenin– en temizi oluyorum.” Burada Ortodoks Doğu’nun en büyük mistiğinden alıntı yapıyorum. Mistiklerde ağırlık merkezinin asla kurtuluş çabası olmadığını doğrulayan Doğu mistisizminden – Latin Katolik ya da Alman mistisizminden– sayısız örnek verilebilir. Katolik mistisizm Katolik teolojinin legalizmini/kanuncululuğunu, Tanrı ve insan ilişkilerini, hükümler/efendi-köle ilişkileri olarak anlamayı aşmıştır. Bossuet ve Fenelon’un³ tartışması teolog ve mistik tartışmasıdır. Mistik yolda daima diğerkâmlık, özveri/feragat, kendini unutmaya, Tanrı’ya sonsuz sevgiyi keşfetme vardır. Ancak Tanrı’ya karşı sevgi, her tür bunalımın aşıldığı, özgürleştiren ve insandaki olumluyu ortaya çıkaran tinin yaratıcı halidir. Tanrı’ya karşı sevgi amaçtır ve o artık olumludur. Tanrı’ya karşı sevgi insan doğasının yaratıcı dönüşümüdür, ancak o aynı zamanda tinsel yükseklığe, hayattaki tanrısal olana karşı da sevgidir. Tanrısaldaki eros tinsel uçuştur/yükseliştir, tinsel büyümedir, tinin yaratıcı halinin bunalım hali üzerindeki zaferidir; bu, Platon’un ‘Phaedrus’ta sözünü ettiği ruhun kanatlarının büyümesidir. Varlığın olumlu içeriği, yaratıcı, dönüştüren sevgidir. Sevgi hayatın özel, ayrı bir yanı değildir; sevgi, hayatın tamamıdır, hayatın doluluğudur. Bilgi de sevginin açığa çıkarılmasıdır, sevenin nesnesiyle, varlıkla, Tanrı ile bilişsel bütünleşmesidir. Aynı şekilde güzelliğin yaratıcılığı da sevginin varlıktaki ahengi açığa çıkarmaktır. Sevgi, sevilenin yüzünü ebediyette ve Tanrı’da onaylamaktır, yani varlığın onaylanmasıdır.

Ancak Tanrı’ya karşı sevgi, yakın sevgisinden, Tanrı’nın yarattıklarına karşı sevgiden ayrılamaz. Hristiyanlığın kendisi tanrı-insani sevginin açığa çıkarılmasıdır. Beni kurtaran, daha doğrusu benim doğamı dönüştüren sadece Tanrı’ya olan sevgim değil, insana olan sevgimdir de. Yakınımaya karşı, kardeşlerime karşı sevgi, sevgi ile yapıp ettiklerim benim kurtuluşumun, dönüşümümün yoluna girer. Kurtuluşumun yoluna hayvanlara ve bitkilere, her bir ot tanesine, her bir taş, derelere/ırmaklara ve denizlere, dağlara ve ovalara karşı sevgim de girer. Böylece hem ben hem bütün dünya kurtulur ve aydınlığa erişilir. Kendini kurtarmak adına insana ve doğaya, canlı olan her şeye karşı ölü ilgisizlik/kayıtsızlık, “serin harem ağlarının kalbini” hazırlayarak, insan doğasını kurutan dini egoizmin iğrenç ifadesidir. Hristiyan sevgisi “camdan sevgi” olmamalıdır. “Camdan sevgi” çarpıtılmış tinsel sevgidir. Sadece ruhun tine dönüştüğü tinsel-ruhsal sevgi canlı, tanrı-insani sevgidir. Zaman zaman karşılaşılan insanlara ve dünyaya karşı keşiş-asketik düşmanlık, kalbin soğutulması, canlı ve yaratıcı olan her şeyle öldürücü ilişki Hristiyanlığın dejenerasyonu/yozaşması, Hristiyanlıkta düşüş/çöküş, bozulmadır. Tanrı’nın ve yakınun sevilmesi –İsa Mesih’in miras bıraktığı/öğrettiği sevgi– emrinin, dışsal tevazu ve itaat emriyle değiştirilmesi, Hristiyanlığın bozulması/yozaşması demektir, Hristiyanlığın tanrısal hakikatini algılayamamak demektir. Özellikle Ortodoks Doğu’nun kozmik dönüşüm ve aydınlanma fikrine en yakın olduğunu belirtmek gerekir. Batı Hristiyanlığı için yargı karşısında savunma fikri daha yakındır. Bundan dolayı Batı’da özgürlük ve inayet, inanç ve iyi ameller

³ **Fenelon** (François de Salignac de la Mothe) (1651–1715). Fransız din adamı, Cambrai’de 1695’ten itibaren başpiskopos. ‘Ölümlerin Diyalogları’ ve ‘Telemachus’un Maceraları’ (1699) adlı romanındaki özgür düşünceleriyle şöhreti ve XIV. Luis’inin acımasızlığını kazanır. Teolojik yazılarından en ünlüleri ‘Tanrı’nın Varlığı ve Sıfatları Üzerine Bir İnceleme’ ve özellikle Molinos ve Madame Guyon’un mistik Dingincilik/Kiyetizm’inin etkisinde yazdığı ‘Azizlerin İlkeleri’dir. **Jacques-Benigne Bossuet** (1627–1704) Fransız piskopos, resmi dini mutlakliğin destekçisi, Fenelon’un, Tanrı ile sevgi ve tefekkürde kişisel birleşme fikirlerine karşı çıkar ve Kilise tarafından suçlanmasına neden olur. (ç.n.)

tartışmaları özel bir öneme sahip olur. Otorite ve dini hakikatin dışsal kriterini aramak bundan dolayıdır. Yalnızca mistikler baskıcı Tanrısal mahkemenin, Tanrı'nın insandan savunma beklediği fikrinin üzerine çıkmışlardır ve anlamışlardır ki, Tanrı'nın savunulmaya değil insanın sevgisine, insanın kendi doğasını dönüştürmesine ihtiyacı vardır. Hristiyan bilincin merkezi problemi tam da budur: Hristiyanlığın özü savunma ve yargı, amansız/acımasız Tanrısal adalette mi yoksa sonsuz Tanrısal sevgide gerçek dönüşüm ve aydınlanmada mıdır? Tam bir tinsel terör yaratan, Hristiyanlığı yargı ile ilişkili anlamak, Hristiyanlığın acımasız ve barbar, kanlı içgüdülerle dolu halkları eğittiği kaba bir yöntemdir. Ancak bu anlayışın tam karşısında Hristiyanlığı sevgi ve özgürlüğün vahyi olarak gören daha derin bir anlayış yer alır. İnsan yaratıcı olmak ve Tanrı'nın yaratma sürecine iştirak etmek için çağrılıdır. İnsana yönelik Tanrısal çağrı vardır ve insan bu çağrıya özgürce cevap vermelidir. Tanrı'nın daima titreyen ve sadece kendileriyle meşgul olan itaatkâr kölelere hiç ihtiyacı yoktur. Tanrı'nın güçlü, özgür ve yaratıcı, seven ve cesur kişilere ihtiyacı vardır. İnsan, kendi sapkın ve günahkâr psikolojisini Tanrı'ya uyarlayarak Tanrı'nın görünüşünü korkunç şekilde çarpıtmıştır ve apofatik teolojinin gerçeği daima hatırlanmalıdır. Tanrı'ya duygusal hayat uyarlamak mümkünse eğer, o hiçbir şekilde en kötü insan duyguları örneğine göre tahayyül edilmemelidir. Tanrı ve insan arasındaki ilişkileri yargı/mahkeme olarak anlamaktan doğan tinsel korku/dehşet ve tinsel panik aynı zamanda savunma ve kurtuluşun Hristiyan inancındaki merkezi konumu, her yönden insanın en kötü duygusal hayatına benzeyen Tanrısalın duygusal hayat anlayışından kaynaklanır. Ama Tanrı Oğul'da sonsuz sevgi olarak açmıştır kendini. Ve bununla acımasız hükümler, kindar ve kızgın efendi olarak Tanrı anlayışı sonsuza kadar aşılır. "Tanrı, Oğlu'nu dünyayı yargulamak için göndermedi, dünya O'nun aracılığıyla kurtulsun diye gönderdi."⁴ "Beni gönderenin benden isteği, bana verdiklerinden hiçbirini yitirmemem, son gün hepsini diriltmem."⁵ İnsan, Göklerdeki Baba'nın mükemmelliğine benzer mükemmellik için çağrılıdır. Hristiyan vahyi her şeyden önce Tanrı'nın Krallığı'nın gelişinin müjdesidir ve her şeyden önce aramız gereken bu krallıktır. Tanrı'nın Krallığı'nı aramak sadece kişisel kurtuluş için çabalamak değildir. Tanrı'nın Krallığı dünyanın dönüştürülmesidir, birlikte dirilmektir, yeni gök ve yeni yeryüzüdür.

⁴ Yuhanna İncili, 3, 17.

⁵ Yuhanna İncili, 6, 39.

